

ZBORNIK RADOVA

IV. MEĐUNARODNE ZNANSTVENO-STRUČNE KONFERENCIJE
„ISTRAŽIVAČKI DANI VISOKE POLICIJSKE ŠKOLE U ZAGREBU“

PROCEEDINGS

OF THE 4TH INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE
'POLICE COLLEGE RESEARCH DAYS IN ZAGREB'

Nakladnik/ Publisher

Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske/ Ministry of the Interior of the Republic of Croatia
Policajska akademija/ Police Academy

Za nakladnika/ On behalf of the Publisher

Želimir Radmilović

Urednica/ Editor

Ksenija Butorac

Lektorice/ Language Consultants

Antonija Rakuljić

Gabrijela Gorše

Slava Rosandić

Izidora Radek

Dragica Bukovčan

Tajana Bašić

Priprema i tisak/ Design and printing

*Služba za razvoj policijskog obrazovanja i / Service for Development of Police Education
nakladničko-knjižničnu djelatnost and Publishing*

ISBN 978-953-161-291-6

**4TH INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL CONFERENCE
'POLICE COLLEGE RESEARCH DAYS IN ZAGREB'
ZAGREB, CROATIA
23-24 April 2015**

PROGRAMME COMMITTEE

Chair

Assist.Prof. Joško Vukosav, Dean of the Police College, Police Academy, MoI, Zagreb, Croatia

Members

Vlado Dominić, General Police Director, Ministry of the Interior, Zagreb, Croatia

Krunoslav Borovec, PhD, Assistant General Police Director, Ministry of the Interior, Zagreb, Croatia

Želimir Radmilović, Head of the Police Academy, Ministry of the Interior, Zagreb, Croatia

Zvonimir Dujmović, PhD, Assistant Head of the Police Academy, Ministry of the Interior, Zagreb, Croatia

Full Prof. Kimmo Himberg, Police University College, Tampere, Finland

Full Prof. Thorsten Heyer, Police College, Wiesbaden, Germany

Full Prof. Gorazd Meško, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Ljubljana, Slovenia

Full Prof. Nihad Bunar, Stockholm University, Sweden

Full Prof. Oliver Baćanović, Faculty of Security, Skopje, Macedonia

Full Prof. Goran Milošević, Academy for Criminalistics and Police Studies, Belgrade, Serbia

Full Prof. Nedžad Korajlić, Faculty for Criminalistics, Criminology and Security Studies, University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Assoc. Prof. Eduardo Manuel Ferreira, Escola de Polícia Judiciária, Loures, Portugal

Assoc. Prof. Gabor Kovacz, National University for Public Service, Budapest, Hungary

Michael Kilchling, Senior Research Scientist, Max Planck Institute, Freiburg, Germany

Assoc. Prof. Želimir Kešetović, Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Serbia

Assist. Prof. Mile Šikman, Department for Police Education, Ministry of Interior, Banja Luka, Republic Srpska

Robert Šumi, PhD, Center for Research and Social Skills, Police Academy, Ministry of the Interior, Ljubljana, Slovenia

Full Prof. Petar Veić, Faculty of Law, University of Rijeka, Croatia

Full Prof. Predrag Zarevski, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Croatia

Full Prof. Ljiljana Mikšaj Todorović, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences, University of Zagreb, Croatia

Full Prof. Duško Modly, Zagreb, Croatia

Assist. Prof. Anna-Maria Getoš Kalac, Faculty of Law, University of Zagreb, Croatia

Joško Sindik, PhD, Institute for Anthropological Research, Zagreb, Croatia

Assist. Prof. Krunoslav Antoliš, Police College, Zagreb, Croatia

Assist. Prof. Željko Karas, Police College, Zagreb, Croatia

Lana Milivojević, PhD, Police College, Zagreb, Croatia

Josip Pavliček, PhD, Police College, Zagreb, Croatia

ORGANISING COMMITTEE

Chair

Assoc. Prof. Ksenija Butorac, Vice Dean, Police College, Zagreb, Croatia

Members

Stjepan Gluščić, PhD, Police College, Zagreb, Croatia

Ruža Karlović, PhD, Police College, Zagreb, Croatia

Ante Orlović, PhD, Police College, Zagreb, Croatia

Davor Solomun, MSc, Police College, Zagreb, Croatia

Renata Odeljan, MSc, Police College, Zagreb, Croatia

Davor Štrk, MSc, Police College, Zagreb, Croatia

Simona Strmečki, MSc, Police College, Zagreb, Croatia

Željko Mršić, MSc, Police College, Zagreb, Croatia

Nikola Protrka, Police College, Zagreb, Croatia

Damir Maračić, Police College, Zagreb, Croatia

Ivana Glavina Jelaš, Police College, Zagreb, Croatia

Nikša Jelovčić, M.A., Police Academy, Zagreb, Croatia

Mirjana Kondor Langer, Zagreb County Police Administration, Zagreb, Croatia

SADRŽAJ/ TABLE OF CONTENTS

Predgovor	8
Foreword	9
Sigurnost društva / Safety and Security of Society	10
1. Vladica Babić - Novi oblici djelovanja terorista (cyber terorizam)	11
2. Marija Boban - Krizno upravljanje i upravljanje sigurnošću informacijskih sustava kao temeljni oblici prevencije računalnog kriminaliteta	27
3. Krunoslav Borovec - Koncept straha od kriminala i njegova relevantnost	53
4. Irena Cajner Mraović, Želimir Kešetović, Nikša Jelovčić - Legitimitet policije i socijalni kapital u postsocijalističkim zemljama: primjeri Hrvatske i Srbije	71
5. Dubravko Derk, Barbara Prprović, Nikolina Nemec - Stavovi policijskih službenika i privatnih zaštitara kao čimbenik suradnje na poslovima urbane sigurnosti	82
6. Neven Duvnjak - Preliminarni rezultati projekta "Sigurnost u prometu": sociološka istraživanja među maloljetnim prekršiteljima u prometu na području Splita i okolice.....	100
7. Stjepan Gluščić, Lana Milivojević - O kaznenim djelima koja prijete organiziranom životu u zajednici.....	123
8. Marjan Gjurovski, Igor Gjoreski - Society's securitization and its security	132
9. Petra Hruškar, Irma Kovčo Vukadin - Urbana sigurnost: percepcija različitih dionika.....	141
10. Snezana Mojsoska, Nikola Dujovski - Public procurement and fraud in the Republic of Macedonia	163
11. Marjan Nikolovski, Frosina Taševska Remenski - Korupcija – stvarna prijetnja pravima građana	174
12. Božidar Otašević, Dane Subošić - Percepcija navijača o policijskom postupanju na sportskim priredbama.....	190
13. Ljubo Pejanović, Sonja Dragović-Sekulić - Ecological crime as an offense and problem of its prevention and suppression in the Republic of Serbia.....	201
14. Vojin Pilipović - Policijska funkcija u sektoru privatne bezbednosti u Republici Srbiji - pravni i etički aspekti	210
15. Peter Ruzsonyi - Prison and crime prevention – crime prevention through prisoners' preparation for successful reintegration	221
16. Davor Solomun - Integracijom policijske prakse, teorije i znanosti do više kompetencija i sigurnijeg društva	241
17. Maja Gabelica Šupljika - prava djece čiji su roditelji u sukobu sa zakonom	255
Kriminološke značajke suvremenog kriminala / Criminological Features of Contemporary Crime	273
18. Snježana Andrić, Ljiljana Plazzeriano, Davor Solomun - Nepoznati kriminalitet u policijskim statistikama.....	274
19. Valentina Asančaić, Dražen Vitez, Damir Bogdanović - Razlike u viktimizaciji kaznenim djelima s obzirom na spol u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća: zašto je to važno za strateško promišljanje policije?.....	294
20. Andrea Tünde Barabás - The growing violence in Hungary.....	305
21. Dalibor Doležal, Ljiljana Mikšaj – Todorović, Ksenija Butorac - Kriminalna karijera i kriminalni životni stil žena	320
22. Nikica Hamer Vidmar - Koristi supervizije kao oblika stručne podrške profesionalcima i procesa cjeloživotnog učenja	330
23. Mirjana Kondor-Langer - Neka obilježja izvršenja ubojstava u obitelji u odnosu na spol počinitelja i srodstvo žrtve i počinitelja	345

24. Željko Ninčić - Nasilje kao dominantan faktor delovanja kriminalnih organizacija	364
25. Ivana Radovanović - Učestalost zloupotrebe droge u populaciji učenika srednjih škola u Beogradu	376
26. Ines Sučić, Franc Renata, Ruža Karlović, Vlado Šakić - Svrhe sankcija i povjerenje u policiju i pravosuđe – stavovi javnosti i policijskih službenika 2014. godine u odnosu na 2005. godinu	393
27. Tatjana Skakavac - Kriminalna politika prema maloletnim recidivistima – percepcija u Republici Srbiji	417
28. Joško Vukosav, Ivana Glavina Jelaš, Joško Sindik - Razlikovna obilježja agresivnog ponašanja počinitelja nasilničkog kriminaliteta	425
Policajska znanost / Police Science.....	440
29. Iva Balgač - Relevantnost i metodološki pristupi istraživanju zadovoljstva poslom policijskih službenika	441
30. Ksenija Butorac, Željko Kralj - Percepcija korupcije policijskih službenika o razinama i vrsti korupcije u njihovom profesionalnom okruženju	455
31. Marko Capan, Joško Sindik - Analiza posljedica viktimizacije policijskih službenika	471
32. Ivana Glavina Jelaš, Joško Vukosav, Dunja Korak - Dvije vrste stresora kod policijskih službenika – koji su utjecajniji?.....	484
33. Davor Labaš, Davor Štrk - Značenje utvrđivanja ciljeva u policijskoj organizaciji – osvrt na ciljeve i njihovu ulogu u nekim segmentima policijskog postupanja	499
34. Branko Lobnikar, Irena Cajner Mraović, Vladimir Faber - The community policing evaluation: the pilot study in the Slovenian and the Croatian urban community	511
35. Davorka Martinjak - Policijska prevencija i nasilnički kriminalitet maloljetnih osoba	524
36. Ante Orlović, Ante Velić, Svjetlana Harambašić - Percepcija individualnih i formalnih karakteristika policijskog menadžmenta sa stajališta policijskih službenika	534
37. Danijela Spasić, Oliver Lajić - <i>Community policing</i> u Srbiji deset godina poslije: između tradicije i demokracije	554
Kriminalistika i kriminalističko istraživanje / Criminalistics and Crime Investigation.....	572
38. Katerina Krstevska - Police powers: 'Identification' - comparative analysis of the Macedonian and English legal system	573
39. Damir Kulišić - Prepoznatljiva i dokazno važna obilježja praktičkih izvora energije paljenja u sklopu sustava s brojnijim i/ili složenijim požarnim i eksplozijskim opasnostima	586
40. Marina Malish Sazdovska, Slobodan Oklevski - Application of situational analysis during crime scene investigation	613
41. Damir Maračić - Posebne dokazne radnje, simulirana prodaja: analiza propisa, predmeti prodaje i rizici nakon prodaje te utjecaj procjene rizika na početak završne akcije	620
42. Judit Nagy - Joint investigation teams (JITS): adequate answers for cross-border organized crime	629
43. Nikola Protrka, Kristijan Gruber, Danko Salopek - Suvremeni načini prijavljivanja iskorištavanja ili zlostavljanja djece putem interneta.....	646
44. Dean Savić, Mario Marković, Danijela Miloš Hasel - Suzbijanje ilegalnog tržišta duhana operativna akcija „Rezač“ (studija slučaja).....	662
45. Zdravko Skakavac, Dragana Peči - Taktika hapšenja opasnih kriminalaca	682
46. Angelina Stanojoska, Blagojče Petrevski, Ivona Shushak - Structure of organized criminal groups originating from the Balkan peninsula: models of trafficking in human beings criminal groups.....	689

47. Dražen Škrtić - Prevencija kriminaliteta blokiranjem pristupa internetskim stranicama.....	701
Policijsko obrazovanje / Police Education	721
48. Markus Ferschli - General information about the career and training system of police in Austria.....	722
49. Gabor Kovacs - The new challenges and approach at the law enforcement master education programme at the National university of public service.....	726
50. Mile Matijević, Aleksandar Miladinović - Kuda ide policijsko obrazovanje?.....	740
51. Georgică Panfil, Irina Slabu - Romanian challenges in the field of law enforcement training	752
52. Petar Veić - Stanje i perspektive razvoja kriminalistike i kriminalističkog obrazovanja u Republici Hrvatskoj.....	757
Pravni okviri policijskog postupanja / Legal Framework of Police Procedures.....	769
53. Damir Brnetić, Anđelko Ljubej - Analiza korupcijskih kaznenih djela protiv službene dužnosti iz policijske prakse	770
54. Damir Juras, Hrvoje Đuran - O pritužbama protiv policijskih službenika u Republici Hrvatskoj i Republici Srbiji.....	790
55. Saše Gerasimoski, Marjan Arsovski - Comparative experiences of the limited degree of self-defense of the right to life, privacy and private property in private security.....	809
56. Tatjana Gerginova - Regulation of national and international policing	819
57. Ante Orlović, Ivna Romac Umljenović, Svjetlana Harambašić - Kaznena djela protiv gospodarstva – terminološko-normativni paradoks u Kaznenom zakonu Republike Hrvatske	833
58. Marijo Rošić, Dijana Sadarić, Marija Kaurić - Postupanje hrvatske policije u primjeni Europskoga uhidbenog naloga.....	857
59. Mile Šikman - Organizovani kriminalitet kao predmet krivičnopravne regulative u Bosni i Hercegovini i njegovo usklađivanje s međunarodnim propisima	874

PREDGOVOR

Poštovane čitateljice, poštovani čitatelji,

Pred vama je Zbornik radova IV. Međunarodne znanstveno - stručne konferencije *Istraživački dani Visoke policijske škole*, održane 23.-24. travnja 2015. godine u Zagrebu, kojemu su svoj značajan obol dali znanstvenici i stručnjaci različite znanstvene i stručne provenijencije proširujući spoznaje o suvremenim izazovima i problemima kriminaliteta i sigurnosti u najširem smislu.

Ova je Konferencija, također, imala za cilj okupiti istraživače i praktičare iz policije, znanstvenih i sveučilišnih institucija iz zemlje i inozemstva kako bi se razmijenile ideje i iskustva tijekom izlaganja i rasprava. Stoga se nadamo da su sudionici iskoristili ovu priliku i za uzajamno upoznavanje i dogovore o budućoj suradnji.

U skladu s programskom orijentacijom Konferencije Zbornik ima šest cjelina razvrstanih prema tematskim područjima i zastupljenosti znanstvenih i stručnih radova:

1. Sigurnost društva
2. Kriminološke značajke suvremenog kriminala
3. Policijska znanost
4. Kriminalistika i kriminalističko istraživanje
5. Policijsko obrazovanje
6. Pravni okviri policijskog postupanja

Unutar svake cjeline radovi su svrstani prema abecednom slijedu autora i odgovarajuće su kategorizirani. U tom pogledu valja istaknuti respektabilan broj preglednih i izvornih znanstvenih radova.

Navedena podjela ne može biti posve precizna jer se fenomenima kriminaliteta ili sigurnosnim temama bavi više različitih znanstvenih disciplina zadržavajući pritom svoje pristupe i poglede. Ipak, najčešće se ove spoznaje interdisciplinarno prožimaju radi rješavanja određenih problema i zadaća koristeći iste ili slične koncepte i metode.

Objavljeni znanstveni i stručni radovi su rezultat uloženog truda autora, a raznolikost tema uvjetovana je njihovim osobnim stručnim i znanstvenim interesom. Sve to ukazuje na činjenicu da su područja sigurnosti, kriminalistike, kriminologije, kaznenog prava, policijskog obrazovanja, a naročito policijske znanosti i nadalje otvorena za transdisciplinarna istraživanja razvijanjem znanja i prakse koji promoviraju ono što se sagledava kao opće dobro stalnim preispitivanjem stvarnosti.

Iskreno zahvaljujemo svim autorima i čestitamo im na uloženom trudu. Vjerujemo da će njihov sveukupan doprinos poslužiti kao nadahnuće i poticaj kolegama u povećanju korpusa znanja i unapređenju policijske struke. Posebnu zahvalu dugujemo recenzentima na njihovim ocjenama i korisnim primjedbama kojima je neposredno poboljšana ukupna kvaliteta radova i lektoricama hrvatskog i engleskog jezika koje su nesebično doprinijele realizaciji Zbornika.

Zagreb, travanj 2015.

Urednica

Ksenija Butorac

FOREWORD

Dear Readers,

It is our great pleasure to present you the Proceedings of the 4th International Scientific and Professional Conference *Police College Research Days*, held on 23-24 April 2015 in Zagreb, where the significant contribution was given by the researchers and professionals from different research and professional background, widening the knowledge on modern challenges and issues of crime and security in the widest sense.

Likewise, this Conference aimed at gathering researchers and practitioners from the police, scientific and university institutions within the country and abroad in order to exchange ideas and experience in presentations and discussions. Thus we hope that all participants took the opportunity to meet each other and arrange future cooperation.

In accordance to the programme orientation of the Conference, the Proceedings have six units based on topic areas and abundance of scientific and professional papers:

1. Safety and Security of Society
2. Criminological Features of Contemporary Crime
3. Police Science
4. Criminalistics and Crime Investigation
5. Police Education
6. Legal Framework of Police Procedures

In each unit, the papers are classified alphabetically, by the author's name, and have proper categorisation. In this sense, we must point out the significant number of reviews and original scientific papers.

The stated distribution cannot be completely precise, because different scientific disciplines deal with crime phenomena or security topics, still preserving their own approaches and views. However, these insights are mostly interdisciplinary interconnected in order to solve certain issues and tasks using the same or similar concepts and methods.

The published scientific and professional papers are the result of the authors' efforts, while the diversity of topics is conditioned by their personal professional and academic interests. All this supports the fact that the areas of security, criminalistics, crime investigation, criminal code, police education and especially police science are still open for interdisciplinary research by developing the knowledge and practice and promoting them as a common good by constant re-examination of reality.

We are expressing sincere gratitude to all authors and congratulate them on their efforts. We believe that their overall contribution would serve as an inspiration and encouragement to the colleagues in the increase of the corpus of knowledge and advancement of the police profession. We owe a special gratitude to the reviewers for their evaluations and useful remarks which led to direct improvement of the quality of papers and proofreaders for Croatian and English language who made a selfless contribution to the realisation of the Proceedings.

Zagreb, April, 2015

Editor

Ksenija Butorac

**SIGURNOST DRUŠTVA/
SAFETY AND SECURITY OF SOCIETY**

Vladica Babić¹

NOVI OBLICI DJELOVANJA TERORISTA (CYBER TERORIZAM)

Sažetak

Pristup mladim ljudima ostvaren kroz Internet putem propagande terorističkih organizacija omogućuje upoznavanje s raznim verzijama ekstremističke ideologije. Otkad je ova vrsta medija lako dostupna i najobičnijim korisnicima, umnožavaju se i čimbenici njihovih aktivnosti. To su prepoznali i teroristi i shodno tomu dobivamo jasniju sliku uporabe tehnoloških sredstava u različite svrhe. Temeljni razlog zbog kojeg je većina terorističkih skupina prisutna na Internetu sa svojim vlastitim web stranicama, koje nastaju i nestaju velikom brzinom zadržavajući sadržaj, ali često mijenjajući oblik, problem je koji identificiranje te pojave čini teškom. Ovaj vid komunikacije je postao vrlo popularna metoda psihološkog ratovanja među islamskim teroristima koji putem Interneta objavljuju video snimke i prijetnje protiv određenih zemalja. Dostupnost informacija iz raznih područja teroristima omogućuje stjecanje određenih znanja potrebnih za izradu eksplozivnih naprava, različitih dokumenta, novca i dr. Nove tehnologije nude mogućnost i alat za nadzor i koordiniranje pojedinih faza planiranja terorističkih napada te brzu i jednostavnu razmjenu informacija. Internet je pružio brojne mogućnosti za teroriste kod prikupljanja neophodnih informacija u planiraju napada kroz dostupnost raznih fotografskih i zemljovidnih snimaka.

Ključne riječi: terorizam, internet, cyber terorizam, tehnologija, budućnost.

1. UVOD

S obzirom da cyber terorizam može biti usmjeren na svakog korisnika interneta, potrebno je ovom predmetu izučavanja pristupiti vrlo ozbiljno i s puno pozornosti. Time je borba protiv terorizma duboko zagazila u virtualni svijet. Čudno je da su svjetske sile kao što su Velika Britanija i SAD relativno kasno predvidjele buduće trendove terorizma iako je logično da će se širiti najnovijim medijem - internetom koji obuhvaća vrlo veliki broj korisnika pa je stoga i ovaj oblik zaražen virusom terorizma. Međunarodne i regionalne terorističke organizacije sve aktivnije u svojoj djelatnosti koriste mogućnosti interneta. Uz pomoć interneta one rješavaju mnoge zadatke, vode psihološki rat, šire ideologiju, vrše skupljanje priloga, održavaju vezu među poluautonomnim ćelijama. Usprkos tomu što su mnogobrojne i zemljopisno razbacane, one su ujedinjene nizom zajedničkih osobina: jedinstven politički i/ili vjerski cilj, motivacija, orijentacija ka mladeži, privlačan grafički oblik u boji, smišljen interface. Prilikom formiranja web stranica teroristi vješto koriste znanje psihologije i proizvode reklamne industrije, kao i suvremene kompjutorske tehnologije. Pogoduje im vrlo teško izvediva kontrola cyber prostora, tako da su teroristi našli i prisvojili dovoljno prostora za neometano djelovanje na ovom mediju. Djeca i simpatizeri mogu dobiti sve edukativne informacije o terorističkim aktivnostima, počevši od temeljne obuke, ideološke pripreme, sofisticirane obuke i pristupa informacijama. Mogu dobiti i članstvo, kontakte sa istomišljenicima, a sve se to događa uz neposredno prisustvo roditelja koji su u susjednoj sobi i gledaju televizor ili čitaju novine. Ono što je ovaj virtualni medij značajno napravio je da je objedinio terorističke simpatizere, napravio im organizaciju i dao koordinaciju nove generacije terorističkih sljedbenika, koja vrbujući ih iz različitih etničkih skupina za

¹ Mr.sc. Vladica Babić, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, e-mail: Vladica_babic@net.hr

navedene aktivnosti objašnjava sve pojedinosti oko nabavke i pravljenja oružja te kako odagnati svaku sumnju od sebe da bez problema mogu putovati u zemlje visokog rizika i tamo se podučiti detaljnoj praktičnoj obuci. Teroristi putem Interneta uspješno vrše i vrbovanje novih pristalica. Pokazujući se često kao psiholozi po struci ili instruktori specijalne obuke, oni vode istraživački rad u chat prostorima i forumima, gdje otkrivaju radikalno nastrojene korisnike i s njima uspostavljaju bezlični kontakt. Tijekom pojedinačnog dijaloga, uz pomoć različitih režima kontakata na Internetu i elektronske pošte vrši se njihova ideološka obrada i psihološko proučavanje. Zatim, obično, potencijalnom simpatizeru predlažu da otputuje na neku dogovorenu destinaciju radi školovanja u jednoj od svojih školskih ustanova ili da počne posjećivati predavanja određenih vjerskih učitelja, kao i skupove radikalnih organizacija po mjestu stanovanja dok se po završetku obuke vrši upoznavanje i vrbovanje za terorističku djelatnost.

2. SUVREMENO DJELOVANJE TERORISTA

Današnji teroristi na raspolaganju imaju, pored klasičnih oružja, i moderna jaka oružja kao što su masovni mediji i tehnologija. Internet kao najekspanzivniji medij teroristi također koriste u velikom obujmu. Da bi svoj cilj ostvarili, moderni cyber teroristi bi trebali u svom djelovanju imati element straha i panike koji će najbrže i najbolje biti plasirani kroz masovne i to elektronske medije uz primjenu razvijenih tehnoloških sredstava.

2.1. Djelovanje kroz masovne medije:

Zašto ne iskoristiti ove potencijale kada cyber prostor svima pruža neograničene mogućnosti. U biti terorizam je djelo komunikacije i jako je ovisan o njegovom publicitetu. Kada ne bi bilo tolikog publiciteta, ni terorizam ne bi imao veliki utjecaj, značajno bi bio smanjen i ne bi uživao toliki "rating" među TV gledateljima širom svijeta. Masovni mediji su savršen instrument za teroriste nudeći im besplatne usluge i dodjelu neograničene pozornosti jer i samim medijima s tim raste njihov "rating", tako možemo slobodno reći da terorizam i mediji žive jedni od drugih. Kako bi teroristi postigli određeni cilj u cjelokupnom obujmu uspjeha terorističkog napada, potrebna im je što veća medijska pozornost, što znači da im je medij važna varijabla u utvrđivanju uspjeha. Medij teroristima služi kao ubrzivač za širenje navedenog fenomena i kao čimbenik za izbor taktike, a sam učinak ovisi od stava medija koji može obeshrabriti ili ohrabriti potencijalne počinitelje (Babić, 2009, 171).

2.2. Djelovanje kroz tehnologiju:

Pored toga što pruža lak pristup, malu ili gotovo nikakvu zakonsku reguliranost, odsutnost cenzuriranja ili nekog drugog sredstva kontrole od strane određene vlade, potencijalno veliki broj korisnika širom svijeta, anonimnost komunikacije, brz protok informacija, multimedijalno okruženje, sposobnost kombiniranja teksta, grafike, audio i video zapisa, sposobnost oblikovanja vijesti u tradicionalnim masovnim medijima (Babić, 2009,171). Usko vezanu tehnologiju čini i neograničena primjena mobilno-aplikativne tehnologije, što je jednostavnije rečeno primjena mobitela sa android i slične operativne sustave i aplikacije za komunikaciju. Kombinacija mobilne komunikacije kroz Internet komunikacije je sada na vrlo visokoj razini što tijelima za praćenje i nadzor te vrste komunikacija zadaje velike poteškoće. Kada govorimo o uporabi medija i Interneta od strane terorista, različiti autori, različito tumače oblike uporabe ili zlouporabe, a možemo ih vidjeti u tabeli 1.:

Autor	Furnell & Warren (1999)	Cohen (2002)	Thomas (2003)	Weimann (2004)	Babić (2006; 2009, 172)
	Propaganda i publicitet Prikupljanje sredstava Razmjena informacija Sigurna komunikacija	Planiranje Financiranje Koordinacija i operacije Političke aktivnosti Propaganda	Profiliranje Propaganda Zaštićene komunikacije Utjerivanje cyber straha Financiranje Upravljanje i kontrola Mobiliziranje i regrutiranje Prikupljanje podataka Smanjenje rizika Krađa/manipulacija podacima Ofanzivna uporaba Dezinformiranje	Psihološki rat, Publicitet i propaganda Pronalaženje podataka Prikupljanje sredstava Regrutiranje i mobiliziranje Izgrađivanje veza Razmjena informacija Planiranje i koordinacija	Psihološki rat, Publicitet i propaganda, Pronalaženje podataka, Prikupljanje financijskih sredstava, Regrutiranje i mobiliziranje, Izgrađivanje veza, Razmjena informacija, Planiranje i koordinacija, Edukacija.

Tabela 1. Teroristička uporaba medija i Interneta (Beggs, 2010, 93)

Pobrojanim razlozima korištenja interneta posvetit ćemo veću pozornost i obrazložiti sve ponaosob, te pojasniti njihovu svrhu. Uspostavljanje novih načina razgovora putem kombiniranih mreža pruža nesagledive mogućnosti, a ako je razmjena informacija kriptirana, tek onda nastaje problem tijelima koja se bore protiv terorizma. Prema Beggsu (2010) koji nabroja razloge uporabe Interneta od strane terorista navedene u tabeli 1. prema različitim izvorima, čime svom usporednom pregledu daje preenost autorima Furnell & Warren, Cohen, Thomas i Weimann (1999), koji služe kao etalon za drukčije viđenje te zlouporabe od strane autora Babića (Babić, 2009,1 73).

2.2.1. Uporaba Interneta u svrhu psihološkog rata

Možemo reći da se internet koristi od strane terorista u svrhu *psihološkog rata* kako bi mogli širiti dezinformacije, izazvati strah i paniku u javnosti slanjem i postavljanjem zastrašujućih poruka. Teroristi su postigli posebne uspjehe u oblasti širenja vlastite ideologije i vođenja psihološkog rata na internetu. Akcije u kojima se vrše operacije terorističkih skupina dobavljaju im informacije u pozadinsku bazu kroz Internet koji je odlično mjesto za širenje ekstremističke ideologije, te predstavlja pristupačan medij za javnost pri niskim troškovima nudeći potpunu anonimnost zbog nepostojanja adekvatnih pravnih regulativa u istražnim procesima. U skladu s tim, propaganda i širenje ideologije imaju važnu ulogu u aktivnostima terorističkih skupina. Pored prijenosa svoje ideologije, Internet je mjesto na kojem oni mogu objavljivati svoje zahtjeve i svoje interpretacije terorističkih djela. Oni su uspjeli ne samo da naprave veliki broj web stranica sa

informacijama, nego i da na ove stranice privuku pozornost istomišljenika koji žive u svim dijelovima svijeta. Otkad je ova vrsta medija lako dostupna i najobičnijim korisnicima, umnožavaju se i efekti njihovih aktivnosti. To su prepoznali i teroristi i shodno tomu dobijamo jasniju sliku uporabe tehnoloških sredstava u različite svrhe. To je razlog zbog kojeg je većina terorističkih skupina prisutna na Internetu sa svojim vlastitim web stranicama koje nastaju i nestaju velikom brzinom zadržavajući sadržaj, ali često mijenjajući oblik, što samu identifikaciju čini teškom. Vrlo popularana metoda psihološkog ratovanja je među islamskim teroristima kroz internet objave video snimaka i prijetnje protiv određenih zemalja, što je u posljednje vrijeme dobro poznato svima, a navedeni način komunikacije je postao nezaustavljiv.

Prema mišljenjima eksperata praktično sve terorističke i separatističke organizacije i skupine imaju svoje web stranice. Broj tih web stranica iznosi oko 50.000, što je upoređujući s podacima iz 2006. godine, jedanaest puta više kada ih je bilo nešto preko 4.500. Prema nekim procjenama iz 2007. godine oko 5.000 web stranica imale su kontakt sa *Al-Qaid*-om ili su služile njihovim ciljevima, a same frakcije terorističkih organizacija pokrenu godišnje oko 900 novih web stranica (Hsinchun, 2010, 35) Pored svojih vlastitih web stranica, teroristi koriste sve oblike komunikacija i prijenosa podataka kao što su: forumi, blogovi, chat, a posebno je značajna uloga društvenih mreža i *P2P* komunikacija, te web stranica sa slobodnom distribucijom video sadržaja, koje učinkovito prenose ideološke poruke masovnoj publici, i čija je gledanost naglo porasla.

2.2.2. Uporaba Interneta u svrhu publiciteta i propaganda

Internet je trenutno, kako se ispostavilo, najefikasnije oruđe koje privlači ogromnu publiku i jasne su njegove vrijednosti po pitanju *publiciteta*. Teroristi imaju potpunu kontrolu nad sadržajem poruka postavljenih na Internetu, a one se pokazuju onoliko koliko je potrebno da budu opažene od strane ciljane publike. Prva temeljna uporaba Interneta u terorističke svrhe je širenje organizacijskih i ideoloških doktrina. Drugo, omogućena je komunikacija među njegovim korisnicima. Razmjena i distribucija informativno organizacijskog materijala koji se može definirati kao manipulacija za *propagandne* potrebe. Propagandu čine različiti oblici propagandnog materijala, poruka, novina, vijesti i dr. Tako pored različitih glasila, danas imamo napravljen vodič za *ISIL*² na francuskom jeziku objavljen u posebnom dijelu foruma *alplatformmedia.com*³ koji se podudara s povećanjem zatvaranja pro-*ISIL*-skih web stranica i Internet računa u mnogim društvenim medijima, te s drugim naporima u suzbijanju terorističkih džihad mreža. Propaganda ovog vodiča na francuskom jeziku je pokazala svoje lice u Parizu početkom 2015. godine. Ta propaganda jako je teška za ometanje i jedno je od najučinkovitijih sredstava za vrbovanje novih članova i simpatizera, pa tako zahtijeva potpunu pozornost. Džihadu u islamističkim magazinima teroristi posvećuju punu pozornost tako je do sada poznato više redovnih magazina na Internetu od kojih je najpoznatiji *Inspire*⁴. Prvi dokument koji je prethodio magazinu *Inspire* je Enciklopedija džihad datoteke dok je sljedeći bio *The Mujahedin poison handbook*⁵ koju je lako moguće pronaći na Internetu, a isto tako je vrlo opasno preporučiti bilo kome zbog samog sadržaja u kojem je sve jednostavno objašnjeno za sve bombaške i druge aktivnosti, isto i po pitanju otrova, te njihove uporabe. I drugi su vrlo aktivno djelovali: *Sawt al-Jihad*⁶, *Sada al-Jihad*⁷, *Al-Mujahid al-Taqni*⁸, *Mu'askar al-Battar* (Moblely, 2012,153)⁹ i *Al Khansa*¹⁰ a neki izlaze i sad: *Dabiq*,¹¹

² Islamic State of Iraq and the Levant, http://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_State_of_Iraq_and_the_Levant (05.01.2015.)

³ Web stranica podrške *ISIL* <https://alplatformmedia.com/vb/> (11.12.2014.)

⁴ Prvi *Al-Qaidin* - elektronski magazin na Internetu. (19.12.2014.)

⁵ The mujahedin poison handbook, <http://cnqzu.com/library/Guerrilla%20Warfare/Poison%20Handbook-ACADEMIC%20USE%20ONLY.pdf> (11.01.2015.)

⁶ Web stranica podrške *ISIL* <http://www.arahmah.com/english/sawt-al-jihad-nusantara-presents-call-to-the-mujahidin-in-sham.html> (11.01.2015.)

⁷ <http://pathtomartyrdom.blogspot.com/2009/07/gimf-magazine-sada-al-jihad-35.html> (11.01.2015.)

⁸ <http://www.e-prism.org/aboutprism.html> objavljeno 2 broja (10.01.2015.)

⁹ *Mu'askar al-Battar al Queda Training Manual*, kao dio *Encyclopedia of Jihad* koja sadrži preko 5.000 strana, objavljeno 12 brojeva.

Islam Dunyasi,¹² što je veoma važno propagandno oružje koje ima svoju publiku. Opće je poznato da islamski teroristi i ekstremističke skupine šire propagandu do najvećeg opsega uz pomoć interneta, preko web stranica, chat foruma, P2P mreža i e-maila. To je ono što im omogućuje kako najlakše dosegnuti i najudaljenije ciljano stanovništvo s minimalnim troškovima i s malo tehničkog znanja. Informativni materijal, sredstva kojima ekstremisti šire ideološke poruke, njihova strategija i mišljenja su objavljena na različitim islamističkim i džihadskim web stranicama. Određene islamske skupine su uspostavile tzv. virtualnu džihad komunikaciju kao što su internet portali: as *Sahab*¹³, *Global Islam Media Front*¹⁴, *Jihad Media Battalion* (Andrew, 2011, 87), *al-Furqan*¹⁵, *al-Boraq*¹⁶, *al-Aqsa Martyrs' Brigades*¹⁷ i *Salafi Media Balkans*.¹⁸ Nisu im strani ni drugi portali koji preuzimaju njihove snimke kroz www.youtube.com, www.google.com/videos, www.military.com, kao najveći i najpoznatiji, a i oni koji su vezani za islam i džihad kao što su <http://forums.islamicawakening.com/f18>, <http://www.dailymotion.com/SalafiMediaUrdu>, <http://jihadology.net>, te ostali portali vezani za pornografiju i “nakazne” snimke kao što su www.mracnjak.com, www.ogrish.nl i sl. Zaokupljenost tim snimcima u 2014. godini bila je ogromna jer su teroristi, pristalice *ISIL*-a, redovno dostavljali snimke na ove portale o brutalnom pogubljenju desetine zarobljenih sunarodnjaka, zapadnih izvjestitelja s bojišta, humanitarnih radnika i drugih zarobljenika u Siriji i Iraku.¹⁹ Kako su im prijašnji internet mediji koji su prikazivali video sadržaje već duže u blokadi i ne mogu ostvarivati svoju propagandu putem stranica kao što su bile *AqsaTube*²⁰, *ZikTube* i *PulauTube*²¹, sada svoje materijale učestalo prikazuju na *Youtube* i *Military*, dok isti ne budu uklonjeni zbog brutalnosti i nasilja. Simpatizeri i članovi terorističkih skupina trenutno su zaokupljeni propagandnim aktivnostima, ali neki od njih ne kriju namjere izvršenja cyber napada kao dio tzv. cyber džihada na odabranim web stranicama ili servisima. Sada su usredotočeni na vršenje elektroničkih napada u propagandne svrhe kao što je prilagođavanje sadržaja službenih web stranica, sprječavanje pristupa, zagušenje servera itd. Podrška određenih skupina u BiH prema pokretima kao što je *Al-Qaid*-a i *ISIL* putem web stranica je očita, svakodnevno njihovi simpatizeri javno upućuju poruke podrške i obraćaju se svima kako bi ih podržali u borbi za stvaranje velike islamske države.²² Uopćeno govoreći, prisustvo virtulne podrške na Internetu u regionu Jugoistočne Europe omogućava mladoj populaciji jednostavan pristup radikalnoj ideologiji. Nadalje, članovi dijaspore koji su tehnički dobro potkovani imaju mogućnost uključiti se u distribuciju ekstremističke propagande uporabom chat-a, web foruma i web stranica. Točno je da zatvaranje web stranica uklanja izvore

¹⁰Magazin za žene borce - mujahedinskog opredjeljenja.

¹¹Isis-Isil Islamic state magazine Issue the return of khilafah. (izašlo 4 broja)

¹²<http://www.islamdunyasi.com/index.pl>(elektronski magazin u Turskoj poput Inspire, izašlo 8 brojeva) (14.11.2014)

¹³<http://jihadology.net/category/as-sa%E1%B8%A5ab/> (14.11.2014)

¹⁴<http://gimfmedia.com/tech/en/asrar-al-dardashah/>, (14.11.2014)

¹⁵<http://www.al-furqan.com/>

¹⁶<http://www.alboraq.com/forum/> (11.01.2015.)

¹⁷http://en.wikipedia.org/wiki/Al-Aqsa_Martyrs'_Brigades,

¹⁸<http://www.youtube.com/user/SalafiMediaBalkans>,

¹⁹<http://www.theguardian.com/world/2014/nov/18/second-french-jihadi-investigation-peter-kassig-isis-murder-video>(Islamic-State-Beheads-Peter-Kassig-and-other-captives)

²⁰ AqsaTube, pokrenut je u julu 2008. godine, sličan je YouTube, omogućio je korisnicima upload, dijeljenje i pregledavanje videa. Arapska stranica sadrži video snimke bombaša samoubojica prije izvršenja napada, video materijale terorističkih vođa kao što je Osama bin Laden i Ayman Al-Zawahiri. Prikriven je bio u live streaming poddirektorijima satelitske televizije al-Aqsa TV.

²¹<http://pulautube.com/web/aqsatube/> (20.10.2008.)

²²Linkovi podrške *ISIL*-a iz BiH:

<http://connect.to/q8> (19.12.2014.)

<http://msanews.mynet.net/Scholars/Laden/> (19.12.2014.)

<http://www.angelfire.com/dc/sos/links.html#news> (19.12.2014.)

<http://www.qoqaz.net/> (19.12.2014.)

<http://www.hellopresident.com> (19.12.2014.)

<http://geocities.com/govorihak/> (19.12.2014.)

<http://www.studio-din.com/> (19.12.2014.)

<http://aljihads.blogspot.com/p/jihad-bosnia.html> (19.12.2014.)

<http://www.islamicfinder.org/getitWorld.php?id=75246&lang=arabic> (19.12.2014.)

<http://jihadbosna.blogger.ba/> (19.12.2014.)

propagande, ali vjerski radikali ih opet lako mogu aktivirati, ili prenijeti na drugi server. Puno je efikasnije provoditi tajno praćenje i otkrivati virtualnu mrežu korisnika, kreirati sociograme osoba koje su na chat-u (tko je s kim u kontaktu) i manipulirati sadržajem web stranica i tek nakon toga razmotriti njeno zatvaranje ili ne. U većini slučajeva su serveri web stranica radikalnog sadržaja smješteni izvan područja Jugoistočne Europe. Način predstavljanja ponuđenih sadržaja na web stranicama odgovara onima postavljenim na sličnim islamističkim stranicama, dok se oprema, tehničke vještine i podrška web stranicama pruža od strane članova skupine i pristalica.

2.2.3. Uporaba Interneta u svrhu pronalaženja podataka

Računalne mreže su najlakše i najdostupnije sredstvo za *pronalaženje podataka* i informacija o potencijalnim metama, te izvođenje učinkovitih terorističkih napada usmjerenih na njih. Na Internetu se mogu naći detalji o odabranim metama za napad, satelitskim kartama, nacrtima zgrada itd. Onaj tko poznaje Internet, svjestan je da mu osigurava širok dijapazon detalja o potencijalnim metama, kao što su pregled transporta, javnih zdanja, aerodroma, putnih pravaca, luka, itd., jednom rječju, raznoliku lepezu podataka. Pored toga što ove podatke rutinski koriste, poznato je da u korištenje tehnoloških ostvarenja teroristi ulažu manje napora kako bi došli do informacija u računalnom sustavu službenika i fizički upotrijebe cyber napade na kritične mete kao što su mreže za napajanje strujom, vodom, rafinerije nafte i telekomunikacijska čvorišta. Internet je, također, izvor informacija o prijevoznim i komunikacijskim mrežama, specifičnim i objektima od državnog interesa, skladištima kemijskog, biološkog, radiološkog i nuklearnog materijala. Neke mogućnosti slobodnih baza podataka na Internetu su veoma brzo primijenjene od strane terorističkih skupina. Kao dobar primjer za to služi *Google Earth* i *Google Maps* koji vrlo detaljno prikazuje satelitske slike i mape mogućih ciljnih teritorija, puteva, transportnih sredstava, a isto tako i *Streetview*²³ koji sadrži slike svih građevina u velikim gradovima. Planovi zgrada nekih javnih institucija su dostupni putem različitih baza podataka. Početkom 90-tih godina kroz filmsko platno stječe se dojam kako se povećava mogućnost uporabe Interneta kao sredstva za napad uz malo uložene truda, što uistinu danas nije daleko, ali smo a tom zlouporabom zakasnili jedno desetljeće. Da bi se spriječila ovakva vrsta napada povećanom uporabom Interneta, trebalo bi konvencionalnim sigurnosnim strategijama pristupiti iz druge perspektive, a tehnološki razvoj bi trebao pratiti i usporedno kontrolirati s tradicionalnim konvencionalnim metodama. Baze podataka kao što Infomines²⁴ i slične znanstvene knjižnice su pravo mjesto za *teroriste*, ali ne samo *teoriste*. Značajna količina informacija o pozadinama i navikama ciljnih osoba je dostupna na društvenim mrežama i njihovim stranicama. Kompletan teroristički čin bi mogao biti pripremljen uz pomoć ove vrste usluga bez mnogo truda. Najsuvremenije usluge koje nudi internet omogućuje teroristima olakšanje u praćenju potencijalnih meta zbog neograničenog pristupa podacima, uzimajući u obzir modernu tehnologiju i opremu koja se može bez problema koristiti kao što su mobilni telefoni, *GPS* uređaji ili on-line usluge za izradu zemljovida. Primjeri uporabe *GPS* sustava iz ožujka 2000. godine, kada su japanske policijske snage otkrile da sekta Aum Shinryko²⁵ promatra kretanje 150 vozila japanskih policijskih snaga i u napadu na Mumbai 2008. godine u praćenju meta, također je *GPS* sustav odigrao važnu ulogu kada su teroristi koristili *Blackberry* mobilne telefone u koje su stavljali uzete *SIM* kartice svojih prvih žrtava i koristili ih kroz višestruke *SIM* slotove za mobilne telefone uz zemljovidno prećenje satelitskih fotografija visoke rezolucije sa *Google Earth*. Povezujući *GSM* i Internet tehnologiju, istovremena koordinacija akcija je postala moguća. *GPRS* tehnologija je također dostupna za sve potencijalne teroriste. Pored legalno dostupnih baza podataka, prodiranje i pristup u zaštićene baze podataka igraju važniju ulogu. Pomoću podataka dobijenih iz baza podataka teroristi dobijaju jasnu sliku sigurnosnog sustava mete, međutim, cilj je doći do podataka koji se

²³ <https://www.google.com/maps/views/streetview?gl=us> (14.11.2014)

²⁴ <http://infomine.ucr.edu/> (19.12.2014.)

²⁵ <http://www.worlddialogue.org/content.php?id=111>(14.11.2014)

nalaze u zaštićenim bazama. Dobivanje podataka kroz upade u sustave se može izvesti i ilegalnom instalacijom programa pretraživača passworda. Neki napadi se mogu izvesti temeljem socijalnog djelovanja kao što je krađa identiteta s ciljem da se izvuku esencijalne informacije od ljudi zlouporabljajući njihovu dobru volju. Ali najjednostavniji način prikupljanja informacija koji koriste i teroristi je *OSINT*, s tim što se *Al-Qaid*-in način prikupljanja informacija iz otvorenih izvora naziva *Open Source Jihad - OSJ*²⁶. Poznato je da teroristi pripadnici *Al-Qaid*-e koriste informacije iz otvorenih izvora što je vidljivo iz elektronskog magazina *Inspire* koji redovno objavljuje rubriku *OSJ*.

2.2.4. Uporaba interneta u svrhu prikupljanja financijskih sredstava

Nije tajna da se *prikupljanje financijskih sredstava* za potrebe terorističkih skupina vrši preko interneta jer mnogi teroristi širom svijeta koriste internet da adresiraju svoje pristalice i molbe za fondove i donacije za svoje potrebe. Internet otvara nove perspektive za ekstremističke organizacije u rješavanju svojih financijskih problema. Takođe, internet nudi mogućnost dopiranja do širokog kruga pomagača čime je postao alat za tajne procedure transfera kao što su virtualni račun *hawala*²⁷ i drugi sustavi novčanih pošiljki. Dakle, nadležni državni organi veoma teško mogu pratiti put donacija. Nakon 2001. godine američka i europska financijska tijela i organizacije prihvatili su regulacije prema kojima su, u slučaju primjećivanja neke informacije ili činjenice koje bi sugerirale na financiranje terorizma, sve banke i financijske institucije bile dužne o tome izvješćivati. Iz tog su razloga neke terorističke organizacije bile direktno ili indirektno uključene u cyber kriminal, kao što su prijevare temeljene na krađi podataka. Korištenjem web stranica terorističke skupine kao npr. *Hizb-ut-Tahrir*²⁸ traže od svojih simpatizera da daju neke donacije kako bi podržali džihad i koriste usluge on-line plaćanja kao što je *PayPal* za prikupljanje i transfer novca. Virtualni svijet ima ekonomiju zasnovanu na stvarnim valutama, bankovnim i tržišnim centrima gdje su korporacije i vladine agencije otvorile virtualne račune. Kao i mnoge druge organizacije, terorističke skupine koriste internet kako bi prikupljale novac. Mreža preko koje se prikuplja novac je izgrađena na dragovoljnim temeljima, nevladinim organizacijama i drugim financijskim institucijama koje koriste internet. Organizacije su sposobne da putem interneta identificiraju određeno polje zanimanja korisnika. Ove osobe nakon toga budu zamoljene da pošalju donacije u tu svrhu, putem e-mail-a neke od legendarnih i poznatih humanitarnih organizacija. Nisu isključene ni druge karakteristike koje im omogućuju pokrivanje nekih aktivnosti povezanih s terorističkim aktivnostima kao što je mogućnost izvođenja transfera uz izbjegavanje dodijeljenih kanala. Pokret mudžahedina je u operacijama preko interneta motiviran dubokim ideološkim uvjerenjima, vjeruju da su pravi borci Islama i koriste cyber prostor kao virtualno bojno polje kako bi dobili ekonomski i ideološki rat protiv Zapada. Članovi sadašnjih virtualnih mreža bi se mogli pridružiti privatnim web stranicama koje bi koristili kao stalnu ili trenutnu globalnu virtualnu platformu. One članovima lokalnih mreža omogućuju izvođenje *ad-hoc* globalnih kontakata kako bi se uspostavila logistička podrška ili oružje neophodno za pripremanje napada što automatski znači povećanje snage terorističkih pokreta i otežavanje zaustavljanja ovog fenomena vladinim snagama.

2.2.5. Uporaba Interneta u svrhu regrutiranja / mobiliziranja

Vidimo da se Internet može koristiti ne samo za prikupljanje novca, nego i za vrbovanje, *regrutiranje* ili *mobiliziranje* simpatizera kako bi uzeli aktivniju ulogu u podržavanju terorističkih ciljeva i aktivnosti. Pored toga što traže potencijalne mete korištenjem svih dostupnih Internet tehnologija koje povećavaju prisutnost njihovih poruka, teroristi traže informacije o korisnicima, odlučujući tko je primjeren za vrbovanje te ostvaruju kontakte s tim osobama. Internet se koristi kao inicijalna točka za kontakte pojedinaca koji

²⁶Objašnjenje iz magazina *Inspire*: OSJ je resorni priručnik za one koji ne trpe tirane; uključuje tehničku izradu bombe, sigurnosne mjere, gerilsku taktiku, obuku iz naoružanja i sve ostale aktivnosti vezane za džihad.

²⁷<http://www.acfe.com/fraudnews-uk.aspx?id=4294974048> (14.11.2014)

²⁸<http://www.hizbuttahrir.org/> (14.11.2014.)

svojevoljno žele pristupiti terorističkim pokretima. Još nekolicina drugih sigurnosnih opcija je ponuđena putem Interneta, a to su *chat* sobe, *Skype*, *Viber*, *WhatsApp*, *chatON* itd. koje teroristi koriste da dopune procese vrbovanja ciljanih pojedinaca. Masovna komunikacija putem Interneta omogućuje terorističkim skupinama da uspostave i obnavljaju operativne projekte što u isto vrijeme omogućava razvoj simultane komunikacije i operativnih komponenti, i to u sljedećem:

- propaganda i širenje ideologije postavljanjem velikog broja izvora literature za svoje zajednice širom svijeta, ali i u svrhu pridobijanja drugih kao potencijalnih preobraćenika na svoju religiju;
- radikalizacija, stadij kada se eksploatiraju učinci vjerskih ili nacionalnih aktivnosti identifikacije potencijalnih ljudskih interesa s interesima univerzalne vjerske ili univerzalne nacije, uvođenje i konsolidacija drugačijih osjećanja;
- predstavljanje bazirano na iskrivljenoj interpretaciji vjere, minimalnog znanja o pokretu koje je potrebno za buduće učešće u nasilnim aktivnostima;
- određivanje, ocjenjivanje i vrbovanje osoba koje su prema psihofizičkim karakteristikama, kao i ponašanju potencijalni kandidati. Teroristi mogu vrbovati eksperte putem novčanih sredstava, prijetnjom nasiljem, osim u slučaju da ekspert svojevoljno ponudi svoje usluge teroristima.

Jasno je da teroristi s namjerom šire svoj materijal kako bi pokušali mobilizirati nove članove ili simpatizere i u tome su prilično uspješni iako je teško napraviti sveobuhvatnu procjenu o tome koliko je internet iskorišten u svrhe radikalizacije i aktivnog regrutiranja. Teško je reći koliki utjecaj ima teroristička propaganda koju serviraju putem Interneta mada je sve češći fenomen samo-radikalizacije sam po sebi objektivni indikator tog uticaja. Gledajući propagandu džihadista koja nije usmjerena samo prema nemuslimanskim zajednicama, već i prema islamistima, drugim muslimanskim zajednicama, kao i ka međunarodnom javnom mijenju uzimajući u obzir da će gubitak personalizacije, specifičan za internet, zasjeniti kulturološke razlike jezika, pisma, akcenta, itd. između mete i pošiljatelja informacija. Ovo je na Internetu često označeno putem određenih ikona kao složena mješavina grafike i fotografije koje povezuju vjerske simbole i povijesne događaje, što je postalo važan instrument u komunikaciji i širenju islamskog radikalizma. Respektivni brendovi garantiraju autentičnost i podudarnost s islamističkim shvaćanjima ili zbog direktnog i ekskluzivnog pristupa mudžahedinskim skupinama i njihovim vođama ili kao rezultat njihovog predstavljanja prepoznavanja kao mreža koje koriste džihadski pokreti. Kompanije specijalizirane za nasilne islamističke medije su jako važne za proizvodnju i distribuciju propagandnog materijala. *As-Sahab*²⁹ je *Al-Qaid*-in odjel za medije koji predstavlja prototip islamističke prisutnosti na medijima, a funkcije su mu sljedeće: instrument za propagandu prenosi poruke vođa *Al-Qaid*-e kroz organizaciju „*The Brigades of virtual Jihad resistance*”³⁰, elaboraciju vjerskih instrukcija i agresivnih poruka za poziv u borbu kroz prenošenje video zapisa koji se odnose na različite aspekte džihada, a tu su i filmovi u sklopu serijala „Lomača za Amerikance u Afganistanu”³¹ u kojima se prikazuju napadi na američke i NATO snage od strane afganistanskih trupa. Većina terorističkih organizacija imaju u svojim redovima visoko obrazovane članove i kupuju modernu kompjutorsku opremu, ali i pored toga neprestano rade na vrbovanju IT inženjera ili nezaposlenih računalnih specijalista. Ne možemo isključiti mogućnost približavanja terorista hakerskim skupinama koje su simpatizeri određenih terorističkih organizacija ili koji slijede istu ideologiju. Ponekad su ograničeni kapaciteti članova terorističkih organizacija nadomješteni uslugama cyber kriminalaca koji se iz raznih razloga neće predomišljati da prodaju svoje sposobnosti. Potencijali globalne kompjutorske mreže i njene karakteristike kao što su jednostavan pristup, fleksibilnost, sigurna anonimnost korisnika, niske cijene usluga i dr. napravili su pogodno tlo za različite zlouporabe komunikacijske tehnologije. Stoga cyber

²⁹Prijevod sa arapskog – oblak,

³⁰Prijevod sa engleskog - Brigade virtualnog otpora džihada,

³¹Pyre for Anreicans in Afganistan - medij As-Sahab, postvaljene snimke 2006. na Internetu od bombardiranja vozila u pokrajini Konar i drugih nekoliko videa napada u ovoj regiji.

tehnologija ne bi se mogla koristiti samo za planiranje, pripremanje i izvršavanje različitih vrsta krivičnih djela, za širenje prijetećih ideja, ideologija i informacija, nego, također, može biti korištena za izgradnju sustava veza i komunikaciju kroz ovaj medij.

2.2.6. Uporaba interneta u svrhu izgrađivanja veza

Teroristima internet pogoduje u *izgrađivanju veza* prilagođenih svojim sustavima komunikacija. Mnoge terorističke skupine su preživjele transformaciju od strogo hijerarhijskih organizacija s odlučnim liderima, do poluneovisnih ćelija koje nemaju nikakvu hijerarhijsku strukturu. Korištenjem interneta su ove slabo povezane skupine u stanju održavati kontakte jednih s drugima kao i članovima ostalih skupina. Činjenica je da su ove skupine sada trans-nacionalne i komunikacija između skupina im je neophodna što samo dokazuje koliko im je internet važan. Sigurnost komunikacija koju su osigurali proizvođači virtualnog svijeta, čija je glavna zadaća poboljšanje programske aplikacije tako da mogu obezbijediti ne samo povjerljivu i sigurnu internu komunikaciju, nego uspostavljaju i veze sa stvarnim svijetom. Osim toga nije obvezno da se virtualni svijet koristi kako bi se profitiralo iz ovog obima usluga, uzimajući u obzir da internet pružatelj usluga imaju različite mogućnosti za podržavanje terorističkih aktivnosti ili zbog lokacija koje su dostupne svim korisnicima ili zbog takozvanog "crnog web-a". Internet i nova cyber tehnologija omogućuju osobama i organizacijama umiješanim u terorističke aktivnosti brz i siguran način komunikacije. Praktična iskustva pokazuju da teroristi, pored mobilnih i satelitskih telefona, za komunikaciju u svrhu planiranja i izvođenja svojih aktivnosti sve više koriste *VoIP* tehnologiju, *e-mail*, *Chat-rooms*, *forume*, itd. Korištenje programa kao što je *ToR* je umješnost koja pruža apsolutnu zaštitu komuniciranja, a poznato je da ga teroristi koriste u svom radu. *ToR* je dobar program zaštite na internetu, svakako, uz to još je besplatan i nudi pristup otvorenoj mreži u kojoj korisniku pomaže u obrani protiv bilo kojeg oblika nadzora na mreži. Njegova instalacija i komunikacija na mreži je ista kao i otvorena s tim što je čitanje sadržaja razgovora ili bilo koje komunikacije, vaše IP adrese onemogućeno kriptografski (Babić, 2013, 109).

2.2.7. Uporaba Interneta u svrhu razmjene informacija

Pored programa *ToR*, poznato je još mnoštvo programa za sigurnu komunikaciju na Internetu prvenstveno za *razmjenu informacija* i sigurno komuniciranje kao što su: *Softonic*, *Silcnet+*, *HideMyAss*, i slični (Babić, 2013, 102-110). Potrebe za razmjenu zaštićenih informacija između pripadnika i sljedbenika terorističkih udruženja kao što je *Al-Qaid*-a su se vrlo brzo ukazale, stoga je kao njihovo rješenje preko magazina *Inspire* ponuđen kriptoprogram nazvan *Mujahedin2*. Preteča istog je bila *Asrar al-mudjahedini*, na arapskom - „Secret mujahedin“³², a utjelovljuje niz izvršnih i raznih drugih datoteka koje promovira kao prvi *Al-Qaid*-in program za sigurnu mrežnu komunikaciju. Program je izvorno objavljen na web stranici www.aiclass.org³³. Sada kada je zatvorena, program se još uvijek može naći na Internetu. *Asrar* nudi izbor 5 različitih *AES*³⁴ kodova koji se mogu vidjeti kao simetrični algoritam, dok se ključ upravljačke strukture temelji na tzv. *AKF*³⁵ datoteci koja je klon *PGP* programa, što je možda i ništa više nego radikalno-islamski open source *GUP*³⁶ za *PGP* i *AES* softver.³⁷

Nove terorističke generacije koriste sve internet opcije za razmjenu informacija, posebno one koje se odnose na Web 2.0 uglavnom interaktivne opcije, *discussion groups*, *forum*, *blog*, *Instant Messaging* usluge, *Twitter*,

³²<http://privacy-pc.com/articles/how-terrorists-encrypt-4-mujahideen-secrets-software.html> (10.01.2015.)

³³www2.aiclass.org, umjesto www.aiclass.org otvorena za druge namjene nakon određenog vremena, kako bi se pratile terorističke aktivnosti i potreba za pristup istoj.

³⁴<http://www.cis.hr/www.edicija/LinkedDocuments/CCERT-PUBDOC-2003-08-37.pdf>, AES algoritam, (14.11.2014)

³⁵<http://www.solvusoft.com/en/file-extensions/file-extension-akf/> (01.12.2013.)

³⁶http://hr.wikipedia.org/wiki/Graf%C4%8Dko_korisni%C4%8Dko_su%C4%8Delje (14.11.2014.)

³⁷<http://privacy-pc.com/articles/how-terrorists-encrypt-3-communication-tools.html> (10.01.2015.)

YouTube, MySpace, Dailymotion ili Facebook. Socijalne mreže čine komunikaciju lakšom imajući pristup velikom broju osoba, potencijalno nekoliko milijuna i stvarajući u tom smislu široke otvorene prostore u kojima džihadisti mogu probati i prenositi svoje teorije i propagandu, posebno video zapise i razgovore. Preko njih se na internet mogu postaviti različiti slogani, informacije političke prirode, deklaracije vođa terorističkih skupina, kao i ponude za preuzimanje raznih islamističkih proizvoda kao što wallpapers za radnu površinu kompjutera ili mobilni telefon, audio i video materijali s ideološkim sadržajem i sl. Najčešće korištena opcija interneta su forumi koji omogućuju direktnu vezu između trenutnih i potencijalnih sljedbenika, kao i prenošenje poruka, a da se pri tome izbjegne filtriranje intermedijalnih linkova. Međutim, u posljednje vrijeme su forumi zamijenili blogovi koje je mnogo lakše kreirati, koristiti te poslati poruku svojim istomišljenicima. Rezultati istraživanja domena: *Blogspot, Wordpress, Maktooblog, Blogfa Blogspirit i Mihanblog* pokazali su da je još u 2008. godini bilo 28 blogova džihada, uglavnom na arapskom i farski jeziku (Hsinchun, Thomas, Tijanun, 2008, 98-103). Usluge koje nude socijalne mreže također mogu biti korištene za promoviranje ekstremističke ideologije, ali i za međusobnu komunikaciju između simpatizera džihada koristeći princip socijalne mreže. Prava virtualna komunikacija bazirana na islamističkoj ideologiji započeta je sredinom 2010. godine kada se na internetu pojavila stranica *Muslimbook*³⁸. Ova socijalna mreža na engleskom jeziku zasniva se na principu *Facebook*-a, ali je u potpunosti posvećena muslimanima. Kao i *Facebook*, *Muslimbook*, omogućuje svojim korisnicima da kreiraju skupine okupljajući web surfere već prema njihovom zajedničkom interesu i projektima. Tako je oko četrdeset članova kreiralo skupinu pod nazivom: "*Future Mujahidin Group In Cha Allah*". Ovu strukturu su njeni kreatori opisali kao skupinu "...posvećenu svoj braći koja su spremna da postanu mudžahedini i koji žele uzeti učešća u džihadu, posebno u Afganistanu, Pakistanu, Siriji ili Iraku, a sve to kako bi diskutirali, sastajali se i organizirali." Kreiranje *Muslimbook* web skupina povezanih s džihadom i korištenje mreža od strane simpatizera džihada je naglo poraslo iako je njen ISP - pružatelj usluga u SAD-u. Isto tako, postoji veliki broj korisnika koji koriste *Facebook* za propagandu i komunikaciju sa istomišljenicima. Na *Facebook* stranici u otvorenom profile *mujahideenarmyofsyria*³⁹ pruža se veliki izbor filmova terorističkog i ratnog sadržaja. Teroristi su ovim medijem otkrili alternativne načine komuniciranja korištenjem modernih alata, u poređenju sa tradicionalnim džihadskim forumima, povećavajući svoju aktivnost u protekloj godini. Do prije nekoliko mjeseci, džihadski forumi su gotovo držali monopol nad širenjem svog materijala i pokušali su se približiti ovim socijalnim mrežama. Kako bi postali što opasniji, *Ansar al Mujahidin i Mojahden2* su 2010. godine kreirali svoj *Facebook* profil, ali isto tako i da bi se zaštitili od bilo kakvog cyber napada koji bi ih primorao da se povuku. Ova popularizacija na *Facebook* profilu im je dala dobru podršku jer su nekoliko mjeseci vršili distribuciju *software*-a sa ovog profila socijalne mreže, a nedugo zatim *Ansar al Mujahidin i Mojahden* su bili ukinuti. Ove socijalne mreže vrlo rijetko bivaju žrtve hackerskih napada tako da ih veliki broj web surfera islamista smatra sigurnijim i pouzdanijim od foruma. Međutim, ovi džihadski profili nisu sigurni kada je u pitanju kontrola administratora koji mogu ukinuti opasne i/ili provokativne profile koji ne poštuju moralni karakter web stranice na kojoj su registrirani. Eliminacija od strane administratora profila koji podržavaju mržnju po vjerskim i rasnim kriterijima u posljednje vrijeme je otežana zbog velikog broja korisnika.⁴⁰ Korištenje socijalnih mreža je posebno zabrinjavajuće s obzirom da su one moćno oružje za širenje radikalizacije i selafizma ciljajući na izolirane osobe koje su potpuno uvučene u kulturu džihada. *Taymur Abdulwahab al Abdaly*⁴¹, koji je dva puta izveo neuspješan napad u *Stockholm*-u krajem 2010 godine, imao je svoj profil na *Facebook*-u čiji je sadržaj vremenom postao sve radikalniji pozivajući na otvoreni džihad, a njegov primjer izvođenja napada je mogao potaknuti i druge. Međutim, ovo nije

³⁸ <http://www.muslimbook.com/> (01.12.2013.)

³⁹ <https://www.facebook.com/mujahideenarmyofsyria> (10.01.2015.)

⁴⁰ Trenutno ima preko 1.200 miliona korisnika *Facebook*-a.

⁴¹ Izvor: <https://www.facebook.com/pages/Taimur-Abdulwahab-al-Abdaly-is-enjoying-eternity-in-hell/163253213717963>, (10.01.2015.)

jedinstven slučaj i mnogobrojni članovi drugih socijalnih mreža su također javno ukazivali da podržavaju skupine povezane s *Al Qaid*-om. Većina korisnika interneta u radikalnom muslimanskom svijetu su mladi ljudi i zbog ovoga se očekuje da se fenomen radikalizacije pojača u budućnosti. Džihad propaganda koja cilja na mladu populaciju uspješna je i u video igrama koje su parodija na popularne: *Lion of Fallujah*⁴², *Battlefield2*, ili još poznatija *Quest for Saddam* na koju je *The Global Islamic Media Front*⁴³ odgovorila kao *Quest for Bush*⁴⁴. Već spomenuta skupina *Hizb-ut-Tahrir* vrbuje mlade igrače u Njemačkoj⁴⁵ koji igraju nove verzije *GTA5* preko verzije *The Jihad Simulator*⁴⁶ koja podržava ISIL i u video igrici u kojoj proganjaju i uništavaju američke i iračke vojnike. Likovi u igri osvjetljavaju aspekte Islamske države kao što je Džihad kroz *The willingness to sacrifice*⁴⁷, a svi igrači koji žele da preuzmu igru moraju putem društvenih mreža na Facebook-u i Twitter-u „lajkati“ kao izraz simpatije pokretu *ISIL*. Cyber prostor nudi razne načine za prikrivenu komunikaciju pri kojoj se može uspostaviti istovremena komunikacija između udaljenih članova terorističkih skupina. Prijenos poruka preko kodiranih programa je važan alat koji nudi siguran transfer naredbi. Program *Skype*, zasnovan na VoIP tehnologiji je optimalno rješenje za prijenos povjerljivih informacija jer komunikaciju preko *Skype*-a ne može svatko pratiti. Komercijalni web mail programi nude prihvatljiv način za korespondenciju na javnim mjestima, u internet kafeima gdje se svako može jednostavno logirati. Činjenica da terorističke organizacije mogu svoje poruke prenositi zaštićenim putem skrivajući ih kao slikovne ili glazbene datoteke zaslužuje posebnu pozornost. Takav način prijenosa zove se steganografija. Tipične metode korištene u mrežnoj steganografiji uključuju modificiranje obilježja pojedinih mrežnih protokola. Primjerice, poruke je moguće slati mijenjanjem razmaka između slanja podatkovnih paketa. Ovakav način kodiranja i prenošenja je puno teže otkriti. Skrivanje poruka unutar *VoIP* razgovora ubacivanjem usporenja ili nevaljanih paketa koje bi u normalnim okolnostima primatelj ignorirao te sakrivanje poruka unutar nekorištenih polja zaglavlja je veoma popularno u posljednje vrijeme. Digitalno kodiranu steganografsku poruku je moguće prenijeti i u obliku ispisanog dokumenta. Kodiranje se može ostvariti promjenama veličine i vrste teksta, razmacima i drugim oblicima formatiranja teksta. Poruku može pročitati samo pošiljatelj i dogovoreni primatelj koji poznaje pravila kojima je poruka kodirana.⁴⁸ Većinu modemih metoda korištenih za steganografsko kodiranje je moguće iskoristiti za ovaj tip prijenosa. Također, steganografiju je moguće primijeniti na razne medije uključujući i sam tekst. Neki od poznatijih alata za steganografiju su *SteganPEG*⁴⁹, *OpenPuff*⁵⁰, *StegFS*⁵¹, *mp3stego*⁵², *hcovert*⁵³, *SteganRTP*⁵⁴, *VoVoIP*⁵⁵ i drugi.

⁴² <http://www.oldgamesfinder.com/?m=1&q=Lion%20Of%20Fallujah> (10.01.2015.)

⁴³ <http://jihadology.net/2014/07/28/new-video-message-from-the-global-islamic-media-front-the-story-of-an-amsustaverican-muhajir-in-al-sham-a-special-meeting-with-the-mujahid-shahid-abu-hurayrah-al-amriki/> (10.01.2015.)

⁴⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=srlWgbhrOsA> (14.11.2014.)

⁴⁵ <http://www.spiegel.de/international/germany/how-german-islamists-recruit-young-men-for-jihad-a-851393.html> (14.11.2014.)

⁴⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=NeNXrmSYwcY> (14.11.2014.)

⁴⁷ Spremnost na žrtvu, <http://psycnet.apa.org/psycinfo/1997-42257-016>, (10.01.2015.)

⁴⁸ <http://www.jitc.com/Steganography/toolmatrix.htm>; Neil F. Johnson je analizom steganografskih alata dostavio spisak testiranih na ovoj web stranici. (01.12.2013.)

⁴⁹ Omogućuje skrivanje bilo koje vrste datoteka unutar slike *JPEG* formata. Ovim alatom je moguće skriti sliku unutar druge. Posebno je pogodan za tajnu distribuciju podataka putem Internet jer koristi vrlo popularan i rasprostranjen *JPEG* format za pohranjivanje slika. Omogućuje i sakrivanje više datoteka unutar jedne slike.

⁵⁰ Alat za steganografiju koji za razliku od drugih omogućuje raspoređivanje skrivenih podataka unutar više datoteka te samim time teoretski omogućava sakrivanje bilo koje količine podataka. Za skrivanje podataka koristi kriptografiju, promjenu redoslijeda, oponašanje šuma, te pretvorbu znakova.

⁵¹ Datotečni sustav za operativni sustav Linux koji uz enkripciju podataka koristi i steganografske metode kako bi ih skrio i to na način da nije moguće dokazati kako podaci uopšte postoje.

⁵² Skriva podatke unutar mp3 datoteke tokom procesa kompresije. Uz kompresiju vrši i enkripciju podataka te potom u tom obliku skrivaju unutar originalnog niza podataka.

⁵³ Alat koji se koristi za stvaranje skrivenog kanala koristeći *HTTP GET* zahtjeve za slanje poruka određenom serveru. Moguće je i primati i slati poruke.

⁵⁴ Alat koji uspostavlja paralelnu komunikaciju u oba smjera kako bi prenosio podatke koristeći pakete protokola *RTP* kao medij za prijenos i sakrivanje poruka. Alat pruža korisnicima razgovaranje, prijenos podataka te pristup na daljinu.

2.2.8. Uporaba Interneta u svhu planiranja i koordinacije

Omogućivanjem svagdje pristupnih internet kontakt točaka pojačavamo *planiranje i koordinaciju* u svim segmentima rada ovog prostora, ali je, isto tako, omogućen pristup podacima i teroristima. Teroristi koriste internet za planiranje i koordinaciju određenih napada, koristeći pri tom kriptirane poruke i “*chat room-ove*”. Također će koristiti upute, mape, fotografije, putokaze, tehničke detalje za korištenje eksploziva koji su često skriveni u grafičkim datotekama, steganografskim alatima. Terorističke organizacije bilo gdje u svijetu moraju otvoreno djelovati - širiti misao kako bi pridobile i povećale broj osoba kojima su te ideje upućene, posebno mladima. Uloga terorista koji ideje šire putem interneta, korištenjem pravih ili kodnih imena je u podržavanju i legalizaciji ekstremističkih pozicija. Tako je pristup mladim ljudima ostvaren izravno putem interneta, a putem propagande je auditorij upoznat s verzijama ekstremističke ideologije. Dostupnost informacija iz raznih područja omogućuje teroristima stjecanje određenog znanja potrebnog za izradu eksplozivnih naprava. Nove tehnologije, također, nude mogućnost i alat za nadzor i koordiniranje pojedinih faza planiranja terorističkog napada. Internet je pružio brojne mogućnosti teroristima da prikupe neophodne informacije i planiraju napad. Potpomognuti web servisima kao što su *Google Maps, Earth* ili drugim web stranicama, teroristi mogu dobiti informacije o potencijalnim metama potpuno anonimno, jednostavno i brzo, čak i na terenu. Već je poznato kako internet nudi ogroman broj javnosti dostupnih informacija o komunikacijama, transportnim mrežama, javnim zgradama, infrastrukturi energetike, plinskim mrežama, sustavima opskrbe vodom i o kemijskom, biološkom, radioaktivnom i nuklearnom materijalu koji se mogu koristiti za proizvodnju improviziranog oružja kao što su prljave bombe i drugo. Nove tehnologije mogu poslužiti, također, kao pomoćni instrument za postavljanje napada ili čak kao glavni instrument za određivanje mete terorističkog napada.

2.2.9. Uporaba Interneta u edukativne svrhe

Edukacija, kao jedan od osnovnih razloga zašto teroristi koriste internet, jako je dobro pokriveno područje kroz razne oblike, od *online* edukacije do izdavaštva. Po pitanju izdavaštva postoje različiti načini edukacije kroz elektronske magazine - jedan od njih je *Inspire* koji je do sada objavljen u 12 brojeva. U svakom od brojeva je obrađena po neka zanimljiva edukativna tema, a neke od njih su sljedeće:

- kako napraviti bombu u kuhinji svoje mame od sastojaka koje možemo tamo pronaći;
- kako komunicirati programom *Mujahedin v. 2.0*, strip instalacije i korištenja;
- kako napraviti bombu od printera i pošaljite je UPS-om, stripovno prikazano;
- obuka u rukovanju *AK47*;
- obuka u rukovanju pištoljem;
- kako napraviti daljinski detonator;
- kako napraviti vatrenu bombu;
- kako napraviti detonatorsku upaljač od ukrasnih sijalica za kićenje bora;
- kako napraviti natrijev peroksid - lako zapaljivi materijal;

Ovo su samo neki od naslova koji su unutar magazina *Inspire* obrađeni na nekoliko stranica s preko dvadeset slika po temi, razrađenih u detalje. Putem više web stranica i magazina *Al-Mujahid al-Taqni* ponuđen je program⁵⁶ za DoS napad s detaljnom uputom kako se isti koristi, strip prikazan u slajdovima.⁵⁷ Dane su

⁵⁵ Eksperimentalni alat koji demonstrira novu prijetnju u *VoIP* komunikaciji i to u obliku tajnog komunikacijskog kanala. Dodatni kanal se postiže kompresijom tajnih podataka u klasični glasovni promet baziran na *PCM*. Ovakav promet je gotovo nemoguće prislušivati ili uopšte otkriti.

⁵⁶ <http://jamestown.org/terrorism/news/article.php?articleid=2373496>, Electronic Jihad Program v1.5, (10.12.2014.)

detaljne upute za uporabu kripto programa, steganoprograma i drugih programa za analizu fotografija, te obradu videa i postavljanje titla itd. Isto tako je ponuđeno nekoliko mail adresa za komunikaciju sa izdavačima magazina kako bi imali sve informacije na vrijeme. Islamska država redovito stavlja na internet svoj dobro uređen propagandni magazin DABIQ, vrlo sličan magazinu Inspire i usmjeren na prihvatanje džihadista sa Zapada. To je sofisticirani magazine koji sadrži dobre fotografije, lijepo je napravljen i tiskan na nekoliko jezika uključujući i engleski. Također, u posljednje vrijeme kroz razne vrste štiva edukativnog karaktera po pitanju terorizma, ISIL dobija pristalice kroz internet. Jedan od primjera je već navedena knjiga *The Mujahedin poison handbook* s mnoštvom informacija kako napraviti najbolje kemijsko i eksplozivno oružje, otrove iz kućne radinosti, otrovne plinove i druge materijale opasne po život koje koriste teroristi u svojim napadima. Lakoća spravljanja navedenih sadržaja u slikovnom prikazu je jednostavna za sve koji znaju čitati. Prilagodljiva je najranijem uzrastu mladih koji razlikuju neke kemijske komponente kao što su soda bikarbona, kiseline, fosfor, šećer, umjetno gnojivo i sl.

Rečeno je da internet osigurava detalje oko planiranja i izvršenja terorističkog napada kroz pregled zemljopisnih područja i zemljovida. Taj segment je zaintrigirao terorističke potencijale prije započinjanja djelovanja, a dobar je materijal za obuku. Pored ove vrste obuke, video produkcija na mreži je jako rasprostranjena. Razni filmovi se nalaze na nekima od linkova i po nekoliko stotina različito kategoriziranih u nekoliko područja:⁵⁸ regrutacija, snimljeni teroristički akti, izjave vođa, trening s oružjem (upute za izradu eksploziva, pravljenje prljavih i priručnih bombi, uporaba raketa, itd.) Jedna takva stranica je skrivena propagandnim spotovima ili edukacijskim sadržajem dok je video materijal stavljen sa strane i samo odabrani korisnici mogu pristupiti istom.⁵⁹ Zanimljive edukativne spotove mogu se pogledati na *Youtube.com* koje promovira *ETA*⁶⁰ - dva dvadesetpetominutna reklamna teroristička spota prikazuju kako izraditi eksplozivnu napravu veličine 50kg, kako napraviti elektronski daljinski upravljač sa satnim mehanizmom, obučavati atentatore u počinjenju ubojstva, napraviti lažnu vozačku dozvolu sa svim zaštitama i hologramima, te djelovati u cyber prostoru, itd. Na internetu ima stotine stranica koje pružaju informacije kako napraviti kemijsko oružje ili eksplozivnu napravu, ili pak eksplozivni prsluk⁶¹ čiji je snimak za edukacijske potrebe nađen na stranici *Irhabi007*. Internet u edukativne svrhe pruža i obuku u smislu vježbe kod obučavanja pilota za upravljanje zrakoplovom.⁶² Sav ovaj virtualni prostor sve više preuzima ulogu koju su do sada imali kampovi za obuku terorista. Sve veći broj ljudi primjenjuje praksu samostalnog kreiranja web stranica te tako omogućuje stvaranje autonomnih ekstremističkih ćelija, konstruiranje eksplozivnih uređaja od tvari koje se mogu naći u slobodnoj prodaji, te pokušavaju i organiziraju samostalno planiranje terorističkih napada. Svakodnevno raste broj osoba koje imaju direktan pristup ekstremističkom internet propagandnom materijalu ili samo dokumentima koji im omogućuju da naprave neku destruktivnu spravu.

3. ZAKLJUČAK

Kada govorimo o metodama koje koriste cyber teroristi jasno da cyber terorizam obično podrazumijeva napade na računalne sustave ili mreže iza kojih stoje neki politički ciljevi. Često su namenjeni za zastrašivanje vlade ili građana neke države ili izazivanje ekonomske krize. Pod cyber terorizmom podrazumjevaju se i fizički napadi i uništavanje važnih infrastrukture, ali ne interneta u cijelosti, nego onih njegovih dijelova iza kojih stoje vladine institucije. Internet kao medij nije cilj uništenja od strane terorista jer bi time sebi zatvorili vrata kroz medijsko predstavljanje. Postoje tri osnovna načina korištenja računala od

⁵⁷<http://www.e-prism.org/aboutprism.html> (10.12.2014.)

⁵⁸<http://pathtomartyrdom.blogspot.com/2009/11/al-malahim-wrestler-traitors-part-i-1.html> (05.01.2015.)

⁵⁹<http://www.irhabeat.blogspot.com/> (10.12.2014.)

⁶⁰http://www.youtube.com/watch?v=wfZfc_R4qbM, Euskadi Ta Askatasuna 2007 2 (01.12.2008.)

<http://www.youtube.com/watch?v=GboAdOXrOyk>, Euskadi Ta Askatasuna 2007 1(01.12.2008.)

⁶¹<http://www.msnbc.msn.com/id/6746756> (08.12.2014.)

⁶²<http://haganah.org.il/harchives/005435.html>, Post #23489 on mohajroon.com (28.01.2006.)

strane terorista: koordiniranje, planiranje i izvršavanje aktivnosti za ostvarivanje svojih ciljeva. Izvršavanje aktivnosti se ogleda kroz:

- korištenje računala kao alata. Terorističke skupine koriste internet za propagiranje svojih ideja preko web stranica i prikupljanje financijskih sredstava, obično u vidu dobrotvornih priloga, kao i prikupljanje i razmjenu obavještajnih podataka,
- korištenje računala u planiranju i organiziranju svojih programa rada. U računalima drže svoje financijske knjige, terorističke planove, potencijalne ciljeve, dnevnik praćenja, planove napada.
- korištenje računala za neovlašten pristup vladinim i privatnim informacijskim sustavima s ciljem izazivanja ozbiljnih, čak i katastrofalnih posljedica.

Razvojem kompjutorske tehnologije terorističke organizacije su dobile novo oružje za ostvarivanje svojih ciljeva. Terorističke skupine sve više koriste računala i internet za širenje svojih ideja, web stranice za regrutiranje novih članova i za prikupljanje sredstava. Kriminalci pomoću svojih tehničkih vještina krađu informacije a kreditnih kartica kako bi financirali terorističke aktivnosti. Vrlo je teško boriti se protiv ovakvog terorizma jer novi napredni alati za cyber kriminal onemogućuju identifikaciju terorista tijekom njihovih napada. Analizirajući stvari cyber prostora u svijetu potrebno je svakodnevno poduzimati uspješne mjere u borbi protiv svih pojava oblika terorizma. Ekspanzija cyber terorizma koju smo očekivali je sada tu, oko nas. Svrstavanjem cyber terorista u drugu skupinu terorista pokazalo se osvetničkim i postupno gubimo bitku s ovom pojavom. Upozorenja koja smo imali u prethodnom desteljeću ostala su "mrtvo slovo na papiru" i sada postoji ogroman problem jer su cyber teroristi našli pogodno tlo i proširili se poput zaraze u svim smjerovima i dubinama cyber prostora. Opasnost od *online* terorizma postala je naša stvarnost.

LITERATURA

- Babić, V. (2009). *Kompjuterski kriminal* Sarajevo: Rabic.
- Babić, V. (2013). *Dječja pornografija i Internet – Interdisciplinarni ogledi*, Vitez: Štamparija Fojnica.
- Beggs, C. (2010). *Safeguarding Infrastructure Assets from Cyber-terrorism*, Lambert Academic Publishing.
- Hsinchun C., Thoms, S., Tianjun F. (2008). *Cyber extremism in Web 2.0: An exploratory study of international Jihadist groups*, Tucson: Artificial Intell. Lab., Arizona Univ.
- Hoskins, A., Awan, A, O'Loughlin, B. (2011). *Radicalisation and the Media: Connectivity and Terrorism in the New Media*, New York: 270 Medison av.
- Mobley, W.B. (2012). *Terrorism and Counter-intelligence: How terrorist groups elude detection*, Columbia Unievrsty.

Internetski izvori:

- <https://alplatformmedia.com/vb/>
- <http://cnqzu.com/library/Guerrilla%20Warfare/Poison%20Handbook-ACADEMIC%20USE%20ONLY.pdf>
- <http://www.arahmah.com/english/sawt-al-jihad-nusantara-presents-call-to-the-mujahidin-in-sham.html>
- <http://pathtomartyrdom.blogspot.com/2009/07/gimf-magazine-sada-al-jihad-35.html>
- <http://www.e-prism.org/aboutprism.html>
- <http://www.islamdunyasi.com/index.pl>
- <http://jihadology.net/category/as-sa%E1%B8%A5ab/>
- <http://gimfmedia.com/tech/en/asrar-al-dardashah/>
- <http://www.al-furqan.com/>
- <http://www.alboraq.com/forum/>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Al-Aqsa_Martyrs'_Brigades,
- <http://www.youtube.com/user/SalafiMediaBalkans>,
- <http://www.theguardian.com/world/2014/nov/18/second-french-jihadi-investigation-peter-kassig-isis-murder-video> (Islamic-State-Beheads-Peter-Kassig-and-other-captives)
- <https://www.google.com/maps/views/streetview?gl=us>
- <http://infomine.ucr.edu/>
- <http://www.worlddialogue.org/content.php?id=111>

<http://www.acfe.com/fraudnews-uk.aspx?id=4294974048>
<http://www.hizbuttahrir.org/>
<http://privacy-pc.com/articles/how-terrorists-encrypt-4-mujahideen-secrets-software.html>
[ww2.aiclass.org](http://www2.aiclass.org),
<http://www.cis.hr/www.edicija/LinkedDocuments/CCERT-PUBDOC-2003-08-37.pdf>,
<http://www.solvusoft.com/en/file-extensions/file-extension-akf/>
http://hr.wikipedia.org/wiki/Grafi%C4%8Dko_korisni%C4%8Dko_su%C4%8Delje
<http://privacy-pc.com/articles/how-terrorists-encrypt-3-communication-tools.html>
<http://www.muslimbook.com/>
<https://www.facebook.com/mujahideenarmyofsyria>
<https://www.facebook.com/pages/Taimur-Abdulwahab-al-Abdaly-is-enjoying-eternity-in-hell/163253213717963>,
<http://www.oldgamesfinder.com/?m=1&q=Lion%20Of%20Fallujah>
<http://jihadology.net/2014/07/28/new-video-message-from-the-global-islamic-media-front-the-story-of-an-amsustaverican-muhajir-in-al-sham-a-special-meeting-with-the-mujahid-shahid-abu-hurayrah-al-amriki/>
<https://www.youtube.com/watch?v=srlWgbhrOsA>
<http://www.spiegel.de/international/germany/how-german-islamists-recruit-young-men-for-jihad-a-851393.html>
<https://www.youtube.com/watch?v=NeNXrmSYwcY>
<http://psycnet.apa.org/psycinfo/1997-42257-016> ,
<http://www.jjtc.com/Steganography/toolmatrix.htm>;
<http://jamestown.org/terrorism/news/article.php?articleid=2373496>,
<http://www.e-prism.org/aboutprism.html>
<http://pathtomartyrdom.blogspot.com/2009/11/al-malahim-wrestler-traitors-part-i-1.html>
<http://www.irhabeat.blogspot.com/>
http://www.youtube.com/watch?v=wfZfc_R4qbM,
<http://www.youtube.com/watch?v=GboAdQXrOyk>,
<http://www.msnbc.msn.com/id/6746756>
<http://haganah.org.il/harchives/005435.html>, Post #23489 on mohajroon.com

NEW FORMS OF TERRORIST ACTIVITY

Summary

Access to young people achieved through the Internet, by propaganda of terrorist organizations is the access and meeting with various versions of the extremists ideology. Since this type of media is easily accessible to the ordinary users, there are increasing factors of those activities. It was recognized by the terrorists and consequently we get a clearer picture of the use of technological resources for different purposes. The fundamental reason that most terrorist groups are present on the Internet with their own Web sites, which appear and disappear at high speed while maintaining the content, but often changing form, is the problem that only the identification of the phenomenon makes it difficult. This form of communication has become a very popular method of psychological warfare, because among Islamic terrorists through the Internet published video footage and threats against specific countries has become unstoppable, as recently well known to all. Availability of information from various fields, allow terrorists to acquire specific knowledge necessary for making explosive devices, various documents, money etc. New technologies offer the opportunity and tools for monitoring and coordinating of individual phases for planning terrorist attacks, and quick and easy exchange of information. The Internet has provided many opportunities for terrorists in gathering the necessary information to plan attacks through the availability of various photographic and cartographic shots.

Key words: *terrorism, internet, cyber terrorism, technology, future*

Marija Boban⁶³

KRIZNO UPRAVLJANJE I UPRAVLJANJE SIGURNOŠĆU INFORMACIJSKIH SUSTAVA KAO TEMELJNI OBLICI PREVENCIJE RAČUNALNOG KRIMINALITETA

Sažetak

Razvoj informacijskog društva i informacijskih tehnologija, suvremena digitalna ekonomija i digitalizacija komunikacija stvara nužne preduvjete za brži ekonomski razvoj, izgradnju troškovno prihvatljivije, efikasnije i transparentnije države i državnih institucija i javnog sektora u cjelini, olakšava komunikaciju s građanima s javnim sektorom i okruženjem koja se odvijaju u kibernetičkom prostoru, istovremeno pomičući barijere u poslovnom sektoru i pružajući jednake šanse svima u okviru elektroničkog poslovanja. Istovremeno, ranije otvaranje javnog i poslovnog sektora i njegovo smještanje u novi, „cyber-prostor“ stvara nove izazove u prevenciji računalnog kriminaliteta.

Autorica u radu ističe i pojašnjava metodologiju upravljanja sigurnošću informacijskih sustava koja se temelji na preventivi koja „upravljanjem unaprijed“ i kriznim komuniciranjem putem definiranih procedura, povlačeći paralelu kriznog postupanja i procedura koje se poduzimaju u kriznim situacijama, nastoji predvidjeti obrasce djelovanja napada na sustave (u ovom slučaju informacijske sustave) i na taj način smanjiti razinu rizika napada i podiže samim time razinu prevencije računalnog kriminaliteta. Tehnologije učenja i korektivnim radnjama, greške sustava se postupno otklanjaju i na taj način se i podiže razina sigurnosti informacijskih sustava općenito.

Ključne riječi: *upravljanje sigurnošću informacijskih sustava, krizno upravljanje, sigurnost informacijskih sustava, sigurnost društva, računalni kriminalitet.*

1. UVOD

Globalizacija kao svjetski proces utječe na otvaranje državnih granica i lokalnih zajednica i poboljšava uvjete svjetskog tržišta i svjetskih ekonomija potičući konkurentnost tržišta. Opći trendovi razvoja informacijskog društva vezani progresivnim tehnološkim razvojem i napretkom informacijskih tehnologija uvelike otvaraju nova pitanja zaštite tjelesne, prostorne i informacijske sigurnosti te upravljanja sigurnošću informacijskih sustava. Nova (informacijska ekonomija) i razvoj svjetskog globalnog tržišta uvelike omogućava približavanje i smanjivanje prostornih komunikacijskih granica, međutim, također utječe i na povećanje broja „prijetnji“ i potrebu razvoja novih oblika zaštite koji se temelje na kriznom upravljanju. Također, kažemo da „nove informacijske tehnologije povezuju svijet u globalne mreže instrumentalnosti“ (Castells, 2002, 57).

Budući da živimo u digitalnom okruženju naprednih informacijskih tehnologija, jedan od osnovnih parametara koje vežemo uz (ne)sigurnost su umreženi sustavi. Nakon implementacije jedne funkcionalne računalne mreže i njene umreženosti s ostalim sustavima postavlja se pitanje sigurnosti i zaštite od raznih oblika „napada“ i „ometanja“ iz okoline sustava. Činjenica je da brzi razvoj tehnologija traži konstantno praćenje te implementaciju sve boljih i bržih rješenja u području sigurnosti upravo umreženih sustava (Kizza, 2005, 49).

⁶³Doc.dr.sc. Marija Boban, pročelnica Katedre za ekonomske i financijske znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, e-mail: marija.boban@pravst.hr

Umrežavanje sustava, bilo da se radi o računalima u kućnoj uporabi ili da je riječ o višoj razini umrežavanja informacijskih sustava u području financijskih sustava, banaka i dr. koji sadrže niz povjerljivih podataka, povećava se rizik pristupa informacijama i podacima. Samim time informacijska sigurnost postaje ključna tema suvremenog informacijskog društva, a mjere i standardi informacijske sigurnosti utvrđuju se u skladu s mjerama i standardima zakonom propisanim za zaštitu osobnih podataka građana. U smislu rizika pristupa podacima, s naglaskom na osobne podatke građana, promatrat će se internet kao temeljnu poveznicu umreženih sustava iako je tek jedna od mreža, ali, ipak, najrasprostranjenija i u najširoj uporabi. Također, razvoj sigurnosti kroz povijest kreće od korištenja kriptografije i kriptografskih algoritama, odnosno njihovih metoda i protokola čiji je pregled i način funkcioniranja tema ovog poglavlja.

U današnjem vremenu naglasak se stavlja upravo na “sigurnost informacijskog sadržaja” budući da podaci nisu više samo na razini zaštite njihove pohrane jer današnji razvoj bilježi prerastanje informacijskih sustava u integralne informacijske sustave za pohranu, obradu podataka, informacija i znanja, tako da je danas stavljen naglasak na zaštitu kompletnih integralnih informacijskih sustava u cjelini. Cilj njihove zaštite jest sigurnost sustava i svih faza prikupljanja, obrade, prijenosa, izdavanja i pohranjivanja podataka i informacija u svrhu zaštite od svih oblika „napada“ na sustave – osobito u svrhu prevencije od računalnog kriminaliteta.

2. AKSIOMI (NAČELA) SIGURNOSTI INFORMACIJSKIH SUSTAVA

Pojam zaštite i sigurnost informacijskih sustava i umreženih sustava, općenito, u hrvatskom jeziku prvenstveno označava primjenu zaštite na skup svih komponenata informacijskih sustava zasnovanih na informacijskim tehnologijama (računalo, podaci, programi, komunikacije i osobe). Pojam zaštite podataka mnogi vide, najprije, kroz prizmu očuvanja tajnosti pa je važno najprije istaknuti definiciju zaštite koja obuhvaća očuvanje integriteta, raspoloživosti i tajnosti podataka. Obično se naglasak stavlja na cjelovitost podataka i njihovu pravodobnu raspoloživost dok se tajnost većinom odnosi na manji dio podataka s obilježjem osobne, poslovne, službene, vojne i državne tajne.

2.1. Povijesni razvoj sustava sigurnosti i zaštite informacijskih sustava do danas s naznakama mogućih pravaca razvoja

Zapisivanje određenih podataka, njihovo čuvanje i pretraživanje jedna je od najstarijih ljudskih aktivnosti koja datira otprije 4.000 godina iz vremena glinenih pločica. Usporedno s razvojem ljudskog društva kroz povijest dolazi do povećanja mogućnosti zapisivanja i pretraživanja podataka, od glinenih pločica, preko gušćjeg pera, olovke i pisaceg stroja do računala. Također, i sam razvoj računala, odnosno informacijskih sustava, prolazio je kroz nekoliko različitih etapa (Šimundić, 2007, 163).

U 60-im godinama prošlog stoljeća za zaštitu i sigurnost koristio se izraz “sigurnost računala“ koji je stavlja naglasak na fizičku zaštitu i sigurnost računala. U to vrijeme računalna oprema imala je relativno visoku cijenu, tako da je primarna uloga njene zaštite bila zaštita od fizičkog uništenja, primjerice od požara i slično, dok se drugim oblicima zaštite i sigurnosti još ne pridaje važnost (Šimundić, Boban, Mardešić, 2009).

Kasnih 60-ih godina bilježi se važan tehnološki napredak koji se očituje pojavom tranzistorskih komponenti čime se računalna oprema prostorno minijaturizira, unaprjeđuje se komunikacija čovjek-stroj što omogućava porast mogućnosti obrade podataka. Dolazi do pada cijene računala čime se povećava broj korisnika informacijske tehnologije. Počinje era tzv. *sigurnosti podataka*. Kvalitativno i kvantitativno, sve se više povećava broj korisnika informacijske tehnologije te uočava primjena računala u sve većem broju poslova u odnosu na tradicionalnu obradu podataka. Sve više podataka pohranjuje se na novije magnetske medije što premješta naglasak s fizičke zaštite računala na zaštitu i sigurnost podataka i informacija. Sedamdesetih

godina dolazi do uporabe računalnih lozinki i odziva, metoda pohranjivanja podataka, informacija i programa na vanjske medije s ciljem zaštite od eventualnog uništenja. Neprekidni razvoj informacijske tehnologije dovodi do proizvodnje manjih, bržih, moćnijih i jeftinijih računala te njihove šire uporabe kao što je obrada u realnom vremenu što omogućava interaktivan način rada. Početkom 80-ih godina započinje nova era razvoja sigurnosti, odnosno era "sigurnosti informacija" (engl. „*information security*“) čime se naglašava sigurnost informacija kao najvažnijeg, ali i najranjivijeg gospodarskog resursa. Dugoročan razvoj informatičkih tehnologija neprekidno širi paletu proizvoda koju čine različita središnja, odjelna, osobna, procesna računala, rade stanice, telematičke usluge, računalne mreže, teletekst, videotekst, elektronička pošta, informacijski servisi i drugo (Šimundić, Boban, Mardešić, 2002, 61-67). Gotovo da nema segmenta ljudskog djelovanja u koji primjena novih tehnologija nije prodršla. Informacije su postale najvažniji ali i najranjiviji resurs. Industrijsku ekonomiju zamijenila je informacijska ekonomija gdje je sada najizraženija sigurnost mreža i komunikacija.⁶⁴

2.2. Sigurnost informacija kao temeljni resurs u zaštiti informacijskih sustava

U razdoblju koje je pred nama ovisnost svih segmenata društva o informacijskim tehnologijama još će se povećati. Međutim, osnovna značajka neće biti kvantitativna pohrana sve veće količine novih podataka i informacija na magnetskim i optičkim medijima već prerastanje današnjih informacijskih sustava u sustave za pohranu i obradu informacija odnosno „*znanja*“ (Grbavac, 1990, 1-15). Time će sljedeća dekada zaštite informacijskih sustava imati značajke „*sigurnosti informacija*“ te će predstavljati kombinaciju svih ranije navedenih etapa. Hipoteza od koje se polazi u sigurnosti informacija glasi: „*Sustav sigurnosti, sigurnosna politika, sigurnosni standardi i smjernice mogu se izvesti iz skupa aksioma, odnosno temeljnih načela. Iz tih aksioma moralo bi biti moguće izvesti svaki konkretni sigurnosni sustav, sigurnosnu politiku, sigurnosne standarde i smjernice. Ljudi koji poznaju i razumiju te aksiome i koji ih znaju primijeniti u konkretnom organizacijskom okruženju ili sredini nazivaju se stručnjacima za sigurnost informacija*“ (Panian, 2002, 281). Osnovni cilj zaštite i očuvanja sigurnosti podataka umreženih sustava jest uklanjanje izvora opasnosti kojima je sustav izložen. Potrebno je istaknuti da apsolutna zaštita sustava i podataka ne postoji. Zato je korektnije smatrati da sustav zaštite ne omogućuje apsolutnu zaštitu podataka, već da se, prije svega, radi o metodama koje u velikoj mjeri umanjuju opasnosti kojima su izloženi.

Uvjeti koje moraju zadovoljavati gore navedena načela sigurnosti, da bi bila primjenjiva u konkretnim sredinama, prvenstveno su jednostavnost, nedvosmislenost i opća razumljivost. S druge strane, mjera do koje bi se primjenjivala načela različito se tumači vezano uz društvene skupine i zajednice u kojima bi se primjenjivala budući da na njih, između ostalog, važan utjecaj ima i opća i organizacijska kultura skupine ili zajednice (Panian, 2002, 282).

Nadalje, postoji mišljenje da se načela sigurnosti informacija mogu svrstati u dvije osnovne kategorije pa se tako može govoriti:

- 1) o općim načelima sigurnosti informacija
- 2) o izvedenim (sekundarnim) načelima sigurnosti informacija.

⁶⁴ Prema članku Marc Uri Porta iz 1967. godine *Emergence of an Information Economy*, gospodarstvo SAD-a temeljilo se na informacijama. Kronološki gledano još davne 1967. g. u obradi i distribuciji informacijskih dobara i usluga stvaralo se oko 25% društvenog bruto proizvoda. Osim toga više od 21% bruto proizvoda stvaralo se u proizvodnji informacijskih usluga u javnom i privatnom sektoru za interne potrebe dok se već početkom 70-ih godina, prema istraživanju Gospodarske komore SAD-a, oko polovina radne snage SAD-a mogla svrstati u "informatički sektor". Upravo to razdoblje predstavlja žarište ekonomske i društvene transformacije iz industrijskog društva u suvremeno informacijsko društvo.

Opća načela sigurnosti informacija

Pod općim načelima sigurnosti informacija prvenstveno se ističe činjenica da *informacija ima određivu vrijednost* (Panian, 2001, 17), a u informacijskoj ekonomiji stavlja se naglasak na informaciju kao poslovni resurs – ravnopravan sa svim ostalim resursima tvrtke. Budući da je *informacijski* prostor kompleksan, nužno je istaknuti potrebu *zaštite informacija uz ekvivalentnu (i dužnu) pažnju menadžmenta*. U općim načelima ističe se i potreba isticanja *vlasništva nad informacijama* sa stajališta poduzimanja nužnih praktičnih mjera zaštite informacija od nestanka, uništenja ili njihovog oštećenja odnosno *informacijskog rizika*. U tom smislu nužnost predstavlja utvrđivanje razine rizika i njegovog intenziteta i *osobne odgovornosti pojedinaca*. Uz sva navedena, treba uzeti u obzir *načelo otvorenosti* i dostupnosti informacija uz izuzimanje kategorije osjetljivih informacija koje trebaju biti podvrgnute dodatnim ograničenjima odnosno potrebom za posebnim znanjima. Međutim, nužan konsenzus svega navedenog iznosi se u načelu da *informacije treba a priori štiti* – ukoliko nije izrijekom drugačije određeno (Panian, 2002, 282-284).

Izvedena načela sigurnosti informacija

Povezivanjem nekih gore navedenih osnovnih načela mogu se izvesti tri dodatna, sekundarna načela. Dakle, sa stajališta određivanja vrijednosti informacija i utvrđivanja rizika nužno je odrediti *minimalan skup kontrola koje će biti troškovno prihvatljive*, a mogu se djelotvorno primjenjivati na sve informacije kojima tvrtka raspolaže (Panian, 2002, 284). Nadalje, odgovarajuća i kvalitetna raspodjela zadataka i ovlaštenja predstavlja djelotvoran kontrolni mehanizam koji u implementaciji ne iziskuje veće troškove pa ga uvijek treba prakticirati. I na kraju iznošenja načela nužno je izvesti *klasifikaciju informacija* vezano uz stupanj u kojoj su mjeri pojedine informacije ili skup informacija osjetljive ili povjerljive. U tom pogledu dana je preporuka imenovanja administratora sigurnosti informacija koji bi bio zadužen za klasifikaciju informacija i njihovu distribuciju posebnih znanja ovlaštenim osobama (Panian, 2001,88).

3. METODOLOGIJA SIGURNOSTI I ZAŠTITE INFORMACIJSKIH SUSTAVA

Pojam zaštite i sigurnost podataka umreženih sustava u hrvatskom jeziku prvenstveno označava primjenu zaštite na skup svih komponenata informacijskih sustava zasnovanih na informacijskim tehnologijama (računalo, podaci, programi, komunikacije i osobe). Pojam zaštite podataka mnogi vide najprije kroz prizmu očuvanja tajnosti pa je važno najprije istaknuti definiciju zaštite koja obuhvaća očuvanje integriteta, raspoloživosti i tajnosti podataka. Obično se naglasak stavlja na cjelovitost podataka i njihovu pravodobnu raspoloživost dok se tajnost većinom odnosi na manji dio podataka s obilježjem osobne, poslovne, službene, vojne i državne tajne.

3.1. Temelji sigurnosti informacijskih sustava

Osnovni cilj zaštite i očuvanja sigurnosti podataka umreženih sustava jest uklanjanje izvora opasnosti kojima je sustav izložen. Potrebno je istaknuti da apsolutna zaštita sustava i podataka ne postoji. Zato je korektnije smatrati da sustav zaštite ne omogućuje apsolutnu zaštitu podataka, već da se, prije svega, radi o metodama koje u velikoj mjeri umanjuju opasnosti kojima su izloženi (Akmađić, 1998, 56). Kako postoje različite opasnosti za rad sustava, moraju se koristiti i različite metode za osiguranje njegove zaštite. Sama zaštita informacijskog sustava i podataka može se podijeliti:

- na unutarnju zaštitu i
- na vanjsku zaštitu umreženih sustava.

Jedan od načina razlikovanja unutarnje i vanjske zaštite jest da se svi slučajevi koji mogu biti kontrolirani uz pomoć računala klasificiraju kao unutarnja zaštita. Podjela cjelokupne zaštite i sigurnosti podataka umreženih sustava može se po razinama prikazati na sljedeće načine:

- 1) hardversko-softverska zaštita i sigurnost
- 2) fizička i organizacijska zaštita i sigurnost
- 3) zakonodavna zaštita i sigurnost
- 4) komunikacijska zaštita (kriptozaštita) i informacijska sigurnost (Šimundić, 2000, 27).

Prve dvije ulaze u sferu organizacije i zaštite primjerene tehnološkom napretku i svojstvene su kao minimum zaštite osobe ili organizacije s aspekta sigurnosti umreženih sustava. Treća, zakonodavna zaštita biti će obrađena putem aspekata zakonodavne zaštite osobnih podataka u sljedećem poglavlju, a definirana je zakonodavstvom zemlje u kojoj osoba prebiva. Ipak, četvrta podvrsta zaštite jest najrjeđe spominjana i tek odnedavno postaje temom rasprava i znanstvenih savjetovanja. Upravo toj posljednjoj treba posvetiti najviše pažnje jer polazi od zaštite osobe, osobnih prava i zaštite privatnosti.

3.1.1. Hardversko-softverska zaštita i sigurnost

Hardversko-softverske metode zaštite i sigurnosti utemeljene su na korištenju standardnih hardversko-softverskih mogućnosti sustava i pratećih uređaja, razvijenih i ugrađenih od strane proizvođača opreme te dopunjenih ili modificiranih od korisnika. Hardverska metoda sigurnosti i zaštite umreženih sustava koristi se uglavnom kod zaštite memorije i telekomunikacija. Softverska metoda uglavnom se koristi za zaštitu programskih paketa, datoteka, ulazno/izlaznih operacija i eventualno kod prijenosa podataka (Akmadžić, 1998, 54-56).

3.1.2. Fizička i organizacijska zaštita i sigurnost

Fizička i organizacijska zaštita i sigurnost su klasične metode zaštite podataka i prvi koraci u svakom programu zaštite. Te metode reguliraju zaštitu cjelokupnog objekta i njegove okoline te pravila ponašanja svih onih koji dolaze u dodir s čuvanim objektom. Relativno ih je lako provoditi i za to nisu potrebni posebno povećani izdatci, a uz dosljedno primjenjivanje osiguravaju relativno visoku razinu zaštite. Te mjere provode svi djelatnici, a specifične poslove provode stručni djelatnici (Šimundić, 2000, 27-28).

3.1.3. Pravna (zakonodavna) kontrola zaštite i sigurnost

Pravna (tzv. administrativna) kontrola zaštite i sigurnost predstavlja nadogradnju fizičko-organizacijskih mjera zaštite unutar samog umreženog sustava budući da one same po sebi ne bi bile dostatne. Pod administrativnom kontrolom podrazumijevamo kontrolu i organizaciju banke podataka, kontrolu poštovanja propisanih mjera zaštite podataka, kontrolu i evidenciju broja izvještaja i njihovih korisnika, kontrolu izlaznog materijala, kontrolu i evidenciju pristupa podacima unutar sustava, kontrolu putem lozinki i šifri koje treba pravilno koristiti i periodički mijenjati, te kontrolu dokumentacije o sustavu, programima, načinu djelovanja i slično. Zakonodavna zaštita podrazumijeva primjenu zakonske regulative definirane na razini države i primjenu zakonskih propisa.⁶⁵

3.1.4. Komunikacijska zaštita (kriptozaštita) i informacijska sigurnost

Komunikacijska zaštita je metoda zaštite koja se koristi za zaštitu podataka unutar umreženih sustava koji se prenose komunikacijskom linijom. Prema općem mišljenju, komunikacijske linije su najranjiviji dio sustava pa se tom načinu zaštite i poklanja najveća pažnja. Postoje različite metode zaštite od kojih su najčešće: kriptografska zaštita, korištenje specijalnih uređaja za promjenu signala (scrambling), korištenje pametnih kartica i dr. U komunikacijskoj zaštiti koriste se i mnoga hardverska i softverska rješenja.

⁶⁵ O pravnim propisima u području informacijske sigurnosti i sigurnosne provjere te o zaštiti pristupa informacijama u propisima domaćeg prava u *Pregledu propisa*, br. 42, siječanj 2011., godina XII, RRIF, 2011., str. 138.

Sigurnost osobnih podataka možemo promatrati s nekoliko aspekata. S obzirom na rasprostranjenost informacijske tehnologije i broj korisnika interneta, te trend implementacije elektroničkog poslovanja u djelatnostima, kako gospodarskih subjekata tako i privatnih korisnika, jako je teško razlučiti temelj odakle zapravo započinje postupak „izgradnje“ zaštite. Zasiurno, od postupnog razvijanja svijesti o „nezaštićenosti“ pri samom pristupanju „mreži“, s obzirom da priključkom običnog žičanog modema ili najnovijim putem - bežičnim (WLAN) pristupom, prestaje „zaštita“ i ulazimo u posve nepoznat, ogroman prostor koji je uvriježen pod engleskim nazivom „cyberspace“. Prostor koji nije opipljiv na dodir i prelazi granice država, kontinenta i, koliko god da prividno zbližava svoje korisnike, njihove podatke čini „ranjivima“, nezaštićenima.

Najvažniji aspekti informacijske sigurnosti i zaštite osobnih podataka vežu se uz očuvanje njihove vjerodostojnosti i tajnosti (Panian, 2002, 285). Najčešći način u području kriptozastite temelji se upravo na provjeri identiteta korisnika temeljenom na postupku autentifikacije. Postoji nekoliko načine zaštite putem provjere i to redom: dokaz znanjem, dokaz posjedovanjem i dokaz osobinom. Najčešće je korišten dokaz znanjem kad se korisniku dodijeli kod ili lozinka kojom pristupa podacima. Dokaz posjedovanjem se temelji na davanju u posjed ključa pristupa informacijama dok je posljednji, dokaz osobinom, način zaštite definiran putem fizičkog pristupa (posjedovanjem određene osobine – primjerice otisak prsta) kao temelj pristupa zaštićenim podacima. Cilj ovakvog pristupa zaštite osobnih podataka temelji se upravo na činjenici nemogućnosti izbjegavanja odgovornosti čime se ograničava broj korisnika i lakše otkrivaju počinitelji.

3.2. Utjecaj razvoja interneta kao svjetske infrastrukture u prijenosu podataka na informacijsku sigurnost

Rađanje i eksponencijalni rast te razvoj globalne informacijsko-komunikacijske mreže – interneta – praćen naglim porastom količine informacija i novim, interaktivnim načinom komuniciranja koji ne poznaje teritorijalne granice, korjenito mijenja tradicionalni način rada i života. Internet kao globalni komunikacijski sustav koji povezuje i spaja računalne mreže pojedinih zemalja i organizacija, te tako omogućuje posjednicima računala diljem svijeta da putem svojih lokalnih mreža i telefonskih mreža međusobno komuniciraju, razmjenjuju informacije i koriste brojne druge usluge. U fizičkom smislu, to je niz međusobno povezanih računalnih mreža, organiziranih na jedinstven način, sa zajedničkim komunikacijskim protokolima i mrežnim uslugama. Za razliku od ostalih informacijskih sustava, informacijsko-komunikacijskih sustavi bave se prikupljanjem, obradom i distribucijom različitih informacijskih sadržajnih formi u cjelokupnom fizičkom komunikacijskom prostoru (Grbavac, Plenković, 1995, 1). Fizički komunikacijski prostori su komunikacijske mreže koje omogućavaju pretraživanje bilo koje lokacije u mreži s bilo koje druge lokacije u istoj mreži.⁶⁶ Također, pojavom elektroničkog bankarstva⁶⁷ i virtualnog novca, elektroničke pošte i telefonije te sve bržim uvođenjem i prelaskom na elektroničko poslovanje, pitanje efikasne i cjelovite zaštite osobnih podataka (privatnosti) i informacijskih sustava dobiva sve više na važnosti i postaje primarnim interesom kako pojedinca tako i zajednice u cjelini. Mreža razvijena u okviru

⁶⁶ Početci razvoja interneta vezani su uz ARPANET, računalnu mrežu koju je uspostavila ARPA (Advanced Research Projects Agency) 1969. godine, nakon višegodišnjih istraživanja i razvoja, a u cilju postizanja vojne i tehnološke premoći nad tadašnjim Sovjetskim Savezom. Dizajn mreže zasnivao se na višeslojnoj, decentraliziranoj arhitekturi i otvorenim komunikacijskim protokolima koji otvaraju nove načine komuniciranja. Svojom pojavom uvelike je promijenila svijet računala i komunikacija. Razvijen je TCP/IP (Transmission Control Protocol - skup komunikacijskih protokola koji računala koriste pri radu i komuniciranju putem interneta) protokol, MODEM, operacijski sustav UNIX (koji je u počecima bio temeljni operacijski sustav mreže), elektronička pošta, itd. U devedesetima su se počeli koristiti hipertekstualni sustavi koji su se razvili u World Wide Web tehnologiju. Prvi web server i korisnička računala izgrađeni su 1990. godine u CERN-u. Time je obilježen početak internet revolucije koja se preko znanstvenih institucija proširila na poduzeća i širi krug korisnika, pa se 1995. godina uglavnom prihvaća kao godina stvaranja weba. Detaljniji opis nastanka i razvoja interneta dali su oni koji su u tome i neposredno sudjelovali LEINER, B. M., CERF, V., G., CLARK, D. D., KAHN, R. E., KLERINROCK, L., LYNCH, D. C., POSTEL, J., ROBERTS, L. G., WOLF, S., u članku: *A Brief History of the Internet*, - dostupno na <http://www.isoc.org/internet/history/brief.shtml> (05. 02. 2015.)

⁶⁷ O tome vidi *Elektroničko bankarstvo: nezaustavljiv trend*, Privredni vjesnik, 31. kolovoza 1998.

vojne industrije⁶⁸, a za potrebe suradnje akademske zajednice⁶⁹ danas je dostupna i običnim građanima (Dragičević, 1999, 31).

Suvremeni način poslovanja i komuniciranja putem globalnih informacijskih mreža doveo je do sve veće povezanosti ne samo ljudi već i informacijskih sustava. Uz sve svoje blagodati, takav način rada nosi u sebi i brojne opasnosti po sigurnost svih sudionika, kao i samih informacijskih sustava. Podaci i informacije koji se unutar takvih sustava obrađuju, memoriraju i distribuiraju, kao i tehnička osnovica koja to omogućuje, sve su češće cilj takvih zloraba pa se zato i postavlja kao osnovni zadatak zahtjev za njihovom efikasnom i cjelovitom zaštitom.

Sve veća povezanost i upućenost informacijskih sustava na uključivanje u globalne informacijske mreže, u prvom redu internet, ali i na neke druge koje su nastale logičkim slijedom vremena, ali na istim principima (WLAN, primjerice), doveli su do toga da se njihova zaštita više ne može promatrati i rješavati izolirano, već samo kao dio tog sustava. Takva otvorenost informacijskih sustava prema sve većem broju korisnika dodatno je oslabila njihovu sigurnost. Zato je nužno da se pitanjima zaštite pristupi sa šireg, globalnog aspekta informacijskih mreža koje ih sve više objedinjuju. Dakle, pitanje sigurnosti i zaštite interneta postaje jedno od osnovnih pitanja, kako za same informacijske sustave i njihove korisnike, tako i za cijelu međunarodnu zajednicu.

3.2.1. Prijenos podataka putem interneta

Otvorenost arhitekture interneta i njegov kontinuirani razvoj u kojemu su korisnici bili istovremeno i kreatori i pridonosili njegovom daljnjem razvoju bile su njegove glavne snage razvoja (Cerf, Kahn, 1974, 627-641). Osim toga, troškovi priključivanja na internet nisu bili veliki, a softver je bio dostupan i često besplatan. Situacija u kojoj su korisnici istovremeno i glavni protagonisti razvoja tehnologije, skraćuje proces između faza razvoja, testiranja, uporabe i daljnje modifikacije sustava što je i jedan od razloga brzog razvoja interneta i to ne samo u smislu širenja čvorova mreže, već i u pogledu različitih servisa koji se kontinuirano razvijaju.

Preduvjeti za ovakav razvoj interneta su otvorena, decentralizirana, interaktivna mrežna arhitektura, zatim mrežni protokoli koji također moraju biti otvoreni i koji se mogu jednostavno modificirati, te institucije/strukture upravljanja i razvoja interneta koji moraju biti u skladu s principima otvorenosti i suradnje kako ga ne bi kočile (Castells, 2001, 28-29).

Komunikacija putem World Wide Weba uvelike olakšava prijenos podataka, a samim time i „znanja“ kako na nacionalnoj, tako i na globalnoj razini. Posljedice toga su nove digitalne zajednice korisnika, novi komunikacijski obrasci, nove konfiguracije znanja, novi tipovi pismenosti i novi sustavi edukacije. Pretpostavka i lokalne i nacionalne participacije u globalnom informacijskom prostoru je planska i sustavna digitalizacija znanja što znači da je javno znanje u cyberspace-u podložno oblikovanju i upravljanju u većoj

⁶⁸ Prvotno nastao kao dio ARPANET pri Ministarstvu obrane SAD, internet se iz sigurnosnih razloga izdvaja u MILNET (engl. *MILitary NETwork – vojna mreža*) i po prvi put se javlja naziv *internet*. Godine 1989. ARPANET i službeno postaje internet i prestaje biti vladin znanstveni projekt i postaje otvorena za druge korisnike. O tome vidi šire DRAGIČEVIĆ, D., „*Kompjutorski kriminalitet i informacijski sustavi*“, Informator, 1999., str. 31

⁶⁹ S pravom se ističe da je internet najvažnija suvremena globalna infrastruktura za obrazovanje, informiranje, istraživanje i razvoj u javnim djelatnostima i gospodarstvu. U tom je sustavu i *Hrvatska akademska i istraživačka mreža – CARNET*, nastala 1991. godine kao projekt Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske. U ožujku 1995. godine Vlada Republike Hrvatske donosi Uredbu o osnivanju ustanove CARNet sa svrhom pospješivanja napretka, kako pojedinca tako i društva u cjelini uz pomoć novih informacijskih tehnologija. Riječ CARNet je skraćenica od engleskog naziva ustanove (Croatian Academic and Research Network). Uz 96 zaposlenih, CARNet ima oko 20 vanjskih suradnika, a djelatnici više ustanova i tvrtki sudjeluju u različitim projektima timovima. Najvažniji CARNetovi partneri su Sveučilišni računski centar - Srce i Fakultet elektrotehnike i računarstva u Zagrebu. CARNetove aktivnosti mogu se podijeliti u tri osnovna područja: pružanje internet usluga, poticanje razvoja informacijskog društva i obrazovanje za novo doba. Sustavnim organiziranjem tečajeva namijenjenih krajnjim korisnicima, programima obrazovanja budućih predavača i inženjera računalnih sustava te posebnim programima poput CISCO akademije mrežnih tehnologija CARNet nastoji pomoći svojim korisnicima u svladavanju i primjeni informacijskih tehnologija u svakodnevnom životu i radu te ih na taj način pripremiti za informacijsko društvo. Vidi šire http://www.carnet.hr/o_carnetu/o_nama (07. 02. 2015.).

mjeri nego što je javno znanje u konvencionalnoj formi i na konvencionalnim medijima. Odgovornost informacijske znanosti za javno znanje u informacijskom prostoru može biti prvenstveno u izradi standarda i alata za oblikovanje i upravljanje javnim znanjem kako bi se osigurao čisti informacijski prostor, dostupnost objektivnim informacijama i ravnopravnost u razmjeni znanja. Iako hijerarhijski organiziran, internet je u odnosu na upravljanje i odlučivanje o daljnjem razvoju i širenju u najvećoj mjeri decentraliziran, tako da je najveći dio poslova i odluka prepušten državnim institucijama koje brinu o razvoju mreže na svom području. Međutim, za rješavanje globalnih pitanja, zajedničkih za cijelu mrežu nadležan je *World Wide Web Consortium* ili W3C⁷⁰ kojem je osnivač Tim Berners-Lee, poznat kao „otac“ *World Wide Weba* (u daljem tekstu *WWW*)⁷¹. Ova organizacija utvrđuje standarde u pogledu *WWW*-a, danas najkomercijalnijeg dijela interneta kojih se moraju pridržavati svi proizvođači hardvera i softvera ako žele svoje proizvode koristiti na internetu.

Povećanje broja korisnika interneta vezano je uz promjenu i rast broja dostupnih informacija (McMillan, 2006, 75). Internet je postao široko dostupan, manje strukturiran i donekle kaotičan. Ogromna količina dostupnih informacija i velik broj dostupnih kontakata pružaju nove mogućnosti i istovremeno zagušuju korisnike. Standardni protokoli i formati omogućuju razmjenu dostupnih podataka, no, još uvijek ima dovoljno mjesta za eksperimentiranje i kreativno stvaranje novih umjetničkih, kulturnih i organizacijskih formi.⁷² Rasprave o internetu kao „*informacijskoj superprometnici*“ i „*cyber-prostoru*“ uglavnom se više fokusiraju na razvoj tehnologije i komercijalnu korist dobivenu novim mogućnostima. Rasprave se vode i oko edukacijskog i kulturnog potencijala interneta, no, uglavnom bez preciznog definiranja sadržaja tog pojma. Neosporno, informatička pismenost nužan je dio pismenosti današnjice. Uz klasična znanja potrebno je ovladati elementima informatičke pismenosti, odnosno osposobiti se za uporabu, razvoj i razumijevanje informatičke tehnologije i njene široke primjene u društvu ili jednostavnije rečeno - osposobiti se za korištenje računala i računalnih programa. Stečena znanja treba znati koristiti u postupku prikupljanja i obrade informacija u svrhu donošenja ispravnih i učinkovitih odluka o aktivnostima na komunikacijskoj razini putem suvremenih tehnologija. Taj aspekt pismenosti naziva se informacijska pismenost⁷³. (Prikazano na slici 1.). Povećanjem razine informacijske pismenosti pokušava se povećati svijest o potrebi zaštite i

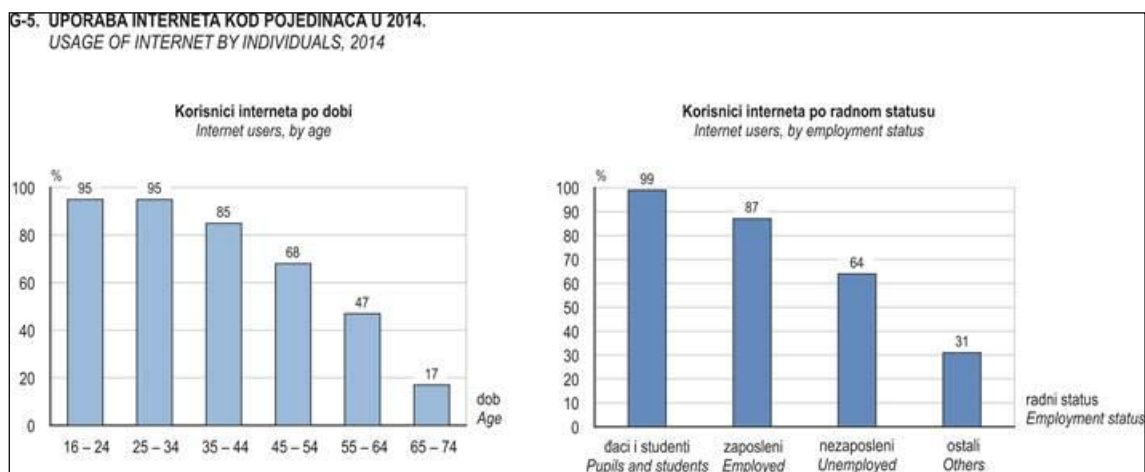
⁷⁰ *World Wide Web Consortium* ili W3C je međunarodni konzorcij proizvođača hardvera i softvera osnovan 1994. godine. Sjedište mu je na Massachusetts Institute of Technology, SAD. Zadatak je ovog udruženja uspostaviti standarde za *World Wide Web*. O konzorciju W3C vidi šire <http://www.w3.org/Consortium/> (15. 02. 2015.).

⁷¹ Uvriježeni izraz za komercijalni dio internet mreže koji se koristi u većini svjetskih jezika – kratica je *WWW*. Često se koristi i naziv „*cyberspace*“ ili „*cyber prostor*“.

⁷² Internet je u protekom vremena postao globalna informacijska infrastruktura, tj. mreža za prijenos informacija, radijskih i TV programa, te za poslovanje i elektroničku trgovinu. Njegov razvoj omogućio je objavljivanje elektroničkih knjiga i časopisa te korištenje multimedijalnih usluga. Korištenje usluga i resursa zasnovanih na internet tehnologiji raste eksponencijalno. Godina 1996. bila je ključna za razvoj europske informacijske industrije. Od siječnja 1996. do siječnja 1997. godine broj hostova porastao je s 9,5 milijuna na 16 milijuna, a broj domena s 240.000 na 800.000. Prihod od oglašavanja na internetu porastao je 1998. godine u usporedbi s 1997. za 93% i po prvi put dosegao više od milijardu dolara. Do 2006. g. dosegao je preko 130 milijuna korisnika. (Podatci prema McMillan, 2006.)

⁷³ Kada se analizira stanje interneta u medijima, pozornost obično dobivaju samo dva službena pokazatelja o uporabi interneta, te njihove usporedbe s prosječnim europskim vrijednostima. Da bi se stanje interneta u Hrvatskoj bolje razumjelo, pogled na njega treba proširiti. Potrebno je analizirati i ostale dostupne pokazatelje, statističke, službene i manje službene, ali ipak dovoljno relevantne. Pokušaj toga je sljedeći tekst i njegovi nastavci. Krenimo prvo od dva najčešća pokazatelja koja se citiraju po medijima. Prvi je učestalost korištenja interneta među stanovništvom. Do njega se dolazi anketnim ispitivanjem među statističkim uzorkom populacije, prema pravilima krovne europske statističke organizacije Eurostat. Tim pravilima određene su dvije skupine korisnika. U prvoj su redoviti korisnici interneta, koji ga koriste barem jednom tjedno. U Hrvatskoj je takvih u 2013. bilo 63,4 posto među populacijom u dobi od 16-74 godine. Isti takav pokazatelj za cijeli EU bio je prošle godine prosječno 71,7 posto. U drugoj skupini, u kojoj se nalaze svakodnevni korisnici interneta, u Hrvatskoj je 53,4 posto odrasle populacije, a na razini EU-a prosječno 61,7 posto. Dakle, prisutno je prilično zaostajanje za EU-om u pogledu učestalosti korištenja interneta među odraslom populacijom. Hrvatska se time nalazi na 22. mjestu unutar EU-a, od nas su lošiji Cipar, Litva, Poljska, Grčka, Bugarska i Rumunjska. Drugi često referencirani pokazatelj je odnos broja širokopojsasnih internetskih priključaka i ukupnog broja stanovnika, ili jednostavno penetracija širokopojsasnog pristupa. Dobiva se na osnovi egzaktnih podataka o broju širokopojsasnih priključaka koje prijavljuju operatori. Početkom prošle godine penetracija u Hrvatskoj u fiksnim mrežama je iznosila 20,8 posto, dok je prosjek EU-a bio puno većih 28,8 posto. U ovom slučaju Hrvatska je na 24. mjestu unutar EU-a, a od nas su lošije samo Rumunjska, Poljska, Bugarska i Slovačka. Dostupno na <http://www.ictbusiness.info/internet/kakvo-je-zapravo-stanje-interneta-u-hrvatskoj> (15. 02. 2015.).

sigurnosti komunikacije putem interneta budući da su najčešći ciljevi napada već od samih početaka upravo korisničke lozinke, podaci i informacije u memoriji kompjutera, odnosno datoteke, računalni programi, web stranice te samo onemogućavanje korištenja računalnog sustava⁷⁴.

Slika 1: Uporaba interneta kod pojedinaca u 2014. u Republici Hrvatskoj, IZVOR: Državni Zavod za statistiku⁷⁵

3.2.2. Internet i sigurnost informacijskih sustava

Kada se danas govori o (ne)sigurnosti interneta, često se zaboravljaju motivi i razlozi koji su doveli do njegova nastanka, kao i svrha kojoj je trebao služiti. Budući da prvotna namjena te mreže nije bila komercijalna niti usmjerena na ono što ta mreža danas predstavlja i za što se danas koristi, nije se očekivala tako velika rasprostranjenost i broj korisnika, a sigurnosti se nije poklanjala dovoljna pozornost. Stoga su i protokoli, odnosno, pravila prema kojima računala danas komuniciraju, unutar mreže, u prvom redu proizvedeni za osiguravanje efikasnosti, fleksibilnosti i otvorenosti sustava, a ne sigurnosti komuniciranja i razmjene podataka (Dragičević, 1999, 36-37).

Naime, prvotni je cilj bio osiguravanje što lakšeg i bržeg pristupa informacijama kako bi bile dostupne svima unutar mreže bez ikakvih ograničenja. Premda je to odgovaralo potrebama tog vremena, danas se pokazuje kao jedna od najvećih slabosti interneta, a posebice kada je u pitanju njegovo korištenje u komercijalne svrhe i za potrebe državnih institucija. O tome svjedoči i eksponencijalan rast zlouporaba koje se događaju na internetu i putem njega (Rosenoer, 1996.).

Intenzivan protok podataka mrežnim kanalima iz dana u dan kruži „informacijskom superprometnicom“, a odnosi se upravo na podatke nužno vezane uz osobnost pojedinca i ulaze u kategoriju osobnih podataka, međutim, postoji velik rizik od ugrožavanja njihove esencije. Opasnosti od povrede cjelovitosti, dostupnosti i tajnosti tih podataka prisutne su u svakom aspektu njihove razmjene, u svakom aspektu komunikacije putem mrežnih kanala.

Ipak, opća (ne)sigurnost na webu, nepovjerenje korisnika prema sigurnosti komunikacije i otkrivanju podataka, te sama činjenica da postoje nedostaci u pravnoj regulativi, ne utječe na smanjenje komunikacije, već se svakim danom sve više povećava⁷⁶.

⁷⁴ O tome vidi šire u studiji McAfee-NCSA Online Safety Study, Oct. 2007;

www.staysafeonline.info/newsamericanslackprotection.html (21. 01. 2015.). Vidi i AOL/NCSA Online Safety Study, Dec. 2005;

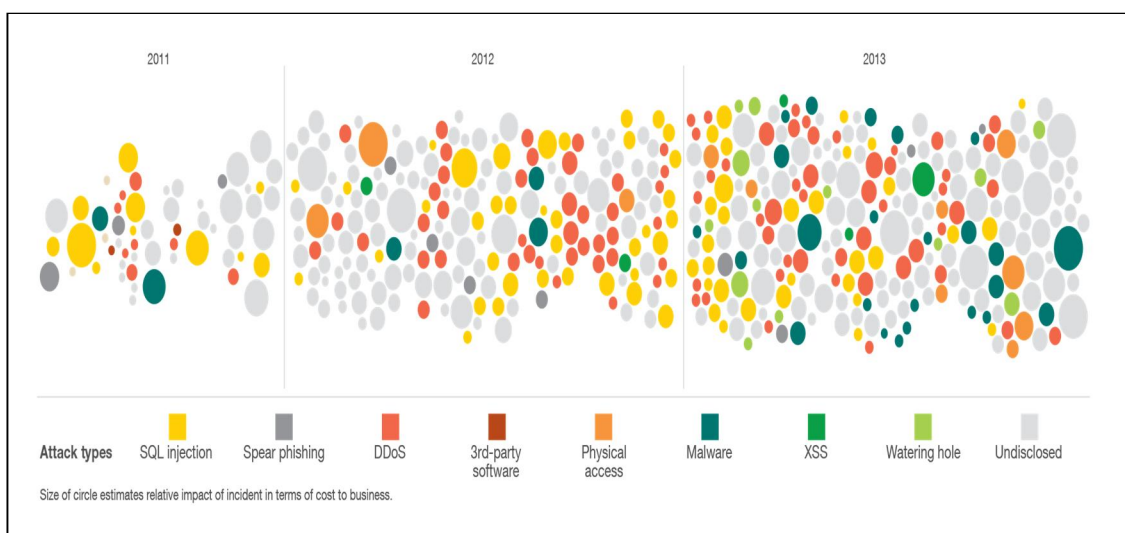
www.staysafeonline.info/pdfsafety_study_2005.pdf (21. 01. 20015.).

⁷⁵ Preuzeto iz *Primjena informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT) u kućanstvima i kod pojedinaca u 2014., prvi rezultati*, dostupno na http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/02-03-02_01_2014.htm (20. 02. 2015.).

⁷⁶ U ovom kontekstu korisno je spomenuti Roberta Morrisa tvorca malicioznog programa, tzv. Morrisovog crva, i prvu osobu osuđenu po američkom Zakonu o kompjutorskoj prijeviri i zloporabi iz 1986. g. (Computer Fraud and Abuse Act). Prijetila mu je

4. RAČUNALNI KRIMINALITET – NEGATIVAN SUPUTNIK INFORMACIJSKOG DRUŠTVA

Razvojem interneta i njegovim masovnim zadiranjem u sve pore ljudskog života računalni kriminalitet sve više se širi na područje gospodarstva i utječe na brži razvoj tehnika operativnog kriminalističkog nadzora i naprednijih metoda i tehnika operativne kriminalističke analitike jer se proširuje i krug mogućih počinitelja, kao i krug sredstava i metoda kojima se ostvaruju računalni napadi i napadi povezani s računalima. Posebno zabrinjava povezanost počinitelja s raznim oblicima organiziranog kriminaliteta, a gotovo svakodnevno javljaju se nove metode, sredstva i oblici zloporabe (slika 2).

Slika 2: Prikaz porasta broja i vrsta napada na informacijske sustave u području računalnog kriminaliteta (2011.-2013.), IZVOR: IBM X- Force Research and Development⁷⁷

Pravna regulativa u RH i u svijetu je dosta neujednačena, a prečesto i u novijoj praksi neučinkovita. S obzirom na to da se radi o globalnom problemu, za djelotvorno suzbijanje nisu dovoljni samo stručnjaci za sigurnost, ekspertne skupine i ostali organi za sprječavanje i suzbijanje kompjutorskog kriminaliteta, već treba ostvariti cjelovitiju koordinaciju i sveobuhvatnu akciju zakonodavstva i snaga reda u prevenciji računalnog kriminaliteta u sferi financijskog poslovanja. U napadima na informacijske sustave ključnu ulogu imaju: veće zloporabe komunikacijskih sredstava koje su prethodile konkretnom djelu računalnog kriminaliteta, brži razvoj i širenje telekomunikacijskih uređaja, nezaustavljiv razvoj i sve teže korištenje operativnih metoda i tehnika kriminalističke analitike, te pri tome računalnih mreža koje omogućuju neovlaštene pristupe, sve veća dostupnost računala i osobama bez velikog stručnog znanja, hakerski BBS-ovi (engl. *Bulletin Board System*)⁷⁸ koji omogućavaju tajnu komunikaciju i programe namijenjene provalama u sustave, pojava medija koji često neopravdano veličaju hakerske vještine i napade, sporost i relativna složenost donošenja pravne regulative na području materijalnog, procesnog i fiskalnog zakonodavstva u cilju prevencije računalnog kriminaliteta u sferi financijskog poslovanja⁷⁹. Razvojem interneta i njegovim

kazna zatvora u trajanju do pet godina te novčana kazna do 250.000 dolara. Morrisu se moralo dokazati da je neovlašteno pristupio kompjutorskom sustavu, počinio kazneno djelo i da je šteta bila veća od 1.000 dolara. Budući da u zakonu nisu nigdje izričito bili navedeni maliciozni programi, a točan iznos prouzročene štete nije bilo moguće precizno utvrditi, Morris je uvjetno osuđen na tri godine, četiri stotine sati rada i novčanu kaznu od 10.500 dolara (Rosenoer, 1996., str. 167).

⁷⁷ Preuzeto s IBM X- Force Research and Development, <http://securityintelligence.com/data-security-report-ibm-x-force-threat-intelligence/#.VPSym-ERTIU> (03. 02. 2015.).

⁷⁸ BBS (eng. bulletin board system) je računalni sustav namijenjen je razmjeni poruka, podataka, informacija i softvera daljinskim komuniciranjem uz pomoć modema. Pojavili su se i koristili i prije pojave WWW-a a i danas su u širokoj uporabi.

⁷⁹ Prema International review of criminal policy – United Nations Manuel on the prevention of control of computer-related crime Nos 43 i 44., 1994.

masovnim zadiranjem u sve pore ljudskog života računalni kriminal sve više se širi na područje gospodarstva i utječe na brzi razvoj tehnika operativnog kriminalističkog nadzora i naprednijih metoda i tehnika operativne kriminalističke analitike napuštajući „stare“ modele jer se proširuje i krug mogućih počinitelja, kao i krug sredstava i metoda kojima se ostvaruju računalni napadi i napadi povezani s računalima.

Virtualni čovjekov svijet postaje sve više onaj prirodni ambijent u kojem on svakodnevno živi i djeluje. U tom svijetu i uz pomoć njega zadovoljava svoje povijesno nastale potrebe i razvija svoje ljudske snage svestranim komuniciranjem i podjednakim korištenjem tekovina kulture i civilizacije. Da je to ipak tek početak jednog novog epochalnog svjetskog zaokreta, pokazuje i zbiljnost svakodnevnog života u kojoj polovica čovječanstva još nije stigla do tog stupnja razvoja, a druga polovica obitava u različito razvijenim zajednicama u kojima se staro i novo povezuje i isprepliće u raznovrsnim oblicima i kombinacijama.

Mješovito informacijsko društvo, kao i svako ranije tranzicijsko zajedništvo, zakonito prate ostaci i tragovi prošlosti među kojima se pored pozitivnih susreću i brojni negativni suputnici. Od trenutka spoznaje da postoji nešto što je nazvano računalni kriminalitet, sagledavajući njegov opseg i sadržaj, još uvijek ne postoji općeprihvaćena definicija. Razlog za to su njegove osnovne karakteristike: šarolikost oblika kroz koje se izražava, brzina kojom se širi i različitost stajališta pravnih teoretičara. Računalni kriminalitet još uvijek ne predstavlja zaokruženu i jedinstvenu kategoriju da bi ga se moglo staviti u točno određene okvire koji bi bili prihvaćeni jednako od teoretske struke i prakse. Međutim, jedno je sigurno, to je forma kroz koju se izražavaju različiti oblici kriminalne aktivnosti, forma koja će u budućnosti postati dominantna.

Neke od postojećih definicija su prejednostavne jer svode računalni kriminalitet samo na ona kaznena djela koja se ne bi mogla obaviti bez korištenja računala uz visoko stručno znanje računalnih operacija iako praksa dokazuje suprotno (Bačić, 1995, 99)⁸⁰. Sve je veći broj kaznenih djela u kojima se, posredno ili neposredno, koristi računalo i ne podrazumijeva specifična znanja zbog jednostavnosti i dostupnosti informatičke tehnologije, a posebno brojnih programa namijenjenih isključivo takvoj nezakonitoj aktivnosti. Čak postoje i primjeri kada je moguće ugroziti različite programe i podatke i bez neposrednog korištenja računala putem oštećenja medija na kojemu se nalaze. U najopasnije se među njima ubraja i *računalni kriminalitet*. Ta uobičajena i sada već općenito prihvaćena sintagma *obuhvaća ukupnost počinjenih kaznenih djela kojima se neovlašteno utječe na korištenje, cjelovitost i dostupnost tehničke, programske ili podatkovne osnove kompjutorskog sustava ili na tajnost digitalnih podataka* (Dragičević, 1999, 113). Zloporabe ove vrste postaju informacijskim razvojem sve učestalije a po posljedicama sve opasnije⁸¹.

Zaštita od računalnog kriminaliteta postaje važnom funkcijom društva jer se sa svakom tehnološkom inovacijom javljaju nove zloporabe počinjene na računalima ili uz njihovu pomoć. Susreću se na svim lokalnim, nacionalnim i regionalnim razinama, a isprepletanjem računalnih mreža i ekspanzijom interneta i na svjetskim prostranstvima. Tome uvelike pridonosi digitalni oblik dostupnih podataka i informacija, a isto tako i mogućnost da se zlodjela počine daljinskim pristupom, korištenjem, upravljanjem i manipuliranjem podacima. Pogoduje im, također, okolnost da se u istim pojavama i procesima nalazi i prepleće dozvoljeno i

Priručnik je dostupan na adresi <http://www.uncjin.org/Documents/EighthCongress.html> (26. 01. 2015.).

⁸⁰ Kod računalnog kriminaliteta riječ je o više objekata zaštite jer se zaštita odnosi kako na sam računalni sustav, odnosno tehniku osnovicu u širem smislu, tako i na netjelesna dobra koja se pri njegovu radu pohranjuju, obrađuju i prenose. Riječ je naravno o računalnim podacima i programima. Problemi se javljaju jer se oni ne moraju nalaziti unutar samog računalnog sustava (npr. kod komunikacije i prijenosa podataka), a ne mogu se zbog svojih specifičnosti poistovjetiti s nositeljem čak i onda kada se na njemu nalaze. Štoviše, moguće ih je ugroziti i bez neposrednog posredovanja računala (npr. oštećenje gotovo bezvrijednog medija na kojem se nalaze).

⁸¹ Važno je napomenuti da se u ovoj definiciji izraz «utjecaj» odnosi na svaku onu radnju kojom se neovlašteno i namjerno otuđuje, oštećuje, mijenja ili onemogućava korištenje tehničke, programske ili podatkovne osnove, kao i one radnje kojima se neovlašteno pribavljaju ili odavaju tuđi digitalni podaci. Tako i Horvatić, Ž., polazeći od objekta zaštite odnosno samog računalnog sustava i njegove dvojake uloge te specifičnosti načina na koji se takva djela izvršavaju, računalni kriminalitet predstavlja „*ukupnost kriminalnih ponašanja na određenom prostoru kroz određeno vrijeme*“. Usp. Horvatić, Ž., *Osnove kriminologije*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 1998., str. 3. Sličnu definiciju daje i Bačić, F., *Krivično pravo – opći dio*, str. 15.

nezakonito, a učinci se postižu istim sredstvima i podjednakim metodama i postupcima koje se koriste u svakodnevnom radu i korištenju informatičke tehnologije.

Jednako kao ni za unificiranu definiciju računalnog kriminaliteta, tako ni za njegov nastanak, nema jedinstvenog stajališta. Dapače, čak postoje oprečna mišljenja, jedni uzimaju u obzir pojavu prvih računala dok se drugi baziraju na pojavu elektroničkih računala (Evans, 1982, 10). Nadalje, nastanak negativne manipulacije računalima kroz povijest veže se uz pojavu i primjenu prvih ručnih i mehaničkih računala, izum tkalačkog stroja, tj. utiskivanjem uzoraka tkanine uz pomoć bušene kartice (za posljedicu je imalo bojazan radnika za gubitkom zaposlenja, te su posezali za sabotazama nad tim strojevima što se evidentira kao prvo kazneno djelo vezano uz računalni kriminalitet), pojavu tzv. poslovnog kriminaliteta poznatijeg kao kriminalitet „bijelih ovratnika“ (engl. *white collar crime*) početkom 20. stoljeća i uglavnom se povezuju s financijskim poslovanjem s motivom osobnog koristoljublja (Wasik, 1991, 24).

Oblik računalnog kriminaliteta s kakvim se danas susrećemo veže se uz razvoj telekomunikacijskih medija i modema tijekom šezdesetih godina 20. stoljeća kada se javljaju prvi tehnički obrazovani delikventi koji počinju razvijati metode i sredstva za neovlašteno korištenje telefonskih usluga (Grbavac, 1995, 1-8). Tada su ujedno i izmišljeni prvi računalni programi za provaljivanje u tuđe sustave (crvi, virusi, trojanski konj). Ono što je vrlo značajno kao osnovna karakteristika počinitelja visoki je stupanj povezanosti, razmjenjivanje iskustva i softvera namijenjenih zlouporabi različitih informatičkih tehnologija putem raznih publikacija koje redovito izdaju. Napredovanje komunikacijske tehnologije bilo je samo poticaj počiniteljima za usavršavanje svojih informatičkih sposobnosti u smjeru zloporabe onog što je nastalo stvaranjem širokih globalnih komunikacijskih mreža⁸².

Zajedno s postojanjem raznovrsnih pojava oblika računalnog kriminaliteta, tako su i brojni uzroci i motivi što u konkretnoj situaciji dovode do takvih djela i potiču počinitelje. Prvenstveno je potrebno utvrditi „zakonitosti“ koje vladaju tim fenomenom da bismo ga lakše shvatili i razjasnili kao pojavu masovnih razmjera. Uzroci se ne mogu tražiti samo u pojedincu koji takvo djelo počinj jer je on kao jedinka uvjetovan društvenim uvjetima. Uzroci su isprepleteni i mora ih se proučavati zajedno jer se jedino tako može dobiti cjeloviti uvid u cjelokupan niz čimbenika koji utječu na pojavu računalnog kriminaliteta u konkretnom slučaju (Dragičević, 1999, 110-113).

Kao prvi korak utvrđuje se *objektivni kriminogeni čimbenik, odnosno opći uvjet koji je doveo do pojave i rasprostranjenosti računalnog kriminaliteta i brzina razvoja informacijske tehnologije*. Specifičnosti prema kojima se ovaj oblik kriminaliteta razlikuje od drugih *nalaze se u njegovim karakteristikama u kojima se odražava kao kriminalitet suvremenog i razvijenog društva, kriminalitet urbanih sredina, globalni kriminalitet, kriminalitet obrazovanih ljudi, posljedica brojnih slabosti (ljudskih, tehničkih), teško ga je suzbijati i zaustaviti, digitalni oblik podataka, najštetnije posljedice za pojedinca i društvo u cjelini te kao kriminalitet 21. stoljeća*. Kao posljedica može se navesti nesnalaženje i nepravodobno prilagođavanje novonastalim tehnološkim promjenama koje su postale veliki oslonac društva što se javlja kao subjektivni čimbenik koji pridonosi ovoj vrsti kaznenih djela. Otuđenost, frustracija, psihička oboljenja, motivacija i različiti stavovi najčešće su pojave povezane uz razvoj informatičkog educiranja, kako pojedinca, tako i društva. Sve je brže potrebno donositi odluke iz sve veće mase podataka i razabrati one ispravne. Stoga se računalni kriminalitet ne izučava samo kao pravni, već kao i sociološki, filozofski i etički fenomen (Šeparović, 1987, 17).

Pojavne oblike računalnog kriminaliteta, kao i načine njegovog izvršenja, tijekom ovog relativno kratkog razdoblja od pojave prvih takvih zloporaba, obilježava velika raznolikost i prilagodljivost brzom razvoju i

⁸² Suočavajući se s nizom novonastalih problema s kojim se pravo nije prije susretalo (naviknuti na fizička kaznena djela), dovelo se u pitanje *načelo zakonitosti* i uslijedila je aktivnost zakonodavstava i međunarodnih organizacija u cilju pronalaženja adekvatnih rješenja. O načelu zakonitosti vidi Bačić, F., *Krivično pravo – opći dio*, str. 59.

primjeni nove tehnologije⁸³. U analizi nedopuštenih ponašanja dolazi do određene razdiobe, grupirane u *nekoliko smislenih cjelina*. U prvu ulazi *računalna prijevarena*. Drugu čini *neovlašteno pribavljanje podataka*. Treća obuhvaća *neovlaštenu uporabu računala u namjeri pribavljanja materijalne koristi*. Četvrta cjelina obuhvaća *neovlašteno prepravljavanje ili uništenje podataka sadržanih u računalu kao i onemogućavanje pristupa tim podacima od strane ovlaštenih korisnika* (Wasik, 1989, 257-270). Pođemo li, ipak, od računalnog sustava kao središnjeg objekta računalnog kriminaliteta, njegovog mjesta i uloge u izvršenju kažnjivih djela, tada se govori o tri grupe računalnih zloporaba i s tim u vezi kažnjivih radnji. To su:

Zloporabe na računalu – kod kojih je računalo i njegovi resursi, objekt, odnosno cilj takvih zloporaba (neovlašten pristup, pribavljanje tajni, računalna špijunaža, sabotaža i sl.);

Zloporaba uz pomoć računala - pri čemu se računalni sustav koristi kao pomoćno sredstvo da bi se izvršila neka zloporaba (računalna prijevarena, krivotvorenje i sl.);

Zloporaba učinjena računalom – način kada je sama zloporaba učinjena uz pomoć računala. Cilj ovakvog kaznenog djela je da se ono realizira na samom računalu, pri čemu je počinitelj najčešće i ovlašteni korisnik (softversko piratstvo, krivotvorenje, izmjena podataka i sl.), (Dragičević, 1999, 127).

Računala se, dakle, mogu pojaviti kao *objekt napada* ili kao *sredstvo napada*. Kao najčešća kaznena djela navode se:

Neovlašteni pristup računalnom sustavu

Ovim pristupom smatraju se sve one radnje kojima je cilj da se zaobiđe provjera pristupa središnjem računalnom sustavu i omoguće njegovom počinitelju da se kao ovlašteni korisnik služi njegovim resursima (podacima), programom ili nekim od servisa koji taj informacijski sustav pruža. Budući da se provjera pristupa sastoji od dva dijela: autorizacije i identifikacije, do neovlaštenog pristupa može doći osoba koja fizički može pristupiti računalu, a isto tako i neovlaštenim daljinskim pristupom. Njihova aktivnost može biti motivirana znatiželjom, koristoljubljem, ideološkim ili drugim pobudama, a posljedice mogu biti minorne do katastrofalne⁸⁴. Pojava interneta je uvelike doprinijela ugrožavanju sigurnosti pa su u većini slučajeva počinitelji ovakvih djela tzv. hakeri. O opasnosti hakera govore sve brojniji sudski postupci koji se u svijetu vode protiv njih, ali i sve učestalije njihove nove prijetnje. Kada su u pitanju unutarnji počinitelji, uglavnom se radi o nepažnji drugih zaposlenika koji su zaboravili uspostavljenu vezu sa središnjim računalnim sistemom odjaviti, te im svojom nepažnjom omogućiti da dođu do određenih podataka (Johnson, Duric, Jajodia, 2001, 15-47). Navedeni oblici prvenstveno se odnose na računalnu špijunažu, računalnu sabotažu, računalnu prijevare, računalno krivotvorenje, softversko piratstvo, krađu identiteta i štetne sadržaje⁸⁵.

5. METODOLOGIJA UPRAVLJANJA SIGURNOSĆU INFORMACIJSKIH SUSTAVA

Razvoj informacijskog društva, razvoj informacijskih tehnologija, suvremena digitalna ekonomija i digitalizacija komunikacija stvara nužne preduvjete za brži ekonomski razvoj, izgradnju troškovno prihvatljivije, efikasnije i transparentnije države, njenih institucija i javnog sektora u cjelini, olakšava komunikaciju s građanima s javnim sektorom i okruženjem koja se odvijaju u kibernetičkom prostoru,

⁸³ Brojni autori su ga pokušali razvrstati po različitim kriterijima, od najopćenitijih do vrlo detaljnih. Međutim, postoji mišljenje da dane teorije imaju određene nedostatke: općenite su jer ne obuhvaćaju sve objekte kojima bi trebalo pružiti zaštitu, dok detaljne ne uzimaju u obzir da se informatička tehnologija razvija brzo i nepredvidljivo.

⁸⁴ Upad u računalni sustav ne mora imati nužno elemente kaznenog djela, npr. raznovrsni upadi hakera iz puke znatiželje. Ako to djelo usporedimo s banalnim srodnim kaznenim djelom, dolazimo do činjenice da je teško prihvatiti da bi netko vjerovao provalniku da je cilj njegova ulaženja u tuđi stan bio samo da bi razgledao. *O profilu hakera Kevina Mitnicka vidi članak* Pelline, J., Kornblum, J., *Mitnick pleads not guilty*, Septemebor 30. 1989., Članak dostupan na Internet adresi www.news.com/News/Item/0,4,3891,00.html (04. 07. 2011.).

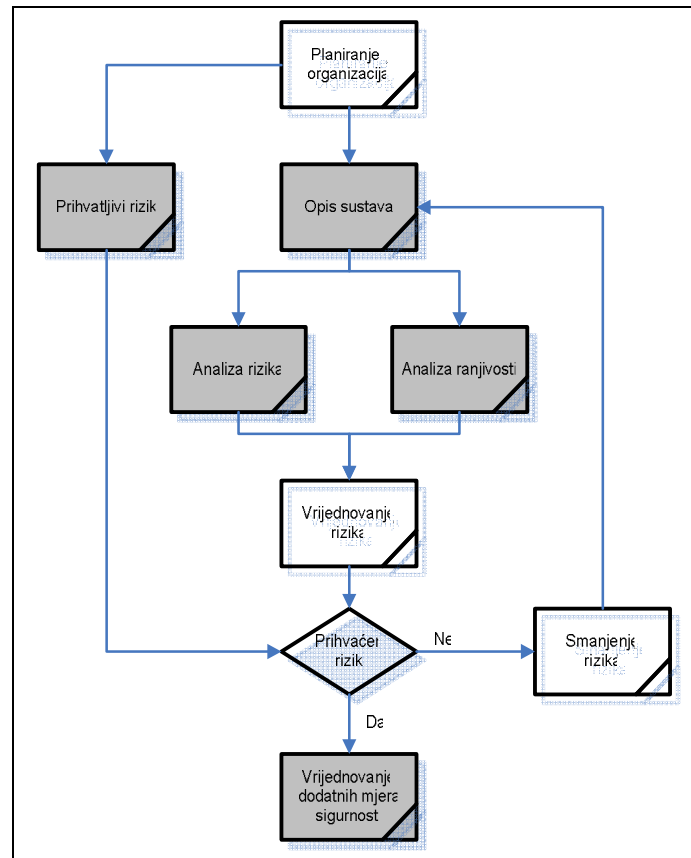
⁸⁵ O navedenom vidi Lozusic, R., *Fraud and identity theft*, New South Wales (NSW) Parliamentary Library Research Service, Briefing Paper 08/2003., str. 11-17. Također o osnovama sigurnosti i upravljanju pristupom podacima vidi šire u Lozusic, R., *Fraud and identity theft*, New South Wales (NSW) Parliamentary Library Research Service, Briefing Paper 08/2003., str. 24-29.

istovremeno pomičući barijere u poslovnom sektoru i pružajući jedanke šanse svima u okviru elektroničkog poslovanja. Istovremeno, ranije otvaranje javnog i poslovnog sektora i njegovo smještanje u novi, „cyber-prostor“ stvara nove izazove u prevenciji računalnog kriminaliteta. Metodologija upravljanja sigurnošću informacijskih sustava predstavlja najveći izazov za okruženje u javnom ili u privatnom sektoru koji, suočen sa rizicima poslovanja, pronalazi strategije za rješavanje istih prema načelu umanjivanja sigurnosnih rizika. Općenito, rizik se definira kao opasnost da neka poduzeta aktivnost dovede do neželjenih posljedica dok sigurnosni informacijski rizik definiramo kao opasnost da primjena informacijske tehnologije dovede do neželjenih posljedica u poduzeću i/ili njegovoj okolini. Budući da su rizici sastavni dio procesa poslovanja, treba nastojati razviti i provesti primjereni skup postupaka. odnosno metodologiju upravljanja rizicima.

Kao i svaki upravljački proces, i proces upravljanja rizicima treba pomno planirati. Takvim bi planom imale biti obuhvaćene sljedeće aktivnosti:

- identifikacija rizika
- ispitivanje vjerojatnosti i kvantifikacija rizika
- utvrđivanje prioriteta rizika
- identifikacija protumjera
- utvrđivanje odnosa troškova i koristi od primjene protumjera
- izbor najdjelotvornijih protumjera
- implementacija izabranih protumjera
- definiranje mjera otklanjanja možebitnih šteta
- nadzor, revizija i modifikacija plana i postupaka (Paninan, 2002, 55).

Prilikom definiranja rizika postoji direktna korelacija između vjerojatnosti događanja štetnog događaja i ranjivosti sustava. Ispitivanje ranjivosti sustava, tj. prijetnji i vjerojatnosti događanja neželjenih događaja predstavljaju centar aktivnosti Metodologije analize rizika (slika 3). Posljedice po sustav, prouzročene prijetnjom, ovise naravno, o vrijednosti imovine te analiza posljedica za svaku tipologiju događaja predstavlja još jedan važan aspekt procesa analize rizika. Rizici se analiziraju određujući utjecaj štetnog događaja prema vrijednosti potencijalne štete i vjerojatnosti nastanka štetnog događaja (Peltier, 2005, 10).

Slika 3: Dijagram tijeka procesa analize rizika kao temelja sigurnosne politike i metodologije upravljanja sigurnošću informacijskih sustava⁸⁶

Sigurnosna informacijska politika predstavlja temelj sigurnosnog sustava tvrtke. U praksi se prevodi u skup organizacijskih pravila i postupaka koji u svojoj ukupnosti čine normativni okvir sigurnosne politike koju provodi menadžment danog poduzeća (Ghonaïmy, El-Hadidi, Aslan, 2002, 198). Najvažnija karakteristika sigurnosne politike poduzeća jest da sigurnosne mjere koje se provode na razini poduzeća moraju biti formalizirane, a sama sigurnosna politika mora poprimiti karakter službenog dokumenta obvezujućeg za sve djelatnike poduzeća. U razvoju sigurnosne politike na razini menadžmenta poduzeća sudjeluju svi djelatnici poduzeća s naglaskom na tehničko osoblje i srednji menadžment budući da tehničko osoblje najbolje poznaje mogućnosti pojave određenih problema praktične naravi dok srednji menadžment ima ovlasti i snagu da prihvaćenu politiku provede u djelo.

Naravno, već pri samom stvaranju sigurnosne politike valja razmišljati o mogućnostima njene implementacije što podrazumijeva poznavanje razine odgovornosti za svakog djelatnika i dužnost odgovaranja za istu te također odgovornost svakog pojedinca da ukaže na eventualnu nemogućnost provođenja te iste politike budući da sigurnosna politika koja se ne može provesti, može značiti praktično da je i nema.

Dakle, uz poznavanje stupnja odgovornosti pri provođenju djelatnici su dužni i izvršavati određene procedure definirane sigurnosnom politikom poduzeća. Razlikujemo tri skupine takvih procedura:

⁸⁶ Prema Boban, M., *Building eGovernment model on the principles of new economy trends and international standards considering protection of citizen privacy and personal data*, E-Society Journal Research and Applications, Volume 1, Number 2, Zrenjanin, December 2010., str. 12.

- procedure za prevenciju sigurnosnih problema
- procedure za prepoznavanje nedopuštenih aktivnosti
- komunikacijske procedure (Berinato, 2006, 36).

Procedure za prevenciju sigurnosnih problema u taktičkom smislu ne definiraju kako će se provoditi određene sigurnosne procedure, već što je cilj provođenja tih procedure i tko će preuzeti obvezu njihovog izvršavanja. Način njihovog provođenja određuje se na temelju analize rizika kojima sustav može biti izložen i eventualnih mana promatranog sustava.

Procedure za prepoznavanje nedopuštenih aktivnosti predstavljaju nekoliko jednostavnih procedura koje izvršava administrator sigurnosti ili pak odgovarajući računalni program. Temeljni način otkrivanja pokušaja «nedopuštenih aktivnosti» odnosno najčešće neovlaštenog pristupa informacijskim sustavima je nadzor nad prijavljivanjem sustavu na način da se prijave korisnika bilježe u odgovarajućim datotekama, a programi analiziraju koliko je bilo neuspjelih pokušaja, kada su izvršeni, kojom učestalošću, u kojem dijelu poduzeća i sl. Također, najvažnije je da ovaj nadzor mora biti trajan kako bi se moglo promptno reagirati.

Komunikacijske procedure predstavljaju definiran način komunikacije između korisnika i administratora sigurnosti informacija što uvjetuje djelotvornost i efikasnost sigurnosne politike poduzeća. Način rješavanja manjih problema može biti neformalan, ali prijave ozbiljnijih problema moraju biti dokumentirane u pisanom obliku u tu svrhu prilagođenim odgovarajućim obrascima (prijava kvara, zahtjev za zamjenu lozinke i slično).

5.1. Upravljanje sigurnosnim incidentima

Sigurnosni incidenti predstavljaju neizbježnu nuspojavu elektroničkog poslovanja svakog poduzeća, stoga poduzeće mora imati unaprijed razrađene procedure upravljanja incidentima kako bi se spriječile štete i otklonili negativni učinci prilikom njihovih nastajanja. Također, jako važan faktor predstavlja postavljanje prioriteta aktivnosti za vrijeme i nakon pojave sigurnosnih incidenata. U nastavku prikazan je primjer postavljanja prioriteta zaštite:

- 1) zaštita ljudi i njihova sigurnost
- 2) zaštita osjetljivih i tajnih podataka
- 3) zaštita ostalih podataka
- 4) sprečavanje fizičkih oštećenja sustava
- 5) minimalizacija mogućnosti zlorabe informacijskih resursa (Šimović, Šimundić, Bača, 1998, 73).

Naravno, nakon poduzetih mjera zaštite i revizije nastalih šteta uslijed pojave incidenata, sljedeći korak je poduzimanje mjera sanacije koje su također unaprijed propisane:

- inventura resursa poduzeća
- obnavljanje svih obnovljivih resursa
- istraga uvjeta u kojima je nastao incident
- procesuiranje osobe (osoba) odgovornih za nastajanje incidenta
- analiza incidenta i uklanjanje eventualnih propusta koji su omogućili njegov nastanak
- revizija sigurnosne politike.

Prilikom planiranja i kreiranja sigurnosne politike poduzeća potrebno je staviti naglasak na usklađenost elemenata sigurnosnih procedura sa zakonskim i drugim odredbama i propisima te sa ugovornim odredbama s drugim pravnim i fizičkim osobama. Pod navedenim podrazumijeva se poštovanje općih načela zakonitosti, kaznenog i građanskog prava, podzakonskih propisa, ugovornih obveza, unutarnjih pravila u poduzeću te također i uvriježenih poslovnih običaja i uzanci. Između ostalog, nužnost predstavlja i poštovanje uobičajenih etičkih normi koje nisu formalno propisane, a tiču se primjerice privatnosti pojedinca (Quigley, 2008, 321-322).

Dakle, u određenoj mjeri trebalo bi sankcionirati informacijski sadržaj koji se tiče bilo prenošenja prijetećih, lažnih i podrugljivih informacija koji mogu remetiti odnose među zaposlenima, širiti rasnu, nacionalnu ili vjersku netrpeljivost, te ugrožavati privatnost pojedinca. Glavni problem predstavlja upravo uspostavljanje mjerila evaluacije i kontrole što se može riješiti postavljanjem etičkog povjerenstva čiji bi zadatak bio utvrđivanje etičkih normi unutar poduzeća, prevencija krštenja prava zaposlenih i eventualno sankcioniranje prilikom kršenja postavljenim normi.

5.2. Digitalni potpis kao element sigurnosne politike

Digitalni potpis je elektronički ekvivalent vlastoručnog potpisa. Digitalni potpis mora ispunjavati sljedeće zahtjeve:

- potpis nije moguće falsificirati
- bilo tko može ustvrditi postojanje i autentičnost potpisa
- ako je potpis vezan uz poruku, sadržaj poruke nije se nakon potpisivanja mijenjao
- potpisnik može dokazati da je to njegov potpis
- potpisnik poruke ne može osporiti činjenicu da je poruku potpisao (Yung, Katz, 2007, 3 – 5).

Digitalni potpis temelji se na asimetričnom kript algoritmu s javnim ključem. Na osnovu poruke prvo se generira sažetak koji se zatim kriptira privatnim ključem potpisnika.⁸⁷ Primatelj poruke provjerava potpis tako da prvo izračuna sažetak poruke, zatim dekriptira sažetak kriptiran javnim ključem potpisnika. Ako se ova dva sažetka poklapaju, znači da je potpisnik stvarno vlasnik privatnog ključa koji odgovara javnom ključu korištenom kod dekriptiranja, te da je poruka koja je došla na odredište ista ona i nepromijenjena koju je potpisnik potpisao (Simonds, 1996, 89 – 98). Danas najčešći standardi za digitalni potpis su RSA i DSS (*engl. digital signature standard*). RSA digitalni potpis temelji se na RSA asimetričnom kript algoritmu (Kahate, 2008, 194). Kao funkcija sažetka u kombinaciji s RSA algoritmom obično se koristi MD5.⁸⁸

⁸⁷ Temeljni problem korištenja algoritama tajnog ključa, primjerice za digitalne potpise je što se svi moraju složiti da vjeruju centralnom poslužitelju – (u daljnjem tekstu CP-u). Nadalje, CP može čitati sve poruke koje prima. Najčešće CP-om upravljaju organizacije kao što su vlade ili banke. Međutim, neki građani nemaju povjerenja u ove organizacije. Stoga bi bilo dobro da potpisivanje dokumenata ne traži centraliziranu ustanovu. Asimetrični algoritmi rješavaju taj problem. Osoba A potpisuje poruku koju šalje osobi B. Osoba A poruku prvo dekriptira svojim tajnim, a zatim kriptira javnim ključem osobe B. Time dobiva da samo osoba B može čitati poslanu poruku. Kada osoba B primi poruku i dekriptira je svojim tajnim ključem dobiva poruku koju, ako želi imati u jasnom obliku, mora kriptirati javnim ključem osobe A (i ničijim drugim), što dokazuje da je baš osoba A poslala tu poruku (samo ona zna svoj tajni ključ). Iako ovo rješenje izgleda elegantno, ipak postoje određeni problemi, i to više u okruženju u kojem se izvodi nego u samom algoritmu potpisivanja. Osoba B može dokazati da je poruku poslala osoba A sve dok je ključ osobe A tajan. Ako osoba A objavi svoj tajni ključ (ili ga netko ukrade) potpis više nije valjan, jer svatko tko zna taj ključ može potpisati poruku. Problem može nastati kada osoba A želi promijeniti svoj tajni ključ. Tada ne bi mogli provjeriti sve one poruke koje je Ana potpisala svojim starim ključem. Zato bi ustanove (certificate authorities [MA3]) koje izdaju ključeve trebale bilježiti sve promjene ključeva kao i pripadne datume. U principu, bilo koji asimetrični algoritam se može koristiti za digitalne potpise. Trenutno se najviše koristi RSA koji predstavlja de facto standard. Prije nekoliko godina je NIST (američki nacionalni institut za standarde i tehnologiju) za standard pokušao nametnuti Digital Signature Standard (DSS), ali bezuspješno kao i mnogo puta dosad kad je vlada pokušala nametnuti neki kriptografski standard. Tako i šire Simonds, F., 1996.

⁸⁸ DSS je standard koji propisuje način dobivanja, provjere i korištenja digitalnog potpisa. Digitalni potpis koji se propisuje u ovom standardu računa se prema DSA (digital signature algorithm) algoritmu. Ovaj algoritam je baziran na problemu diskretnih logaritama,

Digitalno potpisivanje poruke moguće je samo ako potpisnik ima pristup izvornoj poruci. U situacijama kada potpisnik ne smije vidjeti originalnu poruku koju potpisuje, primjenjuje se slijepi digitalni potpis. Ovakva situacija nastupa kod podizanja e-gotovine iz banke pri čemu korisnik ne želi da banka dobije podatak o serijskom broju novčanice kako bi se zaštitila privatnost korisnika. *Slijepi digitalni potpis (engl. blind digital signature)* razlikuje se od običnog digitalnog potpisa samo u tome što se prije potpisivanja originalna poruka "pokriva" množenjem sa slučajnim brojem r potenciranim s javnim eksponentom banke (Atreya, 2002, 126)⁸⁹. Nakon potpisa privatnim bančanim ključem poruka se "otkriva" dijeljenjem sa slučajnim brojem r , ali sada je ostatak poruke potpisan bančanim privatnim ključem. Ovo je moguće zato što su funkcija prikrivanja i funkcija potpisivanja komutativne.

Slijepi digitalni potpis pruža savršenu anonimnost korisniku novca. Kako ovo otvara velike mogućnosti kriminalcima i onemogućava tijelima pravne države da prate novac u slučaju zloporabe, predložena je modifikacija slijepog potpisa na način da se kod organizacije u koju svi imaju povjerenja pohrani ključ koji omogućava potpisniku da utvrdi identitet korisnika novca, ako se za to pojavi opravdan razlog (npr. sudski nalog). Takav oblik potpisa naziva se poštteni slijepi digitalni potpis (engl. *fair blind digital signature*)(Traore, 1997)⁹⁰.

Osim navedenih oblika, u elektroničkom plaćanju koriste se i pametne kartice (engl. *SmartCard*), (Hendry, 2001). Zanimljive su prvenstveno zato što mogu izvršavati kript algoritme na osnovu tajnih ključeva koji se nalaze na samoj kartici, što ih čini sigurnima jer se ključ nikako ne može izvana očitati. Pametne kartice mogu biti višefunkcionalne ako im to njihov operacijski sustav dopušta. Naime, ista kartica može biti elektronički novčanik za e-gotovinu, kreditna kartica i telefonska kartica⁹¹.

U procesu elektroničkog poslovanja, nakon međusobnog utvrđivanja identiteta, partneri u komunikaciji počinju razmjenjivati razne poruke. Međutim, nije zajamčeno da sve poruke dolaze baš od onoga korisnika koji tvrdi da poruke šalje. Netko se, naime, može krivo predstaviti te na taj način doći do podataka koji mu ne pripadaju (Miller, Vandome, McBrewster, 2010, 55). Rješenje se nalazi u autentifikaciji pojedinih poruka korištenjem digitalnog potpisa⁹².

ali se, za razliku od RSA algoritma, ne može koristiti za enkripciju, već samo za potpisivanje. Generiranje potpisa puno je brže od njegove verifikacije (za razliku od RSA algoritma, gdje je obrnuto). Danas se rijetko koristi.

⁸⁹ Vidi ATREYA, M., *Digital signatures*, McGraw-Hill/Osborne.

⁹⁰ Ovaj sustav predložili su M. Stadler i ostali. To se postiže na taj način da se prilikom izdavanja novčanice i potpisivanja koristi algoritam koji uz tajni ključ banke uzima i javni ključ suca. Kad se javi potreba za otkrivanjem identiteta, sudac će svojim privatnim ključem doći do identiteta korisnika novca. 209). O „poštenom“ slijepom potpisu Vidi Traore, 1997., str. 386 – 396.

⁹¹ *Pametna kartica* je plastična kartica veličine kreditne kartice. Na sebi ima integrirani sklop koji sadrži određenu količinu memorije i/ili mikroprocesor. S gornje strane nalazi se nekoliko bakrenih kontakata. Nema vlastito napajanje niti ulazno-izlazne jedinice. Otporna je na neovlašteno modificiranje (engl. temper resistant). Kartice s mikročipom postoje već tridesetak godina. Koriste se za telefoniranje na javnim telefonskim govornicama, za kontrolu pristupa u zaštićene prostorije, za identifikaciju, u GSM telefonima, satelitskim TV receiverima itd. Postoje kartice koje imaju samo memoriju (zaštićenu ili nezaštićenu), te kartice s mikroprocesorom različitih performansi, od 8-bitnog s 0,5 kb RAM memorije i 8 kb EEPROM-om, do 32-bitnog mikroprocesora s matematičkim koprocesorom. Za primjenu u sustavima elektroničkog novca prvenstveno su zanimljive mikroprocesorske kartice koje su u stanju izvršavati kriptografske algoritme. Procesor na kartici, zajedno s memorijom, čini mikroručunalo koje ima vlastiti operacijski sustav koji izvršava aplikacije pohranjene u memoriji kartice. Kartica posjeduje izbrisivu (RAM) i neizbrisivu (ROM) memoriju. Kartica se koristi tako da se umetne u čitač koji joj osigurava napajanje i komunikaciju s vanjskim svijetom. Šire u Hendry, M., *Smart card security and applications*, Artech House, 2001., str. 4 – 19.

⁹² Digitalni potpis je u osnovi jedan veliki broj koji ovisi o poruci koja se potpisuje. Njegova svojstva su kako slijedi: primatelj može potvrditi identitet za koji se izdaje pošiljatelj, pošiljatelj ne može kasnije negirati sadržaj potpisane poruke te primatelj ne može nikako sam mijenjati potpisanu poruku. Prvo svojstvo je, primjerice, potrebno u financijskim sustavima. Kada računalo mušterije naruči od računala banke kupnju tone zлата, računalo banke mora biti sigurno da računalo koje naručuje kupnju zaista pripada kompaniji čiji se račun u transakciji tereti. Drugo svojstvo se koristi za zaštitu banke od prevare. Ukoliko bi banka kupila tonu zлата, a odmah nakon toga cijena zlatu naglo padne, neka bi mušterija mogla tužiti banku da nikada nije naručila tu kupovinu. Kad banka priloži potpisanu poruku, mušterija mora povući tužbu. Treće svojstvo služi za zaštitu mušterije u slučaju naglog porasta cijene zлата kad bi banka pokušala reći da je mušterija naručila jednu šipku umjesto tone zлата.

5.3. Sigurnost infrastrukture javnog ključa kao elementa sigurnosne politike

Sigurnost infrastrukture javnog ključa kao elementa sigurnosne politike prilikom implementacije općenito nadmašuje zahtjeve tipičnog sigurnosnog sustava za obradu transakcija jer izdavanje samo jednog pogrešnog certifikata te sama penetracija neovlaštenog korisnika u sustav certifikacijskog autoriteta može rezultirati neograničeno velikim brojem loših transakcija ili izdavanjem mase nevjerodostojnih certifikata.

Osnovni zahtjev sigurnosne politike javnog ključa odnosno certifikacijskog ključa koji podržava poslovanje kritične aplikacije jest činjenica da mora koristiti hardverske kriptografske module za potpisivanje certifikata jer je softverski zasnovana kriptografija previše podložna probojima i zloporabama. Ključevi uz pomoć kojih se povezuje veći broj certifikacijskih autoriteta, tzv. korijenski ključevi (engl. Root-key), (Bubak 2004, 607). Općenito su dužeg vijeka pa zahtijevaju posebne mjere opreza među koje spada pohranjivanje privatnog ključa u sigurnim, offline hardverskim jedinicama. Pojedini dijelovi takvih ključeva moraju biti poznati većem broju ovlaštenih osoba od kojih svaka zna samo svoj dio ključa i koje moraju zajednički potpisivati certifikate u kontroliranom procesu.

Također, valja primjenjivati i dodatne elemente sigurnosne politike kako slijedi:

- *fizičko osiguranje materijalnih resursa* (prostorija, zgrada i opreme u kojima je smješten certifikacijski autoritet)
- *kadrovske sigurnosne mjere* (kontrola aktivnosti svih osoba koje imaju pristup certifikacijskom autoritetu i njihovu posebnu edukaciju)
- *proceduralne kontrole* (definiranje precizne sigurnosne politike i obvezna dvostruka kontrola nad osjetljivim funkcijama), (Panian, 2002, 422).

S obzirom da sigurnost certifikacijskih autoriteta mora biti izrazito visoka, ulaganja u izgradnju i troškovi funkcioniranja sigurnih resursa su takvi da ih mnoga poduzeća za sebe ne mogu pokrivati. Unajmljivanje, odnosno "*outsourcing*" funkcija certifikacijskog autoriteta ne mora uvijek biti najbolje rješenje jer poduzeća nerijetko žele kontrolu nad infrastrukturom javnog ključa: tko dobiva certifikat, koji je sadržaj certifikata te kako i kada se certifikati mogu ili moraju opozvati, ali i u rutinsko, svakodnevno funkcioniranje certifikacijskog autoriteta. Ipak, postoje rješenja koja pomiruju naizgled suprotstavljene potrebe u obliku „*distribuirane funkcionalnosti*“⁹³. Pod distribuiranom funkcionalnošću podrazumijeva se podjela funkcije infrastrukture poduzeća s globalnim certifikacijskim autoritetom. Poduzeća nadziru rad certifikacijskog autoriteta i kontinuirano administriraju i prate njegove aktivnosti. S druge strane, svakodnevne „*pozadinske*“ funkcije⁹³ sigurne obrade podataka, kao što je primjerice izdavanje certifikata uz uporabu kriptografskog hardvera, i sigurno pohranjivanje podataka iz certifikata delegiraju se globalnom certifikacijskom autoritetu. Jedan od globalnih certifikacijskih autoriteta je i kompanija Veri Sign koja predstavlja certifikacijski autoritet s najvećim ugledom u svijetu⁹³.

⁹³ “VeriSign WorldTrust održava, distribuiranu arhitekturu infrastrukture javnog ključa čijim komponentama ravnopravno upravljaju klijentske kompanije i sama kompanija VeriSign. Osnovu infrastrukture javnog ključa VeriSigna WorldTrust čini tehnologija. Njome je obuhvaćen hardver i softver koji implementira funkcije certifikacijskog autoriteta (CA), registracijskog autoriteta (RA), učlanjivanja, pružanja usluga obnavljanja certifikata i verifikacije statusa, aplikacijskih sučelja (engl. Application Interface), održavanja direktorija i sučelja, upravljanja privatnim ključevima, i sl. Sigurnosni zahtjevi postavljeni pred takvu opremu su jako visoki budući da takva oprema mora podržavati visok stupanj sigurnosti i raspoloživosti, izdavati certifikate različitih tipova za različite vrste aplikacija, te održavati veći broj aplikacijskih sučelja. Naravno, što je najvažnije, oprema mora biti modularno dizajnirana, kako bi omogućila podjelu funkcija infrastrukture javnog ključa između učlanjenih poduzeća i sugrunog centra za obradu podataka kompanije VeriSign.” preuzeto sa stranica <http://www.verisign.com> (21. 07. 2011.).

5.4. Krizno komuniciranje: autorizacija kao element sigurnosne politike

Nakon uspješne autentifikacije korisnika ili procesa sustav mora pronaći način kako ograničiti pristup onim resursima za koje nemaju pristup. Taj zadatak sustav rješava korištenjem mehanizama kontrole pristupa. U osnovi su ti mehanizmi jednaki i za distribuirane i centralizirane sustave. Glavna razlika je u tome da su resursi u centraliziranom sustavu lokalno smješteni pa se kontrola pristupa tim resursima može obavljati centralno dok je u raspodijeljenoj klijent-poslužitelj okolini svaki poslužitelj odgovoran za kontrolu pristupa vlastitim resursima.

Kad se govori o kontroli pristupa u računalnim sustavima obično se koriste sljedeći pojmovi:

- objekti – objekt je entitet kojemu se pristup mora kontrolirati. Može biti apstraktan entitet (proces, datoteka, semafor) ili fizički entitet (procesor, memorijski segment, pisač). Svaki objekt ima jedinstveno ime kojim se diferencira od svih drugih objekata u sustavu. Svakom objektu se pridjeljuje i tip koji određuje skup operacija koje se mogu obaviti na tome objektu;
- subjekti – subjekt je aktivan entitet čiji se pristup objektima mora kontrolirati. Drugim riječima, to je entitet koji želi pristupiti objektima i na njima izvršiti operacije. Primjeri subjekata su procesi i korisnici. Treba primijetiti da su subjekti istovremeno i objekti jer i oni također moraju biti zaštićeni. Radi toga i oni, kao i objekti, imaju jedinstveno ime;
- pravila zaštite – pravila zaštite definiraju moguće načine međusobnog djelovanja subjekata i objekata. To znači da ta pravila upravljaju pristupom subjekata objektima. Svakom se paru (subjekt, objekt) pridružuje pravo pristupa koji predstavlja podskup skupa svih prava pristupa koje subjekt može izvršiti na objektu (Kizza, 2008, 203).

Točan način korištenja pravila zaštite za kontrolu pristupa subjekata objektima ovisi o modelu kontrole pristupa koji sustav koristi. Najpoznatiji modeli kontrole pristupa su:

- model pristupne matrice (engl. *the access matrix model*)
- model kontrole toka informacije (engl. *the information flow control model*)
- model sigurnosne jezgre (engl. *the security kernel model*), (Tanenbaum, 1996, 59).

Najpopularniji i najrašireniji model koji se koristi u centraliziranim i raspodijeljenim sustavima je *model pristupne matrice*. Budući da su druga dva modela u uglavnom od teoretske vrijednosti, u ovom radu je prikazan opis samo jednog modela, modela pristupne matrice. U distribuiranim sustavima vrijedi princip najmanjeg prava (engl. *the principle of least privilege*) koji kaže da bi u svakom trenutku subjekt trebao pristupati samo onim objektima koji su mu trenutno potrebni za završetak zadatka. Stoga bi, s vremena na vrijeme, subjekti trebali mijenjati skup prava pristupa koji imaju na određene objekte, ovisno o zadatku koji moraju obaviti u tom trenutku. Za ostvarenje takve fleksibilne kontrole pristupa u sigurnosnim sustavima, koristi se koncept domena⁹⁴.

U sustavima gdje se zaštita temelji na domenama, sustav mora bilježiti koja prava na koje objekte pripadaju određenoj domeni. U modelu pristupne matrice ta se informacija predstavlja matricom koja se naziva pristupna matrica (engl. *access matrix*).

⁹⁴ Domena je apstraktna definicija skupa prava pristupa. Definira se kao skup parova (objekt, prava). Svaki takav par određuje objekt i jednu ili više operacija koje se mogu izvršiti na objektu. Pri tome se sve dozvoljene operacije nazivaju prava. Sigurnosni sustav temeljen na konceptu domena definira skup domena gdje svaka domena posjeduje vlastiti skup parova (objekt, prava). U svakom trenutku svaki se proces izvodi u jednoj zaštitnoj domeni sustava. Stoga su, u određenom trenutku, prava pristupa procesa jednaka pravima pristupa definiranim u onoj domeni u kojoj se proces nalazi u tome trenutku, s tim da za vrijeme izvođenja, proces može mijenjati domene (Vidi više u Benantar, 2006, 149).

Da bi se pristupna matrica uspješno koristila u predstavljanju zaštitnog stanja sustava, potrebno je naći odgovore na sljedeća pitanja:

- Koje će se vrijednosti nalaziti u zapisima pristupne matrice – sve odluke koje se donose u vezi sa sadržajem (i, j) tog zapisa ovise o samom sustavu. Stoga, općenito, o sadržaju zapisa pristupne matrice koji se odnose na korisnički određene objekte odlučuje korisnik dok o sadržaju zapisa koji se odnose na objekte koje određuje sustav, odlučuje sustav;
- Kako potvrditi pristup subjekata objektima – nadglednik objekta (engl. *object monitor*) se pridružuje svakom tipu objekta te se svaki pokušaj pristupa subjekta objektu potvrđuje na sljedeći način:
- subjekt S u domeni D pokreće pristup r objektu O, gdje r pripada skupu operacija koje se mogu izvršiti na O
- sustav zaštite formira trojku (D, r, O) koju prosljeđuje nadgledniku objekta O
- nadglednik objekta O traži operaciju r u (D, O)-tom zapisu pristupne matrice (ako operacija r postoji pristup se dozvoljava, a ako ne, dolazi do povrede zaštite);
- Kako subjektu omogućiti promjenu domene na kontrolirani način – princip najmanjeg prava zahtijeva da proces ima mogućnost promjene domena. Promjene moraju biti nekako kontrolirane jer bi se inače proces mogao naći u domeni u kojoj bi mogao narušiti pravila upravljanja sustavom. Promjena domena se može kontrolirati tako da se svaka domena tretira kao objekt nad kojim se može izvesti samo jedna operacija, operacija promjene. Tako će se sada, osim u retku, određena domena pojaviti i u stupcu pristupne matrice;
- Kako omogućiti promjenu zaštitnog stanja sustava na kontrolirani način – kod fleksibilnog bi dizajna sustav trebao imati mogućnost promjene sadržaja domena. Međutim, ova mogućnost nije neophodna jer se efekt promjene sadržaja domena može ostvariti i kreiranjem nove domene s potrebnim sadržajem. Radi veće fleksibilnosti ova se mogućnost ipak redovito nudi u sustavima zaštite. Mogućnost promjene sadržaja domena se ostvaruje tretiranjem pristupne matrice kao objekta koji treba zaštititi. U stvari, svaki zapis matrice, budući da se može modificirati pojedinačno, treba promatrati kao objekt koji treba zaštititi. Da bi promjena bila kontrolirana, za taj novi objekt se definiraju nova prava [MA4]: preslikavanje (engl. copy), posjedovanje (engl. owner) i kontrola (control).

Ovako opisana matrica može biti velika i slabo popunjena. Većina domena nema pristup većini objekata tako da je većina zapisa prazna. Stoga bi direktna implementacija dvodimenzionalne matrice bila neefikasna i skupa. Uz to, u raspodijeljenim se sustavima subjekti i objekti nalaze na različitim mjestima što još više otežava njenu izvedbu. Zbog toga se radi modifikacija pristupne matrice.

Tri najčešće korištene metode izvedbe pristupne matrice u suvremenim raspodijeljenim sustavima su:

- pristupne kontrolne liste (access control lists – ACLs)
- sposobnosti djelovanja (engl. capabilities)
- hibridni pristup (engl. hybrid approach).

5.4.1. Pristupne kontrolne liste

U ovoj metodi pristupna se matrica rastavlja po stupcima te se svaki stupac matrice izvodi kao pristupna lista objekta toga stupca. Prazni zapisi matrice se ne unose u listu. Iz toga proizlazi da lista za svaki objekt sadrži parove (domena, prava) definirajući sve domene nepraznim skupom pristupnih prava za taj objekt (Chin, Older, 2009, 60–66).

Sigurnosni sustav temeljen na pristupnim listama ima sljedeća svojstva:

- Potvrda pristupa (engl. *access validation*) – svaki put kad subjekt u domeni D izvršava operaciju r na objektu O mora se prvo pretražiti pristupna lista toga objekta. U njoj se traži element čija vrijednost polja domene je D i vrijednost polja prava sadrži vrijednost r. Ako se takav element nalazi u listi, operacija se može nastaviti, inače, dolazi do povrede zaštite. U ovoj metodi pristupna se lista provjerava za svaki pristup što može uzrokovati znatna usporenja, pogotovo kod dugačkih pristupnih listi. Nedostatak se može izbjeći korištenjem priručne memorije za zapise pristupne liste samo aktivnih domena;
- Dodjela prava (engl. *granting rights*) – pravo pristupa r objekta O dodjeljuje se domeni D na sljedeći način:
 - prvo se pretražuje pristupna lista objekta O; traži se element liste čija vrijednost polja domene je D;
 - ako je element pronađen, pravo r se dodaje u polje prava toga elementa. Inače se dodaje novi element u pristupnu listu objekta O, a polje domene i polje prava poprimaju vrijednosti D i r;
- Prijenos prava (engl. *passing rights*) – pravo pristupa r objekta O prenosi se iz domene D1 u domenu D2 na sljedeći način:
 - prvo se pretražuje pristupna lista objekta O radi provjere domene D1, u smislu posjedovanja vlasničkog prava nad objektom O ili prava preslikavanja za pristupno pravo r;
 - ako domena D1 posjeduje jedno od ta dva prava, pravo pristupa r objekta O prenosi se u domenu D2. Inače dolazi do povrede zaštite;
- ukidanje prava (engl. *rights revocation*) – pravo pristupa r objekta O u domeni D, ukida se jednostavnim brisanjem r iz skupa prava domene D u pristupnoj listi objekta O.

Glavna prednost metode pristupne liste je da se za dani objekt može efikasno odrediti skup domena iz kojih se objektu može pristupiti dok je glavni nedostatak u nemogućnosti efikasnog određivanja skupa prava pristupa za danu domenu (Soldek, Pejaš, 2002, 379).

5.4.2. Sposobnosti djelovanja

Koristeći ovu metodu, pristupna matrica se rastavlja po recima te je svakom retku pridružena njegova domena. Naravno, prazni se zapisi izostavljaju. Iz toga proizlazi da se za svaku domenu održava lista uređenih parova (objekt, prava) koja definira sve objekte za koje domena posjeduje neka prava pristupa. Svaki par (objekt, prava) naziva se sposobnost, a lista pridružena domeni lista sposobnosti.

Sposobnost se koristi:

- za jedinstvenu identifikaciju objekta
- za omogućavanje pristupa vlasniku, objektu koji je identificiran s jednom ili više vrsta dozvola (Andrew et al., 2004, 82).

Stoga se sposobnost sastoji od dva osnovna dijela – identifikatora objekta i podatka o pravima. Identifikator objekta obično sadrži pokazivač na objekt i djeluje kao globalno, jedinstveno ime za objekt kojim upravlja sustav. S druge je strane, podatak o pravima obično skup bitova koji određuje koje se operacije mogu izvoditi na objektu s tom sposobnošću.

Sigurnosni sustav temeljen na sposobnostima ima sljedeća svojstva:

- Potvrda pristupa – sposobnost je kartica koja se ne može krivotvoriti i koja omogućava onome tko je posjeduje pristup objektu na jedan ili više načina pristupa. Obično postoji nekoliko sposobnosti za svaki pojedini objekt i svaka daje različita prava pristupa svome vlasniku. Ista sposobnost koju posjeduju različiti vlasnici osiguravaju isti skup pristupnih prava svim tim vlasnicima. Budući da posjedovanje sposobnosti znači da je pristup objektu dozvoljen načinom određenim sposobnošću, izvršenje operacije r na objektu O izvodi se tako da proces izvršava operaciju r navođenjem sposobnosti objekta O kao parametra. Kad nadglednik objekta O primi zahtjev za pristup (zajedno sa sposobnošću), on mora samo potvrditi da dio sposobnosti koji sadrži podatak o pravima sadrži dozvolu za operaciju r ;
- Dodjela i prijenos prava – u sustavima koji se temelje na sposobnostima obično postoji više nadglednika objekta za svaki tip objekta. Zahtjev za kreiranje objekta ili za izvođenje neke operacije na objektu šalje se jednom od nadglednika za taj tip objekta. Kod kreiranja novog objekta nadglednik objekta koji kreira objekt generira (kao dio procesa kreiranja objekta) sposobnost sa svim pravima pristupa za taj objekt. Generirana sposobnost se vraća vlasniku na korištenje. Sad vlasnik može dati sposobnost drugim korisnicima s kojima dijeli objekt. Međutim, vlasnik može i ograničiti pristup na različite načine za različite korisnike koji dijele objekt. Stoga, prije nego vlasnik preda sposobnost drugima, sposobnost se može ograničiti uklanjanjem nekih prava (Ferraiolo, Kuhn, Chandramouli, 2003, 37). To obično radi funkcija za ograničavanje sposobnosti koja se nalazi u nadgledniku objekta. Kada se pozove, ona generira novu sposobnost za objekt sa samo željenim dozvolama pristupa. Ta se sposobnost onda daje onim korisnicima za koje je i kreirana (Gollmann, 2011, 73).

Sustav mora osigurati sljedeće sposobnosti djelovanja:

- zaštita sposobnosti od neautoriziranog pristupa – za osiguranje objekata od neautoriziranog pristupa, u sigurnosnim sustavima temeljenim na sposobnostima, potrebno je osigurati sljedeće zahtjeve:
- sposobnost mora jedinstveno identificirati objekt u čitavom sustavu. Čak i kad se objekt kojemu je pridružena neka sposobnost obriše, važno je da se sposobnost ne koristi ponovo jer neki korisnici mogu zadržati sposobnosti koje više nisu u uporabi. Korištenje takvih sposobnosti bi trebalo uzrokovati pogrešku;
- sposobnost mora biti zaštićena od prijevара korisnika. Zato je sposobnosti potrebno tretirati kao zaštićene objekte kojim upravlja operacijski sustav dok im korisnici mogu samo indirektno pristupiti;
- pogađanje pravovaljane sposobnosti mora biti nemoguće ili barem vrlo teško. Ovo se zahtijeva zato što je stupanj zaštite sustava temeljenog na sposobnostima proporcionalan težini pogađanja pravovaljane sposobnosti;
- ukidanje prava – u sigurnosnim sustavima temeljenim na pristupnim listama ukidanje prava je jednostavno jer je moguće lako i efikasno odrediti koji subjekti imaju koja prava za dani objekt. Do

tada u sigurnosnim sustavima temeljenim na sposobnostima ukidanje prava predstavlja veći problem jer je ovdje teže odrediti koji subjekti imaju koja prava za dani objekt. Ovo stoga što se sposobnosti za određeni objekt mogu nalaziti u nekoliko lista sposobnosti koje su raspodijeljene diljem sustava pa da bi ih ukinuli, prvo ih moramo pronaći.

5.4.3. Hibridni pristup

Ako usporedimo dvije prethodne sheme, vidjet ćemo da je shema koja se temelji na pristupnim listama prikladnija za implementaciju sigurnosnog sustava jer se ta shema direktno podudara s potrebama korisnika. Kad korisnici kreiraju objekte, oni određuju koje domene mogu objektima pristupiti i koje operacije mogu na objektima izvršiti. Međutim, takvi sustavi su manje efikasni od sustava koji za svoj rad koriste sposobnosti budući da moraju pretraživati pristupnu listu prilikom svakog pristupa. Da bi nadvladali nedostatke te dvije sheme, a u isto vrijeme iskoristili njihove prednosti, većina sustava u radu koristi hibridni pristup (Isik i sur, 2010).

U hibridnom pristupu koriste se obje sheme preko koncepta sjednice (session). Sjednica je logički koncept vremenskog perioda za vrijeme kojeg proces pristupa objektu. Kad proces prvo pokuša pokrenuti sjednicu za pristup objektu, on navodi načine pristupa (vrste operacija) koje može izvesti na objektu za vrijeme sjednice. Pretražuje se pristupna lista objekta za željene vrste operacija. Ako pristup nije dopušten, dolazi do povrede zaštite. Inače sustav kreira novu sposobnost za objekt te je dodaje procesu. Nakon ovoga svi pristupi ovoga procesa objektu koji se događaju za vrijeme sjednice, ostvaruju se korištenjem sposobnosti čime se omogućava efikasna kontrola pristupa. Sposobnost se uništava završetkom sjednice.

6. ZAKLJUČAK

Upravljanje sigurnošću informacijskih sustava, temeljeno na kriznom upravljanju, relativno je nova disciplina u području IT sustava proizašla iz potrebe standardizacije i formalizacije postupaka vezanih uz upravljanje sigurnošću. Upravljanje rizikom kao temeljni oblik prevencije računalnog kriminaliteta temelji se upravo na metodologiji analize rizika i „upravljanju unaprijed“ kako bi se smanjila razina rizika i omogućila prevencija prijetnji sustavu i mogućnosti napada na sustav. Također, povećava se i efikasnost kao i troškovna učinkovitost sustava. Proces upravljanja rizicima predstavlja, prije svega, identifikaciju onih čimbenika koji mogu negativno utjecati na povjerljivost, integritet i raspoloživost informacijskih resursa, kao i njihova analiza u smislu vrednovanja pojedinih resursa i troškova njihove zaštite. Također, osim navedenog, prema sigurnosnom riziku moguće je odnositi se na nekoliko načina. Moguće ga je prihvatiti onakvim kakvim jest, moguće je pristupiti njegovom smanjivanju do određene razine implementacijom odgovarajućih sigurnosnih kontrola, a moguće ga je ignorirati, odnosno prebaciti u drugu organizaciju. Kao krajnji korak procesa poduzimanje je odgovarajućih zaštitnih mjera koje će identificirani sigurnosni rizik svesti na prihvatljivu razinu, u skladu s poslovnim ciljevima sustava. U kojoj mjeri i na kojim mjestima će se pristupiti smanjenju sigurnosnog rizika, ovisi o temeljnoj strategiji i ciljevima informacijskog sustava te odluci uprave (bilo da se radi o javnom ili privatnom sektoru) kao one funkcije koja ima mogućnost donošenja odluka i pravo raspolaganja nad proračunom predviđenim za upravljanje sigurnošću informacijskog sustava.

LITERATURA

Knjige

- Andrew J. Herbert, J. et. al. (2004) „Computer systems: theory, technology, and applications : a tribute to Roger Needham“, Springer
- Atreya, M. (2002.) „Digital signatures“, McGraw-Hill/Osborne
- Bačić, F. (1995.) „Krivično pravo – opći dio“, Informator, 1995.
- Benantar, M. (2006.) „Access control systems: security, identity management and trust models“, Springer
- Bubak, M. (2004.) „Computational science-- ICCS 2004: 4th international conference, Kraków, Poland, June 6-9, 2004 : proceedings, LINK (Online service), Springer
- Castells, M. (2002.) „Moć identiteta“, Svezak I., Golden marketing, Zagreb
- Chin, S. K., Older, S. B., Older, S. (2009.) „Access control, security, and trust: a logical approach“, CRC Press
- Dragičević, D. (1999.) „Kompjutorski kriminalitet i informacijski sustavi“, Informator
- Elektroničko bankarstvo: nezaustavljiv trend, Privredni vjesnik, 31. kolovoza 1998.
- Evans, C. (1982.) „Kompjutorski izazov“, Zagreb
- Ghonaïmy, M. A. R., EL-Hadidi, M. T., Aslan, H. K., (2002.) „Security in the information society: visions and perspectives“, IFIP TC11 17th International Conference on Information Security (SEC2002) May 7-9, 2002, Cairo, Egypt, Springer
- Gollmann, D (2011.) „Computer Security“, John Wiley and Sons
- Grbavac, V. (1990.) „Informatika – kompjutori i primjena“, Školska knjiga, Zagreb
- Grbavac, V. (1995.) „Informatika“, Zagreb
- Grbavac, V., Plenković, M., (1995.) „Komunikacijski sustavi na prijelazu u 21. stoljeće“, Informatologija, br. 27.
- Hendry, M. (2001.) „Smart card security and applications“, Artech House
- Horvatić, Ž. (1998.) „Osnove kriminologije“, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb
- Ferraiolo, D., Kuhn, D. R., Chandramouli, R. (2003.) „Role-based access control“, Artech House,
- Isik, Z., Atalay, V., Aykanat, C., Cetin-atalay, R., (2010.) „Data and Model Driven Hybrid Approach to Activity Scoring of Cyclic Pathways“, Computer and Information Science: Proceedings of the 25th International Symposium on Computer and Information Sciences, Springer
- Johnson, N. F., Duric, Z., Jajodia, S., (2001.) „Information hiding: steganography and watermarking : attacks and countermeasures“, Springer
- Kahate, T., (2008.) „Cryptography and network security“, McGraw-Hill Education, 2008.
- KIZZA, J. M. (2005.) „A Guide to Computer Network Security“, Springer
- Kizza, J. M. (2005.) „Computer Network Security“, Springer Science+Business Media, Inc.
- Lozusic, R. (2003.) „Fraud and identity theft“, New South Wales (NSW) Parliamentary Library Research Service, Briefing Paper, New South Wales
- Miller, F. P, Vandome, A. M., Mcbrewster, J. (2010.) „Digital Signature: Electronic Signature, Public- Key Cryptography, Signature, E- Mail, Contract, Cryptographic Protocol“, Bit Array, Global Trust Center, Cryptography, Alphascript Publishing
- Panian, Ž. (2001.) „Kontrola i revizija informacijskih sustava“, Sinergija, Zagreb
- Panian, Ž. (2002.) „Izazovi elektroničkog poslovanja“, Narodne novine, Zagreb
- Pregled propisa (2011.) br. 42, siječanj 2011., godina XII, RRIF
- Rosenoer, J. „(1996.) Cyber Law: The Law of the Internet“, Springer-Verlag, New York
- Simonds, F. (1996.) „Network security: data and voice communications“, McGraw-Hill
- Sołdek, J., Pejaš, J. (2002.) „Advanced computer systems“, Eighth International Conference Proceedings,“(, ACS'2001, Mielno, Poland, October 17-19, 2001 ., Springer
- Šeparović, Z. (1987.) „Kriminologija i socijalna patologija“, Pravni fakultet Zagreb i dr.
- Šimović, V., Šimundić, S., Bača, M. (1998.) „Policija i informatika“, Ministarstvo unutarnjih poslova, Zagreb, 1998.
- Šimundić, S, (2007.) „Pravna informatika“, Sveučilište u Splitu Pravni fakultet, Split
- Šimundić, S. .(2000.) „Funkcijska informatika u društvenim sustavima“, Sveučilište u Splitu Pravni fakultet, Split
- Šimundić, S., Boban., M., Mardešić, M. (2002.) „Informatika – uvod u laboratorijske vježbe“, Sveučilište u Splitu Pravni fakultet, Split
- Akmađić, Z. (1998.) „Informacijski sustav MUP-a RH“, Zagreb

Tanenbaum, A. S. (1996.) „Computer Networks”, Third Ed., Prentice-Hall, Inc., Upper Saddle River (NJ)
Traore, J. (1997.) „Making Unfair a „Fair“ Blind Signature Scheme“, Information and communications security: first international conference, ICIS [i.e. ICICS]'97, Beijing, China, November 11-14, 1997 : proceedings, Springer
Quigley, M. (2008.) „Encyclopedia of information ethics and security“, Idea Group Inc (IGI), str. 321 - 322
WasiK, M. (1991.) „Crime and computer“, Clarendon Press, Oxford
Wasik, M. (1989.) „Crime and the Computer“, Criminal Law Review, Sweet-Maxwell, London, April

Članci u časopisima

Berinato, S. (2006.) „Reinvention in progress, CSO, Sv. 5, Br. 5, ISSN 1540-904X, CXO Media Inc., str. 36 - 38
Boban, M. (2010.) „Building eGovernment model on the principles of new economy trends and international standards considering protection of citizen privacy and personal data“, E-Society Journal Research and Applications, Volume 1, Number 2, Zrenjanin, December
Leiner, B. M., Cerf, V., G., Clark, D. D., Kahn, R. E., Klerinrock, L., Lynch, D. C., Postel, J., Roberts, L. G., Wolf, S., u članku: „A Brief History of the Internet“, - dostupno na <http://www.isoc.org/internet/history/brief.shtml>
McMillan, S., J. (2006.) „Coming of age with the internet - A qualitative exploration of how the internet has become an integral part of young people's lives“, New Media & Society, vol. 8, br. 1

Internetski izvori

United Nations Manuel on the prevention of control of computer-related crime Nos 43 i 44. , (1994.), <http://www.uncjin.org/Documents/EighthCongress.html>
W3C consortium, <http://www.w3.org/Consortium/>
Primjena informacijskih i komunikacijskih tehnologija (ikt) u kućanstvima i kod pojedinaca u 2014., prvi rezultati, http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/02-03-02_01_2014.htm
McAfee-NCSA Online Safety Study, (2007.); www.staysafeonline.info/newsamericanslackprotection.html
Carnet – o nama, http://www.carnet.hr/o_carnetu/o_nama

Marija Boban

CRISIS MANAGEMENT AND INFORMATION SECURITY MANAGEMENT AS THE BASIC FORMS OF PREVENTION OF COMPUTER CRIMES

Summary

The development of the information society, the development of information technology, modern digital economy and digitalization of communication creates the necessary preconditions for a faster economic development, the construction of a cost-effective, more efficient and more transparent state and state institutions as well as the public sector as a whole. It facilitates the communication with citizens, with the public sector and the environment which takes place in cyber space, while moving barriers in the business sector and providing equal opportunities for all in the context of e-business. At the same time, the earlier opening of the public and business sector and its placement in the new "cyberspace", creates new challenges in the prevention of computer crime.

The author of this paper highlights and clarifies the methodology of information security management based on prevention, which is employing "management in advance" , crisis communication through defined procedures, drawing a parallel to crisis treatment and procedures that are undertaken in crisis situations, to predict patterns of action attacks on systems (in this case information systems) and thus to reduce the level of risk of attack with the emphasis on raising the level of prevention of computer crime at the same time. In conclusion, by using learning tools and corrective actions, system errors are gradually eliminated and thus the level of security of information systems, in general, is increased to a higher level of security.

Key words: information security management system, crisis management, information security systems, security of society, computer crime

KONCEPT STRAHA OD KRIMINALA I NJEGOVA RELEVANTNOST

Sažetak

Strah od kriminala značajno je socijalno i političko pitanje jer se na njega gleda kao na važni socijalni problem. Širenje straha od kriminala potiče fizičko i psihološko povlačenje iz zajednice, slabi neformalni društveni nadzor, a posljedica toga jest stvaranje prostora za razvitak kriminala i nereda te se narušava povjerenje u institucije i sposobnost države da zaštiti građane.

Ova vrsta straha objašnjava se na različite načine, a različiti istraživači definiraju ga od isključivo emocionalnog fenomena pa do fenomena koji pored emocionalne uključuje i kognitivnu te ponašajnu komponentu. U tom smislu različito su i konstruirani instrumenti za njegovo mjerenje. Cilj je ovog rada donijeti pregled metodoloških pristupa i taksonomiju mjerila straha od kriminala kao i teorijskih modela kroz koje ga se nastoji objasniti, a to su:

- *model ranjivosti,*
- *viktimizacijski model,*
- *model socijalne kontrole,*
- *ekološki model,*
- *model socijalne integracije.*

Mnoga teorijska razmatranja bavila su se pitanjem identifikacije modela straha od kriminala, tako da s jedne strane postoje teorije koje se usredotočuju na one čimbenike koji djeluju podupiruće na razvijanje straha (povećana izloženost kriminalnim djelima, neuredan i nesiguran okoliš), dok su s druge strane teorije koje promatraju koncept straha od kriminala kroz čimbenike koji sprječavaju ili smanjuju mogućnost pojave straha (socijalna povezanost, kohezija susjedstva, povezanost unutar lokalne zajednice itd.). Dakle, čimbenici koji utječu na ljudsku percepciju nesigurnosti mogu djelovati na razini društva, na individualnoj razini ili srednjoj razini (susjedstva), što utječe i na istraživačke pristupe proučavanja straha od kriminala.

Ključne riječi: *strah od kriminala, taksonomija mjerenje strah od kriminala, teorijski modeli straha od kriminala, viktimizacijski model, model socijalne kontrole, ekološki model.*

1. UVOD

Jedan od razloga zašto je strah od kriminala postao tako važno socijalno i političko pitanje te zašto je privukao toliko znanstvenih istraživanja jest činjenica što se na njega gleda kao na značajan socijalni problem (Gray, Jackson i Farrall, 2008). Širenje straha od kriminala potiče fizičko i psihičko povlačenje iz zajednice, slabi neformalni društveni nadzor i umanjuje kapacitet pojedinaca i zajednice u zajedničkom rješavanju problema s kojima se suočavaju. Posljedica toga jest stvaranje prostora za razvitak kriminala i nereda, a narušava se povjerenje u institucije i u sposobnost države da zaštite građane.

⁹⁵ Dr.sc. Krunoslav Borovec, pomoćnik glavnog ravnatelja policije - načelnik Uprave policije, MUP RH, e-mail: kborovec@mup.hr

Prema definiciji strah⁹⁶ je neugodno psihičko stanje, osjećaj prijetnje životu ili tjelesnom integritetu, koji se doživljava prilikom uočavanja opasnosti, stvarne opasnosti (realni strah, uz postojanje svijesti o izvoru opasnosti) ili nerealne opasnosti, unutarnje ili vanjske. Strah od kriminala objašnjava se na različite načine, među inim kao osjećaj sigurnosti/nesigurnosti, vjerojatnost viktimizacije, prestrašenost, zbunjenost kriminalom. „Strah od kriminala je racionalno ili iracionalno stanje uznemirenosti ili anksioznosti potaknuto mišlju da je pojedinac u opasnosti od kriminalne viktimizacije“ (McLaughlin, 2001, 118). To je emocionalna reakcija obilježena osjećajem opasnosti i brige stvorene prijetnjom tjelesnog ozljeđivanja ili zamijenjena percipiranim znakovima u okolini koji su povezani s nekim aspektima kriminala (Church Council, 1995, prema John Howard Society of Alberta, 1999). Može ga se definirati i kao doživljaj pojedinca ili skupine koji predstavlja vjerovanje, percepciju ili emociju u odnosu prema kriminalitetu ili javnom redu, a koji ima negativan učinak na njihova osjećanja, razmišljanja ili ponašanja i kvalitetu njihova življenja (Glasnović Gjoni, 2006). Naposljetku, Ferraro i LaGrange (1987, 72) definirali su strah od kriminala kao „negativne emotivne reakcije stvorene od kriminala ili znakova povezanih s kriminalom“. Ova definicija često je prepoznata u literaturi o strahu od kriminala zbog toga što u obzir uzima i emotivne odgovore na situacije i okolnosti koje mogu stvoriti strah te kognitivne procjene rizika od viktimizacije koji također može stvoriti strah (Ferraro i LaGrange, 1987; Ferraro, 1995). Taj strah može biti reakcija na neposrednu opasnost kad se osoba suoči s nekom vrstom nasilja. Kako su ljudi sposobni predviđati buduće događaje različitim simbolima (ulice zatrpane smećem, devastirana javna imovina, grafiti, zapuštene zgrade itd.), strah od kriminala može se pojaviti zbog predviđanja moguće prijetnje ili kao reakcija na događaj, odnosno neka obilježja okoline.

Ferraro (1995) predložio je da se percipirani rizik od kriminala i strah od kriminala smatraju različitim konstruktima. Razlikujući strah od kriminala od procjene rizika isti autor ustvrđuje kako strah uključuje emocionalnu, a katkad i psihološku reakciju na procjenu opasnosti. Objašnjava i kako je strah u osnovi različito psihološko iskustvo od procjene neke potencijalno rizične situacije. Dok rizik za sobom povlači i kognitivnu komponentu, strah je u svojoj osnovi temeljen na emocijama. S njegovom definicijom slaže se i Robinson (1998, prema Doležal, 2009), koji strah definira kao osjećaj koji govori o mogućoj povredi nekoga neovisno o tomu je li taj strah stvaran ili nestvaran. Isti autor definira procjenu rizika kao procjenu vjerojatnosti da će se ozljeđivanje doista dogoditi. Ne znači da će netko tko svoju okolinu procjenjuje nesigurnom, u isto vrijeme imati i strah od kriminala.

Warr (2004, prema Doležal 2009, 2) razlikuje strah od kriminala i procjenu rizika tako što strah od kriminala definira kao „emociju, osjećaj nemira ili strepnje koje uzrokuje svijest ili očekivanje opasnosti“. Prema tomu, strah od kriminala uključuje raznolikost emocionalnih stanja, stavova ili percepciju, uključujući nepovjerenje prema drugima, tjeskobu, procjenu rizika od ozljeđivanja, strah od stranaca, zabrinutost zbog pogoršanja stanja u susjedstvu ili pad moralnih vrijednosti u društvu. Nadalje, autor tvrdi kako je strah reakcija na procjenu stanja u okolini, a ne percepcija te iste okoline, smatrajući procjenu rizika prilikom ozljeđivanja uzročno-posljedično povezanu sa strahom od kriminala. Dakle, strah može proizaći iz kognitivne analize, ali on nije uvjerenje koje je proizašlo iz procjene određenih informacija.

Drukčiji pristup ovoj problematici ima Rountreeova (1998, prema Doležal, 2009). Umjesto razlikovanja straha od kriminala i procjene rizika, Rountreeova definira strah od kriminala kao kombinaciju kognitivnog (percepcija rizika) i emocionalnog. Autorica operacionalizira strah kao zabrinutost osobe da će biti žrtva. U upitniku međunarodnog istraživanja žrtava zločina (engl. *International Crime Victims Survey - ICVS*), inačica iz 2000. godine, strah od kriminala tretira se upravo kao dvodimenzionalni koncept (European Commission, 2004; Sessar, 2008).

Cordner (1986, prema Doležal, 2009) definira strah od kriminala kao emocionalni i ponašajni fenomen. I autori Gabriele i Greve (2003) upotrebljavaju takozvanu *ponašajnu komponentu*, koja upućuje na mogućnost

⁹⁶www.psihijatrija.info

postojanja straha od kriminala. Iz navedenih definicija vidljivo je kako ne postoji suglasje o tome što je to strah od kriminala. Autori koji zagovaraju dodavanje ovih komponenti ističu kako je podatak o tomu što ljudi čine, mnogo bolji od podataka o tomu što ljudi kažu za svoju razinu straha.

Raščlanjujući paradigme straha od kriminala dosad citiranih autora, može se reći kako se taj strah u većini slučajeva odnosi na emocionalnu reakciju uzrokovanu kriminalitetom općenito ili simbolima koji ga identificiraju, što ga razlikuje od procjene rizika, zabrinutosti ili konkretnog ponašanja.

Važno je napraviti konceptualnu razliku između straha od kriminala kao svojevrsne osobne značajke (dispozicijski strah) i straha od kriminala kao trenutnog afektivnog stanja (Gabriel i Greve, 2003). Na dispozicijski strah znatno više utječu obilježja socijalnog okruženja, primjerice odrastanje uz strašljive roditelje, neke dimenzije ličnosti, primjerice anksioznost, odnosno neka druga obilježja, na primjer sposobnost suočavanja sa stresom, nego obilježja konkretnih situacija. Ovu vezu mogu modelirati i ponašanje pojedinca, fizičko zdravlje, osobni resursi za suočavanje sa stresom, društvena potpora i djelovanje policije.

Prema zaključcima autora ovog modela (Gabriel i Greve, 2003), strah od kriminala može se tretirati kao multidimenzionalni koncept (vidi tablicu 1) koji se sastoji od afektivne komponente koja razumijeva svjesno iskustvo osjećanja straha, kognitivne komponente koja uključuje kognitivnu percepciju konkretne situacije kao prijeteće ili opasne te ponašajne komponente koja razumijeva izbjegavanje percipirane prijeteće ili opasnosti, odnosno poduzimanje mjera samozaštite. Strah od kriminala može se procjenjivati u odnosu na određena, specifična kaznena djela, skupine kaznenih djela ili kriminalne pojave te u odnosu prema kriminalitetu općenito.

Tablica 1: Taksonomija mjerila straha od kriminaliteta (Gabriel i Greve, 2003)

KOMPONENTE STRAHA OD KRIMINALA				OPĆENITO
	EMOCIONALNE /AFEKTIVNE	KOGNITIVNE	PONAŠAJNE	
(A) Specifična kaznena djela	<i>A-1: Koliko često se bojite da ćete postati žrtva fizičkog napada?</i>	<i>A-2: Koliko vam se čini vjerojatnim da ćete postati žrtva fizičkog napada u idućih dvanaest mjeseci?</i>	<i>A-3: Nosite li sa sobom nešto za obranu? (protiv fizičkog napada)</i>	<i>A-4: Bojite li se da ćete postati žrtva fizičkog napada?</i>
(B) Skupine kaznenih djela	<i>B-1: Koliko često se bojite da ćete postati žrtva kaznenog djela izvan svog stana?</i>	<i>B-2: Koliko vam se čini vjerojatnim da ćete postati žrtva kaznenog djela na otvorenom prostoru u idućih dvanaest mjeseci?</i>	<i>B-3: Izbjegavate li javni prijevoz kad ste noću vani?</i>	<i>B-4: Bojite li se da ćete postati žrtva kaznenog djela izvan svog stana?</i>
(C) Nespecifična	<i>C-1: Koliko često se bojite da ćete postati žrtva kaznenog djela?</i>	<i>C-2: Koliko vam se čini vjerojatnim da ćete postati žrtva kaznenog djela u idućih dvanaest mjeseci?</i>	<i>C-3: Postoji li nešto što činite kako biste se zaštitili od kaznenog djela? (ili: Što činite da se...)</i>	<i>C-4: Bojite li se da ćete postati žrtva kaznenog djela?</i>

Rasprava o mjeranju straha od kriminala ne bi bila cjelovita bez osvrta na psihosocijalni model, koji su originalno postavili i testirali Van der Wurff, Van Staaldinien i Stringer (1989). Model se temelji na pretpostavci da je strah od kriminala povezan s četiri psihosocijalne komponente, i to (Van der Wurff, Van Staaldinien i Stringer, 1989, 144-145):

1. **Atraktivnost** (*engl. Attractivity*) koja se odnosi na stupanj do kojeg ljudi percipiraju sebe i svoju imovinu kao atraktivnu metu ili žrtvu kriminalnih aktivnosti. Ono uključuje atribuciju karakteristika koje osoba daje sebi i svojoj imovini. Primjerice, netko se može posebno osjećati hodajući ulicom s velikim iznosom novca. Drugi primjer je strah od provale koji mogu imati osobe koje kod kuće imaju vrijednosti.
2. **Loša namjera** (*engl. Evil Intent*) odnosi se na ulogu počinitelja. Ona je definirana stupnjem do kojeg osoba pripisuje kriminalne namjere drugoj osobi ili nekoj skupini. Tako se, na primjer netko može uplašiti od džeparenja kad vidi Rome ili može osjetiti strah kao rezultat osjećaja da je društvo u moralnoj krizi i uvjerenja da je današnja mladež spremna počinuti i ubojstvo za određeni iznos novca.
3. **Moć** (*engl. Power*) odnosi se na stupanj samopouzdanja i osjećaj kontrole koji osoba ima prema mogućoj prijetnji ili napadu. Riječ je o dva povezana subfaktora: o vlastitoj moći i o moći drugoga. Prva se odnosi na osobito povjerenje u vlastitu učinkovitost. To se ne mora izravno odnositi na opasnost od kriminaliteta. Osjećaji samopouzdanja, kontrole i pouzdanja u sučeljavanju s izazovima života bit će generalizirani i voditi prema smanjenju osjetljivosti prema osjećaju prijetnje. Bilo što može pridonositi osobnom osjećaju vlastite moći – od dobrih odnosa u obitelji do optimističnog temperamenta. Moć drugih odnosi se na karakteristike koje se pridaju potencijalnim počiniteljima kao što su snaga, agilnost, potencijali i opća sposobnost počinjenja kaznenih djela. Usporedba vlastite snage sa snagom druge osobe određuje suočava li se osoba s tom drugom osobom sa samopouzdanjem. Stoga i ideja da najsitniji lopov hoda s pištoljem može prouzročiti osjećaj nemira ili straha, ako osoba nema moć kojom to može kompenzirati.
4. **Kriminalizirajući prostor** (*engl. Criminalisable Space*) posljednja je komponenta. I dok se prva komponenta odnosi na potencijalnu žrtvu, druga se odnosi na potencijalnog počinitelja, treća na žrtvu i počinitelja, a posljednja se odnosi na situaciju u kojoj se kazneno djelo može dogoditi. Naglasak je na karakteristikama mjesta, vremena i prisutnosti drugih osoba. Riječ je o tome koliko je određena situacija pogodna za izvršenje kaznenog djela u očima potencijalne žrtve. Kriminalizirajuća situacija može, primjerice uključivati hodanje noću slabo osvijetljenim područjem ili kroz šumski predio. Procjena o tome koliko je pojedina situacija kriminalizirajuća varira od pojedinca do pojedinca. Četiri komponente psihosocijalnog modela (atraktivnost, moć, loša namjera i kriminalizirajući prostor) mjere se korištenjem osam pitanja, po dva za svaku komponentu (Meško, Kovčo-Vukadin i Muratbegović, 2008).

Mjerenje straha prema ovom modelu oslanja se na vinjete koje opisuju šest situacija. Vinjete na kojima su opisane pojedine situacije omogućavaju mjerenje kompleksnog fenomena straha od kriminala u socijalnom kontekstu. Na svaku situaciju koja je opisana na pojedinoj vinjeti slijedi pitanje: „Koliko nesigurno biste se osjećali u takvoj situaciji?“, a odgovori su mogući na skali od 1 – vrlo nesigurno, do 5 – vrlo sigurno. Sumirani odgovori na tim pitanjima predstavljaju mjeru straha od kriminala. Slijedi primjer jedne od vinjeta:

„Pozvani ste na zabavu u naselje koje ne poznajete dobro. Rano navečer odete tamo autobusom. Kada izađete iz autobusa, morate do mjesta zabave još neko vrijeme pješaćiti. Iznenada ustanovite da ste se izgubili i opazite da za vama hoda skupina mladih koja govori neugodne primjedbe o vama.“

Prvim istraživanjem koji su proveli Van der Wurff i suradnici (1989) utvrđeno je da psihosocijalni model objašnjava oko 24 posto varijance straha od kriminala. Provjerama ovog modela u naknadno provedenim istraživanjima (Farrall, Brannister i Gilchrist, 1999) potvrđeni su dobiveni rezultati, dodajući važnost spola u

ovom modelu te predlažući da se modelu dodaju sociodemografske varijable te time poveća njegova snaga. Sociodemografski model uključuje opća sociodemografska obilježja: mjesto prebivališta, starost, spol, viktimizacija u protekloj godini, vrijeme boravka na posljednjoj adresi, stambeni status, stupanj obrazovanja, zaposlenost i struktura domaćinstva.

Kad je u pitanju kriminal, onda jedini osjećaj povezan s njime ne mora biti isključivo strah, tako da neki autori (Gray, Jackson i Farrall, 2008) pronalaze zamjerke standardnim metodama koje se primjenjuju u anketama. Tako, na primjer ljutnja može biti češća nego strah, a uznemirenost (engl. *uneasiness*) učestalija je nego nagrizajući strah. Međutim, ankete specifično mjere samo „brigu“ (engl. *worry*). Stoga se postavlja pitanje *Kako možemo uspoređivati odgovore različitih ljudi, ako ispitanici drukčije interpretiraju značenje „brige“?*

2. TEORIJSKI MODELI STRAHA OD KRIMINALA

Istraživanja straha od kriminala započela su ranih sedamdesetih godina prošlog stoljeća i do danas je to aktualna tema u sklopu javnih politika i akademskih rasprava. Ona imaju dugu tradiciju u kriminologiji, ali još dužu u psihologiji, kod kojih je prednost dobra teorijska utemeljenost straha od kriminala kao psihološkog koncepta. Istraživanja (McLaughlin, 2001) pokazuju, što se vidi iz prethodnih razmatranja, kako je strah od kriminala loše definiran pojam koji pokriva mnoštvo složenih problema, briga i strahova, anksioznosti. Strah od kriminala povezan je s procjenom pojedinca o količini i prirodi kriminala u njegovom susjedstvu. Procjena vlastite ranjivosti isto je tako važna za individualnu razinu straha. Također se veže uz mnoge strahove vezane za brzinu, prirodu društvenih i kulturalnih promjena (strah od stranaca, nezaposlenosti, samoće, prirodnih katastrofa, bolesti i dr.). Na strah ljudi različito reaguju. Neke osobe nastojat će izbjeći kriminal, drugi će se pokušati zaštititi, dok će neki nastojati prevenirati viktimizaciju tako da ne posjeduju ništa što bi je moglo uzrokovati. Strah od kriminala povezan je s povećanom razinom brige, depresije, pojačanim međuljudskim nepovjerenjem i slabijim zdravljem i materijalnim statusom. Međutim, posljedice ne moraju biti nužno na individualnoj razini. U nekim državama s akutnim kriminalnim problemima kriminal i strah, kao njegove posljedice, mogu oblikovati ili preoblikovati sâm karakter gospodarstva, utječući na neulaganja u pojedine sektore i na usmjeravanje investicija u druge sektore koji su manje ranjivi kriminalnom viktimizacijom (Horriott, 2007).

Čimbenici koji utječu na ljudsku percepciju nesigurnosti mogu djelovati na razini društva, na individualnoj razini ili srednjoj razini (susjedstva). Istraživanja straha od kriminala na *mikrorazini* bave se sociodemografskim značajkama poput spola, dobi i drugih, na *mezorazini* obilježjima susjedstva, javnim neredom i kriminalitetom, a na *makrorazini* neravnopravnošću između socijalnih skupina. Provedene su mnoge studije kako bi se objasnio strah od kriminala i/ili percepcija nesigurnosti na *mikrorazini* i *mezorazini* (Kristjansson, 2007). Na *makrorazini* mnoge teorije napravile su vezu između mnogih značajki suvremenog društva te nejednakosti između socijalnih skupina i rizika svakodnevnog života. Gotovo sva stajališta o utjecaju suvremenosti pokazuju kako strukturalni procesi nedavnoga socijalnog razvitka (od početka osamdesetih godina prošlog stoljeća) potiču povećanje individualizma i izlaženje pojedinca iz okvira kolektivismu (Giddens, 1991, prema Kristjanssonu, 2007). Ti procesi smanjuju opću sigurnost za populaciju suvremenih, prije svega zapadnih društava. „Među negativnim učincima procesa individualizacije je udaljšavanje pojedinca od tradicionalnih mreža potpore, na primjer obitelji i susjedstva“ (Beck, 1992, prema Kristjanssonu, 2007, 81). Smatra se da ovi procesi vode prema većem naglašavanju težnje za osobnim zadovoljstvom te povećavaju tendenciju za procjenu određenih rizika u životu pojedinca poput rizika nezaposlenosti, financijskog gubitka, kriminalne viktimizacije, smrti ili ozljede uzrokovane nečim drugim (Stanko, 2000, prema Kristjanssonu, 2007). Sigurnost je postala osobno pitanje kao dio općeg procesa individualizacije koji nameće više osobne odgovornosti u odnosu na sigurnost i rizik.

Mnoga teorijska razmatranja bavila su se pitanjem identifikacije modela straha od kriminala, tako da s jedne strane postoje teorije koje se usredotočuju na one čimbenike koji djeluju *podupiruće* na razvijanje straha (povećana izloženost kriminalnim djelima, neuredan i nesiguran okoliš), dok su s druge strane teorije koje promatraju koncept straha od kriminala kroz čimbenike koji *sprječavaju* ili *smanjuju* mogućnost pojave straha (socijalna povezanost, kohezija susjedstva, povezanost unutar lokalne zajednice itd.) (Doležal, 2009). U literaturi se mogu prepoznati sljedeći modeli koji objašnjavaju koncept straha od kriminala:

- **model ranjivosti** (Warr, 1984; Killias, 1990, prema Gabriel i Greve, 2003),
- **viktimizacijski model** (Hale, 1996; Winkel, 1998, prema Gabriel i Greve, 2003),
- **model socijalne kontrole** (Ferraro, 1995; Gabriel i Greve, 2003),
- **ekološki model** (Box, Hale i Andrews, 1988; Scott, 2003, prema Doležalu 2009),
- **model socijalne integracije** (Hartnagel, 1979, prema Franklin, Franklin i Fearn, 2008).

Model ranjivosti (Killias, 1990) pretpostavlja da određena fizička i socijalna obilježja pojedinca, odnosno percepcija osobne ranjivosti, pridonose strahu od kriminala. Neke osobe zbog svojeg slabog fizičkog statusa smatraju sebe ranjivima i nesposobnima obraniti se od napada na sebe ili svoju imovinu. Drugi sebe smatraju socijalno ranjivima i strahuju da će biti izloženi viktimizaciji kojoj se neće moći oduprijeti. Osjećaj socijalne ranjivosti može biti povezan s mnoštvom okolnosti poput siromaštva, niske razine obrazovanja, pripadnost manjinskim skupinama i drugim. Življenje u ekonomski depriviranom susjedstvu s visokom stopom kriminaliteta često i jest potencijal za viktimizaciju. Dakle, ovaj koncept percipirane ranjivosti podijeljen je u dvije kategorije – fizičku i socijalnu ranjivost (Franklin, Franklin i Fearn, 2008). Fizička ranjivost odnosi se na percepciju povećanog rizika od fizičkog napada te proizlazi iz smanjene sposobnosti za obranu zbog ograničene mobilnosti ili nedostatka tjelesne snage ili kompetencije. U skladu s tim, spol i dob utječu na strah od kriminala, stoga je vjerojatnije da se žene i starije osobe osjećaju manje sposobnim da se fizički obrane u slučaju napada u odnosu na one koji su mlađi i/ili muškarci.

Socijalna ranjivost razumijeva povećanu izloženost viktimizaciji zbog spektra čimbenika – život u materijalnoj nevolji ili susjedstvu s visokom stopom kriminala, što često povećava potencijal za viktimizaciju. Osim života u susjedstvima s visokom stopom kriminala, pojedinci koji su u nedostatku materijalnih sredstava potrebnih da zaštite svoje domove i/ili da se oporave od financijskog gubitka u viktimizirajućim događajima mogu osjećati povećanu socijalnu ranjivost. Naposljetku, oni kojima nedostaju materijalni i socijalni resursi ili mreža zajednice i politička mreža koje im omogućuju da se uspješno nose sa situacijama koje izazivaju zabrinutost (na primjer pojedinačni ili institucionalni rasizam) u većoj su vjerojatnosti da iskuse povećanu socijalnu ranjivost. Kao teoretski koncept, model ranjivosti odnosi se na interakciju triju čimbenika (Tolle, 2001, prema Doležal, 2009):

1. vjerojatnosti viktimizacije,
2. ozbiljnosti predviđenih posljedica,
3. osjećaju neimanja nadzora nad prva dva čimbenika.

Strah od kriminala pod utjecajem je niza sociodemografskih obilježja građana, a individualne značajke značajni su prediktori tog straha. Spol se pojavljuje kao vjerojatno najveći i najsnažniji pojedinačni demografski čimbenik pozitivno povezan sa strahom od kriminala. Da ta veza nije uvjetovana drugim demografskim značajkama ili susjedskim kontekstom potvrđeno je istraživanjima (Scarborough i sur., 2010; Borovec, 2013). Istraživanja (Čaldarović, 1995; European Commission, 2004) pokazuje kako su žene, neovisno o svojim godinama, zabrinutije nego muškarci zbog mogućnosti da budu opljačkane, fizički napadnute, napadnute zbog rase, vrijeđane i uznemiravane. Žene imaju dobro utemeljeno i precizno

razumijevanje svoje ranjivosti osobito kad je u pitanju seksualno nasilje (McLaughlin, 2001). Iako su manje viktimizirane od muškaraca, žene imaju mnogo veći strah od kriminala nego muškarci (Glasnović Gjoni, 2006). Istraživanjima na tom polju otkriven je paradoks između straha i viktimizacije. Osobe koje su izložene najvećem riziku i tako predstavljaju realno najranjiviji segment populacije najmanje se boje, dok skupine koje su najmanje izložene kriminalu i nasilnom ponašanju pokazuju najveći strah (Čaldarović, 1995; Jackson, 2006). Nekoliko je objašnjenja zašto je tomu tako. Strah žena uglavnom dolazi iz njihove ranjivosti od seksualne agresije: deset puta je vjerojatnije da će žene biti seksualno napadnute nego muškarci (Crowell i Burgess, 1996, prema John Howard Society of Alberta, 1999). Strah od seksualnog napada i silovanja prenosi se i na druge vrste kriminala. Osim toga, važnu ulogu u tomu odigrala je i socijalizacija jer se žene socijalizacijom navodi na razmišljanje kako su ranjive od napada ako su, primjerice noću same vani. Socijalna sredina, roditelji, vršnjaci, pa i mediji, naglašavaju i osnažuju taj osjećaj /strah, stalno upozoravajući žene na opasnosti koje im prijete. Paradoks da se žene više boje zbog moguće viktimizacije, iako su realno manje viktimizirane od muškaraca (Grabosky, 1995, prema Glasnović Gjoni, 2006), djelomice objašnjava činjenicom kako kaznena djela koja se čine na štetu žena (poput seksualnih delikata i obiteljskog nasilja) najviše i induciraju strah od viktimizacije. Možemo zaključiti kako ne postoji samo jedan razlog zašto se žene boje više od muškaraca; vjerojatnije je da postoji lepeza razloga koji pridonose tom strahu.

Dob je također snažan prediktor straha (Glasnović Gjoni, 2006; Scarborough i sur., 2010; Borovec, 2013), ali za razliku od spola, strah s obzirom na dob varira od kaznenog djela do kaznenog djela (Čaldarović, 1995). Kad je riječ o dobi, uobičajeno se pretpostavlja da se starije osobe više boje. Međutim, ako u razmatranje uzmemo vrstu kaznenih djela poput silovanja, seksualnog napada ili napada nepoznate osobe utvrđeno je kako se mlađe osobe više boje (Evans, 1995, prema John Howard Society of Alberta, 1999). Starije osobe imaju visoku razinu straha u odnosu na mnoga kaznena djela kod kojih, s obzirom na svoj životni stil, mogu postati žrtve – krađa, tjelesni napad, provala i razbojstvo – zato što se osjećaju ranjivim i manje sposobnim da se zaštite.

Dob je važan i dosljedan čimbenik za koji se ustvrdilo da utječe na percepciju ljudi o nesigurnosti i/ili na strah od kriminala. Mlade osobe, posebice muškarci u dobi od 16 do 24 godine u najvećem su riziku da postanu žrtve predatorskog kriminala, uz izuzetak obiteljskog nasilja, ali starije osobe, posebice žene, jesu te koje osjećaju najveći strah (Kristjansson, 2007). Značenje dobnih razlika u strahu od kriminala istraživao je Tulloch (2000, prema Glasnović Gjoni, 2006). On navodi kako je viši stupanj percipiranog rizika među mladim ljudima, posebice ženama, povezan s aktivnijim socijalnim životnim stilom koji uključuje češće korištenje javnog prostora.

Dob, spol, ali i druga sociodemografska obilježja pojavljuju se kao prediktori straha od kriminala prije svega zbog snažne povezanosti s pokazateljima fizičke, socijalne i ekonomske ranjivosti, što ima važnu ulogu u genezi straha od kriminala. Za žene i starije osobe potvrđeno je da imaju objektivno usporedivo nižu razinu viktimizacije, a subjektivno višu razinu straha od kriminala (Meško i Kovčo, 1999; European Commission, 2004; Šakić, Ivčić i Franc, 2008). Nerazmjerni strah kod starijih osoba može se objasniti činjenicom kako su općenito lošijeg zdravlja nego ostale skupine, slabije su mobilnosti i kapaciteta za obranu, posebice od fizičkog napada. To također vrijedi i za žene koje su često i fizički, socijalno i ekonomski ranjivije od muškaraca. Zaključno se može reći kako se žene i starije osobe najviše boje kriminala, a taj strah nije opravdan njihovom stopom viktimizacije. Green i suradnici (2002, prema European Commission, 2004) ustvrdili su značajnu povezanost između straha od kriminala i zdravstvenog stanja. Strah od kriminala nagrizava kvalitetu života i povezan je s lošim zdravstvenim stanjem.

Čimbenici poput niske razine prihoda i niske razine obrazovanja imaju tendenciju povećanja razine straha (John Howard Society of Alberta, 1999). Postojeća istraživanja pokazuju obrnuto proporcionalan odnos između socioekonomskog statusa i straha od kriminala (Glasnović Gjoni, 2006); što je socioekonomski

status viši, to je strah od kriminala manji, i obrnuto. Bogatiji ljudi mogu si priuštiti bolju sigurnost i rjeđe se druže s ljudima koji ih mogu dovesti u rizične situacije. Socijalna integracija i manje razlike između kućanstava i susjedstava u pogledu primanja povezane su s percepcijom nesigurnosti. Percepcija nesigurnosti manja je u sredinama u kojima je populacija homogenija, sa snažnijom socijalnom integracijom, s manje izraženim razlikama u prihodima te manjom polarizacijom između susjedstva (Kristijansson, 2007).

Različitim istraživanjima došlo se do različitih rezultata kad je u pitanju utjecaj rase i nacionalnosti na strah od kriminala. Neka od njih pokazala su kako razine straha variraju ovisno o etničkom (nacionalnom) podrijetlu. Bijeli ispitanici pokazuju manju količinu straha (John Howard Society of Alberta, 1999). Međutim, prema rezultatima nekih istraživanja (Scarborough i sur., 2010) nacionalnost nije značajan prediktor straha od kriminala. Zbog rase pojedinac se ne boji više kriminala, već druge značajke – obilježja susjedstva ili percipirani društveni i fizički nered, utječu na razinu straha. Nerijetko su upravo to značajke manjinskih zajednica.

Viktimizacijski model (Hale, 1996) temelji se na načelu kako je strah od kriminala uzrokovan osobnim iskustvom s kriminalom ili na informacijama koje ljudi čuju o kriminalnim slučajevima u razgovoru s drugim ljudima ili putem medija (Hale, 1996; Ditton i Farrall, 2000, prema Doležal, 2009). Unutar ove perspektive utjecaj izravne i neizravne viktimizacije te iskoristivost medija kao mogućeg generatora glavne su varijable kojima se daje naglasak.

Mnoga su istraživanja ispitivala utječe li na pojedinca ili ne utječe prošlo iskustvo s kriminalom i kriminalcima na razinu njegova straha. Prije prikaza rezultata istraživanja valja napraviti distinkciju između osobnog iskustva s kriminalom, koje se u literaturi o strahu od kriminala naziva direktna viktimizacija te indirektna viktimizacije koja se odnosi na sekundarno iskustvo s kriminalom, odnosno poznavanje nekoga tko je iskusio kriminal. U dobivenim rezultatima povezanosti viktimizacije i straha od kriminala ne postoji konsenzus, jer neka istraživanja su ustvrdila kako ne postoji stvarna razlika između žrtava i osoba koje nisu bile žrtve, dok su druge studije dokumentirale razliku. Događa se često da postoji jača povezanost između straha od kriminala i indirektna viktimiziranosti nego od straha od kriminala i direktne viktimiziranosti. Činjenica kako netko nije bio žrtva kriminalnog čina, a ima priliku čuti o tomu, uključuje zamišljanje samog sebe u takvoj situaciji (Hale, 1996) te ponekad uključuje i uporabu tehnika kojima se osoba uspoređuje (ponekad i poistovjećuje) s pravom žrtvom, što pojačava osjećaj osobne ranjivosti.

Skogan je (1987, prema Tseloni i Zarafonito, 2008) pokazao kako se strah od kriminala povećava nakon svake ponovljene viktimizacije, posebice u slučajevima višestrukih viktimizacija. U okruženjima s velikim javnim neredom (engl. *Incivility*), viktimizacija značajno povećava strah od kriminala, vjerojatno zbog žrtvine neizbježne socioekonomske ranjivosti. Primjerice, strah od kriminala stanovnika nerazvijenih (depriviranih) područja i povijesnog središta Züricha bio je rezultat nerazmjerno visoke učestalosti (incidencije) osobnog kriminala koji su iskusili stanovnici u svojim susjedstvima u odnosu na ostale stanovnike Züricha (Killas, 2001, prema Tseloni i Zarafonito, 2008). Osjećaj nesigurnosti zbog kriminala nije ograničen na percepciju da je kriminal stvaran, već odražava anksioznost građana oko kvalitete života kao i sumnju da vlast može pružiti učinkovitu zaštitu. Tako strah od kriminala ne proizlazi samo iz osobnog iskustva, već i iz iskustva drugih osoba iskazanog kroz različite informacijske kanale čime se povećava zabrinutost za život.

Tseloni i Zarafonitou su (2008) u istraživanju „Nesigurnost, strah od kriminala i stavovi prema kriminalnom fenomenu“, što su ga proveli u Ateni, ustvrdili kako je iskustvo s kriminalom povezano s osjećajem nesigurnosti. Agnus Reidovo izvješće (1997, prema John Howard Society of Alberta, 1999) pokazuje kako 19 posto osoba koje nisu bile žrtve izražavaju veliki ili značajan strah od postajanja žrtvom u odnosu na 30 posto žrtava koje izražavaju takav strah, što potvrđuje utjecaj prethodne viktimizacije na strah od kriminala.

Istraživanjima su utvrđene i razlike između viktimiziranih i neviktimiziranih osoba u odnosu na pojedine vrste kaznenih djela jer određena kaznena djela potiču više straha kod žrtava od drugih. Primjerice, postajanje žrtvom pljačke stvara visoku razinu straha jer uključuje nepoznatu osobu, oružje, fizički napad i gubitak značajne količine novca (Skogan i Klecka, 1997, prema John Howard Society of Alberta, 1999). Zbog narušavanja privatnosti i značajnoga materijalnog gubitka, provala potiče visoku razinu straha. Žrtve koje izražavaju najveću razinu straha dok hodaju susjedstvom same noću su žrtve seksualnog napada, potom pljačke, provale, napada, vandalizma, krađe motornog vozila, kućne krađe i osobne krađe. A to znači da viktimizacija može različito utjecati na strah, što ovisi o vrsti kaznenog djela i stavu da žrtve ne bi smjele biti tretirane kao homogena skupina kad je u pitanju strah od kriminala. Skogan (1995, prema European Commission, 2004) pokazuje da prethodna viktimizacija utječe na stavove i ponašanje na jasan i konzistentan način, iako su utjecaji u različitim skupinama različiti. Prethodno iskustvo s kriminalom, bilo ono osobne naravi ili iskustvo neke druge osobe, smanjuje osjećaj sigurnosti u zajednici (Dukes, Portillos i Miles, 2009), dok prema Evansu i Fletcheru (2000) empirijska potpora u vezi između straha od kriminala i viktimizacije nije čvrsta. Istraživači su ustvrdili kako nema izravne veze između straha od kriminala i rizika pojedinca od kriminalne viktimizacije, što je dovelo do tzv. paradoksa straha (Kristijansson, 2007). Izneseni rezultati mnogih istraživanja pokazuju kako je ovo pitanje iznimno složeno pa su jednostavni zaključci nedopušteni.

Uz raniju viktimizaciju i istraživanje utjecaja medija na strah od kriminala važno je u kontekstu viktimizacijskog modela. Mediji imaju ključnu ulogu u širenju straha od kriminala kroz pretjerano izvješćivanje o nasilnim i seksualnim deliktima kroz tehnike personalizacije i senzacionalizma, intenzivno obavješćivanje i komentiranje zločina koje zaokupljaju pozornost gledatelja/čitatelja i cjelokupne javnosti te potiče alarmantne kampanje protiv određenih tipova kriminalaca (McLaughlin, 2001). Opća razina straha od kriminala uvijek je povezana s prikazivanjem kriminala i nasilja u medijima (Cozens 2003, prema European Commission, 2004; Šakiću, Ivičić i Franc, 2008). Dakle, mediji imaju značajnu ulogu u određivanju količine straha od kriminala kod ljudi, što proizlazi iz činjenice da mediji opsežno i neproporcionalno izvješćuju o kriminalnim događajima. Posljedica toga jest činjenica da građani vjeruju kako je mnogo više kriminala nego što ga je uistinu, a uvjerenje da veća količina kriminala postoji u društvu kod građana pobuđuje strah. Izvješćivanje medija o kriminalnim djelima može utjecati na jačanje straha od kriminala, osobito ako su ti napisi o događajima unutar uže lokalne zajednice, gdje je žrtva sasvim slučajno izabrana i gdje je djelo počinjeno na osobito ružan način (Doležal, 2009). Neka istraživanja ustvrdila su kako se više boje oni ljudi koji čitaju novine koje senzacionalistički izvješćuju o kriminalu (Williams i Dickinson, 1993, prema John Howard Society of Alberta, 1999). S druge pak strane su Liska i Baccaglini (1990, prema John Howard Society of Alberta, 1999) ustvrdili kako novinsko izvješćivanje o kriminalu smanjuje strah osoba od kriminala, ako osobe čitaju o kriminalu u drugom gradu ili mjestu ili čak i u drugom susjedstvu jer ih to čini „sigurnijim kroz usporedbu“. Strah od kriminala može se, u smislu povezanosti, dovesti u vezu i s medijskom izloženosti. Međutim, prema Čaldaroviću (1995), s obzirom na složenost javnog mnijenja, mediji mogu pojačati određeno mišljenje koje već postoji ili ga neznatno izmijeniti. Međutim, rijetko ga mogu preokrenuti, što znači da medijsko prikazivanje ima ograničeno djelovanje.

Model socijalne kontrole poznat još i kao **model nereda** (Ferraro, 1995) pretpostavlja kako je socijalna kontrola ili, bolje rečeno, njezin izostanak, veći izvor straha od objektivnog rizika od viktimizacije. Model se temelji na radovima Shawa i McKaya (1942, prema Franklinu, Franklinu i Fearnu, 2008) o socijalnoj dezorganizaciji (engl. *social disorganization*), u kojem su podupirači (engl. *facilitators*) straha utemeljeni na percepciji lokalnog okruženja, posebice znakova fizičkog i socijalnog nereda. Temeljna pretpostavka ovog modela jest da je javni nered u susjedstvu (engl. *neighborhood incivilities*) pojava poremećaja u zajednici (engl. *disorder*) koji prijete stanovnicima snažniji prediktor straha nego stvarno iskustvo s kriminalom. Znakovi fizičkog propadanja, zapušten i neuređen okoliš, napuštena vozila, gomilanje smeća, grafiti po

susjedstvu govore o nedostatku brige i odsutnosti neformalne socijalne kontrole koja u konačnici vodi prema lošoj percepciji susjedstva stanovnika koji tu žive. Kad govorimo o poremećajima u neposrednom životnom okolišu, susjedstvu ili lokalnoj zajednici, razlikujemo dvije konceptualne kategorije – socijalnu, odnosno društvenu i fizičku. Stanovnici mogu percipirati povećani rizik od viktimizacije u onim područjima u kojima postoje vidljivi znakovi nereda zajednice, bilo socijalni, poput nepoželjnih pojava (prostitucije, prosjačenja, pijančevanja i sl.), bilo fizički – razrušene i zapuštene zgrade, smeće, grafiti, oštećena javna imovina i drugo.

I dok su se ranija istraživanja snažno usredotočila na individualne značajke poput dobi, rase i spola, kasniji su radovi naglašavali važnost neposrednog životnog okruženja i uvjeta u susjedstvu. Scarborough i suradnici (2010) bavili su se istraživanjem je li veza između demografskih značajki i straha od kriminala pod utjecajem kontekstualnih čimbenika poput uvjeta u susjedstvu, jer strah pojedinaca od kriminala može nastati iz stvarnih i percipiranih značajki njihove društvene okoline. Primjerice, veća razina straha među osobama nižih primanja može biti pripisana susjedskom kontekstu u kojem borave, osobito ako su ta područja opterećena neredom i kriminalom.

U postojećoj stručnoj literaturi postoje dva različita argumenta o tomu kako su uočljivi uvjeti koji su prisutni u susjedstvu – uglavnom poremećaji u susjedstvu i nezadovoljstvo lokalnim vlastima – povezani sa strahom od kriminala (Scarborough i sur. 2010). I teorija razbijenog prozora (Wilson i Kelling, 1982) i perspektiva kolektivne uspješnosti (engl. *collective efficacy perspective*), (Sampson i Raudenbush, 2004) pokazuju kako su ti uvjeti oni koji potiču slabljenje socijalnog tkiva zajednice. Vizualni znakovi nereda poput grafita, javnog opijanja, smeća i napuštenih vozila počiniteljima kaznenih djela mogu značiti da su stanovnici ravnodušni prema onome što se događa u njihovom susjedstvu ili upozoriti na nedostatak socijalne kohezije potrebne da bi se spriječile ozbiljnije prijetnje zajednici poput nasilnog kriminala. Osim toga, perspektiva kolektivne uspješnosti naglašava važnost kohezije u suočavanju s lokalnim problemima poput nereda i mnogo ozbiljnijih oblika kriminala te predlaže zajednici da preuzme brigu neovisno o formalnim institucijama za kontrolu kriminala i javnog nereda, poput policije.

Znanstvenici (Scarborough i sur., 2010) istraživali su strukturalne uvjete zajednice (razina nedostataka, socijalne kohezije i lokalne stope kriminaliteta) te njihov utjecaj na strah od kriminala. Socijalna kohezija ili veze razumijevaju izgradnju međusobnog povjerenja među stanovnicima koji tako mogu biti učinkovit alat u smanjenju problema zajednice uključujući i strah od kriminala. Pokazalo se da postoji negativna povezanost između socijalne kohezije i straha od kriminala. Socijalna/društvena mreža u susjedstvima daje sigurnosni učinak kad je u pitanju kriminal; kako se povećava građanska (lokalna) socijalna mreža, tako se smanjuje njihov strah od kriminala. Ovo je vjerojatno zbog toga što građani misle da susjedi paze jedni na druge te da je vjerojatnije da će susjed djelovati ili u najmanju ruku pozvati policiju uoči li kriminal.

Koncentracija nedostataka u zajednicama, koji uključuju visoku stopu siromaštva, nezaposlenost, obiteljske nesuglasice i koncentraciju onih osoba koje su najviše pogođene tim nedostacima, pozitivno je povezana sa strahom od kriminala. Dva čimbenika obilježavaju lokalne zajednice: socijalni poremećaj (engl. *social disorder*) i fizički poremećaj (engl. *physical disorder*) i oba utječu na strah. Markowitz i suradnici (2001, prema Scarborough i sur., 2010) u istraživanju o vezi između straha od kriminala, nereda i socijalnoj koheziji tvrde kako su ti čimbenici vjerojatno recipročno povezani. Prema njihovoj tvrdnji, dok kohezija smanjuje poremećaje, poremećaji smanjuju koheziju. Prema Franklinu, Franklinu i Fearnu (2008) individualne percepcije poremećaja u susjedstvu – buka, prometni problemi i mlade osobe u bandama, pojavljuju se kao najsnažnije determinante straha od kriminala.

Da određene situacije i okolnosti u zajednici pridonose većem strahu od kriminala, potvrđuje i britansko istraživanje koje pokazuje da je razina zabrinutosti zbog kriminala i strah od kriminala visoka u područjima gdje ispitanici procjenjuju fizičke poremećaje kao obilježje prostora (Kershaw i sur. 2001, prema European Commission, 2004). Pojedinci koji izražavaju da žive u sredinama s naglašenim i prisutnim javnim neredom,

kao što je vandalizam, grafiti, opasnost gužve, prljavština i droga, imaju višu razinu straha i nepovjerenja. Pritom valja dodati da neformalne socijalne veze sa zajednicom smanjuju strah i nepovjerenje koje proizvodi utjecaj javnog nereda (Ross i Jang, 2000, prema EC, 2004).

Istražujući strah od kriminala kod starije populacije koja živi u naseljima za starije u Vancouveru, Kanada, Brugge (2006) ustvrdio je kako su prirodni nadzor kontrole pristupa, prirodni nadzor općenito u okolišu, teritorijalne oznake (razlike između privatnog i javnog prostora), prisutnost nepoželjnog ponašanja/aktivnosti (javnog nereda), dakle obilježja područja stanovanja, statistički značajno povezane sa strahom od kriminala.

Zaključno, literatura o strahu od kriminala upućuje da su individualna obilježja važni prediktori straha, ali i susjedski kontekst može imati neovisnu ulogu u oblikovanju straha pojedinaca od kriminala.

Vidljivost policije u dobro definiranom obliku rijetko je bila proučavana kao potencijalni čimbenik koji utječe na strah od kriminala (Salmi, Gronroos i Keskinen, 2004; Borovec, 2013). Samo manji broj građana ima osobni kontakt s policijom tako da, uz izravno iskustvo, percepcija policijskog djelovanja (engl. *policing*) također može značajno utjecati na poimanje kriminalne situacije i doživljaj straha od kriminala. Prema Salmi, Gronroos i Keskinen (2004) ispitanici koji su češće vidjeli policiju u pješačkim ophodnjama manje su se bojali i kriminala protiv imovine i kriminala protiv osoba. Međutim, viđenje policije u različitim oblicima ophodnje može različito utjecati na građane. Tako je, primjerice primjećivanje policije u aktivnostima vezanim za ophodnje u vozilima rezultiralo povećanjem straha od kriminala protiv osoba i imovine. Rezultati istog istraživanja pokazuju kako jednostavna radnja za policiju, poput izlaska iz službenog vozila (ne samo u okolnostima vezanim uz kriminal) zbog neformalnog susreta s građanima, pozitivno djeluje na strah od kriminala.

Eksperiment u Elsinoreu (Holmberg, 2004) pokazao je nepostojanje povezanosti između percepcije policijske vidljivosti od građana i njihovog osjećaja sigurnosti. Ovaj nalaz može se pripisati činjenici kako je osjećaj sigurnosti pojedinca povezan s mnogim čimbenicima poput spola, dobi, obrazovne razine, socijalne integracije, osjećaja fizičkog/mentalnog zdravlja i ranjivosti, kao i razine urbanizacije, socijalnog gubitka (deprivacije) i rizika od viktimizacije na području na kojem osoba živi. Policija ima mali ili nikakav utjecaj na većinu tih čimbenika.

Gađani će u nekim slučajevima policijsku prisutnost interpretirati kao znak da je kazneno djelo počinjeno u njihovom susjedstvu, nešto što će teško poboljšati osjećaj sigurnosti. Dakle, povremene policijske ophodnje u susjedstvu mogu učiniti više lošega nego dobrog, odnosno bolje je ustvrditi kako vidljivost policije na strah od kriminala kod građana ne djeluje jednoznačno te se i policijski pristup temeljen na vidljivosti treba pažljivo i kontrolirano primjenjivati.

Istražujući povezanost između straha od kriminala i zadovoljstva s policijom, Reynolds, Semukhina i Demidov (2008) ustvrdili su kako je ta povezanost značajna i negativna, odnosno da je strah od kriminala veći što je zadovoljstvo policijom manje.

Ekološki model (Box, Hale i Andrews, 1988) straha od kriminala pokazuje kako strah varira u odnosu na područje gdje pojedinac živi. Oni koji žive u gradu vjerojatnije će pokazati veću razinu straha zbog toga što gradovi i urbana područja imaju tendenciju veće stope kriminaliteta od ruralnih područja. To potvrđuje i britansko istraživanje (European Commission, 2004) prema kojem će ljudi koji žive u ruralnim područjima manje vjerojatno izražavati strah od kriminala, nego ljudi koji žive u urbanim područjima. Jedno od mogućih objašnjenja ove pojave jest da je strah od kriminala racionalni odgovor na veći rizik od viktimizacije zbog većeg postotka kriminaliteta u urbanim sredinama nego u ruralnim (Borooah i Carcach, 1997, prema Doležal, 2007). Nadalje, argument koji ide u prilog ovom modelu jest izjednačavanje straha od kriminala i straha od stranaca.

Razlike postoje u strahu od kriminala i unutar samih gradskih područja s obzirom na stupanj urbanizacije. Dvostruko više osoba (60 posto naspram 30 posto) u velikim gradovima naspram malih gradova, boji se hodati noću (Horton, 1988, prema John Howard Society of Alberta, 1999). Danas se istražuje razina straha prema gradu kao cjelini i straha prema četvrti kao užoj sredini. I tu se prepoznaje još jedan paradoks odnosa viktimizacije i straha: ispitanici obično pokazuju mnogo veći strah prema gradu jer im je nepoznat, dok je većina bila žrtvom zločina upravo u četvrti u kojoj žive (Čaldarović, 1995).

Taylor i suradnici (1984, prema Doležal, 2009) dobili su rezultate prema kojima vanjski izgled okoliša izravno i neizravno utječe na smanjenost straha od kriminaliteta. Dizajn i upravljanje fizičkim okolišem, stambenim i poslovnim prostorima poboljšavaju javnu sigurnost i smanjuje strah od kriminala (Atkins, Husain i Storey, 1991; Fleissner i Heinzelmann, 1996). U sklopu Newmanova koncepta obranjiva prostora (1976) posebna je pozornost posvećena strahu od kriminala, odnosno prostorima koji pobuđuju strah. Mnoga ispitivanja i istraživanja dokazuju kako nastanak straha u određenim prostorima ovisi o konkretnim uvjetima okruženja. Prema Baum (2002) na strah od kriminala nepovoljno se mogu odraziti sljedeće značajke prostora:

- *nedostatna preglednost* – mjesta nisu pregledna, omogućavaju da se potencijalni počinitelj sakrije, pojedina se funkcijska područja ne mogu vidjeti te nedostaju odnosi koji se uspostavljaju pogledom;
- *slabe mogućnosti orijentacije* – mogućnosti orijentacije su nedostatne ili ne postoje (na primjer ploče s natpisima i oznake mjesta);
- *ne postoji socijalna kontrola* – nedostaju ljudi u blizini, posebno raznovrsne skupine osoba i osobe od osobnog povjerenja, mjesto ne nadziru policijske ophodnje;
- *nedostaju mogućnosti izbora* – ne postoje alternative pri prevladavanju određenih dijelova puta;
- *nedostatno osvjetljenje* – postoje svijetle i tamne zone koje su pogodne za izazivanje efekata koji stvaraju strah,
- *ne postoje uređaji za sigurnost* – uređaji putem kojih se može zatražiti pomoć, nedostaci u infrastrukturi (nepostojanje pješačkih prijelaza, nogostupa i drugo);
- *zapušteni vanjski objekti* – ilegalna odlagališta smeća i onečišćenja, grafiti, ruševne zgrade i drugo.

Problem je ovog koncepta u teškoći definiranja uzročnosti: je li strah od kriminala posljedica gubitka socijalne solidarnosti i slabljenja veza ili je strah od kriminala doveo do tih promjena? Jedno od mogućih objašnjenja koncepta zabrinutosti zajednice jest i teza o subkulturalnoj raznolikosti prema kojoj je strah od kriminala rezultat života u blizini ljudi različita kulturološkog ili rasnog podrijetla.

Usporedbom opisanih modela straha od kriminala može se primijetiti kako se ekološki model i model socijalne kontrole u mnogo čemu preklapaju, jer je nemoguće fizički i socijalni nered u susjedstvu potpuno izdvojiti iz ekološkog modela. Zapravo je ekološki model kontekstualno širi u tumačenju straha od kriminala od modela nereda.

Krećući se od podupirača straha (engl. *facilitators of fear*) prema onemogućiteljima straha (engl. *inhibitors of fear*), **model socijalne integracije** (Hartnagel, 1979, prema Franklinu, Franklinu i Fearnu, 2008) razumijeva da građani koji su socijalno/društveno integrirani u svojim susjedstvima izražavaju nižu razinu straha od kriminala od onih koji nisu tako dobro integrirani (Hartnagel, 1979, prema Franklin, Franklin i Fearn, 2008). Socijalna integracija definirana je kao osjećaj pojedinca o pripadnosti svojoj lokalnoj okolini i njihova privrženost zajednici (Adams, 1992, prema Franklin, Franklin i Fearn, 2008). Prethodna istraživanja

operacionalizirala su socijalnu integraciju kao mogućnost prepoznavanja stranaca u svom području te stupanj do kojeg se susjedi osjećaju dijelom susjedstva (Hunter i Baumer, 1982, prema Franklin, Franklin i Fearn, 2008). Drugi istraživači definirali su socijalnu integraciju kao posjedovanje osobnog ulaganja u susjedstvo, posjedovanje društvenih/socijalnih veza te osjećaja emocionalne privrženosti zajednici (Kanan i Pruitt, 2002, prema Franklin, Franklin i Fearn, 2008). Dodatne mjere socijalne integracije uključuju sudjelovanje u formalnim organizacijama, uključenost u aktivnosti susjedstva, sudjelovanje u dijeljenu informacija o susjedstvu, percepcija sličnosti sa stanarima te stanovanje prijatelja ili rođaka u susjedstvu. U konačnici, stanovnici koji su upoznali svoje susjede i razvili povezanost s neposrednim susjedstvom trebali bi izražavati niže razine straha od onih koji nisu.

Empirijska istraživanja koja su testirala model socijalne integracije dala su mješovite rezultate, tako značajni dokaz upućuju na obrnutu vezu između razina socijalne integracije i straha od kriminala (Franklin, Franklin i Fearn, 2008). Isti autori zaključuju kako se razine individualne socijalne integracije pojavljuju kao važna determinanta straha od kriminala, međutim značajno manje od percepcije nereda u susjedstvu.

3. ISTRAŽIVANJE STRAHA OD KRIMINALA U HRVATSKOJ

Istraživanje straha od kriminala u Hrvatskoj nema tako dugu tradiciju, a niti su tako brojna kao u međunarodnim okvirima, odnosno kaskaju za trendovima u tom području u visoko razvijenim državama. Može se zaključiti kako strah od kriminala nije bio čest predmet istraživanja u Hrvatskoj, posebno ne onih koja su bila sustavno provedena i znanstveno utemeljena. Prva istraživanja pojavljuju se tek u devedesetim godinama prošlog stoljeća i do sada ih je provedeno tek nekoliko, posebno ako se uzmu u obzir samo znanstveno relevantna istraživanja, provedena na reprezentativnim uzorcima. U očekivanju znanstvenog interesa za istraživanje straha od kriminala u Hrvatskoj važno je osvrnuti se na sve dosadašnje radove iz tog područja, prije svega zbog analize korištenih metodoloških pristupa te pregleda utvrđenih prediktora tog straha. Sve to zajedno trebalo bi predstavljati doprinos znanstvenoj validnosti budućih istraživanja i prilog rješavanju dilema u vezi s definiranjem straha od kriminala.

Od istraživanja provedenih u Hrvatskoj svakako treba izdvojiti:

– Istraživanje (Meško, Kovčo, 1999) u kojem je korištenjem Van der Wurffovog modela uspoređivan strah od kriminala na uzorku stanovnika tri slovenska grada i grada Zagreba te je utvrđena viša razina straha kod žena. Ta veća razina straha također je bila povezana s višom razinom ukupnog nepovjerenja i nepovjerenja u strance te nižim osobnim fizičkim kompetencijama važnim za samozaštitu.

– Meško, Kovčo i Muratbegović (2008) istraživali su sociodemografsku i sociopsihološku perspektivu straha od kriminala u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te su također utvrdili veći strah od kriminala kod žena, među onima koji su slabije fizičke kondicije, onih koji su nezaposleni, onih koji hodaju sami noću te oni koji percipiraju ulice i parkove kao opasna mjesta. Također, veća razina straha je pronađena kod onih ispitanika koji sebe doživljavaju kao potencijalne žrtve.

– Glasnović Gjoni (2006) na uzorku stanovnika Zagreba analizirala je razlike u strahu od kriminala i njezin rezultat je potvrdio ranije utvrđene spoznaje kako je strah od kriminala izraženiji kod žena i osoba starije životne dobi.

– Na nacionalnom reprezentativnom uzorku Institut za društvena istraživanja provodio je istraživanja 2003., 2005. i 2007. godine (Šakić, Ivčić i Franc, 2008) u kojem su analizirani trendovi u prevalenciji straha od kriminala i povezanost između gledanja televizije i straha od kriminala uz kontrolu demografskih varijabli. Istraživanjem je utvrđena niža razina straha od kriminala u 2007. godini u odnosu na prethodna razdoblja. Također je utvrđen izrazitiji strah da će postati žrtva fizičkih ili verbalnih prijetnji kod onih ispitanika koji učestalije gledaju igrane ili dokumentarne kriminalističke serije.

– Istraživanjem koje su na nacionalno reprezentativnom uzorku provodile Franc, Prizmić-Larsen i Kaliterna Lipovčan (2011) analizirana su osobna sigurnost i strah od kriminala, kao prediktori subjektivne dobrobiti te je utvrđena relativno slaba povezanost većine demografskih značajki sa strahom i percepcijom kriminaliteta te zlouporabe droga. Također je utvrđena pozitivna povezanost straha i percepcije kriminaliteta s razinom urbanizacije i stopom kriminaliteta.

– Gradski ured za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom (Galić i sur., 2009) proveo je istraživanje među mladima u Zagrebu kojim je utvrđeno da su ženski spol, niža kronološka dob (mlađi) i osobno iskustvo s nasiljem čimbenici povezani s nižom razinom osjećaja sigurnosti.

– Godine 2008. u suradnji Ministarstva unutarnjih poslova i Programa za razvoj Ujedinjenih naroda – UNDP (engl. *United Nations Development Programme*), provedeno je „Nacionalno istraživanje javnog mnijenja o percepciji sigurnosti građana, postupanju policije te o suradnji policije i lokalne zajednice“ (GfK Hrvatska, 2009), kojim je utvrđeno da se većina ispitanika osjeća sigurno kada su sami u svom stanu ili kući (93 posto), ili kada sami noću hodaju susjedstvom (86 posto). Viša razina osjećaja sigurnosti utvrđena je kod ispitanika u ruralnim područjima, među muškarcima, kao i među mlađim ispitanicima.

– Obradom podataka prikupljenih prethodnim istraživanjem (Borovec, 2013) utvrđeno je da je viša obrazovna razina povezana s kognitivnom dimenzijom osjećaja nesigurnosti na način da obrazovanije osobe u većoj mjeri percipiraju kriminalitet i rizik od viktimizacije, da se zaposleni osjećaju sigurnije te da je loše financijsko i fizičko stanje povezano sa strahom od kriminala. U istraživanju osjećaja nesigurnosti kao prediktor utvrđivalo je i djelovanje policije (policije u zajednici), koje objašnjava 15,8 posto zajedničke varijance. Ovdje se radi o jedinom istraživanju provedenom u Hrvatskoj kojim se propitivala povezanost djelovanja policije sa subjektivnim osjećajem sigurnosti kod građana.

– Analiza rezultata regionalnoga istraživačkog projekta „Strah od kriminala u velikim gradovima“ (Đurić, Popović-Čitić, 2013) pokazuje da postoje razlike u prevalenciji straha od kriminala među stanovnicima gradova bivših jugoslavenskih republika: najvišu razinu straha imaju građani Sarajeva, zatim građani Beograda i Skoplja, dok je najniža razina straha prisutan među stanovnicima Zagreba i Ljubljane. Viša prevalencija straha od kriminala bilježi se mjerenjem afektivne i donekle bihevioralne dimenzije, dok je na nivou kognitivne dimenzije prevalencija straha od kriminala, nešto niža, ali i dalje nije zanemariva.

– Na podacima prikupljenim u prethodno spomenutom istraživačkom projektu, na uzorku ispitanika, stanovnika grada Zagreba (Kovčo Vukadin i Ljubin Golub, 2009), provedena je analiza radi utvrđivanja razlika po spolu u doživljaju emocionalne, kognitivne i ponašajne komponente straha od kriminala, zatim radi istraživanja utjecaja viktimizacije te javnog nereda na različite komponente tog straha. Rezultati su pokazali da ne postoje razlike između žena i muškaraca u percepciji nesigurnosti kada noći hodaju sami susjedstvom, niti u percipiranoj vjerojatnosti od viktimizacije ili percipiranom javnom neredu. U uzorku muških ispitanika viktimizacija u odnosu na krađe je pozitivno, a u odnosu na seksualnu viktimizaciju negativno povezana s percepcijom nesigurnosti, dok je kod žena viktimizacija statistički značajna samo u odnosu na strategije zaštitne. I kod muškaraca i kod žena javni nered ima značajan, nezavisni doprinos u objašnjenju percepcije ugroženosti, vjerojatnosti viktimizacije i ozbiljnosti posljedica kriminala.

– Empirijsko istraživanje straha od kriminala provedeno je i 2011. godine (Getoš i Giebel, 2012) među studentima Pravnog fakulteta u Splitu i ono predstavlja analizu determinanti straha od kriminala u kontekstu drugih strahova (od bolesti, prometne nesreće, nezaposlenosti stranaca, samoće i dr.). Istraživači su pošli od pretpostavke da ako strah od kriminala kao fenomenološki osebujna pojava doista postoji, tada bi empirijski podaci morali potkrijepiti navedeno i upozoriti na određene specifičnosti (determinante) straha od kriminala, neovisno o drugim strahovima. Rezultati ovog istraživanja nisu potvrdili tezu o postojanju koncepta straha od kriminala, koji bi po svojim determinantama bio specifičan u odnosu na čitav niz drugih strahova.

4. ZAKLJUČAK

Istraživanja razine i rasprostranjenosti straha od kriminala te njegovih determinanti u međunarodnim okvirima su mnogobrojna i posljednjih se nekoliko godina može zamijetiti porast znanstvenoistraživačkog interesa na ovom području. Međutim, istraživanja u ovom području u Hrvatskoj ima izuzetno malo, a posebno na velikim, nacionalnim uzorcima. Ipak, valja primijetiti veće zanimanje hrvatskih znanstvenika u posljednjih nekoliko godina za pitanje straha od kriminala.

Na temelju dosadašnjih istraživanja straha od kriminala i teorijskog pregleda danog u ovom radu posebno treba istaknuti dva problema vezana za istraživanje straha od kriminala. Prvi je neslaganje i nepostojanje konsenzusa oko definiranja pojma straha od kriminala, jer se polemike protežu od definiranja tog straha kao čisto emocionalnog stanja, pa do stavova kako se radi o kompleksnom, multivarijantnom fenomenu, koji pored svoje afektivne sadrži još i kognitivnu te ponašajnu dimenziju. Dakle, uže tumačenje straha od kriminala suštinski odgovara klasičnoj definiciji da je strah od kriminala „emocionalna reakcija na kriminal ili simbole koje osoba povezuje s kriminalom“, dok šire tumačenje straha od kriminala naglašava multidimenzionalnu strukturu centralnog koncepta i određuje strah od kriminala kao konstrukt koje čine tri konceptualno različite, ali povezane dimenzije. afektivna, kognitivna i ponašajna. Različitost pristupa definiranju konstrukta straha od kriminala vidljiva je i kod hrvatskih znanstvenika, odnosno u istraživanjima koja su provedena u Hrvatskoj. Drugi problem, tijesno povezan s teškoćama u pojmovnom određenju straha od kriminala jest „*problem operacionalizacije koncepta straha od kriminala*“. On se zapravo odnosi na internu validnost korištenih mjernih instrumenata, odnosno tiče se dizajna varijabli za mjerenje straha. Ono što nije sporno jest to da je metodološki nedostatan „mjeriti“ strah od kriminala samo pomoću jednog pokazatelja, odnosno samo pitanjem: „Koliko se sigurno osjećate kada noću hodate svojim susjedstvom?“.

Na temelju prethodne rasprave valja zaključiti da u pojmovnom, ali i konceptualnom smislu treba jasno razlikovati „strah od kriminala“ i „osjećaj nesigurnosti“.

Nadalje, pregledom i analizom istraživanja straha od kriminala provedenih u Hrvatskoj može se zaključiti da su ona vrlo ograničena kada je u pitanju utvrđivanje prediktora straha od kriminala. Naime, kada se istražuje strah od kriminala onda je u žarištu znanstvenoistraživačkog interesa, zapravo otkrivanje prediktora tog straha. Istraživanja koja su se provodila u Hrvatskoj dominantno testiraju povezanost sociodemografskih varijabli sa strahom od kriminala, dok se ostalim prediktorima rjeđe bave.

Na temelju rasprava o teorijama straha od kriminala i njegovog pojmovnog određenja i dalje ostaje dilema u kojoj mjeri su empirijski pokazatelji odraz općeg osjećaja nesigurnosti kod građana, odnosno u kojem dijelu se oni odnose samo na specifični strah od kriminala, posebice s obzirom na činjenicu da strah od kriminala nije fenomenološki jedinstvena ili specifična pojava, zbog čega mu očito nedostaje konceptualni legitimitet.

S druge strane može se pretpostaviti kako najčešće korišteni kvantitativni pristup istraživanju straha od kriminala, a bez popratnih kvalitativnih istraživanja, ne daje potpuno objektivnu sliku te može precijeniti taj strah i stoga bi u budućim istraživanjima trebalo težiti metodologiji koja uključuje i kvantitativni i kvalitativni pristup.

LITERATURA

- Atkins, S., Husain, S., Storey, A. (1991). *The influence of street lighting on crime and fear of crime*. Crime Prevention Unit Paper 28. London: Home Office.
- Baum, D. (2002). *Städtebau und Kriminalprävention*, LKA. Mainz: Rheinland-Pfalz.
- Borovec, K. (2013). *Strategija Policija u zajednici i njezin utjecaj na strah od kriminala, percepciju kriminaliteta i javnog nereda u Hrvatskoj, doktorski rad*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Box, S., Hale, C., Andrews, G. (1988). Explaining fear of crime. *British Journal of Criminology*, 28 (3), 340-356.
- Brugge, M. (2006). Fear of Crime and Design: Exploring the linkages in a senior's housing complex. *Project submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of arts*, Simon Fraser University, http://www.sfu.ca/uploads/page/26/thesis_brugge.pdf (10. veljače 2015.).
- Čaldarović, O. (1995). *Socijalna teorija i hazardni život*. Zagreb: Rizici i suvremeno društvo.
- Doležal, D. (2009). Razumijevanje straha od kriminaliteta. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 45 (2), 1-14.
- Dukes, R.L., Portillos, E., Miles, M. (2009). Models of satisfaction with police service. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management* 32/ 2: 297-318.
- Đurić, S., Popović-Čitić, B. (2013). Strah od kriminala u glavnim gradovima bivših jugoslavenskih republika. *Sociologija*, 55 (1), 91-114.
- European Commission (2004). *A Review of scientifically evaluated good practices for reducing feelings of insecurity or fear of crime in the EU member states*, http://www.eucpn.org/pubdocs/review_reducing_feelings_insecurities_fear_crime_en.pdf (14. prosinca 2014.).
- Evans, D.J., Fletcher, M. (2000). Fear of crime: testing alternative hypotheses. *Applied Geography*, 20, 395-411.
- Farrall, S., Brannister, J., Gilchrist, E. (1997). Questioning the Measurement of the Fear of crime. *British Journal of Criminology*, 37 (4) 658-678.
- Ferraro, K. (1995). *Fear of Crime: Interpreting Victimization risk*. New York: Suny Press.
- Ferraro, K., LaGrange, R., L. (1987). The Measurement of Fear of Crime. *Sociological Inquiry*, 57, 70 – 101.
- Fleissner, D., Heinzelmann, F. (1996). Crime prevention through environmental design and community policing. *Research in Action*, National Institute of Justice, USA. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles/crimepre.pdf> (17. prosinca 2014.).
- Franc, R., Prizmić-Larsen, Z., Kaliterna Lipovčan, Lj. (2011) Personal security and fear of crime as predictors of personal well-being. U: Webb, D., Willis-Herrera, E. (ur.), *Subjective well-being and security*, Dordrecht: Springer, 45-67.
- Franklin, T.W., Franklin, C.A., Fearn, N.E. (2008). A Multilevel Analysis of the Vulnerability, Disorder, and Social Integration Models of Fear of Crime. *Social Justice Research*, 21, 204-227.
- Gabriel, U., Greve, W. (2003): The psychology of fear of crime. *British Journal of Criminology*, 43 (3), 600-614.
- Galić, R., Ljubotina, D., Matić, R., Matešković, D., Ninić, A. (2009). *Mladi i sigurnost, osjećaju li se mladi sigurno u Gradu Zagrebu*. Zagreb: Gradski ured za socijalnu zaštitu i osobe s invaliditetom.
- Getoš, A. M., Giebel, S. (2012). Strah od kriminala među studentima Pravnog fakulteta u Splitu. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 49 (3), 533-552.
- Glasnović Gjoni, V., (2006): Strah od kriminaliteta: obilježja spola i dobi. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13 (1), 171-187.
- Gray, E., Jackson, J., Farrall, S. (2008). Reassessing the Fear of Crime. *European Journal of Criminology*, 5 (3), 363-380.
- Hale, C. (1996). Fear of crime: A review of the literature. *International Review of Victimology*, 4 (2), 79-150.

- Holmberg, L. (2004). Policing and the Feeling of Safety: the Rise (and Fali?) of Community Policing in the Nordic Countries. *Journal of Scandinavian Studies of Criminology and Crime Prevention* 5, 205-219.
- Horriott, A. (2007). Risk Perceptions and Fear of Crime Victimization Among Visitors to Jamaica: Bringing Perceptions in Line with Reality. *Journal of Ethnicity in Criminal Justice*, 5 (2/3), 94 -106.
- Jackson, J. (2006). Introducing Fear of Crime to Risk Research. *Risk Analysis*, 26 (1), 253-261.
- John Howard Society of Alberta (1999). Fear of Crime. <http://www.iohnhoward.ab.ca/PUB/C49.htm>. (18. veljače 2015.).
- Killias, M. (1990). Vulnerability: Towards a Better Understanding of a Key Variable in the Genesis of Fear of Crime. *Violence and Crimes*, 5, 97-108.
- Kovčo Vukadin, I., Ljubin Golub, T. (2009). Fear of Crime in Zagreb, Croatia: Gender Differences in the Face of Incivilities and Prior Victimization. *Varstvoslovje, Journal of Criminal Justice and Security: 435-459*.
- Kristjansson, A. L. (2007). On Social Equality and Perceptions of insecurity: A Comparison Study between Two European Countries. *European Journal of Criminology*, 4 (1), 59-86.
- McLaughlin, E. (2001). *The Sage Dictionary of Criminology*. London: Sage Publication Ltd.
- Meško, G., Kovčo, I. (1999). Strah pred kriminaliteto v Slovenija in Hrvaški. *Varstvoslovje - Revija za teorijo in prakso varstvoslovja*, 1/2, 26-30.
- Meško, G., Kovčo-Vukadin, I., Muratbegović, E. (2008). Social-demographic and social-psychological perspectives of fear of crime in Slovenia, Croatia, and Bosnia and Herzegovina. U: Kury, H. (ur.), *Fear of crime – punitivity: New developments in theory and research: Vol. 3. Crime and crime policy*. Bochum: Univeritatsverlag Brockmeyer, 173-196
- Ministarstvo unutarnjih poslova, GfK Hrvatska (2009). *Nacionalno istraživanje javnog mnijenja o percepciji sigurnosti građana, postupanju policije te suradnji između policije i lokalne zajednice*. Zagreb: UNDP Hrvatska.
- Newman, O. (1976). *Design Guidelines for Creating Defensible Space*. Washington, D.C: National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, Law Enforcement Assistance Administration, U.S. Department of Justice.
- Raynolds, K.M., Semukhina, O.L., Demidov, N.N. (2008). A Longitudinal Analysis of Public Satisfaction with Police in the Volgograd Region of Russia. *International Criminal Justice Review*, 18 (2), 158-189.
- Salmi, S., Gronroos, M., Keskinen, E. (2004). The role of police visibility in fear of crime in Finland. *An International Journal of Police Strategies & Management*, 27 (4), 573-591.
- Sampson, R., J., Raudenbush, S., W. (2004). Seeing disorder: Neighborhood stigma and the social construction of „Broken Windows“. *Social Psychology Quarterly*, 67 (4), 319-342.
- Scarborough, B.K., Like-Haislip, T.Z., Novak, K.J., Lucas, W.L, Alarid, L.F. (2010). Assessing the relationship between individual characteristics, neighborhood context, and fear of crime. *Journal of Criminal Justice*, 38 (4), 819-826.
- Sessar, K. (2008). Fear of Crime or Fear of Risk? Some Considerations Resulting from Fear of Crime Studies and Their Political Implication. *Crime and Crime Policy*, 3, 25-33.
- Šakić, I., Ivičić, I., Franc, R. (2008). Extent of fear of crime in Croatia and effects of television viewing on fear of crime. Zagreb: Institute of Social Sciences. http://bib.irb.hr/datoteka/378908.SakicI_Ivicic_Franc_Edinburg08poster.pdf (20. siječnja 2014.).
- Tseloni, A., Zarafonitou, C. (2008). Fear of Crime and Victimization: A Multivariate Multilevel Analysis of Competing Measurements. *European Journal of Criminology*, 5 (4), 387-409.
- Van der Wurff, A., Van Staalduinen, L., Stringer, P. (1989). Fear of Crime in Residential Environments: Testing a Social Psychological Model. *Journal of Social Psychology*, 129 (2), 141-160.
- Wilson, J., Kelling, G. (1982). Broken windows. *Atlantic Monthly*, 2011, 29-38.

THE FEAR OF CRIME CONCEPT AND ITS RELEVANCE

Summary

Fear of crime is a significant social and political issue because it is seen as a significant social problem. Spreading of fear of crime encourages physical and psychological withdrawal from the community weakens informal social control, and the consequence of it is a creation of space suitable for the development of crime and disorder, and undermines confidence in the institutions and the state's ability to protect its citizens.

This type of fear is explained in different ways, and different researchers defined it as solely emotional phenomenon while others as the phenomenon that beside emotional component includes cognitive and behavioral component as well. In that sense instruments for measuring fear of crime are differently designed. The aim of this paper is to make a review of methodological approaches and taxonomy of criteria of fear of crime as well as the theoretical models through which it seeks to be explain, namely:

- *Model of vulnerability,*
- *Victimization model,*
- *Model of social control,*
- *Ecological model,*
- *Model of social integration.*

Many theoretical considerations dealt with the issue of identifying the model of fear of crime, so on one side there are theories that focus on the factors that supportively affect the development of fear (increased exposure to criminal acts, unmaintained and insecure environment), while on the other side there are theories that observe the concept of fear of crime through the factors that prevent or reduce the likelihood of appearance of fear (social cohesion, neighborhood cohesion, connections within the local community, etc.). Thus, factors that affect the human perception of insecurity may appear and affect on the level of society in general, at the individual level or middle level (neighborhood), which at the end affects the research approaches in the study of fear of crime.

Key words: *fear of crime, taxonomy of measuring of fear of crime; theoretical models of fear of crime; victimization model; model of social control; ecological model.*

Irena Cajner Mraović⁹⁷Želimir Kešetović⁹⁸Nikša Jelovčić⁹⁹

LEGITIMITET POLICIJE I SOCIJALNI KAPITAL U POSTSOCIJALISTIČKIM ZEMLJAMA: PRIMJERI HRVATSKE I SRBIJE

Sažetak

Prema teoriji proceduralne pravde, institucije društva kao što su policija ili pravosuđe, ako posjeduju odgovarajući legitimitet u konkretnoj društvenoj zajednici, odnosno ako uživaju povjerenje građana, mogu biti važna komponenta socijalnog kapitala i katalizator unapređenja kolektivne efikasnosti. Napuštanjem komunističke ideologije i sustava vrijednosti primjerenih socijalističkom društvu, takozvane tranzicijske zemlje centralne i jugoistočne Europe bile su suočene s problemom legitimiteta institucija, a posebno policije koja nosi teško breme nasljeđa iz prethodnog razdoblja. Policija u Srbiji je tijekom posljednjeg desetljeća 20. stoljeća, zbog stjecaja čitavog niza međunarodnih i unutarnjih društveno-političkih okolnosti, doživjela ozbiljnu delegitimizaciju. Nakon rušenja režima osobne vlasti 2000. godine, Vlada Srbije je započela reformu sektora javne sigurnosti u nastojanju da vrati povjerenje građana u policiju. Reforme hrvatske policije počele su već krajem devedesetih godina 20. stoljeća, ali su najveći zamah dobile 2002. godine kroz Strategiju djelovanja Policija u zajednici. Radilo se o sveobuhvatnom procesu promjena u policiji i Ministarstvu unutarnjih poslova. Krajnji cilj ovog procesa bila je transformacija iz tradicionalnoga policijskog modela u model djelovanja policije u zajednici i izgradnja kompatibilnog modela organizacije rada policije u odnosu na suvremene demokratske europske standarde. Za ostvarenje navedenih reformi u obje promatrane zemlje nisu dovoljne samo promjene u policiji, nego je ključno kako na njih korespondira društvena zajednica u cjelini: to je mjerilo legitimiteta policije. Upravo zato je predmet ovoga rada pregled istraživanja javnog mnijenja o policiji i sigurnosti u Srbiji i Hrvatskoj tijekom posljednjih desetak godina, koji pokazuje u kojem smjeru se trebaju kretati daljnji procesi unapređenja organizacije i postupanja policije u obje zemlje.

Ključne riječi: policija, legitimitet, reforme, socijalni kapital, javno mnijenje, postsocijalističke zemlje.

1. UVOD

Bivše socijalističke države središnje i istočne Europe prošle su kroz proces radikalnih i rapidnih političkih, gospodarskih i društvenih promjena devedesetih godina prošlog stoljeća. Promjenama su bile zahvaćene sve društvene institucije pa tako i sustav formalne socijalne kontrole, dakle policija i pravosuđe. Iako postoji tendencija promatranja tih država kao jednog jedinstvenog bloka takozvanih postsocijalističkih europskih zemalja, zapravo se radi o državama koje su prošle sasvim različita pa dijelom čak i neusporediva iskustva tranzicije iz socijalizma u sustav parlamentarne demokracije i tržišne ekonomije. Tako su, na primjer neke od tih država donijele nove ustave kao temelje njihovih novonastalih demokracija, dok su neke države u tom procesu tek dobile svoju državnost, kao što je to bilo u slučaju bivših jugoslavenskih republika. Situacija je u

⁹⁷ Izv.prof.dr.sc. Irena Cajner Mraović, zamjenica pročelnika Odjela za sociologiju, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: icajner@gmail.com

⁹⁸ Prof.dr.sc.Želimir Kešetović, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu, e-mail: zelimir.kesetovic@gmail.com

⁹⁹ Nikša Jelovčić, voditelj Službe za razvoj policijskog obrazovanja i nakladničko-knjižničnu djelatnost, Policijska akademija, MUP RH, e-mail: njelovcic@mup.hr

tim državama bila još kompleksnija i zahtjevnija, jer su te države dobile svoje prve ustave i temeljem njih dalje gradile svoje prve legislative u raznim područjima društvenog života, pa tako i u području koje spada u okvire politike suzbijanja kriminaliteta. No, ni te države ne dijele jednako iskustvo tranzicije, jer su neke svoju državotvornost ostvarile mirnim putem dok su neke još bile izložene ratnim i poratnim zbivanjima, kao što je to bilo u slučaju Hrvatske i Srbije.

Pobornici komparativnih kriminoloških istraživanja tvrde kako je teško i zapravo nemoguće dati izolirano objašnjenje etiologije i fenomenologije kriminaliteta u određenom društvu u određenom vremenskom razdoblju (Stamatel, 2009). Komparativni kriminolozi čvrsto su na stajalištu da je u takvim analizama važno uzeti u obzir druge zemlje te ih promatrati zajedno, odnosno na temelju toga objasniti zašto u određenoj zemlji pod određenim okolnostima dolazi do smanjenja stope kriminaliteta dok u drugoj zemlji, primjerice pod istim okolnostima dolazi do povećanja stope kriminaliteta (Stamatel, 2009). Kako su tijela socijalne kontrole jedan od tri ugla trokuta kriminaliteta, jasno je da su te komparativne studije nužne i za razumijevanje funkcioniranja policije i pravosuđa. Naravno, smisleno je komparirati one države koje dijele sličnu povijest i sadašnje iskustvo.

Hrvatska i Srbija su početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća započele proces prijelaza iz jednopartijskog političkog sustava u višestranačje, iz kontrolirane u tržišnu ekonomiju te iz totalitarizma u demokraciju. Kao i u ostalim postsocijalističkim državama, i u Hrvatskoj i u Srbiji su političke i ekonomske slobode više figurirale kao novi popularni slogani, nego što se stvarno uviđalo njihovo značenje (Šelih, 10, 2012). Kako upozorava Levay (2000:45), opseg, intenzitet i karakter promjena u ovim je zemljama bio doslovno ekstreman, jer se prethodno radilo o relativno homogenim i zatvorenim društvima koja su se neposredno prije promjena već nalazila u situaciji političkih napetosti, socijalne nesigurnosti i ekonomskog pada, što je stanovništvu tih zemalja dodatno otežalo predstojeće promjene, jer su ključne institucije društva i državni aparat usporeno prolazili procese transformacije i time oslabili kvalitetu usluga koje trebaju pružati građanima. Sljedeća otegotna okolnost bila su ratna zbivanja koja su dodatno opustošila obje zemlje i stvorila nove probleme kao što su siromaštvo, izbjeglice i slično. Moglo bi se reći da je došlo do svojevrsnog raskoraka između povišenih potreba stanovništva i smanjenih kapaciteta nadležnih institucija da odgovore na te potrebe. Kada je riječ o institucijama formalne socijalne kontrole, odnosno još konkretnije, kad se promatra policiju u Hrvatskoj i Srbiji, može se reći da su policijske organizacije u obje zemlje bile suočene s nužnošću korjenitih promjena u skladu s demokratizacijom čitavog društva. Centralizirana i militarizirana socijalistička milicija, koja je svoj legitimitet temeljila direktno na političkoj vlasti, više nije mogla opstati u uvjetima višestranačja i demokracije (Stamatel, 2002). S druge strane, trebalo je odgovoriti na problem poslijeratne društvene dezorganizacije i porast kriminala. Dakle i policiji se dogodila prethodno spomenuta diskrepanca između povišenih zahtjeva stanovništva i transformacijom sniženih kapaciteta policije da na njih adekvatno i promptno reagira. Problem je bio i u činjenici da je odnos između prethodne milicije i stanovništva u obje zemlje bio utemeljen na strahu, a ne na povjerenju, pa je legitimitet policije tek trebalo izgraditi u okolnostima koje nikako nisu bile za to povoljne.

Prema teoriji proceduralne pravde, institucije društva kao što su policija ili pravosuđe, ako posjeduju odgovarajući legitimitet u konkretnoj društvenoj zajednici, odnosno ako uživaju povjerenje građana, mogu biti važna komponenta socijalnog kapitala i katalizator unapređenja kolektivne efikasnosti. No, kako je upravo opisano, napuštanjem komunističke ideologije i sustava vrijednosti primjerenih socijalističkom društvu, te suočavanjem s ratnim i poratnim devastacijama, i Hrvatska i Srbija su bile suočene s problemom legitimiteta institucija, a posebno policije koja nosi teško breme nasljeđa iz prethodnog razdoblja. Nakon prvih reformi koje su se odvijale paralelno s uspostavom novih samostalnih država te su se u ratnim okolnostima u obje zemlje svodile na legislativne i kadrovske promjene, bilo je prijeko potrebno provesti suštinske reforme koje će rezultirati stvaranjem modernih demokratskih policija u službi građana.

Tako se u prvim godinama 21. stoljeća hrvatska policija strukturalno našla u raskoraku svakodnevnih potreba i tadašnjeg ustroja i organizacije rada. Policijska organizacija koja se u 90-tim godinama 20. stoljeća uspješno nosila i sa ratnim i sa sigurnosnim zadaćama više nije imala adekvatan odgovor na svakodnevne zahtjeve građana, a naročito se to ogledalo u zahtjevima javnosti za organizaciju rada policije u skladu sa zapadnoeuropskim standardima.

Zadaci budućih promjena su relativno brzo i jasno definirani: depolitizirati policiju, demilitarizirati policiju, profesionalizirati policiju, zadržati razinu učinkovitosti i unaprijediti ekonomičnost u radu. Krajnji cilj ovog procesa bio je transformacija iz tradicionalnog policijskog modela u model djelovanja policije u zajednici i izgradnja policijskog modela kompatibilnog sa uspješnim policijskim organizacijama u EU.

Preduvjet za uspjeh ovog procesa bio je uska suradnja s cjelokupnom zajednicom te mijenjanje svijesti i policajaca i zajednice o ulozi policije u demokratskom društvu. Više puta do tada se pokazalo da samostalne organizacijske promjene unutar policije bez sudjelovanja javnosti nisu dovele do neki bitnih pomaka. Zato je tada prvi put javnost imala jednako važnu ulogu u promjenama policijske organizacije, a prvi korak je bilo unošenje novog pojma u komunikacijski kanal – policija kao servis građana. Javnost je s odobravanjem prihvatila takvu ideju dok su se nešto veći otpori javili unutar policije što je i potpuno razumljivo budući da se tako veliki sustav strateški drugačije postavlja u odnosu na građane ali i svoje zadaće. Zato je razloge za promjenu i načine promjene bilo neophodno i nadasve ključno objasniti policijskim službenicima i uvjeriti ih u nužnost i dobrobit takvih promjena.

Cijeli proces transformacije je 2003. godine došao do trenutka kada su početne ideje oblikovane u dokument nazvan *Strategiju djelovanja Policija u zajednici* koji je analizirao postojeće stanje, objasnio nadolazeće promjene te donio razrađen plan djelovanja.

Hrvatska Strategija djelovanja *Policija u zajednici* podijeljena je u šest projekata:

1. *Reforma operativno-preventivnog rada policije u odori*

Cilj ovog projekta je bio izbalansirati narušene odnose između reaktivnog i proaktivnog djelovanja policije, ponajprije u strukturi policije u odori, ali i općenito na razini ukupne policijske organizacije.¹⁰⁰

2. *Unapređenje i razvitak kriminalističke prevencije*

Uvođenjem novih struktura i razvitkom organiziranih preventivnih djelatnosti pojavile su se nove mogućnosti u suzbijanju kriminaliteta, ali još važnije i u suradnji građana s policijom.

3. *Organizacija komunalne prevencije*

Kroz ovaj projekt policija je nastojala uvesti izmjene u zajednička ciljana preventivna postupanja različitih struktura državne uprave na lokalnoj i državnoj razini.

3. *Reforma odnosa s javnošću*

Polazište ovog projekta je ideja da je javnost rada jedna od osnovnih karakteristika djelovanja modernih policija te da policija mora izvješćivati javnost o svom radu.

4. *Reforma sustava policijskoga obrazovanja*

Promjene sustava policijskog obrazovanja u uskoj su vezi s profilom policijskog službenika kakvog želimo u svjetlu novih promjena policijskog sustava.

5. *Unutarnja demokratizacija policije*

Ključne riječi Strategije transparentnost, partnerstvo i povjerenje su ključne riječi o ovom projektu kojim se definiraju ključni odnosi unutar policijskog sustava.

¹⁰⁰ Strategija djelovanja Policija u zajednici. MUP RH, Zagreb, 2003.

Sličan proces zabilježen je početkom stoljeća i u Srbiji. Nakon pada režima Slobodana Miloševića kao jedno od prvih zadataka nove vlade nametnula se reforma sektora *bezbednosti* i relegitimizacije srpske policije (Ryan, 2007). U snimanju postojećeg stanja pomogli su i strani eksperti, pa je tako jedan od njih ocijenio da se srpska policija izolirala od zajednice i da javnost u nju nema povjerenja (Monk, 2001). Temeljem te i sličnih procjena definirani su ubrzo glavni pravci reforme policije u Srbiji, popularno označeni kao 4D: depolitizacija, decentralizacija, dekriminalizacija i demilitarizacija. U tom projektu su sudjelovali i Organizacija za europsku sigurnost i suradnju, Savjet Europe, Danski centar za ljudska prava i srpski stručnjaci iz Savjetodavnog tijela za reformu Ministarstva unutarnjih poslova. Tako su 2001. i 2002. godina u Srbiji predstavljale početak raskida s negativnim nasljeđem prošlosti. Uspostavljena je nova organizacija Ministarstva unutarnjih poslova, a Sektor državne bezbednosti je transformiran u posebnu državnu agenciju pod nazivom Bezbednosno informativna agencija. Definirane su smjernice za reformu policije, uključujući promjene legislative, policijskog obrazovanja, te za ukupnu modernizaciju policije. Provedene su određene kadrovske promjene policijskog menadžmenta te su uloženi znatni naponi da policija postane reprezentativna u odnosu na populaciju, prije svega u smislu veće zastupljenosti žena i pripadnika nacionalnih manjina. Promoviran je i koncept policije u zajednici kao i implementacija novih tehnologija u nekim segmentima policijskog djelovanja. Donesen je i niz novih propisa kojima je uređen rad policije.

Nakon ovih velikih reformskih zahvata postavlja se pitanje njihove uspješnosti, pri čemu se pogotovo misli na postignute rezultate i njihovu održivost. Temeljem izjava policijskih dužnosnika dalo bi se zaključiti kako je reforma policije u Srbiji provedena bez poteškoća i kako su postignuti pozitivni trajni pomaci u organizaciji i radu policije (Kuribak, 2008). Međutim, ima i drugačijih viđenja pa su tako inozemni stručnjaci i domaći nezavisni istraživači i nevladine organizacije u Srbiji prilično kritični u odnosu na domete reforme policije (Bakić, Gajić, 2006; Downes, 2004; Milosavljević, 2004). U njihovim kritikama posebno se naglašava da je proces reforma srpske policije bio spor i otežan, jer nije bilo sveobuhvatne reformske strategije pa time ni preciznih akcijskih planova kojima bi bili jasno određeni nositelji i rokovi pojedinih reformskih aktivnosti. Ovako je došlo do iscrpljivanja unutarnjih kapaciteta i upitnosti održivosti postignutih promjena.

Rezultati istraživanja stavova policijskih službenika i u Hrvatskoj (Karlović, 2007) i u Srbiji (Zekavica, Kešetović, Kesić, 2011) indiciraju razvoj demokratske svijesti i vjerovanje većine ispitanika da policijska uloga treba biti primarno usmjerena prema interesima ukupne društvene zajednice, a ne prema uskim interesima političke vlasti ili osobnim interesima onih koji tu vlast predstavljaju.

Za ostvarenje navedenih reformi u obje promatrane zemlje nisu dovoljne samo promjene u policiji, nego je ključno kako na njih korespondira društvena zajednica u cjelini: to je mjerilo legitimiteta policije. Upravo zato je predmet ovoga rada pregled istraživanja javnog mnijenja o policiji i sigurnosti u Srbiji i Hrvatskoj tijekom posljednjih desetak godina, koji pokazuje u kojem smjeru se trebaju kretati daljnji procesi unapređenja organizacije i postupanja policije u obje zemlje.

2. ISTRAŽIVANJA JAVNOG MNIJENJA O POLICIJI I STANJU SIGURNOSTI

2.1. Stanje u Hrvatskoj

U Hrvatskoj raspolažemo s dva velika nacionalna istraživanja javnog mnijenja.

Prvo je „*Nacionalno istraživanje javnog mnijenja o percepciji sigurnosti građana, o postupanju policije, te o suradnji između policije i lokalne zajednice*“ koje je provedeno 2009. godine u suradnji Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske i Programa Ujedinjenih naroda za razvoj. To istraživanje je provedeno na reprezentativnom uzorku ukupno 4500 punoljetnih hrvatskih građana. Podaci su prikupljeni telefonskim anketiranjem (2000 anketa) i osobnim intervjuiranjem (2500 anketa). Oba su subuzorka bila višestruko stratificirana, i to prema sljedećim varijablama: županija, veličina naselja, spol i dob.

Drugo istraživanje je *Pilarov* barometar hrvatskog društva koje se provodi od 2007. godine sa svrhom snimanja stanja u različitim područjima društvenog života. Ovdje navodimo rezultate iz 2014. godine koji su relevantni za potrebe ove analize. Istraživanje je proveo Institut *Ivo Pilar* terenskom usmenom anketom u razdoblju od 24. ožujka do 8. svibnja 2014. godine na nacionalno reprezentativnom, slučajnom uzorku punoljetnog stanovništva kojim je obuhvaćeno 1000 osoba na 143 lokacije.

2.1.1. Percepcija stanja sigurnosti u mjestu/naselju stanovanja

Veliko nacionalno istraživanje javnog mnijenja 2009. godine je pokazalo kako čak nešto više od 50% hrvatskih građana količinu kriminala i količinu remećenja javnog reda u svom mjestu stanovanja percipira malom, te je stoga razumljivo da manje od polovice njih percipira neku znatniju količinu rizika da postane žrtvom kažnjivog djela. Osim toga, 2/3 ispitanika taj rizik vidi manjim u svom mjestu stanovanja u odnosu na prosječnu situaciju u čitavoj državi, što upućuje na zaključak o tome da hrvatski građani imaju neku ideju o opasnosti od kriminala, ali je zapravo sami direktno ne osjećaju. Osobito je vrijedan podatak da se čak 93% ispitanika osjeća sigurno kada se nalaze sami noću u svome stanu ili kući, odnosno da se jednako tako osjeća 86% ispitanika kada se noću sami kreću po susjedstvu (UNDP, MOI, GfK, 2009) .

Zanimljivo je da *Pilarov* barometar hrvatskoga društva (2014) pet godina kasnije dolazi do gotovo identičnih podataka: 83,0% ispitanika izjavilo je da se osjećaju sigurnima kad se noću kreću mjestom u kojem stanuju, a 93,2% ih se osjeća sigurno noću u svom domu. Procjena opasnosti od viktimizacije također je ostala na približno istoj razini.

Istraživanje iz 2009. godine pokazalo je također i da nešto više od polovice (57%) građana Hrvatske smatra da se može zaštititi od fizičkog napada, te da može zaštititi svoju imovinu (60%). S tim je u skladu i podatak da je manje od petine (18%) ispitanika poduzelo mjere zaštite od fizičkog napada ili napada na svoju imovinu. Međutim, samo trećina njih razmišlja o mogućnosti poduzimanja zaštitnih mjera. Pri tome su preferirane zaštitne mjere izbjegavanje nošenja većih količina novaca sa sobom, pas čuvar ili protuprovalna vrata, što sve jako dobro indicira razinu problema (UNDP, MOI, GfK, 2009).

Istraživanje iz 2009. godine nije se bavilo samo percepcijom potencijalne viktimizacije, nego i stvarnim iskustvom viktimizacije. Od ispitanika se tražilo da za devet kaznenih djela iskažu jesu li bili njima viktimizirani u zadnjih dvanaest mjeseci. Pokazalo se da je relativno najviše ispitanika bilo žrtvom financijske prevare, zatim fizičkog napada krađe bicikla/motorkotača. Žrtvama ostalih šest kaznenih djela bilo je manje od 5% ispitanih. Od promatranih devet kaznenih djela, građani u najvećoj mjeri policiji prijavljuju krađu automobila, te provalu ili pokušaj provala u stan ili kuću. U najmanjoj mjeri policiji se prijavljuje silovanje, financijske prijevare i fizičke napade.

Žrtve financijskih prijevара koje to nisu prijavile nadležnim tijelima kao razlog navode najčešće stav da je policija nemoćna u rješavanju takvih problema ili činjenicu da su sami riješili problem. Kod žrtava fizičkih napada koje nisu prijavile što im se dogodilo, dominantan je razlog ovo drugo: da je žrtva sama riješila slučaj. Tipično za ovakva istraživanja, gotovo svi ispitanici koji nisu imali osobno iskustvo viktimizacije nekim od devet provjeravanih kaznenih djela, iskazali su apsolutno spremnost da prijave policiji kad bi im se takvo nešto zbilja dogodilo. Manji dio njih koji ipak procjenjuju da to ne bi prijavili policiji, a najviše ih je u slučaju džepne krađe, krađe autoradija ili bicikla odnosno motorkotača, postupio bi tako jer smatra da policija ionako ne može ništa učiniti u takvim situacijama (UNDP, MOI, GfK, 2009).

U istraživanju 2014. godine (*Pilarov* barometar hrvatskoga društva, 2014) također je većina ispitanika bila bez osobnog iskustva kriminalne viktimizacije i to nenasilnim kaznenim djelima tri četvrtine njih (76,6%) a nasilnim (88,6%).

Istraživanje 2009. godine nije se bavilo samo kriminalom kao sigurnosnim problemom hrvatskih građana, nego se od ispitanika tražilo da izraze koliko im pojedine kategorije rizičnih osoba, odnosno pojava predstavljaju problem u svakodnevnom životu na području njihovoga stanovanja. Dobiveni rezultati pokazali su da od sedam kategorija rizičnih osoba, građanima najveći problem predstavljaju nedisciplinirani i drski vozači, te osobe pod utjecajem alkohola, dok ih najmanje smetaju prosjaci. Što se tiče rizičnih pojava, utvrđeno je kako od 16 ponuđenih rizičnih pojava, građanima u najvećoj mjeri problem predstavljaju pogrešno i nepropisno parkirana i zaustavljena vozila, što ponovo upućuje na promet kao izvor znatnih problema, i to na svakodnevnoj bazi: gotovo polovica ispitanika (45%) izjavila je kako se s ovim problemom susreće gotovo svakodnevno. Kao najmanji problem ispitanici su označili prostituciju te napuštene zgrade u kojima se okupljaju beskućnici (UNDP, MOI, GfK, 2009).

2.1.2. Procjena postupanja policije u mjestu/naselju stanovanja

U istraživanju 2009. godine, hrvatski građani procjenjivali su policiju na 17 različitih tvrdnji. Dobiveni rezultati pokazali su da građani u najvećoj mjeri percipiraju policijske službenike kao pristojne i urednog izgleda, dok su najviše kritika uputili na račun motivacije policijskih službenika za posao kao i u odnosu na učinkovitost policije u sprječavanju kriminala.

Što se tiče procjena uspješnosti policije, hrvatski su građani u istom istraživanju pokazali da percipiraju policiju najuspješnijom u sprječavanju i otkrivanju nasilja na javnim mjestima, a najmanje uspješnom u sprječavanju i otkrivanju mita i korupcije (UNDP, MOI, GfK, 2009).

Isto je istraživanje imalo cilj i provjeriti kako ispitanici percipiraju probleme s kojima se suočava hrvatska policija, a dobiveni rezultati su pokazali da građani kao najveći problem vide manjak policijskih službenika, a kao najmanji neadekvatan sustav obrazovanja policije (UNDP, MOI, GfK, 2009).

Pilarovim barometrom hrvatskog društva 2014. godine nisu provjeravani stavovi hrvatskih građana o policiji.

2.1.3. Kontakti građana s policijom

Istraživanjem javnog mnijenja pokazalo se da je kontakte s policijom u posljednjih dvanaest mjeseci imalo oko trećine ispitanika, od čega veći dio njih procjenjuje da su im policijski službenici posvetili ili punu ili pristojnu količinu pažnje. No, valja spomenuti i nešto više od petine (22%) ispitanika koji su imali barem jedno osobno neugodno iskustvo s policijom u svom životu ili je takvo negativno iskustvo imala njima bliska osoba. Među 12% onih koji su imali osobno neugodno iskustvo s policijom, to se uglavnom odnosilo na prometnu policiju a zatim na policiju u ophodnji, što ne treba pripisivati karakteristikama pripadnika tih

rodova policije nego učestalosti njihovih kontakata s građanima koja je zbog naravi njihova posla znatno iznad učestalosti kontakata ostalih rodova policije s građanima (UNDP, MOI, GfK, 2009).

Glede vidljivosti policije, isto je istraživanje pokazalo kako je većina ispitanika (77%), u posljednjih mjesec dana, najčešće opazila policijske patrole u automobilu, dok gotovo polovica ispitanih (47%) u svom susjedstvu nikada nije vidjela ophodnju pješaka, a oko trećine ispitanika nije nikada vidjela da policija postupa prema osobama koje rade nered u susjedstvu.

Dragocjen je podatak da je svega 16% ispitanika u posljednjih godinu dana pomoglo policiji, te da je čak 91% hrvatskih građana prema rezultatima istoga istraživanja spremno u budućnosti pomagati policiji. Međutim, zanimljiva je podijeljenost građana s obzirom na njihovu želju za češćim kontaktima s policijskim službenicima u budućnosti: polovica (48%) ne želi takve kontakte, a polovica (45%) želi. No ipak se većina građana slaže da je za održanje reda u mjestu u kojem stanuju potrebna bolja suradnja policije i stanovništva (UNDP, MOI, GfK, 2009).

Pilarov barometar hrvatskog društva 2014. godine nije se bavio kontaktima između hrvatskih građana i policije.

2.1.4. Povjerenje građana u društvene institucije

Rezultati nacionalnog istraživanja javnog mnijenja iz 2009. godine jasno pokazuju kako povjerenje građana u institucije nije ni blizu željene razine, što govori da je narušen legitimitet svih institucija hrvatskoga društva. Prema tadašnjim podacima, razina povjerenja hrvatskih građana najviša je u odnosu na vojsku u koju više od trećine osoba (36%) ima izrazito povjerenje, a zatim slijede policija i prosvjeta u koje ima povjerenja gotovo trećina hrvatskih građana. Stupanj iskazanog povjerenja uvjerljivo je najniži kada su u pitanju političke stranke i Sabor prema kojima natpolovična većina ispitanika iskazuju izrazito nepovjerenje (na skali od 1 do 7 daju najniže ocjene, odnosno 1 i 2).

2.2. Stanje u Srbiji

Istraživanje javnog mnijenja provedeno je u Srbiji 2011. godine u suradnji Centra za slobodne izbore i demokraciju (CESID) i Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (OEBS) na teritoriju Republike Srbije. Istraživanje je provedeno na reprezentativnom uzorku od 1480 punoljetnih građana Srbije pomoću upitnika koji se sastojao od 128 pitanja. Anketiranje građana je provedeno tehnikom „licem u lice“. Uzorak je bio reprezentativan s obzirom na dob, spol i razinu obrazovanja ispitanika. Valja napomenuti da je isto istraživanje u Srbiji provedeno nekoliko godina za redom.

2.2.1. Percepcija stanja sigurnosti u mjestu/naselju stanovanja (CESID, 2011).

Građani Srbije 2011. godine pokazuju da ih u posljednjih pet godina zabrinjavaju uglavnom isti izvori sigurnosnih problema. Primarno se to odnosi na zlouporabu ilegalnih droga: 28% ispitanika smatra da je upravo to glavni sigurnosni problem u Srbiji, a 23% ispitanika smatra da je to najveći sigurnosni problem u njihovom mjestu stanovanja. Ovome treba pridodati važan relativni udio ispitanika koji ističu korupciju kao jedan od tri problema koji najviše opterećuju čitavu Srbiju i njihovo mjesto stanovanja: 16% ispitanika izjavilo je da je to problem na razini Srbije, a 12% ispitanika korupciju izdvaja i kao značajan lokalni problem. Općenito se može reći da nešto više od trećine srpskog stanovništva vidi kriminal kao državni (28%), odnosno lokalni (26%) problem. Zanimljivo je da situacije vezane uz seksualno nasilje predstavljaju problem za svega 1% ispitanika, slično kao i trgovanje ljudima. No, valja istaknuti nekoliko problema čija je

percepcija na lokalnim razinama nešto veća u odnosu na percepciju na razini cijele Srbije: maloljetnička delinkvencija, vandalizam, prometne nezgode i vršnjačko nasilje (CESID, 2011).

Pogotovo vrijedi izdvojiti podatak da više od polovine građana Srbije (53%) zasluge za poboljšanje u rješavanju svih navedenih problema pripisuje policiji te da taj relativni udio kontinuirano raste u razdoblju od tri godine (CESID, 2011).

2.2.2. Procjena postupanja policije u mjestu/naselju stanovanja

U ispitivanju stavova građana prema radu policije i njenoj učinkovitosti primjećuje se znatni napredak 2011.godine u odnosu na prijašnje rezultate. Najosjetljivije područje i dalje je suzbijanje gospodarskog kriminala: gotovo polovica (44%) građana Srbije i dalje smatra da je rad policije u tom području neuspješan. Nasuprot tome, više od polovice (55%) ispitanika procjenjuje da je policija učinkovita u zaštiti kod javnih okupljanja. Prema mišljenju ispitanika, srpska policija je također vrlo efikasna i kada je u pitanju javna sigurnost i održavanje javnog reda i mira (CESID, 2011).

Ono što pogotovo treba istaknuti jest podatak da polovina građana Srbije smatra da je policija danas znatno efikasnija u području sigurnosti cestovnog prometa, zaštite škola, javnih i protestnih događanja te u području očuvanja javnog reda i mira. Ipak, kada su u pitanju najteža kaznena djela kao što su ubojstva i organizirani kriminal, građani Srbije još uvijek očekuju da bi policija morala biti puno odlučnija u suzbijanju ovih kaznenih djela. Tek svaki četvrti ispitanik smatra da se policija na dobar način suočava s organiziranim kriminalom, no, povoda za optimizam ipak daje činjenica da postotak percipirane uspješnosti srpske policije i u ovim aspektima kontinuirano raste (CESID, 2011).

Istim istraživanjem obuhvaćeni su i stavovi građana Srbije o eventualnim negativnim pojavama u policiji pa tako treba imati na umu da trećina ispitanika procjenjuje kako policija često prima mito, dok samo 3% ispitanika smatra da to policija nikada ne čini. Gotovo svaki četvrti ispitanik smatra da policija često surađuje s organiziranim kriminalom dok narednih 37% njih smatra da ponekad surađuje, a samo 22% ispitanika smatra da je to rijedak slučaj. Gotovo polovica ispitanika smatra da policija ponekad prekomjerno koristi silu (45%), svega 4% smatra da je to uvijek tako, dok je 8% onih koji smatraju da se tako nešto nikada ne događa (CESID, 2011).

2.2.3. Kontakti građana s policijom

Gotovo polovica srpskih građana (45%) smatra da je prosječan policijski službenik u Srbiji osoba koja je ljubazna, kulturna, obrazovana, staložena i stabilna. No, treba imati na umu da čak 57% ispitanika upozorava na određene komunikacijske nedostatke srpskih policajaca, ocjenjujući ih drskima, prijekima, nadmenima ili arogantnima (CESID, 2011).

Sasvim očekivano, srpski građani imaju najčešće kontakte s policijom prilikom izdavanja osobnih iskaznica, putovnica i drugih osobnih dokumenata (88%). Nešto više od polovice populacije (54%) imalo je kontakta s prometnom policijom, dok je svaki četvrti građanin imao kontakte sa policijom u kontekstu osobne zaštite ili zaštite imovine (CESID, 2011).

Relativni udio ispitanika koji nisu uočili pozitivne pomake u radu policije u odnosu na razdoblje do 2008. godine (46%) gotovo je identičan relativnom udjelu onih ispitanika koji smatraju da su se neke stvari promijenile na bolje (45%) (CESID, 2011).

Za polovicu ispitanih građana (51%) policajci su, vrlo ili donekle, bliski s građanima. Za nešto manje od dvije petine građana (37%), policajci su otuđeni od građana što su ključni podaci s aspekta legitimiteta policije u srpskom društvu (CESID, 2011).

2.2.4. Povjerenje građana u društvene institucije

Bez obzira na suprotstavljene stavove stručne i znanstvene javnosti o održivosti i općenito uspjesima reforme srpske policije, temeljem rezultata istraživanja javnog mnijenja može se ipak primijetiti da je došlo do određenog porasta legitimiteta srpske policije u odnosu na 1990. godine. Od početka reforme provedeno je nekoliko istraživanja javnog mnijenja o policiji čiji su rezultati različiti. Prema nalazima iz 2008. godine, čak tri četvrtine (74%) ispitanika smatra da političari utječu na rad policije, a isti udio ispitanika smatra da je policija instrument zaštite interesa Vlade, dok samo 38% misli da policija djeluje kao zaštitnik građana. Kada je riječ o povjerenju u institucije, prema ovoj studiji policija se našla na četvrtom mjestu, iza crkve, vojske i prosvjete. Povjerenje u policijske službenike zabilježeno je tada kod manje od polovice srpskih građana (45%). No, istraživanje iz 2010. pokazuje da svega 24% ispitanika nema povjerenja u policiju (CESID, 2011).

3. ZAKLJUČAK

Zaključno treba istaknuti da su dosadašnja istraživanja i u Hrvatskoj i u Srbiji upozorila na općenito sniženu razinu legitimiteta institucija društva pri čemu policija čak postiže iznadprosječne rezultate te bilježi tijekom vremena određeni napredak, pogotovo u Srbiji, što je pozitivno.

Za daljnje praćenje legitimiteta policije potrebno je redovito provoditi istraživanja javnoga mnijenja, što recimo u Hrvatskoj nije slučaj: kontinuirano se provode istraživanja javnog mnijenja o percepciji stanja sigurnosti i strahu od kriminala, te općenito o povjerenju u društvene institucije, no nedostaje kontinuitet u istraživanjima javnog mnijenja o policiji.

Reforme policije su uspješne onoliko koliko to mogu osjetiti građani te se u tom smislu pokazala jako korisnom praksa iz Srbije gdje se stanovništvo redovito pita i o percepciji reformi Ministarstva unutarnjih poslova i policije. Bilo bi preporučljivo i u Hrvatskoj uvrstiti taj aspekt u relevantna istraživanja javnoga mnijenja.

LITERATURA

- Bakić, B., & Gajić, N. (2006). *Police reform in Serbia: Five years later*. Retrieved from www.osce.org/publications/fry/2004/01/18262_550_en.pdf
- Cajner Mraović, I., Faber, V., Volarević, G.: *Strategija djelovanja Policija u zajednici*. Zagreb: MUP.
- Centar za slobodne izbore i demokratiju [CESID]. (2011). *Attitude of Serbia's citizens towards the police work*. Retrieved from <http://www.mup.rs/cms/resursi.nsf/Public%20Opinion%20Research%202011.doc>
- Downes, M. (2004). *Police reform in Serbia: Towards the creation of a modern and accountable police service*. Belgrade: OSCE Mission to Serbia and Montenegro, Law Enforcement Department.
- Karlović, R. (2007). *Policija kao javna služba – stavovi policijskih službenika o organizaciji i funkcioniranju policije*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Kuribak, M. (2008). Police reform in Serbia. In M. Hadžić (Ed.), *Security sector reform in Serbia: Achievements and prospects* (pp. 51–64). Belgrade: Centre for Civil-Military Relations.
- Levay, M. (2000). Social changes and rising crime rates: The case of cEE. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 8, 35.-50.
- Milosavljević, B. (2004). Reform of the police and security services in Serbia and Montenegro: Attained results or betrayed expectations. In P. Fluri & M. Hadžić (Eds.), *Sourcebook on security sector reform*. Geneva, Belgrade: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces and Centre for Civil-Military Relations.

- Monk, R. (2001). *A study on policing in the Federal Republic of Yugoslavia*. Vienna: OSCE.
- Pilarov barometar hrvatskoga društva (2014), Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Dostupno na <http://barometar.pilar.hr>
- Ryan, B. J. (2007). "What the Police are Supposed to Do: Contrasting Expectations of Community Policing in Serbia", *Policing & Society*, Vol. 17, No. 1, March 2007, pp. 1.-20
- Stamatel J. (2002), Changes in Crime and Criminal Justice in Post-Socialist Central Eastern Europe, *Encyclopedia of Crime and Punishment*, Thousand Oaks, CA: Sage 2002, str. 1.-15
- Stamatel J. (2009), Contributions of Cross-National Research to Criminology at the Beginning of the 21st Century, *Handbook on Crime and Deviance*, Springer, 2004., str. 3.-22
- Šelih A. (2012), Crime and Crime Control in Transition Countries, *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*, . U: Šelih, A. i Završnik, A. (Ur.) *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*. New York: Springer, str. 3.-36
- Zekavica, R., Kešetović, Ž., Kesić, T., (2011). *Democratic policing in Serbia – attitudes towards law, human rights and police effectiveness in Belgrade police department*, *Varstvoslovje, Journal of Criminal Justice and Security*, year 13, no. 2, pp. 169-187.
- UNDP, MOI, Gfk (2009) „The National Public Opinion Survey on Citizen Perception of Safety, Security and Police Collaboration with Local Community in the Republic of Croatia“. Zagreb: United Nations Development Programme in the Republic of Croatia (UNDP) and Ministry of Interior of the Republic of Croatia (MOI).

Irena Cajner Mraović

Želimir Kešetović

Nikša Jelovčić

POLICE LEGITIMACY AND SOCIAL CAPITAL IN POST-SOCIALIST COUNTRIES: CASE OF CROATIA AND SERBIA

Summary

According to procedural justice theory, social institutions, such as police or criminal justice system as whole, can be important component of social capital and catalyst in improving collective efficiency, if they have appropriate legitimacy in their community. By abandoning communist ideology and system of values suitable for a socialist society, the so-called transition countries of Central and Southeastern Europe were faced with the problem of the legitimacy of all the institutions, especially the police, which carries the heavy burden of the legacy of the previous period. Due to a number of international and internal socio-political circumstances, the police in Serbia during the last decade of the XX century, suffered serious delegitimization. After the overthrow of the regime of personal rule in 2000, the Government of Serbia has initiated the reform of the public security sector in an effort to regain public confidence in the police. Croatian police reforms began in the late 1990s, but the greatest impulse was adopting the Strategy of the Community Policing in 2002. It was a comprehensive process of change in the police and Ministry of Interior. The ultimate goal of this process was the transformation from the traditional policing to community policing model and building a compatible model of the organization of policing in relation to contemporary democratic European standards. To achieve the goals of these reforms in both countries are not only sufficient changes in the police, but the key is how they corresponded to the community as a whole: it is a measure of the legitimacy of the police. That is why the subject of this paper is to review public opinion research on police and security in Serbia and Croatia over the last ten years, which indicates in which direction these countries should move further in order to improve the processes of the organization and conduct of the police.

Key words: *police, legitimacy, reforms, social capital, public opinion, post-socialist countries*

Dubravko Derk¹⁰¹Barbara Prprović¹⁰²Nikolina Nemeć¹⁰³

STAVOVI POLICIJSKIH SLUŽBENIKA I PRIVATNIH ZAŠTITARA KAO ČIMBENIK SURADNJE NA POSLOVIMA URBANE SIGURNOSTI

Sažetak

Polazište rada je činjenica da u mnogim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj, suzbijanje urbanog kriminala i javnog nereda nije više zadaća samo javne policije, jer u poslovima osiguranja ljudi i imovine počinju biti sve više vidljivi pripadnici privatnih zaštitarskih tvrtki. Naime, intenzivan porast gradskog stanovništva i širenje gradova koje uvijek ne prati i jačanje odgovarajućih gradskih infrastruktura, pogotovo u kombinaciji s velikim političkim, društvenim i gospodarskim promjenama kakve su se događale u tranzicijskim zemljama, često dovodi do kontinuiranih i intenzivnih trendova pogoršanja stanja, kretanja i strukture kriminaliteta. Zbog toga, ali i zbog aktualnih procesa decentralizacije, privatizacije i jačanja civilnog sektora, sigurnosne poslove u velikim urbanim sredinama sve više uz policiju kao javnu službu u nadležnosti države, obavljaju i različite lokalne službe, civilne organizacije i privatne agencije. Izgradnja učinkovitog sustava socijalne kontrole i u tom smislu uspostava novih strategija kontrole kriminaliteta u velikim urbanim sredinama stoga nužno pretpostavlja razumijevanje uloge, doprinosa i međusobnog odnosa tih različitih sigurnosnih struktura. U hrvatskim prilikama posebno stoga je cilj rada komparirati stavove policijskih službenika o privatnim zaštitarima i stavove privatnih zaštitara o policijskim službenicima. S obzirom da najveći gradovi u svakoj državi oduvijek imaju ključnu ulogu u oblikovanju trendova stanja, kretanja i strukture kriminaliteta na razini cijele države, ovo je istraživanje provedeno na reprezentativnom uzorku policijskih službenika Policijske uprave zagrebačke i privatnih zaštitara zaposlenih u privatnim zaštitarskim tvrtkama koje su registrirane i djeluju na području grada Zagreba. Dobiveni rezultati ukazuju na mogućnosti unapređenja suradnje između policije i privatnih zaštitara.

Ključne riječi: *policija, privatna zaštita, urbana sigurnost, stavovi, suradnja.*

¹⁰¹ Dubravko Derk, pomoćnik predsjednika uprave Zagrebačkog holdinga, dubravko.derk@gmail.com

¹⁰² Barbara Prprović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: prprovic.barbara@gmail.com

¹⁰³ Nikolina Nemeć, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: nemeć.nikolina2@gmail.com

1. UVOD

Javna uprava ne samo u Hrvatskoj kao mladoj državi, nego u državama diljem svijeta, već nekih dvadesetak godina posebno je usmjerena na rješavanje problema urbanog kriminala i javnog nereda (UNODC, UN-HABITAT, 2011). Problem je prepoznat na međunarodnoj razini pa je tako i sve više dokumenata Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe ili Europske komisije koji daju preporuke za postupanje suvremene javne uprave i kreiranje novih javnih politika u području socijalne kontrole u velikim urbanim središtima.

Urbani prostori opterećeni su velikom gustoćom naseljenosti iz čega proizlaze višestruki rizici. Napučenost odnosno velik broj ljudi na (pre)maloj površini već sama po sebi predstavlja potencijalni izvor rizika s obzirom na prirodnu ljudsku potrebu za privatnošću i čuvanjem osobnog prostora. Narušavanje zadovoljavanja tih potreba nužno dovodi do frustracije a svakodnevni urbani život obiluje takvim situacijama: gradski prijevoz, dizala, parkirališta, cestovni promet i sl. Iskonska ljudska reakcija na frustraciju je agresija ili povlačenje (Berkowitz, 1993) pa stoga ne začuđuje učestalost nasilja i zloporabe opojnih sredstava u velikim gradovima širom svijeta. Život u velikim urbanim središtima često karakterizira nemogućnost adekvatnog zadovoljavanja i mnogih drugih osnovnih ljudskih i životnih potreba jer nekontrolirani porast broja stanovnika nije uvijek praćen porastom potrebne gradske infrastrukture (zdravstvene, predškolske i školske ustanove, parkovi, igrališta itd.) kao ni porastom broja novih radnih mjesta. Problem se dodatno usložnjava činjenicom da visok stupanj imigracije dovodi do veće ili manje heterogenosti gradskog stanovništva. Ljudi različitog sociokulturnog porijekla i životnih navika odjednom žive zajedno na malom prostoru što može predstavljati poseban izvor tenzija pa i nasilja. Istraživanja koja se provode još od sredine prošlog stoljeća jasno pokazuju kako izvor rizika može biti i gradska arhitektura koja smješta stanovanje i komercijalne aktivnosti u zajedničke, uglavnom vertikalne prostore s vrlo ograničenim pristupom izvana što otežava socijalnu kontrolu odnosno čini subjekte komercijalnih aktivnosti pogodnim objektima kriminalnih napada (Cozens, Saville, Hillier, 2005). Visoka gustoća naseljenosti postavlja znatne zahtjeve i pred strukturu gradske prometne mreže te pred javni gradski prijevoz. Kreiraju se modaliteti masovnog brzog tranzita stanovništva iz jednih u druge dijelove grada, što sve otvara i nove mogućnosti ekonomskog prosperiteta ali i nove rizike te pogotovo nove prepreke mehanizmima socijalne kontrole od kojih se očekuje da efikasno prate situaciju pojačane mobilnosti gradskog stanovništva (UNODC, UN-HABITAT, 2011).

Sva prethodno navedena obilježja modernog urbanog života imaju dvije ozbiljne posljedice: otuđenost i anonimnost stanovnika (Cajner Mraović, Faber, Volarević, 2003). Radi se o pojavama koje bitno slabe mogućnosti socijalne kontrole (ljudi se međusobno ne poznaju, ne komuniciraju, nemaju zajedničke interese, nisu organizirani, ne komuniciraju i ne vode brigu jedni o drugima) a pridonose riziku devijantnog ponašanja (pojedinaac se u masi osjeća ohrabren na ponašanje koje se sam ne bi usudio i zaštićen od mogućnosti da ga se u tome otkrije).

Visoka gustoća naseljenosti kreira tržište za masovne spektakle kao što su sportski događaji, kulturne priredbe ili druge manifestacije zabavnog karaktera, što je izvor zarade ali i rizika za pojavu različitih oblika devijantnog ponašanja. Velik broj stanovnika nužno znači i koncentraciju različitih uslužnih djelatnosti kao što su trgovine, ugostiteljski objekti, banke, pošte i slično a što sve je izloženo riziku od kriminalnih napada. Visoke stope nezaposlenosti i siromaštva generiraju uvjete koji pogoduju pojavi zloporabe opojnih droga, trgovanja ljudima ili političkog nasilja. Veliki gradovi ujedno su i medijska i politička središta, što ih čini podložnima opasnosti od terorističkih napada (UNODC, UN-HABITAT, 2011).

Sve navedeno pokazuje kako intenzivan porast gradskog stanovništva i širenje gradova koje uvijek ne prati i jačanje odgovarajućih gradskih infrastruktura, pogotovo u kombinaciji s velikim političkim, društvenim i gospodarskim promjenama kakve su se događale u tranzicijskim zemljama, često dovodi do kontinuiranih i intenzivnih trendova pogoršanja stanja, kretanja i strukture kriminaliteta. Uslijed toga, ali i uslijed aktualnih

procesa decentralizacije, privatizacije i jačanja civilnog sektora, sigurnosne poslove u velikim urbanim sredinama sve više uz policiju kao javnu službu u nadležnosti države, obavljaju i različite lokalne službe, civilne organizacije i privatne agencije (Jones, Newburn, 2006; Abrahamsen, Williams, 2007; Ruddel, Thomas, Patten, 2011). Izgradnja učinkovitog sustava socijalne kontrole i u tom smislu uspostava novih strategija kontrole kriminaliteta u velikim urbanim sredinama stoga nužno pretpostavlja razumijevanje uloge, doprinosa i međusobnog odnosa tih različitih sigurnosnih struktura, što je glavni problem rada. Cilj rada je utvrditi stavove policijskih službenika u Gradu Zagrebu o privatnim zaštitarima koji djeluju na istom području, te stavove tih privatnih zaštira o policijskim službenicima zaposlenima u Policijskoj upravi zagrebačkoj. Napominjemo da se radi tek o preliminarnoj deskriptivnoj analizi koja je dio sveobuhvatnog istraživanja mogućnosti suradnje policije i privatne zaštite na području Grada Zagreba koje se provodi na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu.

2. METODOLOGIJA RADA

2.1. Uzorak ispitanika

Ciljna populacija ovoga istraživanja su policijski službenici Policijske uprave zagrebačke i privatni zaštitari na području Zagreba koji na dan 1. 1. 2013. godine imaju najmanje tri godine zaključen ugovor o radu kod navedenih poslodavaca. Iz ciljne populacije formiran je reprezentativan uzorak policijskih službenika Policijske uprave zagrebačke i reprezentativan uzorak zaposlenika privatnih zaštitarskih tvrtki sa sjedištem i mjestom rada u Zagrebu. Kriteriji reprezentativnosti za obje skupine ispitanika bili su spol, dob, stručna sprema, godine staža i položaj u službi.

Kao okvir uzorkovanja korišten je popis zaposlenih policijskih službenika Policijske uprave zagrebačke i popis zaposlenih privatnih zaštitara u tri zaštitarske tvrtke sa sjedištem u Zagrebu. Uzorkovanje je bilo probabilističko kako bi se onemogućila subjektivnost i pristranost pri odabiru ispitanika te tako osigurala adekvatna primjena statističkih metoda za procjenu parametra populacije na temelju uzorka. Na taj način je dobiven jednostavni slučajni uzorak što znači da odabir ni jednog ispitanika nije mogao utjecati na odabir ni jednog drugog ispitanika a svi su populacijski elementi iz obje ciljne populacije imali jednaku šansu da uđu u uzorak. Svi članovi populacije bili su sadržani u popisu a nazočni prilikom izbora su ušli u uzorak istraživanja. Slučajni izbor bio je obavljen na način da su obuhvaćeni policijski službenici odnosno privatni zaštitari koji su se zatekli u smjeni u vrijeme dolaska anketara.

2.2. Metode prikupljanja i obrade podataka

Podaci za potrebe ovoga istraživanja prikupljeni su anonimnim i dobrovoljnim anketiranjem policijskih službenika i privatnih zaštitara. Oni su iskazali svoje stavove i percepcije o vlastitom poslu i jedni o drugima pomoću instrumentarija koji se sastoji iz četiri dijela od kojih svaki dio predstavlja anketu kojom se ispituje jedan od aspekata pretpostavki suradnje policijskih službenika i privatnih zaštitara: uvjeti rada i plaća, obrazovanje i osposobljenost za posao, odnosi i suradnja policijskih službenika i privatnih zaštitara te stavovi policijskih službenika o zaštitarima odnosno privatnih zaštitara o policijskim službenicima. U ovome radu analiziraju se podaci iz četvrtog seta varijabli.

Ispitanici su davali odgovore na skali Likertovog tipa koja predviđa pet mogućnosti: od apsolutnog neslaganja do apsolutnog slaganja.

Izvorni upitnik kreiran je u okviru jednog slovenskog istraživanja odnosa između policijskih službenika i privatnih zaštitara (Dvojmoč, 2012), ali je za potrebe ovog istraživanja modificiran i proširen. Naime, rezultate dobivene u Sloveniji nije moguće generalizirati na cijelo područje post-socijalističkih zemalja bivše Jugoslavije zbog različitosti u društvenim, gospodarskim i političkim okolnostima u svakoj od th

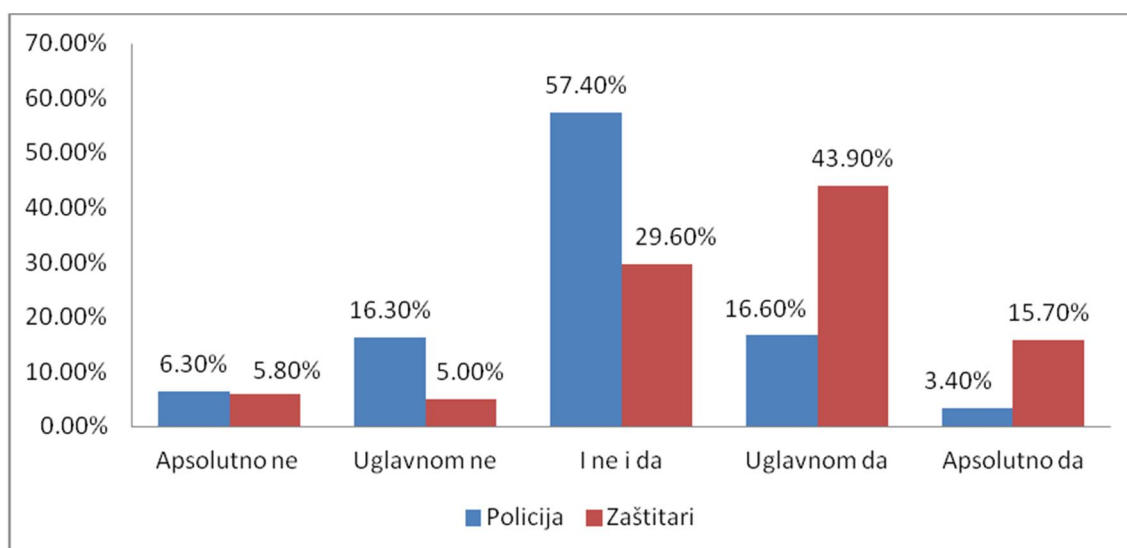
zemalja. No, s obzirom da su te zemlje iz zajedničkog društveno-političkog konteksta istovremeno krenule u samostalni razvoj državnih institucija, pretpostavka je da imaju dovoljno sličnosti koje dopuštaju prijenos istraživačkog instrumentarija uz minimalne modifikacije.

Dobiveni podaci obrađeni su na deskriptivnoj razini kako bi se dobio uvid u apsolutne i relativne vrijednosti na svakoj varijabli, posebno za policijske službenike, posebno za privatne zaštitare. Radi preglednosti, ti su podaci formirani u grafikone. Na osnovi toga će se u daljnjem istraživanju provoditi multivarijatne analize latentnog prostora varijabli.

3. REZULTATI

Analizu započinjemo međusobnom percepcijom profesionalnosti policijskih službenika i privatnih zaštitara.

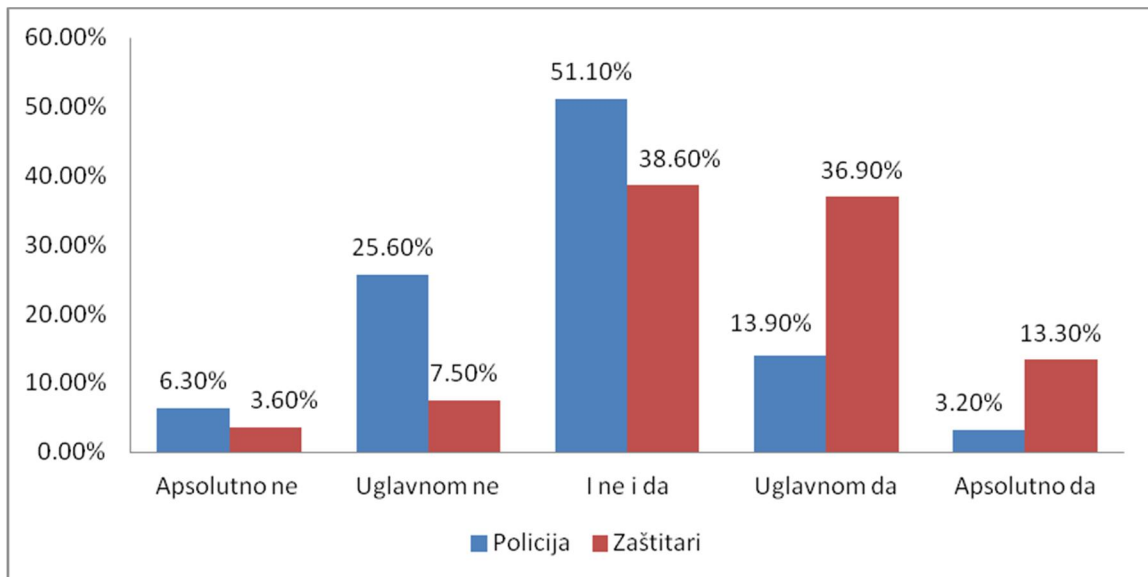
Grafikon 1. Profesionalni

Grafikon 1. prikazuje stavove policijskih službenika i zaštitara o međusobnoj profesionalnosti. Uvidom u Grafikon 1. razaznaje se da najviši udio policijskih službenika (57,4%) zaštitarske djelatnike procjenjuje i profesionalnim i neprofesionalnim. Približno jednak udio ispitanih smatra da zaštitarski djelatnici uglavnom jesu (16,6%) i uglavnom nisu (16,3%) nisu profesionalni. Neznatan udio policijskih službenika smatra da zaštitari apsolutno jesu i nisu profesionalni.

Za razliku od policijskih službenika, najviši udio zaštitara (43,9%) procjenjuje da su policijski službenici uglavnom profesionalni. 29,6% smatra da i jesu i nisu profesionalni, dok 15,7% zaštitara procjenjuje policijske službenike apsolutno profesionalnim. Neznatan udio ispitanih zaštitarskih djelatnika smatra da policijski službenici uglavnom i u potpunosti nisu profesionalni.

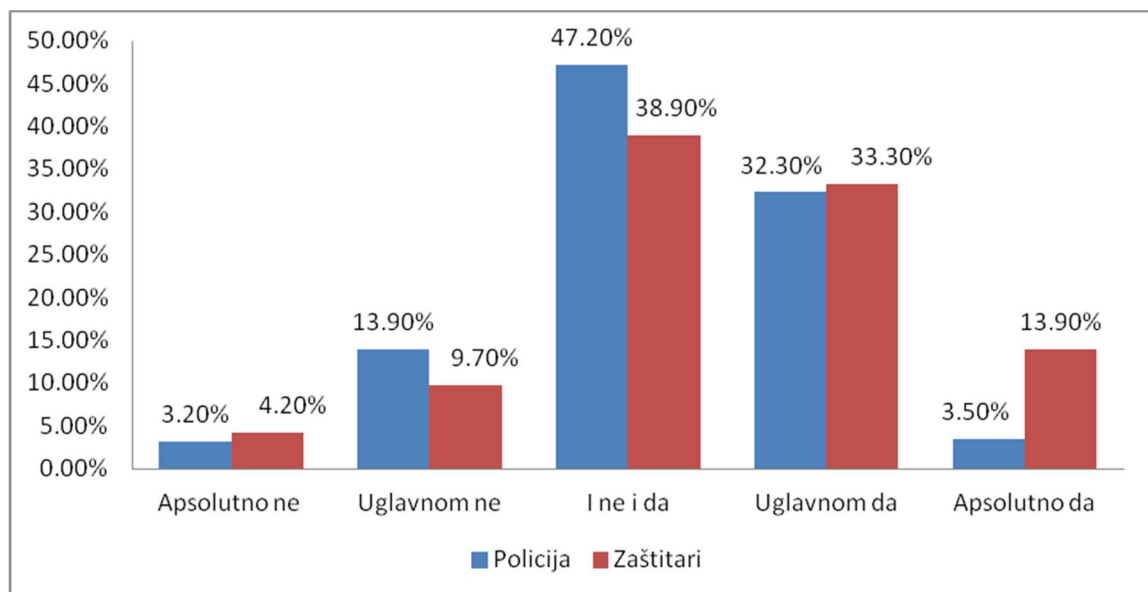
Grafikon 2. Stručni

Uvidom u Grafikon 2. jasno je da više od polovice ispitanih policijskih službenika procjenjuje zaštitarske djelatnike i stručnima i nestručnima (51,1%). 25,6% policijskih službenika smatra da su zaštitarski djelatnici uglavnom nestručni u svom poslu, dok 13,9% smatra da su uglavnom stručni. 6,3% ispitanih procjenjuje da su zaštitarski djelatnici apsolutno ne stručni dok 3,2% smatra da su apsolutno stručni.

Najviši udio ispitanih zaštitarskih djelatnika (38,6%) procjenjuje da su policijski službenici i stručni i nestručni u svom poslu. Približan udio ispitanih (36,9%) smatra da su policijski službenici uglavnom stručni, dok 13,3% procjenjuje policijske službenike apsolutno stručnima. 7,5% zaštitara procjenjuje policijske službenike uglavnom nestručnima, dok 3,6% procjenjuje ih apsolutno nestručnima.

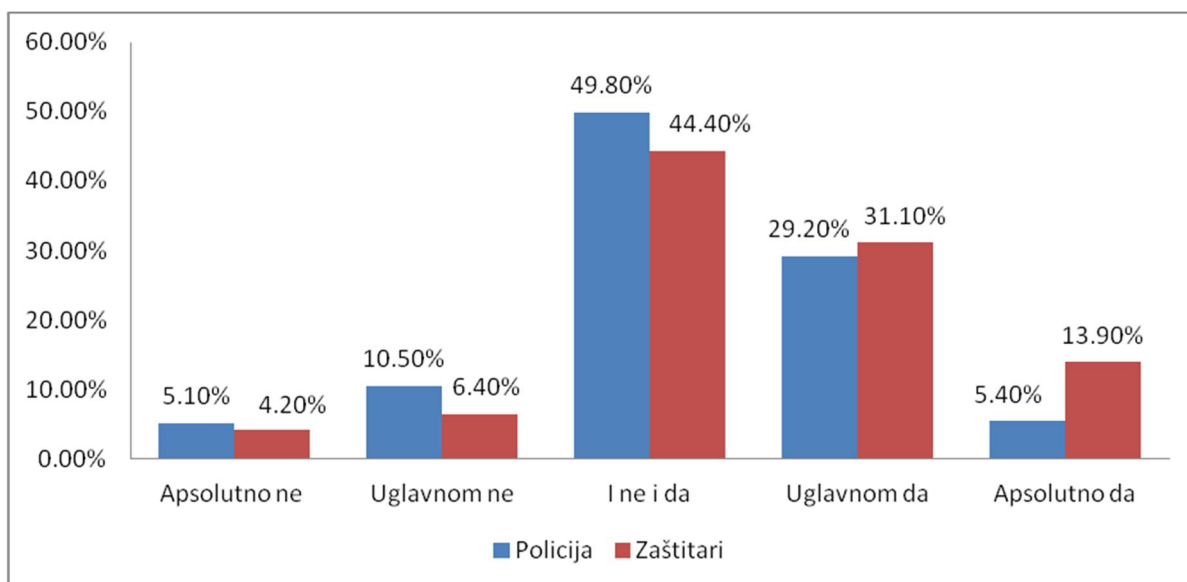
Grafikon 3. Dostupni

Grafikon 3. pokazuje procjene ispitanih o dostupnosti jednih i drugih. Razvidno je da neznan udio ispitanih policijskih službenika procjenjuje zaštitarske djelatnike apsolutno dostupnima i nedostupnima. Najviši udio

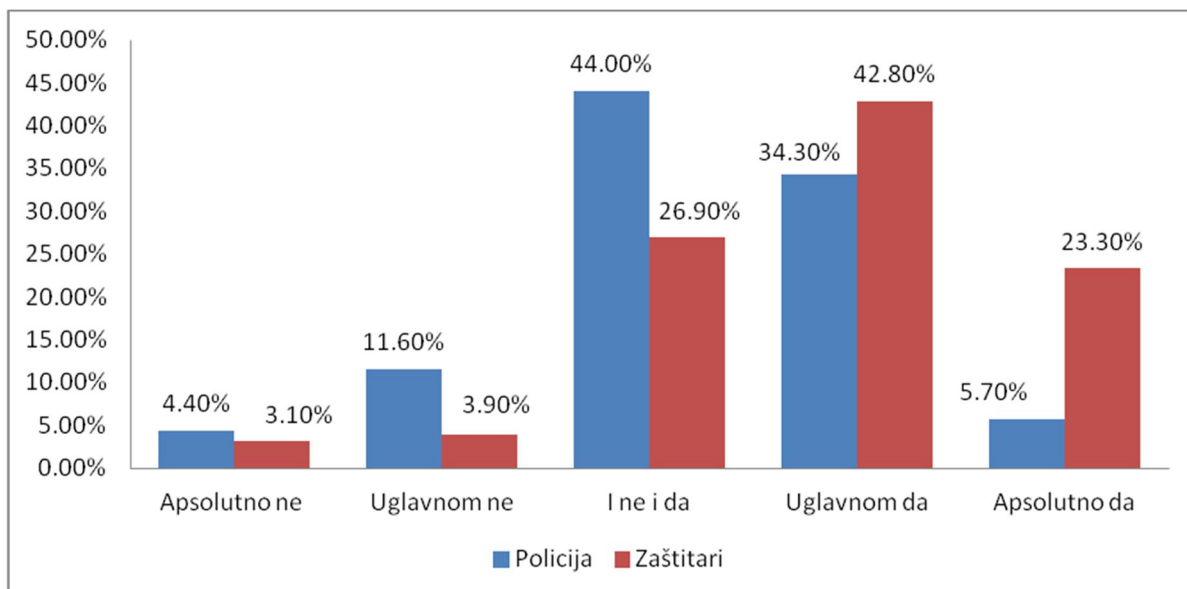
ispitanih (47,2%) procjenjuje da su zaštitari i dostupni i nedostupni, dok 32,3% procjenjuje da zaštitari su uglavnom dostupni. 13,9% policijskih službenika procjenjuje zaštitarske djelatnike uglavnom nedostupnima. Najviši udio ispitanih zaštitarskih djelatnika (38,9%) procjenjuje policijske službenike i dostupnima i nedostupnima. 33,3% zaštitara procjenjuje policajce uglavnom dostupnima, dok 13,9% smatra ih apsolutno dostupnima. 9,7% procjenjuje da policijski službenici uglavnom nisu dostupni dok 4,2% smatra ih apsolutno nedostupnima.

Grafikon 4. Komunikativni

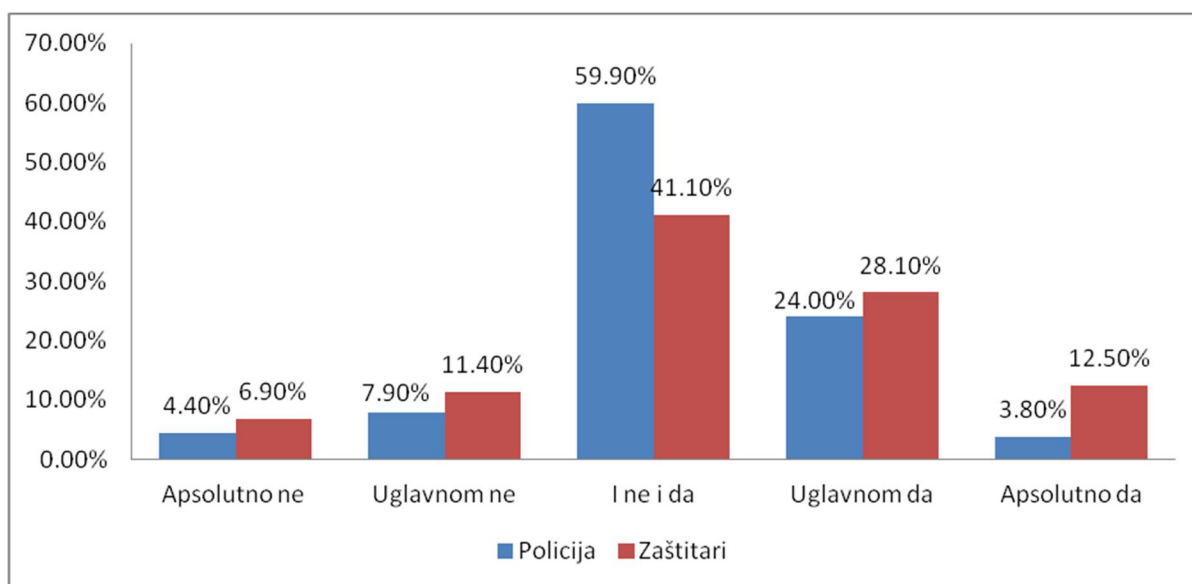
Iz Grafikona 4. razvidno je da najviši udio policijskih službenika (49,8%) procjenjuje da zaštitarski djelatnici i jesu i nisu komunikativni. 29,2% policijskih službenika procjenjuje zaštitarske djelatnike uglavnom komunikativnima, dok 10,5% smatra da zaštitarski djelatnici uglavnom nisu komunikativni. 5,4% procjenjuje zaštitarske djelatnike apsolutno komunikativnima, dok 5,1% smatra ih apsolutno nekomunikativnim. Slično kao i kod policijskih službenika, najviši udio ispitanih zaštitarskih djelatnika (44,4%) procjenjuje policijske službenike i komunikativnima i nekomunikativnima. 31,1% smatra da su policijski službenici uglavnom komunikativni, dok 13,9% zaštitarskih djelatnika policijske službenike procjenjuje apsolutno komunikativnima. Neznatan udio ispitanih zaštitarskih djelatnika procjenjuje da policijski službenici uglavnom (6,4%) i apsolutno (4,2%) nisu komunikativni.

Grafikon 5. Urednog izgleda

Uvidom u Grafikon 5. može se zaključiti da najviši udio policijskih službenika (44%) procjenjuje da zaštitari i jesu i nisu urednog izgleda. 34,3% procjenjuje da zaštitarski djelatnici uglavnom jesu urednog izgleda, dok 11,6% smatra da uglavnom nisu urednog izgleda. Mali udio ispitanih (4,4%) smatra da zaštitari apsolutno nisu urednog izgleda i apsolutno jesu urednog izgleda (5,7%). Za razliku od policijskih službenika, najviši udio ispitanih zaštitarskih djelatnika (42,8%) procjenjuje policijske službenike uglavnom urednog izgleda, dok 23,3% smatra da policijskih službenici apsolutno jesu urednog izgleda. 26,9% zaštitara procjenjuje da policijski službenici i jesu i nisu urednog izgleda, dok neznatan udio zaštitarskih djelatnika procjenjuje da policijski službenici uglavnom (3,9%) i apsolutno (3,1%) nisu urednog izgleda.

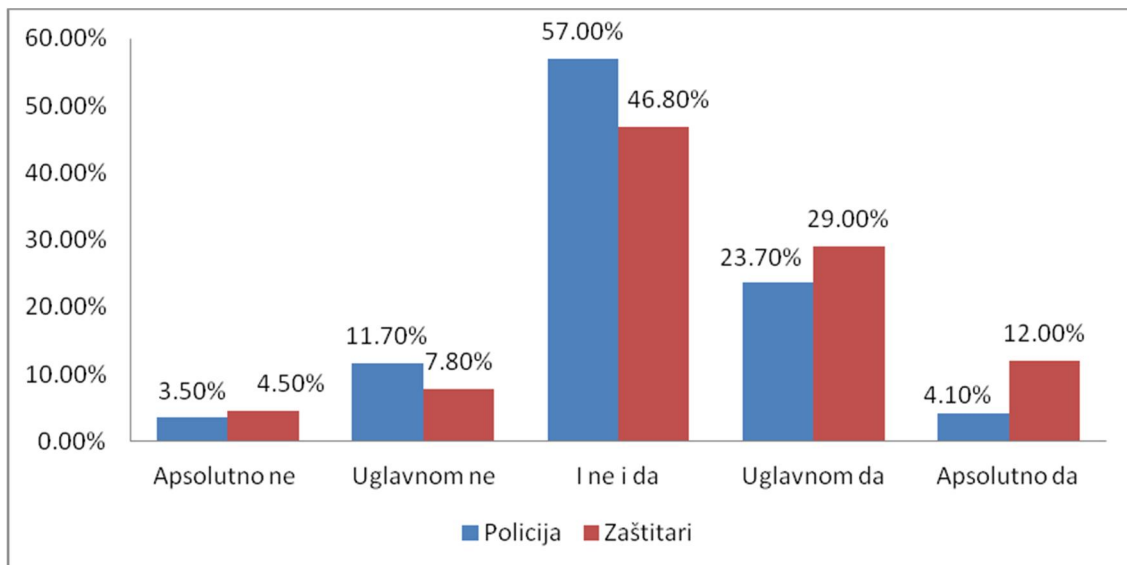
Grafikon 6. Pošteni

Iz podataka sadržanih u Grafikonu 6. možemo uočiti da kod policijskih službenika uvelike dominira dilema u pogledu procjene poštenja privatnih zaštitara (59,9%), a slično je i kod privatnih zaštitara kod kojih je

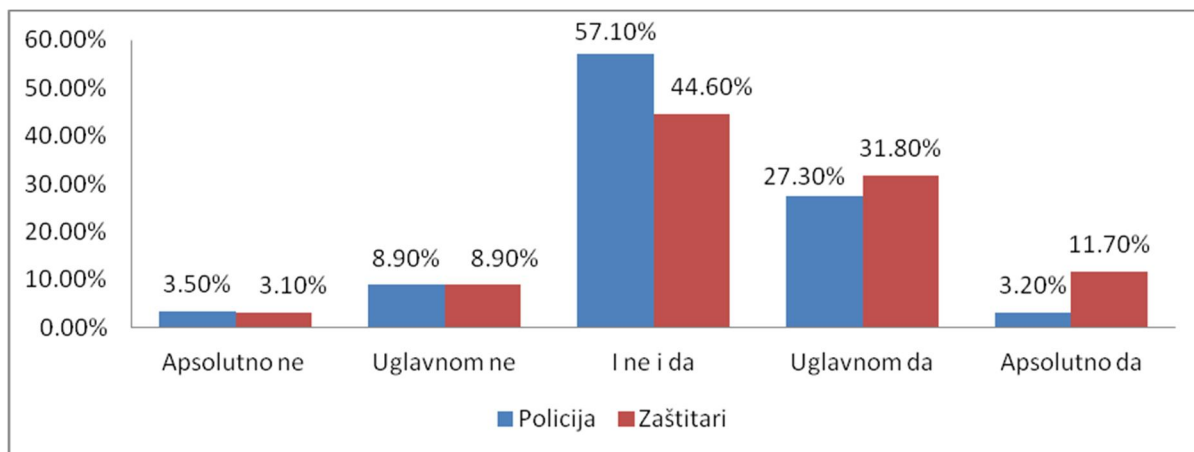
također nedoumica dominantan ali relativno nešto rjeđe izražen stav o poštenju policijskih službenika (41,1%). U oba subuzorka je oko četvrtine onih koji smatraju da su oni drugi uglavnom poštenu: 24,0% policijskih službenika i 28,1% privatnih zaštitara. Svakako treba istaknuti kako je apsolutno povjerenje u poštenje onih drugih relativno tri puta češće prisutno kod privatnih zaštitara (12,5%), nego kod policijskih službenika (3,8%). Međutim, zanimljivo je da je i međusobno ne povjerenje relativno zastupljenije u subuzorku privatnih zaštitara, pa tako 6,9% njih apsolutno ne vjeruje a 11,4% njih uglavnom ne vjeruje u poštenje policijskih službenika, dok policijski službenici u 4,4% slučajeva smatraju da privatni zaštitari apsolutno nisu poštenu, dok 7,9% njih smatra da privatni zaštitari uglavnom nisu poštenu.

Grafikon 7. Marljivi

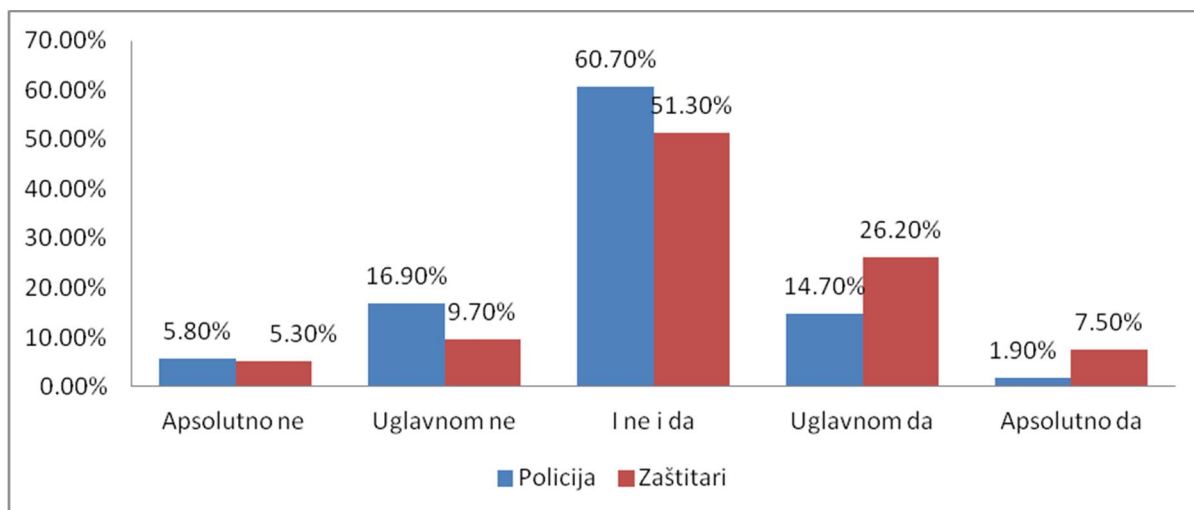
Iz podataka sadržanih u Grafikonu 7. uočavamo da su policijski službenici najčešće ambivalentni u pogledu marljivosti privatnih zaštitara: nešto više od polovice njih (57,0%). Nešto manje od polovice zaštitara (46,8%) ima ambivalentan stav u pogledu marljivosti policijskih službenika. 23,7% policijskih službenika smatra da su zaštitari uglavnom marljivi u svom poslu, dok 29% zaštitara smatra da su policijski službenici marljivi u svom radu. Zanimljiva je činjenica kako je apsolutno povjerenje zaštitara u marljivost policijskih službenika tri puta veće (12%) nego apsolutno povjerenje policijskih službenika (4,1%) u marljivost zaštitara. Nadalje, 15,2% policijskih službenika smatra da zaštitari nisu marljivi u svom poslu, dok zaštitari više vjeruju u marljivost policijskih službenika (12,3%).

Grafikon 8. Prilagodljivi

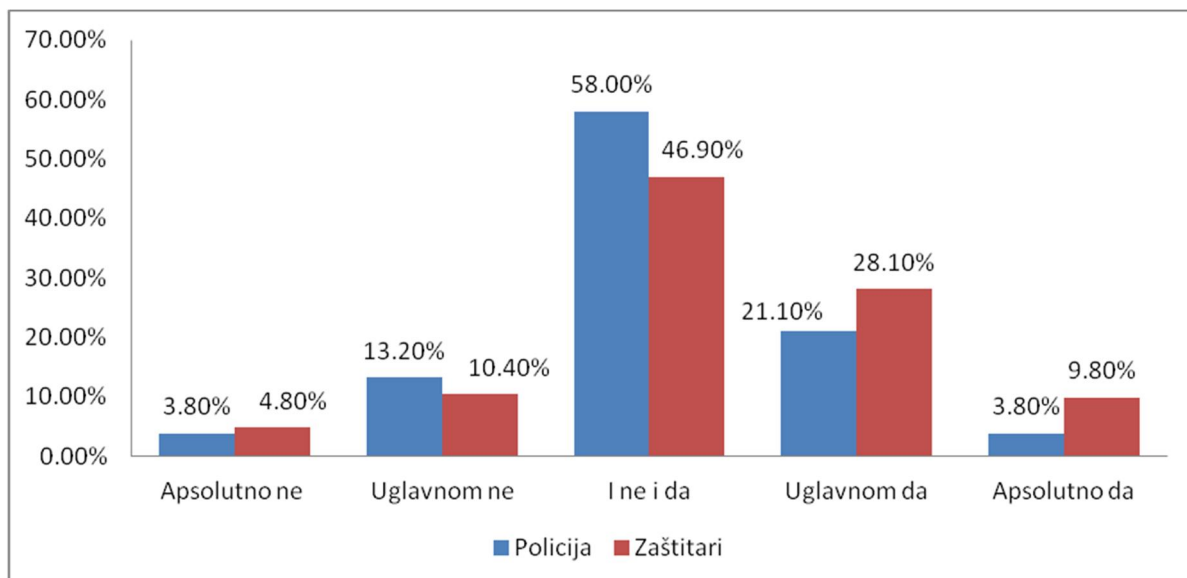
Iz podataka sadržanih u Grafikonu 8. možemo vidjeti da više od polovice policijskih službenika (57,1%) smatra da privatni zaštitari i jesu i nisu prilagodljivi, dok isti stav o policijskim službenicima dijeli nešto manje od polovice zaštitara (44,6%). I policijski službenici (27,3%) i privatni zaštitari (31,8%), imaju jedni o drugima uglavnom pozitivno mišljenje o prilagodljivosti, pri čemu zaštitari iskazuju veće povjerenje prema policijskim službenicima. Znatno manje policijskih službenika (3,2%) smatra da su privatni zaštitari apsolutno prilagodljivi, za razliku od privatnih zaštitara (11,7%) koji iskazuju gotovo trostruko većepovjerenje u prilagodljivost policijskih službenika. Podjednak udio policijskih službenika (12,4%) i privatnih zaštitara (12,00%) smatraju da oni drugi nisu prilagodljivi.

Grafikon 9. Inteligentni

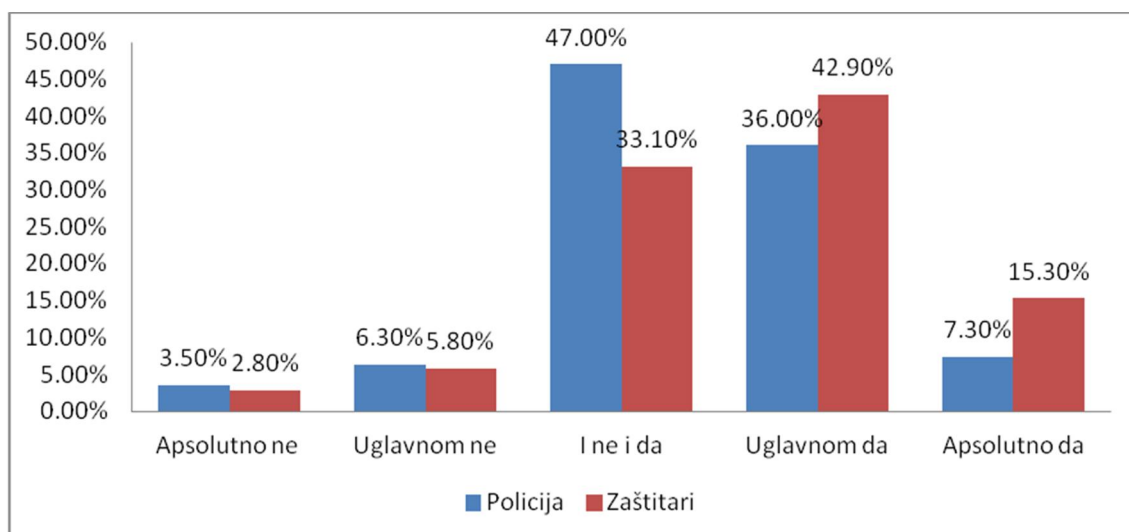
Prema podacima iz Grafikona 9. zaključujemo da više od polovice policijskih službenika (60,7%) smatra da su privatni zaštitari i inteligentni i neinteligentni. 14,7% policijskih službenika smatra da su privatni zaštitari uglavnom inteligentni, dok 1,9% njih smatra da su apsolutno inteligentni. Ipak, 22,7% policijskih službenika smatra da privatni zaštitari nisu inteligentni. Nešto više od polovice privatnih zaštitara (51,3%) ima ambivalentan stav o inteligenciji policijskih službenika. Nadalje, 26,2% privatnih zaštitara smatra da su policijski službenici uglavnom inteligentni, dok nešto manji udio (7,5%) smatra da su apsolutno inteligentni. Također, 15% privatnih zaštitara smatra da policijski službenici nisu inteligentni.

Grafikon 10. Obzirni

Iz podataka prikazanih u Grafikonu 10. možemo uočiti da kod policijskih službenika uvelike dominira dilema u pogledu procjene obzirnosti privatnih zaštitara (58,0%), a slično je kod privatnih zaštitara kod kojih je također nedoumica dominantan, ali rjeđe izražen stav o obzirnosti policijskih službenika (46,9%). Nadalje, možemo vidjeti da je u oba subuzorka oko četvrtine onih koji smatraju da su oni drugi uglavnom obzirni: 21,1% policijskih službenika i 28,1% privatnih zaštitara. 9,8% privatnih zaštitara smatra da su policijski službenici apsolutno obzirni, dok 3,8% policijskih službenika dijeli isto mišljenje o obzirnosti privatnih zaštitara. Nadalje, 17% policijskih službenika smatra da privatni zaštitari nisu obzirni, a 15,2% privatnih zaštitara smatra da policijski službenici nisu obzirni, što opet pokazuje da privatni zaštitari više cijene policijske službenike nego oni njih.

Grafikon 11. Spremni pomagati

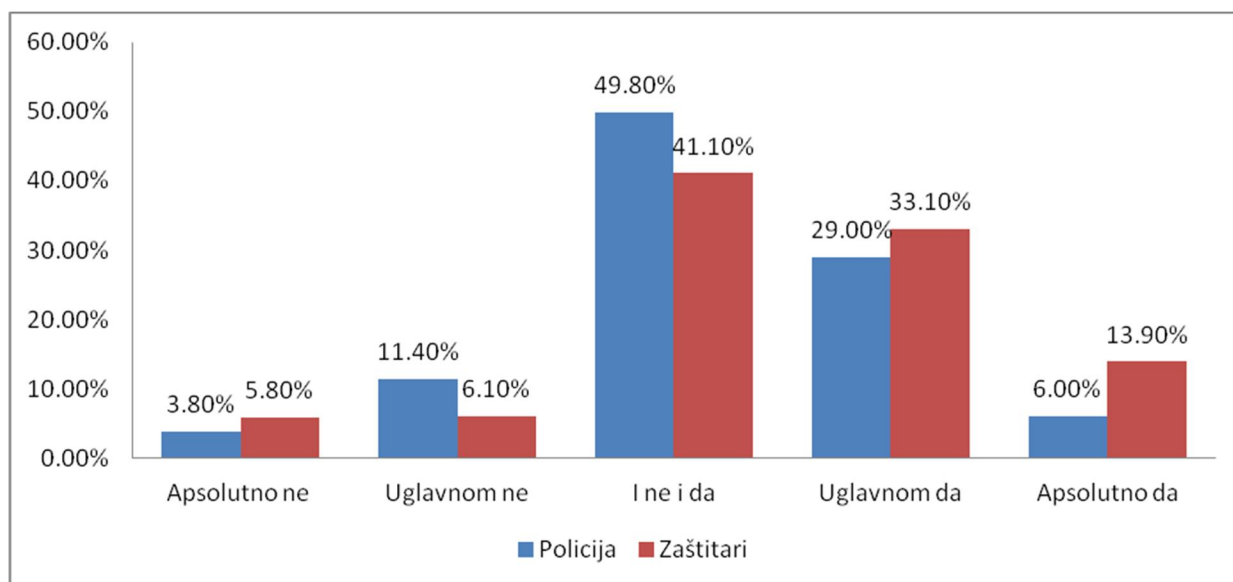

Grafikon 11. pokazuje procjene ispitanih o spremnosti pomaganja. Nešto manje od polovice policijskih službenika (47%) procjenjuje da privatni zaštitari i jesu i nisu spremni pomagati, dok 36% procjenjuje da su zaštitari uglavnom spremni pomagati. 6,3% policijskih službenika procjenjuje da privatni zaštitari uglavnom

nisu spremni pomagati, a svega je 3,5% policijskih službenika koji smatraju da privatni zaštitari apsolutno nisu spremni pomagati.

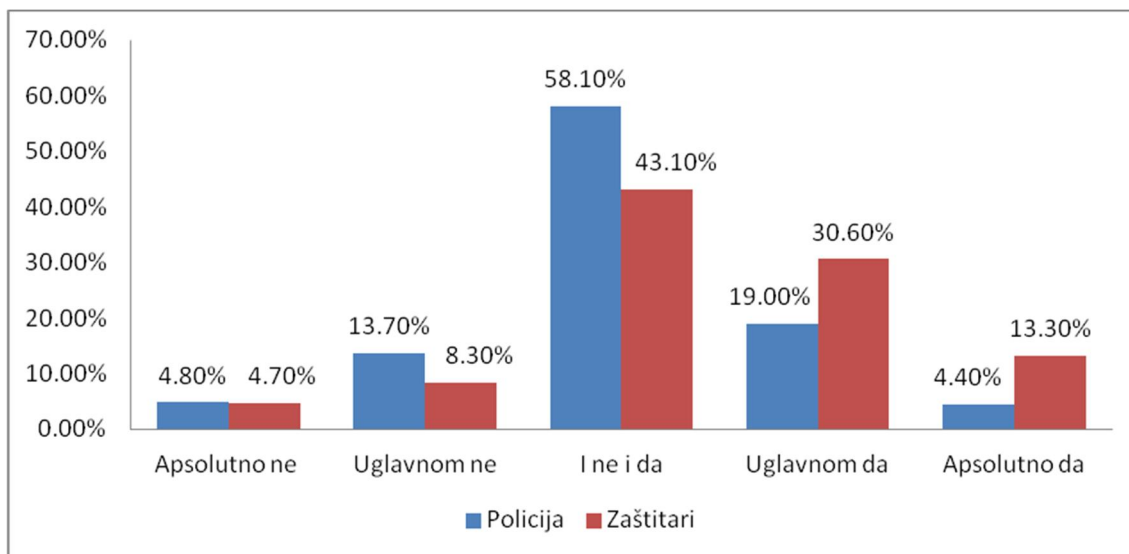
Za razliku od policijskih službenika kod kojih smo upravo vidjeli da dominira ambivalentan stav u pogledu procjene spremnosti privatnih zaštitara da pomažu ljudima, najviši udio ispitanih privatnih zaštitara (42,9%) smatra da su policijski službenici uglavnom spremni pomagati, a relativno je znatno manje onih privatnih zaštitara (33,1%) koji nemaju određeno mišljenje o spremnosti pomaganja policijskih službenika. Nadalje, 15,3% privatnih zaštitara smatra da su policijski službenici apsolutno spremni pomagati, dok dvostruko manje (7,3%) policijskih službenika smatra da su privatni zaštitari apsolutno skloni pomaganju. Promatrane skupine ispitanika su daleko skladnije u negativnim procjenama pa tako tek nešto manji udio (5,8%) privatnih zaštitara procjenjuje da policijski službenici uglavnom nisu spremni pomagati, nego što je policijskih službenika koji tako vide privatne zaštitare (6,3%). Apsolutno nepovjerenje prema spremnosti pomaganja onih drugih iskazalo je 3,5% policijskih službenika i 2,8% privatnih zaštitara.

Grafikon 12. Odmah se odazivaju

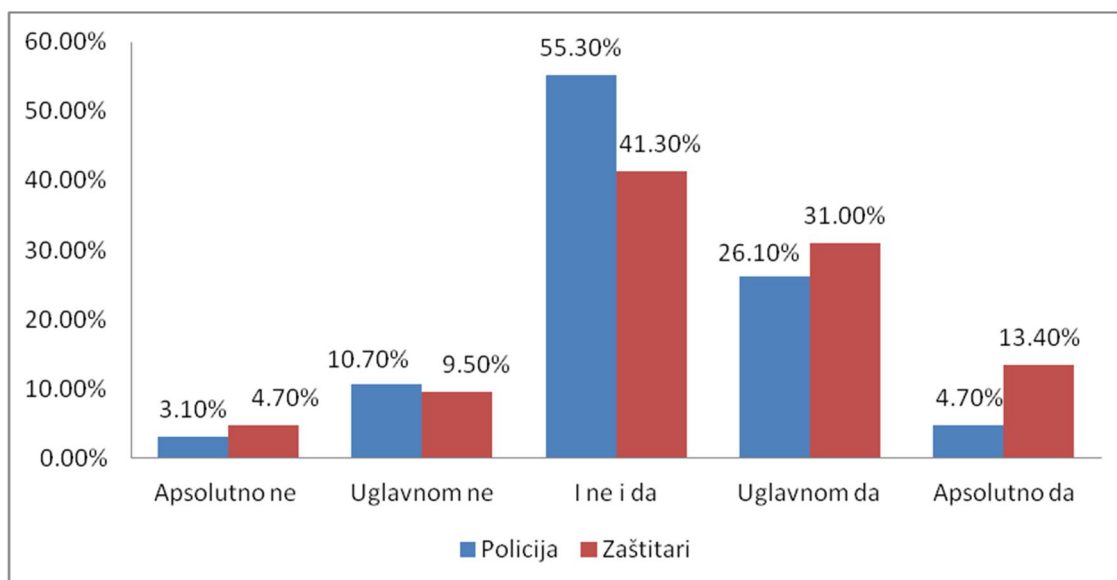
Iz Grafikona 12. razvidno je da najviši udio ispitanih policijskih službenika (49,8) ne može procijeniti odazivaju li se privatni zaštitari odmah ili ne. 29% policijskih službenika procjenjuje da se privatni zaštitari uglavnom odazivaju, dok 6% procjenjuje da se apsolutno odmah odazivaju. 15,2% policijskih službenika procjenjuje da se privatni zaštitari ne odazivaju odmah. Nešto manje od polovice privatnih zaštitara (41,1%) procjenjuje da se policijski službenici i odazivaju i ne odazivaju odmah. Za razliku od mišljenja policijskih službenika, privatni zaštitari (33,1%) smatraju da se policijski službenici uglavnom odmah odazivaju, a 13,9% ih smatra da se uvijek odmah odazivaju. 11,9 % privatnih zaštitara smatra da se policijski službenici ne odazivaju odmah.

Grafikon 13. Dobro organizirani

Iz Grafikona 13. razvidno je da više od polovice ispitanih policijskih službenika (58,1%) procjenjuje da privatni zaštitari i jesu i nisu dobro organizirani. 19% policijskih službenika procjenjuje da su privatni zaštitari uglavnom dobro organizirani, dok 4,4% smatra da su apsolutno dobro organizirani, što je znatno manje od procjene privatnih zaštitara o apsolutnoj organiziranosti policijskih službenika (13,3%). Nešto manje od polovice privatnih zaštitara (43,1%) ima ambivalentan stav prema dobroj organiziranosti policijskih službenika. Znatno više policijskih službenika (18,5%) procjenjuje da privatni zaštitari nisu dobro organizirani, za razliku od privatnih zaštitara od kojih 13% procjenjuje da ovi drugi nisu dobro organizirani.

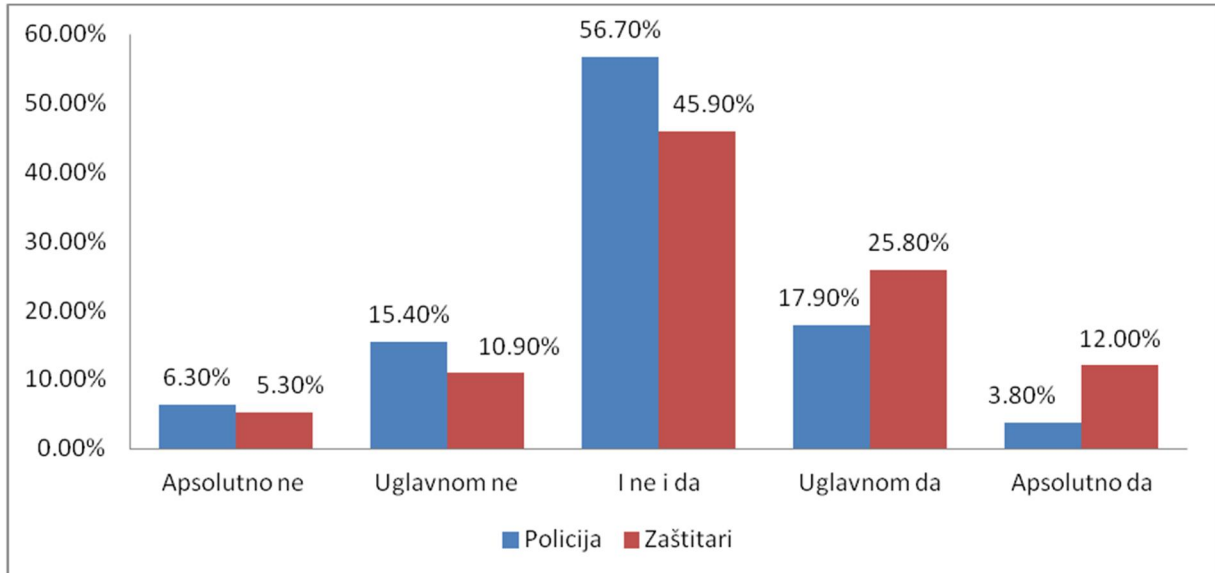
Grafikon 14. Pokazuju razumijevanje

Analizirani podaci u Grafikonu 14. pokazuju da najveći udio ispitanih policijskih službenika (55,3%) procjenjuje da privatni zaštitari pokazuju i ne pokazuju razumijevanje. 30,8% policijskih službenika smatra da privatni zaštitari uglavnom i apsolutno pokazuju razumijevanje, dok 13,8% smatra da uglavnom i apsolutno ne pokazuju razumijevanje.

Nešto manje od polovice ispitanih zaštitara (41,3%) smatra da policijski službenici pokazuju i ne pokazuju razumijevanje. Nadalje, 44,4% privatnih zaštitara procjenjuje da policijski službenici uglavnom i apsolutno pokazuju razumijevanje, dok 14,2% smatra da uglavnom i apsolutno ne pokazuju razumijevanje.

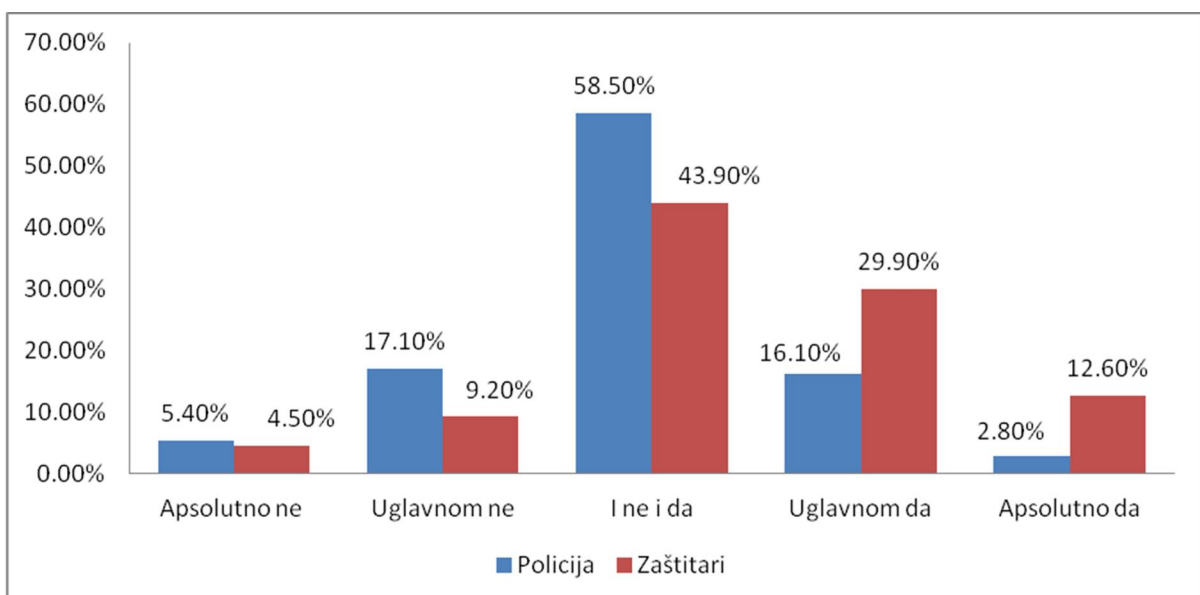
Grafikon 15. Brzi

Uvidom u Grafikon 15. može se zaključiti da više od polovice policijskih službenika (56,7%) procjenjuje da zaštitari i jesu i nisu brzi. 17,9% procjenjuje da su privatni zaštitari uglavnom brzi, dok 15,4% smatra da uglavnom nisu brzi. Mali udio ispitanih policijskih službenika (3,8%) smatra da su privatni zaštitari apsolutno brzi, a 6,3% smatra da apsolutno nisu brzi.

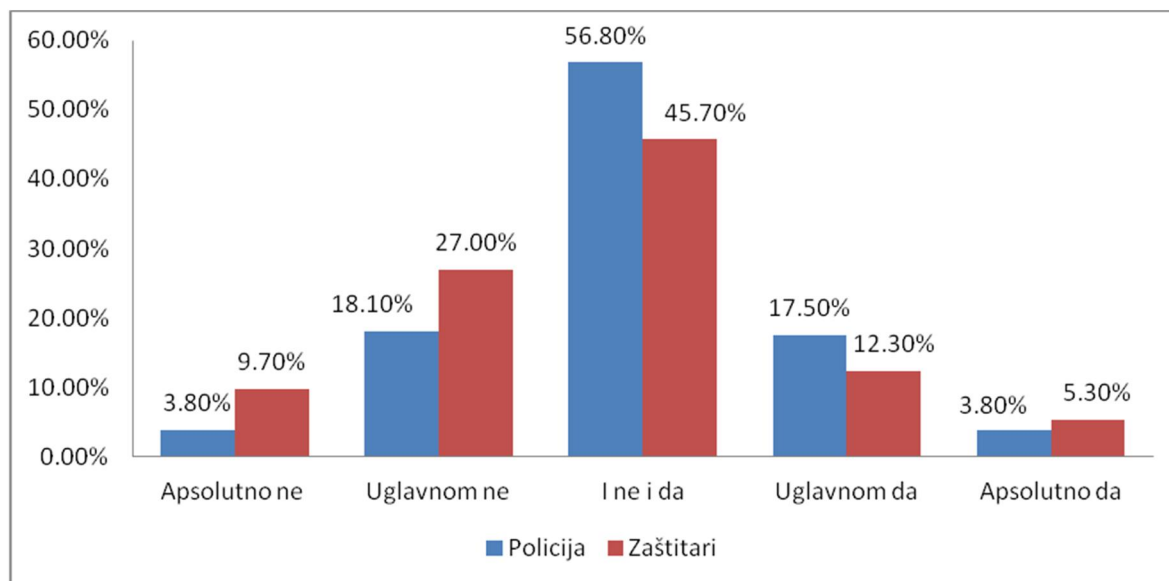
Najviši udio ispitanih zaštitarskih djelatnika (45,9%) procjenjuje da policijski službenici i jesu i nisu brzi što je ipak znatno manja količina izražene dileme nego kod policijskih službenika u odnosu na brzinu zaštitara. Nadalje, 25,8% privatnih zaštitara smatra da su policijski službenici uglavnom brzi, dok 10,9% smatra da uglavnom nisu brzi. 12% privatnih zaštitara smatra da su policijski službenici apsolutno brzi. 16,2 % privatnih zaštitara smatra da policijski službenici uglavnom i apsolutno nisu brzi.

Grafikon 16. Učinkoviti

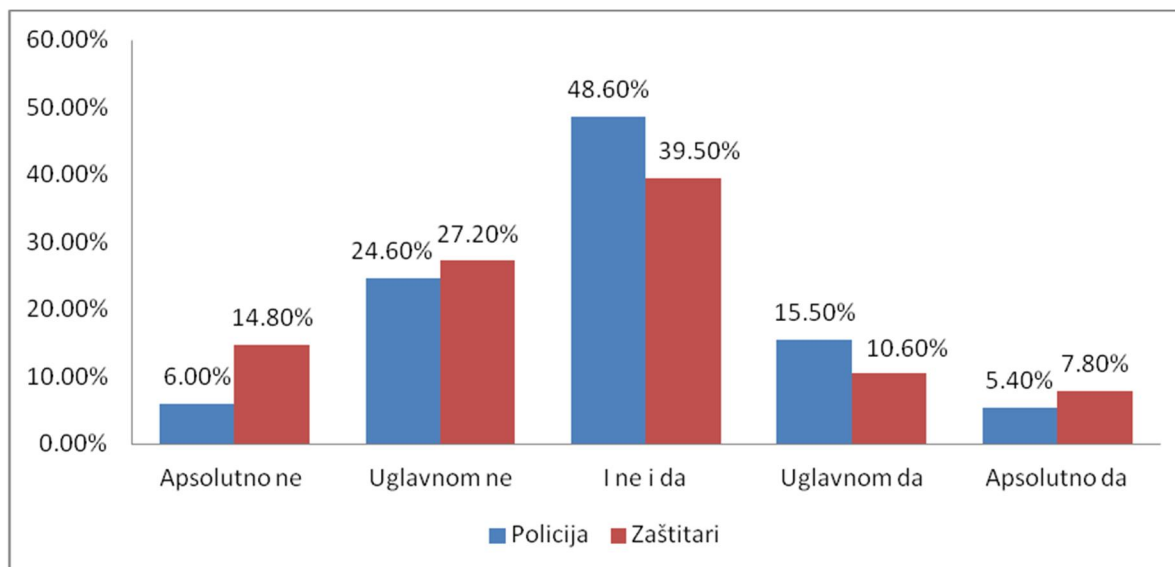
Iz Grafikona 16. vidljivo je da više od polovice policijskih službenika (58,5%) smatra da su privatni zaštitari i učinkoviti i neučinkoviti. 16,1% policijskih službenika smatra da su zaštitari uglavnom učinkoviti, dok 17,1% smatra da uglavnom nisu učinkoviti. Nešto manji udio (2,8%) policijskih službenika smatra da su zaštitari apsolutno učinkoviti, dok ih relativno dvostruko više (5,4%) smatra da apsolutno nisu učinkoviti. Nadalje, 43,9% privatnih zaštitara ima ambivalentan stav o učinkovitosti policijskih službenika. 29,9% zaštitara smatra da su policijski službenici uglavnom učinkoviti, dok 9,2% smatra da uglavnom nisu učinkoviti. Neznatan udio privatnih zaštitara (4,5%) smatra da su policijski službenici apsolutno neučinkoviti, dok čak 12,6% smatra da su apsolutno učinkoviti.

Grafikon 17. Površni

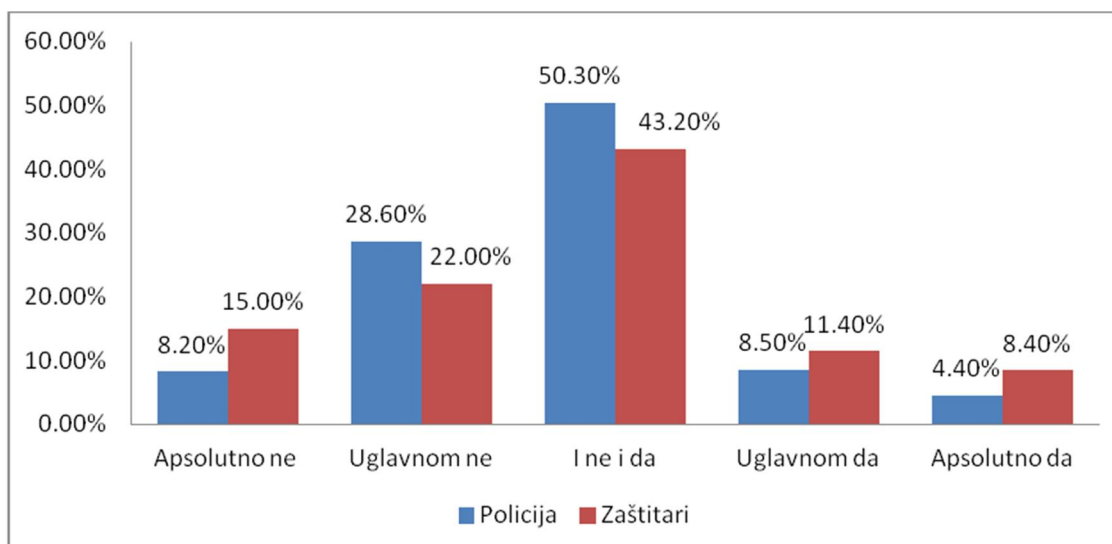
Prema Grafikonu 17., možemo zaključiti da više od polovice ispitanih policijskih službenika (56,8%) nema određeno mišljenje o površnosti privatnih zaštitara. 17,5% policijskih službenika smatra da su privatni zaštitari uglavnom površni, dok 18,1% smatra da uglavnom nisu površni. Jednak udio policijskih službenika (3,8%) smatra da privatni zaštitari jesu i nisu apsolutno površni. Najveći udio ispitanih zaštitara (45,7%) smatra da policijski službenici i jesu i nisu površni. 27% privatnih zaštitara smatra da policijski službenici uglavnom nisu površni, dok 12,3% smatra da uglavnom jesu površni. Nešto manji udio ispitanih privatnih zaštitara (5,3%) procjenjuje da su policijski službenici apsolutno površni, dok 9,7% smatra da apsolutno nisu površni.

Grafikon 18. Skloni zloporabi vlasti

Grafikon 18. pokazuje da 48,6% policijskih službenika procjenjuje da privatni zaštitari jesu i nisu skloni zloporabi vlasti. 39,5% privatnih zaštitara nema određeno mišljenje o sklonosti zloporabe vlasti od strane policijskih službenika. 20,9% policijskih službenika procjenjuje da su privatni zaštitari uglavnom i apsolutno skloni zloporabi vlasti, dok 30,6% smatra da uglavnom i apsolutno nisu skloni zloporabi vlasti. 18,4% privatnih zaštitara smatra da su policijski službenici uglavnom i apsolutno skloni zloporabi vlasti, dok 42% smatra da apsolutno i uglavnom nisu skloni zloporabi vlasti.

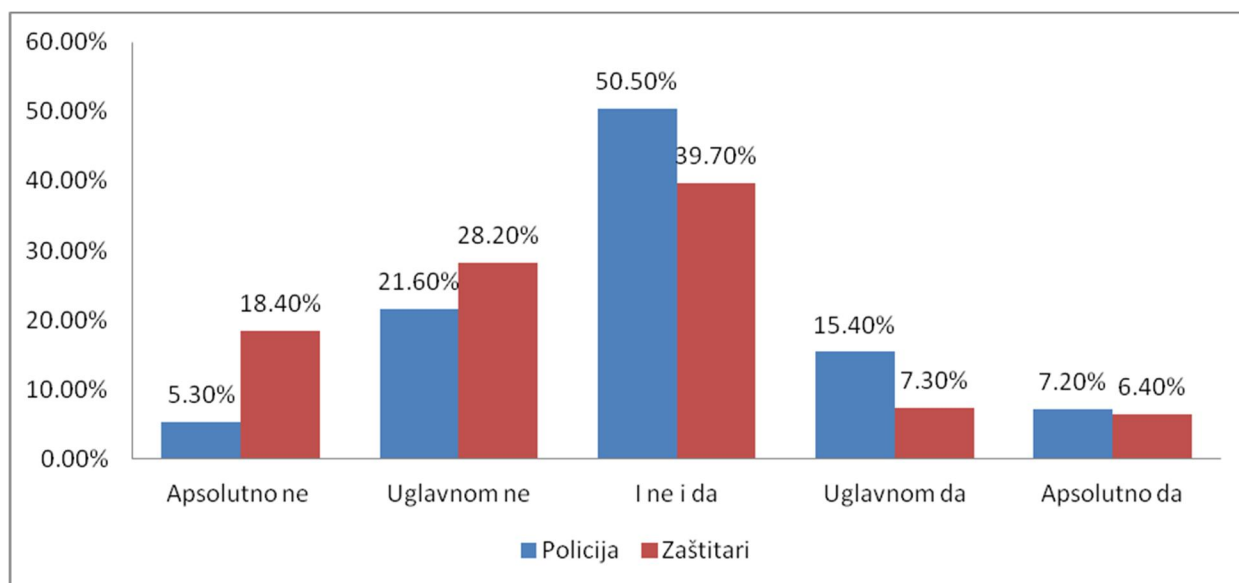
Grafikon 19. Skloni korupciji

Iz Grafikona 19., možemo zaključiti da više od polovice (50,3%) policijskih službenika smatra da privatni zaštitari jesu i nisu skloni korupciji. 28,6% smatra da zaštitari uglavnom nisu skloni korupciji, a nešto manji udio (8,2%) smatra da apsolutno nisu skloni korupciji. Sličan udio (8,5%) policijskih službenika procjenjuje da su zaštitarski djelatnici uglavnom skloni korupciji, dok 4,4% smatra da su apsolutno skloni korupciji. Nešto manje od polovice privatnih zaštitara (43,2%) smatra da policijski službenici i jesu i nisu skloni korupciji. 22% smatra da policijski službenici uglavnom nisu skloni korupciji, dok 11,4% smatra da

uglavnom jesu skloni korupciji. Nadalje, 8,4% ispitanih zaštitara smatra da su policijski službenici apsolutno skloni korupciji, dok 15% smatra da apsolutno nisu skloni korupciji.

Grafikon 20. Skloni nasilju

Iz Grafikona 20., možemo vidjeti da 50,5% ispitanih policijskih službenika ima ambivalentan stav u odnosu na sklonost nasilju od strane privatnih zaštitara. 22,6% smatra da su privatni zaštitari uglavnom i apsolutno skloni nasilju, dok 26,9% smatra da uglavnom i apsolutno nisu skloni nasilju. Nadalje, nešto manje od polovice ispitanih privatnih zaštitara (39,7%) smatra da policijski službenici i jesu i nisu skloni nasilju. 13,7% ispitanih privatnih zaštitara smatra da su policijski službenici uglavnom i apsolutno skloni nasilju, dok skoro polovica (46,6%) smatra da apsolutno i uglavnom nisu skloni nasilju.

4. RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Javna policija nije više jedini davatelj sigurnosti u suvremenom društvu, ali se postavlja pitanje koliko su ti drugi pružatelji sigurnosnih usluga spremni za takav posao i koliko su spremni na suradnju s policijom kao glavnom javnom sigurnosnom službom. Budući da su policijski službenici i zaštitarski djelatnici najbrojniji predstavnici „pluralne policijske obitelji“ u Hrvatskoj kao i u mnogim drugim zemljama, razumljivo je da je za takvu suradnju potreban dobar odnos između policije i privatnih zaštitara i organizacija kojima pripadaju. Pri tome treba imati na umu činjenicu da policija i privatna zaštita operiraju u različitim sferama: policija sebe opisuje kao instituciju koja je zadužena za sigurnost, javni red i poštivanje zakona, dok je privatna sigurnost ekonomska aktivnost koja je primarno vođena profitom. Moto policije je „štititi i služiti“, a moto privatne sigurnosti je „zaštititi i zaraditi novac“.

Upravo iz navedenih razloga ne začuđuje ovdje utvrđena činjenica da policijski službenici i privatni zaštitari imaju različite percepcije jedni o drugima. Štoviše, na temelju ovdje dobivenih rezultata možemo zaključiti da privatni zaštitari većinom imaju znatno bolje percepcije policijskih službenika nego što policijski službenici percipiraju zaštitare. Moguće je da na takvo stanje utječu i položaji njihovih organizacija u sigurnosnom sustavu: iza policije stoji tradicija dok je privatna zaštita ipak relativno nova pojava na sigurnosnoj sceni koja je limitirana u Hrvatskoj na urbane sredine. Očito se i od strane policijskih službenika i od strane privatnih zaštitara policijski posao smatra pravom i vjerodostojnom profesijom, dok je područje privatne zaštite još nedovoljno artikulirano. U tom smislu potrebne su daljnje preciznije deskriptivne i

pogotovo multivarijatne analize kako bi se precizno utvrdilo porijeklo ovdje iskazanih razlika u međusobnim percepcijama policijskih službenika i privatnih zaštitara.

Slično je istraživanje u susjednoj Sloveniji proveo Dvojmoč (2012) i došao je do vrlo sličnih rezultata. Isti autor tvrdi da je s jedne strane privatna sigurnost u Sloveniji djelatnost koja je usko usklađena sa sustavom nacionalne sigurnosti, dok je s druge strane to samo jedna od mnogih gospodarskih aktivnosti u tržišnom društvu. No, čini se da bismo se mogli složiti s njegovom tvrdnjom da je privatna sigurnost nešto više od ekonomske aktivnosti i nešto što treba biti oprezno promatrano s obzirom da se radi o sferi sigurnosti kao jednoj od najvažnijih sfera javnog i osobnog života ljudi na svakom a ne samo urbanom području. Upravo iz tog razloga potrebno je dalje razvijati istraživanja ove vrste.

LITERATURA

- Abrahamsen, R., Williams, M.C. (2007) Securing the city: private security companies and non-state authority in global governance. *International Relations*, 21, 2, 237-253.
- Berkowitz, L. (1993) *Aggression: Its Causes, Consequences, and Control*. Philadelphia: Temple University Press.
- Cajner Mraović, I., Faber, V., Volarević, G. (2003): *Strategija djelovanja Policija u zajednici*. MUP RH, Zagreb.
- Cozens, P. M., Saville, G., Hillier, D. (2005) Crime prevention through environmental design (CPTED): a review and modern bibliography. *Property Management*, 23, 5.
- Dvojmoč, M. (2012) *Nedržavno institucionalno zagotavljanje varnosti ter občinska redarstva v Republiki Sloveniji*. Doktorska disertacija. Nova Gorica: Evropska pravna fakulteta.
- Jones, T., Newburn, T. (2006) *Plural Policing. A Comparative Perspective*. London, New York: Routledge.
- Ruddell, R., Thomas, M.O., Patten, R. (2011) Examining the roles of the police and private security officers in urban social control. *International Journal of Police Science & Management*, 1, 13, 54-69.
- United Nations Office on Drugs and Crime , United Nations Human Settlements Programme (2011) *Introductory Handbook on Policing Urban Space*. New York: United Nations.

Dubravko Derk

Barbara Prprović

Nikolina Nemeć

THE ATTITUDES OF POLICE OFFICERS AND PRIVATE SECURITY GUARDS AS A FACTOR OF COOPERATION IN MATTERS OF URBAN SECURITY

Summary

The starting point of this paper is the fact that in many countries, including Croatia, combating urban crime and public disorder is no longer a task only of the police, but also of private security companies. High levels of urban growth and inadequate services coupled with broad political, social and economical transitions sometimes lead to rising crime rates and calls from various groups for more representative policing. Because of the process of privatisation, decentralization and strengthening of civic sector, in understanding urban policing, government officials must consider the different types of agencies and services that exist within their national, regional and municipal contexts. Building effective urban policing involves understanding the contributions the different types of services can make in incorporating the insights of the leaders of the different institutions into policing policy. Having this in mind, the main goal of the paper is to explore the attitudes of police officers and security guards about their potentials for cooperation. As the biggest cities in each country always play a key role in shaping the trends in nature and scope of crime at the whole country level, this research was conducted on a representative sample of police officers of Zagreb Police Department and private security guards employed by the private security companies that are registered and operate in Zagreb. The given results indicate the possibility of improving cooperation between the police and private security guards.

Key words: *police, private security, urban security and safety, attitudes, cooperation*

**PRELIMINARNI REZULTATI PROJEKTA “SIGURNOST U PROMETU”: SOCIOLOŠKA
ISTRAŽIVANJA MEĐU MALOLJETNIM PREKRŠITELJIMA U PROMETU NA PODRUČJU
SPLITA I OKOLICE**

Sažetak

Splitski projekt “Sigurnost u prometu” utemeljen je na potrebi izvršenja sankcija prema maloljetnim počiniteljima prometnih prekršaja, koji se radi provjere znanja prometnih propisa upućuju u ustanovu za osposobljavanje vozača. U našem slučaju, upućivani su na trodnevne cikluse predavanja u prostore Crvenog križa u Splitu. Teme su bile prometno-preventivni odgoj sudionika u prometu, prometna pravila i znakovi, opći postupak u prometnim nesrećama i odgovornost u prometu. U periodu od srpnja 2010. do siječnja 2014. provedena su anketna istraživanja na uzorku od 86 polaznika. Prve ankete provodile su se prije početka predavanja, kako bi se utvrdilo s kakvim predznanjem o sigurnosti u prometu prekršitelji ulaze na predavanja. Drugo (evaluacijsko) istraživanje provodilo se nakon održanih predavanja, kako bi se vidjelo je li se promijenilo znanje o sigurnosti u prometu. Rezultati pokazuju da preventivno-represivne mjere prema maloljetnicima pozitivno utječu na svijest o sigurnosti u prometu. Stoga bi preventivnu edukaciju trebalo provoditi u svim srednjim školama, a s projektom bi trebalo upoznati roditelje/skrbnike učenika. Prva anketa pokazala je da su maloljetnici svjesni opasnosti vožnje pod utjecajem alkohola, ali su manje svjesni opasnosti brze vožnje. Zabilježena je i samouvjerenost mladih vozača, gdje značajan broj smatra da su bolji vozači od ostalih. Evaluacijska anketa upozorila je na pomake: porasla je svijest o opasnosti rizične vožnje, a smanjena je razina samouvjerenosti. Polaznici su istaknuli da su im sva predavanja bila važna, ali prednost daju prvoj pomoći jer smatraju da su primjenjiva u svakodnevnom životu. Na kraju, predložili su da predavanja budu više interaktivna, a manje ex cathedra (videomaterijali, simulatori, izlasci na poligon i slčno).

Ključne riječi: *maloljetni prekršitelji, ulazna i evaluacijska anketa, prometno-preventivni odgoj, opći postupak u prometnim nesrećama, odgovornost u prometu.*

¹⁰⁴ Doc.dr.sc. Neven Duvnjak, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar-Centar Split, e-mail: ipdi-cst@st.t-com.hr

1. UVOD

Projekt "Sigurnost u prometu" rezultat je suradnje Gradskog društva Crvenog križa Split s Prekršajnim sudom u Splitu, Centrom za socijalnu skrb Split i PU splitsko-dalmatinskom, Odsjekom za sigurnost cestovnog prometa. Utemeljen je na potrebi izvršenja sankcija prema maloljetnim počiniteljima prometnih prekršaja, odnosno odgojne mjere posebne obveze predviđene Prekršajnim zakonom u članku 69. stavku 2. točki 5., koja podrazumijeva da se zbog učenja ili provjere znanja prometnih propisa prekršitelj uputi u nadležnu ustanovu za osposobljavanje vozača. Prekršitelji su upućeni na trodnevni ciklus interaktivnih predavanja u prostorije Crvenog križa u Splitu (tri puta po dva školska sata), a teme su bile sljedeće:

- prometno-preventivni odgoj sudionika u prometu¹⁰⁵,
- prometna pravila,
- prometni znakovi,
- razgovor s polaznicima,
- opći postupak u prometnim nesrećama,
- odgovornost u prometu – kako smanjiti broj unesrećenih.¹⁰⁶

Prema praćenjima Centra za socijalnu skrb Split, na godišnjoj razini zaprimi se do 120 predmeta koji se odnose na maloljetne prekršitelje u prometu. Iako predviđena zakonom, spomenuta odgojna mjera nije se do sada provodila na području grada. Naime, Centar za socijalnu skrb Split, kao pratitelj izvršenja mjere, nije imao partnera u zajednici koji bi istu mjeru provodio. U veljači 2009. održan je sastanak spomenutih institucija u Prekršajnom sudu u Splitu te je dogovorena suradnja u provođenju preventivno-represivne mjere među maloljetnim prekršteljima. Isto tako predviđeno je razvijanje sustava praćenja korisnika uključenih u program koji će omogućiti povratnu informaciju o provođenju mjere prema kriterijima pristupanja provođenju mjere i prisutnosti tijekom cijeloga programa. U sustav praćenja uključit će se evidencija o ponovnim počiniteljima prekršaja koji se pojavljuju u programu. Program edukacije mjeri se putem vanjske evaluacije, a njeni preliminarni rezultati prikazani su u ovom radu. On je sastavni dio projekta "Sigurnost u prometu" kojemu je cilj ustanoviti povezanost ishoda edukacije sa stavovima polaznika iskazanim kroz njeno vrednovanje.

2. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Središnji je problem istraživanja utvrditi je li opisana preventivno-represivna mjera pozitivno djelovala na maloljetne prekršitelje, odnosno jesu li se promijenili njihovi stavovi o potrebi poštovanja propisa i pravila nužnih za sigurno ponašanje u prometu. Naša je hipoteza da će uspjeh interaktivnih predavanja biti djelomičan s obzirom na dob sudionika, njihovu sklonost rizičnom ponašanju i pretpostavku da neće bezrezervno poštovati autoritete (u našem slučaju predavače/predavačice).

U dosadašnjim istraživanjima korisnom se pokazala američka studija "Driving Through the Eyes of Teens. A Closer Look" i zbog reprezentativnosti uzorka i zbog sličnosti s našim problemom istraživanja.¹⁰⁷ Ovdje ćemo izdvojiti dio važnih rezultata: maloljetnici ne smatraju sebe neiskusnim vozačima; roditelji

¹⁰⁵ Stanje sigurnosti na području Splitsko-dalmatinske županije i grada Splita, najčešće greške mladih sudionika u prometu s posebnim osvrtom na vožnju pod utjecajem alkohola i droga, te sankcije u cestovnom prometu.

¹⁰⁶ Predavači su bili dipl. ing. Zdravko Gabelica (cestovni promet) i dr. med. Zdenka Rogošić (opći postupak u prometnim nesrećama).

¹⁰⁷ Istraživanje je provedeno na uzorku od 68 slučajno odabranih javnih srednjih škola u SAD-u, a njime je obuhvaćeno 5.665 učenika/ica triju završnih razreda. Uzorak je reprezentativan s obzirom na ukupan broj od 10,6 milijuna učenika javnih srednjih škola u SAD-u.

imaju ključnu ulogu za sigurnu vožnju tinejdžera (nadgledanje, pomoć i podrška); važno je da roditelji ograniče početniku samostalno korištenje automobila prvih 6 do 12 mjeseci, odnosno da ga on u tom periodu dijeli s ostalim članovima obitelji; maloljetnici bez vozačke dozvole skloniji su nesigurnim i rizičnim ponašanjima u vožnji nego tinejdžeri s dozvolom (npr. vožnja bez pojasa, sklonost brzom vožnji i slično) i znatno su češće sudionici prometnih nesreća (Winston, 2007, 3).

Ostala istraživanja bave se specifičnim problemima vezanim uz ponašanje maloljetnika u prometu, a ovdje ćemo izdvojiti njihove glavne rezultate. Prva tri odnose se na roditeljski nadzor, odnosno odgoj mladih vozača. Ključni nalazi su sljedeći: roditelji smatraju da su njihova djeca bolje pripremljena za vožnju od ostale djece i uglavnom nisu zabrinuti zbog moguće brze vožnje. Smatraju da bi mladim vozačima trebalo uvesti restrikcije na noćnu vožnju i na razgovore mobitelom dok voze, ali misle da većina ostalih roditelja to ne čini (Guttman, 2012, 259-262). Dva istraživanja bave se načinom na koji roditelji percipiraju učenje vožnje kod adolescenata, a kod oba se utvrdilo da bi roditelji trebali imati veću institucionalnu podršku i organiziranu edukaciju kako bi što bolje mogli pomoći djeci da postanu dobri vozači (Mirman i Kay, 2012, 419; Beck i sur., 2002, 77-81).¹⁰⁸ Sljedeće istraživanje koje se bave rizičnim ponašanjima tipičnim za mlade vozače. Općenito gledajući, pokazalo se da stariji vozači bolje reagiraju od mladih u opasnim situacijama (npr. u slučaju zaustavljanja automobila na žuto svjetlo na raskrižju), pa čak i kad koriste mobitel (Olsen i Simmons-Morton, 2005, 1910; Dow i sur., 2008, 1917-1919, Ohlhauser i sur., 2011, 1921-1923). Sljedeće istraživanje govori kako je iznimno važno da mladi vozači steknu što više iskustva u izbjegavanju rizika u vožnji, te u poboljšavanju percepcije općenito, pri čemu se ističe uloga roditelja kroz dodatnu edukaciju (Bonfiglio i sur., 2014, 2138-2139).¹⁰⁹

U suvremenoj literaturi velika pozornost posvećuje se, uz prebrzu vožnju, korištenju mobitela za upravljačem, konzumiranju alkohola, te konverzaciji mladih vozača sa suvozačima (najčešće vršnjacima) tijekom vožnje. Konverzacija između vozača i suvozača pokazala se visokim faktorom rizika, pogotovo ako su sudionici u kompetitivnom odnosu (Lerner i sur., 1903-1904, 2005; Tiedeken i sur.; 2031-2032, 2014). Što se tiče korištenja mobitela, sveprisutnih među mladom populacijom, istraživanja pokazuju da je vrijeme reakcije kočenja, zaustavljanja pred pješakom ili vozilom kod neiskusnih vozača koji koriste mobitel produženo u usporedbi sa starijim vozačima (Christholm i sur., 2006). Posebno opasnim pokazalo se pisanje poruka tijekom vožnje među mladim vozačima, jer je količina vremena u kojoj mladi vozači ne gledaju u cestu četiri puta manja nego u uvjetima kada ne pišu poruke. Uz navedeno, znatno češće se dešava prelaženje u drugu traku i smanjivanje razmaka između vozila (Hosking, Young i Regan, 585-590, 2009). Slične rezultate o rizičnim ponašanjima mladih dobili su Elliot i sur. (2008), Ginsburg i sur. (2008), Ginsburg i sur. (2009), te Garcia-Espana i sur. (2009). Naposljetku, korisna su istraživanja koja se bave analizom ponašanja tinejdžera s psihologijskog aspekta općenito (Casey, 80-81, 2013; Tilleczek, 776-795), te ona koja se analiziraju nove programe vozačke obuke (Stanley i Mueller, 2009, 1348-1352) ili korištenje simulatora vožnje novije generacije (Backlund i sur., 2010, 145-169).

¹⁰⁸ Brojna istraživanja pokazala su da roditelji (uglavnom očevi) imaju veliku ulogu u osposobljavanju svoje djece – mladih vozača. Međutim, to nikako ne znači da njihova edukacija može zamijeniti onu u ovlaštenim vozačkim školama. Ovakvi prijedlozi teže roditelje učiniti što boljima u onom dijelu obuke vozača početnika koji isključivo služi kao dopuna učenja vožnje u autoškolama.

¹⁰⁹ Podrazumijeva se da bi u stjecanju vozačkog iskustva, nakon autoškola, glavnu ulogu trebali imati roditelji, na što upućuju istraživanja spomenuta u članku.

3. CILJEVI ISTRAŽIVANJA U OKVIRU PROJEKTA “SIGURNOST U PROMETU”

Opći cilj Projekta je preventivno-represivnim mjerama usmjerenim na populaciju maloljetnih sudionika u prometu kontinuirano doprinositi većoj sigurnosti u cestovnom prometu na području grada Splita. Poseban cilj ostvaren je provođenjem dvaju anketnih istraživanja. Prvim istraživanjem, koje je provedeno prije početka predavanja, utvrdili smo s kakvim stavovima i znanjem o sigurnosti u prometu mladi prekršitelji dolaze na interaktivna predavanja. Drugo, evaluacijsko, istraživanje provedeno je nakon održanih predavanja kako bi se pokazalo jesu li i u kojoj mjeri promijenjeni stavovi i znanja ispitanika o sigurnosti u prometu.

4. METODOLOŠKI ASPEKTI ISTRAŽIVANJA

Istraživački uzorak činili su svi prekršitelji u prometu koji su upućeni na trodnevni ciklus predavanja, odnosno mladi maloljetnici od 14 do 16 godina, stariji maloljetnici od 16 do 18 godina, te mladi punoljetnici.¹¹⁰ U prijedlogu projekta predviđena je dinamika provođenja aktivnosti prema kojoj su se one trebale provoditi jednom mjesečno, tijekom tri poslijepodneva za redom, u trajanju od dva školska sata. S obzirom na strukturu očekivane korisničke populacije, jednim ciklusom planiralo se obuhvatiti maksimalno 12 sudionika. Dakle, predviđen je ukupan broj od 120 korisnika ili 12 korisnika po grupi, tijekom 10 ciklusa. Aktivnosti su se provodile u prostorima Gradskog društva Crvenog križa Split, gdje su popunjavani upitnici u prisutnosti predavača. U periodu od srpnja 2010. do siječnja 2014. održano je četrnaest ciklusa predavanja, kojima je prisustvovalo 86 prekršitelja.¹¹¹

Kao istraživački instrument korišten je anketni upitnik. Prvi upitnik, koji je popunjavao prije početka predavanja, sastoji se od 38 pitanja i 71 čestice. Pitanja zatvorenog tipa je 22, a otvorenog 16. Drugi (evaluacijski) upitnik sadrži 20 pitanja i 62 čestice, pitanja zatvorenog tipa je 13, a otvorenog 7. Za obradu podataka korišten je računalni statistički paket SPSS.10.

Hipoteza istraživanja je da će provedeni program edukacije povećati informiranost i pozitivno utjecati na stavove ispitanika o odgovornom ponašanju sudionika u prometu. Provjera hipoteze dobivena je usporedbom rezultata prve i druge (evaluacijske) ankete.

5. REZULTATI I RASPRAVA

5.1. Rezultati prve ankete provedene prije početka interaktivnih predavanja

5.1.1. Sociodemografska obilježja maloljetnih prekršitelja u prometu

Prvih osam pitanja u anketi odnosi se na glavna sociodemografska obilježja ispitanika. Pokazalo se da su prekršitelji u velikoj većini muškoga spola (njih 83 ili 97,6 posto), uz samo dvije pripadnice ženskoga spola (2,4 posto).¹¹² Prosječna dob mladih u uzorku je 18 godina (preciznije 17,7), uz napomenu da su najmlađi imali 16 godina, a najstariji 21 godinu. Polaznici predavanja pohađaju ili su završili sljedeće škole:

¹¹⁰ U manjem broju, ako se predmet na sudu riješi nakon što prekršitelj napuni 18 godina, korisnici mogu biti mladi punoljetnici. Napominjemo da mladi maloljetnici (do 16 godina) ne mogu imati vozačku dozvolu, a stariji maloljetnici (od 16 do 18 godina) mogu imati dozvolu samo za motocikle.

¹¹¹ Iako je broj ispitanika bio nešto manji od očekivanog, bio je dovoljan za provedbu statističke analize.

¹¹² Jedan polaznik/ica nije odgovorio/la na ovo pitanje.

Tablica 1: Škole koje prekršitelji pohađaju ili su završili¹¹³

Škola	%
Obrtno-tehnička	30,2
Pomorska	11,6
Prometna	9,3
Graditeljska	7,0
Turističko-ugostiteljska	5,8
Strukovna škola "Blaž Jurjev Trogiranin"	5,8

Iz tablice 1 vidi se kako najveći broj prekršitelja (zbrojeno, njih je više od 50 posto) dolazi iz tri splitske srednje škole: obrtno-tehničke, pomorske i prometne. Zanimljivo je da su učenici koji pohađaju prometnu školu i koji bi prvi trebali biti educirani o sigurnosti u prometu, skloni činiti prekršaje bilo kao vozači motocikala, bilo automobila. S druge strane, najmanje prekršitelja dolazi iz gimnazije "Vladimir Nazor", privatne srednje škole "Marko Antun de Dominis" i zdravstvene škole (po jedan iz svake od navedenih).¹¹⁴

Što se tiče mjesta u kojemu su proveli djetinjstvo do 10. godine života, većina ih je odrasla u gradu većem od 30.000 stanovnika (38,4 posto) ili u gradu srednje veličine, između 10.000 i 30.000 stanovnika (svaki četvrti ili 24,4 posto). Znatno manje ih je odraslo u seoskoj sredini (18,6 posto). Odgovori na pitanje "Gdje sada živiš?" vrlo su slični prethodnima: najviše ih živi u većem gradu (39,5 posto) ili u gradu srednje veličine (24,4 posto), a najmanje u gradiću do 10.000 stanovnika (15,1 posto).

Velika većina prekršitelja odrasla je u cjelovitim obiteljima, s majkom i ocem (86 posto), a po prilici svaki deseti samo s majkom (9,3 posto). I po pitanju broja braće i sestara većina ih se uklapa u hrvatski prosjek: jednoga brata ili sestru ima svaki drugi ispitanik (49,4 posto), a dvoje svaki četvrti (26,6 posto). Očevi anketiranih učenika najčešće imaju završenu strukovnu (43,2 posto) ili četverogodišnju srednju školu (32,1 posto), a fakultetski obrazovanih je svega 13,6 posto. Što se tiče majki, najviše ih ima završenu četverogodišnju školu (43,6 posto) i strukovnu školu (24,4 posto), a fakultet je završila, po prilici, tek svaka deseta majka (11,5 posto).

Sljedeće pitanje istražuje atmosferu i odnose u obiteljima prekršitelja tijekom njihova odrastanja. Većina ocjenjuje da su atmosfera i odnosi unutar obitelji bili vrlo dobri (47,1 posto), a nešto manje ih ocjenjuje "uglavnom dobrima" (43,5 posto). Posljednje pitanje o sociodemografskim obilježjima odnosi se na kvalitetu života i glasi: "Smatraš li da tvoja obitelj (roditelji) žive bolje ili lošije od drugih?". Gotovo 90 posto ispitanika smatra da njihova obitelj živi slično kao i ostale, a 7,1 posto da živi bolje od drugih.

Ako bismo načinili "portret" tipičnog maloljetnog prekršitelja u prometu na području Splita, on bi imao sljedeće karakteristike: ima 18 godina, pohađa strukovnu školu, rođen je i živi u urbanoj sredini, odrastao je s oba roditelja, ima jednu sestru ili brata, roditelji imaju završenu strukovnu ili srednju školu, obiteljski odnosi su uredni, a kvaliteta života je prosječna, slična kao i u većini ostalih obitelji.

¹¹³ Napominjemo da su u tablicu uvrštene one škole koje pohađa ili ih je pohađalo više od 5 posto prekršitelja. Zanimljivo je da jedan ispitanik navodi kako pohađa osnovnu školu, a dvoje fakultete (građevinski i pomorski).

¹¹⁴ Što se tiče primjene rezultata ovoga istraživanja u praksi, spomenuti podaci korisni su za nositelje Projekta u smislu provođenja preventivne edukacije o sigurnosti u prometu u onim školama iz kojih dolazi najveći broj prekršitelja.

5.1.2. Osnovna obilježja ponašanja u prometu maloljetnih prekršitelja

Pitanja koja slijede odnose se na brojne moguće situacije u prometu koje su se već dogodile mladim vozačima ili koje bi se mogle dogoditi u bliskoj budućnosti, a u prvom redu nas zanimaju nepažnja, samouvjerenost i sklonost rizičnom ponašanju, odnosno sve ono što može biti opasno i za neiskusne vozače i za sve ostale sudionike u prometu (vozače i pješake).

Prvo pitanje odnosilo se na posjedovanje vozačke dozvole. Pokazalo se da čak tri četvrtine ispitanika (73,3 posto) nije imalo vozačku dozvolu kada su počinili prekršaj, dok svaki četvrti (26,7 posto) posjeduje vozačku dozvolu. Od onih koji imaju dozvolu, podjednak broj ima kategoriju a i b.

Vlastiti motor ima svaki treći maloljetni prekršitelj (35,3 posto). Oni koji nemaju motor najviše voze prijateljev (svaki drugi ili 50 posto) ili očev (34,8 posto), a znatno manje motor brata ili sestre (13 posto). Što se tiče kubikaže, uglavnom voze motocikle od 50 cm³ (svaki četvrti), slijede oni od 200 cm³ (11,6 posto) i 125 cm³ (10,5 posto). Što se starosti motocikala tiče, prekršitelji najčešće voze one proizvedene 2000., 2003., 2006. i 2005. godine, što znači da je prosječna starost vozila u vrijeme počinjenja prekršaja bila oko 10 godina. Ispitanici stanje svojih motorkotača ocjenjuju odličnim (39,4 posto) ili vrlo dobrim (32,4 posto), dok svaki četvrti smatra da je u dobrom stanju (23,9 posto).

Za razliku od motocikala, tek svaki deseti prekršitelj ima vlastiti automobil. Stoga uglavnom voze automobil oca (svaki drugi) ili majke (svaki četvrti). Od marki automobila najčešće se spominju yugo, škoda, volkswagen, mercedes i BMW. Kada se radi o samoprocjeni stanja automobila, odgovori su slični kao i kod procjene motocikala. Naime, 44 posto prekršitelja ocjenjuje automobil kojega vozi odličnim, svaki četvrti smatra da je u vrlo dobrom stanju, a svaki peti da je u dobrom stanju.

Na pitanje jesu li naučili voziti prije položenog ispita (koje se odnosi i na vozače motocikala i na vozače automobila), velika većina (88,9 posto) odgovara pozitivno, a tek svaki deseti (11,1 posto) negativno. Ponovno treba istaknuti da je posebno zabrinjavajući podatak prema kojemu je čak 82 posto mladih prekršitelja vozilo u prometu bez položenog vozačkog ispita.¹¹⁵

Tablica 2: Odgovori ispitanika na postavljene tvrdnje u rasponu ocjena od 1 do 5 (1-potpuno neslaganje, 5-potpuno slaganje, u postotcima)

Tvrdnje	Potpuno se ne slažem ← → Potpuno se slažem					as	sd
	1	2	3	4	5		
1. Bolji sam vozač nego ostali vozači mojih godina	6,0	15,7	28,9	24,1	25,3	3,5	1,2
2. Vjerojatno je da ću jednoga dana imati sudar u automobilu	18,8	18,8	30,0	11,3	21,3	3,0	1,4
3. Stariji vozači problem su na cesti	18,3	12,2	20,7	22,0	26,8	3,3	1,5
4. Učenje vožnje je gubitak vremena	56,1	17,1	19,5	3,7	3,7	1,8	1,1
5. Ostali vozači uglavnom su uljudni	10,8	18,1	39,8	20,5	10,8	3,0	1,1
6. Vožnja pod utjecajem alkohola pogrešna je i opasna	16,0	6,2	6,2	8,6	63,0	4,0	1,6

¹¹⁵ Podaci koji govore da su mladi prekršitelji sami naučili voziti (vjerojatno uz pomoć oca, starijeg brata, prijatelja i sl.), te da se u velikom broju uključuju u promet bez položenog vozačkog ispita, vrlo su važni i njih treba uzeti u obzir u svim edukativnim i preventivnim programima za mladež koji su namijenjeni poboljšanju sigurnosti prometa. Ovdje bi najvažniju ulogu morali imati roditelji koji im ne bi smjeli davati svoje vozilo, te učitelji i nastavnici osnovnih i srednjih škola, koji bi trebali upozoravati na opasnost rizičnih oblika ponašanja.

7. Vjerojatno je da ću jednoga dana imati sudar kad sam na motociklu	25,3	13,9	32,9	7,6	20,3	2,8	1,4
8. Ne volim voziti blizu vozila ispred sebe	18,1	13,3	20,5	22,9	25,3	3,2	1,4
9. Žene vozači problem su na cesti	13,6	16,0	27,2	19,8	23,4	3,3	1,4
10. Vjerojatno je da ću jednoga dana imati pad s motocikla	18,3	22,0	22,0	14,6	23,2	3,0	1,4
11. Previše brza vožnja uvijek je pogrešna i opasna	6,0	10,8	22,9	24,1	36,1	3,7	1,2
12. Mislim da mi treba još satova vožnje	36,6	18,3	15,9	14,6	14,6	2,5	1,5
13. Ako popijem malo iznad 0,5‰ alkohola, mogu i dalje sigurno voziti	25,3	18,1	25,3	10,8	20,5	2,8	1,5
14. Vožnja brzinom propisanom znakom uvijek je sigurna	7,3	8,5	26,8	17,1	40,2	3,7	1,3
15. Bolji sam vozač od većine vozača	15,7	12,0	36,1	21,7	14,5	3,1	1,3
16. Brza vožnja je užitak	18,1	9,6	27,7	15,7	28,9	3,3	1,4
17. Strah me je da ću oboriti pješaka	29,6	14,8	37,0	11,1	7,4	2,5	1,3

as = aritmetička sredina

sd = standardna devijacija

Što se tiče tvrdnji iz tablice 2, pozitivno je da je najprihvaćenija ona prema kojoj je vožnja pod utjecajem alkohola pogrešna i opasna, s kojom se slaže 71,6 posto ispitanika. U istom smjeru su i tvrdnje da je previše brza vožnja uvijek pogrešna i opasna (prihvaća je 60,2 posto mladih vozača), te da je vožnja brzinom propisanom znakom uvijek sigurna (57,3 posto pozitivnih odgovora). S druge strane, kod mladih vozača – prekršitelja prisutna je određena doza samouvjerenosti jer svaki drugi (49,4 posto) smatra da je bolji vozač nego ostali vozači njihovih godina, a svaki treći misli da je bolji i od svih ostalih vozača, bez obzira na godine (36,2 posto). Svoju samouvjerenost pokazuju i u odnosu prema starijim vozačima, za koje svaki drugi ispitanik misli da su problem na cesti, te prema ženama – vozačicama koje 43,2 posto mladih vozača smatra “problemom na cesti”. Iako smo u prethodnim pitanjima vidjeli da je većina maloljetnih vozača svjesna opasnosti brze vožnje, ipak je njih 45 posto izjavilo da je brza vožnja užitak.

Tablica 3: Odgovori ispitanika na postavljene tvrdnje u rasponu ocjena od 1 do 5 (1-nikada, 5-vrlo često, u postotcima)

Situacije	Nikada← →Vrlo često					as	sd
	1	2	3	4	5		
1. Pretječem automobil ispred sebe koji usporava jer se približava području gdje je ograničena brzina	38,3	14,8	32,1	7,4	7,4	2,3	1,3
2. Previdim "zelenu strelicu" na semaforu koja mi dozvoljava skretanje	19,7	19,7	30,3	11,8	18,4	2,9	1,4
3. Zaboravim povući ručnu kočnicu kada završim vožnju (za vozače automobila!)	66,0	14,0	14,0	-	6,0	1,7	1,1
4. Vozim vrlo blizu automobila ispred sebe kako bih mu signalizirao da vozi brže ili da se makne sa ceste	39,7	20,5	24,4	9,0	6,4	2,2	1,2
5. Vozači koji mi dolaze ususret po noći upozoravaju me da ugasm duga svjetla (za vozače automobila!)	40,8	20,4	20,4	12,2	6,1	2,2	1,3
6. Kad sam na motociklu, vozim po središnjoj bijeloj crti ceste	50,6	20,8	10,4	11,7	6,5	2,0	1,3
7. Namjerno parkiram nepropisno kada moram nešto obaviti na brzini	41,8	19,0	29,1	5,1	5,1	2,1	1,2
8. Kršim prometno pravilo jer ne uočavam prometni znak	50,6	20,3	21,5	5,1	2,5	1,9	1,1
9. Ne primijetim na vrijeme kada se upali zeleno svjetlo na semaforu	65,4	19,2	12,8	1,3	1,3	1,5	0,9
10. Namjerno vozim iznad dopuštene brzine na glavnim cestama kada je slab promet	31,6	11,4	30,4	15,2	11,4	2,6	1,4
11. Prolazim kroz crveno svjetlo na semaforu, ako procijenim da nema opasnosti	64,1	23,1	9,0	2,6	1,3	1,5	0,9
12. Primijetim kako sam u nižoj brzini iako vozim dovoljno brzo da bih trebao prebaciti u višu brzinu	15,5	25,4	29,6	9,9	19,7	2,9	1,3
13. Želim voziti u "rikverc", ali automobil krene naprijed jer je u krivoj brzini	70,8	12,5	12,5	-	4,2	1,5	1,0
14. Namjerno vozim znatno iznad dopuštene brzine kada pretječem drugo vozilo	24,4	16,7	26,9	19,2	12,8	2,8	1,4
15. Skrenem krivo, pa moram voziti znatno duže da bih došao do odredišta	49,4	25,3	17,7	5,1	2,5	1,9	1,1
16. Krivo procijenim stanje ceste kada kočim i primijetim da je put kočenja duži nego što sam očekivao	42,5	31,3	20,0	5,0	1,3	1,9	1,0
17. Prebacim u neželjenu (krivu) brzinu dok vozim	70,7	21,3	4,0	4,0	-	1,4	0,8
18. Ne upalim žmigavac (ne dajem znak) prije skretanja	62,5	13,8	13,8	8,8	1,3	1,7	1,1
19. Umjesto žmigavaca upalim svjetla ili mi se desi obrnuto	83,8	8,8	7,5	-	-	1,2	0,6

20. Kada vozim motocikl, pretječem kolonu automobila	22,1	14,3	26,0	14,3	23,4	3,0	1,5
21. Razgovaram na mobitel dok vozim	50,0	26,3	12,5	3,8	7,5	1,9	1,2
22. Razgovaram sa suputnicima tijekom vožnje (za vozače automobila!)	24,0	10,0	30,0	18,0	18,0	3,0	1,4
23. Ne upalim žmigavac pri preostrojanju u drugu traku	50,0	25,0	12,5	3,8	8,8	2,0	1,3
24. Kad vozim motocikl, suvozač nosi zaštitnu kacigu	14,1	5,1	28,2	14,1	38,5	3,6	1,4
25. Vozim bez vezanog pojasa (za vozače automobila!)	41,7	18,8	16,7	8,3	14,6	2,4	1,5
26. Kada vozim motocikl, nosim zaštitnu kacigu	5,2	7,8	23,4	19,5	44,2	3,9	1,2
27. Prestrojim se (naglo uđem) ispred drugog automobila ako procijenim da mogu	43,8	26,3	25,0	3,8	1,3	1,9	1,0
28. Parkiram nepropisno jer ne mogu u blizini naći slobodno mjesto (za vozače automobila!)	44,0	28,0	20,0	2,0	6,0	2,0	1,1
29. Krivo procijenim brzinu prilikom skretanja, pa moram jako kočiti	55,0	32,5	5,0	5,0	2,5	1,7	1,0
30. Krivo procijenim brzinu vozila koje dolazi iz suprotnog smjera kada pretječem	57,5	27,5	8,8	5,0	1,3	1,7	0,9
31. Ne primijetim da me netko pretječe dok se taj automobil/motocikl ne nađe pokraj mene s bočne strane	55,0	26,3	15,0	3,8	-	1,7	0,9
32. Ne primijetim znak ograničenja brzine	32,9	31,6	24,1	6,3	5,1	2,2	1,1
33. Slušam glasno muziku dok vozim (za vozače automobila!)	28,0	20,0	22,0	18,0	12,0	2,7	1,4
34. Ne propuštam pješake na pješačkom prijelazu na kojemu nema semafora, osim ako baš nisam prisiljen	39,2	17,7	26,6	8,9	7,6	2,3	1,3
35. Pušim dok vozim	67,1	3,8	12,7	6,3	10,1	2,0	1,4
36. Kad vozim motocikl, "provlačim" se i "ubacujem" među automobile	27,3	14,3	23,4	15,6	19,5	2,9	1,5
37. Kad vozim motocikl, nosim zaštitnu jaknu	27,0	24,3	24,3	8,1	16,2	2,6	0,9
38. Zaboravim u kojoj sam brzini pa provjerim rukom položaj mjenjača	20,7	50,0	22,4	3,4	3,4	2,2	0,9
39. Ubrzavam prije dolaska na raskršće kada se svjetla na semaforu mijenjaju u žuto	32,1	15,4	25,6	16,7	10,3	2,6	1,4

as = aritmetička sredina

sd = standardna devijacija

U tablici 3 ispitanici su trebali odgovarati koliko im se često događaju određene situacije u vožnji, koje većinom upućuju na moguću neiskusnost, nepažnju i sklonost rizičnim ponašanjima. Navedenih situacija je bilo ukupno 39, a kod manje od trećine (12) pokazalo se kako se javljaju učestalošću većoj od prosječne. Prva se odnosi na vozače motocikala, odnosno na nošenje zaštitne kacige. Kacigu nosi većina vozača motora (63,7 posto) i većina njihovih suvozača (52,6 posto). Međutim, obje brojke su male kada se uzme u obzir

činjenica da je nošenje kacige zakonom propisana obaveza i najvažniji element sigurnosti za vozače motora koji ih štiti od teških, često i smrtonosnih, ozljeda.

U tekstu koji slijedi nabrojiti ćemo situacije koje negativno utječu na sigurnost vožnje, a relativno su proširene među mladim vozačima. Primjerice, vozači motocikala skloni su pretjecati kolonu vozila (37,7 posto), a vozači automobila razgovarati sa suputnicima tijekom vožnje (36 posto). Nadalje, previđaju zelenu strelicu na semaforu koja im dozvoljava skretanje (30,2 posto), voze u nižoj brzini nego što to zahtijeva brzina vožnje (29,6 posto), a dio vozača motocikala “provlači” se ili “ubacuje” među automobile (svaki treći ili 35,1 posto). Nabrojiti ćemo ostale situacije u prometu koje se pojavljuju u istoj ili nešto manjoj učestalosti od navedenih: namjerna vožnja iznad dopuštene brzine prilikom pretjecanja (32 posto), slušanje glasne muzike u vožnji (30 posto), ubrzavanje na raskršću kada se svjetla semafora mijenjaju u žuto (27 posto) i namjerna brza vožnja glavnim cestama kada je slab promet (26,6 posto).

Prosječan broj sati koje mladi vozači odvoze u jednome danu iznosi 3,4 sata, ali ovdje treba uzeti u obzir raspršenost podataka, jer su neki ispitanici naveli kako dnevno voze osam, deset, pa i petnaest sati ($as=3,4$, $sd=3,0$).

Sljedećih osam pitanja odnosi se na nezgode i rizična ponašanja u prometu za koje smo pretpostavili da su već dogodile maloljetnim vozačima. Ovi podaci ujedno pokazuju sklonost mladih prekršitelja prema rizičnim ponašanjima. Iako većina mladih prekršitelja nije imala sudar dok su vozili automobil (80 posto), svaki peti je imao jedan sudar ili dva sudara (19,1 posto), što nije zanemariv broj. S druge strane, gotovo dvostruko više ispitanika doživjelo je jedan sudar ili više njih dok su bili putnici u automobilu (37,2 posto). Iako nismo postavili pitanje tko je tada vozio automobil, ovaj podatak ponovno upozorava na sklonost maloljetnika prema rizičnom ponašanju, posebno ako su vozači s kojima su doživjeli sudar bili njihovi prijatelji odnosno mlađe osobe. Naime, malo je vjerojatno da bi toliki broj sudara doživjeli da je vozilom upravljao stariji i iskusniji vozač.

Što se tiče pada s motocikla dok su ga sami vozili, pokazalo se da je 60 posto ispitanika imalo jedan pad ili više padova s motocikla, dok su kao suvozači doživljavali nešto manje padova (43 posto).

Zanimljivo je da velik broj maloljetnih prekršitelja u prometu nikada nije uhvatila policija u vožnji prevelikom brzinom (82,6 posto), dok je svaki deseti uhvaćen jednom ili dvaput (11,6 posto). Još manje ih je uhvaćeno u vožnji u alkoholiziranom stanju (7,0 posto), što znači da velika većina nikada nije uhvaćena zbog konzumiranja alkohola (91,9 posto). Posljednje pitanje u ovom nizu odnosilo se na počinjenje svih ostalih prekršaja, osim dvaju navedenih. Rezultati su nešto drugačiji i pokazuju da je većina anketiranih maloljetnih vozača sklona činiti prekršaje i gotovo 60 posto ih je uhvaćeno u kršenju nekog od prometnih pravila.¹¹⁶

Prethodna pitanja odnosila su se na događaje u prometu koji su se već dogodili, a sljedećih šest pitanja odnosi se na situacije za koje ispitanici misle da bi im se mogle dogoditi u bliskoj budućnosti.

Tablica 4: Odgovori ispitanika na postavljene tvrdnje u rasponu ocjena od 1 do 5 (1-malo vjerojatno, 5-vrlo vjerojatno, u postocima)

¹¹⁶ Najviše ispitanika uhvaćeno je u prometnom prekršaju od jedan do tri puta (34,1 posto), ali neki – premda malobrojni – navode da su uhićeni pet, šest, pa čak i deset puta.

Situacije	Malo vjerojatno←					→Vrlo vjerojatno	
	1	2	3	4	5	<i>as</i>	<i>sd</i>
1. Zaustavit će me policija zbog testa na alkohol	70,0	8,8	11,3	6,3	3,8	1,7	1,1
2. Imat ću sudar	77,5	16,3	6,3	-	-	1,3	0,6
3. Imat ću pad s motocikla	70,9	21,5	6,3	1,3	-	1,4	0,7
4. Neću vidjeti moguću opasnu situaciju na cesti	48,7	25,6	17,9	5,1	2,6	1,9	1,1
5. Zaustavit će me policija zbog prebrze vožnje	57,5	17,5	12,5	5,0	7,5	1,9	1,3
6. Imat ću opasnu situaciju na cesti, ali bez posljedica	47,5	18,8	22,5	5,0	6,3	2,0	1,2

as = aritmetička sredina

sd = standardna devijacija

Gledajući općenito, podaci o neugodnim situacijama u prometu koji bi se mogli dogoditi ispitanicima u narednih mjesec dana pokazuju kako većina njih ne očekuje tako nešto, što se posebno odnosi na prve tri situacije (vidjeti tablicu 4). U određenoj mjeri takvi odgovori upućuju na zaključak da se osjećaju sigurnima u svoje vozačke sposobnosti. Za ostale tri situacije ispitanici smatraju da su vjerojatnije da će im se dogoditi u prometu, što posredno govori čega se zapravo mladi vozači boje. Prvo, očekuju opasnu situaciju na cesti koja će završiti bez posljedica; drugo, misle da je u određenoj mjeri vjerojatno da neće vidjeti opasnu situaciju na cesti; treće, smatraju da je donekle vjerojatno da će ih zaustaviti policija zbog prebrze vožnje (vidjeti tablicu 4).

Tri pitanja odnose se na još neke elemente koji su važni za sigurnost na cesti vozača motocikala i automobila. Vozače motorkotača pitali smo koriste li na vozilu dodatne svjetleće naljepnice za bolju vidljivost noću: nešto više od trećine ispitanika odgovorilo je da koristi ovu vrstu signalizacije, dok je većina ne stavlja (62 posto). Drugačije je s vozačima automobila, koje smo pitali imaju li u vozilu kutije prve pomoći, gdje je velika većina odgovorila pozitivno (87,8 posto). Treće pitanje vezano uz sigurnost u prometu odnosilo se na važnost kvalitetnih i ispravnih guma na motorkotačima i automobilima. Velika većina mladih vozača po ovom je pitanju prilično savjesna i misle da su gume vrlo važne (84,8 posto), dok ih znatno manje (13,9 posto) misli da su donekle važne.

Posljednje pitanje u prvoj anketi bilo je otvorenog tipa i njime smo željeli istražiti koje bi postupke prve pomoći anketirani maloljetnici znali pružiti osobi stradaloj u prometnoj nesreći. Svaki je ispitanik mogao dati ukupno pet otvorenih (slobodnih) odgovora, kojih je evidentirano ukupno 153. To znači da je, u prosjeku, svaki ispitanik dao 2 odgovora (preciznije 1,8). Odgovore koji su bili identični po smislu, a različito formulirani, grupirali smo kako bismo dobili što zornije i objektivnije podatke. Ostale odgovore, koje nije bilo moguće objediniti jer bi se ugrozila objektivnost tumačenja, ostavili smo onakvima kako su ih ispitanici napisali, bez ikakvih intervencija.

Izdvojili smo odgovore koji se pojavljuju u 2 i više posto slučajeva, a prikazani su u sljedećoj tablici:

Tablica 5: Postupci prve pomoći koje bi ispitanici znali pružiti osobi stradaloj u prometnoj nesreći

Postupci prve pomoći	N (broj odgovora)	%
1. Umjetno disanje	23	15,1
2. Prebaciti na bok	16	10,5
3. Zvao bi hitnu	14	9,2
4. Zaustaviti krvarenje	13	8,6
5. Previti ranu	10	6,6
6. Provjeriti vitalne funkcije	9	5,9
7. Imobiliziranje	8	5,3
8. Izvaditi jezik iz usta	5	3,3
9. Pomoći osobi u nesvijesti	4	2,6
10. Ne bih micao osobu zbog kičme	4	2,6

Maloljetni vozači smatraju da je najvažnije dati umjetno disanje, prebaciti unesrećenog na bok, zaustaviti krvarenje ili previti ranu. Dio anketiranih bi “pojednostavnio” postupak i pozvali bi hitnu, prepuštajući unesrećenoga stručnom osoblju. Ostali odgovori, koje nismo uvrstili u tablicu i koji se pojavljuju učestalošću manjom od 2 posto, vrlo su različiti i upućuju na nesigurnost i slabo poznavanje osnovnih postupaka prve pomoći. Naime, neki odgovori bili su previše općeniti (“pomoći koliko mogu”, “pokušat spasit”, “pomoć osobi”, “pitać bi di ga boli” i slično), dok su neki dali po jedan ili dva odgovora koji su bili ispravni, ali nedovoljno konzistentni i ukazivali su na nepoznavanje materije, posebno u smislu redoslijeda pružanja postupaka prve pomoći.

5.2. Rezultati druge (evaluacijske) ankete provedene nakon završetka interaktivnih predavanja

Evaluacijska anketa provedena je neposredno nakon završetka ciklusa interaktivnih predavanja i njome smo željeli utvrditi jesu li polaznici promijenili stavove, mišljenja i ponašanja vezana uz sigurnost u prometu. Prvo pitanje u ovoj anketi bilo je upućeno vozačima motorkotača i glasilo je: “Jesi li tijekom interaktivnih predavanja ili nakon njih odlučio poboljšati stanje svog motocikla (ukloniti eventualne nedostatke i kvarove)?”. Iako je većina (45,5 posto) odgovorila da motocikl nema kvarova i nedostataka, dio ih se odlučio za popravak: svaki četvrti (24,7 posto) to će učiniti čim sakupi novac, a svaki deseti anketirani (11,7 posto) namjerava odmah popraviti motocikl. Isto pitanje bilo je postavljeno vozačima automobila, koji su spremniji ulagati u vozilo, iako su razlike u odgovorima male: 45 posto smatra da njihov automobil nema kvarova i nedostataka, 27,5 posto će popraviti vozilo kada budu imali novac, a 17,5 posto će to učiniti odmah.

Sljedećih 17 pitanja po sadržaju su ista onima koja su postavljena polaznicima predavanja u prvoj anketi:

Tablica 6: Odgovori ispitanika na postavljene tvrdnje u rasponu ocjena od 1 do 5 (1-potpuno neslaganje, 5-potpuno slaganje, u postotcima)

Tvrdnje	Potpuno se ne slažem ← → Potpuno se slažem					as	sd
	1	2	3	4	5		
1. Bolji sam vozač nego ostali vozači mojih godina	12,9	11,8	42,4	17,6	15,3	3,1	1,2
2. Vjerojatno je da ću jednoga dana imati sudar u automobilu	12,5	26,3	37,5	10	13,8	2,9	1,2
3. Stariji vozači problem su na cesti	7,4	23,5	35,3	21,2	12,9	3,1	1,1
4. Učenje vožnje je gubitak vremena	61	20,7	12,2	3,7	2,4	1,7	1,0
5. Ostali vozači uglavnom su uljudni	6	19,3	45,8	15,7	13,3	3,1	1,1
6. Vožnja pod utjecajem alkohola pogrešna je i opasna	16	2,5	1,2	14,8	65,4	4,1	1,5
7. Vjerojatno je da ću jednoga dana imati sudar kad sam na motociklu	16,9	16,9	33,7	20,5	12	2,9	1,2
8. Ne volim voziti blizu vozila ispred sebe	11,9	10,7	31	15,5	31	3,4	1,4
9. Žene vozači problem su na cesti	18,1	19,3	26,5	20,5	15,7	3,0	1,3
10. Vjerojatno je da ću jednoga dana imati pad s motocikla	17,1	18,3	36,6	15,9	12,2	2,9	1,2
11. Previše brza vožnja uvijek je pogrešna i opasna	3,5	9,4	21,2	25,9	40	3,9	1,1
12. Mislim da mi treba još satova vožnje	23,8	28,8	18,8	13,8	15	2,7	1,4
13. Ako popijem malo iznad 0,5% alkohola, mogu i dalje sigurno voziti	45,8	16,9	19,3	4,8	13,3	2,4	1,9
14. Vožnja brzinom propisanom znakom uvijek je sigurna	4,7	9,4	23,5	22,4	40	3,8	1,2
15. Bolji sam vozač od većine vozača	15,3	15,3	42,4	12,9	14,1	2,9	1,2
16. Brza vožnja je užitak	17,6	14,1	27,1	12,9	28,2	3,2	1,5
17. Strah me je da ću oboriti pješaka	36,1	11,1	41,7	2,8	8,3	2,7	1,3

as = aritmetička sredina

sd = standardna devijacija

Podatke iz tablice 6 (evaluacijska anketa) usporedit ćemo s podacima iz tablice 2 (prva anketa). Napominjemo kako zbog preglednosti teksta nećemo iznova navoditi postotke iz tablica, nego ćemo komparirati i izdvojiti samo one tvrdnje koje su se značajnije promijenile kod prekršitelja u prometu nakon završenih predavanja. Prvo, povećao se broj ispitanika koji smatraju da su vožnja pod utjecajem alkohola i prebrza vožnja pogrešne i opasne, što su važni pomaci u pozitivnom smjeru. Više je i onih koji odbacuju tvrdnju da mogu sigurno voziti nakon popijenih 0,5% alkohola. Samouvjerenost prekršitelja u prometu sada je manje izražena. Naime, smanjio se broj onih koji misle da su bolji vozači od svih ostalih vozača (uključujući i njihove vršnjake), a manje je i onih koji misle da su stariji vozači i žene – vozači problem na cesti.

Tablica 7: Procjena koliko često bi se mogle dogoditi situacije u vožnji u sljedeća 2 do 3 mjeseca? (1-nikada, 5-vrlo često, u postotcima)

Situacije	Nikada← →Vrlo često					as	sd
	1	2	3	4	5		
1. Pretjecanje automobila ispred sebe koji usporava jer se približava području gdje je ograničena brzina	36,5	24,7	30,6	5,9	2,4	2,1	1,1
2. Previđanje "zelene strelice" na semaforu koja mi dozvoljava skretanje	30,5	23,2	26,8	6,1	13,4	2,5	1,3
3. Zaboravljanje povlačenja ručne kočnice kada završim vožnju (za vozače automobila!)	68,8	18,8	12,5	-	-	1,4	0,7
4. Vožnja vrlo blizu automobila ispred sebe kako bi mu signalizirao da vozi brže ili da se makne s ceste	41	30,1	20,5	7,2	1,2	2,0	1,0
5. Vozači koji mi dolaze ususret po noći upozoravat će me da ugasm duga svjetla (za vozače automobila!)	42,6	12,8	23,4	4,3	17	2,4	1,5
6. Kad sam na motociklu, vozit ću po središnjoj bijeloj crti ceste	45,1	28	18,3	7,3	1,2	1,9	1,0
7. Parkirat ću nepropisno, ako budem morao nešto obaviti na brzinu (za vozače automobila!)	39	23,2	22	14,6	1,2	2,2	1,1
8. Vozit ću iznad dopuštene brzine na glavnim cestama, ako bude slab promet	28,6	19	31	14,3	7,1	2,5	1,3
9. Prolazit ću kroz crveno svjetlo na semaforu, ako procijenim da nema opasnosti	79,5	10,8	4,8	2,4	2,4	1,4	0,9
10. Vozit ću iznad dopuštene brzine kad budem pretjecao drugo vozilo	31	17,9	23,8	17,9	9,5	2,6	1,4
11. Neću nužno paliti žmigavac (davati znak) prije skretanja	46,4	20,2	19	8,3	6	2,1	1,2
12. Kada vozim motocikl, pretjecat ću kolonu automobila	36,1	20,5	22,9	10,8	9,6	2,4	1,3
13. Razgovarat ću na mobitel dok vozim	58,8	23,5	10,6	3,5	3,5	1,7	1,0
14. Razgovarat ću sa suputnicima tijekom vožnje (za vozače automobila!)	44,9	10,2	20,4	12,2	12,2	2,4	1,5
15. Neću nužno paliti žmigavac pri prestrojavanju u drugu traku	37,6	27,1	18,8	9,4	7,1	2,2	1,2
16. Kad vozim motocikl, suvozač će nositi zaštitnu kacigu	7,4	3,7	13,6	22,2	53,1	4,1	1,2
17. Vozit ću bez vezanog pojasa (za vozače automobila!)	63,3	14,3	12,2	10,2	-	1,7	1,0
18. Kada vozim motocikl, nosit ću zaštitnu kacigu	2,5	2,5	8,6	17,3	69,1	4,5	0,9
19. Prestrojiti ću se (naglo ući) ispred drugog automobila ako procijenim da to mogu	31,3	15,7	36,1	9,6	7,2	2,5	1,2
20. Parkirat ću nepropisno, ako ne budem mogao u blizini naći slobodno mjesto (za vozače automobila!)	45,8	27,1	18,8	6,3	2,1	1,9	1,1
21. Pazit ću na brzinu vozila koje dolazi iz suprotnog smjera kad pretječem	7,2	8,4	7,2	27,7	49,4	4,0	1,3
22. Pazit ću na automobile/motocikle koji bi me mogli pretjecati	3,8	1,3	7,5	28,8	58,8	4,4	1,0
23. Pazit ću na znak ograničenja brzine	3,7	4,9	24,7	21	45,7	4,0	1,1
24. Slušat ću glasno muziku dok vozim (za vozače automobila!)	22	26	28	10	14	2,7	1,3
25. Neću propuštati pješake na pješačkom prijelazu na kojemu nema semafora, osim ako neću biti baš prisiljen	45,2	25	20,2	3,6	6	2,0	1,2
26. Pušit ću dok vozim	61,4	13,3	12	7,2	6	1,8	1,3

27. Kad vozim motocikl, "provlačit" ću se i "ubacivati" među automobile	38,3	21	23,5	14,8	2,5	2,2	1,2
28. Kad vozim motocikl, nosit ću zaštitnu jaknu	9,6	15,7	15,7	21,7	37,3	3,6	1,4
29. Ubrzat ću prije dolaska na raskršće kada se svjetla na semaforu mijenjaju u žuto	35,3	15,3	28,2	10,6	10,6	2,5	1,4

as = aritmetička sredina

sd = standardna devijacija

Podatke evaluacijske ankete usporedit ćemo s podacima iz prve ankete (vidjeti tablice 3 i 7), uz napomenu da su formulacije pitanja u tablici 7 donekle izmijenjene, jer se one odnose na situacije koje bi se mladim vozačima mogle dogoditi u bliskoj budućnosti. Analizirat ćemo ih na isti način na koji smo analizirali podatke iz tablica 2 i 6. Naime, izdvojiti ćemo one situacije kod kojih se, nakon održanih predavanja, dogodio značajan pomak u pozitivnom smislu (takvih je situacija bilo 16 od ukupno 29 navedenih ili 55,2 posto). Prvo, značajno je povećan broj ispitanika koji su izjavili da će više paziti na znak ograničenja brzine. Sljedeća važna promjena u načinu vožnje jest da će od sada paziti na paljenje žmigavca prilikom prestrajavanja u drugu traku. Što se tiče vozača motocikala, povećao se broj onih koji će nositi zaštitnu jaknu i zaštitnu kacigu, a smanjio se broj motociklista koji su skloni rizičnim ponašanjima u prometu kao što su "provlačenje" i "ubacivanje" među automobile, te pretjecanje kolone vozila. Isto tako smanjio se broj vozača automobila koji će razgovarati sa suvozačima i koji će tijekom vožnje koristiti mobitel, a povećao se broj vozača koji će vezati pojas u vožnji, što su sve važni elementi za povećanje sigurnosti sudionika u prometu. Pokazalo se da je nakon predavanja povećana pozornost kada su u pitanju davanje žmigavaca prije skretanja i uočavanje dodatne zelene strelice koja omogućava skretanje.

Kod posljednje četiri situacije pozitivne promjene nešto su manje izražene nego kod onih koje smo naveli u gornjem tekstu, ali su one još uvijek značajne. Nabrojiti ćemo ih redom: mladi vozači izjavljuju da će paziti na brzinu kada pretječu drugo vozilo, izbjegavat će prolaz kroz crveno svjetlo i tada kada procijene da nema opasnosti, te vožnju iznad dopuštene brzine na glavnim cestama u vrijeme kada je slab promet. I na kraju, povećao se broj vozača motocikala koji su izjavili kako neće voziti po središnjoj bijeloj crti ceste.

Zanimao nas je još jedan rizičan način ponašanja mladih u prometu, odnosno vožnja noću u vrijeme vikenda kada se povećava broj prometnih nesreća u usporedbi s ostalim danima u tjednu. Pokazalo se da većina mladih prekršitelja vozi u spomenuto vrijeme nekoliko puta mjesečno ili svaki vikend (takvih je ukupno 55,8 posto). Ovi podaci pokazuju da bi buduće polaznike interaktivnih predavanja trebalo upozoriti na opasnosti takve vožnje, posebno uzimajući u obzir umor, te moguću konzumaciju alkohola, lakih droga i sl.

Tri pitanja odnosila su se na mogućnost da ispitanike uhvati policija u vrlo čestim prekršajima kao što su prebrza vožnja ili vožnja pod utjecajem alkohola. Zanimljivo je da velika većina njih ne očekuje da će biti uhvaćena u prebrzoj vožnji, u vožnji u alkoholiziranom stanju ili drugom sličnom prekršaju (takvih odgovora bilo je u preko 90 posto u sva tri slučaja).

Sljedeći blok od pet pitanja istražuje kolika je vjerojatnost da bi se mladim vozačima mogle dogoditi sljedeće, po njih opasne, situacije u prometu:

Tablica 8: Procjena koliko je vjerojatno da bi se mogle dogoditi situacije u vožnji u sljedeća 2 do 3 mjeseca? (1-nikada, 5-vrlo često, u postotcima)

Situacije	Malo vjerojatno → ← Vrlo vjerojatno					as	sd
	1	2	3	4	5		
1. Zaustavit će me policija zbog testa na alkohol	69,4	14,1	11,8	2,4	2,4	1,7	1,4
2. Imat ću sudar	65,9	24,7	8,2	1,2	-	1,5	0,7
3. Imat ću pad s motocikla	65,1	20,5	14,5	-	-	1,5	0,7
4. Neću vidjeti moguću opasnu situaciju na cesti	48,8	33,3	13,1	2,4	2,4	1,8	0,9
5. Zaustavit će me policija zbog prebrze vožnje	65,9	22,4	7,1	3,5	1,2	1,5	0,9
6. Imat ću opasnu situaciju na cesti, ali bez posljedica	48,2	22,4	17,6	8,2	3,5	2,0	1,2

as = aritmetička sredina

sd = standardna devijacija

Podaci iz tablice pokazuju da ispitanici ne vjeruju da će ih u bliskoj budućnosti zaustaviti policija zbog testa na alkohol, niti da će imati sudar ili pad s motocikla. Nešto vjerojatnijima smatraju mogućnosti da neće vidjeti opasnu situaciju na cesti ili da će imati opasnu situaciju na cesti, ali bez posljedica.

Tri pitanja odnose se na neke važne aspekte sigurnosti u prometu. Prvo je bilo upućeno vozačima motocikla, a pitani su hoće li na vozilo staviti dodatne svjetleće oznake (naljepnice za bolju vidljivost noću). Više od dvije trećine ispitanika odgovorilo je pozitivno (67,1 posto), što pokazuje da su svjesni rizika noćne vožnje i potrebe za dodatnom signalizacijom. Još je veća savjesnost prisutna kod vozača automobila, gdje ih je čak 95,2 posto odgovorilo kako će što prije nabaviti kutiju hitne pomoći za svoja vozila. Vrlo su slični odgovori koji se tiču važnosti kvalitetnih i ispravnih guma na motociklu ili automobilu: 94,1 posto smatra da su one vrlo važne, a zanemariv je broj onih koji ih smatra nevažnim ili donekle važnim (2,4 posto).

Trinaesto pitanje u evaluacijskoj anketi bilo je otvorenog tipa, a njime smo željeli provjeriti je li se, nakon održanih predavanja, povećalo znanje mladih vozača o postupcima pružanja prve pomoći. Od ukupno 848 odgovora, u tablici smo izdvojili one koji se pojavljuju u pet i više posto slučajeva.

Tablica 9: Koje postupke prve pomoći su naučili pružiti osobi stradaloj u prometnoj nesreći nakon odslušanog predavanja?

Postupak prve pomoći	N*	%**
1. Skidanje kacige	60	14,5
2. Umjetno disanje	57	13,8
3. Zaustavljanje krvarenja	54	13,1
4. Bočni položaj	49	11,9
5. Oživljavanje	37	9,0
6. Masaža srca	26	6,3
7. Šancov ovratnik	26	6,3

* Broj odgovora

** Postotak od ukupnog broja odgovora (N=848)

Ako usporedimo podatke iz prve ankete (vidjeti tablicu 5) s podacima iz tablice 9 vidi se da mladi vozači, prije nego što su počeli pohađati predavanja, poznaju priličan broj postupaka prve pomoći. Međutim, postoje sljedeće razlike: prva je da su prije početka predavanja bili česti odgovori koji su previše općeniti, primjerice zvao bih hitnu i pomogao bih osobi u nesvijesti, a da se ne navodi način na koji bi se pomoglo, a primjećuje se i nepoznavanje redosljeda postupaka u pružanju prve pomoći. Druga je razlika da su nakon odslušanog predavanja odgovori precizniji i u većini slučajeva ispravno su poredani postupci pružanja prve pomoći, o čemu su ispitanici bili upoznati na nastavi. Naime, naglašavanje postupaka kao što su pravilno skidanje kacige, davanje umjetnog disanja, zaustavljanje krvarenja, stavljanje bočni položaj i masaža srca pokazuju da bi se velika većina mladih vozača znala snaći u slučaju prometne nesreće, što je vrlo važna činjenica i pokazatelj koliko su predavanja bila korisna (vidjeti tablicu 9).

Sljedeća tri pitanja bila su otvorenog tipa,¹¹⁷ a prvo je glasilo “Što si najviše zapamtio s interaktivnih predavanja?”. Pokazalo se da se svi odgovori mogu podijeliti u dvije skupine. Prva je dvostruko veća i u njoj su odgovori ispitanika koji su uglavnom zapamtili sadržaje vezane uz pružanje prve pomoći (51 odgovor), a u drugoj, dvostruko manjoj, jesu odgovori onih koji su većinom zapamtili teme o sigurnost u prometu (25 odgovora). Ova mišljenja valja uzeti u obzir, a ona sugeriraju da bi organizator predavanja koja se odnose na sigurnost u prometu trebao više približiti specifičnoj populaciji polaznika, posebno uzimajući u obzir spol i dob, te sklonost rizičnom ponašanju. Međutim, to nikako ne znači da su ona po svom sadržaju bila manje kvalitetna. Ovo stajalište potvrđuju odgovori na sljedeće otvoreno pitanje koje je bilo nadopuna prethodnoga. Naime, zanimalo nas je što bi mladi vozači dodali predavanjima da bi ona bila kvalitetnija i zanimljivija polaznicima sličnoga. Dobili smo 32 odgovora, od kojih su 2 bila nevažna, 9 ih je sadržavalo prijedloge za poboljšanje, dok je većina ispitanika (21) dala pozitivno mišljenje o održanim predavanjima. Važno je napomenuti da nije bilo niti jednog negativnog mišljenja o interaktivnim predavanjima, osim dviju kritika upućenih prometnim policajcima¹¹⁸. Što se tiče pozitivnih odgovora, izdvojit ćemo nekoliko tipičnih: “ova predavanja su odlična i nemaju mane”, “sve je dobro i zanimljivo”, “ne bi trebalo ništa mijenjati”, “ne, mislim da je ovo sasvim u redu”, “ne bi trebalo ništa dovoljno su zanimljiva i imaju dobar utjecaj (bar na mene)”, te “ne baš, vrlo je ozbiljno i svi mogu sve naučiti ako slušaju i predavači su dobri”. Kao što smo kazali, neki od polaznika dali su prijedloge za poboljšanje nastave, a izdvojit ćemo one za koje smatramo da bi ih vrijedilo uzeti u obzir: “malo više videoprikaza situacija u prometu”, “ne bi bilo loše da ima neki simulator”, “trebalo bi nešto da se ne sidi samo”, “više iskustava koja se se dogodila na cesti” i “više prakse”.¹¹⁹

Sljedeće otvoreno pitanje (treće u ovom bloku) glasilo je: “Koji su za tebe OSOBNO bili najvažniji dijelovi predavanja?”. Gledajući odgovore u cjelini, oni se mogu podijeliti u tri skupine: najbrojniji su ispitanici koji smatraju da su najvažniji dijelovi predavanja bili oni vezani uz postupke prve pomoći (38 odgovora), slijede mladi vozači koji smatraju da su obje teme (i sigurnosti u prometu i pružanje prve pomoći) podjednako važne (35 odgovora), dok je znatno manje onih koji misle da su važnije teme koje se odnose na sigurnost u prometu (3 odgovora). Dakle, brojniji su ispitanici koji smatraju da su teme iz prve pomoći najvažniji dijelovi interaktivnih predavanja. Izdvojit ćemo neke od najčešćih odgovora iz sve tri skupine. U prvoj skupini (oni koji preferiraju teme iz prve pomoći) ispitanici ističu kao najvažnije opći postupak oživljavanja, skidanje zaštitne kacige, stavljanje ovratnika, umjetno disanje, masaža srca i zaustavljanje krvarenja. U drugom skup dobiveni su sljedeći tipični odgovori: “*a neznani sad, sve je važno*”, “*pa svi jer svi nas uče dobrome i korisnome u životu*”, “*sve mi je važno kod predavanja*”, “*poznavanje prometnih znakova, pružanje prve pomoći unesrećenoj osobi*”, te “*vrste znakova i hitna pomoć*”. U trećoj,

¹¹⁷ Radi se uo pitanjima br. 14, 15 i 16 iz evaluacijske ankete, vidjeti anketu u Prilogu.

¹¹⁸ Kritike upućene prometnim policajcima bile su sljedeće: “da policajac predoči svoja mišljenja i kontrast između građana i službene osobe” i “volio bih da se policajac koji nam je držao predavanja o postupcima na cesti uljudnije postavio”.

¹¹⁹ Svi odgovori na otvorena pitanja koja se navode bilo gdje u tekstu dani su na način na koji su ih napisali ispitanici, bez intervencija autora izvješća.

najmanjoj skupini, jesu mladi vozači koji su dali prednost predavanjima koja se odnose na sigurnost u prometu, a ističu kako su im ovdje bile najvažnije sljedeće teme: “pravila prometa”, “prometni propisi” i “prometni znakovi”.

Tablica 10: Jesu li predavanja promijenila način na koji voze?

	f	%
1. ne	3	3,5
2. da, manjim dijelom	16	18,6
3. da, većim dijelom	33	38,4
4. da, u potpunosti	34	39,5
Σ	86	100

Iz gornje tablice se vidi da je većina maloljetnih prekršitelja, prema vlastitoj procjeni, promijenila način na koji vozi nakon odslušanih interaktivnih predavanja. Takvih je ukupno oko 80 posto, uz napomenu da su u toj skupini većina oni koji izjavljuju da se njihov način vožnje u potpunosti promijenio (39,5 posto). Zanimljivo je broj polaznika koji su odgovorili kako se njihov način vožnje uopće nije promijenio (svega 3,5 posto).

Sljedeće pitanje povezano je s gornjim, uz napomenu da je otvorenog tipa. Njime smo željeli istražiti na koji se način promijenio način vožnje mladih vozača koji su završili predavanja o sigurnosti u prometu. Kao i u prethodnim analizama odgovora na otvorena pitanja, podijelit ćemo ih u skupine prema sadržaju, te izdvojiti odgovore koji su tipični za svaku skupinu.

Odgovori, kojih je bilo 68, podijeljeni su u osam skupina. U prvoj i najvećoj je trećina ispitanika (32,4 posto) koji su odgovorili da će voziti opreznije nego do sada, a slijede oni koji su izjavili da će voziti manje brzo (svaki četvrti mladi vozač ili 23,5 posto). Petina polaznika (20,6 posto) odgovorila je da neće voziti bez položenog vozačkog ispita, a dio njih je kazao kako je vožnja bez vozačke dozvole bila velika pogreška. Slijede polaznici koji su dali vrlo općenite odgovore i stoga ih nismo mogli razdijeliti u skupine, ali koji također govore da će poboljšati svoje ponašanje u prometu (8,8 posto). Vozači motora (njih 5,9 posto) naglasili su da će od sada nositi zaštitnu kacigu. Slijede ispitanici koji su rekli da više neće konzumirati alkohol prije vožnje (2,9 posto), dok je jedan vozač kazao kako će od sada vezivati pojas u automobilu. Treba napomenuti kako je samo troje polaznika predavanja odgovorilo kako se nije promijenio njihov način vožnje.

Radi preglednosti, neke od reprezentativnih odgovora za svaku skupinu prikazat ćemo u tablici 11.

Tablica 11: Kako su predavanja promijenila način vožnje?

Skupine odgovora prema sadržaju	Izdvojeni odgovori ispitanika*
1. “Oprez”	<i>“bit ću još oprezniji”; “da se ne valja zezati dok voziš i raditi gluposti na cesti”; “postao sam svjesniji u prometu i više pazim na ostale saučesnike u prometu”; “predavanja su mi pokazala kako je vožnja opasna za mene i za druge ljude. krenio sam polagati da bi zakonski mogao voziti, a ubuduće ću voziti opreznije”; “ubuduće ću voziti sigurno i poštivati prometne znakove i propise”; “više pazim na stvari na koje nisam obraćao pažnju”.</i>
2. “Brzina”	<i>“na dobro, sporije vozim”; “ne vozim brzo, poštuju pravila, stavljam kacigu”; “smanjio</i>

	<i>sam brzinu i naglost i nepromišljenost u prometu”; “smanjio sam brzinu vožnje i povećao oprez”; “sporija i sigurnija vožnja”; “sporijom vožnjom, sprečavanjem mogućih posljedica”; “vozim sporije, ne pijem dok vozim”.</i>
3. “Vozački ispit/dozvola”	<i>“rekao sam sebi da neću voziti bez vozačke”; “ne vozim auto (nema vozačku dozvolu, op. a.) ali kada budem pridržavaću se propisanih pravila”; “ne vozim, doša sam pameti, neću vozit dok ne položim”; “ne vozim ništa nemam položen”; neću vozit dok ne položim, a kad položim vozit ću po pravilima i opreznije”; “promijenio sam tako da više neću vozit dok ne položim vozački”.</i>
4. “Općenito”	<i>“malo više znan o ponašanju u prometu i pomoć pri nesreći”; “promijenit ću se nabolje”; “sve se promijenilo došlo je nešto u glavu”; “vozim po propisima i o mogućnostima auta zašto je namijenjen”.</i>
5. “Zaštitna kaciga”	<i>“odsad nosim kacigu”; “pokušat ću u budućnosti koristiti sigurnosni pojas i koristiti zaštitnu kacigu”; “vozim isto samo nosim kacigu”; “vozim opreznije, nosim zaštitnu kacigu”.</i>
6. “Negativan odgovor”	<i>“nisam”; “nisam primijetia”; “nisam još, ali vjerojatno hoću”.</i>
7. “Alkohol”	<i>“ne piti i voziti, ne brzo voziti i biti vrlo pažljiv”; “nisam, samo više ne pijem alkohol”;</i>
8. “Vežanje pojasa”	<i>“vežem se”.</i>

*Odgovori ispitanika napisani su, kao i u prethodnim slučajevima, onako kako su ih oni napisali, osim gdje to nije izričito navedeno.

Pretposljednje, devetnaesto, pitanje u evaluacijskoj anketi bilo je “Koji su razlozi da predavanja NISU utjecala na promjenu tvoga načina vožnje?”. Rezultati su zanimljivi: najveći broj ispitanika nije odgovorio na ovo pitanje (67), a to su u velikoj većini oni za koje su interaktivna predavanja imala pozitivni učinak. Slijede ispitanici koji su ponovno, isto kao i kod 18. pitanja, odgovorili da su predavanja promijenila njihov način vožnje u pozitivnom smislu (njih je bilo 16). Samo 3 (tri) ispitanika od ukupno 86 ispitanika dali su negativne odgovore, a oni su sljedeći: “dosadni ste”, “nepromjenjiv san” i “volim brzu vožnju i adrenalin”.

I na kraju, ispitanici su bili zamoljeni da daju komentar evaluacijske ankete. Iako većina njih nije odgovorila na ovo pitanje (41,9 posto), između dobivenih odgovora izdvojiti ćemo one najzanimljivije, jer smatramo da je vrlo važno vidjeti što mladi prekršitelji u prometu misle o predavanjima koja su pohađali odnosno kako ih vrednuju.

- *“Bilo mi je drago što sam došao ovdje i što sam naučio dosta novih stvari.”*
- *“Da je bilo vrlo počno.”*
- *“Da sam prije odslušao ova predavanja ne bi vozio onako kako sam do sada vozio.”*
- *“Da san prije doša ode nebi vozia motor i auto bez dozvole i brzo vozia. Dobro san naučia. Hvala.”*
- *“Dobio sam par dobrih savjeta i drago mi je da sam išao.”*

- *“Hvala što ste mi pokazali kako pomoći čovjeku u opasnosti, naučia sam neka prometna pravila i otvorili oči da više neću vozit bez vozačke i vozit ću opreznije.”*
- *“Jako, jako zanimljivo i poučno. Mislim da je bila dobra i da sam prije došao ne bi ovo napravio.”*
- *“Nemam, zadovoljan sam i mislim da je puno bolje nego zatvor, popravni dom itd.”*
- *“Ova predavanja pozitivno tječu na mlade.”*
- *“Policajci koji djeluju u prometu bi trebali biti malo uljudniji prema mladima u prometu koji nemaju položen vozački ispit ukoliko poštuje promet i ostale vozače i ne radi gluposti po cesti.”*
- *“Svaka čast na predavanjima, vrlo poučno i dobro da se malo obnovi znanje!!!*

6. ZAKLJUČAK

Oba istraživanja (uvodno i evaluacijsko) pokazala su da je ostvaren opći cilj projekta prema kojemu treba preventivno-represivnim mjerama, usmjerenim na populaciju maloljetnih sudionika u prometu, doprinositi većoj sigurnosti u cestovnom prometu na području grada Splita. Naravno, cilj će biti u potpunosti zadovoljen samo ako se projekt bude provodio u kontinuitetu, ali dosadašnja predavanja pokazala su se korisnim i vrlo uspješnim.

Rezultati istraživanja nedvosmisleno su pokazali da treba općenito povećati preventivne edukacijske mjere u svim splitskim srednjim školama, a posebno u onim školama iz koje dolazi najveći broj prekršitelja (obrotno-tehnička, pomorska, prometna i graditeljska).

Neki od podataka dobivenih istraživanjem pokazuju da nije dovoljan samo rad na institucionalnoj razini (škola, policija, Centar za socijalnu skrb, Crveni križ itd.), nego da je nužno s ovim projektom upoznati roditelje ili skrbnike polaznika. Tome u prilog govore sljedeće činjenice: većina maloljetnih prekršitelja u prometu vozi bez vozačke dozvole, a naučili su voziti izvan vozačkih škola. Pretpostavljamo da ih najčešće vožnji uče očevi ili prijatelji, što može imati opasne posljedice ako se uključe u cestovni promet. Isto tako podaci pokazuju da im roditelji često nekritički daju ključeve automobila, osobito kada je u pitanju noćna vožnja i vožnja vikendom. Nadalje, već je prva anketa pokazala da su mladi prekršitelji svjesni kako je vožnja pod utjecajem alkohola opasna, ali su u manjem broju svjesni opasnosti koje nosi (pre)brza vožnja. Zabilježena je samouvjerenost mladih vozača, gdje se značajan dio njih smatra boljim vozačima od ostalih, posebno kada se usporede sa svojim vršnjacima i starijim vozačima.

Istraživanje je pokazalo kako su mladi prekršitelji u prometu skloni sljedećim rizičnim situacijama: motociklisti nenošenju zaštitnih kaciga i zaštitnih jakni, skloni su pretjecanju kolone vozila, neiskusni vozači automobila često razgovaraju sa suputnicima i slušaju glasno glazbu, previđaju zelenu strelicu za skretanje i namjerno voze (pre)brzo kad je slab promet u gradu. U prvoj anketi pokazalo se da se mladi vozači najviše boje opasnih (nespecificiranih) situacija na cesti, iako smatraju da će one završiti bez težih posljedica. Nadalje, misle da je donekle vjerojatno da neće vidjeti opasnu situaciju na cesti i treće, smatraju da je donekle vjerojatno da će ih zaustaviti policija zbog prebrze vožnje. Evaluacijska anketa pokazala je da su predavanja u cijelosti bila vrlo korisna. Navest ćemo neke od bitnih pomaka nabolje u razmišljanjima mladih vozača: porasla je svijest o opasnosti vožnje pod utjecajem alkohola i (pre)brze vožnje, a smanjena je razina samouvjerenosti maloljetnih prekršitelja. Važno je da su ispitanici u velikoj većini sami istaknuli zadovoljstvo kvalitetom i koristi od edukacije

Posebno važnim dijelom projekta pokazala su se predavanja o pružanju prve pomoći unesrećenima u prometu. Polaznici su istaknuli kako su im ta predavanja bila vrlo važna i jako zanimljiva te primjenjiva u svakodnevnom životu. Zapamtili su mnoge sadržaje s predavanja, a rezultati evaluacijske ankete pokazali su da su u velikom broju savladali postupke i redosljed pružanja prve pomoći unesrećenima.

Voditelji projekta trebali bi pokušati ujednačiti predavanja iz sigurnosti u prometu s predavanjima iz prve pomoći, jer se pokazalo da ispitanici bolje vrednuju ova druga. U tom smislu, valjalo bi razmisliti o uvođenju nekih drugih oblika nastave uz nastavu *ex cathedra*, a to su interaktivna predavanja, gledanje videomaterijala, korištenje simulatora, izlaska na prometni poligon i slično. Neka od ovih rješenja predlagali su i sami polaznici programa. Smatramo da je potrebno uvažiti i njihove prijedloge i sugestije u smislu korigiranja i poboljšanja interaktivnih predavanja. Takav trend zabilježen je u suvremenoj literaturi o čemu je referirano u uvodnom dijelu rada.

S obzirom na navedene preliminarnе rezultate, može se ustvrditi kako je uspjeh interaktivnih predavanja bio više nego zadovoljavajući i iznad očekivanja organizatora, te da su polaznici bili zainteresirani i za predavanja i za suradnju s osobama koje su održavale nastavu.

Ovo preliminarno istraživanje upozorilo je na nekoliko ključnih problema kada je riječ o ponašanju maloljetnih prekršitelja u prometu. U prvom redu utvrđeno je nepoštovanje prometnih propisa, sklonost rizičnoj vožnji, samouvjerenost i nepoznavanje postupaka prve pomoći. U sljedećoj etapi istraživanja, koje će se provesti ovisno o dinamici kojom će prekršajni sud upućivati prekršitelje na edukaciju, primijenit će se određene multivarijatne metode na većem uzorku ispitanika. Time će se još više osvijetliti spomenuti otvoreni problemi, a u svrhu poboljšanja kvalitete edukacije i njene što bolje prilagodbe rizicima i potrebama najmlađih sudionika u prometu.

LITERATURA

- Backlund, P. i sur. (2010). Games for Traffic Education: An Experimental Study of a Game-based Driving Simulator. *Simulation & Gaming*, 41 (2), 145-169.
- Beck, H. K. i sur. (2002). Teen Driving Risk: The Promise of Parental Influence and Public Policy. *Health Education & Behaviour*, 29 (1), 73-84.
- Bonfiglio, D. J. i sur. (2014). Progression of Hazard Perception Knowledge, Licensure Status and Driving Experience Among Teen Drivers. U: *Proceedings of the Human Factors and Ergonomic Society 58th Annual Meeting–2014*. Thousands Oaks: SAGE Publications, 2136-2140.
- Casey, B. J. (2013). The Teenage Brain: An Overview. *Current Directions in Psychological Science*, 22 (2), 80-81.
- Chisholm, S. L. i sur. (2006). Novice and Experienced Driving Performance with Cell Phones. U: *Proceedings of the Human Factors and Ergonomic Society 50th Annual Meeting–2006*. Thousands Oaks: SAGE Publications, 2354-2358.
- Dow, B. i sur. (2008). Response to Intersection Conflict Situations Across Driver Age and Experience. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomic Society 52th Annual Meeting–2008*. Thousands Oaks: SAGE Publications, 1915-1919.
- Elliott, M. R. i sur. (2008). Unlicensed Teenaged Drivers: Who Are They and How Do They Behave When They Are Behind the Wheel?
<http://pediatrics.aappublications.org/content/122/5/e994.full> (3. prosinca 2012.)
- García-España, F. i sur. (2009). Primary Versus Shared Access to Vehicles and Its Association With Risky Teen Driving Behavior and Crashes: A National Perspective.
<http://pediatrics.aappublications.org/content/124/4/1069.full> (3. prosinca 2012.)
- Ginsburg K. R i sur. (2008). National Young Driver Survey: Teen Perspective and Experience With Factors That Affect Driving Safety,
<http://pediatrics.aappublications.org/content/121/5/e1391.full.pdf+html>, (5. prosinca 2012.)
- Ginsburg, K. R. i sur. (2009). The Association Between Parenting Style and Adolescent Driving Safety-Related Behaviors, Attitudes, and Exposures.

<http://pediatrics.aappublications.org/content/124/4/1040.full.pdf+html>, (5. prosinca 2012.)

Gutmann, N. (2012). "My Son Is Reliable": Young Drivers' Parents' Optimism and Views on the Norms of Parental Involvement in Youth Driving. *Journal of Adolescent Research*, 28 (2), 241-268.

Hosking, S. G. (2009). The Effects of Text Messaging on Young Drivers. *Human Factors*, 51 (4), 582-592.

Lerner, N. i Singer, J. (2005). The Effects of Teen Passengers on Teen Driver Speeds and Headways. U: *Proceedings of the Human Factors and Ergonomic Society 49th Annual Meeting–2005*. Thousands Oaks: SAGE Publications, 1902-1906.

Mirman, J. H. i Kay, J. (2012). From Passengers to Drivers: Parent Perception About How Adolescent Learn to Drive. *Journal of Adolescent Research*, 27 (3), 401-424.

Ohlhauser, A. D. i sur. (2011). Drivers' Behaviour Through a Yellow Light: Effects of Distraction and Age. U: *Proceedings of the Human Factors and Ergonomic Society 55th Annual Meeting–2011*. Thousands Oaks: SAGE Publications, 1919-1923.

Olsen, E. C. B. i sur. (2005). Intersection Behaviour of Novice Teen Drivers and Experienced Adult Drivers. U: *Proceedings of the Human Factors and Ergonomic Society 49th Annual Meeting–2005*. Thousands Oaks: SAGE Publications, 1907-1911.

Stanley, L. i Mueller, J. (2009). Effectiveness of a Multistage Driver Education Program for Novice Drivers. U: *Proceedings of the Human Factors and Ergonomic Society 53th Annual Meeting–2009*. Thousands Oaks: SAGE Publications, 1348-1352.

Tiedeken, M. T. i sur. (2014). Assessing Driver-Passenger Interactions in a Simulated Driving Environment: A pilot study with teen drivers. U: *Proceedings of the Human Factors and Ergonomic Society 58th Annual Meeting–2014*. Thousands Oaks: SAGE Publications, 2028-2032.

Tilleczek, C. Kate (2011). Adjusting the Rear View Mirror: An Examination of Youth Driving Culture. *Youth & Society*, 43 (2) ,774-795.

Winston, F. K. (ur.) (2007). *Driving Through the Eyes of Teens. A Closer Look*. Philadelphia: The Children Hospital of Philadelphia and State Farm Insurance Companies.

RESULTS OF THE PROJECT „TRAFFIC SAFETY“: SOCIOLOGICAL SURVEYS AMONG TEEN TRAFFIC OFFENDERS IN THE IN CITY OF SPLIT AND SURROUNDING AREA

Summary

The project “Traffic Safety” is founded in the city of Split on the need of implementing sanctions towards teen traffic violation committers. They were sent to driving school for the purpose of testing their traffic regulation knowledge. In our case, there were lectures lasting for three days organized by Red Cross in Split. The topics were preventive education on traffic conduct, traffic rules, general procedure in traffic accidents, and responsibility in traffic. Between July, 2010 till January, 2014 two surveys on the sample of 86 participants were carried out (first survey before lectures, second (evaluation) survey after the lectures were held). The main goal was to check their previous knowledge concerning traffic rules and first-aid procedure. The results show that preventive-repressive measures toward teen offenders positively influence awareness about traffic safety. Thus, preventive education should be organized in every secondary school, and parents/tutors should be getting acquainted with mentioned Project. First survey, for example, showed that teens are aware that drink driving is dangerous, but they are less aware of the danger of fast driving. The exaggerated can-do-attitude is also noted, were significant number of respondents think they are better drivers than all other. Evaluation survey presented movements to the right direction: greater awareness about dangers of risky driving, and lower level of self-confidence. Participants emphasized that all topics were of great importance, but they prefer first aid lectures (theoretical and practical) considering them applicable in everyday life. On the end, they suggested that lectures should be more interactive, for example using of video materials, simulators, as well as going to driver-training areas.

Key words: teen traffic violation committers, surveys, preventive education, traffic behavior, traffic rules, general procedure in traffic accidents, responsibility in traffic

Stjepan Gluščić¹²⁰Lana Milivojević¹²¹

O KAZNENIM DJELIMA KOJA PRIJETE ORGANIZIRANOM ŽIVOTU U ZAJEDNICI

Sažetak

Ustavni sud Republike Hrvatske je 19. srpnja 2012. g. donio Odluku (Odluka i rješenje U-I-448/2009, U-I-602/2009, U-I-1710/2009, U-I-18153/2009, U-I- 5813/2010, U-I-2871/2011) kojom je utvrdio da Zakon o kaznenom postupku iz 2008. g. u značajnom broju svojih odredbi (njih 43) nije u skladu s odredbama Ustava ali i Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, te ga je djelomično ukinuo. U tumačenju ustavnosti ograničenja temeljnih prava Ustavni sud je upozorio na postojanje dviju bitno različitih kategorija kaznenih djela čije je razlikovanje postalo nužno u suvremenom društvu.

U prvu kategoriju smještena su tzv. "djela koja prijetu organiziranom životu u zajednici" te "razaraju samu supstanciju društva", dok su u drugu kategoriju potpala "klasična" kaznena djela. Navedena klasifikacija posljedično je dovela do katalogizacije kaznenih djela u izmjenama Zakona o kaznenom postupku (NN 145/13.), koje su uslijedile temeljem Odluke Ustavnog suda, kao osnova za ograničavanje određenih prava u provedbi samog postupka.

U radu autori analiziraju kategorizaciju kaznenih djela „koja prijetu organiziranom životu u zajednici“, pojedine kataloge kaznenih djela kod kojih se dopušta pojedino ograničenje prava u provedbi postupka, te sama opravdanost takove kategorizacije. Analiza se provodi temeljem odredbi Ustava Republike Hrvatske, Odluka Europskog suda za ljudska prava (ESKLJP), odredbi Kaznenog zakona i Zakona o kaznenom postupku.

Ključne riječi: *kaznena djela koja prijetu organiziranom životu u zajednici, Kazneni zakon, Zakon o kaznenom postupku, Europska konvencija, Europski sud za ljudska prava.*

I. Uvod

U osnovi vođenje kaznenog postupka ovisi kako o težini počinjenog kaznenog djela tako i o dobi počinitelja, te se na taj način i normativno uređuje. Tako se kod lakših kaznenih djela postupa jednostavnije i brže, dok se kod vođenja postupka prema maloljetniku postupa na poseban način. Uz ovo, pravnim se propisima normiraju posebni postupci - npr. ukoliko se postupak vodi prema osobama koje su duševno oboljele, ukoliko je potrebno oduzeti imovinsku korist, donijeti odluku o rehabilitaciji ili provesti postupak za naknadu štete neopravdano osuđenoj osobi. Zbog različitih načina postupanja povodom počinjenja kaznenog djela vrste kaznenih postupaka se uobičajeno razlikuju kao redovni i skraćeni postupak, postupak prema maloljetnicima, postupak za kaznena djela organiziranog kriminaliteta, te posebni postupci.

U razvoju kaznenog procesnog prava u RH ističe se nekoliko razdoblja, od kojih, za potrebe ovog rada, navodimo donošenje novog Zakona o kaznenom postupku 2008. godine, kao početak jednog novog razdoblja

¹²⁰ Dr.sc. Stjepan Gluščić, profesor na Visokoj policijskoj školi, MUP RH, e-mail: sgluscic@fkz.hr

¹²¹ Dr.sc. Lana Milivojević, profesorica na Visokoj policijskoj školi, MUP RH, e-mail: lmilivojevic@fkz.hr

utemeljenog na koncepciji državnoodvjetničke istrage, te donošenje Odluke Ustavnog suda o navedenom Zakonu, 2012. godine, kao početak, prema nekim autorima, konstitucionalizacije kaznenog postupka.¹²²

Iako ZKP/08. predstavlja raskid s tradicijom mješovitog tipa kaznenog postupka i pomak ka stranačkom postupku, zadržava podjelu vrsta kaznenih postupaka, utemeljenih na navedenim kriterijima, ali Odluka Ustavnog suda, onako kako je primijenjena u normativnom postupku donijela je značajne promjene i u tom području. Ustavni sud je u svojoj odluci na više mjesta upozorio na da odredbe ZKP-a nisu na dosljedan, jasan i precizan način prilagođene dvjema bitno različitim kategorijama kaznenih djela kojih je razlikovanje postalo nužno u suvremenom društvu. Prvu kategoriju čine „zločinačka djela koja razaraju samu supstanciju društva“. Unutar zločinačkih djela koja razaraju samu supstanciju društva, prema sustavnom sudu nalaze se: a) terorizam i organizirani terorizam, b) organizirani kriminal velikih razmjera i s teškim posljedicama koji u pravilu provode zločinačke organizacije (primjerice, pranje novca koje može biti povezano i s financiranjem terorizma i s trgovanjem ljudima i s trgovanjem narkoticima ili oružjem i s drugim oblicima teškog kriminala, često međunarodnih razmjera), c) složena gospodarska kaznena djela velikih razmjera, uključujući korupciju, koja se u pravilu vezuju uz državni i javni sektor, itd. Ovu kategoriju Ustavni sud u svojoj odluci naziva „djelima koja prijete organiziranom životu u zajednici“.

U drugu kategoriju svrstana su „klasična“ kaznena djela kojih je većina oduvijek postojala i postojat će sve dok postoji ljudski rod.

Navedeno razlikovanje i kategorizacija kaznenih djela dovodi i do različitog normativnog uređenja kaznenoprocenih standarda, ovisno o kategoriji djela. U kaznenomaterijalnom smislu razlikovanje se očituje u težini zapriječene kazne, a u kaznenopostupovnom smislu u načinu provedbe postupka, kao i standardima zaštite temeljnih prava okrivljenika. U normativnom smislu provedbe i primjene ovog stajališta, izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku koje su uslijedile¹²³, uveden je jedinstveni kazneni postupak za sva kaznena djela s različitim modalitetima postupanja utemeljenim na navedenoj kategorizaciji kaznenih djela. Ustavni sud je u svojoj Odluci izričito naglasio da inzistira na jedinstvenosti normativnog modela kaznenog procesa u Republici Hrvatskoj i na jedinstvenosti načela na kojima se taj model temelji. U njegovoj unutarnjoj strukturi, međutim, može i mora doći do većeg uvažavanja razlika s obzirom na pravnu narav, težinu i posljedice prve u odnosu prema drugoj kategoriji kaznenih djela te do veće dosljednosti i jasnoće u uređivanju kaznenoprocenih instituta koji su za njih prikladni i u propisivanju primjerenog stupnja ograničenja procesnih prava osumnjičenika, okrivljenika ili optuženika koji su s njima povezani.¹²⁴

Izmjenama ZKP koje su uslijedile temeljem Odluke Ustavnog suda, uveden je jedinstveni kazneni postupak, odnosno ukinuta je podjela na redoviti i skraćeni kazneni postupak, izmijenjene su odredbe o pravima okrivljenika na branitelja i nesmetani kontakt s braniteljem, provedbu dokaznih radnji u izvidima kaznenih djela, istrazi i pravu na žalbu protiv naloga o provođenju istrage, posebnih dokaznim radnjama.

¹²² Prema Krapcu: “Pod ‘konstitucionalizacijom’ neke pravne grane možemo smatrati, s jedne strane, primjenu pravnih tehnika, a s druge strane povlačenje političkih poteza, usmjerenih na usklađivanje te pravne grane s institucijama države vladavine prava.” Krapac, Davor (2011.), Konstitucionalizacija kaznenog procesnog prava u Republici Hrvatskoj, Poseban otisak iz: Okrugli stol Dvadeseta obljetnica Ustava Republike Hrvatske, Zagreb: HAZU, 169-212, 169. O konstitucionalizaciji kaznenog procesnog prava v. Krapac, Davor i sur.:(2012) *Kazneno procesno pravo: Institucije.*, 33-46., Đurđević: Rekonstrukcija, judicijalizacija, konstitucionalizacija, europeizacija hrvatskog kaznenog postupka V. novelom ZKP/08: prvi dio?, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 20, broj 2/2013, str. 315-362.

¹²³ Za V. novelu ZKP-a vidi Narodne novine, broj 145/13.

¹²⁴ Odluka točka 184 i dalje.

II. O Odluci Ustavnog suda Republike Hrvatske i definiranju kaznenih djela koja prijete organiziranom životu u zajednici kao temelj za ograničenje pojedinih prava

Ustavni sud Republike Hrvatske je na sjednici 19. srpnja 2012. godine pokrenuo postupak za ocjenu suglasnosti s Ustavom Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu: Ustav) Zakona o kaznenom postupku iz 2008. g. (u daljnjem tekstu: ZKP iz 2008.)¹²⁵, pri čemu je utvrdio da ZKP iz 2008. g. u ukupno 43 odredbe nije usklađen s odredbama Ustava i Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljnjem tekstu: Konvencija)¹²⁶. Posljedično ga je Odlukom djelomično ukinuo.¹²⁷

Za ovaj rad interesantna je navedena Odluka Ustavnog suda u dijelu koji se odnosi na ukinute sljedeće članke: čl. 75. st. 2., čl. 76. st. 2. čl. 218. st. 3., čl. 335. st. 3. i 353. st. 2. ZKP-a iz 2008. godine. Naime, pri njihovom ukidanju Ustavni sud je u obrazloženju ustanovio jedan novi pojam koji je poslužio kao polazište za razmatranje i postavljanje kriterija ograničavanja pojedinih prava propisanih ZKP-om. Radi se o *pojmu kaznenih djela koja prijete organiziranom životu u zajednici*. Kroz pobliže razmatranje prethodno nabrojanih, ukinutih zakonskih odredbi u pogledu kojih se u obrazloženju Odluke Ustavnog suda taj novi pojam i ustanovio kao određeni kriterij ograničavanja pojedinih prava, pokušat će ga se u ovom radu sadržajno precizirati i povezati s odredbama na koje je primijenjen u okviru izmjena i dopuna ZKP-a koje su po Odluci uslijedile.

a) Ograničenje prava uhićena na slobodan i neometan razgovor s braniteljem

Tako je **čl. 75. st. 2. ZKP-a** iz 2008. g. propisivano ograničenje prava uhićenika na slobodan i neometan razgovor s braniteljem. U obrazloženju njegovog ukidanja, Ustavni sud je naveo kako nije sporno ovlaštenje zakonodavca da uredi ograničenja prava uspostavljanja veze uhićenika s njegovim braniteljem propisivanjem mjere nadzora njihove komunikacije, kao ni zakonsko uređenje sukladno kojem taj nadzor rješenjem nalaže državni odvjetnik, sve dok je riječ o iznimci i sve dok su u zakonu precizno određena kaznena djela koja svojom težinom i stupnjem opasnosti za organizirani život u zajednici i javnu sigurnost, a posebice za živote građana, opravdavaju takvo ograničenje. No, Ustavni sud je našao da u tom članku navedeno nije bilo precizirano. Posljedično je zaključio kako zbog težine stupnja ograničenja prava branjenika da održava povjerljivu odnosno tajnu komunikaciju sa svojim odvjetnikom ta mjera iz čl. 75. st. 2. ZKP-a mora biti striktno ograničena na najteže oblike kaznenih djela¹²⁸. Pri najčešćim oblicima kaznenih djela misli se na ona povezana s terorizmom i organiziranim kriminalom, korupciju velikih razmjera i dr., a koja kaznena djela prema mišljenju Ustavnog suda, moraju biti određena i propisana samim ZKP-om.¹²⁹ ZKP mora odrediti koja su to kaznena djela koja opravdavaju ograničenje prava na neometanu komunikaciju s braniteljem.

Nadalje, **čl. 76. st. 2. ZKP-a** iz 2008. g., propisivane su pretpostavke koje moraju biti ispunjene da bi sudac istrage mogao odrediti mjeru nadzora. Ustavni sud je u odnosu na ovaj članak ponovio zaključak koji je iznio u vezi s čl. 75. st. 2. ZKP-a, a to je da zbog težine stupnja ograničenja prava branjenika da održava povjerljivu odnosno tajnu komunikaciju sa svojim odvjetnikom, mjera nadzora propisana čl. 76. st. 2. ZKP-a mora biti ograničena na najteža kaznena djela koja predstavljaju prijetnju organiziranom životu u zajednici (iznova se kao primjer navode kaznena djela povezana s terorizmom i organiziranim kriminalom ili korupcijom velikih razmjera). Ponavlja se kako ta djela moraju biti određena i propisana u samom ZKP-u.¹³⁰

¹²⁵ Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, broj 152/08., 76/09. i 80/11.

¹²⁶ Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine - MU broj: 18/97., 6/99., 14/02., 13/03., 9/05., 1/06., 2/10.

¹²⁷ Odluka i rješenje Ustavnog suda broj: U-I-448/2009, U-I-602/2009, U-I-1710/2009, U-I-18153/2009, U-I-5813/2010, U-I-2871/2011. od 19. 7. 2012., Narodne novine, broj 91/12.

¹²⁸ O tome vidi odluke ESLJP: Brennan protiv Ujedinjenog Kraljevstva i Rybacki protiv Poljske.

¹²⁹ Ibid., iz dijela Odluke pod brojem 3.2.

¹³⁰ Ibid.

b) Odgoda dostave naloga o provođenju istrage

Potom, **čl. iz 218. ZKP-a** iz 2008. g. propisivalo se kako se nalog o provođenju istrage dostavlja osumnjičeniku u roku od osam dana od dana izdavanja, zajedno s poukom o pravima (iz čl. 239. st. 1.), osim ako osumnjičenik nije poznat. No, **st. 3.** tog članka davala se mogućnost državnom odvjetniku da odgodi dostavu naloga o provođenju istrage do mjesec dana ako bi se njegovom dostavom ugrozio život ili tijelo ili imovina velikih razmjera. Pri ukidanju ove odredbe ZKP-a, Ustavni sud je smatrao da bi se ta ovlast državnog odvjetnika mogla ustavnopravno opravdati samo za najteža kaznena djela koja prijete organiziranom životu u zajednici, ako se u konkretnom slučaju procijeni da postoji opasnost za život ili tijelo ili imovinu velikih razmjera. Također, kao i kod prethodno analiziranih članaka, u obrazloženju je navedeno kako je katalog tih kaznenih djela zakonodavac dužan precizno odrediti u samom ZKP-u.¹³¹

c) Posebne dokazne radnje

U vezi s **čl. 335. st. 3. ZKP-a** iz 2008.g. kojim se propisivalo trajanje posebnih dokaznih radnji kao ograničenja ustavnih prava građana, Ustavni sud je zaključio kako niti u tom članku nije bila napravljena nužna distinkcija između kaznenih djela za koje se nužno treba odrediti dulje trajanje posebnih dokaznih radnji (posebno kada je riječ o dokazivanju kaznenih djela terorizma ili djela vezanih uz terorizam, najtežih djela povezanih s međunarodnim pravom i najtežih oblika korupcije odnosno organiziranog kriminala, posebice trgovanja ljudima, narkoticima i oružjem, a s obzirom na to da izvršenje tih djela ponekad može trajati dugo), od onih kaznenih djela koja nemaju takva obilježja i na koja se produljivanje rokova objektivno ne bi trebalo odnositi. Pri obrazloženju Ustavni sud je naveo kako neodređeni pravni pojmovi poput »važnost razloga« i složenost predmeta« ne mogu poslužiti kao mjerilo te distinkcije, jer je ocjena o ispunjenju zakonske pretpostavke tada prepuštena u potpunosti diskrecijskoj ocjeni suda u konkretnom slučaju i na taj način uzrokuje pravnu nesigurnost i neujednačenost sudske prakse. Stoga je nužno u samom ZKP-u propisati kriterije te distinkcije i mjerila za produljenje rokova provođenja posebnih dokaznih radnji koja bi, prema mišljenju Ustavnog suda, trebala bi biti objektivizirana „gradacijom“ težine nezakonitosti pojedinih kaznenih djela kod svakog produljenja. S posebnim obzirom na činjenicu da se kod posebnih dokaznih radnji radi o ustavnim ograničenjima prava građana, zakonodavac ih ne bi smio temeljiti na diskrecijskoj ocjeni suca, već točno utvrditi da navedena produljenja smiju biti samo iznimna i da se smiju provoditi samo ako se dokazi ne mogu pribaviti na drugi način koji je blaži za građane, odnosno kojim se manje zadire u njihova ustavna prava (prema tzv. *načelu stroge nužnosti*).¹³²

I u posljednje razmatranom **čl. 353. st. 2. ZKP-a** iz 2008. g., kojim se propisivala sudska odgoda obavještanja obrane o pojedinom dokazu važnom za obranu, Ustavni sud razmatrajući navedenu odredbu nije dovodio u pitanje ustavnopravnu opravdanost takvog zakonskog rješenja kad je riječ o, kako navodi, prvoj kategoriji kaznenih djela koja prijete organiziranom životu u zajednici, no nije našao isto opravdanje kad se radi o tzv. drugoj kategoriji »klasičnih« kaznenih djela. U tom je slučaju ocijenio da razlozi za takvo postupanje u slučaju »klasičnih« kaznenih djela nisu legitimni i da krše načelo jednakosti oružja koje je zajamčeno člankom 29. Ustava i člankom 6. Konvencije. Ustavni sud je u obrazloženju naveo kako smatra da je neprihvatljivo kod tih djela odstupati od načela jednakosti oružja u jednom postupku zbog nanošenja štete istrazi u drugom kaznenom postupku jer da kod te kategorije djela, nije riječ o iznimno važnim javnim interesima koji svojom važnošću konkuriraju pravima obrane (kao kod primjerice zaštite života ili tijela drugih osoba ili nacionalne sigurnosti). Stoga je zaključio kako je i u pogledu ovog članka nužno da zakonodavac precizno odredi i propiše pravila, jasno naznači iznimke i njihovu opravdanost, a posebice u

¹³¹ Ibid., iz dijela Odluke pod brojem 7.2.

¹³² Iz dijela Odluke pod brojem 8.11.

odnosu na kaznena djela koja prijete organiziranom životu u zajednici i koja su povezana s važnim javnim interesom.^{133 134}

U daljnjem dijelu rada bit će pobliže razmotrena promjena zakonskih odredbi u ZKP-u¹³⁵ po ustanovljenoj kategorizaciji kaznenih djela koja prijete organiziranom životu u zajednici, provedena sukladno Odluci Ustavnog suda.

III. Pregled kategorizacije kaznenih djela koja prijete organiziranom životu u zajednici u okviru promjena Zakona o kaznenom postupku

U skladu s Odlukom Ustavnog suda Republike Hrvatske o ukidanju prethodno razmotrenih članka ZKP-a, zakonodavac je proveo zakonske izmjene i dopune te u njegove odredbe uvrstio tražene kategorizacije kaznenih djela koja prijete organiziranom životu u zajednici, precizirane u čl. 75. st. 2., 76. st. 2., 218 a, 334. i 339. ZKP-a.

Tako je u važećem tekstu ZKP-a u odredbi čl. 75. st. 2. ZKP-a kojom se ograničavaju prava uhićenika na slobodan i neometan razgovor s braniteljem, sada propisano da državni odvjetnik može odrediti rješenjem da se razgovor između uhićenika i branitelja nadzire, ako postoje razlozi iz članka 123. st. 1. t. 2. ZKP-a¹³⁶ ili bojazni od počinjenja sljedećeg kataloga djela:

- *kaznenih djela prikrivanja iz članka 244. Kaznenog zakona ili pomoći počinitelju nakon počinjenja kaznenog djela iz članka 303. Kaznenog zakona, u postupku za kaznena djela protiv Republike Hrvatske (Glava XXXII.) i protiv Oružanih snaga Republike Hrvatske (Glava XXXIV.) te u postupku za kaznena djela terorizma (članak 97.), financiranja terorizma (članak 98.), terorističkog udruženja (članak 102. stavak 1.), zločinačkog udruženja (članak 328.) i počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja (članak 329. stavak 1. točke 3. - 6.) iz Kaznenog zakona.*

Nadalje, u vezi s čl. 76. st. 2. ZKP-a koji se odnosi na mogućnost da sudac istrage odredi mjeru nadzora, navodi se da ukoliko nije drukčije određeno ZKP-om, da sudac istrage može na obrazloženi prijedlog državnog odvjetnika, do podizanja optužnice, odlučiti da se pisma, poruke i razgovori okrivljenika i branitelja nadziru, ako postoji vjerojatnost da bi razgovor okrivljenika s braniteljem doveo do prikrivanja kaznenih djela, pomoći počinitelju nakon kaznenog djela ili ako u pogledu okrivljenika postoje okolnosti koje upućuju na opasnost da će kazneno djelo ponoviti, da će pokušati počinuti kazneno djelo ili da će počinuti teže kazneno djelo kojim prijete. Nakon dopuna toga članka navedeno sudac istrage može odlučiti u postupku za sljedeća, ZKP-om taksativno navedena kaznena djela:

- *genocida (članak 88.), zločina agresije (članak 89.), zločina protiv čovječnosti (članak 90.), ratnog zločina (članak 91.), odgovornosti zapovjednika (članak 96.), terorizma (članak 97.), financiranja terorizma (članak 98.), javnog poticanja na terorizam (članak 99.), novačenja za terorizam (članak 100.), obuke za terorizam (članak 101.), terorističkog udruženja (članak 102.), trgovanja ljudima (članak 106.), ubojstva (članak 110.), teškog ubojstva (članak 111.), protupravnog oduzimanja slobode (članak 136.), otmice (članak 137.), neovlaštene proizvodnje i prometa drogama (članak 190. stavak 5.), neovlaštene proizvodnje i prometa tvarima zabranjenim u sportu (članak 191.a stavak 4.), zločinačkog udruženja (članak 328.), počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja (članak 329.), ubojstva osobe pod*

¹³³ Iz dijela Odluke pod brojem 9.2.

¹³⁴ Iz dijela Odluke pod brojem 9.2., podbroj 184.3.

¹³⁵ Zakon o kaznenom postupku, pročišćeni tekst, Narodne novine, broj 152/08., 76/09., 80/11., 91/12 - Odluka i Rješenje USRH, 143/12, 56/13, 145/13 i 152/14.

¹³⁶ Jedna od osnova za određivanje istražnog zatvora, kada osobite okolnosti upućuju na opasnost da će uništiti, sakriti, izmijeniti ili krivotvoriti dokaze ili tragove važne za kazneni postupak ili da će ometati kazneni postupak utjecajem na svjedoke, vještake, sudionike ili prikrivače.

međunarodnom zaštitom (članak 352.), otmice osobe pod međunarodnom zaštitom (članak 353.), napada na osobu pod međunarodnom zaštitom (članak 354.) iz Kaznenog zakona,

- *u postupku za kaznena djela za koja postoje osnove sumnje da ih je počinila grupa ljudi ili zločinačka organizacija, odnosno zločinačko udruženje ili koja su počinjena u sastavu zločinačkog udruženja.*

Potom, u pogledu odredbe vezane na mogućnost odgode dostave rješenja o provođenju istrage u čl. 218a ZKP-a (ukinuti čl. 218. ZKP-a iz 2008.), nakon zakonskih dopuna propisano je da ako bi se dostavom rješenja o provođenju istrage ugrozio život ili tijelo osobe ili imovina velikih razmjera, da državni odvjetnik može odgoditi dostavu tog rješenja najviše za trideset dana ako se istraga provodi za taksativno navedena kaznena djela iz Kaznenog zakona:

- *protiv Republike Hrvatske (Glava XXXII.) i protiv oružanih snaga Republike Hrvatske (Glava XXXIV.) za koja je propisana kazna zatvora teža od pet godina,*
- *terorizma (članak 97.), financiranja terorizma (članak 98.), novačenja za terorizam (članak 100.), obuke za terorizam (članak 101.), terorističkog udruženja (članak 102.) te pripremanja kaznenih djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (članak 103.),*
- *zločinačkog udruženja (članak 328.) koje je organizirano radi počinjenja kaznenog djela iz članka 329. stavka 1. točke 3. do 6., počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja iz članka 329. stavka 1. točke 3. - 6.*

U vezi s trajanjem posebnih dokaznih radnji iz članka 332. stavka 1. ZKP-a, u čl. 334. ZKP-a (ukinuti čl. 335. st. 3. ZKP-a iz 2008.), propisano je kako se te radnje mogu odrediti za taksativno u ZKP-u navedena kaznena djela iz Kaznenog zakona. One se određuju na vrijeme do tri mjeseca i na prijedlog državnog odvjetnika, sudac istrage može te radnje produljiti za još tri mjeseca ukoliko one daju rezultate, a ujedno postoji razlog da se nastavi s njihovim provođenjem radi prikupljanja dokaza. U zakonskim dopunama precizirano je kako se po proteku šest mjeseci za kaznena djela iz članka 334. st. 1. točke 1. i 2. ZKP-a, te radnje mogu produljiti za još šest mjeseci, te da se za kaznena djela iz članka 334. točke 1. ZKP-a, takve radnje mogu produljiti za daljnjih šest mjeseci, ukoliko je njihovo produljenje nužno radi ostvarenja svrhe zbog koje su bile odobrene. Inače, u članku 334. st. 1. točkama 1. i 2. ZKP-a navedena su kaznena djela za koje je moguće odrediti spomenuto produljenje, a to su kaznena djela:

- *ratnog zločina (članak 91. stavak 2.), terorizma (članak 97. stavak 1., 2. i 3.), financiranja terorizma (članak 98.), obuke za terorizam (članak 101.), terorističkog udruženja (članak 102.), ropstva (članak 105.), trgovanja ljudima (članak 106.), trgovanja dijelovima ljudskog tijela i ljudskim zamecima (članak 107.), protupravnog oduzimanja slobode (članak 136. stavak 4.), otmice (članak 137. stavak 3.), spolne zlouporabe djeteta mlađeg od petnaest godina (članak 158.), podvođenja djeteta (članak 162. stavak 1. i 3.), iskorištavanja djece za pornografiju (članak 163. stavak 2. i 3.), teških kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta (članak 166.), pranja novca (članak 265. stavak 4.), zlouporabe položaja i ovlasti (članak 291. stavak 2.) ako je to djelo počinila službena osoba, primanja mita (članak 293.) ako je to djelo počinila službena osoba, trgovanja utjecajem (članak 295.) ako je to djelo počinila službena osoba, zločinačkog udruženja (članak 328.), počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja (članak 329. stavak 1. točke 3. do 6.), ubojstva osobe pod međunarodnom zaštitom (članak 352.), otmice osobe pod međunarodnom zaštitom (članak 353.), za kaznena djela protiv Republike Hrvatske (Glava XXXII.) i protiv Oružanih snaga Republike Hrvatske (Glava XXXIV.) za koja je propisana kazna zatvora od najmanje pet godina te za sva kaznena djela za koja je propisana kazna dugotrajnog zatvora,*

(točka 1.)

- *genocida (članak 88. stavak 3.), zločina agresije (članak 89. stavak 2. i 3.), odgovornosti zapovjednika (članak 96.), novačenja za terorizam (članak 100.), pripremanja kaznenih djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (članak 103.), mučenja i drugog okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (članak 104.) ako je počinjeno na štetu djeteta, ubojstva (članak 110.), protupravnog oduzimanja slobode (članak 136. stavak 3.), otmice (članak 137.), prostitucije (članak 157. stavak 2.), spolne zlouporabe djeteta starijeg od petnaest godina (članak 159.), mamljenja djece za zadovoljenje spolnih potreba (članak 161.), podvođenja djeteta (članak 162.), iskorištavanja djece za pornografiju (članak 163.), iskorištavanja djece za pornografske predstave (članak 164.), oduzimanja djeteta (članak 174. stavak 3.), neovlaštene proizvodnje i prometa drogama (članak 190. stavak 2., 3. i 4.), teških kaznenih djela protiv opće sigurnosti (članak 222.), napada na zrakoplov, brod ili nepokretnu platformu (članak 223.), razbojništva (članak 230. stavak 2.), iznude (članak 243. stavak 4., 5. i 6.), primanja mita u gospodarskom poslovanju (članak 252.), zlouporabe u postupku javne nabave (članak 254.), izbjegavanja carinskog nadzora (članak 257.), subvencijske prijevare (članak 258.), pranja novca (članak 265.), krivotvorenja novca (članak 274.), zlouporabe položaja i ovlasti (članak 291.), nezakonitog pogodovanja (članak 292.), primanja mita (članak 293.), davanja mita (članak 294. stavak 1.), trgovanja utjecajem (članak 295.), protuzakonitog ulaženja, kretanja i boravka u Republici Hrvatskoj (članak 326. stavak 2.) te počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja (članak 329.), (točka 2.).*

I zaključno, Odlukom Ustavnog suda, ukinuta odredba čl. 353. st. 2. ZKP-a iz 2008. g., kojim se propisivala sudska odgoda obavještanja obrane o pojedinom dokazu važnom za obranu, u cijelosti je brisana iz ZKP-a.

Razmotrenim izmjenama i dopunama ZKP-a provedeno je traženo usklađivanje ZKP-a s odredbama Ustava i Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, a sukladno Odluci Ustavnog suda Republike Hrvatske.

IV. Zaključak

U prvom dijelu rada željelo se ukazati na jedan novi pojam tzv. „kaznenih djela koja prijete organiziranom životu u zajednici“, ustanovljen Odlukom Ustavnog suda Republike Hrvatske povodom provedenog postupka ustavnosti pojedinih odredbi Zakona o kaznenom postupku. Razmatranjem ukinutih odredbi ZKP-a iz 2008. g. te njegovih izmjena i dopuna koje su uslijedile nakon donošenja Odluke Ustavnog suda, kojom su zatražene izmjene i dopune njegovih odredbi koje su bile u suprotnosti s Ustavom i Konvencijom, proizašlo je da su kaznena djela koja prijete organiziranom životu u zajednici u biti najteža kaznena djela poput genocida, ratnih zločina, terorističkih kaznenih djela, kaznenih djela protiv Republike Hrvatske, kaznenih djela protiv Oružanih snaga Republike Hrvatske, onih počinjenih u sastavu zločinačkog udruženja i drugih, koja se pretežito nalaze u nadležnosti Ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (USKOK-a). U pogledu tih kaznenih djela, zbog njihove društvene opasnosti i težine, Ustavni sud je smatrao da postoji posebna potreba da se ograniče pojedina prava u provedbi postupka, no da je navedeno potrebno jasno precizirati u zakonskom tekstu te navesti točno o kojim kaznenim djelima se u takvim slučajevima radi. Takav intenzitet ograničenja pojedinih prava u provedbi postupka propisan je kao iznimka od postupanja u odnosu na drugu kategoriju kaznenih djela, odnosno tzv. „klasična“ kaznena djela, pri čemu je potrebno posebno naglasiti da se takvom dvostrukom kategorizacijom kaznenih djela nije smjeralo niti se utjecalo na jedinstvenost normativnog modela kaznenog procesa u Republici Hrvatskoj. Ta je podjela na dvije kategorije kaznenih djela kaznenih djela u ovakvim, iznimnim slučajevima opravdan rezultat suvremenih društvenih trendova i u biti predstavlja redovan proces ujednačavanja standarda kaznenoprocenog prava s realnim životnim prilikama suvremenog društva.

Značaj odluke Ustavnog suda ogleda se u određenju kriterija i njihovom ujednačavanju s praksom Europskog suda za ljudska prava u pogledu zaštite temeljnih prava građana u kaznenom postupku. Kazneno

procesno pravo je, kako to još navodi i Bayer rezultat težnji za učinkovitošću i težnji za zaštitom prava građana. U normativnom uređenju tih težnji, Ustavni sud smatra da je polazište postojanje određenih kaznenih djela sukladno navedenoj kategorizaciji.

Uz postojanje navedenih kaznenih djela, potrebno je ukazati i na druge kriterije koji proizlaze iz Ustava RH, Europske konvencije, prakse ESLJP kao i naših sudova temeljem kojih je dopušteno ograničenje temeljnih prava kod sumnje u počinjenje kaznenih djela. Pojam i kategoriju kaznenih djela koja prijete organiziranom životu u zajednici promatramo kao polazište za intenzivnije ograničenje temeljnih prava građana, iznimku od iznimke, koja se posebno propisuje Zakonom o kaznenom postupku, a nužna je radi zaštite organiziranog života u zajednici. Pri tome, je potrebno ukazati da ni kod ovih kaznenih djela „koja prijete organiziranom životu u zajednici“ Ustav (čl. 17. St. 3.) izričito propisuje da predmet ograničenja nikada ne mogu biti zajamčena ljudska prava koja se odnose na pravo na život, zabranu mučenja, surovog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, pravnu određenost kažnjivih djela i kazni i slobodu misli, savjesti i vjeroispovijedi. Navedena zajamčena ljudska prava ne mogu se ograničiti ni za vrijeme ratnog stanja, neposredne ugroženosti neovisnosti i jedinstvenosti države i velikih prirodnih nepogoda, pa ni u slučaju neposredne opasnosti za opstanak države.

LITERATURA

Đurđević, Z.: Rekonstrukcija, judicijalizacija, konstitucionalizacija, europeizacija hrvatskog kaznenog postupka V. novelom ZKP/08: prvi dio?, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 20, broj 2/2013, str. 315-362.

Krapac, D. (2011). Konstitucionalizacija kaznenog procesnog prava u Republici Hrvatskoj, Poseban otisak iz: Okrugli stol Dvadeseta obljetnica Ustava Republike Hrvatske, Zagreb: HAZU.

Krapac, D. i sur. (2012). Kazneno procesno pravo: Institucije, Zagreb, Narodne novine.

Milivojević, L., (2013). Kazneno pravo za kriminaliste, Međunarodno kriminalističko udruženje, Zagreb.

Valković, L.: Procesna prava obrane prema V. noveli Zakona o kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 20, broj 2/2013, str. 521 – 555.

Konvencije, Odluke, Zakoni:

Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine – MU, br. 18/97., 6/99., 14/02., 13/03., 9/05., 1/06., 2/10.

Kazneni zakon, Narodne novine, br. 115/11., 144/12.

Odluka i rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske: U-I-448/2009, U-I-602/2009, U-I-1710/2009, U-I-18153/2009, U-I- 5813/2010, U-I-2871/2011 od 19.7.2012., Narodne novine, br. 91/12.

Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, br. 152/08., 76/09. i 80/11.

Zakon o kaznenom postupku, pročišćeni tekst, Narodne novine, br. 152/08., 76/09., 80/11., 91/12. - Odluka i Rješenje USRH, 143/12., 56/13., 145/13. i 152/14.

Stjepan Gluščić

Lana Milivojević

ABOUT CRIMES THAT THREATEN ORGANIZED LIFE IN COMMUNITY

Summary

On 19th July 2012 the Croatian Constitutional Court reached a Decision (Decision UI-448/2009, UI-602/2009, UI-1710/2009, UI-18153/2009, UI-5813/2010, UI-2871/2011) in which it was founded that the Criminal Procedure Act from year 2008, in a significant number of its provisions (43 of them), is not in accordance with the provisions of the Croatian Constitution and also the European Convention for the Protection of Human rights and Fundamental Freedoms. For this reasons, that Act was partially repealed. In constitutional interpretation according to the restrictions of fundamental rights, the Constitutional Court pointed to the existence of two essentially different categories of criminal acts. The distinction between them became necessary in modern society.

In the first category are the so-called "crimes that threaten the organized life in community" and "destroy the very substance of society", while acts that represent "classic" crimes fall into the second category. This classification consequently led to a crimes catalogue contained in the amendments of the Criminal Procedure Act (Official Gazette 145/13). The amendments followed the previously mentioned Decision of the Constitutional Court as the basis for the limitation of certain rights in the conducting of criminal procedure.

In this paper authors analyse the categorization of crimes "that threaten organized life in community" and those catalogues of crimes in which the specific limitation of rights in the conducting of criminal procedure is allowed and also the justification for making such a categorization. The analysis is carried out under the provisions of the Croatian Constitution, Decisions of the European Court of Human Rights, the provisions of the Criminal Code and the Criminal Procedure Act.

Key words: *crimes that threaten to organized life in community, Criminal Code, Criminal Procedure Act, European Convention, European Court of Human Rights*

Marjan Gjurovski¹³⁷

Igor Gjoreski¹³⁸

SOCIETY'S SECURITIZATION AND ITS SECURITY

Summary

Since the origin of human society until today, threats, fear and manner of their response are a part of daily politics. There have been many efforts to define, re-define and expand the security concept, but all, more or less have moved in the same frame, looking at security through the prism of subjective and objective threats. Relying on Wolfers' analysis of national security as an unclear and, two - meaning symbol, the founders of the Copenhagen's School believe that security is neither subjective nor objective (Wolfers, 1952). The security should be seen as an inter-subjective category. By focusing more on the question "What does security make?", rather than focusing on the question "What does security mean?", they in their opinion might avoid the challenge of narrowing the security framework. They develop the Securitization Concept as the only analytical framework at all levels of security. They describe securitization as an inter-subjective and social process, an imposed subsequent process through which some threat to a specific object is recognized as a security threat and as such requires taking specific measures which will secure the object. In this paper we will not talk about the evaluation of the security or insecurity. We will analyze "security" according to the Copenhagen's School framework. That means that security is what security makes. Security is neither positive, nor negative, neither subjective nor objective, but it depends on the socio – political and historical context, as well as the speaker's position to "security". Both, the linguistic and the socio-political context are equally important for the success of securitization and the political power of the subject "who is speaking about security?" and its power to mark some issue as a security treat.

Key words: securitization, national security, security, Copenhagen's School.

1. Introduction

Persons belonging to the Copenhagen's School have developed the concept of securitization as the single analytical framework for the analysis of all security levels. They describe Securitization as an inter-subjective and socially imposed subsequent process through which a threat to some object is recognized as a security threat. And that object, requires measures which would protect it. The Copenhagen's School defines Securitization as a practice and technique of production, diffusion, and classes that constitute existential threat. It is a performing process by which they are communicated to the community. They encourage the audience to support the specific measures taken to deal with the threat (Balzacq, 2001). This theory constantly attracts the attention of various theorists of the security. So far no theory has dealt with the question of how and why something gets labeled a security problem and especially not with their relationship to the nature of the reference object and its capabilities and capacities.

According to Buzan the security marks a "pursuit of freedom from threats" (Buzan, 1991, 432) which is accomplished through "a procedure that puts politics above the established rules of the game and categorizes the security question as a separate policy or above politics" (Buzan, Waever, de Wilde, 1998, 21). He

¹³⁷ Assist. Prof. Marjan Gjurovski, Faculty of Security, Skopje, University 'Ss. Kliment Ohridski', Bitola, Republic of Macedonia,

¹³⁸ Assist. Prof. Igor Gjoreski, Faculty of Security, Skopje, University 'Ss. Kliment Ohridski' - Bitola, Republic of Macedonia,

considers the securitization process as an “extreme kind of politicization” (Buzan, Waever, de Wilde, 1998, 23) on an issue.

Therefore, all issues that exist in public can be classified as non-politicized, politicized and securitized (Buzan, Waever, de Wilde, 1998). On one hand, non-politicized issues are those issues that do not require a response from the state. While in terms of politicized issues, the state takes certain measures and actions. On the other hand, securitization issues have special treatment compared to the previous two groups, and they require an institutional response from the state, because these issues represent an existential threat to the state. In response to this question special measures are taken and they go beyond the regular policy.

Into which of these three categories some issue will be classified depends on the political elite of the country. Each country, in accordance with their interests and capacities, marks some question on the level of a threat or as non-politicized. One and the same issue can move in all three categories, depending on the particular situation and the interests of the ruling elite.

However, the question whether security is positive or negative, or whether securitization of an issue has a positive or negative connotation remains a subject of misunderstandings. Hakan Wiberg noted that most authors agree that security is a good thing and rated it positively (Wiberg, 1987). According to Waever, and opposite to what most of researchers think, first of all we should consider the distinction between the security as a word used in everyday communication, and security in international politics (Waever and other, 1993). This is important, because in the first case, it can have a positive meaning, and in the second case, when we talk about the state, it generally has a negative meaning. The main obstacle for viewing security as something positive is that some measures can be called rather negative than positive by a state. However, confusion, and double standards for security are directly related to unpopular measures which they carry with themselves. With the securitization procedure the state suggests that security will increase by taking these steps. In that way a state can easily gain the masses. However, it also shows a certain weakness of the states - a particular threat to respond to with regular measures, because the insecurity is always the other side of the coin.

However, in this paper we will not discuss the assessment of security or insecurity. "Security" will be viewed in the same way as in the Copenhagen's School. This means that security is that what security does. Security is neither positive nor negative, neither objective nor subjective, but depends on the socio-political and historical context, as well as the position of the one who "is talking about security". For the success of the Securitization as an issue to replace the area of regular policy and to mark something as a security threat, two aspects are equally important – the linguistic act and the socio-political context, as well as the political power of the one who “is talking about security”. The term Security has no permanent meaning, but always refers to the protection of the key values of the reference object. What values and the way of their protection in respect to a certain threat, depends on the political power of the holder actor.

From the above mentioned we conclude that the concept of securitization is based on the state-centered view on security, as well as on the context of national security. This, according to Lene Hansen implies “putting emphasis on authority, confrontation and construction of the threat and enemy, as well as the ability for decision making and adoption of special measures” (Hansen, & Nissenbaum 2009, 1158).

This paper will analyze the national security in the framework of the Concept of securitization.

2. Speech Acts Theory as an intellectual precursor of Securitization Theory

The concept of securitization as a social-constructivist method of the view on security was introduced first in 1989 in Waever's work *Security as a speech act: Analyzing the politics of a world*. Later on in 1998, Waever, together with other (Barry Buzan, and Jaap de Wilde, 1998) peace and conflict researchers,

increasingly developed this concept published in the book *Security: A new framework for Analysis* which contains the basic settings of this theory.

Considering that the Theory of securitization originated from social constructivism, the main starting point of this Theory is the Austin's Speech Acts Theory where it is stated that "security is actually a speech act" (Warnock, 1969, 3).

Thus understood, the security is not a word that refers to something that is real, by simply saying this word it becomes a security act. Speaking of words, something is done. "Security is the voice of those who have power, and expressing the need to use the special right to prevent the development of certain events pertaining to the security of the state (political order), the right to social resources that go beyond 'daily politics' and the right founded on the basic idea of the modern state, in which the main goal is to achieve security and stability" (Waever, 1997,157).

The starting point for Waever's security defined as speech act was the Speech Acts Theory of John Austin who exhibited the concept in the most systematic way. In his book Austin (1962). stated: "How to do things with words", and suggests that philosophy hitherto dealt only with statements that can be true or false, and therefore this situation is enriched by the introduction of statements which can be used to cause some activity. he calls these statements preferment statements which means that "when something is said, it's done" (Austin, 1975, 101).

According to Austin everything starts with saying a sentence, as example when we say the wedding sentence "Yes, I do", we automatically accept the marriage.

The Speech Acts Theory consists of three speech acts (Austin, 1975, 101) as follows:

1. Locutionary act – is among the simplest, giving meaning to certain words. For example, in the sentence 'Shoot her!' The words 'shoot' means "shooting" and word 'her' - think of "her".
2. Illocutionary act – goes one step further from Locutionary act by giving meaning to terms. Also suggests or initiates practical work. For example: 'He told me to shoot her'.
3. Perlocutionary act – means giving importance to the statements, but is preceded by a force that causes certain consequences. For example: 'He convinced me to shoot her'.

The concept of securitization uses the Illocutionary act only, because the securitization process starts with a speech act or by a certain phenomenon which indicates a threat to certain values and interests. It implies that practical work with special measures consist in this process. Thus, in the process of securitization, the linguistic act is not used with the expectation that it will achieve a goal, but only suggests a process by citing arguments why exactly that question should be securitized or de - securitized. So, in the securitized process, the speech act is not used according to expectations that we might achieve some goal. It only suggests concrete work with facts about the question.

To get to taking action, previously initiated by the speech act, Austin considers that it is necessary to have the so called "Happy conditions."¹³⁹ These conditions include the existence of appropriate circumstances, and they respect certain rules.

According to him, for successful or 'happy' speech acts we need six conditions as follows:

1. A Speech act has to respect conventionally accepted procedures which affect the statement;
2. Speech actor and circumstances have to be adapted to the statement-giving procedure;
3. All involved actors have to execute this procedures exactly and in total;

¹³⁹ Austin determines the phrase "happy conditions" because emphasizes that during pronunciation, things could be wrong or go wrong, it does not incorrect speech act, it is unhappy.

4. Persons who participate in speech acts have to be honest in their own statements; and
5. Actor who announce that statement has to act according to what he says. (Austin, 1975, 14-16)

The omission or "making a mistake" in only one of these six conditions bear practical consequences making speech acts *'unhappy'*. However, Austin points out that all these conditions are not important for the success of the act. The first four are more important than the last two, because the first four actually allow speech acts, while the last two increase the chances of its success.

Waever's Theory that *'security is a speech act'* is based on the assumptions in Austin's Theory of Speech Acts. Like Austin's 'happy circumstances', Waever introduces so called 'facilitating conditions' for the successful construction or deconstruction of security threats.

1. The request which contains the Speech Act must respect the security grammar, and show a plan for construction of security policy, with no return or possible output;
2. Securitization actor performs securitization with speech acts. He must be a part of the government, but that does not mean that he acts as an official body, nor that it guarantees the success of his linguistic act in the interest of the government;
3. Historical and factual circumstances can facilitate the construction of security threats. Hence, it is likely that the securitization will only succeed if there are circumstances that have gone out of hand. (Waever, 2003, 14-15)

According to Waever, for the securitization it is not necessary to have an objective threat to mark a question as a security challenge. The only necessary thing is a set of good circumstances and the respect of certain procedures.

3. Securitization Concept's Elements

The Copenhagen School sees security as a process of social construction of threats that includes the securitized actor (normally the political elite) (McSweeney, 1996), which determines a certain issue as urgent and as the predecessor of the survival of the referential object. Once the public accepts it, it legitimizes the use of extraordinary measures as necessary to eliminate the threat. Thus, the issue is securitized and the area of regular policy is removed and placed on the agenda of the "politics of panic" (Buzan, Waever, De Wild, 1998,34).

According to Buzan, the main objective of the Copenhagen School within the process of developing the theory of securitization was based on the nature of security, clearly defining who performs securitization, in terms of which issues (threats) the securitization is conducted (referential object), the reason and the results of the securitization of a certain phenomenon and finally what are the conditions of securitization (Buzan, 1998). Given the above explanation and for an easier understanding of the construction and deconstruction of the security threats, the concept of securitization is decomposed into several components. So, that this division is to be understood more figuratively. Its character is more descriptive than operational.

3.1. Securitized Actors

Securitized actors represent perhaps the most important element of the securitized process. Waever considered that securitized actors are the founders and backers of the entire process. Those are usually decision makers of key policy decisions, which indicate some phenomenon as a security threat. "Something becomes a security issue, when it is declared so by the elite" (Buzan, Waever, de Wild, 1998, 24) and finally it is securitized when the audience will accept arguments for its securitization.

Thus, under the concept of securitization, security is interpreted as '*a structured area of practice*' in which some people have many privileges to speak and to construct a security threat in relation to others. These securitized actors securitize certain issues, claiming or declaring the existence of an issue that could endanger the reference object. The relationship between the various entities is not the same, because the success of securitization depends on the position of the subject who tries to securitize a specified issue.

3.2. Functional Actors

Besides securitized actors, Waever highlights functional actors, and he states that "there are no securitized actors, but they significantly influence the decision making process in the area of security" (Buzan, Waever, de Wild, 1998, 36) This includes all those actors whose interests and position depend on the success of securitization moves, and they are not limited to providers of security only (mostly political elite).

3.3. Speech Acts

Later on in 1985, Searle and Vanderveken, accepted and expanded Austin's Theory of Speech Acts. This speech act has a key role in the securitization process. Also, it plays a very important role in the description of how something gets marked as a security challenge and what is identified as a security challenge (Searle & Vanderveken, 1985). According to Balzacq, real speech function does not lie in the simple notification, but it is in 'doing things'. If we take this assertion as true, "the pronunciation is understood as an act which can change the conditions in a particular situation." (Balzacq, 2011, 4).

The speech act constructs or imposes a way of observing an already existing phenomenon. Now the phenomenon is analyzed in the security framework. By speaking of security, something is already done. This move is called a securitizing move by Waever. According to Buzan, a speech act can be marked as rhetorical. With this act, actors define some issue and in that way they get national attention.

A Successful Speech Act brings a number of changes, which in regular developments are likely to lag. The use of speech creates a threat in terms of the reference object, or some issue classifies it as a threat to the survival of the reference object, looking for new drastic measures for its protection.

3.4. Audience

The audience plays an important role in the process of securitization and de securitization on some issue. It decides whether something will become a security threat or not. By giving arguments to the audience, the securitized actor is seeking to convince the audience into justifying the securitization of an issue. If they are rejected by the audience the specified question remains in the framework of its policy.

Securitization issues proposed by a certain elite certainly don't have to be a threat to the reference object. They depend on the interest, the idea and power of the security actor. Under the right conditions, some questions can be marked as a security issue, whether they are a '*real*' threat or not. This construction of threats aims to provide legitimacy for political actors to take certain actions. The moment when the audience successfully recognizes the security threat, provides the actors with legitimacy to take special measures.

3.5 Legitimacy of Special Measures

Taking special measures in response to the threat that could endanger the reference object is a result of successful securitization. The adoption of special measures is often an indication that the political elite is not able to provide regular measures to deal with a specific question. By the securitization of some issue, we settle the question, especially in the area which allows the use of all means to prevent it (Waever, 1998). Taking such measures too often leads to limitation or violation of human rights. The political elite justify all

this by saying that a certain phenomenon is an existential threat to the reference object. Thus, for example, securitization of terrorism as a global security threat by the United States provided legitimacy for taking military actions in different parts of the world. Also it supported a constant increase of the military budget.

On the other hand, if the audience does not accept securitization of a certain phenomenon, it means that the securitized actor (in most cases the state) has not received legitimacy to take special measures, which however does not necessarily mean that it will not take them.

4. Application of the Securitization Concept to non - democratic states

The main question is whether the Securitization Concept according to Copenhagen's School teaching is applicable to non – democratic states? On several occasions Buzan, noted that securitization is an extremely convenient tool to excuse actions and policies in all types of countries (Buzan, 1991). A similar opinion shares Huysmans, he is indicating the European roots of the securitization concept, as well as the scope of the concept in European terms. He also suggests that the concept of securitization can be applied and should be tested outside Europe (Huysmans, 1998).

Sometimes there is a dilemma whether some countries can be called states in the truest sense of the term. According to Buzan, in poor countries that do not achieve social and political consensus, the main concern will be internal threats (Buzan, 1991). Here, however, there is a problem that Ayoob specifically indicates and it is associated with the ability of the ruling regime to present a threat to his rule as a threat to the national security. This happens because in many countries i.e. in the Third world, it is impossible to separate threats to national security from those to the ruling regime. At the same time, strong states are not excluded from this challenge to national security. Each of them, in accordance with its power and capacity, can securitize certain issues as a threat at any time. A critical approach to the analysis of the state as a reference object allows us an actual understanding of the situation and a proper classification of threats to national security in contrast to those threats to the ruling regime. (Ayoob, 1995).

In the opinion of many authors¹⁴⁰ all ruling bodies of the state, being democratic or undemocratic, must enjoy at least a minimum of legitimacy to survive. Thus, for example, Christian Davenport says that authoritarian regimes when applying repression claim that it is an expression of the need to respond to a political threat, and not something that simply the ruling regime may apply (Davenport, 2005).

So, even in the most authoritarian states there must be a minimum of authority, which in these cases must be addressed. Often, it disagrees with the public opinion, but can refer to the close environment of the regime. "Even the tyrant can not be alone, and he must have a certain circle of people who will carry out his orders, and such loyal people are critical in totalitarian systems" (Elo, 2005, 180). Therefore, even authoritarian regimes must have the authority to take special measures and "gives legitimacy to security even in undemocratic political systems" (Holm, 2004, 219).

As securitization represents the transfer of an issue outside the scope of regular policy, the application of this concept in non-democratic regimes is a sticking point. It is clear that in democratic countries the scope of regular policy applies to democracy and the rule of law, that the democratic decision-making and respect for the Constitution and the laws and rights are guaranteed to them. Securitization of an issue, extends to recognition of the political elite, that functions as a securitized actor. It proves its capability to respond to a threat with regular means seeking legitimacy to apply special measures.

¹⁴⁰ See more: Arendt, Hannah. (1976) *The Origins of Totalitarianism*, New York: World Publishing Company; Jahn, Egbert, Pierre Lemaitre, and Ole Wæver (1987) *European Security: Problems of research on non-military aspects*. Copenhagen Papers: 1. Copenhagen: Centre for Peace and Conflict Research.; Wæver, Ole, (1989). *Conflicts of vision – visions of conflict*. Bo Ole Wæver, Pierre Lemaitre and Elzbieta Tromer: *European Polyphony: Perspectives beyond East – West Confrontation*, London: MacMillan, 283-325.

In this relation, the political systems that are not democratic, and where the rule of law does not exist, usually ask the question: What is regular and what is an extraordinary policy? (Collins, 2005). As stated previously, in any society, being democratic or not, there are certain rules that over the long tradition exist and are being shaped. In democratic societies, political elite uses securitization to release the democratic decision-making process, so analogous to that in non-democratic societies it is used to release other obstacles which the non-democratic rulers have to take into consideration. Despite the fact that in authoritarian regimes it is difficult to discern the actor behind the process of securitization, Holm believes that the analysis of a program, laws and statements may determine how legitimacy is achieved for certain actions through the process of securitization (Holm, 2005).

5. Conclusion

The securitization concept is developed within the Copenhagen' School and this concept relates to the European security. It is closely related to Austin's Theory of Speech Act, and many researchers use this theory as a basis for this concept. Despite that, in the words of those who developed the idea, the point was not to develop a concept for the analysis of security exclusively for European countries, most of which are democratically governed, but it was planned to be applicable beyond. Therefore, there are doubts whether this concept of securitization can be applied outside of these systems and be used for analysis of threats to national security of democratic and undemocratic political systems.

However, despite the idea that the securitization concept can be applied in non-democratic political systems, skeptics believe that democratic political systems are the basis of this theory. According to skeptics, the whole concept is based on the process of construction and deconstruction of threats in democratic countries. In addition to that there are some basic settings of the securitization concept. The securitization concept is used as a means of putting an issue on the agenda. It explains how a question is transferred from within the regular policy in the field of emergency policy, which violations of established rules are allowed to respond to threats. But for a successful securitization, the actor must convince the audience that it is necessary and that the only possible solution of this threat is to neutralize it. In democratic countries, obtaining authority is especially important for democracy and it is based on the rule of the people, through democratically elected representatives. Therefore any violation of the established rules and the restriction of rights of some citizens must be strongly supported by arguments that people will accept at the price of their own security.

Despite this order, in undemocratic regimes, that are not based on the legitimacy¹⁴¹ derived from citizens, the ruling elite does not need approval from the audience for breaking the rules and imposing restrictions or even violations of human rights. In totalitarian states the ruling elite maintained its position through the constant use of force and use of repression against political opponents. Hence, in our case the securitization of an issue and taking of certain actions, in response to a security threat, do not necessary need approval from the people.

Thus, the mentioned distinction, the presence or absence of the need for legitimacy is perhaps the strongest argument why the securitization concept can be applied in non – democratic political systems. However, this is not enough for the securitization concept to be rejected as useless when it comes to non-democratic regimes.

However, when analyzing the security threats, we should have in mind that certain threats can be eliminated without public securitization. On the other hand, the political elite believes that for some threats it is better to get public support for taking special measures or a passive consent of those whose support is needed,

¹⁴¹ Ayoob believes that regimes of the weak states has leak of 3 components of legitimacy: 1) social consensus, 2) decision making authority, and 3) decision making techniques. Holst, regime legitimacy question/state set deeper, saying that it must be built on three main components of the state according Buzan (idea of state, institutional framework and physical basis of the state).

although it is not a condition for their realization. This leads to the conclusion that the Securitization concept may be applied to the security of non – democratic states, if they have a minimum authority to implement it.

REFERENCE LIST

- Arendt, H. (1976). *The Origins of Totalitarianism*, New York: World Publishing Company.
- Austin, J.L. (1975). *How to do Things with Words*, Second Edition, Oxford: Oxford University Press.
- Ayoob, Mohammed, (1995). *The Third World Security Predicament – state making, regional conflict, and the international system*. Colorado: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Ayoob, M. (1993). *Squaring the Circle: Collective Security in a System of States*. In: Thomas G. W. (ed.): *Collective Security in a Changing World*. London: Lynne Rienner Publishers, Boulder & London. pp. 45-63.
- Balzacq, T. (2001). *Constructivism and Securitization Studies*, Forthcoming in Myriam Dunn Cavelty & Victor Mauer, eds., *Handbook of Security Studies*, London: Routledge.
- Balzacq, T. (2011). *Securitization Theory, How Security Problems Emerge and Dissolve*. New York: Routledge.
- Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Second edition, New York, NY: Wheatsheaf.
- Buzan, B. and Wæver, O. (1997). Slippery, contradictory, sociologically untenable? The Copenhagen School replies, *Review of International Studies* 23 (2): 241–251.
- Buzan, B. Wæver, O. and de Wilde, J. (1998). *Security: A new framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Collins, J. (2005). *Good to Great and the Social Sectors: A monograph to accompany Good to Great*. Boulder, Colorado: author, 2005.
- Davenport, H.H. (2005). *Thinking for a Living (How to Get Better Performance and Results from Knowledge Workers)*. Harvard:Harvard Business School Press.
- Egbert, J., Lemaitre P. and Wæver, O. (1987). *European Security: Problems of research on non-military aspects*. *Copenhagen Papers: 1*. Copenhagen: Centre for Peace and Conflict Research.
- Elo, K. (2005). *Die Systemkrise eines totalitären Herrschaftssystems und ihre Folgen. Eine aktualisierte Totalitarismustheorie am Beispiel der Systemkrise in der DDR 1953*. akademische dissertation. Münster: LIT. in Juha A. Vuori (2011): *How to do thing with words-A Grammar of Securitization in the People's Republic of China*, Academic dissertation, University of Turku, page 180.
- Hansen, L. and Nissenbaum, H. (2009). *Digital Disaster, Cyber Security, and Copenhagen School*. *Internal StudiesQuarterly, No.59*, 1155 – 1175.
- Holm, U. (2004). *The Old France, The New Europe and a Multipolar World in Perspectives on European Politics and Society*. In *Journal of Intera-European Dialogue, Vol. 5, no 3*, 215 – 227.
- Holm, Y. (2005). *EU's Neighbourhood Policy : A question of Space and Security*. DIIS Working Paper.
- Holsti, Kalevi J. (1996): *The state, War, and the State of War*. Cambridge: Cambridge University Press. , page 97-98.
- Huysmans, J (1998). *Revisiting Copenhagen, or: on the creative development of a security studies agenda in Europe*. *European Journal of International Relations* 4, 479–505.
- McSweeney, B. (1996). *Identity and security: Buzan and the Copenhagen School*. *Review of International Studies* 22 (1), 81–93.

- Searle, R.J. and Vanderveken, D. (1985). Speech Act and Illocutionary Logic, in John Searle & Daniel Vanderveken *Introduction to the Theory of Speech Acts of Foundations of Illocutionary Logic*, Cambridge: Cambridge University Press,109-132.
- Warnock, G.J. (1969). John Langshaw Austin, a biographical sketch. *Symposium on J. L. Austin*, ed. K.T. Fann. New York: Humanities Press,3-17.
- Wiberg, H. (1987). Security of small nations: challenges and defences, *Journal of Peace Research*, 24 (4), 339–63.
- Wæver, Ole, (1989). Conflicts of vision – visions of conflict. in Ole Wæver, Pierre Lemaitre and Elzbieta Tromer: *European Polyphony: Perspectives beyond East – West Confrontation*, London: MacMillan, 283-325.
- Waever, O., Buzan ,B., Kelstrup M. and Lemaitre, P. (1993). Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe. New York: St. Martins's Press.
- Waever, O. (1995). Securitization and desecuritization. in Ronnie D. Lipschutz (ed.), *On Security*, New York, NY: Columbia University Press: 46–86.
- Waever, O. (1998). Four meanings of international society: a trans-Atlantic dialogue. in Barbara Allen Roberson (ed.), *International Society and the Development of International Relations*, London: Pinter: 80–144.
- Waever, O. and Buzan, B. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*.Cambridge: Cambridge University Press.
- Wolfers, A. (1952). National Security as an Ambiguous Symbol. *Science Quarterly*, Vol. 67, No.4. December, 167-168.

Petra Hruškar¹⁴²Irma Kovčo Vukadin¹⁴³

URBANA SIGURNOST: PERCEPCIJA RAZLIČITIH DIONIKA

Sažetak

Koncept urbane sigurnosti je relativno noviji koncept koji dobiva sve veći interes kriminologa. Riječ je o konceptu koji je dio političkog diskursa, a koji prevenciju kriminaliteta smještava u okvir socijalne i ekonomske politike, a ne samo kaznenog pravosuđa i upravljanja rizikom (Edwards, Hughes, 2013). Može se reći da je ovaj koncept blizak konceptu kvalitete života u gradovima koji podrazumijeva mogućnost zadovoljavanja različitih potreba stanovnika urbanih područja na siguran način, tj. u sigurnom okruženju. Za razliku od tradicionalnog poimanja sigurnosti kao predmeta bavljenja uskog broja specijaliziranih državnih tijela i službi, urbana sigurnost podrazumijeva aktivno sudjelovanje različitih dionika (policije, lokalne uprave i građana) u rješavanju različitih problema koji ugrožavaju kvalitetu života građana na određenom prostoru, što znači da se ne mora raditi isključivo o kriminalitetu, već i o drugim pojavama koje mogu narušavati osjećaj sigurnosti građana.

U lipnju 2014. godine je provedeno istraživanje percepcije urbane sigurnosti u gradu Zaprešiću na uzorku djelatnika policijske postaje (N=37), predstavnika lokalne vlasti u gradu Zaprešiću (N=23) i građana (N=101). Cilj rada je utvrđivanje percepcije problema u Zaprešiću, odgovornosti za sigurnost u Zaprešiću, procjene postupanja policije, procjene aktualnog upravljanja sigurnošću te procjena potreba većeg policijskog informiranja javnosti. Specifičan cilj istraživanja se odnosi na provjeru postojanja razlika u analiziranim obilježjima između različitih dionika. U radu se odgovara na sljedeća istraživačka pitanja: 1. Postoji li razlika u percepciji problema u gradu Zaprešiću između različitih dionika? 2. Postoji li razlika u percepciji odgovornosti za sigurnost građana u Zaprešiću između različitih dionika? 3. Postoji li razlika u procjeni postupanja policije između građana i predstavnika lokalne vlasti? 4. Postoji li razlika u procjeni aktualnog upravljanja sigurnošću između predstavnika lokalne vlasti i policije? 5. Postoji li razlika u percepciji potrebe većeg policijskog informiranja javnosti između muškaraca i žena?

Ključne riječi: *urbana sigurnost, percepcija, Zaprešić.*

¹⁴² Petra Hruškar, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: petra.hruskar@yahoo.com

¹⁴³ Prof. dr. sc. Irma Kovčo Vukadin, Odsjek za kriminologiju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: irmakv@erf.hr

1. UVOD

U suvremenim uvjetima življenja sve veća pažnja poklanja se gradovima kao ključnim akterima ekonomskog rasta (Lambiri, Biagi i Royuela, 2006). Tako se u Rezoluciji Europskog parlamenta o urbanoj dimenziji u kontekstu proširenja (2004/2258(INI)) navodi kako su gradovi i urbane aglomeracije ili područja, kao područja na kojima je koncentrirano 78 % ukupne europske populacije, mjesta u kojima su koncentrirani i najveći problemi i najuobičajeniji problemi (socijalna isključenost, prostorna i etnička segregacija, nesigurnost, droge, zagađenje, kontaminirane industrijske lokacije, promet, nezaposlenost, nedostatak kompetitivnosti, siromaštvo, demografske promjene i sl.). S druge strane, gradovi su mjesta u kojima se stvara budućnost kroz sveučilišta, istraživačke centre i slično pa time predstavljaju ključne aktere u nacionalnom i regionalnom razvoju.

Urbana sigurnost je pojam koji se pojavljuje u posljednje vrijeme u kriminologiji i to češće u centralnoj i sjeveroistočnoj Europi nego u drugim europskim regijama (Edwards, Hughes, 2013), gdje se češće koriste pojmovi prevencija kriminaliteta ili sigurnost zajednice. Edwards, Huhges i Lord (2013) navode kako je ovaj koncept najjasnije povezan s Europskim forumom za urbanu sigurnost (European Forum Urban Security: EFUS), koji je osnovan 1987. godine, a koji čini europsku mrežu 250 lokalnih vlasti iz 16 zemalja¹⁴⁴. Aktivnosti ovog foruma obuhvaćaju značajna pitanja povezana sa urbanom sigurnošću s ciljem stvaranja veza između europskih lokalnih vlasti kroz razmjenu prakse i informacija, kao i kroz podršku i edukaciju. Temeljni princip rada je poštovanje ljudskih prava, a cilj implementacija politika sigurnosti¹⁴⁵. EFUS je 2012. godine usvojio manifest: Sigurnost, demokracija i gradovi: manifest iz Aubevilliersa i Saint-Denisa (u kojem se ne daje definicija koncepta urbane sigurnosti) koji se predstavlja kao „politička platforma o urbanoj sigurnosti koja objedinjuje sve vrijednosti i principe koji čine osnovu EFUS-a i aktivnosti njegovih članica“ te sadrži preporuke o sljedećim tematskim područjima (koja ujedno i upućuju na sveobuhvatnost koncepta):

- revizija sigurnosti, programi i evaluacija,
- zajednički javni prostori,
- medijacija,
- sudjelovanje građana u sigurnosti,
- policija kao akter prevencije,
- prevencija kriminalnog povrata,
- rodni pristup i prevencija nasilja prema ženama,
- nasilje u školi i prekid školovanja,
- sport i prevencija,
- umjetnost, kultura i prevencija,
- turizam i sigurnost,
- ovisnost i sredstva ovisnosti,
- grad noću,

¹⁴⁴ Značajno je na ovom mjestu istaknuti postojanje Hrvatskog foruma za urbanu sigurnost (HFUS), udruge „čiji je glavni cilj promicanje, razvitak i unaprjeđenje integralne vizije sigurnosti s posebnim naglaskom na ključnu ulogu lokalnih vlasti u prevenciji kriminaliteta“ (informacije preuzete 21. 2. 2015. s web-stranice: <http://www.zastita.info/hr/hfus/>). Ova udruga je do sada organizirala šest regionalnih konferencija „Sigurnost gradova“, dvije međunarodne konferencije o sigurnosti u turizmu, jednu konferenciju o sigurnosti u odgojno-obrazovnim ustanovama, tri regionalne konferencije „Sigurnost banaka i ostalih finansijskih institucija“ i jednu međunarodnu konferenciju „Sigurnost kulturne baštine“.

¹⁴⁵ Informacije preuzete 21. 2. 2015. s web-stranice udruženja: <http://efus.eu/en/about-us/about-efus/public/1450/>

- kolektivno nasilje,
- upravljanje urbanim rizicima,
- uporaba tehnologije za prevenciju,
- javno-privatno partnerstvo, interakcija između lokalnih, regionalnih i nacionalnih razina,
- gradovi i organizirani kriminal¹⁴⁶.

Edwards, Hughes i Lord (2013) konstatiraju vrlo ograničeno korištenje koncepta urbane sigurnosti u europskom prostoru društvenih znanosti – pretražili su šest europskih časopisa na engleskom jeziku u deset godina i nalaze 17 navoda u kojima se spominje koncept urbane sigurnosti¹⁴⁷. Europski časopis za kriminologiju (European Journal of Criminology) je u 2013. godini objavio poseban broj „Urbana sigurnost u Europi“ u kojem se prikazuju rezultati URBIS projekta¹⁴⁸ (European Union’s Leonardo da Vinci Lifelong Learning Programme). Tako Edwards i Hughes (2013:258) u uredničkom uvodu u poseban broj časopisa navode kako se koncept urbane sigurnosti više koriste političari nego kriminolozi, no naglašavaju kako se radi o značajnom konceptu u vremenu „europizacije“ pravosuđa i područja unutarnje sigurnosti i promjene orijentacije prema „punitivnijoj, populističkoj i isključivoj društvenoj reakciji na probleme kriminaliteta i devijacija“, s obzirom na njegov implicitni karakter održavanja kontinuiteta podrške socijalno orijentiranim društvenim odgovorima na probleme kriminaliteta i devijacija, odnosno onima koji se odmiču od isključivo kaznenog pravosuđa i upravljanja rizikom.

Edwards, Hughes i Lord (2013) analiziraju dio rezultata istraživanja provedenog u okviru URBIS projekta u kojem se dvjema skupinama stručnjaka (znanstvenici koji se bave kriminologijom i političari („policy makers“)) postavilo pitanje značenja termina „urbana sigurnost“, trenutnih izazova u upravljanju urbanom sigurnošću na njihovom geografskom području te potencijalnih izazova u upravljanju sigurnošću u narednom desetljeću. Meško, Tominc i Sotlar (2013) su prezentirali rezultate u odnosu na temu upravljanja urbanom sigurnošću u glavnim gradovima bivših jugoslavenskih republika, Xenakis i Cheliotis (2013) su analizirali upravljanje urbanom sigurnošću u Grčkoj, Virta (2013) u Finskoj, Frevel (2013) u Njemačkoj. Devroe je napravila usporedbu upravljanja urbanom sigurnošću u Belgiji i Nizozemskoj, Gilling i sur. (2013) u Ujedinjenom Kraljevstvu i Republici Irskoj, a Recasens i sur. (2013) u Italiji, Portugalu i Španjolskoj.

U udžbeniku za planiranje urbanog dizajna u upravljanju u prevenciji kriminaliteta koji je napisan u okviru europske akcije Sigurni gradovi (Laqus, Politecnico di Milano, 2008), u objašnjenju pojma urbane sigurnosti, navodi se kako se zahtjevi građana za povećanom sigurnošću ne odnose samo na kriminalitet, već na cijeli niz čimbenika koji urbano okruženje čine nesigurnim – od cijelog niza realnih rizika do straha i različitih ograničenja. U tom smislu identificiraju pet značajnih komponenti:

1. realan rizik postajanja žrtvom zastrašivanjem, agresivnim ponašanjem ili drugim oblicima nasilja;
2. anti-socijalna ponašanja zbog rušenja tradicionalnih normi civiliziranog ponašanja (pljuvanje, uriniranje u javnosti, agresivno prošenje novaca i sl.);
3. neadekvatno održavanje javnog prostora (čišćenje parkova i drugih javnih prostora, prisutnost policije na ulicama, vidljivost vratara (portira), popravljane „uličnog“ namještaja i sl.);
4. osjećaj nesigurnosti u suprotnosti sa stvarnom opasnošću, koji je često povezan sa čimbenicima poput zapuštenosti, nedostatkom sigurnih putanja kretanja, nedostatak životnosti prostora (*vitality*), loše ulično osvjetljenje i sl.;

¹⁴⁶ Preuzeto 21. 2. 2015. s web-stranice EFUS-a: <http://efus.eu/en/resources/publications/efus/3779/>

¹⁴⁷ Pretraživanje portala znanstvenih časopisa Republike Hrvatske ([www. http://hrcak.srce.hr/](http://hrcak.srce.hr/)) pokazuje kako u Hrvatskoj ne postoji niti jedan rad u kojem se spominje pojam „urbana sigurnost“ ili „sigurnost gradova“.

¹⁴⁸ Više o projektu na: <http://www.urbisproject.eu/index.php/en/>

5. strah i svi čimbenici povezani s njim (strah shvaćen kao subjektivni osjećaj, ne nužno povezan s rizikom, no povezan sa širim čimbenicima koji su udaljeni od specifičnog mjesta kojeg se osoba plaši).

Bez obzira na nepostojanje jedinstvene definicije niti detaljnijeg pojašnjenja koncepta urbane sigurnosti¹⁴⁹, iz svega prethodno navedenog je razvidno kako se radi o konceptu koji izlazi iz isključivog prostora kriminaliteta i ulazi u jedno šire područje kvalitete života¹⁵⁰ u gradovima koji podrazumijeva mogućnost zadovoljavanja različitih potreba i realiziranja različitih prava na siguran način, tj. u sigurnom okruženju. Pomakom fokusa isključivo sa kriminaliteta na probleme u ostvarenju prava i potreba pomiču se i granice odgovornosti za urbanu sigurnost. Tako za razliku od tradicionalnog poimanja sigurnosti kao predmeta bavljenja uskog broja specijaliziranih državnih tijela i službi, urbana sigurnost podrazumijeva aktivno sudjelovanje različitih dionika (ponajprije policije, lokalne uprave i građana) u rješavanju različitih problema koji ugrožavaju kvalitetu života građana na određenom prostoru, što znači da se ne mora raditi isključivo o kriminalitetu, već i o drugim pojavama koje mogu narušavati osjećaj sigurnosti građana.

Cilj rada je utvrđivanje percepcije problema u Zapešiću, odgovornosti za sigurnost u Zapešiću, procjene postupanja policije, procjene aktualnog upravljanja sigurnošću te procjena potreba većeg policijskog informiranja javnosti. Specifičan cilj istraživanja se odnosi na provjeru postojanja razlika u analiziranim obilježjima između različitih dionika. U radu se odgovara na sljedeća istraživačka pitanja: 1. Postoji li razlika u percepciji problema u gradu Zapešiću između različitih dionika? 2. Postoji li razlika u percepciji odgovornosti za sigurnost građana u Zapešiću između različitih dionika? 3. Postoji li razlika u procjeni postupanja policije između građana i predstavnika lokalne vlasti? 4. Postoji li razlika u procjeni aktualnog upravljanja sigurnošću između predstavnika lokalne vlasti i policije? 5. Postoji li razlika u percepciji potrebe većeg policijskog informiranja javnosti između muškaraca i žena?

2. PRIKAZ ISTRAŽIVANJA¹⁵¹

2.1. Obilježja istraživačke lokacije

Istraživanje je provedeno u gradu Zapešiću. Grad Zapešić spada u Zagrebačku županiju u kojoj, po broju stanovnika, zauzima treće mjesto. Prema popisu iz 2011. godine (Državni zavod za statistiku, 2013), Zapešić broji 25.223 stanovnika (20.335 punoljetnih osoba). Prostire se na 52,60 km² te se sastoji od 9 gradskih naselja (Hruševac Kupljenski, Ivanec Bistranski, Jablanovec, Kupljenovo, Lužnica, Merenje, Pojatno, Šibice i Zapešić) (prema podacima sa službene stranice: www.zapresic.hr).

Gradsku upravu čine gradonačelnik (sa dva zamjenika) i Gradsko vijeće koje ima 21 člana.

Policijska postaja Zapešić spada u Policijsku upravu zagrebačku, najveću policijsku upravu u državi (radi se o jedinoj policijskoj upravi I. kategorije).

Prema članku 16 Uredbe o područjima, sjedištima, vrstama i kategorijama policijskih uprava i policijskih postaja (NN 117/11.): „Policijska postaja Zapešić je mješovita policijska postaja II. kategorije sa sjedištem u Zapešiću, a obuhvaća Grad Zapešić i općine Brdovec, Bistra, Dubravica, Marija Gorica, Jakovlje, Luka i Pušća. Nadležna je i za nadzor državne granice, odnosno kontrolu prelaska državne granice na pripadajućim graničnim prijelazima i zaštitu dijela državne granice s Republikom Slovenijom u dužini od 26,3 km.“

¹⁴⁹ a što će biti potreban preduvjet za daljnji razvoj ovog koncepta, posebice njegovo razgraničenje od koncepta prevencije kriminaliteta, sigurnosti zajednice i sličnih koncepta koji su zastupljeni u znanstvenom i političkom diskursu na međunarodnoj i nacionalnim razinama.

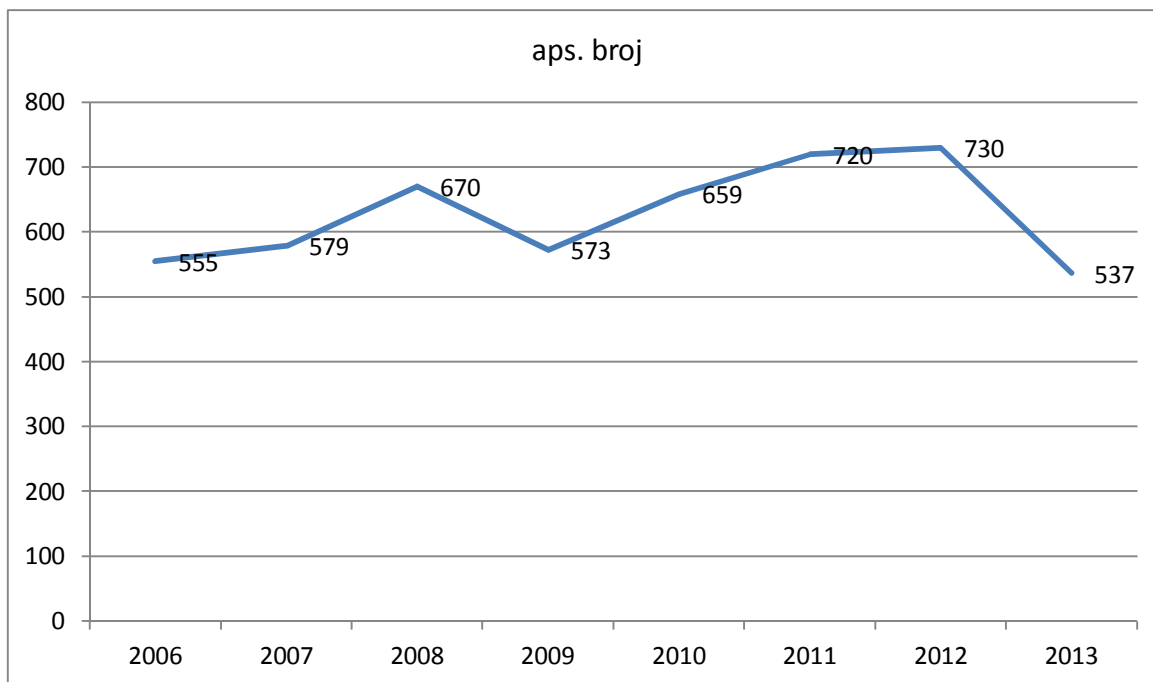
¹⁵⁰ Radna grupa za kvalitetu života Svjetske zdravstvene organizacije (WHOQOL Group, 1998) definira kvalitetu života kao „osobnu percepciju vlastite pozicije u životu u kontekstu kulture i vrijednosnog sustava u kojoj osoba živi i u odnosu s njenim ciljevima, očekivanjima, standardima i zabrinutostima“.

¹⁵¹ Istraživanje je provedeno u svrhu izrade diplomskog rada prve autorice pod nazivom „Urbana sigurnost“ koji je obranjen 24. rujna 2014. godine na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Dio rezultata (percepcija problema, percepcija odgovornosti za sigurnost građana) je preuzet iz diplomskog rada, dok se ostali rezultati prvi put iznose u ovom radu.

Nadležnost policijske postaje nadilazi područje samog grada Zaprešića.

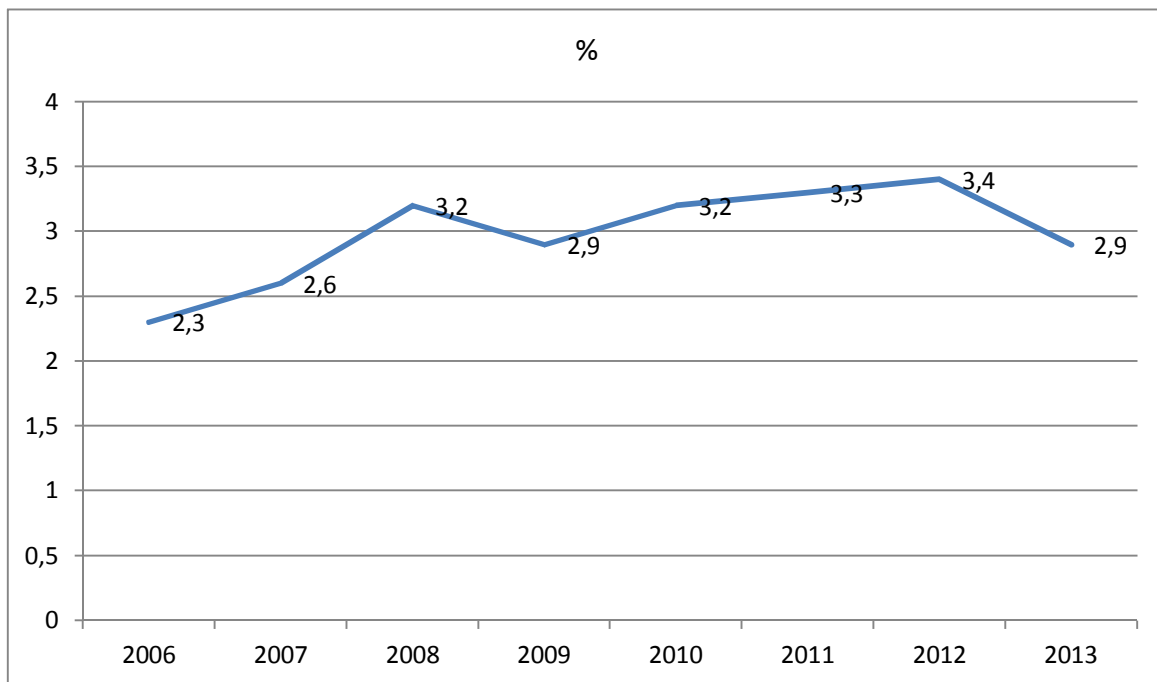
Prema Uredbi o izmjenama i dopunama Uredbe o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva unutarnjih poslova (NN 140/13.), za Policijsku postaju Zaprešić je predviđen okvirni broj od 167 državnih službenika i namještenika.

Prema podacima prezentiranim u grafu 1., broj prijavljenih kaznenih djela na području Policijske uprave Zaprešić se kreće u rasponu od 537 (2013. godine) do 730 (2012. godine). Kada se promatra ukupno razdoblje, primjećuju se određene oscilacije u broju prijavljenih kaznenih djela, s najvećim porastom u 2012. godini i najvećim padom u 2013. godini. Izračunavanje stope kriminaliteta je otežano činjenicom veće nadležnosti policijske uprave od teritorijalnosti samog grada Zaprešića (u službenim podacima se navodi broj stanovnika za grad Zaprešić, ali ne i za okolne općine koje spadaju u nadležnost policijske postaje Zaprešić).

Graf 1: Broj prijavljenih kaznenih djela u Policijskoj postaji Zaprešić u razdoblju 2006.-2013. (Izvor: Policijska uprava zagrebačka, 2013., 2011., 2009., 2007.)

Graf 2 sadrži podatke o udjelu (postotak) prijavljenih kaznenih djela na području Policijske postaje Zaprešić u odnosu na ukupan broj prijavljenih kaznenih djela na području Policijske uprave zagrebačke iz kojih su razvidni vrlo slični trendovi kao i u odnosu na podatke prezentirane u prethodnom grafu. Udio prijavljenih kaznenih djela na području Policijske postaje Zaprešić u ukupnom broju prijavljenih kaznenih djela na području Policijske uprave zagrebačke se kreće od 2,3 % (2006. godine) do 3,4 % (2012. godine).

Graf 2: Postotak prijavljenih kaznenih djela u Policijskoj postaji Zaprešić u odnosu na ukupan broj prijavljenih kaznenih djela u Policijskoj upravi zagrebačkoj u razdoblju 2006.-2013. (Izvor: Policijska uprava zagrebačka, 2014., 2012., 2010., 2008.)

2.2. Uzorak ispitanika

Uzorak (N=161) čine tri skupine ispitanika: građani Zaprešića (N=101; 62,7 % ukupnog uzorka), policijski službenici Policijske postaje Zaprešić (N=37; 23 % ukupnog uzorka) i nositelji gradske uprave i samouprave u gradu Zaprešiću (članovi Gradskog vijeća, gradonačelnik i zamjenici gradonačelnika) (N=23; 14,3 % ukupnog uzorka). Opći podaci o ukupnom uzorku i svakom subuzorku ispitanika su sadržani u tablici 1. Tako je razvidno da su u ukupnom uzorku muškarci nešto zastupljeniji od žena, dok distribucija podataka po pojedinim subuzorcima pokazuje razlike u spolnoj distribuciji prema kojoj su žene najmanje zastupljene u subuzorku gradske uprave. Za dob su napravljene deskriptivne analize sa podacima o rasponu dobi, srednjoj vrijednosti i standardnoj devijaciji. Podaci svjedoče o nešto starijoj populaciji u subuzorku gradske uprave. Podaci o obrazovanju pokazuju najveću zastupljenost završenog srednjoškolskog obrazovanja, no, uočavaju se razlike u pojedinim subuzorcima. Tako u subuzorku gradske uprave i policije nema onih sa završenom samo osnovnom školom, što je i logično s obzirom na nemogućnost zapošljavanja na takvim radnim mjestima s tom razinom obrazovanja. Građani i policijski službenici najčešće imaju završeno srednjoškolsko obrazovanje, dok su u subuzorku gradske uprave zastupljenije više razine obrazovanja (drugostupnik, tj. završen diplomski studij i poslijediplomski stupanj obrazovanja).

Tablica 1: Opći podaci o uzorku

Varijabla	Kategorija	Ukupno (%)	Građani (%)	Uprava (%)	Policija
spol*	muško	59,4	51,5	78,3	69,4
	žensko	40,6	48,5	21,7	30,6
dob	raspon	17-71	17-71	26-70	20-56
	M	34,29	32,29	43,75	34,71
	SD	12,586	12,619	12,569	9,648
obrazovanje**	osnovna škola	4,4	6,9	0,0	0,0
	srednja škola	57,2	57,4	26,1	77,1
	prvostupnik	11,9	13,9	8,7	8,6
	drugostupnik	23,9	19,8	60,9	11,4
	poslijediplomski	2,5	2,0	4,3	2,9

*statistička značajnost $p < 0.03$

**statistička značajnost $p < 0.01$

2.3. Instrument

Za potrebe istraživanja su sastavljene tri verzije upitnika, za svaki subuzorak jedna. Upitnici sadrže skupine varijabli (područja) kojima se ispituje osjećaj sigurnosti i kvaliteta života građana Zaprješća (varijable korištene u nacionalnom istraživanju osjećaja sigurnosti građana Hrvatske i EU projektu o urbanoj sigurnosti) te varijable o učinkovitosti policije u održavanju sigurnosti i kvalitete života. Svaka verzija upitnika je imala određeni broj pitanja iz zajedničkih područja te je svaka verzija imala i pitanja iz nekih specifičnih područja. Sadržaj pojedinih verzija upitnika u odnosu na obilježja koja se analiziraju u ovom radu je prezentiran u tablici 2.

Tablica 2: Primijenjeni instrumenti

Analizirana obilježja	Upitnik		
	građani	gradska uprava	policija
Percepcija problema u Zaprješću	✓	✓	✓
Procjena odgovornosti za sigurnost u Zaprješću	✓	✓	✓
Procjena postupanja policije	✓	✓	
Procjena aktualnog upravljanja sigurnošću		✓	✓
Procjena policijskog informiranja javnosti	✓		

Percepcija problema¹⁵² u Zaprješću je procjenjivana na sva tri subuzorka. Ispitanici su dobili sljedeće pitanje i uputu: „U sljedećoj tablici su navedeni problemi koji mogu utjecati na kvalitetu života u gradu. Na skali od 1 do 5 ocijenite za svaku stavku u kojoj mjeri navedena stavka čini problem u Zaprješću, pri čemu 1

¹⁵² Korišten je dio problema iz URBIS projekta.

označava „uopće nije problem“, a 5 „ključan problem“. „Molim Vas da je minimalno jedan odgovor označen sa brojem 5.“ Ispitanicima je ponuđeno 26 aktivnosti/stanja vrlo širokog opsega, od ekoloških problema (npr. zagađenje okoliša, očuvanje prirodnih resursa), preko javnog reda i mira (npr. buka tijekom noći, prljavština i smeće na ulicama ili zelenim površinama), kriminaliteta (npr. korupcija unutar gradskih institucija, trgovina drogom, imovinski delikti), pa do obrazovnih i anti-diskriminacijskih aktivnosti (npr. ponuda sportskih, kreativnih i kulturnih sadržaja za kvalitetno provođenje slobodnog vremena, mogućnost kvalitetnog obrazovanja u Zaprešiću, nacionalistički ispadi, briga i zaštita za ranjive skupine).

Procjena odgovornosti za sigurnost u Zaprešiću je analizirana jednim pitanjem koje se sastojalo od sedam čestica. Ispitanicima je ponuđeno da na skali od 1 (uopće nije odgovoran) do 5 (njegova odgovornost je ključna) ocijene odgovornost sljedećih tijela/institucija za sigurnost građana u Zaprešiću: policija, građani, Gradsko vijeće grada Zaprešića, Županijsko vijeće i župan Zagrebačke županije, država (Vlada RH, Sabor), tijela Europske unije, nevladine udruge.

Procjena postupanja policije je analizirana kroz sljedećih 9 čestica: učinkovitost policije u suzbijanju problema u Zaprešiću, suradnja policije s građanima u rješavanju problema u Zaprešiću, pomoć koju policija pruža žrtvama kaznenih djela, stručnost policijskih službenika, pouzdanost policijskih službenika, uspješnost policije u zaštiti žena od nasilja, uspješnost policije u zaštiti djece od nasilja, uspješnost policije u zaštiti manjinskih skupina od nasilja, uspješnost policije u održavanju javnog reda. Građani i predstavnici gradske uprave su procjenjivali postupanje policije u Zaprešiću na skali od 1 (jako loše) do 5 (jako dobro). Policijskim službenicima nije ponuđeno ovo pitanje.

Procjena aktualnog upravljanja sigurnošću je analizirana kroz iskazivanje slaganja predstavnika gradske uprave i policijskih službenika sa 8 tvrdnji o trenutačnoj situaciji po pitanju upravljanja sigurnošću u Zaprešiću na skali od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Ovo područje nije ponuđeno građanima već samo gradskoj upravi i policiji s obzirom na to da je upravljanje sigurnošću u njihovoj profesionalnoj domeni.

Procjena policijskog informiranja javnosti je analizirana kroz procjenu potrebe građana za većim policijskim informiranjem građana: o ovlastima policijskih službenika u kontaktu s građanima, o savjetima o zaštiti od kriminala, o stanju kriminala na području Zaprešića, o sigurnosti cestovnog prometa u Zaprešiću, mogućnostima pritužbi građana.

2.4. Način prikupljanja i obrade podataka

Za provođenje istraživanja je pribavljena suglasnost Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Ravnateljstva policije MUP-a Republike Hrvatske. Predstavnici gradske uprave i policijski službenici su anketirani u formi grupnog anketiranja tipa „papir – olovka“ u srpnju 2014. godine, a građani su anketirani primjenom on-line ankete napravljene u programu Limesurvey. Poziv za sudjelovanje je oglašavan putem društvene mreže Facebook te je proveden intervju s portalom Zaprešić-info koji je obavljen 6. srpnja. On-line anketa je bila otvorena od 1. do 30. srpnja 2014. godine.

Po prikupljenim podacima, osim baza za pojedinačne subuzorke ispitanika, napravljena je i zajednička baza podataka. Podaci su obrađeni u statističkom paketu SPSS, a za potrebe rada se koristi deskriptivna statistika (frekvencije, srednja vrijednost /M/ i standardno odstupanje /SD/), hi-kvadrat test i t-test za nezavisne uzorke.

2.5. Rezultati i diskusija

2.5.1. Percepcija problema u Zaprešiću

Ispitanicima je ponuđeno 26 okolnosti koje mogu utjecati na kvalitetu života na određenom području za koje su trebali procijeniti do koje mjere smatraju da svaka pojedina okolnost predstavlja problem u Zaprešiću. Dobiveni podaci (tablica 3) pokazuju kako se za najveći broj okolnosti srednja vrijednost (M) kreće oko srednje, tj. neutralne pozicije. Kao veće probleme, ispitanici navode nezaposlenost, zlouporabu alkohola među mladima i zlouporabu droga među mladima, a kao najmanje probleme trgovanje ljudima i nacionalističke ispade, ispade zbog vjerske pripadnosti, spolne orijentacije i slično. U kategoriji ključnog problema se ističu nezaposlenost (46 %), zlouporaba alkohola među mladima (35,4 %) i korupcija unutar gradskih institucija (30,8 %). Interesantno je ovo isticanje zlouporabe alkohola među mladima te bi se, na temelju ovakvih podataka, moglo postaviti pitanje koliko je zlouporaba alkohola među mladima zapravo osobni odgovor na nezaposlenost i percepciju korupcije unutar gradskih institucija, sukladno s Mertonovom teorijom anomalije.

Edwards, Hughes i Lord (2013) navode rezultate Delphi analize prema kojoj postoji prilično slaganje europskih stručnjaka iz dvaju panela: znanstvenika iz grupe Europskog udruženja za kriminologiju i Europske mreže za prevenciju kriminaliteta. Obje skupine kao glavne probleme navode probleme interpersonalnog i imovinskog kriminaliteta, necivilizirano ponašanje i socijalno isključivanje, posebice mladih ljudi u smislu nezaposlenosti, no nešto manji broj stručnjaka navodi i probleme zlouporabe alkohola i droga, imigraciju i socijalnu koheziju te kriminalna udruženja i organizirani kriminal.

Meško, Tominc i Solar (2013) su proveli polu-strukturirane upitnike sa stručnjacima i znanstvenicima iz glavnih gradova Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije i Republike Makedonije koji kao prioritetne probleme sigurnosti zajednice navode: trgovinu drogom, imovinski kriminalitet (krađe, provale i razbojništva), gospodarski kriminal, uključujući korupciju i korupciju u javnoj upravi, nakon čega slijede interpersonalno nasilje, izbjegavanje poreza i nezaposlenost mladih, zaštita kritične infrastrukture (sigurnost vode i hrane, transporta i komunikacijskih sistema, energetske mreže), necivilizirano ponašanje, anti-socijalno ponašanje i zagađenje okoliša (odlaganje nedozvoljenog otpada, zagađenje).

U hrvatskom nacionalnom istraživanju sigurnosti građana (UNDP i MUP RH, 2009¹⁵³) ispitanicima je postavljeno pitanje koliko često se susreću sa problemima sličnima onima koji su ponuđeni ispitanicima u ovom istraživanju (premda se radi o drugačijem pitanju – u nacionalnom istraživanju se pita o frekventnosti susretanja s problemom, a u ovom istraživanju se traži procjena značaja problema). Tako se gotovo polovica ispitanika često ili gotovo svakodnevno susreće s pogrešnim i nepropisnim parkiranjem i zaustavljanjem vozila, a zatim po učestalosti slijede: prljave ulice i zelene površine, opijanje i drogiranje na ulici, oštećenje privatne imovine i javnih dobara, buka tijekom noći te opasni psi, izgredi maloljetnika i nasilje među ljudima, dok je prostitucija najmanje izražen problem. Sve analizirane pojave predstavljaju veći problem u urbanim sredinama nego u ruralnim.

¹⁵³ Istraživanje je proveo GfK na reprezentativnom nacionalnom uzorku (N= 4500).

Tablica 3: Percepcija problema u Zaprešiću

U sljedećoj tablici su navedeni problemi koji mogu utjecati na kvalitetu života u gradu. Na skali od 1 do 5 ocijenite za svaku stavku u kojoj mjeri navedena stavka čini problem u Zaprešiću, pri čemu 1 označava „uopće nije problem“, a 5 „ključan problem“. Molim Vas pazite da je minimalno jedan odgovor označen s brojem 5.	M	SD	% odgovora (N=161)				
			1	2	3	4	5
Zagađenje okoliša	3.09	1.150	8,7	20,5	38,5	17,4	14,9
Očuvanje prirodnih resursa	3.01	1.175	11,2	21,7	35,4	18,6	13,0
Buka tijekom noći	2.66	1.144	19,0	24,7	34,2	15,8	6,3
Pogrešno i nepropisno parkiranje i zaustavljanje vozila	3.23	1.185	6,2	23,6	29,8	21,7	18,6
Zloupotreba alkohola odrasle osobe	3.19	1.079	5,6	18,6	42,2	18,6	14,9
Zloupotreba alkohola među mladima	3.88	1.045	1,9	8,1	25,5	29,2	35,4
Oštećivanje privatne imovine i javnih dobara	3.16	1.048	5,0	21,1	38,5	23,6	11,8
Nasilje prema ljudima	3.06	1.004	3,8	25,8	40,9	19,5	10,1
Zloupotreba droga odrasle osobe	3.29	1.039	2,5	19,9	40,4	21,1	16,1
Zloupotreba droga među mladima	3.77	1.108	1,9	13,7	23,0	28,6	32,9
Nezaposlenost	4.01	1.107	2,5	8,1	21,1	22,4	46,0
Priljavština i smeće na ulicama ili zelenim površinama	2.57	1.100	16,8	35,4	28,0	14,3	5,6
Trgovanje ljudima	1.93	1.192	49,4	26,3	13,5	3,8	7,1
Pristupačnost javnih institucija i službi osobama s invaliditetom u Zaprešiću	2.85	1.168	13,7	24,2	36,6	14,3	11,2
Trgovina drogom	3.35	1.154	5,7	17,6	32,7	23,9	20,1
Izgredi maloljetnika	3.25	1.039	3,7	19,9	36,6	26,7	13,0
Imovinski delikti	3.10	1.038	3,7	25,5	40,4	18,0	12,4
Prevenција i mogućnost brze reakcije u slučaju kriznih situacija	3.07	1.157	11,8	16,1	37,3	23,0	11,8
Transport	2.53	1.162	23,6	26,1	29,2	16,1	5,0
Briga i zaštita za ranjive skupine stanovništva	2.89	1.078	10,6	24,2	39,1	18,0	8,1
Uređenost i sigurnost javnih parkova i dječjih igrališta u Zaprešiću	2.57	1.166	22,4	24,2	34,2	12,4	6,8
Ponuda sportskih, kreativnih i kulturnih sadržaja za kvalitetno provođenje slobodnog vremena građana Zaprešića	3.01	1.162	10,6	22,4	34,8	19,9	12,4
Razrušene i napuštene zgrade	2.61	1.073	14,9	32,3	36,0	9,9	6,8
Nacionalistički ispadi, ispadi zbog vjerske pripadnosti, spolne orijentacije i slično	2.26	1.166	33,3	27,0	23,9	11,3	4,4
Mogućnost kvalitetnog obrazovanja u Zaprešiću	2.63	1.228	22,4	24,2	29,8	14,9	8,7
Korupcija unutar gradskih institucija	3.45	1.353	12,6	10,1	27,7	18,9	30,8

Za provjeru postojanja razlika u percepciji problema u Zaprešiću između građana, gradske uprave i policije, podaci su „komprimirani“ na način da su zbrojene krajnje kategorije (1 i 2 te 4 i 5). Od ukupno 26 analiziranih okolnosti, statistički značajne razlike između ispitanika su pronađene u svega 6 (tablica 4): nezaposlenost, prljavština i smeće na ulicama ili zelenim površinama, imovinski delikti, transport, nacionalistički ispadi, ispadi zbog vjerske pripadnosti, spolne orijentacije i slično te korupcija unutar gradskih institucija. Građani i policijski službenici nezaposlenost znatno češće od gradske uprave doživljavaju značajnim problemom što je nepovoljan podatak za gradsku upravu jer bi gradska uprava trebala dijeliti percepciju građana kako bi mogla djelovati u pravcu rješavanja percipiranih problema. Značajno češće nedoživljavanje nezaposlenosti kao problema od strane gradske uprave može zvučati kao funkcioniranje izvan realiteta. S druge pak strane, gradska uprava se možda fokusirala na percepciju problema koji su specifični za lokalnu zajednicu (s obzirom na to da je nezaposlenost problem u Hrvatskoj, a ne samo u Zaprešiću).

Prljavštinu i smeće, građani značajno češće od gradske uprave i policije, percipiraju kao problem. Podaci za policiju su donekle i razumljivi, s obzirom na njihovu fokusiranost na devijantna i delinkventna ponašanja, no ovi podaci bi trebali biti zanimljivi gradskoj upravi jer se radi o okolnosti na koju oni mogu brzo i, uz relativno malo financijskih ulaganja, utjecati.

Imovinske delikte gradska uprava znatno rjeđe od policije i građana percipira kao značajne probleme u Zaprešiću. Policijsko percipiranje imovinskih delikata kao značajnih problema je razumljivo s obzirom na to da su imovinski delikti najzastupljeniji oblik kriminaliteta u Hrvatskoj, pa tako vjerojatno i u Zaprešiću. Gradska uprava češće od policije i građana, imovinske delikte uopće ne percipira problemom u Zaprešiću.

Probleme transporta građani percipiraju znatno češće od policije i gradske uprave što je i razumljivo s obzirom na to da su građani vjerojatno dnevni migranti zbog zaposlenja.

Policija znatno češće od građana i gradske uprave percipira nacionalističke i druge ispade kao probleme što bi se moglo objasniti svojevrsnom „osjetljivošću“ prema takvim oblicima ponašanja koja su u fokusu policijskih organizacija na europskoj i svjetskoj razini.

Građani i policija znatno češće od gradske uprave percipiraju problematičnom korupciju unutar gradskih institucija (otprilike jedna trećina građana i policije za razliku od 0 kod gradske uprave). Ovo svojevrsno „sljepilo“ gradske uprave za percepciju korupcije u gradskim institucijama je potencijalno značajan problem s obzirom na to da rješavanje problema kreće od prepoznavanja problema, a dobiveni rezultati svjedoče o tome kako gradska uprava ne percipira postojanje takvog problema.

Tablica 4: Razlike u percepciji problema u Zaprešiću

Čestica	Kategorije	% odgovora			χ^2	p
		uopće nije problem	problem	ključan problem		
Nezaposlenost	građani	0,0	46,5	53,5	24.819	.000
	uprava	13,0	78,3	8,7		
	policija	2,7	48,6	48,6		
Prljavština i smeće na ulicama ili zelenim površinama	građani	14,9	76,2	8,9	11.920	.018
	uprava	34,8	65,2	0,0		
	policija	10,8	89,2	0,0		
Imovinski delikti	građani	4,0	85,1	10,9	10.652	.031
	uprava	8,7	91,3	0,0		
	policija	3,7	83,9	24,3		
Transport	građani	15,8	77,2	6,9	13.799	.008
	uprava	47,8	47,8	4,3		
	policija	29,7	70,3	0,0		
Nacionalistički ispadi, ispadi zbog vjerske pripadnosti, spolne orijentacije i slično	građani	27,7	70,3	2,0	18.770	.001
	uprava	61,9	38,1	0,0		
	policija	32,4	54,1	13,5		
Korupcija unutar gradskih institucija	građani	7,9	55,4	36,6	31.658	.000
	uprava	47,6	52,4	0,0		
	policija	12,6	56,6	30,8		

2.5.2. Procjena odgovornosti za sigurnost u Zaprešiću

Procjena odgovornosti za sigurnost u Zaprešiću je procjenjivana na način da su ispitanici pitani za osobnu procjenu odgovornosti za sigurnost građana u Zaprešiću određenog broja tijela, službi i institucija. Iz tablice 5 je razvidno kako ispitanici najveću odgovornost u sigurnosti građana dodjeljuju policiji, no zanimljivo je uočiti i vrlo blisku odgovornost građana, što može svjedočiti o podizanju svijesti o važnosti samozaštitnih ponašanja. Odgovornost državnih i lokalnih tijela i institucija se nalazi oko neutralne pozicije, dok se tijela Europske unije i nevladine udruge smatraju najmanje odgovornima za sigurnost građana u Zaprešiću.

Slične rezultate nalaze Meško, Tominc i Sotlar (2013) u uzorku stručnjaka i znanstvenika – bez obzira na iskazano povjerenje prema ne-Vladinom sektoru, državna tijela i dalje imaju primarnu stratešku i operativnu odgovornost i izravni utjecaj na provođenje mjera sigurnosti u zajednici. Policija se smatra najodgovornijom za probleme sigurnosti u zajednici. Lokalna uprava ima odgovornost za pružanje sigurnosti, no, ispitanici smatraju kako su njihove ovlasti zakonski ograničene. Autori smatraju kako će u budućnosti izabrani gradonačelnici imati stratešku odgovornost u postavljanju prioriteta u rješavanju urbanih problema koji reflektiraju percepciju lokalnog stanovništva.

Tablica 5: Procjena odgovornosti za sigurnost u Zaprešiću

Na skali od 1 do 5 ocijenite koliko je, po Vašem mišljenju, svaki od navedenih aktera odgovoran za sigurnost građana u Zaprešiću, pri čemu 1 označava „uopće nije odgovoran“, a 5 „njegova odgovornost je ključna“.	M	SD	% odgovora (N=161)				
			1	2	3	4	5
Policija	4.41	.918	1,9	2,5	11,2	21,7	62,7
Građani	4.11	.887	0,6	3,7	19,3	36,6	39,8
Gradsko vijeće grada Zaprešića	3.64	1.093	3,7	10,6	29,8	29,8	26,1
Županijsko vijeće i župan Zagrebačke županije	3.14	1.165	7,5	23,0	34,2	19,3	16,1
Država (Vlada RH, Sabor)	3.68	1.330	8,7	11,8	21,7	18,6	39,1
Tijela Europske unije	2.53	1.255	24,8	29,2	23,6	13,0	9,3
Nevladine udruge	2.58	1.197	23,0	24,8	31,1	13,7	7,5

Za potrebe ispitivanja razlika u procjeni odgovornosti, čestice su rekodirane na način da su krajnje kategorije zbrojene (kategorije 1 i 2 te 4 i 5). Od ukupno 7 analiziranih čestica, statistički značajna razlika je pronađena u jednoj čestici – procjeni odgovornosti policije. Iz tablice 6 je razvidno kako postoje razlike u razini odgovornosti između policije i ostalih ispitanika. Policija znatno češće od ostalih ispitanika odgovornost policije procjenjuje srednjom vrijednošću (odgovoran), dok građani i gradska uprava odgovornost policije znatno češće procjenjuju ključnom. Dobivena razlika je potvrda često ventilirane frustracije policijskih službenika s obzirom na to da se ključna odgovornost za sigurnost građana pripisuje policiji koja često percipira nemogućnost zadovoljavanja takve percepcije u okviru zakonskih i organizacijskim mogućnosti.

Tablica 6: Razlike u procjeni odgovornosti za sigurnost u Zaprešiću

Čestica	Kategorije	% odgovora			χ^2	p
		nije odgovoran	odgovoran	ključna odgovornost		
Policija	građani	3,0	23,8	73,3	30.728	.000
	uprava	0,0	26,1	73,9		
	policija	0,0	73,0	27,0		

2.5.3. Procjena postupanja policije

Građani i gradska uprava su upitani za procjenu postupanja policije u Zaprešiću kroz 9 čestica: učinkovitost policije u suzbijanju problema u Zaprešiću, suradnja policije s građanima u rješavanju problema u Zaprešiću, pomoć koju policija pruža žrtvama kaznenih djela, stručnost policijskih službenika, pouzdanost policijskih službenika, uspješnost policije u zaštiti žena od nasilja, uspješnost policije u zaštiti djece od nasilja, uspješnost policije u zaštiti manjinskih skupina od nasilja, uspješnost policije u održavanju javnog reda.

Podaci iz tablice 7 ukazuju na srednju ocjenu policije u 5 čestica te ispodprosječnu ocjenu policijskog postupanja u 4 čestice. Postupanje policije ispitanici ocjenjuju boljim na česticama „učinkovitost policije u održavanju javnog reda na području Zaprešića“ i „učinkovitost policije u suzbijanju problema koji se pojavljuju na području Zaprešića“, a lošijim na česticama „uspješnost policije u zaštiti žena od nasilja u Zaprešiću“ i „pomoć koju policija pruža žrtvama kaznenih djela“.

Rezultati dobiveni ovim istraživanjem su donekle sukladni s rezultatima dobivenim u nacionalnom istraživanju (UNDP i MUP RH, 2009). Tako građani Hrvatske policijsku učinkovitost procjenjuju najvećom u održavanju javnog reda i mira (68 % građana se slaže s tvrdnjom da je policija učinkovita u održavanju javnog reda i mira u mjestu u kojem stanuju), a potom slijede: suradnja policije s građanima (57 %), pouzdanost policijskih službenika (56 %), zaštita djece od nasilja (54 %), pomoć žrtvama kaznenih djela (54 %), stručnost policijskih službenika (53 %), suzbijanje problema (53 %), zaštita manjinskih skupina od nasilja (50 %) te na kraju, zaštita žena od nasilja (50 %).

Zaštita žena od nasilja je vrlo složeno područje u kojem je potrebna koordinacija i suradnja između različitih državnih tijela i organizacija civilnog društva kako bi se premostile granice postupanja pojedinih tijela i organizacija. U ukupnom hrvatskom realitetu se može steći dojam kako je upravo ovo područje ono u kojem je percepcija građana fokusirana na pretežitu odgovornost policije, dok je policija nerijetko frustrirana takvom percepcijom, s obzirom na to da policijsko postupanje predstavlja samo inicijalno postupanje u ukupnoj formalnoj društvenoj reakciji na problem nasilja prema ženama.

Percepcija slabe pomoći žrtvama kaznenih djela je pitanje s kojim će se policijska organizacija morati ozbiljnije pozabaviti u narednom razdoblju s obzirom na sve jasnije zahtjeve za osnaživanjem položaja žrtve i važnosti pružanja adekvatne pomoći i podrške žrtvama kaznenih djela, kako na svjetskoj, tako i na regionalnoj razini. Od najznačajnijih međunarodnih standarda u kojima se ističe važnost adekvatnog postupanja prema žrtvi kaznenih djela, kako u okviru kaznenog pravosuđa, tako i izvan njega, valja istaknuti UN-ovu Deklaraciju o temeljnim načelima pravde za žrtve kriminala i zlouporabe moći iz 1985. godine te Direktivu Europskog parlamenta i Vijeća o uspostavljanju minimalnih standarda prava, podrške i zaštite žrtava kaznenih djela od 25. listopada 2012. godine (Direktiva 2012/29/EU).

Tablica 7: Procjena postupanja policije u gradu Zaprešiću

Sljedeće pitanje se odnosi na vašu procjenu postupanja policije u Zaprešiću. Kako procjenjujete:	M	SD	% odgovora (N=123)				
			jako loše	loše	ni dobro ni loše	dobro	jako dobro
učinkovitost policije u suzbijanju problema koji se pojavljuju na području Zaprešića	3.26	0,982	6,5	11,4	39,0	37,8	7,3
suradnja policije s građanima u rješavanju problema koji se pojavljuju u Zaprešiću	3.11	1.042	9,8	13,8	37,4	33,3	5,7
pomoć koju policija pruža žrtvama kaznenih djela	2.98	.820	4,9	19,5	48,0	27,6	0,0
stručnost policijskih službenika	2.93	1.125	15,4	14,6	37,4	26,8	5,7
pouzdanost policijskih službenika (da se na njih možete osloniti)	2.93	1.132	13,8	17,9	38,2	22,0	8,1
uspješnost policije u zaštiti žena od nasilja u Zaprešiću	2.94	.899	8,9	13,0	56,1	18,7	3,3
uspješnost policije u zaštiti djece od nasilja u Zaprešiću	3.02	.979	8,9	13,0	51,2	20,3	6,5
uspješnost policije u zaštiti manjinskih skupina od nasilja u Zaprešiću	3.19	.833	3,3	9,8	59,3	20,3	7,3
učinkovitost policije u održavanju javnog reda na području Zaprešića.	3.34	.990	5,7	9,8	39,8	34,1	10,6

Za potrebe provjere postojanja razlika između građana i gradske uprave, napravljen je t-test za nezavisne uzorke koji pokazuje značajne razlike između građana i gradske uprave na jednoj od ukupno devet analiziranih čestica - uspješnost policije u zaštiti žena od nasilja u Zaprešiću (tablica 8). Dobiveni rezultati govore da gradska uprava povoljnije procjenjuje uspješnost policije u zaštiti žena od nasilja od građana u Zaprešiću. Teško je, na temelju samo ovog podatka, zaključivati je li ovakav rezultat možda odraz bolje upućenosti gradske uprave u postupanje policije u zaštiti žena od nasilja.

Tablica 8: Razlike u procjeni postupanja policije između građana i gradske uprave

Čestice	Građani N=101		Gradska uprava N=22		t-test
	M	SD	M	SD	
učinkovitost policije u suzbijanju problema koji se pojavljuju na području Zaprešića	3,26	1,026	3,27	,967	t=-,066 p>,05
suradnja policije s građanima u rješavanju problema koji se pojavljuju u Zaprešiću	3,11	1,095	3,14	,774	t=-.139 p>,05
pomoć koju policija pruža žrtvama kaznenih djela	2,98	,836	3,00	,756	t=-.102 p>,05
stručnost policijskih službenika	2,86	1,158	3,23	,922	t=-1.388 p>,05
pouzdanost policijskih službenika (da se na njih možete osloniti)	2,87	1,172	3,18	,907	t=-1.168 p>,05
uspješnost policije u zaštiti žena od nasilja u Zaprešiću	2,86	,895	3,32	,839	t=-2.193 p<,05
uspješnost policije u zaštiti djece od nasilja u Zaprešiću	2,96	,999	3,32	,839	t=-1.562 p>,05
uspješnost policije u zaštiti manjinskih skupina od nasilja u Zaprešiću	3,13	,783	3,45	1,011	t=-1,422 p>,05
učinkovitost policije u održavanju javnog reda na području Zaprešića	3,32	1,009	3,45	,912	t=-,589 p>,05

2.5.4. Procjena aktualnog upravljanja sigurnošću

Od gradske uprave i policije je tražena procjena aktualnog upravljanja sigurnošću u Zaprešiću kroz izražavanje stupnja slaganja sa 8 čestica. Najviše slaganje se uočava kod tvrdnje „Upravljanje sigurnosti u gradu Zaprešiću temelji se na tradicionalnoj provedbi Kaznenog zakona i reaktivnim policijskim strategijama.“ (tablica 9), dok se najniže slaganje (M=2.71) nalazi kod sljedećih tvrdnji: „U Zaprešiću postoji osoba koja je zadužena za koordinaciju svih aktera odgovornih za prevenciju kriminaliteta.“, „U Zaprešiću je ostvarena dobra suradnja između policije i lokalne uprave s ciljem prevencije kriminaliteta.“ i „U području prevencije kriminaliteta provode se programi koji se temelje na dokazima i znanstvenoj evaluaciji.“ Ovi podaci bi mogli poslužiti gradskoj upravi i policiji za analizu potrebe kreiranja proaktivnih policijskih

strategija u upravljanju sigurnošću, poboljšanja suradnje između policije i lokalne uprave s ciljem prevencije kriminaliteta te osmišljavanju i provođenju znanstveno utemeljenih programa prevencije kriminaliteta.

Tablica 9: Procjena aktualnog upravljanja sigurnošću

Na skali od 1 do 5 označite Vaše slaganje s tvrdnjama koje se tiču trenutne situacije po pitanju upravljanja sigurnošću u Zaprešiću, pri čemu 1 označava „uopće se ne slažem“, a 5 „u potpunosti se slažem“.	M	SD	% odgovora (N=60)				
			1	2	3	4	5
Upravljanje sigurnosti u gradu Zaprešiću temelji se na tradicionalnoj provedbi Kaznenog zakona i reaktivnim policijskim strategijama.	3.35	1.132	10,0	5,0	41,7	26,7	16,7
Upravljanje sigurnosti u Zaprešiću je zbunjujuće i nekoordinirano polje.	2.97	1.134	8,3	26,7	38,3	13,3	13,3
U Zaprešiću postoji osoba koja je zadužena za koordinaciju svih aktera odgovornih za prevenciju kriminaliteta.	2.71	1.084	15,3	23,7	42,4	11,9	6,8
U Zaprešiću je ostvarena dobra suradnja između policije i lokalne uprave s ciljem prevencije kriminaliteta.	2.71	1.190	16,9	27,1	33,9	11,9	10,2
Građani imaju veliki utjecaj u donošenju odluka koje se tiču njihove sigurnosti.	2.93	1.300	20,0	13,3	33,3	20,0	13,3
U području prevencije kriminaliteta provode se programi koji se temelje na dokazima i znanstvenoj evaluaciji.	2.71	1.068	16,9	16,9	50,8	8,5	6,8
Odabrani političari i gradonačelnik su dovoljno kvalificirani za upravljanje sigurnosti u Zaprešiću.	2.90	1.386	23,3	10,0	40,0	6,7	20,0
Grad Zaprešić ulaže velike napore u poboljšanje kvalitete života svojih građana.	3.17	1.251	13,3	13,3	33,3	23,3	16,7

Postojanje razlika između gradske uprave i policije je provjereno korištenjem t-testa za nezavisne uzorke. Od ukupno 8 analiziranih čestica, statistički značajna razlika je utvrđena u jednoj - grad Zaprešić ulaže velike napore u poboljšanje kvalitete života svojih građana (tablica 10). Gradska uprava se znatno češće od policije slaže s navedenom tvrdnjom što je i očekivano s obzirom na to da se radi o svojevrsnoj samoprocjeni gradske uprave.

Tablica 10: Razlike u procjeni aktualnog upravljanja sigurnošću

Čestice	Gradska uprava N=23		Policija N=37		t-test
	M	SD	M	SD	
Upravljanje sigurnosti u gradu Zaprešiću temelji se na tradicionalnoj provedbi Kaznenog zakona i reaktivnim policijskim strategijama.	3,43	1,237	3,30	1,077	t=,454 p<,05
Upravljanje sigurnosti u Zaprešiću je zbunjujuće i nekoordinirano polje.	3,00	1,128	2,95	1,153	t=,178 p<,05
U Zaprešiću postoji osoba koja je zadužena za koordinaciju svih aktera odgovornih za prevenciju kriminaliteta.	2,59	1,141	2,78	1,058	t=-,658 p<,05
U Zaprešiću je ostvarena dobra suradnja između policije i lokalne uprave s ciljem prevencije kriminaliteta.	2,95	1,174	2,57	1,191	t=1,213 p<,05
Građani imaju veliki utjecaj u donošenju odluka koje se tiču njihove sigurnosti.	2,78	1,204	3,03	1,364	t=-,705 p<,05
U području prevencije kriminaliteta provode se programi koji se temelje na dokazima i znanstvenoj evaluaciji.	2,86	,990	2,62	1,114	t=,840 p<,05
Odabrani političari i gradonačelnik su dovoljno kvalificirani za upravljanje sigurnosti u Zaprešiću.	3,13	1,359	2,76	1,402	t=1,015 p<,05
Grad Zaprešić ulaže velike napore u poboljšanje kvalitete života svojih građana.	3,61	1,305	2,89	1,149	t=2,229 p<,05

2.5.5. Procjena policijskog informiranja javnosti

Posljednje područje koje se analiza u ovom radu je potreba građana za većem policijskom informiranju javnosti o određenim temama (ukupno 5 područja, tj. tema informiranja). Građani su zamoljeni da iskažu stupanj slaganja s ponuđenim tvrdnjama o potrebi većeg policijskog informiranja građana o ovlastima policijskih službenika u kontaktu s građanima, savjetima o zaštiti od kriminala, stanju kriminala na području Zaprešića, sigurnosti cestovnog prometa u Zaprešiću te mogućnostima pritužbi građana. Građani iskazuju prilično slaganje sa skoro svim ponuđenim tvrdnjama ($M > 4.0$) (tablica 11), pri čemu se najviše slaganje uočava kod tvrdnje o potrebi većeg policijskog informiranja javnosti o mogućnostima pritužbi građana ($M = 4.12$) i savjetima o zaštiti od kriminala ($M = 4.11$), a najniže slaganje s tvrdnjom o potrebi većeg policijskog informiranja javnosti o ovlastima policijskih službenika u kontaktu s građanima a što su vrlo interesantni podaci jer bi se moglo postaviti pitanje postojanja povezanosti između pritužbi građana i poznavanja policijskih ovlasti u kontaktu s građanima. Ovi podaci bi trebali poslužiti kao vrijedna povratna

informacija rukovoditeljima Policijske postaje Zaprešić i kao poticaj za osmišljavanje načina za veće informiranje građana o ovim temama.

Skoro identični rezultati su dobiveni u nacionalnom uzorku (UNDP i MUP RH, 2009) – na prvom mjestu (92 %) nalazi se potreba većeg policijskog informiranja javnosti o mogućnostima pritužbi građana i savjetima o zaštiti od kriminala (91 %), a na posljednjem mjestu potreba za većim informiranjem o stanju kriminaliteta (89 %) i ovlastima policijskih službenika u kontaktu s građanima (89 %).

Tablica 11: Procjena policijskog informiranja javnosti

Smatrate li kako bi policija u Zaprešiću trebala više informirati javnost: (1. u potpunosti se ne slažem, 3. niti se ne slažem, niti se slažem, 5. u potpunosti se slažem)	M	SD	% odgovora (N=101)				
			1	2	3	4	5
o ovlastima policijskih službenika u kontaktu s građanima	3.92	.997	5,0	3,0	14,9	49,5	27,7
o savjetima o zaštiti od kriminala	4.11	.823	1,0	3,0	13,9	48,5	33,7
o stanju kriminala na području Zaprešića	4.07	.941	2,0	4,0	16,8	39,6	37,6
o sigurnosti cestovnog prometa u Zaprešiću	4.01	.877	0	5,0	22,8	38,6	33,7
o mogućnostima pritužbi građana?	4.12	.962	3,0	4,0	10,9	42,6	39,6

Za potrebe utvrđivanja postojanja razlika u potrebi većeg policijskog informiranja javnosti s obzirom na spol ispitanika, napravljen je t-test za nezavisne uzorke. Nije utvrđeno postojanje statistički značajnih razlika između muškaraca i žena (tablica 12).

Tablica 12: Razlike u potrebi većeg policijskog informiranja javnosti prema spolu ispitanika

Smatrate li kako bi policija u Zaprešiću trebala više informirati javnost:	Muškarci N=52		Žene N=49		t-test
	M	SD	M	SD	
o ovlastima policijskih službenika u kontaktu s građanima	4,04	,740	3,80	1,207	1,209 p>,05
o savjetima o zaštiti od kriminala	4,17	,734	4,04	,912	,805 p>,05
o stanju kriminala na području Zaprešića	4,13	,908	4,00	,979	,717 p>,05
o sigurnosti cestovnog prometa u Zaprešiću	3,94	,958	4,08	,786	-.796 p>,05
o mogućnostima pritužbi građana?	4,10	,995	4,14	,935	-.243 p>,05

3. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada je bio utvrđivanje percepcije problema u Zaprešiću, odgovornosti za sigurnost, procjene postupanja policije, procjene aktualnog upravljanja sigurnošću te procjena potreba većeg policijskog informiranja javnosti. Specifičan cilj istraživanja se odnosi na provjeru postojanja razlika u analiziranim obilježjima između različitih dionika (građana, gradske uprave i policije). Postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Postoji li razlika u percepciji problema u gradu Zaprešiću između različitih dionika?
2. Postoji li razlika u percepciji odgovornosti za sigurnost građana u Zaprešiću između različitih dionika?
3. Postoji li razlika u procjeni postupanja policije između građana i predstavnika lokalne vlasti?
4. Postoji li razlika u procjeni aktualnog upravljanja sigurnošću između predstavnika lokalne vlasti i policije?
5. Postoji li razlika u percepciji potrebe većeg policijskog informiranja javnosti između muškaraca i žena?

Rezultati se mogu sažeti na sljedeći način:

- percepcija problema u Zaprešiću: ključni problemi u Zaprešiću jesu: nezaposlenost, zlouporaba alkohola među mladima i korupcija unutar gradskih institucija, a najmanji problem trgovanje ljudima. Utvrđeno je postojanje statistički značajnih razlika u 6 od ukupno 26 analiziranih čestica: nezaposlenost, prljavština i smeće na ulicama ili zelenim površinama, imovinski delikti, transport, nacionalistički ispadi, ispadi zbog vjerske pripadnosti, spolne orijentacije i slično te korupcija unutar gradskih institucija. Gradska uprava rjeđe od ostalih dionika percipira nezaposlenost značajnim problemom; građani češće percipiraju prljavštinu i smeće značajnim problemom; gradska uprava rjeđe od drugih percipira imovinske delikte značajnim problemom; građani češće od ostalih percipiraju probleme transporta značajnim problemom; policija češće od ostalih percipira nacionalističke i druge ispade značajnim problemom; gradska uprava (za razliku od ostalih) ne percipira korupciju unutar gradskih institucija.
- percepcija odgovornosti za sigurnost građana u Zaprešiću: najveća odgovornost se pridaje policiji, a najmanja tijelima Europske unije. Utvrđeno je postojanje statistički značajnih razlika između različitih dionika u jednoj od ukupno 7 analiziranih čestica – odgovornost policije. Građani i gradska uprava znatno češće (od policije) odgovornost policije percipira ključnom.
- procjena postupanja policije: najbolje postupanje policije je ocijenjeno u učinkovitosti policije u suzbijanju problema koji se pojavljuju na području Zaprešića, a najlošije u uspješnosti policije u zaštiti žena od nasilja u Zaprešiću. Postoji razlika u procjeni postupanja policije između građana i uprave na jednoj (od devet) čestici - gradska uprava bolje od građana procjenjuje uspješnost policije u zaštiti žena od nasilja.
- procjena aktualnog upravljanja sigurnošću u Zaprešiću: ispitanici se najviše slažu sa tvrdnjom „Upravljanje sigurnosti u gradu Zaprešiću temelji se na tradicionalnoj provedbi Kaznenog zakona i reaktivnim policijskim strategijama.“, a najmanje sa tvrdnjama: „U Zaprešiću postoji osoba koja je zadužena za koordinaciju svih aktera odgovornih za prevenciju kriminaliteta.“, „U Zaprešiću je ostvarena dobra suradnja između policije i lokalne uprave s ciljem prevencije kriminaliteta.“ i „U području prevencije kriminaliteta provode se programi koji se temelje na dokazima i znanstvenoj evaluaciji.“. Utvrđeno je postojanje statistički značajnih razlika u jednoj (od 8) analiziranoj tvrdnji – gradska uprava se znatno češće od policije slaže s tvrdnjom da grad Zaprešić ulaže velike napore u poboljšanje kvalitete života građana.

- procjena policijskog informiranja javnosti: najveća potreba većeg policijskog informiranja javnosti postoji za informiranje o mogućnostima pritužbi građana, a najmanja o ovlastima policijskih službenika u kontaktu s građanima. Ne postoje razlike u procjeni s obzirom na spol ispitanika.

Dobiveni rezultati mogu poslužiti kao znanstveno utemeljeni dokazi koji mogu poslužiti Vijeću za prevenciju¹⁵⁴ kao osnova diskusije o pitanjima sigurnosti u Zaprešiću i osmišljavanju aktivnosti u smislu poboljšanja kvalitete života građana.

Ovo istraživanje također može poslužiti kao svojevrsni model analize sigurnosti u gradovima iz perspektiva glavnih dionika. Preporuke za buduća istraživanja se odnose na pažljivo uzorkovanje i kombiniranje kvantitativnog sa kvalitativnim pristupom.

LITERATURA

Devroe, E. (2013). Local political leadership and the governance of urban security in Belgium and the Netherlands. *European Journal of Criminology*, 10(3), 314-325.

Državni zavod za statistiku (2013). Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema spolu i starosti. Statistička izvješća 1468. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.

Edwards, A., Hughes, G. (2013). Comparative European criminology and the question of urban security. *European Journal of Criminology*, 10(3), 257-259.

Edwards, A., Hughes, G., Lord, N. (2013). Urban security in Europe: translating a concept in public criminology. *European Journal of Criminology*, 10(3), 260-283.

Frevel, B. (2013). Managing urban safety and security in Germany: institutional responsibility and individual competence. *European Journal of Criminology*, 10(3), 354-367.

Gilling, D., Hughes, G., Bowden, M., Edwards, A., Henry, A., Topping, J. (2013). Powers, liabilities and expertise in community safety: comparative lessons for „urban security“ from the United Kingdom and the Republic of Ireland. *European Journal of Criminology*, 10(3), 326-340.

Lambiri, D., Biagi, B., Royuela, V. (2006). Quality of life in the economic and urban economic literature. *Social Indicators Research*, 84(1), 1-25.

Laquass, Politecnico di Milano (2008). (Agis Action JLS/2006 Safepolis). Planning urban design and management for crime prevention. Handbook.

Meško, G., Tominc, B., Sotlar, A. (2013). Urban security management in the capitals of the former Yugoslav republics. *European Journal of Criminology*, 10(3), 284-296.

Policijska uprava zagrebačka (2014). Izvješće o stanju i kretanju sigurnosnih pokazatelja u radu Policijske uprave zagrebačke u 2013. godini. Zagreb: Policijska uprava zagrebačka, Ministarstvo unutarnjih poslova RH.

Policijska uprava zagrebačka (2012). Izvješće o stanju i kretanju sigurnosnih pokazatelja u radu Policijske uprave zagrebačke u 2011. godini. Zagreb: Policijska uprava zagrebačka, Ministarstvo unutarnjih poslova RH.

Policijska uprava zagrebačka (2010). Izvješće o stanju i kretanju sigurnosnih pokazatelja u radu Policijske uprave zagrebačke u 2009. godini. Zagreb: Policijska uprava zagrebačka, Ministarstvo unutarnjih poslova RH.

Policijska uprava zagrebačka (2008). Izvješće o stanju i kretanju sigurnosnih pokazatelja u radu Policijske uprave zagrebačke u 2007. godini. Zagreb: Policijska uprava zagrebačka, Ministarstvo unutarnjih poslova RH.

¹⁵⁴ Vijeće za prevenciju je u Zaprešiću počelo s radom 29. listopada 2009. godine (www.mup.hr/11302.aspx).

Program Ujedinjenih naroda za razvoj u Republici Hrvatskoj (UNDP), MUP RH (2009). O percepciji sigurnosti građana, postupanju policije, te suradnji između policije i lokalne zajednice. Nacionalno istraživanje. Sv. I. Zelina: Tiskara Zelina d.d.

Recasens, A., Cardoso, C., Castro, J. (2013). Urban security in southern Europe. *European Journal of Criminology*, 10(3), 368-382.

Uredba o izmjenama i dopunama Uredbe o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva unutarnjih poslova. NN 140/13. Zagreb: Narodne novine.

Uredba o područjima, sjedištima, vrstama i kategorijama policijskih uprava i policijskih postaja. NN 117/11. Zagreb: Narodne novine.

Virta, S. (2013). Governing urban security in Finland: towards the European model. *European Journal of Criminology*, 10(3), 341-353.

Xenakis, S., Cheliotis, L.K. (2013). Spaces of contestation: challenges, actors and expertise in the management of urban security in Greece. *European Journal of Criminology*, 10(3), 297-313.

WHOQOL Group (1998). Development of the World Health Organization WHOQOL_BRIEF quality of life instrument. *Psychological Medicine*, 28, 551-558.

Petra Hruškar

Irma Kovčo Vukadin

URBAN SECURITY: PERCEPTION OF DIFFERENT STAKEHOLDERS

Summary

Urban security is a relatively new concept and is gaining more interest from criminologists. As a part of general political discourse it puts crime prevention within the framework of social and economic policy, and not just the criminal justice system and risk management (Edwards, Hughes, 2013). One can say that urban security is closely related to the concept of quality of life in cities which itself implies the possibility of meeting various needs of the population in a safe environment. As opposed to the more traditional concept of security, as a problem to be tackled by a limited number of specialized public institutions, urban security implies the cooperation of different stakeholders (such as police, local government and citizens) in dealing with the various problems that threaten the quality of life in a certain area, which does not have to come from criminal activities but rather any factors that impact the population's sense of safety and security.

In June of 2014, a study of the perception of urban safety in the city of Zaprešić was done, with a sample of local police officers (N=37), local government representatives (N=23)

and citizens (N=101).

The purpose of the study was to determine the perception of problems in Zaprešić, responsibility for security in the city, evaluation of police conduct, evaluation of the present management of security and public relations of the local police.

This paper gives answers to the following questions:

- 1. Is there a different perception of the problems in Zaprešić among the different participants?*
- 2. Is there a different perception of the responsibility for the security of the citizens in Zaprešić among the different participants?*
- 3. Is there a difference in evaluation of police conduct between the local government and the general population?*
- 4. Is there a difference in evaluation of the current management of security between the local government and the police?*
- 5. Is there a different perception of the need for better police communication with citizens between men and women?*

Key words: *urban security, perception, Zaprešić.*

Snezana Mojsoska¹⁵⁵

Nikola Dujovski¹⁵⁶

PUBLIC PROCUREMENT AND FRAUD IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Summary

Public procurement is the procurement of goods and services on behalf of a public authority, such as a government agency. The report for public procurement includes information on how government spends public money, whether there is corruption in the process of procurement, and how to establish better economy. Through the public procurement, Government manages market economy and provides better conditions for the citizens. Public procurement in the EU comprises 16.3 percent of the gross domestic product, in the USA about 7 trillion US Dollars, while 7 percent in Macedonia. Most of procurement frauds are disclosed from the circumstances, accusations and complaints. According to the statistics in the Republic of Macedonia, only 18% of all frauds are detected through the audit of the public procurement. In this paper we will analyze frauds, development and further needs for improvement of the process of public procurement in Macedonia. According to the comparative data about public procurement in Macedonia as a country in transition, there were difficulties with a lack of experience of the procurement officers, and a good developed market which will be competitive to the European standards. The authors in this paper will give some recommendations on how to improve the systems in order to reduce the rate of crime in the public procurement.

Key words: *public procurement, Law on public procurement, disadvantages, frauds*

¹⁵⁵ Assist. Prof. Snežana Mojsoska, Faculty of Security, Skopje, University 'Ss. Kliment Ohridski' - Bitola, Republic of Macedonia, e-mail: smojsoska@gmail.com

¹⁵⁶ Assist. Prof. Nikola Dujovski, Faculty of Security, Skopje, University 'Ss. Kliment Ohridski' - Bitola, Republic of Macedonia, e-mail: ndujovski@gmail.com

1. INTRODUCTION

Public procurement is the spending of public money for well-functioning of the public institutions. Inevitably, governments are the biggest "spenders" world-wide. The figure, of course, varies from country to country, but according to various sources (Knight, Caldwell, Harland & Telgen, 2003), the government's spending on public services accounts between 15 - 45% of the GDP. Most of this amount is "internal" spending (of salaries and alike), but some 25% to 50% is indeed spent "externally" (on sourcing goods and services) and mainly through public procurement. The sheer amount of this spending has a huge impact on the economy. It is no wonder that the area gained increasing attention during the last decade from all sorts of directions - and not only at the national level (Csaba, 2006¹⁵⁷). The economic significance of public procurement in Europe is considerable: every year around one fifth of the EU GDP is spent on different levels of government (central and local), bodies governed by public law and utility service providers to procure goods, works and services, (e.g. EUR 2 406 billion in 2010¹⁵⁷). This money is spent by a very large and heterogeneous population of the public authorities - over 250 000 contracting authorities in Europe managing procurement budgets of different sizes and possessing very different administrative capacities (European Commission, 2011). Public procurement is regulated by two separate EU Directives: the Public Sector Directive on the coordination of procedures for the award of public works contracts, public supply contracts and public service contracts; and the Utilities Directive, coordinating the procurement procedures of entities operating in the water, energy, transport and postal services sectors (PwC and Ecorys 2013). The total cost of public procurement in Europe is estimated at about 1.4 percent of purchasing volume. Businesses account for 75 per cent of these costs. Competition is considerable: each public tender is estimated to receive on average 5.4 offers. This implies that there is a substantial incentive for businesses to win public tenders and one reason that this could lead to – for some potential bidders – to look for means to by-pass public procurement rules or to influence the final decision: by means of bribery or other appearances of corruption for instance. The use of the term “public procurement” in this report refers more specifically to “public procurement in those sectors of the economy where the EU Structural and Cohesion Funds are spent”.¹⁵⁸ This paper is divided in four parts including the conclusion. The authors will focus on the public procurement in the Republic of Macedonia. We will also show the ways of making fraud in public procurement. The perpetrators use the techniques and methods which are specific for the crime of public procurement and they are similar all around the world.

At the end we will offer and give recommendations for improvement of the whole process of public procurements.

2. DEFINITIONS

Public procurement is the process by which governments, regional and local public authorities or bodies governed by public law purchase products, services and public works (Essig, Frijdal, Kahlenborn and Moser, 2011). Public procurement is a multi-step process. It involves the full cycle from assessment of the needs through the preparation of the procurement, documentation and awarding of the contracts, the implementation and monitoring of the project (Transparency International, 2009). Numerous authors and institutions such as OECD, Plummer and Cross, and Transparency International, have made a step-by-step analyses of the procurement process and the risks in each phase. This study will adopt the following basic three-stage classification (Procurement fraud Handbook, 2012):

¹⁵⁷ In 2010, the total expenditure of government, the public sector and utility service providers on works, goods and services was estimated at EUR 2 406 billion (i.e. 19.7 % of EU GDP); see: Public Procurement Indicators 2010 (Brussels, 4th November 2011), Available at: http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/docs/indicators2010_en.pdf (accessed on 09.11.2014)

¹⁵⁸ Directives 2004/18/EC (Classical) and 2004/17/EC (Utilities)

Table 1 - Public procurement stages

Pre-bidding	Decision to contract (needs assessment)
	Definition of contract characteristics
Bidding	Contracting process
	Contract award
Post-bidding	Contract implementation and monitoring (including contract outcomes)

Source: PROCUREMENT FRAUD HANDBOOK, US General Services Administration Office of Inspector General Office of Audits December 2012, p. 45

According to the Macedonian law, Public procurement is purchasing, lease, or renting goods and services by the state institutions (The Law of public procurement, 1998). It is the act of purchase of goods and services by a public sector entity for achieving certain specified and identified objectives. According to Wikipedia, procurement is the acquisition of appropriate goods and / or services at the best possible 'total cost of ownership' to meet the needs of purchaser in terms of quality and quantity, time and location. When goods or services are purchased by a public sector, it is called public procurement. As we have already stated, it is the process by which Governments and the public sector institutions buy inputs for vital public sector investments in physical infrastructure and for strengthening institutional human capacities which lay the foundation for national development. Procurement implies to acquisition by purchase, rental, lease, hire purchase, license, tenancy, franchise, or any type of works, services or supplies or any combination up to the time a user consumes or utilizes a service as per their requirement and in line with the procurement Act and regulations of the country by the Public Procurement and Disposal of Public Assets Act 1 of 2003. Also, according to the UK Office of Government Commerce, public procurement is the process in which public sector organizations acquire goods, services and works from third parties. It includes much that supports the work of government and ranges from routine items (e.g. stationery, temporary office staff, furniture or printed forms), to complex spending areas (e.g. construction, Private Finance Initiative projects, aircraft carriers or support to major change initiatives) (UK Office of Government Commerce, 2007). What is common for all definitions world-wide is that public procurement includes purchasing, lease, or different kind of spending of the public money. Every public agency must plan the costs for their normal functioning. Goals of the procurement systems are:

- Value for money
- Competition
- Fair and equitable treatment
- Integrity and fairness
- Transparency
- Objectivity
- Accountability (Nicholas C., 2010)

3. THE SYSTEM OF PUBLIC PROCUREMENT IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

With the entry into force of the Regulation on Public Orders in 1996 (Official Gazette of the Republic of Macedonia, 1996), a new system of public procurement in the Republic of Macedonia was launched. The Regulation had governed the procedure and manner of contracts between the Government, the central administrative bodies, administrative organizations and other beneficiaries of the budget of the Republic of Macedonia, public enterprises established by the Parliament or the Government with legal and individual (entities) for the procurement of goods, providing services, material rights and construction works. It was into force until 1998, i.e. until bringing the first Law on Public Procurement in 1998. By the signing of the Agreement of Stabilization and Association between the Republic of Macedonia and the European Communities (ASA)¹⁵⁹ on 9th April 2001, according to Article 6817 of the Agreement, Macedonia took responsibility to harmonize the domestic laws with the EU acquis. It referred to the Public Procurement Law as well. According to the ASA, public procurement will be conducted with non-discrimination and reciprocity, especially in the frame of the World Trade Organization (WTO) (Official Gazette of the Republic of Macedonia No. 28/01). Obligations that had been set by the Agreement (ASA) and other regulations of the European Union in the field of public procurement, in 2004 contributed to the establishment of a new law on public procurement (Law on Public Procurement, 2005).

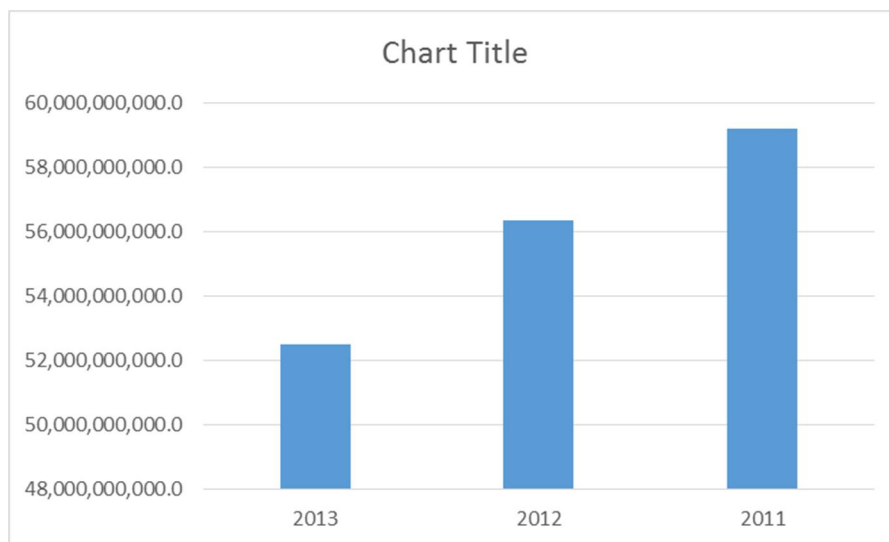
The legislation of this new Law meant stable ground for faster integration of the Republic of Macedonia towards the EU. The Law introduces the basic principles for fair competition, equal and non-discriminatory position of bidders, transparency and publicity of the procurements, as well as prohibition of discrimination regarding the origin of the bidder or the country of origin of goods. This created fair and equal position of the enterprises in the country with the rules laid in the EU directives (Official Gazette of the Republic of Macedonia. 19/04, 109/05). Public procurement was introduced as a short-term priority for harmonization with the *acquis communautaire* according to ASA. With the Law from 2004, new and strict measures were introduced and this allowed lower prices and more effectiveness. However, having in mind that in that period in Macedonia a new system was introduced, the need which arose was to create more flexible rules in order to establish a balance between objectivity and transparency on one hand and efficiency and economy of the system on the other. The need for following the European trends in the implementation of public procurement procedures imposed the need for further development of the system for public procurement especially in the using of e-auctions and elimination of all subjectivity in the procurement.

However, on the 6th of November 2007, the law of public procurement was conducted and this initiated the process of unification related to the public procurement of the national law with the European law. The Law from 2007 has the European directive basis No.2321. The existing public procurement law was amended for the first time in October 2008, then a few changes followed in July 2010 and two changes in 2011. But amendments of the Criminal Code imposed compliance with various laws including the Law on public procurement which was changed in 2010. Additional amendments of the Law came into force in April 2011, and the last amendment of 2011 published in the Official Gazette in December 2011 was changed by about 1/3 of the legal provisions. This change was not aimed for harmonizing of the law with the EU directives, but was geared towards technical improvement of the Law on Public Procurement by applying the international practice in the provisions. The Law on Public Procurement from 2011 until 2014 sustained many amendments to facilitate the implementation of the principles governing the procurement and compliance with the European directives. During 2013, the Law on Public Procurement was amended several times. Thus, the Laws on amending the Law on Public Procurement (Official Gazette of the Republic of Macedonia, 15/2013), were the changed conditions for election of the President of the State Commission for Public Procurement Appeals. With this change, the circle of people who will apply for the post of the

¹⁵⁹ Agreement for Stabilization and Association

State Commission on Public Procurement Appeals in the future, expanded. The Law amending the Law on Public Procurement (Official Gazette No. 148/2013) gives the considerable number of new solutions. The proposed amendments primarily clarify certain terms and arranged to certain open issues that arise in practice. Also, several new innovative solutions that should contribute to the overall improvement of the system of procurement in the Republic of Macedonia were proposed. In particular, it was established a profile of the economic operator ESPP which significantly facilitates the proof of identity situation of economic operators registered in procedures conducted by the using of electronic means. The value of the public procurement in the country for 2013 was 11% of the GDP of the country. According to the data available from the State Statistical Office, the value of contracts signed in 2013 compared to the previous year was about 7%. A decrease in the number of signed contracts was also noted (23,732 contracts last year). From the national statistic we can notice that in the last three years, the value of signed contracts for public procurement in the country has been in constant decrease.

Figure 1 - Data on the volume of public procurement in denars for 2011 - 2013

Source: Report from the Bureau of Public Procurement for 2013, Skopje, May 2014

According to the report from the National Bureau for public procurement in Macedonia, their real value was 52.5 billion denars or 31% as a share from the national budget and 11% as part of the GDP (Report for public procurement in the Republic of Macedonia, 2013).

Macedonia is facing problems in the public procurement processes. Although Macedonia is a country leader in the changes and adjustments to European directives with public procurement in terms of defining contracting authorities, the country is in line with the directives although it has not fully copied the European regulations. Macedonia has a model of audit of the public procurement in which the structure and responsibilities of the institutions is a two-sided centralized system. The biggest weakness in the Macedonian system is the planning and the public announcement of the plans for public procurement, although it is obligatory by the law. A small part of the institutions publicly announce the procurement plans. From the 1st of January 2014, the preparation and initiation of the public procurement in the Republic of Macedonia started by electronic auction.

If we analyze Macedonian annual reports of public procurement for 2013, published by the Public Procurement Office, it is shown that (Figure 2) the largest share value of public procurement in the state budget was achieved in 2013, even 31%.

Table 2 - Overview of public procurements in Republic of Macedonia from 2011-2013

	2011	2012	2013
The total annual value of public procurement (in million EUR)	962.32	916.48	853.52
The annual share of the value of public procurement in GDP (in %)	13	12	11
The annual share of the value of public procurement in budget expenditures (in %)	37	35	31
The average number of bids per tender	5	4	0
Type of procurement goods	4305	2341	1154
Type of procurement services	6336	3699	1691
Type of procurement works	10254	6765	1635
Public announced e-procurements	1020	1978	2560

Source: Author's figure according: Years Report of the Bureau of Public Procurement for 2013

The annual share of public procurement after the changes in the law regulations is in decrease as well as the share of the value of public procurement in the budget expenditures in all three analyzed periods. The analysis of data of the number of cancellations of procurement showed that 4286 total cases of cancellation of the procedure or parts of the procedure occurred in 2013. It should be noted that in this data notifications for cancellation proceedings and notifications cancelling parts of the procedure were included. When it comes to cancellation of the procedure, in 2013 there were a total number of 3588 cancellations of procedures for awarding public procurement. As to the 2012, procedures were cancelled due to the following reasons:

- There were not records of reasonable or appropriate offer
- There were not submitted bids
- Bidders offered prices and terms for contracts that were less favorable than the actual market prices.

4. CRIME IN THE PUBLIC PROCUREMENT

One of the most important questions of the 21st century is the question of why the public procurement frauds are so alarming. The world statistics show that the expenses on public procurement are 10 to 20%¹⁶⁰ of the world GDP and 45% belong to the government spending. Less than US\$ 1 trillion p.a. is given for bribery and corruption¹⁶¹, in which for systematic corruption is about 20 to 30% of the total amount of public procurement¹⁶². The UNCAC procurement system requirement (Article 9) is based on transparency, competition and objective criteria in decision making, that are effective and inter alia in preventing corruption and fraud.

The specific definition of fraud varies depending on different legal jurisdictions. Generally, fraud is defined as aware misrepresentation of the truth or concealment of a material fact to induce another person to act to his or her detriment, a misrepresentation made recklessly without belief in its truth to induce another person to act in some way. A common law act of fraud must contain the following elements: false

¹⁶⁰World Bank, OECD

¹⁶¹ Daniel Kaufmann, World Bank Institute

¹⁶² Nicholas C., 2010

representation or concealment of a material fact, knowledge of a statement's falsity, intention to deceive, reliance by the deceived party, and damage to the deceived party. The civil False Claims Act modifies this definition to include reckless disregard (U.S.C. § 3729(b)).

Procurement can indeed be tainted by bribery and other crimes leading to projects which are uneconomic, unsuitable, initially over-priced and subsequently costly to maintain. However, although the overall impact may be similar, these other crimes and misdeeds are distinct and must be differentiated. Some of the crimes are well-known and experts called for further analysis of their link to bribery and corruption, with a particular emphasis on how to unmask corruption by uncovering other related offences. Money laundering is frequently associated with corruption and bribery. Slush funds are frequently used to collect and distribute the sometimes enormous amounts of money necessary to engage in corruption agreements. In their most basic form, such funds may consist solely of cash. In more sophisticated methods, they are managed through bank accounts generally situated in other countries, preferably in offshore centres ensuring secrecy of the accounts and the beneficial owners. Management of the accounts by a trustee will further disguise the system. To ensure concealment, assets in the slush fund are acquired secretly. Hidden funds, which are often huge, give rise to a parallel financial economy as related transactions are not recorded, or falsely recorded, in the balance sheets (this again links up to accounting crime or organized crime). Experts stressed that the discovery of slush funds following the payment of a bribe may trigger the discovery of other bribes. Tax evasion is also associated with the briber frequently declaring the expenses as a deductible business expense. This, in turn, may involve accounting crimes. Accounting crimes, including the falsification of books, records and accounts are methods used to hide funds. Most frequently companies will issue and record false invoices to conceal improper payments. False invoices are used for sales of goods and studies. Falsification in the sales of goods can consist of an increase in the number of items sold, an increase in the unit price or modification of product quality. Falsifications in studies may include and increase in one of the parameters that determine the cost of a study (e.g. work carried out by the firm's employees, work sub-contracted to a third party, machine time, travel expenses, secretarial costs, copying, binding, etc.). Fraud is most common and experts are at the standing that where there is corruption, there is always fraud. Suppliers may pervert the truth through intentional false and deceptive statement of facts. This misrepresentation will allow the suppliers to obtain public contracts to which they are not normally entitled. For instance, there can be fraud in the declaration of facts or in the invoices. Bribery normally involves a degree of fraud – a project will appear from the outside to have been won on a genuine and legitimate basis. While fraud does not necessarily involve bribery, many acts of deception may need an act of bribery in order to complete the deception. One form of fraud is the secret collusion between bidders during a tender. Collusion is a joint effort by potential competing suppliers to maximise their profit. Collusion in public tendering processes can involve foreign as well as domestic suppliers, and occur with or without the presence of corruption. The most common collusive practice in public procurement is bid-rigging, in which firms coordinate their bids on procurement or project contracts. They may agree to submit common bids, thus eliminating price competition. Alternatively, firms may decide which firm will submit the lowest bid and agree to rotate in such a way that each firm wins an agreed number or value of contracts. Sub-contracting to a losing bidder may be used as a compensation mechanism. Indeed, the losing firms often have a central role – they may be witnesses or participants. Political party financing was identified as a very serious problem associated with corruption and bribery. Examples of corruption in public procurement associated with political party financing have been identified in many countries around the world and public procurement is certainly a means by which political parties divert public funds illegally to finance themselves. Corruption can be seen to enter the political scene in several cases. Politicians may use their powers in view of establishing networks seeking control over sources of rents provided by public procurement. Conflict of interest occurs when an individual or a corporation (either private or governmental) is in a position to exploit their own professional

or official capacity in some way for personal or corporate benefit. Experts noted that many cases of corruption in public procurement seem to involve conflicts of interest. A common form of conflict of interest is the self-dealing; in such cases, public and private interests collude and an official may, for example, involve privately held business interests in the contract. Another common form of conflict is the involvement of family interests. In such case a spouse, a child, a sibling, or another close relative is employed (or applies for employment) by the contractor, or goods and services are purchased from such a relative or the firm controlled by a relative. Organised crime, blackmail and other misdeeds frequently arise in connection with corruption. They are usually damaging far beyond the direct results of bribery. (OECD, 2012)

Most of procurement fraud is disclosed from the circumstances, accusations and complaints. According to the statistics in Macedonia only 18% of all frauds are detected through the audit of public procurement. The most frequently used terms for fraudulent acts in public procurement are: cheating, bribery, forgery, extortion, corruption, theft, conspiracy, misappropriation, misrepresentation, concealment of important facts, etc. Procurement fraud can be described as: *Intentional misstatement or concealment of facts in relation to the purchase of goods and services in which the result is financial harm to others. Actually, public procurement includes false proposals, concealing the truth, cheating, concealment or breach of trust, found craftiness, etc.* We need to distinguish between abuse and fraud. Fraud is an unlawful act in which someone by intentional misstatements acquires a gain. They both can be reflected in the financial statements.

Because of the financial significance and means of the national budget spent on public procurement, audit is responsible and in charge of recognition of all irregularities and all indicators that lead to fraud through public procurement. The proliferation of fraud in public procurement happens because of:

- Increased pressure on suppliers to be competitive in the market
- Making profit
- Giving small importance of internal control
- Incompetent conduct of public procurement
- Political pressure and corruption.

Most frauds are detected from occurrences, accusations, complaints, and by the result of the audit. Reasons of why the auditors fail to detect fraud in public procurement are:

- Lack of audit capabilities
- Inability to identify gaps
- Lack of appropriate experience and training
- Failure audit
- Ignorance of the red flag as an indicator of performance or indifference
- Failure to test the audit report

Elements of procurement fraud can be:

- Misstatement of facts
- Lying with intention
- Misstatement benefit for those involved in the fraud

Generally there are four common types of fraud in the procurement:

- theft
- inaccurate accounting
- cartels
- corruption

Usually, there are four preconditions for fraud in public procurement:

- Someone who is willing to commit fraud. The person may be the organization itself, outside or group of people made of people from the organization and outside (officials responsible for procurement, economic operators or their representatives).
- The tool is a subject to fraud (money, property, privilege or position).
- Intent to commit fraud in public procurement (it is no coincidence but work is performed intentionally).
- Able to commit fraud (people in position that will allow them to commit fraud or have access to the resources needed to commit the fraud).

The most common types of the techniques of fraud are:

- Bargaining bids
- Fraud by changing the order for procurement
- Modification of the offer
- Failure to comply with the specification of the contract (replacement products)
- Manipulation of the application process and evaluation of tenders
- Fraud in billing (undelivered goods or goods modified invoice, incomplete delivery, duplicate invoices).

General Fraud Indicators are:

- the contractor intentionally delays the inception of audit
- the contractor delays in producing requested data or documents
- the contractor's documents are all photocopies rather than originals
- the contractor's files, reports, data, or invoices are "missing"
- the contractor refuses to provide access to the records
- the contractor has a high turnover of management
- the key personnel had been reassigned or released
- the organizational structure is overly complex
- the contractor has a lack of segregation of duties
- the contractor has experienced financial difficulties and layoffs
- the financial assertions lack support
- unusual variances between the estimates and actual assertions

- documents had been altered
- attorney's involvement relative to routine audit matters and access to records (US General Services Administration Office of Inspector General Office of Audits, 2012, p. 13)

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Public procurement is the act of purchase of goods and services by a public sector entity for achieving certain specified and identified objectives. All government institutions perform their expenditures through public procurement.

Frequent changes in the regulation imply to unskilled and uncompetitive commissions for public procurements in the institutions. There is also a need of more transparency as one of the main principles in the public procurements, public announcements, and public announcement of finished procedures and continual trainings.

There are no unified technical specifications. There are frequent changes of the deadlines especially for small purchases up to 5000 Euros. There is also a need of continued trainings, increasing control mechanisms, as well as exemption of some types of procurement of goods and services which include copyrights or goods which need to be purchased with high quality. The present Law on public procurement still leaves space for fraud, so it is necessary to make some further improvements. There are frequent amendments of the Law on public procurement. Government should leave this practice as well as involve all stakeholders who will be part of the process of public procurements to consult and give them opportunity to take part in the amendments of Law. In that way incomplete and inapplicable solutions will be avoided and better enforcement of the regulations will be ensured. Directions that establish the ways and methods of market research as a legal prerequisite for the implementation of the public procurement should also be adopted. The criterion for selection, which is the lowest price, should be changed and the quality must not be undermined. There is a need of additional compliance with the European directives for improvement of the public procurement leaving no space for any possibility for fraud.

REFERENCE LIST

Caroline Nicholas, Public Procurement Fraud and corruption in public procurement, UNCITRAL December 2010

Csaki Csaba, International Public Procurement Conference Proceedings 21 - 23 Sept. 2006

Directives 2004/18/EC (Classical) and 2004/17/EC (Utilities)

ESSIG, M., J. FRIJDAL, W. KAHLENBORN and CHR, MOSER (2011), Strategic Use of Public Procurement in Europe, Final Report to the European Commission MARKT/2010/02/C, p. 7

EUROPEAN COMMISSION, DG MARKT (EU public procurement legislation: delivering results.

Summary of evaluation report Impact and Effectiveness of EU Public Procurement Legislation (SEC (2011) 853 final), p. 6

In 2010, the total expenditure of government, the public sector and utility service providers on works, goods and services was estimated at EUR 2 406 billion (i.e. 19.7 % of EU GDP); see: Public Procurement Indicators 2010 (Brussels, 4 November 2011), Available at: http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/docs/indicators2010_en.pdf (accessed 09.11.2014)

Identifying and Reducing Corruption in Public Procurement in the EU, PwC and Ecorys, with support of Utrecht University, 2013, p. 43

Investigating the Decision Making Practice of Public Procurement Procedures. Transparency International, 'TI Plain Language Guide' (Berlin, Germany: Transparency International, 2009) www.transparency.org/publications/publications/other/plain_language_guide.

Knight, L., Caldwell, N. D., Harland, C., & Telgen, J. (2003a) Government Reform and Public Procurement – Report from the first International Research Study on Public Procurement. Bath, U.K.: Centre for Research in Strategic Purchasing and Supply, University of Bath

Law on Public Procurement "Official Gazette of the Republic of Macedonia" No. 26/98 of 12.06.1998

Official Gazette of Republic of Macedonia nr 28/01

Law on Public Procurement, Official Gazette of Republic of Macedonia nr.19/04, 109/05

PROCUREMENT FRAUD HANDBOOK, U.S. General Services Administration Office of Inspector General Office of Audits December 2012, p. 45

Research paper on bid rigging in public procurement under the guidance of: Dr. K.D. Singh Deputy Director (Law) Competition Commission of India, submitted by: Shivangi Vaid, B.B.A LL.B (H) 8th Semester, Amity Law School, Noida

UK Office of Government Commerce, Introduction of public procurement, http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110601212617/http://www.ogc.gov.uk/documents/Introduction_to_Public_Procurement.pdf (accessed on 12.12.2014)

Regulation for Public orders, Official Gazette of Republic of Macedonia nr 18/96

http://bjn.gov.mk/bjn-portal/wordpress/wp-content/uploads/Izvestaj_na_BJN_za_2013.pdf(accessed 12.12.2014)

Marjan Nikolovski¹⁶³

Frosina Taševska Remenski¹⁶⁴

KORUPCIJA – STVARNA PRIJETNJA PRAVIMA GRAĐANA

Sažetak

Predmet rada je analiza rezultata stavova građana Republike Makedonije o korupciji, provedena na 1210 ispitanika u 2013. i na 1017 ispitanika u 2014. godini. Rezultati pokazuju da je davanje i primanje mita najčešći oblik korupcije, zatim slijedi trijada: davanje, primanje mita i zloupotreba ovlaštenja sa 13,7%.

Predmet analize su i pitanja sprječavanja korupcije. Pri tome značajnu ulogu imaju nadležna tijela i institucije. Tako građani u 2013. godini ocjenom 4,76 ocjenjuju obvezu tijela i institucija u sprječavanju korupcije. Zatim slijedi ocjena 4,73 za otkrivanje, posebno prijavljivanje korupcijskih djela od građana s poznatim identitetom. Dobivena je visoka ocjena od 4,65 za način otkrivanja korupcije inspeksijskih i upravnih tijela. Posebno su ocijenjene operativno-takitičke mjere i istražne radnje tijela koja provode zakon sa ocjenom 4,54 u 2013. godini.

Ključne riječi: korupcija, država, suzbijanje korupcije, prevencija korupcije, tranzicija i korupcija.

1. UVOD

Korupcija je složena, višedimenzionalna i teško iskorjenjiva negativna društvena pojava. U literaturi se govori da svako smisljeno i cjelovito bavljenje korupcijom sadrži najmanje četiri problemska kruga. **Prvi**, tretira različite teorijsko- metodološke i disciplinarne pristupe u definiranju pojma korupcija. **Drugi** je “mapiranje korupcije”, odnosno nastojanje da se odrede pojavni oblici, vrste i razine korupcije, da se identificira koruptivna praksa i da se pokuša izvesti odgovorajuća tipologizacija i klasifikacija. **Treći** krug se odnosi na suočavanje s motivima i uzrocima korupcije. I na kraju, stvaralački proces izlaganja elemenata strategije: etapnih i finalnih ciljeva, polja primjene, korištenih taktika i sredstava, uključivši i metode evaluacije te ostvarivanja sinergije djelovanja aktera efektivne antikoruptivne strategije (Stojiljković, 2013, 2).

Etimološki, riječ „korupcija“ dolazi od latinskog *corruptio* i znači, pored podmičivanja i potkupljivanja, i pokvarenost, odnosno kvarenje, truljenje i raspadanje kao proces. Prema nekim tumačenjima korupcija je složenica u kojoj prvi dio – *cor*, upućuje na sporazum, dogovor, a drugi dio (od glagola *rompere*) na slamanje i iznevjeravanje datog sporazuma, odnosno poretka stvari (Vujaklija, 1961, 479).

¹⁶³ Izv.prof.dr. sc. Marijan Nikolovski, Faculty of Security, Skopje, University ‘Ss. Kliment Ohridski’, Bitola, Republic of Macedonia, e-mail: mnikolovski66@gmail.com

¹⁶⁴ Izv.prof.dr.sc. Frosina Taševska Remenski, Faculty of Security, Skopje, University ‘Ss. Kliment Ohridski’, Bitola, Republic of Macedonia, e-mail: ftremenski@gmail.com

Korupcija se smatra negativnom društvenom pojavom. Može se reći da je ona nastala kad i država kao institucija. O korupciji se može govoriti od antičke ere do danas. Korupcija je kao društveno negativna pojava bila definirana već u rimskom pravu (*Lex Julia Reputandae*). Kazneno djelo korupcije su definirali kao davanje, primanje ili traženje koristi s namjerom da se utječe na službenika u vezi s njegovim poslom. *Aristotel, Machiavelli i Montesquieu* su konstatirali da je korupcija znak kvarenja moralnih vrijednosti društva. Zbog toga korupciju smatraju nemoralnom i štetnom pojavom u društvu s obzirom da nositelji društvenih funkcija moraju zagovarati zajedničke, a ne svoje, privatne interese. (Pusić, 1989,87.) U razvoju suvremene države korupcija se ne može smatrati samo moralno štetnom, nego i uzrokom neefikasnosti države. Iako ima velikih razlika, kao najznačajniji oblici korupcije smatraju se davanje i primanje mita, nepotizam i zloupotreba položaja (funkcije) u privatne svrhe. Proklamirane vrijednosti – naročito uspjeh po svaku cijenu – djeluju kao poticaj za širenje koruptivne prakse (Boban, 2011, 85). Korupcijom se smatra svaka zloupotreba prava i (ili) ovlasti nad sredstvima i (ili) pravima drugih u svrhu vlastitog dobitka ili stjecanja privatnih koristi (Boban, 2011, 86). Ako se stvari tako promatraju, onda su korupciji podjednako izloženi i privatni i javni sektor i gotovo je nemoguće promatrati izolirano korupciju samo privatnog, odnosno javnog sektora jer su one međusobno povezane i često se isprepliću. Prema drugim definicijama, korupcija podrazumijeva svaku aktivnost koja predstavlja “zloupotrebu povjerene moći u svrhu ostvarivanja privatne koristi”, čime se broj oblika koruptivnih aktivnosti višestruko povećava (Boban, 2011, 87). Ovakav pristup je nazočan u korupciji unutar poduzeća, a to su korporativne prijevare, manipulacije financijskim izvještajima, “curenje” povjerljivih informacija itd. U ove okvire može se smjestiti i poslovanje s kupcima i dobavljačima koje može biti karakterizirano klasičnim oblicima provizije djelatnicima javnog i privatnog sektora, a uključuje podmićivanje za dobivanje poslova na natječajima javne nabave ili odavanje informacija o ostalim poduzećima koja se prijavljuju na natječaj. U širem tržišnom okruženju zloupotreba položaja i ovlasti može se odnositi na tajno dogovaranje poduzeća o cijeni i kvaliteti proizvoda, osnivanje kartela, čime se utječe na smanjenje efikasnosti tržišta kroz neprimjerenu tržišnu utakmicu, pri čemu se smanjuje blagostanje određene društvene skupine. Na društvenoj razini koruptivne aktivnosti mogu se prepoznati u nepoštovanju zakona i propisa, zanemarivanju procedura, odnosno izbjegavanju regulatornog nadzora, u “pretjeranom” utjecaju na donošenje zakona i politika kojima se obeshrabruju poduzetničke inicijative i stvaraju otežavajući uvjeti za investicijsko okruženje, u sustavu plaćanja poreza itd. (Letunić, 2011, 186). Ovakav pristup definiranju problema (fenomena) korupcije ostavlja prostor različitim interpretacijama djelatnosti koje su koruptivne više ili manje ili u potpunosti. Da bi se uklonile moguće nepreciznosti i nejasnoće koje slijede prilikom definiranja složenih fenomena, zbog različitih metodoloških pristupa i okvira analize ovog problema, potrebno je potencirati neke elemente sadržaja povezanih s predmetom ove analize i njihovim učinkom na društveni razvoj (Letunić, 2011, 188). Radi se o koruptivnim aktivnostima koje se ne odvijaju prema tržišnim principima. Naime, radi se o takvim aktivnostima za koje se, suprotno zakonskim kriterijima, dobiva protunaknada u obliku novca i (ili) protuusluge. To je koruptivna aktivnost koja smanjuje troškove.

Korupciju, strukturalno gledano, čine tri konstitutivna elementa: (1) javne ovlasti; (2) zloupotreba javnih ovlasti (3) ostvarena korist. Korupciju različito definiraju. Tako je Svjetska banka u 2000. godini određuje kao zloupotrebu javnih ovlasti radi stjecanja privatne koristi (WB, 2000). Robert Klitgaard kaže da korupcija postoji i kada neki pojedinac nezakonito stavi osobni interes iznad interesa ljudi i ideala kojima je prisegnuo da će služiti. Ne radi se samo o kršenju zakona, već o izdaji javnog interesa i etosa javne službe. Klitgaard korupciju određuje sljedećom formulom: **korupcija = [(monopol + diskrecija) – odgovornost]**. Polazeći od takvih određenja, izgradnja efektivne antikorupcijske strategije temelji se na reduciranju monopola i diskrecijskih ovlasti uz istovremeno uvećanje svih oblika odgovornosti (Klitgaard, 1988). Ova formula koristi se i u publikacijama UNDP-a (2004), proširujući tako listu faktora koji mogu doprinijeti efektivnoj antikoruptivnoj strategiji. Pri tome je naglasak na integritetu i transparentnosti kao protuteži

monopolu i tajnosti. Zato se dopunjuje Klitgaardova formula koja dobiva sljedeći sadržaj: **Korupcija = [(monopol vlasti + diskrecijske ovlasti) - (odgovornost + integritet + transparentnost)]** (Stojiljković, 2013, 6).

Potpunu definiciju dao je Vito Tanzi. On utvrđuje da korupcija postoji kada dođe do svjesnog, namjernog narušavanja principa nepristranosti pri odlučivanju i to u svrhu prisvajanja neke pogodnosti (Tanzi 1998). Znači, nema korupcije ako se ne radi o svjesnom, planiranom narušavanju principa nepristranosti i ako uza svu prateću pristranost i bahatost administracije nema makar i odloženog plaćanja usluge ili bar prijedloga za razmjenu usluga (Tanzi 1998.).

Kada se govori o korupciji, obično se pravi razlika između dva tipa: (a) mito koje se daje u zamjenu za dobivanje dozvola koje su potrebne za obavljanje legitimnih aktivnosti i (b) mito u zamjenu za povlašteni tretman, na primjer dobivanje ugovora na tenderu za javne nabave čak i kada niste najbolji ponuđač. Iako je korupcija široko rasprostranjen oblik ponašanja, ona se uglavnom prezire. Korumpirani činovnici smatraju se parazitima koji zloupotrebljavaju svoj položaj za stjecanje osobne koristi na nezakonit način. Pa ipak, usprkos stigmi koju nosi, korupcija je široko rasprostranjen fenomen. Slučajevi korupcije prisutni su u svim područjima javnih delatnosti, poput javnih nabava, sudskih procesa, izdavanja dozvola (naročito građevinskih) i drugih. Ona obuhvaća i polujavne sfere kao što su financiranje političkih stranaka i sportske industrije. Korupcija je udomaćena u potpuno privatnim odnosima gdje je jedan od sudionika u povlaštenom položaju zbog veze sa svojim poslodavcem pa koristi svoj položaj za stjecanje osobne koristi u kontaktu s drugim privatnim osobama (Lengviler, 2011, 19.)

Korupcije ima onoliko vrsta i pojava oblika koliko ima i kriterija i elemenata za klasificiranje. Ako su osnova klasifikacije razina na kojoj se obavlja korupcija i njeni ključni akteri, tada se može razlikovati **agencijska** od **principalske teorije korupcije**. Agencijska korupcija polazi od stajališta da je *principal* – država benevolentna i da je njen jedini cilj maksimalizacija blagostanja njenih državljanja (Stojiljković, 2013, 6). Vodu “mute” “mangupi u našim redovima” (Lenjin), odnosno oni agenti (činovnici), kako navodi Zoran Stojiljković kojima je cilj maksimalizacija svog blagostanja. Naime, do korupcije dolazi zapravo zbog asimetrije informacija i ponašanja između dobre države (čitaj državnog vrha) i “zločestih” činovnika. (Stojiljković, 2013, 8.).

Ako se korupcija klasificira na osnovu odnosa prema postojećim propisima, ona se može podijeliti na: (a) korupciju bez krađe, a to je korupcija koja osigurava bržu primjenu postojećih propisa; (b) korupciju uz krađu koja pretpostavlja izigravanje i kršenje propisa i (c) korupciju koja rezultira promjenom propisa, odnosno stvaranjem propisa koji pogoduju koruptoru. Drugo ime za ovo je podjela na **bijelu** (bez kršenja propisa), sivu (s njihovim izigravanjem) i **crnu** korupciju.

Nesporno, najteži vid korupcije je **politička korupcija** jer uzrokuje „prodaju“ propisa i zakona, odnosno donošenja propisa po diktatu moćnih koruptora. Ona ima brojne pojavne oblike. Navest ćemo neke: svjesno pripremanje i izglasavanje zakona i podzakonskih akata, defektnih i punih “pravnih praznina”, zatim projektiranje neprimjenjivih ili teško primjenjivih zakonskih rješenja s brojnim “iznenađenjima” u prijelaznim rešenjima. Najčešće se ona povezuju s pojavom izbjegavanja poreza, osiguranja sredstava iz “crnih fondova” i netransparentnog vođenja prihoda i rashoda političkih stranaka. Težak oblik ovog oblika korupcije je porezna evazija koja vlasnicima kapitala omogućava veliku uštedu. Valja reći da porezna evazija omogućava uspješno formiranje i održavanje “tripartitnih korupcionarskih koalicija“, sastavljenih od pripadnika političkih elita, poreznih tijela i velikih vlasnika imovine i kapitala (Stojiljković, 2013, 11).

Ne manje razorne, a po mogućnosti reduciranja korupcije možda i opasnije, jesu pojave organizirane korupcije i iznude u pravosuđu i policiji.

Na drugoj strani, korupcija je često akt samo jednog aktera koji, u poziciji da diskrecijski odlučuje, dodjeljuje sebi benefite i pogodnosti. U tom okviru korupcija, pored davanja i primanja mita, obuhvaća i

otuđivanje javne imovine i pronevjeru fondova, prijevare i iznude, nezakonito bogaćenje, trgovinu utjecajem, lobiranje i pokroviteljstvo, odnosno nepotizam (favoriziranje rođaka) i kronizam (favoriziranje prijatelja i partnera) (Nikolovski, 2013, Labović, 2006).

Na osnovu naprijed navedenog može se zaključiti da je korupcija bolest i privatnog i javnog te političkog sektora. Znači, akteri korupcije mogu biti: a) građani, b) državni činovnici na svim razinama, c) političari na lokalnoj i državnoj razini, d) privatne osobe koje rade u različitim korporacijama.

Pak Hung Mo konstatira povezanost korupcije sa smanjenjem privatnih investicija i povećanom političkom nestabilnošću kao rezultantom suženoga vremenskog okvira u kome političari mogu konvertirati moć u novac i smanjenjem broja ljudi koji se, u tom okviru, žele baviti gospodarskim aktivnostima. (Mo, 2001, 154).

Neki autori, poput Tanzija, konstatiraju da je korupcija vezana uz rast javnih investicija jer su one jedina proračunska stavka na koju novoizabrani političari mogu direktno utjecati. Ostale pozicije su manje-više određene obvezama prethodnih vlada, odnosno "stečenim pravima" proračunskih korisnika (Labović, 2006).

Bez obzira na odgovor na pomalo artifičijelnu dilemu što je starije - kokoš ili jaje, odnosno korupcija ili neproduktivne državne intervencije, nesporna posljedica je u raljama predatora zarobljena država. U takvim državama opsesija prisvajanja nezarađenog – traganja za rentom, vodi endemski raširenoj korupciji u kojoj je sve na prodaju: sudovi, stranke i parlament, policija i porezna uprava (Begović, 2007, 150).

2. MATERIJALI I METODE ISTRAŽIVANJA KORUPCIJE

Interes za istraživanje korupcije u Republici Makedoniji je dio organiziranih aktivnosti društva za suzbijanje različitih oblika korupcije.

Te društvene akcije utječu da Republika Makedonija poboljša svoj položaj na rang-listama *Transparensy international*. Tako je u 2013. godini Makedonija zajedno s Crnom Gorom rangirana na 67 mjestu s indeksom 44, iza Saudijske Arabije i Jordana, a ispred Italije. Podaci pokazuju da je indeks razine korupcije za Makedoniju 43 što je pozicionira na 69. mjesto te ukazuje na neznatno napredovanje za dva mjesta na listi. Ovo je naznaka pozitivnog trenda stvaranja određenih uvjeta i djelomičnih rezultata u borbi protiv korupcije.

Istraživački tim se, u ispitivanju percepcije građana o korupciji, prije svega opredijelio za način informiranja građana, njihovo shvaćanje pojma korupcije i modalitete suprotstavljanja.

Tablica 1: Percepcije korupcije po skali Transparency international			
<i>rang</i>	<i>Zemlja/ teritorij</i>	Skor 2012.	Skor 2013. (promjena)
43	Slovenija	61	57 (-4)
53	Turska	49	50 (+1)
57	Hrvatska	46	48 (+2)
67	Makedonija	43	44 (+1)
67	Crna Gora	41	44 (+3)
69	Rumunjska	44	43 (-1)
72	BiH	42	42 (0)
72	Srbija	39	42 (+3)
77	Bugarska	41	41 (0)
80	Grčka	36	40 (+4)
116	Albanija	33	31 (-2)

Izvor:
www.transparentnost.org.rs/index.php?...indeksa...transparency-internati... [pristupljeno 7. 2. 2014];

Nastavno je prikazana sekundarna analiza istraživačkih rezultata Državnog zavoda za statistiku (DZS) Republike Makedonije i UNDOC-a, (Ured Ujedinjenih naroda za drogu i kriminal) provedena u Republici Makedoniji od 8. listopada do 2. studenoga 2012. godine i terenskih istraživanja „Stavovi građana Republike Makedonije o korupciji“ u 2013. i 2014. godini. Istraživanja su provedena u periodu 8.-20. siječnja 2013. i 2014. godine na području Republike Makedonije, u 38 općina u 2013. i 33 općine u 2014. godini u svim dijelovima zemlje. Istraživanjima je obuhvaćeno 1207 ispitanika u 2013. i 1017 ispitanika u 2014. godini. U prethodnoj godini 47,00% žena i 53,00% muškaraca. Slični su podaci i u 2014. godini. Naime obuhvaćeno je 507 žena i 510 muškaraca (Mojanoski, Nikolovski 2014,12).

Izbor ispitanika je obavljen formiranjem istraživačkih cjelina. U svakoj istraživačkoj cjelini izabiran je svaki peti dom (kuća), odnosno 20. stan. Ispitanici su izabrani prema principu najbližeg rođendana u obitelji. Primijenjen je strukturirani intervju „licem u lice“. Instrument (Osnova za razgovor) je strukturiran za nekoliko blokova pitanja (Mojanoski, Nikolovski, 2013, 123).

Istraživački instrument „Osnova za razgovor“ je strukturiran tako da obuhvaća šest grupa podataka i to: u prvoj grupi su demografska obilježja, u drugoj znanja o korupciji, u trećoj iskustva povezana s korupcijom, u četvrtoj stanje s korupcijom, u petom dijelu o spremnosti i opredijeljenosti građana za borbu protiv korupcije i šesti dio o razvoju i borbi protiv korupcije. Odgovori su dobiveni na Likertovoj skali od sedam stupnjeva intenziteta (Mojanoski, Nikolovski, 2012, 423).

Predmet analize u ovom radu su pitanja ocjene rizika. One su bile date u sljedećem obliku:

U kojima je od sljedećih situacija (po vašem mišljenju) građanin najviše izložen riziku korupcije? (Rangirajte ovako: 1 - najmanje, 7 - najviše. U svakom redu zaokružuje se jedan broj. Jedan broj može biti zaokružen samo jednom u bilo kojem redu)							
1. U situacijama kada hoće izbjeći posljedice učinjenih prekršaja (prometni, financijski i slični).	1	2	3	4	5	6	7
2. Kada pred tijelima javne uprave hoće ostvariti zakonska prva za kraći vremenski period i izvan procedure.	1	2	3	4	5	6	7
3. U situacijama kada hoće ostvariti imovinsku korist u suglasnosti sa zakonom i u skraćenoj proceduri.	1	2	3	4	5	6	7
4. U situacijama kada traži posao (zaposlenje) i prilikom napredovanja na poslu.	1	2	3	4	5	6	7
5. U situacijama kada hoće ostvariti korist (imovinsku ili drugu) ili ubrzati postupak izvan procedure.	1	2	3	4	5	6	7
6. U situaciji kada se treba upisati na fakultet i pri polaganju ispita.	1	2	3	4	5	6	7
7. Pri ostvarivanju prava iz zdravstvenog osiguranja (ubrzavanje zdravstvenih intervencija)	1	2	3	4	5	6	7

Za istraživače (intervjuere) izrađen je anketarski dnevnik i uputa za pristup i osiguranje suglasnosti za sudjelovanje građana u istraživanju. Kroz obuku savladan je princip rangiranja (Mojanoski, Nikolovski, 2012, 236).

3. REZULTATI I RASPRAVA

Podaci dobiveni u istraživanju Državnog zavoda za statistiku (DZS) Republike Makedonije i UNDOC-a, provedenom od 8. listopada do 2. studenoga 2012. godine, pokazuju da su od kompanija koje su imale kontakt s javnim službenicima u posljednjih 12 mjeseci prije provođenja istraživanja, 6,5% njih platile mito javnom službeniku. Građani su u 2011. godini u udjelu od 6,2% rekli su da su platili mito državnom službeniku. Iskustva kompanija koje su dale mito javnim službenicima potenciraju činjenicu da korupcija još uvijek ima značajnu ulogu u svakodnevnoj poslovnoj aktivnosti brojnih kompanija. Kompanije koje plaćaju mito, to čine prosečno u 4,8 slučaja na godišnjoj razini ili približno jednom svakih jedanaest tjedana. Disperzija potkupljivanja je nešto viša kod malih kompanija (10-49 zaposlenih) nego kod ostalih.

Značajan dio mita koji kompanije u Republici Makedoniji plaćaju je onaj namijenjen javnim službenicima. Oblici plaćanja su hrana i piće u 52% slučajeva, zatim slijedi druga roba u zamjenu za nezakonitu „dobit“ sa 27,6 % i gotovinska plaćanja sa 16,6%. Kada se mito plaća u gotovini, srednja vrijednost koja se isplaćuje je 17.349 denara odnosno 689 EUR.

Na pitanje tko je od ovih dviju involviranih strana inicirao mito, utvrđeno je da je u 57,5% svih slučajeva mito ostvareno, a da prethodno nije zahtijevano, odnosno nudio ga je predstavnik kompanije. U

više od jedne trećine slučajeva ili 36,1% plaćanje je eksplicitno, u 8,9 % se podrazumijeva, u 8,7% zahtijevano je od javnog službenika, odnosno mito je plaćeno na zahtjev treće strane u 18,5%.

Najčešći ciljevi zbog kojih kompanije plaćaju mito jesu "da se ubrzaju procedure koji su povezane s biznisom", odnosno u 50,2 % slažu se s takvom tvrdnjom. Zatim sa 9,6% slijedi stav da se mito daje zato „da se može završiti postupak“, odnosno u 8,6% slučajeva „da se smanje troškovi za postupak ili da se dobije bolji tretman“ i u 2,8% „da se dobije neka informacija“. U isto vrijeme, gotovo jedna četvrtina, odnosno 22,2 % mita koje je plaćeno ne služi za konkretnu namjenu, već, prema odgovorima kompanija to su „zaslađivači“ koji se daju javnim službenicima kako bi se poboljšala komunikacija u budućnosti u interesu kompanije.

Samo 3,3% kompanija koje su platile mito, to su i prijavile vlastima u roku od 12 mjeseci prije istraživanja. Kao glavni uzroci za neprijavlivanje mita u 26,1% navedeni su: „plaćanje ili poklon su bili dani kao znak zahvalnosti javnom službeniku zbog toga što je ostvario zahtijevanu uslugu“, u 20,0% zbog toga što je „bespredmetno da se prijavljuje kada nikoga nije briga“ i u 18,3% odgovoreno je da je „kompanija imala dobit od mita“.

Tablica 2: Glavni indikatori po sektorima Republike Makedonije i regije Zapadni Balkan u 2012. godini

Indikator	Ekonomski sektor					
	Proizvodnja	Izradnja	Trgovina	stambena	Transport	Ukupno
Stopa po ostvarenom kontaktu (Republika Makedonija)	83,8%	66,9%	76,8%	78,4%	85,6%	78,8%
Contact rate (Zapadni Balkan)	67,0%	72,1%	72,6%	72,5%	76,6%	71,8%
Rasprostranjenost potkupa (Republika Makedonija)	5,1%	11,7%	7,5%	3,8%		6,5%
Rasprostranjenost potkupa (Zapadni Balkan)	9,2%	12,2%	10,3%	9,4%		10,2%
Rasprostranjenost provalnih krađa (Republika Makedonija)	11,8%	13,9%	16,5%	8,2%	13,4%	12,9%
Rasprostranjenost vandalizma (Republika Makedonija)	5,3%	8,2%	8,3%	6,4%		6,9%
Rasprostranjenost iznuda (Republika Makedonija)	16,9%	19,3%	20%	11,2%	18,%	17,2%

Podaci koji se odnose na podmićivanju od pojedinaca i domaćinstava. Vidi: *Korupcijata vo Republika Makedonija: podmituvanjeto iskuseno od naselenieto*, Skopje Državni zavod za statistika, 2011.

U ovom je istraživanju potvrđeno da u privatnom sektoru potkupljivanje ne znači samo davanje mita od strane kompanije javnim službenicima. Pod tim se razumijeva i podmićivanje između kompanija kako bi se osigurale poslovne transakcije. Iako je nešto manja disperzija mita među privatnim i javnim sektorom, u poslovnom sektoru je udio potkupljivanja 3%. Podatak govori da je ovaj oblik mita praksa među

kompanijama u Republici Makedoniji. Ovaj oblik korupcije ne treba poistovjećivati s uobičajenim marketingom i aktivnostima povezanim s odnosima s javnošću. Cilj im je preko nelegalnih sredstava narušiti integritet primatelja mita u zamjenu za dobitak ili mito. U istraživanju su 0,2% davatelja mita prijavili vlastita mita u poslovnom sektoru.

Rezultati istraživanja pokazuju da su predstavnici kompanija (5,3%) odlučili da ne investiraju puno u posljednjih 12 mjeseci prije istraživanja, što se temelji na strahu da bi morali platiti mito kako bi dobili potrebne usluge ili dozvole. Na taj način mito može značajno utjecati na poslovnu aktivnost.

Istraživani su stavovi građana Republike Makedonije o korupciji u 2013. i 2014. godini. Istraživački tim Fakulteta postavio je građanima pitanje: „**Jeste li dosada bili u situaciji (imate li osobno iskustvo) u kojoj ste bili izloženi riziku korupcije (DA DATE MITO)?**“. Odgovori su dati u sljedećoj tablici:

Tablica 3: Jeste li dosada bili u situaciji (imate li osobno iskustvo) u kojoj ste bili izloženi riziku korupcije (DA DATE MITO)? (Zaokružite jedan odgovor)

	2013.		2014.	
(1) Da	357	29,50	269	26,45
(2) Ne	674	55,70	599	58,90
(3) Neću se izjasniti	179	14,79	149	14,65
Total	1210	100,00	1017	100,00

Podaci govore da se broj ispitanika koji je odgovorio pozitivno od gotovo jedne trećine u 2013. godini smanjio na nešto više od jedne četvrtine u 2014. godini. Takav odnos je najvjerojatnije i posljedica činjenice što su, u periodu kada je obavljeno istraživanje u Republici Makedoniji, bili najavljeni predsjednički izbori i govorilo se o prijevremenim parlamentarnim izborima. U ovom periodu povećao se broj istraživačkih agencija koje su neposredno ili telefonom postavljale građanima različita pitanja. Može se pretpostaviti da su potvrdni odgovori mjera opreza i nedostatka povjerenja u ispitivače i njihove namjere.

Tablica 4: Ako ste odgovorili sa DA, kojem riziku ste bili izloženi (ŠTO STE DALI?)

	2013.	2014.	2013.	2014.
1. novac (gotovinu)	185	145	39,70	41,43
2. novac na račun	42	39	9,01	11,14
3. sponzorstvo	23	17	4,94	4,86
4. različite usluge	103	79	22,10	22,57
5. drugo	113	70	24,25	20,00
Total	466	350	100,00	100,00

Zanimljivo je što se pitanjem Kojem ste riziku bili izloženi?, odnosno Što ste trebali dati?, povećao broj ispitanika sa 39,70% u 2013. na 41,43% u 2014. godini. Slično je stanje i sa ostalim oblicima. U 2014. godini, u odnosu na 2013., smanjio se postotak ispitanika koji su bili u situaciji da nude nešto drugo.

U ovom kontekstu značajna su i stajališta u situacijama kad je građanin izložen riziku korupcije. Odgovori su dani u sljedećoj tablici:

Tablica 5: U kojim od sljedećih situacija je građanin najviše izložen riziku korupcije? (1 - najmanje, 7 - najviše)

	godina	
	2013.	2014.
1. U situacijama kada hoće izbjeći posljedice učinjenih prekršaja (prometni, financijski i slični).	4,28	4,56
2. Kada pred tijelima javne uprave hoće ostvariti zakonska prava za kraći vremenski period i izvan procedure.	4,12	4,04
3. U situacijama kada hoće ostvariti imovinsku korist u suglasnosti sa zakonom i u skraćenoj proceduri.	4,16	3,94
4. U situacijama kada traži posao (zaposlenje) i prilikom napredovanja na poslu.	4,88	4,78
5. U situacijama kada hoće ostvariti korist (imovinsku ili drugu) ili ubrzati postupak izvan procedure.	4,57	4,29
6. U situaciji kada se treba upisati na fakultet i pri polaganju ispita.	4,09	3,90
7. Prilikom ostvarivanja prava iz zdravstvenog osiguranja (ubrzavanje zdravstvenih intervencija)	4,05	3,89

I u 2013. i 2014. godini ispitanici su ocijenili da je građanin najviše izložen stupnju korupcije kada traži posao (zaposlenje) i prilikom napredovanja na poslu. Ova situacija je ocijenjena je ocjenom 4,88 u 2013. godini, odnosno 4,78 u 2014. godini (zadane su ocjene od 1 do 7). Na drugoj poziciji ima promjena u 2013. i 2014. godini. Tako u 2013. godini ocjenom 4,57 ocijenili su da su najizloženiji riziku korupcije „u situacijama kada hoće ostvariti korist ili ubrzati postupak izvan procedure“. Ocjenom 4,56 u 2014. godini građani su ocijenili da su najviše izloženi korupciji „u situacijama kada hoće izbjeći posljedice učinjenih prekršaja (prometni, financijski i slični)“. Treba reći da su ovi procesi utvrđeni ponderiranom aritmetičkom sredinom. Svi su odgovori iznad polovine (3,50), što pokazuje da ispitanici imaju značajna iskustva.

Pregled 1: U kojima je od sljedećih situacija (po vašem mišljenju) građanin najviše izložen riziku korupcije? (1 - najmanje, 7 - najviše)

	2013.	2014.
najviše	4. U situacijama kada traži posao (zaposlenje) i prilikom napredovanja na poslu.	4. U situacijama kada traži posao (zaposlenje) i prilikom napredovanja na poslu.
	5. U situacijama kada hoće ostvariti korist ili ubrzati postupak izvan procedure.	1. U situacijama kada hoće izbjeći posljedice učinjenih prekršaja (prometni, financijski i slični).
	1. U situacijama kada hoće izbjeći posljedice učinjenih prekršaja (prometni, financijski i slični).	5. U situacijama kada hoće ostvariti korist ili ubrzati postupak izvan procedure.
	3. U situacijama kada hoće ostvariti imovinsku korist u suglasnosti sa zakonom i u skraćenoj proceduri.	2. Kada pred tijelima javne uprave hoće ostvariti zakonska prava za kraći vremenski period i izvan procedure.
najmanje	2. Kada pred tijelima javne uprave hoće ostvariti zakonska prava za kraći vremenski period i izvan procedure.	3. U situacijama kada hoće ostvariti imovinsku korist u suglasnosti sa zakonom i u skraćenoj proceduri.
	6. U situaciji kada se treba upisati na fakultet i pri polaganju ispita.	6. U situaciji kada se treba upisati na fakultet i pri polaganju ispita.
	7. Pri ostvarivanju prava iz zdravstvenog osiguranja (ubrzavanje zdravstvenih intervencija).	7. Pri ostvarivanju prava iz zdravstvenog osiguranja (ubrzavanje zdravstvenih intervencija).

Sljedeće pitanje koje je predmet analize je ocjena građana u kojim je situacijama službenik izložen riziku korupcije. Odgovori su dani u sljedećoj tablici.

Tablica 6: U kojoj je od sljedećih situacija (po vašem mišljenju) SLUŽBENIK najviše izložen riziku korupcije?

	2013.	2014.
1. U upravnom postupku, u situaciji kada rješava redovne upravne poslove.	2,24	2,17
2. U upravnom postupku, prilikom rješavanju upravnih sporova.	2,56	2,43
3. Pri realizaciji javnih nabava.	2,94	2,85
4. U situacijama službenog postupanja prema rodbini i prijateljima.	2,79	2,92

Ispitanici su u 2013. godini smatrali da je službenik najviše izložen korupciji „prilikom realizacije javnih nabava“ ocjenom 2,94. Imajući u vidu da su ispitanici ocjenjivali od 1 do 4, može se konstatirati da postoji visok stupanj suglasnosti da je najviši rizik za korupciju javnih službenika prilikom postupanja u javnim nabavama. Nešto promjenjiviji stav građani imaju u 2014. godini kada ocjenjuju da je izloženost posebno naglašena „u situacijama službenog postupanja prema rodbini i prijateljima“ ocjenom 2,92.

Ostali raspored izloženosti stupnju korupcije je dan u sljedećem pregledu.

Pregled 2: U kojoj je od sljedećih situacija (po vašem mišljenju) SLUŽBENIK najviše izložen riziku korupcije?

	2013.	2014.
najviše	3. Pri realizaciji javnih nabava.	4. U situacijama službenog postupanja prema rodbini i prijateljima.
	4. U situacijama službenog postupanja prema rodbini i prijateljima.	3. Pri realizaciji javnih nabava.
najmanje	2. U upravnom postupku, prilikom rješavanja upravnih sporova.	2. U upravnom postupku, prilikom rješavanja upravnih sporova.
	1. U upravnom postupku kada rješava redovne upravne poslove.	1. U upravnom postupku kada rješava redovne upravne poslove.

Istraživanje je potvrdilo pad rejtinga i gubitak povjerenja građana u vodeće političke aktere i institucije. To je indikator svijesti o raširenosti korupcije. Na samom početku građanin je spreman vjerovati u najbolje namjere i ponašanje političkih stranaka i lidera te za korupciju optužuje činovnike i posrednike.

Krajnji ekstremni plan čine stavovi o *kleptokraciji* (vladavini lopova) ili čak *kakiokraciji* (vladavini ološa i najgorih). (Stojiljković, 2013,18; Nikolovski, 2010, 97.)

Eksperti Svjetske banke tvrde da se kroz koruptivne kanale odlije 5-8% DBP-a, odnosno da je ona razvojno neproduktivna. Klasičan je primjer lošeg gospodarskog i lošeg tržišnog ponašanja javnih institucija raširena praksa “namještanja” javnih nabava i tendera. U zemljama u tranziciji znatan broj neuspjelih privatizacija, u kojima su, primjera radi, prethodno sustavno ruinirana poduzeća prodavana u bescejenje kako bi se novi vlasnici domogli atraktivnih lokacija ili pak lišili konkurencije, obavljan je unutar složenih i raširenih lanaca korupcije (Stojiljković, 2013,18; Nikolovski, 2010, 4).

U istraživanju je bila postavljena baterija od 17 pitanja sa zahtjevom da ispitanik, na graničnoj skali (1 najmanje do 10 najviše) ocijeni stupanj korumpiranosti određene institucije i profesije. Ocjene su dane u tablici 7. Što podaci govore? Na opću sliku korupcije utječu tranzicijske promjene prožete siromaštvom, posljedicima rata, izolacijom, pravnom neizvjesnosti i nestabilnosti te naglašenim djelovanjem vladajuće stranke i stranačkog aparata. U tranzicijskim zemljama na djelu je stvaranje nove političke nomenklature koja obilato koristi tehnike vladanja svojstvene komunističkim režimima. Zbog toga bi možda trebalo i razumjeti zašto su najkorumpiranijim ocijenile političke stranke.

Tablica 7: Ocijenite razinu korupcije

<i>1 nema korupcije</i>	<i>10 najkorupiraniji</i>	2013.	2014.
u svakodnevnim situacijama građana		6,60	6,90
u političkim strankama		8,04	8,09
kod političkih lidera		8,06	7,93
kod nositelja državnih (upravnih) funkcija		7,88	7,73
kod državnih službenika		7,59	7,48
kod policajaca i policijskih službenika		7,02	7,36
kod carine i carinskih djelatnika		8,18	7,96
kod tijela za denacionalizaciju		6,53	6,49
kod prodaje državnog zemjišta		6,96	6,84
kod inspekcijskih tijela		7,60	7,48
kod liječnika i zdravstvenih djelatnika		7,23	7,33
kod sudaca		7,97	8,02
kod tužitelja		7,27	7,43
kod sveučilišnih profesora		7,12	7,28
kod novinara		5,96	6,49
kod nevladinih organizacija		5,16	5,45
kod privatnih poduzetnika		5,60	5,76

Za takav stav treba imati u vidu i činjenicu da se istraživanje odvijalo u periodu kada su najavljeni predsjednički izbori. Tim povodom u društvu su bile prisutne javne objave o korupcijskim skandalima u kojima su uključeni ljudi vladajuće stranke. U tom periodu vladajuća stranka otvarala je afere o korupciji i korumpiranosti opozicijskih lidera i stranačke strukture, tako da se u društvu stvarala slika velikoga grabeža.

Ako se pozornije pogledaju podaci, može se konstatirati da u ocjenama o razini korumpiranosti određenih institucija u 2013. i 2014. godini postoje sličnosti i razlike. Naime u 2013. godini prvih osam mjesta po razini korumpiranosti zauimaju sljedeće institucije: (1) carina i carinski djelatnici, (2) politički lideri, (3) političke stranke, (4) suci, (5) nositelji državnih (upravnih) funkcija, (6) inspeksijska tijela, (7) državni službenici i (8) tužitelji. Slično je stanje i u 2014. godini. Redoslijed je sljedeći: (1) političke stranke, (2) suci, (3) carina i carinski djelatnici, (4) politički lideri, (5) nositelji državnih (upravnih) funkcija, (6) državni službenici, (7) inspeksijska tijela i (8) tužitelji. Prema podacima, kod građana dominiraju stavovi koji doprinose održanju visoke razine korupcije i svojevrsna su kombinacija otvorenih mogućnosti za korupciju i istovremeno prisutne sklonosti prema korupciji (političko-kulturni razlozi). Na takve stavove najviše utječe loše stanje u javnim službama koje karakterizira stranačka pripadnost i dominacija logike lojalnosti stranci i lideru umjesto profesionalnih standarda. Kada se tome doda da je zapošljavanje prije svega stranačka redistribucija (slučaj zapošljavanja 1500 radnika u javnom poduzeću „Makedonske šume“ i njihovo redistribuiranje u državnim i javnim ustanovama), zatim način raspodjele socijalnih stanova i drugi indikatori koji govore o dominaciji stranke nad državom. Raširena je praksa izbjegavanja plaćanja obaveza prema državi (država oprašta neplaćene račune – kao dio predizborne kampanje), te ograničenu ponudu resursa koja vodi uvođenju kvota i postojanju monopola.

Iz ponuđenog pregleda može se zaključiti da građani dominantno vjeruju da se korupcija može spriječiti „strožim kažnjavanjem počinitelja kaznenih djela iz područja korupcije“. Ocjena 5,76 dana je u 2013. godini, odnosno 5,60 u 2014. godini. Prva tri odgovora pokazuju da ispitanici u Republici Makedoniji ocjenjuju da su upravo država i njeni mehanizmi činitelji koji mogu najviše doprinijeti u sprječavanju korupcije u zemlji. Zašto? Vjerojatno zato što se posljednjih godina forsira država i državna intervencija. Naime, predstavnici vlade dogovaraju investicije, grade autoceste, sklapaju ugovore s medicinskim ustanovama, raspisuju natječaje za škole i zdravstvene ustanove. Sve akcije koje su poduzete u društvu su akcije vlade. Još kad se tome pridoda ukorijenjeno uvjerenje kako je stranka – država, gornji stav građana je sam po sebi razumljiv.

Tablica 8: Kako se može (po vašem mišljenju) SPRIJEČITI korupcija? – 2013. i 2014. godina

	2013.	2014.
1. Razvojem i primjenom strategija za borbu protiv korupcije, djelovanjem antikorupcijskih tijela i slično.	4,73	4,83
2. Usuglašavanjem nacionalnog zakonodavstva s međunarodnim dokumentima posvećenim suzbijanju korupcije.	4,52	4,42
3. Strožim kažnjavanjem počinitelja kaznenih djela iz područja korupcije.	5,76	5,60
4. Dodjelom većih ovlasti tijelima koja provode zakon za preventivno djelovanje protiv korupcije.	5,13	5,04
5. Edukacijom stanovništva.	4,30	4,08
6. Smanjenjem korupcijskih rizika i eliminacijom svih mogućih funkcija i državnih službenika da ih se ne može korumpirati.	4,90	4,62
7. Donošenjem i provođenjem antikorupcijskog kodeksa namijenjenog funkcionarima i državnim službenicima.	4,78	4,56
8. Adekvatnom primjenom zakonodavstva.	5,29	5,13

Dosadašnja rasprava upućuje na konstataciju da građani imaju jasnu sliku o “socijalnoj piramidi korupcije”. Nju identificiraju u praksama svakodnevnih iskustava, posebno osobna iskustva korupcije povezana s akterima javnih i političkih institucija i funkcija, no i nižih činovnika, te preko manifestnih indikatora o raširenom siromaštvu i nesigurnosti.

4. ZAKLJUČAK

Dosadašnja rasprava je pokazala da je pitanje korupcije i koruptivnih aktivnosti u Makedoniji aktualno, da je situacija s korupcijom i ugroženosti društva i njegove perspektive složena, a ponegdje i dramatična. Istraživački rezultati upućuju na to da građanstvo nema povjerenja u institucije. Izlaz se vidi u stvaranju uvjeta za nesmetani društveni razvoj koji pretpostavlja jačanje pravne države i mehanizme odgovornosti, posebno jačanje samostalnosti i odgovornosti sudske vlasti i kontrolnih institucija. Postavlja se pitanje što učiniti da se korupcija smanji, odnosno da se suzbije. Za sprječavanje korupcije najodgovornija su državna tijela. Njima je zadatak da provode različite strategije (promjena legislative, ograničenje ovlasti osoba s javnim ovlastima i osiguranje kontrole nad tim osobama, primjena poslovnih običaja i profesionalnog kodeksa, kontrola javnih oglasa, osnivanje nezavisnih tijela za borbu protiv korupcije i poticanje aktivnosti nevladinih organizacija). Na tom području ostvareni su dvojbeni rezultati. No, objektivno nedostaje kontrola i odgovornost.

Zato treba naglasiti da je uspješna borba na suzbijanju korupcije moguća ako postoji raširena svijest o njenim razornim efektima, jasna politička volja, odgovarajući normativno-institucionalni okvir i

jedinstvena i koherentna antikoruptivna strategija. U tom kontekstu treba razvijati stalni monitoring i evaluaciju nezavisnih antikorupcijskih tijela.

LITERATURA

- Begović, B. (2007). *Ekonomska analiza korupcije*, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd.
- Boban B. (2011). *Istrazivanje percepcije korupcije na Pravnom fakultetu u Beogradu*; godina LIX, 1/2011. Corruption Perceptions Index 2013, <http://www.transparency.org/cpi2013/results> [7.2.2014];
- Hung, P. (2001). Corruption and Economic Growth, *Journal of Comparativ Economics*.
- Jeremy P. (2003). *Antikorupcijski priručnik*, Transparentnost, Beograd.
- Karklins, R. (2007). Sistem je naterao: Korupcija u postkomunističkim društvima, OSCE, Beograd.
- Klitgaard, R. (1988). *Controlling Corrruption*, Berkley, University of California.
- Labovic, M. (2006) *Vlasta korumpira*; Skopje, De-gama.
- Lengviler, I. (2011). *Politička ekonomija kontolisanje korupcije*, Beograd, Savet za borbu protiv korupcije.
- Letunić, P. (2011) *Korupcija i društveno-ekonomski razvoj*; Politička misao, god. 48, br. 2, 2011.
- Mojanoski, T.C. (2012). *Metodologija na bezbednosnite nauki – osnovi*, Kniga I; Fakultet za bezbednost.
- Mojanoski, T.C. (2012). *Metodologija na bezbednosnite nauki – istrazuvacka postapka i*, Kniga II; Fakultet za bezbednost.
19. Mojanoski, T.C. (2012) *Metodologija na bezbednosnite nauki – analiticki postapki*, Kniga III; Fakultet za bezbednost.
- Mojanoski, T.C., Malish-Sazdovska, M., Nikolovski, M., Krstevska, K. (2014). Mislenjeto na graganite na Republika Makedonija za korupcijata-istrazuvacki izveshtaj, Skopje, Fakultet za bezbednost.
- Nikolovski, M. (2013). Korupcijata kako faktor na zagrozuvanje na temelnite vrednosti na drzavata, Skopje, Fakultet za bezbednost.
- Nikolovski, M. (2010). *Organizovani kriminal, njegova percepcija i dinamika u Republici Makedoniji*, Beograd, Centar bezbednosnih studija.
- Pusić, E. (1989). *Društvena regukacija*, Zagreb, Globus.
- Stojiljković, Z. *Karakter i logika korupcije*; <http://media.institut-alternativa.org/2013/04/KARAKTER-I-LOGIKA-KORUPCIJE-dr-Stojiljkovic.pdf> [Pristupljeno 4. 5. 2014.].
- Tanzi V. (1998). *Corruption Around the Wordl*, Vol. 45, No 4, IMF Staff Papers.
- Vujaklija, M. (1997). *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd.
- Vuković, S. (2004). *Korupcija izmegu prava i morala*; Socioloski pregled, vol. XXXVIII (2004), no. 4.
- WB, 2000, *Anticorruption in Transition: A Contibution to the Policy Debate*, Waashington, DC.

Marjan Nikolovski

Frosina Taševska Remenski

CORRUPTION – A REAL THREAT TO HUMAN RIGHTS

Summary

The paper analyzes the research results of the attitudes of the citizens of the Republic of Macedonia on corruption, conducted on the territory of the country on a sample of 1210 respondents in 2013 and 1017 respondents in 2014. The results show that the most common used forms of corruption are giving and receiving bribes, followed by the triad of giving and receiving bribes and abuse of power with 13.7%. Additional subjects of the analysis are issues concerning the prevention of corruption. In addition, it is assessed that the competent authorities and institutions play an important role in that matter. Thus, in 2013, the fulfillment of obligations of the bodies and institutions in preventing corruption was graded with a score of 4.76 by the citizens. It is followed by the score of 4.73 for detecting, especially for reporting corruption offenses of a citizen with known identity. A high score of 4.65 was given for the method of detecting corruption in inspection and administrative bodies. A separate category of evaluation were operational and tactical measures and the investigative actions undertaken by law enforcement authorities. In 2013 they were graded with a score of 4.54.

Keywords: *corruption, state, fighting corruption, preventing corruption, transition and corruption*

Dr Božidar Otašević¹⁶⁵Dr Dane Subošić¹⁶⁶

PERCEPCIJA NAVIJAČA O POLICIJSKOM POSTUPANJU NA SPORTSKIM PRIREDBAMA¹⁶⁷

Sažetak

Radom se istražuje kako navijači fudbalskih klubova u Beogradu ocenjuju policijsko postupanje prilikom obezbeđenja fudbalskih utakmica povećanog rizika i policijske intervencije prema ekstremnim navijačima u slučajevima kada je došlo do narašavanja javnog reda i mira u većem obimu. Istraživanje je realizovano tehnikom anketiranja, upitnikom koji sadrži 33 pitanja, na uzorku od 268 navijača. Obuhvaćeni su navijači tri vodeća prvoligaška fudbalska kluba iz Beograda tokom 2011. i 2012. godine. Pored toga, kao izvor podataka korišćena su službena dokumenta Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije. Rezultati istraživanja ukazuju na to da navijači smatraju da je postupanje policije na sportskim priredbama pretežno nekoretno i da ga odlikuje neselektivna i prekomerna upotreba sile. Dobijeni rezultati mogu biti dobra osnova za neka buduća istraživanja, a svakako mogu doprineti prevenciji nasilja na sportskim priredbama i edukaciji policijskih službenika koji rade na poslovima obezbeđenja javnih skupova povećanog rizika.

Ključne reči: nasilje, policija, navijači, huliganske grupe, stavovi, komunikacija.

1. Uvod

O policijskoj strategiji i taktici delovanja policije prilikom obezbeđenja sportskih priredbi postoji veoma mali broj istraživanja, pri čemu se većina radova tiče ekstremnih navijača, nedostaje im kriminološka i sociološka dubina, a policija se pominje samo u kontekstu pravnih propisa koji regulišu ovu oblast. Međutim, postoje i autori koji usmeravaju pažnju na postupanje policije u konfliktnim situacijama koje nastaju tokom i povodom obezbeđenja sportskih priredbi. Oni smatraju da postupanje i ponašanje policije u tim situacijama može da utiče na razvoj događaja na terenu, zbog čega treba da bude predmet naučne analize (Stott, 2003, 642).

U poslednje vreme tradicionalni pristup policijskog tretiranja masovnih nereda prilikom obezbeđenja sportskih priredbi izložen je kritici, jer se smatra da takvo postupanje može da podstakne spiralu nasilja. Klasičan pristup u razumevanju masovnih nereda polazi od toga da pojedinci koji učestvuju u njima gube svoju individualnost i sposobnost samokontrole i potpadaju pod uticaj mase koja preduzima akte nasilja. Na osnovu toga policija demonstrante, ljude u masi, tretira prilikom policijske intervencije kao celovitu, homogenu, jedinstvenu skupinu. Po mišljenju nekih autora, takav pristup je pogrešan, jer može da okrene protiv policije i one koji nisu imali nameru da učestvuju u neredima (Reicher i sur. 2004, 559). Neselektivan pristup u primeni policijske sile prema masi, koja učestvuje u neredima, dovodi do toga da policija na isti

¹⁶⁵ Dr.sc. Božidar Otašević, zamjenik načelnika Uprave za stručno obrazovanje, osposobljavanje, usavršavanje i nauku, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, [e-mail: bozidarotasevic@yahoo.com](mailto:bozidarotasevic@yahoo.com)

¹⁶⁶ Dr.sc. Dane Subošić, šef Katedre policijskih nauka, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, e-mail: subosicdane@yahoo.com

¹⁶⁷ Rad je realizovan u okviru projekta *Efekte primenjene fizičke aktivnosti na lokomotorni, metabolički, psiho-socijalni i vaspitni status populacije Republike Srbije* pod brojem III47015, a kao deo podprojekta *Efekte primenjene fizičke aktivnosti na lokomotorni, metabolički, psiho-socijalni i vaspitni status populacije policije R Srbije*, koji se finansira od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije - Ciklus naučnih projekata 2011-2015. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije - Ciklus naučnih projekata 2011-2015. i istraživanja na projektu *Upravljanje policijskom organizacijom u sprečavanju i suzbijanju pretnji bezbednosti u Republici Srbiji*, koji finansira i realizuje KPA, ciklus naučnih istraživanja 2015-2019. godina

način tretira one koji su organizatori (pokretači) nasilja i one koji su se tu slučajno zatekli, te tako ujedinjuje grupu, umesto da je razdvaja. Usled toga, policija umesto da suzbija nasilje, primenom neselektivne sile radi na njegovoj eskalaciji, homogenizuje grupu u neprijateljstvu naspram sebe, gubi svoj legitimitet naspram legitimiteta grupe, dok grupa policijsku silu počinje da doživljava kao preteranu i nelegitimnu (Stott, Hoggett, and Pearson, 2012, 381). Eksperimentalna psihološka istraživanja pokazuju da prisutnost aktu agresije podstiče na agresivno ponašanje i one koji nisu skloni agresiji i koji se inače ne bi agresivno ponašali, a ekstremno podstiče na agresiju one koji imaju predispozicije ka agresivnom ponašanju (Dill i sur., 1997, 288). Po shvatanju navedenih autora, lica u grupi ne gube svoj identitet, već individualni identitet zadržavaju, odnosno dele ga sa identitetom grupe. Zbog toga policija mora da bude selektivna u postupanju i da razlikuje one koji su pokretači nasilja od onih koji su se tu zatekli. Ona treba da podrži one koji su protiv nasilja i ne bi trebalo svojim akcijama da ih okreće protiv sebe. Policija treba da podrži ostvarenje legitimnih zahteva legitimnim sredstvima i to treba da pokaže učesnicima grupe. Na taj način će da pacifikuje sve one koji nisu imali nameru da se nasilnički ponašaju (Reicher i sur. 2004, 560).

Interesantni su rezultati jednog istraživanja sprovedenog u Makedoniji 2007. godine, gde se 95% navijača FK „Vardar“ i 72% navijača FK „Pelister“ izjasnilo da policija prilikom intervencija ne zna koga treba da privede, zadrži ili prema kome treba da primeni silu (Kozarev, 2007, 119). Takođe, u jednom istraživanju koje je sprovedeno među srednjoškolskom omladinom u Srbiji iz 2014. godine, najveći broj ispitanika (45,9%) smatra, da policija primenjuje silu prema svima koji su se zatekli u području zahvaćenom neredima, dok više od četvrtine ispitanika (kumulativno 29,1%) smatra da policija primenjuje prekomernu i neselektivnu silu (prema onima i koji nisu pravili neredu), što ukazuje na relativno malo poverenje ispitanika u rad policije (Milojević i sur., 2014, 325), a to svakako pokazuju i rezultati našeg istraživanja. Iz svega navedenog proizilazi da: policija treba da ima selektivan pristup prema grupama navijača i njihovim podgrupama, treba da razgovara i neguje dijalog sa navijačkim grupama, tj. da redukuje konflikt, treba da u okviru kriminalističko-obaveštajnog rada pokriva posebno ekstremne i nasilju sklone navijače.

Poseban problem u Srbiji predstavlja oslanjanje policije na tradicionalni metod reakcije na pojavu ugrožavanja bezbednosti na sportskim priredbama, koji se u međunarodnim okvirima smatra anahronim. Bitna odlika takvog, tradicionalnog, pristupa, koji se u stručnoj literaturi naziva „visoki profil“ je veliko prisustvo uniformisane policije na prostoru održavanja sportske priredbe. Policajci poseduju opremu za uspostavljanje narušenog javnog reda i mira (specijalna vozila, službene konje i pse itd.), grupisani su u veće policijske jedinice, što otežava uspostavljanje kontakata sa navijačima. Strategija policije se zasniva na klasičnom razdvajanju navijača, odnosno sprečavanju kontakata između navijačkih grupa, radi sprečavanja nasilja, kako na samom sportskom objektu tako i van njega. Prilikom planiranja i donošenja odluka o broju angažovanih policajaca i delovanju policije često se ne uvažavaju specifičnosti između različitih grupa navijača, po različitim parametrima (nacionalnost, broj ekstremnih navijača, ciljevi, kulturološke specifičnosti i dr.). Ukoliko se te različitosti ne uzmu u razmatranje, a policija obezbeđenju sportskog događaja pristupi šablonski, rizik od izbijanja incidenata se u velikoj meri povećava.

Cilj istraživanja u ovom radu bio je da se utvrdi kako navijači fudbalskih klubova u Beogradu ocenjuju policijsko postupanje prilikom obezbeđenja sportskih priredbi povećanog rizika. S tim u vezi, istraživani su aktuelni odnos navijača prema interventnim merama policije u toku većih nereda navijača. Rezultati prikazani u ovom radu deo su šireg istraživanja koje je autor sproveo za potrebe izrade doktorske disertacije. Istraživanje je eksplorativnog karaktera, a u radu su prikazani samo preliminarni podaci koji mogu biti osnova za daljnja istraživanja u kojima bi se naprimer utvrdili stavovi navijača prema postupanju policije shodno njihovom statusu u navijačkoj grupi (vođe navijača, jezgro navijačke grupe, simpatizeri i navijači koji nisu angažovani u navijačkoj grupi), ili odnos navijača prema klubu, drugim navijačkim grupama, politici i tome slično.

2. Metodologija

2.1. Uzorak ispitanika

Ispitivanje je izvršeno na uzorku od 268 navijača. Anketom su obuhvaćene navijačke grupe tri fudbalska kluba čija su sedišta i stadioni u Beogradu, i to: FK „Crvena zvezda“, FK „Partizan“ i FK „Rad“. Obim i struktura uzorka ispitanika su takvi da 268 navijača čini oko 10% ukupnog broja registrovanih nasilnih i potencijalno nasilnih navijača (u Beogradu je registrovano oko 3000 takvih navijača, a u Srbiji oko 6000 (Otašević, 2010, 272). Uzorak ispunjava zahteve reprezentativnosti, međutim mi ćemo ga smatrati prigodnim zbog činjenice da su anketom obuhvaćeni oni navijači koji su bili dostupni i koji su pokazali spremnost za saradnju, a da pritom nije bilo mogućnosti da istraživač značajnije utiče na strukturu uzorka. Osim toga, ovakav uzorak osigurana normalnu raspodelu odgovora ispitanika, što omogućuje njihovu statističku obradu. Stoga, se uzorak može smatrati adekvatnim i dovoljnim za validno zaključivanje. Starosna dob ispitanika je u opsegu od 12 do 61 godine, odnosno u rasponu od 49 godina (raspon varijacije, kao mera disperzije je 49. Pri tome čak 95% navijača pripada intervalu od 22,71 do 24,04 godine, a prosečne godine života ispitanika iznose 23,38 ($\pm 5,31$)¹⁶⁸. Analizom rezultata u odnosu na pol pripadnika navijačkih grupa obuhvaćenih istraživanjem, od 268 anketiranih ispitanika, bila je samo jedna žena, što potvrđuje pretpostavku da navijačku populaciju čine muškarci, dok žene nisu uključene u aktivnosti navijačkih grupa, te navijačku scenu posmatraju „sa strane“.

2.2. Instrument istraživanja

Za prikupljanje podataka primenjene su metode *ispitivanja (tehnikom anketiranja)*. Kao instrument za anketiranje korišćen je upitnik sačinjen od 33 pitanja, koja su strukturirana u dve celine: (1) osnovna socio-demografska obeležja navijača i (2) stavovi ispitanika prema postupanju policije u odnosu na navijače tokom i povodom obezbeđenja sportskih priredbi povećanog rizika. U ovom radu prikazani su stavovi navijača u odnosu na pet varijabli (pitanja), koja su sastavni deo gore pomenutog upitnika. Pri tome, rezultati istraživanja do kojih se došlo na osnovu podataka prikupljenih prvom grupom pitanja koja se odnosi na to da li su angažovani u navijačkoj grupi ili ne, ukršteni su sa podacima iz druge grupe pitanja, pri čemu su u drugoj grupi pitanja najvažnija sledeća: Kako ocenjujete postupanje policije prikom intervencija u toku nereda navijača i navijačkih grupa? Da li policija zna koga treba da privede, zadrži ili prema kome treba da primeni silu pri delovanju u slučaju ekscesa na utakmicama? Nabrojana pitanja su imala od tri do šest alternativno ponuđenih odgovora. Najzad, poslednjim, otvorenim 33. pitanjem, ispitanicima je ostavljena mogućnost da, po želji, istaknu još nešto što smatraju važnim za temu istraživanja, ukoliko to nije obuhvaćeno prethodno postavljenim pitanjima.

Za unos i obradu podataka korišćeni su standardni informatički programi. U periodu mart 2011. – decembar 2012. godine vršen je unos podataka u, za to, pripremljenu bazu, koja je kreirana u *Microsoft Excel-u*. Za statističku obradu podataka korišćen je programski paketi IBM SPSS 20 Statistics. Izračunate su frekvencije i procenat, a uticaj nekih socio-demografskih faktora na angažovanost navijača u navijačkoj grupi određen je pomoću logističke regresivne analize.

¹⁶⁸ U jednom istraživanju koje je sprovedeno 2012. godine na uzorku od 30 vođa navijača fudbalskih klubova u Srbiji, prosečna starost ispitanika je iznosila 28,96 godina, s tim da jedna trećina (36,65%) ima više od 30 godina. Najstariji vođa navijačke grupe u tom uzorku ima 41. godinu. Navedeno prema: (Simonović, Otašević, Đurđević, 2014, 110). Za razliku od njih, prema podacima Uprave za analitiku MUP-a Srbije, članovi navijačkih grupa su znatno mlađi i među njima je skoro polovina maloletnika, s tim da najmlađi registrovani član navijačke grupe ima 11 godina, dok je rezultatima ovog istraživanja potvrđena donja granica starosti navijača od 12 godina. Rezultat do koga se došlo ovim istraživanjem ne protivreče rezultatima do kojih se došlo istraživanjima sprovedenim u Italiji, po kojima neki ekstremni navijači (*ULTRAS*) imaju 35 ili više godina starosti, dok su obični članovi navijačkih grupa znatno mlađi i imaju između 20-24 godina starosti (Roversi, Balestri, 2000, 195).

2.3. Postupak istraživanja

Anketiranje je sprovedeno u četiri etape: 1) proleće-leto 2011; 2) jesen-zima 2011; 3) proleće-leto 2012 i 4) jesen-zima 2012. Ove etape odgovaraju prolećnim i jesenjim delovima fudbalskog prvenstva u Srbiji. Pored autora ovog rada, kao anketari navijača nekih od navijačkih grupa angažovani su i pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije koji dobro poznaju navijačku scenu i izvesne vođe pomenutih navijačkih grupa. Anketiranje je vršeno u tipičnim situacijama sprovođenja navijačkog rituala: na severnoj tribini stadiona FK „Crvena Zvezda“ i na južnoj tribini stadiona FK „Partizan“, pred početak utakmica i za vreme pauze između dva poluvremena, deo ispitanika anketiran je i na tribinama na kojima se ne okupljaju ekstremni navijači, to jest na istočnim i zapadnim tribinama stadiona Crvena Zvezda i Partizan. Navijači FK „Rad“ anketirani su na sastanku šireg jezgra navijačke grupe i pred gostujuće putovanje na utakmicu koju je njihov klub igrao protiv FK „Novi Pazar“. Navijačke grupe FK „Crvena zvezda“ i FK „Partizan“ izabrane su kao navijačke grupe koje imaju najviše registrovanih ekstremnih članova, dok je navijačka grupa FK „Rad“ izabrana kao najzatrovrenija, a čiji su članovi posebno skloni ispoljavanju nasilja prema policiji i drugim navijačkim grupama.

U tipičnim situacijama sprovođenja navijačkog rituala, uspostavljanje poverenja između ekstremnih navijača i istraživača i bezbednost anketara imali su prednost nad potrebom za dolaženjem do potpunih naučnih saznanja u predmetnoj oblasti. To je podrazumevalo izbegavanje brojnijih, delikatnijih i detaljnijih pitanja u anketi. Anketiranje je sprovedeno u manjim grupama 3 do 5 ispitanika. Pre samog anketiranja ispitanicima su data detaljna uputstva o načinu na koji treba da odgovaraju na postavljena pitanja. Naglašeno je da se ne traži upisivanje imena i prezimena, dakle da je anketiranje u potpunosti anonimno i da se vrši isključivo za potrebe istraživačkog rada. Na ovaj način se pokušalo uticati na povećanje stepena iskrenosti kod davanja odgovora na pitanja koja u testiranjima ovog tipa ponekad iz različitih razloga mogu biti diskutabilna. Za sve ispitanike je bilo veoma važno utvrditi da li su kao navijači angažovani u navijačkoj grupi ili ne, kao i to ako jesu članovi navijačkih grupa, koliki je njihov navijački staž i kakav je njihov status u navijačkoj grupi.

Vreme davanja odgovora nije bilo ograničeno, a ispitanici su za vreme rešavanja upitnika mogli da traže pojašnjenja ukoliko im nešto nije bilo jasno.

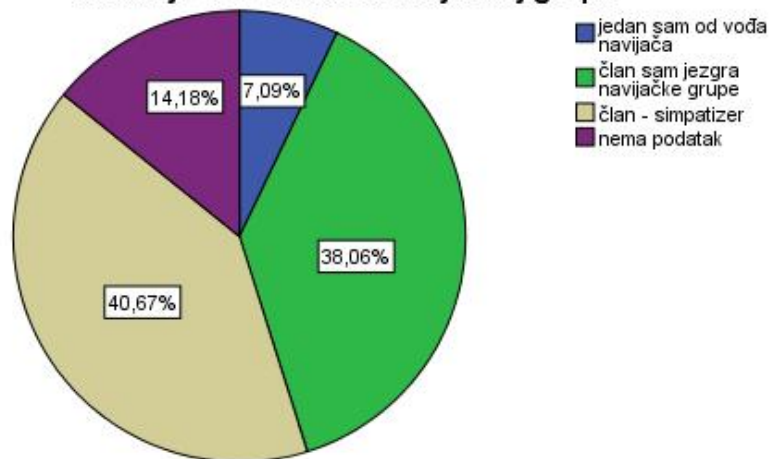
Na sledećim stranama ćemo izložiti na koji način se rezultati distribuiraju po pojedinim varijablama. Pitanja, odnosno odgovore anketiranih, grupisali smo po srodnosti u nekoliko kategorija, smatrajući to osnovnim načinom dobre deskripcije, i valjanim okvirom za dalje analize.

3. Rezultati istraživanja

Rezultati sprovedenog istraživanja potvrđuju da više od polovine ispitanika za svoj klub navija između 10 i 20 godina, a članovi su navijačke grupe između 4 i 10 godina. Ekstremno dugo za klub navijaju 4 ispitanika, od kojih su trojica i vođe navijačke grupe. Ovde se pod navijanjem podrazumeva labavija vezanost za klub, za razliku od pripadnosti članstvu navijačke grupe.

Na pitanje „Kakav je Vaš status u navijačkoj grupi?“, od ukupnog broja anketiranih (268) njih 19 (7,09%) izjasnilo se da su vođe navijača, 102 (38,06%) da su članovi jezgra navijačke grupe i 109 (40,67%) da su članovi-simpatizeri. Odgovor o svom statusu nije dalo 38 (14,18%) ispitanika i to su uglavnom oni navijači koji redovno idu na utakmice ali nisu vezani za bilo kakve aktivnosti ekstremnih navijačkih grupa (Slika 1). Rezultati ukazuju na činjenicu, da se ponašanja i navike vođa navijača i članova jezgara navijačkih grupa statistički značajno razlikuju od ponašanja i navika članova – simpatizera, te da se, kada govorimo o heterogenosti navijačke populacije, može govoriti o grupisanju vođa i članova jezgra s jedne strane i članova-simpatizera i onih koji nisu angažovani u navijačkoj grupi sa druge strane. Vođe i najuže jezgro navijačkih grupa su po pravilu punoletne osobe koje imaju uticaj na ponašanje drugih članova navijačkih grupa koji su mlađe punoletne osobe ili maloletni.

Kakav je Vaš status u navijačkoj grupi?

Slika 1. Status navijača u navijačkoj grupi

Takođe, uvidom u rezultate logističke regresivne analize u tabeli br. 1 uočavamo da sa članstvom u navijačkoj grupi najveću povezanost, od opštih podataka, ima konzumiranje alkohola i droga, (OR = 0,494; $p=0,001$; 95% IP 0,322-0,758), zaposlenost navijača (OR = 1,813; $p=0,031$; 95% IP 0,055-3,114) i da li su roditelji u braku ili ne (OR = 1,854; $p=0,045$; 95% IP 1,013-3,395). Najmanji uticaj ima mesto rođenja, veroispovest, trenutno pohađanje škole i bavljenje sportom.

Tabela br. 1. Distribucija ispitanika prema uticaju nekih socio-demografskih faktora na angažovanost navijača u navijačkoj grupi

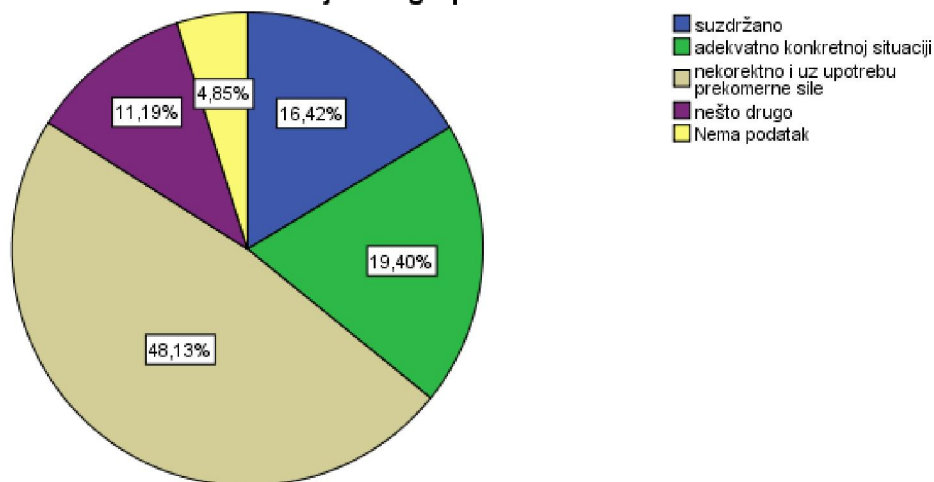
	OR	p	95% IP	
			DG	GG
Mesto rođenja	0,953	0,886	0,494	1,840
Gde živi (selo- grad)	0,902	0,735	0,497	1,638
Završena škola	0,706	0,249	0,390	1,276
Da li sada pohađa školu	0,967	0,876	0,633	1,477
Redovan-vanredan	2,778	0,172	0,642	12,016
Da li se bavi sportom	0,927	0,882	0,340	2,527
Da li je vernik	0,867	0,633	0,483	1,557
Zaposlenje	1,813	0,031	1,055	3,114
Životni standard	0,970	0,941	0,429	2,194
kod koga živi	1,367	0,287	0,769	2,430
Da li su roditelji u braku	1,854	0,045	1,013	3,395
Bračno stanje	2,073	0,224	0,641	6,702
Da li koristi droge i alkohol	0,494	0,001	0,322	0,758

95% IP- 95% Interval poverenja; DG- donja granica; GG- gornja granica; p- značajnost; boldovane vrednosti su statistički značajne

Na pitanje kako ocenjuju postupanje policije prilikom intervencija u toku nereda navijača i navijačkih grupa, 48,13% ispitanika ocenilo je postupanje policije kao nekorektno i uz upotrebu prekomerne sile, dok je

19,40% postupanje policije ocenilo kao adekvatno konkretnoj situaciji, 16,42% je postupanje ocenilo kao suzdržano, 11,19% je za odgovor imalo nešto drugo, a njih 4,85% nije odgovorilo na postavljeno pitanje (Slika 2).

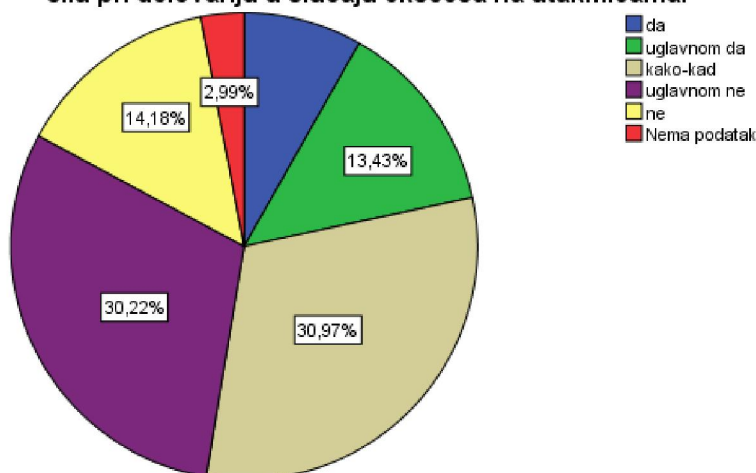
Kako ocenjujete postupanje policije prilikom intervencija u toku nereda navijača i navijačkih grupa?

Slika 2. Distribucija ispitanika u odnosu na ocenu postupanja policije prilikom intervencije u toku nereda navijača

Slika br. 3. prikazuje da 30,97% ispitanika smatra da policija „kako-kad“ zna koga treba da privede, zadrži ili prema kome treba da primeni silu prilikom intervencije u slučaju ekscesa na utakmicama, 30,22% smatra da policija to uglavnom ne zna, a njih 14,18% smatra da policija to ne zna. Samo 8,2% smatra da policija zna, dok 2,99% ispitanika nije odgovorilo na postavljeno pitanje.

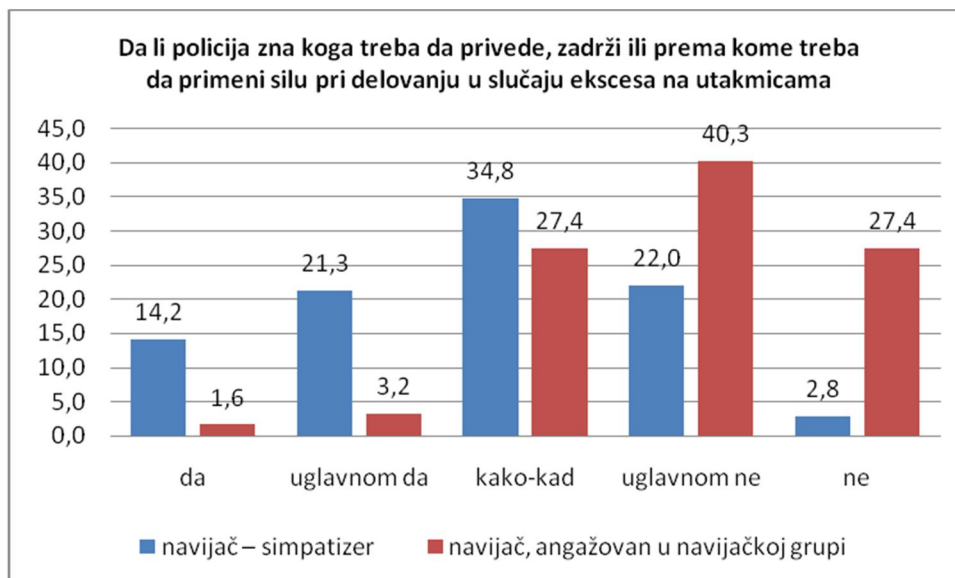
Da li policija zna koga treba da privede, zadrži ili prema kome treba da primeni silu pri delovanju u slučaju ekscesa na utakmicama.

Slika 3. Distribucija ispitanika prema mišljenju navijača o tome da li policija zna koga treba da privede, zadrži ili prema kome treba da primeni silu pri delovanju u slučaju ekscesa na utakmicama

Takođe, 40,3% ispitanika koji su angažovani u navijačkoj grupi mišljenja da policija uglavnom ne zna ili „kako-kad“ zna koga treba da privede, zadrži ili prema kome treba da primeni silu pri delovanju u slučaju ekscesa na utakmicama, a 27,4% je bilo mišljenja da policija ne zna koga treba da privede, zadrži ili prema

kome treba da primeni silu pri delovanju u slučaju ekscesa na utakmicama. Takvo mišljenje imalo je samo 2,8% ispitanika koji su članovi-simpatizeri. Najveći procenat navijača simpatizera (34,8%) misli da policija „kako-kad“ zna koga treba da privede, zadrži ili prema kome treba da primeni silu pri delovanju u slučaju ekscesa na utakmicama, a njih 21,3% je u kategoriji „uglavnom da“ i 14,2% smatra da policija zna prema kome treba da primeni ovlašćenja (Slika 4.).

Slika 4. Distribucija ispitanika prema mišljenju navijača o tome da li policija zna koga treba da privede, zadrži ili prema kome treba da primeni silu pri delovanju u slučaju ekscesa na utakmicama u odnosu na to da li su angažovani u navijačkoj grupi ili su simpatizeri

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da 30,08% ispitanika smatra da bi u cilju poboljšanja bezbednosti na stadionima, nadležni organi trebali da dosledno primenjuju zakonske propise koji regulišu ovu oblast, a da bi sudovi morali da sprovedu strožiju kaznenu politiku, dok 15,7% ispitanika smatra da je neophodno poboljšati infrastrukturu stadiona i mere tehničkog obezbeđenja, samo 1,9% ispitanika smatra da treba smanjiti prisustvo policije, a 1,4% smatra da to prisustvo treba povećati.

4. Diskusija

Odgovori ispitanika do kojih se došlo istraživanjem uglavnom nisu iznenađujući, ako se zna da policija u Srbiji svoju strategiju suprotstavljanja nasilju na sportskim priredbama zasniva na takozvanom „beng“ efektu, koja se manifestuje kroz želju države i njenih organa da dejstvom pravnih normi i kroz policijske akcije (u sportskom objektu i njegovoj okolini na dan održavanja sportske priredbe) i sudske procese, postigne takav odjek u javnosti koji će stimulisati osećanja kod građana da su državni organi u borbi protiv kriminala, na konkretan, dokaziv i efektivan način, postigli značajne rezultate (Đurđević, 2010, 305). Takav pristup ima značajnih nedostataka: kratkoročnost mera; neznatan uticaj na izvršioce; omogućava transformaciju izvršilaca ka kriminalnim aktivnostima; stvara nesigurnost kod građana; ne utiče na redukciju straha od kriminala; omogućuje razvoj kriminala nasilja (represijom se nasilje ne suzbija); pojava velikog broja oštećenih građana; pojava velikog broja žrtava; trošenje mnogo više novčanih sredstava iz državnog budžeta; zahteva veće angažovanje ljudskih i materijalnih resursa na otkrivanju izvršilaca; izgradnja

poverenja u državne institucije u kratkoročnom periodu; izgradnju poverenja javnosti u policiju i efikasnost sudskih procesa u kratkoročnom periodu.

Dobijeni odgovori u kojima je 48,13% ispitanika ocenilo postupanje policije kao nekorektno i uz upotrebu prekomerne sile, kada samo 8,2% ispitanika smatra da policija u svojim intervencijama tačno zna prema kome treba da primeni zakonom predviđena ovlašćenja, upućuje na to da u postupanju policije prilikom obezbeđenja sportskih priredbi dominira represivni pristup, a da je upotreba sile krajnje neselektivna. Već smo naglasili da je takav pristup policije pogrešan, jer umesto da policija suzbija nasilje, primenom neselektivne sile, radi na njegovoj eskalaciji, jer homogenizuje grupu u neprijateljstvu naspram sebe. U takvim situacijama ekstremni navijači sukob sa policijom ne doživljavaju kao huliganizam, već kao borbu za svoja prava. Takođe, neka eksperimentalna psihološka istraživanja pokazuju da prisutnost aktu agresije podstiče na agresivno ponašanje i one koji nisu skloni agresiji i koji se inače ne bi agresivno ponašali, a ekstremno podstiče na agresiju one koji imaju predispozicije ka agresivnom ponašanju (Dill i sur., 1997, 288).

Na opasnosti koje u sebi nosi neselektivni pristup policije i oslanjanje samo na ekstenzivno manifestovanje policijske sile ukazuju i neki američki istraživači policije, koji ističu: „Takođe je bitno primetiti da navedena istraživanja o ponašanju mase ukazuju na to da će policija izazivati nasilje ili dovesti do eskalacije nasilja ukoliko tretira velike grupe kao homogene entitete. Pretpostavka da su svi navijači potencijalno opasni dovešće do samo-ispunjavanja tog proročanstva... Ljudi na skupovima imaju širok spektar ličnih planova, a tipično je samo neznatna manjina voljna da se upusti u nasilno ponašanje.

Dok u nekim slučajevima uočljivost policije može da posluži kao faktor odvratanja od nasilja gledalaca, preterana demonstracija sile može da stvori militarističku i krajnje neprijateljsku atmosferu. Policija u opremi za razbijanje demonstracija, sa maskama na licu i palicama često nije neophodna da bi se odgovorilo na pretnje po bezbednost policajaca, a može usporiti napore da se razvije pozitivan odnos sa učesnicima događaja. Suviše uniformisanih policajaca može stvoriti neprijateljsku atmosferu (Madensen and Eck, 2008, 3).

Imajući u vidu navedeno, smatramo da intenzivno korišćenje represivnih mera izaziva ogorčenje brojnih navijača i čini ih izolovanim od društva, pa samim tim i spremnijim za ispoljavanje nasilja. Neki hrvatski istraživači su još početkom devedesetih analizirali primenu represivnih i preventivnih mera i upozorili kako se „razumno može pretpostaviti da tek kombinacija ovih strategija može imati neki značajniji učinak, bar u smislu zaustavljanja postojećeg trenda eskalacije nasilničkog ponašanja“ (Vrcan, 1990, 100). Deset godina kasnije, isti autor je učestvujući na okruglom stolu u Splitu: „Nasilničko ponašanje sportske publike“, ocenio da za taj problem nema jednostavnog rešenja i istakao kako u Evropi dolazi do „sistema razrade kombinovanih mera policijsko-preventivnog i represivnog tipa i mera kojima se sistemski nastoji promeniti sastav fudbalskih navijača, pa i sama narav fudbalskog navijanja“. To je balansna strategija kojoj teže međunarodne organizacije, a u osnovi se radi o temeljnoj promeni socijalne i generacijske strukture fudbalske publike, kao i promeni u tradicionalnih veza klubova za pojedine sredine i društvene grupe (Vrcan, 2001, 40). Dakle, naučna javnost u različitim zemljama Starog kontinenta, kako onima u sastavu Evropske unije, tako i u onima koje to nisu, uglavnom je saglasna da je nasilje ekstremnih navijačkih grupa potrebno suzbijati kordiniranom represijom i prevencijom, što zahteva sistemsko i dugoročno sprovođenje preventivnih mera pri rešavanju tog problema (Lalić, Biti, 2008, 263).

Među merama prevencije treba istaknuti obrazovne programe, projekte za navijače, delovanje kroz masovne medije, preventivne aktivnosti na mestima okupljanja navijača i slične. Slično autorima knjige Sport i nasilje u Evropi, za sprovođenje prevencije na mestima okupljanja navijača zalaže se i italijanski istraživač Karlo Balestri (Carlo Balestri), koji je u svom tekstu „Rasizam, internet i nogomet“ ocenio da je najdelotvorniji način za borbu protiv rasizma i netolerancije delovanje na mestima gde se ljudi okupljaju (Balestri, 2002, 15). U Srbiji se mere prevencije retko primenjuju, a ozbiljni preventivni programi u kojima bi bili uključeni svi subjekti formalne i neformalne socijalne kontrole skoro da ne postoje. Takođe, problem postoji i u

Evropi, jer te mere nisu ujednačene i standardizovane, a njihovi efekti zavise od angažovanosti onih koji vode sport (Bodin, Robene, and Stepane, 2007, 55).

Rukovodstva klubova moraju da prihvate činjenicu da su nasilni navijači, ipak, „njihovi“ navijači, a da je fudbalski huliganizam propratna pojava ili nepredviđeni nus proizvod profesionalnog fudbala. U Srbiji ni rukovodstva klubova ni lokalne vlasti ne žele da razvijaju preventivne programe, jer to zahteva dugoročan finansijski i moralni angažman, ali i sasvim drukčiju povezanost sa navijačkim grupama, što u ovom momentu oni ne žele da učine.

Zbog toga smramo da je, u suzbijanju nasilja na sportskim priredbama veoma važno da policija primenjuje balansnu strategiju, koja mora da predstavlja dobar sklad između mera prevencije i represije. Da bi se obezbedilo pravilno intergrupno delovanje, pažnju ne treba posvećivati samo ponašanju i psihologiji ekstremnih navijača, već treba detaljno analizirati policijsko postupanje i faktore koji upravljaju njihovim ponašanjem. Policija treba da tretira grupe navijača kao heterogene celine, da radi na poboljšanju komunikacije i da se prema njima odnosi sa poštovanjem. Ukoliko do konflikta dođe, treba da preduzme sve da se u njega ne uvuku navijači koji ne pokazuju agresivno ponašanje. Zbog toga policija mora da bude selektivna u postupanju i da razlikuje one koji su pokretači nasilja, od onih koji su se tu slučajno zatekli. Takođe, smatramo da povećanje ili smanjenje prisustva policije na stadionima ne dovodi direktno do povećanja ili smanjenja broja ekscesa na sportskim priredbama.

5. Zaključak

Istraživanjem se došlo do zaključka da kod navijača fudbalskih klubova u Srbiji preovladava stav da policija tokom intervencija primenjuje prekomernu silu prema svima koji su se zatekli na području zahvaćenom neredima (to jest i prema onima koji nisu pravili nered), što ukazuje na relativno malo poverenje ispitanika u rad policije. Oni ne prepoznaju proaktivne aktivnosti policije usmerene ka poboljšanju komunikacije između navijača i policajaca angažovanih na obezbeđenju fudbalskih utakmica, a sve u cilju smanjenja nasilja na sportskim priredbama. To je značajan indikator, ili nedovoljne edukovanosti navijača, ili neadekvatnog proaktivnog delovanja policije, što može biti polazna osnova za neka buduća istraživanja ili za izradu preventivnih programa usmerenih na smanjenje fudbalskog huliganizma u Srbiji.

Identifikovanjem uočenog problema neselektivnosti i prekomernosti upotrebe sredstava prinude tokom i povodom intervencija policije na sportskim priredbama, definisan je i cilj rešavanja tog problema, koji se može izraziti selektivnošću i odsustvom prekomerne upotrebe sile u navedenim okolnostima. Da bi se prešlo sa postojećeg (nepovoljnog) u željeno (povoljno) stanje potrebno je definisati upravljačke mere. S tim u vezi, potrebno je doneti strategiju policijskog postupanja na sportskim priredbama i razviti akcioni plan za njenu primenu. Strategijom i planom definisane mere treba da budu pre svega usmerene na: (1) promotivno-preventivne aktivnosti u odnosu na sve učesnike sportske priredbe povećanog rizika, pre svega na članove navijačkih grupa, zatim, (2) edukativne aktivnosti, koje pre svega treba da budu usmerene na organizatore sportskih priredbi (sportske klubove - društva i saveze), policijske službenike (veštine komunikacije, prevencija i dr.), posebno rukovodioce u policiji („niski profil“, saradnja sa subjektima bezbednosti na sportskim priredbama van policijske organizacije i dr.) i (3) stvaranje organizacionih preduslova za zakonito i efikasno delovanje policije u uslovima neizvesnosti, kojima se ispoljava priroda konfliktnih situacija izazvanih huliganizmom navijačkih grupa (prelazak na dominantno angažovanje „niskim profilom“, snimanje učesnika sportskih priredbi, opremanje policije srsdtvima za privremeno onesposobljavanje i dr.).

Pravci budućih istraživanja opravdanosti i pravilnosti intervencija policije na sportskim priredbama treba da budu usmereni na istraživanje dobre/najbolje prakse (*Benchmarking*) u razmatranim okolnostima. Naime, radi se o metodi kojim se identifikuje najbolja praksa po pojedinim parametrima i po jedinstvenoj oceni valjanosti postupanja. Na taj način, omogućeno je organizaciono učenje kojim se one organizacione jedinice policije ili policije (država, gradova i dr.) uopšte dovode u priliku da se približe praksi onih koji su najbolji (konkretno, po opravdanosti i pravilnosti intervencija policije na sportskim priredbama), odnosno, u

najboljem slučaju, da praksu najboljih usvoje kao svoju. Takva istraživanja zahtevaju identifikaciju ključnih performansi policije tokom i povodom intervencija na sportskim priredbama, načine njihovog indiciranja, definisanja izvora podataka, njihovog merenja, dovodjenja u kontekst indikatora, rangiranje jedinica ili policija po pokazateljima uspešnosti (parcijalno i u celini), razvoj metodologije merenja i praćenja performansi, rangiranje organizacionih jedinica policije ili policija uopšte po navedenoj praksi i njihovo organizaciono učenje (transfer znanja).

LITERATURA

- Balestri, C. (2002). *Rasizam, nogomet i internet*. Beč, Zagreb: Europski nadzorni centar za rasizam i ksenofobiju, Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Bodin, D., Robene, L., Heas, S. (2007). *Sport i nasilje u Evropi*. Zagreb: Knjiga trgovina d.o.o.
- Dill, K., Anderson, C., Anderson, K., Deuser, W. (1997). Effects of Aggressive Personality on Social Expectations and Social Perceptions. *Journal of research in personality*, 31, 272-292.
- Đurđević, N. (2010). Krivična odgovornost za nasilje i nedolično ponašanje na sportskim priredbama u Republici Srbiji. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 47 (2), 285-308.
- Козарев, А. (2007). *Насилството и фудбалскиот хулиганизам во Република Македонија*. Скопје: Издавачки центар ТРИ.
- Lalić, D., Biti, O. (2008). Črtvorokut sporta, politike, nasilja i društva: znanstveni uvid u Europi i Hrvatskoj. *Politička misao*, 45 (3-4). 247-272.
- Madensen, T., [Eck, J.](#) (2008). Spectator Violence in Stadiums, [POP Center](#), Guide No. 54, http://www.popcenter.org/problems/spectator_violence/ (01.09.2011. godine).
- Milojević, S., Simonović, B., Janković, B., Otašević, B., Turanjanin, V. (2014). *Mladi i huliganizam u Srbiji*. Beograd: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju - Misija OEBS-a u Srbiji.
- Otašević, B. (2010). Urbano okruženje i nasilje u sportu, *Bezbednost*, 52 (3), 267-281.
- Reicher, S., Stott, C., Cronin, P., Adang, O. (2004). An integrated approach to crowd psychology and public order policing. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 27(4), 558-572.
- Roversi, A., Balestri, C. (2000). Italian Ultras Today: Change or Decline?. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8 (2), 183-199.
- Simonović, B., Otašević, B., Đurđević, Z. (2014). Kriminalne kariere vodij nogometnih navijaških skupin v Srbiji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 65(2), 108-119.
- Stott, C. (2003). Police expectations and the control of English soccer fans at "Euro 2000". *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 26 (4), 640-655.
- Stott, C., Hoggett, J., Pearson, G. (2012). Keeping The Peace: Social Identity, Procedural Justice and the Policing of Football Crowds. *Brit. J. Criminol.* 52(1), 381-399.
- Vrcan, S. (1990). *Sport i nasilje danas u nas i druge studije iz sociologije sporta*. Zagreb: Naprijed.
- Vrcan, S. (2001). Uvodno izlaganje na okruglom stolu „Nasilničko ponašanje športske publike“. U: Bilić, I., Lalić, D., Russo, A. (ur.) *Nasilničko ponašanje športske publike*, Split: Poglavarstvo i Europski pokret Split.

Božidar Otašević
Dane Subošić

FANS' PERCEPTION OF POLICE CONDUCT AT SPORTING EVENTS

Summary

The aim of this study was to determine how football clubfans in Belgrade evaluate policing at football matches of increased risk, as well as police interventions towards extreme fans in cases when there was disturbance of public order and peace to a greater extent. The survey was conducted by using the polling technique, disseminating a questionnaire containing 33 questions, on a sample of 268 fans. It included fans of three leading premier league football clubs in Belgrade, during the 2011. and 2012. In addition, the official documents of the Ministry of Interior were used. The survey results clearly indicate that fans believe the police conduct at sporting events was generally improper, with the use of excessive force, and that in the event of incidents at matches, the police usually do not know who should be detained and when they should use force.

Key words: *violence, police, fans, hooligan groups, attitudes, communication.*

Ljubo Pejanović¹⁶⁹

Sonja Dragović-Sekulić¹⁷⁰

ECOLOGICAL CRIME AS AN OFFENSE AND PROBLEM OF ITS PREVENTION AND SUPPRESSION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Summary

Ecological crime, as one of the more recent phenomenon of the modern world, represents one of the major threats to the security of the people, other living beings and ecological resources which are available at the planet Earth. The problems of preventing and combating environmental crime in the Republic of Serbia is an ongoing process that lasts a very long time. This form of criminal violence is expanding and increasing day by day. However, this form of the crime threatens and pollutes the environment through various forms of criminal offenses. Legal norms and regulations has not met the expected results because this phenomenon has not addressed in its entirety, and thus the security agencies are not fully active yet. In addition to the unsolved law problem, there is a problem of disregarded existing legislation and the judicial and security authorities don't have adequate mechanisms to prevent and combat this phenomenon as well.

Key words: *crime, prevention, suppression, ecology, pollution, laws.*

1. Instead of introduction

One of the biggest problems in preventing and combating ecological crime is very low level of awareness and attitude towards the environment, and that is especially expressed with in representatives of the government and part of the population, and the existence of ecological crime. *Ecological crime* as a phenomenon of the modern era, has become a regular and dangerous phenomenon which threatens life on planet Earth all over, with no indication of its reduction. Ecological crime is polluting environment and that is danger to the lives of people and other living beings. Ecological crime increases gas emissions and pollution that contribute to climate change that causes new and increase occurrence of natural disasters, and thereby accidents. An intentional and unintentional spill of hazardous materials in urban and rural areas is a big concern, and still no one has been seriously sanctioned on that ground. Different means of transport are often used for illegal transportation of radiation and contaminating materials, and usually owner of those materials, principal and even carriers are unknown.¹⁷¹

¹⁶⁹ Full Prof. Ljubo Pejanović, Faculty of Legal and Business Studies „dr Lazar Vrkatić“, Novi Sad, Union University, Belgrade, email: pejanovic@gmail.com

¹⁷⁰ Sonja Dragović-Sekulić, Teaching Assistant, Faculty of Legal and Business Studies „dr Lazar Vrkatić“, Novi Sad, Union University, Belgrade, email: sonja.dragovic@hotmail.com

¹⁷¹ About three or four years ago, in the area of Prijepolje-Bijelo Polje was found a wagon with hazardous waste and radiation; until today it was not revealed whose wagon and those supplies belonged to.

1.1. Environmental law and application of the law

„Every human society, using natural resources, thereby is rearranging nature toward its own development for new age. Over time, societies have noticed that in this processes must be respected certain rules of nature. At the same time, it was noticed that therefore must be substantially edited precise social rules of behavior towards nature. And all that in purpose of processes proceeding smoothly and keeping environment safe for new generation. In such situation, the lawyers would have begun seriously thinking about it, especially wen talking about: energy production, usage of water, watercourses, forests and farmland. Consequently, the same process should be as precisely as it can be regulated“ (Joldžić, 2007, 27). Considering all these aspects, precisely in order to more efficiently respond to the growing problems of threats and violations of the environment and ecology, it is necessary to see responses and remedies“ (Ibid, 9). Environmental law, as an integral part of legal science, deserves serious research and learning, and thus forming the subject of the content on this issue. Ecology, as a multidisciplinary science is not taught only jurisprudence, but also sociology as a human science, medicine and security science. Some lawyers in legal science understood ecology solely in its narrow sense. If we analyze the “eco” as a term which refers to the environment, then that is definition of ecology as a scientific discipline in order to achieve this particular shift. This definition would be directed to a site, and narrower part of the ecology. Ecology is the science that covers the entire atmosphere in terms of a healthy environment; therefore it deserves a fair and complete definition that would justify its integrity. If we look back at the word “eco”, or ancient Greek “oikos” we can see that translation means “house”, “habitat”. Therefore, one may ask the question whether the ecology involves only one's house or habitat, and that means a limited space? Accordingly, the ecology as a science we must observe in many scientific disciplines, and it deserves serious research and respect of natural rules. So, environmental law obliges and expects from us adequate protection of the environment and ecology, and to serve us as well as for the right to a healthy environment.

1.2. Constitutional basis for environmental protection

Earlier constitution SFRY, FRY (Official Gazette No 1/92, Beograd) and The Republic of Serbia in a foundation had arranged protection of the environment. In The Constitution of the Former Socialist Federal Republic of Yugoslavia Article 97 regulated the issue of the right to the protection of the environment: „Working people, citizens, organizations of associated labor and political organizations had the right and duty to provide conditions for the preservation and development of natural and man-made values of environment, as well as to prevent and eliminate harmful consequences that with the pollution of air, soil, water or water-sources put at risk the lives and health of people“. Constitution of The Republic of Serbia from the year 2006 Article 74 regulated the right to a healthy environment and timely full information about its state (Official Gazette RS No 98/2006). Then everyone, especially the Autonomous province (Kosovo and Metohija, Vojvodina) is responsible for the protection of the environment. Everyone has a duty to preserve and improve the environment. Although Constitution guarantee rights (freedom, integrity, sovereignty, security and so on) NATO and some states have violated the Constitution of The Republic of Serbia with unlawful bombing from the air in 1999, which endangered the wider territory of The Republic of Serbia, as well as the Serbian Republic in 1993, and neighboring states. Endangering was carried by rejection of uranium and other hazardous wastes, which are very harmful to the ecology, and thus an illegal act contributed to the development of ecological crimes.

1.3. The Criminal code and environmental protection

According to the Criminal Code of The Republic of Serbia (Official Gazette RS, No 104/13, Beograd, 2013) all criminal acts that endanger human lives and the environment among which are: unauthorized production and distribution of narcotic drugs which endanger human health and environment, particularly in the area where they are produced, processed and placed on the market listed substances hazardous to health and life of the user. Everyone who commits this act commits an offense and shall bear legal responsibility. Failure to comply with the health regulations during epidemics and transmission of infectious diseases, either intentionally or by negligence is also a criminal act that endangers human lives and material values. Inadequate, incompetent and irresponsible treatment of people by experts (Criminal code, RS, Official Gazette No 85/2005). Production, storage and putting on a market harmful products of human and animal food, fluids and other harmful ingredients of which can be acquired illnesses, diseases, infectious diseases and thus imposes a threat to human life and health. Contamination of drinking and water for wider human use, also poses a threat to the emergence of diseases and infections. Threats to the environment in general is a criminal offense which creates a threat to the safety of the living and plant life, pollution of air, soil, water and waterways, the cosmos and etc. Then, one can commit an offense not by taking adequate measures to protect the environment whether in the private or public sector.

The construction and operation of facilities with purpose of producing dangerous and polluting substances is also illegal act. Then, damaging of facilities and resources that would threaten the environment is also a criminal offense and intolerable act. Import of hazardous and polluting materials, goods and assets, as well as the rejection of the same in the environment (such as medic wastes, nuclear wastes, outdated drugs with expired shelf life, infectious meat products, food products, infected cattle, etc.) also is considered as an illegal act. Ejecting waste and hazardous substances in sewage, and thus into waterways, is also a criminal act that endangers water streams and drinking water. Great logging and deforestation which result in destruction of water sources are also prohibited offenses. Not providing adequate security measures of health at work (health and safety) by responsible and authorized persons is also unlawful act. Imports of scrap nuclear materials creates the threat and the risk of environmental pollution, and the occurrence of communicable and serious disease of animal and human beings, as well as disease and destruction of plant life in the ecosystem. Any unauthorized and illegal act which creates a threat to the safety of the living and plant world deserves condemnation and it is an offense that jeopardizes safety of natural atmosphere.

All of the above actions and activities constitute a criminal offense which affects natural resources, water, air, soil, food, animal and plant life, and the existence of people on the planet Earth. So, all of that points and binds us to fight against these activities with all available legal means (Criminal code, RS, Official Gazette No 85/2005).

1.4. The Kyoto Protocol

The Republic of Serbia is a signatory to a number of International regulations, among which are a part of regulations inherited from the former countries FNRJ, SFRJ and so on. So, the International Convention in field protection of nature, The Republic of Serbia has inherited, signed, and therefore committed to respecting them (Official Gazette, FNRJ, International Agreement No 7/55). The Republic of Serbia also signed and is implementing other legal acts at the level of the International community, which are related to the environment. Based on these documents, national laws and by-laws are all consisted in this field, among which is the Kyoto protocol. The acceptance and ratification of the protocol as explained in Parliament document is political, economic and legal significance for The Republic of Serbia. It has great importance to environmental protection and clean technologies in the field of environmental protection. When legislation would be in tune with the Protocol and adopted, that would mean taking adequate measures and achieving

drastically reductions in the amount of exhaust fumes from traffic (especially in the urban areas). The Protocol indicated the obligations set out for industrially developed countries on the reduction of harmful gas emissions with effect of greenhouse, while in developing countries, including The Republic of Serbia, the Protocol didn't introduced new obligations. Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change is an addition of international agreement on climate change, signed with the aim of reducing emissions of carbon dioxide and other gases that cause the greenhouse effect. The Protocol was signed by 170 countries in December 2006. The Protocol reduces the release of six gases that causes greenhouse effects, so called „basket of six GHGS“ are: carbon-dioxide (CO₂), methane (CH₄), nitrous oxide (N₂O), hydro fluorocarbons (HFCs), per fluorocarbons (PFCs), and sulfur hexafluoride (SF₆). In recent time, all this lead to increase of listed gases in the atmosphere due to use of fossil fuels in industry, transport and so on. All that contributed to global warming and climate change. US and some small countries refused to ratify the Kyoto Protocol, which confirms that the same countries are going to avoid the application of this regulations as well as they avoid the previous ones. Economically developed countries are those that have endangered the environment and the atmosphere in general, which is why there has been a breakthrough solar depletion and threats to the safety of the health of wildlife and the destruction of the part of the plant world (Magazin za nauku, kulturu, istraživanja i otkrića, Copyright C, 2003-2012).

1.5. The Law on the basis of Environmental protection

This law regulates the principles, criteria and measures to ensure a healthy environment in The Republic of Serbia. In achieving environmental protection everybody participate – citizens, businesses, institutions, government agencies and other entities. Protecting the environment implies a series of measures to prevent threats to the environment, preservation of natural balance and rational use of natural resources. Natural values or treasures include air, water, sea, land, forests and biodiversity. Pollution of ecology and environment involves importation, leaving and production of pollutants that endanger the environment. Pollution is realized by human activities (production, waste, evaporation, facility failure etc.) and natural processes (volcanoes, earthquakes, winds, storms, floods, high precipitation etc.), that is, all those who applied consequences for the plant and wildlife. Pollutants are those whose content is discharged into the atmosphere, disrupting its natural composition, property or integrity. Mission concentration of pollutants in the environment constitute an increased amount of polluting gases, vapors, toxic dust, dirty technologies from industrial facilities, means of transport of contaminated plants, water, air and nature of large amounts of dirt and abandoned and not protected waste.

These are all forms and causes of environmental pollution and those are causing a contagious illness, disease, injury and poisoning of wildlife, and plant damage and destruction of the atmosphere (Law on environmental protection, RS, Official Gazette, 36/09,88/2010).

2. The concept and definition of ecology and environmental crime

The term *ecology* comes from the Greek word that means and includes the science of the relationship of the organism (plants and animals) in the environment, on its placement and appearance of the area or the science of lifestyle living communities and relations that exist between living beings (Mićunović, 1988, 157). While in the military meaning, ecology means destruction and pollution of nature and the environment and people (Military lexicon, 1981, 124). However, criminology, by term ecology includes a special form of crime that has resulted in pollution of water, air and soil to a greater extent and in the wider area (Aleksić, 2004, 70). The real definition should include all the elements. “Environment includes all living and non-living parts of the planet – lithosphere, biosphere, atmosphere and stratosphere.” The term *environment* refers to the physical and biological systems and the relations between them, different from political,

economic and other social systems, as well as the return the impact of this system on people's lives. The internal environment (ozone depletion, climate change, deforestation and decrease of animal species, water pollution and so on) became a global problem of the security of the planet at the end of the twentieth century. The problem of the environment by some authors is one of the three most important areas of globalization. Primarily it relates to the environmental problems that transcend national boundaries and can be classified in two groups: the problem that occurs as a result of certain natural processes and phenomena independent of the action of human and environmental problems that are caused by the action of various social, political and economic dynamics in the world. Most of researchers specifically allocates the occurrence of ozone holes as a result of global warming, acid rain, reduction of arable land, depletion of vital resources such as oil, wood etc. (Bajagić, 2007, 142). Definition of the term and definition of environmental crime means *committing crimes trough destruction, pollution and appropriation of natural resources, which endangers the safety of persons and property*.

2.1. Global environmental hazards and crime problems suppression

A man and all generations are temporarily borrowing nature from planet to exploit, live, work and keep it. Society as a whole does not live up to their (ours) obligations in terms of preserving natural wealth which it is entrusted, as morally and legally. Even more, society jeopardizes natural wealth with all possible and available means. Primitive ages, with difficult life, have passed with the least threatening form of damage and destruction of nature and natural resources. The middle ages experienced the rise and progress of both, the technology and the development of industry and thus increases of the threat to natural resources and life on planet. While new, modern world is in race of advancing technology, industry and resources for a better life, which has brought new problems, threats and dangers to survival of nature, natural resources and life in general. The development of industry, the rapid increase in production of various substances, contributed to rapid development of threats to both – natural disasters and technological accidents and all forms of risk posed by man.

Global threats via ecological crimes are one of the most dangerous threats and risk to the security of the national states. These dangers, in most cases, come from economically developed countries that have all the potentially hazardous substances. Due to the production of weapons of mass destruction, is becoming a necessity for the purchase of hazardous materials used to produce these weapons. Among many types of hazardous materials are depleted uranium, nuclear waste, plutonium, then chemical, biological, radiological and other toxins and waste. In the absence of above mentioned materials, occurs unlawful trade with the same and those are purchased, transferred, transported and sold to criminal groups that trade each other (and that trade even occurs for state needs). „In his famous essay «stacking soot» developed at the height of atmospheric detonation of atomic bomb in the early sixties, E. B. White says that his joy that he always felt in his freshly plowed up the garden poaching caterpillars that are included within the mind“ (Mekiben, 50-51). White pointed to a new and modern problem of destroying nature with explosive devices. If this problem was expressed during sixties, what problem will follow later discarded after bombs containing depleted uranium and plutonium, it will be able to conclude our offspring. In addition to the illegal trafficking, hazardous substances are used in armed conflicts, military intervention, aggression and similar threats which resort to armed forces and terrorist groups.¹⁷²

Through analysis of threats and risks, and the ways in which they arise, national states among which is The Republic of Serbia, does not have the capabilities to confront these dangers, particularly when it comes to aggression from the air. While preventing and combating environmental crime between some organized

¹⁷²Hazardous substances have been used by the armed forces of NATO in Serbian Republic, The Republic of Serbia, Iraq, Libya, Afghanistan and others. On these spaces were dumped huge amounts of depleted uranium, plutonium and other hazardous items.

groups, in a number of such actions the state is powerless. In order for economically and underdeveloped countries to adequately oppose this form of crime they must have the resources, personnel, intergovernmental cooperation and support, and this is what they don't have so they have to face these phenomena.

2.1.1. The problems of preventing and combating ecological crime in Serbia

In order to discuss methods of detecting environmental crime, it is necessary to point out its conceptual definition. „Ecological crime is a modern form of crime and regardless of it's specificity in defining its area. Therefore, it must be assumed all the elements that constitute the essence of crime, in this regard; it also applies to a particular area in the field of environmental protection“ (Bošković, 1993, 51). The effectiveness of combating environmental crime involves the appropriate professional staff that is available with the appropriate level of knowledge of environmental issues. In order to combat environmental crime, some factors are necessary in solving ecological problems:

1. The existing security policy is inappropriate in relation to the protection of the environment and thus environmental crime;
2. The economic system is not completely adequate and it doesn't have built economic criteria in terms of preventing and combating environmental crime;
3. Awareness on the part of government officials and citizens is not entirely focused to this phenomenon;
4. There is no organized, specially trained and equipped body to prevent and combat this phenomenon, but it is done by more organs that are not connected, coordinated and harmonized;
5. The continuous delay and lag in comparison to other developing countries when it comes to ecology and environmental legislation;
6. There is no fully respect of the legal framework that regulates this matter or activity;
7. Preventive actions of inspection are insufficient;
8. Uncoordinated inspection activities;
9. The repressive activity of inspection, police and investigative bodies is at low level;
10. Penal policy is very mild, which encourages the perpetrators of the illegal acts.

In order to confirm all above, below follows the display in tabular data execution of some of the illegal activities that are recorded, processed and communicated (Report of the Assembly of the City of Belgrade, 2013, 3-8). The tables show the results of only one of a number of committed offenses that were discovered and prosecuted.

Table 1. Criminal acts and measures of the MoI of Serbia to counteract these works

Period	Article	City	Country	Num
01.01-30.9.2000 Some of committed environmental crime acts				
Citizen tried to smuggle 64 reptiles across the border	265	Pirot	From The Republic of Serbia	64
Citizen tried to transfer across the border protected birds	265	Pirot	From The Republic of Serbia	39
Citizen has unauthorized cut protected forest	275	Sremska Mitrovica	In The Republic of Serbia	1
Citizen has impermissible cut evergreen trees	275	Prijepolje	In The Republic of Serbia	1
Citizen threw a bottle of poison into vessel for food of domestic livestock	273	Užice	In The Republic of Serbia	1
Citizens were unauthorized fishing on the river Tisa fish spawning	277	Kikinda	In The Republic of Serbia	2
Total crime acts				108

Source: Report of the Assembly of the City of Belgrade, 2000

Table 2. Some of offenses prosecuted by the police of The Republic of Serbia

Period	Article	Country	Country	Num	
01.01-30.9.2000					
Means	Accordingly to the article police filed criminal charges	265	In The Republic of Serbia	From The Republic of Serbia	6
	Accordingly to the article police filed criminal charges	269	In The Republic of Serbia	From The Republic of Serbia	56
	Accordingly to the article police filed criminal charges	273	In The Republic of Serbia	In The Republic of Serbia	1
	Accordingly to the article police filed criminal charges	274	In The Republic of Serbia	In The Republic of Serbia	6
Target	Accordingly to the article police filed criminal charges	275	In The Republic of Serbia	In The Republic of Serbia	352
	Accordingly to the article police filed criminal charges	276	In The Republic of Serbia	In The Republic of Serbia	47
	Accordingly to the article police filed criminal charges	277	In The Republic of Serbia	In The Republic of Serbia	16
Total				484	

Source: Report of the Assembly of the City of Belgrade, 2000

Table 3. Some of offenses prosecuted by the police of The Republic of Serbia

Tabela 3					
Period	Article	City	Country	Num	
01.01-30.9.2000					
Means	Accordingly to the article police filed criminal charges	269	Belgrade	In The Republic of Serbia	10
	Accordingly to the article police filed criminal charges	275	Belgrade	In The Republic of Serbia	40
	Accordingly to the article police filed criminal charges	276	Belgrade	In The Republic of Serbia	1
	Accordingly to the article police filed criminal charges	277	Belgrade	In The Republic of Serbia	3
Target	Total		Belgrade	In The Republic of Serbia	54

Source: Report of the Assembly of the City of Belgrade, 2000

2.2. Pollution caused by ecological crime

„Consequences of ecological crimes are pollution of water, air and soil to a greater extent and quantities or in the wider district level. This endangers life and health of people, or causes destruction of flora or fauna on large scale. The phenomenon of environmental crime has become particularly topical in connection with the development of science and technology, the introduction of new technologies, using a new and powerful source of energy, the construction of a huge number of industrial plants and the development of large urban areas. Unlike traditional crime, the disclosure of which belong to the exclusive competence of the police, the conceptual bases of combating criminal offenses related to environmental pollution are set much wider“ (Ibid, 70). Ecological crime is a phenomenon in recent years and represents a modern form of criminality whose content is covered by a larger number of offenses, which threatens to harm the environment and the health of wildlife. This international contemporary phenomenon encompasses all the qualities that characterized new and organized crime, such as mass, organization, international cooperation and efficiency. Ecological crime has reached a high level of development with growing foreign elements, and it represents a threat to environment by pollution and contamination which can not be stopped by administrative borders or administrative measures of a state government. The comprehensiveness of crime is shown by examples of trade of nuclear waste, which is used for the production of nuclear weapons that is wanted by criminal groups and terrorist. The pollution from the air in most cases occur advent of carbon monoxide (CO), sulfur dioxide (SO₂), nitrogen dioxide (NO₂), lead, nickel, zinc, depleted uranium, plutonium, and many other substances. According to this, ecological crime is a great threat to safety and security of people, other living beings and eco system.

3. Instead of a conclusion

Ecological crime as a phenomenon of the modern world is an everyday occurrence in most countries in the international community. Ecological crime as a phenomenon represents the greatest threat to the Earth and life on it, due to the illicit traffic of dangerous substances from the disposal of modern society thus economically developed countries in the international community.

Given that some countries do not possess dangerous weapons of mass destruction, and want to own it, they have a need for these funds and therefore resort to illegal procurement. In some countries a problem of poverty made part of the population to trade with these dangerous agents in order to illegally acquire large amounts of illegal funds from illegal trafficking. Former states of the USSR were also faced to this problem in times of collapse of Soviet Union. The biggest threat would be eventual trade with dangerous substances for the purposes of terrorist organizations that want to develop weapons of mass destruction. If the international community and governments of economically developed countries do not take urgent measures toward reduction and eradication the factors that threaten the environment, survival on the planet Earth is time limited, and life at the same is very short. Research shows that this type of crime constitutes a danger to the security of life and the environment, and that danger arises largely due to the human factor.

REFERENCE LIST

- Aleksić, Ž., Škulić M. Žarković M. (2004). Leksikon kriminalistike, Živojin Aleksić, Beograd.
- Bajagić, M. (2007). Osnovi bezbednosti, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
- Bošković, M. (1993). Metode otkrivanja i razjašnjenja ekološkog kriminaliteta, Ministarstvo unutrašnjih poslova RS, Beograd.
- Joldžić, V. (2007). Ekološko pravo u tranziciji-primer Srbije, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- Komlenović, Lj. (2013). Neki kriminološki aspekti ugrožavanja saobraćajne infrastrukture kao segmenta KNI: saobraćajni delikvent-kriminalac ili ne? Zbornik radova, Nove sigurnosne ugroze i kritična nacionalna infrastruktura, Policijska akademija, Zagreb,.
- Marković, S., Pejanović, Lj. (2012). Životna sredina, Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Novi Sad.
- Mekiben, B. (2007). Klimatske promene, ID ESOTHERIA, Beograd.
- Mićunović, Lj. (1998). Savremeni rečnik stranih reči, Književna zajednica, Novi Sad.
- Rakić, M., Đorđević, M. (2007). Prevencija ugrožavanja životne sredine u funkciji razvoja društva, Institut za političke studije, Beograd.
- Vančina, F. (1998). Čovekova okolina, Zagreb, 1998.

Regulations

- Criminal Code of the Republic of Serbia, Official Gazette No 85/2005
- Kyoto Procol (1997)
- Law on environmental protection, Official Gazette No 36/09 i 88/2010
- Magazine for science, culture, research and discovery, Copyright C (2003-2012), Planeta.
- Military Lexicon, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.
- Report of the Assembly of the City of Belgrade (2000)

**POLICIJSKA FUNKCIJA U
SEKTORU PRIVATNE BEZBEDNOSTI U REPUBLICI SRBIJI
- PRAVNI I ETIČKI ASPEKTI -**

Sažetak

*U radu se ukazuje na osnovne pravce reforme javnog sektora bezbednosti (policije), i na sve brži i održivi razvoj privatnog sektora bezbednosti, a u svetlu savremenih i globalnih shvatanja bezbednosti. Konstatuje se da, za razliku od savremenih tendencija u svetu, između javnog i privatnog sektora bezbednosti, još uvek nisu uspostavljeni dobri odnosi i temeljni principi **saradnje i partnerstva**, već oni postoje, odnosno deluju paralelno jedan pored drugog. Najčešći razlog za ovakvo stanje u Republici Srbiji, se nalazi u novim izazovima, koji stavljaju policiju, a time i državu, u nove pristupe i strategije delovanja, svih subjekata spoljašnje i unutrašnje bezbednosti, a tako i privatnu bezbednost. Sistemski izazovi se tiču opšteg shvatanja sistema bezbednosti i odsustva ukupne strategije uređenja ove oblasti: pravni, koji se odnose na nepotpunu normativnu uređenost odnosa državnih i nedržavnih subjekata bezbednosti; zatim i profesionalni, koji se tiču dosad uspostavljene klasične kulture ponašanja i delovanja, kojim se policija shvata kao glavni subjekt bezbednosti, i treba u toj funkciji, da budu i svi ostali elementi sistema. Za unapređenje stanja u ovoj oblasti važni su završetak procesa privatizacije, ubrzanje procesa reforme policije i izgradnja odgovarajućeg zakonskog okvira za aktivnosti i regulisanje odnosa nedržavnog i državnog sektora bezbednosti.*

Ključne reči: *policija, privatni sektor bezbednosti, nadzor i kontrola, bezbednost, reforma.*

1. Uvodna razmatranja

U prethodnom društveno-političkom sistemu (period bivše SFRJ) bezbednost je posmatrana u okviru uskog koncepta nacionalne bezbednosti i definisana u konceptu samoupravnog socijalizma, sa naglašenim ideološkim shvatanjem imovinskog (državno-društvenog) vlasništva i ukupnih društvenih odnosa. U takvom društveno-političkom sistemu, bezbednost je prvenstveno obezbeđivala državni aparat i postojeći društveni poredak, kroz službe javne i državne bezbednosti u sastavu republičkih sekretarijata unutrašnjih poslova (kasnije MUP), kao i na federalnom-saveznom nivou. Ove službe imale su široka zakonska ovlašćenja, budući da su praktično bile odgovorne isključivo partijskim i državnim (vladajućim) strukturama, koje su bile oličene u „delegiranoj“ vlasti radničke klase i radnih ljudi i građana. Pokušaj socijalizacije funkcije bezbednosti kroz uključivanje najšireg kruga subjekata u „sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite“ u praksi je bio dosta ideologizovan i delimično nefunkcionalan. Nije bilo privatne svojine, te tako ni zakonskih mogućnosti za funkcionisanje privatnih subjekata, koji bi se bavili poslovima bezbednosti. Raspadom SFRJ i političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, Republika Srbija je formalno ušla u višepartijski politički sistem. Privatizacija državnih preduzeća i transformacija vlasništva u brojnim privrednim subjektima, predstavlja nove bezbednosne izazove, koji nas sve više upućuju na drugačiju percepciju bezbednosti i time na potrebu uspostavljanja integralnog sistema bezbednosti u Republici Srbiji

¹⁷³ doc.dr.sc. Vojin Pilipović, Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkić, Univerzitet Union, Novi Sad, e-mail: vpilipovic@useens.net

na novim osnovama. U skladu sa važećim ustavnim i zakonskim rešenjima, nanovo se izgrađuje jedan konzistentan sistem bezbednosti, umesto ranijeg neodrživog koncepta (Milosavljević, 1997, 122).

Ove nagle društvene promene uslovile su nastanak i razvoj privatnog sektora bezbednosti, a međusobni odnosi i efekti saradnje između policije i privatnog sektora bezbednosti, ostali su nedorečeni, odnosno, morali su biti ranije definisani zakonskim regulisanjem. Prvi korak u Republici Srbiji, odmah nakon osamostaljenja, je trebao biti donošenje posebnog zakona, jer se radi o novim oblicima značajne delatnosti u zaštiti lica i imovine, koji u zemljama Evropske unije (EU) i u svetu dobija sve više na značaju - partnerstvo javnog i privatnog. Ovaj oblik partnerstva¹⁷⁴ u Republici Srbiji, već se pojavljuje u određenim oblastima privrednog poslovanja, a sve češće „udruživanje“ privatnog i javnog sektora se razmatra i u sferi bezbednosti. Stoga će ovde biti reči o nekim osnovnim elementima odnosa policije i privatne bezbednosti, kao i ustrojavanja novih oblika partnerstva policije sa privatnom bezbednosti, ali i nadzora i kontrole rada¹⁷⁵, što je predmet ukupnih razmatranja u ovom radu, jer se radi o društveno značajnim aktivnostima i odgovornom ponašanju glavnih subjekata u sistemu unutrašnje bezbednosti Republike Srbije.

Dosadašnji teorijski i naučno-stručni radovi¹⁷⁶ uglavnom su tretirali poslove i nadležnost policije, ulogu policije u političkom sistemu Srbije, zatim aktivnosti policije u procesu privatizacije i promene imovinskih odnosa i vlasništva, a nema celovitijeg istraživanja o funkciji policije u privatnoj bezbednosti, odnosno, o odnosima i saradnji policije i privatnog sektora bezbednosti.

Najznačajniji doprinos u sagledavanju stanja i problema privatnog obezbeđenja u Srbiji do sada, dao je *Centar za bezbednosnu politiku* (bivši Centar za civilno vojne odnose) koji je, pored ostalog, izvršio i istraživanje koje svoje preporuke zasniva na nalazima dobijenim intervjuima sa vlasnicima i zaposlenim u firmama za privatno obezbeđenje, kao i predstavnicima stranih banaka koje su njihovi glavni klijenti. Pored toga, analizirani su i uticaji sledećih aktera: osiguravajuća društva - koja propisivanjem uslova za premije osiguranja indirektno uspostavljaju *standarde* na tržištu usluga privatnog obezbeđenja; MUP-zadužen za inspeksijski nadzor ovih firmi, uključujući u to i naoružanje u njihovom posedu; kao i predstavnici skupštinskog *Odbora za odbranu i bezbednost* i *Saveta za borbu protiv korupcije*, koji treba da nadziru funkcionisanje ovog sektora zarad dobrobiti svih građana¹⁷⁷.

2. Pojam privatne bezbednosti i shvatanje sistema privatne bezbednosti

Privatna bezbednost u Republici Srbiji je odavno realnost. Polazeći od pojma privatnog obezbeđenja¹⁷⁸, koji je u smislu zakona delatnost koja, *obuhvata pružanje usluga, odnosno vršenje poslova zaštite lica, imovine i poslovanja fizičkom i tehničkom zaštitom kada ti poslovi nisu u isključivoj nadležnosti državnih organa, kao i poslove transporta novca, vrednosnih i drugih pošiljki, održavanja reda na javnim skupovima, sportskim priredbama i drugim mestima okupljanja građana (redarska služba), koje vrše pravna lica i preduzetnici registrovana za tu delatnost, kao i pravna lica i preduzetnici koji su obrazovali unutrašnji oblik organizovanja obezbeđenja za sopstvene potrebe (samozaštitna delatnost)*. Usluge privatnog obezbeđenja ne

¹⁷⁴ *Zakon o javno-privatnom partnerstvu u Republici Srbiji*, „Službeni glasnik RS“, broj 88/2011.

¹⁷⁵ *Zakon o privatnom obezbeđenju*, „Službeni glasnik RS“, broj 104/2013. članovi 70-74.

¹⁷⁶ Pregled teorijsko i naučno stručnih radova u koje je autor rada imao uvid: Keković, Z. (*Nedržavni sektor bezbednosti-kako do standarda?*, Perjanik, Podgorica, 2004. str. 98-103.); Davidović, D. (*Privatna preduzeća za poslove obezbeđenja-inventar problema*, Zbornik VŠUP, Zemun, 2003. str. 43-48); Kešetović, Ž. (*Partnerstvo policije i privatnog sektora bezbednosti u Srbiji-stanje i perspektive*, Zbornik radova međunarodne konferencije, Fakultet za bezbednost i zaštitu, Banja Luka, 2007. str. 92-105.); Hadžić, M. (*Smisao reforme sektora bezbednosti*, Priručnik, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2004.); Subošić, D. (*Liderstvo u privatnoj bezbednosti*, Zbornik radova međunarodne konferencije, Fakultet za bezbednost i zaštitu, Banja Luka, 2007. str. 106-123.); Talijan, M. (*Prve ustanove privatne bezbednosti (policije) u Republici Srbiji*, Privatna bezbednost-stanje i perspektive, Zbornik radova, Međunarodni naučni skup, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2008. str 40-62); Savić, A. (*Privatna bezbednost u sistemu nacionalne bezbednosti*, Zbornik radova, Međunarodni naučni skup, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2008., 15-24.).

¹⁷⁷ „*Privatne bezbednosne kompanije u Srbiji – prijatelj ili pretnja?*“, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2008., 13 i 14.

¹⁷⁸ *Zakon o privatnom obezbeđenju*, član 2.

spadaju u policijske ili druge poslove bezbednosti, koje vrše organi državne uprave. Pravna lica i preduzetnici koji imaju licencu za vršenje poslova privatnog obezbeđenja, ne mogu vršiti poslove zaštite lica i imovine koji su u isključivoj nadležnosti državnih organa i primenjivati operativne metode i sredstva, odnosno operativno-tehnička sredstva i metode koje ti organi primenjuju na osnovu posebnih propisa.

Na osnovu ovog određenja, znači, da je privatna bezbednost realnost, što dalje treba u odnosima i u komunikaciji (saradnji) između ovog i sektora javne (državne) bezbednosti, izgrađivati, jačati i unapređivati. To treba da se ogleda u saradnji ili partnerstvu, na jednom opštem konceptu prevencije kriminaliteta, zatim na obezbeđenju i zaštiti lica, imovine i poslovanja, kao i zaštiti objekata i kritične infrastrukture.

Prema trenutnoj situaciji i aktivnostima, koje se sprovode u sektoru privatne bezbednosti, može se konstatovati, da je još autoritativniji javni sektor bezbednosti (policija, vojne službe bezbednosti, BIA), što je očigledno posledica moći, koju ima država u vidu monopola sile-prinude. Može se preciznije reći, da postoji veliki disparitet između proklamovanih reformatorskih orijentacija sektora javne bezbednosti (policije), i onoga što je postignuto na tom putu s jedne strane, i stepena razvoja privatnog sektora bezbednosti, s druge strane.

Takođe, u Strategiji nacionalne bezbednosti Republike Srbije, sa aspekta privatne bezbednosti, poseban značaj ima Poglavlje IV, pod naslovom „Politika nacionalne bezbednosti“, u čijem se Odeljku 4. stav 3. (Politika unutrašnje bezbednosti), navodi, da sve veću odgovornost u sprovođenju politike unutrašnje bezbednosti, zajedno sa državnim i ostalim organima i institucijama, imaju **subjekti iz oblasti privatnog obezbeđenja**, čija delatnost obuhvata zaštitu bezbednosti pojedinaca, objekata i drugih materijalnih dobara, koja nije obuhvaćena zaštitom nadležnih državnih organa, a zbog čega je od posebnog društvenog značaja da delatnost subjekata iz oblasti privatnog obezbeđenja bude u celosti normativno i doktrinarno uređena (stav 3).

Poglavlje V. Strategije nacionalne bezbednosti, koje nosi naziv „Sistem nacionalne bezbednosti“, takođe se bavi pitanjima privatne bezbednosti. U Odeljku 1. tog poglavlja – „Struktura sistema nacionalne bezbednosti“, u stavu 6. se navodi da „poslove iz oblasti nacionalne bezbednosti obavljaju i organi državne uprave, institucije nadležne za pravosuđe, obrazovanje i naučnu delatnost i zaštitu životne sredine, Zaštitnik građana, organi jedinica lokalne samouprave, **subjekti iz oblasti privatnog obezbeđenja**, organizacije civilnog društva, mediji, pravna lica i građani koji doprinose ostvarivanju ciljeva nacionalne bezbednosti.”

U skladu s ovim određenjem, a uvažavajući sve navedeno, i sistem privatne bezbednosti možemo da definišemo kao *podsystem u sistemu unutrašnje bezbednosti, koji obuhvata snage, sredstva, njihovu organizaciju i funkciju, kao i niz radnji i mera u sklopu fizičke i tehničke zaštite, radi sprečavanja raznih kriminalnih i drugih oblika ugrožavanja lica, imovine i poslovanja, s ciljem efikasnije zaštite određenih objekata i drugih pravnih i fizičkih lica, koja u njima rade ili borave, a koja nisu pod ekskluzivnom zaštitom državnih organa.*

Iz ove definicije se vidi, da je reč o složenoj kategoriji multidisciplinarnog karaktera, pa treba ukazati na njene osnovne elemente, kako bi se lakše shvatila suština ovog pojma, koji je opet posledica složenosti pojave o kojoj govorimo. Ti elementi definicije su: sistem privatne bezbednosti je deo sistema bezbednosti države; sistem obuhvata snage (ljudske resurse), sredstva, organizaciju i funkciju; realizuje se nizom propisanih mera i radnji (poslovi i ovlašćenja) u okviru fizičko-tehničke zaštite; i cilj sistema je sprečavanje različitih oblika ugrožavanja lica, imovine i poslovanja, od svih nosilaca, bez obzira na vreme i mesto ugrožavanja.

Imajući u vidu, da je privatna bezbednost pravno uređena, dakle ima neke elemente *svojstvene* elementima javnog sektora bezbednosti, što ukazuje na to, da nije više reč o bezbednosti kao nerazdvojnem atributu države, kao što je to bilo do sada. Iz navedenog proističe, da postojeći državni organi (policija, vojska i druge službe bezbednosti), imaju s kim da saraduju u poslovima zaštite lične bezbednosti (fizičkog integriteta), kao i zaštiti privatne imovine i objekata.

Ovakvo shvatanje svojstva privatnog sektora bezbednosti znači, da on postaje i posebna **društvena vrednost**. To se pre svega, ogleda u obavezi (pravima i dužnostima) da u skladu sa ugovorom o pružanju usluga, privatni sektor štiti bezbednost lica, objekata i imovinu pravnih i fizičkih lica, koja se direktno ne štite merama i aktivnostima državnih organa. Dakle, radi se o zaštiti značajnih vrednosti, uz primenu određenih pravnih normi, standarda i procedura, i uz poštovanje privatnosti građana i zaštitu ljudskih i manjinskih prava i sloboda, koje su zagarantovane ustavom i drugim zakonskim propisima.

3. Mesto i uloga policije u sistemu bezbednosti

Mesto i uloga Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) u sistemu javne uprave Republike Srbije jednoglasno je zakonski regulisana i određena sa jasnim zadacima, oblastima angažovanja i nadležnostima¹⁷⁹ uz dodatno regulisanje delokruga zadataka i nadležnosti, odgovornosti i unutrašnje organizacije i rukovođenja.¹⁸⁰ Policija je zaokružena oblast rada Ministarstva unutrašnjih poslova, za koju se obrazuje Direkcija policije. Policijski poslovi u osnovi obuhvataju zaštitu života građana, zaštitu ljudskih prava i sloboda, obezbeđenje ustavnog poretka i bezbednosti Republike ali i zaštitu svih oblika svojine.¹⁸¹ Pored toga, tu je čitav niz zadataka iz domena suprostavljanja raznim oblicima ugrožavanja bezbednosti. U osnovi, kad govorimo o uspostavljanju bezbednosti, uočavaju se dva osnovna pristupa: **proaktivni** (preventivna delatnost) i **reaktivni** (represivna delatnost). Reaktivni pristup je orijentisan na posledicu, dok je proaktivni orijentisan na uočavanje, planiranje i presecanje nastanka štetnih događaja.

Nakon ukidanja sankcija UN, i demokratskih promena u Republici Srbiji (2000 g.), učinjeni su, zajedno sa međunarodnim predstavnicima, u prvom redu OEBS i EUPM, prvi naponi da se MUP Republike Srbije reformiše u skladu sa zahtevima i standardima EU. Ključni izazovi, tj. preduslovi ove reforme su se mogli obuhvatiti kroz procese demilitarizacije, depolitizacije i dekriminalizacije. U sintetičkoj oceni procesa reforme policije, može se konstatovati, da se ona ispostavila kao veoma težak zadatak i da je tekla sa promenljivim intenzitetom i, u celini posmatrano, prilično sporo u uslovima političke podeljenosti. Snažno su izraženi unutrašnji rivaliteti između političkih subjekata i pritisci od strane predstavnika „međunarodne zajednice“, koji deluju sa pozicija sopstvenih interesa. U kojoj meri su ciljevi reforme ostvareni, ostaje da se vidi u narednom periodu, međutim, ključni politički cilj je ostvaren. Novim zakonskim rešenjima, zadržana je centralizacija policije u skladu sa unutrašnjim uređenjem. Vojni činovi u redovnoj (uniformisanoj) policiji su ukinuti (zadržani su još u Žandarmeriji i SAJ), ali je (para)militarni sistem vrednosti, koji je bio ukorenjen u organizacionu kulturu i ponašanje delimično ostao, čime je ispunjen preduslov demilitarizacije. Uvođenjem pozicije direktora policije,¹⁸² kao profesionalca, ostvarene su organizacione pretpostavke za depolitizaciju, ali su u delu stručne javnosti prisutna shvatanja, da je to samo jedan od uslova, dok su nadležnosti ministra u smislu izbora ključnih kadrova, a time i njegov uticaj kao političkog faktora, i dalje velike. Usvajanjem **Kodeksa policijske etike** i uvođenjem i jačanjem sistema unutrašnje kontrole u policiji, stvorene su sistemske pretpostavke za sprečavanje zloupotreba i vršenja krivičnih dela od strane pripadnika policije. S druge strane, parlamentarna kontrola nad radom MUP još nije potpuna i u početnoj je fazi, uglavnom zahvaljujući inertnosti i nedovoljnoj kompetentnosti članova organizacionih tela republičkog parlamenta.¹⁸³

Kao najznačajnije rezultate reforme policije treba navesti: preformiranje specijalne jedinice DB, i formiranje Žandarmerije i PTJ, za veoma značajne bezbednosne zadatke; uspostavljanje i razvoj kapaciteta za borbu

¹⁷⁹ *Zakon o državnoj upravi*, „Službeni glasnik RS“, 79/2005, 101/2007, i 95/2010, član 20.

¹⁸⁰ *Zakon o policiji*, „Službeni glasnik RS“, 101/2005, i 63/2009., članovi 7-9., i *Zakon o ministarstvima*, „Službeni glasnik RS“, 65/2008, 36/2009, i 73/2010, član 5.

¹⁸¹ *Zakon o policiji*, članovi 1 i 10.

¹⁸² Isto, član 20 i 21.

¹⁸³ Izveštavanje Narodne Skupštine Republike Srbije vrši se najmanje jedanput godišnje, tako što ministar unutrašnjih poslova podnosi *Izveštaj o radu MUP-a i stanju bezbednosti u Republici Srbiji* (Zakon o policiji, član 9).

protiv organizovanog kriminala; reprezentativnost redovnog (uniformisanog) sastava policije u odnosu na populaciju, u prvom redu u smislu ravnopravnosti polova i veće zastupljenosti žena; pokretanje projekta „Policija u lokalnoj zajednici“, kao i uspostavljanje novih oblika međunarodne policijske saradnje (uključujući učešće u međunarodnim policijskim misijama). Takođe, učinjena je reforma policijskog školstva, od srednjeg do visokog obrazovanja. Strateški cilj MUP i dalje ostaje, da stvori i razvija istinski savremenu, demokratsku policijsku službu, koja će pružati podršku vladavini prava, i koja će odgovoriti savremenim izazovima bezbednosti, a čiji će sastav odlikovati sastav društvene zajednice.

4. Položaj i uloga privatne bezbednosti u sistemu bezbednosti

Privatna bezbednost je relativno nov oblik delatnosti, koji pruža veoma korisne bezbednosne usluge u sistemu bezbednosti u Republici Srbiji. U poslednjoj deceniji prošlog veka, beleži se ekspanzija privatnih agencija za pružanje usluga obezbeđenja, koji je, naročito posle 2000. godine, bio podstaknut novim političkim procesima u društvu. Taj period je bio i označen privatizacijom i prelaskom na tržišnu ekonomiju i pravno regulisanje različitih formi vlasništva: državnog, javnog, privatnog itd (Daničić, Stajić, 2008:90). Uglavnom razvoj privatne bezbednosti u Republici Srbiji, se kretao u dva smera: prvi je, stvaranje privatnih agencija koje su se bavile zaštitom novih „biznismena“, političara, estradnih ličnosti i drugi, stvaranje privatnih agencija za poslove obezbeđenja, koje su preuzele ulogu i poslove ranijih službi obezbeđenja u državnim preduzećima, dakle zaštitu imovine, ljudi i poslovanja. Tokom poslednje dve decenije, broj zaposlenih u privatnom sektoru bezbednosti se značajno povećao.¹⁸⁴ Njegovo naglo širenje je direktna posledica privatizacije i stvaranja konkurentnosti na tržištu, što je uticalo na podizanje kvaliteta i obima usluga obezbeđenja. Vlasnici privatnih agencija za obezbeđenje su više novca usmerili na nova tehnička sredstva i modernu opremu, a zapostavili su obuku zaposlenih, njihov standard i bezbednost i zaštitu na radu. I pored činjenice da pojedine odredbe važećih zakona regulišu delatnost privatne bezbednosti,¹⁸⁵ posebni zakoni koji regulišu privatno obezbeđenje i detektivsku delatnost, doprineli su, da se u najvećoj mogućoj meri, mogu sprečiti brojni problemi, sa kojima se ovaj sektor mogao suočiti.

Posebni problemi, koji sa manje ili više intenziteta utiču na funkcionisanje privatnog obezbeđenja su:

- nepostojanje savremenog kategorijalnog i pojmovnog aparata u sistemu unutrašnje bezbednosti, što proističe iz činjenice da u Republici Srbiji, još ne postoji jasno formulisan sveobuhvatan koncept bezbednosti, koji bi trebalo da bude okrenut prevashodno prevenciji i primeren karakteru/smeru vlasničkih odnosa, koji ide ka *privatnom sektoru*, kao svom osnovnom određenju;
- nepostojanje podzakonske regulative, kojom bi se racionalisale brojne negativne pojave i odnosi, koji u realnosti privatnog sektora bezbednosti još uvek postoje (zloupotreba privatnog obezbeđenja, odsustvo standarda u pružanju usluga privatne bezbednosti, odsustvo sistematske obuke zaposlenih službenika obezbeđenja; zaštita prava zaposlenih u ovom sektoru; nelojalna konkurencija na tržištu bezbednosnih usluga, itd);
- odsustvo partnerstva privatnog sektora i policije, kao osnovnog preduslova za ostvarivanje ravnopravne bezbednosti i sigurnosti svih građana, lokalne zajednice i društva uopšte; i
- nedefinisana koncepcija prevencije kriminala na nacionalnom nivou, pa prema tome, i nepostojanje adekvatne (sveobuhvatne) vizije o mestu i ulozi privatnog polisinga u prevenciji.

¹⁸⁴ U Republici Srbiji, se prema nepotpunim podacima PKS, *Udruženja za privatno obezbeđenje*, 2010.g., broj pripadnika privatnih agencija naspram broja uniformisanih policijskih službenika procenjuje u odnosu 1,5:1.

¹⁸⁵ Zakon o detektivskoj delatnosti, Zakon o privatnom obezbeđenju, Krivični zakonik, Zakon o policiji, Zakon o radu, Zakon o oružju i municiji, i dr.

Poseban je problem pitanje privatnog polisinga u Republici Srbiji. Ako se striktno držimo definicije polisinga kao socijalnog koncepta, onda možemo da kažemo, da smo na samom početku stvaranja uslova za uspostavljanje modela privatnog polisinga. U isto vreme, privatni sektor, kao integralni deo sistema unutrašnje bezbednosti, ima brojne nedostatke među kojima su najvažniji, standardi u obavljanju delatnosti, nedovoljna obučenost zaposlenih u pravnim licima za privatno obezbeđenje, neregulisanost tržišta privatne bezbednosti i nepostojanje pravnog regulisanja kooperacije javnog i privatnog sektora bezbednosti. Ovi nedostaci se mogu efikasno prevazići prihvatanjem i realizacijom principa legalizacije, standardizacije i profesionalizacije.

Privatni sektor bezbednosti u Republici Srbiji je odavno realnost, i predstavlja realno postojeću silu, koja širenjem delatnosti polako ali sigurno dobija i karakteristike moći, što uslovljava drugačiju poziciju, nego što je bilo to do sada. S druge strane, mera "prepuštanja" nekih tradicionalnih poslova i ovlašćenja privatnom obezbeđenju, koja su bila monopol državne sile, pod precizno utvrđenim uslovima, predstavlja istovremeno i meru demokratičnosti jednog društva.

5. Modeli odnosa policije i privatne bezbednosti

Kada govorimo o odnosima policije i privatne bezbednosti, onda najpre treba poći od normativnog okvira i potrebnog (iskrenog) odnosa policije prema privatnom sektoru bezbednosti, što predstavlja kooperativno delovanje policije sa privatnim sektorom u cilju pružanja bezbednosnih usluga. Ono što treba da postane stalna praksa, je komunikacija između ova dva sektora, i saradnja na jednom opštem konceptu prevencije kriminaliteta, obezbeđenja i zaštite lične i privatne imovine i kritične infrastrukture i sl. Ta saradnja je uslovljena prevashodno ponašanjem policije, jer prema trenutnoj situaciji i aktivnostima koje se sprovode u sektoru bezbednosti i autoritetu koji još uvek ima policija, očigledno je da monopol države još uvek postoji.

Da bi privatna bezbednost bila ravnopravno tretirana, kao i da ostvarena saradnja ne bude samo u domenu pomoći policijskim organima, potrebno je ukazati na neke oblike (modele) saradnje, koji mogu biti institucionalizovani. S obzirom na određene normativne pretpostavke, u Republici Srbiji, odnosi policije i privatne bezbednosti bi mogli biti sadržani u sledećim modelima: a) nezavisnost, b) konkurencija, v) komplementarnost, g) kooperativnost i d) partnerstvo (Kesić, 2007:92).

Nezavisnost predstavlja autonomno postupanje, ali i odgovornost, koji podrazumevaju da privatni sektor i policija imaju svoje posebno definisane zadatke, pri čemu skoro i da ne ostvaruju kontakte. Ovakav odnos privatne bezbednosti i policije, je najčešće zastupljen u državama u kojima privatni sektor bezbednosti egzistira na propisima, koji uređuju druge oblasti društva, odnosno u situaciji nepostojanja posebnog zakonodavstva, koje uređuje rad subjekata privatne bezbednosti, kao i u situacijama, gde je država posebnim pravnim aktima uredila oblast privatne bezbednosti, ali bez preciznog definisanja segmenta saradnje privatnih aktera sa javnim akterima bezbednosti.

Konkurencija se može posmatrati kroz odnos privatne bezbednosti i policije, u kome nedostaje međusobno poverenje. Ipak, ako se ta aktivnost sprovodi na zakonskoj osnovi, ne može da predstavlja konkurenciju, već doprinos u realizaciji bezbednosnih zadataka. Policija ima mogućnost da naplati deo usluga, odnosno naknada za službenu pratnju i transport opasnih materija, oružja, novca, hartija od vrednosti, plemenitih metala i drugih dragocenosti i dobara od značaja za Republiku Srbiju. Takođe, za potrebe Narodne banke Srbije, poslovnih banka, ustanova, organizacija i drugih pravnih lica, za obezbeđenje sportskih susreta i drugih manifestacija, utvrđena je naknada, kao i za angažovanje vatrogasnih vozila i naknada za prevoz lica i

stvari helikopterima sa posadom, koje pruža fizičkim i pravnim licima, naplaćuje se shodno odredbama Uredbe.¹⁸⁶

Komplementarnost se može sagledati u odnosu privatne bezbednosti i policije, u kome privatna bezbednost i policija egistiraju na tržištu, sa jasnim preciznim granicama i razgraničenjima u podeli zadataka, uporedo sa međusobnim dopunjavanjem u sprovođenju svojih delatnosti. Jasna razgraničenja i granice u podeli zadataka najčešće su određeni vrstom posla.

Kooperativnost se zasniva na međusobnoj saradnji, izraženoj kroz davanje međusobne podrške. Ovaj model predstavlja jedan od ključnih faktora za unapređenje bezbednosti imovine i lica, naročito zaštite obavezno obezbeđenih objekata i objekata kritične infrastrukture. Ova aktivnost može da bude izražena na suprostavljanju terorističkim pretnjama i aktivnostima, kao i na polju zaštite poslovnih kompanija i sistema od industrijske špijunaže.

Partnerstvo se ogleda u korektnim odnosima i uvažavanju, između privatne bezbednosti i policije, gde ostvaruju najveći nivo kooperativnosti u postupanju. Kooperativnost u radu, treba da bude stalna, organizovana i u kontinuitetu, sa intezivnom razmenom informacija od interesa za oba sektora, kao i na saradnji na svim nivoima, te na visokom profesionalizmu. Ovaj model daje jasnu sliku, da se policija javlja kao partner, koji sporazumno definiše vrste i obim poslova ili usluga, koje prenosi na privatni sektor, koji traži takav oblik saradnje, ukoliko može ostvariti profit, uz obavezu kvalitetnog izvršavanja zakonskih obaveza.

Nadzor i kontrola¹⁸⁷ **poslova privatnog obezbeđenja** od strane policije, su posebno značajni, kad su u pitanju ukupni odnosi, odnosno modeli odnosa policije i privatne bezbednosti. Preventivne mere i nadzor nad sprovođenjem zakonskih odredbi o privatnom obezbeđenju, kao i odredbi zakona o detektivskoj delatnosti, u celini sprovodi Ministarstvo unutrašnjih poslova. Ovlašćeni policijski službenici MUP-a, u vršenju nadzora nad sprovođenjem zakona, pored ovlašćenja za preduzimanje radnji utvrđenih zakonom kojim se uređuje inspekcija, imaju pravo i dužnost da:

- proveravaju način čuvanja i nošenje vatrenog oružja;
- proveravaju psiho-fizičku sposobnost i osposobljenost službenika obezbeđenja za bezbedno rukovanje vatrenim oružjem; i
- da, po potrebi, sprovode i druge radnje kojima se ostvaruje neposredan i nenajavljen uvid u vršenje poslova privatnog obezbeđenja.

Ovlašćeni policijski službenici MUP-a, pored ovlašćenja na izricanje mera utvrđenih zakonom kojim se uređuje inspekcija, imaju pravo i dužnost, da pravnom licu i preduzetniku, koji imaju licencu za vršenje poslova privatnog obezbeđenja privremeno *zabrane obavljanje delatnosti*, a službeniku obezbeđenja da privremeno *zabrane vršenje poslova privatnog obezbeđenja*. To mogu ako utvrde da službenici obezbeđenja ili detektivi, poslove obavljaju ili vrše: bez licence ili ovlašćenja; bez zaključenog ugovora; bez potrebnih kadrovskih i tehničkih uslova; na nestručan i neprofesionalan način, kojim se može prouzrokovati šteta ili

¹⁸⁶ Uredba o visini naknade za usluge koje pruža Ministarstvo unutrašnjih poslova. „Službeni glasnik RS“, 126 /2014, članovi 4-9., (objavljeno 14.11.2014.g. 05 broj 110-13777/2014., na snazi od 01. januara 2015. godine).

¹⁸⁷ Zakon o privatnom obezbeđenju, članovi 70-74, detaljnije reguliše prava, ovlašćenja i postupak ostvarivanja nadzora nad radom službenika obezbeđenja, u pogledu stručnog i profesionalnog obavljanja poslova, čuvanja i nošenja oružja, i dr.

opasnost za korisnika, službenika obezbeđenja ili treće lice; i suprotno nalogu da obavljanje delatnosti, odnosno da vršenje poslova usklade sa zakonom.

Nalog za izvršenje mere, kojom se obezbeđuje, da pravno lice i preduzetnik koji imaju licencu za vršenje poslova privatnog obezbeđenja ili službenik obezbeđenja, otklone nepravilnosti u vršenju delatnosti, odnosno poslova privatnog obezbeđenja i da njihovo vršenje usklade sa zakonom, ovlašćeni policijski službenici MUP-a, nalažu **rešenjem**. Rok za izvršenje mere za otklanjanje nepravilnosti, ne može biti duži od 60 dana. Ovlašćeni policijski službenici MUP-a, mogu lice, koje poseduje licencu koja se za obavljanje poslova privatnog obezbeđenja izdaje fizičkom licu, da upute na lekarski pregled, ako se opravdano posumnja, da više ne ispunjava psihofizičke uslove za vršenje poslova. Protiv ovih rešenja, može se izjaviti žalba ministru unutrašnjih poslova.

Ministar unutrašnjih poslova, može u cilju razvijanja partnerstva i ostvarivanja saradnje sa udruženjima pravnih lica i preduzetnika za poslove privatnog obezbeđenja i službenika obezbeđenja, u skladu sa novim standardima, da **rešenjem** osniva posebnu radnu grupu – *Stručni savet za unapređenje privatnog obezbeđenja i javno privatnog partnerstva u sektoru bezbednosti*. To će doprineti, da se praćenjem zakonitosti i profesionalnog rada, kao i efikasnosti rada u oblasti privatnog obezbeđenja, unapređuje rad i jača ugled ove značajne profesije u oblasti privatne bezbednosti. Takođe, od pripadnika privatnog obezbeđenja, se očekuje aktivnost na podnošenju predloga za uređivanje pitanja koja nisu podzakonskom aktima adekvatno rešena, kao i podnošenja inicijativa za unapređenje obavljanja poslova u toj oblasti.

Registrovana udruženja pravnih lica i preduzetnika za poslove privatnog obezbeđenja i službenika obezbeđenja, iz reda svojih članova, predlažu ministru kandidata za člana Stručnog saveta za unapređenje privatnog obezbeđenja¹⁸⁸.

6. Izazovi partnerstva policije i privatne bezbednosti

U skladu sa prethodno iznetim opštim okvirima, odnosi između policije i privatnog sektora bezbednosti u Republici Srbiji, se ne mogu opisati ni kao saradnja ni kao konkurencija, odnosno rivalitet. Iako zajednička područja delovanja postoje (obezbeđenje prenosa novca i drugih vrednosti, obezbeđenje određenih objekata, zaštita javnog reda na javnim skupovima i drugim manifestacijama), u stvari, ova dva sektora bezbednosti još uvek egzistiraju jedan pored drugog.

Razloga za ovakvu situaciju je više a izazovi za uspostavljanje efektivne i efikasne saradnje su brojni i mogu se klasifikovati u tri najznačajnije grupe: *sistemske, pravne i profesionalne izazovi*.

Sistemske izazovi. Ova vrsta izazova proističe iz još nedovoljne uređenosti sistema privatne bezbednosti. Tradicionalno shvatanje bezbednosti je još uvek preovlađujuće, a policija se percipira kao glavni, ali više nije i jedini, akter koji pruža usluge bezbednosti. Na republičkom nivou još uvek nije uspostavljen funkcionalan koncept bezbednosti. Potencijal za saradnju je ogroman i odnosi se na sve sfere, od javnog reda i mira, preko obezbeđenja kritične infrastrukture, obezbeđenja javnih manifestacija i sportskih događaja, provođenja mera posebnog obezbeđenja, tehničkog obezbeđenja pa do suzbijanja kriminaliteta. Ne postoji jasno definisana strategija partnerstva u bezbednosti na republičkom nivou, a aspekt preventivnog delovanja je skoro zanemaren.

Pravni izazovi. Pored činjenice da je celokupni sektor privatne bezbednosti regulisan zakonom, odnosi između ovog sektora i policije nisu još uređeni. Iako je u toku aktivnost na pripremi potrebnih podzakonskih rešenja u okviru mandata MUP, do sada nije pokazan veći interes za doradu zakonskih rešenja u ovoj oblasti. Policija saraduje sa različitim organima, organizacijama i institucijama u cilju razvijanja partnerstva u

¹⁸⁸ Zakon o privatnom obezbeđenju, član 75.

prevenciji kriminaliteta, te ostvarivanju drugih bezbednosnih ciljeva. Ova saradnja je u skladu sa zakonom, propisima i profesionalnim smernicama koje treba popisati ministar unutrašnjih poslova.

Profesionalni izazovi. Među političkim akterima, policija se ne shvata isključivo kao javni servis u službi građana. Nije sasvim prevaziđeno shvatanje da je policija sila i zanat, a ne posebna profesija, te je za policajca presudno mišljenje pretpostavljenog a za policijske menadžere mišljenje političkih lidera. Nasleđena organizaciona kultura i sistem vrednosti menjaju se sporo, pa pripadnici policije sebe percipiraju, kao jedino odgovorni subjekt bezbednosti. Uključivanjem svih državnih i nedržavnih subjekata, želi se naglasiti činjenica, da policija ne može sama da se suprotstavi savremenim bezbednosnim izazovima, već to treba da čini kompletna zajednica, a u ovakvom vidokrugu privatni sektor (pa ni građani) ne može biti tretiran kao punopravan partner. Sa ove pozicije, „saradnja“ se shvata jednosmerno, odnosno privatne bezbednosne agencije, građani i subjekti pomažu policiji u rešavanju problema koje, kao prioritete, utvrđuju i definišu policijski menadžeri. U najvećem broju privatnih bezbednosnih agencija, ne postoje profesionalni standardi.

Pored toga, objektivnu prepreku saradnji predstavlja i pozadina nekih od ovih agencija, budući da su neke bile veoma bliske organizovanom kriminalu ili angažovane u građanskom ratu, kao i činjenica da neki od zaposlenih u ovim kompanijama imaju kriminalne dosjee, a drugi prethodno iskustvo rada u policiji, što sve predstavlja prepreke za uzajamno poverenje koje je preduslov pravog partnerstva i saradnje.

7. Zaključak

U tradicionalnom konceptu bezbednosti, policija ili javni sektor bezbednosti je bio shvatan primarno kao glavni činilac bezbednosti. Država je utvrđivala pravila i okvire za postupanje policije i obezbeđivala potrebne resurse i uslove za njen rad. Tako se dolazi do državnog monopola nad svim oblicima i merama na sprečavanju kriminala, organizovanog nasilja, što je uzrokovalo, nemogućnost države da na tradicionalan način efikasno odgovori na savremene izazove i pretnje. Kroz proces tranzicije, stvaranjem i jačanjem privatne svojine, bezbednosna sfera se bitno menja, i nameće se potreba za uspostavljanjem odgovarajućih odnosa između državnih i nedržavnih subjekata bezbednosti.

Odnosi između javnog i privatnog sektora bezbednosti su veoma značajni za postizanje stabilnog stanja bezbednosti u svakoj zemlji. Angažovanje privatnog sektora bezbednosti na zaštiti imovine privatnih preduzeća, povećanju bezbednosti stanovnika, te zaštiti kritične infrastrukture, omogućava policiji da preusmeri svoje resurse na organizovani kriminal i druge teže oblike ugrožavanja bezbednosti. Razmena informacija, saradnja i međusobna pomoć, kao i odnosi poverenja i korektnosti između ovih sektora, smanjuju troškove i angažovanje njihovih kapaciteta. Ukoliko je pristup međusobnim odnosima drugačiji, odnosno suprotan, umesto saradnje, biće slabljenje oba sektora i niži nivo opšte bezbednosti i zaštite građana i imovine.

Postoje i značajni sistemski, zakonski i profesionalni izazovi uspostavljanju ove saradnje. Za značajno uspostavljanje i unapređenje partnerstva u ovoj oblasti, važno je završiti proces privatizacije, ubrzati i dovršiti proces reforme policije i izgraditi odgovarajući podzakonski okvir za regulisanje aktivnosti nedržavnog sektora bezbednosti sa policijom. Nesumnjivo je, da na ovom putu komparativni uvid i primeri najbolje prakse, mogu biti od koristi prilikom koncipiranja politike u ovoj oblasti, a javno-privatno partnerstvo u sektoru bezbednosti, bi bila jedna od najznačajnijih reformi bezbednosnog sektora u Republici Srbiji, što bi vodilo uspostavljanju jakog sistema integralne bezbednosti.

Ovim radom sam pokušao ukratko pojasniti mesto i ulogu privatne bezbednosti i policije, i osnovne karakteristike partnerstva u obavljanju bezbednosnih poslova, te prepreke i izazove za oba sektora bezbednosti u Republici Srbiji u narednom periodu. Osnovne zakonske pretpostavke su već date, a funkcija

policije i navedeni modeli odnosa i saradnje sa privatnom bezbednosti, daju mogućnosti za dalje jačanje i unapređenje te saradnje.

LITERATURA

Daničić, M. Stajić, Lj. (2008). Fizičko obezbeđenje, U: Mitrović, LJ. (ur.) *Privatna bezbjednost*, Banja Luka, Visoka škola unutrašnjih poslova, 89-116.

Kesić, Z. (2007). *Privatni sektor u kontroli kriminaliteta*, Zbornik radova, Međunarodna konferencija, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, 92-103.

Krivični zakonik, „Službeni glasnik RS”, broj 85/2005, 88/2005.

Kodeks policijske etike, „Službeni glasnik RS”, broj 92/2006.

Milosavljević, B. (1997). Pregled istorijskog razvoja policije na području Jugoslavije, U: Stajić, Lj. (ur.) *Nauka o policiji*, Beograd, Policijska akademija, 91-122.

Strategija nacionalne bezbednosti (2009), Poglavlje III-V., Vlada Republike Srbije, Beograd, 13-33.

Unijat, J. (ur.) (2008). Ključni nalazi istraživanja i preporuke (I). „*Privatne bezbednosne kompanije u Srbiji – prijatelj ili pretnja?*“, Beograd, Centar za civilno vojne odnose, 8-26.

Uredba o visini naknade za usluge koje pruža Ministarstvo unutrašnjih poslova, „Službeni glasnik RS“, 126/2014.

Zakon o državnoj upravi, „Službeni glasnik RS“, 79/2005., 101/2007., 95/2010.

Zakon o javno-privatnom partnerstvu, „Službeni glasnik RS“, 88/2011.

Zakon o ministarstvima, „Službeni glasnik RS“, 65/2008. 36/2009, i 73/2010.

Zakon o policiji, „Službeni glasnik RS“, 101/2005.

Zakon o detektivskoj delatnosti, „Službeni glasnik RS“, 104/2013.

Zakon o privatnom obezbeđenju, „Službeni glasnik RS“, 104/2013.

POLICE FUNCTIONS IN THE PRIVATE SECURITY SECTOR IN SERBIA

- LEGAL AND ETHICAL ASPECTS

Summary

This paper shows the main directions of the reform of the public security sector (police), and the faster sustainable development of the private security sector, in the light of contemporary and global understanding of security. It is noted that, in contrast to the modern tendencies in the world, between public and private security sector still hasn't been established good relations and fundamental principles of cooperation and partnership, but they exist and operate in parallel next to each other. The most common reason for this situation in the Republic of Serbia, is located in the new challenges that put the police, and thus the state in new approaches and strategies of action, all entities of external and internal security, and so the private security. Systemic challenges related to the general understanding of the security system and the absence of an overall strategy to regulate this area; Legal, referring to the complete lack of normative regulations between state and non-state actors of security; then professional, concerning the previously established classical culture of behavior and action, in which the police is perceived as the main subject of security, and should be in that position, with all other elements of the system. For improvements in this area are important completion of the privatization process and the process of police reform and providing legal framework for activities and regulation of relation between non-state and the national security sector.

Key words: *police, private security sector, surveillance and control, security, reform.*

Peter Ruzsonyi¹⁸⁹

PRISON AND CRIME PREVENTION – CRIME PREVENTION THROUGH PRISONERS’ PREPARATION FOR SUCCESSFUL REINTEGRATION

Summary

Usually when police experts, criminologists or other experts read the phrase “crime prevention”, their first thoughts are far from prisons, criminal-pedagogy or prison education. This part of crime prevention is less known and it is at a shady side of the well-known territory of the “prophylactic type” of general crime prevention. According to the theoretical taxonomy and the substantive practice of crime prevention, it has three different levels: (1) primary prevention, that makes the standards clear, hereby stabilizes the claim-conscience (positive general-prevention) and – ideally – eliminates the most important reasons of the delinquency (socialization deficit or socio-cultural deficiency). (2) The secondary prevention is against criminality on the surface and mainly applies the tools of deterrence. (3) The third type of prevention concentrates on the offenders applying punishment, treatment and reintegration in favour of avoidance of recidivism (Irk, 2008). This paper concentrates on the third type of crime prevention, which can be realized by using treatment methods and education at prisons. Because of the unambiguous interpretation and the avoidance of any misunderstandings at the first part of the essay I am giving some definitions for the technical terms of this topic (criminal-pedagogy, education, prison treatment). We have to face the awe-inspiring data saying that more than 10.2 million people are held in penal institutions throughout the world, and the population of the offenders is successively increasing (Walmsley, 2013). The different countries try to find their own treatment methods in favour of their prisoners’ successful reintegration. These procedures have common characteristic and particular/personal touches. During the last twenty-five years I was able to collect a lot of theoretical and practical knowledge about the behaviour forming of the offenders in 46 states. In this paper I introduce a new type of analysis of the worldwide prison system based on criminal-pedagogical concepts. I also introduce three different executive forms (repressive and intervention type of punitive sanctions and neo-treatment). During the analysis of the different executive forms, I concentrate on the main element of the third type of crime prevention: prison education and treatment. Hopefully prison experts, criminologists, social workers and other professionals in the field of justice can find some useful information or at least a new approach of crime prevention through reintegration and this paper can contribute to the expansion of the way of thinking about prison, the third type of crime prevention, criminal-pedagogy, prison treatment and education. I hope that finally the readers will understand the significance of the third type of crime prevention and get more supportive towards it.

Key words: *criminal-pedagogy; crime prevention; reintegration, treatment; analysis; behaviour-modification.*

We must accept the reality that to confine offenders behind walls without trying to change them is an expensive folly with short-term benefits—a “winning of battles while losing the war.” . . . [We must] provide a decent setting for expanded educational and vocational training.

(Warren Burger, former chief justice of the U.S. Supreme Court, 1984)

¹⁸⁹ Full Prof. Peter Ruzsonyi, Dean of the Faculty of Law Enforcement, National University of Public Service, Budapest, Hungary, email: ruzsonyi.peter@uni-nke.hu

1. Introduction

All countries experience crime, violence and victimization. Because of it all countries strive to ensure safety and security for their citizens and to increase the quality of their lives (United Nations Office on Drugs and Crime, 2010, 1).

Various approaches to preventing crime have been developed during the past two decades on the basis of a considerable amount of research and evaluation. The major fields of crime prevention include a range of responses developed over many years, including developmental, environmental, situational, social and community-based crime prevention, and interventions may be classified into a number of groups. One system refers to social intervention mechanisms, individual treatment mechanisms, situational mechanisms and policing and criminal justice mechanisms (Tilley, 2005). I can accept Tilley's four-group system, but – according to the topic of this paper – I prefer an approach containing 3 levels of crime prevention, which is: (1) primary prevention that makes the norms clear and hereby stabilizes the claim-conscience (positive general-prevention) and – ideally – eliminates the most important reasons of delinquency (socialization deficit or socio-cultural deficiency). (2) The secondary prevention is against criminality on the surface and mainly applies the tools of deterrence. (3) The third type of prevention concentrates on the offenders applying punishment, treatment and reintegration in favour of avoidance of recidivism (Irk, 2008).

I will concentrate on the third type of crime prevention; treatment methods¹⁹⁰ and education in prisons.

More than 10.2 million people are held in penal institutions throughout the world, and the population of the offenders is successively increasing¹⁹¹ (Walmsley, 2013). The different countries try to find their own treatment methods. These procedures have common characteristic and particular/personal touches.

During the last twenty-five years I was able to collect a lot of theoretical and practical knowledge about the behaviour forming of the offenders in 46 states.

In this paper I introduce a new type of analysis of the worldwide prison system based on criminal-pedagogical concepts. I also introduce three different executive forms (repressive and intervention type of punitive sanctions and neo-treatment). During the analysis of the different executive forms, I concentrate on the main element of the third type of crime prevention: prison education and treatment. The main tool of any successful reintegration of prisoners is education. At the same time it is very important to emphasize that the education itself is not enough to achieve this extensive goal.

Before I continue my train of thoughts, I have to define the meaning of “education”, because in the Anglo-Saxon language territory it is used as “schooling” or “teaching” connotation. In a criminal-pedagogical sense education is behaviour and activity modification.

Referring to prisons, education has to be a guiding idea which operates on a criminal-pedagogical base.

¹⁹⁰ The expression “treatment” in connection with prisons had some sanitary – medical type interpretation at the 1960-70'. (See more: Martinson, 1974) In these days “treatment of prisoners” has a modern meaning and content: Imprisonment should prepare prisoners to live law-abiding lives upon release. Correctional authorities should facilitate prisoners' reintegration into free society by implementing appropriate conditions of confinement and by sustained planning for such reintegration. In order to effectuate these principle, correctional authorities should:

(a) provide prisoners with: (i) humane and healthful living conditions; (ii) safety from harm, including protection from punitive or excessive force and protection from abuse by other prisoners and staff; (iii) necessary health care; (iv) freedom from staff harassment and invidious discrimination; (v) freedom of religion and substantial freedom of expression; (vi) conditions conducive to maintaining healthy relationships with their families; (vii) opportunities to participate in constructive activity and rehabilitative programs; and (viii) comprehensive re-entry planning; and

(b) implement effective policies and procedures for: (i) investigation and resolution of complaints and problems; (ii) fair and rational decision-making; and (iii) internal and external oversight of correctional operations. (American Bar Association, 2010)

¹⁹¹ World Prison Population List gives details of the number of prisoners held in 222 independent countries and dependent territories. The information is the latest available at the beginning of October 2013.

2. Explanation of criminal-pedagogy

Criminal-pedagogy is a science and an organizing principle of prison life at the same time.

2.1. Criminal-pedagogy as a branch of science;

Criminal-pedagogy is a part of the science of pedagogy and at the same time it is an interdisciplinary science-field. It has several connections with other sciences (psychology, criminology) (Figure1).

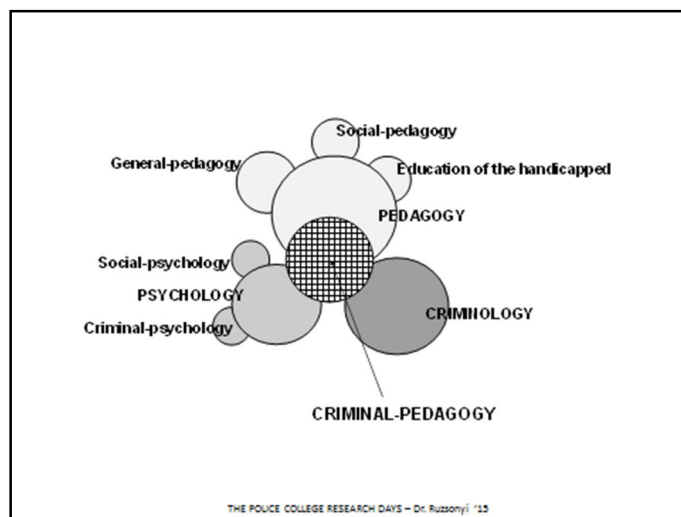

Figure 1

Criminal-pedagogy is a special scope of general pedagogy which deals with the shaping of the personality through the correctional education of persons who are in danger of criminality; who commit antisocial misconducts; criminals who are sentenced to imprisonment or put to juvenile approved school or juvenile reformatory. During the pedagogical procedure it tries to align the developing of the cognitive and social competencies. Its primary goal is promoting the constructive way of life. (Constructive way of life means that a human being's lifestyle is personally effective and socially useful at the same time.) This type of behaviour modification is based on the prisoners' need-system (Ruzsonyi, 2006).

One of the relevant specialized science-fields of criminal-pedagogy is the closed-institutional pedagogy (dealing with prisoners and juvenile delinquencies) and its most important part is correctional pedagogy (dealing with prisoners (Ruzsonyi, 2012).

2.2. Criminal-pedagogy as a pedagogical system of establishing constructive life-style

Williamson's system helps us to understand the human behaviour from the aspect of responsibility. He has summarized the interpretations of the "Biological", the "Sociological" and the "Psychological" schools (Williamson, 1990). I completed this system with some different criminological theories (Figure 2).

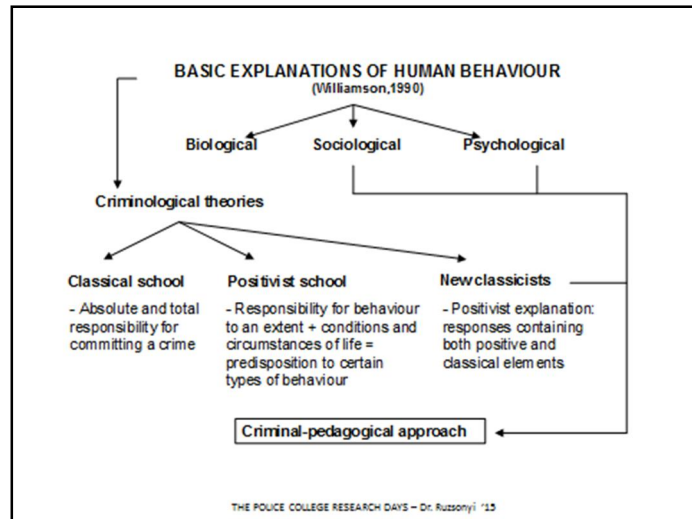

Figure 2

The “Criminal-pedagogical” approach combines the main elements of the Sociological, the Psychological and the Positivist schools and the New classicists from the Criminological theories.

2.3. Criminal-pedagogy and the general target-system of punishment

First of all we have to define the general target-system of the punishment (Ruzsonyi, 2011/a). The ancient and classical targets were deterrence and revenge but during the past 100 years the reintegration became a vital element of any type of imprisonment (Figure 3).

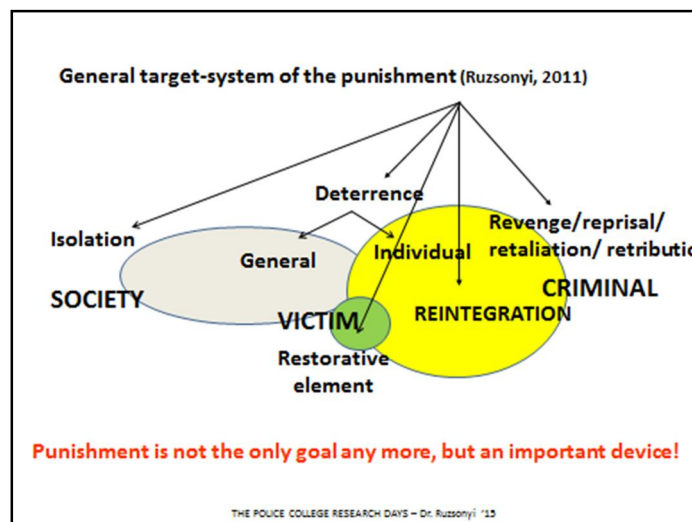

Figure 3

The reintegration process is unimaginable without prison education and treatment.

3. International research on inmates' treatment and education

3.1. The scenes of research

The research-background of my paper is based upon my professional visit to 181 institutions in 46 states in 39 countries. One of the main goals of my research is to create a new classification method based on the quality of the treatment of juveniles and adults (Ruzsonyi, 2011/a) (Figure 4).

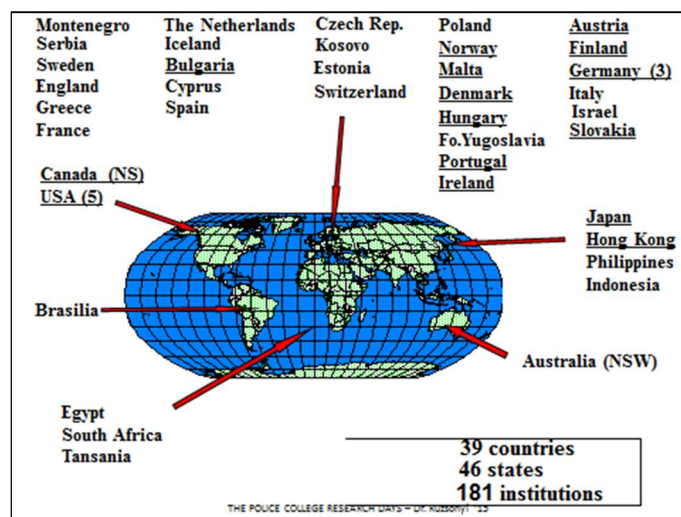

Figure 4

Before I visited these countries I had the possibility to analyse professional literature about the different countries' prison systems and imprisonment methods. I concentrated on the prison treatment and the educational practice they applied. Because of the topic of this paper I didn't make difference between prisons for adults and prisons for juveniles. The approach of the evaluation is always criminal-pedagogical. (At Figure 4 you can see many underlined countries. It indicates that in those countries I had a chance to visit juvenile institutions/prisons as well.)

2.2. The theoretical background of the pedagogical classification system

While every prison serves the same basic purpose, there are many different types of prisons, which are typically categorized either by the type of people they hold or by the security levels of the institutions. Professional literature categorises the prison systems according to these aspects. According to these approaches the general categories are:

- Closed prisons and Open prisons for example in the UK (HM Prison Service, 2009);
- High Supervision – Medium Supervision – Low Supervision prisons for example in Scotland (Scottish Prison Service, 2009);
- State prisons and Federal prisons for example in the USA (Miclette, 2015);
- Generally the countries create different prisons for (1) juveniles and – adults; (2) male and female inmates; (3) psychiatric prisoners; (4) military offenders. (National Museum of Crime & Punishment, 2015);
- In Europe all countries make difference between the status of offenders (institutions for pre-trial offenders – convicted prisoners).

Another type of categorisation of prisons based on criminal-policy categories: they named them as justice model and youth-protection model (Dünkel, 1990).

Unfortunately these types of categorisations didn't help me to identify the different treatment strategies.

My system is based on the criminal-pedagogical and philosophical characteristics of the analysed countries' prison methods. The main consideration is the way of thinking about the function/mission and responsibility of imprisonment and the accordingly generated and used institutional-culture and pedagogical efforts. This system categorizes the overall characteristics of some countries, using examples which stand for these parameters (Figure 5).

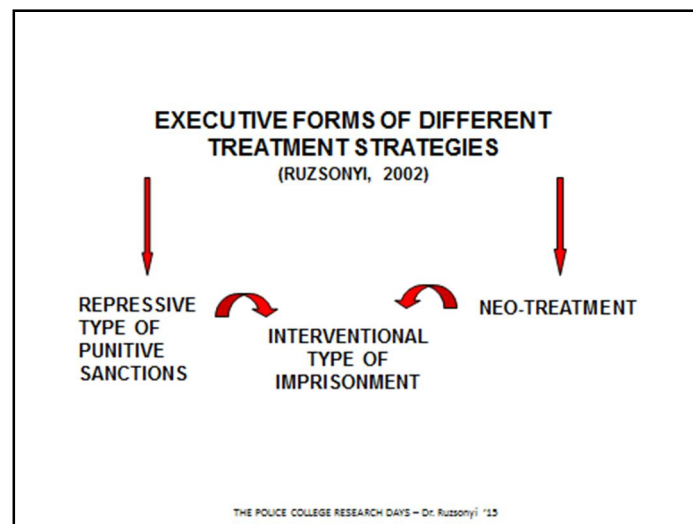

Figure 5

My classification-system is based on three different types of educational systems of correctional treatment (*Repressive type of punitive sanctions, Neo-treatment and Interventional type of imprisonment*).

The above mentioned correctional types never appear in a pure form in the praxis of the individual states, in most of the cases they are presented as mixed ones, however as to their development-tendency and relations a certain orientation can be experienced. I am convinced that the system created serves a reliable starting point to classify the forms of corrections that are totally different from each other respectively to their characteristic features.

2.3. Repressive type of punitive sanctions

(The most characteristic feature of the punitive sanctions of this type is boot camps.)

Figure 6

2.3.1. Characteristics of boot camps

The main goals of them are: determent (special and general); rehabilitation; reprisal and reduction of overcrowding and custodial expenses.

Further characteristics are:

Life in the boot camps is strict and rigid and the privileges are rare. However the benefits for the prisoners not having committed a violent crime can be enormous: a boot camp instead of a prison, 90-180 days concentrated efforts instead of years to be spent in prison.

The classical boot-camps are to be considered as the extreme embodying of the totalitarian institutions type "Goffman". (Goffman, 1974)

I introduce three boot-camps which are very different:

Sha Tsui Detention Centre - Hong Kong and

Intensive Confinement Centre - Bryan, Texas.

2.3.2.: Sha Tsui Detention Centre

This boot-camp is for juveniles and young adults.

The aim of the programme is:

- To accelerate the change of behaviour of the juveniles, to improve the sense of responsibility of the citizens, to make the individuals aware of their abilities, as well as to teach them how to coexist with other people and respect them.
- Deterrence, as a target is a key-issue.

The juveniles /14-20 years old/ spend 1-6 months in the prison, while the young adults 3-12 months. The exact length of time spent in a boot-camp depends on the behaviour of the inmates and the intensity of their performance of work (indefinite sentences).

The programme in the boot-camp consists of different parts and the progress corresponds to the performance-rate of the juveniles.

Characteristic features of the programme

During the whole programme maximum efforts are expected.

The programme is based on exhausting physical work, marching drill of military character and gymnastics.

An important thing: communication between the inmates is generally prohibited. It is possible for the juveniles to talk to each other about their feelings during the regular weekly meetings of groups only.

Effectiveness-test

Assessment year	Effectiveness in %	Persons succeeded/ persons examined
1977	70,2	490 / 698
1983	81,7	496 / 607
1992	93,4	422 / 452
Average-value	80,1	1.408/ 1.757

Hong Kong Prisons Department (1981)

Correctional Services Department (1985)

Cheng (1993)

The results – and the tendency – of the researches available to us up to now are unique and astonishing for European experts. The effectiveness of the assessment in 1992 is 93,4 % - that is unique in the world!

The atmosphere is nevertheless not shocking at all because the rules are clear and transparent for everyone. There are no violent acts and the number of suicide is not higher than they are in the so called “normal” prisons.

The most important criminal-pedagogical elements are:

Prisoners can be released before the maximum duration fixed by the law, only and in case if the progress and attitude of the inmate was appropriate respectively if he has met his own maximum in making progress. The program concentrates on the needs of the juveniles.

2.3.3. The new generation of boot camps: Intensive Confinement Centre Bryan, Texas

Figure 7

The Intensive Confinement concept is designed to provide a meaningful experience for first time female offenders through introduction to the realities of confinement and criminal behaviour. Alternatives to this behaviour are presented throughout intensive programming, personal development, and reintegration into society with a decreased likelihood of recidivism.

Female young adult and adult inmate participants who are selected for the Centre will normally be:

- 1) serving a direct court placement of more than twelve but not more than thirty months;
- 2) an inmate cannot enter the program earlier than 24 months prior to their projected release date;
- 3) serving a first period of incarceration or have a minor history of prior incarceration;
- 4) minimum custody;
- 5) without medical restrictions.

The program consists of a due process system of discipline, a strict regimen of physical conditioning, intensive work assignments, education courses, vocational training, drug abuse counselling, life skills training and community service.

Personal property is extremely limited.

Inmate participants benefit from a carefully developed curriculum and extensive personal contact with the staff. The program activities focus on four specific areas:

Education (English as a second language¹⁹², GED, Vocational training), Wellness (Nutrition, medical, drug and relapse prevention), Physical Conditioning (Individual training plan, Weight management, Military drill,

¹⁹² Intensive Confinement Centre is a federal institution and almost all inmates' crime is drug trafficking. The organized criminal underworld uses low-educated, poor ladies in defenceless status. They are typically illegal immigrants or second generation immigrants who can't speak English or just on a very poor level.

Experiential problem solving), Personal Developments Life skills courses, Pre-release preparation, Employability, Stress management).

Participation in the Intensive Confinement Centre is voluntary. However, the inmate's sentencing the judge must approve participation in the Intensive Confinement Centre programme.

Inmates who successfully complete the programme are permitted to serve the remaining time of their sentences in community based correctional facilities until they are eligible for pre-release programming.

The participant experiences physical success and recognises that the seemingly impossible, and difficult task is often quite possible to attain.

The motto of the programme is: "What cannot be done alone, that we shall manage together."

The participants of the boot camps are proud of their achievement. Not because they were in prison, but of the fact that they were capable of meeting the increased requirements and successfully accomplished the programme. By this they gave evidence to themselves and the society as well.

Tasks of challenge-type

- climbing on pole or jumping over from the top of the pole to a trapeze, eventually walking back on a horizontal wooden column fixed in a height of 6-8 meters with closed eyes. It is not obligatory for everybody to perform, but no inmates are remembered to have escaped this task.

The harmony of the environment and the programme within the camp is obvious; the atmosphere is supportive and very pedagogical.

2.4. Neo-treatment

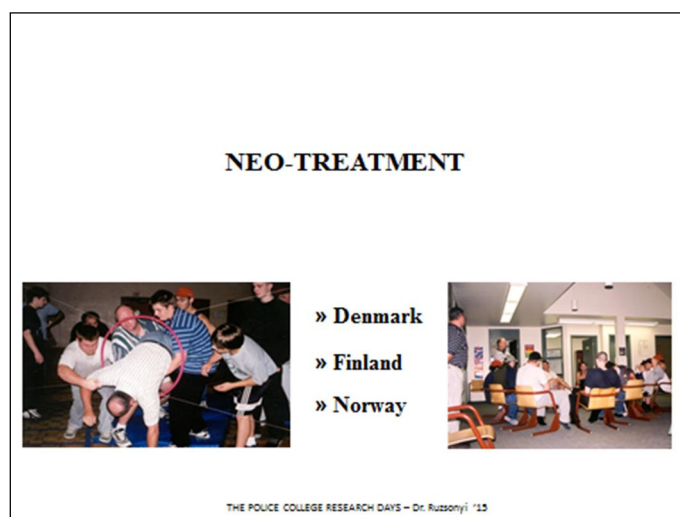

Figure 8

When I titled this category as "Neo-treatment" I wanted to allude to the original roots of "treatment philosophy" and at the same time to indicate that the approach is not medical-like any more.

The prisons using Neo-treatment educational attitude are extremely enlightened. They believe in cooperation, responsibility, human values and self-determination. Many specialists working there and the physical conditions of these prisons are excellent. There are usually more employees in the prisons than prisoners. The societies of these countries are very supportive with the inmates.

As to juveniles Canada is top-ranking in their education respectively how they handle it. It was recognized by them that the prison as environment plays an important part in bringing about positive changes and making them accepted which make re-socialization and reintegration easier for the former prisoners into the society.

The Cognitive Skills Training Programme was elaborated in 1980, the substance of which is the development of the cognitive skills of the offenders. Within the framework of the training it is attempted to develop the cognitive abilities of the inmates that would support their pro-social behaviour such as self-control, critical argumentation, social perspective and the problem-solving abilities in interpersonal conflicts. The aim of the “cognitive model” is to make the behaviour and way of thinking of the inmates more similar to the expectations of the society on one hand and to develop their willingness indispensable for their integration into the society and their success in life on the other hand.

2.4.1. Nova Scotia Youth Centre

Sentence Plan

- Assessment
- Individual Integrated Learning Program (The over-all goal of programming at the Nova Scotia Youth Centre is to provide opportunities to young offenders to actively participate in developing a positive lifestyle.)
- Release Plan Program

Core Programs

- Cognitive Skills
- Life Skills (Self-awareness, Values, Employment Strategies, Communications, Problem Solving, Stress Management, Relationships, Anger Management, Decision Making)
- Attitudes, Values
- Blends approach for all programs

Substance Abuse

- Drug/Alcohol Education
- 12 Weeks Intensive NA, AA

Employment

- Job Readiness Training
- Pre-release Work Placements
- Volunteer Programs

Leisure-time Activities

- Adventure Based Counselling (Trust Building, Goal Setting, Challenge & Stress, Peak Experience, Humour/Fun, Problem Solving)
- Fitness, Clubs, Music, Passive Recreation
- Special Events

Spiritual

- Religious Services
- Individual Spiritual Counselling

Education

- Correspondence, Public School
- Special Needs
- GED
- Twinning Program
- Science Fair

Life/Social Skills

- Aggression Replacement
- Training
- Prepare Curriculum
- Discipline Case Plan

Technical Vocational Training

- Community College
- Carpentry
- Cooking
- Indoor/ Outdoor Maintenance
- Computer

Primary Health

- Health Care
- Psychological, Mental Issues
- Sexuality
- Hygiene

The key of the educational programmes and the full life in the institution is the Youth Worker.

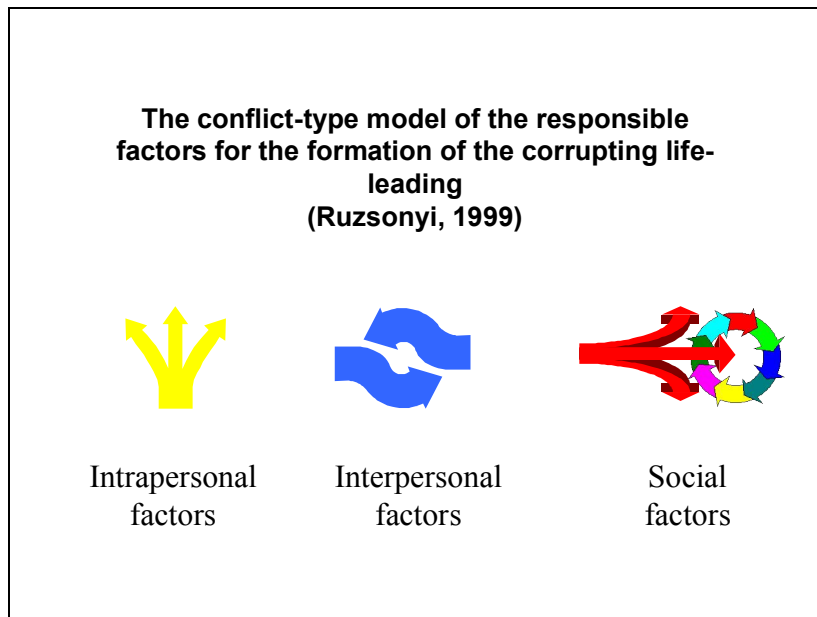
The basic principles of the education for young offenders are:

- they should bear the responsibility for what they do;
- the young offenders have special needs and problems that should separately be dealt with;
- the society has to be protected from criminality;
- young offenders are entitled to have the same rights as the citizens of the society.

The tutors always co-operate with the young offenders when solving the problems and conflicts. The programme assumes respectively requires the permanent personal interaction between the offenders and the tutor. The young offenders continuously evaluate their performance, respectively the responsibility for the things they have done.

2.5. Cognitive training and conflict-management

The cognitive training and the conflict-management are inseparable. The following figure (Figure9) demonstrates a possible classification of conflicts. (Ruzsonyi, 1999/b)

(Figure9)

2.5.1. Intrapersonal type of factors

- » Frustration, increased emotions;
- » Lack of internal self-description/self-image;
- » Lack of problem-solving methods;
- » Inflexible way of thinking;
- » Unsettled value-system;
- » They feel themselves defenceless, give up the demand on the control of their own life.

2.5.2. Interpersonal type of factors

- » They don't understand others' emotions and points of view;
- » Their reactions are habitual;
- » The lack of the thorough analysis of achievement of aims;
- » They don't envisage the possible consequences of their actions;
- » They have an egoist way of looking at the world;
- » They are simple-minded and easily to be manipulated.

2.5.3. Social type of factors

- » They don't understand the essence of the social type behaviour, they are extremely selfish;
- » They are able to concentrate only on the short-range advantage;
- » The lack of the model of pro-social adaptation;
- » Deficient social- and adult relations;

- » Young offenders' social type decision making is not appropriate;
- » They don't accept different roles;
- » Their conclusion making is extreme and their actions are impulsive.

2.5.4. Cognitive deficit and criminality

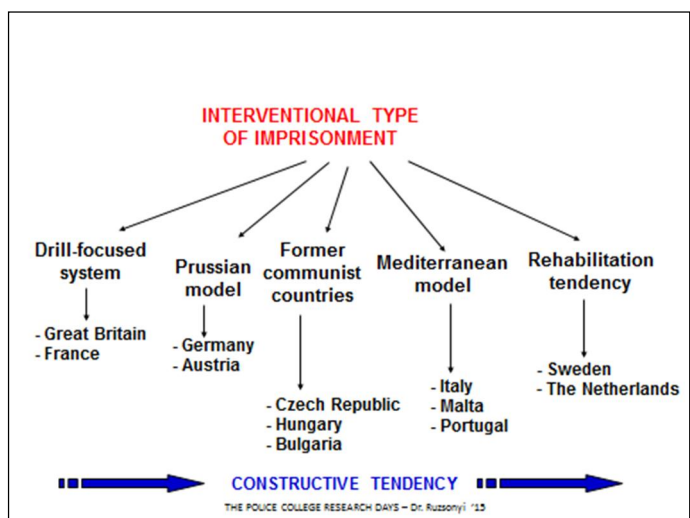
- » The significant part of criminals' way of thinking is particular and they are not able to think in an abstract way;
- » They don't realise the necessity of rules and laws;
- » Their cognitive skills needed for social adaptation are blocked.

The cognitive deficit is an important characteristic of delinquents, but it would be an essential mistake to regard cognitive deficit as the reason for crime.

2.6. Interventional type of imprisonment

From among the enforcement-types this is the most frequently applied type in Europe, its general characteristic is the refrainment from extremities.

Creating sub-groups of the "Interventional type of imprisonment" category helps us to understand the main sameness and differences. (Figure10)

(Figure10)

The "Sub-groups" are:

- (a) Drill-focused system – this sub-group has many similar elements to the "Repressive type" group but it is more human. It emphasizes the defencelessness of the inmates; the majority of prisons was built almost one hundred years ago, the educational programme supply is weak.
- (b) Prussian model – it is a more permissive model than the Drill-focused system. These countries follow the civilian Prussian education method in the prisons as well. Using and trafficking drugs are frequent inside the prisons. The ratio of foreign prisoners is very high. Vocational training is an often used method.

(c) Former communist countries – they can't forget the more than 4-decade-long direct ideological and political influence on the everyday life. The strongest characteristic of that regime was the dictatorial intervention in many areas and the prison system was one of them. The brainwashing, the ideological transformation of the prisoners was the main expectation from the prison services. Because this goal was essentially inaccessible, the prison systems were foredoomed to failure which resulted in disappointment and the feeling of incompetence among prison officers and other experts. Since the political shift these countries started to create their own prison systems and look for an own unique image. In spite of the actual quest for own specificities, these countries' prison systems are based on the same ideological approach of crime, punishment and criminals, and many of the prisons have the same architectural structures. Above all the public expectations are very similar related to the tasks of imprisonment and they are not supportive at all.

(d) Mediterranean model –citizens of these countries like the life in the society and in the prisons as well. Staff and inmates are working together in a relaxed way. The physical means are usually weak; the prison schools are poorly equipped. The religions have strong influence on the prisoners.

(e) Rehabilitation tendency – the life in these countries' prisons are close to the neo-treatment group. The resocialisation types of activities are expansively used. The personal - and material conditions are excellent. The cognitive training programmes are often used. They analyse the need system of their prisoners in a scientific way and apply the outcomes.

2.6.1. Substantial identities of the Interventional type of imprisonment

- The targets declared are relatively homogenous, the re-socialization is in the foreground;
- the importance of the openness, the normalization, the responsibility is accepted,
- the individualization and differentiation of the prisoners is of vital importance.
- their concept of jurisdiction is immature and it is steadily changing, sometimes the demand for reprisal becomes essential;
- the consumption of drugs and its trading within the prison is a key-issue;
- the number of inmates is steadily increasing, the over-crowdedness has become permanent;
- the high percentage of foreign inmates is dominant;
- the professional training is of vital importance;
- the relationship with the living-environment is good;
- the short-term leave is often applied;
- it is obligatory for everyone to work mainly to study;
- during the enforcement the demand for personality-shaping is missing;
- the demand for actual co-operation is also missing.

INTERVENTIONAL TYPE OF IMPRISONMENT
CHARACTERISTICS I.

- » The **REHABILITATION** is the main objective;
- » there is no **REAL** partnership between juveniles and prison officers;
- » some types of **COOPERATION** are possible (drug-free units).

THE POLICE COLLEGE RESEARCH DAYS – Dr. Ruzsonyi '15

Figure 11

2.6.2. There is a substantial difference of the Interventional type of imprisonment

- as to personal and material conditions;
- as to principles of differentiation;
- as to the quality and quantity of the relations that can be held with the outside world, as well as the quality and efficiency of the after-care system.

INTERVENTIONAL TYPE OF IMPRISONMENT
SUBSTANTIAL DIFFERENCES

- » Personal and material conditions;
- » the quality and quantity of the relations that can be maintained with the outside world;
- » the quality and efficiency of the after-care system.

THE POLICE COLLEGE RESEARCH DAYS – Dr. Ruzsonyi '15

(Figure12)

2.7. The essential parallelism of the different type of imprisonment

» *Everywhere the central aim is REHABILITATION.*

» *The pedagogical method of personal model is found everywhere.*

» *The common activity of inmates groups – as an indirect pedagogical method – plays a significant role in the programmes.*

2.7. Institutional culture

The other main characteristic of penal institutions is the „institutional culture”. It is the sum total of the attitudes, beliefs, traditions, symbols, ceremonies and prejudices of current and past staff, the character of the surrounding community and work environment, the history of the operations and the events in the institution and the personalities and ethics of leaders, formal and informal, both past and present. All these elements are extremely important for the successful treatment procedures.

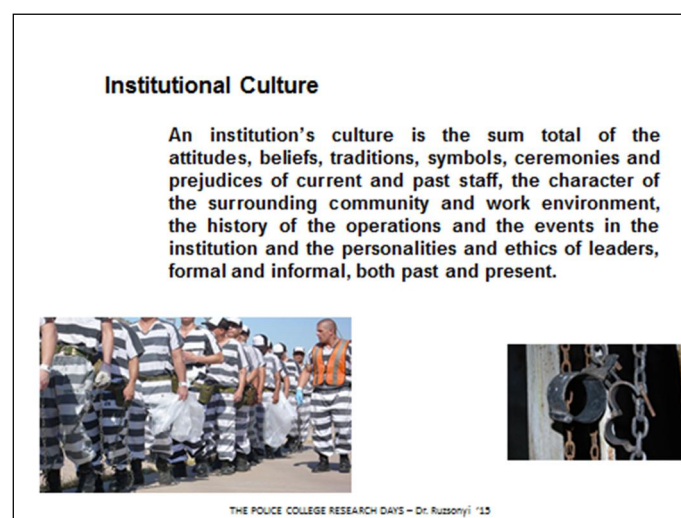

Figure 13

The main tool of changing or at least modifying the institutional culture is education.

3. Conclusion

All prison systems apply prison education all around the world. The philosophical approach of my paper and the base of the presented analysis are holistic. My professional persuasion is that education is an activity and it establishes principle at the same time.

In summary, it is an evidence that rehabilitation is effective in reducing the criminal behaviour in at least some of the offenders. Imprisonment is not a panacea for all criminals but an important and in many cases necessary tool for crime prevention. The evidence from the meta-analyses suggests that effective correctional treatment programmes appear to follow some basic principles. In order to effectively reduce recidivism, treatment programmes should:

(1) Be carefully designed to target the specific characteristics and problems of offenders that can be changed in treatment (dynamic characteristics) and those that are predictive of the individual's future criminal activities (criminogenic) such as antisocial attitudes and behaviour, drug use, anger responses;

(2) Be implemented in a way that is appropriate for the participating offenders and utilizes therapeutic techniques that are known to work (e.g., designed by competent individuals, programming provided by appropriately educated and experienced staff, use of adequately evaluated programmes) and require offenders to spend a reasonable length of time in the programme considering the changes desired (deliver sufficient dosage);

(3) Give the most intensive programmes to offenders who are at the highest risk of recidivism;

(4) Use cognitive and behavioural treatment methods based on theoretical models such as behaviourism, social learning or cognitive behavioural theories of change that emphasize positive reinforcement contingencies for prosocial behaviour and is individualized as much as possible (See more: Beijersbergen et al., 2015; Dowden, Andrews, 2009; Landenberger – Lipsey, 2005; Lipsey 1992; Dowden, Andrews, 2009).

You can find it in professional literature as a clear evidence that well-planned crime prevention strategies not only prevent crime and victimization, but also promote community safety and contribute to the sustainable development of countries. Effective, responsible crime prevention enhances the quality of life of all citizens. It has long-term benefits in terms of reducing the costs associated with the formal criminal justice system, as well as other social costs that result from crime. Crime prevention offers opportunities for a humane and more cost-effective approach to the problems of crime (United Nations, 2010, 3).

Recommendation for improving the system and the process about crime prevention through reintegration

I totally agree with MacKenzie that more information is needed regarding: (1) how to ensure that treatment programmes have adequate integrity; (2) what should be targeted in the treatment (antisocial attitudes, values, employment behaviour, education, etc.); and, (3) what method should be used to deliver the treatment (required staff training, outpatient, in-prison programmes) (MacKenzie, 1996).

Hopefully my international analysis has supported this aspiration. According to my knowledge no researchers or prison experts have created any extensive prison evaluation system by criminal-pedagogical explanation. In this classification system I have concentrated on the over-all atmosphere of the different prisons which represent the common element of their countries. This is a dynamic system – it can change and it has to change according to the development of the elements/ingredients.

I responsibly claim furthermore that my classification system of different treatment strategies is a novelty and it helps to understand the significance of prison treatment and education.

In spite of the character differences of the institutional culture of the analysed categories (repressive, pretentious, repulsive, synergistic, permissive, supporting) we can clearly see that education plays an essential role everywhere. The effectiveness of any prison treatment and education depend on the level and quality of them. The prison atmosphere, level of free-will and cooperation basically determines the success. The main distinction among the introduced categories is based on these differences.

In this paper I wanted to introduce a new point of view about prisons. I strongly believe that prisons are part of any societies and prisoners are human beings who committed crimes and therefore they have to be punished. But the kind of punishment we use against them is vital. Hopefully I was able to point out that all types of imprisonment all over the world serve a reintegration purpose together with deterrence and revenge. These entire targets together serve the third-type of crime prevention in favour of the avoidance of recidivism. The successful third type of crime prevention is thus unimaginable without using prison treatment and education. The reintegration itself is of course an indispensable element of the third-type of crime prevention but not the only one. The supportive attitude of the society, chance for work and accommodation and aftercare network are also indispensable.

Hopefully prison experts, criminologists, social workers and other professionals in the field of justice could find some useful information or at least a new approach of crime prevention through reintegration. I hope that all the others received some unique information or a new structure for the already known facts. I believe that from understanding the importance of crime prevention through reintegration is only one step away from it being supported.

REFERENCE LIST

- American Bar Association (2010) *ABA Criminal Justice Standards on Treatment of Prisoners*, Standard 23-1.2 Treatment of prisoners
http://www.americanbar.org/publications/criminal_justice_section_archive/crimjust_standards_treatmentprisoners.html (March 02, 2015.)
- Beijersbergen, K.A. – Dirkzwager, A.J.E. – Molleman, T. – van der Laan, P.H. – Nieuwbeerta, P. (2015) Procedural Justice in Prison: The Importance of Staff Characteristics. *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology*. Apr, Vol. 59 Issue 4, p337-358.
- Cheng, C. (1993) Development in the Treatment and Rehabilitation of Offenders - *The Hong Kong Experience*. Correctional Services Department Hong Kong
- Correctional Services Department (1985) *Evaluation Report on the Detention Centre* (Young Offenders Section), Hong Kong
- Dowden, C., Andrews, D.A. (1999) “What works in young offender treatment: A meta-analysis” *Forum on Corrections Research*, Vol. 11
- Dowden, C. – Andrews, D.A. (2009) The Importance of Staff Practice in Delivering Effective Correctional Treatment: A Meta-Analytic Review of Core Correctional Practice. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*
<http://www.sagepub.com/vaughnstudy/articles/corrections/Dowden.pdf>
- Dünel, F. (1990) Freiheitsentzug für junge Rechtbrecher. *Situation und Reform von Jugendstrafe, Jugendstrafvollzug, Jugendarrest und Untersuchungshaft in der Bundesrepublik Deutschland und im internationalen*. Bonn: Vergleich. 509-583
- Goffman, E. (1974) *Asylums*. London: Penguin
- HM Prison Service (2009) *Understanding your sentence*. Criminal Justice System.
<https://www.gov.uk/types-of-prison-sentence/concurrent-and-consecutive-sentences> (March 18, 2015.)
- Hong Kong Prisons Department (1981) *An Evaluation of the Detention Centre*. Programme Research Project. Hong Kong
- Irk, F. (2008) Nagyvárosi félelem és szorongás. In: Barabás, T. (Szerk.): *Épített környezet – bűnözés – szituációs bűnmegelőzés*. Budapest: OKRI. 6-35.
- Landenberger, N.A. – Lipsey, M.W. (2005) “The positive effects of cognitive-behavioral programs for offenders: A meta-analysis of factors associated with effective treatment” *Journal of Experimental Criminology*, Vol 1(4), Jan 2005, 451-476.
- Lipsey, M.W. (1992). Juvenile Delinquency Treatment: A Meta-Analytic Inquiry Into the Variability of Effects (From Meta-Analysis for Explanation). In: Cook, T.D., Cooper, H, et. al.,(Eds.) *A Casebook*, P 83-127.
- MacKenzie, D. L: (1996) Criminal Justice and Crime Prevention, Chapter 9. In: Sherman, L. W. and et. al (Eds.) *Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising - A Report to The United States Congress*. University of Maryland. National Criminal Justice Reference Service,
<https://www.ncjrs.gov/works/chapter9.htm> (February 11. 2015.)
- Martinson, R. (1974) “What Works?: Questions and Answers About Prison Reform.” *The Public Interest* 35; 22-54 p

- Miclette, M. (2015) How Many Different Types of Prisons are There?
http://www.jailexchange.com/Jail_and_Inmate_Search_Blog/index.php/how-many-different-types-of-prisons-are-there/information/ (March 18, 2015.)
- National Museum of Crime & Punishment (2015) *Types of prisons*. Washington DC USA
<http://www.crimemuseum.org/crime-library/types-of-prisons> (March 18, 2015.)
- Ruzsonyi, P (2006) The role of criminal pedagogy in promoting prison adaptation and social reintegration. In: Tak, P.J.P. – Jendly, M. (Eds.) *The implementation of prison sentences and aspects of security*. Wolf Legal Publishers, 39-48.
- Ruzsonyi, P. (2011/a) “International research, practices and Prison treatment methodology and Approach to criminal pedagogy in the changing of the inmates”. CEJFE (Centre for Legal Studies of Catalonia) – Spain, Barcelona, Catalonia
- Ruzsonyi, P. (2011/b) Javíthatatlanok? A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fejlődési trendje. *Börtönügyi Szemle, BvOP, 99:4*
- Ruzsonyi, P. (2012) Kriminálpedagógiai alapvetések. In: Hautzinger, Z. – Verhóczki, J.(Eds.) *Sodorvonalban*. Magyar Rendészettudományi Társaság Határrendészeti Tagozat, Budapest, 249-264.p
- Scottish Prison Service. (2009) <http://www.sps.gov.uk/> (March 18, 2015.)
- Tilley, N. and et. al. (2005). *Problem-Solving Street Crime: Practical Lessons from the Street Crime Initiative*. London: Home Office.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2010). *Handbook on the Crime Prevention Guidelines*. United Nations Publication, Sales No. E.10.IV.9)
- Walmsley, Roy (2013) *World Prison Population List* (tenth edition) International Centre for Prison Studies, London (www.prisonstudies.org)
- Williamson, H.E. (1990): *The Corrections Profession*. London: Sage Publications

Davor Solomun¹⁹³

INTEGRACIJOM POLICIJSKE PRAKSE, TEORIJE I ZNANOSTI DO VIŠE KOMPETENCIJA I SIGURNIJEG DRUŠTVA

Sažetak

Evolucija razumijevanja sigurnosti, na tragu osuvremenjenih pristupa sigurnosnim studijama u razvijenom svijetu kojem pripadamo, rezultirala je redefinicijom tradicionalnog, državo-centričnoga referentnog objekta sigurnosti. Višedimenzionalno i višesmjerno širenje sigurnosti od države prema pojedincu, ljudskoj sigurnosti (human security) i ljudskim pravima, značajno određuje suvremenu društvenu ulogu policije kao sigurnosne institucije. Prilagođavanje obrazovnih procesa, naglašeno potrebom za višedimenzionalnim kompetencijama policijskih i kriminalističkih profesionalaca, aktualizira pitanje obrazovnog modela i njegovu kompatibilnost s hrvatskim kvalifikacijskim okvirom. Promjenom paradigme „istraživanje nakon učenja“, u „učenje kroz istraživanje“, želi se utjecati na kreiranje studijskih programa, usmjeravati fokus i prilagodbu nastavnika istraživača, te unaprijediti izlazne kompetencije kriminalista. Razvojem koncepta integriranja policijske prakse, teorije i znanosti, odnosno povezivanjem nastavnih sadržaja i istraživanja s praktičnim sudjelovanjem u policijsko-kriminalističkom postupanju prema sigurnosnim događajima, u realnom vremenu njihova odvijanja, putem Centra za policijska istraživanja na Visokoj policijskoj školi, unaprjeđuje se kvaliteta nastave te jačaju kompetencije kriminalista i nastavnika.

Ključne riječi: integralni model, sigurnost, policijska znanost, Centar za policijska istraživanja.

1. Uvod

Sigurnost suvremenog doba naglašava brigu o ljudskim potencijalima, kako zbog novih nesigurnosti, ugroza i prijetnji, tako i zbog civilizacijskog napretka u razumijevanju svekolikih ljudskih vrijednosti, a posebice, ljudskih prava i sloboda građana.

Pod ljudskim kapitalom razumijevamo znanja, vještine i kompetencije koje doprinose individualnom, društvenom i gospodarskom blagostanju (OECD, 2002). Skrb i upravljanje ljudskim potencijalima jedna je od najvažnijih funkcija suvremenog menadžmenta, a ljudski kapital I u privatnom poduzetništvu i u državnoj i javnoj upravi, jednako je vrijedan i temelji se na istim zakonitostima. Ljudski kapital se odnosi na produktivne sposobnosti pojedinca – to jest znanje, vještine i iskustvo koji imaju ekonomsku vrijednost (Noe i sur., 2006).

Društvo znanja (*knowledge society*) pretpostavlja cjeloživotnu edukaciju u kojoj je opći cilj unaprjeđivanje kvalitete ljudskog kapitala u nacionalnim okvirima te razvoj potencijala pojedinca. U odnosu na stabilnost i nacionalnu sigurnost, ljudski potencijali znače ključnu sastavnicu i uz gospodarstvo, demografiju, strateške sirovine i međunarodne prilike, u kategoriji su tzv. *drivera* stabilnosti.

Razvoj ljudskih potencijala u funkciji sigurnosti društva i nacionalne sigurnosti, posebno je značajno nacionalno pitanje svakog obrazovnog, znanstvenog i tehnološkog sustava.

¹⁹³ Mr.sc. Davor Solomun, viši predavač i voditelj Centra za istraživanja na Visokoj policijskoj školi, MUP RH, e-mail: dsolomun@fkz.hr

Promišljajući teorijsko utemeljenje upravljanja ovim resursima, uporište nalazimo u sigurnosti kao javnom dobru. Slijedom toga može se govoriti o upravljanju ljudskim potencijalima u javnoj upravi. Ove potencijale, u užem smislu (Marčetić, 2007) označava se kao ukupnost formalnih znanja, praktičnih vještina, sposobnosti, ponašanja, socijalnih obilježja, psiholoških osobina i drugih mogućnosti javnih službenika, kao najznačajnije skupine ljudi u javnim organizacijama na poslovima od javnog interesa.

Višedimenzionalno i višesmjerno širenje sigurnosti od države prema pojedincu, ljudskoj sigurnosti (*human security*) i ljudskim pravima, značajno određuje suvremenu društvenu ulogu policije kao sigurnosne institucije.

Vizijom Ministarstva unutarnjih poslova i drugih institucija sustava zaštite i spašavanja Republike Hrvatske, istaknuta je težnja prema održavanju uvjeta u društvu gdje će se građani osjećati slobodni, sigurni, zaštićeni i zbrinuti od svih oblika nasilja, nesretnih slučajeva, elementarnih nepogoda i katastrofa, s trendom kretanja negativnih pojava, događaja i posljedica, prema nultoj stopi ugrožavanja.

Pri tom zaštita i spašavanje života, osobnog integriteta i imovine sa svrhom održavanja stanja javnog reda, sigurnosti i pripravnosti na najvišoj razini, označeno je misijom, a smanjenje opasnosti od kažnjivih ponašanja i posljedica elementarnih nepogoda, glavnim strategijskim ciljevima.¹⁹⁴

Policijski obrazovni sustavi određeni su unutarnjim zakonitostima, odnosno potrebom razvoja ljudskih potencijala u službi ostvarenja temeljne društvene uloge policije i udovoljenja zakonskom djelokrugu policijskih poslova i ovlasti.¹⁹⁵ Posebice se to odnosi na temeljno policijsko obrazovanje, osposobljavanje, specijalizaciju i stručno usvršavanje.

Međutim, visoko policijsko obrazovanje podložno je i prilikama na tržištu znanja, čime izlazi iz internih okvira i trpi zakonitosti sustava visokog obrazovanja u najširem smislu.

Stoga prilagođavanje obrazovnih procesa, naglašeno potrebom za multidisciplinarnim kompetencijama policijskih i kriminalističkih profesionalaca, aktualizira pitanje obrazovnog modela i njegovu kompatibilnost s Hrvatskim kvalifikacijskim okvirom¹⁹⁶, ali i europskim edukacijskim standardima i programima.

Ovim radom, temeljeno na analizi stanja i mogućnosti, projektira se model unaprjeđivanja visokog policijskog obrazovanja u okvirima Visoke policijske škole.

Kao podlogu implementacije integralnog modela, rad sadržajno obuhvaća cjeloživotno obrazovanje, sigurnost kao predmet policijske znanosti i kriminalistike, integralnu teoriju, ocjenu stanja i Centar za policijska istraživanja kao okosnicu implementacije modela, te osnovne elemente strateškog plana.

2. Cjeloživotno obrazovanje

S obzirom na policijsku službu kao karijernu kategoriju s pretpostavkom ukupnog, cjelovječnog profesionalnog angažmana pojedinca, za ovaj obrazovni sustav izuzetno je važno cjeloživotno obrazovanje i učenje,¹⁹⁷ postavljeno i kao jedna od temeljnih orijentacija Strategije obrazovanja znanosti i tehnologije

¹⁹⁴Strateški plan MUP-a i drugih institucija u funkciji zaštite i spašavanja za razdoblje 2014.-2016., <http://www.mup.hr/UserDocsImages/minstarstvo/2013/strateski%20plan%20MUP-2014-2016-v-3.pdf>, (12. 2. 2015.)

¹⁹⁵Zakon o policiji, NN [34/11.](#), [130/12.](#), [89/14.](#), [151/14.](#) i Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, NN [76/09.](#), [92/14.](#)

¹⁹⁶Hrvatski kvalifikacijski okvir - HKO (engl. Croatian Qualifications Framework) instrument je uređenja sustava kvalifikacija u Republici Hrvatskoj koji osigurava jasnoću, pristupanje stjecanju, pouzdano stjecanje, prohodnost i kvalitetu kvalifikacija te povezivanje razina kvalifikacija u RH s razinama kvalifikacija Europskoga kvalifikacijskog okvira (EKO) i Kvalifikacijskog okvira Europskoga prostora visokog obrazovanja (QF-EHEA) te, posredno, s razinama kvalifikacija kvalifikacijskih okvira u drugim zemljama. Više u Zakonu o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, dostupno na: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=3393>.

¹⁹⁷Takav sveobuhvatni koncept obuhvaća učenje u svim životnim razdobljima i u svim izvedbenim oblicima, tj. uključuje programe formalnog odgoja i obrazovanja (ranog i predškolskog, osnovnoškolskog, srednjoškolskog i visokoškolskog, kao i obrazovanja, osposobljavanja i usavršavanja odraslih), neformalnog obrazovanja, ali i nenamjerno, neorganizirano i spontano stjecanje znanja, vještina, stavova i vrijednosti na neformalne i informalne načine. Više u Strategiji na: <https://www.azvo.hr/hr/novosti/1061-strategija-obrazovanja-znanosti-i-tehnologije>, 12. 2. 2015.

Republike Hrvatske. Obrazovanje pri tom obuhvaća samo organizirano učenje dok je učenje širi koncept koji uključuje i nenamjerno, neorganizirano i spontano stjecanje znanja te se može provoditi cijeli život. Cjeloživotno učenje odnosi se na sve aktivnosti stjecanja znanja, vještina, stavova i vrijednosti tijekom života radi njihova usvajanja ili proširenja, i to u okviru osobnog, društvenog ili profesionalnog razvoja i djelovanja pojedinca. Cjeloživotno učenje predstavlja osnovu osobnog razvoja te snalaženja i neprestane prilagodbe pojedinca promjenjivim okolnostima u osobnom životu, na radnom mjestu i u društvenoj zajednici.¹⁹⁸

Na izvjestan način ovdje se isprepliće obrazovanje (edukacija) kao društveno važan proces razvoja karijere i stjecanja osobnih znanja i vještina s podukom (*training*) kadrova koja podrazumijeva pripremanje za zanimanje ili stjecanje specifičnih vještina u funkciji posla i poduzeća (Buble, 2006).

Dinamičnost predmeta policijske profesije, počevši od individualne i javne sigurnosti, kriminaliteta i drugih ugrožavajućih pojava, preko organizacije, novačenja i drugih aspekata policijskog menadžmenta do međunarodne suradnje i obuke službenika, zahtijeva kontinuirano prilagođavanje i razvijanje obrazovnih sadržaja, metoda i ciljeva. Istovremeno to pretpostavlja i samoinicijativno, neformalno i informalno obrazovanje službenika.

U sklopu europskih smjernica za reformu obrazovanja¹⁹⁹ je i reforma policijskog obrazovanja, gdje se sugerira potreba za koncipiranjem novog, transparentnog sustava primanja na rad u Ministarstvo unutarnjih poslova, te raspored i napredovanje u službi, budući da su gotove sve moderne policije organizirane kao karijerne i hijerarhijske službe.²⁰⁰

Reforma policijskog obrazovanja bitna je i sa stajališta policijske kulture koja se definira kao način reakcije policijskih službenika na pritiske i konfliktnosti njihovog posla, a karakteriziraju je socijalna izolacija, konzervativizam, sumnjičavost i naglašena interna solidarnost.²⁰¹

Policijska i kriminalistička edukacija razumijeva obrazovne sadržaje iz širokog znanstvenog spektra, ali traži i dubinsku specijalizaciju i usavršavanje. U tom smislu otvara se pitanje prostora i razine primjenjivosti znanstvenih metoda, odnosno gdje je mjesto policijskih znanosti.

3. Sigurnost kao predmet policijske znanosti i kriminalistike

Prije znanstvenog konteksta, policiju se može označiti djelatno i organizacijski. U raspravi o utemeljenosti policijske znanosti i njenom doprinosu policijskoj praksi (Butorac, Solomun, 2013) ističe se kako znanost o policiji pripada širokom korpusu znanja koje dijeli s kriminologijom, pravom, kriminalistikom i drugim forenzičnim znanostima, sociologijom, psihologijom, menadžmentom, te sigurnosnim, političkim i drugim akademskim disciplinama. Rasprostranjeno je mišljenje kako se policijska znanost primarno bavi sigurnosnim fenomenima slijedom čega se pojednostavljeno može nazivati i sigurnosnom znanostu (Porada i sur., 2006, 17; prema Erneker, Holcr, 1997). Prema kriteriju prostornog određenja sigurnosti na vanjsku i unutarnju, policijska znanost s unutarnjeg motrišta može se shvatiti kao integralni dio šireg koncepta

¹⁹⁸ O Metodologiji za razvoj strukovnih standarda zanimanja, kvalifikacija i kurikuluma, više na:

<http://www.asoo.hr/UserDocsImages/projekti/kvalifikacije/eu/%20knjige/3%20Metodologija.pdf>, (12. 2. 2015.)

¹⁹⁹ Na nacionalnoj razini to se posebice odnosi na reformu sustava kvalifikacija putem standarda zanimanja, standarda kvalifikacija i obrazovnih programa.

²⁰⁰ Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske: Reforma policijskog obrazovanja, <http://www.mup.hr/173.aspx>, 2014-05-11.

²⁰¹ Na zatvaranju PHARE 2005 Twinning projekta „Jačanje upravljanja ljudskim potencijalima, sustava obrazovanja i obuke MUP-a Policijske akademije“, glavni ravnatelj policije V. Faber je istaknuo kako su se do sada u reformama bavili uglavnom reformama strukture, a premalo zadirali u policijsku kulturu i filozofiju. Naglasio je da su najveće naše bogatstvo ljudi, policijske službenice i policijski službenici, te da je vrijeme ozbiljnog zahvaćanja u problematiku upravljanja ljudskim resursima neminovnost. To je potencijal u kojem možemo na najbolji mogući način unaprijediti stanje i odnose u policijskoj organizaciji te time unaprijediti policijsku uslugu građanima. Više na: <http://www.mup.hr/14828.aspx>, 12. 2. 2015.

policijskih i pravnih znanosti što uključuje bavljenje ugrozama, prijetnjama ili povredama javnog reda i mira, života i imovine građana, prevenciju, otkrivanje, razjašnjavanje, procesuiranje, sankcioniranje kriminaliteta i drugo. Vanjski aspekti policijske znanosti, slijedeći sadržaj vanjske sigurnosti, uključivali bi brojne aspekte međunarodne policijske suradnje, bilo u okvirima EU integracija (Europol, CEPOL, Frontex i dr.) ili globalno, ulogu policije u sustavu međunarodne sigurnosti i misijama uspostavljanja i održavanja (*peace making i peace keeping*) međunarodnog mira i sigurnosti pod okriljem Organizacije ujedinjenih nacija, NATO-a, bilateralne i višestrane policijske aranžmane i drugo.

Zastupljenost policijske znanosti u svim aspektima sigurnosti, nedvojbeno potvrđuje policiju kao instituciju – okosnicu suvremenog sustava nacionalne sigurnosti, usprkos mišljenjima (Tatalović, Bilandžić, 2005), koja policiju isključuju i osporavaju joj prepoznatljivost uloge u sustavu nacionalne sigurnosti.

Istaknuti sadržaji policijske znanosti, odnosno obilježja policijske teorije i prakse, otvaraju prostor utjecajima i trendovima širega znanstvenog okruženja.

Europska unija (EU), kao sigurnosni, znanstveno-istraživački i obrazovno-policijski kontekst, stvara ozračje i sugerira usklađivanje pripadajućih procesa u Republici Hrvatskoj.²⁰²

Slijedeći trendove u europskom policijskom visokom obrazovanju, znanosti i istraživanjima, posebice kroz programe CEPOL-a²⁰³, opravdanim se čini predmet policijske znanosti i istraživanja orijentirati prema EU kontekstu.

Okvirni program EU za istraživanje i inovacije „Obzor 2020“ (*Horizon 2020*),²⁰⁴ kao trodimenzionalni programski i financijski prioritet i kontekst, ističe društvene izazove²⁰⁵ kao jedan od tri krupna prioriteta. U 7. poglavlju „Sigurna društva: zaštita slobode i sigurnosti Europe i njezinih građana“, odnosno potpoglavlju „Sigurnost“, ističe se europsko suočavanje s velikim socioekonomskim izazovima kao što su rastuće ekonomske i kulturne međuovisnosti, starenje, društvena isključenost i siromaštvo, nejednakosti i migracijski tijekovi, zatvaranje digitalnog jaza i drugo. To proizvodi brojne oblike nesigurnosti: kriminal, nasilje, terorizam, kibernetičke napade, zlouporabe privatnosti i drugo, što narušava povjerenje među građanima i prema institucijama.²⁰⁶

Borba protiv kriminala i terorizma, jačanje sigurnosti kroz upravljanje granicama, održavanje kibernetičke sigurnosti, jačanje otpornosti na krize i prirodne katastrofe, te osiguranje privatnosti i slobode na Internetu i jačanje društvenih dimenzija sigurnosti, ciljana su europska pitanja i aktivnosti koja najizravnije tangiraju programe sigurnosnog djelovanja i u našoj zemlji.

Brojni sigurnosni fenomeni kao predmet policijskog djelovanja, istovremeno predstavljaju i pitanja, odnosno predmet istraživanja.

Sustav policijsko-znanstvene spoznaje razlikuje predznanstvenu i znanstvenu razinu (Butorac, Solomun, 2010., prema: Porada i sur., 2006, 24). Predmet predznanstvene policijske spoznaje je određena pojedinačna situacija dok je kod znanstvene predmet apstraktan, odnosno neodređena, idealizirana policijska situacija²⁰⁷. Brojne sigurnosno-policijske teme podobne su i za razvojna i za temeljna znanstvena istraživanja.

²⁰² Krupni strategijski dokumenti EU su: Europa 2020, Strategija unutarnje sigurnosti EU, Obzor 2020 i dr.

²⁰³ Europska visoka policijska škola (European Police College).

²⁰⁴ Više na: <http://www.obzor2020.hr/>, 12. 2. 2015.

²⁰⁵ Cjelina „društveni izazovi“ podrazumijeva 7 strateških prioriteta: zdravlje, demografske promjene i kvaliteta života, sigurnost hrane, održiva poljoprivreda i šumarstvo, istraživanje mora, pomorja i unutarnjih voda i bioekonomija, sigurna, čista i učinkovita energija, pametni, zeleni i integrirani promet, klimatska aktivnost, okoliš, učinkovitost resursa i sirovine, uključiva, inovativna i promišljena društva, te sigurna društva.

²⁰⁶ Strateški cilj u poglavlju Sigurnost je poduprijeti unutarnju i vanjsku sigurnosnu politiku Unije i ostvariti kibernetičku sigurnost, povjerenje i privatnost u Jedinственном digitalnom tržištu. Posve je jasno kako su mnoge infrastrukture i usluge u privatnom vlasništvu, ali postizanje javne sigurnosti ostaje odgovornost javnih tijela, pa je sigurnost pitanje koje se može rješavati samo međusobnom suradnjom svih dionika, <http://www.obzor2020.hr/drustveni-izazovi-sadrzaj/sigurnost-opis>, 15. siječnja 2015.

²⁰⁷ Razine policijske spoznaje razlikuju se i prema subjektu, ishodima, jeziku i institucijama.

S obzirom na predmet i metodologiju kriminalistike, te trendove u suvremenoj znanosti, očekuje se poticanje *inter, multi i trans* disciplinarnih istraživanja što bi istraživačima bio i svojevrsni izazov prilikom kreiranja novih projekata.

Kriminalistička interdisciplinarnost obilježava i određuje izlazne kompetencije i misiju studijskih programa Visoke policijske škole, te značajno određuje odnos predmeta kriminalističke struke i znanosti spram drugih disciplina.

Primarna funkcija kriminalista kao izlaznoga stručnog profila s pripadajućim kompetencijama, materijalizira se kroz društvenu i državno-upravnu funkciju Ministarstva unutarnjih poslova RH, kao središnjeg tijela, ali i resora namijenjenog postizanju individualne i unutarnje sigurnosti, te očuvanju reda i poretka hrvatske nacije i društva.

Briga i odgovornost za postizanje zadovoljavajuće razine stanja sigurnosti temeljni je smisao djelovanja policije kao središnje službe Ministarstva. U tom procesu važno je prirodno jedinstvo policije i kriminalističkog multidisciplinarnog odnosa spram sigurnosnih fenomena.

Upravo na relaciji i u odnosu sigurnost – policija/kriminalistika – pravo, nalazimo temeljnu svrhu i sadržaj stručnih izazova ali i utemeljenje istraživačkih napora, interesa i pitanja. Odnos ovih područja i elemenata usložen je utjecajem brojnih znanstvenih i stručnih disciplina koje se sustavno angažira za rješavanje pripadajućih sigurnosnih fenomena.

U zahvatu sigurnosnog događaja, od saznanja ili pretpostavke da se zbio ili mogao dogoditi, preko kriminalističke diferencijalne dijagnoze i kriminalističkoga metodološkog okvira i istraživanja, do sigurne spoznaje i forenzičkim spektrom potvrđivanja nedvojbenog kauzaliteta između osobe i događaja (dokazivanje), ovime se oživotvoruje brojne znanstvene discipline (Solomun, 2007).

Posebno je u tom spektru važno pravno i kazneno pravno područje struke i znanosti jer je, pored prevencije, imperativ sigurnosnog djelovanja policije i primjene kriminalistike u dokazivanju odgovornosti za povredu zaštićenog dobra. Ne manje važnu ulogu u odnosu prema i negativnim i pozitivnim sigurnosnim pojavama (Petz, 1996), imaju sociološke, kriminološke, psihološke, organizacijske, informacijske, politološke, biomedicinske, ekonomske, tehničke i druge znanstvene discipline.

U logičkom sklopu prirodno jedinstvo policije i kriminalistike čini se jasnim, no težnja za znanstvenim osamostaljenjem, emancipacijom i čvršćim pozicioniranjem u znanstvenoj nomenklaturi, u ovom logičkom jedinstvu, čini se, potenciraju koliziju.

Dodatnu dimenziju kompleksnosti ovog sklopa potvrđuje rasprava o znanstvenom utemeljenju policije kao institucije i kao funkcije (djelatnosti) svojstvena europskom prostoru od pedesetih godina prošloga stoljeća.

Oslušivanjem znanstvenog okruženja i slijeđenjem promjene paradigme „istraživanje nakon učenja, u „učenje kroz istraživanje“,²⁰⁸ moglo bi se utjecati na kreiranje studijskih programa, usmjeravati fokus i prilagodbu nastavnika istraživača, te unaprijediti izlazne kompetencije kriminalista.

No, značajna razdvojenost studijskih od istraživačkih sadržaja i nedovoljna uključenost studenata u istraživanja tijekom i nakon studija upućuje na potrebu promišljanja poticajnijeg sustava. Poslijediplomske ambicije kriminalističkih i policijskih profesionalaca, zbog ovog beskonceptijskog prostora i dezintegriranosti ostaju neispunjene. Na taj način trpe i njihove kompetencije.

²⁰⁸ Zastupljeno posebice u raspravama o strateškim smjernicama razvoja hrvatskog obrazovanja, znanosti i tehnologije na razini HAZU, Sveučilišta, znanstvenih i drugih institucija.

4. Integralna teorija kao metodološka baza

Najnapredniji modeli današnjeg razvoja zaposlenika i organizacije utemeljeni su u Integralnoj toriji Kenetha Wilbera (Borš, 2012).²⁰⁹

Ova teorija pokušava sintetizirati najbolje od predmoderne, moderne i postmoderne stvarnosti (Esbjörn-Hargens, 2010). Pokušava međusobno povezati i uključiti već postojeće individualne pristupe stvarnosti u mrežu pristupa koji se međusobno obogaćuju. Primjenjuje se u raznim područjima od integralne umjetnosti, ekologije, ekonomije, politike i psihologije do matematike.

Metodološki teorija počiva na "svekvadrantnom", "sve razinskom" – AQAL modelu²¹⁰ koji uključuje 5 elemenata: kvadrante, linije, razine, tipove i stanja.

Integralna teorija je podudarna s holističkim pristupom koji podrazumijeva promatranje složenih pojava, predmeta i problema u kojem se istražuju uzajamne povezanosti i međuovisnosti komponenti sustava, a koje treba promatrati u okviru funkcioniranja sustava kao cjeline i u skladu s postavljenim ciljevima (teleološko načelo), a ne zasebno ili neovisno o drugim komponentama.

Integralni obrazovni pristup temelji se na elementima tradicionalnog (konvencionalnog) i alternativnog (holističkog) pristupa obrazovanju.

5. Ocjena stanja

Posebice relevantnim za ocjenu stanja i argumentaciju integralnog modela, čine se rezultati sadržani u Izvješću o kvaliteti za akademsku 2014/15. godinu²¹¹. Izvješće je izradilo Povjerenstvo za kvalitetu Visoke policijske škole (nastavno VPŠ). Strukturirano prema područjima vrednovanja, u kategoriji o studentima i studiranju ističe se kako nastavnici pozitivnim ocjenjuju „posjedovanje određenog stupnja znanja iz prakse te redovito pohađanje nastave“, dok su negativnosti “nedovoljna suradnja Službe za ljudske potencijale MUP-a i VPŠ u svezi sa studiranjem, te nedovoljna motivacija studenata za studiranje”. Istovremeno, u kategoriji korisnosti studiranja promovirani studenti pokazuju relativno “nizak stupanj zadovoljstva u odnosu na studijske programe”. Osnovna zamjerka je “nedovoljna povezanost studijskih programa i prakse”, dok u odnosu na moguće unaprjeđenje izlaznih rezultata studiranja, ispitanici prioriternim ističu “unaprjeđenje prakse/struke kao svrhe studiranja”.

Ocjenjujući opće stanje i okolnosti obrazovanja na VPŠ-u solidnim, Povjerenstvo preporučuje u sljedećem razdoblju intenzivirati povezanost VPŠ-a s Ravnateljstvom policije na svim razinama.

Rezimirajući rezultate ranijih analiza temeljenih na pokazateljima elemenata strategije stručnog i znanstvenog rada, znanstvenih i stručnih radova, projekata do međunarodne suradnje, produktivnosti i etičnosti, razvidno je kako stvaralačka aktivnost nastavnika VPŠ-a odgovara prosječnim vrijednostima našega sveučilišnog i veleučilišnoga znanstvenog i stručnog ambijenta.

Posebnost kriminalističko-policijskog-sigurnosnoga znanstvenog i stručnog sklopa, te statusna i organizacijska osobitost VPŠ-a značajno utječe na njene stručne i istraživačke rezultate.

²⁰⁹ Kenneth E. Wilber, utemeljitelj Integralnog instituta, jedan je od najpoznatijih znanstvenika i istraživača razvoja ljudi i sustava. Povezao je radove vodećih mislioca u tom području, stvorivši Integralnu teoriju. O Integral School OD (ISOD), više na: <http://aspiria.org/isod/>, 12. 2. 2015.

²¹⁰ AQAL je kratica za "sve-kvadrante, sve-razine". AQAL se često koristi kao istoznačnica s pojmovima: integralna teorija, integralni pristup, integralna mapa, integralni model i integralni operativni sustav (IOS). Praktična korelacija „sve – kvadrantnom , sve – razinskom“ (AQAL) modelu (teoriji, pristupu) niz je metodologija koje se nazivaju integralni metodološki pluralizam (IMP), a primjena AQAL modela u kontekstu osobnog razvoja zove se integralna životna praksa (IŽP) (Rentschler, 2006).

²¹¹ Izvješće o kvaliteti visokog obrazovanja na Visokoj policijskoj školi (akademski godina 2013/2014), usvojeno na Stručnom vijeću VPŠ. 26. 11. 2014.

Relativna zaštićenost od konkurentskih snaga na tržištu znanja, fokusiranost visokoobrazovnoj djelatnosti za potrebe policije i državne uprave i relativno ograničene samostalnosti upravljanja i odlučivanja, posebice kod zapošljavanja, te planiranja i upravljanja financijskim resursima, VPŠ ostvaruje relativno zadovoljavajuće rezultate.

Iako bez formaliziranog koncepta znanstveno istraživačke orijentacije, zahvaljujući zavidnim individualnim postignućima najvećeg broja nastavnika, VPŠ relativno uspješno, ali ispod mogućnosti, participira u visokoškolskom i znanstvenom okruženju.

Prosudjujući stanje VPŠ u području stručne i znanstvene djelatnosti matricom SWOT²¹², može se zaključiti da *unutarnju snagu* čine nastavnici, studenti, infrastruktura, tradicija, te ekskluzivnost studijskih programa (jedina u RH) i predmeta istraživanja, teorijsko-praktična integracija s uzajamnim povratnim djelovanjem nastavnika i praktičara, te da ovi elementi čine prevagu u odnosu spram *unutarnjih slabosti* među kojima se ističu organizacijska i financijska ograničenost (MUP), nedosljednost u subvencioniranju i podršci znanstvenog razvoja nastavnika, sustav novačenja i upravljanja ljudskim potencijalima, relativni komoditet i konkurentska zaštićenost nastavnika, nedovoljna određenost prema međunarodnoj suradnji i mobilnosti i drugi.

Procjenjujući *prilike i mogućnosti u okruženju* možemo istaknuti naglašene i aktualne potrebe društva, zajednice i građana za unaprjeđenje svih aspekata sigurnosti, suvremene trendove i podržavanje istraživačkih i znanstvenih aktivnosti iz europskih strategijskih, programskih i financijskih okvira, što bi kao pozitivni efekti trebali djelovati na VPŠ i činiti prevagu u odnosu spram eventualnih *ugroza ili prijetnji iz okruženja* koje je teško i prepoznati, ali se ipak naziru u jačanju natjecateljskih sposobnosti sličnih institucija i njihovo apliciranje prema sredstvima u domaćim i međunarodnim fondovima, značajan zaokret obrazovne i visokoškolske politike MUP-a te relativiziranje uloge VPŠ i slično.

Ocjenjivanjem pokazatelja snage, slabosti, mogućnosti i prijetnji mogu se prepoznati negativnosti prema kojima treba poduzeti mjere poboljšanja.

Utvrđivanjem koncepta kao ideje te strategije kao načina znanstvenog i stručnog djelovanja, neutralizirao bi se temeljni nedostatak i stvorile pretpostavke za dugoročno uspješniju stručnu i znanstveno-istraživačku aktivnost VPŠ.

Dosljednijom politikom poticanja i subvencioniranja znanstvenog razvoja nastavnika (stjecanje doktorata, inozemna usavršavanja i drugo) te uvođenjem pravila znanstvenog novačenja osigurala bi se dugoročna stabilnost te razvila unutarnja i vanjska konkurentnost VPŠ-a.

Sustavno reguliranje autonomije financijskog poslovanja i identifikacija putem samostalnoga računovodstvenog pozicioniranja unutar MUP-a, VPŠ-u bi osiguralo vanjsku prepoznatljivost i pretpostavku natjecajne sposobnosti u apliciranju prema projektima. Utemeljenost ove primjedbe može se argumentirati činjenicom isticanja Projektnog prijedloga (apliciranja) Visoke policijske škole putem Centra za policijska istraživanja 2014. godine, na Natječaj Ministarstva znanosti obrazovanja i sporta RH i Europskog socijalnog fonda u tematskom okviru: "Unaprjeđenje kvalitete u visokom obrazovanju uz primjenu Hrvatskog kvalifikacijskog okvira", operativnog programa "Razvoj ljudskih potencijala" 2007.-2013. Projektni prijedlog je u postupku evaluacije odbijen *zbog nedostavljanja Potvrde o stanju duga prijavitelja* (MUP). Uprkos pravovremeno protokoliranim obavijestima i preciziranim zahtjevima, ali i neformalnim akcijama s razine VPŠ i Centra u svrhu kompletiranja dokumentacije, na razini Ministarstva ova obveza nije dovoljno respektirana i neuspjeh na natječaju za bespovratno dobivanje respektabilnih 700.000,00 kuna, uslijedio je kao logična posljedica.

²¹²SWOT analiza (akronim od Strengths – snage, Weaknesses – slabosti, Opportunities – prilike i Threats – opasnosti), označava strategijski instrument i kvalitativnu analitičku metodu kojom se stupnjevanjem elemenata u okviru 4 polja analize – mogućnosti, ograničenja, prednosti, nedostaci – procjenjuju jake i slabe strane, pogodnosti i problemi razmatranog predmeta ili pojave.

Ofenzivnije i redovitije prijavljivanje novih projekata u domaćim, posebice u EU istraživačkim okvirima i programima ojačalo bi poziciju Visoke policijske škole te jamčilo njenu perspektivu i perspektivu nastavnika.

Kao prilog ove ocjene, ali i kao element utemeljenja ideje o predstavljanju integralnog modela, može poslužiti Završno izvješće i Akreditacijska preporuka²¹³ neovisnog, stručnog povjerenstva Agencije za znanost i visoko obrazovanje RH u postupku reakreditacije Visoke policijske škole. Povjerenstvo zaključno ističe kako se studijski programi moraju unaprijediti u pravcu integriranja teorije i prakse dok se utemeljenje Centra za policijska istraživanja ocjenjuje posebnim primjerom dobre prakse.

S tim u vezi, povećanje kadrovskih, organizacijskih i financijskih potencijala u funkciji adekvatnog odgovora na izazove visokoga policijskog obrazovanja, određeno je kao opći strateški petogodišnji cilj²¹⁴ VPŠ do 2018. godine.

6. Centar za policijska istraživanja – okosnica implementacije modela

Strategija reforme sustava upravljanja ljudskim potencijalima Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske za razdoblje 2009.-2011. godine, kao normativni, strateški dokument s četiri krupne smjernice, kao 4. ističe Prilagodbu organizacije Policijske akademije novim ulogama i zadaćama.

U kontekstu jačanja obrazovnog inženjeringa na Policijskoj akademiji utemeljen je Centar za policijska istraživanja (u daljnjem tekstu Centar) kao sastavnica Visoke policijske škole.

Proklamirani ciljevi Centra odnose se na okupljanje svih predavača, profesora i istraživača VPŠ, i uključivanje istraživača drugih hrvatskih i europskih srodnih institucija.

Kao tijelo u svrhe istraživanja, utvrđivanja i evaluacije razvoja i tendencija nesigurnosti i kriminaliteta, Centar bi trebao doprinijeti razjašnjavanju i definiranju velikih smjernica i strategija Vlade RH-e, poglavito u prevenciji, omogućiti ažuriranje sadržaja obuke, omogućiti vrednovanje profesionalnog razvoja predavača i ojačati njihovu stručnost.

Djelovanje Centra rezultiralo bi prijedlozima, preporukama ili projektima iz područja policijskih metoda i tehnika, a rad bi, ovisno o predmetu i prirodi, mogao uključiti sve djelatnike Ministarstva.

Istovremeno se posebnost misije Centra očituje u stvaranju preduvjeta za višesmjerno i povratno stručno i profesionalno djelovanje policijskih i kriminalističkih stručnjaka.

Temeljeno na najvišim nacionalnim i resornim strategijama razvoja ljudskih potencijala, izvorišno u nižim organizacijskim višegodišnjim smjernicama i strategijama, Centar slijedi viziju, misiju i ciljeve Visoke policijske škole, Višegodišnje smjernice obrazovanja i obuke policijskih službenika²¹⁵, Strateški plan MUP-a, Strategiju razvoja ljudskih potencijala u državnoj službi, Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije kao i druge okvirne programe i strateške smjernice iz područja znanosti i visokog obrazovanja.

Centar je Statutom VPŠ pozicioniran kao tijelo koje će se baviti primijenjenim istraživanjima delinkvencije i kriminaliteta, pitanjima sigurnosti, standardizacijom policijskog postupanja i promicanja dobre policijske prakse.

²¹³ Dopis broj: KLASA: 602-04/13-04/0035; URBROJ: 355-02-04-14-9 i Akreditacijsku preporuku KLASA: ista, URBROJ: 355-02-04-14-8 Agencije za znanost i visoko obrazovanje za Visoku policijsku školu, te Završno izvješće Stručnog povjerenstva u postupku reakreditacije Visoke policijske škole od 3. rujna 2014. godine.

²¹⁴ Strategija razvoja Visoke policijske škole u Zagrebu za razdoblje od 2013. do 2018. godine, usvojena na Stručnom vijeću VPŠ, dana 19. 12. 2013. Temeljeno na referentnim vrijednostima iz razdoblja 2008. do 2012., označene su i ciljne vrijednosti u 5 strateških područja od nastave i studijskih programa do ljudskih potencijala.

²¹⁵ Višegodišnje smjernice obrazovanja i obuke policijskih službenika (2013.-2015.), Ur. broj: 511-01-120-1043/13 od 13. ožujka 2013.

Funkcionalno pozicioniranje Centra i kreiranje sustava referentnih centara ima cilj, s jedne strane, kondicioniranje i obnavljanje praktičnih iskustava, odnosno unaprjeđivanje kompetencija nastavnog osoblja VPŠ-a te, s druge strane, novačenje nastavnog osoblja iz redova kriminalista – policijskih službenika praktičara.

U funkciji ovog cilja je i sustavno fokusiranje i analitičko organiziranje sigurnosnih događaja (Statistički pregledi sigurnosnih pokazatelja), kao glavnih sigurnosnih problema, odnosno kao sadržaja i predmeta znanstvenih istraživanja.

7. Implementacija integralnog modela – osnovni elementi strateškog plana

Iako determinirano vrlo složenim organizacijskim kontekstom, ipak s namjerom da se jasnije odredi perspektiva i budućnost, slijedeći opću metodologiju strategijskog planiranja (Bahtijarević – Šiber, Sikavica, 2001), ističu se vizija, misija i ciljevi.

U skladu s ciljem i svrhom ovoga rada, strateškim planom se ne određuju precizno ciljne vrijednosti i rokovi.

Vizija

Utemeljena na profesionalnim vrijednostima i principima izvrsnosti, njegujući posebnost policijsko-sigurnosnog i kriminalističkog predmeta i ozračja, te integrirajući domaću i inozemnu policijsku praksu, obrazovanje i interdisciplinarnu znanost, potvrđivati visokoškolsku i znanstvenu relevantnost i kompetentnost.

Misija

Stvarati uvjete za oplemenjivanje stručnih kompetencija ali i udovoljavanje nastavnih, znanstvenih i istraživačkih ambicija korisnika u policijskim strukturama i izvan njih. Uključivanjem i motiviranjem policijskih profesionalaca za sustavno praćenje i istraživanje pozitivnih i negativnih sigurnosnih događaja, jamčiti karijeru, širiti obrazovnu kulturu, poticati cjeloživotno učenje i bazu nastavnika, te osiguravati pretpostavke za participiranje u domaćim i inozemnim znanstveno-stručnim policijskim i sigurnosnim projektima.

Metodološki, koncept počiva na 2 strategijska područja, 9 strategijskih ciljeva i više taktičkih i operativnih ciljeva i mjera.

Strategijska područja

- A. Integracija policijske teorije i prakse – stručni doprinos
- B. Razvoj i emancipacija predmeta policijske znanosti – znanstveni doprinos

Strategijski ciljevi

A. Integracija policijske teorije i prakse

1. Nastavnici

Omogućavanje stručnog usavršavanja i podizanje stručnih kompetencija NASTAVNIKA Visoke policijske škole i istraživača Centra za policijska istraživanja (*Pravilnik o policijskom obrazovanju*) kroz neposrednije praćenje policijske metodologije, obogaćivanje iskustvenog segmenta stručnosti nastavnika kroz situacijsku i doživljajnu spoznaju, te transfer znanja u nastavne procese na Visokoj policijskoj školi.

1.1. Uključivanje nastavnika – zaposlenika VPŠ u operativne radne procese Ravnateljstva policije, PU i PP i drugih tijela u sustavu sigurnosti.²¹⁶

1.1.1. Kreiranje plana obnavljanja praktičnih iskustava nastavnika i predavača na godišnjoj razini u skladu s utvrđenim prioritetima.

2. Praktičari

Integriranje policijske prakse i studijskih programa na VPŠ-u sudjelovanjem PRAKTIČARA iz policijskog sustava u nastavnim i drugim aktivnostima:

2.1. Unaprjeđivanje i osuvremenjivanje sustava praćenja kvalitete i ocjenjivanja uspješnosti policijskih službenika – praktičara te prepoznavanja i vrednovanja njihove ambicioznosti za sudjelovanje u visokoškolskoj nastavi.

3. Referentni centri

Kreiranje sustava, organizacijskog modela i metodološkog obrasca praćenja sigurnosnih pojava kao predmeta policijske djelatnosti kroz REFERENTNE CENTRE temeljem kriterija *najfrekventnije vrste sigurnosnih događaja u odnosu na vrijeme i prostor* (Statistički pokazatelji sigurnosnih događaja i drugi dokumenti MUP-a, statistika pravosuđa, državnog odvjetništva, DUZS-a i dr.) ili *posebnosti policijske organizacije* s obzirom na vrstu policijskih poslova (kriminalistička policija, promet, nadzor i osiguranje državne granice, posebni poslovi sigurnosti i drugo).

Ovaj pristup omogućit će sustavno okrupnjavanje i istraživanje glavnih sigurnosnih problema (kaznena djela, prekršaji, ostalo) kao predmeta policijskog djelovanja i interesa pripadajućeg dijela društvene zajednice te unutarnjih organizacijskih pitanja policijske organizacije (međuljudski odnosi, vrednovanje rada policijskih službenika, zadovoljstvo na poslu, uvjeti rada – posebice odnos prema sindromu izgaranja na radnom mjestu ili *burn out sindromu*, koji je poguban za psihofizičku sposobnost kao *conditio sine qua non* uspješnog policijskog rada).

²¹⁶ Ostvarivanje standarda predviđenog čl. 14. (stručno usavršavanje) Pravilnika o policijskom obrazovanju, Narodne novine 113/12.

Referentni centri okupljat će sve zainteresirane profesionalce praktičare, djelatnike MUP-a, ali i drugih sigurnosnih struktura te u skladu s točkom 2.1. ciljeva, *stvarati pretpostavke za iskazivanje njihovih nastavnih i istraživačkih ambicija*. S druge strane, sudjelovanjem nastavnika VPŠ-e i istraživača Centra, u referentnim centrima, *unaprijedit će se obnavljanje njihovih praktičnih iskustava, ali i omogućiti prepoznavanje i indiciranje praktičnih sadržaja i procesa podobnih za istraživanja i znanstvene analize*.

Ovo će stvoriti temeljne pretpostavke za osmišljavanje i razvojnih (stručnih) i znanstvenih (temeljnih i primijenjenih) istraživanja.

4. Studenti

Oplemenjivanje i jačanje *izlaznih kompetencija* KRIMINALISTA I SPECIJALISTA KRIMINALISTIKE (*Studijski programi VPŠ*) u smislu ovladavanja argumentacijom o odnosu policije i sigurnosti kao konteksta i krajnjeg cilja društvene uloge policije, standardizacije policijske metodologije u RH, te višesmjernog unaprjeđivanja uspješnosti policijskog sustava.

4.1. praćenje, analiza i vrednovanje *završnih i specijalističkih radova studenata VPŠ-a*, te poticanje kvalitete i publicističke orijentacije autora i mentora kao doprinos stvaralačkoj dimenziji VPŠ-a.

4.1.1. definiranje kriterija za ocjenjivanje kvalitete radova i kreiranje natjecateljske sheme za nagrađivanje uspješnosti studenata i mentora,

4.1.2. ciljano usmjeravanje glavnih tematskih okvira za izradu završnih i specijalističkih radova.

5. Predavanja, savjetovanja, radionice, okrugli stolovi i tribine o aktualnim pitanjima i povodom sudjelovanja nastavnika na drugim znanstveno-stručnim skupovima

Ovaj cilj pretpostavlja unaprjeđivanje interne komunikacije i bolju razmjenu informacija o znanstveno-stručnim postignućima svih djelatnika MUP-a, a posebice nastavnika VPŠ-a i istraživača Centra, s krajnjim ciljem oplemenjivanja stručnih kompetencija.

B. Razvoj i emancipacija predmeta policijske znanosti

U skladu s relativno skromnim udjelom znanstvenih istraživanja s policijskom metodologijom, organizacijom, kriminalistikom i sigurnošću kao predmetom policijske znanosti u znanstvenom korpusu Republike Hrvatske, potrebno je indicirati sadržaje podobne i za znanstvenu provjeru i primjenjivost znanstvene metodologije.

Radi ocjene dosadašnjih istraživanja sa znanstvenim obilježjima, kreirati metodološki obrazac prikupljanja podataka o takvim istraživanjima, njihovu sistematizaciju i analizu te definirati kriterije prosudbe značajnosti.

Za istraživačku djelatnost, uz zadovoljavajuću infrastrukturu, presudno značenje ima sustavno uređeno financiranje, što je ostvarivo jačanjem financijske autonomije Visoke policijske škole i jasne prepoznatljivosti u proračunskim okvirima i financijskom planu MUP-a i PA.

S obzirom na predmet policijske znanosti i razinu policijske spoznaje, poticati temeljna i razvojna znanstvena, ali i stručna istraživanja.

1. Znanstveno-istraživački projekti

Kreiranje sustava prihvaćanja, analize i ocjenjivanja prijedloga istraživačkih projekata VPŠ-a.

2. Međuinstitucionalna suradnja

Ostvarivanje suradnje putem ugovornih odnosa sa znanstvenim institucijama u sustavu znanosti RH.

3. Međunarodna suradnja

Apliciranje na istraživačke projekte u suradnji s drugim državama, EU institucijama, CEPOL-om i drugim međunarodnim organizacijama.

4. Znanstveno-stručni skupovi VPŠ-a.

Ustaliti i učiniti tradicionalnim održavanje međunarodnog znanstveno-stručnog skupa u organizaciji VPŠ-a na godišnjoj razini.

Kako bi se tematski znanstveno profilirao VPŠ, prijedloge naslova istraživačkih projekata za srednjoročno razdoblje trebalo bi raspraviti i usvojiti na Stručnom vijeću, čime postaju sastavni dio ovog poglavlja i ciljeva.

Pretpostavka za ostvarivanje bilo kojeg cilja ili pokretanja aktivnosti je istovremeno ili skorije, bar djelomično kadrovske ekipiranje Centra za policijska istraživanja.

8. Zaključak

Unaprjeđenje visokoga policijskog obrazovanja moguće je temeljiti na cjeloživotnom obrazovanju službenika, ali i smještanjem predmeta policijske znanosti u okvire sigurnosti i sigurnosnih studija.

Integracija nastavnih – teorijskih i praktičnih – empirijskih sadržaja kroz sudjelovanje nastavnika Visoke policijske škole u stvarnim procesima i realnom vremenu, doprinosi njihovim stručnim i istraživačkim kompetencijama.

Nastojanjem na realizaciji integralnog koncepta povezivanjem nastavnih sadržaja i oblika s praktičnim sudjelovanjem u policijsko-kriminalističkom postupanju prema sigurnosnim događajima u realnom vremenu njihova odvijanja, unaprjeđuje se kvaliteta nastave te podiže razina stručne osposobljenosti.

Razvojem sustava visokog obrazovanja integriranog s policijskom praksom kroz personalno ekipiranje i dosljedno pozicioniranje Centra za policijska istraživanja stvaraju se pretpostavke za ostvarivanje niza znanstveno-stručnih i nastavnih izazova, ali i razvija smisleniji koncept policijskog visokoškolskog obrazovanja, znanstvenog rada i istraživanja.

Formom to odgovara načelima i normativima Hrvatskog kvalifikacijskog okvira i slijedi trendove suvremenog reguliranja standarda zanimanja, kvalifikacija i kompetencija.

Konceptom se jamči zaokret, utemeljenje i funkcionalno pozicioniranje Visoke policijske škole kao integralnog mehanizma u najizraženijoj potpori operativnim djelatnostima Ravnateljstva policije, MUP-a i drugih institucija u sustavu sigurnosti Republike Hrvatske.

Jednako tako VPŠ potvrđuje relevantnost i prepoznatljivost u visokoškolskom i znanstvenom ambijentu RH-e, regije i Europske unije.

Ovom orijentacijom nastoji se obrazovanjem, znanjem, znanosti i inovacijama doprinosti unaprjeđivanju ukupnoga intelektualnog potencijala i sigurnosti društva.

LITERATURA

- Bahtijarević-Šiber, F., Sikavica, P., ur. (2001). *Leksikon menadžmenta*, Zagreb: Masmedia.
- Bilandžić, M. (2013). Prema strategiji "nacionalne" sigurnosti Europske unije? - Analiza Strategije unutarnje sigurnosti Europske unije. *Policija i sigurnost*, 21 (1), 49-69.
- Borš, V. (2012). *Integralna teorija Kena Wilbera*. Zagreb: FF Press.
- Buble, M. (2006). *Osnove menadžmenta*. Zagreb: Sinergija nakladništvo.
- Butorac, K., Solomun, D. (2013). Utemeljenost suvremene policijske znanosti i njen doprinos policijskoj praksi. *Policija i sigurnost*, 22, (1 supl).
- Esbjörn-Hargens, ur. (2010). *Introduction. Integral Theory in Action: Applied, Theoretical, and Constructive Perspectives on the AQAL Model*.
- Fehérváry, J. i sur. (Ed.), (2006). *Theory and Practice of Police Research in Europe Contributions and Presentations from CEPOL Police Research & Science Conferences 2003 – 2005*
<http://www.mup.hr/UserDocsImages/minstarstvo/2013/strateski%20plan%20MUP-2014-2016-v-3.pdf>, (12. 2. 2015.).
https://www.cepol.europa.eu/sites/default/files/website/Research_Science/tppre.pdf, (12. 2. 2015.)
- Jaschke, H. G., i sur. (2007). *PERSPECTIVES OF POLICE SCIENCE IN EUROPE Final Report*.
https://www.cepol.europa.eu/sites/default/files/website/Research_Science/PGEAPS_Final_Report.pdf, 12. 2. 2015.
- Marčetić, G. (2007). *Upravljanje ljudskim potencijalima u javnoj upravi*, Zagreb: Društveno veleučilište u Zagrebu, Suvremena javna uprava.
- Noe, R. (2006). *Menadžment ljudskih potencijala*, Zagreb: MATE d.o.o.
Metodologija za razvoj strukovnih standarda zanimanja, kvalifikacija i kurikuluma,
<http://www.asoo.hr/UserDocsImages/projekti/kvalifikacije/eu%20knjige/3%20Metodologija.pdf>, (12. 2. 2015.)
- Petz, B. (1996). *Metodologija istraživanja sigurnosnih pojava*. Zagreb: MUP RH.
- Porada, V., Ernecker, J., Holcer, K., Holomek, J. (2006). *Theoretical Foundations of Police Sciences*. Bramshill – Vienna: CEPOL – European Police College.
- Pravilnik o policijskom obrazovanju, Narodne novine br. 13/2012.
- Rentschler, M. (2006). AQAL Glossary. *The Journal of Integral Theory and Practice*, 1 (3).
- Solomun, D. (2006). *Višedimenzionalan ali integralni pristup terorizmu - jamstvo kompetentnosti i otklon neizvjesnosti..* Ljudski resursi u suzbijanju terorizma: Znanstveno-stručni skup 7. i 8. rujna 2006. Zagreb: MUP RH, Policijska akademija, str. 157-171.
- Strategija obrazovanja znanosti i tehnologije., <https://www.azvo.hr/hr/novosti/1061-strategija-obrazovanja-znanosti-i-tehnologije>, (12. 2. 2015.).

Strategija razvoja Visoke policijske škole u Zagrebu za razdoblje od 2013. do 2018., VPŠ. Tatalović, S., Bilandžić, M. (2005). *Osnove nacionalne sigurnosti*. Zagreb: MUP RH, PA. Višegodišnje smjernice obrazovanja i obuke policijskih službenika (2013.-2015.), MUP RH. Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, Narodne novine br. 22/13. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=3393>, (12. 2. 2015.). Zakon o policiji, Narodne novine br. [34/11.](#), [130/12.](#), [89/14.](#), [151/14.](#) Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Narodne novine br. [76/09.](#), [92/14.](#) Žiljak, T. (2005). 'Politike cjeloživotnog učenja u Europskoj uniji i Hrvatskoj', *Političko obrazovanje*, (1) 1: 67-95. *** (2009). Strategija reforme sustava upravljanja ljudskim potencijalima Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske za razdoblje od 2009.-2011. Zagreb: MUP RH. *** (2014). *Strateški plan MUP-a i drugih institucija u funkciji zaštite i spašavanja za razdoblje 2014. - 2016.*, *** (2014). Završno izvješće i Reakreditacijska preporuka Agencije za znanost i visoko obrazovanje. Visoka policijska škola u Zagrebu. *** (2013). Sigurna društva: zaštita slobode i sigurnosti Europe i njezinih građana. <http://www.obzor2020.hr/drustveni-izazovi-sadrzaj/sigurnost-opis>, (15. siječnja 2015).

Davor Solomun

INTEGRATING POLICE PRACTICE, THEORY AND SCIENCE IN ORDER TO OBTAIN MORE PROFESSIONAL COMPETENCIES AND BUILD A MORE SECURE SOCIETY

Summary

The evolution of understanding the security, on the track of modern approaches to security studies in the developed world we belong to, resulted in a redefinition of the traditional, state - oriented referent object of security. The multidimensional and multidirectional expansion of security from the state towards the individual, human security and human rights, significantly determines the contemporary social role of the police as a security institution.

Adaptation of the educational processes, with the emphasis on the need for multidimensional competencies of police professionals, actualizes the question of the educational model and its compatibility with the Croatian Qualifications Framework.

The effort to change the paradigm "research after learning" in "learning through research", tries to influence the creation of academic programs, directing focus and adjustment of the researchers and to improve the output competencies of the criminal investigators.

Development of the concept of integrating police practice, theory and science and linking education contents and researches with practical participation in the police and criminal investigation procedure to the security phenomena in real time, through the Police Research Centre within the Police College, improves the quality of education and strengthens the competencies of criminal investigators and lecturers.

Key words: *Integral model, security, police science, Police Research Centre.*

Maja Gabelica Šupljika²¹⁷

PRAVA DJECE ČIJI SU RODITELJI U SUKOBU SA ZAKONOM

Sažetak

Djeca čiji su roditelji u sukobu sa zakonom su često diskriminirana zbog statusa svojih roditelja, njihova dobrobit nije od primarnog interesa onima koji donose odluke koje ih se direktno i indirektno tiču, na pita ih se za mišljenje, ne znaju što se zbiva i na različite načine trpe zbog onoga što se događa u njihovoj obitelji. Budući da su njihove potrebe često neprepoznate, ova djeca trpe kršenja svojih ljudskih prava u više faza pravosudnog postupka (uhićenje, optužnica, istraga, sudski postupak, izricanje presude, čekanje na odlazak u zatvor, izdržavanje kazne u zatvoru i povratak u obitelj i zajednicu). Policija postupuje na početku ovog procesa, a ti postupci mogu biti ponekad traumatični za dijete bilo da je ono prisutno ili se suočava s posljedicom uhićenja ili drugog policijskog postupanja prema osobi koja brine o djetetu, posebice ako se radi o samohranom roditelju ili nekoj drugoj bliskoj osobi.

U ovoj prezentaciji govorit će se o mogućnostima i europskim praksama (procjena je da je u Europi oko milijun djece čiji su roditelji u zatvoru) zaštite dječjih prava pri uhićenju roditelja ili pri drugim policijskim radnjama. Govorit će se i o standardima pravosuđa prilagođenog djeci te o nekim podacima i saznanjima pravobraniteljice za djecu o djeci čiji su roditelji u sukobu sa zakonom.

Ključne riječi: prava djeteta, roditelj u sukobu sa zakonom, pravobraniteljica za djecu, policijsko postupanje, europska praksa.

1. UVOD

Djeca čiji su roditelji u sukobu sa zakonom²¹⁸ često su odvojena su od svojih roditelja iznenadno, na dulje ili kraće vrijeme. Mnoga od njih se zbog toga suočavaju s osjećajem gubitka, zbunjena su, nemaju informaciju o tome što se događa i suočavaju se s različitim neugodnim emocijama i stanjima. Mnoga se stide roditelja, teško im je zbog osude okoline, zabrinuta su za sebe, roditelje i cijelu obitelj, uplašena su, tužna, uznemirena, osjećaju krivnju, mnoga ne razumiju što se događa.

Ona su općenito ranjiva, nevidljiva, nedovoljno prepoznata skupina djece, njihove potrebe nisu prepoznate, diskriminirana su zbog statusa svojih roditelja, izložena senzacionalističkom interesu medija i ne pita ih se za mišljenje.

No, nije uhićenje ili suđenje ili odlazak roditelja u zatvor, trauma za svako dijete. Za neku djecu odlazak roditelja u zatvor predstavlja prestanak nasilja, zanemarivanja, stresa i neizvjesnosti. Ipak i ova djeca su u velikom broju stigmatizirana i izložena predrasudama.

Negativne posljedice roditeljevih pogrešnih odluka dijete može trpjeti tijekom cijelog pravosudnog procesa koji uključuje: uhićenje, zadržavanje, istragu, pritvor, suđenje, izricanje kazne, čekanje na odlazak u zatvor, boravak u zatvoru, izlazak iz zatvora i ponovno uključivanje u zajednicu.

²¹⁷ Mr. sc. Maja Gabelica Šupljika, prof. psihologije, Zamjenica pravobraniteljice za djecu, Ured pravobraniteljice za djecu, Zagreb, Teslina 10, e-mail: gabelica@dijete.hr

²¹⁸ Djecu čiji su roditelji u sukobu sa zakonom, najkraće i u najširem smislu zovemo djecom čiji su roditelji u zatvoru kao što se to čini i u literaturi. Pri tome se, osim na roditelje koji izdržavaju kaznu u zatvoru, misli i na roditelje koji su osumnjičeni, uhićeni, zadržani, pritvoreni i osuđeni.

Ni u Europi ni kod nas se ne zna koliki je točan broj djece čiji su roditelji lišeni slobode. Evidencija i sistematizirani podaci o ovoj velikoj skupini djece ne postoje. Procjenjuje se da je u Europi djece čiji su roditelji u zatvoru više od 800.000, a prema nekim izvorima ih je više od 1.000.000 (Philbrick, K., Ayre, L., Lyn, H. (ed), 2014). U Hrvatskoj ih je, prema našoj procjeni, više od 5.000 (Gabelica Šupljika M., 2009), iako ih je prema specifičnoj procjeni Philbrick i suradnica 6.470. Prema nekim izvorima žene zatvorenice su roditelji u 60-80% slučajeva, a roditelja je među muškarcima zatvorenici oko 60%.

Opća je preporuka Europske mreže organizacija koje se bave djecom čiji su roditelji u zatvoru (Children of Prisoners Europe-COPE, bivši European Committee for Children of Imprisoned Parents-EUROCHIPS) da činjenica o roditeljstvu zatvorenika treba biti prepoznata u dokumentaciji zatvorenika, a točna brojka i podaci o svakome od njih omogućili bi bolje planiranje njihove zaštite.

Dobrobit i potrebe ove djece su se do sada uglavnom razmatrali u kontekstu pravosuđa prilagođenog djeci. Smjernice Odbora ministara Vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci (prihvaćene od Odbora ministara 2010.), iako se glavninom odnose na djecu u sukobu sa zakonom one se odnose i na cijeli pravosudni kontekst koji uključuje i djecu na koju indirektno utječu pravosudni postupci, a to su i djeca čiji su roditelji u sukobu sa zakonom ili su lišeni slobode. Prema ovim smjernicama, pravosuđe prilagođeno djeci odnosi se na pravosudni sustav koji jamči poštovanje i učinkovitu primjenu svih prava djeteta na najvišoj mogućoj razini uzimajući u obzir razinu zrelosti i razumijevanja djeteta te okolnosti slučaja. To je pravosuđe koje je dostupno, prilagođeno dobi, brzo, temeljito, prilagođeno i fokusirano na potrebe i prava djeteta, koje poštuje prava djeteta, uključujući pravo na zakonito postupanje. Uz to, iz smjernica proizlazi da pravosudni sustav jamči potpuno ostvarivanje djetetovih prava u svakom susretu s pravosudnim sustavom, neovisno o djetetovoj ulozi u pravosudnom postupku, da pravosudni sustav mora poštovati prava djeteta uključujući pravo na određeni postupak, sudjelovanje i razumijevanje postupaka, poštovanje privatnog i obiteljskog života, integriteta i dostojanstva te da mora biti pristupačan, prilagođen dobi, brz, ustrajan, prilagođen i usredotočen na potrebe i prava djeteta. Osnovna načela za djecu u kontaktu sa zakonom jesu: pravo na izražavanje vlastitog mišljenja i sudjelovanje, najbolji interesi djeteta, zaštita dostojanstva, zaštita od diskriminacije i vladavina prava. Opći elementi pravosuđa prilagođenog djeci odnose se na pravo na informaciju i savjet, zaštitu privatnog i obiteljskog života, sigurnost, kvalitetno i kontinuirano osposobljavanje stručnjaka, multidisciplinarni pristup i pravo na zaštitu privatnosti.

Bez obzira na to o kojoj od faza pravosudnog postupka se radi, djeca izjavljuju da im treba: razumljiva informacija, uvjeriti se da je roditelj dobro i da je živ, poštovanje privatnosti, ne-diskriminacija, podrška i za sebe i za roditelje, kontakt s roditeljem, dijeliti iskustvo s drugom djecom i dobri uvjeti u zatvoru za posjete (Jones, A. D., Wainaina-Wozna, A. E. (ed), 2013).

Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci proizlaze direktno iz Konvencije o pravima djeteta, a i nalazi istraživanja su u suglasju s konvencijskim odredbama koje su temelj rada i prosuđivanja o ostvarenosti dječjih prava nezavisne institucije poput Ureda pravobranitelja za djecu.

U ovom tekstu ćemo prikazati na koji način se pravobraniteljica bavi ovom ranjivom skupinom djece, što znamo o europski iskustvima, standardima i smjernicama, te ćemo problematizirati policijsko postupanje u vidu dječjih potreba i dječjih prava.

2. PERSPEKTIVA PRAVOBRANITELJICE ZA DJECU

Ostvarivanjem prava djece čiji su roditelji u sukobu sa zakonom pravobraniteljica za djecu bavi se od 2006. godine tako da prati i djeluje po pojedinačnim prijavama i u pojedinačnim slučajevima, kao što poduzima i opće inicijative koje proizlaze iz njezinih ovlasti promocije, praćenja i zaštite dječjih prava (prema Zakonu o pravobranitelju za djecu). Ona potiče i donošenje ili izmjenu propisa, kontaktira s djecom, obilazi kaznene ustanove, konzultira se sa stručnjacima, surađuje s organizacijama civilnog društva, pokušava senzibilizirati medije i javnost, izrađuje materijale koji mogu imati edukativnu ili promotivnu svrhu. Pri tome prikuplja podatke, upućuje preporuke i upozorenja, traži očitovanja i izvješća, istražuje prijedloge za ostvarive i efikasne programe i projekte te daje preporuke i savjete pojedinim roditeljima i djeci. Posebno su joj važni kontakti s međunarodnim organizacijama poput Children of Prisoners Europe (COPE) čiji je Ured pravobraniteljice član od 2009., European Network of Ombudspersons for Children (ENOC), Quaker United Nations Office (QUNO), projekt i fondacija Child in the City, UNICEF, Save the children. Ovi kontakti omogućuju preuzimanje internacionalnih smjernica, nalaza istraživanja i različitih europskih preporuka. Izravni uvid u inozemne standarde pri posjetima europskim zatvorima također je dragocjeno iskustvo i izvor podataka za pravobraniteljicu i njezine suradnike.

U odnosu na pojedinačne prijave i informacije o pojedinačnim slučajevima i općim slabostima sustava uočljiv je trend porasta prijava odnosno zadržavanje na ujednačenoj razini zadnje četiri godine. Tako je 2006. godine bilo 13 takvih prijava pravobraniteljici, druge godine, nakon što smo pokrenuli javnu raspravu dobili smo 33 prijave, a zadnjih godina nakon što smo objavili publikaciju Prava djece čiji su roditelji u zatvoru, te je prosljedili centrima za socijalnu skrb, zatvorima, knjižnicama, školama, sudovima, policijskim postajama i nevladinim udrugama, ih je 40-ak (prema godišnjim izvješćima pravobraniteljice za djecu). Prijave se odnose na onemogućen ili otežan kontakt s djetetom, udaljenost i troškove prijevoza, to da dijete nema tko odvoditi, da dijete ili osobe s kojima ono živi ne žele kontakt, da ne postoji odluka suda o kontaktima, da je premali broj kontakata ili su prekratki. Prepreke kvalitetnom kontaktu odnose se na odbijanje kontakta od samog zatvorenika, konflikt zatvorenika s roditeljem s kojim dijete živi ili djetetovim skrbnikom, financijske teškoće, administrativne prepreke, nedostatak "child friendly" okruženja, predugo čekanje na susret, čekanje na kiši, hladnoći ili vrućini, neadekvatno pretraživanje djeteta, obiteljski sukob. Neki roditelji se pritužuju na postupanje policije, a iz prijava drugih saznajemo da škola ne uočava posebnu ranjivost ove djece i ne pruža im podršku, kao i da medijsko izvještavanje o roditelju koji je u zatvoru ugrožava dijete. Neke prijave su se odnosile i na potrebu prijevremenog izlaska iz zatvora zbog skrbi za dijete, neadekvatnu sadašnju brigu o djetetu, ili ugroženost djeteta od osoba s kojima živi, neuzdržavanje, nepostojanje suglasnosti o povjeravanju djeteta na čuvanje i odgoj. Roditelji i djelatnici vrtića i škola Uredu su uputili nekoliko upita o pravu djeteta na informaciju o svom roditelju i treba li djetetu reći istinu o boravku roditelja u zatvoru ili ne. Jedno dijete je pozvalo Ured i iskazalo strah od oca koji uskoro izlazi iz zatvora, a drugo je molilo Ured za pomoć u ranijem izlasku oca iz zatvora jer ono i braća čeznu za njim, odlascima na treninge i pomoći oca u obiteljskom životu koji je sada bitno promijenjen.

U svom radu pravobraniteljica za djecu pokušava doznati što više o tome kako odrastaju djeca čiji su roditelji u zatvoru, kakva im podrška i gdje sve postoje slabosti sustava, prati adekvatnost obiteljsko-pravne i socijalne zaštite djece čiji su roditelji u zatvoru, ali i sudbeni i kaznenopravni aspekt njihova odrastanja. Također je zanima što je najbolji interes djeteta čiji je roditelj u zatvoru kao i koji su efikasni programi za smanjenje negativnih učinaka separacije roditelja i djece za vrijeme izdržavanja kazne zatvora te način na koji mediji izvještavaju o njima.

Možemo reći da je najteža situacija kada su oba roditelja u zatvoru ili kada dijete doživi dvostruki gubitak u situaciji kad jedan roditelj ubije drugoga. To su situacije za koje mora postojati zakonski okvir, korištenje dobre prakse i motivacija stručnjaka za bavljenje time, no svaka obitelj i svako dijete zahtijevaju pojedinačni

pristup i promišljanje o tome što je najbolje za dijete. O potrebama ove podskupine djece ne postoje istraživanja ni izvan Hrvatske. Osim toga, pojavljuju se posve novi životni konteksti za neku djecu čiji su roditelji u sukobu sa zakonom poput optužbe ili osude roditelja za terorizam, ili su roditelji procesuirani u Hrvatskoj, a dijete se nalazi izvan Hrvatske ili su roditelji počinitelji kaznenog djela u inozemstvu.

Istraživanja pokazuju da djeci jednako nedostaju očevi kao i majke, a kakav će biti osjećaj gubitka ovisi o tome tko je s djetetom živio, skrbio o njemu i kako je dijete povezano s roditeljem.

Ova skupina djece još se uvijek ne respektira kao skupina čija su prava višestruko ugrožena, koja bez svoje krivice i sama snose posljedice pogrešnih odluka svojih roditelja. Često se ona u svojoj okolini svode na „djecu lopova“, okolina je puna predrasuda prema njima, a postoje i negativni stavovi u odnosu na njih izraženi poput „dok imamo siromašne djece, zlostavljane djece i bolesne djece, djeca zatvorenika ne bi trebala biti prioritet društvene brige“. Pri tome se zaboravlja da su ona vrlo često pogođena u isto vrijeme i siromaštvom i nasiljem i teškoćama mentalnog zdravlja.

Obilasci kaznionica i zatvora, kontakti sa zatvorenicima/zatvorenicama i djelatnicima, pokazuju da je vidan napredak i pomak učinjen u zatvorskom sustavu posebice u odnosu na humanizaciju prostora, njegovo opremanje i prilagođavanje djeci. Postoje programi edukacije roditelja zatvorenika o roditeljstvu i roditeljskim kompetencijama, a započela je i edukacija zatvorskih službenika i jačanje njihove senzibilizacije za potrebe ove djece.

Da jača opće prepoznavanje djece čiji su roditelji u sukobu sa zakonom pokazuju neki noviji međunarodni dokumenti i događaji.

3. EUROPSKA ISKUSTVA I SMJERNICE

U *Preporuci Vijeća ministara iz 1999.* se, u namjeri nadvladavanja nekih negativnih posljedica pretrpanosti zatvora, naglašava potreba poticanja kontakata zatvorenika s njihovim obiteljima uz maksimaliziranje podrške zajednice (Recommendation No. (99)22).

Godine 2010. započela je snažna kampanja na temelju koje je ustanovljen *Međunarodni tjedan svjesnosti o djeci čiji su roditelji* u zatvoru pod motom: „Not my crime, still my sentence. It doesn't have to be this way.“ Kampanja se provodi u lipnju u lipnju. Organiziraju različita zbivanja za djecu zatvorenika bilo u samim zatvorima ili izvan njih.

U Europi se mnogo nevladinih udruga bavi ovom djecom, a u globalnim razmjerima prvi put je *Dan opće diskusije pri UN-u* bio 2011. godine posvećen djeci zatvorenika. U međuvremenu su iz fondova Europske unije financirani brojni projekti posvećeni ovoj djeci. Valja spomenuti dva istraživanja čije rezultate ćemo navoditi u ovome radu.

Jedno od njih je studija o djeci roditelja zatvorenika *Children of imprisoned parents* (Peter Scharff-Smith, P., Gampell, L. (ed), 2011) koju su proveli Danish Institute for Human Rights, EUROCHIPS, University of Ulster i talijanska organizacija Bambinisenzasbarre u Danskoj, Italiji, Sjevernoj Irskoj i Poljskoj.

Drugo istraživanje provedeno je u okviru *COPING projekta - Children of Prisoners, Interventions and Mitigations to Strengthen Mental Health* (Jones, A. D., Wainaina-Wozna, A.E. (ed) 2013) čiji su rezultati i skup paneuropskih preporuka objavljeni na međunarodnoj konferenciji Suočavanje sa situacijom kada je roditelj u zatvoru: polazište za reformu politika, krajem 2012. u Briselu. Cilj istraživanja bio je utvrditi obilježja djece čiji su roditelji u zatvoru te njihovu otpornost i ranjivost na probleme mentalnog zdravlja. Istraživale su se sve razine kaznenog postupka i utjecaja na djecu od uhićenja, optužbe, pritvora, suđenja, osude, boravka u zatvoru i izlaska iz zatvora. Cilj istraživanja bio je i utvrditi dostupnost socijalnih politika i podrške djeci zatvorenika u Velikoj Britaniji, Njemačkoj, Rumunjskoj i Švedskoj. Opći ciljevi projekta bili su: razumjeti potrebe u odnosu na mentalno zdravlje djece zatvorenika; istražiti otpornost i strategije

suočavanja; ujediniti europske i internacionalne perspektive u odnosu na prirodu i opseg problema mentalnog zdravlja od kojih pate djeca čiji su roditelji u zatvoru; jačati svjesnost o dječjim potrebama kod svih koji sudjeluju u kreiranju politika i jačati servise podrške i pomoći u europskim zemljama; identificirati efikasne intervencije i javne politike koje vode smanjivanju problema mentalnog zdravlja ove djece. Vrijednost istraživanja je da je u njemu sudjelovalo više od 1.000 djece u dobi od 7 do 17 godina, njihovi roditelji koji su u zatvoru i oni izvan zatvora, druge osobe koje se skrbe o djeci, stručnjaci koji se bave ovim područjem zaštite interesa i dobrobiti djeteta, zaposlenici zatvora i nevladinih organizacija.

EU Agenda za prava djeteta (2011.) u poglavlju *Towards concrete EU action for children*, potpoglavlje *Child-friendly justice* navodi kako djeca mogu biti uključena u pravosudni sustav u niz slučajeva primjerice, između ostaloga i kad roditelji počine zločin. Kad su djeca uključena u pravosudni sustav koji nije child-friendly, mogu biti pogođena na više načina ograničenjima ili ugrožavanjem svojih prava.

EUROSHIPS je 2012., u povodu Međunarodnog tjedna svjesnosti o djeci zatvorenika organizirao potpisivanje *peticije* koju je uputio potpredsjednici Europskom parlamentu Roberti Angelilli želeći je potaknuti da u raspravama u Europskom parlamentu utječe na prepoznavanje potreba djece čiji su roditelji u zatvoru.

U publikaciji *Realising the rights of every child everywhere: moving forward with the EU* tiskanoj povodom 25. godišnjice Konvencije o pravima djeteta i povodom izbora za Europski parlament, posebno je poglavlje posvećeno odvojenosti djece od roditelja koji su u zatvoru (Ayre, E., 2014.). Publikaciju potpisuju Eurochild i UNICEF, a u njoj o dječjih pravima pišu najviši predstavnici Europske komisije, Europskog parlamenta, Eurochilda, UNICEF-a, Istraživačkog centra Innocenti, UNovog Odbora za prava djeteta, EU Agencije za fundamentalna prava, ENOC-a i nekoliko drugih poznatih i etabliranih europskih organizacija.

Povodom izbora za Europski parlament u kampanji 14 organizacija civilnog društva (Children of Prisoners Europe - čiji je član i Ured pravobraniteljice za djecu, Eurochild, European Federation for Street Children, European Youth Forum, International Falcon Movement, International Juvenile Justice Observatory, Missing Children Europe, Plan EU Office, Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants, Save the Children, SOS Children's Villages International, Terres des hommes, UNICEF i World Vision) kandidati su pozvani da potpišu Manifest prava djeteta (*Child Rights Manifesto*) i postanu Prvak prava djeteta (*I'm a child rights champion*). Dva zastupnika iz Hrvatske u Europskom parlamentu su potpisala ovaj manifest.

U *Rezoluciji Europskog parlamenta od 27. studenoga 2014. godine o 25. obljetnici Konvencije UN-a o pravima djeteta* u točki 13. se poziva Komisija da ocijeni utjecaj mjera pritvaranja i kaznenopravnih sustava na djecu; ističe se da su širom Europske unije prava djece izravno ugrožena u slučaju djece koja s roditeljima žive u pritvoru, ističe činjenicu da se procjenjuje da je oko 800.000 djece u Europskoj uniji svake godine razdvojeno od roditelja koji su u zatvoru, što utječe na prava djece na razne načine.

U odnosu na strategiju Vijeća Europe u odnosu na djecu, upravo je iz hrvatskog pravobraniteljstva za djecu upućena preporuka Odboru stručnjaka Vijeća Europe da i djeca čiji su roditelji u zatvoru, kao djeca koja se nalaze u ranjivoj situaciji, budu uključena u *Strategiju Vijeća Europe za prava djece 2015-2020*.

Što se Hrvatske tiče možemo reći da jača osjetljivost i svjesnost o potrebama ove djece i njihovoj ranjivosti, a uvedene su i neke važne promjene usmjerene njihovoj dobrobiti. Nositelji tih promjena su u početku bili djelatnici zatvorskog sustava, i to u osiguranju minimalnih materijalnih uvjeta za prikladnije okruženje u kojem borave djeca prilikom posjeta. Promjene su uglavnom bile rezultat entuzijazma djelatnika i upravitelja penalnih institucija. Sada u svim zatvorima postoje kutiće za susrete roditelja s djecom. Uprava za zatvorski sustav je također pokazala interes i spremnost za sustavne promjene i unapređenja te prepoznavanje vrijednosti postojećih inozemnih standarda.

Ipak u Hrvatskoj još uvijek ne postoji sveobuhvatno bavljenje zaštitom prava ove djece. Iako su prepoznati sustavi, organizacije i institucije koji zajedno, svako u svome području, mogu učiniti mnogo, oni zasad nisu povezani ni koordinirani. Sjajan je primjer aktivnosti udruge Roditelji u akciji (RODA) i projekta *MA#ME* – „Osnaživanje zatvorenica za roditeljsku ulogu i uključivanje na tržište rada“, no i dalje je interes civilnog sektora preslab u ovom području dječjih prava.

Još uvijek ne postoje službe koje bi redovito i sustavno pružale pomoć i podršku obiteljima i djeci. Također, još uvijek ne dobivamo informacije od same djece o njihovim iskustvima i potrebama, što je posljedica i rigoroznih etičkih standarda istraživanja s djecom.

Nužno je i dalje obogaćivati prostore u kojima se djeca susreću sa svojim roditeljima, jer se u njih premalo ulagalo nakon što su, u kaznenim ustanovama, uređeni kutići za djecu i roditelje. Jednako tako valja jačati kompetentnost zatvorskog osoblja za pomoć i podršku zatvoreniku, djeci i cijeloj obitelji, kako bi razvijali svoje odnose i kvalitetno provodili zajedničko vrijeme.

Možemo dakle reći da se najviše učinilo po pitanju kontakta djeteta s roditeljem koji se nalazi u zatvoru ili pritvoru i unapređivanja uvjeta za održavanje tih kontakata. Na žalost nisu svi dijelovi pravosudnog procesa bili predmetom bavljenja kroz prizmu potreba djece čiji su roditelji prekršili zakon. Pa tako ni faza uhićenja i pritvaranja. Stoga ćemo, ne ulazeći u sveobuhvatnu analizu, prikazati neke međunarodne zaključke i smjernice te ćemo tek spomenuti neke podatke i saznanja pravobraniteljice za djecu vezane uz policijsko postupanje i dječja prava.

4. POLICIJSKO POSTUPANJE I DJEČJA PRAVA

Uhićenje može biti trenutak u kojem se dijete prvi put susreće s pravosudnim sustavom. To se može događati u različitim situacijama, kada se radi o ozbiljnim kaznenim djelima ili manjim prekršajima, kada se radi o kaznenim djelima i prekršajima na štetu djece, u visoko konfliktnim razvodima ili drugim sukobima roditelja, roditelj može biti uhićen pred djecom ili će djeca o tome doznati po povratku iz škole. Prema jednoj studiji jedno od petero djece uhićenika je prisutno trenutku uhićenja roditelja (Robertson, 2012). Dijete se, uz druge negativne osjećaje, može osjećati napušteno ako je roditelj uhićen dok je ono bilo izvan kuće.

Unutar više policijskih ovlasti policija može štiti ili ugrožavati djetetova prava. Može to biti pri prikupljanju podataka, provjeri i utvrđivanju identiteta osoba i predmeta, dovođenju i privođenju. Na dijete mogu utjecati odore, policijska obilježja, službena vozila, oružje, nasilni ulazak u dom, upotreba sredstava prisile, aktivni ili pasivni otpor osumnjičenika. Uhićenje roditelja može prouzročiti vrlo neugodno i traumatično iskustvo za djecu, ovisno o tome kako se ponašaju uključeni i uhićenik i policija.

U ovom, glavnom dijelu teksta bavit ćemo se policijskim postupanjem u vidu dječjih potreba i dječjih prava. To ćemo učiniti koristeći se:²¹⁹

- podacima Ureda pravobraniteljice za djecu
- Protokolom za postupanje u slučaju nasilja u obitelji
- Pravilnikom o načinu postupanja policijskih službenika
- preporukama i zaključcima UN-ovog Dana opće rasprava o djeci roditelja zatvorenika 2011.
- prikazom paneuropskih preporuka proizišlih iz COPING projekta
- preporukama nevladine udruge iz Velike Britanije Action for Prisoners' Families
- Naputkom Policijske uprave San Francisca

²¹⁹ Neke preporuke smo preveli za potrebe ovog teksta i donosimo ih integralno.

- nalazima Europske studije o djeci čiji su roditelji u zatvoru.

4.1. Podaci Ureda pravobraniteljice za djecu

Budući da pravobraniteljica za djecu temelji svoj rad na Konvenciji o pravima djeteta valja podsjetiti koje odredbe Konvencije se odnose na djecu čiji su roditelji u sukobu sa zakonom u cijelom pravosudnom procesu, pa tako i pri policijskom postupanju.

Članak 2. Konvencije – propisuje zaštitu djeteta od *diskriminacije* ili kažnjavanja na temelju statusa njegovih roditelja, zakonskih skrbnika ili članova obitelji. Člankom 3. se propisuje da u svim akcijama koje se odnose na djecu, bilo da ih poduzimaju javne ili privatne ustanove socijalne skrbi, sudovi, državna uprava ili zakonodavna tijela, *najbolji interes djeteta* mora imati prednost te se mora osigurati skrb i zaštitu kakva mu je prijeko potrebna za njegovu dobrobit, uzimajući u obzir prava i dužnosti njegovih roditelja, zakonskih skrbnika ili drugih osoba koje su za nj pravno odgovorne.

Članak 9. obuhvaća više odredbi: *ne odvajanje djeteta* od svojih roditelja protiv njihove volje, osim u slučajevima kad nadležne vlasti pod sudbenim nadzorom odluču, u skladu s važećim zakonima i postupcima, da je takvo odvajanje prijeko potrebno; poštovanje prava djeteta koje je odvojeno od jednoga ili oba roditelja da redovito *održava osobne odnose* i neposredne kontakte s oba roditelja, osim ako je to u suprotnosti s njegovim najboljim interesom. Isti članak navodi da će, kad je takvo odvajanje posljedica postupka pokrenutog od strane države, primjerice pritvora, zatvora, progona, izručenja.... jednog ili oba roditelja, država stranka na zahtjev pružiti roditeljima, djetetu ili ako je potrebno, drugom članu obitelji, *bitne informacije* o boravištu odsutnoga člana obitelji. Članak 12. govori o obvezi osiguranja djetetu koje je sposobno oblikovati svoje osobno mišljenje, pravo na slobodno *izražavanje svog mišljenja* o svim pitanjima koja se na njega odnose i uvažavanja tog mišljenja u skladu s dobi i zrelošću djeteta. Članak 16. navodi da dijete ne smije biti podvrgnuto samovoljnom ili nezakonitom miješanju u njegov *privatni život*, obitelj, dom, a članak 18. da će država stranka pružiti odgovarajuću *pomoć roditeljima* i zakonskim skrbnicima u ispunjavanju njihovih odgovornosti prema djetetu. U članku 20. propisuje se da dijete koje je privremeno ili trajno lišeno obiteljske okoline ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć od strane države koja će osigurati *zamjensku skrb*. Naposlijetku, članak 27. nalaže državi da prizna svakom djetetu pravo na *životni standard* koji odgovara njegovom tjelesnom, duševnom, duhovnom, moralnom i socijalnom razvoju, a roditelji ili drugi odgovorni za dijete, imaju prije svih odgovornost da, ovisno o svojim sposobnostima i materijalnim mogućnostima, osiguraju životne uvjete koji su prijeko potrebni za djetetov razvoj. Ovih osam članaka obuhvaća temeljna načela Konvencije: nediskriminaciju, najbolji interes djeteta, osiguranje prijeko potrebne skrbi i zaštite, održavanje odnosa s roditeljem, pravo na izražavanje mišljenja, zaštitu privatnosti, pomoć roditeljima, posebna zaštita u slučaju lišenosti obiteljske okoline i osiguranje životnih uvjeta potrebnih za razvoj.

Pravobraniteljica za djecu povremeno prima prijave na postupanje policije, a dostavljaju ih uglavnom privedeni roditelji. U jednom slučaju su oba roditelja privedena, a pritužuju se na tu činjenicu jer imaju dijete koje je dojeno. Iz izvješća policije proizlazi da su roditelji upitani kome mogu ostaviti dijete na privremenu skrb jer ih policijski službenici moraju odvesti na prekršajno istraživanje u policijsku postaju i dogovoreno je da će dijete ostati s bakom i djedom o čemu je odmah obaviješten centar za socijalnu skrb.

U drugom slučaju su policajci priveli pred djecom od 8 i 10 godina oca iz kuće, zbog čega su, prema navodima oca, djeca plakala. U trećem slučaju su u zakonitom pretresu stana zatečeni otac i djeca od tri i 15 godina. Navodno su odvojena od oca svaki u drugoj sobi s uniformiranim policijskim službenikom, a ocu nije dopušteno da kontaktira s majkom djece kako bi bila uz djecu ili na drugi način organizirala skrb o djeci.

Iz izvješća policije saznajemo za praksu u kojoj se roditeljima daje mogućnost da sami izaberu osobu od povjerenja koja će preuzeti brigu o djetetu tijekom odsutnosti roditelja, a u protivnom se mora obavijestiti centar za socijalnu skrb.

U jednoj situaciji prijavitelj navodi da je kao osumnjičenik, bez argumentiranog povoda priveden ispred malodobne djece. Kasnije povlači ovakvu prijavu, a saznajemo da je policijska službenica operativnog dežurstva telefonom razgovarala s djetetom objašnjavajući da nema razloga za strah jer će s ocem biti sve u redu. Čini se da je u postupanju službenice djetetov interes bio u fokusu dok su djeca u ovoj obitelji nažalost nerijetko izložena svađama svojih roditelja.

Upozoreni smo i na slučaj u kojem je na aerodromu na temelju međunarodne tjeralice policija uhitila osobu koja je doputovala avionom s 15 godišnjim sinom. Dječak je ostao u zračnoj luci sam i krenuo kući te je, prema navodima, u stanu boravio potpuno sam šest dana do očevog povratka.

Iako je praksa nažalost često drukčija, pravobraniteljica za djecu i suradnici dužni su informirati djecu da svi koji s njima razgovaraju moraju biti osposobljeni za vođenje razgovora s djecom i poznavati prava djeteta, da im mogu reći ako se zbog nečeg ne osjećaju ugodno ili ih je strah, da trebaju jednostavnim riječima objasniti sve što nije jasno, tako da ih mogu razumjeti, trebaju pitati što misle o tome i uvažiti njihovo mišljenje, da im nitko ne smije prijetiti, zlostavljati ih ili na bilo koji način prisiljavati da svjedoči ili prizna krivnju, te ne smiju biti saslušavani nasamo, pred drugim ljudima ili novinarima niti itko smije objaviti u medijima njihovo svjedočenje. Istovremeno pravobraniteljica nastoji da se to i ostvaruje u praksi.

4.2. Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji

Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji (2008.) može se primijeniti na više situacija: kada je dijete žrtva roditeljeva postupanja, kada je dijete prisutno u situacijama nasilja, kad je prisutno pri uhićenju, kad nije prisutno, no počinitelj nasilja – ponekad roditelj je odveden ili je ispitivan kod kuće pa će se dijete s time suočiti pri povratku kući ili će o tome čuti itd. Protokolom su predviđene i situacije koje zahtijevaju poseban oprez: pronalaženje i oduzimanje oružja, alkoholiziranost, utjecaj droge, duševne smetnje...

Ako pogledamo broj prekršajno prijavljenih počinitelja nasilja u obitelji²²⁰ 2014. koji iznosi 14.874 (11.655 muškaraca i 3.219 žena), a 9.630 ih je zadržano možemo pretpostaviti da je i veliki broj djece bilo prisutno pri uhićenju ili nekom drugom policijskom postupanju. To znači da se nekoliko tisuća djece u nekom trenutku u 2014. suočilo sa situacijom da je roditelj zadržan negdje izvan obiteljskog doma i pitalo se što se događa.

Važan dio protokola odnosi se na policijsko postupanje, a definira se žurnost u djelovanju, najmanje upućivanje dva policijska službenika/ce (po mogućnosti različitog spola) radi pružanja intervencije, tj. provjere dojave ili zahtjeva (provjeru je potrebno izvršiti i u slučaju zatvorenog stana/kuće). Upozorava se i na potrebu uzimanja u obzir izloženosti i nazočnosti djece nasilju. Nabraja se: privođenje počinitelja nasilja u obitelji u prostor policije radi zadržavanja, te mjere i radnje koje će u daljnjem postupanju policija poduzeti protiv počinitelja nasilja, a koje su osobito važne za zaštitu žrtvine sigurnosti. Smatramo posebno važnim predviđanje uključivanja specijaliziranih policijski službenika/ca za maloljetničku delinkvenciju koji vode i koordiniraju timski rad sustava policije na zaštiti od nasilja u obitelji.

Također se propisuje da, ukoliko je potrebno žurno zbrinuti žrtvu obiteljskog nasilja, posebno dijete ili maloljetnika, ili obaviti obavijesni razgovor s djetetom ili maloljetnikom, odmah treba zatražiti dolazak i intervenciju socijalnog radnika centra za socijalnu skrb radi zbrinjavanja i zaštite dobrobiti djeteta vodeći brigu da boravak u policijskoj postaji bude što kraći. Nalaže se izrada i upućivanje pisane obavijesti centru

²²⁰ Prema podacima MUP-a dostavljenima pravobraniteljici za djecu za potrebe godišnjeg izvješća.

za socijalnu skrb o poduzetom i utvrđenom u svrhu poduzimanja socijalnointervencijskih mjera ili mjera obiteljsko-pravne zaštite.

Radi provedbe postupanja sukladno Protokolu, operativno dežurstvo nadležne policijske postaje dužno je o zaprimljenoj dojavi o nasilju u obitelji i postupanju tijekom pružanja policijske intervencije pravodobno izvješćivati nadležnog specijaliziranog policijskog službenika/cu za maloljetničku delinkvenciju. On će, praćenjem i usmjeravanjem rada, pridonijeti osiguranju poduzimanja djelotvornih mjera potrebnih za razjašnjavanje događaja, obaviještenosti žrtve o zakonskim pravima i mogućnostima postizanja zaštite od daljnjeg nasilja, pokretanju odgovarajućeg postupka zbog nasilja u obitelji, te pravodobnom obavještanju i uključivanju u rad drugih nadležnih tijela, ustanova, službi i udruga.

4.3. Pravilnik o načinu postupanja policijskih službenika

Pravilnik o načinu postupanja policijskih službenika uglavnom se tek indirektno i rubno odnosi na djecu i pripremu za uhićenje koje uključuje zaštitu djece, no vodi brigu o mnogim situacijama u kojima može biti narušena djetetova dobrobit (upotreba vatrenog oružja, bijeg, napad na policijskog službenika, nasilni ulazak, pružanje otpora osumnjičenika, prisilno dovođenje, upotreba palice, nadražujućih tvari, tjelesne snage i sredstava za vezivanje). Pravilnik uključuje postupke i uvjete koji omogućavaju zaštitu djece kao što su: izrada plana dovođenja, znanje da ima djece ili pretpostavka mogućnosti da bude djece u blizini. Plan postupanja se radi u slučajevima ako postoji osnova sumnje da će osoba prema kojoj treba primijeniti policijske ovlasti ili obaviti policijskih posao pružiti otpor.

Tako članak 65. u poglavlju *Dovođenje i privođenje* propisuje da će policijski službenik prije postupanja po nalogu o dovođenju ili zapovijedi provjeriti postoje li podaci koji bi mogli ukazivati na eventualni bijeg, pružanje otpora ili napad na policijskog službenika. Ukoliko postoje činjenice o tome izrađuje se *plan dovođenja*. U članku 115. navodi se da prilikom pregleda prometnih sredstava policijski službenik može iz tog sredstva udaljiti putnike dok se ne obavi pregled, no ne piše kuda i kako udaljiti putnika ako se radi o djetetu putniku.

Članak 70. propisuje da dovođenje ili privođenje djeteta ili maloljetnika obavljaju policijski službenici u građanskoj odjeći u službenom vozilu bez policijskih oznaka. Čini nam se da bi se ovo moglo proširiti i na sve situacije u kojima su djeca prisutna.

Djeca se eksplicite spominju u članku 130. koji nalaže posebno obazrivu upotrebu tjelesne snage između ostalih i prema djetetu, i u članku 141. koji zabranjuje upotrebu kemijskih sredstava radi sprječavanja otpora osobe koja se sklonila u zatvoreni prostor ukoliko je očito da se u tom prostoru nalaze djeca, trudnice, teži bolesnici...

Briga o zaštiti djece se može iščitati indirektno i u poglavlju *Zaštita žrtava kaznenih djela i drugih osoba* te članku 156. o uspostavi mjera zaštite žrtve ili druge osobe koje su dale ili mogu dati podatke važne za kazneni postupak ili njima blisku osobu, ako im prijeti opasnost od počinitelja ili drugih osoba.

4.4. UN-ov Dan opće rasprave o djeci roditelja zatvorenika

Preporuke nakon UN-ovog Dana opće rasprave o djeci roditelja zatvorenika 2011. kao vodeći princip naglašavaju da uhićenje treba provesti u suglasju s najboljim interesom djeteta, brigom za dijete i drugim potrebama djeteta koje se uoče u trenutku uhićenja roditelja te se opisuju neki primjeri dobre prakse i nalazi istraživanja koje ćemo citirati u ovom tekstu (Robertson, 2012).

U Norveškoj, primjerice djelatnici socijalne službe su zaposlenici policije i idu zajedno s policijom u dom kada se zna da je navodni počinitelj roditelj dok se u Poljskoj obučavaju da odvedu dijete u drugu sobu kad se roditelj uhićuje.

Jedna američka studija pokazuje da je svjedočenje uhićenju člana obitelji prediktivan faktor za simptome značajne traume za dijete te da djeca koja svjedoče uhićenju imaju 73% veću vjerojatnost da će razviti posttraumatski stresni simptom nego djeca koja nisu svjedočila uhićenju svoga roditelja. Na razvoj PTSP-a utječu i okolnosti uhićenja: svladavanje uhićenika, otpor, upotreba lisica ili spreja pred djecom. Policajci govore o teškoćama u odvajanju roditelja od djece i smatraju da im trebaju smjernice i protokoli. Poseban problem predstavlja situacija u kojoj je uhićenik jedini skrbnik djetetu ili su oba roditelja uhićena.

Zbog toga treba razviti protokole i druge smjernice za reagiranje policijskih službenika u odnosu na djecu koja nazoče uhićenju ili će ono na njih utjecati. Takvi protokoli trebaju sadržavati: mjere koje treba poduzimati prije, za vrijeme i poslije uhićenja; utvrđivanje skrbi li osoba koja se uhićuje za dijete; voditi brigu o različitim situacijama uključujući one u kojima djeca nisu prisutna ili se ne očekuje da će biti prisutna; popis tijela koja treba uključiti poput socijalne službe i socijalnih radnika; kako zahtijevati roditeljsku suradnju ako je dijete prisutno; odvođenje djeteta alternativnom skrbniku i evidentiranje ove situacije u zapisniku.

- Protokoli za uhićenje trebaju voditi brigu o pravima i dostojanstvu djeteta, uključujući i to da se roditelj ne ponižava pred djetetom. U stvaranje takvih protokola treba uključiti i djecu.
- Nalozi za pretres trebaju uključivati temeljne smjernice kako reagirati u odnosu na djecu prisutnu uhićenju.
- Identifikacija djece roditelja koji su u sukobu sa zakonom treba započeti od trenutka uhićenja i nastaviti se do oslobođenja. Informaciju o podršci djetetu u njegovim potrebama treba podijeliti s drugim službama vodeći brigu o pravu djeteta na privatnost.
- U situacijama kad dijete nije prisutno njegove se potrebe često previde, pa bi stoga službenik trebao opažati znakove koji upućuju na to da se uhićena osoba brine o djetetu (igračke, pelene, odjeća). Roditelji često zataje prisutnost djeteta u strahu od odvođenja djeteta u instituciju, pa zbog toga treba više puta pitati i provjeriti postoje li djeca u obitelji. Na mjestu uhićenja, pri dolasku na mjesto istrage ili pritvora treba biti prisutna stručna osoba iz područja socijalne skrbi ili stručnjak psihološkog profila.

Pregled inozemnih praksi pokazuje da, u nedostatku standardiziranih procedura koje se odnose na osiguranje skrbi o djeci, postupanje često ovisi o spremnosti pojedinog policijskog službenika i njegovoj osjetljivosti i kompetentnosti. Kada i postoji institucionalna podrška ona je prisutnija kada je roditelj u zatvoru, a ne odnosi se na uhićenje.

Primjerice, u Argentini sudac mora provjeriti je li uhićenik jedini skrbnik. Na temelju toga policija pita svaku osobu koji se uhićuje skrbi li o djetetu, te je traži da imenuje privremenog alternativnog skrbnika za dijete što se i registrira. Ovo privremeno skrbništvo se potvrđuje na sudu, s mogućnošću djeteta da iskaže mišljenje, a za uhićenika i novog skrbnika da potvrdi ili promijeni mišljenje o dogovoru nakon što odgovori na pitanja sudskog socijalnog radnika. U nekim dijelovima SAD-a pitanje o djeci se dokumentira u protokolu za uhićenje o čemu se informira socijalna služba koja provjerava novu skrb za dijete.

Daljnje preporuke s Dana opće rasprave o djeci roditelja zatvorenika su:

- Djeca ne trebaju biti ostavljena sama nakon što je roditelj uhićen već trebaju biti ostavljena na skrb adekvatnoj odrasloj osobi. Bez obzira je li uhićenik to traži ili ne, on treba biti informiran o tome tko će srbiti za dijete i o tome je li ga dijete prati do policijske postaje.
- Odmah nakon uhićenja uhićeniku treba biti dopušteno organizirati privremenu skrb za dijete. Djeca u tome trebaju sudjelovati.

- Odluku o skrbi trebaju privremeni skrbnik i uhićeni roditelj imati priliku analizirati i revidirati. Valjalo bi ograničiti odluke koje privremeni skrbnik donosi o djetetu i on bi trebao dokazivati da adekvatno skrbi o djetetu.
- Djeca i obitelj trebaju biti informirani gdje mogu dobiti pomoć i podršku, o udrugama, telefonima za pomoć i web stranicama. To im treba reći usmeno i pismeno uključujući jezik blizak djeci i različitoj dobi. Sva mjesta na kojima djeca onih koji su u sukobu sa zakonom dolaze u doticaj s pravosudnim sustavom, uključujući policijske stanice, odvjetničke urede, mjesta za zadržavanje, pritvor, sud, ali i škola trebaju imati informacije o dostupnoj pomoći.

I iz ovih preporuka proizlazi da trenutak uhićenja roditelja može biti prvo mjesto na kojem dijete, budući građanin saznaje o pravdi i pravima. Njegovo poštovanje zakona i smisla ispravnog i pogrešnog može se „zakomplicirati“ u tom trenutku, posebno ako nije svjesno da je roditelj prekršio zakon, ako se suoči s agresijom prema roditelju tijekom uhićenja, ili roditelj pruža otpor, vrijeđa policajce i sl. Vrlo malo praktičara iz područja mentalnog zdravlja ili socijalnih radnika je trenirano da prorađuju roditeljsko uhićenje s djecom, a ona također nerado o tome govore. Slijedenje ovih preporuka olakšava i posao policiji i roditelju koji često, kad zna da je s djetetom sve u redu, manje pruža otpor u trenutku uhićenja.

Zadnja i zaključna preporuka nakon UN-ovog Dana opće rasprave o djeci zatvorenika jest da pravosuđe, socijalni rad i drugi profesionalci koji dolaze u kontakt s djecom zatvorenika trebaju biti osposobljeni za prava i potrebe ove djece.

4.5. Paneuropske preporuke iz COPING projekta

Paneuropske preporuke o potrebnim aktivnostima za poboljšanje dobrobiti, mentalnog zdravlja i kvalitete života djece roditelja zatvorenika predstavljaju rezultat već spominjanog COPING istraživanja (Jones, A.D., Wainaina-Wozna, A.E. (eds) 2013). provedenog u Njemačkoj, Velikoj Britaniji, Švedskoj i Rumunjskoj, uz sudjelovanje organizacija civilnog društva i akademskih institucija iz tih zemalja te uključenost dviju krovnih organizacija: EUROCHIPS-a i Quaker United Nations Office, Geneva.

Radi se o 12 paneuropskih preporuka koje su grupirane u pet kategorija: 1. Osviještenost javnosti i javne politike (Policy and Public Awareness: A precondition for change); 2. Child-friendly pravosudni sustav (Child-friendly Criminal Justice Systems: Getting it right from the start); 3. Podržavanje kontakta djeteta i roditelja koji je u zatvoru (Maintaining Contact with the Imprisoned Parent: What it takes to keep in touch); 4. Savjetovanje i podrška roditeljima i skrbnicima (Advice and Support to Parents and Care-Givers: Getting through the experience) te 5. Uloga škole (The Role of Schools: Friends in a time of need).²²¹

Na policijsko postupanje odnosi se poglavlje: *Child-friendly pravosudni sustav: činiti ga pravednim od početka* i potpoglavlje s naslovom: *Uvođenje djetetove perspektive u sve relevantne policijske procedure kad se roditelj uhićuje*.

- Preporuča se svim vladama i državnim tijelima da pregledaju i istraže politike i procedure u skladu s Konvencijom o pravima djeteta posebno razmatrajući način uhićenja i osiguranja pravovremenog, dobi primjerenog objašnjenja djetetu u trenutku uhićenja i sredstva kojima će se djetetu i obitelji pružiti podršku za vrijeme i nakon uhićenja.

²²¹ Ove preporuke je pravobraniteljica za djecu prosljedila: nacionalnoj Koordinaciji udruga za djecu, Ministarstvu pravosuđa, Upravi za zatvorski sustav, Ministarstvu unutarnjih poslova, Ministarstvu socijalne politike i mladih, Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta, Ministarstvu zdravlja i Ministarstvu vanjskih i europskih poslova. Zatim: Državnom odvjetništvu, Pravosudnoj akademiji, Hrvatskoj odvjetničkoj komori, Odboru za ljudska prava i prava nacionalnih manjina te Odboru za pravosuđe Hrvatskog Sabora, kao i Izaslanstvu Hrvatskog sabora u Parlamentarnoj skupštini Vijeća Europe. Odgovore je primila od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, Ministarstva zdravlja, Ministarstva socijalne politike i mladih i Pravosudne akademije.

Ova preporuka je proizišla iz nalaza koji pokazuje da je psihološka i fizička dobrobit zavisnog djeteta koje je prisutno ili će se vratiti kući u vrijeme ili nakon uhićenja pod utjecajem stavova i prakse policijskih službenika koji uhićuju roditelja. Negativni utjecaj na dijete može proizići iz stava, ponašanja ili jezika policijskog službenika, informacija vezanih uz uhićenje i načina njihova prosljeđivanja, upotrebe lisica pred djetetom, načina na koji se provodi pretraživanje. Sama prisutnost djeteta trenutku uhićenja ima značajan utjecaj na njegovu dobrobit. Zbog toga je posebno važno da policija i druge pravosudne službe vode brigu o dječjoj dobrobiti u trenutku uhićenja.

Uz preporuku se navodi da se ona, na razini Europe, smatra važnom za: Konzultativno vijeće europskih tužitelja, konzultativno vijeće europskih sudaca, Europsko vijeće za probleme kriminaliteta, Vijeće za penološku kooperaciju, Vijeće Europe i dječje koordinate, Europsku komisiju i službu za pravosuđe te Agenciju za temeljna prava.

4.6. Preporuke udruge *Action for Prisoners' Families*

Nevladina udruga u Velikoj Britaniji *Action for Prisoners' Families* u letku *Are you a young person with a family member in prison?* navodi iskustva djece koja govore o svojoj uznemirenosti ako su bili prisutni ili su znali da će uhićenje uslijediti, o pitanju što reći drugim ljudima, o ljutnji. Djeca opisuju i situacije u kojima policija vrši pretres u vrijeme kad nije prisutan osumnjičenik, ali su prisutna djeca. Kao i to da nisu znali kuda vode roditelja, što se dogodilo, zašto policija postupa.

U brošuri *Supporting Prisoners' Families, What Can the Police Do?* (2011.) ova udruga zajedno s Ministarstvom pravosuđa navodi da ne postoji procedura o informiranju obitelji o tome što se događa unatoč tome što 160.000 djece u UK ima roditelja u zatvoru svake godine, što je više djece pogođeno činjenicom da je roditelj u zatvoru nego razvodom, što je kod ove skupine djece više od dva puta vjerojatnije da će imati probleme mentalnog zdravlja od vršnjaka te će 2/3 dječaka vjerojatno i sami postati prekršitelj zakona. Osim boravka roditelja u zatvoru, na još mnogo više djece utječe uhićenje roditelja ili člana obitelji, kada mogu i sami biti odvedeni u policijsku stanicu ili zadržani u policiji.

Zbog ovih činjenica o djeci, udruga izdaje i niz preporuka za policijske službenike i navodi postojeću dobru praksu. Općenita preporuka je da bi djeca trebala znati što očekuje obitelj u svakoj razini i točki pravosudnog procesa te gdje mogu dobiti podršku koja bi trebala biti što žurnija.

- Što se same policije tiče poželjno je prije uhićenja procijeniti rizik - hoće li biti djece i kako bi mogla reagirati. Međutim, to je rijetko moguće. U trenutku uhićenja članovi obitelji možda prvi put doznaju o kriminalnom djelu. To može biti traumatično ako se uhićenje događa u obitelji, rano ujutro, s nasilnim ulaskom. Ako uhićenik i nije jedini koji skrbi o djetetu ipak je dobro objasniti članovima obitelji zašto se uhićuje i što će se događati nakon što osumnjičenik bude odveden u policijsku stanicu. Trebalo bi im dati telefonski broj i adresu policijske postaje kuda će osumnjičenik biti odveden. U idealnoj situaciji obitelji bi trebalo ostaviti letak o mjestu gdje je moguće dobiti podršku i pomoć.
- Pri odvođenju u postaju osumnjičenika treba pitati postoji li netko tko ovisi o njemu i o kome brine. Ako ima male djece treba kontaktirati obitelj ili prijatelja. Dužnost je policije da u suradnji sa socijalnom službom provjeri je li onaj koji bi trebao brinuti prikladan za to. Ako nema prikladne osobe za skrb o djetetu policija treba razmotriti smještaj djeteta pod skrb i to dogovoriti sa socijalnom službom. U Velikoj Britaniji prema Zakonu o djeci i mladima iz 1989. godine policija može brinuti od djeci tijekom 72 sata. Ipak u stvarnosti tu brigu preuzima socijalna služba, iako je formalno unutar 72 sata za to odgovorna policija.

Dio se preporuke odnosi na brigu o djetetovoj dobrobiti.

- Ako policija ima ikakve sumnje o dobrobiti djeteta za vrijeme službe na ulici, u policijskoj postaji ili tijekom uhićenja ili posjete u osumnjičeničkom domu tada treba ispuniti Merlin Pre-assessment checklist - PAC) koji se šalje policijskoj službi za javnu zaštitu (Public Protection Desk - PPD) na inicijalnu procjenu. Ova se služba sastoji od policijskih službenika koji analiziraju sve liste za procjenu, evaluiraju informacije i provjeravaju je li dijete ili mlada osoba već poznata u policijskom sistemu. Također provjerava jesu li evidentirani u drugim sustavima procjene. U slučaju obiteljskog nasilja policija može dostavljati informacije da je dijete u riziku. Postoji i mogućnost da partner uhićenika zbog obiteljskog nasilja dobije pomoć od „Helpline“ za obiteljsko nasilje i kontakte za posebne organizacije koje pružaju pomoć članovima obitelji u kojoj se nalazi alkoholičar ili konzument droga.

Opći apel Action for Prisoners' Families policijskim djelatnicima je „Budite svjesni problema s kojima se suočavaju obitelji zatvorenika, uspostavite procjenu obiteljskih potreba u fazi uhićenja, informirajte o intervencijama i mjestima za dobiti pomoć.“

4.7. Naputak Policijske uprave San Francisca

Izvan granica Europe ilustrativno je spomenuti da je *San Francisco Police Department* i njegov obiteljski dječji servis (*Family and Children's Services - FCS*) u srpnju 2014. godine izdao opći naputak kojem je cilj da se minimaliziraju teškoće djece uhićenika tako da se osigura podržavajuća okolina nakon uhićenja, minimalizira nepotrebna trauma i odredi najbolja i sigurna alternativna skrb za djecu. Cilj je mjera iz naputka uspostaviti najbolje metode za rad unutar službe za djecu i obitelj i drugih odgovornih.

Ništa u mjerama ne negira roditeljsko pravo da izabere primjereno mjesto za svoje dijete, dok ne postoji jasan dokaz da je roditelj narkoman, ima problem s oružjem ili postoje drugi indikatori opasnog okruženja za dijete. No FCS ima primarnu odgovornost odrediti najbolji smještaj za dijete ako ga roditelj nije odredio.

Jasno je propisana procedura suradnje policijskih službenika i službe za obitelj i djecu.

- Pri uhićenju treba provjeriti postoje li djeca za koju je uhićenik odgovoran - prema znakovima u prostoru (igračke, odjeća, krevetić, pelene). Ako je moguće, uhićenje treba provesti u vrijeme kad djeca nisu prisutna. Također, ako je moguće treba dopustiti uhićeniku da osigura djetetu smještaj i skrb. Ako sve upućuje da roditelj to ne može ili neće učiniti treba djetetu na dobno prilagođen način objasniti razloge za uhićenje i ponuditi mjeru koja će svima biti prihvatljiva.
- Kad se planira uhićenje ili pretres službenik treba provjeriti dob i moguće mjesto gdje će se nalaziti djeca kako bi se odredilo vrijeme uhićenja, mjesto i logistika.
- Ako su djeca prisutna, službenik će procijeniti je li drugi roditelj, odrasli rođak ili drugi odrasli (susjed, djed/baka) spreman brinuti se za dijete. U suradnji sa službom za djecu i obitelj treba provjeriti ima li ta osoba povijest zlostavljanja djeteta, no to se ne odnosi na neuhićenog roditelja dok mu sud ne ograniči kontakt s djetetom. U svakom slučaju se služba za djecu i obitelj pri policiji obavještava o tome gdje se dijete namjerava smjestiti. Ako su djeca u školi FCS treba kontaktirati i školsku službu ili ravnatelja i informirati ih o roditeljevom uhićenju i o tome gdje se dijete nalazi i tko o njemu brine.
- U izvješću o uhićenju treba se nalaziti ime osobe kojoj je dijete povjereno i kontakt, svaka informacija o kontaktu drugih članova obitelji za koje službenik procjenjuje da može surađivati s FCS-om u slučaju premještanja djeteta te ime i kontakt FCS službenika i školskog djelatnika.

4.8. Europska studija o djeci roditelja zatvorenika

U *Europskoj studiji Djeca roditelja zatvorenika* (Scharff-Smith, Gampell, 2011) u poglavlju o uhićenju navodi se danska praksa, pa ćemo je izložiti kao primjer iz Europe.

Zakon o kaznenom postupku u Danskoj sadrži pravila za uhićenje i propisuje da uhićenje „mora biti provedeno najobzirnije što okolnosti dopuštaju“ što se svakako može odnositi i na prisutno dijete. No, u studiji se zaključuje da se načelo obzirnosti i razmjernosti odnosi ipak direktno na tretman uhićenika, a ne na prisutnu djecu. U tom smislu danski Zakon ne pruža direktnu zaštitu djece koja su prisutna pri uhićenju svojih roditelja i ne uključuje jasno djetetovu perspektivu. Ne postoje jasna pravila ni smjernice te sve ovisi o pojedinim službenicima i njihovoj osjetljivosti. U istraživanju se navodi i da nema puno istraživanja policijske prakse no ipak postoje studije i podaci dobiveni primjenom upitnika i intervjuja policajaca, stručnjaka ili volontera koji su u kontaktu s djecom čiji su roditelji bili uhapšeni te postoje izjave djece o tome.

U okviru normativnog okvira važnim se smatraju tri pitanja: Kako je dijete tretirano u trenutku uhićenja i kako ono doživljava tu situaciju; Jesu li djeca informirana o uhićenju i mogućem odvajanju od roditelja koje će uslijediti; Jesu li socijalne službe obaviještene o djeci?

Već smo spominjali da pitanje, je li dijete informirano o uhićenju (posebice ako nije prisutno) i mogućem daljnjem pritvoru ili zatvoru, proizlazi iz članka 9. Konvencije o pravima djeteta. Zbog toga se preporuke državi UN-ovog Odbora za prava djeteta nerijetko odnose na zaštitu djece u situacijama uhićenja. Tako je Odbor za prava djeteta UN-a 2006. godine Thailandu (prema navodu iz studije) preporučio da najbolji interes djeteta mora biti procjenjivan od kompetentnih profesionalaca za sve odluke o uhićenju ili zadržavanju. I preporuke CPT-a (Europskog odbora za sprečavanje mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja) se nerijetko odnose na postupanje pri uhićenju. CPT je Danskoj nakon dva obilaska zatvora 2002. i 2006. preporučio da se zakonske odredbe prilagode tako da sve osobe koje policija zadržava mogu obavijestiti rođaka ili nekog drugog o svojoj situaciji. Također je kritizirao državu jer su neki uhićenici bili spriječeni da informiraju rođake o uhićenju.

Općenito, u Danskoj se smatra da treba jače naglasiti u Zakonu pravo uhićenika da informira obitelj i djecu o tome što se s njim događa, a najvažnijim pitanjem smatra se ono treba li kontaktirati socijalnu službu kad je roditelj uhićen?

Na danskoj Policijskoj akademiji postoji uputa u kojoj se navodi da nema dva potpuno ista uhićenja, a policijski trening treba biti takav da policijske službenike osposobi za donošenje osjetljivih odluka u mnogo različitih situacija. Osposobljava ih se i za opažanje znakova zanemarivanja ili zlostavljanja kao i neprikladnosti onog tko bi prema izboru roditelja trebao brinuti o djetetu. Podučava ih se da djeca vrlo različito doživljavaju uhićenje, a djeca iz studije govore iz svog iskustva o stresnim situacijama poput: dolaska policije sa sirenama, razbijanja vrata, većeg broja policajaca nekada sa psima, poput pretresa s prevrnutim namještajem, otvorenim i ispražnjenim ladicama. Činjenica je da se ponekad pretražuju i dječje sobe i igračke, da djeca vrište, susjedi se skupljaju, roditelji odvođe u ladicama. Djeca su uvijek tjeskobna bilo to mirno ili nasilno uhićenje. Neka plaču, pokazuju strah ili ljutnju, neka su potpuno mirna i pasivna, neka se ponašaju kao da ne shvaćaju što se događa, neka se fizički ne odvajaju od roditelja, prijateljska su ili neprijateljska prema policiji.

Od intervjuiranih policijskih službenika 26% kaže da informacija o prisutnosti djeteta neće promijeniti plan za uhićenje, jer pri planiranju puno toga treba uzeti u obzir, a djeca nisu jedan od aspekata. Samo 24% upitanih policijskih službenika osjeća da je dobro educirano za interakciju s djecom vezano uz uhićenje. Njih 68% smatra da djeca kao bliske osobe uhićenika predstavljaju vrlo mali ili nikakav dio u edukaciji.

Ne postoje standardizirane procedure o informiranju članova obitelji o tome što se događa. Teško je dati puno informacija jer ni policajci ne znaju koliko će dugo uhićenik biti zadržan. Nekada i okolnosti to ne omogućavaju – sve se odvija u kratko vrijeme, radi se o nasilnom uhićenju, puno je emocionalne ekscitacija. Djetetova reakcija nerijetko ovisi o uhićenikovoj reakciji, i o tome je li pod utjecajem droge ili alkoholiziran, agresivan ili nasilan, ima li oružje ili nema.

Uhićenika pita ima li dijete i gdje se ono nalazi 62% policajaca. Neki to provjeravaju u nacionalnom registru građana, drugi provjeravaju znakove koji bi upućivali na djecu i u situaciji kad roditelj negira postojanje djece.

Policija u istraživanju odgovara da ako dijete nije bilo prisutno, o uhićenju ga ne obavještava ni policija ni socijalna služba, već to radi drugi roditelj ili rođaci. No ponekad ni rođaci nisu informirani, pa ostane i dijete bez informacije. Nerijetko se djeci ne kaže istina što može imati negativne posljedice jer djeca znaju ili imaju osjećaj da im odrasli ne govore istinu. Osim toga stvara se nepovjerenje prema roditelju koji ga u stvari želi zaštititi.

U odnosu na uključenost socijalne službe, policija je ima dužnost izvijestiti ako procijeni da dijete treba posebnu podršku (prema Zakonu o socijalnoj službi). Dakle, policija obavještava socijalnu službu samo ako procijeni da je to potrebno. To se radi kroz socijalno izvješće, ili se odmah kontaktira 24-satna socijalna služba ako se procijeni hitnost. Od 53 do 76% policijskih službenika iz istraživanja odgovara da bi u situaciji zanemarivanja kontaktirali ili redovnu ili 24-satnu socijalnu službu. Njih 91% bi zvalo 24-satni servis kad bi dijete ostalo samo jer su oba roditelja uhićena, a njih 82% u slučaju kad uhićenik živi sam s djetetom, a netko drugi nije mogao biti kontaktiran. Raspon odgovora je vrlo širok, od odgovora da rijetko kontaktiraju socijalnu službu, tek u „stvarno lošim situacijama“ do da to čine „u mnogo slučajeva“. Nitko nije odgovorio da to čini uvijek. Zaključuje se da policijski službenici nemaju nužno profesionalne kompetencije za procijeniti treba li dijete posebnu pomoć. U praksi policajac čeka socijalnu službu ili ako to nije moguće vodi dijete u stanicu i tamo je čeka.

Dakle, policija nije obvezna pitati uhićenu osobu ima li djecu, a to ipak učini polovica njih. Mnoge organizacije, među njima i Dansko nacionalno vijeće za djecu smatraju da bi socijalna služba trebala biti pozvana svaki put kad je roditelj uhićen. Istovremeno, rodbina često moli policiju da ne obavještava socijalu službu iz straha da će dijete biti smješteno u dom ili ne vjeruju da će im socijalna služba pomoći.

U studiji se zaključuje da, iz perspektive djeteta, postoji više potencijalnih problema vezanih uz uhićenje. Ima ih i kad je dijete prisutno i kad nije prisutno no netko mora biti informiran, primjerice rodbina koja će onda informirati dijete. Policija i socijalna služba potvrđuju i da je vrlo teško iskustvo za dijete biti prisutno uhićenju. Mnoga djeca na razumiju što se događa, mnoga plaču i vješaju se za roditelja. Može biti i traumatično. Mnogi policajci su svjesni djetetovih problema i rizika, a mnogi smatraju da nisu dovoljno obučeni za pravilno reagiranje. U novije vrijeme više je edukacija na Policijskog akademiji, no policijska praksa se razlikuje u više aspekata, a posebno u dijelu kontaktiranja sa socijalnom službom. Ne zna se točno kada se to čini i različiti su pristupi. U odnosu na članak o najboljem interesu djeteta policija ne posjeduje jednake kompetencije za procjenu djetetove situacije i potreba kao socijalna služba. Zbog toga bi trebala biti uspostavljena formalna procedura za izvještavanje čime bi socijalna služba bila informirana o tome da je roditelj uhićen i zadržan.

5. ZAKLJUČAK

Zadnjih je godine i u Europi i u Hrvatskoj ojačana svijest o potrebama i pravima djece čiji su roditelji u sukobu sa zakonom i nalaze se u nekoj od faza pravosudnog postupka. Najviše je učinjeno u unapređivanju uvjeta za održavanje kontakta djeteta s roditeljem koji se nalazi u zatvoru. No, prije nego postane dijete zatvorenika dijete je dijete osumnjičenika. Za mnogu djecu je njihov prvi kontakt s pravosudnim sustavom trenutak uhićenja roditelja. Taj trenutak dugoročno utječe na buduće djetetove odnose s policijom i općenito autoritetima, a osjetljivo provedeno uhićenje poboljšava dugoročne odnose između policije i djece osumnjičenika (Robertson, 2013). Prema nama dostupnim podacima u Europi ne postoje jednoznačne i jasne smjernice o policijskom postupanju, a iz izjava policijskih službenika proizlazi da se oni ne osjećaju kompetentno uvijek reagirati u odnosu na djecu, a da zaštita djetetove dobrobiti ovisi o pojedincima i njihovoj osjetljivosti i motiviranosti. Na sreću postoje rezultati istraživanja i niz preporuka, koje se mogu koristiti u svakoj zemlji i čije ostvarenje može unaprijediti zaštićenost djece čiji su roditelji prekršili zakon ili su za to osumnjičeni.

Valja biti realan i ne zaboraviti da su zahtjevi pred policijom pri uhićenju viševrsni i ima ih mnogo. Treba uhititi osumnjičenika ili više njih, skupiti dokaze, osigurati sigurnost policije i svih drugih, a treba osigurati i zaštititi svako dijete na koje uhićenje može utjecati. Stoga će svaki napor u olakšavanju toga posla kroz jasne procedure, protokole i podsjetnike biti dragocjena pomoć i korak naprijed u zaštiti dobrobiti djece.

LITERATURA

Action for Prisoners Families (2011). *Supporting Prisoners Families, What Can the Police do?*, www.prisonersfamilies.org.uk

An EU Agenda for the Rights of the Child

http://ec.europa.eu/justice/policies/children/docs/com_2011_60_en.pdf

Ayre, E. (2014). Bridging the policy gap for children separated from a parent in prison. U: *Realising the rights of every child everywhere: Moving forward with the EU*. Brussels: Eurochild/UNICEF.

Child-friendly criminal justice systems 4. Introducing the child's perspective into all relevant police procedures when a parent is arrested,

http://www.dijete.hr/Dokumenti/Konferencija_u_Briselu/4.%20Recommendation%20Sheet.pdf

Gabelica Šupljika, M. (2009). Odrastanje djeteta čiji je roditelj u zatvoru-psihologijski pogled i europska iskustva. U: Gabelica Šupljika, M. (ur) *Prava djece čiji su roditelji u zatvoru*. Zagreb: Pravobranitelj za djecu.

Izvešća pravobraniteljice za djecu za 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, www.dijete.hr

Jones, A.D., Wainaina-Wozna, A.E. (eds) (2013). *Children of Prisoners, Interventions and mitigations to strengthen mental health*. University of Huddersfield, www.coping-project.eu i <http://eprints.hud.ac.uk/18019/>.

Konvencija o pravima djeteta (2012). Zagreb: Pravobranitelj za djecu, www.dijete.hr

Pan-EU Recommendations: Summary

http://www.dijete.hr/attachments/1467_Recommendations%20Contents%20Sheet.pdf

Peter Scharff-Smith, P., Gampell, L. (eds) (2011). *Children Of Imprisoned Parents*. The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster, Babinisenzasbarre.

http://www.prisonersfamilies.org.uk/uploadedFiles/2010_Publications_And_Resources/children_260411_page.pdf

Philbrick, K., Ayre, L., Lyn, H. (eds) (2014). *Children Of Imprisoned Parents: European Perspectives on Good Practice*. Paris: Children of Prisoners Europe.

Pravilnik o načinu postupanja policijskih službenika Narodne novine broj 76/2009.

Preporuka Vijeća ministara o prenapučenosti zatvora iz 1999.

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2622553&SecMode=1&DocId=412108&Usage=2>

Protocol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji (2008).

http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/socijalna_skrb/protokolopostupanjuuslucajunasiljauobitelji.pdf

Rezolucija Europskog parlamenta od 27. studenoga 2014. o 25. Obljetnici Konvencije UN-a o pravima djeteta (2014/2919(RSP)) <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2014-0070+0+DOC+XML+V0//HR>

Robertson, O. (2012). *Collateral Convicts: Children of incarcerated parents, Recommendations and good practice from the UN Committee on the rights of the Child Day of General Discussion 2011*. Geneva: Quaker United Nations Office.

Robertson, O. (2013). Children of prisoners: The arrest procedure. U: Lynn, H. (ed), *Justice for Children of Prisoners, Police, judges & sentencing, arrests, trials & childrens rights*, Special Edition Newsletter 3 of 4-2013. European Commission, Eurochips <http://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2014/04/newsletter3forsite.pdf>

San Francisco Police Department (2014). *Children of arrested parents, General order*.

https://www.google.hr/webhp?sourceid=chrome-instant&rlz=1C1VFKB_enHR629HR629&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=general%20order%20children%20of%20arrested%20parents

Smjernice Odbora ministara vijeća Europe o pravosuđu prilagođenom djeci (2013). <http://www.udruga-dijete-razvod.hr/wp-content/uploads/Smjernice-pravosudje-prilagodjeno-djeci-prijevod-HR-v1.0.pdf>

Summary of findings from COPING,

http://www.dijete.hr/attachments/1467_Summary%20of%20COPING%20Findings%20Leaflet%20v3.pdf

Zakon o pravobranitelju za djecu, Narodne novine, br.96/2003.

Maja Gabelica Šupljika

RIGHTS OF CHILDREN WHOSE PARENTS ARE IN CONFLICT WITH THE LAW

Summary

Children whose parents are in conflict with the law are very often discriminated because of the status of their parents. Their wellbeing is not of primary concern to those who make decisions which directly or indirectly affects them, they are not asked for their views, they don't know what's going on and they suffer in different ways because of the situation in their families. As their needs are very often not recognized, these children suffer violations of their human rights in many stages of the judicial system (arrest, indictment, judicial inquiry, judicial proceedings, pronouncement of sentence, waiting for departure to prison, execution of imprisonment and return to family and community). Police act at the beginning of this process, and these actions can sometimes be traumatic for a child if child was present or faced with consequence of an arrest or other police action towards the person that takes care of the child, especially if it concerns a single parent or some other close person.

In this presentation I will talk about some options and European practices (it is estimated that in Europe there is approximately one million of children whose parents are in prison) regarding protection of children's rights during arrest of parents or during other police actions. The topic of discussion will also be the standards of child friendly justice, data and findings of the Ombudsman for Children regarding children whose parents are in conflict with the law.

Key words: *rights of the child, parent in conflict with the law, Ombudsman for Children, police actions, European practice*

**KRIMINOLOŠKE ZNAČAJKE SUVREMENOG KRIMINALA/
CRIMINOLOGICAL FEATURES OF CONTEMPORARY CRIME**

Snježana Andrić²²²Ljiljana Plazzeriano²²³Davor Solomun²²⁴NEPOZNATI KRIMINALITET U POLICIJSKIM STATISTIKAMA²²⁵*Sažetak*

Opseg kriminaliteta presudno utječe na stanje sigurnosti svakog društva. Policija, kao institucija odgovorna za sigurnosno stanje, razvija metodološke obrasce statističkog praćenja i analize svih sigurnosnih događaja. Temeljem pokazatelja opsega, vrste i trendova kriminaliteta policija usmjerava aktivnosti i na suzbijanje i na otkrivanje kriminalnih aktivnosti. Praćenjem i analiziranjem poznatog kriminaliteta nastoji se ocjenjivati stanje sigurnosti, no nepoznati kriminalitet, odnosno „tamna brojka“ ne iskazuje se sustavno i ne koristi dovoljno u policijskim statistikama za tu svrhu. Kompariranjem metodoloških obrazaca praćenja kriminaliteta u Sloveniji, Hrvatskoj, SAD-u, Ujedinjenom Kraljevstvu i Francuskoj, utvrđene su razlike u vrsti i nazivu pokazatelja. Pretpostavlja se kako je ocjenjivanje uspješnosti policijskih struktura i težnja za visokim, uobičajenim stopama efikasnosti, jedna od zapreka statističkom iskazivanju ili prosudbi nepoznatog kriminaliteta. Razlozi statističkog zanemarivanja nameću se kao pitanje i istraživački izazov u ovome radu.

Ključne riječi: nepoznati kriminalitet, policijske statistike, tamna brojka.

1. UVOD

Kriminalitet, njegov opseg, struktura, vrsta i dinamika presudno utječu i određuju stanje sigurnosti na svim razinama društva. Kao sigurnosno negativnom i društveno štetnom pojavom kriminalitetom se primarno bavi policija, ali i državna odvjetništva, pravosuđe i druge službe u lancu pravde²²⁶. Iako se manifestira kao individualizirana aktivnost povrede zaštićenog dobra, odnosno kriminalno ponašanje pojedinca kojim se drastično krše legalne društvene norme, kriminalitet se definira kao ukupnost, odnosno zbroj svih kažnjivih ponašanja ostvarenih na određenom prostoru kroz određeno vrijeme. Temeljna pretpostavka za bilo kakvo, a posebice uspješno bavljenje i suprotstavljanje ovoj pojavi jest što preciznija spoznaja njenog volumena. Kriminologija i kriminolozi u tome imaju posebnu ulogu i od njih se očekuje podrška u razvijanju mehanizama u funkciji fenomenološke (pojavnih oblici) i etiološke (uzroci) spoznaje kriminaliteta. Od kriminologa se očekuje da kreiraju valjana i pouzdana mjerila kriminalnog ponašanja (Siegel, 2011) za potrebe analize aktivnosti policije i sudskih tijela, za mjerenje neprijavljenog kriminaliteta te da razvijaju instrumente za procjenu udjela počinitelja koji su izbjegli pravosudni sustav (lanac pravde). Rezultati procesa mjerenja kriminaliteta (*measurement of crime*) oblikuju se statistikom kriminaliteta, odnosno statističkom analizom prikupljenih podataka. Ova statistika može biti materijalne (sustavno prikupljeni i analizirani podaci) i procesne (djelatnost ili postupci prikupljanja, analize i objavljivanja podataka) naravi (Brvar, 2013).

Kao institucija kojoj je suvremeni imperativ sprječavanje i prevencija kriminaliteta, policija nastoji razvijati spoznajne mehanizme, odnosno izvore saznanja i informiranja o stanjima i prilikama koje prethode i

²²² Snježana Andrić, Policijska uprava sisačko – moslavačka, MUP RH, e-mail: sandric@mup.hr

²²³ Ljiljana Plazzeriano, Ministarstvo unutarnjih poslova RH, e-mail: lplazzeriano@mup.hr

²²⁴ Davor Solomun, viši predavač i voditelj Centra za istraživanja Visoke policijske škole MUP-a RH, e-mail: dsolomun@fkz.hr

²²⁵ Istraživanje je rezultat projektnih aktivnosti suradnika Centra za policijska istraživanja Visoke policijske škole

²²⁶ Lanac pravde uključuje policiju, državna odvjetništva, sudove, žalbene institucije, izvršenje sankcija, rehabilitaciju, pravobranitelje, socijalnu skrb i druge društvene strukture u odgovoru na kriminalitet.

pogoduju kažnjivim ponašanjima. Temeljne odrednice za prepoznavanje takvih prethodnih stanja najčešće su pokazatelji o već ostvarenim kažnjivim ponašanjima, odnosno počinjeni kriminalitet. To je kriminalitet koji je policija registrirala i statistički obradila, ali to nije i ukupan kriminalitet. Preostali neprijavljeni kriminalitet je značajan i procjenjuje se da je dvostruko ili višestruko veći od registriranog, prijavljenog, odnosno obrađenog. Taj preostali dio ili razlika između poznatog, odnosno registriranog i ukupno ostvarenog ili pretpostavljenog, procijenjenog kriminaliteta, predstavlja nepoznati, neregistrirani kriminalitet odnosno tamnu brojku kriminaliteta. Ovaj kriminalitet predstavlja posebnu društvenu opasnost i policiji bi trebao biti poseban izazov. Međutim policija tradicionalno rijetko ulaže značajnije napore i strateški nije usmjerena prema tamnoj brojci kriminaliteta iako njen djelokrug, nominirano kao „otkrivanje kaznenih djela i prekršaja...” to nedvojbeno podrazumijeva. Istovremeno, težište aktivnosti policije u odnosu na kriminalitet je otkrivanje nepoznatih počinitelja prijavljenog, odnosno poznatog kriminaliteta čime se stvara i izvjesni privid pa i samodovoljnost s obzirom na to da se i ovdje radi o otkrivačkoj djelatnosti. No određene policijske organizacije, primjerice u Republici Sloveniji ipak sustavno iskazuju pokazatelje na kojima se može temeljiti zaključak o transparentnom suočavanju s nepoznatim kriminalitetom. Budući da je ova pojava prepoznata iznutra i iskustvenom spoznajom autora o djelovanju hrvatske policije, ovim radom se, komparativnom metodom i analizom sustava praćenja i statistike kriminaliteta odabranih stranih država, ali i međunarodnih organizacija, nastoji prepoznati i zaključivati o učinkovitijem pristupu. Posebice u onim slučajevima policijskog bavljenja nepoznatim kriminalitetom i razvijanja mehanizama, odnosno primjene kriminoloških metoda kao što su viktimizacijske i studije samoprijavlivanja, ali i korištenja kriminalističkih metoda spoznaje njegovog opsega.

U skladu s ciljem, ovaj rad u svojoj strukturi sadrži analizu kriminaliteta (nepoznatog i kao sigurnosna prijetnja) te usporednu analizu praćenja i odnosa policijskih organizacija prema nepoznatom kriminalitetu na nacionalnoj razini u Hrvatskoj, Sloveniji, Sjedinjenim Američkim Državama, Velikoj Britaniji i Francuskoj.

2. KRIMINALITET

Kriminalitet je sigurnosni problem i društveni fenomen, čiji opseg presudno utječe na stanje sigurnosti i predstavlja rizik i prijetnju svakom društvu. Kriminalitet je odraz kriminalnog ponašanja pojedinca ili organizirane skupine, ali se definira kao ukupnost, odnosno zbroj svih kažnjivih ponašanja ostvarenih na određenom prostoru kroz određeno vrijeme. U suvremenom svijetu pojavljuje se kao masovna pojava ugrožavanja društvenih vrijednosti kršenjem normi važećeg zakonodavstva.

Na odstupanja od prihvatljivih normi ponašanja nedvojbeno utječu brojni faktori koji imaju za posljedicu devijantna i asocijalna ponašanja pojedinaca, koja u konačnici dovode do osjećaja ugroženosti i nelagode svakog pojedinog građanina. Uključenost u kriminal objašnjava se odbacivanjem vrijednosti i normi matičnog društva (Obradović, 2014).

Kriminalitet je društvena činjenica. Kod kriminaliteta kao društvene pojave ne pokušavamo objasniti zašto on postoji, već želimo dobiti pitanje o zakonitostima o kojima ovisi opseg, kretanje i struktura te pojave na određenom području i u određenom razdoblju. Da bi se na nekom području moglo organizirano i djelotvorno suprotstavljati kriminalitetu, potrebno je da svi subjekti kojih se taj problem dotiče, raspolažu točnim podacima o stanju, kretanju i strukturi ove pojave (Singer i dr., 2002).

Prema kriteriju pravne definicije kriminaliteta najčešće se objavljuju službene statistike kretanja i rasprostranjenosti kriminaliteta, a prema toj koncepciji kriminalitet se definira kao ukupnost ponašanja predviđenih u katalogu inkriminacija nekog kaznenog zakona koji se primjenjuje na određenom prostoru, kroz određeno vrijeme (Horvatić, 1994). Služeći se ovom definicijom, kriminalitetu se oduzima njegova socijalna dimenzija kojom se kriminalitet određuje kao ponašanje jedne osobe ili manjih grupa koje ostali

članovi društvene zajednice kojoj osoba ili grupa pripada osuđuju. Ograničenje kod pravnog definiranja kriminaliteta može se premostiti provođenjem komparativnih analiza (Horvatić, 1994).

Za razumijevanje kriminaliteta i njegovog utjecaja u različitim društvima važni su standardizirani i općeprihvaćeni obrasci njegova mjerenja. Kao najrasprostranjenije mjerilo, u okviru statističke metode koristi se stopa kriminala koja je rezultat odnosa prijavljenog kriminala i broja ukupnog stanovništva, ali se zbog komparabilnosti iskazuje kao matematički izraz u odnosu na 100 tisuća stanovnika²²⁷.

Očuvanje sigurnosti i zaštita legitimnog i legalnoga pravnog poretka s naglaskom na sigurnosti svakog pojedinca zadaće su specijaliziranih institucija države. Kriminalitet kao prijetnja individualnoj sigurnosti svakog čovjeka u središtu je rasprava o suvremenim ugrozama sigurnosti. Konceptom ljudske sigurnosti čovjek – građanin kao referentni objekt smješta se u središte sigurnosnih interesa, a jačanje kapaciteta policije kod rasvjetljavanja poznatog i otkrivanja nepoznatog kriminaliteta doprinosi prevenciji i stvaranju pozitivnog društvenog i sigurnosnog ozračja (Solomun, 2010).

2.1. Nepoznati kriminalitet

Temeljem pokazatelja opsega, vrste i trendova kriminaliteta policija usmjerava svoje aktivnosti i na suzbijanje i na otkrivanje kriminalnih aktivnosti. Praćenjem i analiziranjem registriranog kriminaliteta nastoji se ocjenjivati stanje sigurnosti, no nepoznati kriminalitet, neregistrirani, odnosno „tamna brojka“ ne prati se niti iskazuje sustavno i ne koristi dovoljno u policijskim statistikama za tu svrhu.

Tamna brojka jedan je od najvećih problema vezanih i za statistiku kao metodu kriminologije, ali i kao tehniku prikupljanja podataka, jer onemogućava donošenje pouzdanih zaključaka o rasprostranjenosti, strukturi i dinamici kažnjivih ponašanja na određenom području kroz određeno vrijeme (Derenčinović, 2004).

Statističke analize kriminaliteta pokazuju da je njegova raspodjela različita ne samo od države do države, već i unutar jedne države u različitim područjima i različitim razdobljima (Singer i sur., 2002). Poznato je kako je još u XX. stoljeću „Realistička struja“ upozoravala da službena statistika ima ograničenu vrijednost zbog čega se neminovno dopunjuje spoznajama o neregistriranom kriminalitetu te da su dotadašnje analize bile uskraćene za velik broj neregistriranih kaznenih djela ili drugih prijestupa (Budimlić, 2012).

Posebice je važno da policija o tim događajima nema konkretna saznanja i da ih ni na koji način nije evidentirala. Međutim, to ne znači da policija ne pretpostavlja da su se ona i dogodila.

U kriminalističkoj praksi gdje je predmet znanstvene spoznaje kazneni događaj, a ne neposredno kazneno djelo, tamna brojka označava počinjena, a ne neotkrivena i neevidentirana kaznena djela i počinitelje, odnosno nedokazana kaznena djela (Modly i sur., 2008).

Opseg i struktura otkrivenog kriminaliteta ovisi o spremnosti oštećene osobe da prijavi kazneno djelo i počinitelja. Često se, potpuno opravdano, postavlja pitanje odražavaju li doista statistički podaci o kriminalitetu realno opseg i kretanje počinitelja kaznenih djela na nekom području, drugim riječima, do koje se mjere razlikuje stvarni kriminalitet od registriranog kriminaliteta koji pratimo statističkim pokazateljima (Singer i dr., 2002). Kriminološke, kriminalističke i slične procjene su da tamna brojka, ovisno o vrsti kriminaliteta, u prosjeku čini oko 2/3 svih počinjenih delikata što govori o značajnom udjelu, ali i opterećenosti društva nepoznatim kriminalitetom. Broj kažnjivih radnji, odnosno ponašanja za koja se ne zna i nisu evidentirana iznimno je važan jer bi se njegovim uključivanjem u službene statistike dobila potpunija i realna slika te društvene pojave. Jezikom prirode, tamnu brojku kriminaliteta može se ilustrirati i usporediti vrhom sante leda za koju je poznato kako vidljivi dio iznad površine predstavlja samo jednu četvrtinu, petinu

²²⁷O kalkuliranju stopa i trendova kriminaliteta u odnosu na različite varijable više u: CALCULATIONS OF RATES AND TRENDS, http://www.njsp.org/info/ucr2000/pdf/calc_ ucr2000.pdf (15. 1. 2015.).

ili manji dio njene ukupne veličine. Istovremeno, vrh sante leda ilustrira i službene statistike kriminaliteta u odnosu na nepoznati ali i ukupni kriminalitet.

Za proučavanje vjerodostojnosti službenih evidencija kriminaliteta, ali i za dopunu njegove slike, koriste se viktimizacijske studije (*victim surveys*) temeljem kojih se dobivaju podaci je li, na koji način i u kojoj mjeri uzorak stanovništva nad kojim se provodi ispitivanje bio viktimiziran te studije samoprijavlivanja (*self-report studies*) koje se sastoje u iskazivanju ispitanika o vlastitom delinkventnom ponašanju. U tom je smislu na međunarodnoj razini najznačajnija Međunarodna viktimizacijska studija (*ICVS: International Crime Victimization Survey*) koju je pokrenula skupina europskih kriminologa - Van Dijk, Mayhew i Killias (1987). Organizacijsku potporu pružilo im je nizozemsko Ministarstvo pravosuđa i britansko Ministarstvo unutarnjih poslova. Glavni cilj odnosio se na kreiranje instrumenata kojim bi se omogućila međunarodna komparacija podataka o neprijavljenom kriminalitetu i unaprijedila metodologija prethodnih komparativnih pokušaja (Kovčo Vukadin, 2011).

Hrvatska je, uz pomoć UNICRI-a (*United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute*) sudjelovala dva puta. Prvi put istraživanje je proveo Zavod za kazneno pravo, kriminologiju i viktimologiju pod vodstvom prof. Šeparovića i prof. Turković, a drugi put Hrvatski ured Gallupa pod vodstvom prof. Turković (Kovčo Vukadin, 2011, prema Turković, 2002). Usporedbom provedenih viktimizacijskih studija sa službenim statističkim podacima o kretanju poznatog kriminaliteta dopunjuje se službena statistika i stvara realnija slika o volumenu, dinamici i strukturi kretanja kriminaliteta na određenom području (više u poglavlju 3). Takvim pristupom stvaraju se uvjeti snažnije policijske orijentacije prema stvarnoj otkrivačkoj djelatnosti, a to je otkrivanje neregistriranog kriminaliteta kako je i određeno djelokrugom, a ne kako je uobičajeno da policija pod otkrivanjem kriminaliteta razumijeva, uglavnom, rasvjetljavanje, otkrivanje i pronalaženje nepoznatog počinitelja poznatog kriminaliteta.

2.2. Kriminalitet kao sigurnosna prijetnja

Kriminalitet provocira strah i ugrožava sigurnost. Različiti su izvori koji uzrokuju širenje straha od kriminaliteta. Sigurnost u svijetu je danas pod utjecajem različitih ugroza, ona se globalizira i prostorno nije omeđena. Ljudska sigurnost (*human security*), utemeljena UN-ovim programom za razvoj (*United Nations Development Programme – UNDP*) (*Human Development Report*, 1994), kao razvojni koncept u multidimenzionalnom sigurnosnom označavanju čovjeka pretpostavlja neograničenost i slobodu čovjeka od straha (*freedom from fear*), od želje, potrebitosti i uskraćenosti (*freedom from want*) te slobodu življenja s dostojanstvom (*freedom to life with dignity*). Ograničavanje slobode od straha narušava ovaj trokut sloboda kao cjelovit odraz integriteta sigurnosti pojedinca (Solomun, 2013).

Planske i organizirane djelatnosti koje se kroz državu kao instituciju poduzimaju u jednom društvu imaju cilj osigurati opstojnost i razvitak svakog pojedinca i društva u cjelini, koristeći pritom sve raspoložive potencijale i sredstva. Zaštita života i individualne sigurnosti od poznatog ili nepoznatog kriminaliteta kao ugroze, temeljni je preduvjet opstanka, djelovanja i razvoja čovjeka. Individualna sigurnost svakog pojedinca u fokusu je politike nacionalne sigurnosti koja respektira i ljudsku i individualnu sigurnost. Svim pristupima zajednički nazivnik je referentni objekt ili predmet sigurnosti, a to je čovjek pojedinac – ne država. Među različitim tipovima sigurnosti, ekonomskoj, zdravstvenoj, društvenoj itd., osobna sigurnost (*personal security*) obuhvaća zaštitu ljudi od fizičkog nasilja, nasilnih pojedinaca, obiteljskog i vršnjačkog nasilja, a kao poseban izvor straha pojavljuje se nasilnički kriminalitet čija stopa i posebice „tamna brojka“ vrlo su visoke (Solomun, 2013).

Strategije nacionalne sigurnosti najprimjereniji su okvir za lociranje sadržaja sigurnosti u suvremenim strateškim pristupima. Analitičari, političari i stručnjaci različitih profila jedinstveni su u stajalištu da je Europska unija (EU) *sui generis* akter na međunarodnoj sceni.²²⁸

Strategija unutarnje sigurnosti EU (*The Internal Security Strategy for the European Union*), donesena 2010. godine, sadrži tri djela: *Zaštita ljudi u Europi unutar globalnog društva*, *Prema europskom modelu sigurnosti* i *Budući koraci* u pogledu provedbe strategije. Sigurnost se ističe kao ključni čimbenik kvalitete života u europskom društvu, definirane su zajedničke prijetnje, postavljena načela i politike unutarnje sigurnosti te definiran *Europski model sigurnosti (European Security Model)*. Kao zajedničke prijetnje navedeni su: terorizam koji je najznačajnija i stalno evoluirajuća prijetnja, „posebno ugrožavajući“ (*serious*) i organizirani kriminal, cyber kriminal, međugranični/prekogranični kriminal, nasilje, prirodne i od čovjeka izazvane katastrofe te prometne nesreće.

Europski model sigurnosti središnji je okvir kojim EU nastoji realizirati novi, integrirani pristup sigurnosti na tragu strategije „nacionalne sigurnosti“ Europske unije (Bilandžić, 2012). Taj model usmjeren je na integraciju četiri područja: policijsko djelovanje (*law enforcement*), pravosudno djelovanje (*judicial*), kontrola granice (*border management*) i civilna zaštita (*civil protection*).

Međunarodni trendovi poput globalizacije mogu nenamjerno rezultirati otvaranjem novih prostora za razvoj transnacionalnog kriminaliteta koji predstavlja glavnu prijetnju međunarodnoj sigurnosti, a uključuje kriminalnu aktivnost²²⁹ koja motivirana profitom prelazi nacionalne granice. Najčešće se počinitelji transnacionalnog kriminala (terorizam, droge, organizirani kriminal i dr.), a ne sam zločin, smatraju stvarnim prijetnjama nacionalnoj sigurnosti gdje bogati i moćni kriminalci potkopavaju državu, demokratsku stabilnost i gospodarstvo upotrebom korupcije, nasilja i reinvestiranjem svojih dobiti (prljavog ili opranog novca) u legalna gospodarstva. Kategorije i karakter aktivnosti koje obuhvaćaju transnacionalni kriminal su sveobuhvatne. Modus operandi predstavlja dodatnu opasnost nacionalnoj sigurnosti (Giraldo, Trinkunas, u Collins ur., 2010). Upravo se na područjima transnacionalnog kriminaliteta nepoznati kriminalitet ogleda u svojoj dimenzionalnosti.

Statistike kriminaliteta u Europskoj uniji predstavljene kao „Europsko istraživanje kriminala i sigurnosti“ (*The European Crime and Safety Survey/EU ICS/*) i svijetu, „Međunarodno istraživanje o žrtvama kriminala“ (*International Crime Victim Survey – ICVS*) nisu terminološki i kategorijalno u potpunosti usklađene što otežava istraživanje i umanjuje njihovu komparabilnost.

3. ODNOS POLICIJE PREMA NEPOZNATOM KRIMINALITETU U REPUBLICI HRVATSKOJ I ODABRANIM DRŽAVAMA

Misija i zakonski djelokrug policije u odnosu na kriminalitet iskazan je kroz obavezu policije da sprječava kaznena djela i prekršaje, odnosno da otkriva i prikuplja podatke o tim djelima i prekršajima. U odnosu na nepoznati kriminalitet to znači da policija razvija alate, taktiku i metode procjenjivanja i otkrivanja onih kriminalnih ponašanja koja nisu registrirana i za koja nemamo saznanja o obliku prijave oštećenog, svjedoka, nepoznate osobe ili iz drugih izvora.

²²⁸ Zajednička vanjska i sigurnosna politika uspostavljena je u svrhu zaštite zajedničkih vrijednosti, interesa i integriteta EU, jačanja sigurnosti i jačanja međunarodne sigurnosti. U traženju modela europske sigurnosti, slično nacionalnim sigurnosnim konceptima, Europska strategija sigurnosti (*European Security Strategy*) iz 2003. godine ima tri cilja: poboljšanje koherentnosti provedbenih politika između država članica, promoviranje zajedničkog razumijevanja prijetnji i rizika s kojima je EU suočena te sredstva za testiranje sigurnosnih izazova i promatranje strategije kao okvir za strateški dijalog u odnosu na transatlansku agendu, posebno u odnosu na SAD.

²²⁹ Više o globalizaciji kriminaliteta na: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf (10. 1. 2015.).

Hrvatski Zakon o policijskim poslovima²³⁰ i ovlastima naglašava da je jedna od temeljnih zadaća policije sprječavanje kaznenih djela i prekršaja, njihovo *otkrivanje* i prikupljanje podataka o tim djelima i počiniteljima. Otkrivačka djelatnost policije je temeljna aktivnost za smanjenje udjela „tamne brojke“ u odnosu na poznati kriminalitet. Međutim, u policijskoj metodologiji i statistici praćenja kriminaliteta ne iskazuju se podaci o otkrivenom nepoznatom kriminalitetu koji je razriješen ili rasvijetljen policijskom otkrivačkom djelatnošću. Podaci o kriminalitetu evidentirani od strane policije, Državnog odvjetništva i kaznenog pravosuđa sustavno su analizirani u projektu UNODC: Razvoj instrumenata nadzora za pravosudne i policijske institucije Zapadnog Balkana 2009.-2011., Izvješće o tehničkoj procjeni – Hrvatska (Jandl, ur., 2010).²³¹ U ovom Izvješću se navodi kako su u policijskim statistikama detaljno istaknuti jedinični zapisi o slučajevima kaznenih djela koje je evidentirala policija, te da iz njih nije vidljivo postoje li na razini policijskih postaja detaljna pravila u pisanom obliku koja bi se odnosila na početno evidentiranje slučajeva kaznenih djela u kaznenom upisniku. Cilj tehničke procjene je bio u tome da se opiše i ocijeni proces prikupljanja, analize i korištenja statističkih podataka u okviru pravosuđa i unutarnjih poslova u Hrvatskoj, u usporedbi s međunarodnim standardima i standardima EU, kako bi mogli uskladiti svoje postojeće nacionalne statističke mehanizme s relevantnom pravnom stečevinom, standardima i najboljom praksom na međunarodnoj razini i na razini EU. Zanimljivu odrednicu sadrži točka 1.2. Strateškog plana Ministarstva unutarnjih poslova za razdoblje 2015.-2017. pod nazivom: „Poboljšati suzbijanje kriminaliteta“ u kojoj je navedeno kako u Republici Hrvatskoj policija godišnje zabilježi 110 tisuća kaznenih djela, od čega za oko 80 tisuća kaznenih djela policija dozna dojavama, a u oko 30 tisuća slučajeva policija sama otkrije postojanje kaznenog djela. Ovakva tvrdnja do sada nije bila uobičajena. Tim više što u izvješću o stanju kriminaliteta MUP-a za 2013. takvi pokazatelji nisu vidljivi, a poznavajući metodologiju praćenja i evidentiranja kriminaliteta jasno je kako statistički obrasci takve vrste iskazivanja ne postoje.

Stoga izazovnim postaje analizirati navedenu tvrdnju i raspraviti o korištenoj kategoriji „policija sama otkrije postojanje kaznenog djela“. Međutim, treba kazati kako, primjerice policija u Sloveniji u svojem sličnom izvješću precizno iskazuje broj kaznenih djela koja je sama otkrila.²³²

3.1. Analiza kriminaliteta u Republici Hrvatskoj

Prikupljanje i objedinjavanje policijske statistike o kriminalitetu u Hrvatskoj u nadležnosti je središnjeg Odjela za analitiku Ministarstva unutarnjih poslova. Podatke kaznenog pravosuđa, koji dolaze iz Državnog odvjetništva i sudova, prikuplja i objedinjuje Državni zavod za statistiku (DZS). DZS stoga predstavlja središnje kontaktno tijelo u nacionalnim i međunarodnim procesima (EU, UN i dr.) prikupljanja podataka o kriminalitetu i kaznenom pravosuđu. Otvorimo li pitanje jesu li podaci o veličini kriminaliteta koje kreira policija dovoljan pokazatelj stanja sigurnosti u RH, a iz postojećih metodoloških obrazaca možemo zaključiti kako nije vidljivo koliko je policija otkrila nepoznatog kriminaliteta, odnosno kriminaliteta koji nije prijavljen, upitnom postaje adekvatnost ovakve metodologije praćenja sigurnosnih pojava. Podaci o kriminalitetu temeljeni na policijskim statistikama su specifični, ograničeni i ne odražavaju realnu sliku stanja kriminaliteta iz više razloga. Prvi razlog je što žrtva ne prijavljuje viktimizaciju iz različitih razloga: straha, nepovjerenja, male štete. Drugi razlog je što policija ne kvalificira događaj, te činjenica da žrtva ili svjedok može prijavu podnijeti na državnom odvjetništvu i slično (Kovčo Vukadin, 2011).

Kao ilustraciju prethodnih teza o kriminalitetu i nepoznatom kriminalitetu u nastavku se analiziraju i komparativno izučavaju statistički pokazatelji policije u Hrvatskoj, Sloveniji, SAD-u, Velikoj Britaniji i Francuskoj.

²³⁰ Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, NN [76/09.](#), [92/14.](#)

²³¹ Lokalno istraživanje i organizacija misije: Anna-Maria Getoš (lokalna osoba za kontakt).

²³² Vidi tablicu 3.

Pregled osnovnih pokazatelja kriminaliteta u RH (tablica 1), obuhvaća usporedbu kriminaliteta po službenoj dužnosti za dvije prethodne godine, iskazanu kao „prijavljena kaznena djela“, „koeficijent razriješenosti“ i „postotak razriješenosti“.

Tablica 1: Pregled osnovnih pokazatelja kriminaliteta u RH

KRIMINALITET - po službenoj dužnosti	PRIJAVLJENA KAZNENA DJELA			KOEFIKIJENT RAZRIJEŠENOSTI			POSTOTAK RAZRIJEŠENOSTI		
	2012.	2013.	2012./2013. %	2012.	2013.		2012.	2013.	
OPĆI KRIMINALITET	56.385	50.217	-10,9	47,8	50,4	2,6	45,1	46,3	1,2
Ubojstva	51	41	-19,6	98,0	97,6	-0,4	98,0	87,8	-10,2
Pokušaj ubojstva	100	124	24,0	98,0	97,6	-0,4	98,0	96,0	-2
Silovanja	79	82	3,8	97,5	98,8	1,3	97,5	97,6	0,1
pokušaj silovanja	10	12	20,0	70	83,33	13,33	70,0	83,3	13,3
Razbojništva	1.484	1.389	-6,4	37,8	43,1	5,3	32,1	34,5	2,4
Teške krađe	21.527	20.134	-6,5	27,2	31,8	4,6	23,2	25,8	2,6
Otuđenja motornih vozila (dovršena)	1.261	1.012	-19,7	32,6	34,6	2	28,9	30,0	1,1
Pronađena otuđena vozila	737	645	-12,5						
Kaznena djela na štetu maloljetnika	3.133	3.887	24,1	99,8	99,1	-0,7			
Kaznena djela maloljetnih osoba	4.173	3.175	-23,9						
TERORIZAM I EKSTREMNO NASILJE	67	35	-47,8	85,1	71,4	-13,7	83,6	71,4	-12,2
RATNI ZLOČINI	16	22	37,5	81,3	100	18,7	75,0	100	25
ORGANIZIRANI KRIMINALITET**	788	1.849	134,6	96,7	99,1	2,4			
Protuzakonito ulaznja, kretanje i boravak u Republici Hrvatskoj	184	176	-4,3	97,3	100,0	2,7			
Stranci nezakonito prešli državnu granicu RH	4.926	3.333	-32,3						
GOSPODARSKI KRIMINALITET	5.994	6.315	5,4	98,9	98,8	-0,1			
Korupcijska kaznena djela*	825	1.940	135,2	99,2	100,1	0,9			
KRIMINALITET ZLOUPORABE DROGA	2.106	2.713	28,8	99,9	99,8	-0,1			
Ostala kaznena djela (čl. 173. st. 1.)	5.189								
UKUPNO K.D. (bez predmeta)	70.545	61.151	-13,3	58,1	59,1	1	56,0	55,7	-0,3
KAZNENA DJELA U CESTOVNOM PROMETU	1.626	1.557	-4,2	99,0	98,4	-0,6	98,8	98,4	-0,4
SVEUKUPNO KAZNENIH DJELA	72.171	62.708	-13,1	59,0	60,1	1,1	56,9	56,8	-0,1
Počinitelji kaznenih djela u prometu	1.540	1.493	-3,1						
UKUPNO POČINITELJA (pravne i fizičke osobe)	27.780	22.526	-18,9						
Maloljetni počinitelji	2.757	2.027	-26,5						

Izvor: http://www.mup.hr/UserDocsImages/statistika/2014/Statisticki%20preg2013_konacni%20prom_WEB.pdf (13. 1. 2015.)

Policijski pregled osnovnih pokazatelja kriminaliteta u RH prikazuje tablično strukturirane podatke o kriminalitetu, razvrstano prema kriteriju kriminalističke klasifikacije od općeg kriminaliteta do kaznenih djela u prometu. Pojam „prijavljena kaznena djela“ označava podatke o svim kaznenim djelima koja su prijavljena policiji ili ih je ona otkrila vlastitom aktivnošću. Prijavljena kaznena djela uključuju podnošenje kaznene prijave oštećene osobe ili svjedoka, stavljanje prijedloga za kazneni progon, privatnu tužbu (gdje policija evidentira kazneno djelo i kada otkrije počinitelja ustupa podatke oštećenoj osobi za daljnji postupak), anonimne prijave, prijave državnih odvjetništava i drugih državnih i javnih tijela. U naravi, ova djela od tada su poznati (registrirani) kriminalitet, neovisno o činjenici je li počinitelj poznat ili nepoznat, odnosno je li naknadno otkriven.

Pojam „otkrivanja“ korišten u spomenutom Strateškom planu MUP-a nije dovoljno jasan, ali pretpostavka je kako su to kaznena djela koja policiji nisu prijavljena iz bilo kojeg drugog izvora već ih je policija otkrila vlastitom djelatnošću i „otkinula“ iz tamne brojke kriminaliteta. Najčešće se radi o gospodarskom, organiziranom kriminalitetu ili kriminalitetu droga. Metodologija takve, prave otkrivačke djelatnosti policije pripada posebnostima operativno-kriminalističkog rada, a sustav evidentiranja ima naglašen interni karakter. To znači da policija i takva djela ipak klasificira i evidentira, ali ih u javno dostupnim pokazateljima kriminaliteta ne iskazuje niti komentira. Važno je napomenuti da takva otkrivačka djelatnost najčešće započinje informacijom kao *inputom* otkrivačkog procesa, prilikom čega nije odmah izvjesno kada i kakav će biti *output* kao izlazni rezultat. Valja očekivati da taj proces rezultira podnošenjem kaznene prijave i evidentiranjem događaja u pripadajućem upisniku, no u pokazateljima kriminaliteta on kao takav nije prepoznatljiv nego biva stopljen u ukupnost tzv. prijavljenog kriminaliteta. Takav pristup onemogućava uvid i mjerljivost učinkovitosti policije i njene prave otkrivačke djelatnosti u odnosu na tamnu brojku

kriminaliteta. Hipotetički, ako bi se ova kaznena djela promatrala zasebno, to bi značajno uljepšalo pokazatelje o rezultatima rada, no, s druge strane, njihov vjerojatno mali broj umanjio bi vrijednost tih rezultata i otkrio istinu da policija, u naravi, relativno malo pozornosti poklanja tamnoj brojci kriminaliteta. Ako bismo k tome, ovoj situaciji dodali i činjenicu veličine tamne brojke, odnosno nepoznatog kriminaliteta, to bi značajnije umanjilo vrijednost pokazatelja uspješnosti rada policije. Ilustracija ovoga je u postotcima razriješenosti koji se u 2013. za RH, ovisno o vrsti kriminaliteta, kreće u rasponu od 25,8% (teške krađe) do 98,4% (cestovni promet) ili čak 100,1% (korupcijska kaznena djela). Međutim, kada bismo pretpostavili da je stvarni kriminalitet umjesto iskazanih 62.708 sveukupno kaznenih djela samo dvostruko veći, a ne kako kriminološki sugerira tamna brojka, čak i višestruko veći, tada bi prosječan postotak razriješenosti od 56,8 bio značajno manji ili 28,4%.

Primjer: $62.708 \times 2 = 125.416$

$35.618 / 125.416 \times 100 = 28,4\%$

Dakle, kada bi na jedno poznato djelo u naravi dolazilo samo jedno nepoznato, rezultati otkrivačke djelatnosti bili bi značajno drugačiji od uobičajenih. Točnije, 28,4% je statistička procjena (udio) koja sugerira stvarnu efikasnost, ali i daje drugačije svjetlo na iskazane brojke kriminaliteta u policijskim statistikama. Postotkom razriješenosti prikazuje se samo odnos broja razriješenih i prijavljenih kaznenih djela u izvještajnoj godini ili zadanom razdoblju. Koeficijentom razriješenosti prikazuje se odnos broja razriješenih kaznenih djela i broja prijavljenih kaznenih djela, uključujući i riješena kaznena djela prijavljena u ranijem razdoblju od izvještajnog. Dakle, razriješenost odražava rezultat bavljenja poznatim kriminalitetom, a težište je samo na otkrivanju počinitelja koji je u trenutku saznanja za djelo ili od ranije bio nepoznat. To istovremeno znači da otkrivanje i praćenje nepoznatog kriminaliteta nije iskazano ovim, ali niti drugim koeficijentima. U usporedbi s brojem evidentiranih slučajeva – kaznenih djela u odnosu na druge europske i međunarodne statistike, RH ima vrlo visok postotak razriješenosti kriminaliteta.

Zahvaljujući kriminološkim spoznajama i policijsko-kriminalističkoj metodologiji, komparativnom metodom s poznatim različitostima u drugim policijskim sustavima, opravdano se može smatrati da su prezentirani podaci nedostatni za ocjenu ukupnog stanja sigurnosti. Uspoređujući statističke podatke RH s drugim državama, možemo pretpostaviti kako je ocjenjivanje uspješnosti policijskih struktura i težnja za visokim, uobičajenim stopama efikasnosti vjerojatno jedna od zapreka statističkom iskazivanju ili prosudbi nepoznatog kriminaliteta u našem sustavu. Pokušavajući razumjeti, predvidjeti te kontrolirati bilo koji sigurnosni rizik uključujući kriminalitet, potrebno je prije svega utvrditi stvarni opseg rizika, odnosno stupanj ugrožavanja. Uvidjevši potrebu utvrđivanja stvarnog opsega kriminaliteta pojedine države, osim statističkih podataka o prijavljenim oblicima kriminaliteta koje evidentiraju i obrađuju, tijela za provođenje zakona (policija, žandarmerija i dr.) kontinuirano prikupljaju podatke i o tamnoj brojci kriminaliteta te ih obrađuju i prikazuju paralelno uz podatke o prijavljenom kriminalitetu.

Metodologija prikupljanja podataka o tamnoj brojci kriminaliteta te način obrade i komparacije tako prikupljenih podataka s podacima o prijavljenom kriminalitetu koje vode službe za provedbu zakona analizira se na primjerima Slovenije, Sjedinjenih Američkih Država, Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske.

3.2. Analiza kriminaliteta Republike Slovenije – 12% otkrivačka djelatnost policije?

Kriminalitet u Sloveniji analizira se na temelju podataka iskazanih kroz izvješće MUP-a o kaznenim djelima za koja je policija podnijela kaznenu prijavu ili izvješće. Podaci se odnose na razdoblje od 2009. do 2013. godine, a iskazani su kao broj kaznenih djela, broj i udio istraženih kaznenih djela, te broj kaznenih djela koje je otkrila policija. Dakle, struktura referentnih vrijednosti nije usporediva s Hrvatskom, no to nije odlučujuće budući da je cilj upravo prikazati različitost u metodološkom pristupu.

Tablica 2: Kaznena djela za koje je policija podnijela kaznenu prijavu ili izvješće o dopuni

Godina	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Število kaznivih dejanj	87.463	89.489	88.722	91.430	93.833
Število preiskanih kaznivih dejanj	42.247	46.133	43.529	42.787	44.260
Delež preiskanih kaznivih dejanj [v %]	48,3	51,6	49,1	46,8	47,2
Število kaznivih dejanj, ki jih je odkrila policija	9.442	11.944	10.494	11.028	11.790
Delež kaznivih dejanj, ki ih je odkrila policija [v %]	10,8	13,3	11,8	12,1	12,6

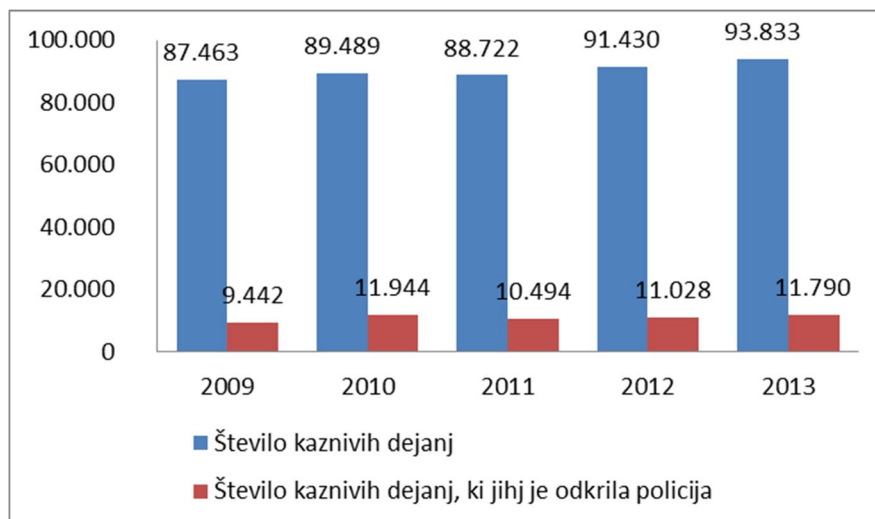
Izvor: Poročilo o delu policije za 2013.

[http://vrs3.vlada.si/MANDAT13/vladnagradaiva.nsf/71d4985ffda5de89c12572c3003716c4/d23b09715da3480fc1257ced0040d1c4/\\$FILE/LetnoPorocilo2013.pdf](http://vrs3.vlada.si/MANDAT13/vladnagradaiva.nsf/71d4985ffda5de89c12572c3003716c4/d23b09715da3480fc1257ced0040d1c4/$FILE/LetnoPorocilo2013.pdf) (18. 1. 2015.)

Iz prikaza je vidljivo kako policija u Republici Sloveniji evidentira i iskazuje kaznena djela koja je sama otkrila („število kaznivih dejanj, ki jih je odkrila policija“) i taj broj se godišnje kreće od 9 do 11 tisuća ili od 10,8% do 12,6%. Ovaj, rijetko korišteni policijski pokazatelj sugerira jasno višegodišnje određenje, ali i činjenicu osviještenosti potrebe suočavanja s nepoznatim kriminalitetom, odnosno činjenicu relativno malog udjela takvih djela u ukupnom kriminalitetu. To je pokazatelj relativno objektivne otkrivačke djelatnosti u odnosu na nepoznati kriminalitet i tamnu brojku i nije ga moguće prekrivati otkrivačkom djelatnošću u odnosu na nepoznate počinitelje poznatog, registriranog kriminaliteta.

U izvješću se navodi kako je policija kroz vlastite otkrivačke aktivnosti u 2013. godini bila uspješnija za 0,5% u odnosu na 2012. godinu, što je utjecalo i na ukupan postotak riješenih kaznenih djela.

Graf 1: Kaznena djela koje je otkrila policija

Izvor: Poročilo o delu policije za 2013.

[http://vrs3.vlada.si/MANDAT13/vladnagradaiva.nsf/71d4985ffda5de89c12572c3003716c4/d23b09715da3480fc1257ced0040d1c4/\\$FILE/LetnoPorocilo2013.pdf](http://vrs3.vlada.si/MANDAT13/vladnagradaiva.nsf/71d4985ffda5de89c12572c3003716c4/d23b09715da3480fc1257ced0040d1c4/$FILE/LetnoPorocilo2013.pdf) (18. 1. 2015.)

3.3. Analiza kriminaliteta u Sjedinjenim Američkim Državama

U Sjedinjenim Američkim Državama službeni podaci o opsegu kriminaliteta prikupljaju se iz dva izvora: službena statistika tijela za provođenje zakona i službena istraživanja o viktimizaciji kriminalitetom. Službene statistike tijela za provođenje zakona temelje se, prije svega, na jedinstvenom izvješću o kriminalitetu (*Uniform Crime Report – UCR*) koje izrađuje FBI još od 1929 godine. Navedeno izvješće sadrži podatke o prijavljenom kriminalitetu evidentirane od strane okružnih i državnih agencija za provođenje zakona, odnosno podatke o broju uhićenih osoba te broju prijavljenih i naknadno otkrivenih kaznenih djela²³³. Glavni nedostatak UCR-a je njegova nereprezentativnost, koja proizlazi iz načela dobrovoljnog sudjelovanja okružnih i državnih agencija za provođenja zakona u njegovoj izradi (oko 95% agencija sudjeluje u prikupljanju podataka) (*American Law and legal Informaton*)²³⁴ i podložnosti evidentiranja podatka o diskrecijskoj ocjeni pojedine okružne, odnosno državne agencije za provođenje zakona. UCR karakteriziraju i sljedeći nedostaci: UCR sadrži podatke samo o dijelu pojava oblika kriminaliteta, ako je tijekom pojedinog događaja počinjeno više delikata registrira se samo ono najteže, ne prikazuju se okolnosti počinjenja prijavljenog delikta niti dodatni podaci o počinitelju i žrtvi. Također niti na jedan način se ne iskazuju podaci o tamnoj brojci kriminaliteta. Kako bi se uklonili uočeni nedostaci UCR-a, SAD 1982. godine uvodi nacionalni sustav izvješćivanja o događajima (*National Incident-Based Reporting System – NIBRS*), koji omogućuje detaljnije prikupljanje podataka o okolnostima počinjenja određenog delikta, izradu složenijih statističkih izvješća te organizirano prikupljanje podataka o 22 kaznena djela. NIBRS je danas jedna od komponenti UCR-a te iako u prikupljanju i obradi podataka putem NIBRS sudjeluje svega 36% državnih policijskih agencija, očekuje se da će NIBRS u budućnosti potpuno zamijeniti UCR.

Međutim ni tako uspostavljeni nacionalni sustav izvješćivanja o događajima nije omogućio uvid u opseg tamne brojke kriminaliteta, stoga SAD od 1972. provodi i kontinuirana istraživanja o viktimizaciji

²³³ Ubojstvo i ubojstvo bez predumišljaja, silovanje, razbojništvo, teški napadi (hrv. teška tjelesna ozljeda), provala, krađa, krađa motornog vozila i palež.

²³⁴ Statistics: Reporting Systems and Methods - Unofficial Crime Statistics, American Law and legal Informaton, <http://law.jrank.org/pages/2167/Statistics-Reporting-Systems-Methods-Unofficial-crime-statistics.html>

kriminalitetom. U skladu s time, Ured za pravosudnu statistiku (*Bureau of Justice Statistics*) svake godine putem Ureda za popis stanovništva (*Bureau of Census*) provodi nacionalno istraživanje o viktimizaciji kriminalitetom (*National Crime Victimization Survey – NCVS*).²³⁵ Ako se tijekom istraživanja utvrdi da je ispitanik bio žrtva kriminaliteta, postavljaju mu se dodatna pitanja kako bi se utvrdile okolnosti delikta, okolnosti vezane uz pojedinca kao žrtvu, okolnosti vezane za počinitelja, je li delikt prijavio policiji, a ako jest, kakvo je njegovo iskustvo s kazneno-pravnim sustavom.²³⁶ Ministarstvo pravosuđa, Ured za pravosudne statistike, zadnje izvješće o provedenom NCVS-u za 2013. objavio je na svojim službenim stranicama u rujnu 2014. godine. Osim prikaza statističkih podataka o kretanju broja žrtava pojedinih oblika kriminaliteta obuhvaćenih istraživanjem, podaci o broju žrtava se uspoređuju sa statističkim podacima o prijavljenom kriminalitetu iz UCR iz čega proizlazi:

- u vremenskom periodu od 2004. do 2013. godine (tablica 3), viktimizacija vatrenim oružjem, prijavljena je policiji u prosjeku u 67,19% slučajeva;
- u 2013. godini viktimizacija nekim nasilnim oblikom kriminaliteta prijavljena je policiji u 45,6%;
- u 2013. godini viktimizacija nekim teškim oblikom nasilnog kriminaliteta prijavljena je policiji u 61,0%;
- u 2013. godini viktimizacija imovinskim kriminalitetom prijavljena je policiji u 36,1%.

Tablica 3: Udio viktimizacije prijavljene policiji ovisno o vrsti kriminaliteta za 2004., 2012. i 2013. godinu

Robbery	60.6	55.9	68.0†
Assault	50.1	43.7	43.4
Aggravated assault	69.8	62.4	64.3
Simple assault	43.9	39.7	38.5
Domestic violence ^b	56.6	54.9	56.9
Intimate partner violence ^c	56.4	53.3	57.0
Stranger violence	54.4	48.9	49.6
Violent crime involving injury	60.8	58.6	55.5
Serious violent crime^d	62.8%	54.4%	61.0%
Serious domestic violence ^b	69.7	60.9	65.3
Serious intimate partner violence ^c	69.1	55.4	60.4
Serious stranger violence	67.9	54.8	61.9
Serious violent crime involving weapons	68.5	56.3	65.7
Serious violent crime involving injury	69.0	56.1	66.2
Property crime^e	39.2%	33.5%	36.1%†
Household burglary	53.3	54.8	57.3
Motor vehicle theft	85.6	78.6	75.5
Theft	32.4	26.4	28.6†

Izvor: Criminal victimization 2013., <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/cv13.pdf> (10. 2. 2015.)

²³⁵ Reprezentativni uzorak stanovnika starijih od 12 godina predmet je intervjuja tijekom kojeg se utvrđuje da li je pojedinac bio žrtva kriminaliteta u prethodnih 6 mjeseci.

²³⁶ NCVS obuhvaća sljedeće pojavne oblike kriminaliteta: silovanja, uključujući i seksualno zlostavljanje, napade, razbojništva, krađe, provale, krađe motornih vozila, koji su odabrani kao parametri istraživanja s obzirom na to da se radi o oblicima kriminaliteta koja žrtva najčešće prijavljuje i vrlo lako ih se prisjeća, a omogućuju i usporedbu s podacima iz UCR-a.

U izvješću se nastoji iskazati i potencijalni rizik od kriminaliteta korištenjem stope viktimizacije u određenom razdoblju (broj slučajeva viktimizacije u određenoj populaciji/ukupan broj osoba određene populacije x 1000)²³⁷ i stope prevalencije²³⁸ u određenom razdoblju (broj žrtava u određenoj populaciji/ukupan broj osoba određene populacije x 100). Potencijalni rizik od kriminaliteta izražen je u odnosu na pojavni oblik kriminaliteta, dobnu skupinu žrtve, spol, rasu, bračni status, regiju, radi li se o urbanom, ruralnom ili prigradskom prostoru. odnosno za nasilničke 1,2%²³⁹. Tako dobiveni podaci potom su uspoređeni sa stopom viktimizacije temeljenoj na podacima iz UCR-a, a usporedni prikaz vidljiv je iz sljedeće tablice.

Tablica 4: Stope prijavljene i neprijavljene viktimizacije policiji ovisno o vrsti kriminaliteta za 2004., 2012. i 2013. godinu

Type of crime	Reported to police			Not reported to police		
	2004	2012	2013	2004	2012	2013
Violent crime^a	14.0	11.5	10.6	13.6	14.0	12.2
Rape/sexual assault	0.3	0.4	0.4	0.7	0.9	0.7
Robbery	1.5	1.6	1.7	1.0	1.2	0.8 ‡
Assault	12.1	9.6	8.5	11.8	11.9	10.7
Aggravated assault	4.1	2.4	2.4	1.8	1.3	1.3
Simple assault	8.0	7.2	6.1	10.1	10.6	9.5
Domestic violence ^b	3.4	2.6	2.4	2.5	2.0	1.7
Intimate partner violence ^c	2.4	1.6	1.6	1.8	1.3	1.2
Stranger violence	6.0	5.1	3.9 ‡	4.9	5.0	3.8 ‡
Violent crime involving injury	5.0	3.5	3.4	3.1	2.4	2.6
Serious violent crime^d	6.0	4.3	4.5	3.5	3.5	2.8
Serious domestic violence ^b	1.3	1.0	1.1	0.6	0.6	0.6
Serious intimate partner violence ^c	1.0	0.6	0.8	0.4	0.4	0.5
Serious stranger violence	2.7	2.1	1.7	1.3	1.7	1.0 †
Serious violent crime involving weapons	4.7	3.0	2.9	2.1	2.3	1.5 †
Serious violent crime involving injury	2.4	1.6	1.9	1.1	1.2	0.9
Property crime	65.7	52.2	47.4 †	100.0	101.9	83.1 †
Burglary	16.6	16.4	14.8	14.1	13.2	10.9 †
Motor vehicle theft	7.9	4.0	3.9	1.3	1.1	1.2
Theft	41.2	31.9	28.7 †	84.6	87.7	71.0 †

Izvor: Criminal victimization 2013., <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/cv13.pdf> (10. 2. 2015.)

Međutim, za analizu odnosa policijske statistike prijavljenog i neprijavljenog kriminaliteta, na američkom istraživanju, policiji prijavljene i neprijavljene viktimizacije uočava se pad stope neprijavljenih teških oblika nasilničkog kriminaliteta sa 3,5 (na 1000 osoba starih 12 i više godina) u 2012. na 2,8 u 2013. godini. Ali, uočava se i pad stope policiji prijavljenog imovinskog kriminaliteta sa 52,2 u 2012. na 47,4 u 2013. godini.

Na kraju izvješća u svrhu dobivanja što jasnije predodžbe o vrijednosti dobivenih rezultata za svaki u izvješću prikazani statistički podatak izračunata je standardna pogreška.

Glavni nedostatak NCVS-a jest da su njime obuhvaćeni samo pojedini pojavni oblici kriminaliteta s obzirom na to da kriminalitet kao što je kriminalitet zloporabe droga ne poznaje pojam žrtve u klasičnom smislu te stoga u tom području nije moguće provesti istraživanje kao i kod teških kaznenih djela, primjerice ubojstava. Navedenim istraživanjem također nije obuhvaćen ni kriminalitet počinjen na štetu pravnih osoba s obzirom na to da su u uzorak uključeni samo pojedinci u svojstvu fizičke osobe. Podaci prikupljeni provedenim istraživanjima o viktimizaciji kriminalitetom ne moraju zadovoljiti standarde i određena zakonska ograničenja kao podaci o prijavljenom kriminalitetu koje prikupljaju tijela za provođenje zakona. Na kraju ne smiju se zaboraviti i psihološki faktori koji se pojavljuju kod ispitanika prilikom provođenja intervjua:

²³⁷ Stopa viktimizacije je broj viktimiziranih osoba na 1000 stanovnika u dobi od 12 godina i starijih, odnosno broj kućanstva ugroženih imovinskim kriminalitetom na 1000 kućanstava.

²³⁸ Stopa prevalencije je udio (postotak) osoba u dobi od 12 godina i stariji koji su iskusili bar jednu viktimizaciju, odnosno postotak kućanstava s najmanje jednim ugrožavanjem imovine tijekom referentne godine.

²³⁹ Criminal victimization 2013., tablica 6 i 4, <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/cv13.pdf> (10. 2. 2015.)

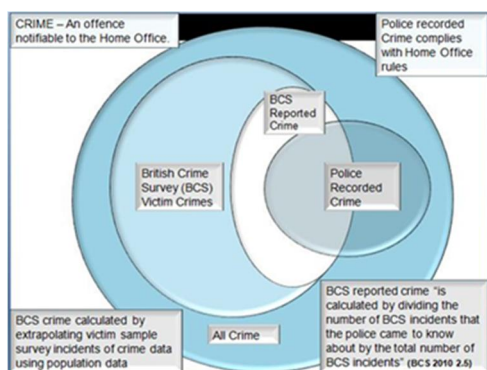
zaboravljanje, želja da se ugodni očekivanjima ispitivača, pogreške u pamćenju, koji mogu utjecati na kvalitetu i količinu prikupljenih podataka. Bez obzira na navedene nedostatke, NCVS predstavlja značajan izvor podataka, prije svega prilikom sagledavanja tamne brojke kriminaliteta. Podaci prikupljeni putem NCVS-a potvrđuju pretpostavku da kriminalitet u znatnoj mjeri ostaje neotkriven od strane policije, otkrivaju razloge zašto žrtve kriminaliteta ne podnose prijave policiji, upozoravaju da postoje razlike u službenim izvješćima o kriminalitetu s obzirom na oblik kriminaliteta, odnos počinitelj – žrtva, situacijske faktore i karakteristike te teoretski usmjeravaju pažnju na kriminalitet kao vrlo česti rezultat socijalne interakcije između počinitelja i žrtve.

3.4. Analiza kriminaliteta u Ujedinjenom Kraljevstvu (Engleska i Wales)²⁴⁰

Ujedinjeno Kraljevstvo isto kao i Sjedinjene Američke Države službenu statistiku kriminaliteta izrađuje temeljem 2 izvora. Prvi izvor su službene policijske evidencije, a drugi istraživanje kriminaliteta koje provodi Ured za nacionalnu statistiku (*Office for National Statistics*) putem TNS BMRB agencije za društvena istraživanja.²⁴¹ Službene policijske evidencije uključuju podatke evidentirane od 43 teritorijalno nadležne policije Engleske i Walesa te podatke prometne policije Velike Britanije (*The British Transport Police*) o deliktima navedenim u *Notable Offence List* koja uključuje kaznena djela od ubojstva do krađa i delikata iz područja narušavanja javnog reda, a isključuje manje ozbiljne delikte iz isključive nadležnosti prekršajnih sudova. Statistička vrijednost podataka iz službenih policijskih evidencija značajno je dovedena u pitanje u siječnju 2014. godine kada je Ured za nacionalnu statistiku objavio izvješće u kojem se, između ostalog, navodi da podaci službenih policijskih evidencija ne udovoljavaju standardima potrebnim da bi se ti podaci mogli koristiti za izradu nacionalnoga statističkog izvješća. U izvješću je dano 16 preporuka za postizanje potrebnih standarda, čija provedba se kontinuirano nadzire i evaluira. Ujedinjeno Kraljevstvo paralelno sa službenim policijskim evidencijama od 1982. godine provodi i istraživanje o kriminalitetu. U početku se je navedeno istraživanje nazivalo *The British Crime Surveys – BCS*, a danas je preimenovano u *The Crime Survey for England and Wales – CSEW*.

Upotrebljive pokazatelje odnosa veličine kriminaliteta ilustrira slika 1. Upečatljiv je opseg kriminaliteta koji je registrirala policija (*Police Recorded Crime*), koji je višestruko manji od BCS-a, a posebice ukupnog kriminaliteta (*All Crime*).

Slika 1: BCS: odnosi ukupnog i policijski registriranog kriminaliteta

Izvor: <http://saferview.blogspot.com/2010/12/shedding-more-light-on-dark-figure.html>, (12. 2. 2015)

²⁴⁰ Škotska vodi službenu statistiku izdvojeno od statistike za Veliku Britaniju.

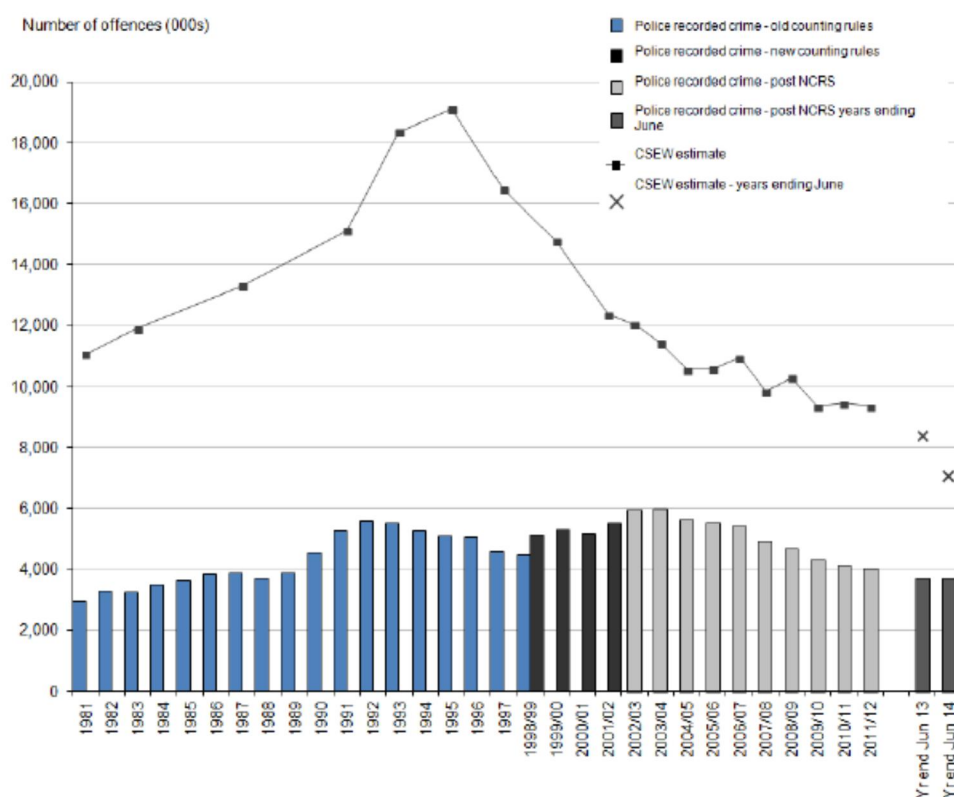
²⁴¹ Više na: <http://www.tns-bmrb.co.uk/home>, (12. 2. 2015.).

Podaci prikupljeni iz oba izvora objavljuju se i uspoređuju u izvješću koje se objavljuje kvartalno na službenim internetskim stranicama Ureda za nacionalnu statistiku (*Office for National Statistics*), a zadnje izvješće objavljeno je 16. listopada 2014. godine.

CSEW koji je poslužio kao temelj za izradu zadnjega objavljenog izvješća proveden je na uzorku od ukupno 35.000 stanovnika Ujedinjenog Kraljevstva starijih od 16 godina te na uzorku od 3.000 djece između 10 i 15 godina koji je činio posebnu kategoriju. Tijekom istraživanja provođenjem intervjua temeljem kojeg se popunjava detaljni upitnik utvrđivano je jesu li ispitanici u protekloj godini bili žrtve kriminaliteta, a ako jesu postavljana su im dodatna pitanja kako bi se utvrdile okolnosti počinjenja djela te obilježja žrtve i počinitelja. CSEW-om su bili obuhvaćeni samo oni oblici kriminaliteta gdje postoji žrtva u klasičnom smislu (npr. nisu uključeni delikti zloporabe opojnih droga gdje ne postoji žrtva; ubojstvo s obzirom na nemogućnost žrtve da bude intervjuirana), a podijeljeni su u nekoliko kategorija. CSEW nastoji izraditi metodologiju za praćenje kretanja delikata prijevare i kibernetičkog kriminaliteta te u skladu s time zadnje objavljeno izvješće prati kretanje i kaznenih djela prijevare koristeći razne administrativne izvore (državna tijela, trgovačka društva, npr. podatke banaka kod kartičnih prijevara). U izvješću se kao razlog zbog kojeg se u metodologiju CSEW-a nastoji uključiti i prijevorni delikti navodi velika tamna brojka.

Najznačajniji zaključak zadnjeg objavljenog izvješća s aspekta tamne brojke kriminaliteta je podatak da je u prvih 6 mjeseci 2014. godine provođenjem CSEW-a zabilježeno ukupno 7,1 milijuna delikata, dok policijske evidencije bilježe 3,7 milijuna delikata. Detaljni prikaz kretanja broja evidentiranih kaznenih djela u sklopu CSEW-a u odnosu na službene policijske statistike od 1981. godine pa do danas (graf 2).

Graf 2: Trendovi kriminaliteta prema policijskim statistikama i CSEW-a od 1981. do 2014. godine

Izvor: Statistical Bulletin, http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171778_380538.pdf (12. 2. 2015.)

Tablica 5: Prednosti i ograničenja pojedinog izvora podataka

ISTRAŽIVANJE KRIMINALITETA U ENGLESKOJ I WALESU	SLUŽBENE POLICIJSKE EVIDENCIJE
<p>PREDNOSTI</p> <p>Istraživanje provedeno na velikom nacionalno reprezentativnom uzorku, koje omogućuje praćenje dugoročnih trendova pojavnih oblika kriminaliteta i populacije (samo kućanstva) obuhvaćenih istraživanjem;</p> <p>Konzistentna metodologija tijekom vremena;</p> <p>Uključuje i kriminalitet koji nije prijavljen policiji te nije pod utjecajem promjena u vođenju policijskih evidencija te stoga omogućuje praćenje dugoročnih trendova;</p> <p>Opseg istraživanja je 2009 godine proširen i na djecu od 10 do 15 godina koja žive u kućanstvima (ne obuhvaća djecu smještenu u domovima);</p> <p>Neovisno prikupljanje podataka o kriminalitetu.</p>	<p>PREDNOSTI</p> <p>Obuhvaća širu populaciju i više pojavnih oblika kriminaliteta nego CSEW;</p> <p>Aдекватne za pojavne oblike kriminaliteta koji se u većini slučajeva prijavljuju;</p> <p>Primarni izvor za lokalne statistike kriminaliteta i za neučestale pojavne oblike kriminaliteta (npr. ubojstvo);</p> <p>Omogućava realne brojke za razliku od procjena koje mogu biti podložne varijacijama u odabranom uzorku;</p> <p>Kratki vremenski period od kad je delikt počinjen do njegovog prijavljivanja što omogućava naznake novih trendova.</p>
<p>OGRANIČENJA</p> <p>Istraživanje je podložno pogreškama koje proizlaze iz odabira uzorka i pogreškama u dosjećanju ispitanika;</p> <p>Nisu uključena kaznena djela na štetu privatnih osoba te na štetu fizičkih osoba koje ne žive u kućanstvima (posjetitelji, osobe smještene u ustanove);</p> <p>U temeljne procjene nisu uključeni pojavni oblici kriminaliteta koje je teško značajno procijeniti (seksualni delikti) i one kod kojih klasična žrtva ne postoji ili žrtva ne može biti intervjuirana (ubojstvo, delikti droga);</p> <p>Nisu uključeni delikti prijevare i kibernetički kriminalitet.</p>	<p>OGRANIČENJA</p> <p>Ne obuhvaća pojavne oblike kriminaliteta koji nisu prijavljeni ili otkriveni od strane policije te ne obuhvaća lakše pojavne oblike koji spadaju u nadležnost prekršajnih sudova (npr. prometni delikti);</p> <p>Utvrđeni trendovi mogu biti pod utjecajem promjena u načinju evidentiranja događaja ili promjena u policijskim aktivnostima,</p> <p>Nemogućnost dugoročnih usporedba s obzirom na značajne promjene u načinu evidentiranja događaja uvedene 1998. i 2003./2004. godine;</p> <p>Pitanja kvalitete podataka – nedosljednosti u vođenju evidencija od strane policije.</p>

Izvor: Statistical Bulletin, http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171778_380538.pdf (12. 2. 2015.)

Jedna od glavnih prednosti istraživanja kriminaliteta je uključenost nepoznatog kriminaliteta dok je ograničenje u podložnosti pogreškama. Prednost policijskih evidencija je stvarnija kvantitativna slika stanja dok je ograničenje u nepostojanju neprijavljenog ili neotkrivenog kriminaliteta.

3.5. Analiza kriminaliteta u Francuskoj

Slično kao u SAD-u i Ujedinjenom Kraljevstvu i Francuska danas svoju službenu statistiku praćenja kriminaliteta ne temelji samo na službenim policijskim evidencijama, već od 2007. godine provodi i istraživanja o viktimizaciji kriminalitetom. Izrada statističkih izvješća o kriminalitetu i delikvenciji u Francuskoj u nadležnosti je Nacionalnog opservatorija delikvencije i penalne reakcije (*L'Observatoire national de la délinquance et des réponses pénales* – L'ONDRP), koji djeluje kao odjel unutar Nacionalnog instituta za visoke studije u području sigurnosti i pravosuđa (*L'Institut national des hautes études de la sécurité et de la Justice*). L'ONDRP kao neovisno tijelo prikuplja statističke podatke o delikvenciji od ministarstava, državnih tijela, ali i od privatnih subjekata te temeljem tako prikupljenih podataka izrađuje statistička izvješća o kretanju kriminaliteta i delikvencije. Također u koordinaciji s Nacionalnim institutom za statistiku i ekonomske studije (*L'Institut nationale de la statistique et des études économiques* – l'INSEE) od 1. siječnja 2010. godine provodi nacionalno istraživanje o viktimizaciji kriminalitetom pod nazivom „Cadre de vie et sécurité“ (Okvir života i sigurnosti). Temeljem podataka prikupljenih iz svih izvora L'ONDRP izrađuje godišnje izvješće o kriminalitetu u Francuskoj te ga objavljuje na svojoj službenoj internetskoj stranici. Zadnje dostupno objavljeno izvješće je iz 2014. godine kojem su sadržani podaci za 2012. i 2013. godinu. Izvješće obuhvaća statistički obrađene podatke iz službenih evidencija policije i žandarmerije, podatke prikupljene istraživanjem viktimizacije te podatke prikupljene od pravosudnih tijela. Nadalje u samom izvješću statistički obrađeni podaci iz evidencija policije i žandarmerije uspoređeni su sa statističkim podacima dobivenim istraživanjem viktimizacije, dok su podaci koji se odnose na ubojstva i provale, uspoređeni i sa službenim statističkim podacima drugih država, i to Belgije, Danske, Kanade, Švedske, Norveške, Finske, Velike Britanije. Na kraju izvješća dane su preporuke što bi u narednom periodu trebalo poboljšati prilikom prikupljanja i vođenja podataka u službenim evidencijama policije i žandarmerije te što bi trebalo poboljšati u provođenju istraživanja o viktimizaciji.

Metodologija provođenja istraživanja viktimizacije korištenog u predmetnom izvješću uključivala je uzorak od 15.732 osoba starijih od 14 godina koji su tijekom intervjua bili ispitivani o tome da li su u prethodne dvije godine bili viktimizirani. Istraživanje je pratilo trendove različitih oblika kriminaliteta. Pored istraživanja pojavnih oblika kriminaliteta istraživanje je bilo usmjereno i na prikupljanje podataka o osjećaju sigurnosti, odnosno nesigurnosti pojedinca u vlastitom domu i u četvrti odnosno mjestu u kojem žive.

Najznačajniji rezultati prezentirani u navedenom istraživanju viktimizacije u području tamne brojke kriminaliteta su:

- A) Podaci iz istraživanja viktimizacije 2011.-2012. te 2013.-2014.:
- 43,3% žrtava krađe ili krađe u pokušaju uz primjenu nasilja ili prijetnje prijavilo je događaj nadležnom tijelu;
 - 36,8% žrtava krađe ili krađe u pokušaju bez primjene nasilja ili prijetnje prijavilo je događaj nadležnom tijelu;
 - 30,1% žrtava fizičkog nasilja (ne uključujući nasilje počinjeno od strane osobe s kojom je žrtva u zajedničkom kućanstvu) prijavilo je događaj nadležnom tijelu;
 - 10,6% žrtava prijetnje (ne uključujući prijetnju upućenu žrtvi od strane osobe s kojom živi u zajedničkom kućanstvu) prijavilo je događaj nadležnom tijelu;
 - 2,7% žrtava kojim je nanosena tjelesna ozljeda (ne uključujući tjelesnu ozljedu nanosenu od strane osobe s kojom žrtva živi u zajedničkom kućanstvu) prijavilo je događaj nadležnom tijelu;

- B) Podaci iz istraživanja viktimizacije 2009.-2010., 2010.-2011., 2011.-2012. te 2013.-2014.:
- 7,8% žrtava seksualnog nasilja (ne uključuje seksualno nasilje počinjeno od strane osobe s kojom je žrtva u zajedničkom kućanstvu) prijavilo je događaj nadležnom tijelu;
 - 7,6% žrtava seksualnog ili fizičkog nasilja počinjenog od strane osobe s kojom živi u zajedničkom kućanstvu prijavilo je događaj nadležnom tijelu;
 - 8% žrtava seksualnog ili fizičkog nasilja počinjenog od strane partnera prijavilo je događaj.

Rezultati upućuju na izrazito mali udio žrtava (oko 8%) koje su prijavile seksualno ili fizičko nasilje dok je kod žrtava imovinskih i sličnih delikata taj udio nešto veći (oko 40%). To sugerira da je i u Francuskoj neprijavljeni kriminalitet značajno veći od registriranog.

5. ZAKLJUČAK

Nepoznati, neregistrirani kriminalitet ili tamna brojka nije dovoljno respektirani društveni i sigurnosni problem. Kao takav primarno je u fokusu kriminološke znanosti, no neadekvatno je tretiran u policijskom praćenju ovog fenomena. Službene statistike kriminaliteta stvorene u policijskim, pravosudnim i drugim državnim strukturama uglavnom su manjkave i ne otkrivaju stvarno stanje i ukupan opseg kriminaliteta. U skladu s time aktivnosti policije nisu prilagođene činjenici značajne prisutnosti nepoznatog i težišno su usmjerene prema prijavljenom, registriranom, odnosno poznatom kriminalitetu. Problem nedovoljne orijentiranosti prema neprijavljenom kriminalitetu posebno je izražen u policiji Republike Hrvatske koja u metodologiji i statističkim pokazateljima nema sustavno analiziranje i iskazivanje ove pojave. Naprotiv, obrasci praćenja i analize kriminaliteta temelje se isključivo na prijavljenim kaznenim djelima u odnosu na koja se iskazuje udio i koeficijent razriješenosti kriminaliteta te ocjenjuje policijska otkrivačka učinkovitost. Međutim, analizirani pristupi Slovenije, Sjedinjenih Američkih Država, Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske, značajno se razlikuju i imaju sustavno razvijenu metodologiju procjenjivanja i praćenja kriminaliteta. Policija u Sloveniji posebno iskazuje broj kaznenih djela koje je sama otkrila (oko 12%) i koja nisu prijavljena od uobičajenih subjekata, no sliku ukupnog kriminaliteta, kao i u Hrvatskoj, ne dopunjuju službenim viktimizacijskim studijama. SAD, Velika Britanija i Francuska službene statistike kriminaliteta dopunjavaju službenim istraživanjima viktimizacije, upravo s pretpostavkom manjkavosti policijskih statistika i uvažavanjem činjenice značajne prisutnosti nepoznatog ili neprijavljenog kriminaliteta. Rezultati opravdavaju istraživanja i potvrđuju pretpostavke, jer u nekim oblicima kriminaliteta (seksualno nasilje) i više od 90% počinjenih kaznenih djela ostaje u tamnoj zoni kao neprijavljeno i neregistrirano.

Ova pozitivna iskustva sustavne procjene opsega kriminaliteta valjalo bi implementirati u hrvatske prilike. Takvim pristupom stvorili bi se uvjeti snažnije policijske orijentacije prema stvarnoj otkrivačkoj djelatnosti, a to je otkrivanje neregistriranog kriminaliteta kako je i određeno djelokrugom, a ne, kako je uobičajeno, da policija pod otkrivanjem kriminaliteta razumijeva uglavnom rasvjetljavanje, otkrivanje i pronalaženje nepoznatog počinitelja poznatog kriminaliteta.

LITERATURA

Bilandžić, M. (2012). Prema strategiji „nacionalne“ sigurnosti Europske Unije? – Analiza strategije unutarnje sigurnosti Europske Unije. *Zagreb: Policija i sigurnost*, broj 21 (1), 49-69.

Brvar, B. (2013). *Merjenje kriminalitete*. http://www.inst-krim.si/fileadmin/user_upload/Merjenje_kriminalitete-Bogomil_Brvar.pdf, (18. 1. 2015.)

- Budimlić, M. (2012). Tamna brojka kriminaliteta. Aplikativna Kriminologija-6. http://www.fknbih.edu/Portals/0/Nastavnici-dokumenti/Kriminologija%203/7_strah%20od%20kriminaliteta.pdf, (25. 1. 2015)
- Calculations of rates and trends, http://www.njsp.org/info/ucr2000/pdf/calc_ucr2000.pdf (15. 1. 2015)
- Crime in England and Wales, Year Ending June 2014, <http://www.ons.gov.uk/ons/rel/crime-stats/crime-statistics/period-ending-june-2014/stb-crime-stats--year-ending-june-2014.html>, (09. 2. 2015.)
- Crime Survey for England and Wales, Guidance and Methodology <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/method-quality/specific/crime-statistics-methodology/guide-to-finding-crime-statistics/crime-survey-for-england-and-wales--csew-/index.html> (11. 2. 2015.)
- Crime Survey for England and Wales, <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/method-quality/specific/crime-statistics-methodology/2012-13-crime-survey-for-england-and-wales-technical-report--volume-one.pdf>, (11. 2. 2015.)
- Criminal victimization 2013, <http://www.bjs.gov/>, (10. 2. 2015.)
- Derenčinović, D. (2004). *Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju*. Zagreb: Pravni fakultet.
- Giraldo, J., i Trinkunas, H. (2010). Transnacionalni kriminal. U Collins, A. (ur). *Suvremene sigurnosne studije*. Zagreb: Politička kultura, 392-401.
- Horvatić, Ž. (1994). *Elementarna kriminologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Institut national de la statistique et des études économiques <http://www.insee.fr/fr/default.asp>, (12. 2. 2015.)
- Jandl, M. (ur). (2010). *Izvešće o tehničkoj procjeni – Hrvatska*. Razvoj instrumenata nadzora za pravosudne i policijske institucije Zapadnog Balkana 2009.-2011. Wiena: UNODC.
- Kovčo Vukadin, I. (2011). Analiza dinamike i strukture kriminaliteta u Republici Hrvatskoj u razdoblju između dviju velikih reforma kaznenog zakonodavstva (1997.-2011). *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 18 (2/2011), str. 359-416.
- La criminalité en France, Rapport de L'Observatoire nationale de la délinquance et des réponse pénales 2014, <http://www.inhesj.fr/fr/ondrp/les-publications/rapports-annuels>, (10. 2. 2015.)
- Measuring delinquency, http://samples.jbpub.com/9781449692414/45496_CH02_Pass2.pdf, (11. 2. 2015.)
- Modly, D., Šuperina, M., Korajlić, S. (2008). *Rječnik kriminalistike*. Zagreb: Strukovna udruga kriminalista.
- Obradović, V. (2014). *Rizično delikventno kriminalno ponašanje*. Zagreb: Politička kultura.
- Office for National Statistics, <http://www.crimesurvey.co.uk/> (pristupljeno 8. 2. 2015.)
- Official Crime Statistics and Dark figure of Crime, <https://www.tes.co.uk/teaching-resource/official-crime-statistics-and-dark-figure-of-crime-6211869> (12. 2. 2015.)
- Poročilo o delu policije za 2013. [http://vrs3.vlada.si/MANDAT13/vladnagrada.nsf/71d4985ffda5de89c12572c3003716c4/d23b09715da3480fc1257ced0040d1c4/\\$FILE/LetnoPorocilo2013.pdf](http://vrs3.vlada.si/MANDAT13/vladnagrada.nsf/71d4985ffda5de89c12572c3003716c4/d23b09715da3480fc1257ced0040d1c4/$FILE/LetnoPorocilo2013.pdf) (18. 1. 2015.)
- Shedding more light on the Dark Figure., <http://saferview.blogspot.com/2010/12/shedding-more-light-on-dark-figure.html> (12. 2. 2015)

Siegel, J. L. (2006). *Criminology: The core, Fourth edition*. Wadsworth: University of Massachusetts.

Singer, M., Kovčo Vukadin, I., Cajner Mraović, I. (2002.). *Kriminologija*. Zagreb: Globus: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

Solomun, D. (2013). *Sigurnost kritične infrastrukture u proširenom konceptu nacionalne sigurnosti*. U: Antoliš, K. (ur). „Nove sigurnosne ugroze i kritična nacionalna infrastruktura“, 12.-13. rujna 2013., Zagreb: MUP RH, Policijska akademija, str. 346-362.

Solomun, D. (2010). *Ekstremističko nasilje i mogućnosti policije u Republici Hrvatskoj u svjetlu nove sigurnosne paradigme*. U: Antoliš, K. (ur). „Rat protiv terorizma nakon 10 godina“, 17.-19. travnja 2010., Zbornik radova, Zagreb: MUP RH, Policijska akademija, str. 241-259.

Statistics: Reporting Systems and Methods - Unofficial Crime Statistics, American Law and legal Informaton, <http://law.jrank.org/pages/2167/Statistics-Reporting-Systems-Methods-Unofficial-crime-statistics.html>, (10. 2. 2015.)

Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada u 2013. godini.

http://www.mup.hr/UserDocsImages/statistika/2014/Statisticki%20preg2013_konacni%20prom_WEB.pdf (15. 1. 2015.)

Strateški plan MUP-a (2015.-2017.)

<http://www.mup.hr/UserDocsImages/minstarstvo/2014/Strateski%20plan%20MUP-a%202015-2017.pdf> (17. 1. 2015.)

The globalization of crime, A transnational organized crime, Threat assessment,

http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf (12. 2. 2015.)

Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Narodne novine br. 76/09.

Andrić Snježana
Plazzeriano Ljiljana
Solomun Davor

THE UNREPORTED CRIME IN POLICE STATISTICS

Summary

The volume of crime crucially has an impact on the state security of any society. Police, as the institution responsible for the state of security, develop methodological patterns of statistical monitoring and analysis of the security occurrences.

Based on the indicators of volume, types and trends of crime, police focus their activities on suppression as well on detection of criminal activities. By monitoring and analyzing reported crime, the police seek to evaluate the state of security, taking into consideration unreported crime or "dark figure" is not presented systematically and it is not used sufficiently in police statistics, for that purpose. By comparing methodological patterns of monitoring crime in Slovenia, Croatia, USA, UK and France, the differences in type and name of indicators have been determined. It is presumed that the assessment of efficacy of police structures and tendency for high, usual rates of efficiency, are one of the obstacles in statistic presentation or in assessment of unreported crime.

The reasons for statistical negligence appear to be the issue as well as the research challenge in this article.

Key words: *unreported crime, police statistics, dark figure*

Asančaić Valentina²⁴²Vitez Dražen²⁴³Bogdanović Damir²⁴⁴

RAZLIKE U VIKTIMIZACIJI KAZNENIM DJELIMA S OBZIROM NA SPOL U HRVATSKOJ NA POČETKU 21. STOLJEĆA: ZAŠTO JE TO VAŽNO ZA STRATEŠKO PROMIŠLJANJE POLICIJE?

Sažetak

U radu je dan prikaz trendova kretanja žrtava prijavljenih kaznenih djela s obzirom na spol u Hrvatskoj u razdoblju od 1999. do 2012. godine. Cilj rada je analizirati trendove kretanja broja žrtava kaznenih djela protiv života i tijela (ubojstvo, teško ubojstvo, tjelesna ozljeda, teška tjelesna ozljeda), kaznenih djela protiv spolne slobode (silovanje, bludne radnje) te kaznenih djela protiv imovine (krađa, teška krađa, razbojništvo, razbojnička krađa, prijevare). Koristeći se službenim statističkim podacima, metodom vremenskih serija, relativnim stopama promjene utvrđen te metodom linearnog trenda utvrđene su razlike u kretanju broja žrtava različitih kaznenih djela s obzirom na spol žrtve. U promatranom razdoblju zabilježen je pad broja muškaraca žrtava bludnih radnji, teške krađe i razbojničke krađe, dok je kod istih kaznenih djela utvrđen porast broja žrtava ženskog spola. Također je utvrđeno da su žene češće žrtve kaznenih djela protiv spolne slobode, te silovanja i bludnih radnji, kao i razbojništva te razbojničke krađe, dok su muškarci češće žrtve kaznenih djela protiv života i tijela, najčešće tjelesne ozljede te ostalih imovinskih delikata (krađe, teške krađe i prijevare). Navedeni trendovi raspravljaju se u kontekstu rodne razlike u pogledu spremnosti žrtava da prijavljuju pojedina kaznena djela. Strategija policijskog postupanja svakako treba voditi računa o prevenciji viktimizacije te o poticanju žrtvi da prijavljuju viktimizaciju.

Ključne riječi: rodne razlike, viktimizacija, trendovi, spremnost žrtvi na prijavu

1. UVOD

U posljednjih petnaestak godina u Hrvatskoj se znatno nastojalo osvijestiti problematiku nasilja na štetu žena. Tako je primjerice 2003. godine u Hrvatskoj prvi put donesen Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (Milas, 2003), a svake četiri godine objavljuje se nova Nacionalna strategija protiv nasilja u obitelji. U istom razdoblju bilo je provedeno nekoliko kampanja u svrhu suzbijanja nasilja na štetu žena. Naime, bez obzira na navedene i druge brojne društvene napore i inicijative u vezi rodne problematike, koje su se odvijale u posljednjih nekoliko desetljeća, u Hrvatskoj i dalje na makro-socijalnoj razini egzistiraju patrijahalni odnosi koji se preslikavaju na odnose u obitelji (Klasnić, 2011,336). Između ostaloga, Klasnić (2011) naglašava kako odnosi moći između nasilnika i žrtve odražavaju šire oblike društveno ugrađene moći. Društveni odnosi moći oživotvoreni su u društvenoj interakciji, društvenim ulogama koje zauzimaju društveni akteri te su prožeti kroz društvene strukture jer se, kako navodi Westwood (2002, prema Klasnić, 2011, 338): „moć ne

²⁴² Valentina Asančaić, demonstratorica na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: valentina.asancaic@gmail.com

²⁴³ Mr.sc. Dražen Vitez, zamjenik glavnog ravnatelja policije za opću sigurnost, MUP RH, e-mail: dvitez@mup.hr

²⁴⁴ Damir Bogdanović, Ravnateljstvo policije, MUP RH, e-mail: dbogdanovic@mup.hr

nalazi na jednom mjestu, ustanovi ili osobi, već se, kao i društvo iznova generira kroz različite društvene strukture, institucije, grupe i interpersonalne odnose“. Najveći doprinos identifikaciji i istraživanjima rodnih nejednakosti dao je feminizam koji je pozornost socioloških teorija pri razmatranju moći proširio s kategorije klase na kategoriju „roda“ dok je isti fokus pridonio formulaciji važnog pitanja: „Kako je moguće da se, premda sva društva i kulture prepoznaju razlike između „muškaraca“ i „žena“, te kategorije različito vrednuju u brojnim društvima/kulturama, i to na način da gotovo sva društva i kulture nižu vrijednost dodjeljuju ženama, a ne muškarcima, iz čega onda proizlaze i niže vrijednosti socijalne stratifikacije te rodni odnosi u najširem smislu“ (Galić, 2002, prema Klasnić, 2011, 337). Hrvatsko društvo još uvijek, kao i ostala postkonfliktna i posttranzicijska društva, naročito u vrijeme ekonomske krize, muče problemi ekonomske i osobne nesigurnosti, nezaposlenosti, kriminala i netolerancije, a svi ti čimbenici doprinose sve češćoj pojavi nasilja (Dokmanović, 2007, prema Klasnić, 2011.). Također, Ajduković (2000, 43) naglašava kako je za Hrvatsku karakteristično kako nema sustavnih praćenja položaja žene u društvu i obitelji. Prema njezinom mišljenju postoji samo mali broj istraživanja koja pružaju uglavnom hipotetske pokazatelje položaja žena u društvu (Ajduković, 2000, 44).

Nekoliko je teorija koje nastoje objasniti isti problem, tj. proces viktimizacije. Među najranijim teorijama viktimizacije svakako je Mendelsohnova kategorizacija šest tipova žrtvi koja se temelji na odgovornosti žrtve za vlastitu viktimizaciju. Njegova tipologija uključuje trinaest kategorija žrtvi među kojima su mladi i stari ljudi, žene, osobe zaostale u razvoju, imigranti, depresivne, usamljene i nemilosrdne osobe te kontinuirano zlostavljane osobe, tj. žrtve koje postaju počinitelji. Dok se prijašnje teorije viktimizacije orijentiraju na iskustvo žrtve, moderne teorije viktimizacije, među kojima su teorija rutinskih aktivnosti, teorija životnog stila, generalna teorija pritiska te feministička teorija, nastoje objasniti ulogu društva u procesu viktimizacije te na koji način osobne odluke doprinose iskustvu viktimizacije. (Mallicoat i Estrada Ireland, 2014).

2. METODOLOGIJA

Istraživanje ima tri polazišne točke koje su istaknute u različitim međunarodnim dokumentima, uključujući i deklaracije te izvješća Ujedinjenih naroda (http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/Worldswomen/WW_full%20report_color.pdf):

1. Sve zemlje fokusirane su na istraživanja koja se tiču nasilja na štetu žena, djevojaka i djevojčica.
2. Sve zemlje imaju podatke o nasilju na štetu žena, djevojaka i djevojčica uključujući pri tome policiju, zdravstvo i sudstvo
3. Sve zemlje zalažu se za osiguravanje podataka o raznim društvenim pojavama i procesima s obzirom na spol.

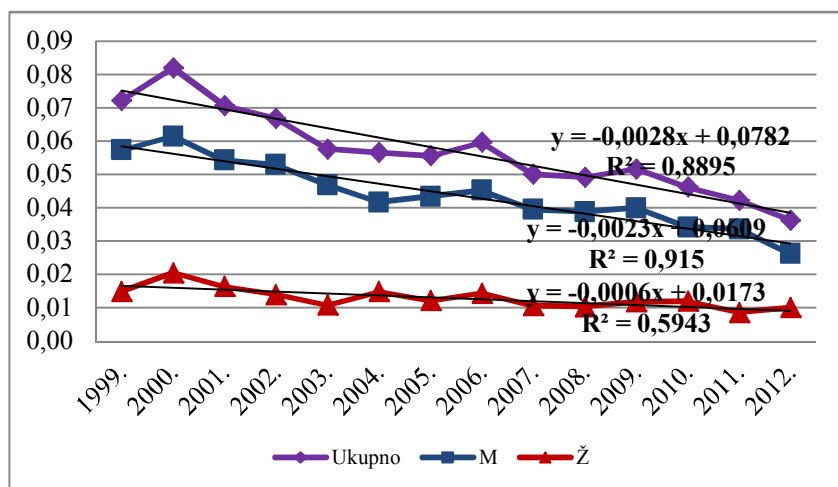
Cilj istraživanja bio je istražiti trendove kretanje viktimizacije žena određenim kaznenim djelima u Hrvatskoj u razdoblju od 1999. do 2012. godine. S obzirom na uložene društvene napore, koji su u Hrvatskoj u posljednjih nekoliko godina bili usmjereni na osvještavanje problematike nasilja na štetu žena, putem različitih kampanja te s obzirom na cilj istraživanja, u radu se polazi od nulte hipoteze prema kojoj nema razlike u viktimizaciji kaznenim djelima s obzirom na spol u Hrvatskoj u razdoblju od 1999. do 2012. godine. Izvori podataka za ovo istraživanje su službene statistike Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Unatoč njihovoj problematičnoj uporabi, jer ovise o funkcioniranju tijela socijalne kontrole prilikom njihovog evidentiranja, službene statistike su najprihvatljiviji izvori podataka (Cajner-Mraović, Butorac, Kešetović, 2014). Prema Estradi (1999), prednost službenih statistika o prijavljenim osobama je u tome što su „bliže“ kriminalitetu, nego što su to službene statistike o osumnjičenim ili osuđenim osobama. Važno je istaknuti da, rukovodeći se prijavljenim službenim statistikama ili dosada evidentiranim podacima,

iz vida se ne ispušta tzv. „tamna“ brojka kriminaliteta, tj. brojka onih žrtava koji još nisu otkrivene. U radu su korištene uobičajene metode i tehnike deskriptivne statistike (grupiranje podataka, metoda relativnih brojeva posebice relativnih brojeva koordinacije te metoda linearnog trenda). Vremenski nizovi podataka omogućuju promatranje pojave u kretanju. Promatranjem pojedinačnih apsolutnih promjena pratimo dinamiku kretanja promatrane pojave. U statističkim istraživanjima prosječna stopa promjena (rasta ili pada), kao mjera dinamike najčešće godišnjeg rasta ili pada varijable, postala je važno analitičko sredstvo za utvrđivanje učinkovitosti proteklog i budućeg funkcioniranja odabrane pojave i za predviđanje dinamike razvoja u budućem razdoblju (Šošić, 2006).

3. REZULTATI

Rezultati u radu su prikazani grafički jer je istim prikazom podataka omogućeno praćenje kretanja ukupnog broja prijavljenih žrtava kaznenih djela protiv života i tijela, kaznenih djela protiv spolne slobode te kaznenih djela protiv imovine s obzirom na spol u Hrvatskoj u razdoblju od 1999. do 2012. godine.

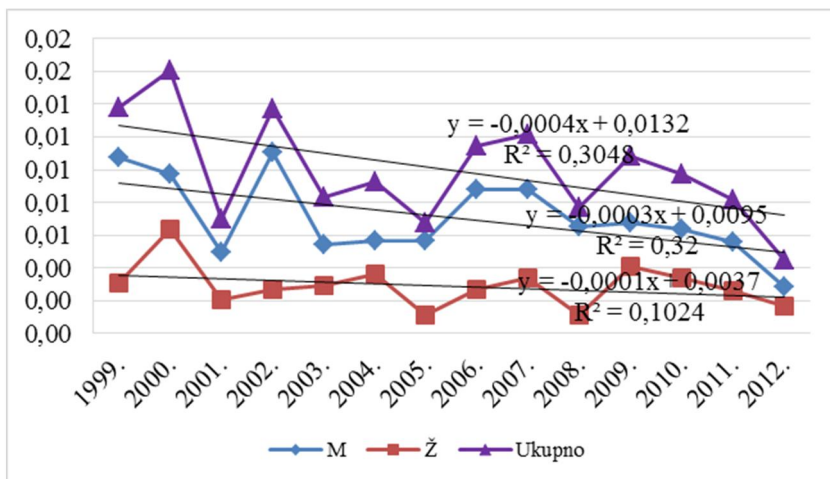
Iz Grafikona 1. vidljive su stope pada kretanja žrtava ubojstva s obzirom na spol te na ukupnoj razini u Hrvatskoj u razdoblju od 1999. do 2012. godine. Metodom linearnog trenda utvrđen je pad ukupnog broja žrtava ubojstva u Hrvatskoj u promatranom razdoblju što je protumačeno u 88,9% promatranih slučajeva. Razvidno je da je trend opadanja broja žrtava ubojstva karakterističan kod oba spola s tim da je važno istaknuti da ukupan broj žrtava i broj žrtava muškog spola pada, dok je broj žrtava ženskog spola stabilan.

Grafikon 1. Stope kretanja prijavljenih žrtava ubojstva s obzirom na spol u Hrvatskoj (1999.-2012.)

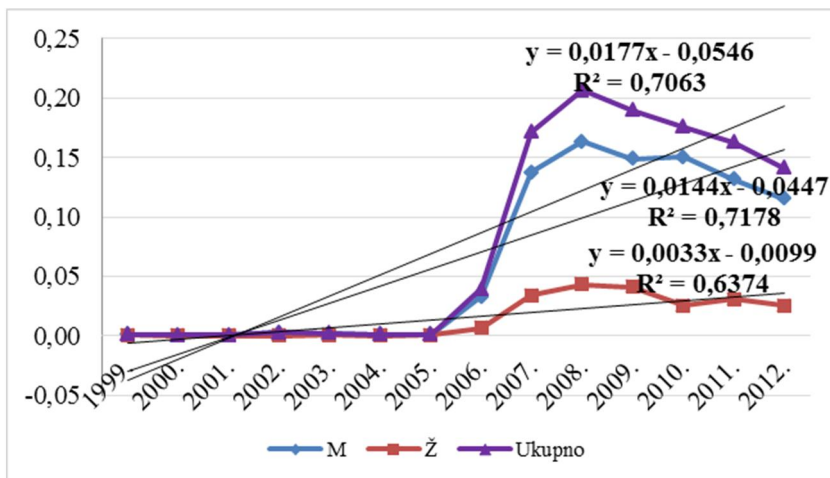
(Izvor: MUP RH)

Uvidom u Grafikon 2. može se zaključiti da su stope kretanja žrtava teškog ubojstva s obzirom na spol i na ukupnoj razini, u promatranom razdoblju, popraćene značajnim oscilacijama. Istraživanjem je utvrđeno da su promatrane stope kretanja žrtava teškog ubojstva niske jer na 1000 stanovnika, barem u slučaju 2000. godine, dolazi 0,02 (N=71) žrtava teškog ubojstva. Iz prikazanog Grafikona razaznaje se da ukupan broj žrtava te broj žrtava muškog spola teškog ubojstva pada, dok je broj žena žrtvi stabilan.

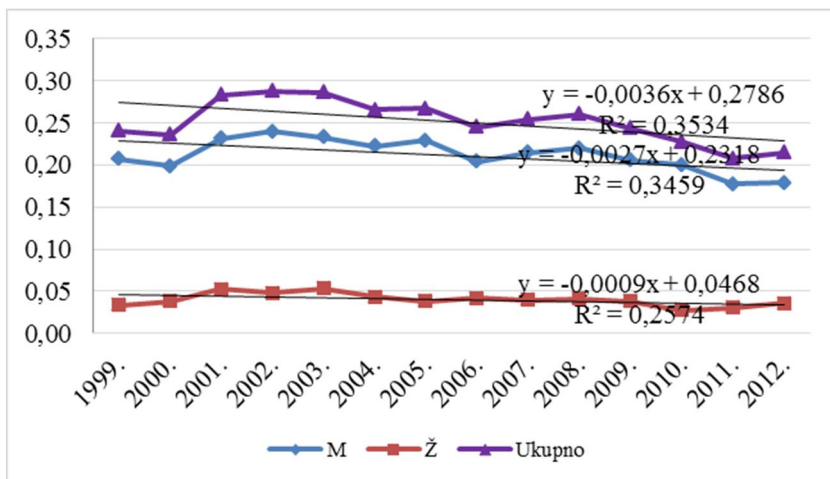
Grafikon 2. Stope kretanja prijavljenih žrtava teškog ubojstva s obzirom na spol u Hrvatskoj (1999.-2012.)
(Izvor: MUP RH)

Prema Grafikonu 3. muškarci su češće žrtve tjelesne ozljede nego što su to žene. U istoj godini na 1000 stanovnika u Hrvatskoj zabilježeno je 0,16 (N=724) žrtvi tjelesne ozljede muškog spola te 0,04 (N=191) žrtve ženskog spola. Podaci su od važnosti s obzirom da su rezultati, prema modelu linearnog trenda, protumačeni u više od 50 % slučajeva. Ipak, bez obzira na generalni porast žrtava tjelesne ozljede oba spola u promatranom razdoblju, važno je uočiti da su stope kretanja ukupnog broja prijavljenih žrtava, te žrtava s obzirom na spol niske.

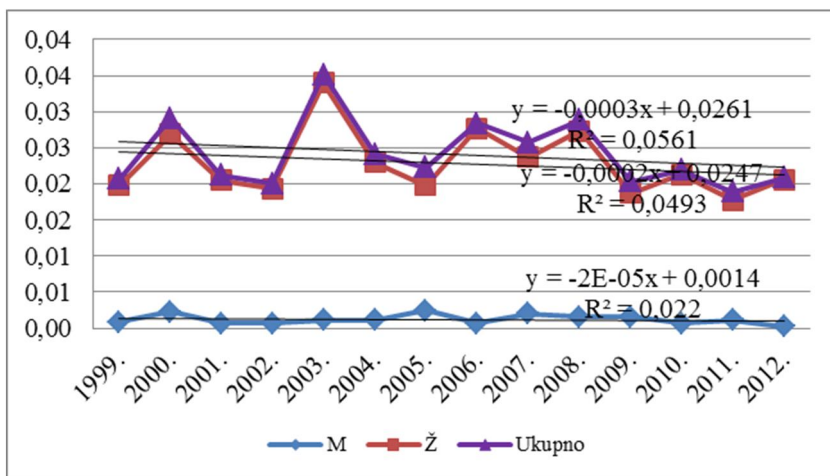
Grafikon 3. Stope kretanja prijavljenih žrtava tjelesne ozljede s obzirom na spol u Hrvatskoj (1999.-2012.)
(Izvor: MUP RH)

Slično, kao i kod žrtava tjelesne ozljede, žrtve teške tjelesne ozljede također su češće muškarci nego što su to žene u Hrvatskoj u razdoblju od 1999. do 2012. godine kao što je to primjetno iz Grafikona 4. Najviša stopa žrtava muškog spola vezana je uz teške tjelesne ozljede, uz značajne prosječne godišnje oscilacije zabilježena je u 2002. godini kada je na 1000 stanovnika bilo 0,24 žrtve muškog spola, dok je u 2001. i 2003. godini zabilježena najviša stopa žena žrtava teške tjelesne ozljede (0,05). Metodom linearnog trenda utvrđen je trend blagog opadanja broja žrtava teške tjelesne ozljede.

Grafikon 4. Stope kretanja prijavljenih žrtava teške tjelesne ozljede s obzirom na spol u Hrvatskoj (1999.-2012.) (Izvor: MUP RH)

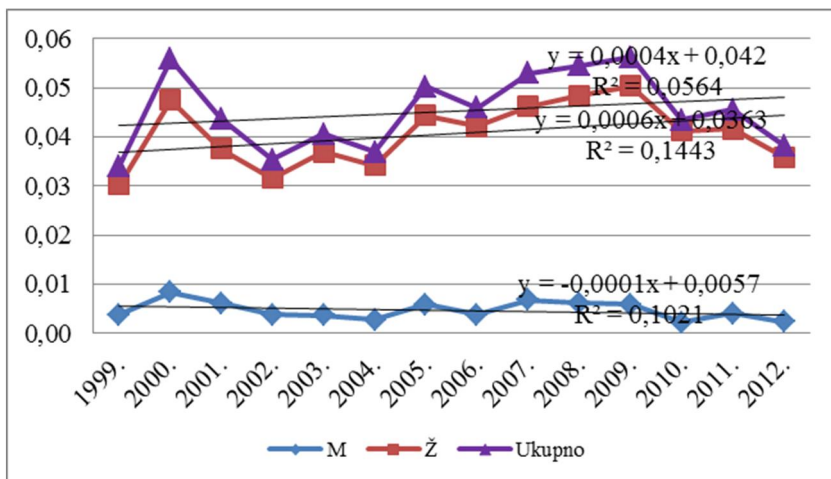
Promatrajući žrtve kaznenih djela protiv spolne slobode i ćudoređa u Hrvatskoj, u Grafikonu 5. prikazane su stope kretanja žrtava silovanja s obzirom na spol. Utvrđeno je da su žene češće žrtve silovanja, nego što su to muškarci. Najviše stope kretanja žena žrtvi silovanja zabilježene su u 2000. godini kada je na 1000 stanovnika bilo 0,03 (N=156) žene žrtve. Tako primjerice, ukoliko se obrati pozornost na brojke prijavljenih žrtava, u Hrvatskoj je u promatranom razdoblju izrazito mali broj prijavljenih muškaraca kao žrtava silovanja (N=76) naspram ukupnog broja žena žrtvi silovanja (N=1417). Važno je istaknuti da je metodom linearnog trenda utvrđen lagani pad broja žena žrtava silovanja.

Grafikon 5. Stope kretanja prijavljenih žrtava silovanja s obzirom na spol u Hrvatskoj (1999.-2012.)

(Izvor: MUP RH)

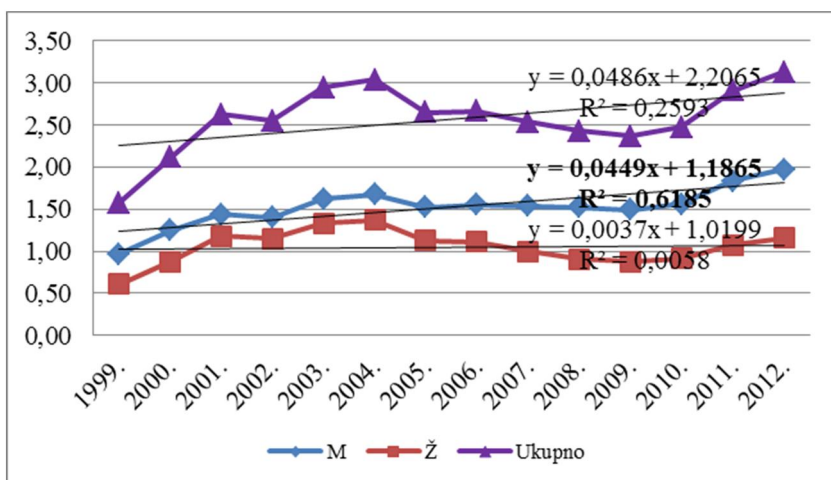
Istraživanjem se pokazalo da su žene češće žrtve bludnih radnji, nego što su to muškarci, kao što se to razaznaje iz Grafikona 6. U 2009. godini, na 1000 stanovnika zabilježeno je 0,05 žena žrtvi bludnih radnji (N=249), a metodom linearnog trenda pokazao se lagani porast broja žena žrtava bludnih radnji te neznatan pad broja žrtava bludnih radnji muškog spola u Hrvatskoj, u promatranom razdoblju.

Grafikon 6. Stope kretanja prijavljenih žrtava bludnih radnji s obzirom na spol u Hrvatskoj (1999.-2012.)

(Izvor: MUP RH)

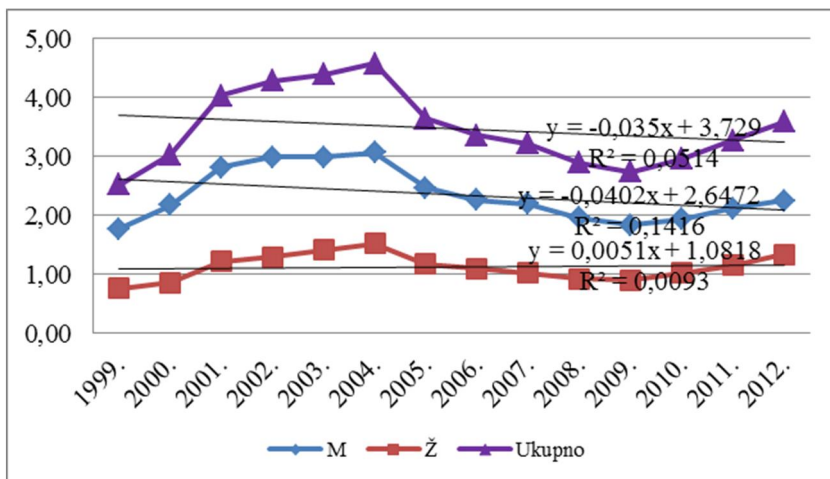
Kod kaznenih djela protiv imovine u Hrvatskoj, u razdoblju od 1999. do 2012. godine zabilježene su najviše stope kretanja broja žrtava, na ukupnoj razini te s obzirom na spol. Iz Grafikona 7. razvidno je da su muškarci češće žrtve krađe nego što su to žene u Hrvatskoj u razdoblju od 1999. do 2012. godine. Istraživanjem se utvrdilo da se broj se žrtava krađe muškog spola prosječno godišnje povećavao za 0,04 muškaraca na 1000 stanovnika, što je objašnjeno u 61,9% slučajeva. Također, zabilježen je porast žena kao žrtava krađe naročito u 2012. godini, kada je na 1000 stanovnika bila po 1 žena žrtva krađe te 2 muškarca u svojstvu žrtve istog delikta.

Grafikon 7. Stope kretanja prijavljenih žrtava krađe s obzirom na spol u Hrvatskoj (1999.-2012.)

(Izvor: MUP RH)

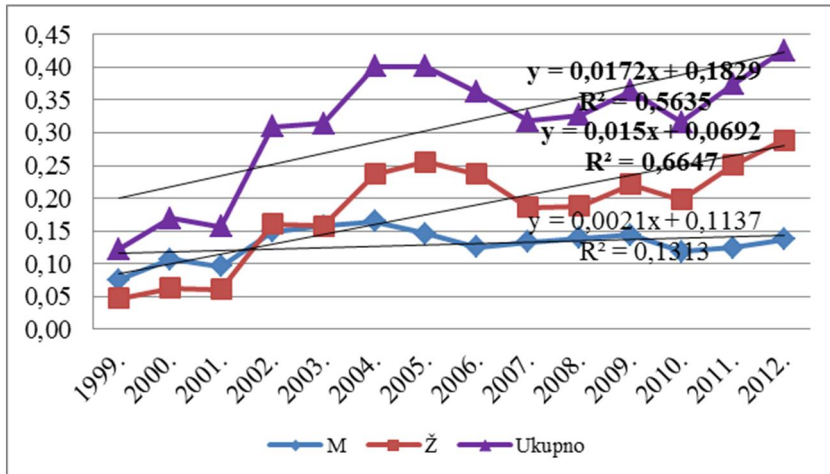
Uvidom u Grafikon 8. može se zaključiti da su muškarci u prosjeku češće žrtve teške krađe, nego što su to žene u Hrvatskoj u promatranom razdoblju. Prikazani podaci ukazuju da su najviše stope zabilježene u 2004. godini kada je na 1000 stanovnika bilo 1,5 žena žrtvi, a 3 muškarca žrtve teške krađe. Metodom linearnog trenda zabilježen je lagani pad broja prijavljeni muškaraca žrtvi teške krađe uz prosječne godišnje oscilacije, dok je kod žena zabilježen lagani porast žrtava.

Grafikon 8. Stopa kretanja prijavljenih žrtava teške krađe s obzirom na spol u Hrvatskoj (1999.-2012.)

(Izvor: MUP RH)

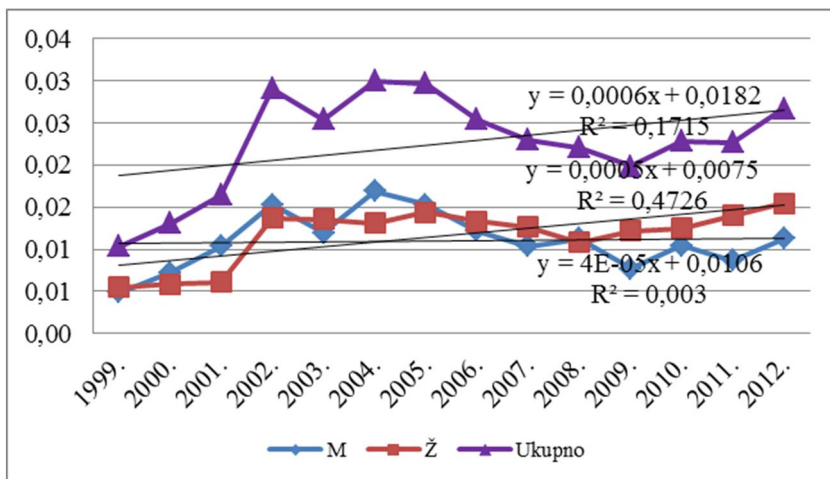
Podaci prikazani u Grafikonu 9. ukazuju da je broj žrtava razbojništva prosječno godišnje oscilirao s obzirom na spol. Primjetno je da se u 2002. i 2003. godini, omjer žrtava istog delikta s obzirom na spol prelazi u korist žena žrtvi razbojništva kod kojih je broj prijavljenih prosječno godišnje rastao za 0,015 žena na 1000 stanovnika, što je protumačeno u 66,5% slučajeva. Najviše stope kretanja žrtava razbojništva zabilježene su u 2012. godini, kada su na 1000 stanovnika bile 3 žene i 1 muškarac kao žrtve razbojništva. Metodom linearnog trenda utvrđen je porast broja žrtava razbojništva oba spola.

Grafikon 9. Stopa kretanja prijavljenih žrtava razbojništva s obzirom na spol u Hrvatskoj (1999.-2012.)

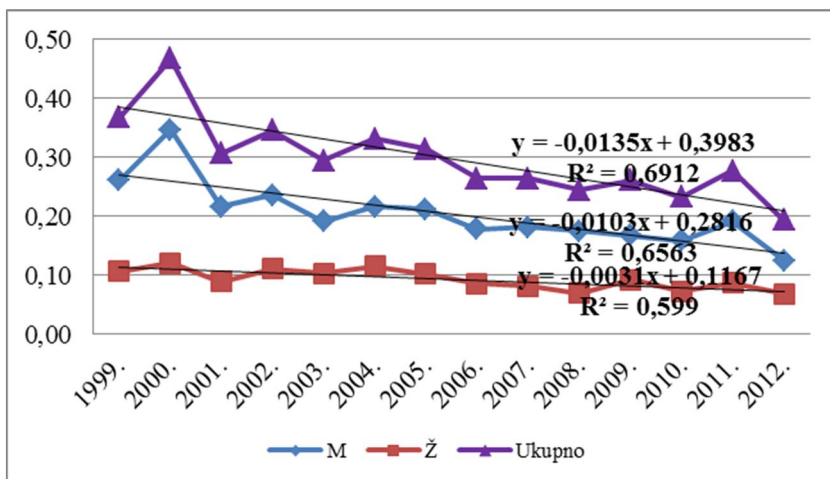
(Izvor: MUP RH)

Iz Grafikona 10. razvidno je značajno prosječno godišnje osciliranje broja prijavljenih žrtava razbojničke krađe s obzirom na spol. Od 2005. godine broj žena žrtava razbojničke krađe raste u odnosu na broj muškaraca žrtvi u Hrvatskoj, pri čemu je na kraju promatranog razdoblja, u 2012. godini, zabilježena najviša stopa žena kao žrtava razbojničke krađe kada je na 1000 stanovnika bilo 0,02 žene žrtve razbojničke krađe.

Grafikon 10. Stope kretanja prijavljenih žrtava razbojničke krađe s obzirom na spol u Hrvatskoj (1999.-2012.) (Izvor: MUP RH)

Grafikon 11. prikazuje prosječno godišnje osciliranje s negativnim predznakom broja žrtava prijave s obzirom na spol u Hrvatskoj u razdoblju od 1999. do 2012. godine. Najviše stope prijavljenih žrtava zabilježene su na početku promatranog razdoblja, u 2000. godini, kada je na 1000 stanovnika bilo 0,4 muškarca te 0,1 žena žrtava prijave. Modelom linearnog trenda utvrđen je pad broja žrtava prijave s obzirom na spol.

Grafikon 11. Stope kretanja prijavljenih žrtava prijave s obzirom na spol u Hrvatskoj (1999.-2012.)

(Izvor: MUP RH)

4. RASPRAVA

Prikazanim rezultatima istraživanja provjerena je hipoteza istraživanja kojom se pretpostavilo da kod većine kaznenih djela nema razlike u viktimizaciji s obzirom na spol. Utvrđeno je da je ista hipoteza djelomično potvrđena. Pokazalo se da postoje razlike u viktimizaciji s obzirom na spol određenim kaznenim djelima u Hrvatskoj u promatranom razdoblju. Razvidno je da su žene u većoj mjeri žrtve silovanja i bludnih radnji te, razbojništva i razbojničke krađe nego što je to slučaj sa muškarcima u razdoblju od 1999. do 2012. godine. Kada je riječ o kaznenim djelima protiv života i tijela, istraživanjem se pokazalo kako su muškarci češće žrtve ubojstva, teškog ubojstva, tjelesne ozljede i teške tjelesne ozljede. Žene su češće žrtve kaznenih djela protiv spolne slobode, pri čemu je istraživanjem utvrđeno u većoj mjeri bludnih radnji nego silovanja, iako je broj žena žrtava silovanja također visok. Promatrajući dinamiku kretanja viktimizacije s obzirom na spol, metodom linearnog trenda utvrđen je pad žena i muškaraca žrtvi svih promatranih kaznenih djela protiv

života i tijela (ubojstvo, teško ubojstvo i teška tjelesna ozljeda), osim žrtvi tjelesne ozljede, pri čemu je trend porasta prijavljenih žrtvi tjelesne ozljede popraćen sa značajnim prosječnim godišnjim oscilacijama. Trend opadanja zabilježen je i kod žena i muškaraca žrtava silovanja te muškaraca kao žrtava bludnih radnji. Istraživanjem se ustvrdio porast žena žrtava bludnih radnji i teške krađe. Trendovi porasta žrtvi zabilježeni su kod broja žrtava promatranih kaznenih djela protiv imovine, kao što su krađa, razbojništvo i razbojnička krađa. Može se zaključiti da su uloženi društveni naporu radi osvještavanja rodne problematike te nasilja na štetu žena donekle uspjeli senzibilizirati društvo o istoj problematici jer se u Hrvatskoj u promatranom razdoblju i dalje bilježi veći broj žena žrtava silovanja i bludnih radnji. Ipak, u promatranom razdoblju zabilježen je pad prijavljenih žena žrtava silovanja te pad broja žrtava kaznenih djela protiv života i tijela, izuzev tjelesne ozljede. Međutim, i dalje, u Hrvatskoj u promatranom razdoblju žene i dalje bivaju u većoj mjeri žrtve kaznenih djela protiv spolne slobode i ćudoređa te kaznenih djela protiv imovine, naročito razbojništva i razbojničke krađe. Trend porasta žena žrtava razbojništva i razbojničke krađe može se protumačiti u kontekstu spremnosti prijavljivanja vlastite viktimizacije u Hrvatskoj. Naime, prema rezultatima provedenog istraživanja o spremnosti prijavljivanja vlastite viktimizacije u Hrvatskoj u 2009. godini, 75,3% žena naspram 47,8% muškaraca spremnije su prijaviti razbojništvo (Cajner Mraović i sur., 2014,10)

Prijavljivanje viktimizacije, naizgled se čini jednostavnim činom, ipak spremnost na prijavljivanje vlastite viktimizacije je u relativno niskom postotku, a mnogi čimbenici utječu na odluku o prijavljivanju i posljedice koje nosi prijavljivanje viktimizacije. Zbog takvog shvaćanja, percepcija žrtve o ozbiljnosti kriminalnog ponašanja predstavlja jedan od najvažnijih čimbenika kod prijavljivanja kaznenog djela.

Skogan (1984) navodi kako je prijavljivanje ili neprijavljivanje kriminalnog ponašanja, odraz individualne procjene o pozitivnim ili negativnim posljedicama prijavljivanja kriminalnog ponašanja. Na odluku utječu i okolnosti kriminalnog djela, poput težine djela, je li počinitelj bivši prijestupnik, nazočnosti svjedoka tom događaju i njihovo moralno zgražanje nad njim. Značajan utjecaj na prijavljivanje imaju policijski službenici. Prema istraživanju Tolsma i Blauuw (2011, 117) policijski službenici mogu utjecati na povećane stope prijavljivanja kriminalnog ponašanja od strane žrtve jer je namjera prijavljivanja veća ako žrtva ima potporu policije da prijavi kriminalno ponašanje. Tako, primjerice, u Ministarstvu unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Ravnateljstvu policije poduzimaju se aktivnosti usmjerene ka senzibilizaciji policijskih službenika za rad sa žrtvama kriminaliteta. Posebna je pažnja posvećena postupanju prema ranjivim žrtvama kriminaliteta te zaštiti svjedoka i njima bliskih osoba. Ravnateljstvo policije je u okviru projekta „Jačanje kapaciteta Ministarstva unutarnjih poslova kroz razvoj sustava prevencije kriminaliteta, podrške žrtvama kaznenih djela i aktivnostima kontrole oružja“ provedenog u suradnji s Programom Ujedinjenih naroda za razvoj u Hrvatskoj (United Nations Development Programme in Croatia - UNDP) održalo interaktivne radionice. Na tim su radionicama uz predstavnike policije sudjelovali i predstavnici Ministarstva pravosuđa, Državnog odvjetništva, sudova i organizacija civilnog društva s ciljem iznalaženja praktičnih rješenja (posebno u pogledu međusobne suradnje) te definiranja jedinstvenog načina ostvarenja prava žrtava kažnjivih radnji kroz cijeli kaznenopravni sustav. U izradi Nacionalne strategije razvoja sustava podrške žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj, kroz rad Povjerenstva za praćenje i unaprjeđenje sustava podrške žrtvama i svjedocima, sudjeluje i Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Ravnateljstvo policije. Jedna od predviđenih mjera u okviru Nacionalne strategije razvoja sustava podrške žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj predviđa obvezu standardiziranja postupanja policije prema žrtvama u dijelu koji se odnosi na informiranje žrtava o njihovim pravima i službama za podršku. Izmjenama Zakona o kaznenom postupku i Kaznenog zakona u hrvatsko su zakonodavstvo uvrštene odredbe koje žrtvama osiguravanju ostvarenje njihovih prava.

Međutim, u pojedinim slučajevima žrtve i dalje pokušavaju izbjeći kontakt s policijom ili nadležnima zbog srama, straha ili nelagode što moraju javno iznositi vlastite probleme. U takvim

okolnostima žrtve se etiketira kao slabe osobnosti ili osobe bez karaktera zato što se to dogodilo upravo njima. Bowles, Garcia Reyes i Garoupa (2009) apeliraju na društvo koje je ono koje stigmatizira žrtve te im, na takav način, dodatno otežava neometan privatni život. Hindeland i Gottfredson (1976, prema Bowles, Garcia Reyes i Garoupa, 2009, 368) u stručnu terminologiju uveli su pojam „gatekeeperi pravosudnog sustava“ kojim se označava žrtve kao čuvaru o kojima ovisi hoće li ili neće li javnost saznati o kriminalnim radnjama. Prema tome, iako je nasilje na štetu žena poznat problem, on ipak nije dovoljno senzibiliziran s obzirom na podatke dobivene istraživanjima. Socijalni naponi i dalje trebaju biti usmjereni na osvještavanje iste problematike, kao i naponi tijela socijalne kontrole. Razlog tome je u neprijavljanju slučajeva nasilja na štetu žena te o sramu i strahu žrtava o mogućoj stigmatizaciji od strane ostalih društvenih aktera. S obzirom na spremnost žena za prijavljivanjem vlastite viktimizacije, te prethodno spomenutu problematiku čina prijavljivanja, ovdje se želi naglasiti kako se pretpostavlja da i dalje postoji tzv. „tamna brojka“ prijavljene viktimizacije i nasilja na štetu žena te da brojke o prijavljenim žrtvama treba uzimati u obzir s oprezom.

5. ZAKLJUČAK

Nasilje na štetu žena bez smrtne posljedice podrazumijeva različite modalitete nasilja na štetu žena kao što su fizičko, psihičko, seksualno, ekonomsko te obiteljsko nasilje. Posljedice nasilja na štetu žena su brojne te na različite načine mogu negativno djelovati na zdravstveno stanje žrtve, u psihičkom i u fizičkom smislu.

Cilj rada sastojao se u sagledavanju trendova kretanja broja prijavljenih žrtava kaznenih djela protiv života i tijela, protiv spolne slobode i ćudoređa te protiv imovine s obzirom na spol u Hrvatskoj u razdoblju od 1999. do 2012. godine. U promatranom razdoblju, zabilježen je pad broja muškaraca žrtvi bludnih radnji, razbojništva krađe i razbojničke krađe, dok je kod istih kaznenih djela utvrđen porast broja žrtava ženskog spola. Također je utvrđeno da su žene češće žrtve kaznenih djela protiv spolne slobode, te razbojništva te razbojničke krađe, dok su muškarci češće žrtve kaznenih djela protiv života i tijela, najčešće tjelesne ozljede te ostalih imovinskih delikata (krađe, teške krađe i prijevare). Nezaobilazno je naglasiti da se o istim trendovima raspravljalo u kontekstu rodni razlika u pogledu spremnosti žrtava da prijavljuju pojedina kaznena djela.

Prema dobivenim rezultatima, može se zaključiti kako unatoč društvenim naporima u vezi suzbijanja nasilja na štetu žena, žene i dalje u nekim slučajevima kao što su to silovanja, bludne radnje, imovinski delikti, posebno razbojništvo i razbojnička krađa predstavljaju društvenu skupinu izloženu, ne samo manifestnim modalitetima nasilja, nego i skrivenim oblicima viktimizacije nasiljem koje se opravdava duboko ukorijenjenom patrijarhalnošću kojom je prožeto hrvatsko društvo. Stoga, strategija policijskog postupanja svakako treba voditi računa o prevenciji viktimizacije te o poticanju žrtava da prijavljuju viktimizaciju.

LITERATURA

- Ajduković, M., Pavleković, G. (2000). Nasilje nad ženom u obitelji, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb.
- Bowles, R., Reyes, M.G., Garoupa, N. (2009). Crime Reporting Decisions and the Cost of Crime, Springer Science+Business Media B.V., 15, 365-377.
- Cajner Mraović, I., Kešetović, Ž., Butorac, K. (2014). *Wartime and postwar trends in juvenile crime: the Croatian and the Serbian perspective*. International Scientific Conference Proceedings “Macedonia and the Balkans, a Hundred Years After the World War I – Security and Euro-Atlantic Integrations”, Ohrid, 3.-5.06.2014., Vol. 1, 306-318.

- Estrada, F. (1999). Juvenile Crime Trends in Post-War Europe, *European Journal on Criminal Policy and Resresearch* 7, 23-42.
- Klasnić K. (2011). Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu – konceptualne pretpostavke, *Socijalna ekologija*, Zagreb, 20, 3, 335-355.
- Mallicoat, S.L., Estrada Ireland, C. (2014). *Women and Crime, The Essentials*, Sage publications. Inc., L.A., London, New Delhi, Singapore, Washington DC.
- Milas, I. (2003). Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, *Revija za socijalnu politiku*, 10, 3-4, Zagreb, 389-412.
- Skogan, W.G. (1984). Reporting crime to the police: The status of world research, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 21, 2, 113-137.
- Šošić, I. (2006). *Primijenjena statistika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Tolsma, J., Blaauw, J., Grotenhuis, M. (2011). When do people report crime to the police? Results from a factorial survey design in the Netherlands, *Journal of Experimental Criminology*, 8, 117–134
- Web izvori:** http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/Worldswomen/WW_full%20report_color.pdf (23.9.2014.)

Asančaić Valentina

Vitez Dražen

Bogdanović Damir

THE DIFFERENCES IN CRIME VICTIMIZATION IN RELATION TO GENDER IN CROATIA AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY: WHY IS IT IMPORTANT FOR THE STRATEGIC THINKING OF THE POLICE?

Summary

The paper gives an overview of trends in the victims of the crimes reported according to the gender in Croatia in the period from 1999 to 2012. The main goal is to analyze the trends in the number of victims of criminal offenses against life and limb (homicide, aggravated homicide, bodily injury, serious bodily injury), crimes against sexual freedom (rape, indecent assault) and crimes against property (theft, aggravated theft, burglary, robbery and fraud). Using official statistics, the method of time series and the relative rates of change determined and the method of linear trend were differences in the movement of the number of victims of various criminal offenses with regard to the gender of the victim. During the observed period, there was a decrease in the number of male victims of indecent acts, burglary and robbery, while at the same offenses established increase in the number of female victims. It was also found that women are more often victims of crimes against sexual freedom, as well as rape and indecent acts, as well as robbery and burglary, while men are more often the victims of crimes against life and body and other property crimes (theft, aggravated theft and fraud). These trends are discussed in the context of gender differences in terms of the willingness of victims to report certain offenses. The strategy of police procedures necessary to take into account the prevention of victimization and on encouraging victims to report victimization.

Key words: *gender differences, victimization trends, the willingness of victims to report*

Andrea Tünde Barabás²⁴⁵

THE GROWING VIOLENCE IN HUNGARY

Summary

According to the statistics, the number of crimes in Hungary has been falling for years. Contrary to this positive process, a different trend can be observed with regard to violent acts and acts of vandalism. While the number of victims of crimes has continuously decreased in the past ten years, the number of victims of violent acts and acts of vandalism grew by 30 percent. The spread of violence is not unique to Hungary. Crimes involving violence show similar trends in other developed countries of the world. There are several explanations for the reasons, the same way as crime control and crime prevention look for the solution from several aspects. The appearance of younger groups in crime, on the one hand, and related to this, the spread of drug use and trade from another side and the increase of socially disadvantaged strata from yet another side might be decisive in the spread of violence. The social tensions within society, anomie, and the bad examples clearly increase aggression and then this is reflected in criminal activity. The media can also contribute to the spread of violence since they continuously suggest the acceptability of the use of violence in various forms through certain programmes and movies that fetishize violence.

The purpose of the paper is to present the phenomenon of the growing violence from the aspect of victims on the base of the Hungarian official statistical data and to analyse the possible role of one of the most discussed institution, the media in that process. In the conclusions the author summarizes the main points in connection with the function of the media that may affect the spread of violence on the offender and spread of fear on the victim side.

Key words: *violence, crime, victim, aggression, media, prevention*

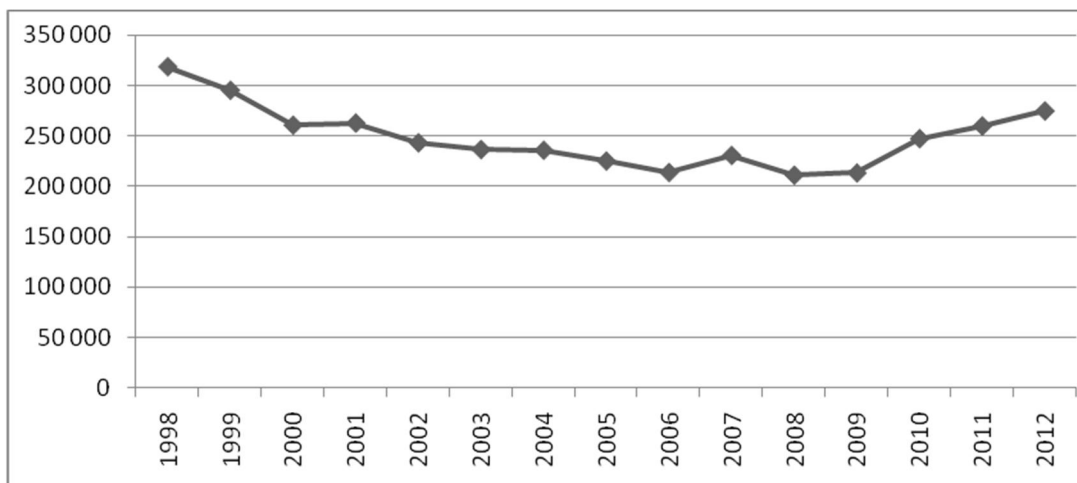
1. Introduction

According to the statistics, the number of crimes in Hungary has been falling for years. Contrary to this positive process, a different trend can be observed with regard to violent acts and acts of vandalism. While the number of victims of crimes has continuously decreased in the past ten years, the number of victims of violent acts and acts of vandalism grew by 30 percent. The spread of violence is not unique to Hungary. Crimes involving violence show similar trends in other developed countries of the world. There are several explanations for the reasons, the same way as crime control and crime prevention look for the solution from several aspects. The appearance of younger groups in crime, on the one hand, and related to this, the spread of drug use and trade from another side and the increase of socially disadvantaged strata from yet another side might be decisive in the spread of violence. The social tensions within society, anomie, and the bad examples clearly increase aggression and then this is reflected in criminal activity.

The number of natural person victims in Hungary decreased by 15% (from 319,037 to 275,175) over a period of 15 years (1998–2012), while the number of victims of crimes of violence and affray increased by a third (from 24,834 to 32,960). This, of course, is related to a reduction in crimes recorded by the police.

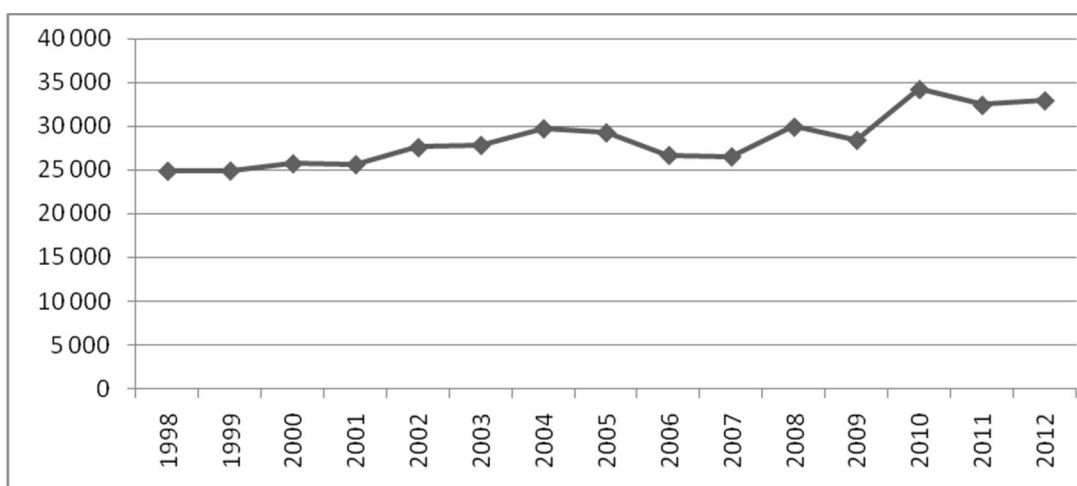
²⁴⁵ Assoc. Prof. Andrea Tünde Barabás, Head of Department of Criminology, Faculty of Law Enforcement, National University of Public Service, Budapest, Hungary, e-mail: barabas@okri.hu

Figure 1: Known victims of recorded crimes (1998–2012)

Source: Unified System of Criminal Statistics of the Investigative Authority and of Public Prosecution (*Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Statisztika – ENYÜBS*).

Figure 2: Known victims of recorded crimes of violence and affray (1998–2012)

Source: Unified System of Criminal Statistics of the Investigative Authority and of Public Prosecution (*Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Statisztika – ENYÜBS*).

The number of natural person victims in Hungary decreased by 15% (from 319,037 to 275,175) over a period of 15 years (1998–2012), while the number of victims of crimes of violence and affray increased by a third (from 24,834 to 32,960). This, of course, is related to a reduction in crimes recorded by the police.

The very same trend is seen all over Europe. Eurostat data reveal that, in most categories of criminal acts recorded by the police, the number of reported cases declined in the EU-28 region between 2007 and 2012.

This comprehensive downward trend registered in the EU-28 countries, however, is not so obvious in terms of violent crimes. Although it can be established as a general trend that the number of recorded violent crimes fell between 2007 and 2012, much of this positive development is due to the data from England and Wales, where 166,000 fewer violent criminal acts were reported in 2012 than in 2007. Figures from the other EU member states vary greatly: while a substantial increase was recorded between 2007 and 2012 in Luxembourg (38%), Hungary (26%) and Denmark (23%), a significant drop was seen in Lithuania (–42%),

Croatia (–33%), Scotland (–32%), Latvia (–30%), Slovakia (–30%) and Malta (–27%).²⁴⁶ The spread of violence, however, is caused not only by the internal processes of the specific countries. Other factors also play a significant role in those trends, such as the wave of migration after the opening of the Schengen borders, legal and illegal migration from the east to the west, and the expansion of the various forms of organised crime and terrorism previously unseen in several European countries (e.g. France or Denmark). For various reasons, the spread and growth of violence installs fear among the population more than ever before.

Historically, the fear of crime separated from the crime and victimisation data around the 1980s and 1990s. As a paradigm shift, the population's fear of crime became a basis of regulation. Citizens demanded more protection from the state against crime. The need for security has increased so much that citizens want protection even at the cost of their freedoms being limited (e.g. security cameras). People's fear of crime is significantly influenced by the media, which is known as the fourth branch of power. The media would have the means of reinforcing the image of law and order and compliance with regulations. However, what is currently happening is that crime is presented to serve the interests of the entertainment industry with no light shed on the background to and causal chain of crime.²⁴⁷

The first section of this paper describes the current situation of Hungarian violent crime, the characteristic of victims and their differences from other victims, while the second section deals with the effects of violent media content, with their role of becoming perpetrator or victims of violent crimes, and with the relationship between the media and the justice.

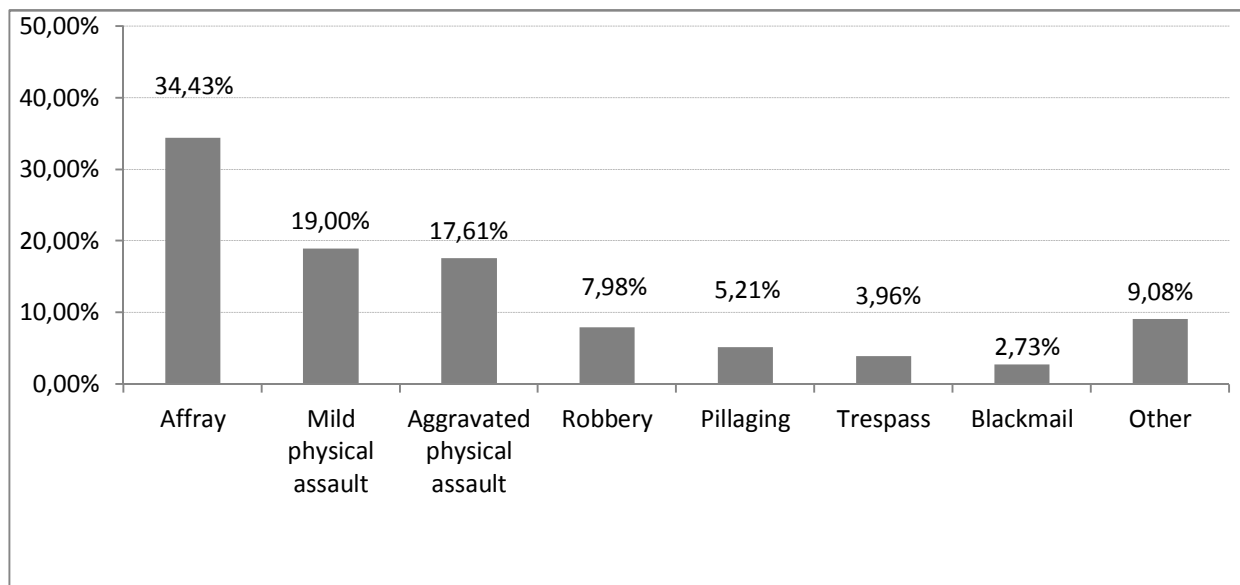
1.1. The most typical types of violent crime and victims in Hungary

Figure 3 shows the composition of natural person victims of *criminal acts of violence and affray* in 2012. As seen below, the vast majority of those affected were victims of mild or aggravated physical assault (36.61% in total) or affray (34.43%). The data seem to confirm that nowadays assault and affray are so characteristic that they make up over two-thirds of all violent crimes. This, however, is in part a consequence of the law enforcement practice that favours affray as a “soft” or „elastic” fact of the case over other classifications more difficult to prove. This practice helps avoid more complex indictments likely to produce less results and it also leads to a greater certainty of convicting the offender.

²⁴⁶ Source: Eurostat ([crim_gen](http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=crim_gen&lang=en)) http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=crim_gen&lang=en (February 22, 2015)

²⁴⁷ For more details on theories see *Robert K. Merton*. (Merton, 2002)

Figure 3: Victims of recorded crimes of violence and affray by offence types (2012)

Source: Unified System of Criminal Statistics of the Investigative Authority and of Public Prosecution (*Egységes Nyomozhatósági és Ügyészégi Statisztika – ENYÜBS*).

Another relatively frequent cause of victimisation is robbery (7.98%). *In other words, if someone nowadays is a victim of a violent act, it is very likely (79.02%) to be one of these three typical crimes.*

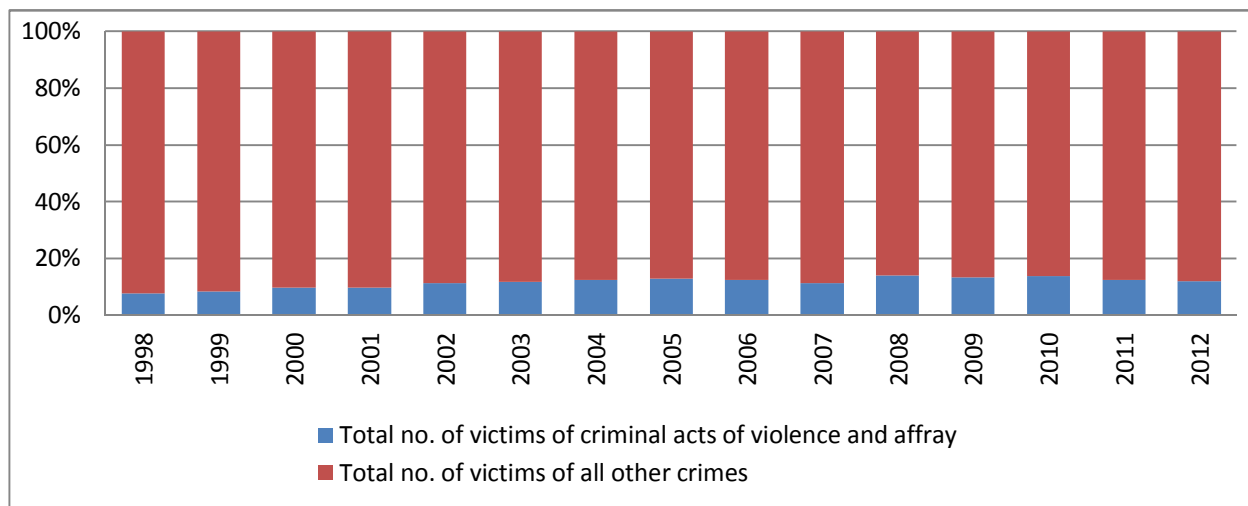
Aside from the growth in numbers resulting from the law enforcement practice described above, statistical data can paint a relatively realistic image of violent acts and their victims. The majority of these types of criminal acts come to light more frequently than those against property. This is due in part of the resulting physical injury (e.g. assaults) and the injury (e.g. affray, certain cases of robbery) committed in public or in a public space (e.g. on the street). This more or less objective image may be “counterbalanced” by the significant latency in sexual types of crimes or family violence, the extent of which we can only estimate due to the lack of measurable data. This hypothesis was confirmed by the results of a victim research project by OKRI in 2002–2003, which involved interviewing over 10,000 individuals.²⁴⁸

The phenomenon itself, i.e. the proportion of violent crimes and the victims of such offences growing within the overall pool of criminal activities (see Figure 4), is a trend in line with international tendencies, as pointed out above. Similarly, German law enforcement statistics indicate a steady growth in the number of violent crimes since 1995. Analysts emphasise the increasing number of mild and aggravated physical assaults.²⁴⁹

²⁴⁸ The survey revealed that, of all violent crimes, latency was the highest among sexual assaults (one incident in of seven was reported), while 71% of acts of abuse were not reported to the authorities. Latency was the lowest among robberies, 36% of which remained hidden from the authorities. (Nagy, 2004)

²⁴⁹ *Polizeiliche Kriminalstatistik Berichtsjahr, 2005*. Wiesbaden: Bundeskriminalamt

Figure 4: The proportion of recorded crimes and criminal acts of violence and affray, 1998–2012

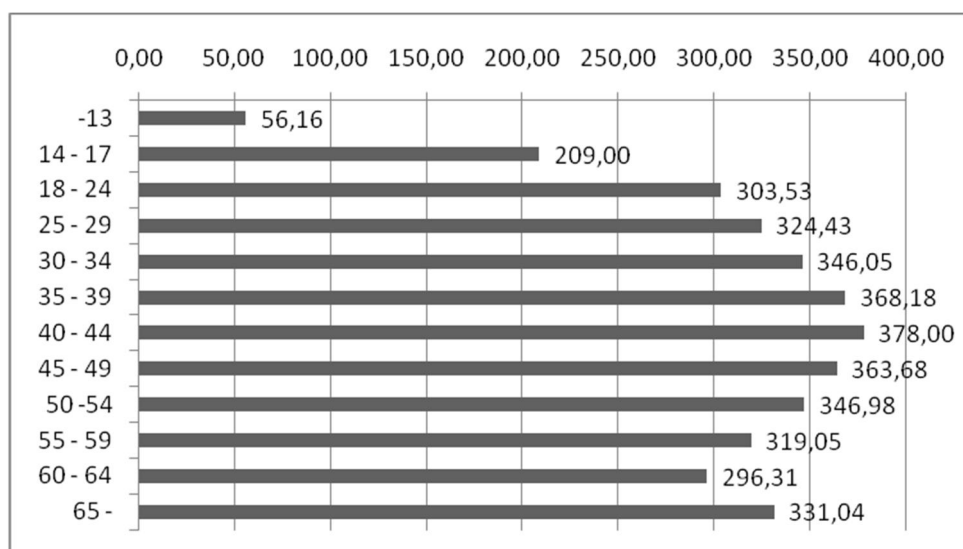
Source: Unified System of Criminal Statistics of the Investigative Authority and of Public Prosecution (*Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészési Statisztika – ENYÜBS*).

Age structure and frequency among victims of all crimes and criminal acts of violence and affray

1.2. Age structure and frequency among victims

When investigating the frequency of becoming a victim within the same age group, *there is a marked difference in the typical age structure of victims of criminal acts of violence and affray and those of other major crimes*. Based on the frequency of major crimes per population of 10,000, the highest rate of involvement is among the 40–44 age group (378 victims in 2012). Almost the same incidence applies to the 35–39 and 45–49 age groups (368.18 and 363.68 victims, respectively, from a population of 10,000). *In conclusion, the most typical age group of becoming a victim is 35–49.* (see Figure 5)

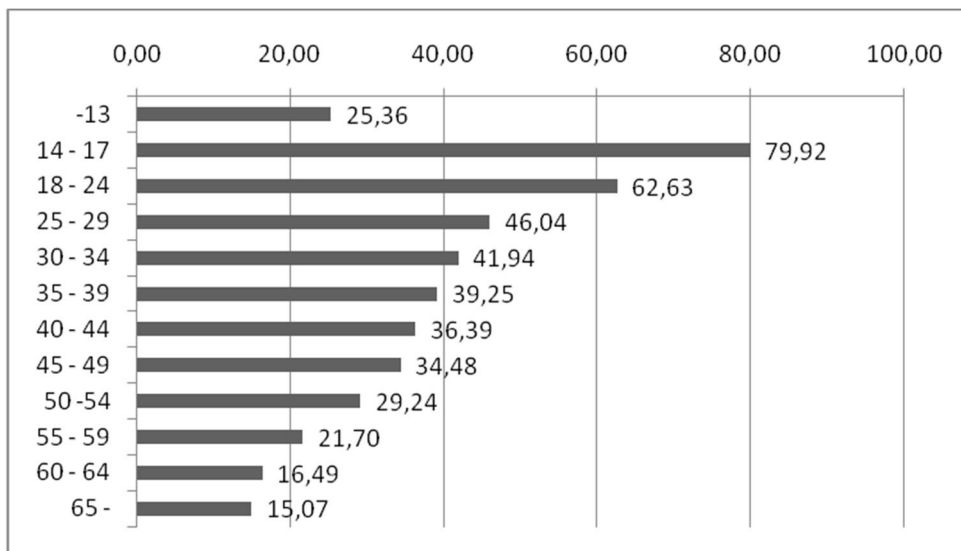
Figure 5: Victims of recorded crimes per 10,000 residents by age groups (2012)

Source: Unified System of Criminal Statistics of the Investigative Authority and of Public Prosecution (*Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészési Statisztika – ENYÜBS*).

In contrast, the victims of criminal acts *of violence and affray* are mostly juveniles (79.92 victims aged 14–17 from a population of 10,000) followed by young adults (62.63 victims aged 18–24 per 10,000 people). Thus, the majority of the victims of violence and affray in Hungary are from the age group of 14–24, i.e. clearly from the younger generation. (see Figure 6) This is also related to the fact that offenders are also younger²⁵⁰ and that these crime types are characterised by a relationship between people from the same age group and the resulting conflict.²⁵¹

Figure 6: Victims of recorded crimes of violence and affray per 10,000 residents by age groups (2012)

Source: Unified System of Criminal Statistics of the Investigative Authority and of Public Prosecution (*Egységes Nyomozhatósági és Ügyészégi Statisztika – ENYÜBS*).

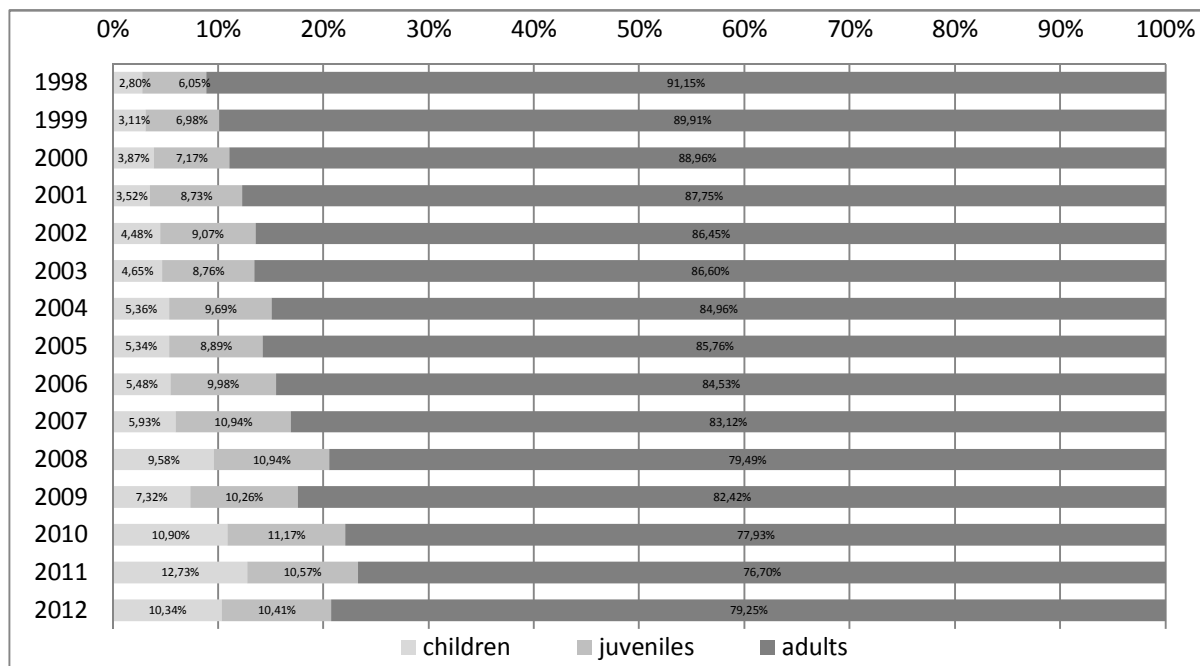
This type of age-based involvement among the victims has been marked by further rejuvenation over the last five years, whereas the number of victims from the 25–29 age group has been decreasing (see Figures 6 and 7).

Figure 7 indicates how the age groups of victims of criminal acts of violence and affray have changed over the years. As seen below, the proportion of children and juveniles among the victims has been on a steady rise. Hence, it appears that the 2012 overrepresentation of the young is a result of a specific process.

²⁵⁰ The offenders in violent crimes are also *younger*: this age group has a high representation in comparison to their numbers within the overall population. The proportion of juveniles (14–18 years of age) is 10–11%, which is lower than their share of crimes against property but is higher than in terms of all crimes. (Nagy, 2004)

²⁵¹ Statistical analysts in German have reached the same conclusion, i.e. the younger age groups are overrepresented among the victims of and offenders in violent crimes. (Polizeiliche Kriminalstatistik, 2005)

Figure 7: Victims of recorded criminal acts of violence and affray by age groups, 1998–2012

Source: Unified System of Criminal Statistics of the Investigative Authority and of Public Prosecution (*Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Statisztika – ENYÜBS*).

1.3. Victims by gender

Figure 8: Known victims of recorded crimes by gender (2012)

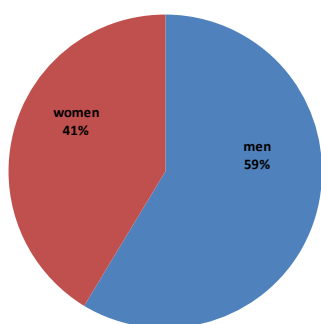
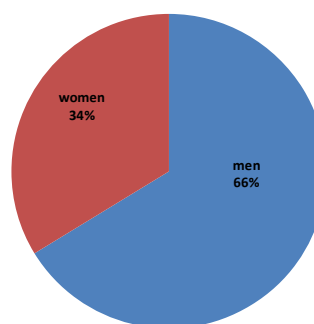

Figure 9: Known victims of recorded crimes of violence and affray by gender (2012)

Source: Unified System of Criminal Statistics of the Investigative Authority and of Public Prosecution (*Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Statisztika – ENYÜBS*).

Even though the difference is not significant, *the proportion of women as victims of violent crimes is lower than as victims of all major criminal offences*. Although the difference is not significant, it does indicate that acts of violence and affray, by their very nature, are more common in contacts between men, and women

become victims of such crimes at a rate below the average. It is a statistical fact that the vast majority of offenders are men (90%). It is also clear that, in certain cases, women are overrepresented; for instance, the victims of sexual assaults are almost exclusively women.

1.4. The relationship between offenders and victims

One of the maxims in the literature is that in violent crimes, due to the conflict-driven nature of the crime, offenders and victims are, more often than not, linked, i.e. they already know each other at the time the crime is committed. (Kiefl & Lamnek, 1986,167–221) In contrast, crimes against property are more situation-based, when the offender takes advantage of the opportunity presented by a temporary situation. This is why the parties involved in such crimes rarely, if ever, know each other. It is not by coincidence, therefore, that certain forms of typifying the victims are specifically based on the relationship of interaction between the victim and the perpetrator. This is an area that can be clearly defined and described and can also serve as a starting point related to prevention.²⁵²

Figures 10 and 11 clearly illustrate the validity of this professional maxim in Hungary. Whereas 60% of the perpetrators and victims of major crimes did not previously know each other, 62% of the parties involved in acts of violence and affray did actually know each other before the crime.

Figure 10: The relationship between known victims and offenders of recorded crimes (2012)

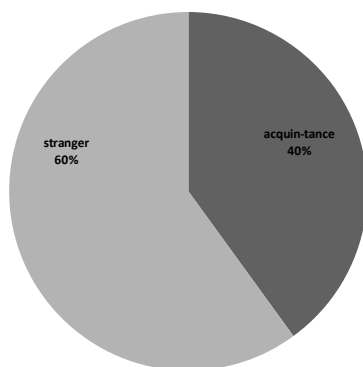
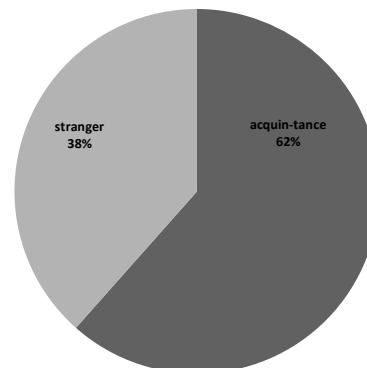

Figure 11: The relationship between known victims and offenders of recorded crimes of violence and affray (2012)

Source: Unified System of Criminal Statistics of the Investigative Authority and of Public Prosecution (*Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészégi Statisztika – ENYÜBS*).

²⁵² The relationship between the offender and the victim is discussed in detail, among others, in *Stephan Schäfer*. (Schäfer, 1968:58)

1.5. Determinants related to victims

Another method of typifying victims is based on the extent of the victim's contribution to the crime. This method distinguishes completely innocent, careless, negligent and fully guilty/provoking victims.²⁵³ Victims are placed higher on the scale of contribution if they put themselves in a position of being unable to protect themselves (e.g. by using alcohol or drugs), as a result of which they become victims of crimes more easily. The victim's contribution is also taken into account by the dispenser of justice and is also included in the statistics. Based on that, the incidence of alcohol or drug consumption among victims in Hungary can be established.

Figures 12 and 13 indicate increased consumption rates of intoxicating agents among victims. *It is rather conspicuous that whereas only approx. 3.01% of the victims of all crimes in 2012 (8032 persons) were under the influence of some psychoactive substance (alcohol or drugs), this proportion was over 20% (5507 persons) among victims of violent crimes.* As such, victims of violence and affray make up about two-thirds of all victims under the influence of some substance, i.e. alcohol and drug consumption is way overrepresented among the parties involved in these actions.

Figure 12: Known victims of recorded crimes by causal factor (2012)

Source: Unified System of Criminal Statistics of the Investigative Authority and of Public Prosecution (*Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészési Statisztika – ENYÜBS*).

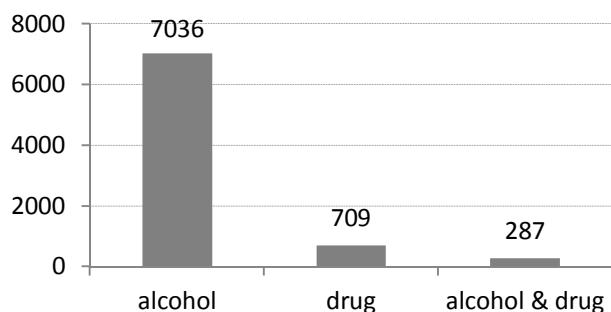
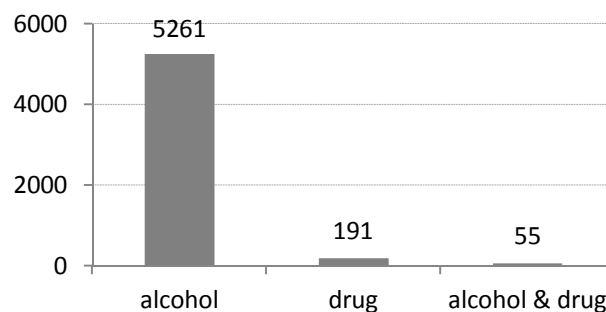

Figure 13: Known victims of recorded crimes of violence and affray by causal factor (2012)

Source: Unified System of Criminal Statistics of the Investigative Authority and of Public Prosecution (*Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészési Statisztika – ENYÜBS*).

The facts above support the maxim of victimology, according to which defenceless people become victims more easily. In addition to defencelessness and being in a condition unsuitable for self-protection, aggression, another type of behavioural disorder caused by such substances, is equally important in those people becoming victims. This may even be expressed in the form of provocation but can also lead to a mistaken situational awareness, as a result of which victims find themselves in situations of certain danger.

Even though drug consumption in Hungary is on the rise, victims still tend to consume alcohol. Of all the victims in 2012, 2.63% (7036) were under the influence of alcohol, 0.27% (709) had used drugs and 0.11%

²⁵³ For instance, *Mendelsohn* categorises based on contribution. See also *Hans Joachim Schneider*. (Schneider, 1975:9–12) *Fattah* also uses personal contribution as the basis when talking about autovictimisation in cases when someone becomes a victim by their own hands or as a consequence of their actions. (Fattah, 1991:6–13)

(287) both substances prior to the crime. Of the victims of violence and affray, 19.16% (5261) were under the influence of alcohol, 0.7% (191) had used drugs and 0.2% (55) both substances prior to the crime.

2. The media and violence

The media's focus on violence and the overrepresentation of violent media content in the news and other programmes contributes to creating a false image in the minds of people on the structure and dynamics of crime, which may then create and/or perpetuate fear or anxiety among viewers. *As criminal information in the media is generally characterised by distortion and an overrepresentation of major and violent crimes, people everywhere are very afraid, often regardless of the actual level of criminal infection or criminal activities.*

According to a survey conducted in 2005 in 18 member states of the European Union, the crime situation in Hungary is generally more favourable in comparison with other member states and especially in terms of violent crimes. Nonetheless, the same survey concluded that, despite the lower rate of criminal activities in Hungary, the sense of security of the Hungarian population was no better (nor worse) than the European average.²⁵⁴

In addition to the means of mass information (radio, television, Internet, printed press), the media as a mediator also includes all means capable of recording and broadcasting information.

In the media world, newscasts are the primary source of information on crimes. Nowadays, the reports and programmes on criminal activities and the administration of justice are now presented in the same section that covers celebrity deaths and funerals, natural disasters and breaking news of world politics, i.e. mostly at the beginning of the news and with great emphasis. (Barabás, Gyurkó & Virág, 2006) Similar news reports are presented in greater detail in certain thematic television programmes, such as *Kékfény* (blue lamp) and the magazine programmes of other channels. The latter group often deals with the specific cases at the level of yellow journalism, lacking professional conduct and sufficient attention to factual representation. The same processes are seen on the Internet news market. Fictitious aggression is seen on TV, at the cinema or even in video games on a daily basis.

2.1. Research opinions on the impact of violent media content

Research is primarily conducted on the media's influence in generating aggression and encouraging aggressive actions. A number of approaches, including those of psychology and sociology, are employed to explain the effects triggered by the aggression seen in the media. (Korinek, 2010, 325–326)

According to the *catharsis theory*, watching a story full of violent scenes actually reduces aggression, by acting like a safety valve to blow off the viewer's "aggression load". The *stimulation theory*, in contrast, states that viewing violent actions actually stimulates the viewer to copy the action, and even has negative impacts in the long run as part of the learning process. In a psychological experiment, children were shown a film where an adult beat up a puppet. In one version of the film the "killer" was rewarded but in the other version he was punished. After the show, the children were allowed to play with toys, and hidden among them was the puppet seen in the film. The children who watched the "rewarding" version enthusiastically beat up the puppet. The other group that viewed the version of the film that ended with a punishment for the aggression did not even touch the puppet. According to the *habitualisation theory*, viewing aggression "takes the edge off" of aggression for the viewer, who then becomes indifferent to violence. The *inhibition theory*,

²⁵⁴ EUICS report, The Burden of Crime in the EU. Research Report: A Comparative Analysis of the European Crime and Safety Survey (EU ICS), 2005. Quoted by *Szilvia Gyurkó* and *György Virág*. (Gyurkó & Virág, 2009)

however, claims that aggression instead elicits fear in viewers. As seen above, the various schools of research have come to very different conclusions on the same issue.

These research methods approached the phenomenon only from a single aspect and, consequently, are unable to explain the effects.

Such research projects often focused on the most vulnerable age groups, i.e. children and juveniles. Nevertheless, none of these research projects was able to present clear results and significant direct links between the violence seen on TV and aggressive tendencies developing in young viewers, even though the trend began as early as the 1960s. (Frydman, 1999; quoted by Stachó & Molnár, 2003) A research study conducted in 1972 under the title "*A televízió és a felnővekvő nemzedék a televízió által közvetített erőszak hatása*" (Television And the Rising Generation: The Impact of Violence Broadcast by Television) reported that the sight of violence leads to aggression in some whereas in some other cases aggression leads to being attracted to the sight of violence. (Hall, 1999)

An experiment conducted in the late 1990s concluded that violent films increase viewers' aggression to the maximum if 1) the viewer is already frustrated, 2) the viewer identifies with an aggressor who is attractive to him or her, 3) aggressive scenes taken from real life increase aggression more than fictitious, staged aggressive scenes, *except when the aggressive scenes generate anxiety instead of aggression in viewers*. Hence, very early on in examining aggression-generating effects, the question arises as to what extent the media can cause *fear/anxiety* by broadcasting news, entertainment programmes or even advertisements. (Bushman, 1995)

According to other research, aggressive people react more aggressively to aggression seen in films while less aggressive persons react less aggressively. In other words, character traits fundamentally determine people's reactions to aggression. (Bushman, 1995)

In a 1997 study reporting on an experiment conducted with 1042 individuals, *Grimm* concluded that aggressive content causes aggression or anxiety depending on fundamental character traits. (Grimm, 1996, 215)

In addition to psychological approaches, social theory research studying the topic in sociological terms is also important. In the course of his studies, American sociologist *Gerbner* defined the concept of "hardcore" viewers, for whom television is the primary source of stimulus and thus see the world as a more negative and aggressive place than those watching less television. These media consumers have distorted ideas about the world, the structure of society and current issues. (Gerbner, 2000)

The debate on interpreting aggression on TV still continues. According to *Gerbner* and the cultivation school, watching TV, in and of itself, increases people's sense of being threatened. *Hall* et al., however, emphasise that "rational" fear, justifiable by everyday experience, must be separated by the "irrational" fear attributed to the media. (Császi, 2003,59)

One last concept in media aggression research worth mentioning is the theory of *moral panic* developed by *Stanly Cohen* in the 1970s. The term has a negative connotation, referring to the unsuspecting naivety with which most people relate to the representation of some deviant phenomenon in the media. (Cohen, 1972:80, quoted by Császi, 2003,15)

According to Cohen's theory, we talk about moral panic if a group or a phenomenon linked to a specific group is perceived by the members of society as a threat to the idealised order and accepted set of values of society. The notions developed in the course of the moral panic integrate into society's belief system and offer a simplistic explanation to the creation of non-professional concepts on social order. This notion is therefore also based on the sense of fear generated by the news/violence. According to Cohen, those in power tend to take advantage of moral panics because they can easily divert public attention from deeper and

harder-to-manage issues and they are inclined to concentrate on the threat caused by deviant behaviour, which can be managed at lower cost than taking control of the environmental and technical risks. (Stachó & Molnár, 2003) As an example to illustrate the contradictory nature of moral panics, American media researcher *Henry Jenkins* argues that a significant group of politicians and parents in the U.S. challenge gun licensing regulations less than the media broadcasting of violence: the primary target of such attacks is not the law related to gun control but rather the violence presented in the media. (Jenkins, 2000, quoted by Stachó & Molnár, 2003, 13)

2.2. The relationship of the media and justice

In the system of criminal information services, the justice system is the primary source of the news and the media is the mediator of such information to the public. The unique feature of this relationship is that the elements of the justice system not only supply the information but they also appear in the news. The informant, therefore, informs upon itself. The news source and the mediator depend on each other and share some of their interests: those involved in the justice process would like to inform the public and the medium would like to obtain and broadcast the information. However, there is also a conflict of interest between the two. As the member of the justice system is not simply an information source but also a party involved in the news, they are also interested in what light and shape the news is presented and with what a selection of stories. The medium, on the other hand, is a participant in the race for news and is only interested in priority and exclusive information gathering.

The relationship between the bodies dispensing justice and the mass media is thus quite complex. The authorities, for instance, often cannot convey relevant information that would ensure the success of the ongoing investigation. The information provided by other bodies dispensing justice is also filtered (not all criminal cases may be disclosed and not all news releases may contain the same amount of information). They must also take the suspect's privacy rights into consideration. At the same time, the authority conducting the investigation (the police) has also requested protection for its own members. This also may present a limitation on information on crimes.

Media investigations indicate that crime news offers patterns different both from reality and from criminal statistics. The media, therefore, does not present reality but only a version of it, as the bodies feeding information to the public must present a distorted image. Frequent but seemingly irrelevant news is not published in the press, and so the public has relatively little information about cases of minor significance whereas they learn about every single major crime from the press prepared in sensational style. Fear related to serious crimes is further reinforced by the fact that these cases are followed throughout the legal proceedings by the press. In other words, the case is presented multiple times during the proceedings: when the case is discovered, when the police investigation begins, when the trial of first instance commences or closes, etc. These repeated presentations of the case result in people reliving the details of a gruesome case, which also increases public anxiety. The news production processes and the structural characteristics of news production in the news organisation form one group of the factors shaping media reality. These have a significant influence on the notions of crime, criminals and penal justice conveyed to the general public. (Barabás, Gyurkó & Virág, 2006) *The other group of influencing factors is the assumptions of journalists and media experts about the audience, their needs, taste, interests, preferences, etc.* (Jewkes, 2004,37)

Selection and simplification are thus necessary and inevitable, therefore their existence and operation, in and of itself, cannot be demanded to be accounted for by the media. Key, however, are the aspects, principles and methods of selection and the place, extent and method of simplification. To the public, the one and only world that exists is the one presented by the media. Most people have no personal experience of crime, or even if they do, it is insignificant in terms of criminal activities on the whole and in no way “representative”.

To them, therefore, the selected and simplified image conveyed by the media is the “real world”. The average citizen, without any professional or other connection to crime, does not know what crime and the administration of criminal justice are actually like. They only know the media’s image of the world and they consider that to be the real world. (Barabás, Gyurkó & Virág, 2006)

It must also be seen that media content presenting violence hardly ever make the same impact on all viewers. The key difference is the one between the fictitious crime story, the thriller for entertainment purposes, and the police reports describing the real-life situation for information purposes. From the aspect of the acceptance of violence and the characteristics of the above two genres, the thriller for entertainment purposes does not mean such a threat and does not cause such unresolved tension in viewers as the information on real-life crimes. One may say that the viewer has a different relationship with a thriller that they know is fictitious than with the police report on violence committed in their neighbourhood. (Császi, 2003,19) This assumption may be based on the well-known sociological role of proximity, according to which people take the thrillers set in their own country more seriously than those in more distant parts of the world. (Sparks, 1992, quoted by Császi, 2003, 95–96)

We must understand, however, that mass media are not the only one but definitely one of the most decisive means of shaping the public’s image on crime and criminals. As such, it is clear that the images conveyed, and “bad” news with negative content in particular, play a role in shaping fear and everyday anxiety. Even though no moderation or self-limitation may be expected from the media, the bodies of the justice system, having recognised this situation, conduct targeted communication (and do not “leak” information) and focus on correct communication in presenting and explaining individual crimes, as well as on the analysis of preventive options to reduce fear among the public.

3. Conclusion

As in the first part the analysis of the statistical data has shown, even though the number of victims of criminal acts has decreased over the past 15 years, the number of the victims of offences of violence and affray has actually increased.

The findings confirmed our assumption that the tendencies related to becoming a victim have been and are similar to international trends, as it is true for certain criminal phenomena. This similarity may help us to utilise international experience in law enforcement, crime prevention and managing and treating victims to develop a far-reaching system of assistance for victims with due consideration given to the newer forms of crime appearing in Europe as a result of the negative effects of globalisation, such as international organised crime, illegal migration or even terrorism, one single act of which may affect even great masses of people.

We have been able to draw up a profile of the “Hungarian” victim and that of the “Hungarian” victim of a violent crime and point out the significant differences between the two. The victim of a violent crime is much younger than the “average victim”, typically a male between 14 and 24 years of age, and there is a 62% chance that he had previously known the assaulter or there had been some kind of “relationship” between the two prior to the crime. Compared to the “average victim”, he was more likely to be under the influence of some intoxicating agent (typically still alcohol in Hungary).

Looking at the media aggression or fear-inducing effects in the victimization (and offending) process, the results are not quite clear. Even though the bulk of the studies, contrary to the “all-powerful media,” describe the relationship between symbolic communication and the human responsive behaviour in a much more complex model than the initial, direct stimulus and response assumptions, public opinion is still inclined to see the power of the media as a direct, unilateral, cause and effect link. (Kósa, 2004; Kósa, 2006) *In each*

case, the media produces effects through the personality filter, although it may definitely shape one's personality, especially during childhood or adolescence, and perhaps may even be influenced by other factors. These factors may include the viewer's age (children are more vulnerable whereas older people are more naive and tend to worry too much), gender, current mental status (e.g. depression, excitement, disappointment, etc.), literacy and social status. Similarly important factors are the socialisation environment to which the individual is connected and in which they experience the specific news, film or event (family, school, religious, national, etc. community). These circumstances can definitely influence how the viewer reacts to the violence broadcast by the media.

In connection with the fact of the bigger part of young offenders (and victims) at the violent crime, we have to see, that one of the target audiences for violent media contents is those of the younger generation living in poor social conditions and without any future prospects, who then embrace this media presentation to use violence as an easy way of resolving their conflicts. (Korinek, 1999) *The younger perpetrators commit their violent acts against victims of a similar age (i.e. the victims of violent acts typically come from the younger groups)*. This might, in part, come from the nature of the crimes, and in part from the fact that it is more typical, with regard to violent acts, that those involved already knew each other, and possibly have the same addiction (e.g. drugs or alcohol), which is more characteristic of the victims of violent crimes than those of other crimes.

Based on the various research theories, it is still unclear as to what extent aggression broadcast by the media affects citizens' aggressive predisposition, or whether it generates or increases aggression. Some theories, especially the initial ones conducted under laboratory circumstances, use a rather simplistic approach. In real life, it is hardly the case that minors or adults with immature or abnormal personalities commit aggressive acts similar to those broadcast by the media or due to the presentation of acts of violence. As such, we may not necessarily experience the direct impact that assumes a virtually direct and immediate change in mass communication. One such, now classic, example is a radio drama by Orson Welles entitled *The War of the Worlds*, in 1938, when listeners believed the radio drama was an actual newscast and ran out to the streets to seek cover from the attack by an alien civilization.

A fundamental change in preventing the spread of violent crimes and people becoming victims, as well as reducing fear, requires a long-term and coordinated development and implementation of social strategies (social, criminal, penal, media, etc. policies). These strategies will only produce effects in the long run and thus require a mature political thinking that can be satisfied with solid results produced later rather than spectacular and quick successes. This, however, goes beyond the scope of criminology.

REFERENCE LIST

- Barabás, A. T., Gyurkó, Sz., Virág Gy. (2006). Média és igazságszolgáltatás [Media and Justice] In: Irk, F. (Ed.) *Kriminológiai Tanulmányok* [Studies on Criminology] Vol. 43., Budapest: OKRI, 11–38.
- Bushman, B. J. (1995). Moderating Role of Trait Aggressiveness in the Effects of Violent Media on Aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69 (5):950–960.
- Cohen, S. (1972). *Folk Devils and Moral Panics*. Oxford: Martin Robertson
- Császi, L. (2003). *Tévéeőrőszak és morális pánik* [Television Violence and Moral Panic]. Budapest: Új Mandátum
- Fattah, E. A. (1991). *Understanding Criminal Victimization*, Scarborough, Ontario: Prentice-Hall Inc.
- Frydman, M. (1999). *Televízió és agresszió* [Television and Aggression], Budapest: Pont
- Gerbner, G. (2000). *A média rejtett üzenete* [The Media's Hidden Message]. Budapest: Osiris
- Grimm, J. (1996). Between anxiety and aggression: Physiological and psychosocial effects of television violence. *European Psychiatry*, 11 (4)

- Gyurkó, Sz., Virág Gy. (2009). A bűn és a gyermekek ábrázolása a médiában [Representation of crime and children in the media]. In: Virág Gy. (Ed.) *Kriminológiai Tanulmányok* [Studies on Criminology] Vol. 46, Budapest: OKRI, 250–276.
- Hall, S. (1999). A média és az erőszak [Media and Violence]. *Replika*, 35, 43–54.
- Jenkins, H. (2000). Lessons from Littleton – What Congress Doesn't Want to Hear About Youth and Media. *Independent School Magazine*, Winter
- Jewkes, Y. (2004). *Media and Crime*. London: Sage
- Kerezsi, K. (1999). Az erőszakos bűnözés [Violent Crime]. In: Gönczöl, K. – Korinek, L. – Lévy, M. *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll* [Criminology Studies – Crime – Crime Control], Budapest: Corvina, 155–171.
- Kerezsi, K. (2006). *Kontroll vagy támogatás. Az alternatív szankciók dilemmája* [Control or Support. The Dilemma of Alternative Sanctions], Budapest, Complex
- Kiefl, W., Lamnek, S. (1986). *Soziologie des Opfers*. Munich: Wilhelm Fink Verlag
- Korinek, L. (1999). A bűnözés visszatükröződése. Látens bűnözés, bűnözésábrázolás, félelem a bűnözéstől [Reflection of Crime. Latent Crime, Crime Representation, Fear of Crime]. In: Gönczöl, K. – Korinek, L. – Lévy, M. *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll* [Criminology Studies – Crime – Crime Control], Budapest: Corvina, 75–92.
- Korinek, L. (2010). *Kriminológia (Criminology) Vol. 1*, Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó
- Kósa, É. (2004). *A média szerepe a gyerekek fejlődésében* [Media's Role in Children's Development]. Presentation at Mindentudás Egyeteme on 8 November
- Kósa, É. (2006). Szülői részvétel a fiatalok médiahasználatában [Parent Participation in Young Peoples Use of the Media]. In: Gabos, E. (Ed.) *A média hatása a gyerekekre és a fiatalokra* [The Media's Impact on Children and Young People], Balatonalmádi: 3rd International Conference
- Merton, R. K. (2002). *Társadalmi struktúra és anomia* [Social structure and anomie], Budapest: Osiris
- Nagy, L. T. (2004). Az erőszakos bűnözés [Violent Crime]. In: Irk, F. (Ed.) *Áldozatok és vélemények* [Victims and Opinions] Vol. 2, Budapest: OKRI, 57–70.
- Schäfer, S. (1968). *The Victim and His Criminal. A Study in Functional Responsibility*, New York: Random House
- Schneider, H. J. (1975). *Viktimologie, Wissenschaft vom Verbrechensopfer*, Tübingen: J. C. B. Mohr
- Sparks, R. (1992). *Television and the Drama of Crime: Moral Tales and the Place of Crime in Public Life*. Buckingham–Philadelphia: Open University Press
- Stachó, L. – Molnár, B. (2003). *Médiaerőszak: tények és mítoszok* [Media Violence: Facts and Myths]. http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_04_tel/02_mediaeroszak (February 22, 2015)
- Unified System of Criminal Statistics of the Investigative Authority and of Public Prosecution (*Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Statisztika – ENYÜBS*)

Dalibor Doležal²⁵⁵Ljiljana Mikšaj – Todorović²⁵⁶Ksenija Butorac²⁵⁷

KRIMINALNA KARIJERA I KRIMINALNI ŽIVOTNI STIL ŽENA

Sažetak

Istraživanja kriminaliteta žena, još uvijek su snažno podzastupljena. To vrijedi i za dva vrlo vrijedna koncepta koji, svaki na svoj način, stvaraju red u raznovrsnim interdisciplinarnim pristupima i tako dobivenim empirijskim podacima o kriminalitetu: koncept kriminalne karijere i teoriju kriminalnog životnog stila.

Svrha rada je dati kratak pregled istraživački najzastupljenijih i najpodzastupljenijih sub-domena svakog od dva navedena koncepta i njihova kombiniranja na području kriminaliteta žena, te dati argumente zbog kojih je potrebno (1) istraživati kriminalitet na ženskim uzorcima i popunjavati praznine u saznavima iz pojedinih sub-domena obaju konceptata (2) provoditi istraživanja na istim instrumentima na spolno mješovitim uzorcima i (3) na temelju dobivenih razlika razvijati instrumente prilagođene ženskim uzorcima.

Ključne riječi: *kriminalitet žena, kriminalna karijera, kriminalni životni stil.*

1. UVOD

Istraživanja kriminaliteta žena, kao što je poznato, još uvijek su podzastupljena. Grozdanić i Šelih (2001) to objašnjavaju nedostatkom zanimanja kriminologa jer kaznena djela počinjena od strane žena ne dosežu ideološki "prag" društvene problematičnosti. Mnoga istraživanja provode se na muškim uzorcima, ali zaključivanje se često odnosi na cjelokupni kriminalitet. Istraživanja kriminaliteta žena započinju tek na prijelazu u 20. stoljeće (Jones, 2008), a objašnjenja razlika u kriminalitetu po spolu idu otprilike u tri smjera: (1) urođenost razlika, (2) socijalizacijsko usvajanje različitih ponašanja (od kojih su neka vjerojatnije povezana s kaznenim djelima) i (3) kulturna različitost u konstrukciji muževnosti i ženstvenosti.

Klasična istraživanja etiologije i fenomenologije kriminaliteta s ciljem provjere neke od teorija ili razvijanja novih teorija, obiluju podacima koji uglavnom popunjavaju sub-domene (dimenzije) koncepta kriminalne karijere (naravno s podzastupljenošću istraživanja o ženskom kriminalitetu). Mnogo je manje ukupnih istraživanja o kriminalnom životnom stilu, što je razumljivo jer je riječ o novijem konceptu, a unutar toga, istraživanja ženskog kriminalnog životnog stila gotovo su neznatno zastupljena u odnosu na muški.

Teorija kriminalnog životnog stila oslanja se na temeljna pitanja kriminalne karijere o čimbenicima koji kod različitih pojedinaca različito utječu na početak, tijek i prekid kriminalne aktivnosti (Walters, 1990, 53). Dok se kriminalna karijera uglavnom temelji na statističkim podacima o počinjenim kaznenim djelima i počiniteljima, teorija kriminalnog životnog stila, osim njih, koristi etiološke teorije kriminaliteta i rezultate

²⁵⁵ Doc.dr.sc. Dalibor Doležal, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: dolezal.dalibor@gmail.com

²⁵⁶ Prof.dr.sc. Ljiljana Mikšaj – Todorović, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: miksaj@gmail.com

²⁵⁷ Izv.prof.dr.sc. Ksenija Butorac, profesorica na Visokoj policijskoj školi, MUP RH, e-mail: kbutorac@fkz.hr

kliničkog rada s počiniteljima. Pri tome se kriminalna karijera smatra važnim dijelom kriminalnog životnog stila.

Ovaj rad nije primarno orijentiran na saznanja o obilježjima ženskog kriminaliteta već mu je svrha dati kratak pregled istraživački najzastupljenijih i najpodzastupljenijih sub-domena obaju koncepata te njihova kombiniranja na području ženskog kriminaliteta s ciljem pružanja argumenata zbog kojih je potrebno (1) istraživati kriminalitet na ženskim uzorcima i popunjavati praznine u saznanjima iz pojedinih sub-domena obaju koncepata koje nisu ili barem ne u dovoljnoj mjeri zastupljene u odnosu na istraživanja na muškim uzorcima, (2) provoditi istraživanja na istim instrumentima na spolno mješovitim uzorcima s ciljem utvrđivanja razlika po spolu i (3) na temelju dobivenih razlika razvijati instrumente prilagođene ženskim uzorcima, i radi verifikacije specifičnih teorija o ženskom kriminalitetu, i u praktične prediktivne, rehabilitacijske i preventivne svrhe.

1.1. Kriminalna karijera

Kriminološka praksa u SAD-u već je 1930-ih godina uočila pojavu tzv. karijernih kriminalaca – osoba kojima je činjenje kaznenih djela bilo zanimanje. Stoga su u središte pozornosti sve više dolazila pitanja o razlozima zbog kojih neki ljudi nastavljaju kršiti zakone i pravila te gotovo većinu svog radnog, a ponekad i životnog vijeka provedu "s one strane zakona" (Blumstein i sur., 1982). Taj fenomen kasnije je nazvan kriminalnom karijerom.

Kriminalna karijera sama po sebi ne predstavlja novu kriminološku teoriju, no konstrukt koji stoji iza ovog pojma pridonosi razvoju nekih novih teorijskih pravaca u kriminologiji. Spajajući prethodna kriminološka znanja o etiologiji kriminaliteta, koja su u pravilu i s različitim uspjehom pokušala objasniti zašto ljudi počinju s kriminalnim ponašanjem, koncept kriminalne karijere širi fokus u cjelovitiju sliku. On je usredotočen na izučavanje različitih procesa djelovanja različitih čimbenika na odluku pojedinca o činjenju djela, procjenama kojim intenzitetom će ih činiti, te kad će s takvom djelatnošću prestati. Stoga znanja o svakoj pojedinačnoj dimenziji kriminalne karijere mogu pridonijeti razumijevanju zakonitosti kriminalne karijere u cjelini (Doležal, 2009, 24).

Četiri su ključne dimenzije kriminalne karijere: participacija u činjenju kaznenih djela, učestalost činjenja, težina počinjenih djela i duljina "kriminalne karijere" (Kyvsgaard, 2003, Kazemian, 2007)

Nadalje, svaka od četiri dimenzije kriminalne karijere može se, unutar cjelokupnog konstrukta, promatrati zasebno. Samim time, zasebno se mogu promatrati i čimbenici koji utječu na svaku od dimenzija ili više njih. Također, naglasak istraživanja može biti na "karijeri" u smislu prepoznavanja čimbenika koji utječu na njezin početak, onih koji održavaju karijeru te onih koji dovode do njezinog prekida (Brame, Bushway, Paternoster, 2003).

Poseban značaj pojma kriminalna karijera odnosi se na spoznaju o tzv. kroničnim počiniteljima kaznenih djela ili profesionalnim delinkventima na koje pozornost skreću Wolfgang i sur. (1972; prema Piquero, Farrington i Blumstein, 2007).

Spoznaja o dimenzijama kriminalne karijere u smislu početka u adolescenciji i nastavka u odrasloj dobi rezultirala je novim pristupom izučavanja etiologije i fenomenologije kriminaliteta unutar kojeg se razvija nekoliko drugih teorija. Tako je nastao i teorijski pristup koji se naziva *razvojna kriminologija životnog vijeka* (Lyfe-course/Development Criminology). Unutar njega se istražuju podkoncepti životnog vijeka: životni tijek, životni interval, životni ciklus, životna povijest (Sampson, Laub, 1993, 8; prema Piquero, Farrington i Blumstein, 2007, 29; Sampson, Laub, 2005a; Sampson, Laub, 2005b; Thornberry, 1997; prema Piquero, Farrington i Blumstein, 2007; Elder, Johnson, Crosnoe, 2003, 5). Unutar ove kriminologije, dva koncepta čine podlogu analize općenite i specifične dinamike životnog vijeka (Sampson i Laub, 2005a,

2005b). Prvi je putanja (izv. *trajectory*) koji uključuje dugoročne obrasce specifičnih tipova ponašanja. Drugi, ugrađen u prethodni, odnosi se na "tranzicije", odnosno specifične događaje (prekid školovanja, uhićenje...) ili prijelomne točke (Piquero, Farrington, Blumstein, 2007).

Značajnost pristupa razvojne kriminologije u izučavanju kriminalne karijere jest u njenom nastojanju objašnjavanja kako te prijelomne točke i tranzicije u sferi školovanja, posla, obitelji, i međuljudskih odnosa utječu na promjene u kriminalnoj aktivnosti uključujući, naravno, i njen početak (Doležal, 2009, 26). Taj pristup donosi još jednu korist, a to je razvoj konkretnih preventivskih strategija koje opisuju Blumstein i sur. (1986, 109). Primjer takvog utjecaja je donošenje četiriju specifičnih američkih zakona usmjerenih ponajprije na politiku zatvaranja (Piquero, Farrington, Blumstein, 2007): statut karijernog kriminalaca (izv. *habitual-offender statute*), zakon dosljednosti u kažnjavanju (izv. *truth-in-sentencing law*), zakon tri prekršaja (izv. *three strikes law*) te zakon obvezne minimalne kazne (izv. *mandatory minimum-sentencing*).

Generalno gledajući, kriminalna karijera je fenomen unutar kriminologije koji je, unatoč brojnim istraživanjima, posebno nekih njenih dimenzija, još uvijek predmetom izučavanja u smjeru prepoznavanja triju skupina čimbenika: (1) onih koji pospješuju početak kriminalne karijere, (2) onih koji održavaju tu karijeru i (3) onih koji utječu na prestanak te karijere.

1.2. Kriminalni životni stil

Teorija kriminalnog životnog stila dio je šireg konteksta teorije životnog stila kojeg je, temeljem ranijih spoznaja, razvio Walters (1990). Prethodno je bolje konceptualizirao područje samog životnog stila i to kroz tri međusobno povezana modela: (1) strukturalnog, koji uključuje definiranje životnog stila te njegovih sedam ključnih pojmova i procesa, (2) funkcionalnog, koji objašnjava značaj straha i sustav vjerovanja za razvoj životnog stila s naglaskom na odvajanje razvojnih od inicijacijskih i održavajućih čimbenika i (3) modela promjene, čija bit je u detaljnom objašnjavanju mehanizama i procesa promjena "lošeg" životnog stila koji se uzimaju u obzir prilikom izučavanja specifičnih životnih stilova, pa tako i kriminalnog.

Teorija životnog stila proučava čimbenike koji utječu na razvoj pojedinca i određuje njegov budući način života kao odrasle osobe.

Glavna inspiracija za razvoj teorije kriminalnog životnog stila bila je teorija Yochelsona i Samenova (1976, 1977) i utvrđivanje pogrešaka u mišljenju počinitelja kaznenih djela.

Kao pod-teorija teorije životnog stila, teorija kriminalnog životnog stila nastoji objasniti razloge nastanka i održavanja kriminalnog načina življenja, oslonom na spoznaje osobitosti kriminalne karijere. Teorija ide korak dalje od glavnog kriminološkog pitanja: zašto ljudi čine kaznena djela i pita: zašto nastavljaju činiti ta djela s posebnim interesom na razloge zbog kojih ih prestaju činiti.

Iz teorijskih postavki kriminalnog životnog stila moguće je pretpostaviti kako će različite osobe imati različitu vrstu i intenzitet (dubinu) kriminalnog životnog stila, čime će se njihova kriminalna karijera razvijati na vrlo specifičan način. Istraživanjima bi bilo moguće utvrditi vežu li se određeni kriminalni životni stilovi uz specifična kaznena djela, postoje li razlike u trajanju kriminalnih karijera s obzirom na vrstu kriminalnog životnog stila i tako dalje. Ovakve informacije mogu pomoći u prepoznavanju visokorizičnih populacija za razvoj kriminalnog životnog stila i kriminalne karijere te dobrom klasificiranju počinitelja što utječe na prevenciju i rehabilitacijske postupke.

Teorija polazi od premise kako nitko nije žrtva okolnosti. Ljudi donose odluke još u najranijoj dobi te su stoga odgovorni za posljedice tih odluka.

2. ISTRAŽIVANJA KRIMINALNE KARIJERE I KRIMINALNOG ŽIVOTNOG STILA ŽENA

2.1. Istraživanja kriminalne karijere

Još uvijek je vrlo malo longitudinalnih studija dugoročnih obrazaca činjenja kaznenih djela koje bi pratile djevojčice ili žene od određenih životnih faza na dalje. Posljedica toga je da se malo zna o mogućnostima primjene razvojnih teorija u odnosu na njih u sferi kriminalnog ponašanja. Mnogi istraživači potvrđuju da je ovo jedno od najslabije istraživanih područja (Belknap, 2007, Hipwell i Loeber, 2006; prema Block i sur., 2010).

Leonard (1982; prema Block i sur., 2010) ukazuje na pristranost klasičnih teorija kriminaliteta jer se temelje na pretpostavkama o dječacima, ali ne i djevojčicama. U retrospektivnoj analizi 500 žena, pronađeno je da se u postojeće teorijske modele, kriminalne karijere žena nikako ne uklapaju (Delisi, 2002). Stoga se, kako kažu mnogi autori (prema Block i sur., 2010) niti intervencije, niti alati poput standardnih procjena rizika ne mogu primjenjivati na žene jer su temeljeni na obrascima razvijenima za muškarce.

Primjerice, Farrington (2003) je konstatirao da većina prijestupnika započinje svoju kriminalnu karijeru u dobi od 8 do 14 godina, većina odustaje od činjenja kaznenih djela između 20. i 29. godine, a rani početak povezan je s dužom kriminalnom karijerom.

Istraživanja koja uspoređuju muške i ženske karijerne kriminalce limitirana su uglavnom na nasilna kaznena djela. U tom smislu nalazi Steffensmeiera i Allana (1996) nalaze razlike po spolu: (1) nasilna kaznena djela imaju mali udio u ukupnom kriminalitetu, a žene sudjeluju u značajno manjem broju nego muškarci, (2) karijere žena počiniteljica nasilnih djela počinju i doživljavaju vrhunac malo ranije nego kod muškaraca (3) za žene postoji znatno manja vjerojatnost da će ponovno počiniti nasilno kazneno djelo i (4) žene će znatno vjerojatnije prestati činiti nasilna kaznena djela.

Nadalje, prema istim autorima, studije slučaja i intervjui, čak i s ozbiljnim prijestupnicama, ne ukazuju na čvrstu predanost kriminalnom ponašanju. Ovi nalazi u jakom su kontrastu s kriminalnim životnim stilom koji se učestalo nalazi kod muškaraca, a osim predanosti, uključuje i samoidentifikaciju sa zločinom.

Primjeri tipičnih podataka koji su se izučavali na svakoj od četiriju dimenzije koncepta kriminalne karijere su sljedeći:

Što se tiče *participacije*, statistički podaci, ali i sve studije temeljene na različitim uzorcima koje nabrajaju Block i sur. (2010) pokazuju da je kriminalna participacija znatno niža kod žena nego kod muškaraca, te da je opadanje učestalosti činjenja kaznenih djela s dobi znatno istaknutije za žene.

Jedan od aspekata promatranja participacije odnosi se na udio uhićenih s obzirom na zastupljenost po spolu u općoj populaciji. Tako je Kyvsgaard (2003) dobio rezultat da je u Danskoj dvije trećine muškaraca počinilo neko kazneno djelo u dobi od 15 do 19 godina dok je polovina žena tek započela svoju karijeru tako rano. U Swedish Metropolitan Cohort Study (Wikstrom, 1990; prema Block i sur., 2010) udio participacije između 13. i 26. godine bio je 6 % za žene i 31 % za muškarce. Retrospektivne studije kohorti polučile su slične rezultate.

U samoiskazima u okviru National Youth Study, Elliot (1994; prema Block i sur., 2010) pronalazi da je sa 12 godina muško-ženski omjer u participaciji u kaznenim djelima 2:1, da do 18. godine raste na 3:1, a do 21. godine na 4:1.

Saznanja o manjoj participaciji žena u kriminalitetu potvrđena su i na hrvatskoj populaciji počinitelja kaznenih djela u okviru službenih statistika. Na žalost, istraživanja tamne brojke čiji bi rezultati bili usporedivi s prethodno navedenima, nisu provedena.

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, u trinaestogodišnjem razdoblju, udio žena u osuđenoj punoljetnoj populaciji je u rasponu od 9 do 10,5 %.

Kad je u pitanju *učestalost* u počinjenju kaznenih djela, neosporna je činjenica da ona varira s obzirom na dob (najviša među mladima i najniža među starima, prema Kyvsgaard, 2003). Pokazalo se da je dobna granica u kojoj se čini najviše kaznenih djela u mladim djevojaka samo malo viša od granice u njihovih muških vršnjaka. Studije temeljene na kriminalnim statistikama Engleske, pokazuju da su dječaci najučestalije činili kaznena djela sa 15 godina, a djevojke sa 14, iako je njihova najveća učestalost čak 4 puta manja od one u dječaka. Sličan odnos u različitim varijacijama dobilo je još desetak autora koje navode Block i sur. (2010). Kyvsgaard (2003) zaključuje da učestalost činjenja kaznenih djela muškaraca dosiže svoj vrhunac sa 17 godina, te da je učestalost ženskog kriminaliteta znatno manja i lagano varira u dobi od 18 do 40 godina.

Jasno je da u različitim studijama iz različitih zemalja, osim sličnih općih zakonitosti, pokazuju različite rezultate. Obično se misli kako učestalost kaznenih djela opada sazrijevanjem no kod žena nije uvijek tako.

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, barem što se tiče punoljetnih osuđenih osoba u trinaestogodišnjem razdoblju, vidljivo je da žene najčešće čine kaznena djela u dobnoj skupini od 30 do 39 godina, a potom u dobnoj skupini od 40 do 49 godina. Zajedno s gore navedenim podacima, ovo može biti indikator prema kojemu kod žena ne vrijedi pravilo da učestalost činjenja kaznenih djela pada s dobi, već bi se moglo raditi o tome da se one u starijoj dobi počnu time baviti. Iako neki istraživači smatraju da je početak kriminalne karijere u odrasloj dobi toliko rijedak da ga ne vrijedi niti istraživati, drugi (Block i sur., 2010) tvrde da se učestalo javlja upravo kod žena.

Treću dimenziju koncepta čini *vrsta/težina kaznenih djela* što ženski kriminalitet prema svim pokazateljima i autorima bitno razlikuje od muškog. Na prvom mjestu ženskog kriminaliteta su kaznena djela protiv imovine. Nakon njih, primjerice, u Republici Hrvatskoj slijede kaznena djela protiv obitelji i mladeži, ostala djela, i na kraju djela protiv života i tijela (Državni zavod za statistiku). Nasilnička ponašanja su slabo zastupljena i najčešće usmjerena prema intimnom partneru. U različitim zemljama, nakon imovinskog kriminaliteta, slika varira. Tako su u SAD-u (Anderson i Newman, 1993; prema Belušić, 2003) u žena prilično prisutna ubojstva, razbojništva, djela vezana uz nošenje oružja (7–11 %), a sve su češće ženske bande uključene u organizirani kriminalitet. Prema Kyvsgaardu (2004) osim što je krađa najzastupljenija, ona je najčešće i jedina kategorija u kojoj žene imaju veću tendenciju specijalizaciji.

Četvrta dimenzija koncepta kriminalne karijere je njezino *trajanje*. Cauffman (2008) zaključuje da je kriminalna karijera muškaraca dulja od one u žena. Poziva se na neka istraživanja, poput Tarlingovog koje je pratilo uzorak rođenih osoba do 31 godine i pronašlo da kriminalna karijera žena traje prosječno 4.9 godina za žene i 7.4 godine za muškarce, dok su u sličnom istraživanju, uz praćenje do 40. godine života, Prime i sur. (2001, prema Block i sur., 2010) dobili trajanje od 7,1 godinu za žene i 12,4 godina za muškarce. Pitanje vezano uz prekid kriminalne karijere bez obzira kako dugačka ili kratka bila, za sad se, uglavnom, svodi na procjenu dobi. Isti autori na temelju raznih izvora procjenjuju da bi ta dob bila između 20. i 29. godine.

No, dokaze o istinskom početku i kraju kriminalne karijere teško je naći jer nije lako procijeniti kad ona zaista počinje i završava (uhićenja, dakako, nisu prava slika kriminaliteta ni po kojoj osnovi pa ni za procjenu početka i kraja kriminalne karijere).

Na najvažnije pitanje *zašto* se kriminalna karijera prekida (osim starenja), još nema dovoljno podataka. Neki autori smatraju da bi važan razlog za to mogao biti brak (Samson i Laub, 2003; prema Schellen i sur., 2010), ali podaci nisu konzistentni, posebno ne kod muškaraca. Dio objašnjenja leži u tome što počinitelji kaznenih djela često biraju partnere iz svoje supkulture. U svakom slučaju izgleda da brak znatno više utječe na prekid kriminalne karijere u žena, posebno ako je u pitanju i rođenje djeteta (Schellen i sur., 2010).

2.2. Istraživanja kriminalnog životnog stila

Iako je iz domene kriminalne karijere priličano obilje istraživanja, čak i kad autori svjesno ne podvode istraživano područje pod koncept kriminalne karijere (obično je riječ o bavljenju pojedinom njenom dimenzijom bez povezivanja s ostalima), istraživanja koja se odnose na žene su podzastupljena. Kad je u pitanju kriminalni životni stil, istraživanja je manje, no to je razumljivo jer je riječ o novijem konceptu. Kad su u pitanju žene, istraživanja su prilično rijetka. U Republici Hrvatskoj postoji tek nekoliko radova vezanih uz teoriju kriminalnog životnog stila i to uglavnom na muškoj populaciji.

Mnoga klasična psihološka i ponašajna istraživanja kriminaliteta, čak bi mogla kontekstualno dopuniti određene konstatacije teorije životnog stila, međutim, za tu je teoriju njezin tvorac (Walters, 1990) ponudio set instrumenata koji, ukoliko se dosljedno primjenjuje, može omogućiti uravnoteženu internacionalnu poredbu rezultata i povijesno–kulturološko ili drugačije tumačenje u njihovim mogućim razlikama.

Slijedeći njegov koncept u svijetu je do sada objavljeno više desetina znanstvenih članaka koji provjeravaju teoriju i pripadajuće instrumente pri čemu su najčešće istraživani kriminalni stilovi razmišljanja, prije svega od strane samog autora teorije, ali i drugih (Vanhouche i Vertommen, 1999; Egan i sur., 2000; Palmer i Hollin, 2004; Doležal, 2007; Doležal i Mikšaj – Todorović, 2008) i dubina kriminalnog životnog stila (Walters 2007a, 2007b; Buđanovac, Jandrić, 2007). Ostala područja znatno su slabije zastupljena, a istraživali su ih i neki hrvatski autori. Ta područja su sljedeća: strah (Walters, 1991), vrijednosti (Jelić, 2004; Jandrić, 2007), samoefikasnost u izbjegavanju činjenja kaznenih djela (Buđanovac, Mikšaj - Todorović, 2007), samoefikasnost u izbjegavanju konzumiranja ilegalnih droga (Sabljić, 2004), te stres (Buđanovac, Jandrić, 2007). No, istraživanja su provedena uglavnom na muškoj populaciji.

Neka od njih upravo kombiniraju neka područja kriminalnog životnog stila i neke subdomene kriminalne karijere. Tako primjerice Doležal (2009) višestruko uzajamno kombinira dubinu uključenosti u kriminalni životni stil s dobi, recidivizmom, nasilnošću, te stupnjem kriminogenih rizika i potreba (kao trećeg dodanog koncepta). Dobio je, primjerice, rezultat da je najdublja uključenost u kriminalni životni stil u najmlađih, najrizičnijih i recidivirajućih punoljetnih počinitelja, da većina počinitelja spada u tzv. kategoriju "pobjednika", da najrizičnija skupina spada u kategoriju "vođa" i tako dalje. Jandrić Nišević (2009) u tom smislu višestruko uzajamno kombinira kriminalne stilove razmišljanja i dob, recidivizam, nasilnost, bihevioralna obilježja životnog stila te zlorabu sredstava ovisnosti i dobiva jednako zanimljive rezultate.

Koliko god rezultati bili zanimljivi i usmjereni na pre pokrivanje velikih dijelova obaju koncepata, kriminalne karijere i kriminalnog životnog stila, dobiveni su na muškim uzorcima pa se i ovdje postavlja pitanje, mogu li rezultati biti primjenjivi i za žene?

Dio odgovora leži u komparativnim istraživanjima kriminalnog životnog stila. Walters (1998a, 1998b) je sa suradnicima testirao upitnik kriminalnih stilova razmišljanja na dva ženska zatvorenička uzorka te su zaključili da je pouzdan. Podaci uspoređeni s muškim zatvorenicima pokazali su kako postoji statistički značajna razlika na svih osam skala od kojih se sastoji upitnik na način da žene postižu više rezultate na svima njima. Navode dva moguća razloga zašto žene postižu više rezultate: (1) moguća je pretpostavka da su žene prijestupnice devijantnije u odnosu na muške prijestupnike zbog većih društvenih zabrana prema ženskom rodu i (2) druga je moguća pretpostavka da su žene otvorenije u ispunjavanju upitnika. Drugu pretpostavku potkrepljuju kliničkim ispitivanjima prema kojima žene imaju tendenciju traženja i otkrivanja osobnih problema učestalije i voljnije nego muškarci.

Također, postoje neke kombinacije u istraživanjima koje uzimaju u obzir varijable nekih od dimenzija kriminalne karijere i sub-domena kriminalnog životnog stila s obzirom na spol. Walters i Elliot (1999) našli su da je kod ženskih prijestupnica recidivizam povezan s pet od osam skala kriminalnog stila razmišljanja (orijentacija ka moći, rezanje, ovlaštenje, kognitivna indolencija i diskontinuitet). Kod muškaraca je to samo

jedna od osam skala i to orijentacija ka moći (Walters, 1996; Jandrić Nišević, 2009) odnosno (u drugom istraživanju), superoptimizam (Palmer i Hollin, 2004).

Još je jedno zanimljivo istraživanje provedeno na muškom i ženskom uzorku zatvorenika (Walters, 2001). Primijenjena su dva instrumenta – onaj koji mjeri bihevioralne stilove (80 čestica svrstano u 4 bihevioralna stila – PICTS) i instrument BSRI (*Bem sex role inventory*) koji sadrži 60 pridjeva – po jedna trećina čestica odnosi se na tipično ženske osobine (npr. nježnost, osjetljivost na druge), tipično muške osobine (npr. samopouzdanje) te neutralne osobine (npr. sreća, zadovoljstvo). Jedna od dviju hipoteza bila je da će muški ispitanici u odnosu na ženske postići niže bodove na PICTS skali neodgovornost i više bodove na skali samoudovoljavanja, te da će žene u odnosu na muškarce, postići više bodove na skali kršenje socijalnih pravila i interpersonalna hostilnost. Važno je reći da su statistički značajne razlike dobivene samo na skali neodgovornost.

Jarnjak (2014) je tražila razlike u kriminalnim stilovima razmišljanja počiniteljica kaznenih djela na izdržavanju zatvorske kazne s obzirom na recidivizam i dubinu uključenosti u kriminalni životni stil. Rezultati su iznenađujući. Recidivistkinje, doduše, postižu nešto više rezultate na skalama kriminalnog stila razmišljanja (osim opravdanja i optimizma) nego prvoosudene, ali te razlike nisu statistički značajne. Među njima nema niti razlika u dubini uključenosti u kriminalni životni stil.

S obzirom na navedene rezultate koji se razlikuju od istraživanja do istraživanja, teško je zaključiti koji je kriminalni životni stil značajan prediktor kriminalnog ponašanja.

3. ZAKLJUČAK

Osim cjelokupne podzastupljenosti istraživanja ženskog kriminaliteta, u tom području postoje i dodatne teškoće. Mnoga istraživanja provode se na muškim uzorcima, ali se zaključivanje često primjenjuje na cjelokupni kriminalitet. Klasične teorije kriminaliteta su pristrane jer se temelje na pretpostavkama o dječacima i muškarcima.

Istraživanja obilježja kaznenih djela i počinitelja koja se mogu svrstati u okvir kriminalne karijere starija su i brojnija te neupitno ukazuju na razlike među njima s obzirom na spol, na sve četiri dimenzije. Najslabije su zastupljena istraživanja posljednje dimenzije (*trajanje kriminalne karijere*), ne toliko u smislu vremenskih procjena koliko istraživanja razloga nastavka i prekida kriminalne karijere. Za takva istraživanja potrebne su longitudinalne studije koje se daleko rjeđe provode na djevojčicama nego na dječacima.

Nešto brojnije retrospektivne analize pokazuju da se u postojeće teorijske modele kriminalne karijere žene nikako ne uklapaju. To znači da se niti intervencije niti alati poput standardnih procjena rizika ne mogu primjenjivati na žene jer su temeljeni na obrascima razvijenima za muškarce.

Istraživanja karijernih kriminalaca koja u obzir uzimaju i žene, limitirana su uglavnom na nasilna kaznena djela i tu pokazuju velike razlike po spolu.

Treba spomenuti da se rezultati na dimenzijama kriminalne karijere žena razlikuju i s obzirom na to u kojoj se zemlji istraživanje provodi.

Istraživanja kriminalnog životnog stila, barem kad je u pitanju Waltersov (1990) uređeni sustav, malobrojnija su, provedena uglavnom na muškim uzorcima, najčešće u sub-domeni kriminalnih stilova razmišljanja, no dobro je da se povremeno kombiniraju s nekom ili nekima od koncepata kriminalne karijere.

Stoga je i ovdje pitanje mogu li se rezultati primjenjivati i na žene. Nije od velike pomoći činjenica da se primjenom istih instrumenata na počinitelje obaju spolova, dobivaju rezultati "na štetu" žena u svim ili gotovo svim dimenzijama. Jesu li doista devijantije u odnosu na muškarce zbog većih društvenih zabrana ili samo iskrenije ispunjavaju upitnike što im je opća karakteristika? Kad se na instrumentima kriminalnog

životnog stila uspoređuju rezultati između samih žena s obzirom na težinu kazne (što upućuje na razlike u težini kaznenih djela) ili recidivizmu, razlika među njima gotovo da i nema.

Od istraživanja do istraživanja rezultati se i ovdje prilično razlikuju.

Navedeni problemi mogli bi se ublažiti povećanjem broja istraživanja ženskog kriminaliteta (dakle na ženskim uzorcima) s posebnim naglaskom na one domene kriminalne karijere i kriminalnog životnog stila gdje je taj kriminalitet istraživački podzastupljen.

Nadalje, čini se da među istraživačima nema dovoljno motivacije da razvijaju prilagođene instrumente koji bi provjeravali specifične teorije kriminaliteta žena. Potreba za tim izvire iz izraženih, do sad utvrđenih, razlika između muškog i ženskog kriminaliteta na sve četiri dimenzije kriminalne karijere i na velikoj većini skala kriminalnog životnog stila. Dodatni argument za to pružaju malobrojna istraživanja poput Waltersovog (2001) koji je muški i ženski uzorak zatvorenika ispitao na skali bihevioralnih stilova s jedne strane, te na BSRI (Bem sex role inventory) koji uključuje ravnopravan broj čestica koje se odnose na muške, ženske i neutralne osobine. U takvom pristupu dobivene se statistički značajne razlike između muškaraca i žena samo na jednoj skali.

Razvijanje instrumenata koji bi bili isti za oba spola, ali s varijablama koje neutraliziraju kulturološko – spolne uloge, pomoglo bi u utvrđivanju stvarnih razlika u kriminalitetu žena i muškaraca.

I na kraju, zahvaljujući procesima globalizacije, u današnje je vrijeme znatno lakše formirati istraživačke mreže i provoditi istraživanja koja se događaju u istom vremenskom razdoblju te na jednako odabranim uzorcima i instrumentariju, ali u različitim zemljama. Razlike u obilježjima ženskog kriminaliteta vjerojatno bi predstavljale prilično jasan odraz položaja žena u pojedinim društvima.

LITERATURA

- Belušić, I. (2003). Kriminalitet žena. *Kriminologija i socijalna integracija*, 11(2), 165-176.
- Block, C.R., Blocklans, A.A.J., Van der Weerf, C., Van Os, R., Nieuwbeerta, P. (2010). Long term patterns of offending in women. *Feminist Criminology*, 5(1), 73-107.
- Blumstein, A., Cohen, J., Hsieh, P. (1982). *The Duration of Adult Criminal Careers. Final Report to the National Institute of Justice*. Pittsburgh: Carnegie-Mellon University, School of Urban and Public Affairs.
- Blumstein, A., Cohen, J., Roth, J.A., Visher, C.A. (1986). *Criminal Careers and "Career criminals" – Volume I.*, Washington, D.C.: National Academy Press.
- Brame, R., Bushway, S.D., Paternoster, R. (2003). Examining the Prevalence of Criminal Desistance. *Criminology*, 41(2), 423-448.
- Budjanovac, A., Jandrić, A. (2007). Evaluacija testa stresa životnog stila u hrvatskom penalnom sustavu. *Kriminologija i socijalna integracija*, 14(2), 79-91.
- Budjanovac, A., Mikšaj – Todorović, Lj. (2007). Povezanost između procjene samoeфикаsnosti u izbjegavanju činjenja kaznenih djela i razine kriminogenih rizika i potreba. *Kriminologija i socijalna integracija*, 14(2), 67-79.
- Cauffman, E. E. (2008). Understanding the female offender. *Future of Children*, 18, 119-142.
- Delisi, M. (2002). *Career criminals in society*. California: Sage Publications.
- Doležal, D. (2007). Faktorska analiza upitnika "Psihološki inventar kriminalnih stilova razmišljanja". *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 43(1), 13-29.
- Doležal, D. (2009). Razlike u dubini uključenosti u kriminalni životni stil među zatvorenicima s obzirom na dob, recidivizam te nasilnost kaznenog djela. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17(2), 35-47.

- Doležal, D., Mikšaj – Todorović, Lj. (2008). Povezanost kriminogenih rizika i potreba s kriminalnim stilovima razmišljanja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 16(1), 25-32.
- Doležal, D. (2009). *Kriminalna karijera i kriminalni životni stil*. Disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet.
- Egan, V., McMurrin, M., Richardson, C., Blair, M. (2000). Criminal cognitions and personality: what does the PICTS really measure? *Criminal Behaviour and Mental Health*, 10, 170-184.
- Elder, G.H., Johnson, M.K., Crosnoe, R. (2003). The Emergence and Development of Life Course Theory. (In) Mortimer, J.T., (ed.): *Handbook of the life course*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Farrington, D.P. (2003). Key results from the first 40 years of the Cambridge study in Delinquent Development. (In) Thornberry, T.P. and Krohn, M.I. (eds.) *Taking Stock of Delinquency: An Overview of Findings from Contemporary Longitudinal Studies*. New York: Kluwer/Plenum, 137-183.
- Grozđanić, V., Šelih, A. (2001). *Žene i kazna zatvora*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Jarnjak, K. (2014). *Razlike u kriminalnim stilovima razmišljanja počiniteljica kaznenih djela s obzirom na recidivizam i dubinu uključenosti u kriminalni životni stil*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet.
- Jones, D.V. (2008). *Understanding criminal behaviour, Psychological approaches to criminality*. United Kingdom: Willan Publishing.
- Jandrić, A. (2007). Evaluacija upitnika vrijednosti iz teorije životnog stila. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 43(1), 31-45.
- Jandrić Nišević, A. (2009). *Kriminalni stilovi razmišljanja*. Disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet.
- Jelić, S. (2004). *Sustav vrijednosti u ovisnika s obzirom na kriminogene rizike i potrebe*. Magistarski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet.
- Kazemian, L. (2007). Desistance from Crime: Theoretical, Empirical, Methodological and Policy Considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 5-27.
- Kyvsgaard, B (2003). *The Criminal Career: The Danish Longitudinal Study*. Cambridge University Press. United Kingdom.
- Palmer, E.J., Hollin, C.R. (2004). Predicting reconviction using the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles with English Prisoners. *Legal and Criminological psychology*, 9(1), 57-68.
- Piquero, A.R., Farrington, D.P., Blumstein, A. (2007). *Key Issues in Criminal Career Research: New Analyses of the Cambridge Study in Delinquent Development*. Cambridge University Press, New York.
- Sabljić, L. (2004). *Komponente životnog stila ovisnika s obzirom na kriminogene rizike i potrebe*. Magistarski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet.
- Sampson, R.J., Laub, J.H. (2005a). A General Age-Graded Theory of Crime: Lessons Learned and the Future of Lyfe - Course Criminology. (In) Farrington, D.P. (Ed): *Integrated Developmental & Lyfe-Course Theories of Offending*. *Advances in Criminological Theory*, Transaction Publishers, 165-181.
- Samson, R.J., Laub, J.H. (2005b). A Lyfe-Course View of the Development of Crime. *ANNALS, AAPSS*, 602, 12-45.
- Schellen, M., Apel, R. Nieuwbeerta, P. (2010). "Because you're mine, I walk the line?" marriage, spousal criminality, and criminal offending over the life course. *J Quant Criminology*, 28, 701–723.
- Steffensmeier, D., Allan, E. (1996). Gender and Crime: Toward a gendered theory of female offending. *Annual Review of Sociology*, 22, 459–487.
- Vanhouche, W., Vertommen, H. (1999). Assessing cognitive distortions in sex offenders: a review of commonly used versus recently developed instruments. *Psychologica Belgica*, 39(2-3), 163-187.
- Yochelson, S., Samenov, S.S. (1976). *The Criminal Personality I: A Profile for Change*. Aronson, J., New York.

- Yochelson, S., Samenov, S.S. (1977). *The Criminal personality II: The Change Process*. New York: Aronson, J.
- Walters, G. D. (1990). *The Criminal Lifestyle: Patternss of Serious Criminal Conduct*. United States of America: Sage Publications.
- Walters, G.D. (1991). State – trait anxiety and existential fear: an empirical analysis. *Personality and Individual Difference*, 30(8), 1345-1352.
- Walters, G. D. (1996). The psychological Inventory of Criminal Thinking Styles; Part III: Predictive Validity. *International Journal of offender Therapy and Comparative Criminology*, 40(2), 105-112.
- Walters,G.D. (1998a). Three existential contributions to a theory of lifestyles. *Journal of Humanistic Psychology*, 38(4), 25-40.
- Walters, G.D. (1998b). The Lifestyle Criminality Screening Form: Psychometric Properties and Practical Utility. *Journal of Offender Rehabilitation*, 27(3-4), 9-23.
- Walters, G.D. (2001). The relationship between masculinity, femininity, and criminal thinking in male and female offenders. *Sex roles*, 45, 677-689.
- Walters, G.D. (2007a). Predicting Institutional Adjustment With the Lifestyle Criminality Screening Form and the Antisocial Features and Aggression Scales of the PAI. *Journal of Personality Assessment*, 88 (1), 99-105.
- Walters, G.D. (2007b). Latent Structure of the Criminal Lifestyle: A Taxometric Analysis of the Lifestyle Criminality Screening Form and Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles. *Criminal Justice and Behavior*, 34(12), 1623-1637.
- Walters, G.D., Elliot, W.N. (1999). Predicting release and disciplinary outcome with the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles: Female Data. *Legal and Criminological Psychology*, 4, 15-21.

Dalibor Doležal

Ljiljana Mikšaj-Todorović

Ksenija Butorac

WOMEN'S CRIMINAL CAREER AND CRIMINAL LIFESTYLE

Summary

Research of crime committed by women are still strongly under-represented. This also applies to two very valuable concepts: the concept of criminal career and theory of criminal lifestyle. Every concept in its own way systematizes a variety of interdisciplinary approaches and thus obtained empirical data on crime. The purpose of this paper is to give a brief overview of research in the most represented and the most under-represented sub-domains of each of the two concepts and their combination in the field of women's crime, and to argue why it is necessary to (1) research the crime in female samples and fill in the gaps in the knowledge of specific sub-domains of both concepts (2) conduct research using the same instruments on gender mixed samples and (3) develop instruments tailored for female samples, based on the obtained differences.

Keywords: *women's crime, criminal career, criminal lifestyle*

KORISTI SUPERVIZIJE KAO OBLIKA STRUČNE PODRŠKE PROFESIONALCIMA I PROCESA CJELOŽIVOTNOG UČENJA

Sažetak

Cilj ovog rada je prikazati iskustva sa supervizijom kao oblikom stručne podrške profesionalcima i procesom cjeloživotnog učenja. Supervizija je organizirana za službenike odjela za podršku žrtvama i svjedocima zbog prirode njihova posla koji podrazumijeva svakodnevni kontakt sa žrtvama i svjedocima. Službenici za podršku žrtvama i svjedocima osiguravaju emocionalnu podršku te praktične i opće procesne informacije. Od njih se zahtijeva profesionalno snalaženje u komunikaciji sa svjedocima koji su često preplavljeni različitim emocijama, a koje su uzrokovane njihovim neugodnim i traumatskim iskustvima.

Supervizija je proces interpersonalne interakcije u kojoj se supervizor susreće sa supervizantom s ciljem povećanja supervizantove djelatnosti u psihosocijalnom radu. Supervizija je važna metoda uz pomoć koje profesionalci mogu razvijati i poboljšavati svoje vještine, te može biti pokretač profesionalnog razvoja. Ona potiče kreativan pristup rješavanju izazova i radnih situacija. Analizom situacije postojećem znanju i iskustvu profesionalca dodaje se i novo značenje te se nudi i mogućnost drugačije perspektive, što sve omogućuje lakše snalaženje u novim radnim situacijama. Supervizija nudi mogućnost dubinske obrade informacija i potiče kritičko mišljenje. Sve ove odrednice superviziju čine i procesom cjeloživotnog učenja i stjecanja znanja i vještina korisnih supervizantu na profesionalnom polju ali i u privatnom životu, zahvaljujući stjecanju novih uvida o sebi i svojim osobnim procesima, kao i procesima i odnosima koje supervizant razvija s ljudima oko sebe.

Ključne riječi: *supervizija, profesionalna podrška i razvoj, cjeloživotno učenje, podrška žrtvama i svjedocima.*

1. UVOD

Sustav podrške žrtvama i svjedocima u sklopu rada Ministarstva pravosuđa razvija se od 2006. godine, te radom odjela za podršku žrtvama i svjedocima na sudovima²⁵⁹ od 2007. godine. Odjeli pružaju emocionalnu podršku i praktične i opće procesne informacije o pravima žrtava i svjedoka. U odjelima su zaposleni stručnjaci različitih profila društvenog smjera te se međusobno dosta razlikuju s obzirom na bazično obrazovanje. Kroz protekli rad pokazalo se da je ta raznolikost dodatna prednost. Zbog važnog segmenta njihova rada, a to je emocionalna podrška, od same vrste formalnog obrazovanja službenika za podršku, u osnovi važnija je njihova (intrinzična) motivacija i razlog zašto se uopće žele baviti ovim poslom. Važno je da posjeduju razvijene komunikacijske vještine, sklonost i volju za rad s ljudima, kapacitet za nošenje s tuđim emocijama, empatiju i želju pomoći drugoj osobi. Emocionalnu podršku definirali smo kao oblik komunikacije zahvaljujući kojem osoba dobiva osjećaj prihvaćanja i sigurnosti. Svrha je osigurati atmosferu u kojoj će žrtva iznijeti svoje brige, strahove, nelagodu i druge emocije koje osjeća vezano za proces svjedočenja i koje su povezane s boravkom na sudu (kao posljedicama preživljene traume uzrokovane počinjenim kaznenim djelom ili prekršajem). Emocionalnom podrškom nastoji se ublažiti intenzitet emocija

²⁵⁸ Nikica Hamer Vidmar, načelnica Samostalne službe za podršku žrtvama i svjedocima, Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske, e-mail: nvidmar@pravosudje.hr

²⁵⁹ Osnovano je 7 odjela za podršku žrtvama i svjedocima na županijskim sudovima u Osijeku, Rijeci, Sisku, Splitu, Vukovaru, Zadru i Zagrebu. U odjelima su zaposlena po dva službenika, voditelj odjela i suradnik, te im u radu pomažu volonteri.

koje utječu na tjelesne funkcije i kognitivne sposobnosti, te otežavaju svjedočenje. Nastoji se osigurati kod svjedoka bolje razumijevanje situacije i time olakšati iskazivanje i procedura svjedočenja, a kako bi se osigurao kontinuitet rasprave. Prema Hudek-Knežević i Kardum funkcija emocionalne podrške kao oblika socijale podrške je osigurati povjerenje, podršku, samopoštovanje, podizanje vrijednosti, intimnost i privrženost, a koji se postižu raspravljajanjem o osjećajima, izražavanjem brige, pokazivanje suosjećanja i prihvaćanja. To sve može dovesti do povećanja samopoštovanja, smanjenja anksioznosti i motivacije za suočavanje (2005). Osim podrške koju pružaju žrtvama i svjedocima, službenici za podršku također svakodnevno komunikaciju i surađuju sa službenicima suda, državnog odvjetništva, policije i Ministarstva pravosuđa, te su odgovorni i za volontere.²⁶⁰ Ne postoji specifični sustav obrazovanja koji nekog educira za pružatelja podrške. Podrška u ovakvom smislu kakvu je pružaju službenici za podršku na sudovima potpuno je nova disciplina i oblik pomoći koji od osoba zahtijeva: široki spektar znanja (iz područja prava, psihologije, sociologije, viktimologije), razvijene razne vještine i kompetencije (komunikacijske vještine, sposobnost adekvatnog nošenja sa stresom, sklonost timskom radu, vještine upravljanja). Navedeni spektar poslova i oblik angažmana (zbog našeg koncepta sustava podrške) od službenika zahtijevaju posvećenost korisnicima. Razumijevanje i uvažavanje pozicije i reakcija žrtava i svjedoka, orijentiranost na utvrđivanje njihovih stanja i potreba, sprečavanje predrasudama i stereotipima da oboje intervencije i pristup radu nalikuju više aktivizmu kakvog srećemo u organizacijama civilnog društva nego u državnim službama, a posebno na sudu. To je posebna dimenzija i dodana vrijednost u radu koju sa sobom donose službenici za podršku.

Uloga Ministarstva pravosuđa u odnosu na odjele za podršku je: koordinacija rada, neformalni „nadzor“ u svrhu usklađivanja rada i ujednačavanja prakse i postupanja, izrada smjernica za postupanje i definiranje obujmama i vrste poslova, osiguranje edukacija i supervizije za službenike odjela i volontere. S obzirom na to da navedeni poslovi ne osiguravaju potpunu profesionalnu skrb (u smislu detaljne prorade svih problema i situacija s kojima se susreću u radu, vezano za organizacijska pitanja ili pitanja vezana uz rad s korisnicima) bilo je potrebno službenicima za podršku osigurati superviziju.

2. ODREĐENJE SUPERVIZIJE

Supervizija predstavlja jedinstven profesionalni odnos između supervizora, supervizanta i klijenata/korisnika. Supervizor je podrška, učitelj, konzultant, savjetnik i mentor. Supervizija je proces koji omogućuje dosljednu opservaciju i evaluaciju procesa rada s klijentom, a koju provodi educiran i iskusan profesionalac (supervizor) koji raspolaže jedinstvenim sklopom znanja i vještina koji omogućuju profesionalni razvoj supervizantima (Hynes, Coray, Moulton, 2003). Cajvert definira superviziju kao „kreativni prostor terapeuta u kojem supervizor potiče na kreativnost i smjelost, te zapaža procese koji se odvijaju u susretu s klijentom. Zadatak supervizora je ponuditi i stvoriti atmosferu u kojoj se kreativnost aktivno podržava“ (2001,15). Zahvaljujući interakciji između supervizanta i supervizora supervizant stiče nove uvide, načine razmišljanja i otkriva moguće nove pristupe u radu. Supervizija sadrži elemente edukacije (jer jedna od svrha supervizije je i podučiti, evaluirati intervenciju) i savjetovanja (supervizor pomaže supervizantu istražiti aspekte njegova ponašanja, misli ili osjećaja koje je potaknuo rad s korisnikom, posebno jer oni mogu postati barijera u radu) (Bernard, Goodyear, 1998).

²⁶⁰ Provode selekciju volontera, brinu o njihovoj izobrazbi, sigurnosti, nadzoru njihov rad i rezultate rada.

2.1. Supervizija nije nadzor

U samim počecima razvoja supervizije (još u 19. stoljeću) ona je imala određenu nadzornu, edukativnu, potpurnu i mentorsku ulogu (Pantić, 2004). Međutim supervizija je od kontrole i nadgledanja prerasla u pomoć profesionalcu da bude bolji i kvalitetniji pružatelj usluga. Postala je suptilna i spontana metoda učenja kroz komunikaciju, konfrontiranje, reflektiranje²⁶¹, razmjenu povratne informacije (feedback)²⁶². Omogućuje proces osvješćavanja i oslušivanja sebe i svojih riječi, misli, stjecanjem uvida i jasnoće. Razvojno-integrativna supervizija (koja se razvija u Hrvatskoj) usmjerena je na proces kojim se razvija stručnjak kao „instrument“ psihosocijalnog rada, koji teži boljem razumijevanju odnosa među ljudima i nastanka problema, činitelja koji potiču i otežavaju razvoj. U fokusu supervizije je stručnjak koji reflektira o svom profesionalnom iskustvu i to je i osnovna razlika supervizije i nadzora koji je usmjeren na kontrolu i cilj mu je unaprjeđenje stručnog rada ustanove (Žic Grgat, 2004).

3. STANJE U HRVATSKOJ – UVOĐENJE SUPERVIZIJE

Supervizija je u Hrvatskoj u određenim oblicima prisutna još od sedamdesetih godina ali više u formi konzultacija i drugih oblika suradnje s psihijatrijsko – psihoterapijskim ustanovama, savjetovalištim i školama te u različitim područjima psihosocijalnog rada i edukacije u svrhu profesionalne pomoći osobama koje stažiraju i volonterima. Međutim pravi začeci supervizije vide se nakon devedesetih godina zbog potrebe osiguranja podrške i pomoći na polju mentalnog zdravlja pomagača koji su bili intenzivno angažirani u pomaganju stradalnicima rata (Pantić, 2004). Prvi hrvatski supervizori završili su edukacije u inozemstvu uglavnom kao dio nadogradnje svoje psihoterapijske edukacije. Puni zamah razvoja supervizije u Hrvatskoj započinje osnivanjem Hrvatskog društva za superviziju i organizacijski razvoj (HDSOR)²⁶³ 1998. godine. Svrha osnivanja HDSOR-a je zastupanje i koordinacija supervizijskih edukacija i supervizijskih djelatnosti u Republici Hrvatskoj. Prve sustavne edukacije iz supervizije u Hrvatskoj započele su provedbom projekta „Uvođenje supervizije u sustav socijalne skrbi Republike Hrvatske“ od 2000. do 2004. godine čija je svrha bila stvaranja mreže supervizora u sustavu socijalne skrbi. Izobrazbu za supervizora psihosocijalnog rada završilo je 35 osoba, koji su provodili superviziju za više od 220 djelatnika socijalne skrbi (Ajduković, Ajduković, 2004). Također u Zakonu o socijalnoj skrbi je regulirano i pravo na superviziju²⁶⁴. U sustavu obrazovanja u sklopu projekta „Jačanje kapaciteta za integrativnu superviziju u Agenciji za odgoj i obrazovanje“ provedena je dvogodišnja edukacija (2007.-2009.) kojom je za provođenje supervizije osposobljeno četrnaest viših savjetnika Agencije za odgoj i obrazovanje²⁶⁵. Oni su od 2008. do 2011. godine provodili superviziju za 780 odgojno-obrazovnih radnika u 75 supervizijskih grupa (Ozorlić, Skelec, 2011). Također u sustavu obrazovanja pojedini educirani supervizori razvijaju koncept supervizije razredništva uvodeći integrativnu superviziju kao metodu rada u sklopu aktiva razrednika (Bokulić, 2002). Formalna izobrazba za supervizore u Hrvatskoj započinje 2006. godine kada je na Studijskom centru socijalnog rada

²⁶¹ Reflektiranjem se provjeravaju činjenice, emocije i osjećaji, a kako bi supervizor bolje razumio situaciju koju supervizanti opisuju i koju doživljavaju zajedno s njim. Doneseni zaključci služe otvaranju novih pogleda na stvar ili potkrepljuju ranije donesene odluke (Tatschal, 2009).

²⁶² Feedback ili povratna informacija je verbalni ili neverbalni odgovor na ponašanje druge osobe. U superviziji se kreativan feedback ostvaruje na različite načine: supervizanti prate slučaj na način koji im najviše odgovara te na kraju daju feedback, prate različite aspekte supervizijskog rada (neverbalnu komunikaciju i promijene u osjećajima supervizanta i sl.), usmjereni su na svoje osjećaje, misli, pitanja koja bi/ne bi postavili i zbog čega, sudjeluju u prikazu slučaja i davanju feedbacka po načelu reflektirajućeg tima.

²⁶³ <http://www.hdsor.hr/o-udruzi/>

²⁶⁴ Zakon o socijalnoj skrbi, čl. 219.:(1) Stručni radnici u djelatnosti socijalne skrbi imaju pravo na superviziju.(2) Supervizija je proces učenja, razvoja i metoda podrške stručnim radnicima koji im omogućava usvajanje novih znanja, razvijanje vještina, usvajanje profesionalnih i osobnih spoznaja kroz osobno iskustvo stručnog rada, u cilju poboljšanja kvalitete rada s korisnicima.(3) Superviziju mogu obavljati licencirani supervizori.

²⁶⁵ Izrađen je Protokol o uvođenju supervizije u odgojno-obrazovne ustanove kao i publikacija Integrativna supervizija u odgoju i obrazovanju.

Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu otvoren Poslijediplomski specijalistički studij supervizije psihosocijalnog rada²⁶⁶.

U pravosuđu je pojam supervizije potpuno nepoznat te je moguće susresti samo sporadične primjere profesionalaca koji se zahvaljujući vlastitom angažmanu sami pojedinačno uključuju u heterogene supervizijske grupe kako bi za sebe osigurali profesionalnu podršku. Superviziju za svoje članove, volontere i zaposlenike organiziraju organizacije civilnog društva kao i pojedini fakulteti za studente tijekom provođenja studentske prakse (npr. Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu). Danas je supervizija prepoznata kao nužan oblik podrške u radu i razvoju onima koji neposredno rade s ljudima, te se razvija kao specifična profesija.

4. DOBROBITI SUPERVIZIJE ZA SLUŽBENIKE ODJELA ZA PODRŠKU ŽRTVAMA I SVJEDOCIMA

Osnovna hipoteza prilikom organiziranja supervizije za službenike za podršku (koja je postavljena i u ovom radu) bila je da će supervizija službenicima osigurati mogućnost dobivanja stručne podrške, potaknuti i omogućiti učenje i osobni i profesionalni razvoj. Zahvaljujući projektu čiji je nositelj Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske osigurano je provođenje grupne supervizije za službenike odjela za podršku žrtvama i svjedocima.

4.1. Kompetencije supervizora – odabir supervizora

Zbog projektnih uvjeta koji su obvezivali na angažiranje stručnjaka iz neke od zemalja Europske unije, a koji ne smije biti stručnjak iz zemlje korisnice projekta, za supervizora je odabrana stručnjakinja iz inozemstva. Poseban izazov bio je osigurati provođenje supervizije na hrvatskom jeziku. Komunikacija na engleskom jeziku ili korištenje prevoditelja predstavlja potencijalnu opasnost za supervizijski proces. Nedovoljno jasno i precizno izražavanje ili nerazumijevanja pojedinih finih ili specifičnih izraza može dovesti do nesporazuma ili krivog tumačenja. Za superviziju je posebno važna jasnoća i puno se polaže na pitanja, razjašnjenja i otkrivanje svjesnih i nesvjesnih procesa. Važne vještine supervizora korisne za njegov rad (komunikacijske vještina, kapacitet za aktivno slušanje, korištenje metafora), (Laklija i dr., 2011) kao i vještina reflektiranja bile bi ugrožene prevođenjem ili komunikacijom na stranom jeziku. Također ako osoba koja prevodi ne raspolaže potrebnom znanjem iz područja o kojem se radi u konkretnoj situaciji može promijeniti smisao i značenje izrečenog. Prisustvo prevoditelja i prevođenje otežava razvoj grupne dinamike i povjerenja. Zbog svega navedenog odabrana je supervizorica koja govori hrvatski jezik. Sljedeći uvjet s obzirom na kompetencije bio je da je supervizor na razini „majstorstva“ kako to navodi Žorga (citirajući druge autore) što podrazumijeva da je u posljednji, četvrtoj razvojnoj fazi kao supervizor, a koja podrazumijeva da ne pokazuje sklonost određenoj vrsti supervizanata i podjednako dobro radi sa supervizantima koji se nalaze u različitim razvojnim fazama. Uspješno izlazi na kraj sa svim pitanjima povezanim sa supervizijskim procesom i ne stidi se pogrešaka koje pri tom katkad napravi (Stoltenbeg i Delworth, 1987; Watkins, 1990, prema Žorga, 2009, 43). Sukladno navedenom odabrana je educirana supervizorica sa značajnim iskustvom u vođenju supervizije.

²⁶⁶ https://www.pravo.unizg.hr/poslijediplomski_studij/specijalisticki/superv_psihosoc

4.2. Kompetencije supervizanta

Za uspješan rad u superviziji i ostvarenje postavljenih ciljeva osim kompetentnosti supervizora važan element je dobrovoljnost i kompetencija supervizanta. Supervizija je namijenjena svim profesionalcima koji rade s ljudima koji su korisnicima njihovih usluga kao i za timove koji zahtijevaju suradnju. To se odnosi na brojne profesije i zanimanja, odnosno stručnjake: psihologe, socijalne radnike, psihoterapeute, volontere, liječnike, medicinske sestre, primalje, učitelje, studente na praksi, službenike na šalterima, voditelje timova, menadžere, policajce, ravnatelje škola, stručne suradnike u školama, probacijske službenike, službenike u zatvorima, odgojnim ustanovama, dječjim i đačkim domovima, staračkim domovima. Poželjno je da je supervizant sposoban sudjelovati u grupnom radu i ima snagu pred drugima iznijeti svoje misli, ideje, brige, uzimajući u obzir da je u grupi razvijeno povjerenje i da se ono potiče. U superviziji uspješno može sudjelovati onaj tko ima razvijeno kritičko mišljenje, mogućnost steći uvid u vlastiti razvoj, tko je spreman raditi na sebi, dati i primiti feedback, prihvatiti izazove supervizije. Važno je da su supervizanti spremni izložiti se. Supervizanti se jako razlikuju po tome koliko im opasnost predstavlja izlaganje i rad na analizi profesionalnog rada (mogućnost otkrivanja profesionalnog deficita). Konstruktivan supervizijski proces mogu blokirati: umor, vrijeme i mjesto održavanja supervizije, negativan unutarnji monolog, emocionalno stanje, premalo informacija o problematičnoj situaciji koja je tema supervizije, kada supervizant nema iskustvo sa supervizijom i ne zna kako ona pomaže. Navedeno može dovesti do nerealnih očekivanja od supervizije, očekivanje da će supervizor dati recept za rješavanje problema (Bezić, 2007). Vezano za očekivanja jako je važno da se na početku supervizijskog procesa kroz detaljan uvod i predstavljanje omogući prilika i za raspravu o očekivanjima.

Prikladna osoba za superviziju je ona koja je spremna analitički pristupiti svom problemu, istraživati i odgovarati na pitanja supervizora. Pitanja u superviziji su ključan element odnosno metoda poticanja unutarnjeg dijaloga supervizanta. Pitanja potiču na reflektiranje supervizanta, zašto radi ono kako radi. Tako njegov unutarnji svijet dolazi u fokus te bolje razumije svoje učešće u procesima koji se dešavaju između njega i korisnika. Spremnost supervizanta da radi na sebi u grupi, otvorenost pred drugima, spremnost biti u fokusu²⁶⁷ mogu biti ometeni ili ugroženi i nekim grupnim dinamikama. Utjecaj mogu imati prijašnji ili trenutni odnosi među supervizantima, razina kompeticije, činjenica da su neki od njih iskusniji i imaju potrebu pred ostalim kolegama pokazati se kao uspješni i vješti (što im može otežati izlaganje i iznošenje svoji nedoumica ili problema). Spremnost na otvoreno izlaganje o vlastitim dilemama povezano je i s osobinama ličnosti, samopouzdanjem supervizanta, očekivanjima koja imaju od sebe, zrelošću. Haynes, Corey i Moulton (2003) kao karakteristike supervizanta koje unaprjeđuju pozitivno supervizijsko iskustvo navode: želju za učenjem i unapređenjem znanja, izostanak defanzivnosti i otvorenost za feedback, općenitu otvorenost i fleksibilnost, inteligenciju, odgovornost i pripremljenost za superviziju, spremnost za preuzimanje inicijative i rizika. Također smatraju važnima i dobre interpersonalne i komunikacijske vještine, empatiju, sposobnost prihvaćanja sebe, stjecanja uvida, iskrenosti, sposobnost postavljati pitanja, sposobnost fokusirati se na korisnika, zrelost. Osobine koje su uočene kao prepreke za provođenje uspješne supervizije, a vezano za osobine supervizanta su: nedostatak otvorenosti i strah od evaluacije, rigidnost, defanzivnost, arogancija, predodžba o sebi kao osobi koja sve zna, nedostatak motivacije i interesa za superviziju, nedostatak inteligencije, psihopatološke crte, nezrelost, nedostatak osnovnih znanja i vještina potrebnih za obavljanje posla, loše interpersonalne vještine i granice, nepripremljenost i dezorganizacija, nedostatak osobnog uvida, pasivnost i ovisnost. Supervizanti mogu pokazati nevoljkost za sudjelovanje u superviziji jer žele izbjeći potencijalnu prijetnju koja dolazi od supervizije, a odnosi se na: strah od procjene, izlaganja,

²⁶⁷ „Biti u fokusu“ predstavlja način rada u superviziji kada jedna osoba iznosi svoj problem te supervizor radi direktno s njim na iznesenoj temi, dok ostali sudionici promatraju i uključuju se jedino onda kada ih supervizor ili supervizant pozovu da daju svoj osvrt ili postave pitanja.

otkrivana svojih poteškoća, loših iskustva s prethodnim supervizijskim odnosom, pretpostavke o mogućim negativnim posljedicama u radnom okruženju (Ajduković, 2004).

Kako bi se izbjegle neke od navedenih teškoća važno je supervizantima razjasniti i razliku između supervizije i nadzora. Prvenstveno je važno osigurati da superviziju ne provodi osoba koja je u organizaciji zadužena za nadziranje i evaluaciju rada. Radi izgradnje povjerenja važno je i raspraviti odnos supervizora i naručitelja supervizije ili osobe koja ju je organizirala, posebno ako je ta osoba nadređena supervizantima. Osnovni postulat u superviziji je povjerljivost što znači da sve što se iznosi na superviziji ostaje unutar grupe. Navedeno se odnosi i na supervizora. Važno je da supervizor jasno naglasi supervizantima da neće naručitelju supervizije iznositi detalje sa supervizije, te tako narušiti povjerenje.

4.3. Formiranje supervizijskih grupa

Službenici su podijeljeni su dvije grupe s obzirom na funkcije koje obnašaju i to na grupu voditelja i grupu suradnika. Takva podjela vođena je željom da se osigura prilika za maksimalnu razmjenu iskustava i znanja. Motivirana je i činjenicom što su poslovi voditelja i suradnika u određenoj mjeri različiti te su oni međusobno, u određenom smislu, u hijerarhijskom odnosu. Želje je bila ostvariti mogućnost da u odvojenim grupama u ozračju povjerenja i sigurnosti supervizanti dobiju priliku razgovarati i o međusobnim odnosima ali i pojedinačnim odgovornostima i posebnim zadacima koji proizlaze iz različitih funkcija. Želja je bila osigurati optimalan broj sudionika u grupi s obzirom na to da se radilo o ukupnom broju od 12 osoba, koje su u ovom slučaju podijeljene u 2 grupe po 5 odnosno 7 osoba. Pokazalo se kroz praksu i uvidom u literaturu da je optimalan broj članova grupne supervizije psihosocijalnog rada od 5 do 6 osoba, dok je u superviziji u edukaciji optimalan broj 6 do 9 članova. Prilikom odlučivanja o broju članova u grupi važno je voditi računa o specifičnim ciljevima supervizijske grupe, kako bi se omogućilo svakom supervizantu da ima priliku aktivno sudjelovati u radu i podijeliti s ostalima svoje probleme, nedoumice i pitanja (Ajduković, 2004).

4.4. Određivanje dinamike rada

Zbog činjenice da službenici za podršku rade u različitim gradovima u Hrvatskoj te da supervizorica dolazi iz inozemstva bio je poseban izazov osmisliti dinamiku i trajanje supervizijskih susreta kako bi se osigurao maksimalan učinak supervizije. Odlučeno je, u suradnji sa supervizoricom, da će se u 2 godine održati 6 supervizijskih susreta za svaku grupu, te da će svaki susret trajati 2 dana po 6 sati. Nije bilo moguće pratiti preporuke vezano za optimalan broj susreta. Neki autori preporučuju cikluse od 16 do 25 susreta, u svrhu razvijanja grupne dinamike i povjerenja. U navedenom slučaju susreti obično traju po 3 sata (Ajduković, 2004). U našem slučaju osiguran je manji broj susreta ali u ukupnom duljem trajanju po pojedinom susretu (12 sati rada u 2 dana).

4.5. Model supervizije

S obzirom na profesionalnu orijentaciju supervizorice, njenu psihoterapijsku naobrazbu te model supervizije koji je usmjeren na pomagače, supervizija koja je organizirana za službenike za podršku predstavlja razvojno-integrativnu superviziju. Njen cilj je razvoj profesionalne kompetentnosti u podržavajućem okruženju koje omogućuje praktičarima da integriraju svoje profesionalno iskustvo s teorijama i zahtjevima svoje profesionalne uloge, s jedne strane, i sa svojim osobinama, vrednotama, osjećajima, predispozicijama i kompetencijama s druge strane. Ovakvim modelom rada supervizanti dobivaju priliku razvijati se u kreativnom prostoru supervizije, razvijati vlastiti profesionalni stav, postati svjesni svojih resursa i poteškoća, te konstruktivno i realno vrednovati svoju vlastitu kompetentnost. Supervizija ima stalni zadatak integracije osobnog i profesionalnog, i dovodi do toga da supervizant razvija sposobnost sam sebi postavljati

pitanja i tako postaje sam sebi svoj (unutarnji) supervizor (Ajduković, 2004). S integrativnog stajališta supervizija je: uvijek međusobna; uključuje sustavnu perspektivu; uključuje proces ispitivanja u većoj mjeri od traženja „istine“; uključuje uaranje u proces i povlačenje iz njega; dimenziju sudjelovanja-promatranja; zajedničko stvaranje „nove“ pripovijesti supervizora i supervizanta koja izvještava o radu s klijentom, drugim riječima „zajedničko stvaranje značenja“; njeguje razvoj „uključivanja“ i perspektivu „treće osobe“ kod svih sudionika procesa; svako značenje koje se pojavi u stvaranju okvira za međusobno razumijevanje uvijek je djelomično i otvoreno za dekonstrukciju i rekonstrukciju u svjetlu novih iskustava (Gilbert, Evans, 2008, 7).

4.6. Početak rada

Na početku rada u superviziji potrebno je odvojiti vrijeme za upoznavanje, kako bi supervizor dobio jasan uvid u vrstu poslova, zadatke i način rada supervizanata. Također supervizor predstavlja i svoj način rada, metode i tehnike koje koristi, svoju teoretsku orijentaciju i svoje viđenje supervizije. Potrebno je utvrditi koja očekivanja imaju supervizanti i koliko su ona u skladu s onim što supervizija može ponuditi. Na prvom susretu definiraju se pravila i uspostavlja se dogovor o načinu rada. To je posebno važno ukoliko su članovi grupe osobe koje se po prvi puta susreću sa supervizijom. Područje rada u superviziji odnosno problemi koji mogu biti u fokusu supervizije su raznovrsni, ali su vezani uz obavljanje profesionalne uloge. Tema za superviziju nisu privatni problemi supervizanata. Teme mogu biti: područje rada s korisnicima, profesionalne kompetencije, područje vlastitih emocija, stavova, vrijednosti, područje radnih uvjeta i karakteristika radnog mjesta, područje međuljudskih odnosa (Kusturin, 2007). Iako supervizija ima terapijske učinke, ona nije i ne smije postati terapija (Cajvert, 2001). Potrebno je naglasiti važnost pridržavanja etičkih pravila. Odnos između supervizanta i supervizora nije ravnopravan. Očita je hijerarhijska pozicija supervizora. On upravlja grupnim procesima te je u poziciji posjedovanja stručnosti i znanja. Stoga je važno osigurati prisutnost etičkih prava i načela. Pod etičkim pravima u superviziji misli se na poštivanje dostojanstva i jedinstvenosti osobe i autonomiju. Pod etičkim načelima misli se na individualni pristup, samoodređenje, ravnopravnost povjerljivost, ne štetnost, dobrobit, lojalnost i pravednost (Cicak, 2011).

4.7. Metode rada – pitanja i konfrontacija

Supervizor iz pozicije „ne-znanja“ u kojoj pokazuje svoju radoznalost potiče pitanjima supervizanta da sam formulira svoje znanje koje postoji unutar njega (Cajvert, 2001). Prema sokratskoj metodi dijaloga središnje mjesto zauzima postavljanje problema i pitanje koje pokreće u otkrivanju novoga. Misli se razvijaju kao rezultat ili posljedica upotrebe stimulativnih pitanja koja dovode do otkrivanja istine (Zorić, 2008). Vezano za postavljanje pitanja važno je napomenuti da pitanje treba biti postavljeno s određenom namjerom (supervizor treba znati zašto je postavio neko pitanje). Važno je obratiti pažnju na formulaciju pitanja (da ga supervizant razumije) i način na koje je pitanje postavljeno (da se supervizant ne osjeća kao da je na ispitivanju). Konačno, odgovor je najvažniji element pitanja. Potrebno je razumijevanje odgovora za razumijevanje pitanja, jer svaki odgovor nije odgovor na pitanje, pa odgovore treba pažljivo slušati (Golja 2004). Važno je da supervizor na prvom susretu pojasni svoju metodu rada koja se odnosi i na postavljanje pitanja kako supervizant ne bi takvu metodu rada shvatio kao provokaciju. Međutim, ukoliko supervizor uoči da supervizant nije spreman na istraživanje i ne želi ili ne može sudjelovati u dijalogu i odgovarati na pitanja bilo da se štiti, postaje nestrpljiv ili učestalo ne razumije pitanje, osim preformulacije pitanja potrebno je sagledati i da li je u konačnici supervizant spreman za rad i do koje mjere. Jedna od metoda rada na problemu je i uvođenje teme ili tema koje su u osnovi problema supervizanta (što je supervizor uočio iz svoje eksterne pozicije) ili su vezane uz njegovo rješavanje, a sam ih supervizant nije uočio. Time se

supervizanta konfrontira s činjenicama koje njemu samome nisu jasne ili vidljive ili sa stavovima, dogmama ili moralnim vrijednostima koje supervizanta sprečavaju da na drugačiji način sagleda situaciju. Konfrontativna intervencija je oblik intervencije koji spaja dvije stvari za pregled i usporedbu. Diskrepanca može biti unutar supervizanta (npr. konflikt između osjećaja i ponašanja) ili može postojati diskrepanca između supervizanta i vanjske stvarnosti (npr. supervizant vidi dinamiku klijenta/korisnika sasvim drugačije od načina na koji tu dinamiku vide drugi supervizanti). Uloga supervizora da obrati pažnju na diskrepancu (Bernard, Goodyear, 1992). Svrha konfrontacije nije optuživanje nego usmjeravanje na promjene u radu. Ako supervizant nema povjerenja u supervizora konfrontaciju može shvatiti kao agresivnu kritiku (suprotstavljanje mišljenja), te postaje povrijeđen, što potiče daljnji otpor prema superviziji (Bezić, 2007). Konfrontacija se ne preporučuje ukoliko nije ostvareno povjerenje i ako se supervizant ne doživljava bazično prihvaćenim od strane supervizora. Prerano konfrontiranje može izazvati ljutnju ili povrijeđenost. To ne mora nužno značiti da je konfrontacija izrečena neprimjereno ili u neprikladnom trenutku, nego može govoriti i o samom supervizantu i njegovoj spremnosti na suočenje sa samim sobom.

5. REZULTATI EVALUACIJE I RASPRAVA

Evaluacija je važan dio procesa supervizije koji omogućuje svakom sudioniku da izrazi svoje mišljenje o načinu rada supervizora, procesima i dinamici u grupi, nudi mogućnost za pregovore i eventualnu promjenu dogovora o radu. Evaluacija se može provoditi u više navrata tijekom supervizijskog procesa u pisanoj formi (primjenom evaluacijskog upitnika) ili usmeno (neformalno). Poželjno je provesti superviziju tijekom sredine supervizijskog ciklusa, te na kraju rada supervizijske grupe. Provođenje evaluacije supervizijskog procesa predstavlja model dobre prakse i etike kojim se supervizantu daje prilika da svom supervizoru da evaluativnu povratnu poruku te na siguran način izloži i neke primjedbe ako ih ima (Campbell, 2006). U našem slučaju pored redovne usmene evaluacije koju je provodila supervizorica provedena je i anonimna evaluacija u pisanom obliku (nakon 3 supervizijskog susreta), čiji su rezultati analizirani u ovo radu. U svrhu evaluacije izrađen je evaluacijski upitnik. U skladu s ciljem evaluacije, te s obzirom na veličinu uzorka (N=12) provedena je kvalitativna analiza podataka. Evaluacija je provedena kako bi se utvrdilo: koja su očekivanja supervizanata od supervizije, koja su se očekivanja ispunila, razina zadovoljstva i čime su supervizanti zadovoljni, jesu li stekli neka nova znanja i koja, koje koristi od supervizije vide u svom radu. Tijekom evaluacije supervizanti su ocijenili i rad supervizora po pojedinim kategorijama, prisutnost pojedinih obilježja vezano za način rada supervizora i grupnu dinamiku, te su imali priliku navesti i čime nisu zadovoljni, ali u ovom radu to neće biti tema analize.

Cilj ovog rada je analizirati dobivene nalaze, s obzirom na to da je svrha rada prikazati jesu li ostvarene dobrobiti od supervizije kao oblika podrške profesionalcima i je li ostvaren doprinos na polju učenja.

Supervizanti su prilikom provođenja evaluacije vezano za pitanje koja su *očekivanja imali od supervizije* (mogućnost višestrukog izbora), naveli da su najviše očekivali (po učestalosti odabira): razmjenu iskustava (10), osjećaj rasterećenja (9), novi uvidi u pristupanju problemima na poslu (7), zajedničko rješavanje problema (6), pomoć pri rješavanju problema (5), gledanje problema iz „drugog kuta“ (5), ugodnu atmosferu (4) i dobru komunikaciju

(2). Pod drugo naveli su i unaprjeđenje komunikacije unutar tima, te angažiranje i usmjeravanje prema rješenju određenih konfliktnih/problematičnih situacija. Značajno su zastupljena očekivanja vezano uz razmjenu iskustava, stjecanje boljeg uvida u probleme i pomoći pri rješavanju problema te osjećaj rasterećenja. Očekivanja u superviziji mogu biti povezana i s prethodnim pozitivnim ili negativnim iskustvom sa supervizijom ili odsustvom ikakvog iskustva sa supervizijom. Vezano za pitanje *koja su se očekivanja ispunila tijekom supervizijskih susreta* supervizanti su odgovorili (uz mogućnost višestrukog izbora): razmjena iskustva (12), pomoć pri rješavanju problema (10), zajedničko rješavanje problema (9),

gledanje problema iz „drugog kuta“ (8), novi uvidi u pristupanju problemima na poslu (8), osjećaj rasterećenja (7), ugodna atmosfera (6), te dobra komunikacija (5). Pod ostalo naveli su: bolje upoznavanje ostalih kolega; veće samopouzdanje; stekla sam uvid da je svima teško nositi se s praktičnim neriješenim problemima na poslu pa tako i onim emocionalnim teretom koji nosimo svi s posla; poticaj i osnaživanje za rješavanje iznesenih problema. Može se zaključiti da su se očekivanja od supervizije tijekom supervizijskog procesa u velikoj mjeri ostvarila. Najželjeniji ishodi supervizije su se i ostvarili (razmjena iskustava, osjećaj rasterećenja, novi uvid u pristupanje problemu, zajedničko rješavanje problema). Važan rezultata supervizije je opaženo povećanje samopouzdanja. Neki su se rezultati supervizije ostvarili iako nisu bili u većoj mjeri očekivani, npr. gledanje problema iz drugog ugla i dobra komunikacija. To je vjerojatno povezano s činjenicom da većina službenika za podršku nema iskustva sa supervizijom, pa stoga spektar očekivanja može biti manji u odnosu na ono što supervizija može ponuditi. Slijedom toga može se zaključiti da su i neka očekivanja nadmašena što se može zahvaliti kompetentnom, stručnom i kreativnom vođenju supervizora.

Na pitanje otvorenog tipa, *čime su zadovoljni* u dosadašnjem radu tijekom supervizijskih susreta, supervizanti su odgovorili (sažeto u nekoliko kategorija):

1. *grupna dinamika i povjerenje u grupi*: opuštenom i ugodnom atmosferom; mogućnošću komunikacije unutar grupe i iznošenjem vlastitog mišljenja i stava sviđalo se to nekome ili ne; svi se prihvaćamo takvi kakvi jesmo; međusobno smo se bolje upoznali, što je jako bitno za našu komunikaciju; komunikacijom sa supervizoricom
2. *suradnja i rad u grupi*: raspravljanjem o konkretnim problemima i pomaganjem kolegama u nalaženju rješenja; dobivanjem dobrih i korisnih savjeta; stvorili smo dobre temelje za buduću suradnju, a osjećaj da postoji još netko osim supervizora tko te razumije i kome se možeš povjeriti, neprocjenjiv je
3. *način rada supervizora*: dobrim odgovorima na postavljena pitanja i tematiku; kombinacijom teoretskog i praktičnog učenja; vođenjem grupne dinamike; organizacijom, jasnim pravilima rada koja je supervizorica iznijela na početku, što je dovelo do odličnog usmjerenja tijekom diskusije; stupnjem upoznatosti supervizorice s djelokrugom rada i vrstom posla koji obavljamo, u stanju je shvatiti i najkompliciraniji problem koji joj postavim; razumijevanjem; na svaki problem gleda s više strana; brigom da smo jednako uključeni; mogućnošću da iznesem svoje mišljenje i da budem saslušana; stvaranjem ugodne atmosfere
4. *učinci supervizije*: nakon svakog susreta imam osjećaj pomaka na bolje, osjećam olakšanje; mislim da bi trebali imati redovitu superviziju radi očuvanja mentalnog i fizičkog zdravlja; mogućnošću vlastite izgradnje i rada na samoj sebi.

Navedeno je značajno jer predstavlja osobnu formulaciju svakog supervizanta vezano za dobiti supervizije i ujedno mogućnost osvještavanja što je svatko pojedinačno za sebe dobio. U tom smislu evaluacija može doprinijeti stjecanju uvida u ostvarenje pozitivnih pomaka i napredovanja, kao oblik strukturiranog razmišljanja o promjenama koje su nastale zahvaljujući superviziji. Vezano za navod o kombinaciji praktičnog i teoretskog učenja kao doprinosu supervizije to nazivamo „zagradom u superviziji“. To je izraz koji predstavlja aktivnosti koje čine odmak od samog procesa supervizije, kada je potrebno u formi edukacije, pojašnjenja ili predavanja obraditi neku teoretsku temu. To se dešava kada supervizanti pokažu interes za neku temu ili kada supervizor procijeni da su grupi potrebna dodatna teoretska znanja.

Uloga supervizora nije procjena znanja, vještina, vrijednosti ili osobnosti supervizanta. Supervizor ne govori što i kako treba napraviti, ne predlaže kako riješiti problem, on potiče supervizanta da sam otkrije i pronade odgovore. Sve navedeno bilo je prisutno i u provedenoj superviziji, što je očito iz navoda supervizanata. Navedeni ishodi supervizije, koji su bili i priželjkivani, rezultat su rada kompetentnog supervizora i supervizanata koji su otvoreni i zainteresirani za rad na sebi.

Vežano za pitanje *učenja* kao mogućeg ishoda, odnosno rezultata supervizije tema stjecana novih znanja rijetko se eksplicitno pojavljuje kao očekivani ishod supervizije. Često i nismo svjesni koje su nam nove informacije i znanja potrebni dok se s njima ne sretnemo i dok nam se ne desi „a-ha“ efekt i osjećaj jasnoće koji nam pomaže da shvatimo koje smo slijepe toče u viđenju imali. Slično se može opaziti i ovdje, gdje su supervizanti naveli da očekuju razmjenu iskustava kao široko definiran oblik učenja. Svi su supervizanti naveli da su tijekom sudjelovanja u superviziji *stekli neka nova znanja i vještine*. Na pitanje koja su nova znanja i vještine stekli (mogućnost višestrukog izbora) supervizanti su naveli (poredano po učestalosti odabira): naučila/o sam postaviti granicu u odnosu na druge osobe (9); vještine rješavanja konfliktnih situacija (8); nova saznanja o vlastitom ponašanju i nekim osobnim procesima (7); vještine komunikacije (6); nova znanja iz područja ljudskog ponašanja općenito (6); nova saznanja o kvaliteti i dinamici mog odnosa s nekim bliskim osobama (ili osobama s posla, studija) (6); naučio/la sam se bolje zastupati i zalagati za vlastite potrebe i stavove (6); nove vještine koje mi olakšavaju rad sa svjedocima (4); nova znanja o međuljudskim odnosima (3); nova znanja s područja stresa i traume (3); naučila/o sam prepoznati vlastite potrebe (3); nova znanja vezano za područje podrške žrtvama i svjedocima (2). Kao drugo naveli su: naučila sam da u biti sve ovisi o nama samima, supervizija samo dodatno kanalizira i usmjeri resurse koje manjeviše svi imamo u sebi, samo ih ne znamo aktivirati. Iz navedenog se vidi da su u najvećoj mjeri stečena nova znanja povezana s praktičnim znanjima i vještinama koje supervizantima pomažu u međuljudskim odnosima i koja se tiču novih spoznaja o sebi.

S obzorom na odrednice supervizije, metode rada i svrhu, učenje je njen neizbježan dio. U superviziji se kao rezultat učenja dešava i razvoj svijesti jer osvještavamo probleme i nesigurnost i tražimo načine njihova rješavanja. Učenje u superviziji koje ima ishod u profesionalnom iskustvu odvija se na način da se najprije donosi konkretno profesionalno iskustvo, nakon toga se dešava refleksija odnosno razmišljanje o njemu, zatim apstraktna konceptualizacija odnosno osmišljavanje iskustva te praktično eksperimentiranje odnosno djelovanje na drugačiji način (Žorga, 2009).

Stupnjevi razvoja i učenja kroz superviziju mogu se opisati na način da se u početku supervizant sve bolje snalazi u superviziji i osjeća veće samopouzdanje te prelazi u drugi stupanj u kojem internalizira supervizora i koristi se njegovim glasom u vođenju unutarnjeg dijaloga u radu s korisnikom. To je korak prema autonomnom razmišljanju i ostvarivanju vlastitog „unutarnjeg supervizora“ kao treće faze, te dolaska do posljednje faze kada će supervizant sudjelovati u superviziji na suradničkim temeljima i uspoređivati svoja razmišljanja sa supervizorovim (Gilbert, Evans, 2008). Ovdje se to se može odnositi na tvrdnje supervizanta da su stekli: nove vještine koje mi olakšavaju rad sa svjedocima, nova znanja o međuljudskim odnosima, vještine komunikacije. Supervizija može biti i poligon za supervizantovo intenzivno i duboko preispitivanje doživljaja sebe i vlastite koherentnosti ili nekoherentnosti (Bastaić, 2006, 459). U našem slučaju to bi se odnosilo na: „Naučila sam da u biti sve ovisi o nama, naučila sam postaviti granicu, stekla sam nova saznanja o kvaliteti i dinamici mog odnosa s bliskim osobama.“

Jedna od supervizorovih zadaća je obzirno navesti supervizanta da nadmaši svoju, do tada najbolju razinu samopodrške, „da im omogući poći tamo gdje prije nisu nikad bili“. Supervizor mora pažljivo izazivati kako bi nelagodu neminovnu u promjeni svladali bez opiranja, te bez onesposobljenja i srama (Gilbert, Evans, 2008, 54). Prema našim rezultatima to bi se odnosilo na stjecanje novih saznanja o vlastitom ponašanju i nekim osobnim procesima (što je navelo 7 od 12 članova grupe). Ideja učenja temelji se na aktiviranju sudionika, poticanju na razmišljanje, samootkrivanje, samoizražavanje, izlaganje različitim doživljajima i mišljenjima, te preuzimanju osobne odgovornosti za sudjelovanje i učenje. Kroz analizu i reflektiranje događa se i proces samovrednovanja, a taj proces potiče na promjene (Ambruš - Kiš i sur., 2009). Supervizija predstavlja poseban oblik učenja jer povezuje različite oblike učenja kroz primjenu različitih metoda i

tehnika²⁶⁸. Za osiguranje kvalitetnog rada s ljudima važno je omogućiti pomagačima cjeloživotno učenje i kontinuiran rad na sebi, učenje o ljudima i njihovoj prirodi, temama vezanim uz posao. Svrha ovakvog učenja je dobivanje što šireg spektra alata i ideja kako bolje i efikasnije riješiti situacije i dileme na poslu. Termin cjeloživotno učenje ima gotovo isto značenje kao i cjeloživotno obrazovanje, ali je učenje širi koncept kojim se želi naglasiti da učenje može biti namjerno i nenamjerno, dok je obrazovanje ograničeno na namjerno učenje (Pastuović, 2008, 255). Superviziju možemo smatrati oblikom neformalnog obrazovanja, fleksibilnog oblika učenja (što se tiče vremena, prostora, sadržaja, načina učenja, dijeljenja prosvjetljenja s drugima) koje omogućuje cjeloživotno stjecanje i razvijanje kompetencija potrebnih za rad. Kontinuirani profesionalni razvoj dovodi do unaprjeđenja profesionalnih vještina i znanja, poboljšanja rada i doprinosi vlastitom samoostvarenju.

U superviziji možemo otkriti/otvoriti novi prozor s kojeg možemo dobiti bolji „pogled“ odnosno uvid u problem i uz pomoć reflektiranja, feedbacka, konfrontiranja dobiti ideju za drugačije moguće rješenje postojeće situacije. Stoga nas supervizija može potaći na traženja novih informacija, istraživanje i učenje jer nam godi novi osjećaj bistrijeg i jasnijeg pogleda i boljeg razumijevanja situacije. Supervizija je mjesto na kojem se vježba drugačija komunikacija od one uobičajene. Ključno je da nema procjene i vrednovanja, niti elemenata kontrole. Kroz grupni rad postoji mogućnost učenja i iz primjera koje donosi druga osoba. Cilj supervizije je potaknuti otkrivanje smisla kroz aktivno učenje i kritičko promišljanje, jer profesionalci trebaju moći kritički preispitati svoje intervencije koje utječu na život njihovih korisnika (Urbanc, Kletečki Radaković, 2006). Posebno je korisna uloga učenja u superviziji kada se radi o supervizantima koji provode nove poslove koji su u razvoju. To je slučaj i s podrškom žrtvama kao poslom koji se sustavno gradi i razvija i za koji ne postoji prethodna dugogodišnja ustaljena praksa. Radi boljeg ostvarenja edukativne uloge supervizije važno je da supervizor što bolje poznaje sustav iz kojeg dolaze supervizanti, osnovne metode njihova rada, teorije koje su im polazište kao i kontekst u kojem se posao obavlja. U našem slučaju odabrana je supervizorica koja osim dugogodišnjeg iskustva vođenja supervizijskih grupa (za supervizante čija je primarna uloga pomoć traumatiziranim osobama) ima i značajno psihoterapijsko iskustvo rada u području podrške i pomoći traumatiziranim osobama. U evaluaciji je istaknuta sposobnost supervizorice za dobro razumijevanje i stjecanje pregleda nad svim segmentima rada službenika za podršku, s čim su supervizanti posebno zadovoljni.

Na pitanje koliko su im *novo stečena znanja i vještine* koje su stekli zahvaljujući superviziji *korisni u radu* – pružanju podrške, supervizanti su u rangu ocjena od 1 do 5 dali prosječnu ocjenu 4,63. Na pitanje koliko je *supervizija korisna za vaš rad* dana je prosječna ocjena 4,83. Na pitanje otvorenog tipa, koju *korist od supervizije vide u svom radu* supervizanti su naveli (sažeto u nekoliko kategorija):

1. *vezano za obavljanje posla*: pomoć pri boljem obavljanju posla; mogućnost direktnog raspravljanja i zajedničkog dolaska do nekih rješenja; iskustvo drugih mi može pomoći ako se nađem u sličnoj situaciji; razmjena ideja; pomogla mi je da razvijem bolju komunikaciju s kolegama unutar grupe
2. *osobni razvoj i učenje, dobivena podrška*: jačanje samopouzdanja; stjecanje novih komunikacijskih vještina i unaprjeđenje postojećih; osjećaj olakšanja i rasterećenja jer sam neke za mene stresne situacije podijelila s drugima i dobila potvrdu ili samo mišljenje kolega; sada su mi jasnije moje reakcije, a i određena ponašanja stranaka, kolega, nadređenih; razrješenje nekih dilema vezano uz vlastite postupke u odnosu prema strankama; na psihičkoj razini osjećam se bolje i rasterećeno što se može i vjerojatno hoće odraziti i na fizičkoj razini; već sada se „bojim“ perioda kada neće biti supervizije; kad se ja osjećam bolje svoju energiju prenijeti i na žrtve i svjedoke da se osjećaju bolje; odmicanje od svakodnevice; pri rješavanju problema, naučila sam na koji način reagirati i kako se ponašati; novi uvid u razloge zbog kojih se čine

²⁶⁸ Sokratovski razgovor, grupna dinamika, igranje uloga, rad u parovima, trojkama, organizacijske raščlambe, rad na slučajevima, sociodrama, psihodrama, kratka predavanja. Kao tehnike koriste se: glazba, likovni materijali, projektivne karte, bajke, metafore, „prazna sjedalica“, organigrami.

greške, a koji se često ne mogu sagledati na prvi pogled ili bez tuđe pomoći; uvijek se sa supervizije vratim zadovoljnija nego prije, osjećaj „napunjenih baterija“ što olakšava funkcioniranje i obavljanje zadatka; osjećam se sigurnije nego prije kada supervizije nije bilo, jer nisam mogla nikome reći što me muči, a da istovremeno nemam osjećaj krivnje; lakše se nosim sa svakodnevnim problemima na poslu; puno bolje posložim stvari, na način da sebe zaštitim; pomogla mi je da riješim međuljudske odnose; pomogla mi je da verbaliziram problem, sagledam ga na drugačiji, odnosno nov način; pomogla mi je da prihvatim tuđa mišljenja i saslušam savjete svojih kolega

3. *odnosi u grupi*: supervizija nas je povezala kao ekipu, omogućila međusobno bolje upoznavanje; komuniciranje s kolegama u drugačijem ozračju, upućivanje jednih na druge; mogućnost razmjene iskustava te zajedničko diskutiranje o problemima; slučajevi drugih kolega su mi pomogli da sagledam tuđe „probleme“, proučim svoju situaciju i pomognem svojim prijedlozima i iskustvima iz svakodnevnog rada

4. *struktura rada, svrha supervizije*: definiranje općih „problema“, „stavova“, koji unutar grupe dovode do razmimoilaženja; ne ulaženje toliko u tuđe probleme nego zadržavanje na onome što je tema; radujem se novoj superviziji; ako bude problema s kojima se neću znati nositi, uvijek mogu zatražiti pomoć i podršku na superviziji.

Značajna korist supervizije, a kao što je vidljivo iz nalaza evaluacije odnosi se i na podršku supervizantima u nošenju sa stresom proizišlim iz situacija na poslu, međuljudskih odnosa, opterećenosti težinom tema koje korisnici donose. S obzirom na zahtjeve koji se postavljaju pred osobe koje se bave pomagačkim zanimanjima važno je naučiti kako se njegovati, a to predstavlja kontinuirani izazov. Pitanje učenja kako brinuti o sebi u svrhu izbjegavanja izgaranja i iscrpljenosti proizišle iz suosjećanja (compassion fatigue)²⁶⁹ treba biti na vrhu liste supervizijskih tema. Podrška socijalne okoline pridonosi zdravlju osobe mijenjajući njezinu kognitivnu procjenu i emocionalni odgovor na stresni događaj i tako pomaže pri djelotvornom suočavanju (Hudek-Knežević, Kardum, 2005). Kako bi supervizija kao oblik socijalne podrške bila supervizantima korisna u borbi sa stresom važno je da je usklađena s njihovim potrebama i specifičnom situacijom. U sklopu supervizije skrb o supervizantima kao pomagačima može se osigurati na način da se: redefinira značenje riječi pomoć, pomogne supervizantima u postavljanju granica, priznaju, normaliziraju i procesiraju osjećaja, izbjegava izolacija, razvija timski pristup, pomogne supervizantima da pronađu smisao u životu i poslu. Može im se pomoći osiguranjem kontinuiranog podržavajućeg feedbacka, ako je potrebno primjenom tehnika za smanjenje anksioznosti, poticanjem supervizanata da priznaju osjećaj žaljenja i tuge. Može im se pomoći da ponovno izgrade osnovne pretpostavke o svijetu, ljudima i sigurnosti ukoliko su im one narušene iskustvima i radom s korisnicima (Campbell, 2006).

Na pitanje u kojoj su mjeri u supervizijskoj grupi bila *prisutna pojedina obilježja* (1- 5), dane su sljedeće prosječne ocjene za prisutnost ponuđenih obilježja: atmosfera povjerenja i uzajamnosti (4,24), iskrenost i otvorenost članova grupe (4,16), angažiranost članova grupe (4,6), jasna struktura rada (4,58), korištenje kreativnosti u radu (4,5), dovoljno vremena za rad na pojedinim slučajevima (3,8), ozbiljnost supervizora pri radu (4,5), podrška i razumijevanje supervizora (4,75), pridržavanje dogovorenog vremena rada (4,75). S obzirom na unaprijed ograničeno vrijeme i broj supervizijskih susreta ne čudi što je najlošiju ocjenu dobilo obilježje koje se odnosi na dovoljno vremena za rad. Supervizijski susreti organizirani su relativno rijetko (svaka 3 mjeseca). S obzirom na evaluaciju može se zaključiti da su potrebe supervizanata bile značajne. Moguće je da predviđeno vrijeme i broj susreta nisu bili dovoljni da supervizanti prorade sve teme. Sami su naveli da smatraju potrebnim nastavak supervizije. Visoke ocjene za ostala obilježja govore u prilog

²⁶⁹ Ovaj termin razlikuje se od pojma sagorijevanja s obzirom na to da se odnosi na pojavu koja je rezultat intenzivne brige i skrbi, koja može pomagača učiniti emocionalno ranjivim i izazvati iscrpljenost, te predstavlja rezultat sekundarne traumatizacije. Osobe koje brinu o drugima, savjetnici, osobe koje se bave spašavanjem života, oni koji pokušavaju pomoći osobama koji jako pate (npr. žrtvama nasilja ili dugotrajnog zlostavljanja) u riziku su od razvoja iscrpljenosti. Za razliku od toga sagorijevanje se prepoznaje po gubitku energije, entuzijazma, pouzdanja. To je više od osjećaja tuge ili toga da imate loš dan (Leiter, 2011).

zaključku da je supervizija bila dobro strukturirana, da se uspjelo izgraditi povjerenje i povezanost u grupama, te da su supervizanti dobili podršku od strane supervizorice. Slijedom toga i ne čudi visoka prosječna ocjena od 4,6 kojom su ocijenili *općenito zadovoljstvo sudjelovanjem u supervizijskoj grupi*.

Iz *evaluacije supervizorice* proizlazi da su: supervizanti dobili novi pogled na svoje radne zadatke - što je predstavilo oblik olakšanja, otkrivene su neke nove teme i novi načini rada, koristio im je međusobni susret s kolegama i razmjena iskustava u okruženju u kojem je supervizor strukturirao sesije kako bi omogućio svim supervizantima priliku da govore i da budu u fokusu prilikom iznošenja individualnih potreba. Za supervizante je supervizija omogućila novo iskustvo učenja i međusobnog upoznavanja, te dobivanja informacija kako svaki sudionik radi i razmišlja o svom radu. Supervizanti su stekli nove spoznaje o faktorima koji bi mogli remetiti njihov rad, te su mogli sagledati vlastite probleme i probleme drugih članova grupe iz drugačije perspektive, pronalaženjem drugačijih pristupa rješavanju problema. Uočena je potreba za daljnjom podrškom supervizantima i edukacijama na određene teme kako bi se izbjeglo razvijanje sekundarne traumatizacije, iako su supervizanti već i sami pronašli odgovarajuće konstruktivne strategije nošenja sa stresom prilikom rada s teškim slučajevima. Iako je rad službenika za podršku zahtjevan i dosta individualiziran pokazali su da su kompetentni, posvećeni poslu i savjesni. Treba im osigurati kontinuiranu superviziju koja će im omogućiti iznošenje osjećaja, razmišljanja/misli i problema koji se javljaju u poslu tijekom rada sa žrtvama i svjedocima ali i u odnosu jednih s drugima i njihovim nadređenima.

Navodi supervizorice potkrijepljeni su nazalima iz evaluacije supervizanata.

5. ZAKLJUČAK

Provođenje supervizije za službenike odjela za podršku žrtvama i svjedocima opravdalo je očekivanja te je ostvarena svrha koja je bila poticaj za njeno organiziranje. Opaženo je opće zadovoljstvo sudjelovanjem u superviziji i načinom rada supervizorice, visoko je ocjenjena korisnosti supervizije za svakodnevni rad, te su supervizanti iznijeli jasne argumente koji se odnose na korisnost supervizije. Ako se usporedi podatak o očekivanjima s podatkom o tome koliko su očekivanja ispunjena, može se zaključiti da su sva očekivanja uglavnom premašena odnosno da su se ispunila. Važno je istaknuti očekivanja vezano za pomoć pri rješavanju problema, zajedničko rješavanje problema i gledanje problema iz "drugog kuta" kao očekivanja koja su značajnije nadmašena. Supervizija je rezultirala i stjecanjem novih znanja i vještina koje su supervizantima korisne u njihovu radu – pružanju podrške. Značajne su izjave koje se odnose na pomoć supervizije u nošenju sa stresom i njen doprinos osobnom razvoju i boljem stjecanju uvida u vlastite procese. Izražena je potreba i želja supervizanata za nastavkom supervizije. Pokazano je da supervizija profesionalcima može osigurati stručnu podršku i može predstavljati proces cjeloživotnog učenja.

Sada preostaje "samo" supervizantima omogućiti daljnju podršku u obliku osiguranja kontinuiranog provođenja supervizije.

LITERATURA

Ajduković, M. (2004). Određenje grupne supervizije. U: Ajduković, M., Cajvert, L. *Supervizija u psihosocijalnom radu*, Zagreb, Društvo za psihološku pomoć, 121-153.

Ajduković, M. (2004). Supervizija u psihosocijalnom radu. U: Ajduković, M., Cajvert, L. *Supervizija u psihosocijalnom radu*, Zagreb, Društvo za psihološku pomoć, 13-38.

Ajduković, M., Ajduković, D. (2004). **Model evaluacije i učinci projekta uvođenja supervizije u sustav socijalne skrbi**, *Ljetopis socijalnog rada*, 11(1), 5-42.

- Ambroš – Kiš, R., Cimperman, R., Fajdetić, M., Kazija, M., Listeš, S., Marunčić, S., Miletić, L., Milič, V., Ništ, M., Ozolić-Domitri, R., Petljak-Jakunić, B., Požnjak-Malobabić, A., Skelec, M., Vidović, T. (2009). *Integrativna supervizija u odgoju i obrazovanju*, Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Bastaić, Lj. (2007). Supervizija i interpersonalna neurobiologija-kako supervizijski odnos mijenja supervizora i supervizanta. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(2), 453-463.
- Bernard, J. M., Goodyear, R.K. (1998). *Fundamentals of clinical supervision*, Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Bezić, I. (2007). Supervizija kao način razvijanja samopouzdanja i sposobnosti podnošenja konfrontacije. *Ljetopis socijalnog rada* 14(2), 443-452.
- Bokulić, Z. (2002). Supervizija – put k uspješnoj praksi u razredu, *Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu*, 4(1), 115-124.
- Campbell, J. M. (2006). *Essentials of Clinical Supervision*, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Cajvert, L. (2001). *Kreativni prostor terapeuta*, Sarajevo: IP „SVJETLOST“ d.d.
- Cicak, M. (2011). Etička pravila u superviziji, *Ljetopis socijalnog rada*, 18(12), 185-216.
- Gilbert, M. C., Evans, K.(2008). Psihoterapijska supervizija – integrativni odnosni pristup prihoterapijskoj superviziji, Medicinska naklada: Zagreb
- Golja, M. (2004). Postavljanje vprašanj kot tehnika vodenja razgovora v superviziji, U: Kobolt, A. *Metode in tehnike supervizije*, Ljubljana: Pedagoška fakulteta v Ljubljani, 195-203.
- Hudek Knežević, J., Kardum, I. (2005). Psihosocijalne odrednice tjelesnog zdravlja: Stress i tjelesno zdravlje, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Hynes, R., Coray, G., Moulton, P. (2003). *Clinical Supervision in the helping professions: A practical guide*, Pacific Grove: Brooks/Cole-Thomson Learning.
- Kusturin, S. (2007). Supervizij–oblik podrške profesionalcima, *Metodički ogledi*, 14(1), 37-48.
- Laklija, M., Kolega, M., Božić, T., Mesić, M. (2011). Supervizijski stil i komunikacijski procesi u superviziji iz perspektive supervizora, *Ljetopis socijalnog rada*, 18(2,) 365-382.
- Leiter, M. P. (2011). *Spriječite sagorijevanje na poslu: Šest strategija za poboljšanje vašeg odnosa s poslom*, Zagreb: Mate.
- Ozorlić, R., Skelac, M. (2011). Uvođenje integrativne supervizije u hrvatski sustav odgoja i obrazovanja. *Ljetopis socijalnog rada* 18(2), 415-423.
- Pantić, Z. (2004). Povijesni pregled razvoja supervizije, U: Ajduković, M., Cajvert, L. *Supervizija u psihosocijalnom radu*, Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, 39-57.
- Pastuović, N. (2008). Cjeloživotno učenje i promjene u školovanju. *Odgojne znanosti*, 10(2), 253-267.
- Tatschal, S. (2009). Reflektiranje–ključna kompetencija u superviziji, U: Ajduković, M., *Refleksije o superviziji: međunarodna perspektiva*, Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, 49-66.
- Urbanc, K., Kletečki Radović, M. (2007). Aktivno učenje i kritičko mišljenje u kontekstu supervizijskog, edukacijskog i pomažućeg odnosa, *Ljetopis socijalnog rada*, 14(2), 355-366.
- Zorić, V. (2008). Sokratova dijaloška metoda, *Život i škola*, br. 20 (2), 27-40.
- Žic Grgat, B. (2004). Odnos supervizije i nadzora, U : Ajduković, M., Cajvert, L. *Supervizija u psihosocijalnom radu*, Zagreb, Društvo za psihološku pomoć, 59-76.
- Žorga, S., (2009). Kompetencije supervizora. U : Ajduković, M., *Refleksije o superviziji: međunarodna perspektiva*, Zagreb, Društvo za psihološku pomoć, 41-48.

Žorga, S., (2009). Specifičnost procesa učenja u superviziji. U: Ajduković, M., *Refleksije o superviziji: međunarodna perspektiva*, Zagreb, Društvo za psihološku pomoć, 7- 39.

Zakon o socijalnoj skrbi, Narodne novine br. 157/2013., 152/2014., članak 219.

Nikica Hamer Vidmar

BENEFITS OF SUPERVISION AS A FORM OF EXPERT SUPPORT FOR PROFESSIONALS AND THE LIFELONG LEARNING PROCESS

Summary

The aim of this paper is to present experiences with supervision as a form of expert support for professionals and the lifelong learning process. Supervision is organized for the support providers in Victim and Witness Support Offices. Support officers through daily contact with victims and witnesses provide emotional support, practical information and information relevant to the rights of victims. They are supposed to have professional competences that enable them to communicate with witnesses who are often overwhelmed with the variety of emotions. Supervision is an important method that can help professionals in developing and improving their skills, and can be a driving force for overall professional development. It is a process of interpersonal interaction in which supervisor meets the supervisee in order to help him increase the effectiveness of his psychosocial work. Supervision encourages creative approaches in order to address challenges, problems and situations that supervisees encounter during their work. The process of situation analysis adds a new meaning to existing knowledge and experience of professionals and it offers the possibility to get different perspectives. All of this makes it easier for the helping professional to manage new work situations. Supervision offers the possibility of in-depth processing of information and encourages critical thinking. All these determinants make the supervision as a lifelong learning process and give a chance to supervisees to acquire knowledge and skills useful for them in their professional work as well as in private field.

Key words: *supervision, professional support, lifelong learning, professional development*

Mirjana Kondor-Langer²⁷⁰

NEKA OBILJEŽJA IZVRŠENJA UBOJSTAVA U OBITELJI U ODNOSU NA SPOL POČINITELJA I SRODSTVO ŽRTVE I POČINITELJA

Sažetak

Obitelj je primarna i najvažnija sredina svakog ljudskog bića. Poznato je da niti jedna obitelj nije idealna jer u svakoj obitelji prije ili kasnije, rjeđe ili češće dolazi do razmirica i sukoba. Nažalost takve razmirice i sukobi u pojedinim obiteljima dobivaju i destruktivniju dimenziju koja rezultira nasiljem u obitelji, a ponekad i najtežom mogućom posljedicom – smrti člana obitelji. U posljednjih nekoliko godina primjećuje se sve češća medijska eksponiranost, ali i državni interes za problem obiteljskog nasilja, posebice kada takvo nasilje završava smrtnim ishodom. S obzirom na nedovoljan znanstveni interes za ovaj problem, u radu su analizirana neka obilježja izvršenja ubojstava u obitelji u odnosu na spol počinitelja te srodstvo žrtve i počinitelja. Za uzorak istraživanja korišteni su sekundarni izvori podataka, odnosno prikupljeni policijski spisi ubojstava i teških ubojstava u obitelji počinjenih na području Republike Hrvatske u razdoblju od 1. siječnja 2005. godine do 31. prosinca 2010. godine. Tijekom istraživanja ukupno je analizirano 113 policijskih spisa ubojstava i teških ubojstava u obitelji, a uzorak je obuhvaćao 113 počinitelja i 128 žrtava s obzirom na to da je određeni broj počinitelja počinio kazneno djelo na štetu više žrtava. S praktičnog aspekta provedeno istraživanje omogućilo je bolji uvid u razlike analiziranih obilježja počinjenja ubojstava u obitelji s obzirom na spol počinitelja te srodstvo žrtve i počinitelja, omogućavajući na taj način svojevrsnu povratnu informaciju stručnjacima kaznenopravnog sustava.

Ključne riječi: ubojstva u obitelji, obilježja počinjenja, spol počinitelja, srodstvo žrtve i počinitelja.

1. UVOD

Obitelj je primarna i najvažnija sredina svakog ljudskog bića. Poznato je da niti jedna obitelj nije idealna jer u svakoj obitelji prije ili kasnije, rjeđe ili češće dolazi do razmirica i sukoba. Nažalost takve razmirice i sukobi u pojedinim obiteljima dobivaju i destruktivniju dimenziju koja rezultira nasiljem u obitelji, a ponekad i najtežom mogućom posljedicom – smrti člana obitelji. Život je najviše pravno dobro zbog čega se on štiti i putem kaznenog prava. Najteža posljedica do koje može doći napadom na život je smrt. Ako se radi o namjernom lišavanju života govorimo o kaznenom djelu ubojstva ili o kvalificiranom obliku ubojstva, odnosno o teškom ubojstvu. Žrtva i počinitelj mogu biti povezani na različite načine pa tako i obiteljskim srodstvom. Ako se govori o ubojstvima u obitelji može se reći kako se u posljednjih nekoliko godina primjećuje sve češća medijska eksponiranost, ali i državni interes za problem obiteljskog nasilja, posebice kada takvo nasilje završava smrtnim ishodom. U Hrvatskoj pojedini znanstvenici (Kozarić-Kovačić, 1996; Kovčo, 1997; Singer, Kovčo, 1999; Celinščak Meter, 2001; Singer i sur., 2005) bavili su se istraživanjem pojedinih aspekata svih ubojstava, ali i istraživanjem pojedinih aspekata ubojstava u obitelji (Kovčo, 1996; Nađ, 2001; Dundović, 2008; Pavliček, Milivojević Antoliš, Matijević 2012; Pavliček i sur., 2014). Ubojstva u obitelji predmet su znanstvenog interesa i mnogobrojnih inozemnih znanstvenika (Mercy, Saltzman, 1989; Aldridge, Browne, 2003; Dobash, R.E., Dobash, R.P., Cavanaugh, Lewis, 2004; Mohanty, Panigrahi, Mohanty, Das, 2004; Chan, Beh, Broadhurst, 2010; Diem, Pizarro, 2010) pa su se tako, primjerice tražile

²⁷⁰ dr. sc. Mirjana Kondor-Langer, Policijska uprava zagrebačka, MUP RH, e-mail: mirjana.kondor@zg.t-com.hr

povezanosti socijalnih karakteristika s ubojstvima intimnih i neintimnih partnera (Kivivuori i Lehti, 2012) ili pak razlike u ubojstvima intimnih partnera s obzirom na spol počinitelja (Swatt, 2006).

U ovom radu prikazan je dio rezultata projekta pod nazivom „Kriminološki i kaznenopravni aspekti ubojstva i teškog ubojstva u obitelji“, a odnose se na obilježja izvršenja ubojstava u obitelji u odnosu na spol počinitelja te srodstvo žrtve i počinitelja.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

2.1. Cilj istraživanja

Cilj je provedenog istraživanja dobiti bolji uvid u pojedina analizirana obilježja počinjenja ubojstava u obitelji, dok je specifični cilj istraživanja utvrđivanje razlika u pojedinim analiziranim obilježjima s obzirom na spol počinitelja te s obzirom na srodstvo između počinitelja i žrtve.

2.2. Uzorak

Za uzorak istraživanja korišteni su sekundarni izvori podataka, i to prikupljeni policijski spisi ubojstava i teških ubojstava u obitelji počinjenih na području Republike Hrvatske u razdoblju od 1. 1. 2005. godine do 31. 12. 2010. godine.

Za potrebe provedenog istraživanja korištena je posljednja novelirana definicija obitelji iz Kaznenog zakona iz 1997. godine (bračni i izvanbračni drug, bivši bračni i izvanbračni drug, rođak po krvi u ravnoj lozi, posvojenik i posvojitelj, rođak u pobočnoj liniji do trećeg stupnja zaključno i srođnik po tazbini do drugog stupnja zaključno) koja je proširena odnosima između djece jednog roditelja (polubraća i polusestre) i odnosima drugog roditelja prema djeci svojeg sadašnjeg ili bivšega bračnog ili izvanbračnog druga. Također je korištena definicija pojma izvanbračne zajednice iz Obiteljskog zakona iz 2003. godine (životna zajednica neudane žene i neoženjenog muškarca koja traje najmanje tri godine ili kraće, ako je u njoj rođeno zajedničko dijete).

Tijekom istraživanja ukupno je analizirano 113 ubojstava i teških ubojstava, a uzorak istraživanja obuhvatio je 113 počinitelja i 128 žrtava, s obzirom na to da je određeni broj počinitelja počinio kazneno djelo na štetu više žrtava. Budući da je broj žrtava (N=128) veći od broja počinitelja (N=113), kod pojedinih ukrštenih varijabli s obzirom na veći broj žrtava uzet je samo jedan odnos počinitelja i žrtve tako da ukupan broj odgovara ukupnom broju počinitelja (N=113).

2.3. Instrument

Podatci potrebni za realizaciju ovog istraživanja prikupljeni su s pomoću, u tu svrhu, posebno sastavljenog anketnog upitnika. Anketni upitnik je sadržavao ukupno 148 varijabli koje su bile podijeljene u 6 cjelina, i to: obilježja djela, obilježja počinitelja, obilježja žrtve, ranije delinkventno ponašanje počinitelja, ranije delinkventno ponašanje žrtve i tijek postupka. Za potrebe ovog istraživanja korištena je skupina varijabli koja opisuju neka obilježja djela, i to sljedećih osam varijabli:

1. nazočnost osoba počinjenju kaznenog djela,
2. prethodni sukob počinitelja i žrtve,
3. sredstvo počinjenja,
4. posjedovanje varenog oružja, ako je kazneno djelo počinjeno njime,
5. utjecaj opojnih sredstava na žrtvu *tempore criminis*,

6. utjecaj opojnih sredstava na počinitelja *tempore criminis*,
7. motiv počinjenja kaznenog djela i
8. udaljenje počinitelja sa mjesta počinjenja.

Uz ovih osam varijabli korištene su i varijabla srodstva žrtve i počinitelja i varijabla spola počinitelja.

2.4. Način provođenja istraživanja

Od Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske u prosincu 2011. godine dobivena je suglasnost za provedbu istraživanja pod nazivom „Kriminološki i kaznenopravni aspekti ubojstva i teškoga ubojstva u obitelji“. Nije tražena posebna suglasnost Etičkog povjerenstva koja se obično traži prilikom istraživanja koja kao ispitanike uključuju ljude, s obzirom na to da se radilo o istraživanju koje je temeljeno na analizi sekundarnih podataka. U smislu generalnih etičkih principa u znanstvenim istraživanjima poštovana je anonimnost počinitelja i žrtava pa identifikacijski podatci nisu unošeni u anketne upitnike. Istraživanje je provedeno od ožujka 2012. do veljače 2013. godine tako da su popunjavani anketni upitnici temeljem uvida u policijske spise i presude.

2.5. Način obrade podataka

Nakon dovršenog prikupljanja podataka, podatci iz anketnih upitnika uneseni su u bazu podataka u statističkom računalnom programu SPSS (verzija 16.0), a nakon unosa podataka obavljena je logička kontrola. Za potrebe definiranih ciljeva istraživanja korištena je deskriptivna statistika, a za utvrđivanje statistički značajnih razlika u analiziranim obilježjima korišten je Hi - kvadrat test (razina značajnosti – $p < 0,05$).

3. REZULTATI I RASPRAVA

3.1. Neka obilježja izvršenja ubojstva u obitelji u odnosu na srodstvo žrtve i počinitelja

Ako se u uzorku sagledava srodstvo žrtve i počinitelja (N=128), vidljivo je kako je relativno najviše i jednako ubojstava u obitelji počinjeno na štetu bračnih drugova i rođaka po krvi u ravnoj liniji s relativnim udjelima u ukupnom broju ubojstava u obitelji od 36,7%. Preostali relativni udio odnosi se na ubojstva između drugih srodnika, koja zbog malih frekvencija obuhvaćaju ubojstva između izvanbračnih drugova, bivših bračnih drugova, bivših izvanbračnih drugova, rođaka u pobočnoj liniji do trećeg stupnja zaključno, ubojstva srodnika po tzbini do drugog stupnja zaključno te ubojstvo maćehe, pokćerke i polubrata. Relativni udio ubojstava između drugih srodnika u promatranom uzorku iznosi 26,6%. Varijabla koja definira srodstvo žrtve i počinitelja razmatrana je u odnosu sa 8 varijabli koje se odnose na neka obilježja izvršenja ubojstava u obitelji.

Provedeno istraživanje potvrdilo je poznatu činjenicu kako se razmirice i sukobi u obitelji događaju unutar „četiri zida“ i bez svjedoka, a ako i postoje svjedoci najčešće se radi o članovima obitelji što je ujedno povezano s prostorom počinjenja s obzirom na to da se takva ubojstva najčešće čine u stanovima ili kućama u kojima žrtve i počinitelji zajedno žive. Varijabla koja definira nazočnost osoba ubojstvu u odnosu s varijablom koja definira vrstu srodničkog odnosa pokazuje određene razlike koje su statistički značajne.

Naime, ako se sagleda je li netko od osoba svjedočio ubojstvu između bračnih drugova, rođaka po krvi u ravnoj lozi ili ubojstvu između drugih srodnika, vidljivo je da kod ubojstava između bračnih drugova u 74,5% slučajeva nije bilo svjedoka. U najvećem broju slučajeva i kod ostale dvije vrste srodničkih ubojstava

nije bilo svjedoka (rođaci po krvi u ravnoj lozi 78,7%, drugi srodnici 52,9%). Ako su ubojstvima u obitelji svjedočile osobe kod sve tri vrste srodničkih ubojstava vidljivo je kako se relativno najčešće radilo o drugim članovima obitelji (bračni drugovi u 21,3%, rođaci po krvi u ravnoj lozi 19,1%, drugi srodnici 29,4%).

Tablica 1: Nazočnost osoba ubojstvu u obitelji u odnosu na srodstvo žrtve i počinitelja

	bračni drug		rođak po krvi u ravnoj lozi		drugo srodstvo		χ^2 -test (df=4)
	ap.	%	ap.	%	ap.	%	
ne	35	74,5	37	78,7	18	52,9	10,599*
drugi članovi obitelji	10	21,3	9	19,1	10	29,4	
građani	2	4,3	1	2,1	6	17,6	
ukupno	47	100	47	100	34	100	

Legenda: *razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

Može se postaviti pitanje je li prije počinjenja ubojstva u obitelji došlo do neke vrste sukoba između bračnih drugova, rođaka po krvi u ravnoj lozi ili između drugih srodnika. Iz dobivenih rezultata vidljivo je kako u najvećem broj slučajeva u sva tri srodnička odnosa nije dolazilo do sukoba prije ubojstva (bračni drugovi 40,4%, rođaci po krvi u ravnoj lozi 38,3%, drugi srodnici 50,0%). Nadalje, kod bračnih ubojstava i ubojstava između rođaka po krvi u ravnoj lozi vidljivo je kako su s jednakim relativnim udjelima od 19,1%, odnosno 23,4% zastupljeni verbalni i verbalni i fizički sukobi između žrtve i počinitelja prije ubojstva. Kod ubojstava između drugih srodnika u 26,5% slučajeva prije ubojstva došlo je do verbalnog sukoba između žrtve i počinitelja te verbalnog i fizičkog sukoba (14,7%). Treba spomenuti kako kod bračnih ubojstava u 9 slučajeva, zatim kod ubojstava između rođaka po krvi u ravnoj lozi u 6 slučajeva te kod ubojstava drugih srodnika u jednom slučaju nema podataka je li prije ubojstva došlo do sukoba između žrtve i počinitelja.

Tablica 2: Sukob žrtve i počinitelja *ante delictum* u odnosu na srodstvo žrtve i počinitelja

	bračni drug		rođak po krvi u ravnoj lozi		drugo srodstvo		χ^2 -test (df=8)
	ap.	%	ap.	%	ap.	%	
nema podataka	9	19,1	6	12,8	1	2,9	7,227
ne	19	40,4	18	38,3	17	50	
verbalni	9	19,1	11	23,4	9	26,5	
fizički	1	2,1	1	2,1	2	5,9	
verbalni i fizički	9	19,1	11	23,4	5	14,7	
ukupno	47	100	47	100	34	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

Kada se pogleda sredstvo počinjenja ubojstva u obitelji u relaciji sa srodstvom žrtve i počinitelja, kod ubojstava bračnih drugova vidljivo je kako su žrtve relativno najčešće ubijene vatrenim oružjem (36,2%), a potom hladnim oružjem (31,9%). Nakon vatrenog i hladnog oružja počinitelji su relativno najčešće usmrćivali žrtve uporabom fizičke snage odnosno rukama (14,9%), a potom tupotvrdim predmetima (10,6%). Za razliku od ubojstava bračnih drugova kod ubojstava između rođaka po krvi u ravnoj lozi počinitelji su žrtve relativno najčešće usmrćivali hladnim oružjem (29,8%) te podjednako vatrenim oružjem (25,5%) i tupotvrdim predmetima (23,4%). Kao i kod bračnih ubojstava počinitelji koji su usmrćivali druge srodnike relativno najčešće su to činili vatrenim oružjem (61,8%), a potom hladnim oružjem (20,6%). Treba napomenuti kako kod ubojstava između rođaka po krvi u ravnoj lozi u jednom slučaju nema podatka kojim je sredstvom žrtva ubijena.

Nađ je (2001;106) pronašao kako se ubojstva u pravilu događaju korištenjem hladnog ili vatrenog oružja. Za razliku od provedenog istraživanja, kod supružničkih ubojstava pronašao je da je dominantna uporaba hladnog oružja (51,0%). Kod ubojstva roditelj – dijete pronašao je da je podjednako zastupljena vlastita fizička snaga i hladno oružje (35,3%), a u ubojstvima dijete – roditelj najveća zastupljenost je hladnog oružja.

Slično kao i u provedenom istraživanju kod supružničkih ubojstava Mercy i Saltzman (1989) pronašli su kako je najveći broj žrtava usmrćenih od strane supružnika s udjelom od 71,5% usmrćen uporabom vatrenog oružja.

Kod korištenog sredstva izvršenja dobiveni su rezultati koji su slični ranijim provedenim istraživanjima na tom području, odnosno može se zaključiti kako je u sve tri vrste srodničkog odnosa počinitelj relativno najčešće za ubojstvo koristio vatreno ili hladno oružje, dok se korištenje hladnog oružja kao sredstva izvršenja može povezati s prostorom počinjenja ubojstva, najčešće se radi o zatvorenim prostorima – stanovi ili kuće žrtve i počinitelja, gdje je to sredstvo počiniteljima najdostupnije (npr. nož).

Tablica 3: Sredstvo počinjenja u odnosu na srodstvo žrtve i počinitelja

	bračni drug		rođak po krvi u ravnoj lozi		drugo srodstvo		χ^2 -test (df=14)
	ap.	%	ap.	%	ap.	%	
nema podataka	/	/	1	2,1	/	/	
rukama	7	14,9	6	12,8	/	/	
rukama i nogama	/	/	1	2,1	1	2,9	
tupotvrdim predmetom	5	10,6	11	23,4	2	5,9	
hladnim oružjem	15	31,9	14	29,8	7	20,6	21,935
vatrenim oružjem	17	36,2	12	25,5	21	61,8	
polio žrtvu lakozapaljivom tekućinom i zapalio	2	4,3	1	2,1	1	2,9	
drugo sredstvo	1	2,1	1	2,1	2	5,9	
ukupno	47	100	47	100	34	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

Ako se počiniteljevo posjedovanje vatrenog oružja kojim je počinjeno ubojstvo stavi u odnos sa srodstvom žrtve i počinitelja, kod ubojstava bračnih drugova vidljivo je kako je ono tada relativno najčešće počinjeno oružjem koje je počinitelj ilegalno posjedovao (87,5%). Nadalje, kod ubojstava između rođaka po krvi u ravnoj lozi vidljivo je kako je počinitelj u relativno podjednakom broju slučajeva oružje posjedovao ilegalno (45,0%) i legalno (37,5%) dok je u jednom slučaju koristio tuđe oružje. Ako su ubojstva između drugih srodnika počinjena uporabom vatrenog oružja, počinitelji su relativno najčešće oružje posjedovali ilegalno (93,3%) dok je u jednom slučaju počinitelj koji je legalno posjedovao vatreno oružje njime počinio ubojstvo.

S obzirom na veliku zastupljenost vatrenog oružja koje je počinitelj posjedovao ilegalno, može se reći da je provedeno istraživanje ponovno otvorilo pitanje dostupnosti, nabavke i posjedovanja ilegalnoga vatrenog oružja. Podatci o posjedovanju vatrenog oružja od strane počinitelja u odnosu na srodstvo žrtve i počinitelja pokazuju statističku značajnost.

Tablica 4: Počiniteljevo posjedovanje vatrenog oružja u odnosu na srodstvo žrtve i počinitelja

	bračni drug		rođak po krvi u ravnoj lozi		drugo srodstvo		χ^2 -test (df=6)
	ap.	%	ap.	%	ap.	%	
nije počinjeno vatrenim oružjem	29	64,4	33	80,5	12	44,4	
posjedovao ga je legalno	2	4,4	3	7,3	1	3,7	
posjedovao ga je ilegalno	14	31,1	4	9,8	14	51,9	15,897*
vatreno oružje je bilo tuđe	/	/	1	2,4	/	/	
ukupno	45	100	41	100	27	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

Sagledavajući utjecaj opojnih sredstava na žrtvu *tempore criminis* u odnosu na srodstvo žrtve i počinitelja, vidljivo je kako je relativno najviše žrtava u svim srodničkim odnosima *tempore criminis* bilo trijezno (bračni drugovi 57,4%, rođaci po krvi u ravnoj lozi 63,8%, drugi srodnici 55,9%). Razmatrajući ove podatke treba spomenuti kako kod ubojstava između bračnih drugova u 15 slučajeva, zatim kod ubojstava rođaka po krvi u ravnoj lozi u 11 slučajeva, a kod ubojstava između drugih srodnika u 8 slučajeva nema podataka o utjecaju opojnih sredstava na žrtvu *tempore criminis*.

Suprotne rezultate pronalazi Nađ (2001: 117) te navodi kako je 48,6% žrtava u vrijeme izvršenja djela bilo u alkoholiziranom stanju pri čemu su žrtve u ubojstvima tipa roditelj – dijete relativno najrjeđe bile pod utjecajem alkohola (32,4%), a relativno najčešće žrtve u ubojstvima tipa dijete – roditelj (56,3%).

Tablica 5: Utjecaj opojnih sredstava na žrtvu *tempore criminis* u odnosu na srodstvo žrtve i počinitelja

	bračni drug		rođak po krvi u ravnoj lozi		drugo srodstvo		χ^2 -test (df=6)
	ap.	%	ap.	%	ap.	%	
nema podataka	15	31,9	11	23,4	8	23,5	
triježna	27	57,4	30	63,8	19	55,9	
pod utjecajem alkohola	5	10,6	6	12,8	6	17,6	4,567
pod utjecajem droge	/	/	/	/	1	2,9	
ukupno	47	100	47	100	34	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

Kod utjecaja opojnih sredstava na počinitelja *tempore criminis* u odnosu na srodstvo žrtve i počinitelja dobili su se slični rezultati kao i kod žrtava. Naime, kod svih srodničkih odnosa vidljivo je da su počinitelji *tempore criminis* relativno najčešće bili triježni (bračni drugovi 44,4%, rođaci po krvi u ravnoj lozi 43,9%, drugi srodnici 40,7%). Ovdje treba spomenuti kako kod ubojstava između bračnih drugova u 13 slučajeva, zatim kod ubojstava rođaka u ravnoj lozi u 11 slučajeva, a kod ubojstava između drugih srodnika u 9 slučajeva nema podataka o utjecaju opojnih sredstava na počinitelja u vrijeme počinjenja ubojstva.

I ovdje Nađ (2001: 108) u svojem istraživanju pronalazi suprotne rezultate. Naime, utvrdio je kako je nešto više od polovice počinitelja (57,0%) u vrijeme izvršenja djela bilo pod utjecajem alkohola.

Tablica 6: Utjecaj opojnih sredstava na počinitelja *tempore criminis* u odnosu na srodstvo žrtve i počinitelja

	bračni drug		rođak po krvi u ravnoj lozi		drugo srodstvo		χ^2 -test (df=8)
	ap.	%	ap.	%	ap.	%	
nema podataka	13	28,9	11	26,8	9	33,3	
triježan	20	44,4	18	43,9	11	40,7	
pod utjecajem alkohola	9	20	11	26,8	6	22,2	
pod utjecajem droge	1	2,2	/	/	1	3,7	3,355
pod utjecajem lijekova	2	4,4	1	2,4	/	/	
ukupno	45	100	41	100	27	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

Motiv počinjenja ubojstva u obitelji u relaciji sa srodstvom žrtve i počinitelja pokazuje statističku značajnost. Naime, kod ubojstava bračnih drugova relativno najčešći su motivi ljubomora (25,5%) i narušeni obiteljski odnosi (23,4%). Nakon toga s jednakim relativnim udjelima kao motivi pojavljuju se počiniteljeva bolest (12,8%) i napuštanje od strane žrtve (12,8%). U 10,6% slučajeva ubojstava bračnih drugova motiv nije utvrđen. Kod ubojstava rođaka po krvi u ravnoj lozi kao relativno najčešći motivi pojavljuju se narušeni obiteljski odnosi (46,8%) i počiniteljeva bolest (25,5%) dok se kod ubojstava između drugih srodnika kao relativno najčešći motivi pojavljuju narušeni obiteljski odnosi (26,5%), napuštanje od strane žrtve (17,6%), počiniteljeva bolest (14,7%) te s jednakim relativnim udjelima od 11,8% imovinskopravni odnosi i ljubomora. Ovdje treba napomenuti kako kategorija motiva – narušeni obiteljski odnosi obuhvaća međusobne sukobe žrtve i počinitelja, netrpeljivost, nezadovoljstvo obiteljskim prilikama, žrtvina prigovaranja, žrtvina maltretiranja (npr. žrtvino maltretiranje drugih članova obitelji, žrtvino vrijeđanje), sukobe među članovima obitelji, sukobe žrtve i počinitelja oko djece, okrivljavanja za smrt pojedinih članova obitelji i okrivljavanja za brakorazvod.

Po pitanju motiva Nađ (2001: 119,120) kod glavnih motiva za počinjenje ubojstva u obitelji pronalazi kako većina otpada na bračne razmirice (35,0%) i druge razmirice (24,8%). Kod supružničkih ubojstava najzastupljenije su bračne razmirice (68,6%) pa potom ljubomora (12,7%). Zatim, kod ubojstava tipa roditelj – dijete kao motiv dominantne su druge razmirice (28,2%), s istom učestalošću pojavljuju se i prepirke iz drugih razloga i drugi motivi (17,6%), a potom bračne razmirice (14,7%). U skupini dijete – roditelj najčešći motiv su druge obiteljske razmirice (68,8%).

Tablica 7: Motiv počinjenja u odnosu na srodstvo žrtve i počinitelja

	bračni drug		rođak po krvi u ravnoj lozi		drugo srodstvo		χ^2 -test (df=18)
	ap.	%	ap.	%	ap.	%	
alkoholizam žrtve	2	4,3	1	2,1	1	2,9	
imovinskopravni odnosi	2	4,3	2	4,3	4	11,8	
počiniteljeva bolest	6	12,8	12	25,5	5	14,7	
brakorazvod	2	4,3	2	4,3	/	/	
narušeni obiteljski odnosi	11	23,4	22	46,8	9	26,5	
ljubomora	12	25,5	1	2,1	4	11,8	34,696*
alkoholizam počinitelja	1	2,1	/	/	1	2,9	
neutvrđen	5	10,6	4	8,5	1	2,9	
napuštanje od strane žrtve	6	12,8	/	/	6	17,6	
drugi motivi	/	/	3	6,4	3	8,8	
ukupno	47	100	47	100	34	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

S obzirom na to da se radi o ubojstvima kod kojih je identitet počinitelja u najvećem broju slučajeva odmah poznat policijskim službenicima, uzeta je u obzir i varijabla koja definira počiniteljevo udaljenje s mjesta događaja u odnosu na srodstvo počinitelja i žrtve, a koja pokazuje određene razlike koje su statistički značajne. Iz dobivenih podataka vidljivo je kako je počinitelj nakon ubojstva bračnog druga relativno najčešće činio samoubojstvo (35,6%) dok je u 11,1% slučajeva pokušao samoubojstvo. U 28,9% slučajeva naknadno je pronađen, a u 22,2% slučajeva čekao je dolazak policijskih službenika. Kod ubojstava rođaka po krvi u ravnoj lozi relativno najveći broj počinitelja je nakon počinjenog ubojstva čekao dolazak policijskih službenika (58,5%), a potom slijedi gotovo podjednak broj počinitelja koji su naknadno pronađeni (22,0%) i onih koji su nakon ubojstva počinili samoubojstvo (19,5%) dok niti jedan počinitelj nije pokušao samoubojstvo. Kod ubojstava između drugih srodnika vidljivo je kako je relativno najveći broj počinitelja čekao dolazak policijskih službenika (37,0%), a potom slijedi relativno jednak udio počinitelja koji su naknadno pronađeni i onih koji su nakon ubojstva počinili samoubojstvo s udjelom od 29,6% dok je samo jedan počinitelj pokušao samoubojstvo.

Vezano za činjenje samoubojstva nakon ubojstva u obitelji, Nađ (2001, 114) pronalazi kako je 7,5% počinitelja nakon počinjenja ubojstva u obitelji pokušalo samoubojstvo. Dok su Bridges i Lester (2011) pronašli kako se od ukupnog broja slučajeva ubojstava praćenih samoubojstvom u 1231 slučaju radilo o ubojstvu i samoubojstvu između bračnih drugova nakon čega je slijedilo 330 ubojstava praćenih samoubojstvom između rođaka po krvi u ravnoj lozi (roditelja i djece i obratno).

Tablica 8: Udaljenje počinitelja s mjesta počinjenja u odnosu na srodstvo žrtve i počinitelja

	bračni drug		rođak po krvi u ravnoj lozi		drugo srodstvo		χ^2 -test (df=8)
	ap.	%	ap.	%	ap.	%	
naknadno pronađen	13	28,9	9	22	8	29,6	
čeka dolazak policijskih službenika	10	22,2	24	58,5	10	37	
počinio samoubojstvo	16	35,6	8	19,5	8	29,6	16,458*
pokušao samoubojstvo	5	11,1	/	/	1	3,7	
zatečen policijskim službenicima	1	2,2	/	/	/	/	
ukupno	45	100	41	100	27	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

3.2. Neka obilježja izvršenja ubojstva u obitelji u odnosu na spol počinitelja

Varijabla koja se odnosi na spol počinitelja je neizostavni dio kriminoloških istraživanja. Ako se u uzorku istraživanja sagleda spol počinitelja (N=113), vidljivo je kako je od ukupnog broja počinitelja ubojstava u obitelji u periodu od 2005. do 2010. godine ubojstvo u obitelji činilo 90,3% počinitelja koji su bili muškog spola.

Prema podacima o prijavljenim punoljetnim počiniteljima kaznenih djela u 2012. godini Državnog zavoda za statistiku, udio punoljetnih osoba ženskog spola u ukupnom broju prijavljenih osoba za kaznena djela u razdoblju od 2005. do 2010. godine u Republici Hrvatskoj iznosio je 13,3% dok je iz analiziranog uzorka vidljivo kako je udio počiniteljica u ukupnom uzorku iznosio 9,7.

Varijabla koja definira spol počinitelja razmatrana je u odnosu sa 8 varijabli koje se odnose na neka obilježja izvršenja ubojstava u obitelji.

Ako se sagleda je li tijekom izvršenja ubojstva u obitelji bilo očevidaca, kod počinitelja oba spola vidljivo je da u najvećem broju slučajeva nije bilo svjedoka. Kod počinitelja muškog spola pronađeno je kako je u 19,6% slučajeva ubojstvu nazočio netko od drugih članova obitelji, a u 8,8% slučajeva osoba koja nije bila član obitelji. Kod počiniteljica se pronalazi da ukoliko su neke osobe nazočile ubojstvu u obitelji da se isključivo radilo o članovima obitelji.

Tablica 9: Nazočnost osoba ubojstvu u obitelji u odnosu na spol počinitelja

	muško		žensko		χ^2 -test (df=2)
	ap.	%	ap.	%	
ne	73	71,6	8	72,7	1,259
drugi članovi obitelji	20	19,6	3	27,3	
građani	9	8,8	/	/	
ukupno	102	100	11	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

Kod sukoba koji je prethodio počinjenju ubojstva u obitelji u odnosu na spol počinitelja treba napomenuti kako kod počinitelja muškog spola u 15 slučajeva, a kod počiniteljica u jednom slučaju nema podatka je li došlo do sukoba između žrtve i počinitelja prije ubojstva u obitelji. Nadalje, kod počinitelja muškog spola vidljivo je kako je u 27,5% slučajeva došlo do verbalnog sukoba između počinitelja i žrtve, zatim do verbalnog i fizičkog sukoba s relativnim udjelom od 19,6%, dok je relativno najmanje dolazilo samo do fizičkog sukoba (2,9%), Kod počiniteljica vidljivo je kako je relativno najčešće prije počinjenja ubojstva u obitelji dolazilo do verbalnog i fizičkog sukoba (45,5%). Isto tako treba spomenuti kako se počinitelji muškog spola u 35,3 % slučajeva nisu sukobili sa žrtvama prije počinjenja ubojstva u obitelji dok se kod počiniteljica pronalazi kako se one u 27,3% slučajeva prije počinjenja ubojstva u obitelji nisu sukobljavale sa žrtvom.

Swatt (2006: 287) navodi kako je 53,6% počinitelja muškog spola svoju intimnu partnericu ozlijedilo prije ubojstva, dok su počiniteljice u samo 3,5% slučajeva prije ubojstva ozljeđivale svog intimnog partnera.

Tablica 10: Sukob žrtve i počinitelja *ante delictum* u odnosu na spol počinitelja

	muško		žensko		χ^2 -test (df=4)
	ap.	%	ap.	%	
nema podataka	15	14,7	1	9,1	5,769
ne	36	35,3	3	27,3	
verbalni	28	27,5	1	9,1	
fizički	3	2,9	1	9,1	
verbalni i fizički	20	19,6	5	45,5	
ukupno	102	100	11	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

Sagledavajući sredstvo počinjenja ubojstva u obitelji u odnosu na spol počinitelja vidljive su određene razlike koje pokazuju statističku značajnost. Podatci su pokazali kako je relativno najviše počinitelja muškog spola žrtve usmrćivalo uporabom vatrenog oružja (38,2%), a potom hladnim oružjem (27,5%). Potom su žrtve usmrćivali uporabom nekog tupotvrdog predmeta (13,7%) i uporabom fizičke snage odnosno rukama (11,8%). Kod počiniteljica je vidljivo kako su one žrtve relativno najčešće usmrćivale uporabom hladnog oružja (54,5%) te nekim tupotvrdim predmetom (27,3%). Svakako treba navesti kako kod

počiniteljica u jednom slučaju nije poznato koje je sredstvo upotrijebila za usmrćenje, ali i naglasiti interesantan podatak kako niti jedna počiniteljica ubojstvo u obitelji nije počinila vatrenim oružjem.

Kovčo (1996: 115) navodi kako se muškarci pri počinjenju djela najčešće služe hladnim (44,7%) i vatrenim oružjem (29,8%) dok se žene najčešće koriste hladnim oružjem (54,5%) i oruđem (20%). Također pronalazi interesantan podatak da je gotovo podjednak broj muškaraca (6,4%) i žena (5,5%) usmrtio žrtvu vlastitom snagom. Za razliku od ovog istraživanja Kovčo (1997, 255) u svojem istraživanju zamijetila je interesantan podatak kako relativno znatan broj žena počinitelja ubojstava koristi vatreno oružje te je zamijetila veću uporabu vlastite fizičke snage ženskih počinitelja od muških.

Swatt (2006, 287) u svojem istraživanju pronalazi da su počiniteljice kao sredstvo počinjenja u 78,6% slučajeva koristile nož, a u 17,9% slučajeva vatreno oružje (pištolj) dok su počinitelji muškog spola u 28% slučajeva koristili nož, a u 40,4% vatreno oružje.

Tablica 11: Sredstvo počinjenja u odnosu na spol počinitelja

	muško		žensko		χ^2 -test (df=7)
	ap.	%	ap.	%	
nema podataka	/	/	1	9,1	
rukama	12	11,8	1	9,1	
rukama i nogama	2	2	/	/	
tupotvrđim predmetom	14	13,7	3	27,3	
hladnim oružjem	28	27,5	6	54,5	
vatrenim oružjem	39	38,2	/	/	18,145*
polio žrtvu					
lako zapaljivom	3	2,9	/	/	
tekućinom i zapalio					
drugim sredstvom	4	3,9	/	/	
ukupno	102	100	11	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

Ako je ubojstvo u obitelji počinjeno uporabom vatrenog oružja onda je vrlo važno vidjeti jesu li počinitelji muškog spola, s obzirom na to da počiniteljice nisu činile ubojstvo vatrenim oružjem, vatreno oružje posjedovali legalno ili ilegalno. Iz dobivenih podataka vidljivo je kako je relativno najveći udio počinitelja muškog spola koji su vatreno oružje kojim su počinili ubojstvo u obitelji posjedovali ilegalno (82,1%). Počinitelja muškog spola koji su vatreno oružje posjedovali legalno bilo je 15,3%, a jedan počinitelj je za ubojstvo u obitelji koristio tuđe oružje. Bitno je naglasiti kako počinitelji muškog spola u 61,8% slučajeva ubojstvo u obitelji nisu počinili vatrenim oružjem.

Tablica 12: Počiniteljevo posjedovanje vatrenog oružja u odnosu na spol počinitelja

	muško		žensko		χ^2 -test (df=3)
	ap.	%	ap.	%	
nije počinjeno vatrenim oružjem	63	61,8	11	100	6,422
posjedovao ga je legalno	6	5,9	/	/	
posjedovao ga je ilegalno	32	31,4	/	/	
vatreno oružje je bilo tuđe	1	1	/	/	
ukupno	102	100	11	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

Ako se utjecaj opojnih sredstava na žrtvu *tempore criminis* sagleda u odnosu na spol počinitelja, kod oba spola vidljivo je kako su relativno najčešće usmrćivali žrtve koje nisu bile pod utjecajem alkohola (počinitelji 55,9% i počiniteljice 45,5%), a potom žrtve koje su bile pod utjecajem alkohola (počinitelji 11,8% i počiniteljice 36,4%). Ovdje treba spomenuti kako u 32 slučaja u kojima su počinitelji bili muškog spola nema podatka o utjecaju opojnih sredstava na žrtvu u vrijeme počinjenja ubojstva dok se kod počiniteljica takav podatak pronalazi u dva slučaja.

Tablica 13: Utjecaj opojnih sredstava na žrtvu *tempore criminis* u odnosu na spolom počinitelja

	muško		žensko		χ^2 -test (df=3)
	ap.	%	ap.	%	
nema podataka	32	31,4	2	18,2	5,122
triježna	57	55,9	5	45,5	
pod utjecajem alkohola	12	11,8	4	36,4	
pod utjecajem droge	1	1	/	/	
ukupno	102	100	11	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

Ako se utjecaj opojnih sredstava na počinitelja *tempore criminis* stavi u relaciju sa spolom počinitelja, vidljivo je kako kod počinitelja muškog spola u 30,4% slučajeva, a kod počiniteljica u 18,2% slučajeva nema podatka jesu li u vrijeme počinjenja ubojstva u obitelji bili pod utjecajem opojnih sredstava. Kod počinitelja

muškog spola relativno najveći broj njih u vrijeme počinjenja nije bio pod utjecajem alkohola (45,1%), a nakon njih 20,6% počinitelja bilo je pod utjecajem alkohola dok ih je s jednakim relativnim udjelom od 2,0% bilo pod utjecajem droge ili lijekova. Za razliku od počinitelja relativno najveći broj počiniteljica je *tempore criminis* bilo pod utjecajem alkohola 45,5% dok njih 27,3% u vrijeme počinjenja nije bilo pod utjecajem alkohola.

Pavliček, Milivojević Antoliš i Matijević (2012, 929) pronalaze znatan utjecaj opojnih sredstava na počinitelja u vrijeme počinjenja ubojstva i pokušaja ubojstva u obitelji koji je izraženiji kod muških počinitelja (42,2%), ali je visok i kod počiniteljica te iznosi 32,6%.

Kod počinitelja ubojstava Kovčo (1997, 257) pronašla je kako je više od jedne polovice počinitelja djelo izvršilo pod utjecajem alkohola. U odnosu na spol pronalazi kako je dvije trećine muškaraca djelo počinilo u pijanom stanju dok je dvije trećine žena djelo činilo u trijeznom stanju iako iznenađuje podatak da je jedna trećina žena djelo počinila u alkoholiziranom stanju.

Dundović (2008, 192) pronalazi kako je od 77 počinitelja 52,4% u vrijeme ubojstva intimnog partnera bilo u pijanom stanju. Slične podatke nalazi Kovčo (1996, 119) i to da je 51% ispitanika djelo počinio u alkoholiziranom stanju, i to 61,7% muškaraca i 41,8% žena.

U svojem istraživanju Kivivuori i Lehti (2011, 70) pronalaze kako je kod ubojstava intimnog partnera od strane počinitelja muškog spola njih 77% u vrijeme počinjenja bilo pod utjecajem alkohola ili droge.

I ovo istraživanje pokazalo je kako je kod počiniteljica vrlo veliki udio onih koje su u vrijeme počinjenja ubojstva u obitelji bile pod utjecajem alkohola (45,5%) dok ih je nešto malo više od 1/4 *tempore criminis* bilo trijezno, a jedna počiniteljica je bila pod utjecajem lijekova.

Tablica 14: Utjecaj opojnih sredstava na počinitelja *tempore criminis* u odnosu na spol počinitelja

	muško		žensko		χ^2 -test (df=4)
	ap.	%	ap.	%	
nema podataka	31	30,4	2	18,2	
trijezan	46	45,1	3	27,3	
pod utjecajem alkohola	21	20,6	5	45,5	
pod utjecajem droge	2	2	/	/	6,020
pod utjecajem lijekova	2	2	1	9,1	
ukupno	102	100	11	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

Motiv počinjenja ubojstva u obitelji u relaciji sa spolom počinitelja kod počinitelja muškog spola pokazao je kako su oni relativno najčešće usmrćivali člana obitelji zbog narušenih obiteljskih odnosa (30,4%), ljubomore (15,7%), počiniteljeve bolesti (14,7%) te zbog napuštanja od strane žrtve (11,8%) dok se kod počiniteljica kao motiv ističu narušeni obiteljski odnosi (72,7%).

Englander (1997) uočila je kako je 83% muškaraca usmrtilo svoju suprugu zbog ljubomore. Slične rezultate u svojem uzorku pronalazi Kovčo (1996:116) i to kako muški počinitelji najčešće ubijaju žrtvu iz ljubomore (31,9%), a žene zbog bračnih razmirica (56,9%).

Tablica 15: Motiv počinjenja u odnosu na spol počinitelja

	muško		žensko		χ^2 -test (df=9)
	ap.	%	ap.	%	
alkoholizam žrtve	4	3,9	/	/	
imovinskopravni odnosi	6	5,9	1	9,1	
počiniteljeva bolest	15	14,7	/	/	
brakorazvod	3	2,9	/	/	
narušeni obiteljski odnosi	31	30,4	8	72,7	
ljubomora	16	15,7	/	/	12,668
alkoholizam počinitelja	2	2	/	/	
neutvrđen	8	7,8	2	18,2	
napuštanje od strane žrtve	12	11,8	/	/	
drugi motivi	5	4,9	/	/	
ukupno	102	100	11	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

I na kraju, ako se sagleda varijabla koja se odnosi na udaljenje počinitelja s mjesta događaja u odnosu na spol, vidljivo je kako su počinitelji muškog spola u 37,3% slučajeva čekali dolazak policijskih službenika, a nakon toga u 29,4% slučajeva činili su samoubojstvo, dok je 26,5% počinitelja naknadno pronađeno. Od ukupnog broja počinitelja muškog spola njih 5,9% pokušalo je samoubojstvo. Relativno je najveći broj počiniteljica nakon počinjenja ubojstva u obitelji čekalo dolazak policijskih službenika (54,5%), zatim je njih 27,3% naknadno pronađeno, a 18,2% počiniteljica je počinilo samoubojstvo. Niti jedna počiniteljica nakon ubojstva u obitelji nije pokušala samoubojstvo.

U svojem promatranom uzorku Kovčo (1997, 272) pronalazi kako je u 5,7% slučajeva nakon počinjenja ubojstva prisutno samoubojstvo ili pokušaj, pri čemu žene gotovo četiri puta češće od muškaraca pokušavaju ili čine samoubojstvo. Nadalje Kovčo (1996, 118) pronalazi kako je 15% muških počinitelja nakon ubojstva pokušalo samoubojstvo te svega 0,2% žena koje su ubile svog muškog partnera.

Tablica 16: Udaljenje počinitelja s mjesta počinjenja u odnosu na spol počinitelja

	muško		žensko		χ^2 -test (df=4)
	ap.	%	ap.	%	
naknadno pronađen	27	26,5	3	27,3	1,962
čekao dolazak policijskih službenika	38	37,3	6	54,5	
počinio samoubojstvo	30	29,4	2	18,2	
pokušao samoubojstvo	6	5,9	/	/	
zatečen po policijskim službenicima	1	1	/	/	
ukupno	102	100	11	100	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Prilikom promišljanja o praktičnoj vrijednosti dobivenih rezultata potrebno je spomenuti kako u pojedinim predmetima nije bilo moguće prikupiti potpune podatke za pojedine varijable iz kojeg razloga je formirana kategorija „nema podataka“. Međutim i kategorija „nema podataka“ nešto nam govori. Naime, relativno najveći nedostatak podataka vezan je uz varijable koje se odnose na utjecaj opojnih sredstava na žrtvu i počinitelja *tempore criminis*, što se može povezati s događajima u kojima su počinitelji nakon ubojstva činili samoubojstvo. Iako bi bilo vrlo vrijedno imati potpune podatke o alkoholiziranosti žrtve i počinitelja *tempore criminis* kako bi se u potpunosti dobila „slika“ o alkoholu kao kriminogenom čimbeniku, teško je očekivati postojanje takvog podatka, jer se kazneni postupak protiv počinitelja neće voditi zbog čega se vrlo vjerojatno nije ni utvrđivao stupanj alkoholiziranosti žrtve i počinitelja što inače iziskuje određene materijalne troškove.

Iz provedenog istraživanja proizlazi da bi policijski službenici prilikom kriminalističkih istraživanja ubojstava u obitelji nakon kojih je uslijedilo samoubojstvo ipak trebali uložiti više napora u utvrđivanju okolnosti i činjenica vezanih za ubojstvo-samoubojstvo u obitelji te u prikupljanju podataka vezanih za žrtve i počinitelje kako bi se dobio bolji uvid u okolnosti pod kojima se dogodilo ubojstvo. Valjalo bi prikupiti što više podataka o ranijem životu počinitelja i žrtve, što bi bilo od velike koristi za dobivanje cjelovite „slike“ ubojstava u obitelji te bi pomoglo prilikom identificiranja pojedinih rizičnih čimbenika koji uzrokuju ovakve fatalne posljedice.

I ovo istraživanje je ponovno otvorilo pitanje nabavke i ilegalnog posjedovanja vatrenog oružja pogotovo kod ubojstava bračnih drugova, a naročito kod ubojstava između drugih srodnika s obzirom na to da su počinitelji u gotovo svim slučajevima oružje ilegalno posjedovali. Osim nabavke i posjedovanja ilegalnog oružja otvara se pitanje i njegove dostupnosti, stoga je potrebno i dalje provoditi kampanje kojima bi se senzibilizirala i poticala javnost na dragovoljnu predaju oružja, ali i podizala svijest građana o

opasnostima vatrenog oružja za sigurnost. Tako bi se zlouporaba vatrenog oružja svela na najmanju moguću mjeru u čemu značajnu ulogu ima policija.

Iako je istraživanje pokazalo kako se ubojstva u obitelji i nasilje u obitelji najčešće događaju unutar četiri zida bez prisutnosti svjedoka, ono je pokazalo da često neposredno prije ubojstva u obitelji dolazi do neke vrste sukoba između počinitelja i žrtve, a često je u takvim obiteljima prisutno i ranije evidentirano nasilje. Potrebno je i dalje podizati svijest građana da se narušeni obiteljski odnosi, koji su se pokazali kao relativno najčešći motiv ubojstava u obitelji, ne rješavaju nasilnim putem, da je nasilje u obitelji vrlo negativna pojava u društvu koja može završiti smrtnim ishodom, da ono nije problem pojedinca i te obitelji već problem društva u cjelini.

Nasilje u obitelji pa tako i ubojstva u obitelji kao fatalan oblik nasilja u obitelji multikauzalna su pojava i kao takva zahtijevaju pažnju stručnjaka različitih struka koji bi svoje djelovanje usmjerili na područje prevencije. Valja imati na umu da su ubojstva u obitelji situacijski delikti i kao takvi se jako teško mogu prevenirati. Na tom području važno je kontinuirano prikupljati podatke i provoditi istraživanja ne samo ona koja se odnose na ubojstva u obitelji, već i na nasilje u obitelji kako bi se utvrdilo postojanje pojedinih rizičnih čimbenika koji mogu uzrokovati ovakve fatalne posljedice u obitelji. Detekcija takvih čimbenika omogućiti će povratne informacije na temelju kojih bi se mogli kreirati preventivni programi, strategije i kampanje kako bi se pokušalo ciljano djelovati na čimbenike koji omogućavaju ili poticajno djeluju na nastanak nasilja koje završava fatalnim ishodom.

LITERATURA

- Aldridge, M.L., Browne, K.D. (2003). Perpetrators of spousal Homicide, *Trauma, Violence, & Abuse*, 4, 265-276.
- Au, K.I., Beh, S.L. (2011). Injury patterns of sharp instrument homicides in Hong Kong, *Forensic Science International*, 204, 20.-204.
- Bridges, F. S., Lester, D. (2011). Homicide-suicide in the United States, 1968 – 1975. *Forensic Science International*, 206, 185-189.
- Celinščak Meter, A. (2001). *Agresivnost počiniteljica ubojstva*, Zagreb: Magistarski stručni rad.
- Chan, A.C.Y., Beh, P.S.L., Broadhurst, R.G. (2010). To Flee or Not: Postkilling Responses Among Intimate Partner Homicide Offenders in Hong Kong, *Homicide studies*, 14 (4),400-418.
- Diem, C., Pizarro, J.M. (2010). Social Structure and Family Homicides, *J Fam Viol*, 25, 521-532.
- Dobash, R.E., Dobash, R.P., Cavanaugh, K., & Lewis, R. (2004). Not an ordinary killer-Just an ordinary guy: When men murder an intimate woman partner, *Violence Against Women*, 10, 577-605.
- Dundović, D. (2008). Ubojstva intimnih partnera i alkohol, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1, 177-203.
- Englander, E. K. (1997). *Understanding violence*, Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kazneni zakon Republike Hrvatske. Narodne novine 110/97., 27/98., 50/00., 129/00., 51/01., 111/03., 190/03., 105/04, 84/05., 71/06., 110/07., 152/08.
- Kivivuori, J., Lehti, M. (2012). Social Correlates of Intimate Partner Homicide in Finland: Distinct or Shared With Other Homicide Types?, *Homicide Studies*, 16 (1), 60-77.
- Kovčo, I. (1996). Neke karakteristike ubojstava intimnih partnera u Hrvatskoj, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 3 (1), 111-126.
- Kovčo, I. (1997). *Razlike u nekim socio-ekonomskim, fenomenološkim i penološkim obilježjima počinitelja kaznenog djela ubojstva različitog spola*, Zagreb: Disertacija.
- Kozarić-Kovačić, D. (1996). *Alkoholičari počinitelji kaznenih djela protiv života i tijela*, Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.

- Mercy, J.A., Saltzman, L.E. (1989). Fatal violence among spouses in the United States, 1976 – 85, *Am J Pub Health*, 79 (5), 595-599.
- Mohanty, M.K., Panigrahi, M.K., Mohanty, S., Das, S.K. (2004). Victimiologic study of famile homicide, *Legal Medicine*, 6, 151-156.
- Nađ, I. (2001). *Obiteljska ubojstva u Republici Hrvatskoj*, Zagreb: Magistarski stručni rad.
- Obiteljski zakon. Narodne novine 116/03., 17/04., 136/04., 107/07., 57/11., 61/11.
- Pavliček, J., Milivojević Antoliš, L., Matijević, A. (2012). Neke rodne karakteristike počinitelja ubojstava i pokušaja ubojstava u obitelji, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 19(2), 917-934.
- Pavliček i sur. (2014). *Ubojstva u obitelji*, Zagreb: Međunarodno kriminalističko udruženje.
- Punoljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2012. (2013). *Statistička izvješća br. 1504*, Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Singer, M., Kovčo, I. (1999). *Kriminološke osobitosti počinitelja ubojstva u Hrvatskoj (punoljetni počinitelji)*, Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu.
- Singer, M. i sur. (2005). *Kriminologija delikata nasilja*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Swatt, Marc L. (2006). Exploring the Difference Between Male and Female Intimate Partner Homicides Revisiting the Concept of Situated Transactions, *Homicide Studies*, 10 (4), 279-292.

**SOME FEATURES OF MURDERS OF FAMILY MEMBERS IN RELATION TO THE
OFFENDER'S GENDER AND THE KINSHIP RELATIONSHIP BETWEEN THE VICTIM AND
THE OFFENDER**

Summary

The family is the primary and most important environment of each human being. It is well known that no family is ideal because in each family, sooner or later, more or less often, various disputes and conflicts occur. Unfortunately, in some families, such disputes and conflicts take on a more destructive dimension that results in family violence and sometimes even have the most serious consequence - death of a family member. In the last few years, we have witnessed increasing media exposure as well as growing state interest in the issue of family violence, especially when such violence has fatal consequences. Since this issue has not been supported by an adequate scientific interest, this paper analyses some features of the perpetration of murders of family members in relation to the offender's gender and the kinship relationship between the victim and the offender. Secondary data sources were used for the research sample, namely collected police files of murders and aggravated murders of family members committed on the territory of the Republic of Croatia in the period from 1 January 2005 until 31 December 2010. During the research, a total of 113 murders and aggravated murders were analysed. The research sample included 113 offenders and 128 victims since some of the offenders had committed a criminal offence to the detriment of several victims. From a practical aspect, the conducted research enabled better insight into the differences of the analysed features of perpetrated murders of family members considering the offender's gender and the kinship relationship between the victim and the offender, thus providing some sort of feedback to criminal law professionals.

Key words: *murders of family members, some features of the perpetration, offender's gender, kinship relationship between the victim and the offender.*

NASILJE KAO DOMINANTAN FAKTOR DELOVANJA KRIMINALNIH ORGANIZACIJA

Sažetak

Nasilje, kao društvena realnost, prati čoveka od njegovog nastanka. Kao destruktivna pojava, motivisana različitim interesima pojedinaca i grupa, uvek je privlačilo pažnju. Prisutno je u svim sferama života a oblici ispoljavanja su, po složenosti i posledicama koje izaziva, različiti. Nosioци nasilnih aktivnosti su pripadnici različitih društvenih grupa koje nemaju, uvek, iste ciljeve: dok je jednima cilj nanošenje štete, patnje, bola, drugima je, pre svega organizovanim kriminalnim grupama, nasilje sredstvo za ostvarenje višeg cilja – sticanje profita, bez obzira na to ko može stradati na tom putu. Svaki akt nasilja, ustvari, predstavlja kriminalni čin, bez obzira da li je konkretan akt zakonski inkriminisan. To znači da su akti nasilja kriminalni akti. Kriminal, dakle, svoj „pun“ izražaj dobija aktivnošću pojedinaca ili zajedničkim delovanjem više pripadnika kriminalne organizacije. Delovanje tih „nasilnika po opredeljenju“, autor posmatra u dva pravca: nasilje s ciljem očuvanja kriminalne organizacije i nasilje kao sredstvo za ostvarenje cilja organizacije. U prvom slučaju, posmatra se „značaj“ nasilja kroz uticaj koji ostvaruje u okviru nekih segmenata potrebnih za postojanje i opstanak kriminalne organizacije. Drugo je, ustvari, funkcionalno nasilje, kojim se omogućava ili olakšava ostvarivanje ciljeva organizacije. Takođe, posebna pažnja se poklanja fizičkom nasilju, kao dominantnom u delovanju kriminalne organizacije. Ceni se uticaj takve vrste nasilja, ukoliko se vrši unutar organizacije prema sopstvenim članovima, ali i ukoliko je usmereno prema drugima, odnosno van same organizacije.

Ključne reči: *nasilje, kriminal, kriminalna organizacija, destrukcija.*

1. UVOD

Istorija nasilja je, ustvari, istorija ljudskog društva. Gotovo da nema čoveka koji u svom životu nije bio žrtva nekog oblika nasilja. Možda takve akte, bilo zbog njihovog doživljaja bilo zbog intenziteta, nismo uvek prepoznavali kao nasilje ali se, ipak, radilo o određenom stepenu ljudske destruktivnosti koja se nalazi u svakom čoveku, a koja dolazi do izražaja u određenim društvenim (socijalnim) uslovima. Nastankom veze između te ljudske destruktivnosti i delikvencije, dolazi do pojave nasilničkog kriminaliteta, sa čovekom u glavnoj ulozi.

Kao posebno polje proučavanja, nasilje se javlja kasno u okviru šire istorije kriminala. To „odlaganje“ detaljnijeg bavljenja nasiljem, može se objasniti ranijom preokupacijom naučnika, uglavnom, samim kriminalnim aktima. Tek kasnije, kada je kriminal počeo da poprima različit nasilni karakter, javila se potreba novog teorijskog pristupa proučavanja nasilja, kao istorijskog fenomena.

Nasilje je izuzetno složena pojava i posledica je delovanja različitih činilaca koji, svaki na određeni način, utiču na njegovo ispoljavanje i intenzitet. Najčešće, predstavlja zloupotrebu sile kojom se vrši nečije povređivanje ili uništavaju dobra. Terminološki se, uglavnom, vezuje za agresivnost i u tom smislu shvata kao ispoljavanje napadačkog ponašanja (Cannavici, 1999). To je ponašanje kojim se neopravdano nanosi

²⁷¹ Dr.sc. Željko Ninčić, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije – Uprava policije, e-mail: zeljko.nincic@gmail.com

šteta drugome, može biti verbalno ili neverbalno i ispoljavati kao fizičko ili psihičko povređivanje. Ono, u najvećoj meri, sugerise nedozvoljenost nanošenja štete (Popadić, Plut, 2007). Svetska zdravstvena organizacija nasilje definiše kao namerno korišćenje fizičke snage ili moći, pretnjom ili akcijom prema sebi, drugoj osobi, prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, koje rezultira ili postoji velika verovatnoća da će rezultirati povredom, smrću, psihološkom štetom, nerazvijenošću ili deprivacijom. Najčešće se radi o ekstremnom obliku agresije nelegitimnom ili neopravdanom upotrebom fizičke ili psihičke sile (Bošković, 1999). U krivičnopravnom smislu, nasilje je upotreba fizičke snage (napad) na nečiji telesni integritet. To mora biti aktivna radnja, a ne i propuštanje. Vršenje nasilja podrazumeva upotrebu sile, koja mora biti upravljena na telo nekog lica, s tim što mora biti osetnija, grublja primena sile. Grubo odgurivanje nekog lica može se smatrati upotrebom sile, ali ne i vršenjem samog nasilja (Stojanović, 2014). Međutim, u nekim slučajevima, određena ponašanja istovremeno ne mogu biti definisana kao nasilje jer je, obično, sporno pitanje „količina“ nasilja, pošto je određeni akt za nekog brutalno nasilje a za drugog opravdana upotreba legitimne sile (Wood, 2006).

Bilo da nastaje „spontano“, ili kao plod organizovanih aktivnosti nasilje, danas, postaje sve surovije. Međutim, pitanje koje se postavlja jeste da li je tolika surovost rezultat određene planske aktivnosti? Sasvim sigurno je da tuča grupe mladića, može biti rezultat „eksplozije“ pogrešno usmerene mladalačke energije, ali i planirana aktivnost kriminalne organizacije, koja na takav način „upozorava“ protivnika na buduće, teže, posledice koje ga očekuju ukoliko ne ispuni njihova očekivanja. Zbog toga se, imajući u vidu da aktivnosti kriminalne organizacije, uglavnom, predstavljaju planske, organizovane aktivnosti usmerene na postizanje određenog cilja, i nasilje može posmatrati u tom kontekstu.

2. KRIMINAL I NASILJE

Od nastanka ljudskog društva, određeni kriminalni akti prate njegov razvoj. Oblici njihovog ispoljavanja, menjali su se tokom istorije i nastojali da se prilagode aktuelnim društvenim tokovima. U savremenim uslovima, način njihovog izvršenja sve više karakteriše velika okrutnost, iako retko za to postoji objašnjenje. Pozadina nasilnih akata, imajući u vidu prestupnike često je, mada ne znači i uvek, slična: pojedinci iz nasilnih i uništenih porodica, impulsivno ponašanje, slabe veze u zajednici, nedostatak unutrašnje discipline, slabo razvijena svest o štetnosti takvog ponašanja, kriza identiteta, pogrešni uzori. Sasvim je jasno da su mnogi faktori uključeni u nasilje, ali i da je sposobnost da se ono predvidi, uglavnom, slaba.

Nasilničko ponašanje je, prema većini autora, akt koji karakteriše primena ili otvorena pretnja primenom sile, koja može rezultirati povredom pojedinca. Na osnovu takvog shvatanja, ključne osobine nasilničkog ponašanja jesu da se radi o napadu koji je usmeren na osobu (ličnost); da izraz „pretnja“²⁷² podrazumeva jasno izraženu nameru napadača da primeni silu; da su ovde uključeni i slučajevi kada je napadač upotrebio silu koja bi sa velikom verovatnoćom prouzrokovala povredu ali u konkretnom slučaju je ona izostala; da se podrazumevaju određeni elementi namere (Williams, 1991). Nasilnički kriminalitet obuhvata isključivo dela gde je izraženo interpersonalno nasilje (Pakes, Winstone, 2007).

Međutim, kod nasilničkog kriminaliteta bi trebalo praviti razliku između pojma ljudske agresije i nasilja. Prvi ima u vidu psihološku prirodu a drugi društvene činioce. Takođe, potrebno je napraviti razliku između agresije i agresivnosti. Agresija je reakcija na spoljne nadražaje, dok agresivnost predstavlja sklonost da se tako reaguje (Ignjatović, 2011). Nasilnički kriminalitet predstavlja vid kriminalne aktivnosti, koja obuhvata dela kada se radi postizanja određenog cilja preduzima napad na žrtvu ili se njime pretilo (Kovačević, 2007).

²⁷² Ukoliko pretnja nasiljem ne rezultira željenim efektom, odnosno ne postigne određeni cilj, dolazi do primene direktnog nasilja, kao sredstva za ostvarenje konačnog cilja.

Nasilje i nasilničko ponašanje su manifestacije kriminalnog ponašanja. Svaki nasilni akt je, bez obzira na to da li je zakonski inkriminisan, ustvari kriminalni čin. To je ponašanje jedne osobe ili grupa, koje ostali članovi društvene zajednice kojoj osoba ili grupa pripada, osuđuju. Njime se narušavaju osnovne vrednosti zajednice, pa ga ona ocenjuje kao društveno opasno, destruktivno, asocijalno (Horvatić, 1994, 4). Zbog toga se nasilnički kriminalitet i posmatra kao pojam koji označava krivična dela sa elementima nasilja, odnosno sva krivična dela u kojima, prilikom izvršenja, preovlađuje sila ili pretnja. Krivično delo može biti ostvareno radnjom jednog ili zajedničkim delovanjem više lica. Složenija krivična dela teško mogu izvršiti pojedinci, već je potrebno udruživanje više pojedinaca. Kada je krivično delo rezultat delovanja (saradnje)²⁷³ više lica, pod pretpostavkom da su ispunjeni određeni uslovi, tada se radi o saučesništvu, kao posebnoj formi zajedničkog izvršenja krivičnog dela. Ta „zajednička kriminalna energija“ posebno je karakteristična za kriminalne organizacije gde su dela koja vrše njeni pripadnici, isključivo u njenom interesu i usmerena na ostvarivanje njenih ciljeva. Ova dela imaju silu kao pretežnu karakteristiku, jer se nešto radi na silu, odnosno uz upotrebu sile. Suština je u načinu vršenja radnje i, u tom smislu, delikt nasilja jeste protivpravna upotreba sile ili pretnje silom čiji je cilj povreda ili ugrožavanje pravno zaštićenog dobra (Lazarević, 2002, 13).

3. NASILJE U FUNKCIJI OČUVANJA KRIMINALNE ORGANIZACIJE

Svrha osnivanja kriminalne organizacije jeste sticanje profita, odnosno finansijske i političke moći i uticaja, vršenjem krivičnih dela. Takvim aktivnostima se omogućava opstanak kriminalne organizacije, njeno napredovanje i jačanje, zaštita drugih legalnih ili nelegalnih aktivnosti. Ako nema vršenja krivičnih dela, organizacija nema kriminalni karakter, mada može biti nelegalna. One veoma brzo i precizno određuju svoje prioritete, odnosno koje delatnosti u datom momentu donose najveći profit, ponašajući se po klasičnom ekonomskom rezonu: *što manje ulaganje, a što veća dobit*. Vođene tim principom, usmeravaju svoje aktivnosti i čine sve da eliminišu one faktore, koji bi mogli da ih onemoguće u ostvarenju konačnog cilja. I pored konstantnog vršenja krivičnih dela, njihovim preciznim planiranjem kriminalna organizacija pokušava da obezbedi visok stepen „otpornosti“ na reakciju državnih organa.

Kao važan metod delovanja, kriminalne organizacije koriste niz mera i postupaka s ciljem „zaštite“ od sprovođenja zakona ali i opstanka u kriminalnoj sredini. Pored tzv. *defanzivnih* postupaka, koji prvenstveno uključuju mito, kupovinu informacija, kontranadziranje, prislušivanje istražnih organa, posebno su značajni *ofanzivni* postupci koji, najčešće, uključuju aktivno praćenje državnih službenika (iz redova policije, pravosuđa, javne administracije i političara), ali i vršenje nasilja u vidu pretnji, ucena, raznih oblika fizičkog nasilja nad njima ili nad članovima njihovih porodica. Takve aktivnosti imaju za cilj sprečavanje otkrivanja kriminalne organizacije, identifikovanja njenih članova, sprečavanje suđenja i osude njenih pripadnika (Kranc, 2006).

Kriminalna organizacija nije skup nekolicine (organizovanih) pojedinaca. To je organizacija koja planira dugo postojanje, nastoji da ima trajni karakter koji neće zavisiti od sudbine organizatora (vođe) ili nekih uticajnih članova. Nastoji da se infiltrira u strukture vlasti ali, načelno, nije ideološki motivisana. Predstavlja čvrsto struktuiranu celinu, sa precizno definisanim hijerarhijskim odnosima²⁷⁴ i grupnom disciplinom. U domen kriminala unosi elemente liderstva, poslušnosti, discipline, saradnje i planiranja što je, inače, uslov efikasnosti u svim sferama društvenog života (Taft, 1956, 233). Njihovo delovanje pretpostavlja

²⁷³ Izraz „saradnja“, prvi put se pojavljuje u „Saksonskom ogledalu“, najpoznatijem pisanom pravnom delu iz XIII veka. Ovde nije upotrebljen samo izraz „saradnja“, već je rečeno da se ona sastoji u pružanju pomoći ili davanju saveta izvršiocima krađa ili pljački. Tu je predviđeno identično, podjednako kažnjavanje za lopove i pljačkaše, lica koja ih prikrivaju, kao i za sve one koji su im pružili saradnju u vidu pomoći ili saveta (Jović, 2008).

²⁷⁴ Suština je postojanje određenog „lanca“ komandovanja koji ne podrazumeva uvek poznat identitet učesnika u tom nizu, čime se štite visoko pozicionirani pripadnici kriminalne organizacije, a posebno sam lider. U slučaju da neki pripadnik organizacije bude uhvaćen prilikom vršenja krivičnog dela, on može odati mali broj viših pripadnika organizacije, odnosno samo one koje lično poznaje ili su mu lično izdali naređenje.

konspirativno planiranje i pripremanje težih krivičnih dela ili krivičnih dela po narudžbini. Koriste poseban način izvršenja krivičnih dela, pri kome dolazi do izražaja profesionalizacija, specijalizacija, podela kriminalnih uloga, upotreba skupih, nepoznatih i teško dostupnih sredstava za izvršenje. Vršer pranje „prljavog” novca i podelu kriminalom stečene dobiti između svojih pripadnika. Učestvuju u čestim sukobima i obračunima sa pripadnicima različitih kriminalnih organizacija, radi sticanja prevlasti i monopola kriminalnog delovanja na određenom području ili u određenoj vrsti kriminalne delatnosti. Koruptivnim aktivnostima prave spregu sa predstavnicima privrede, finansija, izvršne, sudske i političke vlasti, radi ostvarenja svojih kriminalnih ciljeva ili izbegavanja krivičnog progona za počinjena krivična dela. Stvaraju regionalne i međunarodne kriminalne veze sa pripadnicima drugih kriminalnih udruženja. Kao dominantan način delovanja koriste nasilje, zastrašivanje i pretnju prema vlastitom članstvu ili potencijalnim ili stvarnim svedocima njihovog kriminalnog delovanja (Sačić, 2001). Osnova svake kriminalne organizacije, jeste naglašeno ispoljavanje spremnosti na upotrebu nasilja, kako u odnosu na spoljno okruženje tako i prema svojim članovima koji prekrše njena pravila (Škulić, 2003).

Saglasno svojim ciljevima, kriminalne organizacije su, prioritarno, zainteresovane za što duže postojanje. To podrazumeva, kao najvažnije, pronalaženje takvih načina delovanja koji omogućavaju zaštitu pripadnika i njihove kriminalne aktivnosti. Nasilje je, u tom smislu, dominantan faktor u delovanju. Tu je, pre svega, reč o funkcionalnom nasilju, odnosno nasilju kojim se omogućava ili olakšava ostvarivanje ciljeva kriminalne organizacije. Nasilje je element krivičnih dela koja vrši organizacija, odnosno njeni pripadnici, i za neke je bitan uslov (oružane pljačke, ubistva, iznude i slično). Ubistvo, recimo, kao jedan od najtežih oblika nasilja, predstavlja način koji kriminalna organizacija koristi radi ostvarenja svojih ciljeva, radi očuvanja prostora na kome deluje, prevlasti u odnosu na druge kriminalne organizacije, prevlasti u poslovima kojima se bavi, očuvanja ugleda u kriminalnoj sredini.

Nasilje kriminalnih organizacija, može biti usmereno ka spoljnom okruženju, ali i svojim članovima koji prekrše pravila organizacije. U tom smislu, potrebno je razlikovati nasilje unutar kriminalne organizacije, između kriminalnih organizacija i van kriminalne organizacije a prema licima koji na određeni način mogu uticati na otkrivanje organizacije, odnosno na mogući krivični postupak. Bez obzira prema kome je usmereno, krajnji cilj tog nasilja jeste očuvanje kriminalne organizacije.

Nasilje unutar kriminalne organizacije. Ogleda se u primeni nasilja prema pripadnicima organizacije, ukoliko su prekršili neko od strogih pravila organizacije. Nasilje, ovde, predstavlja sadržaj odgovarajuće sankcije, odnosno kazne. Cilj nasilja jeste sprovođenje discipline unutar same organizacije. Kriminalna organizacija ima određena pravila u kojima su sadržani uslovi njenog delovanja, prava i dužnosti njenih članova, koja obavezuju na njihovo poštovanje, uz svest da se u suprotnom izlažu veoma strogim sankcijama. Pravila ponašanja su, prevashodno, namenjena zaštiti kriminalne organizacije, uglavnom su nepisana (mada neke kriminalne organizacije imaju i pisana pravila ponašanja) i ona, najčešće, proizlaze iz običaja što omogućava veći stepen diskrecije i teže dokazivanje pripadnosti kriminalnoj organizaciji. Tim skupom prava i dužnosti, određen je položaj svakog člana kriminalne organizacije.²⁷⁵ To podrazumeva poštovanje hijerarhijske strukture organizacije i poslušnost njenih članova u odnosu na nadređene. Ta poslušnost se očekuje ali i strogo zahteva. Ukoliko pripadnik organizacije, odbije poslušnost ili „pogreši” prilikom izvršavanja poverenog zadatka ili se na drugi način ogreši o pravila organizacije, biva kažnjen. Težina sankcije zavisi od vrste prekršaja ali su kazne, po pravilu, srazmerne učinjenom prekršaju. Najteža

²⁷⁵ U mnogim slučajevima, samo članstvo u kriminalnoj organizaciji, podleže postupku *inicijacije*, gde se sprovođenjem određenog obreda, vrši prijem novih članova. Prijem u pojedine kriminalne organizacije, podrazumeva polaganje zakletve, u drugima članstvo zahteva poštovanje posebnih pravila izgleda i oblačenja (pripadnici japanskih *Jakuza*, prepoznatljivi su po tetovazama delova ili celog tela a često imaju odsečen gornji deo malog prsta šake). Neke su etnički homogene, kao što je bila sicilijanska mafija, gde je dugo važno pravilo da samo rođeni sicilijanac može biti njen član. Narušavanje, odnosno odustajanje od tog (nepisanog) pravila, mnogi vide kao razlog slabljenja sicilijanske mafije. Albanska mafija, recimo, i dalje deluje po strogom etničkom principu, čvrstim porodičnim i rodbinskim vezama, što je čini jednom od najopasnijih kriminalnih organizacija danas.

kazna, svakako, jeste smrt samog pripadnika, a često i članova njegove porodice ili drugih njemu bliskih osoba. Ova vrsta sankcije, primenjuje se za najteže prekršaje, prvenstveno za izdaju.²⁷⁶ „Propisivanjem” pravila ponašanja, pored zaštite organizacije od otkrivanja, vrh kriminalne organizacije sebi obezbeđuje efikasnije upravljanje organizacijom. Na ovaj način, vođe organizacije imaju veliku moć, koja im omogućava da eksploatišu niže (po hijerarhiji) pripadnike i da ih drže u nekoj vrsti zavisnosti. Često, u okviru kriminalne organizacije dolazi do ubistava lidera ili visoko pozicioniranih članova organizacije, a najčešći razlog je borba za prevlast, preuzimanje ili zadržavanje liderske pozicije.

Nasilje među kriminalnim organizacijama, podrazumeva borbu protiv konkurentskih organizacija, s ciljem uspostavljanja kontrole na određenoj teritoriji, odnosno u nekoj profitabilnoj oblasti. Obično se radi o ubistvu najuticajnijih članova suparničke organizacije (najčešće lidera), računajući da će se time najlakše dezorganizovati organizacija, ovladati njenom teritorijom i preuzeti poslovi. U Americi, recimo, početak prošlog veka predstavlja period stalne borbe kriminalnih organizacija za prevlast, gde je u sukobima poginuo veliki broj njihovih pripadnika. Tokom 1931. godine, grupa kriminalaca predvođena Lakijem Lučanom, počela je sistematsku likvidaciju starih suparničkih vođa i njihovih porodica, pa je u obračunima stradalo preko četrdeset šefova (Mekenzi, 1990).

Nasilje van kriminalne organizacije, odnosno prema trećim licima, koristi uglavnom dobro organizovana kriminalna organizacija, planski i s ciljem sprečavanja sprovođenja zakona. Obično je u pitanju nasilje (često ubistva) prema licima koja poseduju određena saznanja značajna za krivični postupak (svedoci, svedoci saradnici), ali i licima koja na bilo koji način učestvuju u otkrivanju i dokazivanju, kao što su pripadnici policije, tužioci, sudije²⁷⁷ (Đurđević, Radović, Sovtić, 2014). Međutim, kako se veruje u većini zemalja, nasilje ovog tipa je, ipak, najviše usmereno protiv svedoka aktivnosti organizacije, posebno kriminalaca – pokajnika. Zbog toga je i broj programa za zaštitu svedoka, u stalnom porastu.²⁷⁸

Kriminalna organizacija se formira za delovanje u ilegalnim uslovima. Njeno formiranje podrazumeva pronalaženje lica za kriminalnu aktivnost, njihovo međusobno povezivanje ili povezivanje samo sa organizatorom kriminalne organizacije, kao i usmeravanje njihove aktivnosti na vršenje krivičnih dela koja su predviđena zajedničkim dogovorom ili koncepcijom samog organizatora (Jovanović, Jovašević, 2003, 237). Posle toga, dolazi do konkretnog dogovora za zajedničko vršenje krivičnih dela, što podrazumeva precizno definisanje ciljeva kriminalne organizacije. Iako postojanje kriminalne organizacije nije ideološkog karaktera, njen cilj je zaštita svojih aktivnosti. Zbog toga, nastoji da se poveže sa predstavnicima vlasti,²⁷⁹ da

²⁷⁶ O organizaciji i funkcionisanju kriminalnih organizacija, prvi put se saznalo 1963. godine, upravo izdajom, odnosno svedočenjem Džoa Valačija, prvog velikog „pokajnika” koji je, da bi se spasao električne stolice, svedočio pred komitetom američkog Senata, na čijem čelu je bio Džon Meklilan. Valačijevo svedočenje o svojim trideset godina učešća u kriminalnim aktivnostima, predstavlja najtemeljitiji materijal o američkoj mafiji. Tada je otkriveno da postoji jedna privatna vlada kriminala, koja ima godišnji prihod od nekoliko milijardi dolara (Mihovilović, 1967).

²⁷⁷ U Italiji je 1992. godine, u znak odmazde, ubijen sudija Đovani Falkone, poznati borac protiv mafije, nakon donošenja presude posle tzv. „velikog suđenja” kada je osuđeno 342 pripadnika mafije. Sudiju je ubio Đovani Bruska (poznat kao *lo scannacristiani* – „koljač hrišćana”), kada je zajedno sa drugim mafijašima kod mesta Kapači, postavio 13 buradi sa oko 400 kilograma eksploziva u odvodnoj cevi ispod kolovoza kuda je prolazila kolona vozila u kojoj je bio i sudija Falkone. U eksploziji je poginula i njegova supruga, kao i tri člana pratnje. Đovani Bruska je uhapšen 20. maja 1996. godine. Samo dva meseca posle ubistva sudije Falkonea, ubijen je i njegov naslednik, Paolo Borsellino, kao i pet članova pratnje.

²⁷⁸ Troškovi učešća u programima zaštite su značajno veliki. U zemljama koje primenjuju program, kreću se od sedamdeset do sto pedeset hiljada evra za jedno lice, ali ta suma varira u zavisnosti od stepena ugroženosti svedoka i vremenskog trajanja programa zaštite. U SAD, recimo, od početka primene (1971. godine), pa do 2000. godine, Služba maršala SAD koja vodi program zaštitila je, dislocirala i obezbedila nove identitete za više od 7 700 svedoka i 9 800 članova njihovih porodica.

²⁷⁹ Primer rane saradnje vlasti i kriminalnih grupa jeste delovanje bande kradljivaca u Engleskoj početkom XVIII, na čijem čelu je bio Džonatan Vajld. Kriminalnih bandi je bilo i ranije ali je ova pokazala određene specifičnosti. Vajld je organizovao londonsko podzemlje tako, da su njegovi ljudi prvo krali stvari, a oštećenim osobama je „gazda” omogućavao da kasnije budu „pronađene” i vraćao uz veliku okupninu. U protivnom, prodavao ih je preko svoje mreže u Francuskoj, Holandiji i Belgiji. Lopovi koji nisu hteli da saraduju, završavali su u zatvoru, jer je Vajld bio i tajni saradnik londonskog maršala. Vajld je uživao zaštitu tadašnjeg kralja Džordža I, i tek kada je on umro, optužen je i obešen 24. maja 1725. godine. Na taj način je delatnost jedne bande, koja je svoje aktivnosti obavljala kao posao, koji je funkcionisao i na međunarodnom planu i uz zaštitu najviših predstavnika vlasti, kasnije dobio naziv organizovani kriminalitet (Ignjatović, 1998,13).

obezbedi sebi veze u policiji, organima krivičnog gonjenja, u sudstvu, čime uspeva da obustavi istragu, izdejstvuje nekažnjavanje ili blaže kažnjavanje svojih članova, privilegije i pogodnosti za one koji su već osuđeni. To se, najčešće, postiže korumpiranjem predstavnika vlasti, koje je izrazito tajnog karaktera. Što su koruptivne veze jače, to su ekonomska i politička moć i uticaj kriminalnih organizacija, veći. Bez čvrstih koruptivnih veza sa predstavnicima vlasti, kriminalna organizacija se ne bi mogla dugo održati u čvrstoj organizacionoj formi. S druge strane, predstavnici vlasti, kada se ukaže potreba, ispunjavaju svoju „obavezu“ koja proističe iz ovog saveza, i na taj način je ostvarena njihova saradnja. To za posledicu ima nesmetano vršenje kriminalne aktivnosti od strane kriminalne organizacije, i to pod zaštitom službenika za primenu zakona (Milutinović, 1988). Pre toga, moraju postojati svi uslovi da se takva organizacija uopšte pojavi, pogotovo slabost države, koja mora imati „potrebu“ za uslugama koje pruža kriminalna organizacija. Kriminalne organizacije mogu da „prežive“ i napreduju samo uz aktivnu saradnju sa predstavnicima vlasti, zahvaljujući kojoj pripadnici kriminalne organizacije stiču određenu vrstu imuniteta od krivičnog gonjenja (Newell, 2007).

Međutim, kada „apetiti“ kriminalne organizacije porastu ili kada se proceni da način „uspostavljanja“ veza nije delotvoran ili „učinak“ druge strane (predstavnika vlasti) nije u skladu sa „dobijenom apanažom“, nasilje postaje „ubeđujući“ faktor u regulisanju narušenih odnosa. Razne vrste pritisaka, kao što su pretnje, ucene, fizičko nasilje, postaju dominantni u odnosima. Time kriminalna organizacija pokazuje svoju snagu, ukazuje na posledice koje mogu nastupiti ukoliko se odbije saradnja i time doprinosi svom očuvanju i dugotrajnosti. Isto se događa i kada predstavnik vlasti odluči da prekine saradnju i „izađe“ iz začaranog kruga.

Dalje, kriminalna organizacija nastoji da u svom delovanju ostvari monopol, odnosno da se, prvenstveno, prostorno pozicionira. Monopol se može odnositi na određeno područje (određeni region, deo grada i slično), ili neku profitabilnu oblast, kao što su narkotici, kocka, prostitucija. On može biti i kombinovan, tako da se odnosi na bavljenje konkretnom delatnošću na određenom području. U izboru teritorije na kojoj će delovati, kriminalne organizacije se rukovode različitim kriterijumima. Prvenstveno se posmatra odnos veličine teritorije i veličine kriminalne organizacije, „rastojanje“ od drugih kriminalnih organizacija, spremnost lokalnog stanovništva da učestvuje u kriminalnim aktivnostima, socijalna interakcija sa drugim kriminalcima, „cena“ roba koja će biti predmet trgovine, kako uvođenje promena u proizvodnji ilegalnih dobara može uticati na aktivnosti i profit organizacije, aktivnosti organa za sprovođenje zakona. Zbog toga, kriminalne organizacije biraju teritoriju koja će im omogućiti manji trošak pružanja nelegalnih usluga, a veću cenu. Po pravilu, biraju teritorije gde kriminalna organizacija može brzo uspostaviti monopol na tržištu ilegalnih dobara, gde su prepreke za vršenje krivičnih dela manje, gde nema preplitanja aktivnosti sa drugim organizacijama. Takođe, slaba aktivnost državnih organa, jedan je od kriterijuma izbora jer, u suprotnom, povećana aktivnost državnih organa dovodi do niske produktivnosti kriminalnog tržišta (DeAngelo, 2012). Ostvarenje monopola, u svakom slučaju, prvenstveno se vezuje za primenu nasilja. Ukoliko kriminalna organizacija, nije u mogućnosti da na određenoj teritoriji ili u određenoj delatnosti ostvari monopol, pristupa primeni različitih oblika nasilja, kao što su pretnje, ucene, ubistva i drugi oblici fizičkog nasilja.

Takođe, kriminalne organizacije održavaju međusobne veze a tačka „saradnje“ je ostvarenje profita. Radi boljeg obavljanja posla, mnoge se specijalizuju za pojedine oblasti, jer je besmisleno očekivati da jedna kriminalna organizacija „pokrije“ sve oblasti kriminalnog delovanja. To je, praktično, nemoguće pa nastoje da sklope međusobne dogovore koji se odnose na podelu teritorije i oblasti delovanja. Međutim, ti dogovori se poštuju samo dok među kriminalnim organizacijama postoji određena ravnoteža u njihovoj snazi. Čim se taj odnos naruši, čim jedna kriminalna organizacija naglo oslabi, druga zauzima njeno mesto, odnosno teritoriju i poslove kojim se bavila. To narušavanje ravnoteže, može biti izazvano i nasiljem, kao što je ubistvo lidera ili istaknutih članova suparničke organizacije.

Svaka kriminalna organizacija, imajući u vidu razloge postojanja, nastoji da ima tajni karakter. Insistiranje na apsolutnoj tajnosti jeste prvenstveni ali, u praksi, teško ostvarljiv cilj. Praktično, uvek određeni krug lica zna za njeno postojanje kao što je, recimo, lice koje plaća „reket”. S druge strane, može se desiti da nadležni državni organi nisu upoznati sa delovanjem kriminalne organizacije. Ta „neupućenost” može biti faktička (stvarna), kada nadležni državni organi zaista ne znaju za postojanje kriminalne organizacije i formalna, koja se ispoljava u tome što nadležni državni organi imaju takve informacije i podatke koji nemaju dovoljnu dokaznu snagu, odnosno nemaju potrebnu krivičnoprocesnu validnost, i ne mogu da posluže kao dokaz u krivičnom postupku. Zbog toga, tajnost u delovanju kriminalne organizacije predstavlja veoma bitan faktor njenog opstanka, jer joj omogućuje da bude otporna na delovanje konkurencije ali i nadležnih državnih organa.

Pripadnici kriminalne organizacije su obavezni da poštuju pravila tajnosti i obično se na to obavezuju zakletvom, prilikom prijema u organizaciju. „Zakon ćutanja” (*omerta*) je jedno od osnovnih obeležja kriminalne organizacije. To znači odbijanje identifikacije sa državnim aparatom i saradnje sa pravosudnim sistemom (Cottino, 1999). Svako odstupanje od pravila, kažnjava se smrću, često ne samo onoga ko je prekršio „zakon ćutanja”, već i članova njegove porodice i njemu bliskih osoba.²⁸⁰ Svaki član kriminalne organizacije, dužan je da postupi po pravilima *omerte*. Nemoguće je istupiti iz organizacije, „sporazum” sa organizacijom je doživotan. Izdaja je najteži zločin pa se, često, događa da i nepažnja pripadnika organizacije, bude okarakterisana kao izdaja i da se kazni smrću. Surovo kažnjavanje prekršioca unosi strah, kako među članove organizacije tako i među druge građane, i predstavlja garanciju da kriminalna organizacija i njene aktivnosti ostanu tajna. Praksa je pokazala da tek pošto su „zakon ćutanja” prekršili pripadnici kriminalne organizacije (naročito oni na visokim položajima u kriminalnoj hijerarhiji), organi gonjenja su saznali za strukturu i pravila delovanja kriminalnih organizacija, a društvo je postalo svesno njihove opasnosti.²⁸¹

4. FIZIČKO NASILJE KAO FAKTOR „USPEHA“ KRIMINALNE ORGANIZACIJE

Pripadnici kriminalnih organizacija deluju zajednički, po pravilu, godinama na osnovu sopstvenih normi ponašanja, standarda delovanja i shvatanja o vrednostima, što im omogućava da uspešnije vrše kriminalne aktivnosti. U svom delovanju, koriste različite oblike nasilja, što je i jedna od osnovnih karakteristika kriminalnih organizacija. Međutim, nasilje koje izaziva kriminalac (kriminalna organizacija) nije usmereno ka izazivanju posledica izvan samog čina nasilja što je slučaj, recimo, kod terorizma. Kriminalac koristi nasilje da bi ostvario svoj cilj, kao što je pretnja nasiljem kod razbojništva. Njegov nasilni čin nije težnja za izazivanjem pažnje okoline već, naprotiv, nastoji da njegova aktivnost bude što manje uočljiva, bez obzira koji vid nasilja koristi. Ukoliko određene, „blaže“ forme nasilja ne ostvare cilj, primenjuju se oni oblici koji garantuju ispunjenje cilja kriminalne organizacije. To su, obično, različite forme fizičkog nasilja, kao najdirektnijeg i najvidljivijeg oblika. Fizičko nasilje je korišćenje apsolutne sile koja je, ustvari, upotreba fizičke snage ili sredstava zbog kojih je osoba prema kojoj se takva sila primenjuje prisiljena da postupi suprotno svojoj volji, odnosno ugrožava joj se ili neposredno povređuje život, zdravlje, telo, bezbednost.

²⁸⁰ Santino di Mateo, jedan od ubica sudije Đovanija Falkonea, kao „pokajnik”, otkrio je imena ostalih izvršilaca ubistva. Zbog toga je njegov sin Duzepe, sa 14 godina, otet, zatvoren dvadeset i šest meseci, mučen glađu i na kraju udavljen a njegovo telo rastvoreno u kiselini. Nad njim je izvršena *vendeta* (zakon osvete). Izvršilac je bio Đovani Bruska, ubica sudije Falkonea, inače blizak prijatelj Santina di Matea (Dickie, 2007,10).

²⁸¹ Fenomen „pokajnika” (ital. *pentiti*), pojavio se početkom osamdesetih godina XX veka. Na osnovu njihovih svedočenja, došlo je do serije hapšenja pripadnika kriminalne organizacije Koza Nostra. Tome je prethodio pravi rat među kriminalcima, kada je za samo dve godine ubijeno više od hiljadu pripadnika kriminalnih organizacija. Jedan od članova organizacije, Tomazo Brušeta (pošto je u sukobima izgubio dva sina, brata, sinovca, šuraka i zeta), uhapšen je u Brazilu i izručen Italiji. U zatvoru je pokušao da se ubije strihinom, ali je preživio i rešio da saraduje sa policijom. Njegovo svedočenje je dovelo do najvećeg suđenja mafijašima i prvih saznanja o unutrašnjem uređenju i funkcionisanju jedne kriminalne organizacije, u ovom slučaju italijanske Koza Nostre.

Kriminalna organizacija fizičko nasilje koristi kada je potrebno izvršiti presudni uticaj za ostvarenje cilja organizacije. Osnovna karakteristika ovih formi nasilja, jeste njihova surovost.

Fizičko nasilje je karakteristično, kako za regulisanje unutrašnjih odnosa kriminalne organizacije tako i za delovanje među kriminalnim organizacijama, odnosno prema trećim licima, čije aktivnosti mogu naneti štetu samoj organizaciji. Intenzitet fizičkog nasilja, zavisi od „važnosti“ cilja koji treba postići ali su efekti uvek zastrašujući i „ubeđujući“ faktor regulisanja odnosa kriminalne organizacije bilo unutar nje same, bilo u njenoj interakciji sa drugim grupama i pojedincima. Fizičko nasilje unutar kriminalne organizacije je usmereno prema sopstvenim članovima, a cilj je održavanje unutrašnje discipline, neophodne za opstanak i dugovečnost organizacije. Najteži oblici fizičkog nasilja se primenjuju prema pripadnicima koji saraduju sa predstavnicima vlasti,²⁸² odnosno koji prekrše kodeks organizacije ili zakon ćutanja. Neretko u takvim slučajevima stradaju i članovi njihovih porodica.

U slučajevima teškog kršenja pravila kriminalne organizacije, najčešće sledi najteža kazna. Način izvršenja zavisi od pravila kriminalne organizacije. Neke imaju tradicionalna pravila koja, iako sledi smrt, pripadnici poštuju jer su odraz i pitanje časti. Takvo pravilo primenjuje japanska kriminalna organizacija *Jakuza*, gde se od pripadnika očekuje da pred ostalim članovima organizacije izvrši tzv. *sepuke*, samoubistvo kratkim mačem koji se zabada u trbuh. Posle njega, neko od prisutnih (ranije određeni pomoćnik) mu odrubljuje glavu. U cilju očuvanja organizacije *Jakuze* su, nakon donošenja Akta o borbi protiv organizovanog kriminaliteta (Act No.77 iz 1991–AOC), nastojali da se oslobode nesposobnih članova. Time su izbegavali označavanje svoje grupe kao *Boryoko-Dan* po AOC aktu, koje se vrši ako grupu sačinjava izvestan broj članova koji su bili osuđeni na kaznu zatvora, ali i državni progon (Kokolj, 1996). Među Albancima, recimo, postoji jedan interesantan fenomen duboko ukorenjen u prošlosti, ali i danas aktuelan, posebno u ruralnim sredinama i među starijim delom albanske populacije a to je – *bese* („tvrda časna reč“, „tvrda vera“). Zakon Leke Dukadinija je formulisao *besu*.²⁸³ Ona nije samo instrument u funkciji regulisanja krvne osvete, već ima i šire značenje. To je veoma pouzdan način da se održi disciplina kod svih vrsta organizovanog prestupništva, da se održi zakon ćutanja i zakon osvete, kao i da se kod potčinjenih razvije strah od odmazde. Kršenje *bese* često vodi u smrt (Rofr, 2005). Takođe, kriminalne organizacije razvijaju odnose po kojima je svaki član organizacije dužan da svoje lične interese uvek stavi u drugi plan, jer bogatstvo i dobrobit svakog člana zavise, u prvom redu, od bogatstva i moći cele organizacije. Potrebna je slepa poslušnost vodi organizacije, čija je volja neka vrsta zakona. Ovakav moralni kodeks, budi među članovima organizacije snažno osećanje pripadnosti, samopoštovanja, dužnosti i časti, ali i velikog pritiska takvim načinom života (Mekenzi, 1990). Šta znači živeti po pravilima kriminalne organizacije, vidi se iz sudbine Nina Đoe, učesnika u ubistvu italijanskog sudije Falkonea. Posle hapšenja, 1993. godine, počeo je da oseća nakupljeni pritisak dugogodišnjeg života po pravilima Koza Nostre, kojoj je pripadao. U oproštajnom pismu, nađenom nakon samoubistva, napisao je: „Večeras ću pronaći mir i spokojstvo koje sam izgubio pre otprilike sedamnaest godina. Kada sam to izgubio, ja sam postao čudovište. Bio sam čudovište sve dok nisam uzeo penkalo u ruke da napišem ove redove...Pre nego što odem, za oproštaj molim majku i Boga, zato što njihova ljubav nema granice. Niko drugi na celom svetu, nikada neće moći da mi oprosti“ (Dickie, 2007).

Najteži oblici fizičkog nasilja u delovanju kriminalnih organizacija, svakako, predstavljaju ubistva. Primenuju se kao sredstvo očuvanja čvrstih odnosa unutar organizacije, regulisanju odnosa prema suparničkim organizacijama s ciljem destabilizacije konkurencije, narušavanja ravnoteže i preuzimanja poslova i teritorije delovanja, ali i obračuna sa svima čija aktivnost nanosi štetu organizaciji. Početkom

²⁸² U Srbiji je 2006. godine, svedok saradnik u postupku za ubistvo predsednika Vlade Republike Srbije, dr Zorana Đinđića, Zoran Vukojević zvani *Vuk*, ubijen pošto je napustio, na lični zahtev, Program zaštite svedoka. To se, međutim, smatra velikim propustom državnih organa, s obzirom na njegovu ulogu i značaj njegovog svedočenja u navedenom postupku.

²⁸³ Zakon Leke Dukadinija nije zakon u njegovom klasičnom smislu. To je skup narodnih običaja koje je sakupio Leka Dukadini, ali to ne relativizuje njegovu važnost i obaveznost. Ljudi koji drže do časti besprekorno ga se pridržavaju, jer on na sveobuhvatan način reguliše najvažnije društvene i pravne odnose. Nepridržavanje njegovih odredbi i danas, često, znači smrt.

prošlog veka, naročito u Americi, zabeležena su masovna ubistva kao rezultat borbe za prevlast među kriminalnim organizacijama. Dvadesetih godina, kriminalna organizacija Koza Nostra se nemilosrdno obračunavala sa svim svojim protivnicima, uključujući i policijske snage, koje su istraživale njenu delatnost, pri čemu je stradao i šef policije u Nju Orleansu. Policija je, tada, uhapsila 19 članova organizacije, kojima je organizovano suđenje. Međutim, kao njihovi branioci, angažovani su najbolji američki advokati. Svedoci su počeli da nestaju, a članovi porote su odbijali da učestvuju u suđenju, pa su osuđena samo tri njena pripadnika. To je izazvalo revolt građana, koji su ušli u zatvor i linčovali 16 oslobođenih pripadnika Koza Nostre. To je proizvelo osvetu, pa su čitave porodice organizatora linča ubijene u Americi, a u Irskoj je ubijeno 67 članova njihovih porodica, tako da se linč pokazao kao kontraproduktivan (Bošković, 2003). Vrhuncem rata u podzemlju tridesetih godina, smatra se pokolj, koji se dogodio 14. februara 1929. godine, na *Dan Svetog Valentina*, kada je u jednoj čikaškoj garaži nekoliko pripadnika organizacije Al Kaponea, preobučeno u uniforme policajaca, izvršilo ubistvo sedam članova suparničke kriminalne grupe. Uskoro, Al Kapone uspostavljao kontrolu nad čitavim područjem Čikaga i postaje jedan od najbogatijih ljudi Amerike.

Ni mnogo godina kasnije, situacija u mnogim zemljama, nije bolja. Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Rusije, samo u toku 1994. godine zabeležena su 562 naručena ubistva, što je bilo 5,5 puta više nego 1992. godine (Singer, Kovčo Vukadin, Cajner Mraović, 2002), a u toku 1995. godine, izvršeno je u zemlji preko 3500 plaćenih ubistava i još 7500 ubistava za koje se sumnjalo da su naručena. Većina žrtava su bili pripadnici kriminalnih organizacija ili oni koji nisu bili spremni na „saradnju“ (Vidojević, 2003). U Kolumbiji je, osamdesetih godina, u sukobima sa državom jednog od dva, tada, najmoćnija narkokartela, kartela *Medelin*,²⁸⁴ za dve godine ubijeno oko 350 policajaca i više od 500 civila. Pored toga, nakon što je policija u jednom avionu otkrila 600 kilograma kokaina, „vlasništvo“ drugog velikog kartela, *Kali*, tog vikenda se odigrao lanac obračuna u kojima je stradalo 40 ljudi (Bošković, 2003). Takođe, u Meksiku je u sukobima narkokartela početkom prošle decenije život izgubilo više od 15000 ljudi. Samo u toku 2001. godine, narkokrat je odneo više od 1400 života (Ignjatović, 1998).

Kriminalne organizacije za izvršenje ovakvih zadataka, najčešće angažuju one članove koji su kriminalnu karijeru počeli još kao maloletni, gde su se već „dokazali“ u vršenju različitih krivičnih dela, najčešće onih sa elementima nasilja. Oni sami su zainteresovani za ovakvu vrstu poslova, jer time dokazuju odanost organizaciji ali njihovo izvršenje predstavlja i odličnu „preporuku“ za napredovanje u hijerarhiji.

Ništa bolja situacija nije ni na našim prostorima. U Srbiji su samo od 1990. do 2000. godine, u obračunima kriminalnih organizacija, prvenstveno u Beogradu, „nestale“ sa scene vođe većine kriminalnih grupa koje su bile aktivne u tom periodu. Najčešće se radilo o „sačekušama“, ili se iz vozila uz pokretu, vršila egzekucija. Ovakav način likvidacije, bio je veoma „popularan“ među kriminalcima. Takođe, u jednom broju slučajeva se radilo i o ubistvima predstavnika vlasti, značajnih aktera političkog života, visokih činovnika policije, novinara, gde je postojala osnovana sumnja da su u tim slučajevima učinioci članovi kriminalnih organizacija. Ubijeni su ministar odbrane Pavle Bulatović, bivši predsednik Predsedništva SR Srbije, Ivan Stambolić, dva policijska generala, članovi političkih partija, drugih bezbednosnih službi. Marta 2003. godine, ubijen je predsednik Vlade Republike Srbije, dr Zoran Đinđić.

Ni poslednjih nekoliko godina, broj izvršenih najtežih oblika nasilja u Srbiji, nije na zavidnom nivou. U periodu od 2010. do 2013. godine u Srbiji je ukupno izvršeno 240 ubistava, od čega 75 u 2013. godini, ili 22,6% više nego u 2012. godini (58). Pored toga, ubistvo u pokušaju je u 663 slučaja (2013. godine za 11,8 % više nego 2012. godine). Takođe, teško ubistvo bilo je u 220 slučajeva, odnosno teško ubistvo u pokušaju u 145 slučajeva. Nanošenje teških telesnih povreda, kao rezultat direktnog fizičkog nasilja, bilo je u 5291 slučaju. Od toga je, u 29 slučajeva, kao posledica nanošenja teških telesnih povreda, nastupila smrt. Pored

²⁸⁴ Pablo Eskobar, vođa kartela, svojevremeno je raspisao novčanu nagradu od 1000 dolara za svakog ubijenog policajca koji je u Kolumbiji radio na poslovima suzbijanja proizvodnje i trgovine opijatom.

toga, nanošenje lakih telesnih povreda je bilo u 6977 slučajeva. Kod obe vrste povreda, beleži se smanjenje u poslednje dve godine i to za 0,9 % u slučaju teških telesnih povreda, odnosno za 7,1 % u slučaju lakih telesnih povreda (Ninčić, 2014, 208). Naravno, sva ova dela nisu izvršile kriminalne organizacije. Najteže oblike nasilja (ukoliko nema direktnog izvršioca) jednostavno, nije moguće povezati sa kriminalnom organizacijom imajući u vidu da one veoma precizno planiraju svoje aktivnosti, naročito kada se radi o aktima fizičkog nasilja. Međutim, nerešena ubistva bez jasnog motiva, ubistva lica koja imaju kriminalni dosije ili su u nekoj vrsti veze sa pripadnikom organizacije, ubistva određenih učesnika u krivičnim postupcima protiv pripadnika kriminalne organizacije (svedoci, svedoci saradnici), nanošenje teških telesnih povreda pojedincima od strane nepoznatih učinilaca, fingirane nesreće, mogu jasno ukazivati da se radi o delima koja su izvršili pripadnici kriminalne organizacije.

5. ZAKLJUČAK

Nasilje i kriminal predstavljaju pojave koje često idu zajedno i kao takve kod većine ljudi izazivaju strah i negativna raspoloženja. Kriminalitet je, najčešće, izraz individualnih motivacija pojedinaca da se određenim nelegitimnim, nasilnim, putem ostvare određeni ciljevi. Međutim, zajednička „kriminalna energija“ više pojedinaca, planirana i usmerena na ostvarenje zajedničkog kriminalnog cilja, stvara značajno veću „količinu“ nasilja, čiji efekti prevazilaze efekte nasilja kao individualnog čina.

Korišćenje nasilja, kod kriminalnih organizacija, nije samo sebi cilj. Pojedinačno počinjena krivična dela, deo su šire strategije kojom treba da se postigne, uveća i konsoliduje ekonomska moć. U unutrašnjem sistemu odnosa, nasilje se koristi da bi se obezbedila poslušnost članova a da se kazne oni koji prekrše pravila organizacije, dok se rutinski primenjuje kao sredstvo pretnje, koja čak i fizički eliminiše svakoga ko ugrožava poziciju moći i poslovne aktivnosti organizacije. Nasilje se, u nekim slučajevima, sprovodi na posebno brutalne načine tako da se time konkurenciji, građanima, pa i samim državnim organima šalje specifična poruka o jačini takve kriminalne organizacije. Time se slabi rešenost, kako konkurencije tako i državnih organa, da se aktivnost kriminalne organizacije, efikasno suzbije. Kod pojedinih aktivnosti kao, recimo, trgovina ljudima, nasilje je glavni način da se osigura saradnja žrtava.

Najnoviji trendovi, međutim, ukazuju na to da nasilje može privući neželjenu pažnju organa za sprovođenje zakona i time postati „štetno za posao“. To podstiče kriminalne organizacije da pronađu druge metode kojima će osigurati saradnju žrtava. Psihološki pritisak na porodicu je jedan od metoda. To nasilje je usmereno prema licima koje se boje odmazde ili prema ljudima u zatvorenim etničkim grupama, i retko će biti prijavljeno. Takođe, kada kriminalna organizacija u dužem periodu ne primenjuje nasilje, ona ipak nastoji da se ni u jednom momentu ne posumnja u njenu čvrstu rešenost da, kada se to pokaže kao neophodno, primeni najgrublje oblike nasilja. Svako oklevanje u primeni nasilja bilo bi, prvenstveno, od strane članova kriminalne organizacije shvaćeno kao slabost, a na isti način bi to tumačili (i pokušali da iskoriste) i pripadnici drugih, konkurentskih kriminalnih organizacija.

LITERATURA

- Bošković, M. (1999). *Kriminološki leksikon*. Novi Sad, Matica Srpska.
- Bošković, M. (2003). *Transnacionalni organizovani kriminalitet*. Beograd, Policijska akademija.
- Cannavici, M. (1999). *Piccolo dizionario di Criminologia*. Roma.
- Cottino, A. (1999). Sicilian cultures of violence: The interconnections between organized crime and local society. *Crime, Law & Social Change* 32, 103-113.
- DeAngelo, G. (2012). Making space for crime: A spatial analysis of criminal competition. *Regional Science and Urban Economics* 42, 42-51.

- Dickie, J. (2007). *Koza Nostra, istorija sicilijanske mafije*. Beograd, Laguna.
- Đurđević, Z., Radović, N., Sovtić, S. (2014), Ubistva koja su izvršile organizovane kriminalne grupe. U: *Nasilje u Srbiji: uzroci, oblici, posledice i društvene reakcije, Tom 1*, Beograd, Kriminalističko – policijska akademija, 276-287.
- Horvatić, Ž. (1994), *Elementarna kriminologija*. Zagreb, Školska knjiga.
- Ignjatović, Đ. (1998). *Organizovani kriminalitet – drugi deo*. Beograd, Policijska akademija.
- Ignjatović, Đ. (2011). Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta. *Crimen* (II) broj 2, 179–211.
- Jovanović, Lj., Jovašević, D. (2003), *Krivično pravo – opšti deo*. Beograd, Policijska akademija.
- Jović, M. (2008). *Krivično pravo – opšti deo*. Beograd.
- Kokolj, M. (1996). *Osvrt na stanje organizovanog kriminaliteta u nekim državama sveta*. Beograd, Srpsko udruženje za krivično pravo.
- Kovačević, R. (2007). Ličnost i nasilnički kriminalitet. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 45(3), 151-168.
- Kranc, U. (2006). *Izveštaj o stanju u području organizovanog i privrednog kriminaliteta u jugoistočnoj Evropi*. Strazbur, Savet Evrope.
- Lazarević, Lj. (2002). Delikti nasilja – krivičnopravni aspect. U: *Delikti nasilja krivičnopravni i kriminološki aspekt*, Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 11-22.
- Mekenzi, N. (1990). *Tajna društva*. Beograd, Nova knjiga.
- Mihovilović, I. (1967). *Mafija, jučer i danas*. Zagreb, Epoha.
- Milutinović, M. (1988). *Kriminologija*. Beograd, Savremena administracija.
- Newell, J. (2007). Organizovani kriminal i korupcija: slučaj sicilijanske mafije. U: *Feudalizam u novom obličju*, Beograd, OEBS, 39-44.
- Ninčić, Ž. (2014). Nasilje kao „obrazac“ ponašanja u Srbiji. U: *Nasilje u Srbiji – uzroci, posledice i društvene reakcije, Tom 2*, Beograd, Kriminalističko – policijska akademija, 203-213.
- Pakes, F., Winstone, J. (2007). *Psychology and Crime – Understanding and tackling offending behavior*. Cullompton.
- Popadić, D., Plut, D. (2007). Nasilje u osnovnim školama u Srbiji, oblici i učestalost. *Psihologija*, Vol 40 (2), 309-348.
- Rofr, K. (2005). *Pretnja Evropi – Albanska mafija*, Beograd, Forum za bezbednost i demokratiju.
- Sačić, Ž. (2001). *Organizirani kriminalitet – metode suzbijanja*, Zagreb.
- Singer, M., Kovčo Vukadin, I., Cajner Mraović, I. (2002). *Kriminologija*, Zagreb, Globus.
- Škulić, M. (2003). *Organizovani kriminalitet, pojam i krivičnoprocesni aspekti*. Beograd, Dosije.
- Stojanović, Z. (2014), Krivičnopravni pojam nasilja. U: *Nasilje u Srbiji: uzroci, oblici, posledice i društvene reakcije, Tom 1*, Beograd, Kriminalističko – policijska akademija.
- Taft, D. (1956). *Criminology*, New York, The Macmillan Company.
- Vidojević, M. (2003). *Mafta*. Beograd.
- Williams, K. (1991). *Textbook on Criminology*, London.
- Wood, J. (2006). Criminal Violence in Modern Britain. *History Compass* 4/1, 77-99.

Željko Ninčić

VIOLENCE AS A DOMINANT FACTOR OF OPERATIONS OF CRIMINAL ORGANIZATIONS

Summary

Violence as a social reality follows man since its beginning. As a destructive phenomenon, motivated by various interests of individuals or groups, it has always drawn attention. It is present in all spheres of life, with different forms of manifestation based on its complexity and consequences. Holders of violent activities are members of different social groups that don't always have common goals; while for ones the goal is to bring harm, suffering and pain, others use violence as a mean to accomplish higher goal – profits acquisition, no matter who might get hurt along the way. Every act of violence is in fact criminal act, no matter if it is legally incriminated. That means that violent acts are criminal acts. Criminal, therefor, its “full” potential gets by activity of individuals or by joint actions of multiple members of criminal organization. Acts of these “bullies by choice”, the author observes in two directions: violence with the goal to preserve criminal organization and violence as a mean to achieve organization's goals. First case observes “importance” of violence through its influence on certain segments needed for existence and preservation of the criminal organization. Second is, in fact, functional violence, which enables or facilitates achievement of organization's objectives. Also, particular attention is given on physical violence as dominant in acts of criminal organizations. Influence of that kind of violence is evaluated if it is done within organization to its own members, and if it is directed toward others, outside organization.

Key words: *violence, criminal, criminal organization, destruction.*

Ivana Radovanović²⁸⁵

UČESTALOST ZLOUPOTREBE DROGE U POPULACIJI UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA U BEOGRADU²⁸⁶

Sažetak

Poremećaji ponašanja u populaciji učenika srednjih škola zasigurno zauzimaju visoko mesto na skali prioriteta svih onih koji se bave mladima. Čini se, međutim, da nema ponašanja koje zahteva više pažnje stručnjaka, nastavnika, roditelja, prosvetnih organa i drugih društvenih subjekata nego što je to zloupotreba droge. Čak i kada se ne radi o visokoj učestalosti i njenom porastu, ozbiljnost posledica koje zloupotreba droga izaziva, dovoljan su razlog za angažovanje celokupnog društva ka uspostavljanju sveobuhvatnog sistema rešenja, čiji nezaobilazni deo su i programi prevencije. S obzirom na epidemijski karakter ove socijalnopatološke pojave, za efektivne programe prevencije, neophodan je što precizniji uvid u njene razmere. Tu vrstu uvida mogu obezbediti samo sistematska istraživanja i praćenja.

U ovom radu biće predstavljeni rezultati o rasprostranjenosti droge na reprezentativnom uzorku od 1287 učenika srednjih škola u Beogradu. Uzorak učenika ispitan je posebno konstruisanim Upitnikom o karakteristikama i ponašanju učenika.

Rezultati istraživanja pokazuju da je oko 22% učenika probalo drogu, da je 17,7% učenika drogu probalo u ranom razdoblju detinjstva (od 11 do 14 godine starosti), ali da su udarne godine za probanje droge 15. i 16. godina, kao i da se probanje droge razlikuje po polu i da u tom ponašanju znatno češće učestvuju devojke. U poređenju sa istim podacima iz 2010. godine ne konstatuje se znatno povećanje svih parametara.

Ključne reči: zloupotreba droge, fenomenologija zloupotrebe droga, prevencija

1. UVOD

U mirno doba verovatno nema veće nesreće po neko društvo od siromaštva i narkomanije. I jedna i druga nanose toliko nevolja stanovništvu i pojedincima da se izlaz iz tog stanja teško nazire. Zbog nemerljive opasnosti koju narkomanija predstavlja za svaku društvenu zajednicu, države se na razne načine bore protiv nje odvajajući značajna sredstva u tu svrhu. Važno mesto u toj borbi imaju i naučna istraživanja različitih aspekata te pojave. Iako najveći broj istraživanja o zloupotrebi droge nema sistematski karakter, iz njih se jasno može zaključiti da je broj mladih ljudi koji koriste drogu u konstantnom porastu, da se starosna granica na kome se ostvaruje prvi kontakt sa drogom stalno snižava, da se droga sve češće širi i na ona područja gde je ranije nije bilo, da je na tržištu sve više sintetičkih droga, te da drogu počinju koristiti i pojedinci na starijim uzrastima (Milosavljević, Jugović, 2008; Majkić, 2008).

U savremenim državama narasla je svest da se sankcijama ne može postići mnogo i da je neophodna sistematska preventivna aktivnost koja bi sprečila nastajanje samog poremećaja. Prevencija se mora temeljiti na pouzdano identifikovanim rizičnim i protektivnim faktorima koji se ne mogu drugačije otkriti osim

²⁸⁵ Ivana Radovanović, asistenica, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, ivana.radovanovic@kpa.edu.rs

²⁸⁶ Rad je nastao u okviru aktivnosti na istraživačkom projektu: „Kriminalitet u Srbiji i instrumenti državne reakcije“, koji finansira i realizuje Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu, ciklus naučnih istraživanja 2015.-2019. godine.

istraživanjima. Sudeći po broju objavljenih radova, uloznim sredstvima i angažovanim ljudskim resursima, najmanje naučnih istraživanja ima tamo gde su možda i najpotrebnija, a to je etiologija narkomanije. Razloga za apstinenciju istraživačkih radova ima mnogo. Jedan od njih je svakako nedostatak bilo kakve sistematizovane baze podataka o rasprostranjenosti narkomanije unutar pojedinih stratuma populacije stanovništva, kao i za populaciju u celini. Očigledno je međutim, da svako istraživanje koje ima ambiciju da utvrđuje rizične i/ili protektivne faktore zloupotrebe droga, mora početi od fenomenoloških karakteristika tog ponašanja unutar uzorka koji izabere. Iako na prvi pogled to izgleda kao parcijalni pristup, on to nije. Naime, fenomenologija zloupotreba droge različita je od jednog do drugog segmenta stanovništva. Drugačija je kod učenika srednjih škola nego kod učenika osnovnoškolskog uzrasta, a pogotovo kod nekih specifičnih delova stanovništva kao što su umetnici, estradni zabavljači, osuđenici i drugi. Nužnost fenomenoloških istraživanja proizlazi i iz verovatnoće da su rizični i protektivni činioci drugačiji tamo gde je zloupotreba droge masovno ponašanje, nego gde ima distribuciju retkih slučajeva.

Zloupotreba droge nije fenomen karakterističan samo za savremeno društvo. Njena rasprostranjenost može se pratiti desetinama godina unazad kada su počela prva organizovana istraživanja. Ona nije ni svojstvo samo Srbije ili zemalja u okruženju. To je danas problem gotovo u celom svetu. Prema podacima UNODC (2006) oko 200 miliona ljudi u starosnom rasponu između 15. i 64. godine povremeno koristi drogu. To je čak između 4 i 5% svetske populacije. Taj broj se nije znatno promenio ni u narednom istraživanju (UNODC, 2012), u kom je konstatovano da neku psihoaktivnu supstancu povremeno koristi između 153 do 300 miliona ljudi. Za razliku od tog povremenog korišćenja, redovno korišćenje definisano kao bar jednom u mesecu unošenje u organizam psihoaktivnih supstanci konstatuje se kod oko 100 miliona ljudi. Od tog broja bar jedna četvrtina je u statusu zavisnika. Najveći broj ljudi redovno koristi kanabis, na drugom mestu su opijati, posebno heroin, čija je upotreba u porastu u pojedinim afričkim i azijskim zemljama, dok u evropskim postepeno opada i ustupa mesto sintetičkim drogama. Evropske zemlje se takođe odlikuju prilično masovnim korišćenjem i kokaina (3 do 3,5% ukupnog broja pojedinaca koji koriste narkotička sredstva).

U razvijenim zemljama postoji sistematsko praćenje zloupotreba droge i relativno pouzdana statistika o raspodeli tog fenomena po raznim obeležjima stanovnika. Najdalje u praćenju otišla je Amerika koja još od 1975. godine redovno evidentira učestalost korišćenja psihoaktivnih supstanci u okviru projekta koga realizuje University of Michigan, Institute for Social Research, a pod pokroviteljstvom NIDA²⁸⁷. Svi podaci u tom projektu prikupljaju se samoiskazima ispitanika i odnose se na dnevno, mesečno i godišnje korišćenje droge. Poseban stratum u tom uzorku stanovništva predstavljaju učenici. Prema podacima koji se odnose na njih veoma veliki procenat učenika proba drogu već na uzrastu između 13. i 14. godine (26,8%), ali su udarne godine između 15. i 16. (45,8%) i 17. i 18. kada čak 53,9% ispitanih učenika izjavljuje da su probali drogu (Johnston, O'Malley & Bachman, 2002; Johnston, et al., 2004).

Sistematska istraživanja o upotrebi droga (i drugih supstanci) među mladima i posebno učenicima, sprovode se u Evropi počev od 1995. godine. U poslednjem takvom istraživanju iz 2011. godine (ESPAD, 2011) zapažen je porast korišćenja droge među učenicima u odnosu na 1995. godinu. U prvom istraživanju iz 1995. godine 11% učenika izjavilo je da je bar jednom u životu koristilo neku od zabranjenih tvari, dok je taj udeo u 2011. godini iznosio 18%. Trend porasta korišćenja droge nije isti kod svih zemalja, ali je opšta tendencija čvrsto izražena kod velike većine (kod 29 od ukupno 37 zemalja koje su učestvovala u istraživanju). Osim opšteg porasta, veoma zanimljiva tendencija zapažena je kad su ovi podaci analizirani po polu. Konstatovano je, naime, da postoje značajne polne razlike i da je korišćenje droge pre svega odlika dečaka (21% dečaka prema 15% devojaka). Tendencija većeg učešća dečaka zapaža se i kada je u pitanju vrsta droga koja se najčešće koristi. Očekivano i među učenicima dominantno prvo mesto ima kanabis. Njega najčešće koristi svaki peti dečak, dok je ta vrsta droge na prvom mestu kod svake osme devojke.

²⁸⁷ National Institute on Drug Abuse

U Srbiji nema sistematskih istraživanja droge i o fenomenologiji ove pojave zaključuje se na osnovu sporadičnih istraživanja. U jednom od njih (ESPAD, 2008) na uzorku od preko šest hiljada učenika prvih razreda srednjih škola, uzrasta od 16 godina, rezultati su pokazali da je prilično veliki procenat njih (15%) bar jednom u toku perioda pre ispitivanja koristilo drogu. Naravno, najjasnija tendencija korišćenja postoji u Beogradu (17,1%), a zatim u ostalim većim gradovima. Neočekivano je veliki procenat učenika koji proba drogu i u ruralnim sredinama (13,3%). U Srbiji kao i u drugim sredinama korišćenje droge je pojava koja je u značajno većem obimu karakteristična za dečake. I u ovom istraživanju, kao i u istraživanjima Jugovića (2004) i Rončevića i saradnika (2001) izraziti primat u probanju droga ima marihuana (33% i 21%). Iako veoma korisna, ta istraživanja nisu mogla odgovoriti na pitanje kakva je rasprostranjenost zloupotreba droge među učenicima, jer ili nisu rađena na reprezentativnim uzorcima učenika ili su u uzorku imala učenike samo jednog razreda.

Cilj ovog rada je da se otkriju i utvrde fenomenološke karakteristike zloupotreba droge u populaciji učenika srednjih škola u Beogradu ili tačnije rasprostranjenost probanja i korišćenja droge među učenicima, te njihovo učešće u prodaji, preprodaji, pomaganju u kupovini ili prodaji, nuđenju, poklanjanju ili pozajmljivanju droge drugima. Poseban cilj je da se utvrdi postoje li razlike između devojaka i dečaka s obzirom na sve ove indikatore zloupotrebe.

Nekoliko pojmova u ovom opisu cilja, zahteva izvesna preciziranja kako bi se izbeglo različito razumevanje značenja pojedinih izraza. Korišćenje droge je definisano kao najmanje tri puta ponovljeno unošenje u organizam bilo koje količine i bilo koje supstance koja spada u grupu kanabinoida, depresora, stimulansa CNS-a ili halucinogena. Probanje droge ima praktično isto određenje samo što je broj unosa u organizam ograničen na jedan do dva puta. Poslednjih šest indikatora zloupotrebe počev od prodaje, pa sve do pozajmljivanja droge u praksi se u Srbiji nazivaju "rasturanje" ili često i "dilovanje" droge. Ta vrsta ponašanja, prema definiciji u ovom radu postoji, ako je učenik makar samo jednom prodao, preprodao, pomogao u prodaji/kupovini, nudio, pozajmio ili poklonio drogu drugima.

2. METODOLOŠKA REŠENJA

2.1. Uzorak

Populacija ispitanika u ovom radu definisana je kao populacija učenika srednjih škola u Beogradu, oba pola, uzrasta od 15 do 19 godina (I do IV razreda), koji govore i pišu na srpskom jeziku i koji su u momentu ispitivanja bili fizički i mentalno sposobni da razumeju i odgovaraju na pitanja u upitniku, te bili motivisani da učestvuju u ovom istraživanju.

Iz tako definisane populacije izabran je dvoetafni slučajni uzorak reda veličine 1287 učenika. Prva etapa bila je slučajni izbor škola u kojima će se vršiti anketiranje učenika. Najpre je izračunata proporcija učešća vrste srednjih škola u ukupnom broju svih srednjih škola u Beogradu. Prema dobijenim rezultatima od ukupno 81 škole²⁸⁸, gimnazija je bilo 21 (26%), srednjih stručnih škola 49 (60%) i umetničkih 11 (14%). Za planirani uzorak od 1500 učenika bilo je potrebno ispitati 26% ili 390 učenika u gimnazijama, 60% ili 900 učenika u srednjim stručnim školama i 14% odnosno 210 učenika u umetničkim školama. Imajući u vidu mogući i prosečan broj učenika u odeljenjima između 25 i 30 učenika, i činjenicu da je trebalo ispitati po jedno odeljenje u svakom od četiri razreda, to je značilo da je od 21 gimnazije trebalo izabrati 4, od 49 srednjih stručnih škola 9 i od umetničkih škola – 2. Konkretno škole su izabrane izvlačenjem njihovog rednog broja iz jednog spiska svih srednjih škola po vrsti.

Druga etapa je bila slučajni izbor po jednog odeljenja u svakom od četiri razreda u školama koje su ušle u uzorak. Međutim, zbog činjenice da je zbog nedolaska u školu na dan ispitivanja (bežanje sa časova, bolest i

²⁸⁸ Bez srednjih škola za učenike sa smetnjama u razvoju.

slično), u proseku u odeljenjima bilo manje učenika nego što je planirano, u ovim školama ispitan je sledeći broj učenika: u gimnazijama 338 (od planiranih 390), u srednjim stručnim školama 780 (od 900) i umetničkim školama 182 (od 210). Ukupno je ispitano 1300 učenika, dok je valjano popunjenih upitnika bilo 1287. Tih 1287 predstavljaju reprezentativni uzorak učenika u gimnazijama, srednjim stručnim i umetničkim školama u Beogradu. Rezultati koji su dobieni na ovom uzorku mogu se odnositi na celokupnu populaciju učenika srednjih škola na teritoriji Beograda sa prigradskim naseljima.

Prosečna starost učenika u uzorku je 17,04 godine, a struktura uzorka po uzrastu i polu data je u narednim tabelama.

Tabela 1. Starosna struktura uzorka

Godine uzrasta	N	%
15	135	10,5
16	290	22,5
17	381	29,6
18	365	28,4
19	112	8,7
20	4	0,3
Ukupno	1287	100,0

Tabela 2. Struktura uzorka po polu

Pol	N	%
Dečaci	611	47,47
Devojke	675	52,45
Nepoznato	1	0,08
Ukupno	1287	100,0

2.2. Varijable rasprostranjenosti

Zloupotreba droge operacionalizovana je sledećim varijablama: 1) Probanje droge; 2) Uzrast u vreme prvog probanja droge; 3) Učestalost korišćenja droge; 4) Učestalost nuđenja droge drugima; 5) Učestalost poklanjanja droge drugima; 6) Učestalost pozajmljivanja droge drugima; 7) Učestalost prodaje droge; 8) Učestalost pomaganja u kupovini ili prodaji droge; 9) Učestalost kupovine i držanja droge. Sve varijable su u obliku intervalnih skala s predloženim odgovorima u vidu petostepene skale Likertovog tipa.

2.3. Instrumenti i način prikupljanja podataka

Podaci su dobijeni samoiskazima učenika na pitanja u upitniku koji je inače posebno konstruisan za jedno šire istraživanje fenomenologije i etiologije zloupotreba droge. Pitanje koje se odnosilo na probanje droge glasilo je: "Mladi ljudi danas iz radoznalosti ili nekog drugog razloga probaju drogu. Da li ste nekada i Vi to uradili?". Predloženi odgovori bili su: "Nisam nijednom" do "Jesam tri i više puta". Prvi odgovor numerisan je sa 1, a poslednji sa 5. Tipičan oblik pitanja za ponašanja, na primer za prodaju droge bio je "Veruje se da među mladima postoji solidarnost u mnogim stvarima, pa i kad je droga u pitanju. Da li ste Vi nekad nekom prodali drogu?". Predloženi odgovori i njihovo numerisanje bili su isti kao u slučaju probanja droge.

Svi odgovori su dati u anonimnoj situaciji, a ispitivanje je sprovedeno u drugoj polovini 2012. i tokom 2013. godine. Podaci su prikupljeni od strane psihologa.

2.4. Obrada i analiza podataka

Podaci za svrhe ovog rada analizirani su deskriptivnom statistikom: analizom frekvencija, relativnih odnosa, kontigencijskih tabela, testiranjem značajnosti razlika Hi-kvadrat testom, te analizom kontigencijskih koeficijena korelacija.

3. REZULTATI

3.1. Opšta slika zloupotreba droge

Analizom frekvencija po pojedinim indikatorima kojima je zloupotreba droge operacionalizovana dobijena je sledeća slika ukupnog ponašanja učenika u vezi sa drogom:

Tabela 3. Opšta slika zloupotrebe droge u populaciji učenika

Ponašanja	N	%
Nisu probali, ne koriste, ne rasturaju drogu	966	75,05
Samo su probali (nema korišćenja i rasturanja)	57	4,43
Samo koriste (nema rasturanja)	83	6,45
Koriste i rasturaju	145	11,27
Samo rasturaju (nema korišćenja)	36	2,80
Ukupno	1287	100,0

Za cilj ovog istraživanja posebno je važno zapaziti da su identifikovana tri oblika ponašanja koja u potpunosti pokrivaju sve varijacije zloupotreba droge među učenicima: Samo korišćenje droge (bez rasturanja), Korišćenje i rasturanje i Samo rasturanje droge (bez korišćenja). Njima se može pridodati i oblik "Samo probanje droge", ali on, strogo uzevši, samo ulovno može aproksimirati zloupotrebu droge.

3.2. Prvi kontakt sa drogom – probanje droge

Iz podataka u prethodnoj tabeli (broj 3) može se uočiti da je relativno mali broj učenika (57 ili 4,43% od ukupnog broja u uzorku) samo probao drogu i nije nastavio da je koristi. To je jedna petina od onih koji su jednom ili više puta uneli drogu u organizam (285). Ali tih 57 učenika ne reprezentuje u potpunosti fenomen "probanje droge", jer logički gledano, svi učenici i oni koji su nastavili da koriste drogu su u jednom momentu imali taj prvi kontakt sa njom. Zato se analize tog kontakta, odnosno probanja droge mogu i vršiti na celom uzorku. U ovom radu iz te analize izuzeti su samo oni učenici koji "Samo rasturaju drogu", jer oni nisu imali unos droge u organizam. Frekvenca probanja droge data je u tabeli broj 4.

Tabela 4. Prvi kontakt sa drogom – probanje droge

Odgovori	Nisu probali	Jednom ili dva puta – nema korišćenja	Tri i više puta – probali i koriste	Ukupno
N	1002	57	228	1287
%	77,8	4,4	17,7	100

Podaci u navedenoj tabeli jasno pokazuju da je od ukupnog broja učenika u uzorku preko jedne petine, tačnije 22,1% probalo drogu. Taj rezultat²⁸⁹ se sigurno može nazvati visokim i koliko je poznato najviši je u regionu.

3.2.1. Uzrast prvog probanja droge

Uzrast na kome se neki poremećaj ponašanja prvi put javlja smatra se ozbiljnim pokazateljem stepena ozbiljnosti tog poremećaja. U području poremećaja ponašanja poznata je zakonitost Mofitove (Moffitt, 1993) da rani poremećaj ponašanja, pre adolescencije, ima tendenciju da se stabilizuje i postane trajni oblik ponašanja u odraslom dobu. Podaci o uzrastu na kom su učenici iz uzorka u ovom radu imali prvi aktivni kontakt sa drogom prikazani su tabeli broj 5.

Tabela 5. Uzrast prvog probanja droge

Uzrast prvog probanja	11	12	13	14	15	16	17	18	Σ
Broj učenika koji su probali drogu	1	5	11	33	73	84	57	21	285
Procenat u odnosu na ukupan broj koji probaju i koriste drogu	0,4	1,8	3,9	11,6	25,6	29,5	20	7,4	100
Prosečan uzrast prvog probanja i standardno odstupanje M=15,66 SD=1,34									

Prema navedenim podacima jasno se uočavaju dve tendencije. Prva, da u razdoblju adolescencije postoje kritične godine kada je ovaj prvi kontakt sa drogom u pitanju. To su petnaesta (25,6%) i šesnaesta (29,5%) godina²⁹⁰. Te dve godine apsorbuju više od polovine učenika koji prvi put unose neku psihoaktivnu supstancu u organizam. U sedamnaestoj godini postotak onih koji prvi put probaju drogu takođe je visok (20,0%), ali već tada tendencija probanja počinje da opada, da bi u osamnaestoj bila svedena na 7,4 posto.

Druga tendencija je da gotovo petina učenika (17,7%) prvi put proba drogu na dečijem uzrastu, tj. u razdoblju od 11 do 14 godine, što ukazuje da je to visokorizično ponašanje i da sa preventivnim programima treba započeti još tokom osnovne škole.

Kada je u pitanju uzrast prvog probanja droge od izvesnog je interesa poređenje ovih podataka sa podacima koji su dobijeni 2010. godine, takođe na uzorku učenika srednjih škola u Beogradu i to istim pitanjem kao i u ovom radu (Radovanović, 2010). Ti podaci su dati u narednoj tabeli.

Tabela 6. Uzrast prvog probanja droge 2010. i 2014. godine

Uzrast prvog probanja		11	12	13	14	15	16	17	18	Ukupno	
										N	%
Procenat učenika koji su probali drogu na tim uzrastima	2010	3,3	2,2	5,4	5,4	21,7	26,1	22,8	13,1	92	100
	2014	0,4	1,8	3,9	11,6	25,6	29,5	20,0	7,4	285	100

²⁸⁹ Taj rezultat je dobijen zbrajanjem 4,4 i 17,7%.

²⁹⁰ Petnaesta godina je očigledno neka vrsta ključne godine kad probanje droge poprima vrlo ozbiljne oblike. U istraživanju ESPAD iz 2008. godine, obavljenom u Srbiji na uzorku od 6553 učenika prvog razreda srednjih škola, takođe se ta godina posebno navodi kao važan period u kom je čak 15,1% učenika bar jednom upotrebilo neku psihoaktivnu supstancu ne računajući alkohol i duvan.

Prema procentima u ovoj tabeli, može se primetiti da u 2014. godini postoji tendencija ranijeg probanja droge i da se ta tendencija jasno uočava u dobi od 14. do 16. godine. Čini se ipak da je ona naročito izražena u 14. godini: u prethodnom istraživanju u 14. godini drogu je probalo 5,4% ispitanika, a u sadašnjem 11,6%.

3.2.2. Probanje droge i pol

Za ukupan opis zloupotreba droge u uzorku ispitanih učenika od posebne je važnosti utvrđivanje eventualnih razlika između devojaka i dečaka u prvom kontaktu sa drogom. Informacije o tome mogu znatno pomoći u predupređenju tog ponašanja, a samim tim i u smanjivanju verovatnoće njenog manje ili više intenzivnog korišćenja. Podaci o tim razlikama dati su u narednoj tabeli.

Tabela 7. Probanje droge – razlike po polu

Pol	Nisu probali		Jesu probali		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Dečaci	499	81,66	112	18,34	611	100,00
Devojke	503	74,52	172	25,48	675	100,00
Ukupno	1002	77,92	284	22,08	1286	100
Statistički parametri: $\chi^2=13.030$; $C=.100$; $p < .001$						

Prema rezultatima koji su dobijeni u ovom testiranju razlika u probanju droge između dečaka i devojaka, proizlazi da postoji jasna i statistički značajna pravilnost češćeg probanja od strane devojaka ($p < .000$). Ta pravilnost nije naročito intenzivna, jer je koeficijent korelacije između probanja od strane jednih i drugih učenika veoma nizak, ali se ne sme prevideti, a još manje ignorisati. U apsolutnim brojevima gledano, drogu je makar jednom ili najviše dva puta u životu probalo 112 ili 18,3% od ukupnog broja dečaka u uzorku i 172 ili 25,48% devojaka. Ova razlika čini osnov te pravilnosti češćeg probanja od strane devojaka i važno ju je imati stalno u vidu, a naročito kad budu testirane polne razlike kod korišćenja droge. Tada će se moći utvrditi da li ona postoji i dalje ili postoji samo kod tog prvog kontakta sa drogom.

3.3. Korišćenje droge

Jedna od ključnih varijabli u ovom istraživanju je učestalost korišćenja droge. Kako je već rečeno korišćenje droge definisano je kao najmanje tri puta uneta u organizam bilo koja psihoaktivna supstanca iz grupe depresora, kanabinoida, stimulansa ili halucinogena.

Odgovori na pitanje o korišćenju droge skalirani su u vidu petostepene intervalne skale. Zbog uštede u prostoru u ovom radu, ti odgovori su dihotomizirani u oblik “ne koristi drogu” i “koristi drogu”. U prvu kategoriju svrstani su izvorni odgovori “Nikad ne koristim drogu” i “Koristim izuzetno retko”. U drugu kategoriju svrstani su odgovori “Ni retko, ni često”, “Ponekad” i “Prilično često”. Rezultati te dihotomizacije nalaze se u tabeli 8.

Tabela 8. Korišćenje droge – dihotomni oblik varijable²⁹¹

Odgovori	Ne koriste drogu	Koriste drogu	Ukupno
Učestalost			
N	1059	228	1287
%	82,28	17,72	100,0

Iz podataka u ovoj tabeli uočljivo je da drogu koristi skoro jedna petina učenika, tačnije 17,72%. To je nesumnjivo veliki procenat. Njegovo pravo značenje dolazi do izražaja kad se ima u vidu veličina populacije učenika u beogradskim srednjim školama. Reč je zaista o velikom broju onih koji koriste drogu i što je još gore o tendenciji njegovog porasta. Za tu tendenciju ne postoje potpuno pouzdani dokazi, jer Srbija nema sistematski organizovana praćenja učestalosti tog fenomena. Ta pretpostavka o porastu, temelji se na poređenju ovih podataka sa podacima istraživanja iz 2010. godine na istoj populaciji i na istovetan način formulisano pitanje. Prema tim podacima, za četiri godine došlo je do uočljivog povećanja procenta učenika beogradskih srednjih škola koji za sebe izjavljuju da koriste drogu. Ovo povećanje vidljivo je iz tabele koja sledi.

Tabela 9. Korišćenje droge među učenicima srednjih škola u Beogradu 2010 i 2014. godine.

Korišćenje droge	Godina 2010.		Godina 2014.	
	N	%	N	%
Ne koriste drogu	422	89,1	1059	82,28
Koriste	51	10,9	228	17,72
Ukupno	474	100,0	1287	100

Razlika u broju onih koji koriste drogu u 2014. u odnosu na 2010. godinu iznosi čitavih 6,8%. To praktično znači da je broj korisnika droge za ove četiri godine porastao za dve trećine (10,9 : 6,8). Imajući u vidu da se socijalne okolnosti u bliskoj budućnosti, gotovo sigurno neće radikalno promeniti u smeru koji bi sprečavajuće delovao u odnosu na drogu, može se očekivati porast broja učenika i u statusu korisnika, ali i u statusu zavisnika.

3.3.1. Korišćenje droge i pol

Za etiološke analize, kao i za kreiranje preventivnih aktivnosti korisno je imati informaciju o postojanju razlika u korišćenju droge između ispitanika muškog i ženskog pola. Zbog toga su i u ovom radu testirane razlike u učestalosti korišćenja droge između polova. Relevantni podaci iz te analize nalaze se u sledećoj tabeli.

²⁹¹ Broj učenika u koloni „ne koriste drogu“ nešto je veći nego u ranije datim tabelama. Objašnjenje za to je jednostavno: tom broju onih koji nisu probali drogu (1002) sada je pridružen i broj učenika koji su je probali, ali je ne koriste (57).

Tabela 10. Korišćenje droge i pol

Pol	Nisu koristili drogu		Jesu koristili drogu		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Muški	516	84,45	95	15,55	611	100
Ženski	543	80,32	133	19,68	676	100
Ukupno	1059	82,28	228	17,72	1287	100
Statistički parametri: $\chi^2=4.014$; $C=.056$; $p=.134$						

Iako je na prvi pogled vidljivo da devojke u nešto većem broju koriste drogu (15,55 : 19,68), ta razlika nije statistički značajna ($p=.134$). Nepostojanje značajnih razlika u učestalosti dečaka i devojaka koji koriste drogu nije karakteristično samo za ovo istraživanje. Isti rezultat dobijen je i u istraživanju koga navode i Kovačević-Lepojević i Žunić-Pavlović (2013) i koje se često koristi kao referentno, a koje je obavljeno na velikom uzorku učenika ($N = 6553$) srednjih škola u Srbiji (ESPAD, 2008). Taj podatak se zaista može smatrati pouzdanim, iako je istraživanje urađeno samo na uzorku učenika prvog razreda srednjih škola. Činjenica da između polova nema značajnih razlika u korišćenju droge pokazuje da je prethodna tendencija o češćem probanju droge od strane devojaka bila ograničenog dometa i važila samo za taj prvi korak.

3.4. Rasturanje droge

Kako je već ranije rečeno, cilj ovog rada je pored istraživanja učestalosti korišćenja droge istraživanje i ponašanja koja se manifestuju kao nudenje, poklanjanje, pozajmljivanje droge drugima, prodavanje, pomaganje pri prodaji ili kupovini droge i kupovini, pa kasnije prodaji droge. Podaci o ovom aspektu zloupotreba droge su veoma zanimljivi i čini se dosta važni. Između ostalog i zato što u literaturi nema podataka o istraživanjima takve prirode kod učenika srednjih škola.

Iz praktičnih razloga, podaci o učestalosti tih ponašajnih oblika kod učenika biće dati istovremeno, tj. u istoj tabeli.

Tabela 11. Oblici rasturanja droge – učestalost kod učenika srednjih škola u Beogradu

Rasturanje droge	Nisu nijednom		Jesu jednom		Jesu dva puta		Jesu tri puta		Jesu više puta		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nudili drogu	1184	92,0	28	2,2	10	0,8	4	0,3	61	4,7	1287	100,0
Poklonili drogu	1218	94,6	28	2,2	12	0,9	3	0,2	26	2,0	1287	100,0
Pozajmili drogu	1231	95,6	17	1,4	7	0,5	3	0,2	29	2,3	1287	100,0
Prodavali drogu	1208	93,9	23	1,8	11	0,9	9	0,7	36	2,8	1287	100,0
Pomagali u prodaji	1129	87,7	53	4,1	15	1,2	11	0,9	79	6,1	1287	100,0
Preprodavali drogu	1218	94,6	23	1,8	9	0,7	4	0,3	33	2,6	1287	100,0

Na osnovu uvida u podatke u tabeli 11, može se zaključiti da postoji niska učestalost ovih ponašanja unutar populacije učenika. Međutim, kad se ima u vidu priroda tih ponašanja i njihova zloćudnost, ovaj stepen učestalosti se može smatrati ozbiljnim simptomom socijalne patologije unutar te populacije. Potvrda tog stava je činjenica da je u koloni koja znači višestruko ponavljanje svakog od tih ponašanja najveća učestalost. To praktično znači da kod učenika pored korišćenja droge, postoji i poseban oblik ponašanja koji se manifestuje prodajom, preprodajom, kao i drugim vidovima rasturanja droge. Kolika je zastupljenost ovih oblika najbolje se vidi iz podataka koji se dobijaju kad se svako od tih ponašanja dihotomizira u kategorije “nema rasturanja” i “ima rasturanja”. Ti podaci deo su naredne tabele.

Tabela 12. Oblici rasturanja droge sažeti u jednu kategoriju – „jesu rasturali“²⁹²

Rasturanje droge	Nema rasturanja		Ima rasturanja		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Nudili drogu drugima	1184	92,0	103	8,0	1287	100,0
Poklonili drogu drugima	1218	94,6	69	5,4	1287	100,0
Posudili drogu drugima	1231	95,6	56	4,4	1287	100,0
Prodavali drogu	1208	93,9	79	6,1	1287	100,0
Pomagali u prodaji	1129	87,7	158	12,3	1287	100,0
Kupili-preprodali	1218	94,6	69	5,4	1287	100,0

Iz tabele je vidljivo da se rasturanje droge od strane srednjoškolaca, zavisno od vrste ponašanja, kreće od 4,4% kod pozajmljivanja droge, pa sve do 12,3% kad se radi o pomaganju u prodaji. To navodi na zaključak da učenici najviše učestvuju u ponašanjima koja znače posredovanje u procesu prodaje. Ovo posredovanje može upućivati na problem “uvlačenja” učenika u lanac rasturanja droge sa zadatkom da nalaze nove kupce, a za uzvrat dobijaju drogu za sebe. Tome u prilog ide podatak da najveću grupu učenika koji zloupotrebljavaju drogu čine upravo učenici koji istovremeno i koriste i rasturaju drogu²⁹³.

Kada se sva ova ponašanja svedu na jednu kategoriju²⁹⁴ dobija se podatak koji pokazuje koliko je učenika uključeno u rasturanje droge uopšte. Taj podatak nalazi se u tabeli broj 13.

Tabela 13. Rasturanje droge – dihotomni oblik

	N	%
Ne rasturaju drogu	1106	85,93
Rasturaju drogu	181	14,07
Ukupno	1287	100,0

²⁹² Tu novoformiranu tabelu dobili smo sabiranjem svih učestalosti od „jesam jednom“ do „jesam više puta“ u jednu kategoriju.

²⁹³ Videti tabelu broj 3.

²⁹⁴ Svrstavanjem svakog učenika kod koga se registruje bilo koji od ovih šest oblika ponašanja u jednu kategoriju (nezavisno od toga da li se tako ponašao jednom ili više puta).

S obzirom na prirodu ponašanja (prodaja, preprodaja, posredovanje u prodaji droge i slično) i s obzirom da su u pitanju učenici srednjih škola, dakle, deca u redovnom školskom procesu, podatak da se 14% učenika bavi rasturanjem droge je prosto zapanjujući. Činjenica da je toliko učenika uključeno organizovano ili neorganizovano, svejedno, u mrežu rasturanja droge zahteva da se tome pokloni sva moguća pažnja i svi napori koncentrišu na provođenje preventivnih programa baš u školskoj sredini.

3.4.1. Rasturanje droge i pol

Analiza podataka koji govore o odnosu pojedinačnih oblika rasturanja droge i pola pokazuje da u tom odnosu postoje razlike zavisno od vrste ponašanja. Podaci o tome nalaze se u sledećoj tabeli.

Tabela 14. Odnos između pola i oblika rasturanja droge

Tabela A. Nuđenje droge						
	Nisu		Jesu		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Muški	575	94,10	36	5,9	611	100
Ženski	608	90,07	67	9,93	675	100
Ukupno	1183	92,0	103	8,00	1286	100
$\chi^2=7.175$; $C=.074$; $p<.028$						

Tabela B. Poklanjanje droge						
	Nisu		Jesu		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Muški	585	95,74	26	4,26	611	100
Ženski	632	93,63	43	6,37	675	100
Ukupno	1217	94,63	69	5,37	1286	100
$\chi^2=2.884$; $C=.047$; $p<.236$						

Tabela C. Pozajmljivanje droge						
	Nisu		Jesu		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Muški	596	97,55	15	2,45	611	100
Ženski	634	93,93	41	6,07	675	100
Ukupno	1230	95,65	56	4,35	1286	100
$\chi^2=10.138$; $C=.088$; $p<.006$						

Tabela D. Prodavanje droge						
	Nisu		Jesu		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Muški	586	95,91	25	4,09	611	100
Ženski	621	92,00	54	8,00	675	100
Ukupno	1207	93,86	79	6,14	1286	100
$\chi^2=8.568$; $C=.081$; $p<.014$						

Tabela E. Pomaganje u prodaji						
	Nisu		Jesu		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Muški	553	90,51	58	9,49	611	100
Ženski	576	85,33	99	14,67	675	100
Ukupno	1129	87,79	157	12,21	1286	100
$\chi^2=15.153$; $C=.108$; $p<.001$						

Tabela F. Preprodavanje droge						
	Nisu		Jesu		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Muški	596	97,55	15	2,45	611	100
Ženski	621	92,00	54	8,00	675	100
Ukupno	1217	94,63	69	5,37	1286	100
$\chi^2=19.491$; $C=.122$; $p<.000$						

Rezultati koji se nalaze u ovim tabelama prilično su neočekivani. Osim što se pokazalo da učenice znatno češće nego učenici nude, pozajmljuju drogu drugima, prodaju, preprodaju ili pomažu u prodaji droge, ispostavilo da su razlike između polova statistički značajne kod skoro svih ovih vidova rasturanja. Najveća razlika ili najveće učešće djevojaka u rasturanju droge zapaža se kod pomaganja u prodaji i kod preprodaje droge. Jedino ponašanje gde nema razlike po polu je poklanjanje droge. Iako i u tom vidu ponašanja postoje nejednakosti u učestvovanju između dečaka i devojaka (devojke češće nego dečaci poklanjaju drogu) te razlike nisu statistički značajane.

4. DISKUSIJA

Istraživanje fenomenologije zloupotreba droge nosi sa sobom prilične probleme vezane za shvatanje značenja osnovnih pojmova poput probanja, korišćenja, zavisnosti, pa i zloupotrebe droge. Dileme koje su stalno prisutne najkraće se mogu svesti na pitanja šta se može smatrati probanjem, kada to probanje prerasta u korišćenje, koliko puta pojedinac treba da unese drogu u organizam da bi se to smatralo korišćenjem, učestvuje li u definiciji korišćenja količina droge koja se unosi i vremenski razmaci u kojima se to čini, da li se zloupotreba droge može svesti samo na korišćenje, kad nastupa zavisnost i koji su njeni kriterijumi i razne druge. U nedostatku nekih uspotavljenih naučnih standarda svaki istraživač pravi sopstvene kriterijume za definisanje i pojma probanja i pojma korišćenja, pa i ostalih pojmova iz ove oblasti.

Zloupotreba droge, pojam koji je u naslovu ovog rada, nije međutim samo probanje i korišćenje droge. Ona jeste i to, ali i mnogo više. U praksi se danas često sreću slučajevi istovremenog korišćenja droge i trgovine drogom u vidu prodaje, preprodaje, pomaganja u tim radnjama, pozajmljivanja droge drugima, nudenja droge osobama u svojoj okolini i slično. Kazneni zakonik Srbije to tretira kao kažnjive radnje, ali i nezavisno od toga one moraju biti predmet istraživanja, jer su strukturalni deo fenomena zloupotreba droge i jer su očigledni poremećaji u ponašanju.

U ovom radu ispitivane su fenomenološke karakteristike svih tih ponašanja koja čine strukturalne delove fenomena zloupotrebe droge. Analizom frekvencija svakog od tih ponašanja ustanovljeno je da postoje tri ponašajna oblika koji pokrivaju svu varijansu zloupotreba i koja verovatno imaju i međusobno različitu etiologiju. To su "Samo koriste drogu" (bez uplitanja u trgovinu drogom), "Koriste i rasturaju" i "Samo rasturaju drogu" (bez korišćenja droge). Njima se može pridružiti i četvrti tip ponašanja, "Samo probali drogu", ali on suštinski ne pripada fenomenu zloupotrebe, jer se radilo o jednokratnom unosu droge u organizam i prestanku svakog daljeg kontakta sa drogom.

U odnosu na ceo uzorak učenika (N = 1287) ova ponašanja (bez onih koji su samo probali i odustali od daljeg probanja i korišćenja) su apsorbavala 264 ispitanika ili 20,5%. To je bez sumnje vrlo visok procenat učenika škola involviranih na jedan od tri načina u zloupotrebu droge. Zbog specifičnosti trećeg oblika ponašanja ("Samo rasturaju drogu") ovaj stepen zloupotreba droge ne može se porediti sa rezultatima drugih istraživača, jer ta istraživanja taj oblik ne sadrže.

Identifikovanje ova tri ponašajna oblika zloupotreba droge vrlo je važan rezultat, jer se u nastavku istraživanja pokazalo da kod njih postoji međusobno velika razlika u etiološkim odrednicama, odnosno u rizičnim i protektivnim faktorima iz područja lokalnog okruženja, porodične i školske sredine, vršnjačkih uticaja, pa i osobina ličnosti.

Za sve naučne analize, a posebno za problem prevencije izuzetno je važan fenomen kojim svaka zloupotreba droge počinje, tzv. *probanje droge*. Taj značaj proizlazi iz činjenice da se u tom početnom stadijumu mogu organizovati najproduktivniji preventivni programi. Za naučne analize, probanje droge je posebno značajno, jer čini prekretnicu između odustajanja i korišćenja droge. Proučavanjem delovanja rizičnih i protektivnih faktora u tom stadijumu, mogli bi se otkriti važni prediktori "koraka dalje ka korišćenju".

Probanje droge, kako god da je definisano (u ovom radu definisano kao najviše dva puta uneta u organizam bilo koja količina kanabinoida, depresora, stimulatora CNS-a ili halucinogena) postoji i kod učenika koji su samo probali drogu, pa odustali od daljeg korišćenja (57) i kod onih koji "samo koriste" (83) i "koriste i rasturaju drogu" (145)²⁹⁵. U odnosu na ukupan broj ispitanih učenika (1287) to je 285 ili 22,1 posto. To je bez sumnje veoma visok procenat. On je viši nego u svim zemljama u okruženju i većini zemalja Evropske unije, osim u nekim zemljama koje imaju liberalni odnos prema korišćenju marihuane (Holandija, Danska) ili zemljama koje imaju ubrzani ekonomski razvoj gde se obim probanja droge, najčešće marihuane, kreće i do 43% od ispitivanog uzorka učenika uzrasta 15 i 16 godina (Češka).

Razlozi zašto je ovaj procenat u Srbiji tako visok su mnogobrojni. Među njima važno mesto zauzima nivo društvene i ekonomske krize, očigledna anomičnost među mladima, osećanje besperspektivnosti i slično. Srbija je takođe teritorija na kojoj se mnogi putevi droge ukrštaju, ali i sa jakim vlastitim narkoklanovima. Ono što sistematski nedostaje Srbiji su redovna istraživanja fenomenoloških karakteristika zloupotreba droge među učenicima i mladima, kao i intenzivna primena preventivnih programa kod adolescenata. Bez tih sistematskih praćenja rasprostranjenosti probanja i korišćenja droge i preventivnih intervencija ne vredi mnogo ni znanje zašto je ta stopa probanja droge tako visoka. Važan element za analizu fenomenologije, ali čini se još važniji za prevenciju zloupotreba droge je uzrast u kome se probanje droge prvi put pojavljuje. U nauci o prevenciji i tretmanu poremećaja ponašanja poznato je da je rani početak bilo koje vrste antisocijalnog ponašanja najbolji indikator kasnijeg bavljenja kriminalom i recidiva u toj vrsti ponašanja. Koliko su ti rani poremećaji važni najbolje svedoči činjenica da je taj kriterijum postao važan dijagnostički kriterijum u DSM IV nakon istraživanja Mofitove (Moffitt, 1993). Analiza uzrasta na kome su učenici iz ovog uzorka počeli da probaju drogu, pokazala je dosledno pomeranje ka ranom adolescentnom periodu, pa čak i ka detinjstvu. To po prirodi stvari skreće pažnju na važnost preventivnih programa još u porodičnom i osnovnoškolskom okruženju, ali zahteva i posebna teorijska i stručna znanja. Bez tih ranih preventivnih intervencija teško se kod kategorije učenika sa ranim poremećajima, mogu postići neki efikasni rezultati kasnije, kad vršnjačke grupe počnu da emituju svoje negativne uticaje. Ipak se ne može prevideti da paralelno sa godinama raste i stepen u kome učenici iz ispitanog uzorka sve češće probaju drogu. Najveća učestalost pokazuje se u 15. i 16. godini. Te godine su su doba intenzivnog puberteta kada se javlja jak otpor prema autoritetima, i onom u porodici i onom u školi i kada vršnjačke grupe sve više preuzimaju ulogu glavnog agensa socijalizacije. Činjenica da su to i godine najvećih stopa probanja droge može se objašnjavati i tezom da su roditeljski i školski zaštitivni faktori bili nejak i da učenika odvoje od pritisaka grupe. Ali to je istovremeno i rezultat koji pokazuje da će probanje droge verovatno postati deo adolescencijom limitiranih ponašanja i prestati sa izlaskom iz adolescentnog perioda (Moffitt, 1993).

Istraživanja zloupotreba droge poslednjih dvadeset godina prošlog veka, pa i u prvoj deceniji ovog, veoma često insistiraju na razlici u polovima i kod onih koji probaju drogu, a pogotovu kada je korišćenje droge u pitanju. Testiranje tih razlika u ispitanom uzorku učenika, kad je probanje u pitanju, dalo je prilično neočekivan rezultat. Pokazalo se, naime, da te razlike postoje i da su u smeru češćeg probanja od strane devojaka. Istina, razlike su vrlo male, ali je χ^2 test, koji je korišćen za analizu tih razlika, značajan na nivou .001. Naravno, značajan je i C koeficijent koji pokazuje povezanost probanja droge i pola učenika, ali njegova visina ($C=.100$) nedvosmisleno znači da je zajednička varijansa pola i probanja droge vrlo niska. Ipak, u fazi probanja droge o toj razlici se mora voditi računa, a naročito o tome da je ona u korist devojaka. Rezultat da devojke češće nego dečaci probaju drogu je drugačiji od većine rezultata u istraživanjima u okruženju i u zemljama Evropske unije. Pokazuje se zapravo, da te razlike variraju mnogo češće u korist dečaka, ali postoje i u korist devojaka (Sakoman, 2002). Prava priroda tog rezultata će doći do izražaja tek, ako se ta razlika u korist devojaka bude održavala i na nivou korišćenja droga. No i bez toga, u prevenciji i

²⁹⁵ Izuzeti su samo učenici koji „Samo rasturaju drogu“, jer je ta kategorija formirana tako da isključuje unos droge u organizam, makar to bilo i samo jednom.

probanja i korišćenja droge preporučljivo je uvek pre kreiranja bilo kakvih preventivnih intervencija utvrditi postoje li razlike po polu u uzorku učenika kod koji se one organizuju.

U ispitanom uzorku nema značajnih razlika između dečaka i devojaka kada se radi o korišćenju droga. To znači da se dominacija devojaka u zloupotrebi droge zaustavlja na nivou njenog probanja. Korišćenje droge je suštinski drugačije ponašanje nego što je to probanje, verovatno i sa drugačijom etiologijom, pa se otuda i programi prevencije moraju razlikovati. Činjenica da drogu koristi 17 posto učenika svedoči o priličnoj masovnosti ovog poremećaja u populaciji učenika srednjih škola u Beogradu. Taj postotak je približno isti, pa čak i manji nego u nekim okolnim zemljama, ali je kod beogradskih srednjoškolaca porastao za čitavih 6,8 % u odnosu na podatke iz prethodnog istraživanja koje je sprovedeno 2010. godine (Radovanović, 2010). Pored toga bitna informacija o korišćenju droge je da ne postoje razlike po polu ($\chi^2=4.014$; $C=.056$ i $p=.134$). To međutim, ne umanjuje važnost otkrivene tendencije o češćem probanju droge od strane devojaka, jer veliki broj preventivnih intervencija se i temelji na tom prvom kontaktu sa drogom. Preporučuje se da se raspodela korišćenja po polu ipak proveriti pre kretanja sa programima prevencije, jer su ove razlike teorijski gledano očekivane.

Zloupotreba nije, međutim, samo korišćenje droge, a još manje samo probanje droge. Ona se neočekivano manifestuje i u značajnom postotku učenika upletenih u problem prodaje, preprodaje, pomaganja u prodaji i još nekim aktivnostima koje praktično znače kažnjive radnje za tzv. rasturanje droge. Logično postotak učenika po pojedinim od tih aktivnosti je različit i varira od 4% kod nudenja droge drugima, do 12,3% kod pomaganja u prodaji. Ali kada se sva ta ponašanja tretiraju kao ista kategorija, kao rasturanje droge, broj učenika uključenih u njih dostiže nivo od 14%. To je zaista vrlo visoka involviranost učenika u odnose sa drogom koja daleko prevazilazi problem korišćenja ili probanja droge. Implikacije tog rezultata teško je naslutiti bez dodatne provere njegove pouzdanosti, jer sličnih podataka o tome u istraživanjima drugih autora jednostavno nema. Što je posebno važno i što toj vrsti involviranosti daje specifično značenje jeste statistički značajna uključenost devojaka u sva ova ponašanja osim kada je u pitanju "poklanjanje droge drugima" ($\chi^2=2.884$; $C=.047$; i $p<.236$). Devojke, dakle, češće od dečaka nude drogu drugima ($\chi^2=7.175$, $p<.028$), pozajmljuju drogu drugima ($\chi^2=10.138$; $p<.006$), prodaju drogu drugima ($\chi^2=8.568$; $p<.014$), pomažu u prodaji ($\chi^2=15.153$; $p<.001$) i preprodaju drogu ($\chi^2=19.491$; $p<.000$). Te razlike, iako statistički značajne su veoma male, pa su zato C koeficijenti reda veličine od .074 do .108 značajni zato što je uzorak ispitanika veoma veliki. Jedino se kod preprodaje droge može reći da postoji zapaženija tendencija veće povezanosti ovog ponašanja sa ženskim polom ($C=.122$). Postojanje tog značajno češćeg učešća devojaka u ovim ponašanjima, koliko god da su te razlike slabo izražene, može imati različite implikacije, pa i sumnju da su učenici uvučeni u lanac organizovane trgovine drogom. Iako je ta hipoteza malo verovatna, izraženu sumnju podgreva rezultat, dobijen u drugom delu ovog istraživanja. Prema njemu pripadnost učenika navijačkim grupama ima kanonički diskriminativni koeficijent u razlikovanju učenika koji nemaju bilo kakvog kontakta sa drogom od onih koji "Samo rasturaju drogu", reda veličine .387. Zato se ovi rezultati o učešću učenika u procesu rasturanja droge moraju proveriti nekim novim istraživanjima.

5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Analizom rasprostranjenosti zloupotreba droge na reprezentativnom uzorku učenika srednjih škola u Beogradu identifikovana su dva važna rezultata:

(1) U populaciji učenika involviranih u odnose sa drogom postoje tri oblika ponašanja kojima se u potpunosti iscrpljuje sva varijansa tih odnosa. To su a) Samo korišćenje droge (bez učešća u rasturanju), b) Korišćenje i rasturanje droge i c) Samo rasturanje droge (bez ikakvog korišćenja). Ova tri ponašanja su međusobno povezana i pokrivaju ceo prostor tzv. zloupotrebe droge. Činjenica da se neki oblici međusobno isključuju (Samo rasturanje droge i Samo korišćenje droge) upućuje na eventualno postojanje drugačije slike rizičnih i

protektivnih faktora kod jednih i drugih. Ako bi ta teza bila potvrđena to bi imalo značajne implikacije na proces prevencije i jedne i druge vrste ponašanja.

(2) U osnovi ta tri ponašajna oblika su korišćenje i rasturanje droge, odnosno nuđenje, poklanjanje i pozajmljivanje droge drugima, te prodavanje, pomaganje u prodaji i kupovini i preprodaja droge. Istražujući učestalost prvog kontakta sa drogom, tzv. probanja i korišćenja droge, dobijeni su procenti koji su veći od onih u zemljama u okruženju i od većine zemalja u Evropi. Ispitujući uključenost učenika u šest oblika rasturanja droge dobijeni su rezultati koji nesumnjivo potvrđuju visoko učešće učenika i u ovim ponašanjima. Posebna karakteristika ovog učešća je statistički značajno veća uključenost devojaka u pet od šest ovih ponašanja koja čine fenomen rasturanja droge.

Postojanje ta tri oblika ponašanja i visoke stope učenika koji probaju, koriste, i naročito, rasturaju drogu zahteva urgentno preduzimanje izvesnih akcija od strane države i društva u celini.

Ozbiljni potezi države i društva u vezi sa zloupotrebom droge mogući su uz preduslov da postoje sistematska praćenja rasprostranjenosti droge na reprezentativnim uzorcima, posebno adolescenata, a onda i mladih. U tom praćenju rasprostranjenosti naročitu pažnju treba obratiti na stanje kod adolescenata zbog karakteristika razvojnog perioda u kome se nalaze.

No samo praćenje rasprostranjenosti, iako nužan deo sprečavanja zlupotreba droge, nije dovoljan korak ka pozitivnom ishodu tog sprečavanja. Paralelno sa tim moraju se organizovati i sistematska istraživanja prirode najvažnijih rizičnih i protektivnih faktora probanja, korišćenja droge i svakog od pomenutih oblika ponašanja. U tim istraživanjima treba insistirati na savremenim metodama analize podataka i paralelnim istraživanjima longitudinalne prirode.

Logično je pretpostaviti da najveći broj i rizičnih i protektivnih faktora pripada porodičnom i školskom okruženju, te vršnjačkim grupama, ali se ne smeju prevideti uticaji ličnosti, lokalnog okruženja i situacionih i subkulturalnih činilaca. Nauka o poremećajima ponašanja insistira na ranim počecima poremećaja kao posebno važnom faktoru i zato se koreni tih ranih poremećaja moraju pažljivo analizirati. Oni su najverovatnije u porodičnim prilikama i odnosima roditelja i deteta u njegovom ranom detinjstvu, ali se moraju isključiti ili potvrditi uticaji i nekih drugih činilaca različite prirode. Posebno fenomena ADHD.

U tim etiološkim istraživanjima zlupotrebu droge treba jasno odvojiti kao zavisnu varijablu i ne integrisati je sa ostalim rizičnim ponašanjima, jer ima istraživačkih dokaza da ta ponašanja ne definišu zajednički faktor sa zlupotrebom i da im je etiologija različita.

Razlike između polova u učestalosti probanja i rasturanja droge, bilo da su na strani devojaka ili dečaka, simptom su razlika u etiološkim faktorima ove zlupotrebe. Zato se sva dokazivanja uloge rizičnih i protektivnih faktora moraju izvoditi uz poštovanje tih razlika i posebno za devojke, a posebno za dečake. Ako se te razlike ustanove, računajući tu i moguće razlike u strukturi ličnosti, obaveza je stručnjaka koji se bave prevencijom da primenjuju različite i polovima prilagođene programe prevencije.

Uopšte gledano, programi prevencije koji pretenduju da budu efektivni moraju se temeljiti na u istraživanjima dokazanim prediktorima zlupotrebe, odnosno na prediktorima probanja, korišćenja i rasturanja droge. Cilj tih preventivnih akcija mora biti eliminisanje najvažnijih rizičnih faktora uz povećanje lične otpornosti i jačanje samopouzdanja, pozitivnih socijalnih vrednosti, razvoj socijalnih veština, te pripadnosti prosocijalnim vršnjačkim grupama. Tim modelima razvojne prevencije može se putem edukacije i informisanja uticati i na kognitivne faktore za koje se u najnovijim istraživanjima pokazuje da su važni za korišćenje droge. Paralelno sa tim, situacionim modelom prevencije i prevencijom u zajednici moraju se smanjiti ili elimisati ponuda i dostupnost droge u školskim dvorištima, u kraju u kome učenik živi, kafićima i klubovima, pa i u kockarnicama, igraonicama i sličnim subkulturalnim objektima. Samo zajedničkim i

koordiniranim delovanjem svih subjekata društva i na svim područjima može se postići očekivani napredak na prevenciji kompleksnog ponašanja kao što je zloupotreba droge.

LITERATURA

Evropsko istraživanje o upotrebi alkohola i drugih droga među mladima u Srbiji 2008. Izveštaj za Republiku Srbiju, Ministarstvo zdravlja, Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut”, ESPAD, EMCDDA i CAN.

Johnston, L. D., O'Malley, P. M. & Bachman, J. G. (2002). *Monitoring the Future national results on adolescent drug use: Overview of key findings, 2001*. (NIH Publication No. 02-5105). Bethesda, MD: National Institute on Drug Abuse.

Johnston, L. D., O'Malley, P. M., Bachman, J. G. & Schulenberg, J. E. (2004). *Monitoring the Future national results on adolescent drug use: Overview of key findings, 2003*. (NIH Publication No. 04-5506). Bethesda, MD: National Institute on Drug Abuse.

Jugović, A. (2004). Rizična ponašanja omladine u Srbiji. Zbornik radova: *Mladi zagubljeni u tranziciji*, Beograd: Centar za proučavanje alternative.

Kovačević-Lepojević, M., Žunić-Pavlović, V. (2013). Zloupotreba psihoaktivnih supstanci u romskoj populaciji, *Socijalna misao*, 20 (2), 37-49.

Majkić, V., (2008). Nasilje u školama i zloupotreba psihoaktivnih supstanci. U: Radovanović, D., (ur.) *Poremećaji ponašanja u sistemu obrazovanja*, Beograd: Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 213-222.

Milosavljević, M., Jugović, A. (2008). Socijalna isključenost i društvene devijacije mladih. U: Radovanović, D., (ur.) *Poremećaji ponašanja u sistemu obrazovanja*, Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 25-50.

Moffitt, T.E. (1993). Adolescence limited and life course persistent antisocial behavior: A development taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701.

Radovanović, I. (2010). Povezanost osobina ličnosti Ajzenkovog spektra sa poremećajima ponašanja u školi. Magistarska teza. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

Rončević, N., Stojadinović, A. i Radovanov, K. (2001). *Adolescencija: Zdravstvena zaštita*, Novi Sad.

Sakoman, S., Raboteg-Šarić, Z., Kuzman, M. (2002). Raširenost zlouporabe sredstava ovisnosti među hrvatskim srednjoškolicima, Zagreb, društvena istraživanja, 11, 2-3, 311-334.

The 2011 ESPAD Report - Substance Use Among Students in 36 European Countries. The Swedish Council for Information on Alcohol and other Drugs, The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA), Council of Europe, Co-operation Group to Combat Drug Abuse and Illicit Trafficking in Drugs.

UNODC (2006), *World Drug Report 2006*. United Nations publication, Sales No. E.06.XI.10

UNODC (2012), *World Drug Report 2012*. United Nations publication, Sales No. E.12.XI.1.

THE FREQUENCY OF DRUG ABUSE IN THE POPULATION OF HIGH SCHOOLS STUDENTS IN BELGRADE

Summary

Behavior disorders, in the population of high school students, are among highest ranked priorities for those who deal with young people. It seems that there is no behavior that requires more attention from professionals, teachers, parents, educational authorities and other social factors than drug abuse. Even when it's not about the high prevalence and rise of drug abuse, the seriousness of consequences of drug abuse are reason enough to engage the entire society towards the establishment of a comprehensive system solutions, whose essential part are prevention programs. Due to the epidemic nature of this sociopathological phenomenon, for effective prevention programs is necessary to gain as precise insight into its proportions as possible. This type of insight can be provided only through systematic research and monitoring.

In this paper we will present results on the prevalence of drugs in a representative sample of 1287 high school students in Belgrade. The sample of students is tested with specially designed Questionnaire about the characteristics and behavior of students.

The survey results show that about 22% of students have tried drugs, that 17.7% of students had tried drugs in the early childhood period (from 11 to 14 years old), but that peak period to try drugs is 15 and 16 years, and that trying drugs varies by gender where in this behavior more frequently participate girls. Compared to the same data in 2010 there cannot be noted a significant increase of any parameters.

Key words: *drug abuse, drug abuse phenomenology, prevention*

Franc Renata²⁹⁷Ruža Karlović²⁹⁸Vlado Šakić²⁹⁹**SVRHE SANKCIJA I POVJERENJE U POLICIJU I PRAVOSUĐE – STAVOVI JAVNOSTI I POLICIJSKIH SLUŽBENIKA 2014. GODINE U ODNOSU NA 2005. GODINU****Sažetak**

Mišljenja javnost o svrhama kazni i uzrocima kriminalnog ponašanja pružaju uvid u razinu njihove obaviještenosti, ali i razinu podrške određenim politikama kažnjavanja te eventualno odobravanje i/ili poticanje određenog tipa reakcija kazneno-pravnog sustava. Stavovi policijskih službenika također su izuzetno važni prilikom kreiranja mjera suzbijanja i prevencije kriminaliteta. Cilj ovog rada je dvojak: prvi je utvrditi razlikuju li se opća javnost i policijski službenici u svojim stavovima o svrhama sankcija, uzrocima kriminalnog ponašanja, povjerenju u policiju i pravosuđe te stavu o primjerenosti sudskih kazni u Hrvatskoj. Drugi cilj rada je utvrditi jesu li se analizirani stavovi javnosti i policijskih službenika 2014. godine promijenili u odnosu na iste stavove iz 2005. godine. Analizirani podaci prikupljeni su anketnim ispitivanjima provedenim 2005. godine i 2014. godine na dva nacionalno reprezentativna uzorka (javnost: $N_{2005}=924$ i $N_{2014}=1000$;) te dva prigodna uzorka policijskih službenika (policijski službenici: $N_{2005}=105$ i $N_{2014}=159$). Sudionici oba uzroka u obje točke vremena iskazuju veće povjerenje u policiju nego u pravosuđe. Najveće povjerenje u policiju iskazali su policijski službenici 2005. godine. Policijski službenici su 2014. godine iskazali najmanje povjerenje u pravosuđe i ujedno su sudske kazne u Hrvatskoj ocijenili značajno blažima. Međutim, potrebno je napomenuti kako većina svih sudionika sudske kazne u RH procjenjuje preblagima. Veći broj sudionika (više od 50%) u oba uzroka i u obje točke mjerenja uzrok kriminalnog ponašanja u većoj mjeri pripisuju društvenim nego individualnim karakteristikama. Ujedno, javnost i policijski službenici 2014. godine u odnosu na 2005. godinu značajno manje podržavaju rehabilitaciju i značajno više podržavaju kažnjavanje kao svrhu sankcija. Osobe koje vjeruju da su sudske kazne u RH preblage i pripisuju kriminalno ponašanje u većem stupnju individualnim karakteristikama u većem stupnju i zagovaraju kažnjavanje kao svrhu sankcioniranja kriminalnog ponašanja.

Ključne riječi: svrhe kazni, uzroci kriminalnog ponašanja, povjerenje u policiju, povjerenje u sudstvo, policija, javnost.

²⁹⁶ Doc. dr. sc. Ines Sučić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

²⁹⁷ Prof. dr. sc. Renata Franc, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

²⁹⁸ Dr. sc. Ruža Karlović, viša predavačica na Visokoj policijskoj školi, MUP RH.

²⁹⁹ Prof. dr. sc. Vlado Šakić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

1. UVOD

Jedan od ključnih sociokulturnih potencijala svakog društva jest i *stupanj povjerenja* koji građani iskazuju u osnovne institucije i organizacije tog društva (Nikodem i Črpić, 2011). Koncept povjerenja i legitimnosti naglašava moralnu i praktičnu povezanost između građana i socijalnog sustava (Jackson i sur., 2011), a opće nepovjerenje u *osnovne institucije društva* koje bi trebale regulirati društveni život, dovodi u pitanje i sam sustav i njegovu ustavnu konstituciju kao društveno općeprihvaćenog dogovora (Baloban i Rimac, 1998: 665). Nedostatak povjerenja u bilo koju javnu instituciju umanjuje kvalitetu usluge koju je institucija nužna osigurati građanima (Putnam, 2000). Stoga je stupanj prihvaćanja i povjerenja javnosti u *kazneno-pravni sustav* izrazito važan za dobro funkcioniranje samog kaznenog-pravnog sustava i društva u cjelini – javnost koristi njegove usluge (Maruna i King, 2004; Cao, Stack i Sun, 1998), a pozitivna slika u javnosti je nužna za njegovo efikasno djelovanje.

Način na koji ljudi percipiraju *kriminalno ponašanje* i sankcije je centralni aspekt kako normativne kulture tako i formalne socijalne kontrole (Stylianou, 2003). Postoji niz razloga zašto društvo kažnjava počinitelje kaznenih djela, a represivna socijalna kontrola ili strategije odvratanja (Kahan, 1999) očito su neizbježne za određene tipove počinitelja kaznenih djela. Stavovi javnosti o kriminalitetu i pravosuđu služe kao „socijalni barometar mjere zadovoljstva s važnim državnim uslugama“ i odražavaju „raspoloženje javnosti i prioritete u reformi kazneno-pravnog sustava“ (Flanagan, 1996:5). S obzirom na to da bi primjereno sankcioniranje trebalo predstavljati ravnotežu mišljenja javnosti i nužnih mjera kažnjavanja (Adriaenssen i Aertsen, 2015), bitno je da se politike kažnjavanja temelje na zahtjevima javnosti, odnosno da se, koliko je moguće, stavovi javnosti podudaraju s praksom (Cullen, Fisher i Applegate, 2000; Payne i sur., 2004).

1.1. Povjerenje u policiju i sudstvo

Iako se može prigovoriti da mnogi ljudi zbog nedostatka izravnog iskustva ili neinformiranosti nemaju potrebnog znanja da bi potpuno ocijenili aktivnost policije i pravosuđa, pretpostavlja se da mogu izreći *opći dojam o radu policije i pravosuđa* (Jackson i Bradford, 2010; Skogan, 2006; Sunshine i Tyler, 2003; Tankebe, 2010). Povjerenje u policiju i sudstvo više-manje kontinuirano se prati u različitim međunarodnim istraživanjima u sklopu setova pitanja koja se odnose na povjerenje u institucije. Primjerice, u međunarodnom Europskom društvenom istraživanju EDI (*European social survey*³⁰⁰ ESS) koje se u preko dvadeset europskih zemalja³⁰¹ provodi svake dvije godine, počevši od 2001. godine. U okviru ovog istraživanja uz policiju i sudstvo *povjerenje građana* mjeri se i u nacionalni te europski parlament, političke stranke, političare te Ujedinjene narode. Od navedenih institucija građani u svim zemljama u pravilu pokazuju relativno najviše povjerenja upravo u policiju i pravosuđe, dok se najmanje povjerenja iskazuje političkim strankama i političarima (Marien, 2011).

Političko povjerenje se kulturalnim teorijama objašnjava kao rezultat stavova i vrijednosti naučenih u djetinjstvu koje se prenose s generacije na generaciju, a institucionalnim teorijama se objašnjava kao rezultat efikasnosti institucija i načina na koji javnost vrednuje njihove učinke (Hakhverdian i Mayne 2012; Mishler i Rose, 2001; Putnam, 2000). Razlikujemo tri tipa povjerenja: *individualno povjerenje* u „većinu ljudi“, *specifično povjerenje u osobe ili grupe* slične vlastitoj te *strategijsko povjerenje* da određene osobe ili skupine imaju valjane motive i namjere (Smith, 2010). *Povjerenje u državne institucije* pa tako i policiju i pravosuđe spada u treću skupinu te ga se definira kao racionalno vrednovanje i vjerovanje da te institucije

³⁰⁰ Sve informacije o ovom istraživanju i dosadašnji podaci za sve uključene zemlje mogu se naći na <http://www.europeansocialsurvey.org>

³⁰¹ Hrvatska je za sada sudjelovala u samo dva vala Europskog društvenog istraživanja valu 4 (2008) godine i rundi 5 (2010) godine, pri čemu je u oba slučaja istraživanje provodio Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, a provedbu istraživanja je financirala Hrvatska zaklada za znanost.

imaju dobre namjere prema građanima te da su kompetentne reagirati učinkovito, pouzdano i pravedno, u skladu s interesima građana (Bradford, Jackson i Stanko, 2009).

Stupanj povjerenja javnosti u policiju upućuje na procjenu: a) njihove efikasnosti, tj. tehničke kompetencije u postizanju svojih osnovnih ciljeva – detekcije i prevencije kriminaliteta i zaštite sigurnosti građana; b) njihovog povjerenja, tj. odanosti vrijednostima zajednice, tj. stavljanje interesa zajednice u prvi plan, razumijevanje njezinih potreba, dostupnost i vidljivost te predstavljanje moralnog autoriteta; c) njihove nepristranosti i pravednosti u postupanju s građanima (Barber, 1983; Stoutland, 2001; Tankebe, 2010). Globalna mjera povjerenja u policiju predstavlja podudarnost između interesa javnosti i policije te s obzirom na to da je policija istovremeno državna institucija opremljena i ovlaštena koristiti silu, ali i javna institucija, tj. služba koja brine, razumije i prilagođava se specifičnim potrebama i interesima lokalne zajednice, ta mjera povjerenja se preklapa i s pojmom *efikasnosti policije*, ali i s navedenom *vrijednosnom dimenzijom* (Jackson i Bradford, 2010; Jackson i Sunshine, 2007; Tyler, 2006). Ta vrijednosna dimenzija je posebno naglašena posljednjih desetljeća kada je došlo do promjene u modelu konceptijskog i strategijskog određenja uloge policije u društvu. Policija kao služba u demokratskom društvu prednost daje *prevenciji kriminaliteta* i u svom radu se vodi načelom služiti građanima i štititi ih (Ren i sur., 2005). Stupanj slobode koji policijski službenici imaju u odabiru svog ponašanja dovodi ih u rizik od zlouporabe sile i ovlasti (Tilly, 2005), a stupanj povjerenja u policiju determinira naša očekivanja i buduće kontakte s policijom, kao i stupanj kooperacije, odnosno hostilnosti i antagonizma prema policiji (Jackson i sur., 2012; Tyler i Huo, 2002).

Povjerenje u pravosuđe se odnosi na stupanj u kojem pravosuđe adekvatno funkcionira u utvrđivanju istine i promociji pravednosti. U literaturi se razlikuje *pravednost sudskog postupka* i pravednost ishoda suđenja, tj. *presude* (Lind i Tyler 1988). Pravednost, tj. poštenost sudskih postupaka se odnosi na to jesu li suci, tužitelji/branitelji i porota nepristrani prema strankama u sudskom sporu te na povjerljivost, objektivnost i poštovanje stranaka (Ulbig, 2002). S druge strane, pravednost presude se odnosi na percepciju pravednosti ishoda suđenja prema pojedincima i skupinama (Sunshine i Tyler 2003). Pravednost sudskog postupka i presude povezane su s *autonomijom sudstva* te upućuju na to jesu li suci ostali neutralni i nepristrani ili su na postupak i presudu utjecali vanjski čimbenici i/ili osobne pristranosti prema određenim skupinama ili pojedincima. Dougherty, Lindquist i Bradbury (2006) smatraju da pravosuđe ne može ispunjavati svoju osnovnu funkciju ako građani ne vjeruju da sudovi nude pravednu, efikasnu i pristupačnu pomoć pri rješavanju spora.

Dosadašnja istraživanja ispitivala su povezanost povjerenja u policiju i pravosuđe s različitim skupinama varijabli koje se mogu svrstati u mikro tj. *individualne varijable* i makro, tj. *kontekstualne varijable*. Općenito, mikro determinante povjerenja u državne institucije obuhvaćaju individualnu socijalizaciju, odnosno individualno iskustvo i stavove, a makro determinante tradicijske vrijednosti nacije, odnosno indikatore sveukupne efikasnosti institucija (npr. stupanj ekonomske dobiti i korupcije) (Mishler i Rose 2001).

Iako rezultati istraživanja nisu sasvim dosljedni u pogledu individualnih obilježja, pokazalo se da manje povjerenje u policiju iskazuju pripadnici manjina (Jefferson i Walker, 1993), mlađe osobe (Cao, Stack i Sun, 1998), žene (Correia, Reisig i Lovrich, 1996; Sampson i Bartusch, 1998), osobe višeg socioekonomskog statusa i stupnja obrazovanja, žrtve viktimizacije (Cao i sur., 1996; Homant, Kennedy i Fleming, 1984) te koje su rjeđe imale dobrovoljne kontakte s policijom (Ren i sur., 2005). Također, manje povjerenje u policiju pokazalo se povezano s opažanjem vandalizma u lokalnoj zajednici i manjim neformalnim stupnjem kolektivne sigurnosti te većim strahom od kriminala (Cao, Frank i Cullen, 1996; Cao, Stack i Sun, 1998; Reisig i Giacomazzi, 1998).

Nedavna su istraživanja manji stupanj povjerenja u policiju uspjela povezati i s *varijablama na razini država*, kao što su veće stope kriminaliteta i manji stupanj demokratizacije društva (npr. Jang, Joo i

Zhao, 2010). S obzirom na to da su policija i pravosuđe najočitiiji predstavnici državne vlasti, opće nepovjerenje javnosti u državne institucije, a posebno stupanj korupcije državnih institucija i vlasti, predstavlja značajnu prepreku i izazov uspostavi povjerenja u policiju i pravosuđe (Hakhverdian i Mayne, 2012; Jang, Lee i Gibbs, 2015; Kralj, 2013). Rezultati istraživanja Tankebea (2010) pokazali su da vikarijsko, a ne osobno iskustvo s policijskom korumpiranošću značajno umanjuje povjerenje u policiju na svakoj od ispitanih dimenzija (efikasnosti, pouzdanosti i proceduralnoj pravednosti).

1.2. Stav o svrhama sankcija

Stav o svrsi sankcija predstavlja *multidimenzionalni konstrukt* te ga se može definirati kao stav prema ciljevima, specifičnim oblicima, intenzitetu sankcija i specifičnim politikama sankcioniranja (Adriaenssen i Aertsen, 2015). Općenito, istraživanja su pokazala kako javnost sankcije smatra preblagima te zagovara strože reakcije društva na kriminalno ponašanje (Gelb, 2008), pa čak i smrtnu kaznu i kaznu doživotnog i dugotrajnog zatvora (Cullen, Fisher i Applegate, 2000). Taj nalaz se pokazao konzistentnim tijekom vremena, na različitim skupinama sudionika, korištenjem različitih metoda mjerenja i u različitim zemljama (Gelb, 2008). S obzirom na to da su se stroge kazne pokazale neefikasnim u praksi, postavilo se pitanje zašto ih javnost podržava? Tek se 90-ih godina XX. stoljeća počelo preispitivati što se nalazi u osnovi zagovaranja strožih sankcija kod javnosti. Utvrđeno je da se stvarna strogost sankcija koje se u praksi provode prema osuđenima podcjenjuje (Roberts i Stalans, 1997; Sims i Johnston, 2004), a da su stavovi javnosti koji podržavaju penalizaciju djelomično izazvani i metodološkim artefaktom (Gelb, 2008; Dozier, 2009). Taj artefakt je rezultat korištenja jednog općeg pitanja o, npr. opaženoj strogosti sudskih kazni koje neadekvatno pojednostavljuje i mjeri multidimenzionalni konstrukt svrha sankcija. Istraživanja u kojima su javnosti bili predočeni detalji specifičnog slučaja rezultirala su s manje preferencija kažnjavanja (Hough i Roberts, 2002), jer se često ljudi pri odgovaranju na opća pitanja oslanjaju na primjere najokorjelijih kriminalaca, što nije slučaj pri odgovaranju na pitanja povezana sa specifičnim primjerima. Uz to, Gelb (2008) zaključio je kako ljudi imaju *malo znanja o kazneno-pravnom sustavu* što naravno utječe na njihove stavove prema sankcijama (Hough i Roberts, 2012), odnosno da javnost ima pogrešne predodžbe o prirodi i opsegu kriminaliteta, o visini sudskih kazni i o čestini i dužini izricanja kazne zatvora i uvjetne kazne, o alternativnim sankcijama itd. Također, istraživači su pronašli da *preferencije strogosti sankcija* u određenom stupnju variraju ovisno o sociodemografskim karakteristikama počinitelja i vrstama kaznenog djela (Spiranovic i sur., 2011), te karakteristikama procjenjivača (Dozier, 2009; Falco, 2008; Langworthy i Whitehead, 1986). Istraživanja su općenito pokazala kako strože kažnjavanje manje podržavaju žene (Roberts i Indemaur, 2007; Spiranovic i sur., 2011), osobe višeg obrazovnog statusa (Roberts i Indemaur, 2007; Spiranovic i sur., 2011), osobe mlađe dobi (McCorkle, 1993), pripadnici etničkih manjina (Wacquant, 2000), stanovnici većih gradova (Falco, 2008). Nedavna istraživanja su pokazala da se *podrška javnosti kažnjavanju* u velikoj mjeri temelji na emocijama, heuristikama, intuiciji i vrijednosno izražavajućim stavovima, a ne na logici i racionalnim odlukama (Aharoni i Fridlund, 2013; Vollum i Buffington-Vollum, 2009). Pokazalo se i da su religioznije osobe (Greenberg i West, 2001; Young i Thompson, 1995) sklonije podržati mjere kažnjavanja pri čemu je za takav učinak religioznosti vjerojatno odgovoran drugačiji atribucijski stil religioznih osoba (Grasmick i McGill, 1994). Osobe koje su općenito uzroke ponašanja sklonije pripisivati *dispozicijama ili stabilnim obilježjima osobe* (tzv. dispozicijski atribucijski stil) sklonije su i podržavati mjere kažnjavanja, jer vjeruju da je počinjenje kaznenih djela posljedica osobnog izbora, pri čemu krivnju pripisuju samom počinitelju te stoga smatraju da počinitelj zaslužuje biti kažnjen i legitimiziraju kaznu (Grasmick i McGill, 1994). Nasuprot tome, osobe koje su općenito uzroke ponašanja sklonije pripisivati *obilježjima situacije* ili čimbenicima izvan osobe (tzv. situacijski atribucijski stil), uzroke kriminala vide u počiniteljevoj okolini, te su sklonije podržavati rehabilitacijske i reintegracijske mjere kojima je cilj pomoći počinitelju u prilagodbi na nepovoljne okolnosti koje su vjerojatno doprinijele

njegovom kriminalnom ponašanju (Grasmick i McGill, 1994). Cullen i sur. (1985) utvrdili su da je situacijski atribucijski stil praćen manjim podržavanjem kažnjavanja, a ujedno vjerovanjem u učinkovitost rehabilitacije. Također se pokazalo da je prethodna viktimizacija kao i izraženiji strah od kriminala pozitivno povezan s podržavanjem mjera kažnjavanja (Applegate, Cullen i Fisher, 2002; McCorkle, 1993)

Utvrđene inkonzistencije u korelacijskim istraživanjima, metodološki nedostaci prijašnjih istraživanja i podrška uvođenja alternativnih sankcija u javnosti (npr. Cullen, Fisher i Applegate, 2000) potakli su istraživače da bolje preispitaju stavove javnosti prema rehabilitaciji počinitelja KD, te se utvrdilo kako su *stavovi o kažnjavanju i rehabilitaciji* produkt različitih čimbenika, uključujući socijalizaciju (Chung i Bagozzi, 1997).

MacKey i Courtright (2000) predložili su da se razdvoje mjere stavova prema kažnjavanju, od mjera stavova prema rehabilitaciji. Kad su korištene takve zasebne mjere, pokazalo se da javnost podržava rehabilitaciju neovisno o tome jesu li sudionike pitali o ciljevima kažnjavanja, ispitivali stav prema rehabilitaciji jednim općim pitanjem ili su sudionicima davali vinjete koje su opisivale specifična kaznena djela. Podrška rehabilitaciji se primarno pokazala povezana s karakteristikama počinitelja (Spiranovic i sur., 2011; Petersen i sur., 2012), (Nagin i sur., 2006; Piquero i Steinberg, 2010) te da procjenjivači podsvjesno procjenjuju počiniteljevu korist/štetu društvu (Petersen i sur., 2012). Također se pokazalo da je podrška rehabilitaciji povezana s vrstom počinjenog kaznenog djela (Applegate i Davis, 2005; Dozier, 2009; Spiranovic i sur., 2011). Istraživanja pokazuju da pojedinci u većoj mjeri podržavaju rehabilitaciju počinitelja ako je ona *dio mjere kažnjavanja* (Cullen, Fisher i Applegate, 2000; Gromet i Darley, 2006), ako se provodi u *unutar institucionalnog okvira* (Gromet and Darley, 2006) i ako se njezina učinkovitost procjenjuje visokom (Dozier, 2009). Cullen, Fisher i Applegate (2000) naglašavaju kako velika većina javnosti vjeruje da bi *osnovni cilj zatvorske kazne* trebala biti rehabilitacija što znači da se javnost slaže kako je rehabilitacija važna, ali i da je u nekim slučajevima kažnjavajuća sankcija nužna. Kada postoji višestruki izbor, javnost ne daje prednost jednom cilju sankcioniranja kriminalnog ponašanja nad ostalim (Roberts i Stalans, 2000), a zagovaranje različitih ciljeva sankcija u najvećoj mjeri varira ovisno *vrsti kaznenog djela*, tj. njegovoj prirodi i ozbiljnosti (npr. Roberts i Hough, 2005).

2. RAZLOZI ZA OVO ISTRAŽIVANJE

Ispitivanje stavova javnosti prema različitim kriminalnim ponašanjima, počiniteljima kaznenih djela te svrhama sankcija značajno pridonosi kreiranju novih ili unapređenju postojećih politika kažnjavanja te dobivanju uvida o stupnju informiranosti javnosti o postojećim politikama kažnjavanja (npr. Comartin, Kernsmith i Kernsmith, 2009; Leverentz, 2011).

Dosadašnja ispitivanja stavova prema svrhama sankcija i povjerenja u društvene institucije uglavnom su bila provedena na nacionalno reprezentativnim uzorcima sudionika u jednoj točki vremena, te su bila usmjerena ili na poboljšanja operacionalizacije ispitanih konstrukata ili na utvrđivanje njihovog korelata. Stoga se činilo vrijednim proširiti ispitivanje ovih konstrukata na jedan vrlo *specifičan uzorak sudionika* – policijske službenike te njihove stavove usporediti sa stavovima javnosti. Pretpostavljalo se da će policijski službenici s obzirom na svoje obrazovanje i radno iskustvo, odnosno specifična znanja i iskustva s kriminalnim ponašanjima, počiniteljima, žrtvama i svjedocima kaznenih djela, pravosuđem, kolegama, politikama kažnjavanja, ali i s većom izloženosti viktimizaciji iskazivati specifične i ponešto različite stavove od javnosti.

Također, iako se ne očekuje da se stavovi prema svrhama sankcija i povjerenje u kazneno-pravne institucije stalno mijenjaju, povjerenje se kroz direktno ili indirektno iskustvo može izmijeniti, a uz to se može pretpostaviti kako će različite socijalne skupine iskazivati i različite stupnjeve povjerenja u iste institucije. Valja pretpostaviti da *dinamika promjene povjerenja u kazneno-pravne institucije* može biti

umanjena ili uvećana izdvojenim događajima (npr. pojedinačnim incidentima), ali i dugoročnim procesima kao što su gospodarske i političke promjene, društvene reforme, krize te opaženi stupanj korupcije. U stručnoj literaturi se ističe kako se politika kažnjavanja u nekom društvu može bolje objasniti kroz kulturološke čimbenike, nego kroz stope kriminaliteta (Turković, 2004). Stoga se čini da su tranzicijska društva, uključujući Hrvatsku, upravo ona koja su zbog svoje izloženosti burnim političkim i društvenim promjenama proteklih desetljeća, interesantna za ispitivanje promjena stavova prema društveno relevantnim pitanjima, kao što su i stavovi o svrhama kažnjavanja i povjerenje u kazneno-pravne institucije. Također, u literaturi se navodi kako različiti modeli postupanja prema osobama sklonim kriminalnim ponašanjima ne dovode do povećane razine javne sigurnosti, nego do relativizacije svrhe kaznenog zakona (Derenčinović, 2014), što se onda može manifestirati kroz podržavanje strožeg sankcioniranja kriminalnog ponašanja i smanjenja stupnja povjerenja u pravosuđe i policiju.

2.1. Cilj

Opći cilj istraživanja bio je *utvrditi stavove javnosti i policijskih službenika* o svrhama sankcija, uzrocima kriminalnog ponašanja, povjerenju u policiju i pravosuđe te stavu o primjerenosti sudskih kazni u Republici Hrvatskoj. Posebice se željelo utvrditi razlikuju li se opća javnost i policijski službenici u navedenim stavovima te utvrditi jesu li se analizirani stavovi javnosti i policijskih službenika 2014. godine promijenili u odnosu na iste stavove iz 2005. godine.

2.2. Metoda

U ovom radu predočeni su podaci prikupljeni *anketnim ispitivanjima* o svrhama sankcija, percipiranim uzrocima kriminalnog ponašanja, o povjerenju u policiju i pravosuđe te stavu o primjerenosti sudskih kazni u Republici Hrvatskoj. Istraživanja su provedena 2005. godine i 2014. godine na *dva nacionalno reprezentativna uzorka punoljetnih stanovnika/stanovnica* Republike Hrvatske ($N_{2005}=1004$ i $N_{2014}=1000$;) te *dva prigodna uzorka policijskih službenika/službenica* ($N_{2005}=105$ i $N_{2014}=159$).

Istraživanja javnog mnijenja 2005. godine³⁰² i 2014. godine³⁰³ provedena su terenskom usmenom anketom. Istraživanja su proveli educirani anketari pod vodstvom i uz kontrolu voditelja istraživanja. Nacionalni reprezentativni uzorci su bili etapno stratificirani, uz očuvanu proporcionalnost i slučajni izbor jedinica unutar svakog stratuma. Obuhvaćene su sve županije, unutar kojih su naselja razvrstana prema formalnom kriteriju u gradska i ostala. Izbor naselja i broj mikrolokacija (*sample points*) ovisio je o njihovom udjelu u spomenutim nadređenim stratumima, kućanstva su na svakoj mikrolokaciji izabrana slučajnim sustavnim postupkom s popisa adresa, dok je izbor sugovornika unutar kućanstva proveden metodom prvog rođendana. Opisanim su načinom uzorkovanja 2005. godine bila obuhvaćena 62 naselja (102 mikrolokacije), a 2014. godine 102 naselja (143 mikrolokacije) u kojima je provedeno anketiranje. U slučaju da anketiranje nije bilo moguće provesti na zadanim adresama (npr. odbijanje, trajnija odsutnost odgovarajućeg sugovornika) upotrijebljene su zamjenske stambene jedinice na istim mikrolokacijama. Tijekom anketiranja 2005. godine 23,9% kontaktiranih osoba je odbilo sudjelovati, a 2014. godine njih 33,5% je odbilo sudjelovati. Veličina realiziranih uzoraka dopuštaju procjenu populacijskih parametara u rasponu pouzdanosti koji ne prelazi 3,2% (2005.), odnosno 3,1% (2014.) uz rizik u zaključivanju manji od 5%. (Pilarov barometar hrvatskoga društva, 2014; Šakić i Franc, 2005a, 2005b.)

³⁰² Istraživanje Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar u okviru projekta „Javno mnijenje Hrvatske o institucijama kaznenopravnog sustava i politici kažnjavanja – Opravdanost uključivanja u hrvatsko kazneno pravo – Stavovi javnosti i predstavnika pravosuđa“ koje je financiralo Ministarstvo pravosuđa RH (voditelj projekta prof. dr. sc. Vlado Šakić).

³⁰³ Istraživanje Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar „Pilarov barometar hrvatskoga društva“ (<http://barometar.pilar.hr>).

Istraživanje na prigodnom uzroku policijskih službenika 2005. godine³⁰⁴ provedeno je poštanskom anketom po policijskim postajama te su njome obuhvaćeni načelnici svih policijskih uprava i postaja, a 2014. godine anketiranje je provedeno na izvanrednim studentima preddiplomskog i diplomskog studija kriminalistike na Policijskoj akademiji.

Anketiranim je osobama bila višestruko zajamčena anonimnost odgovora: upitnici nisu potpisivani, niti su imena sugovornika evidentirana, a ispitanicima je rečeno da se njihovi odgovori neće analizirati pojedinačno već kao skupina podataka za statističke obrade čime je onemogućeno naknadno povezivanje odgovora i osobe koja ih je dala. Podaci o uzrocima ispitanika u svakom od istraživanja prikazana su u tablici 1.

Tablica 1: Uzroci sudionika javnosti i policijskih službenika

Uzorak	Javnost		Policijski službenici	
	2005.	2014.	2005.	2014.
N	1004	1000	105	159
Raspon dobi	18-85	18-89	27-51	24-41
M _{dob} (SD)	44,46 (17,066)	48,07 (17,486)	39,29 (5,195)	29,84 (4,538)
Udio muškaraca	431 (46,9%)	482 (48,2%)	101 (96,2%)	124 (79,5%)

S obzirom na to da su u prigodnim uzrocima policijskih službenika obuhvaćeni većinom muškarci, te kako bi se eliminirao učinak spola na potencijalne razlike u stavovima javnosti i policijskih službenika, u obradu rezultata uključeni su samo podaci prikupljeni na muškim sudionicima. Demografski podaci muških sudionika prikazani su u tablici 2.

Tablica 2: Osnovne sociodemografske karakteristike muških sudionika u uzrocima javnosti i policijskih službenika

³⁰⁴ Istraživanje Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar u okviru projekta „Javno mnijenje Hrvatske o institucijama kaznenopravnog sustava i politici kažnjavanja – Opravdanost uključivanja u hrvatsko kazneno pravo – Stavovi javnosti i predstavnika pravosuđa“ koje je financiralo Ministarstvo pravosuđa (voditelj projekta prof. dr. sc. Vlado Šakić).

Sudionici	Javnost		Policijski službenici	
	2005.	2014.	2005.	2014.
Godina istraživanja				
N	431	482	101	124
Raspon dobi	18-85	18-89	27-51	24-41
M _{dob} (SD)	43,29 (16,968)	48,19 (17,327)	39,5 (5,102)	29,71 (4,298)
M _{radni staž} (SD)	-	-	6,22 (5,021)	9,08 (5,244)
Obrazovanje				
NSS (1-8 godina školovanja)	95 (22%)	118 (24,5%)	-	-
SSS (9-12 godina školovanja)	238 (55,2%)	270 (56%)	-	73 (58,9%)
VŠS - VSS (> 12 godina školovanja)	92 (21,3%)	94 (19,5%)	-	50 (40,3%)
BO	6 (1,4%)	-	-	1 (0,8%)
Bračno stanje				
Samac	131 (30,4%)	146 (30,3%)	-	59 (47,6%)
Oženjen	269 (62,4%)	277 (57,5%)	-	61 (49,2%)
Rastavljen	8 (1,9%)	22 (4,6%)	-	1 (0,8%)
Udovac	15 (3,5%)	25 (5,2)	-	3 (2,4%)
BO	8 (1,9%)	12 (2,5%)	-	-
Stupanj urbaniziranosti				
Selo	137 (31,8%)	234 (48,5%)	-	-
Grad	136 (31,6%)	144 (29,9%)	-	-
Velegrad	156 (36,2%)	104 (21,6%)	-	-
BO	2 (0,5%)	-	-	-
Zvanje				
Policajac	-	-	-	55 (44,4%)
Samostalni policajac	-	-	-	7 (5,6%)
Viši policajac	-	-	-	18 (14,5%)
Policijski narednik	-	-	-	26 (21%)
Viši policijski narednik	-	-	-	9 (7,3%)
Drugo	-	-	-	8 (6,5%)
BO	-	-	-	(0,8%)

2.2.1. Varijable i način operacionalizacije

S obzirom na to da su analizirani podaci o stavovima javnosti (2005. i 2014. godine) te stavovima policijskih službenika 2005. godine prikupljeni opsežnijim anketama, u nastavku su opisana samo pitanja, tj. varijable relevantne u kontekstu ovog rada.

1. *Povjerenje u policiju i pravosuđe.* U istraživanju 2005. godine javnost i policijski službenici su ocjenjivali rad policije i pravosuđa na skali od pet stupnjeva (1 – izrazito dobro, 5 – izrazito loše), dok su u istraživanju 2014. godine javnost i policijski službenici iskazivali povjerenje u policiju i pravosuđe na skali od 10 stupnjeva (1 – uopće nemam povjerenja, 10 – imam izrazito povjerenje). Radi usporedivosti originalni odgovori iz 2014. godine svedeni su na skalu od pet stupnjeva, a odgovori iz 2005. godine rekodirani te su svi odgovori iskazani kao stupanj povjerenja u navedene institucije pri čemu manji broj označava manji stupanj povjerenja. Općenito je povjerenje u ovom istraživanju široko definirano te se odnosi na stupanj u kojem javnost ima povjerenje u policiju i pravosuđe ili se oslanja na njih u različitim situacijama (Cao, Frank i Cullen, 1996; Ren i sur., 2005). Takvo poimanje povjerenja je slično istraživanjima zadovoljstva radom tih institucija i/ili općim stavom prema njima.

2. *Stavovi o uzrocima kriminalnog ponašanja* ispitani su s četiri tvrdnje kojima su sudionici iskazali stupanj slaganja na skali od pet stupnjeva (1 – uopće se ne slažem; 5 – u potpunosti se slažem). Ta skala također predstavlja skraćenu i adaptiranu skalu koja je javno dostupna (Carroll i sur., 1987). Eksploratornom faktorskom analizom uz varimax rotaciju na svim uzrocima osim uzroka policijskih službenika iz 2005. godine³⁰⁵ utvrđena je dvo-faktorska struktura skale pri čemu su faktori objasnili između 62% i 66% varijance, a zasićenja čestica na odgovarajućem faktoru nakon rotacije bila veća od 0,6. Obuhvaćene tvrdnje o različitim uzrocima kriminalnog ponašanja tako se mogu podijeliti na dvije subskale: društvene uzroke kriminala (npr. socijalna nejednakost) i individualne uzroke kriminala (npr. lijenost). Rezultati na subskalama su formirani sumiranjem odgovora na pojedinačnim česticama te dijeljenjem zbroja s brojem čestica. Ove varijable tako posredno mjere i atribucijski stil sudionika (dispozicijski i situacijski).

3. *Stav o primjerenosti sudskih kazni u Republici Hrvatskoj* u svim ispitivanjima ispitivan je jednom tvrdnjom pri čemu su sudionici na skali od 5 stupnjeva procjenjivali stupanj blagosti, odnosno strogosti sudskih kazni (1 – prestroge, 3 – primjerene, 5 – preblage). Ova mjera predstavlja opću mjeru svrhe sankcioniranja.

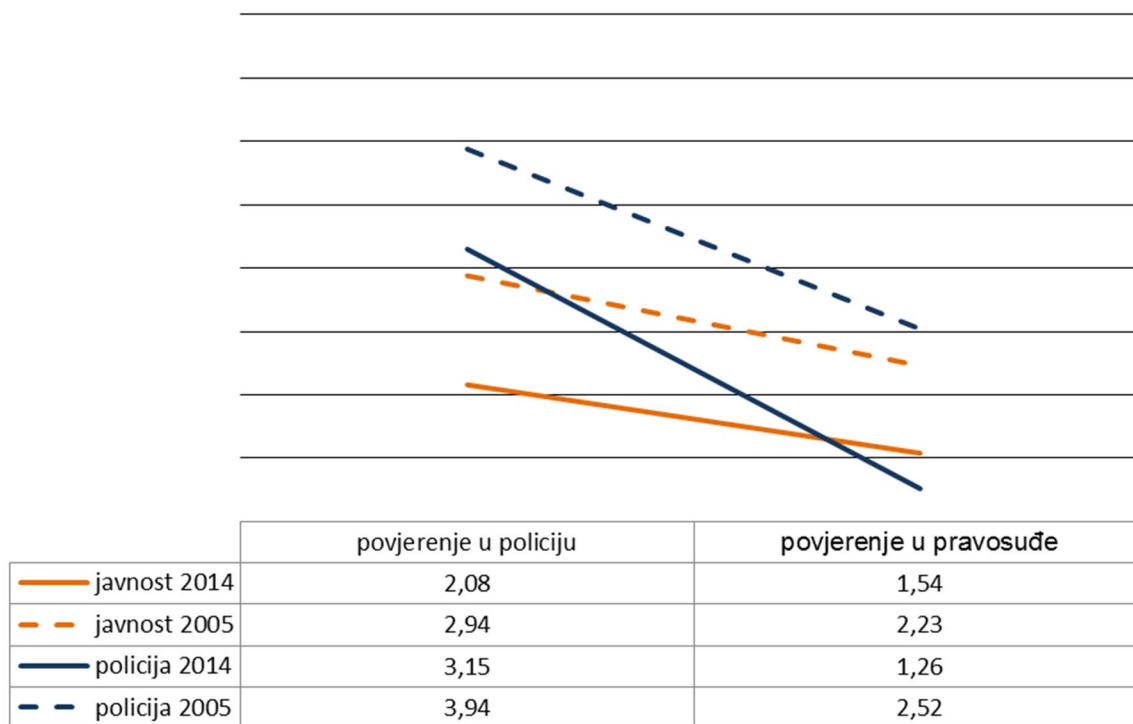
4. *Stavovi o svrhama sankcija* u svim ispitivanjima su ispitani s četiri tvrdnje kojima su sudionici iskazali stupanj slaganja na skali od pet stupnjeva (1 – uopće se ne slažem; 5 – u potpunosti se slažem). Ta skala predstavlja skraćenu i adaptiranu skalu stavova o svrhama kažnjavanja koja je javno dostupna (Carroll i sur., 1987). Eksploratornom faktorskom analizom uz varimax rotaciju na svim uzrocima utvrđena je dvo-faktorska struktura skale pri čemu su faktori objasnili između 71% i 74% varijance, a zasićenja čestica na odgovarajućem faktoru nakon rotacije bila je veća od 0,77. Obuhvaćene tvrdnje o svrhama sankcija tako se mogu podijeliti na one koje svrhu sankcija vide u kažnjavanju (npr. duže zatvorske kazne) i one koje svrhu sankcija vide u rehabilitaciji (npr. razvoj rehabilitacijskih programa). Rezultati na subskalama su formirani sumiranjem odgovora na pojedinačnim česticama te dijeljenjem zbroja s brojem čestica.

5. *Sociodemografska obilježja.* U svim uzorcima prikupljeni su podaci o dobi. U uzorcima javnosti te u uzroku policijskih službenika iz 2014. godine dodatno su prikupljeni podaci i o stupnju obrazovanja i bračnom statusu sudionika. U uzorcima javnosti dodatno su prikupljeni podaci i o stupnju urbaniziranosti na temelju Vreskove tipologije urbanizacije (Vresk, 1992), a u uzorcima policajaca o dužini radnog staža i 2014. godine o zvanju policajaca.

³⁰⁵ Dobivena je jedno-faktorska struktura što nije iznenađujuće s obzirom na mali broj sudionika N=101.

3. REZULTATI

Općenito, rezultati MANOVE su pokazali da postoji statistički značajna razlika među uzorcima sudionika na mjerenim varijablama ($F(21, 2582)=29,284, p<.01$). Kako bi se dobio precizniji uvid u izvor razlika, obrade rezultata su prikazane po pojedinačnim varijablama.

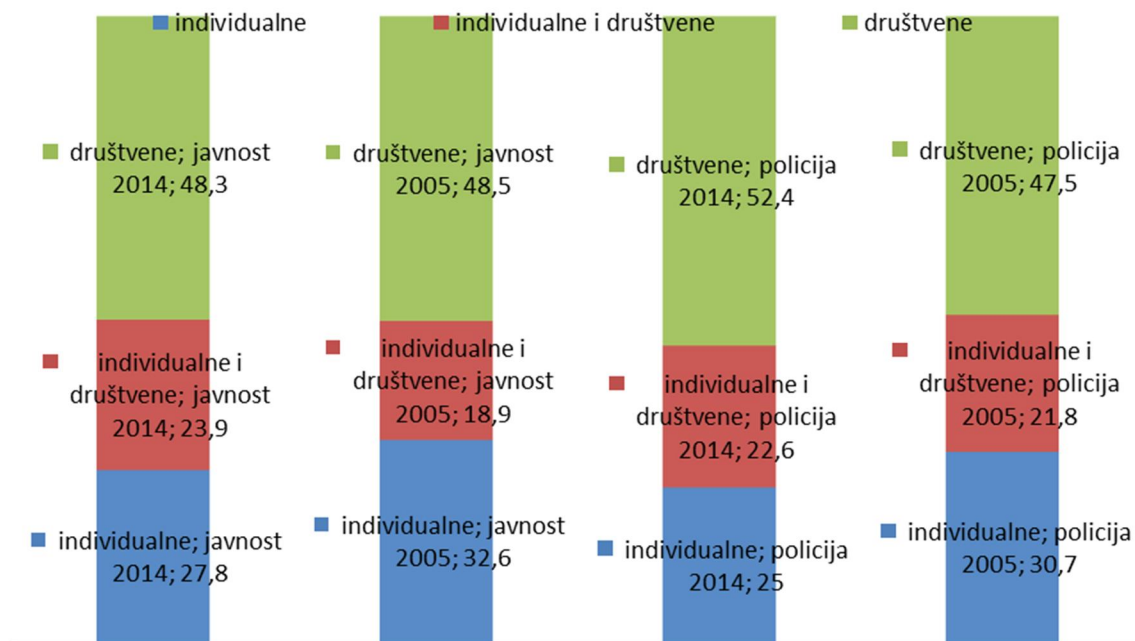
Slika 1: Povjerenje u policiju i pravosuđe

Prosječne vrijednosti iskazanog stupnja povjerenja u policiju i pravosuđe kod javnosti i policijskih službenika u dvije točke mjerenja (2005. i 2014. godine).

U prosjeku, i javnost i policijski službenici iskazuju *statistički značajno veće povjerenje u policiju nego u pravosuđe u obje točke mjerenja* ($t<11.991 - 16.660>; p<.01$) (slika 1). *Najveće povjerenje u policiju* iskazali su *policijski službenici 2005. godine*, a *najmanje javnost 2014. godine* ($F(3,1124)=103,045; p<.01$). Rezultati Scheffé testa su pokazali da javnost 2014. godine iskazuje statistički značajno manje povjerenje u policiju od svi ostalih sudionika, dok policijski službenici 2005. godine pokazuju statistički značajno veće povjerenje u policiju od svih ostalih sudionika. S druge strane, primjetno je da je *2005. godine stupanj iskazanog povjerenja u pravosuđe bio veći nego 2014. godine* ($F(3,1124)=53,796; p<.01$). Rezultati Schefféovog testa su pokazali da policijski službenici 2005. godine iskazuje statistički značajno veće povjerenje u pravosuđe od javnosti i policijskih službenika 2014. godine, te da javnost 2005. godine iskazuje statistički značajno veće povjerenje u pravosuđe od javnosti i policijskih službenika 2014. godine.

Stupanj povezanosti povjerenja u policiju i pravosuđe varira s obzirom na ispitani uzorak sudionika od relativno niskog kod policijskih službenika 2014. godine ($r(124)=,284$) preko umjerenog kod javnost i policijskih službenika 2005. godine ($r(428)=.414; r(100)=,469$) do relativno visokih kod javnosti 2014. godine ($r(476)=,694$).

S obzirom na to da su sudionici na istoj vrsti skale izražavali stupanj u kojem uzroke kriminalnog ponašanja pripisuju individualnim, odnosno društvenim karakteristikama, činilo se interesantnim ispitati koji udio sudionika unutar svakog uzorka kriminalno ponašanje pripisuje dispozicijama, koji situaciji, a koji smatra da se kriminalno ponašanje podjednako može pripisati individualnim i društvenim karakteristikama. Stoga je formirana nova varijabla koja predstavlja razliku iskazanih stupnjeva pripisivanja kriminalnog ponašanja društvenim i individualnim karakteristikama (slika 2).

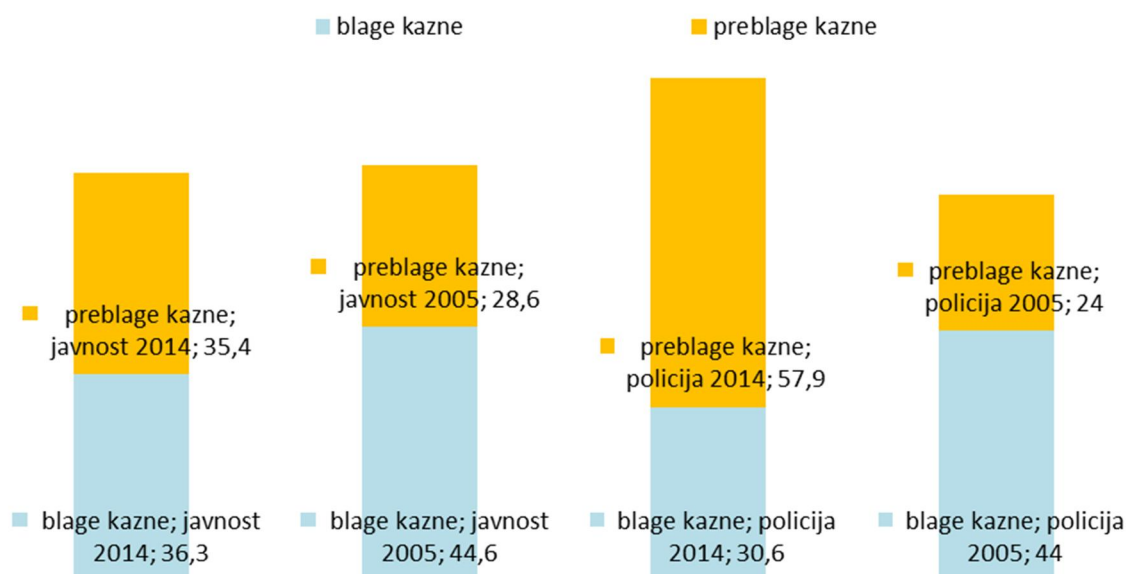

Slika 2: Uzroci kriminalnog ponašanja

Udio sudionika koji kriminalno ponašanje pripisuje više društvenim karakteristikama, podjednako i društvenim i individualnim karakteristikama te više individualnim karakteristikama na uzorku javnosti i policijskih službenika u dvije točke mjerenja (2005. i 2014. godine)

Rezultati o pripisivanju uzroka kriminalnog ponašanja su vrlo konzistentni i tijekom vremena i na različitim uzorcima javnosti i policijskih službenika (slika 2). Oko 50% sudionika u svim uzorcima, i to u obje točke mjerenja smatra kako se uzroci kriminalnog ponašanja nalaze više u društvenim okolnostima nego li u individualnim karakteristikama. Petina sudionika u podjednakoj mjeri kriminalno ponašanje pripisuje individualnim i društvenim okolnostima, dok oko trećina smatra da se kriminalno ponašanje u većem stupnju može pripisati dispozicijama pojedinca nego li situaciji. Uočene razlike su se pokazale i statistički značajnima, te je dobiveno da i javnost 2005. i 2014. godine i policijski službenici 2014. godine uzrok kriminalnom ponašanju u statistički značajno većoj mjeri pripisuju društvenim nego individualnim karakteristikama ($t < 3.770 - 5.886 >; p < .01$). Javnost (2005. i 2014. godine) u statistički značajno većem stupnju od policijskih službenika (2005. i 2014. godine) uzrok kriminalnom ponašanju pripisuje individualnim karakteristikama ($F(3,1037) = 13,840, p < .01$). Javnost (2005. i 2014. godine) u statistički značajno većem stupnju od policijskih službenika 2005. godine uzrok kriminalnom ponašanju pripisuje

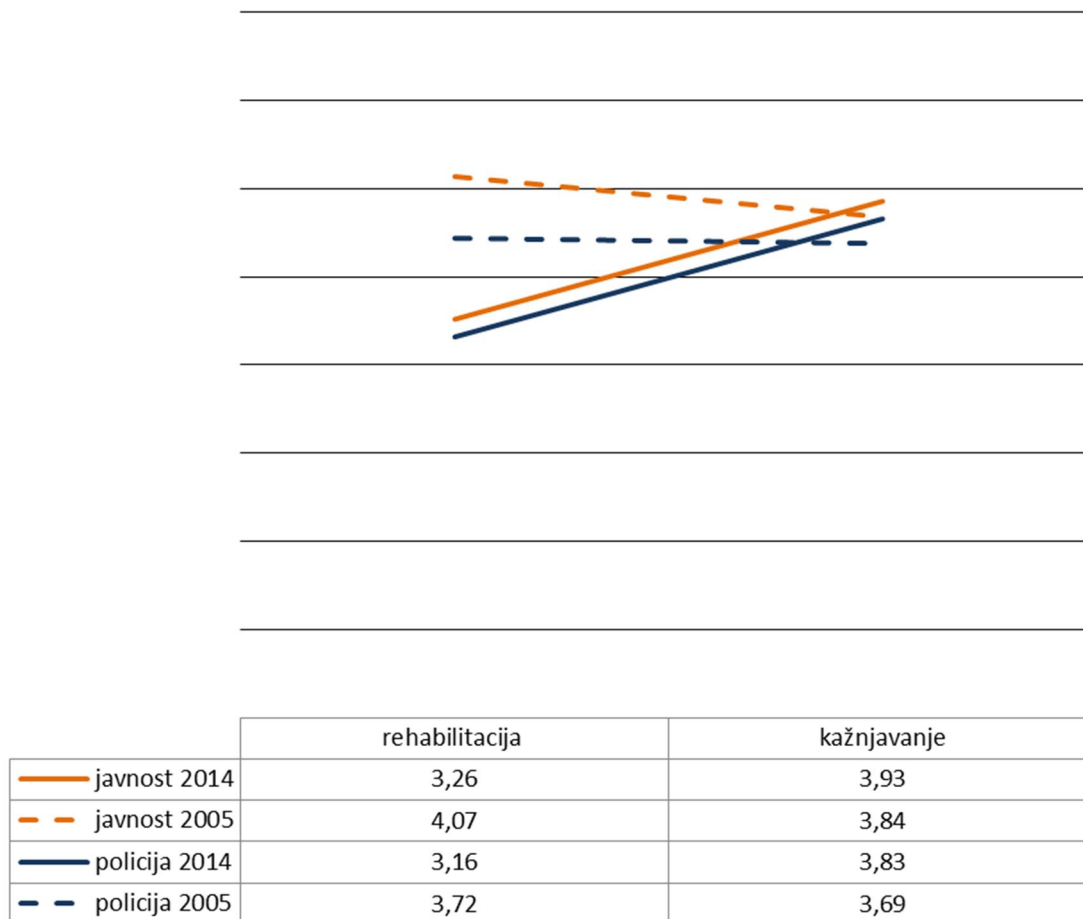
društvenim karakteristikama kao i javnost 2014. godine u odnosu na policijske službenike 2014. godine ($F(3,1033)=15,840; p<.01$).

Slika 3: Stav o primjerenosti sudskih kazni u Republici Hrvatskoj

Udio sudionika koji smatra da su sudske kazne u RH blage i preblage u uzroku javnosti i policijskih službenika u dvije točke mjerenja (2005. i 2014. godine)

Većinski dio javnosti i policijskih službenika drži da su *postojeće sudske kazne* u Hrvatskoj *preblage ili blage* (slika 3). Takav stav izražavaju u najvećem stupnju policijski službenici (88,5%) 2014. godine i oni u statistički značajno većem stupnju ocjenjuju da su sudske kazne u Hrvatskoj preblage, nego svi ostali sudionici ($F(3,1040)=9.204; p<.01$). Dok je procjena blagosti sudskih kazni kod javnosti relativno ujednačena proteklih 10 godina (71,7% u 73,2%), veći udio policijskih službenika je 2005., nego 2014. godine smatrao da su sudske kazne u RH *primjerene* (31% u odnosu na 9,9%), a manji udio da u blage i preblage (68% u odnosu na 88,5%).

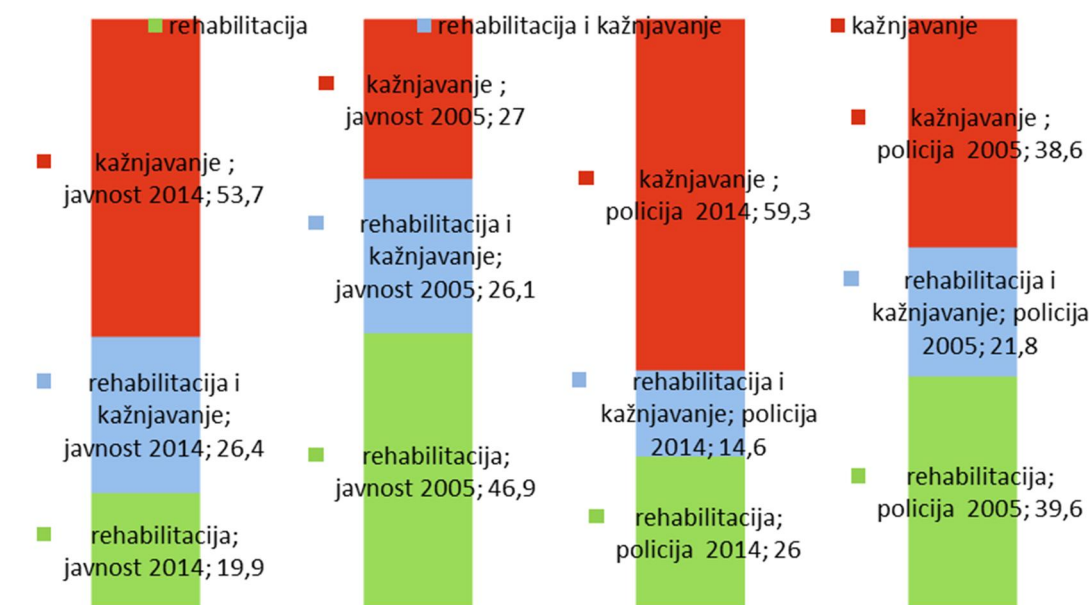

Slika 4: Stavovi o sankcijama

Prosječno podržavanje/nepodržavanje rehabilitacije i kažnjavanja kao svrha sankcija kod javnosti i policijskih službenika u dvije točke mjerenja

Javnost i policijski službenici 2014. godine više podržavaju kažnjavanje nego rehabilitaciju kao svrhu sankcija ($t(386)=9.296; p<.01$ i $t(122)=5.136; p<.01$), dok je javnost 2005. godine statistički značajno više podržavala rehabilitaciju nego kažnjavanje ($t(428)=4.249, p<.01$) (slika 4). Javnost je 2005. godine u statistički značajno većem stupnju nego svi ostali sudionici zagovarala rehabilitaciju kao svrhu sankcija. Policijski službenici su 2005. godine u odnosu na javnost i policijske službenike 2014. godine također snažnije zagovarali rehabilitaciju kao svrhu kažnjavanja.

S obzirom na to da su sudionici na istoj vrsti skale izražavali stupanj u kojem podržavaju mjere rehabilitacije i stupanj u kojem podržavaju mjere kažnjavanja činilo se interesantnim ispitati koji udio sudionika unutar svakog uzorka iskazuje preferenciju prema pojedinoj svrsi sankcioniranja. Stoga je formirana nova varijable koja predstavlja razliku iskazanih stupnjeva podrške kažnjavanju i rehabilitaciji (slika 5).

Slika 5: Razlika u iskazanim stupnjevima podrške o kažnjavanju i rehabilitaciji

Udio sudionika koji kao svrhu sankcija zastupa u većoj mjeri rehabilitaciju, podjednako i rehabilitaciju i kažnjavanje te u većoj mjeri kažnjavanje na uzorku javnosti i policijskih službenika u dvije točke mjerenja (2005. i 2014. godine)

Općenito, najveću i gotovo podjednaku *podršku kažnjavanju* (više od 50% sudionika) *iskazuju i javnost i policijski službenici 2014. godine* (slika 5). Odnosno, udio javnosti koji podržava rehabilitaciju se 2014. u odnosu na 2005. godinu više od dvostruko umanjio, a onaj koji podržava kažnjavanje dvostruko povećao. Interesantno je da je *udio javnosti koji istovremeno podržava kažnjavanje i rehabilitaciju ostao konstantan u proteklih 10 godina* (26,1% u odnosu na 26,4%). Na uzroku policijskih službenika taj trend je prisutan, ali izražen u manjem stupnju. Tako je 2014. u odnosu na 2005. godinu značajno više policijskih službenika iskazalo podršku kažnjavanju, a smanjio se udio i onih koji istovremeno podržavaju rehabilitaciju i kažnjavanje i onih koji podržavaju rehabilitaciju.

Kako bi se ispitalo predviđaju li pripisani uzroci kriminalnog ponašanja (individualni i društveni), opaženu primjerenost sudskih kazni u Republici Hrvatskoj te povjerenje u policiju i pravosuđe stavove prema sankcijama provedena je regresijska analiza u kojoj je kao kriterijska varijabla korištena iskazana podrška kažnjavanju.³⁰⁶

Tablica 3: Mogućnost objašnjenja veće sklonosti kažnjavanju nego rehabilitaciji na temelju stavova o kaznama, uzorcima kriminalnog ponašanja i povjerenju u institucije kazneno-pravnog sustava (rezultati regresijske analize)

³⁰⁶ Preferencija kažnjavanja je bila izražena kao razlika u iskazanoj preferenciji kažnjavanja i iskazanoj preferenciji rehabilitacije pomnožena konstantom kako bi se izbjegle negativne vrijednosti.

Uzorak	Javnost		Policijski službenici	
	2014.	2005.	2014.	2005.
Godina istraživanja				
Prediktori				
Blagost sudskih kazni RH	,182	,224	,287	,341
Ind. uzrok kriminalnog ponašanja	,210	,103	-	,258
Društveni uzrok kriminalnog ponašanja	-,114	-	-	-
Povjerenje u policiju	-	-	,258	-
Povjerenje u pravosuđe	-,153	-	-	-
	$R=,336;$	$R=,247;$	$R=,450;$	$R=,440;$
Regresijski model	$AR^2=,098;$	$AR^2=,049;$	$AR^2=,168;$	$AR^2=,151;$
	$F(5,294)=7,$	$F(5,384)=4,$	$F(5,114)=5,$	$F(5,93)=4,$
	$494; p=.000$	$971; p=.000$	$799; p=.000$	$47; p=.001$

navedene su samo vrijednosti statistički značajnih beta-koeficijenata ($p<.05$)

Odabrani set prediktorskih varijabli na svim uzorcima pokazao se značajnim u predviđanju većeg podržavanja kažnjavanja nego rehabilitacije kao svrhe kažnjavanja (tablica 3). Iako se unutar svakog uzorka pokazao ponešto drugačiji set značajnih prediktora, općenito se pokazalo da osobe koje više vjeruju da su sudske kazne u RH preblage te pripisuju kriminalno ponašanje u većem stupnju individualnim karakteristikama pojedinca, u većem stupnju i zagovaraju kažnjavanje u odnosu na rehabilitaciju kao svrhu sankcioniranja kriminalnog ponašanja.

4. RASPRAVA

4.1. Povjerenje u policiju i pravosuđe

Prilikom interpretacije rezultata ovog istraživanja potrebno je imati na umu unutargrupnu pristranost s obzirom na to da su policijski službenici procjenjivali povjerenje u vlastitu instituciju.

Prijašnji podaci o povjerenju hrvatskih građana u institucije, neovisno o godini ispitivanja, samom istraživanju i tom radi li se o reprezentativnim nacionalnim uzrocima ili reprezentativnim uzorcima mladih u pravilu pokazuju da hrvatski građani, a i mladi relativno najviše povjerenja poklanjaju vojsci, zatim policiji (i Crkvi u slučaju nacionalnih reprezentativnih uzoraka), a najmanje političkim strankama (Baloban i Rimac, 1998, Franc i Međugorac, u tisku; Franc i sur., 2013; Međugorac, Franc i Sučić, 2014; Ilišin i sur. 2013. Perasović i sur., 2014; Pilarov barometar hrvatskog društva 2014; Sekulić i Šporer, 2010). Uz to, analiza za 23 zemlje koje su sudjelovale u svim valovima *Europskog društvenog istraživanja* u razdoblju od 2002. do 2009. godine pokazala je da manje od 5% građana europskih zemalja navodi kako uopće nema povjerenja u policiju (vrijednost 0 na skali od do 10), manje od 8% ih odgovara da uopće nema povjerenja u pravosudni sustav, dok između 10% i 15% izražava da uopće nema povjerenja u političare i političke stranke (Marien, 2011).

Prijašnja istraživanja upozorila su i na značajne varijacije u povjerenju u policiju u različitim zemljama (Cao, Stack i Sun, 1998; Cao i Zhao, 2005). Primjerice, Cao i Zhao (2005) izvijestili su o relativno niskim stupnjevima povjerenja u policiju u Latinskoj Americi u usporedbi sa Sjedinjenim Američkim

Državama. Za Hrvatsku je također karakteristično relativno nisko povjerenje u institucije. Primjerice Hakhverdian i Mayne (2012) na temelju analize povjerenja u nacionalne institucije (na temelju podataka iz 4. kruga *Europskog društvenog istraživanja*) utvrdili su da Hrvatska spada u skupinu europskih zemalja najmanjeg povjerenja (zajedno s Latvijom, Mađarskom, Poljskom, Češkom, Portugalom, Njemačkom i Grčkom), dok je srednja razina povjerenja karakteristična za građane Slovenije, Estonije, Španjolske, Francuske, Velike Britanije Belgije i Njemačke, a najveće povjerenje karakterizira građane Švedske, Nizozemske, Švicarske, Norveške, Finske i Danske. Konkretno, analiza povjerenja u policiju na temelju podataka iz 4. kruga *Europskog društvenog istraživanja* pokazuje da je u Hrvatskoj prosječno povjerenje hrvatskih građana u policiju iznosilo 4,40 (na skali od 0 do 10), pri čemu su od ukupno 26 uključenih zemalja niže povjerenje iskazali samo građani Bugarske 3,85, Rusije 3,53 te Ukrajine 2,50, dok je najviše povjerenje prosječno povjerenje u policiju zabilježeno u Finskoj 8,03 (Guzy i Hirtenlehner, 2015).

Istraživanja koja su se usmjerila na političke, povijesne i pravosudne čimbenike te stopu ubojstava, ekonomsku nejednakost i stupanj razvoja demokracije u različitim zemljama pokazala su da na *povjerenje u institucije* djeluju i čimbenici na razini zemalja, a ne samo individualni čimbenici. Pokazalo se da je manje povjerenje u policiju u zemljama s većom stopom ubojstva (Jang, Joo i Zhao, 2010), kao i u zemljama u kojima je stupanj demokracije niži (Cao, Lai i Zhao, 2012), dok se u analizi podataka iz 50 zemalja uloga ekonomske nejednakosti nije pokazala značajno povezana sa stupnjem povjerenja u policiju (Cao, Lai i Zhao, 2012). Istraživanja su pokazala i da su tranzicijska društva karakterizirana skepticizmom i nepovjerenjem u institucije, a dodatna otežavajuća okolnost u njima je i nisko interpersonalno povjerenje (Maldini, 2008.). U skladu s navedenim, čini se da se *smanjenje povjerenja u policiju i pravosuđe posljednjih 10 godina* može barem djelomično pripisati nizu društvenih, političkih i gospodarskih tranzicija, promjena i kriza, čemu je zasigurno doprinio i opažani stupanj korupcije državnih institucija i vlasti.

4.2. Uzroci kriminalnog ponašanja i svrha sankcija

Općenito, i javnost i policijski službenici i to u obje točke mjerenja *uzrok kriminalnom ponašanju u statistički značajno* većoj mjeri pripisuju *društvenim nego individualnim karakteristikama*. Očito je da policijski službenici i javnost uzimaju u obzir i utjecaj socijalnih okolnosti na počinjenje prekršajnih i kaznenih djela te prihvaćaju kako se pojedinci mogu promijeniti, jer je njihovo ponašanje rezultat ne samo urođenih karakteristika već i socijalne okoline. Ti rezultati u skladu su i s rezultatima prijašnjih istraživanja. Tako su primjerice u istraživanju Campbell i Muncera (1990) prilikom ispitivanja 33 uzroka kriminalnog ponašanja sudionici naveli više socijalnih ili vanjskih nego li psihologijskih ili osobnih motiva za kriminalno ponašanje, te su se prilikom navođenja 182 njih 102 bila povezana sa 19 društvenih faktora, a 80 sa 14 individualnih faktora. Također rezultati ovog istraživanja potvrđuju i *pretpostavku o multiploj uzrokovanosti kriminalnog ponašanja* s obzirom na to da su sudionici jasno prepoznali da kriminalnom ponašanju pridonose obje vrste čimbenika – i individualni i društveni, samo u različitom stupnju. Uz to, oko petine sudionika u svim uzorcima navelo je da individualni i društveni čimbenici kriminalnom ponašanju pridonose u jednakoj mjeri.

Procjena blagosti sudskih kazni kod javnosti je relativno ujednačena proteklih 10 godina, dok je veći udio policijskih službenika 2005. nego 2014. godine smatrao da su sudske kazne u RH primjerene, a manji udio da u blage i preblage. S obzirom na to da ovakvo opće pitanje o strogosti/blagosti sudskih kazni predstavlja ujedno i *opću mjeru stava prema svrhama sankcija*. Također, kad sudionici smatraju da su sudovi previše blagi prema počiniteljima kaznenih djela, oni mogu izgubiti povjerenje u pravednosti i efikasnost pravosudnog sustava (npr. Flanagan, McGarrell i Brown, 1985).

Rezultati ovog istraživanja nisu iznenađujući s obzirom na to da su i rezultati prijašnjih istraživanja javnog mnijenja u različitim zemljama pokazala da se prilikom korištenja ovakvih općih pitanja upravo i

dobiva da *javnost smatra sankcije preblagima i zagovara strože reakcije društva na kriminalno ponašanje* (Cullen, Fisher i Applegate, 2000; Gelb, 2008). Uzrok takvim stavovima se djelomično pripisuje tomu što se prilikom procjena blagosti sudskih kazni javnost oslanja na primjere ekstremno teških i okrutnih kaznenih djela, te nalaza da se ti stavovi temelje na emocijama i heuristikama, a ne znanju i/ili na adekvatnom poznavanju funkcioniranju kazneno-pravnog sustava.

Što se tiče *stabilnosti stavova javnosti* tijekom vremena oni su djelomično očekivani s obzirom na to da je i veliki dio javnosti 2005. godine smatrao da su sudske kazne blage i preblage te se zbog efekta stropa i nije mogao dogoditi značajniji pomak u stavovima javnosti, a također su rezultati prikupljeni na *relativno velikim uzorcima* koji pridonose stabilnosti rezultata. Također, rezultati prikupljeni na nacionalno reprezentativnim uzorcima u ostalim zemljama su se pokazali relativno stabilnima tijekom vremena (Gelb, 2008). S druge strane, s obzirom na *tranzicijske promjene* kroz koje je Hrvatska prošla posljednje desetljeće, uključujući i *velike reforme pravosuđa* te mnoge *javno eksponirane sudske slučajeve* i afere koje uključuju korupciju, ipak je pomalo iznenađujuće da se ti događaji i procesi nisu odrazili i na stavove javnosti. Značajni pomak u stavovima policijskih službenika, pri čemu je čak 2,5 puta više policajca 2014. godine sudske kazne u RH procijenilo preblagima nego 2005. godine možemo djelomično pripisati *razlikama u ispitanim uzorcima policijskih službenika* u dvije točke mjerenja, velikim brojem kriminalnih slučajeva u kojima je policija uložila znatne *napore u detekciju kriminalnog ponašanja*, a koje su *rezultirale sporim i dugotrajnim sudskim postupcima*, oslobađajućim presudama, uvjetnim osudama ili relativno niskim kaznama zatvora. Iako Krapac (2013) navodi kako su statistički podaci pokazali da je *opća slika o prosječnom trajanju kaznenog postupka* bolja od opće ocjene javnosti o duljini sudskih postupaka u našoj zemlji. Spomenuti autor navodi kako kod nas medijan prosječnog trajanja kaznenog postupka u 2009. i 2010. godini iznosi 6-12 mjeseci, a stopa riješenosti kaznenih predmeta konstantno raste za 2-5%.

S obzirom na to da je općoj mjeri stavova prema sankcijama upućen ozbiljan prigovor zbog neprikladnosti u mjerenju multidimenzionalnog konstrukta (Dozier, 2009; Gelb, 2008), rezultati prikupljeni takvim mjerama moraju se razmatrati s određenim oprezom. Osim korištenja općih pitanja, *stavovi o sankcijama* se mogu ispitati i specifičnim pitanjima (MacKey i Courtright, 2000) u kojima se *odvajaju varijable* kojima se podržava *kažnjavanje* od onih kojima se podržava *rehabilitacija* kao što je bilo i u ovom istraživanju. Istraživanja u kojima su korištene takve *specifične mjere* rezultirala su s manje podrške mjerama kažnjavanja (Hough i Roberts, 2002), a pri mogućnosti višestrukog izbora sudionici ne daju apsolutnu prednost jednom cilju sankcioniranja kriminalnog ponašanja nad ostalim, već se slažu da je rehabilitacija važna, ali i da je u nekim slučajevima kažnjavajuća sankcija nužna (Cullen, Fisher i Applegate, 2000; Roberts i Stalans, 2000).

U ovom istraživanju, općenito je na preferencije kažnjavanja kao svrhe sankcije puno više učinka imao efekt protoka vremena, nego li postojanje pretpostavljenih razlika među stavovima javnosti i policije.

Naime, s obzirom na to da policijski službenici imaju više saznanja o kazneno-pravnom sustavu pretpostavljalo se da će njihove procjene biti više utemeljene na činjenicama i znanju, odnosno racionalnije od procjena javnosti. S druge strane, s obzirom na to da su policijskim službenicima tijekom njihovog obrazovanja prezentirani kurikulum i postupci koji zastupaju represiju i kažnjavanje u većoj mjeri nego oni koji zastupaju rehabilitaciju te se rad policije u velikoj mjeri temelji na provođenju zakonskih mjera koje opet često uključuju korištenja mjera represije, a i tijekom obavljanja dužnosti su u većoj mjeri od prosječnih građana izloženi viktimizaciji i u izravnom su kontaktu s počiniteljima kaznenih djela, moglo se očekivati da će u većoj mjeri podržati kažnjavanje nego rehabilitaciju što ipak nije bio slučaj. Primjerice, Petrovec (1998) na uzorcima sudaca i penoloških djelatnika ispitao je stavove prema rehabilitaciji i utvrdio da 59% sudaca zastupa tretmansko usmjerenje, za razliku od svega 35% penalnih djelatnika.

Specifičnije, rezultati ovog istraživanja su pokazali da najveću i gotovo *podjednaku podršku kažnjavanju iskazuje i javnost i policijski službenici 2014. godine*. Odnosno, udio javnosti koji podržava rehabilitaciju se 2014. u odnosu na 2005. godinu više od dvostruko umanjio, a onaj koji podržava kažnjavanje dvostruko povećao. Interesantno je da je udio javnosti (oko četvrtine) koji u istom stupnju podržava kažnjavanje i rehabilitaciju ostao konstantan proteklo desetljeće, ali je udio javnosti koji 2014. godine podržava kažnjavanje dvostruko veći od onog 2005. godine. Na uzroku policijskih službenika taj trend je prisutan, ali izražen u manjem stupnju. Tako je 2014. u odnosu na 2005. godinu značajno više policijskih službenika iskazalo podršku kažnjavanju, a smanjio se udio i onih koji podjednako podržavaju rehabilitaciju i kažnjavanje i onih koji više podržavaju rehabilitaciju. Koristeći ovu specifičniju mjeru svrha kažnjavanja, jasno se potvrđuje da sudionici opažaju višestruku svrhu sankcioniranja kriminalnog ponašanja (i rehabilitaciju i kažnjavanje), ali i da su očito izdvojeni događaji kao i gospodarske, društvene i političke promjene u Hrvatskoj, koje su se odrazile i na kazneno-pravni sustav kroz niz negativnih čimbenika, manifestirale u represivnijim stavovima prema sankcioniranju kriminalnog ponašanja. U skladu s rezultatima ovog istraživanja, osnovni zaključak analize ispitivanja javnog mnijenja od 1968. do 1990. godine u Sloveniji je također bio da su stavovi prema kažnjavanju postajali s vremenom sve represivniji (Vodopivec i sur., 1990).

Rezultati ovog istraživanja u skladu su s očekivanjima s obzirom na to da i pitanje o strogosti sudskih kazni predstavlja opću mjeru podrške penalizaciji te da su osobe s dispozicijskim atribucijskim stilom sklonije podržavati mjere kažnjavanja jer vjeruju da je počinjenje kaznenih djela posljedica osobnog izbora, krivnju pripisuje samom počinitelju KD te stoga i smatraju da počinitelj zaslužuje biti kažnjen te legitimiziraju kažnjavanje (Carroll i sur., 1987; Grasmick i McGill, 1994).

5. ZAKLJUČAK

Općenito, u ovom su istraživanju i javnost i policijski službenici iskazali značajno veće *povjerenje u policiju*, nego *u sudstvo* u obje točke mjerenja, a povjerenje je i u policiju i pravosuđe bilo veće 2005. nego 2014. godine. Također, možemo zaključiti kako je kod svih sudionika bio izraženiji *situacijski atribucijski stil* kojim se *uzroci kriminalnog ponašanja* pripisuju više počiniteljevoj okolini i društvenoj situaciji, a manje individualnim karakteristikama pojedinaca. Vrlo velik dio javnosti i policijskih službenika (70% i više) u ovom istraživanju smatra da su postojeće *sudske kazne* u Hrvatskoj preblage ili blage, pri čemu takav stav značajno više od svih ostalih izražavaju policijski službenici 2014. godine (čak 88,5%).

Možemo zaključiti da i javnost i policijski službenici u *većoj mjeri podržavaju kažnjavanje kao svrhu sankcija*. Rezultati ovog istraživanja su pokazali da javnost i policijski službenici 2014. godine više podržavaju kažnjavanje *nego rehabilitaciju kao svrhu sankcija*, dok je javnost 2005. godine statistički značajno više podržavala rehabilitaciju nego kažnjavanje.

U ovom se istraživanju općenito pokazalo da osobe koje više vjeruju da su sudske kazne u RH preblage te kriminalno ponašanje u većem stupnju pripisuju individualnim karakteristikama pojedinca, također i u većem stupnju zagovaraju kažnjavanje kao svrhu sankcioniranja kriminalnog ponašanja.

LITERATURA

- Adriaenssen, A., Aertsen, I. (2015). Punitive attitudes: towards an operationalisation to measure individual punitivity in a multidimensional way. *European Journal of Criminology*, Sage Publications, 12, 92-112.
- Aharoni, E., Fridlund, A. J. (2013). Moralistic punishment as a crude social insurance plan. U T. Nadlehofer (ur.). *The Future of Punishment*, Oxford: Oxford University Press, 213-229.
- Applegate, B. K., Cullen, F. T., Fisher, B. S. (2002). Public views toward crime and correctional policies: Is there a gender gap? *Journal of Criminal Justice*, 30, 89-100.
- Applegate, B. K., Davis, R. K. (2005). Examining public support for "correcting" offenders. *Corrections Today*, 67, 94-95.
- Arthur, J. A. (1998). Proximate correlates of Blacks' support for capital punishment. *Journal of Crime and Justice*, 21, 159-172.
- Baloban, S. i Rimac, I. (1998). Povjerenje u institucije u Hrvatskoj. *BS* 68(4), 663-672.
- Barber, B. (1983). *The Logic and Limits of Trust*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Bradford, B., Jackson, J., Stanko, E. (2009). Contact and confidence: Revisiting the impact of public encounters with the police. *Policing and Society*, 19(1), 20-46.
- Campbell, A., Muncer, S. (1990). Causes of Crime: Uncovering a Lay Model. *Criminal Justice and Behaviour*, 17(4), 410-419.
- Cao, L. and Zhao, J. S. (2005). Confidence in the police in Latin America. *Journal of Criminal Justice*, 33(5), 403-412.
- Cao, L., Frank, J., & Cullen, F. T. (1996). Race, community context and confidence in the police. *American Journal of Police*, XV(1), 3-22.
- Cao, L., Lai, Y-L. i Zhao, R. (2012). Shades of blue: Confidence in the police in the world. *Journal of Criminal Justice*, 40, 40-49.
- Cao, L., Stack, S., & Sun, Y. (1998). Public confidence in the police: A comparative study between Japan and America. *Journal of Criminal Justice*, 26(4), 279-289.
- Carroll, J. S., Perkowitz, W. T., Lurigio, A. J., & Weaver, F. M. (1987). Sentencing goals, causal attributions, ideology, and personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 107-118.
- Chung W. S, Bagozzi R. P. (1997). The construct validity of measures of the tripartite conceptualization of punishment attitudes. *Journal of Social Service Research*, 22, 1-25.
- Comartin, E. B., Kernsmith, P. D., Kernsmith, R. M. (2009). Sanctions for sex offenders: Fear and public policy. *Journal of Offender Rehabilitation*, 48, 605-619.
- Correia, M., Reisig, M., Lovrich, N. (1996). Public perceptions of state police: An analysis of individual-level and contextual variables. *Journal of Criminal Justice*, 24, 17-28.
- Covington, J., Taylor, R. B. (1991). Fear of crime in urban residential neighborhoods: Implications of between-and-neighborhood sources for current models. *Sociology Quarterly*, 3, 231-249.
- Cullen, F. T, Fisher, B. S, Applegate, B. K. (2000). Public opinion about punishment and corrections. U: Tonry M (ur.) *Crime and Justice: A Review of Research, Vol. 27*. Chicago: University of Chicago Press, 1-79.
- Cullen, F. T., Clark, G. A., Cullen, J. B., Mathers, R. A. (1985). Attribution, salience, and attitudes toward criminal sanctioning. *Criminal Justice and Behavior*, 12, 305-331.
- Derenčinović, D. (2014). Sigurnosno zatvaranje "opasnih" delinkvenata – podsjetnik iz Strasbourga. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 64(5-6), 817-833.

- Dougherty, G. W., Lindquist, S. A., Bradbury, M. D. (2006). Evaluating Performance in State Judicial Institutions: Trust and Confidence in the Georgia Judiciary, *State & Local Government Review*, 38, (3), 176-190.
- Dozier, A. A. (2009). Factors influencing the attitudes of college students toward rehabilitation or punishment of criminal offenders. (*Doctoral dissertation*, Texas State University).
- Falco, D. L. (2008). Assessing students' views towards punishment: A comparison of punitiveness among criminology and non-criminology students. (*Doctoral dissertation*, Indiana University of Pennsylvania).
- Flanagan, T. (1996). Reform or punish? Americans' views of the correctional system. U: T. Flanagan and D. Longmire (ur.) *Americans View Crime and Criminal Justice. A National Public Opinion Survey*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Flanagan, T., McGarrell, E., Brown, E. (1985). Public perceptions of the criminal courts: The role of demographic and related attitudinal variables. *Journal of Research on Crime and Delinquency*, 22, 66-82.
- Franc, R., Međugorac, V. (predano za tisak) Mladi i povjerenje u institucije. U: V. Ilišin, D. Potočnik, A. Gvozdanić (ur.) *Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj*. Zbornik sa skupa Demokratski potencijali mladih u Hrvatskoj, 23. listopada 2014., Zagreb.
- Franc, R., Međugorac, V., Dević, I., Perasović, B., Mustapić, M., Šimleša, D., Mijić, I. (2013). *A series of country specific analyses which highlight local historical and cultural factors and which contrast the two regions sampled: Croatia: Podsljeme and Peščenica*. Zagreb: Institute of social sciences Ivo Pilar (MYPLACE project Deliverable 4.5).
- Gelb, K. (2008). 'Myths and misconceptions: public opinion versus public judgment about sentencing'. U: Freiberg, Gelb, K. (ur.) *Penal Populism, Sentencing Councils and Sentencing Policy*, Cullompton: Willan.
- Grasmick, H.G. and A. L. McGill (1994). "Religion, Attribution Style, and Punitiveness toward Juvenile Offenders." *Criminology*, 32, 23-46.
- Greenberg, DF, West, V. (2001). State prison populations and their growth, 1971-1991. *Criminology: An Interdisciplinary Journal*. 39, 615-654.
- Gromet, D. M., Darley, J. M. (2006). Restoration and retribution: how including retributive components affects the acceptability of restorative justice procedures. *Social Justice Research*, 19, 395-432.
- Guzy, N., Hirtenlehner, H. (2015). Trust in the German Police: Determinants and Consequences for Reporting Behavior. *Trust and Legitimacy in Criminal Justice*, 203-229. Hakhverdian, A., & Mayne, Q. (2012). Institutional trust, education, and corruption: a micro-macro interactive approach. *The Journal of Politics*, 74(03), 739-750.
- Homant, R. J., Kennedy, D. B., Fleming, R. M. (1984). The effect of victimization and the police response on citizen's attitudes toward police. *Journal of Police Science and Administration*, 12, 323-332.
- Hough, M. and Roberts, J. V. (2002). Public knowledge and public opinion of Sentencing. U: N. Hutton and C. Tata (ur.) *Sentencing and Society: International Perspectives*. Aldershot: Ashgate Publishing Company.
- Hough, M. and Roberts, J. V. (2012). Public Opinion, Crime, and Criminal Justice. U: R. Morgan, M. Maguire and R. Reiner (ur.) *Oxford Handbook of Criminology*. Fifth Edition. Oxford: Oxford University Press.
- Ilišin, V., Bouillet, D., Gvozdanić, A., Potočnik, D. (2013). *Mladi u vremenu krize*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Friedrich Ebert Stiftung.
- Jackson, J., Bradford, B. (2010). What is trust and confidence in the police? *Journal of Policy and Practice*, 4(3): 241-248.
- Jackson J., Sunshine, J. (2007). Public confidence in policing: a neo-Durkheimian perspective. *British Journal of Criminology*, 47(2), 214-233.

- Jackson, J., Bradford, B., Birkbeck, M. H., Kuha, J., Stares, S., Winddop, S., Fitzgerald, R., Yordanova, M., Galev, T. (2011). Developing European indicators of trust in justice, *European Journal of Criminology*, 8(4), 267-285.
- Jackson, J., Bradford, B., Hough, M, and Murray, K. (2012). 'Compliance with the law and policing by consent: notes on police and legal legitimacy'. U: Crawford, A., Hucklesby, A. (ur.) *Legitimacy and Compliance in Criminal Justice*. London: Routledge.
- Jang, H., Joo, H.-J., Zhao, J., 2010. Determinants of public confidence in police: an international perspective. *J. Crim. Justice*, 38, 57-68.
- Jang, H., Lee, J., Gibbs, J.C. (2015). The influence of the national government on confidence in the police: A focus on corruption. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 1-16.
- Kahan, D. (1999). The secret ambition of deterrence. *Harvard Law Review*, 113, 413-500.
- Koeing, D. J. (1980). The effect of crime victimization and judicial or police contacts on public attitudes toward the local police. *Journal of Police Science and Administration*, 8, 243-249.
- Kralj, Ž. (2013). Korupcija u policiji. *Policija i sigurnost*, 22(3), 363-371.
- Krapac, D. (2013). Trajanje kaznenog postupka i pravo na kazneno suđenje u razumnom roku. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 63(1), 5-70.
- Lind, E., T. Tyler (1988). *The Social Psychology of Procedural Justice*. New York: Plenum Press.
- Joyce, P. (2013). *Policing*. London: Sage Publications Ltd.
- Langworthy, R. H., Whitehead, J. T. (1986). Liberalism and fear as explanations of punitiveness. *Criminology*, 24, 575-591.
- Leverentz, A. (2011). Neighborhood context of attitudes toward crime and reentry. *Punishment & Society*, 13, 64-92.
- Lind E., Tyler T. (1988). *The Social Psychology of Procedural Justice*. New York: Plenum Press.
- MacKey, D. A., Courtright, K. E. (2000). Assessing punitiveness among college students: A comparison of criminal justice majors with other majors. *The Justice Professional*, 12, 423-441.
- Maldini, P. (2008). Uzročni procesi demokratskih promjena – socioekonomski razvoj ili socikulturalni činitelji? *Društvena istraživanja*, 3(95), 327-349.
- Marien, S. (2011). Measuring Political Trust Across Time and Space. U: Hooghe M., Zmerli S. (ur.), *Political Trust. Why Context Matters*, Colchester: ECPR Press, 13-46.
- Maruna S., King A. (2004). Public opinion and community penalties. U: Bottoms T, Rex S., Robinson G. (ur.) *Alternatives to Prison: Options for an Insecure Society*. Cullompton: Willan Publishing.
- McCorkle, R. C. (1993). Punish and rehabilitate? Public attitudes toward six common crimes. *Crime & Delinquency*, 39, 240-252.
- Međugorac, V., Franc, R., Sučić, I. (2014). Determinants of trust in public institutions among youth, 28th International Conference of Applied Psychology "From crisis to sustainable well-being", Pariz, Francuska, 8-13. 7. 2014.
- Mishler, W., Rose, R. (2001). What are the origins of political trust? Testing institutional and cultural theories in post-Communist societies. *Comparative Political Studies*, 34(1), 30-62.
- Nagin, D. S., Piquero, A. R., Scott, E. S., Steinberg, L. (2006). Public preferences for rehabilitation versus incarceration of juvenile offenders: Evidence from a contingent valuation survey. *Criminology and Public Policy*, 5, 627-651.

- Nikodem, K., Črpić, G. (2011). Povjerenje u institucije u Hrvatskoj i Europi s posebnim naglaskom na EU. Nacionalni kongres Hrvatskog sociološkog društva; «*Sociologija i promjena – izazovi budućnosti*»; Zagreb, 7.-8. travnja 2011.
- Payne, B. K., Gaaney, R. R., Triplett, R. A., Danner, M. J. E. (2004). What drives punitive beliefs?: Demographic characteristics and justifications for sentencing. *Journal of Criminal Justice*, 32, 195-206.
- Perasović, B., Franc, R., Šimleša, D., Mustapić, M., Međugorac, V. (2014) 2. Policy brief MyPlace projekta za Hrvatsku: Sjećanje, mladi, političko naslijeđe i građanska uključenost. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar <http://www.fp7-myplace.eu/policybriefs.php>; <http://www.pilar.hr/novosti/teme/566-objavljen-2-policy-brief-projekta-myplace-za-hrvatsku> (30. 1. 2015.)
- Petersen, M. B., Sell, A., Tooby, J., Cosmides, L. (2012). To punish or repair? Evolutionary psychology and lay intuitions about modern criminal justice. *Evolution and Human Behavior*, 33, 682- 695.
- Petrovec, D. (1998). *Kazen brez zločina*. Ljubljana: Studia humanitatis, Apes.
- Pilarov barometar hrvatskoga društva (2014). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Dostupno na <http://barometar.pilar.hr> (30. 1. 2015.)
- Piquero, A. R., Steinberg, L. (2010). Public preferences for rehabilitation versus incarceration of juvenile offenders. *Journal of Criminal Justice*, 38, 1-6.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Reisig, M. D., Giacomazzi, A. L. (1998). Citizen perceptions of community policing: Are attitudes toward police important? *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 21, 547–561.
- Ren, L., Caob, L., Lovrichc, N., Gaffneyd, M. (2005). Linking confidence in the police with the performance of the police: Community policing can make a difference. *Journal of Criminal Justice*, 33, 55–66.
- Roberts, J. V., Stalans, L. (1997). *Public Opinion, Crime and Criminal Justice*. Boulder, CO: Westview Press. <https://www.ncjrs.gov/App/Publications/abstract.aspx?ID=174104> (30. 1. 2015.)
- Roberts L. D., Indermaur D. (2007). Predicting punitive attitudes in Australia. *Psychiatry, Psychology & Law*, 14(1), 56-65.
- Roberts, J. and Hough, M. (2005). *Understanding Public Attitudes to Criminal Justice*. Maidenhead: Open University Press.
- Roberts, J. V., Stalans, L. (2000). *Public Opinion, Crime, and Criminal Justice*. Boulder: Westview Press.
- Sampson, R. J., Bartusch, D. J. (1998). Legal cynicism and subcultural tolerance of deviance: The neighborhood context of racial differences. *Law and Society Review*, 32, 777-804.
- Sekulić, D., Šporer, Ž. (2010). Gubimo li povjerenje u institucije?. U: J. Kregar, D. Sekulić, i Ž. Šporer, (ur.). *Korupcija i povjerenje*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo. 77-117.
- Sims, B., Johnston, E. (2004). Examining public opinion about crime and justice: A state wide study. *Criminal Justice Policy Review*, 15, 270-293.
- Skogan, W. G. (2006). Asymmetry in the impact of encounters with the police. *Policing and Society*, 16(2), 99-126.
- Smith, S. S. (2010). Race and trust. *Annual Review of Sociology*, 36, 453-475.
- Spiranovic, C. A., Roberts, L. D., Indermaur, D., Warner, K., Gelb, K., & Mackenzie, G. (2011). Public preferences for sentencing purposes: What different does offender age, criminal history, and offence type make? *Criminology & Criminal Justice*, 12, 289-306.
- Stoutland, S. E. (2001). The multiple dimensions of trust in resident/police relations in Boston. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 38, 226-256.

- Stylianou, S. (2003). Measuring crime seriousness perceptions: What have we learned and what else do we want to know? *Journal of Criminal Justice*, 31, 37-56.
- Sunshine J., Tyler, T. R. (2003). The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for policing. *Law and Society Review*, 37(3), 513-548.
- Šakić, V., Franc, R. (2005a). *Javno mnijenje Hrvatske o institucijama kaznenopravnog sustava i politici kažnjavanja: 1. dio stavovi javnosti.*, Zagreb: Institut Pilar. Naručitelj: Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske.
- Šakić, V., Franc, R. (2005b). *Javno mnijenje Hrvatske o institucijama kaznenopravnog sustava i politici kažnjavanja: 2. dio stavovi stručnjaka.* Zagreb: Institut Pilar. Naručitelj: Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske.
- Tankebe, J. (2010). Public confidence in the police: Testing the effects of public experiences of police corruption in Ghana. *British Journal of Criminology*, 50(2), 296-319.
- Tilly, C. (2005). *Trust and Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turković, K. (2004). Komparativni prikaz osnovnih obilježja zakonske i sudske kaznene politike u Sloveniji, Austriji, Italiji, Njemačkoj i Republici Hrvatskoj. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 11(2), 947-999.
- Tyler, T. R. (2006). *Why People Obey the Law*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Tyler, T. R., Huo, Y. (2002). *Trust in the Law: Encouraging Public Cooperation with the Police and Courts*. New York: Russell Sage Foundation.
- Ulbig, S. (2002). *Subnational contextual influence on political trust*. PhD Thesis, Rice University.
- Vodopivec, K. i sur. (1990). *Javno mnjenje in represija*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti (raziskava 5t. 9l).
- Vollum, S., Buffington-Vollum, J. (2009). An examination of social-psychological factors and support for the death penalty: Attribution, moral disengagement, and the value-expressive function of attitudes. *American Journal of Criminal Justice*, 35, 15-36.
- Vresk, M. (1992), Urbanizacija Hrvatske 1981-1991. *Geografski glasnik*, 54, 99-116.
- Wacquant, L. (2000). 'Gutting the Ghetto: Political Censorship and Conceptual Retrenchment in the American Debate on Urban Destitution'. U: Malcolm Cross and Robert Moore (ur.). *Globalisation and the New City*. Basingstoke: Macmillan.
- Young, R. L, Thompson, C. Y. (1995). Religious fundamentalism, punitiveness, and firearm ownership. *Journal of Crime and Justice*, 18, 81-98.

Ines Sučić

Franc Renata

Ruža Karlović

Vlado Šakić

PURPOSES AND CAUSES OF SENTENCING CRIMINAL BEHAVIOUR – DIFFERENCES IN PUBLIC AND POLICE OFFICERS' ATTITUDES 2014 – 2005

Summary

Public attitudes toward purposes and the causes of sentencing criminal behaviour provide insight into their level of awareness, but also into their level of preferences for certain punitive policies. Public attitudes may influence approval and support of specific criminal justice system reactions toward criminal behaviour. Police attitudes are also very important in development of adequate measures for combating and preventing crime. Thus, first aim was to investigate differences in attitudes toward purposes and causes of sentencing criminal behaviour, confidence in police and judiciary, and estimated sentencing leniency in Croatia between general public and police officers. The second aim was to investigate differences in their attitudes over time. Data were collected by questionnaires in 2005 and 2014 from two nationally representative samples (N2005 = 924 and N2014 = 1000) and two convenience sample of police officers (N2005 = 105 and N2014 = 159). Generally, public and police officers in both time points (2005 and 2014) causes of criminal behaviour attributed the most to the family characteristics, and much less to social circumstances and individual characteristics. Public and police officers attributed criminal behaviour in higher degree to social circumstances in 2014 than in 2005. Also, both public and police officers supported rehabilitation as sentencing purposes less in 2014 than in 2005. Police officers in 2005 expressed the highest level of confidence in the police, while the police officers in 2014 expressed the lowest level of confidence in the judiciary and estimated greater lenience of sentences in Croatia than other groups of respondents.

Key words: *attitudes, sentencing purposes, police, public*

Tatjana Skakavac³⁰⁷

KRIMINALNA POLITIKA PREMA MALOLETNIM RECIDIVISTIMA – PERCEPCIJA U REPUBLICI SRBIJI

Sažetak

Maloletnička delinkvencija je po obimu značajno zastupljena u ukupnom kriminalitetu u većini zemalja u svetu. Statistički podaci o obimu i dinamici kriminaliteta pokazuju da je maloletnička delinkvencija u toku poslednje decenije 20. i prvoj deceniji ovog veka bila iz godine u godinu u naglom i stalnom porastu, koji je u nekim zemljama išao ispred porasta drugih oblika kriminaliteta. U strukturi maloletničke delinkvencije u većini zemalja u svetu najzastupljeniji je imovinski kriminalitet. Pored toga, sve veći broj maloletnih lica pojavljuje se u ponovnom vršenju prekršaja i krivičnih dela što situaciju čini još složenijom. Rano pojavljivanje mladih u kršenju moralnih normi i vršenju prekršaja i krivičnih dela, ukazuje na nedovoljnu ili neadekvatnu brigu određenih subjekata društva koji svojim činjenjem ili propuštanjem dužnog činjenja omogućuju nastanak takvog ponašanja. U ovom radu opisano je stanje kriminalne politike u Republici Srbiji prema maloletnim recidivistima u vršenju krivičnih dela.

Ključne reči: maloletnička delinkvencija, recidivizam, kriminalna politika, krivično delo.

1. Pojam i osnovne karakteristike maloletničke delinkvencije

Maloletnička delinkvencija sociološko-kriminološki se izdvaja kao posebna kategorija u okviru opšteg kriminaliteta zbog specifičnosti vezanih za biološke, psihosocijalne, kriminalno-političke, a posebno mesto koje maloletna lica imaju u pravnom sistemu. Ta negativna društvena pojava karakteriše se nizom posebnih fenomenoloških i etioloških karakteristika koje je odvajaju od kriminaliteta punoletnih lica. (Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M.2012, str. 219.)

Oblici delinkventnog ponašanja maloletnih lica su vrlo raznovrsni, od običnog asocijalnog ponašanja do vršenja najtežih krivičnih dela.

Maloletnička delinkvencija je po obimu značajno zastupljena u ukupnom kriminalitetu u većini zemalja u svetu. Statistički podaci o obimu i dinamici kriminaliteta pokazuju da je maloletnička delinkvencija u toku poslednje decenije 20. i prve decenije ovog veka bila iz godine u godinu u naglom i stalnom porastu, koji je u nekim zemljama išao ispred porasta drugih oblika kriminaliteta. Obim maloletničke delinkvencije u većini zemalja kreće se od 15% do 20%, a u nekim zemljama doseže i do 45% ukupnog kriminaliteta, što je u velikoj disproporciji sa zastupljenošću te starosne kategorije u opštoj populaciji. Ovi podaci se odnose uglavnom na maloletne delinkvente muškog pola jer je zastupljenost maloletnica u delinkvenciji znatno

³⁰⁷ Dr.sc. Tatjana Skakavac, Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkiatić, Novi Sad, Srbija, e-mail: tatjana.skakavac@gmail.com

manja, slično zastupljenosti punoletnih ženskih lica u ukupnom kriminalitetu. (Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M.2012, str. 219.)

U strukturi maloletničke delinkvencije u većini zemalja u svetu najzastupljeniji je imovinski kriminalitet. O tome govore brojna dosadašnja kriminološka istraživanja, koja nedvosmisleno pokazuju da maloletnici u daleko većem broju vrše krivična dela protiv imovine nego druga krivična dela.

Pored toga, sve veći broj maloletnih lica pojavljuje se u ponovnom vršenju prekršaja i krivičnih dela, što situaciju čini još složenijom. Recidivizam maloletnih učinilaca krivičnih dela najzastupljeniji je takođe u oblasti imovinskog kriminaliteta. Rano pojavljivanje mladih u kršenju moralnih normi i vršenju prekršaja i krivičnih dela ukazuje na nedovoljnu ili neadekvatnu brigu određenih subjekata društva koji svojim činjenjem ili propuštanjem dužnog činjenja omogućuju nastanak takvog ponašanja. To se, pre svega, odnosi na porodicu kao osnovnu ćeliju društva, koja je i najodgovornija za rani razvoj mladih ljudi i njihovu socijalizaciju i vaspitanje. Uticaj škole i školske sredine je sledeći društveni činilac po značaju, od koga u dobroj meri zavisi pravilan razvoj i obrazovanje mladih. Društveno okruženje, vršnjaci, lokalna zajednica, vlast, mediji i drugi, svako na svoj način, može da doprinese pravilnoj orijentaciji i razvoju mladih ljudi i stvaranju jake barijere ka delinkventnom ponašanju.

Pored toga što je maloletnički kriminalitet u porastu, on ispoljava i određene karakteristike, i to:

- u stalnom je porastu;
- javlja se u novim, težim i složenijim oblicima;
- sve više ga karakteriše nasilje, svirepost, grubost, bahatost, beskrupuloznost;
- grupno vršenje krivičnih dela je sve prisutnije;
- sve češće se javlja u organizovanim oblicima;
- recidivizam maloletnika je u porastu i dr.

Poslednjih decenija u svetu se posvećuje znatno veća pažnja problematici maloletničke delinkvencije. Tako je i na našim prostorima. U iznalaženju najboljih rešenja u toj oblasti mora se prvenstveno poći od uočenih nedostataka i propusta u nekom ranijem periodu. Većina autora se slaže da se ozbiljni problemi vezuju za neadekvatnu zakonsku regulativu u toj oblasti, a zatim i za neefikasnu primenu postojećih propisa, kao i koordinaciju nadležnih subjekata u preduzimanju preventivno-represivnih mera na suzbijanju pojave maloletničke delinkvencije.

Donošenje Zakona o maloletnicima, kojim je definisan nov vrednosno-politički konceptualni okvir za prevenciju i rad sa decom u sukobu sa zakonom, obeležilo je istorijsku prekretnicu u pogledu poštovanja prava dece u sukobu sa zakonom u Srbiji. U narednom periodu bi takođe bilo neophodno „izvući“ i posebno regulisati problematiku vezanu za izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima, naročito zbog toga što su principi primene krivičnih sankcija prema maloletnicima kvalitativno drugačiji nego oni vezani za odrasle, a dobrim delom i u odnosu na praksu prema maloletnicima pre donošenja pomenutog zakona. Neki od tih regulacionih mehanizama su očigledno prezasićeni pristupima primerenim radu sa punoletnim osuđenim licima, a ne sa decom ili maloletnicima.

Uvođenje koncepata i mera restorativne pravde (diverzione šeme, vaspitni nalozi, posebne obaveze, dnevni boravak itd.) prilagođava krivični postupak osobenostima populacije maloletnika, čineći propustljivijim granice između prevencije i tretmana, izricanja i izvršenja krivičnih sankcija. Takođe, rad sa decom u sukobu sa zakonom je mnogo dinamičniji i kompleksniji nego ranije.

Jedna od bitnih osobenosti *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti*

*maloletnih lica*³⁰⁸, (u daljem tekstu ZM) je nastojanje da se obezbedi preciznija odgovornost i briga za nove kategorije dece, uključujući i krivičnopravnu zaštitu svih maloletnih lica. To znači da se klasični krivičnopravni okvir proširuje i zahvata decu i maloletnike, čija zaštita zahteva združenu, timsku intervenciju dvaju ili više resora (pravosuđe, socijalna zaštita, zdravlje, obrazovanje, unutrašnji poslovi...), a to opet znači da će regulatorni mehanizmi morati da zahvate različite sektore i, dosledno tome, da se zajednički izgrađuju.

Radi sagledavanja kriminalne politike prema maloletnim učiniocima krivičnih dela u Republici Srbiji poslužili smo se podacima Republičkog zavoda za statistiku, koji objavljuje podatke o kriminalitetu maloletnih učinilaca krivičnih dela.³⁰⁹ Prikazani podaci odnose se na statističko istraživanje koje je sprovedeno tokom 2012. godine. (Skakavac, T. 2012, str.142.)

U statističkim istraživanjima o maloletnim učiniocima krivičnih dela obuhvaćeni su maloletni učinioци krivičnih dela – lica koja su u vreme izvršenja krivičnog dela imala navršениh 14, a nisu napunila 18 godina, prema kojima postupak po krivičnoj prijavi nije pokrenut ili je pripremni postupak obustavljen, kao i prema onima čiji je krivični postupak pred većem pravnosnažno završen.

Prema ZM koji je u primeni od 1. januara 2006, krivični postupak prema maloletnicima u svim slučajevima se pokreće samo po zahtevu javnog tužioca za maloletnike, koji je obavezan da do kraja učestvuje u tom postupku. Javni tužilac podnosi zahtev za pokretanje pripremnog postupka. Postupak prema maloletniku u prvom stepenu vodi se pred sudijom za maloletnike i većem za maloletnike višeg suda.

Prijavljenim maloletnim licem smatra se maloletnik za koga postupak po krivičnoj prijavi nije pokrenut (prijava odbačena), prema kome je pripremni postupak obustavljen ili je podnet predlog veću za maloletnike za izricanje kazne ili vaspitne mere.

Pod pojmom *optuženo maloletno lice* podrazumeva se maloletnik za koga je podnet predlog veću za maloletnike za izricanje kazne, odnosno vaspitne mere, te je postupak pred većem završen odlukom kojom je: obustavljen postupak pred većem, izrečena mera bezbednosti bez izricanja kazne ili doneta odluka o izricanju kazne maloletničkog zatvora ili vaspitne mere.

Osuđeno maloletno lice je maloletni učinilac krivičnog dela kome je odlukom suda izrečena sankcija – maloletnički zatvor ili vaspitna mera.

Radi sagledavanja kriminalne politike u ovoj oblasti još jednom osvrnućemo se na statističke podatke Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije za period 2006–2012. U tom smislu, sagledaće se prijave, optuženja i presude. Zbog toga će, radi bolje preglednosti, biti ponovljen deo koji se odnosi na prijavljena lica, što je već obrađeno u ranijem tekstu.

³⁰⁸ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005.

³⁰⁹ Republički zavod za statistiku – *Bilten* br. 547, *op. cit.*

2. Prijave

Tabela 1. Prijavljena maloletna lica, prema krivičnom delu (2006–2012) ³¹⁰

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Republika Srbija	3.041	3.434	4.085	3.497	3.747	4.323	3.913
Krivična dela							
Protiv života i tela	436	432	592	461	482	582	451
Protiv sloboda i prava čoveka i građanina	24	16	45	46	74	82	81
Protiv polne slobode	54	65	70	47	67	48	44
Protiv imovine	1.931	2.198	2.471	2.015	2.142	2.450	2.238
Protiv privrede	19	27	18	39	14	18	18
Protiv zdravlja ljudi	114	109	116	104	175	181	156
Protiv bezbednosti javnog saobraćaja	151	200	241	207	153	162	125
Protiv javnog reda i mira	115	195	313	366	416	511	528
Ostala krivična dela	197	192	219	212	224	289	272

Uz tabele 1. vidljivo je da se broj prijavljenih maloletnih učinilaca krivičnih dela u posmatranom periodu, statistički gledano, kretao u rasponu od 3.041 do 4.323 krivična dela. Najveći broj prijavljenih maloletnih učinilaca krivičnih dela evidentiran je 2011. godine (4.323), što ukazuje na eskalaciju maloletničkog kriminaliteta, što se može tumačiti određenim, pre svega socijalnim i ekonomskim prilikama. U tom smislu može se posmatrati i 2008. godina, kada je zabeleženo 4.085 krivičnih dela. Najmanji broj prijavljenih maloletnih učinilaca krivičnih dela evidentiran je 2006. godine (3.041), što je za skoro 28% manje nego 2011. godine, a zatim i 2007. godine (3.434), što je za 18,5% manje nego 2011. U ostalim godinama statistika uglavnom pokazuje stagnaciju broja prijavljenih maloletnih učinilaca, sa tendencijom uglavnom ka povećanju.

Posmatrajući strukturu broja prijavljenih maloletnih učinilaca prema vrstama krivičnih dela, uočljivo je da je najveći broj njih evidentiran za krivična dela protiv imovine. U svim posmatranim godinama procenat prijavljenih za krivična dela protiv imovine prelazi 57% u odnosu na sva druga krivična dela. Procenat broja prijavljenih maloletnih učinilaca za imovinska, u odnosu na ostala krivična dela je uglavnom u stagnaciji i kreće se od 57,16% (2010), kada je bio najmanji, do 64% (2007). Slede krivična dela protiv života i tela, kod kojih se broj maloletnih učinilaca kreće od 11,52% (2012) do 14,49% (2008), te krivična dela protiv javnog reda i mira, gde je procenat broja prijavljenih između 3,78% (2006) i 13,49% (2012), kada je bio i najveći. Interesantno je da je u posmatranom periodu, kod ovih krivičnih dela, procenat broja prijavljenih bio u stalnom porastu.

Prema tome, osnovna konstatacija jeste da maloletni učinioци najčešće vrše krivična dela protiv imovine, pri čemu su najzastupljenije teške krađe i krađe. U strukturi krivičnih dela protiv života i tela najzastupljenije krivično delo je laka telesna povreda, a kod krivičnih dela protiv javnog reda i mira najviše je evidentiranih učinilaca za krivično delo nasilničkog ponašanja.

³¹⁰ Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/> (15.januar 2015.)

3. Optuženja

Tabela 2. Optužena maloletna lica, prema krivičnom delu (2006–2012)³¹¹

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Republika Srbija	2.267	2.501	2.833	2.465	2.205	3.140	2.946
Krivična dela							
Protiv života i tela	309	421	388	369	278	381	317
Protiv sloboda i prava čoveka i građanina	17	23	18	17	29	44	56
Protiv polne slobode	28	35	38	43	30	44	25
Protiv imovine	1.494	1.570	1.807	1.424	1.256	1.754	1.633
Protiv privrede	15	22	15	16	14	21	5
Protiv zdravlja ljudi	141	117	142	127	124	206	195
Protiv bezbednosti javnog saobraćaja	71	105	107	89	81	98	95
Protiv javnog reda i mira i pravnog saobraćaja	54	88	187	260	243	438	437
Ostala krivična dela	138	120	131	120	150	154	183

Iz tabele 2. vidljivo je da se u posmatranom periodu broj optuženih maloletnih učinilaca krivičnih dela kreće između 2.205 i 3.140 lica na godišnjem nivou. Najviše optuženih evidentirano je 2011. godine (3.140), a najmanje 2010. godine (2.205), što je odraz aktivnosti javnih tužilaca za maloletnike. Procenat broja optuženih maloletnih učinilaca, u odnosu na broj prijavljenih lica, kreće se od 69,3% (2008) do 75,2% (2012). Izuzetak je 2010. godina, u kojoj je broj optuženih svega 58,8%, što je značajno odstupanje u odnosu na sve ostale godine u posmatranom vremenskom periodu.

³¹¹ *Ibid*

4. Presude

Tabela 3. Osuđena maloletna lica, prema krivičnom delu (2006–2012)³¹²

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Republika Srbija	1.566	1.996	2.229	1.902	1.640	2.290	2.302
Krivična dela							
Protiv života i tela	212	318	321	275	208	289	263
Protiv sloboda i prava čoveka i građanina	12	18	14	15	22	30	47
Protiv polne slobode	19	27	31	38	17	33	18
Protiv imovine	1.033	1.271	1.424	1.091	960	1.305	1.316
Protiv privrede	11	19	12	11	9	16	5
Protiv zdravlja ljudi	94	93	106	94	91	138	146
Protiv bezbednosti javnog saobraćaja	58	81	78	70	60	76	67
Protiv javnog reda i mira i pravnog saobraćaja	41	70	144	217	167	305	329
Ostala krivična dela	86	99	99	91	106	98	99

Broj osuđenih maloletnih učinilaca krivičnih dela (tabela 3) kreće se godišnje između 1.566 (2006) i 2.302 (2012). Kada je u pitanju broj osuđenih lica u posmatranom periodu, u odnosu na broj optuženih lica, evidentna je stagnacija jer se procenat broja osuđenih, u odnosu na broj optuženih, godišnje kreće između 69% (2006) i 79,8% (2007). Interesantno je da je procenat broja osuđenih maloletnih učinilaca, u odnosu na broj optuženih, u 2012. godini 78,1%, što ukazuje na poboljšanu efikasnost sudova za maloletnike.

5. Zaključak

Maloletnička delinkvencija je po obimu značajno zastupljena u ukupnom kriminalitetu u većini zemalja u svetu, o čemu govore statistički podaci o obimu i dinamici kriminaliteta. Pored toga, maloletnička delinkvencija je iz godine u godinu u naglom i stalnom porastu, koji je u nekim zemljama išao ispred porasta drugih oblika kriminaliteta.

Obim maloletničke delinkvencije u većini zemalja kreće se od 15% do 20%, a u nekim zemljama doseže i do 45% ukupnog kriminaliteta. Što se tiče strukture krivičnih dela, jasno je da dominira imovinski kriminalitet.

Interesantno je da se sve veći broj maloletnih lica pojavljuje u ponovnom vršenju prekršaja i krivičnih dela, pri čemu je recidivizam maloletnih učinilaca krivičnih dela najzastupljeniji u oblasti imovinskog kriminaliteta. Rano pojavljivanje mladih u kršenju moralnih normi i vršenju prekršaja i krivičnih dela ukazuje na nedovoljnu ili neadekvatnu brigu određenih subjekata društva koji svojim činjenjem ili propuštanjem dužnog činjenja omogućuju nastanak takvog ponašanja. To se, pre svega, odnosi na porodicu kao osnovnu ćeliju društva, koja je i najodgovornija za rani razvoj mladih ljudi i njihovu socijalizaciju i

³¹² *Ibid*

vaspitanje. Uticaj škole i školske sredine je sledeći društveni činilac po značaju, od koga u dobroj meri zavisi pravilan razvoj i obrazovanje mladih. Društveno okruženje, vršnjaci, lokalna zajednica, vlast, mediji i drugi, svako na svoj način, može da doprinese pravilnoj orijentaciji i razvoju mladih ljudi i stvaranju jake barijere ka delinkventnom ponašanju.

U svetu se poslednjih godina posebna pažnja posvećuje problematici maloletničke delinkvencije. U iznalaženju najboljih rešenja u toj oblasti u Republici Srbiji, mora se prvenstveno poći od uočenih nedostataka i propusta u nekom ranijem periodu. Stručnjaci se slaže da se ozbiljni problemi vezuju za neadekvatnu zakonsku regulativu u toj oblasti, a zatim i za neefikasnu primenu postojećih propisa, kao i koordinaciju nadležnih subjekata u preduzimanju preventivno-represivnih mera na suzbijanju pojave maloletničke delinkvencije.

Donošenje Zakona o maloletnicima, kojim je definisan nov vrednosno-politički konceptualni okvir za prevenciju i rad sa decom u sukobu sa zakonom, obeležilo je istorijsku prekretnicu u pogledu poštovanja prava dece u sukobu sa zakonom u Srbiji. U narednom periodu bi takođe bilo neophodno „izvući“ i posebno regulisati problematiku vezanu za izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima, naročito zbog toga što su principi primene krivičnih sankcija prema maloletnicima kvalitativno drugačiji nego oni vezani za odrasle, a dobrim delom i u odnosu na praksu prema maloletnicima pre donošenja pomenutog zakona.

LITERATURA

Bošković, M.; Tatjana Skakavac: *Mere upozorenja u zakonodavstvu Republike Srpske i Republike Srbije*, Oktobarski pravnički dani, Pravna riječ, god. X, br. 37/2013, Banja Luka, 2013.

Knežević, S.: *Maloletničko krivično pravo – materijalno, procesno i izvršno*, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, Niš, 2010.

Kostić, M.; Skakavac, T.: *Kriminološke teorije o maloletnom prestupniku, Teški oblici kriminaliteta i državna reakcija*, vol. 4, br. I, Ministarstvo pravde Republike Srpske, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Trebinje, 2013.

Skakavac, Z., Simić, T.: *Uticaj sredstava masovne komunikacije na kriminalitet maloljetnika*, tematski naučni skup *Maloljetnička delinkvencija kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2008.

Skakavac, T.: *Krivične sankcije prema maloletnicima – stanje i primena*, *Maloletničko pravosuđe u Republici Srbiji*, Centar za prava deteta, Beograd, 2012.

Skakavac, T.: *Stanje maloletničke delinkvencije, primena krivičnih sankcija i osvrt na recidivizam maloletnika – stanje u Republici Srbiji*, *Bezbednost, policija, građani*, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, br. 1–2/13, godina IX, Banja Luka, 2013.

Skakavac, T.: *Zavodske vaspitne mere u zakonodavstvu Republike Srbije i Republike Srpske – vrste i karakteristike*, Godišnjak Pravnog fakulteta Istočno Sarajevo, Pale, god. III, br. 1/2013. Škulić, M.: *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2011

Škulić, M.: *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2011.

Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005.

Republički zavod za statistiku RS– *Bilten* br. 547. <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/>

**THE CRIMINAL POLICY TOWARDS JUVENILE RECIDIVISTS -
PERCEPTION IN THE REPUBLIC OF SERBIA**

Summary

Juvenile delinquency is significantly represented in terms of volume in the overall crime in most countries in the world. Statistical data on the extent and dynamics of crime show that juvenile delinquency during the last decade of the 20th and the first decade of this century has been from year to year in the rapid and constant growth, which in some countries went ahead of increase in other forms of crime. In the structure of juvenile delinquency in most countries in the world the most common is property crime. In addition, an increasing number of minors appears to re-offend further complicating matters. Early appearance of youth in violation of moral standards and committing further offenses and crimes, indicate insufficient or inadequate care of certain entities of society that with their acts and omissions, or allow the emergence of such behavior. This paper highlights the state of criminal policy in the Republic of Serbia towards juvenile recidivists.

Key words: *juvenile delinquency, recidivism, criminal policy, criminal offence*

*Joško Vukosav*³¹³*Ivana Glavina Jelaš*³¹⁴*Joško Sindik*³¹⁵

RAZLIKOVNA OBILJEŽJA AGRESIVNOG PONAŠANJA POČINITELJA NASILNIČKOG KRIMINALITETA

Sažetak

Cilj istraživanja bio je utvrditi mogu li u značajnoj mjeri različiti aspekti agresivnosti razlikovati tri skupine osoba: pravomoćno osuđenih za najteža kaznena djela iz područja nasilničkog kriminaliteta (ubojstva, silovanja i sl.), pravomoćno osuđenih za nenasilna kaznena djela (pronevjere, krivotvorenje isprava i sl.) te odgovarajuće skupine osoba iz opće populacije koje nikada nisu kažnjavane. Pretpostavili smo da će prvenstveno varijable agresivnosti razlikovati ove tri skupine osoba. Ispitane su tri grupe sudionik ujednačenih po dobi i spolu (muški): pravomoćno osuđene osobe koje se nalaze na izdržavanju kazne za djela nasilničkog kriminaliteta (N=138), pravomoćno osuđeni za djela nenasilničkog kriminaliteta (N=149) te kontrolna skupina osoba koja nije nikada osuđivana (N=147). Primijenjena su dva mjerna instrumenta za mjerenje agresivnog ponašanja: Upitnik agresivnosti A-87 te Upitnik agresivnosti Bussa i Perrya. Rezultati diskriminacijskih analiza pokazuju jasnu razliku između osoba koje se nalaze na izdržavanju kazne za djela nasilničkog kriminaliteta, pravomoćno osuđenih za djela nenasilničkog kriminaliteta te kontrolne skupine sudionika. Nasilni prijestupnici su statistički značajno agresivniji, u odnosu na nenasilne prijestupnike i kontrolne skupine sudionika u oba mjerna instrumenta. Uvidi stečeni ovim istraživanjem mogu biti vrlo korisni u predviđanju nasilnog ponašanja pojedinaca u budućnosti koje često rezultira nasilničkim kriminalitetom. Drugim riječima, spoznaje mogu pridonijeti prevenciji nasilničkog kriminala, koji je velika opasnost za svako društvo.

Ključne riječi: *diskriminacijska analiza, kaznena djela, pravomoćno osuđeni*

1. UVOD

Temeljna svrha bilo koje kazne, pa tako i zatvorske, trebala bi biti promjena one vrste ponašanja koja je dovela pojedinca u situaciju da bude kažnjen (rehabilitacijsko stajalište) ili pak odmazda društva za počinjena kaznena djela (retribucijski pristup). Kazna je i negativan ili averzivan potkrepljivač koji se najčešće pojavljuje onda kad neki oblik ponašanja nije prikladan i poželjan, a nastoji ga se otkloniti u potpunosti ili barem davanjem prikladne kazne utjecati na smanjenje frekvencije pojavljivanja takvog neodgovarajućeg i nepoželjnog ponašanja (Malim i sur., 1998). Kazna kao oblik regulacije nečijeg ponašanja nikada nije tako učinkovita kao nagrada ili tzv. pozitivno potkrepljenje. Kada se govori o svrsi kažnjavanja kriminalnog ponašanja, najčešće se ističu četiri osnovna cilja: zaštita društva od

³¹³ doc.dr.sc. Joško Vukosav, dekan i profesor Visoke policijske škole, MUP RH, e-mail: vjosko@fkz.hr

³¹⁴ Ivana Glavina Jelaš, predavačica na Visokoj policijskoj školi, MUP RH, e-mail: iglavina@fkz.hr

³¹⁵ dr. sc. Joško Sindik, znanstveni suradnik, Institut za antropologiju, Gajeva 32, Zagreb. E-mail: josko.sindik@inantro.hr

prijestupnika; njihova resocijalizacija, odnosno socijalna integracija; preventivno djelovanje na potencijalne prijestupnike; odmazda društva za počinjena kaznena djela (Vukosav, 2001).

Treba voditi računa o činjenici da je svaki počinitelj kaznenog djela pojedinac za sebe, koja tvori zaseban biopsihosocijalni sustav, pa se u svrhu socijalne integracije ne mogu za sve prijestupnike postavljati isti ciljevi (Mejovšek, 1989). Stoga treba težiti individualizaciji, kako samoga kažnjavanja i drugih kaznenopravnih sankcija, tako i individualizaciji i prilagođavanju samoga tretmana osobnim karakteristikama osuđenika. Kod nas je vidljiv nedostatak osmišljenih programa tretmana koji bi bili prilagođeni pojedincima ili grupama koje imaju neke specifične karakteristike, bilo da je riječ o psihološkim značajkama, ili pak o nekim značajkama vezanim uz počinjenje samoga kaznenog djela i sl. (Mejovšek, 1989). Cijeli niz različitih metoda koje se u penologiji koriste u svrhu transformacije ponašanja osuđenih osoba u velikom broju slučajeva nisu dovoljno provjerene, nedovoljno su razrađene, odnosno previše su globalne, premalo individualizirane i prilagođene pojedincu kako to ističe i Mejovšek (1989).

U okviru utvrđivanja psihologijskih uzročnika kriminaliteta vrlo važno mjesto zauzima i ljudska agresivnost koja se kao varijabla u takvim istraživanjima pojavljuje vrlo često i za koju je u velikom broju istraživanja utvrđeno da ima izniman značaj, bilo kao prediktor budućeg delinkventnog ponašanja (Huesman, 1984), bilo kao varijabla koja uspješno diskriminira nasilne od nenasilnih delinkvenata (Mejovšek, Cajner-Mraović i Buđanovac, 1997), kao i nasilne delinkvente od nedelinkventne populacije (Žužul, Knezović i Šakić, 1987).

Isto tako je utvrđeno kako postoje značajne međusobne razlike na pojedinim skalama agresivnosti između počinitelja različitih kaznenih djela (Knezović i sur., 1989). Ima autora koji smatraju kako su agresivnost i kriminalitet u izravnoj uzročno posljedičnoj vezi (Christiansen, 1978), kao i onih koji smatraju da te dvije pojave ne uzrokuju izravno jedna drugu, već bi se prije moglo govoriti o njihovom paralelizmu jer je kriminalitet isuviše kompleksna pojava da bi se mogla objasniti samo na temelju psiholoških varijabli. Žužul (1989) govori o dvije vrste odnosa između kriminaliteta i agresivnosti smatrajući da agresivnost kao karakteristika osobnosti može nekada biti manje ili više izravni uzročnik kriminalnog ponašanja (npr. djela u afektu ili djela izazvana djelovanjem izravne provokacije), a isto tako agresivnost može puno češće igrati veoma važnu ulogu u samom načinu izvršenja određenog kaznenog djela, odnosno može utjecati na tzv. *«modus operandi»*. Joan McCord (1979) provela je longitudinalno istraživanje u kojem je pokazano da agresivnost roditelja i njihovo konfliktno ponašanje predstavljaju dobre prediktore za izvršenje delikata protiv ličnosti koje su počinila njihova djeca. U drugom longitudinalnom istraživanju (West i Farrington, 1971, prema Farrington, 2003) pokazalo se kako agresivnost predstavlja stabilnu osobinu ličnosti koja je veoma dobar prediktor kriminaliteta u mladalaštvu i odrasloj dobi i to posebno nasilničkog kriminaliteta. Poznavanje razine agresivnosti nekog pojedinca može nam pomoći prilikom predviđanja njegovog ponašanja. Isto tako, ta bi nam znanja omogućila pravovremenu i odgovarajuću prevenciju i kontrolu eventualnog budućeg ponašanja koje bi ga moglo odvesti u kriminalitet. Zbog navedenih razloga poseban naglasak u ovom radu stavljen je upravo na ljudsku agresivnost kao varijablu koja može biti važna u objašnjavanju nekih pojava oblika kriminaliteta (Vukosav, 2002). Budući da je agresivnost kompleksna psihološka varijabla, u psihologiji su nastali različiti teoretski pristupi i objašnjenja o uzrocima njezinog nastanka, vrstama i sl. Jedna od najprihvaćenijih definicija agresije je ona Leonarda Berkowitza (1993, 3) koji agresiju definira kao “bilo koju vrstu ponašanja kojoj je cilj nanošenje štete ili ozljeda drugom živom biću koje je motivirano da izbjegne takav tretman”. Najveći broj autora koji se bave problematikom agresije slaže se u činjenici da možemo razlikovati dva osnovna oblika agresivnosti i to impulzivnu (emocionalnu) i instrumentalnu agresivnost (Raundalen, 1998) koje su po svojoj bihevioralnoj manifestaciji vrlo slične ili gotovo identične, ali su po mehanizmima koji ih uzrokuju različite.

Instrumentalna agresija je oblik ponašanja nastao prvenstveno kao posljedica utjecaja kognitivnih faktora kojem je osnovna svrha postizanje nekog cilja, pri čemu je nanošenje štete žrtvi koja joj se pri tome nađe na putu sasvim sporedna, rekli bismo, usputna pojava koja za onoga tko tu štetu izaziva nema nikakvog značenja (Vukosav, 2002). Stvarni razlog napada je dosezanje određenih ciljeva kao što su bogatstvo, socijalni status, moć i sl. koji su, dakle, najčešće jasno definirani te omogućavaju instrumentalno orijentiranim agresorima da usklade svoje akcije kako bi došli do cilja na kojem slijedi nagrada. Ovdje sama agresija predstavlja instrument, sredstvo koje omogućava pojedincu da dođe do željene nagrade (Vukosav, 2002). Za razliku od instrumentalne agresije gdje važnu ulogu igraju kognitivne komponente, kod **impulzivne ili emocionalne** agresije najvažniji su emocionalni, odnosno afektivni čimbenici. To je oblik agresije izazvan emocijom srdžbe ili bijesa kojem je temeljna svrha povređivanje nekoga. Kada osoba sklona ovakvom načinu reagiranja bude na određeni način "izazvana", bilo ponašanjem neke druge osobe ili nekim specifičnim okolnostima, u njoj se javlja intenzivna unutarnja tenzija koja "izlazi" gotovo automatski i rezultira agresivnim ponašanjem (Vukosav, 2001, 2002). Emocionalni utjecaj toliko je snažan da bijes vodi izravno do napada pri kojem se obično ne vodi računa o eventualnim posljedicama takvog ponašanja. Autori različitih teorijskih usmjerenja imaju različite nazive za ove dvije vrste agresije pa tako instrumentalnu agresiju još nazivaju i "intencionalna", "ontogenetska", "maligna", dok impulzivnu ili emocionalnu agresiju nazivaju "frustracijska", "ekspresivna", "provocirana", "filogenetska", "benigna" i sl., ali se, u načelu, suštinski radi o sličnim shvaćanjima (Vukosav, 2001, 2002). Za razliku od određenog "kompromisa" postignutog kod podjele vrsta agresije, na području određivanja osnovnih uzroka nastanku agresije među istraživačima postoje velike razlike pa je nastalo više teorijskih pristupa o nastanku agresivnosti. Uz možda najpoznatije Freudovu, Frommovu (1973) i Lorenzovu (1984) teoriju, važne su biološko-fiziološke teorije, frustracijska teorija agresivnosti, teorija socijalnog učenja, kao i suvremene teorije koje u središte pozornosti stavljaju kognitivne čimbenike. Posljednje navedene teorije ujedno imaju i najveću znanstvenu vrijednost pa će njihove postavke biti osnova za objašnjenje rezultata dobivenih u ovom istraživanju. Kao neke od mogućih razloga koji dovode do utjecaja nasilja u medijima na razinu agresivnosti ljudi koji to nasilje gledaju Kolesarić, Krizmanić i Petz (1991) ističu četiri važna čimbenika. Prvo, izloženost nasilju u medijima izgleda da kod gledatelja oslabljuje inhibiciju prema agresiji (koja je i inače kod ljudi, za razliku od životinja, kao regulativni mehanizam prisutna u mnogo manjoj mjeri). Drugo, nasilje u medijima može informirati gledatelje o novim, njemu do sada nepoznatim tehnikama agresije i nasilja. Kao što to ističu Malim i sur. (1998), puno je primjera individualnih oponašanja nasilničkih napada viđenih u televizijskim ili video projekcijama koji se vrlo često do najsitnijih detalja preklapaju sa scenama iz odgledanih filmova. Treće, promatranje drugih ljudi koji se nasilnički ponašaju može imati jako djelovanje na promatrača, tj. može u njemu izazvati nasilničke misli pa će on stoga i druge ljude promatrati pod tim vidom, a njihove reakcije, ako nisu jednoznačne, interpretirati kao agresivne. Konačno, stalna izloženost nasilničkim scenama može smanjiti emocionalnu osjetljivost prema nasilju i njegovim opasnim posljedicama. Neki su pokusi pokazali da poneki ljudi nakon promatranja mnogo ubijanja, napadanja i borbi postaju desenzitizirani na takve sadržaje. Suvremeni televizijski programi pa čak i oni koji su namjenjeni djeci, kao što su crtani filmovi prepuni su nasilja. Liebert i Schwartzberg (1977; prema Malim i sur., 1998, str. 631) ističu kako se u Americi tijekom subotnjeg jutarnjeg dječjeg televizijskog programa gotovo svake dvije minute pojavi neki nasilnički akt. Do vremena kada napune 16 godina djeca su svjedoci više od 13 000 ubojstava na televiziji. Također, postoji niz različitih teorija koje pokušavaju objasniti pojavu delinkvencije. Međutim, u pravilu su istraživanja pokazala da u nastanku kriminaliteta važnu ulogu ima velik broj čimbenika među kojima su najvažniji biološki, socijalni, ekonomski, okolinski i psihološki (Vukosav, 2006). Budući da navedeni čimbenici ne uzrokuju pojavu kriminaliteta u jednakoj mjeri, dok neki od njih mogu biti izravniji uzročnici, a neki mogu djelovati posredno, pri istraživanju uzroka kriminaliteta ti se čimbenici moraju

ispitivati istodobno kako bi se mogla razlučiti i razumjeti njihova uloga u nastanku kriminaliteta (Vukosav, 2006).

U okviru utvrđivanja psiholoških uzročnika kriminaliteta u središte pozornosti istraživača često se stavlja ličnost pojedinca o kojoj u značajnoj mjeri ovisi njegovo ponašanje općenito pa tako i ono koje je zakonom zabranjeno. Stoga je potrebno utvrditi moguću važnost različitih karakteristika ličnosti s posebnim naglaskom na utvrđivanje eventualnog utjecaja ljudske agresivnosti na različite pojavne oblike kriminaliteta. Naime već je ranije istaknuto kako se agresivnost kao varijabla u istraživanjima kriminaliteta pojavljuje vrlo često i da ima izniman značaj, bilo kao prediktor budućeg delinkventnog ponašanja (Huesman i sur., 1984; Viemero, 1996), bilo kao varijabla koja uspješno diskriminira nasilne od nenasilnih delinkvenata (Mejovšek, Cajner-Mraović i Buđanovac, 1997), kao i nasilne delinkvente od nedelinkventne populacije (Žužul, Knezović i Šakić, 1989). Rezultati jednog longitudinalnog istraživanja pokazuju da agresivnost predstavlja stabilnu osobinu ličnosti koja je vrlo dobar prediktor kriminaliteta u mladalaštvu i odrasloj dobi i to posebno nasilničkog kriminaliteta (Farrington, 2003). Također, postoje značajne međusobne razlike na pojedinim skalama agresivnosti između počinitelja različitih kaznenih djela (Knezović i sur., 1989). Osim autora koji smatraju kako su agresivnost i kriminalitet u izravnoj uzročno posljedičnoj vezi (Cristainsen, 1978; prema Žužul, 1989), ima i onih koji smatraju da su agresivnost i kriminalitet kompleksno povezane pojave, tako da bi se više moglo govoriti o njihovom paralelizmu. Uostalom, kriminalitet je suviše složena pojava da bi bila jednostavno objašnjiva samo na temelju jedne, makar i složene psihološke varijable. Mnoga su istraživanja potvrdila kako različiti čimbenici kao što su roditeljsko zanemarivanje i zlostavljanje, loša obiteljska atmosfera, odrastanje u okolini u kojoj je bilo puno nasilja, alkoholizam roditelja, nizak socio-ekonomski položaj primarne obitelji i drugo mogu utjecati na razinu agresivnosti kod djece (Vukosav, 2002). Budući da je agresivnost relativno stabilna osobina ličnosti koja pokazuje vremensku konzistentnost, a postoji određeni odnos između agresivnosti i kriminaliteta, navedene varijable mogu biti posredni prediktori budućeg delinkventnog ponašanja (McGuire, 2004). Zbog pomanjkanja podataka koji bi govorili o udjelu različitih čimbenika-varijabli u pojavi kriminaliteta, cilj je ovog rada razlučivanje relativnog doprinosa varijabli agresivnosti u nastanku kriminaliteta. Dobivene spoznaje mogle bi biti korisne prilikom predviđanja budućeg nasilničkog ponašanja pojedinaca koje često vodi i u nasilnički kriminalitet, a time, dakako, i u prevenciji te pojave.

Sukladno navedenom, **glavni cilj** istraživanja je utvrđivanje mogu li u značajnoj mjeri različiti aspekti agresivnosti razlučiti skupine osoba pravomoćno osuđenih za najteža kaznena djela iz područja nasilničkog kriminaliteta (ubojstva, silovanja i sl.), pravomoćno osuđenih za nenasilna kaznena djela (pronevjere, krivotvorenje isprava i sl.) te odgovarajuće skupine osoba iz opće populacije koje nikada nisu kažnjavane. Polazna je hipoteza da će varijable agresivnosti razlikovati ove skupine, tj. da će skupina pravomoćno osuđenih za najteža kaznena djela imati najizraženiju agresivnost, a skupina nekažnjavanih najmanje izraženu agresivnost.

2. METODE

2.1. Sudionici

Ispitane su pravomoćno osuđene muške osobe koje se nalaze na izdržavanju kazne za djela nasilničkog kriminaliteta (N=138), za djela iz domene nenasilničkog kriminaliteta (N=149), te odgovarajuća (po dobi i spolu) skupina osoba koja nije nikada osuđivana (N=147). Svi sudionici u tri skupine su muškog spola i približno istih godina. Neosuđivane osobe su relativno najmlađe (u prosjeku imaju 33,03 godine), nešto starija (34,99 godina) je skupina nasilnih delinkvenata, dok je skupina nenasilnih delinkvenata najstarija (35,59 godina), međutim, dobne razlike nisu bile statistički značajne.

2.2. Postupak

Sudionici koji se nalaze u kaznenim zavodima, kao i sudionici iz kontrolne skupine, testirani su dvama upitnicima agresivnosti (korištenima u ovom istraživanju), jednim upitnikom ličnosti, te upitnikom kojim se utvrdio njihov pasivni i aktivni socioekonomski status. Samo ispitivanje provedeno je u kaznenom zavodu Remetinec tijekom redovitog psihodijagnostičkog postupka kojeg obavezno prolaze sve pravomoćno osuđene osobe, dok je testiranje kontrolne skupine provedeno u Zavodu za zapošljavanje u Zagrebu, također, u sklopu redovnih aktivnosti testiranja osoba koje su povremeno prijavljene na burzu rada. Ispitivanje je provedeno grupno, za svaku ispitivanu skupinu (grupe su bile obično veličine deset sudionika). Prije samog testiranja sudionicima je bila pročitana uputa o načinu na koji treba odgovarati na tvrdnje iz svakog pojedinog upitnika, te im je naglašeno kako ne moraju upisati svoje ime i prezime ako to ne žele, dakle, da testiranje može biti i anonimno. Na ovaj se način, možda, može utjecati na povećanje razine iskrenosti kod davanja odgovora na pitanja koja u testiranjima ovog tipa ponekad iz različitih razloga može biti upitna. Naime, za potrebe ovog istraživanja, kod prve dvije skupine sudionika (pravomoćno osuđene osobe za različita kaznena djela) varijabla koja je bila važna, a to je karakter počinjenog djela (nasilni ili nenasilni) kontrolirala se preko imena sudionika ili preko članka Kaznenog zakona na temelju kojeg su osuđeni. Dakle, sudionicima iz prve dvije skupine, bilo je rečeno da umjesto imena i prezimena mogu upisati članak zakona po kojem su osuđeni iz kojeg se onda mogla izvršiti identifikacija počinjenog djela i napraviti pravilan raspored u odgovarajuću skupinu (počinitelji nasilničkog i nenasilničkog kriminaliteta). Vrlo mali broj sudionika nije htio upisati ime i prezime (svega njih desetak). U kontrolnoj skupini sudionika također je vrlo mali broj izostavio napisati ime i prezime. Za ovu skupinu bilo je važno utvrditi dali su ikada bili kažnjeni bilo prekršajno, bilo kazneno. To se utvrđivalo preko njihovih odgovora na pitanja iz upitnika o socioekonomskom statusu koja su bila postavljena samo ovoj grupi. Nekoliko sudionika iz ove grupe je „otpalo“ iz daljnjeg testiranja jer je za njih utvrđeno da su počinitelji različitih kaznenih djela. Isto tako, jedan dio sudionika (iz sve tri grupe) očito nije bio motiviran za davanje iskrenih odgovora (zaokružili su isti odgovor, npr. broj jedan u svim testovima) te su kao takvi eliminirani iz daljnjeg postupka. Vrijeme rješavanja nije bilo ograničeno, a sudionici su za vrijeme rješavanja upitnika mogli tražiti objašnjenja ukoliko im nešto nije bilo jasno.

2.3. Instrumenti

U prikupljanju podataka za potrebe ovog istraživanja korišteni su sljedeći mjerni instrumenti:

1. Upitnik za mjerenje agresivnosti (A-87) (Žužul, 1989) mjeri: fizičku manifestnu i latentnu agresivnost, verbalnu manifestnu i latentnu agresivnost, te indirektnu agresivnost;
2. Upitnik agresivnosti (Buss i Perry, 1992) mjeri: fizičku agresivnost, verbalnu agresivnost, hostilitet (neprijateljske osjećaje), i srdžbu.

Korištena su dva upitnika agresivnosti zbog njihove različite faktorske strukture, u svrhu dobivanja jasnijeg uvida u različite aspekte agresivnosti.

2.3.1. Upitnik agresivnosti A-87

Upitnik agresivnosti A-87 konstruirao je Žužul 1987. godine (Žužul, 1989). Upitnik se temelji na pretpostavci da postoje dva osnovna oblika agresije, impulzivna i instrumentalna, ovisno o motivaciji koja se nalazi u njihovoj podlozi. Kad je riječ o agresivnosti kao crti ličnosti, ona se može očitovati ili kao latentna tendencija za agresijom ili kao manifestno agresivno ponašanje. Upitnik mjeri pet različitih značajki agresivnosti: fizičku manifestnu i latentnu agresivnost, verbalnu manifestnu i latentnu agresivnost, te indirektnu agresivnost. Suštinski je namijenjen mjerenju impulzivne agresivnosti, bilo kao latentne, bilo kao manifestne osobine ličnosti u nekim provocirajućim situacijama. Sastoji se od petnaest opisanih situacija koje se događaju u svakodnevnom životu pojedinca i u kojima je za svaku od tih situacija predviđeno pet mogućih reakcija koje se odnose na ranije spomenute dimenzije agresivnosti koje upitnik mjeri. Kod svake situacije navedeno je pet mogućih odgovora koji se odnose na pet već navedenih modaliteta agresivnog reagiranja, a zadatak je sudionika da na svakom od pet ponuđenih odgovora izrazi svoj stupanj slaganja, u rasponu od: 1= „baš se nikad tako ne ponašam“ do 5= „vrlo često se tako ponašam“. Kod svakog od navedenih modaliteta agresivnog reagiranja moguće je izračunati zaseban rezultat, gdje je najmanji mogući broj bodova 15, a najveći mogući broj bodova 75. Također je teorijski opravdano izračunati ukupan rezultat nekog pojedinca zbrajanjem svih rezultata koje postiže na pojedinim subskalama agresivnosti (u teorijskom rasponu od 75-375 bodova). U svim subskalama i u ukupnom rezultatu na cijelom upitniku veći zbroj procjena značio je veću agresivnost. U mnogim istraživanjima utvrđene su zadovoljavajuće metrijske karakteristike ovog upitnika. Koeficijenti unutarnje konzistencije upitnika (Cronbachovi alfa koeficijenti) kreću se u rasponu od 0.764 (za indirektnu agresivnost) do 0.912 (za fizičku latentnu agresivnost), dok je pouzdanost cijelog upitnika izrazito visoka i iznosi 0.967 (Knezović i sur., 1989). Korelacije između subskala A-87 se kreću od .505 između verbalne latentne i fizičke manifestne agresije, sve do .797 između fizičke manifestne i fizičke latentne agresije. Faktorizacijom upitnika, dobiven jedan interpretabilan faktor koji objašnjava 73.7% ukupne varijance rezultata A-87. Projekcije svake pojedine varijable upitnika na jedinstveni faktor agresivnosti se kreću u rasponu od 0.800 (projekcija skale verbalne latentne agresije) do 0.906 (projekcija skale indirektnu agresije) (Knezović i sur., 1989).

U ovom istraživanju postotak objašnjene varijance pod jednofaktorskom solucijom bio je 75%, dok projekcije na jedinstveni faktor agresivnosti variraju u rasponu od 0.798 (projekcija skale verbalne latentne agresije) do 0.920 (projekcija skale indirektnu agresije). Koeficijenti unutarnje konzistencije upitnika (Cronbachovi alfa koeficijenti) kreću se u rasponu od 0.785 (za indirektnu agresivnost) do 0.932 (za fizičku latentnu agresivnost), dok je pouzdanost cijelog upitnika izrazito visoka i iznosi 0.968.

2.3.2. *Upitnik agresivnosti Bussa i Perrya*

Upitnikom Agresivnosti (Buss i Perry, 1992) koji se sastoji od 29 čestica procijenjena su četiri aspekta agresivnosti: fizička agresivnost, verbalna agresivnost, srdžba i hostilitet.

U *Upitniku agresivnosti* ispitanici imaju mogućnost da na ponuđenoj skali od jedan (potpuno se slažem s tvrdnjom) do pet (uopće se ne slažem s tvrdnjom) izraze svoj stupanj slaganja sa sadržajem tvrdnji dok veći stupanj slaganja sa tvrdnjama ukazuje na višu razinu agresivnosti. Drugim riječima, u svim subskalama upitnika veći zbroj procjena značio je manju agresivnost. Devet tvrdnji definira faktor fizičke agresije, pet tvrdnji definira faktor verbalne agresije, sedam tvrdnji vezano je uz faktor srdžbe dok imamo osam tvrdnji koje definiraju faktor hostiliteta.

Autori upitnika (Buss i Perry, 1992), ističu da fizička i verbalna agresija koje u sebi uključuju ozlijeđivanje i povređivanje drugih ljudi predstavljaju instrumentalnu komponentu ponašanja, dok srdžba, koja u sebi uključuje fiziološko uzbuđenje i pripremu za agresiju, reprezentira emocionalnu ili afektivnu komponentu ponašanja. Hostilitet u kojem su sadržani osjećaji bolesnog htijenja i nepravde predstavlja kognitivnu komponentu ponašanja. Podjela ponašanja na instrumentalnu, afektivnu i kognitivnu komponentu uklopljena je u ovom upitniku i u područje ljudske agresivnosti.

Analizirajući razinu povezanosti između ekstrahiranih faktora, pokazalo se sasvim očekivano da postoji visoka povezanost između fizičke i verbalne agresivnosti dok je povezanost između fizičke i verbalne agresivnosti (instrumentalna ponašanja) sa hostilitetom (koji predstavlja kognitivnu komponentu ponašanja) vrlo slaba. Srdžba kao četvrti faktor je visoko povezana sa sva tri ostala faktora pa je ona zapravo nešto između instrumentalne i kognitivne komponente (srdžba vrlo često predstavlja uvod u agresiju).

Istraživanje na populaciji pravomoćno osuđenih osoba za različita kaznena djela koji su smješteni u otvorene i zatvorene zatvore i kaznionice u Republici Hrvatskoj proveo je Vukosav (2001) i dobio sličnu faktorsku strukturu *Upitnika agresivnosti*. Valja napomenuti kako je faktorska struktura dobivena na rezultatima koje su na *Upitniku agresivnosti* postigli osuđenici iz otvorenih kaznenih ustanova sličnija faktorskoj strukturi koju su dobili Buss i Perry prilikom konstrukcije svog upitnika od one koja je dobivena kod osuđenika iz zatvorenih kaznenih ustanova. To ukazuje na činjenicu da su osuđenici iz otvorenih kaznenih ustanova po nekim značajkama svoje agresivnosti sličniji populaciji američkih studenata nego što su osuđenici iz zatvorenih kaznenih zavoda.

Koeficijent interne konzistentnosti iznosi 0.89 za cijeli upitnik, dok za pojedine faktore iznosi: fizička agresija 0.85, verbalna agresija 0.72, srdžba 0.83 i hostilitet 0.77. Alpha koeficijenti za pojedine faktore su nešto niži nego za cijeli upitnik, ali ipak zadovoljavajući, ako se uzme u obzir činjenica da na svakom faktoru ima manje od deset čestica. Test-retest metodom utvrđeni su koeficijenti pouzdanosti za pojedine skale: fizička agresija 0.80, verbalna agresija 0.76, srdžba 0.72 i hostilitet 0.72 dok je pouzdanost cijelog upitnika 0.80. S obzirom na relativno mali broj tvrdnji koje definiraju svaki pojedini faktor, dobiveni koeficijenti pouzdanosti ukazuju na zadovoljavajuću razinu stabilnosti tijekom vremena.

2.4. Statističke analize

Uz temeljnu deskriptivnu statistiku za čestice upitnika (izračunatu u sklopu diskriminacijske analize) ispitane su pouzdanosti interne konzistencije u oba primijenjena upitnika (*Cronbach alpha*). Metodom glavnih komponenti (PCA) s fiksiranim brojem od jednog faktora provjerena je faktorska struktura agresivnosti, na temelju varijabli koje su predstavljale subskale upitnika A-87. Diskriminacijskom analizom testirati će se postojanje eventualnih razlika između rezultata koje postižu sudionici iz tri različite skupine. U jednoj skupini su pravomoćno osuđene osobe za počinjena kaznena djela iz područja nasilničkog

kriminaliteta, u drugoj skupini su pravomoćno osuđene osobe za kaznena djela koja u sebi nisu uključivala elemente nasilja, dok su u trećoj skupini osobe koje nikada nisu bile pravomoćno osuđene za bilo koju vrstu kaznenih djela. U osnovi se diskriminacijska analiza sastoji od dvije grupe usko povezanih statističkih operacija koje se izvode s ciljem analize razlika između skupina, te uspostavljanja pravila za svrstavanje novih ispitanika u skupine tako da je vjerojatnost točne klasifikacije maksimalno moguća. Utvrđivanje razlika između skupina temelji se na formiranju diskriminacijskih funkcija, odnosno takvih linearnih kombinacija diskriminacijskih varijabli pomoću kojih je moguće maksimalno razlikovanje skupina. Teorijski najveći broj diskriminativnih funkcija koje se mogu dobiti, ukoliko je broj varijabli veći od broja grupa, je za jedan manji od broja grupa, što u našem slučaju znači da možemo dobiti dvije diskriminativne funkcije. Skupine su na diskriminacijskoj funkciji reprezentirane položajem grupnih centroida, tj. multivarijatnih aritmetičkih sredina rezultata skupina u prostoru diskriminacijskih varijabli. Podatke o međugrupnim razlikama na diskriminacijskim varijablama (odnosno na izvedenim diskriminacijskim funkcijama) koristimo za dobivanje procjena vjerojatnosti, odnosno, predviđanje grupne pripadnosti što predstavlja dodatni pokazatelj efikasnosti odabranog skupa varijabli za diskriminaciju skupina. Za određivanje relativnog doprinosa svake manifestne varijable u kreiranju diskriminativne funkcije izračunati su koeficijenti diskriminacije i koeficijenti korelacije svake varijable s diskriminativnom funkcijom. Podaci su analizirani statističkim paketom SPSS 20.0.

2. REZULTATI

Vrijednost Wilksove λ pokazuje da su obje diskriminacijske funkcije statistički značajne te da stoga razlikuju statistički značajno tri grupe sudionika po varijablama agresivnosti iz Buss & Perry upitnika agresivnosti (tablica 1).

Tablica 1. Diskriminacijska analiza rezultata tri grupe sudionika (N=438) dobivenih na Buss & Perry upitniku agresivnosti

Discrimination Function	Eigenvalue	% of Variance	of Cumulative %	Canonical Correlation
1	,096 ^a	79,4	79,4	,296
2	,025 ^a	20,6	100,0	,156
Test Function(s)	of Wilks' Lambda	Chi-square	df	Sig.
1 through 2	,891	50,242	8	,000
2	,976	10,627	3	,014

Rezultati univarijatne analize varijance ukazuju na postojanje statistički značajnih razlika u svim dimenzijama agresivnosti iz Buss & Perry upitnika agresivnosti: Srdžba, Hostilitet, Fizička agresivnost te Verbalna agresivnost (najveći prosječni rezultati za osobe koje se nalaze na izdržavanju kazne za djela nasilničkog kriminaliteta) (tablica 2).

Tablica 2. ANOVA u odnosu na diskriminacijske funkcije između tri grupe sudionika (N=438) dobivenih na Buss & Perry upitniku agresivnosti

ANOVA		M	SD	F (2, 435)	Wilks' Lambda
Srdžba	KD nasilja	23,906	7,062	9,336**	,959
	KD bez nasilja	27,407	6,361		
	Neosuđivani	25,047	7,656		
Hostilitet	KD nasilja	22,949	6,619	11,591**	,949
	KD bez nasilja	26,627	7,320		
	Neosuđivani	25,840	6,353		
Fizička agresivnost	KD nasilja	27,855	8,802	17,449**	,926
	KD bez nasilja	33,307	8,258		
	Neosuđivani	31,960	7,243		
Verbalna agresivnost	KD nasilja	14,906	4,275	11,916**	,948
	KD bez nasilja	17,360	4,442		
	Neosuđivani	16,027	4,098		

Napomena: u ovom upitniku, manji ukupni rezultat znači veću agresivnost

Centroidi grupa su dosta udaljeni. Standardizirani diskriminacijski koeficijenti grupirani prema dvije diskriminacijske funkcije pokazuju da se srdžba izdvaja kao poseban čimbenik u razlikovanju grupa ispitanika na temelju Buss & Perry upitnika agresivnosti. Predviđanjem grupne pripadnosti na temelju diskriminacijske funkcije pokazalo se da se na temelju diskriminacijske funkcije može uspješno grupirati 49,4 % originalno grupiranih slučajeva (tablica 3).

Tablica 3. Standardizirani diskriminacijski koeficijenti i grupni centroidi za pojedine diskriminacijske funkcije kod tri grupe sudionika (N=438) dobivenih na Buss & Perry upitniku agresivnosti

Standardizirani diskriminacijski koeficijenti	Funkcija	
	1	2
fizička	,916*	,025
hostilitet	,746*	-,032
verbalna	,710*	,516
srdžba	,586	,635*
Grupni centroidi	Funkcija	
	1	2

KD nasilja	-,442	,053
KD bez nasilja	,289	,160
Neosuđivani	,118	-,209

Napomena: 48,4% originalno grupiranih slučajeva točno je klasificirano na temelju diskriminacijskih funkcija

Vrijednost Wilksove λ pokazuje da je prva diskriminacijska funkcija statistički značajna te da stoga razlikuje statistički značajno tri grupe sudionika po varijablama agresivnosti iz Upitnika agresivnosti A-87 (tablica 4).

Tablica 4. Diskriminacijska analiza rezultata tri grupe sudionika (N=438) dobivenih na Upitniku agresivnosti A-87

Discriminatio n Function	Eigenvalue	% Variance	of Cumulative %	Canonical Correlation
1	,109 ^a	83,8	83,8	,314
2	,021 ^a	16,2	100,0	,144
Test Function(s)	of Wilks' Lambda	Chi-square	df	Sig.
1 through 2	,883	53,968	10	,000
2	,979	9,054	4	,060

Rezultati univarijatne analize varijance ukazuju na postojanje statistički značajnih razlika u svim dimenzijama agresivnosti iz A-87: Verbalna manifestna, Fizička manifestna, Indirektna, Verbalna latentna te Fizička latentna agresivnost (najveći prosječni rezultati za osobe koje se nalaze na izdržavanju kazne za djela nasilničkog kriminaliteta) (tablica 5).

Tablica 5. ANOVA u odnosu na diskriminacijske funkcije između tri grupe sudionika (N=438) dobivenih na Upitniku agresivnosti A-87

ANOVA		M	SD	F (2, 435)	Wilks' Lambda
Verbalna manifestna	KD nasilja	35,065	10,902	20,518**	,914
	KD bez nasilja	27,607	9,188		
	Neosuđivani	31,033	9,535		
Fizička manifestna	KD nasilja	22,174	8,146	15,547**	,933
	KD bez nasilja	18,227	4,323		
	Neosuđivani	19,413	5,482		
Indirektna	KD nasilja	24,754	8,034		,918

	KD bez nasilja	20,127	5,308	19,320**	
	Neosuđivani	21,400	5,947		
	KD nasilja	34,246	10,740		
Verbalna latentna	KD bez nasilja	27,653	9,607	14,643**	,937
	Neosuđivani	31,987	11,254		
	KD nasilja	24,971	11,825		
Fizička latentna	KD bez nasilja	19,433	5,979	14,622**	,937
	Neosuđivani	21,820	7,512		

Centroidi grupa su dosta udaljeni. Standardizirani diskriminacijski koeficijenti diskriminacijske funkcije pokazuju da sve vrste agresivnosti podjednako razlikuju grupe ispitanika na temelju A-87 upitnika agresivnosti. Predviđanjem grupne pripadnosti na temelju diskriminacijske funkcije, pokazalo se da se na temelju diskriminacijske funkcije može uspješno grupirati 44,3 % originalno grupiranih slučajeva (tablica 6).

Tablica 6. Standardizirani diskriminacijski koeficijenti i grupni centroidi za pojedine diskriminacijske funkcije kod tri grupe sudionika (N=438) dobivenih na Upitniku agresivnosti A-87

Standardizirani diskriminacijski koeficijenti	Function 1
Verbalna manifestna	,927*
Fizička manifestna	,891*
Indirektna	,803*
Verbalna latentna	,784*
Fizička latentna	,752*
Grupni centroidi	Function 1
KD nasilja	-,442
KD bez nasilja	,289
Neosuđivani	,118

Napomena: 44,3% originalno grupiranih slučajeva točno je klasificirano na temelju diskriminacijske funkcije

4. RASPRAVA

Posebna važnost u ovom članku usmjerena je na ispitivanje mogućeg utjecaja ljudske agresivnosti na kriminalitet, posebice na nasilnički kriminalitet (ubojstva, pokušaji ubojstva, silovanja i razbojništva). Rezultati dobiveni na Upitniku agresivnosti Bussa i Perrya pokazuju da između tri skupine sudionika, a to su pravomoćno osuđene osobe za kaznena djela s elementima nasilja, pravomoćno osuđene osobe za kaznena djela bez nasilja i neosuđivane osobe, na univarijantnoj i na multivarijantnoj razini postoje značajne razlike u agresivnosti i to na svim subskalama agresivnosti. Kad se pogleda pojedinačni odnos među grupama (Scheffeovi testovi), vidljivo je kako između prve skupine u kojoj su sudionici koji su osuđeni za kaznena djela s elementima nasilja i treće skupine u kojoj su neosuđivane osobe na sve četiri subskale (hostilitet, fizička agresivnost i verbalna agresivnost), postoji statistički značajna razlika ($p < 0.01$). Na svim subskalama višu razinu agresivnosti imaju počinitelji nasilnih delinkata. Dobivena je značajna razlika ($p < 0.01$) između počinitelja nasilničkog kriminaliteta i osoba koje su počinile kaznena djela bez elemenata nasilja. Na svim subskalama višu razinu agresivnosti iskazuju počinitelji nasilničkog kriminaliteta. Dobiveni rezultat ukazuje na višu razinu agresivnosti, a posebice fizičke agresivnosti i hostiliteta pravomoćno osuđenih osoba za kaznena djela s elementima nasilja u odnosu na nenasilne delinkvente i neosuđivane osobe. Ovaj rezultat u potpunosti je podudaran s rezultatom dobivenim na Upitniku agresivnosti A-87, te je, također očekivan i u skladu s postavljenom hipotezom.

Rezultati dobiveni na Upitniku agresivnosti A-87 pokazuju da između tri skupine sudionika, a to su pravomoćno osuđene osobe za kaznena djela s elementima nasilja, pravomoćno osuđene osobe za kaznena djela bez nasilja i neosuđivane osobe na univarijantnoj i multivarijantnoj razini također postoje značajne razlike u agresivnosti. I u ovom slučaju između tri navedene skupine sudionika postoji statistički značajna razlika ($p < 0.01$) na svim subskalama agresivnosti. Kad se pogleda pojedinačni odnos među grupama (Scheffeovi testovi) vidljivo je kako između prve skupine u kojoj su sudionici koji su osuđeni za kaznena djela s elementima nasilja i treće skupine u kojoj su neosuđivane osobe na svim subskalama postoji statistički značajna razlika. Sve razlike idu u istom smjeru i ukazuju na višu razinu agresivnosti kod osuđenika za nasilna kaznena djela. Kad se promatra odnos između osuđenika za nasilna kaznena djela i osuđenika za nenasilna kaznena djela, dobivena je još izrazitija razlika nego u prethodnom slučaju i to na svim subskalama ($p < 0,01$). Razlike su ponovno istog smjera i ukazuju na višu razinu agresivnosti kod osuđenika za nasilna kaznena djela. Između druge skupine u kojoj su osuđenici za nenasilna kaznena djela i treće skupine u kojoj su neosuđivane osobe, statistički značajna razlika na razini rizika od jedan posto ($p < 0.01$) dobivena je na subskalama verbalne manifestne agresivnosti i verbalne latentne agresivnosti, dok je na subskali fizičke latentne agresivnosti dobivena razlika na razini rizika od pet posto ($p < 0.05$). Međutim, dobivene razlike na pojedinim subskalama agresivnosti između osoba osuđenih za nenasilna djela i neosuđivanih osoba pomalo je neočekivan. Naime, ako bi se neke razlike i očekivale, vjerojatno bismo pretpostavili da će biti suprotnog smjera. Dobiveni rezultat koji ukazuje na višu razinu agresivnosti, a posebice verbalne manifestne i indirektno agresivnosti, pravomoćno osuđenih osoba za kaznena djela s elementima nasilja u odnosu na druge dvije skupine je očekivan i u skladu je s postavljenom hipotezom. I mnogi drugi autori kao što su Knezović i sur. (1989), Mejovšek i sur. (1997), Farrington (2003), McGuire (2004) dobili su praktički iste rezultate. Nekoliko je mogućih objašnjenja dobivenih rezultata. Prije svega, treba imati u vidu činjenicu da je ovo istraživanje provedeno za vrijeme uobičajenog psihodijagnostičkog tretmana kojeg prolaze sve pravomoćno osuđene osobe i o čijim rezultatima može ovisiti smještaj osuđenika u kaznene ustanove (zatvoreni, otvoreni ili poluotvoreni). Stoga nije nerealno za očekivati da su nenasilni osuđenici potcjenjivali, svjesno ili nesvjesno, razinu vlastite agresivnosti nadajući se povoljnijem ishodu. Isto tako, premda između navedenih skupina ne postoje statistički značajne razlike u dobi, grupa u kojoj su neosuđivane osobe je najmlađa (u prosjeku imaju 33,03 godine), nešto starija (34,99 godina) je skupina nasilnih delinkvenata dok je skupina nenasilnih delinkvenata najstarija (35,59 godina). Ako znamo da otprilike iza tridesete godine,

kako to ističe Farrington (2003), dolazi do laganog pada razine agresivnosti, moguće je da je i dobna struktura djelomice pridonijela dobivenim razlikama. Nadalje, jedna od značajki uzorka neosuđivanih osoba iz ovog istraživanja je njihov radni status. Naime, iako je većina trenutno zaposlena, mnogi od njih su zaposleni na određeno vrijeme. U doba velike gospodarske krize i recesije takav status može biti dodatni izvor frustracije zbog straha za vlastitu materijalnu egzistenciju, a samim time može utjecati i na razinu njihove agresivnosti. Uostalom, mnoga istraživanja su pokazala da nezaposlene osobe iskazuju visoku razinu agresivnosti (Pakes i Pakes, 2009).

Ako znamo da kod oba primijenjena upitnika postoje značajne korelacije među pojedinim subskalama, mogli bismo reći kako dobiveni rezultati ukazuju na neke opće tendencije za agresivnim reagiranjem koje su očito najviše izražene kod počinitelja nasilničkog kriminaliteta.

Prednost istraživanja jest obuhvaćanje specifične populacije neosuđivanih ispitanika (za koje ima osnove vjerovati da i oni posjeduju određenu razinu agresije zbog njihova prethodnog opisanog radnog statusa), ali i osuđenih za kaznena djela nasilničkog i nenasilničkog kriminaliteta. Naime, nije isključeno da u određenim vremenskim odsječcima (na koje utječu i specifične društveno-političke, kulturalne i teritorijalne konstelacije) i odnos zastupljenosti pojedinih vrsta agresivnosti bude bitno drugačiji. Nedostatak istraživanja svakako je veličina uzorka i situacijska specifičnost mjesta gdje je istraživanje provedeno. Stoga bi u budućim istraživanjima bilo pogodno obuhvatiti veći, reprezentativniji (npr. stratificirani) uzorak ispitanika, diferenciran po razinama obrazovanja, spolu, dobnim skupinama.

Proučavanjem uzročnika kriminaliteta znanstvenici otkrivaju tzv. rizične čimbenike koji u interakciji s „pogodnom“ okolinom mogu dovesti do delinkventnog ponašanja. Utvrđivanjem rizičnih čimbenika i preventivnim djelovanjem ka smanjivanju razine njihove pojavnosti, smanjuje se i vjerojatnost pojave nasilničkog kriminaliteta. Konačno, jedan od ciljeva ovakvih istraživanja trebao bi biti upravo razvoj i aplikacija preventivnih strategija i programa.

5. ZAKLJUČCI

Postoji statistički značajna razlika u rezultatima koje na Upitniku agresivnosti A-87 postižu sudionici ovog istraživanja. Najvišu razinu agresivnosti imaju sudionici iz skupine u kojoj se nalaze pravomoćno osuđene osobe za nasilnički kriminalitet, značajno nižu razinu agresivnosti imaju neosuđivane osobe, a najnižu razinu agresivnosti imaju pravomoćno osuđene osobe za nenasilnički kriminalitet. Dobiveni rezultat koji ukazuje na višu razinu agresivnosti, a posebice verbalne manifestne i indirektne agresivnosti, pravomoćno osuđenih osoba za kaznena djela s elementima nasilja u odnosu na druge dvije skupine je očekivan i u skladu je s postavljenom hipotezom.

Utvrđena je statistički značajna razlika između tri promatrane skupine sudionika u rezultatima koje postižu na Upitniku agresivnosti Bussa i Perrya. Najvišu razinu agresivnosti imaju sudionici iz prve skupine u kojoj se nalaze pravomoćno osuđene osobe za nasilnički kriminalitet, značajno nižu razinu agresivnosti imaju neosuđivane osobe, a najnižu razinu agresivnosti imaju pravomoćno osuđene osobe za nenasilnički kriminalitet. Dobivena razlika naviše se očituje u rezultatima dobivenim na subskalama fizičke agresivnosti i hostiliteta. I u ovom slučaju, dobiveni rezultat je očekivan i u skladu je s inicijalno postavljenom hipotezom.

LITERATURA

- Buss, H.A., Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (3), 452-459.
- Christiansen, KO. (1978). The genesis of aggressive criminality. Implications of a study of crime in a Danish twin study. U: Hartup A, De Wit, H. (ur.) *Origins of aggression*. Monton.
- Farrington, D.P. (2003). Key results from the first years of the Cambridge Study in Delinquent Development. U: Thornberry, T.P., Krohn, M.D. (ur.) *Taking Stock of Delinquency: An Overview of Findings from Contemporary Longitudinal Studies*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Fromm, E. (1973). *The anatomy of human destructiveness*. New York: Holt, Reinhart and Winston.
- Huesmann, L.R., Eron, L.D., Lefkowitz, M.M., Walder, L.O. (1984). Stability of aggression over time and generations. *Developmental Psychology*, 20, 1120-1134.
- Knezović, Z., Kulenović, A., Šakić, V., Zarevski, P., Žužul, M. (1989). *Psihološke karakteristike osuđenih osoba (I dio) Evaluacija dijagnostičkih postupaka*. Zagreb: Znanstvena edicija časopisa „Penološke teme“.
- Lorenz, K. (2004). *Takozvano zlo. Prirodoslovni korijeni agresivnosti*. Zagreb: Algoritam.
- Malim, T., Birch, A., Hayward, S., Wadeley, A. (1998). *Introductory Psychology*. London: MACMILLAN PRESS LTD.
- McCord, J., (1979). Some child-rearing antecedents of criminal behavior in adult men. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1477-1486.
- McGuire, J. (2004). *Understanding psychology and crime*. Glasgow: Bell & Bain Ltd.
- Mejovšek, M. (1989): Evaluacija institucionalnog penološkog tretmana. *Penološke teme*, 4 (1-2), 1-9.
- Mejovšek, M., Cajner-Mraović, I., Budanovac, A. (1997). Obilježja ponašanja i obitelji maloljetnih počinitelja nasilnih i nenasilnih delikata. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 33, 23-35.
- Pakes, F.J., Pakes, S. (2009). *Criminal psychology*. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Raundalen, M. (1998). *Agresivnost. Priručnik za savjetnike roditelja*. Zagreb: Udruženje “Djeca prva”.
- Viemero, V. (1996). Factors in childhood that predict later criminal behavior. *Aggressive Behavior*, 22, 87-97.
- Vukosav, J. (2001). Faktorska struktura novog upitnika agresivnosti. *Policija i sigurnost*, 10 (1-6), 1-22.
- Vukosav, J. (2002). Razlike u agresivnosti i doživljaju tretmana između osuđenika iz otvorenih i zatvorenih kaznenih zavoda. *Policija i sigurnost*, 11 (4-6), 163-202.
- Vukosav, J. (2006). Kriminalistika i psihologija. U: Pavišić, B., Modly, D., Veić, P. (ur.) *Kriminalistika*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 51-91, 490-493.
- Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje: psihologijska analiza*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske.
- Žužul, M., Knezović, Z., Šakić, V. (1989). Da li je agresivnost patološka osobina ličnosti? *Penološke teme*, 4, 201-206.

Joško Vukosav

Ivana Glavina Jelaš

Joško Sindik

DISTINCTIVE FEATURES OF AGGRESSIVE BEHAVIOR OF PERPETRATORS OF VIOLENT CRIME

Summary

The aim of this study was to determine whether substantially different aspects of aggressiveness could differentiate three groups of people: legally convicted for the most serious crimes in the area of violent crime (murder, rape, etc.), legally convicted for non-violent crimes (fraud, forgery of documents, etc.) and relevant groups of people from the general population that are never punished. We assumed that primarily variables of aggressiveness would distinguish these three groups of people. Three different groups of participants, grouped according to age and gender (male) were examined: legally convicted persons who are serving a sentence for offenses of violent crime (N = 138), legally convicted for non-violent acts of crime (N = 149) and control groups of people who was never convicted (N = 147). Two measuring instruments are used to measure aggressive behavior: Aggressiveness Questionnaire A-87 and Aggressiveness Questionnaire of Bush and Perry. Results of discriminatory analysis show a clear distinction between persons who are serving a sentence for offenses of violent crime, legally convicted for non-violent acts of crime and the control group participants. Violent offenders are significantly higher aggressive, as compared to non-violent offenders and a control group of participants in both questionnaires. The insights gained in this study can be very useful in predicting violent behavior of individuals in the future, which often result in violent crime. In other words, knowledge can contribute to the prevention of violent crime, which is a great danger for every society.

Key words: *discriminant analysis, criminal offences, convicted*

POLICIJSKA ZNANOST/ POLICE SCIENCE

RELEVANTNOST I METODOLOŠKI PRISTUPI ISTRAŽIVANJU ZADOVOLJSTVA POSLOM POLICIJSKIH SLUŽBENIKA

Sažetak

Zadovoljstvo poslom predstavlja formalno područje istraživanja u organizacijskoj psihologiji, međutim u okviru policijskih organizacija relativno se rijetko istražuje. Stoga ovaj rad predstavlja pregled različitih metodoloških pristupa u definiranju zadovoljstva poslom te upućuje na važne prediktore koje bi trebalo uključiti u istraživanja, ako se ona provode u okviru policijske organizacije.

S obzirom na to da još uvijek ne postoji konsenzus o definiranju zadovoljstva poslom, različiti su i pristupi u njegovom mjerenju. U različitim istraživanjima zadovoljstvo poslom različito se definira te se propituje od jednodimenzionalnog konstrukta (ukupno zadovoljstvo poslom), do multidimenzijalnog, složenog konstrukta sa čak šest dimenzija (postignuće ili uspjeh, sigurnost, plaća, tretman od strane ostalih, sposobnost donošenja odluka i samoaktualizacija) koje kasnije čine jedan faktor. Istraživanja pokazuju da postoji veliki broj različitih čimbenika koji određuju zadovoljstvo poslom i koji su kao determinante povezane s njime. Ponekad su te povezanosti snažnije, a katkad slabije, dok veze mogu ići bilo u pozitivnom bilo u negativnom smjeru. U tom smislu može se izdvojiti nekoliko skupina determinanti koje značajno utječu na zadovoljstvo poslom:

- **Individualne:** spol, dob, staž, obrazovanje, kao i druge osobne značajke zaposlenika;
- **Karakteristike policijskog posla i organizacije:** nadzor, podrška, komunikacija, pravednost, plaća, razvoj karijere te
- **Okolišne:** suradnja s građanima, socijalna podrška, izloženost opasnostima u obavljanju policijskih poslova.
- Policijski rad predstavlja napor usmjeren prema zaštiti zajednice, zahtijeva ponašanje orijentirano prema građanima te je stoga iznimno važno istraživati obavlja li policijski posao više ili manje zadovoljan službenik te kako na to zadovoljstvo možemo pozitivno utjecati.

Ključne riječi: zadovoljstvo poslom u policijskoj organizaciji; instrumenti za mjerenje; čimbenici koji određuju zadovoljstvo poslom; individualne karakteristike; karakteristike policijske organizacije; okolišne karakteristike.

1. UVOD

Rad ima centralnu važnost za većinu odraslih ljudi i pored obiteljskog života zauzima najviše čovjekovog vremena. Pored toga, mnogi se poistovjećuju sa svojim poslom, odnosno s onime što rade. To je posebno svojstveno za policijske službenike koji često ističu da rad u policiji nije samo posao, već je poziv koji traži predanost i posvećenost snažniju od većine drugih poslova. Potrebno je stoga istaknuti neke značajke policijskog posla. On je tradicionalno socijalno angažirajući (Brunetto i sur., 2012) te podrazumijeva stres jer uključuje rad s ljudima, donošenje brzih odluka koje mogu imati ozbiljne fizičke, zdravstvene, socijalne ili

³¹⁶ Iva Balgač, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ravnateljstvo policije, Služba za stratešku međunarodnu policijsku suradnju, Zagreb, e-mail: ibalgac@mup.hr

druge utjecaje na policijskog službenika, građane i javnost u cjelini. Rad u policiji razumijeva i široke zakonske ovlasti koje, iako pod strogim zakonskim pretpostavkama, dozvoljavaju zadiranje u ljudska prava i slobode, što policijskom poslu daje dodatnu težinu i odgovornost. Pored toga, nalazimo se u vremenu velikih reformi javnog sektora, koje uključuju i policiju. Promjene su fokusirane na poboljšanje usluga, a u praksi se želi postići efikasnost, smanjiti troškove te povećati kvalitetu pružanja usluge. Tome treba dodati i očekivanja da odgovori na zahtjeve zajednice budu adekvatni, visoko profesionalni te da u cijelosti prepoznaju potrebe i ključne zabrinutosti građana u vezi sa sigurnošću. Policijski rad je vrsta emocionalnog rada, predstavlja napor usmjeren prema zaštiti zajednice, zahtijeva ponašanje koje je orijentirano prema građanima korisnicima policijske usluge te je stoga iznimno važno obavlja li policijski posao više ili manje zadovoljan službenik.

Od kada je 1930-ih godina postalo formalno područje istraživanja, zadovoljstvo poslom je postalo široko istraživačko područje u organizacijskoj psihologiji³¹⁷ (Dantzer, 1994). Usprkos važnosti zadovoljstva poslom i velikom istraživačkom interesu za to pitanje u različitim gospodarskim granama (Saari i Judge, 2004; Judge i Klinger, 2008; Parvin i Kabir, 2011; Aziri, 2011;) i organizacijama javnog sektora, iako se to čini ključno i za policijski posao, policijske su organizacije ignorirale utjecaj koji to zadovoljstvo ima na funkcioniranje policije. Snažan utjecaj zadovoljstva poslom na rad policijskih službenika proizlazi prije svega iz prirode policijskog posla i načina na koji nezadovoljni službenici mogu negativno utjecati na pružanje usluge i imidž te percepciju policije među građanima. Iako su determinante zadovoljstva poslom ekstenzivno istražene u literaturi koja se bavi organizacijom i organizacijskim ponašanjem (Bennett, 1997; Lambert, 2008), nije im posvećena adekvatna pažnja u okviru policijskih organizacija jer istraživači u tom području pokazuju mali interes za istraživanje zadovoljstva poslom. Dakle, zadovoljstvo poslom u kontekstu djelovanja policije, privrženosti policijskoj organizaciji, apsentizma i napuštanja službe kao važno istraživačko područje nije adekvatno tretirano. Zadovoljstvo poslom često ima značajnu ulogu u ponašanju zaposlenika te utječe na produktivnost na različite načine. Može se smatrati jednim od glavnih čimbenika učinkovitosti i uspješnosti poslovne organizacije, a posebice dolazi do izražaja kada se u obzir uzmu glavne negativne posljedice nezadovoljstva poslom kao što su manjak odanosti, povećana odsutnost s posla, povećani broj nesreća na poslu i slično (Aziri, 2011).

Pozitivne promjene u radnom okruženju, nadzor, poticanje i rad sam po sebi može povećati produktivnost i kvalitetu usluge unutar organizacije dok nezadovoljstvo poslom može voditi prema nižoj produktivnosti, efikasnosti, lošijoj kvaliteti usluge i učinkovitosti te slabijem moralu zaposlenika (Ercikti i sur., 2011). Više je razloga zašto je zadovoljstvo poslom važno za policijske organizacije. Negativni stavovi prema poslu kao i negativan doživljaj u vezi s njim mogu nepovoljno utjecati na izvršenje posla u kvalitativnom i kvantitativnom smislu, a loše obavljanje poslova može utjecati na odnos između policije i zajednice (Ercikti i sur., 2011). Zadovoljstvo poslom u značajnoj mjeri ublažava razinu stresa i prema tome smanjuje njegove posljedice kao što su apsentizam, sagorijevanje i alkoholizam. Na individualnoj razini zadovoljstvo poslom je usko povezano s dobrobiti zaposlenika i njihovim mentalnim zdravljem, a na organizacijskoj razini doprinosi poboljšanju učinka i reducira troškove povezane s negativnim organizacijskim ponašanjima kao što su napuštanje posla, sagorijevanje i apsentizam (Yang i Kassekert, 2010). Dakle, zaposlenikova percepcija posla utječe na buduće organizacijske uspjehe, kao što su zadržavanje zaposlenika, odanost korisnika usluga i financijsko poslovanje (Harter i sur., 2010).

³¹⁷ Organizacijska psihologija je znanstvena disciplina u psihologiji. Dio je šireg primijenjenog područja psihologije rada i organizacije, nekad industrijske/organizacijske psihologije. Ona koristi znanstvenu metodologiju i primjenjuje različite psihologijske spoznaje i teorijska određenja u opisivanju, razumijevanju, objašnjenju i mijenjanju organizacijskog ponašanja. Ukratko, organizacijska se psihologija bavi proučavanjem ponašanja pojedinaca i grupa u formalnom organizacijskom okruženju. Neke od tema koje obuhvaća organizacijska psihologija su radna motivacija, individualne razlike u radnom okruženju, procesi privlačenja i socijalizacije u radnoj grupi, stavovi prema radu i organizaciji, radna učinkovitost, stres na radu, donošenje odluka u organizaciji, rukovođenje, organizacijska komunikacija, psihologijski aspekti organizacijske strukture i dizajna, organizacijska klima i kultura te organizacijska promjena i razvoj (Sušanj, 2005).

2. POJMOVNO ODREĐENJE TE OPERACIONALIZACIJA KONSTRUKTA ZADOVOLJSTVA POSLOM

Teško je pronaći jedinstvenu definiciju zadovoljstva poslom. Locke (1976, prema Ramirez, 2012) definira zadovoljstvo poslom kao *ugodno pozitivno emocionalno stanje koje je rezultat procjene nečijeg radnog iskustva*. Zadovoljstvo poslom također je definirano kao *stupanj podudarnosti između odlika rada i zaposlenikovih očekivanja* (Tutuncu i Kozak, 2007, prema Ramirez, 2012). Ono *predstavlja interakciju između zaposlenika i njihovog radnog okruženja uz opažanje da zaposlenikov posao pruža upravo ono što on ili ona želi od svog posla* (Wright i Davis, 2003, prema Lee, Lee, 2013). Zadovoljstvo poslom *odnosi se na mjeru do koje radno okruženje udovoljava potrebama i koristima zaposlenika te osobna reakcija na radno okruženje* (Camp, 1994, prema Getahun, Sims i Hummer, 2008). Lambert (2004, prema Getahun, Sims i Hummer, 2008) ovaj pojam definira kao *stupanj do kojeg osoba voli svoj posao*, a Aziri (2011) kao *kombinaciju pozitivnih i negativnih osjećaja koje zaposlenici imaju prema svom poslu*.

Istraživači također prave razliku između ukupnog zadovoljstva poslom i zadovoljstva sa specifičnim komponentama rada znanim kao aspekti zadovoljstva. U tom kontekstu zadovoljstvo poslom se u različitim istraživanjima različito definira te se propituje od jednodimenzionalnog konstrukta (zadovoljstvo poslom samo po sebi ili ukupno zadovoljstvo poslom), do multidimenzijalnog, složenog konstrukta. Tako na primjer, u nekim istraživanjima provedenim u policijskim organizacijama konstrukt zadovoljstva poslom operacionaliziran je tako da mjeri zadovoljstvo poslom sa šest dimenzija koje kasnije čine jedan faktor, a to su postignuće ili uspjeh, sigurnost, plaća, tretman ostalih, sposobnost donošenja odluka i samoaktualizacija (Bennett, 1997). I drugi, poput Ercikti i sur. (2011), također su definirali zadovoljstvo poslom kroz šest komponenti: nadzor, plaću, prepoznatljivost odnosno priznanje, opremu, edukaciju i radnu poziciju, dok je Balci (2011) zadovoljstvo poslom testirao kao četiri-komponentni konstrukt. U njegovom istraživanju mjerenje je izvršeno u sljedećim područjima: zadovoljstvo kolegama ili suradnicima, zadovoljstvo nadređenima, zadovoljstvo radom te unaprjeđenjem. Dakle, možemo zaključiti kako se mjerenju zadovoljstva poslom pristupa na različite načine, odnosno da još uvijek ne postoji konsenzus o definiranju njegovih ključnih komponenti.

Zadovoljstvo poslom uobičajeno se mjeri općim znanstvenim istraživačkim metodama kao što je upitnik (Judge i Klinger, 2008). Literatura podupire *dva glavna pristupa mjerenju zadovoljstva poslom*: sveobuhvatno, globalno mjerenje zadovoljstva poslom ili mjerenje kroz nekoliko aspekata zadovoljstva poslom (Martin i Proença, 2012). Prvi pristup oslanja se na makroperspektivu i ispitaniku se postavlja direktno pitanje vezano za njegovo osjećaj (zadovoljstvo) u odnosu na posao, te se oslanja na jednu varijablu (Wanous i sur., 1997 prema Martin i Proença, 2012). Drugi pristup naglašava različite aspekte posla. Predstavlja mjeru u kojoj je pojedinac zadovoljan s pojedinim aspektima koji određuju ukupan stupanj zadovoljstva poslom, odnosno zadovoljstvo poslom predstavlja sumu rezultata zadovoljstva na pojedinim aspektima (Martin, Proença, 2012). Neki od najpopularniji mjernih instrumenata u ovom području su Indeks opisa posla – JDI (engl. *Job Description Index*) (Smith, Kendal i Hulin, 1969, prema Martin i Proença, 2012), Minesotski upitnik zadovoljstva – MSQ (engl. *Minnesota Satisfaction Questionnaire*) (Weiss i sur., 1967, prema Martin i Proença, 2012) i Upitnik za zadovoljstvo poslom – JSS (engl. *Job Satisfaction Survey*) (Spector, 1985, prema Martin i Proença, 2012).

Minesotski upitnik zadovoljstva – MSQ je upitnik koji može biti primijenjen na pojedinca i u grupi, upitnik ima jedan kraći oblik i dva duga koja datiraju iz 1967. i 1977. godine (Aziri, 2011). Upitnik obuhvaća 20 pitanja u 5 grupa te obuhvaća sljedeće aspekte posla:

- Suradnici
- Postignuće
- Aktivnosti
- Napredovanje
- Autoritet
- Politika tvrtke
- Naknade
- Moralne vrijednosti
- Kreativnost
- Neovisnost
- Sigurnost
- Socijalne usluge
- Društveni status
- Prepoznatljivost/priznanje
- Odgovornosti
- Nadzor – ljudski odnosi
- Nadzor – tehnički
- Raznolikost
- Radni uvjeti.

MSQ dobro je poznat instrument te se pokazao stabilnim tijekom vremena; prethodnim istraživanjima dobivena je izvrsna vrijednost alpha koeficijenta (u rasponu od 0,85 do 0,91) (Martin i Proença, 2012). Naposljetku to je instrument koji je opsežno istraživano, testirano i vrednovano (Fields, 2002, prema Martin i Proença, 2012).

Indeks opisa posla – JDI je najčešće korištena tehnika za mjerenje zadovoljstva poslom (Aziri, 2011). U više od 50 posto svih objavljenih članaka u časopisima vezanim uz upravljanje korišten je JDI kao mjerni instrument zadovoljstva poslom (Ramayah, Jantan i Tadisiana, 2001). Upitnik omogućava stjecanje informacija o svim najvažnijim aspektima posla. Osmišljen je 1969. godine te mjeri 5 glavnih aspekata zadovoljstva poslom s ukupno preko 70 različitih pitanja (Smith, Kendal i Hulin, 1969, prema Aziri, 2011):

- Priroda posla
- Naknada i *benefiti*
- Stavovi prema nadređenima
- Odnos sa suradnicima
- Mogućnost napredovanja.

Većina autora slaže se s procjenom Vrooma (1964, prema Ramayah, Jantan i Tadisiana, 2001) kako je JDI danas, bez imalo dvojbe, najpažljivije izrađen mjerni instrument za zadovoljstvo poslom. Postoje snažni dokazi konstruktne valjanosti, i to u originalnom izvoru (Smith, Kendall i Hulin, 1969, prema Ramayah, Jantan i Tadisiana, 2001) kao i u brojnim drugim člancima koji obznanjuju korelaciju između JDI skale i

drugih mjerenja zadovoljstva poslom (Dunham, Smith i Blackburn, 1977, prema Ramayah, Jantan i Tadisiana, 2001). Cronbachova alpha je u rasponu od 0,65 do 0,86 (Ramayah, Jantan i Tadisiana, 2001).

Treći najkorišteniji instrument za mjerenje zadovoljstva poslom je Upitnik za zadovoljstvo poslom – JSS koji putem 36 pitanja mjeri 9 dimenzija zadovoljstva: plaća, promaknuće, nadzor, povlastice (*benefiti*); potencijalne nagrade; operativne procedure; kolege; priroda posla; komunikacija. Valjanost i pouzdanost ovog upitnika potvrđena je u nizu stranih istraživanja, a Cronbachova alpha za pojedine dimenzije kreće se od 0,60 do 0,82 (Gholami Fesharaki i sur., 2012).

Zaključno, treba razmotriti dva važna pitanja vezana uz mjerenje zadovoljstva poslom. Prvo, neka od mjerenja poput JDI, MSQ i JSS su slojevita dok su druga globalna, odnosno, mjere samo ukupno zadovoljstvo. Ako je mjerenje slojevito i tako postavljeno, ukupno zadovoljstvo poslom je uobičajeno definirano kao suma (zbroj) rezultata na svim dimenzijama. Scarpello i Campbell (1983, prema Judge i Klinger, 2008) utvrdili su da individualna pitanja o nizu aspekata posla ne koreliraju dobro s globalnim mjerenjem sveukupnog zadovoljstva poslom. Temeljeno na tim rezultatima autori raspravljaju o činjenici kako slojevito i globalno mjerenje ne mjeri isti konstrukt, drugim riječima cjelina nije isto što i suma aspekata (Judge i Klinger, 2008). Drugo, većina istraživača u području zadovoljstva poslom je pretpostavila kako je mjerenje jednom varijablom nepouzđano te se stoga treba i izbjegavati (Judge i Klinger, 2008).

3. DETERMINANTE ZADOVOLJSTVA POSLOM POLICIJSKIH SLUŽBENIKA

Brojna dostupna istraživanja pokazuju da postoji veliki broj različitih čimbenika koji određuju zadovoljstvo poslom i koji su kao determinante povezane s njime. Ponekad su te povezanosti snažnije, a katkad slabije, dok veze mogu ići bilo u pozitivnom bilo u negativnom smjeru. Neki od njih uključuju plaću i *benefite*, percipiranu pravednost načina napredovanja i promicanja u organizaciji, kvalitetu radnih uvjeta, vodstvo i socijalne odnose, te posao sam po sebi (Pravin i Kabir, 2011). U organizacijskoj literaturi pojavljuje se nekoliko teorija vezanih uz zadovoljstvo poslom koje se mogu svrstati u tri kategorije (Judge i Klinger, 2008):

- **situacijske teorije** – koje hipotetiziraju kako je zadovoljstvo poslom rezultat prirode nečijeg posla ili drugih aspekata u okruženju,
- **dispozicijski pristupi** – koji pretpostavljaju kako je zadovoljstvo poslom ukorijenjeno u osobnim karakteristikama zaposlenika,
- **interaktivne teorije** – koje predlažu da je zadovoljstvo poslom rezultat međudnosa situacijskih faktora i faktora osobnih karakteristika zaposlenika.

Herzberg (1976, prema Aziri, 2011) iznosi dvofaktorsku Teoriju motivacije, koja je vjerojatno najcitiranija u odnosu na čimbenike koji utječu na zadovoljstvo poslom. Također, teorija pruža okvir za znanstvenu procjenu zadovoljstva poslom policijskih službenika. Herzbergova teorija ističe da radno okruženje određuje zadovoljstvo poslom kod policijskih službenika te identificira tri glavna izvora tog zadovoljstva u radnom okruženju:

- rad sam po sebi,
- odgovornost koju netko ima vezano za svoj posao,
- priznanje primljeno za obavljeni rad (Getahun, Sims i Hummer, 2008).

Međutim, ako se uzmu u obzir specifičnosti policijskog posla, a na temelju analize literature i istraživanja provedenih u tom području može se izdvojiti nekoliko skupina determinanti koje značajno utječu na zadovoljstvo poslom:

- **Individualne** (sociodemografske: spol, dob, staž, obrazovanje i druge osobne značajke zaposlenika),
- **Karakteristike posla i organizacije** (nadzor, podrška, komunikacija, pravednost, plaća, razvoj karijere ...),
- **Okolišne** (suradnja s građanima, socijalna podrška, izloženost opasnostima ...).

Kao što je već i prethodno naglašeno, policijski posao specifičan je po mnogo čemu. Jednako kao i mnogi drugi poslovi i policijski ovisi o osobnih svojstvima i kompetencijama koje svaki zaposlenik posjeduje ili ne posjeduje. Stoga ne čudi što individualne značajke policijskih službenika pokazuju značajnu povezanost sa zadovoljstvom poslom. Nadalje, uvjeti koje policijska organizacija pruža svojim zaposlenicima, od uvjeta na radnom mjestu, kvalitete i dostatnosti opreme, radne atmosfere koja može biti manje ili više pozitivna i stimulirajuća, mogućnosti napredovanja i razvoja policijskih karijera, do odnosa rukovoditelja prema zaposlenicima, njihove pravičnosti i vještine motiviranja, mogu biti značajni u kontekstu zadovoljstva/nezadovoljstva policijskih službenika na njihovom radnom mjestu. Pored toga, policijski rad je socijalno angažirajući, većinu svoga vremena policajci provode ne u uredima već u zajednicama za čiju sigurnost brinu, tako da okolišni uvjeti, spremnost građana da pomognu i surađuju s policijom, socijalna podrška, ugled kojeg policija ima u zajednici, stanje sigurnosti i količina kriminala te drugih problema s kojima su suočeni te mnogi drugi čimbenici mogu biti značajni za percepciju i zadovoljstvo poslom.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA ZADOVOLJSTVA POSLOM MEĐU POLICIJSKIM SLUŽBENICIMA

Još uvijek nije postignuto slaganje među istraživačima o tome koje su *demografske varijable* značajni prediktori zadovoljstva poslom. Najčešće zajednički korištene demografske varijable kod istraživanja zadovoljstva poslom policijskih službenika su dob, spol, rasa, razina obrazovanja, rang i emocionalna inteligencija. U istraživanju na uzorku policijskih službenika u Sloveniji (Nalla, Rydbergi Meško, 2011), rezultati su pokazali da demografske karakteristike policijskih službenika same za sebe objašnjavaju mali udio varijance zadovoljstva poslom dok uvođenje karakteristika posla i organizacije te okolišnih čimbenika kao što su mogućnosti za inovacije, percepcija suradnje s građanima i poslovni izazovi značajno dokazuju taj model. Prema Dantzker (1994) dob ima pozitivnu korelaciju sa zadovoljstvom poslom među policijskim službenicima, dok spol ima nekonzistentan utjecaj. Nekonzistentni nalazi dobiveni su i prilikom istraživanja etničke pripadnosti i rase policijskih službenika. Godine iskustva, odnosno staž i rang u policiji u korelaciji su sa zadovoljstvom poslom, dok je edukacija obrnuto korelira sa zadovoljstvom poslom. Što je obrazovanje policijskih službenika više to je zadovoljstvo poslom manje. Zaposlenici s više staža su značajnije predani ili privrženi svojim organizacijama (Varona, 1996). Martin (1980, prema Bennett, 1997) utvrdio je da kao eksploratorna varijabla, godine službe povećavaju osjećaj lojalnosti, pripadnosti i zadovoljstva, dok diskriminacijska analiza prema spolu pokazuje da tretman žena i muškaraca u dominantno muškom radnom okruženju kreira različitu razinu zadovoljstva poslom za ove dvije grupe. Konačno, rang ili pozicija unutar policijskog sustava, kao i godine službe utječu na razinu osjećaja pripadnosti i lojalnosti organizaciji, a posljedično i na zadovoljstvo poslom. U istraživanju (Balci, 2011) povezanosti edukacije sa zadovoljstvom poslom mjereno je izvršeno kroz četiri aspekta, a to su: kolege ili suradnici, nadređeni, rad i unaprjeđenje te je utvrđeno da ne postoji statistička značajna veza između razine edukacije policijskih službenika i razine zadovoljstva radom, samim po sebi. Veza između razine edukacije i zadovoljstva s naređenima također nije bila značajna, dok je utvrđena statistički značajna povezanost edukacije sa zadovoljstvom sa suradnicima.

Ta veza ima negativni predznak, odnosno postoji negativna veza između edukacije i razine zadovoljstva sa suradnicima. Drugim riječima, službenici koji imaju nižu razinu edukacije izražavaju veću razinu zadovoljstva sa suradnicima. Također je konstatirana značajna veza između razine edukacije i unaprjeđenja. Povezanost je negativna i veza između te dvije varijable je slaba, jer policijski službenici koji imaju nižu razinu edukacije su skloniji izražavanju veće razine zadovoljstva s njihovim unaprjeđenjem. Dakle, veza između razine edukacije i zadovoljstva poslom iskazanog kroz unaprjeđenje i suradnike je značajna, ali negativna. Na temelju ovih rezultata razina edukacije ne može biti jedini indikator zadovoljstva poslom, odnosno edukacija može biti slab prediktor. Mire (2005, prema Ercikti i sur., 2011) tvrdi kako demografske varijable mogu objasniti samo 10 posto varijance zadovoljstva poslom. S druge pak strane, u svom istraživanju Bennett (1997) konstatirao je da varijable koje spadaju u individualne, dakle sociodemografske (godine službe, spol i rang) ne utječu statistički značajno na zadovoljstvo poslom. To su potvrdili i rezultati istraživanja zadovoljstva poslom među policijskim menadžerima (Ercikti i sur., 2011) koji pokazuju da demografske varijable (starost, spol, edukacija, rang) nisu značajni prediktori zadovoljstva poslom jer pružaju malo ili uopće ne pružaju objašnjenje kao determinante zadovoljstva poslom. Prema Ercikti i suradnici (2011), od svih demografskih varijabli, godine službe i godine provedene u trenutnom odjelu značajno doprinose zadovoljstvu poslom. Novi policijski službenici u odjelima iskazuju veću razinu zadovoljstva poslom, za razliku od službenika s više godina iskustva u trenutnim odjelima.

Pored spomenutih sociodemografskih varijabli i neka su druga *individualna obilježja* policijskih službenika, poput emocionalne inteligencije, istraživana u kontekstu zadovoljstva poslom (Brunetto i sur., 2012). Povezanost emocionalne inteligencije i zadovoljstvo poslom je pozitivna i statistički značajna, kao i povezanost zadovoljstva poslom s angažmanom zaposlenika. Angažman zaposlenika je statistički značajno povezan s aktivnom privrženosti policijskoj organizaciji dok je aktivna privrženost značajno, ali negativno povezana s namjerom napuštanja organizacije. Istraživanje je pokazalo kako policijske službenice imaju višu razinu emocionalne inteligencije nego njihovi muški kolege. Dakle, dokazano je da zadovoljstvo policijskih službenika njihovim poslom utječe na njihov angažman u radu i na njihovu aktivnu privrženost policiji.

Drugu skupinu determinanti koje su značajne za zadovoljstvom poslom policijskih službenika čine prediktori koji se mogu svrstati u *organizacijske značajke policijskog sustava* te karakteristike policijskog posla. Cijeli je niz istraživanja koja su se bavila utvrđivanjem snage i smjera povezanosti čimbenika koji determiniraju i karakteriziraju policijsku organizaciju sa zadovoljstvom poslom. Generalno govoreći, u kontekstu zadovoljstva poslom policijskih službenika ova skupina prediktora najčešće je istraživana te je sa zadovoljstvom snažnije povezana od skupine individualnih varijabli.

Javni sektor općenito, pa tako i policija, u proteklim je godinama pretrpio mnoge reforme i drastične promjene okruženja (Balgač, 2014). Svaka reforma izlaže policijske službenike povećanom pritisku i od strane njezinih korisnika, na način da budu više korisnički orijentirani, ali i od ukupne javnosti koja očekuje da budu uspješniji (Korunka i sur., 2003, prema Lee i Lee, 2013). Pored toga, snažni razvoj u tehnologiji i informacijskim sustavima dodaju pritisku javnosti i očekivanja da se zaposlenici mijenjaju u skladu s vremenom. Upravo je zbog toga važno propitivati te na znanstveno utemeljeni način istraživati kako značajke policijske organizacije, koje su pod utjecajem stalnih promjena, utječu na zadovoljstvo poslom policijskih službenika. U sveukupnom promjenjivom okruženju nije iznenađujuće da novonastale okolnosti utječu na zaposlenike. Oni se trebaju prilagoditi promjenama organizacijskog okruženja kao što su reforme u području ljudskih potencijala, radnih procedura i normativnog uređenja koje definiraju njihov rad te promjenama nastalim pod utjecajem novih znanja i vještina potrebnih za E-upravu/E-policiju. Brojne reforme u policiji povećavaju pritisak na zaposlenike, jer se od njih traži da pruže bolju uslugu te da budu učinkovitiji, odnosno da se mijenjaju u skladu s novim okolnostima. Možemo stoga pretpostaviti da su

mnoge strukturalne, proceduralne i organizacijske promjene povezane sa zadovoljstvom poslom kod zaposlenika, bilo u pozitivnom, bilo u negativnom smislu.

Fizički uvjeti rada u policijskim postajama i drugim službama, dostupnost, te kvaliteta osobne policijske opreme, može biti determinanta zadovoljstva poslom. Prema Bennett (1997) ti čimbenici su važni za policije u onim državama koje su u razvoju gdje je osnovna policijska oprema kao što su osobno naoružanje, lisice, telekomunikacijski uređaji, automobili i drugo zastarjeli te loše održavani, dok za policiju u razvijenim državama bitno ne utječu na zadovoljstvo poslom. Utvrđeno je da uvjeti rada koji su prisutni u policijskim objektima, za razliku od osobne opreme koju policajci koriste, predstavljaju značajan prediktor zadovoljstva poslom.

Pored fizičkih uvjeta rada postoji još cijeli niz drugih značajki policijske organizacije koje se smatraju značajnim determinantama zadovoljstva poslom. Policijska organizacija je specifična i po tome što je hijerarhijski ustrojena te zbog toga što predstavlja karijernu službu. Stoga je važno istaknuti da su uvjeti na poslu koji su mjereni kroz percipirano poštenje tijekom nadzora nad radom policijskih službenika, disciplina i promocija povezani sa zadovoljstvo poslom (Bennett, 1997). Ta tri čimbenika čine suštinu odnosa između pojedinačnog službenika i organizacije, njezove i njezine kontrole, kažnjavanja ili nagrade.

Rezultati studije koju su proveli Ercikti i suradnici (2011) također otkrivaju da karakteristike posla i policijske organizacije, kao što su raznolikost vještina, identitet zadatka, značajnost zadaće, autonomnost i povratne informacije mogu objasniti 18 posto (utjecaj srednje razine) varijance zadovoljstva poslom policijskih menadžera. Povratna informacija jedini je statistički značajni prediktor među tim varijablama, a on se odnosi na razinu do koje izvođenje radnih aktivnosti zahtjeva direktnu i jasnu informaciju o učinkovitosti nečijeg rada na radne rezultate. Policijski menadžeri koji smatraju da njihovi suradnici i nadređeni pružaju adekvatnu povratnu informaciju izražavaju veću razinu zadovoljstva poslom. Literatura sugerira da su zaposlenici zadovoljniji svojim poslom kada primaju adekvatno priznanje za dobro odradene zadatke i kada imaju mogućnost doprinijeti politici i procesima unutar organizacije.

Blau i suradnici (1986, prema Getahun, Sims i Hummer, 2008) utvrdili su kako birokratski nadzor i administrativni pristup (politika) mogu biti izvori nezadovoljstva na poslu dok su organizacijska stabilnost, administrativne upute i sposobnost rukovoditelja da stabilno upravljaju utvrđeni kao čimbenici koji utječu na zadovoljstvo poslom. Na određeni način to je potvrdio i Dick (2011, prema Brunetto i sur., 2012) koji je na uzorku engleskih policijskih službenika dokazao da percepcija rukovođenja snažno utječe na organizacijsku predanost policijskih službenika. Sudjelovanje u donošenju odluka na radnom mjestu ima značajan utjecaj na zadovoljstvo poslom. Značajke posla kao što su smislenost i svrhovitost rada i stres na radnom mjestu također su značajni prediktori zadovoljstva poslom. Službenici koji iskazuju veću razinu svrhovitosti svojeg rada vjerojatnije će imati veću razinu zadovoljstva poslom. Nadalje, službenici koji su izloženi manjem stresu vjerojatno će iskazati veće zadovoljstvo poslom, odnosno svi stresovi na poslu negativno koreliraju sa zadovoljstvo poslom (Lee i Lee, 2013).

Prema Seashore i Taber (1975) jedna od najvažnijih determinanti zadovoljstva poslom i angažmana među zaposlenicima jest postojanje mogućnosti i prilike da se koriste vještine i sposobnosti u radu. Prema istim autorima mogućnost razvoja karijera je također jako važna za zadovoljstvo poslom. Nadalje, osjećaj sigurnosti u radnom okruženju je vrlo važan za zadovoljstvo poslom s naglaskom da je za žene to važnije nego za muškarce.

Doprinos organizacijskim poslovnim ciljevima i raznovrsnost posla također su utvrđeni kao važni prediktori, odnosno važni aspekti zadovoljstva poslom (Seashore i Taber, 1975). Doprinos organizacijskim poslovnim ciljevima može zaposlenicima dati jasan osjećaj njihove uloge, a zaposlenici će biti zadovoljniji poslom, ako smatraju svoj rad značajnim te kada je on raznovrstan u aktivnostima i vrsti vještina koje oni

koriste pri radu. Valja napomenuti da prema Seashore i Taber (1975) istraživanja konstantno pokazuju da se samo mali broj zaposlenika osjeća potpuno angažirano na poslu.

Inovacije u radu policije kao što je policija u zajednici također doprinose zadovoljstvu poslom. Policajci koji rade u policiji u zajednici se osjećaju pozitivnije s obzirom na svoj raspored (dodijeljeni posao), više prihvaćaju različite policijske strategije, optimističniji su u vezi s utjecajem policije u zajednici na odnose između policije i zajednice te su zadovoljniji svojim poslom u usporedbi s tradicionalnim policijskim službenicima (Ercikti i sur., 2011).

Jedno od važnih pitanja unutar organizacijskih determinanti značajnih za zadovoljstvo poslom jest pitanje kvalitete interne komunikacije. Rezultati istraživanja upućuju na snažan i pozitivan odnos između visoke razine zadovoljstva komunikacijom i zadovoljstva poslom što je u konačnici značajno povezano s kvalitetnim i produktivnim izvršenjem radnih zadataka. Međutim ovakva istraživanja češća su u drugim (Seashore i Taber, 1975; Verona, 1996; Binti Mat Rani, 2005; Gülnar, 2007) nego u policijskim organizacijama.

Pored individualnih te organizacijskih čimbenika i *okolišni čimbenici* su snažni i konzistentni prediktori zadovoljstva poslom (Nalla, Rydberg i Meško, 2011). Ova skupina uključuje čimbenike kao što su percepcija podrške građana i percipirani intenzitet problema vezanih uz kriminalitet s kojim se suočava policija. Podrška građana predstavlja socijalnu podršku koja upozorava na količinu bespomoćnosti koja proizlazi iz socijalnih odnosa te ona sa svim svojim komponentama pozitivno korelira sa zadovoljstvom poslom (Lee i Lee, 2013). Socijalna podrška uključuje: poštovanje, informacijsku podršku, emocionalnu podršku i instrumentalnu podršku. Poštovanje pretpostavlja kruženje afirmacije i povratnih informacija koje doprinose poboljšanju samopoštovanja, dok informacijska podrška znači pomoć u prevladavanju problematičnih događaja kroz davanje savjeta, sugestija i informacija. Emocionalna podrška je pružanje privrženosti i povjerenja, dok se instrumentalna podrška odnosi na vrijeme, rad, novac ili promjene u okruženju koje predstavljaju pomoć u naporima policije. Primarni izvori socijalne podrške uključuju obitelj i prijatelje, dok su sekundarni izvori oni s kojima osoba ima manje intimne odnose. Istraživanje koje je u ovom području proveo Bennett (1997) pokazuje da građanska podrška doprinosi zadovoljstvu poslom.

U vezi s problemima kriminaliteta koje rješavaju policijski službenici, reakcija primatelja usluga (građana) na pružatelje usluga (policijske službenike) utječe na zadovoljstvo poslom (ACPO, 1992, prema Bennett, 1997). U policijskom radu većina posla sastoji se od interakcije između primatelja i pružatelja usluge. Percepcija koja se odnosi na respekt i priznanje za njihov rad trebala bi biti glavni čimbenik za povećanje osjećaja samopoštovanja i zadovoljstva s poslom kod službenika. Građanska podrška je varijabla koja konstruira percepciju građanskog uvažavanja, priznanja i spremnosti na pomoć policijskim službenicima. Rezultati pokazuju da iako službenici vjeruju kako će povećanje problema vezanih za kriminalitet njihov posao učiniti opasnijim i težim za izvršenje, to ne utječe na razinu njihovog zadovoljstva poslom. Dok ne iznenađuje da je percipirana podrška građana značajno povezana s razinom zadovoljstva, što sugerira da se policijske reforme trebaju fokusirati na mehanizme koji povećavaju takvu podršku. Dostupna literatura sugerira da policijsko djelovanje koje je orijentirano prema zajednici unaprjeđuje podršku zajednice prema policiji (Borovec, 2013). Možemo zaključiti kako su od svih skupina determinanti zadovoljstva poslom okolišni čimbenici, koje možemo nazvati i policijski kontekst, najslabije istraženi.

5. ISTRAŽIVANJE ZADOVOLJSTVA POSLOM MEĐU POLICIJSKIM SLUŽBENICIMA U HRVATSKOJ

Jedino istraživanje povezano sa zadovoljstvom poslom policijskih službenika u Hrvatskoj provedeno je 2010. godine (Borovec, Balgač i Karlović, 2011). Rezultati provedenog istraživanja pružaju uvid u zadovoljstvo poslom i zadovoljstvo internom komunikacijom u policiji. Rezultati tog istraživanja su pokazali, kada je u pitanju zadovoljstvo poslom, da 78,6 posto ispitanika navodi odgovore od "uglavnom" do "vrlo zadovoljni", dok je 8,8 posto ispitanika bilo nezadovoljno.

Ovim istraživanjem testirane su i sociodemografske varijable te je potvrđena razlika s obzirom na rukovodni status; rukovoditelji u policiji su zadovoljniji svojim poslom od onih policijskih službenika koji to nisu, dok razlika prema spolu nije utvrđena. To potvrđuje kako rang ili položaj u policiji ima bitnu ulogu u zadovoljstvu poslom.

U okviru ovog istraživanja, na prigodnom uzorku od 45 ispitanika, policijskih službenika i službenica, proveden je intervju u kojem su trebali navesti pet najvažnijih čimbenika zadovoljstva poslom. Dobiveni odgovori potom su grupirani prema značenju u kategorije višeg reda te je tako dobiveno 11 faktora koji utječu na zadovoljstvo poslom, i to:

- plaća,
- sredstva za rad,
- odnosi s kolegama i njihova kompetentnost,
- odnosi s rukovoditeljima i njihova kompetentnost,
- komunikacijska klima,
- uspjeh u radu,
- poticanje i nagrađivanje,
- mogućnost daljnjega stručnog usavršavanja, edukacije i napredovanja,
- dinamičnost posla
- doprinos društvenoj zajednici i
- ostalo.

Od svih spomenutih odgovora ispitanici (N=45) najčešće navode odgovore koji spadaju u kategoriju odnosi s kolegama i njihova kompetentnost 75,5 posto, zatim doprinos društvenoj zajednici 60 posto, komunikacijska klima 53 posto, odnosi s rukovoditeljima i njihove kompetencije 48,9 posto te mogućnost daljnjega stručnog usavršavanja, edukacije i napredovanja 42 posto. Također se može primijetiti kako se među pet najučestalijih odgovora koji se odnose na čimbenike zadovoljstva poslom nalaze čak tri odgovora koja spadaju u zadovoljstvo internom komunikacijom, a to su zadovoljstvo odnosom s kolegama, rukovoditeljima i komunikacijskom klimom. Radi ilustracije navedeni su neki odgovori za svaku od pet najučestalijih kategorija (faktora):

- odnosi s kolegama i njihova kompetentnost: "suradnja s kompetentnim kolegama"; "profesionalni i prijateljski odnos"; "ugodna radna atmosfera s obrazovanim kolegama",
- doprinos društvenoj zajednici: "rad s ljudima i pomaganje"; "osjećaj da pomažem drugima"; "osjećaj pomoći i doprinos dobrobiti društvene zajednice",
- komunikacijska klima: "ljudska komunikacija"; "pravovremeno informiranje i izvješćivanje"; "dobra radna atmosfera, korektan odnos, kolegijalnost i suosjećanje",

- odnosi s rukovoditeljima i njihove kompetencije: "stručno osposobljeno rukovodstvo uvijek spremno na suradnju i pomoć"; "dobra suradnja i razumijevanje s neposrednim rukovoditeljem"; "rukovoditelji koji su stručni, poštteni, kvalitetni"; "uvažavanje i prihvaćanje ideja iznesenih rukovoditelju",
- mogućnost daljnijega stručnog usavršavanja, edukacije i napredovanja: "mogućnost školovanje i učenja"; "mogućnost kontinuiranoga stručnog usavršavanja i napredovanja u službi temeljem stečene stručne spreme i rezultata rada" (Borovec, Balgač i Karlović, 2011).

Vežano za ovo istraživanje važno je spomenuti kako je za mjerenje zadovoljstva poslom korištena opća mjera zadovoljstva, odnosno zadovoljstvo poslom samo po sebi, što se može smatrati određenim nedostatkom.

6. ZAKLJUČAK

Teorijska rasprava o definiranju konstrukta zadovoljstva poslom, njegove operacionalizacije u mjernim instrumentima te važnim determinantama koje je potrebno istraživati u kontekstu zadovoljstva poslom policijskih službenika upozorava nas na svu složenost ovog istraživačkog područja, brojne dileme koje postoje među istraživačima i na nepostojanje konsenzusa o važnim istraživačkim pitanjima. S druge pak strane, bez obzira što je zadovoljstvo poslom u okviru organizacijske psihologije, ali i unutar tema vezanih za upravljanje organizacijama, već desetljećima značajno istraživačko područje, istraživanja unutar policijskih organizacija još su uvijek nedostatna, odnosno relativno rijetka. To je posebno važno istaknuti zbog specifičnosti policijskog posla te posebnosti koje policijska organizacija ima u odnosu na druge organizacije u privatnom ili javnom sektoru. Također, ako se izuzme jedini pionirski pokušaj, ovo područje u Republici Hrvatskoj još uvijek nije privuklo pažnju istraživača koji se bave policijom, njezinim djelovanjem, organizacijom i upravljanjem.

Analiza rezultata provedenih istraživanja nas upozoravaju na važnost zadovoljstva poslom kod policijskih službenika, između ostalog jer je niska razina zadovoljstva poslom povezana s nizom negativnih ponašanja kao što je izostajanje s posla, sporost pri izvršavanju radnih zadataka, niža kvaliteta rada, veća sklonost napuštanja organizacije, otpor promjenama i drugo. Identificirani uzroci nezadovoljstva na poslu policijskih službenika i njihovog neangažmana koji se pojavljuje kod primjene policijskih ovlasti su neadekvatni resursi i uvjeti rada, nekvalitetna interna komunikacija, neadekvatan nadzor i podrška rukovoditelja, nerealni i neadekvatni planovi ili očekivanja, monotonost i nesvrhovitost radnih zadataka, nemogućnost korištenja raznovrsnih vještina, loše upravljanje, niska razina socijalne podrške i ostalo prethodno spomenuto. Posljedice koje nezadovoljstvo policijskih službenika može imati za policijsku organizaciju su posebno značajne, ako se policija deklarira kao javni servis građana, čiji uspjeh ovisi o odobravanju javnosti, odnosno o zadovoljstvu korisnika policijske usluge. Naime, tada nezadovoljstvo policijskih službenika njihovim poslom može negativno utjecati na kvalitetu kontakata s građanima, odnosno na kvalitetu pružene usluge.

Iako je u ovom radu naglasak stavljen ponajprije na definiranje i operacionalizaciju zadovoljstva poslom te determinante koje su s njim povezane, ne treba dogmatski prihvatiti pozitivan utjecaj zadovoljstva poslom na ishode rada policijskih službenika, već je i to potrebno propitivati.

Literatura i istraživanja sugeriraju različite strategije koje policijske organizaciju mogu izabrati, ako žele unaprijediti zadovoljstvo poslom među svojim zaposlenicima. Jedna od njih je unaprjeđenje organizacijske kulture u kojoj će zaposlenik ima dobre veze s ostalim, prvenstveno sa svojim nadređenima, razvijati stimulirajuću organizacijsku kulturu koja jača privrženost zaposlenika. Druga strategija trebala bi težiti povećanju percepcije zaposlenika o njihovoj jasnoj ulozi te težiti jačanju kompetencija menadžera u policiji kako bi oni mogli na adekvatan način objasniti radne procedure zaposlenicima, jasno definirati očekivanja i

pružiti učinkovite povratne informacije o značaju i doprinosu rada policijskog službenika za ukupne organizacijske ciljeve. Treće, više pažnje treba posvetiti razvoju novih medija komunikacije, kulturi njihovog korištenja, a posebno u skladu s očekivanjima novih generacija zaposlenika koji u policijski sustav ulaze s većim znanjima i iskustvom s novim tehnologijama. S obzirom na ulogu i značaj rukovoditelja u policiji za kreiranje ukupnog komunikacijskog okruženja, posebnu pažnju treba posvetiti njihovoj edukaciji i usavršavanju.

Nadalje, posebno je važno pri odabiru modela policijskog rada te konkretnih taktika za rad na terenu prednost dati onim pristupima koji jačaju ugled policije u javnosti, koji nailaze na odobravanje građana, kako bi se osigurala snažnija socijalna podrška koju zajednica pruža policijskim službenicima, odnosno policiji u cjelini. Iz prethodne rasprave i na temelju iznesenih rezultata istraživanja zadovoljstva poslom policijskih službenika, može se zaključiti kako zadovoljstvo poslom nije vezano isključivo za materijalne *benefite* ili materijalna ulaganja u rad policije, već za puno širi spektar čimbenika.

LITERATURA

- Aziri, B. (2011). Job satisfaction: A literature review. *Management Research and Practice*, 3 (4), 77-86.
- Balci, F. (2011). The Effects of Education on Police Officer Job Satisfaction: the Case of Turkish National Police. *The Journal of International Social Research*, 4 (17), 297-310.
- Balgač, I. (2014). Prikaz konferencije: „Upravljanje policijom u 21. stoljeću u kontekstu novih koncepata policijskog rada“. *Policija i sigurnost*, 2/14, 197-204.
- Bennett, R.R. (1997). Job satisfaction among police constables: a comparative study in three developing nations. *Justice Quarterly*, 14 (2), 265-323.
- Binti Mat Rani, R. (2005). Supervisory communication, job satisfaction and its relationship among employees in the Automotive Industry, http://eprints.oum.edu.my/131/1/Supervisory_communication_job_satisfaction_irepo.pdf (10. veljače 2015.).
- Borovec, K. (2013). *Strategija Policija u zajednici i njezin utjecaj na strah od kriminala, percepciju kriminaliteta i javnog nereda u Hrvatskoj, doktorski rad*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Borovec, K., Balgač, I., Karlović, R. (2011). *Interna komunikacija u Ministarstvu unutarnjih poslova: Procjena zadovoljstva poslom i zadovoljstva internom komunikacijom*. Zagreb: Policijska akademija.
- Brunetto, Y., Teo, S. T.; Shacklock, K., Farr-Wharton, R. (2012). Emotional Intelligence, Job satisfaction, Wellbeing and Engagement: Explaining Organizational Commitment and Turnover Intentions in Policing. *Human Resource Management Journal*, 22 (4), 428-441.
- Dantzker, M. L. (1994). Identifying Determinants of Job satisfaction among Police Officers. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 10 (1), 47-56.
- Ercikti, S., Vito, G. F., Walsh, W. F., Higgins, G. F (2011). Major Determinants of Job Satisfaction Among Police Managers. *Southwest Journal of Criminal Justice*, 8 (1), 97-111.
- Getahun, S., Sims, B., Hummer, D. (2008). Job Satisfaction and Organizational Commitment Among Probation and Parol Officers: A Case study. *Professional Issues in Criminal Justice: A Professional Journal*, 3 (1), 39-57.
- Gholami Fesharaki, M., Talebayan, D., Aghamiri, Z., Mohammadian, M. (2012). Reliability and validity of „Job Satisfaction Survey“ questionnaire in military health care workers. *Iranian Journal of Military Medicine*, 13(4), 241-246.

- Gülner, B. (2007). The relationship between communication satisfaction and job satisfaction: a survey among Selcuk University research assistants, <https://www.yumpu.com/en/document/view/17347303/the-relationship-between-communication-satisfaction-and-job> (5. veljače 2015.).
- Harter, J.K., Schmidt, F.L., Asplind, J.W., Killham, E.A., Agrawal, S. (2010). Causal Impact of Employee Perception on the Bottom Line of Organizations. *Perspectives on Psychological science*, 5 (4), 378-389.
- Judge, T. A., Klinger, R. (2008). Job satisfaction: Subjective well-being at work. U: Eid, M., Larsen, R. (ur.), *The science of Subjective Well-Being*, New York: Guilford Publications, 393-413.
- Lambert, E. G. (2008). The Effect of Job Involment on Correctional Staff. *Professional issues in Criminal Justice: A Professional Journal*, 3 (1), 57-77.
- Lee, S., Lee, S.Y. (2013). Assessing the Effect of Job Stress and Social Support on Job satisfaction: Analysis on Korean Police Officers. *Public Managment Resarch Conference*. Madison: University of Wisconsin-Madison.
- Martin, H., Proença, T. (2012). Minnesota Satisfaction Questionnaire – Psychometric Properties and validation in a Population of Portuguese Hospital Workers, <http://wps.fep.up.pt/wps/wp471.pdf> (12. veljače 2015.).
- Nalla, M. K, Rydberg, J., Meško, G. (2011). Organizational factors, enviromental climet, and job satisfaction among police in Slovenia. *European Journal of Criminology*, 8 (2), 144-157.
- Parvin, M.M., Kabir, M.M.N. (2011). Factors affecting employee job satisfaction of pharmaceutical sector. *Australian Journal of Business and Management Research*, 1 (9), 113-123.
- Ramayah, T., Jantan, M., Tadisiana, S.K. (2001). Job Satisfaction: empirical evidence for alternatives to JDI. *National Decision Sciences Conference*. San Francisco.
- Ramirez, D. L. (2012). *Organizational Communication satisfction and Job satisfaction within University Foodservice*, Master of Science Paper. Manhattan, Kansas: Kansas State University.
- Saari, L.M., Judge, T.A. (2004). Employee attitudes and job satisfaction. *Human Research Management*, 43 (4), 395-407.
- Seashore, S. E., Taber, T. D. (1975). Job Satisfaction Indicators and Their Correlates. *American Behavioral Scientist*, 18 (3), 333-368.
- Sušanj, Z. (2005). *Organizacijska klima i kultura*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Varona, F. (1996). Relationship between communication satisfaction and organizational commitment in three Guatemalan organization. *The Journal of Business Communication*, 33 (2), 111-140.
- Yang, K., Kassekert, A. (2010). Linking management reform with employee job satisfaction: Evidence from federal agencies. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 20 (2), 413-436.

THE RELEVANCE AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO RESEARCH OF JOB SATISFACTION OF POLICE OFFICERS

Summary

Job satisfaction is a formal area of research in organizational psychology; however, within police organizations it is relatively rarely researched. This paper presents an overview of different methodological approaches in defining of job satisfaction and indicates important predictors which should be included in the research if it is carried out within the police organization. Considering that there is still no consensus on the definition of job satisfaction, different approaches are used for its measurement. In various researches job satisfaction is differently defined, in some it is defined as one-dimensional construct (total job satisfaction) while in the others it is defined as multi-dimensional, complex construct with six dimensions (achievement or success, safety, salary, treatment by others, decision-making ability and self-actualization) which at the end make one factor. Researches show that there are numerous different factors determining job satisfaction, and as determinants they are associated with it. Sometimes these connections are stronger and sometimes weaker, while links can go either in a positive or in a negative direction. In this sense, one can extract several groups of determinants that significantly affect job satisfaction:

- **Individual:** gender, age, experience, education, and other personal characteristics of the employee;
- **Characteristics of police work and organization:** monitoring, support, communication, fairness, salary, career development and
- **Environmental:** cooperation with citizens, social support, exposure to hazards in the performance of police duties.

Police job represents an effort aimed to protect the community, requires behavior oriented towards the citizens and it is therefore extremely important to research whether police job is performed by more or less satisfied police officer and how can we positively impact that satisfaction.

Key words: *Job satisfaction within the police organization; measuring instruments; factors that determine job satisfaction; individual characteristics; characteristics of the police organization; environmental characteristics.*

Ksenija Butorac³¹⁸Željko Kralj³¹⁹

PERCEPCIJA KORUPCIJE POLICIJSKIH SLUŽBENIKA O RAZINAMA I VRSTI KORUPCIJE U NJIHOVOM PROFESIONALNOM OKRUŽENJU

Sažetak

Cilj rada je ispitivanje percepcije policijskih službenika o razinama i vrsti korupcije u njihovom profesionalnom okruženju. Podaci su prikupljeni u tu svrhu izrađenim upitnikom od 25 pitanja koja sadrže 58 varijabli konstruiranih u obliku Likertove skale, a obrađeni su metodama deskriptivne i inferencijalne statistike (Pearsonov hi-kvadrat test). U radu se analiziraju prikupljeni statistički podaci istraživanjem na prigodnom uzorku od 302 policijska službenika, polaznika stručnog usavršavanja i specijalizacije te studenata Visoke policijske škole tijekom 2014. godine u Zagrebu. Ispitana je povezanost dvaju oblika policijske korupcije s određenim socijalno-demografskim obilježjima, a utvrđene su statistički značajne razlike u odnosu na spol, obrazovanje, profesionalno iskustvo i specifično područje rada u policiji. Rezultati ovog istraživanja ukazuju na policijsku kulturu koja prepoznaje, ali i tolerira značajan stupanj korupcije u policijskoj organizaciji.

Ključne riječi: policijski službenik, korupcija, percepcija, istraživanje

1. UVOD

Korupcija spada u pojmove kojima je teško denotativno odrediti sadržaj budući da se njeno ishodišno i osnovno značenje mijenja u različitom vremenskom društvenom i političkom kontekstu. Unatoč tome, može se ustvrditi da ona postoji ukoliko dođe do namjernog narušavanja načela nepristranosti pri donošenju odluka s ciljem prisvajanja neke pogodnosti, osobito kad nositelj državne ili druge javne funkcije zlorabi svoj položaj i instituciju u kojoj radi potkopavajući na taj način povjerenje građana i javnosti u društvu ili državi.

U najširem smislu, korupcijom se smatra svaki oblik zlouporabe ovlasti radi osobne ili skupne koristi, bilo da se radi o javnom ili privatnom sektoru. Korumpiranom osobom se smatra svaka službena ili odgovorna osoba koja radi osobne koristi ili koristi skupine kojoj pripada zanemari opći interes koji je dužna štiti s obzirom na položaj i ovlasti koje su joj povjerene. Korupcijom se smatra i kada građanin nudi ili pristaje na davanje zatraženog mita, a kao takva se pojavljuje u svim područjima života i djelovanja, od javnih institucija, preko politike, do gospodarstva i poslovanja s inozemstvom³²⁰.

Veliku raširenost korupcije potvrđuje i recentno istraživanje UNODC-a (2011) koje je obuhvatilo različite aspekte tog problema u zemljama zapadnog Balkana, kao što su: izloženost korupciji, prosječni iznos mita, vrste mita, učestalost davanja mita, razlozi davanja mita, profil službenih ili odgovornih osoba kojima se daje mito i drug. Prema Transparency Internationalu (2010), od 178 zemalja uključenih u istraživanje njih 75% ostvarilo je rezultat koji pokazuje da je korupcija i dalje ozbiljan problem. Prema istom izvoru indeks percepcije korupcije (IPK) u Hrvatskoj u 2010. iznosio je 4,1 (na ljestvici od 1 – potpuna korupcija, do 10 – bez korupcije). Radi se o složenom indeksu koji se izračunava na temelju rezultata drugih neovisnih

³¹⁸ Izv.prof.dr.sc. Ksenija Butorac, Visoka policijska škola, MUP RH, e-mail: kbutorac@fkz.hr

³¹⁹ Željko Kralj, Služba za stručno usavršavanje i specijalizaciju, voditelj programa stručnog usavršavanja, Policijska akademija, MUP RH, e-mail: zeljko.kralj@mup.hr

³²⁰ Nacionalni program za borbu protiv korupcije, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, <http://www.mup.hr/32.aspx> datum pristupa 27.02.2014.

istraživanja s napomenom kako IPK nije zamišljen kao indeks koji mjeri promjene tijekom vremena. Postoji još niz studija koje mjere korupciju, poput istraživanja Svjetske banke i Europske banke za obnovu i razvoj pod nazivom Istraživanje o poslovnom okruženju i uspješnosti poduzeća, te istraživanja Gallupa Internationala (Kregar, 2013). Ta su istraživanja uglavnom standardizirana i ne oslanjaju se isključivo na istraživanja percepcije javnog mišljenja. Ipak, valja naglasiti da na percepciju javnosti najviše utječe povjerenje u institucije i njihova učinkovitost, odnosno da je visok stupanj nepovjerenja sukladan percepciji rizika o raširenosti korupcije u nekoj instituciji.

1.1. TEORIJSKI I EMPIRIJSKI ASPEKTI KORUPCIJE U POLICIJI U SVIJETU I HRVATSKOJ

Provedene su mnogobrojne studije u SAD-u (Klockars i sur., 2000), Sloveniji (Pagon i sur., 2002), Švedskoj (Ekenwall, 2003), Japanu (Johnson, 2003), Finskoj (Vito i sur., 2011) i Hrvatskoj (Kutnjak Ivković, 2004) s ciljem istraživanja policijskog integriteta (sklonosti policijskih službenika prema određenoj vrsti koruptivnog ponašanja), stavova policije, ali i javnosti prema policijskim koruptivnim prijestupima te utvrđivanja faktora koji pridonose ovoj vrsti prijestupa. Naime, ako je javnost tolerantnija i manje senzibilizirana za određena neprihvatljiva ili kriminalna djela policije, velika je vjerojatnost da će se policijski službenici prema građanima ponašati nesavjesno, neosjetljivo pa i bezobzirno. Iako su navedene studije uglavnom pokazale različite stupnjeve težine kažnjivog ponašanja kako ih uočavaju policijski službenici, kao najozbiljnije percipirane su krađe s mjesta izvršenja kaznenog djela, uzimanje mita zbog prebrze vožnje i krađe iz novčanika.

Ovisno o izvoru problema, korupcija u policiji ima više dimenzija: individualističku, organizacijsku, potkulturnu i normativnu. Individualistička se oslanja na klasično racionalno poimanje slobodne odluke pojedinca da uđe u zonu kažnjivosti. Ovaj je stav ukorijenjen u teoriji "pokvarenih jabuka" (Knapp Commission, 1974), odnosno pojedinaca koji na taj način oskrvnjuju dobru reputaciju ostalih. Organizacijska perspektiva podrazumijeva postojanje faktora iz okruženja (uprava, sustav) koji utječu na događanje policijskih prijestupa ili kaznenih djela poput postojanja diskrecijskog prava u provođenju ovlasti. U prilog tome Ross (2003) ističe i paramilitarno ustrojstvo policije koje se, u pravilu, izdvaja iz društva i kao takvo je nedostupno nadzoru javnosti. Supkulturna dimenzija se odnosi na policijske službenike koji se socijaliziraju u profesionalnom okruženju i svoje ponašanje modeliraju od svojih kolega (Chappel i Piquero, 2004). Primjerice, novopridošli policajci nerijetko bivaju inicirani u tzv. operativni kod neformalnog sustava u kojem uče i prihvaćaju određena ponašanja od svojih kolega pod svojevrsnim socijalnim i psihološkim pritiskom (npr. pijenje na poslu, prihvaćanje besplatnih jela i pića te seksualnih usluga, krivotvorenje iskaza osumnjičenika ili svjedoka, laganje na sudu i dr.). Takvi neprihvatljivi oblici ponašanja vremenom postaju institucionalizirani i prihvaćeni u različitim stupnjevima u gotovo svim policijskim organizacijama. Policijska supkultura kreira atmosferu tajnosti koja potiče koruptivna ponašanja (kodeks šutnje), što se nerijetko i odobrava u određenim sredinama. Budući da pojedinci uče o tome što je dobro, a što loše na temelju društvenog konsensusa koji nameće sankcije za kršenje općeprihvaćenih pravila, spremnost da se upuste u nedolična ponašanja povezana je s njihovim moralnim standardima (Sherman, 1974). U tom smislu mnoštvo prilika i mogućnosti za počinjenje prijestupa u policijskom radu igra važnu ulogu u pojavnosti neprihvatljivih ponašanja pa su visoki moralni standardi od velike važnosti za obavljanje policijskih poslova. U ovom dijelu se normativna perspektiva podudara s individualističkom, ali i s dimenzijom policijske potkulture. Naime, pravila i vrijednosti određene grupe ljudi općenito utječu na moralne standarde pojedinca. Svaka policijska kultura u sebi sadrži slabost, nemar i spregu u nedopuštenim tajnim radnjama u određenom dijelu policijske organizacije radi čega se nerijetko policijska organizacija mora povremeno reformirati te se uspostavlja vanjski nadzor nad radom policije. Stoga se opravdano postavlja pitanje: „Tko nadzire

nadziratelje?“ u situaciji u kojoj policijski službenici postupaju nezakonito, a policijske organizacije ne uspijevaju otkriti ove aktere.

Istražujući koruptivne prakse u SAD, Velikoj Britaniji i Nizozemskoj, Punch (2009) navodi da je korupcija zadanost u policijskoj profesiji i navodi devet tipova korupcije u spektru kažnjivih ponašanja službenika. Suština je zlouporaba ovlasti i kršenje zakona od strane onoga čija glavna funkcija i prisezanje na nju nalažu strogo pridržavanje. Stoga autor ističe da je policijska korupcija zapravo kriminalni čin koji je, u pravilu, posljedica propusta i neodgovornosti policijskog menadžmenta (Beckley, 2012). S obzirom da se radi o institucionalnoj manjkavosti i neuspjehu, rješenje treba tražiti u organizacijskoj i kulturalnoj promjeni u kojoj će se smanjiti moć pojedinaca (policijskih službenika), a osnažiti poštivanje policijskog etičkog kodeksa i psiholoških aspekata važnih za svakodnevni policijski rad. U tom smislu striktno su regulirana prihvatljiva ponašanja među policijskim službenicima (Gorta, 2008). Ovaj je koncept široko prihvaćen u Velikoj Britaniji (Porter, 2005; NIPB, 2008; Home Affairs Committee, 2013) uz iznimno uvažavanje policijskog okruženja poput prioriteta javnosti i poteškoća koje se javljaju u kaznenim postupcima protiv korumpiranih policajaca.

Sumirajući sve navedeno, rezultati istraživanja ukazuju kako je, zapravo, zajednički nazivnik naprijed navedenih studija ukupna količina komunikacije s građanima i način provođenja policijskih ovlasti koji, općenito uzevši, pružaju cjelovitu sliku policije “u očima” javnosti. Ako ovaj internalizirani ukupan dojam javnosti šteti kvaliteti života građana, ona će se negativno odraziti i na opću percepciju vlasti.

U Hrvatskoj je provedeno nekoliko empirijskih istraživanja o raširenosti korupcije u policiji, policijskom integritetu i viktimiziranosti građana policijskom korupcijom (Petričić, 2000; Kutnjak Ivković i sur., 2001). Potonje viktimološko istraživanje provedeno 1997. godine na uzorku građana u Zagrebu odnosilo se, između ostalog i na davanje mita policijskim službenicima. Od 15% ispitanika koji su potvrdili davanje mita državnim i javnim službenicima, njih 44% je izjavilo da su podmićivali policajce, što je ukazivalo na znatno višu prevalenciju u odnosu na ostale europske post-socijalističke države.

Drugo istraživanje percepcije policijskog integriteta na uzorku zagrebačkih studenata pokazalo je kako student smatraju da policija umanjuje postojanje koruptivnih slučajeva u svojim redovima i prijavljuje ih kao takve u značajno manjoj mjeri od potrebne (Kutnjak i sur., 2002).

Prvo istraživanje korupcije u policiji provedeno je 1995. godine na uzorku od 1649 policijskih službenika iz različitih krajeva Hrvatske. Ispitivana je razina tolerancije i otpornosti prema koruptivnim oblicima ponašanja (razina integriteta), percepcija težine djela i sankcija, kao i spremnost za prijavljivanje kažnjivih ponašanja. Na temelju zadanih opisa slučajeva u upitniku čak 2/3 službenika je izjavilo kako nisu spremni prijaviti takvo ponašanje svog kolege. Štoviše, jedan od pet njima nadređenih službenika je odgovorio na isti način. Tolerancija je bila najviša u slučajevima koje su ispitanici percipirali kao “lakše” smatrajući da nije bilo potrebe za primjenom disciplinskih prekršaja (Cajner Mraović i Ivanušec, 2001).

Drugi val istraživanja policijskog integriteta i stavova prema policiji u zajednici proveden je 2008.-2009. godine. Reprezentativni uzorak je činilo 1315 policijskih službenika koji su većinom obavljali tradicionalne policijske poslove, a ¼ uzorka činili su policajci u zajednici. Unatoč očekivanjima da će potonji u manjoj mjeri od ostalih podržavati koruptivna nedjela, a više policijski integritet, rezultati istraživanja su pokazali posvemašnju sličnost u stavovima o uporabi sile, kodu šutnje i disciplinskom kažnjavanju (Kutnjak Ivković, 2012:190). Rezultati oba istraživanja ukazuju na policijsku kulturu koja tolerira određeni stupanj korupcije u policijskoj organizaciji.

S obzirom na indikativne nepovoljne rezultate glede policijskog integriteta u dosadašnjim istraživanjima policijske kulture u Hrvatskoj, za predmet istraživanja u ovome radu odabrani su specifični koruptivni oblici ponašanja koji u tom smislu mogu pobliže osvijetliti “stanje duha” u pojedinim područjima policijskog rada. Naime, riječ o prikazu dijela rezultata istraživanja u okviru projekta *Percepcija korupcije u hrvatskoj policiji*.

Cilj ovog rada je ispitivanje percepcije policijskih službenika o razinama i vrsti korupcije u njihovom profesionalnom okruženju te povezanosti dvaju specifičnih oblika korupcije – „usluga za uslugu“ i „korupcije ovlasti“ sa spolom, radnim iskustvom, razinom obrazovanja i linijom rada. Prvi koruptivni oblik „usluga za uslugu“ odnosi se na primitak određenih dobara zbog skretanja poslovne djelatnosti na određene pojedince ili tvrtke (npr. lociranje policijskih ophodnji u zoni ugostiteljskih objekata do složenijih usluga u području gospodarskog kriminaliteta). Drugo koruptivno ponašanje „korupcija ovlasti“ podrazumijeva besplatne obroke, pića u ugostiteljskim objektima, popravke vozila, besplatna putovanja i slično).

U istraživanju se polazi od hipoteze da se policijski službenici različitih linija rada međusobno statistički značajno razlikuju u odnosu na uočavanje korupcije i neka socijalno-demografska obilježja.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

2.1. Ispitanici i postupak

Prigodni uzorak čini 302 polaznika tečaja granične, prometne, kriminalističke policije i studenti Visoke policijske škole na Policijskoj akademiji tijekom prvog tromjesečja 2014. godine u Zagrebu koji su zaposleni u svih 20 policijskih uprava što ukazuje na adekvatnu teritorijalnu distribuciju ispitanika. Ispitivač je uz prethodnu suglasnost predmetnog nastavnika pristupio polaznicima na predavanju te im se predstavio, objasnio razlog svog dolaska i dao opću uputu u kojoj im je ukratko iznio opći cilj istraživanja te njihov zadatak kao sudionika u tom istraživanju. Naglašeno je da je ispitivanje dragovoljno i anonimno zbog čega se očekuje iskrenost i samostalnost pri odgovaranju. Nakon što su ispitanici potvrdili da razumiju svoj zadatak, pristupilo se odgovaranju. Trajanje ispitivanja po pojedinoj studentskoj grupi trajalo je oko 30 minuta.

2.2. Instrument

Za potrebe ovog istraživanja konstruiran je poseban upitnik koji sadrži ukupno 25 pitanja/tvrdnji i 58 varijabli. Korištena je Likertova skala za određivanje stupnja slaganja s nekom od ponuđenih tvrdnji.

2.3. Metode statističke analize podataka

Obrada podataka izvršena je programskim alatom SPSS21, uz napomenu da je za potrebe rada obrađen dio podataka dobivenih istraživanjem. Podaci su obrađeni na deskriptivnoj i inferencijalnoj razini (Hi-kvadrat test).

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

3.1. Deskriptivna analiza

Nastavno slijede rezultati obrađeni na razini frekvencija pojedinih odgovora.

Od ukupno 302 ispitanika najveći je udio policijskih službenika muškog spola - 75,2%. U odnosu na duljinu policijske karijere udjeli su sljedeći: do 5 godina radnog iskustva ima 47,7% ispitanika, od 5 do 10 godina 24,8% ispitanika, od 10 do 20 godina 21,5%, a više od 20 godina profesionalnog iskustva ima 6% ispitanika. Ukupno gledajući, može se ustvrditi kako je pretežito riječ o ispitanicima s višegodišnjim iskustvom u policijskom radu (52,3%). Najviše anketiranih ima srednju stručnu spremu -59,6 %, iako je izražen udio akademski obrazovanih ispitanika (viša stručna sprema- 25,2%, visoka stručna sprema - 15,2% policijskih službenika)

Prema liniji rada distribucija policijskih službenika je podjednaka izuzev veće zastupljenosti službenika kriminalističke policije: granična - 22,8%, prometna 19,5%, temeljna 21,9% i kriminalistička policija 30,8% , dok je ostalih službenika 5%.

Gotovo svi ispitanici se slažu s tvrdnjom kako korupcija u policiji postoji (N=301), više od polovice (54,6%) smatra da je ona srednjeg intenziteta, a vrlo jakom je procjenjuje više od 1/5 ispitanika. Najučestalijom je percipiraju u prometnoj policiji (51%), potom u kriminalističkoj (25,2%), u graničnoj (11,6%), a najmanje je opažaju u temeljnoj policiji (3,3%).

Od devet promatranih skupina ili vrsta policijske korupcije ispitanici najčešće uočavaju sljedeće oblike: usluga za uslugu (23,2%) te u podjednakom udjelu korupciju ovlasti i unutarnju naplatu (16,6%). Ostali oblici su u rasponu od 2,3% (oportunistička krađa) do 9,3% (zaštita nezakonite aktivnosti).

Kad je riječ o prijedlozima za suzbijanje korupcije, ispitanici ih u cijelosti ocjenjuju s prosječnom ocjenom dobar (3,4). Ipak, najveći udio ispitanika je ocijenilo najvišom ocjenom prijedlog *poboljšanja uvjeta rada i plaća policijskih službenika* (4) i *jačanje integriteta* (implementacija etičkog kodeksa, zaštita žviždača, informatora, anketiranje građana) (3,7). Izrada procjene rizika za pojedino radno mjesto i rotacija rukovoditelja su ocijenjeni dobrim prijedlogom za suzbijanje korupcije (3,5). Razlike među frekvencijama rezultata za svaki od prijedloga za suzbijanje korupcije u policiji su statistički značajne, što upućuje na potrebu individualističkog i normativnog osnaživanja profesionalnog statusa i uloge policijskih službenika u društvu.

Uz mogućnost odabira više različitih odgovora, najviše anketiranih bi upozorilo svog kolegu na kažnjivost koruptivnog ponašanja (56,7%), prijavilo bi unutarnjoj kontroli njih 40,1%, dok se gotovo neznan broj ispitanika opredijelilo da bude dio koruptivnog lanca (3,4%). Manje od 1/10 ispitanika (8,6%) je iskazalo prijetvornost ignorirajući uočeno koruptivno ponašanje. Najveći broj ispitanika vidi „rješenje“ u upozoravanju kolega na kažnjivost koruptivnog ponašanja što indicira na postojanje relativno snažnog unutarnjeg kodeksa policijske kulture koji otežava prijavljivanje svojih kolega za korupciju.

U odgovaranju na pitanje o posljedicama korupcije u policiji ispitanici su, također, imali mogućnost odabira više različitih odgovora. Više od 2/3 ispitanika najtežom posljedicom smatraju stjecanje nepovjerenja u sustav (75,8%), potom smanjenje kvalitete i učinkovitosti rada (70,9%), povećanje troškova (51,7%) te jačanje supkultura (tzv. zid šutnje, cinizam, generiranje policajaca bez integriteta) unutar policije (32,4%). Razlike među frekvencijama navedenih rezultata su statistički značajne.

3.2. Percepcija dvaju oblika koruptivnih ponašanja u policiji u odnosu na neke socijalno-demografske značajke ispitanika

S obzirom da je relativno najviše anketiranih policijskih službenika uočilo oblike policijske korupcije Usluga za uslugu (23,6%) i Korupcija ovlasti (16,6%), ispitana je njihova povezanost sa spolom, obrazovanjem, linijom rada i radnim iskustvom.

3.2.1. Korupcijski oblik „Usluga za uslugu“

U tablicama 1., 2. i 3. ispitana je povezanost između (ne)uočavanja korupcijskog oblika Usluga za uslugu, linije rada i radnog iskustva te spola i obrazovanja ispitanika.

Razlike u policijskim područjima rada s obzirom na činjenicu jesu li ili nisu ispitanici uočili koruptivno ponašanje Usluga za uslugu statistički su značajne.

Tablica 1a. Povezanost između (ne)uočavanja korupcijskog oblika Usluga za uslugu i linije rada

		usluga za uslugu		Total
		nisam uočio	uočio sam	
Linija rada	granična	52	15	67
		77,6%	22,4%	100,0%
	prometna	47	11	58
		81,0%	19,0%	100,0%
	krim	60	33	93
		64,5%	35,5%	100,0%
	temeljna	57	7	64
		89,1%	10,9%	100,0%
ostalo	11	4	15	
	73,3%	26,7%	100,0%	
Total		227	70	297
		76,4%	23,6%	100,0%

Tablica 1b.

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	13,812 ^a	4	,008
Likelihood Ratio	14,202	4	,007
Linear-by-Linear Association	,112	1	,738
N of Valid Cases	297		

Iz tablice 1. je vidljivo da je oko ¼ svih ispitanika uočila korupcijski oblik Usluga za uslugu u čemu prednjače kriminalistička policija (35,5%) i ostali (23,6%), a granična i prometna sudjeluju s oko 20% ukupnog uzorka. Temeljna policija je najmanje zastupljena (10,9%). Razlike u liniji rada s obzirom na činjenicu jesu li ispitanici uočili ili ne koruptivno ponašanje Usluga za uslugu statistički su značajne. Kriminalistička policija zamjetno više od ostalih linija rada uočava ovo koruptivno ponašanje dok je kod temeljne policije relativno dvostruko manje ispitanika koji su percipirali ovaj koruptivni oblik nego što sudjeluju u ukupnom uzorku. Iako ostali policijski službenici čine samo 5% ukupnog uzorka, potrebno je naglasiti kako peterostruko češće uočavaju ovu koruptivnu aktivnost.

Tablica 2a. Povezanost između radnog iskustva i linije rada

Linija rada (posebno kriminalističke policije) i radno iskustvo policijskih službenika vezano za uočavanje koruptivnog ponašanja Usluga za uslugu statistički su značajno povezani.

usluga za uslugu 1			linijarad					Total
			granična	prometna	krim	temeljna	ostalo	
staž	do5	Count	12	9	4	2	1	28
		% within staž	<u>42,9%</u>	32,1%	14,3%	7,1%	3,6%	100,0%
	05-Oct	Count	3	1	15	4	1	24
		% within staž	12,5%	4,2%	<u>62,5%</u>	16,7%	4,2%	100,0%
	Oct-20	Count	0	1	10	1	1	13
		% within	0,0%	7,7%	<u>76,9%</u>	7,7%	7,7%	100,0%

		staž						
	više od 20	Count	0	0	4	0	1	5
		% within staž	0,0%	0,0%	<u>80,0%</u>	0,0%	<u>20,0%</u>	100,0%
Total		Count	15	11	33	7	4	70
		% within staž	<u>21,4%</u>	<u>15,7%</u>	<u>47,1%</u>	<u>10,0%</u>	<u>5,7%</u>	100,0%

Tablica 2b.

usluga za uslugu	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	34,182 ^c	12	,001
Likelihood Ratio	38,875	12	,000
Linear-by-Linear Association	14,818	1	,000
N of Valid Cases	70		

Iz tablice 2. je vidljivo u kojem su udjelu pojedine linije rada policije uočavale koruptivno ponašanje pod nazivom Usluga za uslugu - krim. policija 47,1%, granična 21,4%, prometna 15,7%, temeljna 10% i ostali 5,7%. Važno je napomenuti da su osim kriminalističke policije (30,8%), ostale linije rada policije u uzorku podjednako zastupljene (manje ili više od 20%). Među službenicima kriminalističke policije koji su uočili ovo koruptivno ponašanje je relativno dvostruko više onih s radnim iskustvom preko 20 godina nego što sudjeluju u ukupnom uzorku. Štoviše, kod njih postoji svojevrsna pravilnost u smjeru *tendencije više razine percepcije korupcije koja izrazito raste s brojem godina radnog staža*. S druge strane, službenika i prometne granične policije koji su uočili ovaj oblik korupcije je relativno dvostruko više sa radnim iskustvom do 5 godina nego što sudjeluju u ukupnom uzorku. Kad je riječ o temeljnoj policiji, ovih ispitanika je relativno dvostruko više s radnim iskustvom od 5 do 10 godina koji uočavaju ovaj oblik korupcije nego što sudjeluju u ukupnom uzorku. Iako je ostalih službenika u ukupnom uzorku relativno mali broj (5,7%), valja primijetiti relativno četverostruko više ispitanika s više od 20 godina radnog iskustva koji uočavaju ovo kažnjivo ponašanje. Iz ovih podataka može se ustvrditi kako su *mlađi policijski službenici granične i prometne policije kadri uočiti koruptivno ponašanje već u početku svoje profesionalne karijere* dok je kod službenika u kriminalističkoj policiji to očekivano s obzirom na profesionalno sazrijevanje tijekom višegodišnjeg radnog iskustva. Uz navedeno, ranom prepoznavanju korupcije su najvjerojatnije pridonijeli ne samo bolja selekcija kandidata kod prijema u policiju (vodeći računa o osobnom integritetu pojedinca), već i kvalitetnija edukacija mlađih naraštaja u policiji u recentnom razdoblju.

Tablica 3a. Povezanost između spola i obrazovanja

Iz tablice 3. se može zaključiti da spol i stručna sprema vezano za uočavanje policijske korupcije Usluga za uslugu nisu statistički značajno povezani.

usluga za uslugu			sprema			Total	
			sss	všs	vss		
uočio sam	spol	muško	Count	22	11	10	43
			% within spol	51,20%	25,60%	23,30%	100,00%
	žensko	Count	8	13	6	27	
		% within spol	29,60%	48,10%	22,20%	100,00%	
	Total		Count	30	24	16	70
			% within spol	42,90%	34,30%	22,90%	100,00%

Tablica 3b.

usluga za uslugu 1		Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
uočio sam	Pearson Chi-Square	4,266 ^c	2	0,118
	Likelihood Ratio	4,282	2	0,118
	Linear-by-Linear Association	1,113	1	0,291
	N of Valid Cases	70		

Od ispitanika koji su uočili ovaj oblik korupcije, manje od polovice (42,9%) njih ima srednju stručnu spremu, nešto više od trećine ima višu stručnu spremu (34,3%), a oko petine je završilo visoku stručnu spremu (22,9%). Unatoč nepostojanju statističke značajnosti, s obzirom na višestruko manji udio žena u uzorku (1/4), vidljivo je izrazitije zapažanje policijske korupcije Usluga za uslugu kod policijskih službenica više stručne sprema (48,1%) nego kod policijskih službenika srednje stručne sprema (51,2%). Ukupno uzevši, policijski službenici i službenice više i visoke stručne sprema bolje uočavaju ovaj oblik policijske korupcije.

3.2.2. Korupcijski oblik „Korupcijske ovlasti“

U tablicama 4., 5. i 6. ispitana je povezanost između (ne)uočavanja korupcijskog oblika Korupcija ovlasti, linije rada i radnog iskustva te spola i obrazovanja ispitanika.

Iz tablice 4. je vidljivo da su razlike u uočavanju koruptivnog ponašanja s obzirom na liniju rada statistički značajne.

Tablica 4a. Povezanost između (ne)uočavanja korupcijskog oblika Korupcija ovlasti i linije rada

			linijarad					Total
			graničn a	prometn a	krim	temelj a	ostalo	
korupcija ovlasti 3	nisam uočio	Count	61	52	66	56	12	247
		% within korupcija ovlasti 3	24,7%	21,1%	26,7%	22,7%	4,9%	100,0%
	uočio sam	Count	7	6	27	7	3	50
		% within korupcija ovlasti 3	14,0%	12,0%	54,0%	14,0%	6,0%	100,0%
Total		Count	68	58	93	63	15	297
		% within korupcija ovlasti 3	22,9%	19,5%	31,3%	21,2%	5,1%	100,0%

Tablica 4b.

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15,287 ^a	4	,004
Likelihood Ratio	14,553	4	,006
Linear-by-Linear Association	1,701	1	,192
N of Valid Cases	297		

Oko 1/5 ispitanika uočilo je korupcijski oblik Korupcija ovlasti u čemu jedino kriminalistička policija značajno više percipira ovo koruptivno ponašanje (54%), s obzirom da u ukupnom uzorku sudjeluje s 30,8% ispitanika. Kod ispitanika ostalih linija rada razina uočavanja ovog oblika korupcije je vrlo slaba i kreće se u rasponu od 12-14%, što je gotovo dvostruko manje nego što su pojedinačno zastupljeni u ukupnom uzorku. Za primijetiti je kako je kod ostalih policijskih službenika, za razliku od naglašeno visoke razine uočavanja koruptivnog ponašanja Usluga za uslugu, u ovom slučaju gotovo izostalo opažanje promatranog oblika kažnjivog ponašanja.

Iz tablice 5. je vidljivo da su linija rada (posebno kriminalističke policije) i radno iskustvo policijskih službenika vezano za uočavanje koruptivnog ponašanja Korupcija ovlasti statistički značajno povezani.

Tablica 5a. Povezanost između radnog iskustva i linije rada

korupcija ovlasti			linijarad					Total
			granična	prometna	krim	temeljna	ostalo	
staž	do5	Count	7	4	6	3	0	20
		% within staž	35,0%	20,0%	30,0%	15,0%	0,0%	100,0%
	5-10	Count	0	0	9	1	0	10
		% within staž	0,0%	0,0%	90,0%	10,0%	0,0%	100,0%
	10-20	Count	0	2	9	3	2	16
		% within staž	0,0%	12,5%	56,3%	18,8%	12,5%	100,0%
	više od 20	Count	0	0	3	0	1	4
		% within staž	0,0%	0,0%	75,0%	0,0%	25,0%	100,0%
Total		Count	7	6	27	7	3	50
		% within staž	14,0%	12,0%	54,0%	14,0%	6,0%	100,0%

Tablica 5b.

korupcija ovlasti		Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
	Pearson Chi-Square	24,405 ^c	12	,018
	Likelihood Ratio	29,209	12	,004
	Linear-by-Linear Association	10,994	1	,001
	N of Valid Cases	50		

Udio pojedinih linija rada policije u percepciji koruptivnog ponašanja pod nazivom Korupcija ovlasti je sljedeći: kriminalistička policija 54%, temeljna i granična 14%, prometna 12% i ostali 6%. U odnosu na percepciju korupcije Usluga za uslugu, kod ovog oblika korupcije se zamjećuje općenito niža razina uočavanja korupcije. Među službenicima kriminalističke policije koji su uočili ovo koruptivno ponašanje je relativno dvostruko više onih s radnim iskustvom od 5-10 godina nego što sudjeluju u ukupnom uzorku, istodobno iskazujući tendenciju prema višoj kronološkoj dobi, odnosno dugogodišnjem radnom iskustvu. S druge strane, službenika prometne i granične policije koji su uočili ovaj oblik korupcije je relativno dvostruko više s radnim iskustvom do 5 godina nego što sudjeluju u ukupnom uzorku. Uspoređujući potonje s podacima iz tablice 1a, očigledno je da u navedenim podskupinama perzistira sličan odnos prema oba promatrana oblika korupcije. Ponovno se ističe rano uočavanje, odnosno osviještenost u percepciji koruptivnih ponašanja kod mlađeg naraštaja prometne i granične policije što je posebice izraženo u podskupini granične policije. Iako na prvi pogled kriminalistička policija prednjači u odnosu na percepciju koruptivnih ponašanja, ostaje za primijetiti kako ovaj nalaz u predmetnoj podskupini očekivan jer je riječ o starijim ispitanicima s višestruko duljom profesionalnom karijerom. Stoga se ponovno priklanjamo tezi o kvalitetnom odabiru i dosljednoj educiranosti mlađih policajaca o etičkom kodeksu policijskih službenika.

Iz tablice 6. može se zaključiti da spol i obrazovanje u odnosu na uočavanje Korupcije ovlasti nisu statistički značajno povezani što je, također, utvrđeno i kod oblika korupcije Usluga za uslugu.

Tablica 6a. Povezanost spola i obrazovanja

korupcija ovlasti			obrazovanje			Total
			sss	všs	vss	
spol	muško	Count	12	12	7	31
		% within spol	38,7%	38,7%	22,6%	100,0%
	žensko	Count	6	8	5	19
		% within spol	31,6%	42,1%	26,3%	100,0%
Total		Count	18	20	12	50
		% within spol	36,0%	40,0%	24,0%	100,0%
Total		Count	175	76	46	297
		% within spol	58,9%	25,6%	15,5%	100,0%

Tablica 6b.

korupcija ovlasti		Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
	Pearson Chi-Square	,269 ^c	2	,874
	Likelihood Ratio	,271	2	,873
	Linear-by-Linear Association	,233	1	,629
	N of Valid Cases	50		

Od ispitanika koji su uočili promatrani oblik korupcije prevladavaju oni sa srednjom stručnom spremom (58,9%), nešto više od petine ima višu stručnu spremu (25,6%), a 15,5% visoku stručnu spremu što donekle odgovara distribuciji u ukupnom uzorku. Kao i u slučaju koruptivnog ponašanja Usluga za uslugu, a s obzirom na znatno manji udio žena u uzorku (1/3), vidljiva je blaga tendencija veće percepcije Korupcije ovlasti kod policijskih službenica više i visoke stručne spreme u odnosu na kolege iste razine obrazovanja. Ipak, valja napomenuti kako ovaj poduzorak predstavlja samo 16,6% ukupnog uzorka pa se navedeni podaci trebaju oprezno tumačiti.

Uvažavajući metodološka ograničenja prigodnog uzorka u ovom istraživanju koji ne zadovoljava stroge kriterije reprezentativnosti i sažimajući elaborirane rezultate istraživanja, može se ustvrditi kako su ispitanici pretežito profesionalno iskusi policijski službenici s dugogodišnjim radnim iskustvom i izraženim stupnjem višeg i visokog akademskog obrazovanja, što je osobito izraženo kod policijskih službenica. Gotovo svi doživljavaju prisutnost korupcije u policiji i pripisuju joj srednji stupanj intenziteta. Međutim, samo ¼ ispitanika iskazuje da su ovu pojavu i uočili, a u čemu se može prepoznati značajna diskrepancija. Sve linije rada su podjednako zastupljene s nešto većim udjelom kriminalističke policije. U odnosu na dva promatrana oblika koruptivnog ponašanja – usluga za uslugu i korupcija ovlasti, rezultati pokazuju kako kriminalistička

policija izrazito češće od ostalih uočava korupciju te da postoji svojevrsna pravilnost, odnosno tendencija povećanja razine percepcije korupcije razmjerno duljini radnog iskustva. Naime, logično je i očekivano da će službenici s višom kronološkom dobi i dugogodišnjom radnom karijerom doživjeti određena koruptivna ponašanja na iskustvenoj razini. Međutim, ovo je istraživanje dosljedno pokazalo da mlađi naraštaj granične i prometne policije u pravilu uočava ova kažnjiva ponašanja već u početku svoje profesionalne karijere. Stoga smo skloni vjerovati kako su tome pridonijeli objektivna i relevantna evaluacija i selekcija kandidata standardiziranim metodama i tehnikama kod prijema u policiju koja ne teži samo maksimizaciji radne uspješnosti, nego i uvažavanju vrijednosti osobnog integriteta pojedinca. Pored toga, ne manje važnom u novije vrijeme čini se i kvalitetna edukacija policijskih službenika radi ostvarivanja općih nacionalnih i međunarodnih moralnih i etičkih standarda ponašanja te postupanja policije. Rezultati, također, ukazuju da obrazovaniji policijski službenici, posebice žene, u većoj mjeri opažaju koruptivna ponašanja u policiji.

4. ZAKLJUČAK

Razina policijske korupcije u određenom društvu zasigurno služi kao barometar zdravlja društvene zajednice i kvalitete života građana. U svakom slučaju, ako je policijska korupcija raširena, dobro upravljanje tijela državne vlasti je više nego dvojbeno i često ne može biti ni izvedivo.

U ovom radu ispitivana je percepcija dva oblika korupcije koja impliciraju zlouporabu policijske ovlasti usmjerenu prema stjecanju dobiti ili koristi za sebe ili druge (Goldstein, 1977). U istraživanju se pošlo od hipoteze da se policijski službenici različitih linija rada međusobno statistički značajno razlikuju u odnosu na uočavanje korupcije i neka socijalno-demografska obilježja ispitanika. Može se ustvrditi kako su policijski službenici uvelike svjesni korupcije u vlastitom profesionalnom okruženju, ali je, zapravo, relativno slabo opažaju. Pri tome svakako valja uzeti u obzir da je percepcija subjektivni doživljaj koji je emocionalno obojen i na njega utječu osobine opažatelja, karakteristike objekta opažanja, ali i situacijski faktori. Rezultati ovog istraživanja vrlo su slični s ranije provedenima (Kutnjak Ivković, 2012:190; Cajner Mraović i Ivanušec, 2001) te u značajnoj mjeri ukazuju na policijsku kulturu koja, na izvjestan način, tolerira određeni stupanj korupcije u policijskoj organizaciji.

Razlika u doživljavanju korupcije u policiji je osobito generacijski izražena. Mlađi policajci pokazuju ohrabrujuću tendenciju ranog uočavanja ovih štetnih ponašanja, a podatak o povezanosti obrazovanja i osjetljivosti na korupciju upućuje na potrebu da se policijske službenike što je moguće više potiče i podržava u njihovu nastojanju za cjeloživotnim obrazovanjem, osobito za akademskim školovanjem i napredovanjem. Upozoravajući je, međutim, podatak koji ukazuje da je kao prihvatljivu reakciju i „rješenje“ najviše ispitanika izabralo upozoriti kolegu na kažnjivost koruptivnog ponašanja, što indicira na postojanje relativno snažnog unutarnjeg kodeksa policijske kulture koji otežava prijavljivanje svojih kolega za korupciju. Ova supkulturna dimenzija se odnosi na policijske službenike koji se socijaliziraju u profesionalnom okruženju i svoje ponašanje modeliraju od svojih kolega (Chappel i Piquero, 2004). Riječ je o normativnom sustavu koji uključuje vrijednosni sustav, pravila i ciljeve što ih razlikuje od drugih potkultura. Dobiveni rezultati ispitivanja koruptivnog oblika „usluga za uslugu“ u tom smislu ukazuju kako su mlađi policijski službenici u početku svoje karijere u znatnoj mjeri percipirali određena ponašanja kod svojih kolega prije nego su „podlegli“ svojevrsnoj „policijskoj socijalizaciji“ (npr. pijenje na poslu, prihvaćanje besplatnih jela i pića i drugo) i nerijetko su pod svojevrsnim socijalnim i psihološkim pritiskom inicijacije u operativni kod ovog neformalnog sustava (Ross, 2003). Budući da pojedinci uče o tome što je dobro, a što loše na temelju društvenog konsensusa koji nameće sankcije za kršenje općeprihvaćenih pravila, spremnost da se upuste u nedolična ponašanja povezana je s njihovim moralnim standardima (Sherman, 1974). U tom pogledu rezultati ovog istraživanja upućuju na optimizam glede budućnosti jer na posredan način pokazuju značajno višu razinu osjetljivosti i prepoznatljivosti korupcije kod mlađih, visoko obrazovanih policijskih službenika,

a posebno policijskih službenica. Naime, visoki moralni standardi od velike su važnosti za obavljanje policijskih poslova. U ovom dijelu se normativna perspektiva podudara s individualističkom, ali i s dimenzijom policijske potkulture jer pravila i vrijednosti određene grupe ljudi općenito utječu na moralne standarde pojedinca. Iako brojni autori smatraju da je korupcija zadanost u policijskoj profesiji (Punch, 2009), razvijene demokratske države, pa tako i Hrvatska, opredijelile su se za nultu toleranciju na korupciju. Stoga smatramo da rješenje treba tražiti u organizacijskoj i kulturalnoj promjeni u kojoj će se smanjiti moć pojedinaca u policiji, a osnažiti poštivanje policijskog etičkog kodeksa i psiholoških aspekata važnih za svakodnevni policijski rad.

LITERATURA

Albrecht, Hans-Jörg; Getoš, Anna-Maria: Researching Terrorism and Organized Crime in Southeast Europe (Istraživanje terorizma i organiziranog kriminala u Jugoistočnoj Europi), u: Benedek, Wolfgang; Daase, Christopher; Dimitrijević, Vojin; Duyne, Petrus van: Transnational Terrorism, Organized Crime and Peace-Building: Human security in the Western Balkans (Transnacionalni terorizam, organizirani kriminal i izgradnja mira: Sigurnost na zapadnom Balkanu), Palgrave Macmillan, Haundmills, 2010., str. 117-148.

Chappell, A. T., & Piquero, A. R. (2004). Applying social learning theory to police misconduct. *Deviant Behavior*, 25, 89–108.

Dobovšek, B. (2006). Transnational Organised Crime In the Western Balkans (Transnacionalni organizirani kriminal na zapadnom Balkanu), prezentacija na First Annual Conference on Human Security, Terrorism and Organized Crime in the Western Balkan Region (Prva godišnja konferencija o sigurnosti, terorizmu i organiziranom kriminalu), Ljubljana, 23-25. studenog 2006.

Ekenvall, B. (2003). Police attitudes towards fellow officers' misconduct: The Swedish case and a comparison with the USA and Croatia. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 3, 210–232.

Goldstein, H. (1975). *Police corruption: A perspective on its nature and control*. Washington, DC:Police Foundation.

Goldstein, H. (1977). *Policing a Free Society*. Cambridge,MA: Ballinger.

Gorta, A. (1998). Minimising corruption: Applying lessons from the crime prevention literature. *Crime, Law and Social Change*. 30, 67–87.

Home Affairs Committee (2013). *Leadership and standards in the police, Volume I*. London: House of Commons.

Izvešće o stanju organiziranog i gospodarskog kriminala u Jugoistočnoj Europi (2006)http://www.coe.int/t/dgl/legalcooperation/economiccrime/organisedcrime/projects/carpo/Pctc_2006_20croate.pdf. Pristupljeno 17.01.2015.

Johnson, D. T. (2003). Above the law? Police integrity in Japan. *Social Science Japan Journal*, 6, 19–37.

Knapp Commission. (1974). *Knapp Commission report on police corruption*. New York: George Braziller.

Korupcija na zapadnom Balkanu: Iskustva stanovništva u svezi s davanjem mita <http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0CD4QFjA>. Pristupljeno 17.01.2015.

Kregar, J.(2013). Korupcija: neznanje nije opravdanje, www.zajednoprotyvkorupcije.org/wp-content/uploads/2013/.../kreg.pd, Pristupljeno 12.01.2015.

- Kregar, J.: Financijska praksa, 1997, 21 (5-6), 893-898
- Kutnjak Ivkovic, S. (2012). Police Integrity, Community Policing, and the Croatian Police. The Ninth Biennial International Conference "Policing in Central and Eastern Europe," Ljubljana, Slovenia, September 2012.
- Kutnjak Ivkovic, S. (2004). Evaluating the seriousness of police misconduct: A crosscultural comparison of police officer and citizen views. *International Criminal Justice Review*, 14, 25–48.
- Kutnjak Ivkovic, S., Cajner-Mraović, I., Klockars, C.B., Ivanušec, D. (2002). Public perceptions about Police Misconduct in Croatia. In: Pagon, M. (Ed). Policing in Central and Eastern Europe: Deviance, Violence, and Victimization. Ljubljana, Slovenia: College of Police and Security Studies, 329-339.
- Kutnjak Ivkovic, S., Klockars, C.B., Cajner-Mraović, I., Ivanušec, D. (2001). Controlling Police Corruption: The Croatian perspective. The Poland International Police Executive Symposium, Szczytno, Poland, May, 2001.
- Newburn, T. (1999). Understanding and Preventing Police Corruption: Lessons from the Literature. London: Home Office, Police Research Series, Paper 110.
- NIPB (2008). Police Service of Northern Ireland Code of Ethics 2008. Belfast: Northern Ireland Policing Board.
- Pagon, M., Kutnjak Ivkovic, S., & Lobnikar, B. (2000). Police integrity and attitudes toward police corruption: A comparison between the police and the public. In Pagon, M. (Ed.), *Policing in Central and Eastern Europe: Ethics, integrity, and human rights* (pp. 383–396). Ljubljana, Slovenia: College of Police and Security Studies.
- Petričić, D. (2000). *Kriminal u hrvatskoj pretvorbi: tko, kako, zašto...* Zagreb: Abakus.
- Porter, L. E. (2005). Policing the police: theoretical and practical contributions of psychologists to understanding and preventing corruption. In Alison Laurence (ed.). *The Forensic Psychologist's Casebook; Psychological Profiling and Criminal Investigations*. Cullompton, Devon: Willan Publishing, 143–169.
- Punch, M. (2000). Police corruption and its prevention. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8, 301–324.
- Roebuck, J.B., & Barker, T. (1974). A typology of police corruption. *Social Problems*, 21, 423–437.
- Ross, D. L. (2003). Book review essay: Readings on police misconduct and police ethics. *Criminal Justice Review*, 8, 382–395.
- Sherman, L. (1974). *Police corruption*. New York, NY: Anchor.
- Transparency International (2010). Indeks percepcije korupcije 2010. http://www.google.hr/search?hl=hr&source=hp&q=Indeks+percepcije+korupcije+2010+Transparency+Internationa&gbv=2&oq=Indeks+percepcije+korupcije+2010+Transparency+Internationa&gs_l=heirloom, Pristupljeno 12.01.2015.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2011). Korupcija u Hrvatskoj: stvarna korupcijska iskustva građana. http://www.google.hr/search?hl=hr&source=hp&q=Korupcija+na+zapadnom+Balkanu%3A+Iskustva+stanovni%C5%A1tva+u+svezi+s+davanjem+mita%2C+2011&gbv=2&oq=Korupcija+na+zapadnom+Balkanu%3A+Iskustva+stanovni%C5%A1tva+u+svezi+s+davanjem+mita%2C+2011&gs_l=heirloom, Pristupljeno 12.01.2015.
- Vito, G. F. W., Scott, H. G. E., & Walsh, W. F. (2011). Police integrity: Rankings of scenarios on the Klockars scale by management cops. *Criminal Justice Review*, 36, 152–164.
- Waddington, P.A.J. (1999). *Policing citizen*. London: UCL Press.

Ksenija Butorac

Željko Kralj

POLICE OFFICERS' PERCEPTION OF THE LEVEL AND TYPES OF CORRUPTION IN THEIR PROFESSIONAL ENVIRONMENT

Summary

This study examines police officers's perception of the types and levels of corruption in their professional surroundings. Data have been collected through a questionnaire containing 25 variables with 58 items in a Lickert scale format and processed using the descriptive and inferential statistics (Pearson's Chi-Square Test). The collected data are examined on a random sample of 302 police officers as trainees of the Service for professional development and specialisation courses and the Police College students during the first quarter of 2014 in Zagreb. Statistically significant correlations between the two types of police corruption and certain socio-demographic characteristics of examinees are examined. Statistical significant differences referring to gender, education, professional experience and the particular field of police work are found. The results of this study indicate the police culture that acknowledges and even tolerates a significant level of corruption in the police organisation.

Key words: *police officer, corruption, perception, research*

Marko Capan³²¹Joško Sindik³²²

ANALIZA POSLJEDICA VIKTIMIZACIJE POLICIJSKIH SLUŽBENIKA

Sažetak

Svrha ovog članka je stjecanje uvida u prijavljenu, ali i tzv. prikrivenu viktimizaciju policijskih službenika, u relaciji s posljedicama nakon viktimizacije. Ciljevi istraživanja bili su utvrditi razlike u: psihofizičkom stanju pojedinca nakon viktimizacije, zastupljenosti osoba s kojima policajci razgovaraju o problemima viktimizacije, potrebi obveznog pružanja stručne pomoći ovisno o vrsti traumatskog događaja, trajanju bolovanja ovisno o vrsti traumatskog događaja. Posljednji cilj bio je utvrditi povezanosti između razloga korištenja bolovanja ovisno o vrsti traumatskog događaja na poslu i odabranih socio-demografskih obilježja. Ispitan je namjerni uzorak ispitanika koji je obuhvatio skoro cijelu populaciju izvanrednih studenata - policijskih službenika kroz pet studijskih godina u akademskoj godini 2013./2014. na Visokoj policijskoj školi Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske. Za procjenu prikrivene viktimizacije korišten je posebno sastavljen upitnik. Rezultati su pokazali da viktimizirani policajci pokazuju intenzivnije doživljene negativne posljedice i veće trajanje posljedica iskustva viktimizacije kaznenim djelom, u odnosu na viktimizaciju prekršajem. Viktimizirani policajci nakon viktimizacije najčešće razgovaraju s radnim kolegom ili članovima obitelji, a najrjeđe s prijateljima i rukovoditeljima na poslu. Samo 4,8% viktimiziranih policijskih službenika tražilo je stručnu pomoć nakon viktimizacije. Pronađene su razlike u stavovima policajaca o potrebi obveznog pružanja stručne pomoći te u učestalosti korištenja bolovanja, ovisno o vrsti traumatskog događaja na poslu. Nema statistički značajnih povezanosti među varijablama razloga korištenja bolovanja, ovisno o vrsti traumatskog događaja na poslu i odabranih socio-demografskih obilježja.

Ključne riječi: *bolovanja, kazneno djelo, posljedice viktimizacije, prekršaj, stručna pomoć*

1. UVOD

Nasilna viktimizacija policijskih službenika, sudeći po broju objavljenih članaka i provedenih istraživanja (posebice ako ih usporedimo s brojem članaka i istraživanja na temu policijskog nasilja), vjerojatno u manjoj mjeri predstavlja naročito zanimljivu temu znanstvenicima. Stoga bi se moglo postaviti pitanje radi li se, u viktimološkom smislu, o policajcima kao tzv. "zaboravljenim žrtvama" (Kovčo Vukadin i Pakšić, 2012, 260). Namjera ovog članka je doprinijeti otkrivanju načina suočavanja s posljedicama viktimizacije te iznalaženju potencijalno najboljih modela njenog ublažavanja i prevencije. Također je želja pobuditi zanimanje za istraživanje ovog područja kako bi dobili odgovore pomoću kojih bi se interdisciplinarnim pristupom mogla poboljšati zaštita policajaca, kako zakonska, tako i psihosocijalna. Ovo istraživanje nudi korisne pokazatelje o tome gdje treba uložiti dodatan trud u školovanju policijskih službenika i razvoju taktike policijskog postupanja po pitanju smanjenja rizika i ublažavanju posljedica događaja koji se u policijskom poslu ne mogu izbjeći.

³²¹ Marko Capan, struč. spec. crim., vođa sektora u II PP - Policijska uprava osječko-baranjska, MUP RH, e-mail: mcapan4@mup.hr
³²² dr. sc. Joško Sindik, znanstveni suradnik, Institut za antropologiju, Zagreb, e-mail: josko.sindik@inantro.hr

Viktimizacija je proces kojeg doživljava žrtva neke štetne radnje. Žrtvom treba smatrati one osobe koje su ugrožene, oštećene ili uništene činom ili propustom nekoga drugoga (čovjeka ili neke strukture, organizacije ili institucije) pa odatle žrtvama smatramo osobe koje su stradale ili su bile ugrožene nekim kažnjivim djelom (dakle ne samo kaznenim djelom već i drugim kažnjivim radnjama kao što su prekršaji, gospodarski prijestupi, povredom radne dužnosti) ili nesrećom (nesreće na radu, u prometu, u domaćinstvu i dr.) (Šeparović, 1987). Primarna viktimizacija se događa prilikom neposrednog proživljavanja štetnog događaja dok sekundarna nastupa većinom kao posljedica neadekvatne reakcije društva i sustava prema žrtvi (npr. višestruko svjedočenje na sudu žrtve seksualnog nasilja). Također postoji podjela viktimizacije na onu koja se bilježi i onu koja ostaje prikrivena (latentna viktimizacija) i koja spada u tamnu brojku kriminaliteta. Pod štetnim radnjama u ovom istraživanju podrazumijeva se sljedeće: 1. iz Kaznenog zakona³²³ napad na policijskog službenika, nanošenje lake tjelesne ozljede, nanošenje teške tjelesne ozljede i prijetnja te 2. iz Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira³²⁴ vrijeđanje i omalovažavanje službene osobe.

1.1. Inozemna iskustva s praćenjem viktimizacije

Istraživanja o viktimizaciji policijskih službenika u SAD-u na nacionalnoj razini prati FBI (Federal Bureau of Investigation) (Kovčo Vukadin, 2011). Prema tim istraživanjima, od ukupnog broja napada u razdoblju od 2000. do 2009. godine 27,3% policijskih službenika je ozlijeđeno, a najviši udio ozljeda je prouzrokovan osobnim oružjem (Kovčo Vukadin, 2011). Za Englesku i Wales britansko Ministarstvo unutarnjih poslova svake godine objavljuje podatke o napadima na policijske službenike dostavljene od policijskih službi i organizacija (pritom naglašavaju kako se ne radi o službenim nacionalnim podacima). Podaci su kategorizirani s obzirom na vrstu posljedice – fatalna ozljeda (povreda sa smrtnim ishodom), teška ozljeda i manja ozljeda ili bez ozljede. Evidentiraju se svi napadi bez obzira na posljedice i na to je li napad realiziran u radno vrijeme te je li napad realiziran u vezi s policijskim poslom (Kovčo Vukadin, 2011). Za Novi Zeland ista autorica navodi kako je u policijskim statistikama Novog Zelanda (New Zealand Police Annual Report, 2010) u razdoblju od 1999. do 2009. godine zabilježen porast napada na policijske službenike za 32%, porast ozbiljnih napada za 114%, porast napada oružjem za 79% te porast napada vatrenim oružjem za 215% dok za Argentinu navodi vrlo pesimističnu sliku o nasilju prema policijskim službenicima od 1996. do 2000. godine gdje je broj ubijenih policajaca porastao za 57% dok je broj ranjenih policijskih službenika narastao za oko 22% u istom razdoblju.

Johnson i Nowack (1996), navode da je usmrćivanje na dužnosti i/ili neposredno iskustvo povezano sa stradavanjem, odnosno pogibijom kolege, jedan od najvećih stresora u svakoj policijskoj organizaciji. Sveučilište u Buffalu (SAD) je 2004. godine provelo studiju koja je obuhvatila 464 policijska službenika tamošnjeg policijskog odjela gdje je ispitivan utjecaj otežanih uvjeta rada policijskih službenika i kako se to na njih reflektira u odnosu na psiho-fizička obilježja. Znanstvenici su došli do spoznaje kako rad u smjenama povećava mogućnost razvoja kardiovaskularnih bolesti, poremećaj spavanja, suicidalnih misli. Nemogućnost učinkovitog i kontroliranog reagiranja te zadržavanja emocionalne ravnoteže kao manifestacije stresa kod policijskih službenika mogu dovesti do neprikladnog reagiranja pa i nekontrolirane uporabe sile (Moore i Donohue, 1976). Finn (1997) smatra da se izvori stresa kod policijskih službenika mogu svrstati u pet općih kategorija: 1) problemi u osobnom životu pojedinca, 2) pritisci povezani s policijskim radom, 3) stav javnosti prema policijskom radu, 4) funkcioniranje kaznenopravnog sustava i 5) organizacija rada policije.

³²³ Kazneni zakon. "Narodne novine", br. 125/2011 i 144/2012.

³²⁴ Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira. "Narodne novine", br. 5/90, 30/90, 47/90, 29/94.

1.2. Domaća iskustva s praćenjem viktimizacije

U nastavku slijede statistički podaci Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske za razdoblje 1989. - 2013. godine (MUP RH, 2014). Ukupni broj prijavljenih napada na policijske službenike u navedenom razdoblju bio je 4797 što je u prosjeku 192 napada godišnje. Pojedinačno od toga je bilo 206 napadnutih policajki i 7155 policajaca. Opisana razlika se pojavljuje stoga što policajci u najvećem broju slučajeva postupaju u paru pa prilikom jednog događaja (napada) može biti napadnuto više od jednog policijskog službenika.

U odnosu na praćenje okolnosti u kojima su se dogodili napadi na policijske službenike, a koji se vode u MUP-u RH, najveći broj slučajeva napada je prilikom održavanja javnog reda i mira (1475), provjere identiteta (621), pri nadzoru i upravljanju prometom (610) te bez povoda (456) dok je najmanji broj napada zabilježen tijekom nadzora granice (46), zadržavanja i preprate (71) te pružanja asistencija (77) (MUP RH, 2014).

Šuperina (prema Kovčo Vukadin, 2011) je do sada dao najiscrpniju analizu viktimizacije policijskih službenika. Sažetak glavnih zaključaka njegova istraživanja u odnosu na ovu temu bio bi sljedeći: žrtve – policajci kod kaznenih djela napada i sprječavanja službene osobe u obavljanju dužnosti su preko 50% u dobi od 18 do 29 godina te da kod analiziranih kaznenih djela tamne brojke nema. Tot (2010) je pronašao kako su policijski službenici većim intenzitetom stresa percipirali traumatske događaje.

Glavni cilj ovoga istraživanja bio je utvrditi postoji li veza između viktimizacije policijskih službenika i njenih psihofizičkih posljedica na pojedinca. *Dodatni ciljevi* istraživanja bili su utvrditi razlike u: psihofizičkom stanju pojedinca nakon viktimizacije, zastupljenosti osoba s kojima policajci razgovaraju o problemima viktimizacije, potrebi obveznog pružanja stručne pomoći ovisno o vrsti traumatskog događaja, trajanju bolovanja ovisno o vrsti traumatskog događaja. Posljednji cilj bio je utvrditi povezanosti između razloga korištenja bolovanja, ovisno o vrsti traumatskog događaja na poslu i odabranih socio-demografskih obilježja. Među brojnim pretpostavkama koje smo mogli deducirati iz postavljenih ciljeva istraživanja, izdvajamo pretpostavku da će se ispitanici lošije osjećati nakon viktimizacije kaznenim djelom u odnosu na viktimizaciju prekršajem te da će duže osjećati posljedice viktimizacije kaznenim djelom u odnosu na viktimizaciju prekršajem.

2. METODE ISTRAŽIVANJA

2.1. Ispitanici

Istraživanje je provedeno na uzorku izvanrednih studenata Visoke policijske škole u Zagrebu. Ukupno je anketiran 241 student od kojih su 62 žene (25,7%) i 179 muškaraca (74,3%). Obuhvaćene su sve studijske godine u izvanrednom programu studiranja - od 1.-3. godine stručnog studija (1. g. 54 studenta ili 22,4% od svih anketiranih, 2. g. 87 studenata ili 36,1% od svih anketiranih, 3. g. 17 studenata ili 7,1% od svih anketiranih) te 1. i 2. godina specijalističkog studija (1. g. 42 studenta ili 17,4% od svih anketiranih te 2. g. 41 student ili 17% od svih anketiranih). Minimalna životna dob anketiranih iznosila je 20 godina, a maksimalna dob 50 godina života (prosječna dob $29,99 \pm 4,91$ godina, tj. $M \pm SD$). Minimalni radni staž anketiranih je 3 godine, a maksimalni radni staž je 25 godina ($8,93 \pm 5,39$). Prema rodu policije u kojem su anketirani radili, kroz svoj cjelokupni radni staž u policiji dobiveni su sljedeći rezultati: u temeljnoj policiji radilo ih je 131 (53,9%), u kriminalističkoj 79 (32,5%), u prometnoj 33 (13,6%), u graničnoj 80 (32,9%), u interventnoj 25 (10,3%), u specijalnoj 7 (2,9%) te u ostalim jedinicama 21 (8,6%). Prema stručnoj spremi koju imaju anketirani, 158 (65%) ima srednju stručnu spremu, 84 (34,6%) su prvostupnici te je 1 (0,4%) specijalist. U odnosu na bračno stanje, anketirani su se izjasnili da ih je 120 (49,4%) u braku ili izvanbračnoj zajednici, 110 (45,3%) je neudano ili neoženjeno, 9 (3,7%) je rastavljeno i 2 (0,8%) je udovac ili udovica. U

odnosu na broj djece dobiveni su rezultati da jedno dijete ima njih 49 (20,2%), dvoje djece 47 (19,3%), troje djece 9 (3,7%) i četvero djece 1 (0,4%), dok ih 137 (56,4%) nema djecu. Prema veličini mjesta u kojem ispitanici rade, dobiven je rezultat da od ukupnog broja anketiranih u mjestu do 15.000 stanovnika radi njih 59 (24,3%), u mjestu do 30.000 stanovnika radi 34 (14%), u mjestu do 50.000 stanovnika radi 21 (8,6%), u mjestu do 100.000 stanovnika radi 38 (15,6%), u mjestu do 300.000 stanovnika 19 (7,8%) te u mjestu preko 300.000 stanovnika 67 (27,6%). Analizom upitnika za područje županije u kojoj rade anketirani dobiven je sljedeći rezultat: u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji ih je 10 (4,4%), u Brodsko-posavskoj županiji 8 (3,5%), u Dubrovačko-neretvanskoj županiji 1 (0,4%), u Istarskoj županiji 15 (6,6%), u Karlovačkoj županiji 15 (6,6%), u Koprivničko-križevačkoj županiji 6 (2,7%), u Krapinsko-zagorskoj županiji 12 (5,3%), u Međimurskoj županiji 6 (2,7%), u Osječko-baranjskoj županiji 11 (4,9%), u Požeško-slavonskoj županiji 4 (1,8%), u Primorsko-goranskoj županiji 11 (4,9%), u Sisačko-moslavačkoj županiji 11 (4,9%), u Splitsko-dalmatinskoj županiji 5 (2,2%), u Varaždinskoj županiji 4 (1,8%), u Virovitičko-podravskoj županiji 4 (1,8%), u Vukovarsko-srijemskoj županiji 17 (7,5%), u Zadarskoj županiji 8 (3,5%), u Zagrebačkoj županiji 40 (16,5%), u Šibensko-kninskoj županiji 1 (0,4%), u Gradu Zagrebu 37 (16,4%) dok se 17 (7%) ispitanika nije izjasnilo.

2.2. Metoda prikupljanja podataka

Za potrebe ovog istraživanja sastavljen je anketni upitnik koncipiran u dva dijela. Prvi dio pitanja se odnosio na to koliki je utjecaj viktimizacija imala na policijskog službenika, koliko su trajale njene posljedice, je li zatražena liječnička pomoć i smatraju li policijski službenici takvu pomoć potrebnom. U drugom dijelu ispitanici su odgovarali na pitanja o socio-demografskim obilježjima (spol, dob, staž, stručna sprema i sl.). Segmenti upitnika koji su korišteni za potrebe ovog istraživanja nalaze se u prilogu članka.

2.3. Postupak

U siječnju 2014. godine odobreno je provođenje ankete među studentima, nakon čega se tijekom mjeseca veljače, ožujka, travnja i svibnja 2014. pristupilo anketiranju. Provođenje ankete provedeno je po seminarским tjednima izvođenja nastave za sve godine studija. Na početku seminarškog tjedna ispitivač je uz prethodnu suglasnost predmetnog profesora pristupio studentima na predavanju te im se predstavio, objasnio razlog svog dolaska i dao opću uputu u kojoj im je ukratko iznio opći cilj istraživanja te njihov zadatak kao sudionika u tom istraživanju. Naglašeno je da je ispitivanje dragovoljno i anonimno zbog čega se očekuje iskrenost i samostalnost pri odgovaranju. Nakon što su ispitanici potvrdili da razumiju svoj zadatak, pristupilo se odgovaranju. Trajanje ispitivanja po pojedinoj studentskoj grupi trajalo je oko 15 minuta.

2.4. Metode statističke analize podataka

U računalnom programu Excel 2007 je kreirana "sirova" baza podataka koja je kasnije prenesena u računalni statistički program IBM SPSS 20.0 za Windows. Za potrebe deskriptivne statistike korištene su frekvencije odgovora, aritmetičke sredine i standardna raspršenja. Bez obzira što su podaci izraženi na skalama procjene zapravo varijable ordinalnog tipa, u prikazima rezultata korištene su aritmetičke sredine i standardna raspršenja iz praktičnih razloga: razlike u medijanima u većini slučajeva ne bi mogle reflektirati razlike među središnjim vrijednostima koje su realno postojale (zbog relativno velikog broja ispitanika). Za testiranje značajnosti razlika korišten je Wilcoxonov test ekvivalentnih parova (u slučaju kvantitativnih varijabli, dva zavisna uzorka), Friedmanov test (u slučaju kvantitativnih varijabli, više zavisnih uzoraka) te χ^2 -test (razlike među varijablama nominalnog tipa). Za utvrđivanje povezanosti između varijabli korišten je Spearmanov koeficijent korelacije.

3. REZULTATI

Iz tablice 1. je uočljivo da među varijablama doživljava viktimizacije statistički značajno veća prosječna vrijednost aritmetičke sredine pronađena kod varijable *vezane uz iskustvo viktimizacije kaznenim djelom* dok je manja vrijednost aritmetičke sredine *vezane uz iskustvo viktimizacije prekršajem iz čl. 17.* U prosjeku, statistički značajno veća prosječna vrijednost aritmetičke sredine pronađena je uz trajanje posljedica *iskustva viktimizacije kaznenim djelom*, u odnosu na trajanje *viktimizacije prekršajem iz čl. 17.*

Tablica 1. Razlike u samoprocjenama općeg psihofizičkog stanja nakon viktimizacije i o vremenu prošlom do prestanka osjećaja posljedica viktimizacije, ovisno o vrsti viktimizacije

Varijable	Min.	Maks.	Aritmetička sredina	Standardno raspršenje	Wilcoxon z-test
Kako ste se općenito psiho-fizički osjećali u odnosu na najlošije iskustvo viktimizacije kaznenim djelom	1	4	2,02	0,99	-4,776**
Kako ste se općenito psiho-fizički osjećali u odnosu na najlošije iskustvo viktimizacije prekršajem iz čl. 17	1	4	1,76	0,85	
Koliko je vremena prošlo do prestanka djelovanja posljedica viktimizacije kaznenim djelom	1	4	1,58	0,96	-3,867**
Koliko je vremena prošlo do prestanka djelovanja posljedica viktimizacije prekršajem iz čl. 17	1	4	1,24	0,60	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$; ** razlika statistički značajna uz $p < 0,01$.

Prema podacima iz tablice 2., viktimizirani policajci statistički značajno češće nakon viktimizacije razgovaraju s drugim ljudima: najčešće razgovaraju s radnim kolegom, češće razgovaraju s članovima obitelji, a najrjeđe s prijateljima (ova razlika čak nije statistički značajna) i rukovoditeljima na poslu. Čak 37% ispitanika smatra da nisu imali posljedice viktimizacije.

Tablica 2. Razlike u zastupljenosti osoba s kojima policajci razgovaraju o problemima viktimizacije u odnosu na percepciju jesu li ili nisu imali posljedica viktimizacije

Varijable	Frekvencija	Postotak	χ^2 -test (df=1)
	DA-odgovora	DA-odgovora	
Nisam imao posljedica viktimizacije	73	37,2	-
Nisam o tome razgovarao ni sa kim	47	23,9	0,156
Razgovarao sam s članovima obitelji	26	13,3	8,300**
Razgovarao sam s prijateljima	18	9,2	1,840
Razgovarao sam s radnim kolegom	91	46,7	27,404**
Razgovarao sam s rukovoditeljem	15	7,7	3,883*

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$; ** razlika statistički značajna uz $p < 0,01$.

Po pitanju zatražene stručne pomoći (obiteljski liječnik, psiholog, psihijatar) nakon nekog od prethodno opisanih događaja viktimizacije, samo njih 9 (4,8%) je navelo kako je tu pomoć zatražilo dok ih 179 (95,2%) navodi kako stručnu pomoć nije tražilo.

Tablica 3. Razlike u stavovima policajaca o potrebi obveznog pružanja stručne pomoći nakon nekog traumatskog događaja na poslu bez obzira jesu li žrtve ili svjedoci

Varijable	Min.	Maks.	Aritmetička sredina	Standardno raspršenje	Friedmanov test
Ubojstvo	1	3	1,23	0,47	335,632**
Pokušaj ubojstva	1	4	1,35	0,62	
Prometna nesreća s poginulima	1	5	1,55	0,74	
Intervencija s nasilnim smrtima	1	5	1,51	0,75	
Uporaba sredstava prisile	1	5	2,20	1,03	
Pokretanje disciplinskog ili kaznenog postupka protiv pol. službenika	1	5	1,76	1,01	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$; ** razlika statistički značajna uz $p < 0,01$.

U tablici 3. je vidljivo da su najveće pronađene vrijednosti aritmetičkih sredina kod događaja *Uporaba sredstava prisile* i *Pokretanje disciplinskog ili kaznenog postupka protiv policijskog službenika* dok su najmanje vrijednosti aritmetičkih sredina pronađene kod događaja *Ubojstvo* i *Pokušaj ubojstva*. Razlike u stavovima policajaca o potrebi obveznog pružanja stručne pomoći nakon nekog traumatskog događaja su statistički značajno različite, ovisno o vrsti traumatskog događaja na poslu.

Tablica 4. Razlike u učestalosti korištenja bolovanja nakon doživljene viktimizacije ovisno o vrsti traumatskog događaja na poslu

Varijable	Min.	Maks.	Aritmetička sredina	Standardno raspršenje	Friedmanov test
Napad na službenu osobu	0	3	0,04	0,25	38,519**
Prijetnja	0	0	0,00	0,00	
Nanošenje teže tjelesne ozljede	0	1	0,01	0,09	
Nanošenje lakše tjelesne ozljede	0	2	0,01	0,14	
Vrijeđanje i omalovažavanje	0	0	0,00	0,00	
Ubojstvo	0	0	0,00	0,00	
Pokušaj ubojstva	0	0	0,00	0,00	
Prometna nesreća s poginulima	0	0	0,00	0,00	
Intervencija s nasilnim smrtima	0	1	0,00	0,06	
Uporaba sredstava prisile	0	2	0,02	0,16	
Pokretanje disciplinskog ili kaznenog postupka protiv pol. službenika	0	1	0,00	0,06	

Legenda: * razlika statistički značajna uz $p < 0,05$; ** razlika statistički značajna uz $p < 0,01$.

Iz tablice 4. uočava se da su najveće pronađene vrijednosti aritmetičkih sredina pronađene kod događaja *Napad na službenu osobu* i *Uporaba sredstava prisile* dok bolovanja uopće nisu zabilježena kod *Prijetnje*,

Vrijeđanja i omalovažavanja, Ubojstva, Pokušaja ubojstva i Prometna nesreća s poginulima. Razlike u trajanju bolovanja nakon nekog traumatskog događaja su statistički značajno različite, ovisno o vrsti traumatskog događaja na poslu.

Tablica 5. Povezanost između razloga korištenja bolovanja bez obzira na oblik viktimizacije (žrtva, svjedok) ovisno o vrsti traumatskog događaja na poslu i odabranih socio- demografskih obilježja

Varijable	Broj djece	Veliči na grada	Radn i staž	Stručna sprema	Dob
Nanošenje teže tjelesne ozljede	-,009	,068	,033	-,067	,017
Nanošenje lakše tjelesne ozljede	-,077	-,040	-,074	-,067	-,066
Vrijeđanje i omalovažavanje	,	,	,	,	,
Ubojstvo	,	,	,	,	,
Pokušaj ubojstva	,	,	,	,	,
Prometna nesreća s poginulima	,	,	,	,	,
Intervencija s nasilnim smrtima	-,054	,083	-,106	-,047	-,098
Uporaba sredstava prisile	-,094	-,025	-,060	-,082	-,063
Pokretanje disciplinskog postupka protiv pol. sl. u vezi obavljanja dužnosti	-,054	-,042	-,042	-,047	-,077

Legenda: * povezanosti statistički značajne uz $p < 0,05$; ** povezanosti statistički značajne uz $p < 0,01$.

Od ukupno 25 korelacija u tablici 5 nije pronađena niti jedna statistički značajna povezanost među varijablama razloga korištenja bolovanja, ovisno o vrsti traumatskog događaja na poslu i odabranih socio-demografskih obilježja.

4. RASPRAVA

Viktimizirani policajci pokazuju intenzivnije doživljene negativne posljedice i veće trajanje posljedica iskustva viktimizacije kaznenim djelom u odnosu na viktimizaciju prekršajem iz čl. 17. pa je potvrđena početna pretpostavka. Viktimizirani policajci češće nakon viktimizacije razgovaraju s drugim ljudima: ponajviše s radnim kolegom ili s članovima obitelji, a najrjeđe s prijateljima i rukovoditeljima na poslu. Mali broj (4,8%) viktimiziranih policijskih službenika tražio je stručnu pomoć nakon viktimizacije. Postoje razlike u stavovima policajaca o potrebi obveznog pružanja stručne pomoći te u učestalosti korištenja bolovanja, ovisno o vrsti traumatskog događaja na poslu. Nisu pronađene povezanosti među varijablama razloga korištenja bolovanja, ovisno o vrsti traumatskog događaja na poslu i odabranih socio-demografskih obilježja.

Kad je riječ o povezanosti viktimizacije i psihofizičkog stanja policajaca, može se uočiti kako u odnosu na vrijeme koje je bilo potrebno da bi prestali osjećati posljedice najlošijeg iskustva kaznenog djela, policajci navode da je to najčešće do 30 dana dok je za viktimizaciju vrijeđanjem i omalovažavanjem većina policajaca navela da je to do 5 dana. Zanimljivo je kako najveći broj policajaca problem viktimizacije zadržava za sebe ili doživljava kako nisu imali posljedica. Oni koji o tome progovaraju najčešće to čine s radnim kolegama što implicira da u njih imaju najviše povjerenja. Najmanji stupanj povjerenja, kada je u

pitanju razgovor o viktimizaciji, policajci pokazuju prema svojim rukovoditeljima. Razlog nepovjerenja prema rukovoditeljima trebalo bi potražiti u odgovorima kako policajci doživljavaju rukovoditelje prema karakteristikama njihova puta napredovanja, adekvatne stručne spreme, osobnih kvaliteta, karakteristika rukovoditelja i sl.

Kada se razmatra odnos policijskih službenika prema pružanju stručne pomoći nakon što su bili viktimizirani (bez obzira jesu li bili žrtve ili svjedoci), velika većina ispitanika je izrazila stav kako se slaže s ponuđenim odgovorima. Vidljivo je kako su policajci prepoznali potrebu psihološke pomoći i brige za njihovo zdravlje, ali nema adekvatnog odgovora na njihove potrebe. Općenito uzevši, standardno je prisutan stav opterećen mnogim stereotipima da policajcima takva pomoć ne treba (naročito se to verbalno izražava među samom policijskom populacijom koja favorizira "macho" tipove osoba). Psihološka pomoć kao reakcija na traumatske situacije trebala bi biti obvezna kako bi se izbjeglo stigmatiziranje policajaca koji su tu pomoć zatražili i kako bi se stručnim osobama prepustili procjenjivanje psihološkog stanja policajca i tretmanski postupak (tzv. *Debriefing after traumatic event*). Naime, nerijetko dolazi do precjenjivanja vlastitih sposobnosti nošenja s kriznim situacijama.

Prema rezultatima ispitivanja može se zaključiti kako je zanemariv broj bolovanja (7 na ukupni broj navedenih viktimizacija) kojeg su koristili viktimizirani policajci. Ovo je vrlo interesantan podatak i odgovara istraživanjima koja su otkrila da se u policijskoj kulturi ne toleriraju slabosti, kako fizičke tako ni psihičke što je vjerojatno posljedica izvršene selekcije prilikom odabira kandidata za školovanje za zanimanje policajac. Kako navodi Coutts (1990; prema Karlović, 2013) selekcija policijskih službenika je od vitalne važnosti ne samo radi organizacijske djelotvornosti, nego i radi zaštite drugih policijskih službenika i radi zaštite zajednice kojoj služe.

Otkriveno je kako policijski službenici relativno brzo (prema samoprocjeni) prestaju osjećati posljedice koje je na njih ostavila viktimizacija čime se doimaju kao stabilne ličnosti, a o tom događaju/doživljaju verbalizira polovica ispitanika i to najčešće s radnim kolegama. Prema Sindiku i sur. (2014, 214), čvrste ličnosti učinkovito se suočavaju sa stresom transformirajući stresor u pozitivno i izazovno iskustvo. Rezultati objavljenih istraživanja pokazuju da visoke razine „čvrstih“ ličnosti nalazimo kod ljudi koji životni stres percipiraju manjim, primjerice, sportaši, te kod ljudi koji pozitivno percipiraju životne stresove. Pozitivna strana „čvrste“ ličnosti povezana je s visokim stupnjem samopouzdanja u korištenju stilova rješavanja problema koji reflektiraju vjerovanje pojedinca u vlastitu učinkovitost. Unatoč mišljenju da je mentalna čvrstoća urođena osobina, ona se uči. To je vještina koja se uvježbava i usavršava kao i svaka druga vještina. Da bi čovjek bio mentalno čvršći, treba se na svoje „najslabije karike“ usredotočiti i stalno ih usavršavati. To uključuje razvijanje pozitivnog životnog stava i programiranje uma za uspjeh s pozitivnim očekivanjima, ali i prihvaćanje izazova i odgovornosti u situacijama koje to nalažu. U ovom istraživanju pronađeno je kako gotovo svi anketirani prepoznaju psihološku pomoć kao neophodnu i obveznu kod pojave određenih kriznih događaja. Osim toga, godine staža, odnosno profesionalnog iskustva i života imaju veliku ulogu prilikom donošenja odluke prijaviti događaj ili ne.

Kada sumiramo cijelo istraživanje prema njegovim ciljevima, može se ustvrditi da viktimizacija kaznenim djelom više utječe na psiho-fizičko stanje policajca u odnosu na viktimizaciju prekršajem, da policajci duže vremena osjećaju posljedice viktimizacije kaznenim djelom te kako policajci ipak razgovaraju o proživljenoj viktimizaciji.

Kao prednost istraživanja može se navesti istraživanje vrlo specifičnog uzorka koji je i po osobnom iskustvu autora i njegovih kolega, u pravilu, suzdržan u odnosu na manifestno iskazivanje suptilnih, duboko osobnih problema. Stoga je korisno da istraživanja ovog tipa i provode istraživači koji su sami iz sustava Ministarstva unutarnjih poslova. S druge strane, teme viktimizacije policijskih službenika relativno rijetko su istraživane u Hrvatskoj.

Kao nedostatak istraživanja uočeno je kako ispitanici nisu mogli dati preciznije podatke o broju viktimizacija jer je pitanje obuhvaćalo njihov cijeli radni staž u policiji te im je bilo teško prisjetiti se svih situacija viktimizacije. Stoga su davali odgovore ovisno o vlastitoj mogućnosti prisjećanja u kojemu se značajan broj informacija gubi. S druge strane, odabir namjernog, umjesto uzorka odabranog po principu vjerojatnosti, može djelomično umanjiti vrijednost dobivenih nalaza. U budućim bi se istraživanjima mogao ispitati još veći i reprezentativniji uzorak policijskih službenika različitih stupnjeva obrazovanja, stratificiran po dobnim grupama, rodu policije, mjestu rada i slično.

Praktična primjena se ogleda u mogućnosti promjene svijesti policijskih službenika o percepciji vlastite viktimizacije te potrebi njenog prijavljivanja kako bi se sa stručne razine pronašli uspješni modeli njene prevencije i ublažavanja već nastalih posljedica. Biti policajac je zahtjevna društvena uloga jer društvo od njega očekuje najviše i najbolje, često zanemarujući činjenicu da su svi policajci u konačnici ranjivi ljudi, podložni kao i svi drugi, raznim fizičkim i psihičkim naporima, zdravstvenim i egzistencijalnim problemima. Uočeno je kako policajci prepoznaju potrebu i važnost psihološke podrške nakon traumatskog događaja. Postoji potreba kontinuirane edukacije policijskih službenika s ciljem razvoja svijesti o percepciji vlastite viktimizacije. Percepcija vlastite viktimizacije ne bi trebala biti fokusirana na njeno prihvaćanje, već naprotiv, ona mora biti usmjerena ka stvaranju standardiziranih i sustavnih modela koji će viktimizaciju ublažiti, a njene posljedice svesti na najmanju moguću mjeru. Policajcu je potrebno pružiti socijalnu i psihološku podršku nakon traumatskog događaja imajući pri tome na umu njegovu što uspješniju rehabilitaciju kako bi se relativno brzo ponovno uključio u obitelj, radnu okolinu i zajednicu, bez opterećujućih trauma i s osjećajem prepuštenosti samom sebi. Rezultati ovog istraživanja mogu poslužiti kao orijentir za sustavnije bavljenje problemom viktimizacije policijskih službenika. Viktimizacija policijskih službenika nije isključivo njihov osobni problem, ona se u konačnici odražava na funkcioniranje policijskog sustava u cjelini te zahtijeva pravodobnu i adekvatnu reakciju.

5. ZAKLJUČCI

Rezultati su pokazali kako viktimizirani policajci pokazuju intenzivnije doživljene negativne posljedice i veće trajanje posljedica iskustva viktimizacije kaznenim djelom u odnosu na viktimizaciju prekršajem čime je potvrđena početna pretpostavka. Viktimizirani policajci statistički značajno češće nakon viktimizacije razgovaraju s drugim ljudima: najčešće razgovaraju s radnim kolegom, češće razgovaraju s članovima obitelji, a najrjeđe s prijateljima i rukovoditeljima na poslu. Međutim, samo 4,8% viktimiziranih policijskih službenika tražilo je stručnu pomoć nakon viktimizacije. Postoje statistički značajne razlike u stavovima policajaca o potrebi obveznog pružanja stručne pomoći te u učestalosti korištenja bolovanja, ovisno o vrsti traumatskog događaja na poslu. Nema statistički značajnih povezanosti među varijablama razloga korištenja bolovanja, ovisno o vrsti traumatskog događaja na poslu i odabranih socio-demografskih obilježja. Dobiveni rezultati daju smjernice za sustavnije bavljenje problemom viktimizacije policijskih službenika.

LITERATURA

- Finn, P. (1997). Reducing Stress An Organization-Centered Approach. *FBI Law Enforcement Bulletin*, 8, 20-26.
- Johnson, B.R., Nowack, P. (1996). Stress and officer involved shootings: The agency's responsibility. *Police Chief*, 63(9), 42-44.
- Karlović, R., Buchheit, F. (2013). Stavovi policijskih službenika o modelu koncepcijske određenosti uloge i organizacije u policiji. *Policija i sigurnost (1)*, 105-125.
- Kazneni zakon (2013). "Narodne novine", br. 125/2011. i 144/2012.
- Kovčo Vukadin, I. (2011). Napadi na policijske službenike: pregled aktualnih spoznaja. *Policija i sigurnost*, 20 (3), 273.-305.
- Kovčo Vukadin, I. i Pakšić, I. (2012). Nasilna viktimizacija policijskih službenika. U: Šincek, Daniela (ur.) *III. znanstveno-stručni skup posvećen pitanjima nasilja: Psihosocijalni aspekti nasilja u suvremenom društvu – izazov obitelji, školi i zajednici*, 259-276.
- Ministarstvo unutarnjih poslova (2014). Informacijski sustav. Zagreb.
- Moore, L., Donohue, J. (1976). The patrol officer: special problems / special cures. *Police Chief*, 45 (Nov), 41-43.
- Sindik, J., Havaš Auguštin, D., Perinić Lewis, A., & Novokmet, N. (2014). Associations among perceived stress and hardiness at nursing and criminology students. *Annals of Biological Research*, 5 (1), 32-35.
- Šeparović, Z. (1987). *Viktimologija - studije o žrtvama*. Zagreb-Beograd, Pravni fakultet u Zagrebu.
- Tot, B. (2010). Evaluacija upitnika organizacijskih i operativnih izvora stresa na radu kod policijskih službenika. *Kriminologija i socijalna integracija*. 18 (1), 39-52.
- Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira. "Narodne novine", br. 5., 30. i 47/1990, 29/1994.

Marko Capan

Joško Sindik

ANALYSIS OF THE CONSEQUENCES OF THE VICTIMIZATION AT POLICE OFFICERS

Summary

The purpose of this article is to gain insight into the reported, but also the so-called covert victimization of police officers, in relation to the consequences after victimization. The objectives of the research were to determine the differences in: physical and mental state of an individual after victimization, the representation of persons with whom the police discuss issues of victimization, the need for compulsory provision of technical assistance, depending on the type of traumatic event, the duration of off periods, depending on the type of traumatic event. The last objective was to determine the correlations between the reasons for off periods usage, depending on the type of traumatic event at work and selected socio-demographic characteristics. The intentional sample of respondents was examined, that included almost the entire population of part-time students - police officers, through five years of study in the academic year 2013./2014. at the Police College of the Croatian Ministry of the Interior. To estimate the victimization, specially designed questionnaire was used. The results showed that victimized policemen show intensely experienced negative consequences and greater duration of the experience of the victimization by criminal offense, in relation to the victimization of an offense. Victimized policemen after victimization, the most often talk with their work colleagues or family members, and the least often with friends and their managers at work. Only 4.8% among all victimized police officers sought professional help after victimization. There were differences in the attitudes of police officers in their need for compulsory provision of technical assistance, and in the frequency of use of sick leave as well, depending on the type of traumatic event at work. None statistically significant correlations were found, between the variables of reasons for using off periods, depending on the type of traumatic event at work and selected socio-demographic characteristics.

Key words: *off periods, offence, consequences of victimization, misdemeanor, professional help*

PRILOG

Segment cjelokupnog korištenog upitnika iz kojih su deducirane varijable za ovo istraživanje

7. Ako ste bili oštećeni nekim kaznenim djelom (iz prvog pitanja) ili prekršajem vrijeđanja i omalovažavanja, kako ste se općenito (psihofizički) osjećali u odnosu na najlošije iskustvo (bez obzira je li situacija prijavljena ili ne)? Ako niste bili oštećeni, preskočite pitanje.

	bez posebnosti	loše	jako loše	totalno loše
Kazneno djelo				
Prekršaj				

8. Ako ste bili oštećeni nekim kaznenim djelom iz prvog pitanja, koliko Vam je vremena trebalo da prestanete osjećati posljedice najlošijeg iskustva? Ako niste bili oštećeni kaznenim djelo, preskočite pitanje.

1. do pet dana
2. do trideset dana
3. do jednu godinu
4. više od jedne godine

9. Ako ste bili oštećeni prekršajem vrijeđanja i omalovažavanja, koliko Vam je vremena trebalo da prestanete osjećati posljedice najlošijeg iskustva? Ako niste bili oštećeni ovim prekršajem, preskočite pitanje.

1. do pet dana
2. do trideset dana
3. do jednu godinu
4. više od jedne godine

10. Ako ste bili oštećeni nekim kaznenim djelom iz prvog pitanja ili prekršajem vrijeđanja i omalovažavanja, jeste li razgovarali s kim o posljedicama ili poteškoćama (psihičkim ili fizičkim)? (moguće je zaokružiti više odgovora) Ako niste bili oštećeni kaznenim djelima i prekršajem, preskočite pitanje.

1. nisam imao posljedica / poteškoća
2. nisam o tome razgovarao ni sa kim
3. da, s članovima obitelji
4. da, s prijateljem/ima
5. da, s radnim kolegom/ama

6. da, s rukovoditeljem

11. Ako ste bili oštećeni nekim kaznenim djelom iz prvog pitanja ili prekršajem vrijeđanja i omalovažavanja, jeste li nakon toga zatražili stručnu pomoć (obiteljski liječnik, psiholog, psihijatar)? Ako niste bili oštećeni kaznenim djelima i prekršajem, preskočite pitanje.

1. ne

2. da, kod _____

12. Koje je Vaše mišljenje o ideji da stručna pomoć na poslu bude obvezna za policijske službenike nakon dolje navedenih situacija, bez obzira je li policijski službenik oštećeni ili svjedok? *Molimo da znakom X označite jednu od mogućnosti u svakom retku.*

	U potpunosti se slažem	Slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Ne slažem se	Uopće se ne slažem
Ubojstvo (vrijedi samo za ulogu svjedoka)					
Pokušaj ubojstva					
Prometna nesreća s poginulima					
Intervencija s nasilnim smrtima					
Uporaba sredstava prisile					
Pokretanje disciplinskog ili kaznenog postupka protiv pol. sl. u vezi obavljanja dužnosti					

13. Jeste li, nakon neke od dolje navedenih situacija, koristili bolovanje, bez obzira u kojoj ste ulozi (oštećeni ili svjedok) Vi bili u toj situaciji? *Ako je odgovor DA u kućicu upišite broj puta koliko ste bili na bolovanju a u ostale prazne rubrike stavite znak X. Ako je odgovor NE u rubriku stavite znak X.*

	Da	Ne
Napad na službenu osobu		
Prijetnja		
Nanošenje TTO		
Nanošenje LTO		
Vrijeđanje i omalovažavanje		
Ubojstvo		
Pokušaj ubojstva		
Prometna nesreća s poginulima		
Intervencija s nasilnim smrtima		
Uporaba sredstava prisile		
Pokretanje disciplinskog postupka protiv pol. sl. u vezi obavljanja dužnosti		

Ivana Glavina Jelaš³²⁵Joško Vukosav³²⁶

Dunja Korak

DVIJE VRSTE STRESORA KOD POLICIJSKIH SLUŽBENIKA – KOJI SU UTJECAJNIJI?

Sažetak

Cilj istraživanja za koje su podaci prikupljeni u tri navrata (2011; 2012; 2013), ispitivanjem različitih uzoraka ispitanika i primjenom različitog instrumentarija bilo je ispitivanje prediktivnog doprinosa organizacijskih i operativnih stresora u odnosu na kriterije: zdravlje, anksioznost, načine suočavanja sa stresom, sagorijevanje i zadovoljstvo poslom. Također, ispitanice su i razlike u doživljenom stresu, u odnosu na te dvije navedene vrste stresora. Ispitivanja su provedena na policijskim službenicima ($N_1=177$; $N_2=235$; $N_3=183$). Od upitnika korišteni su: upitnik suočavanja sa stresnim situacijama (CISS), zdravstvena anketa SF-36, upitnik anksioznosti kao stanja i osobine ličnosti (STAI), upitnik o načinima suočavanja sa stresom (WOC), upitnici organizacijskih i operativnih izvora stresa (PSQ-Org i PSQ-Op), upitnik profesionalnog sagorijevanja (MBI). Zadovoljstvo poslom ispitano je uz pomoć tvrdnji koje su autori sastavili u svrhu istraživanja. Rezultati su pokazali da policajci značajno stresnijim procjenjuju organizacijske stresore te da organizacijski stresori značajno doprinose objašnjenju varijance anksioznosti (definiranoj kao stanje i kao crta ličnosti), izbjegavanja, emocionalne iscrpljenosti, psihičkog zdravlja i zdravlja od ulaska u MUP, bez značajnog doprinosa operativnih stresora. Operativni stresori su doprinosili objašnjenju varijance depersonalizacije i tjelesnog zdravlja, bez značajnog doprinosa organizacijskih stresora.

Ključne riječi: policijski službenici, stres, anksioznost, zdravlje, suočavanje, sagorijevanje.

1. UVOD

Policijski stres može se definirati kao nesklad između zahtjeva koji se postavljaju pred policijske službenike i njihovih mogućnosti udovoljavanja tim zahtjevima, u uvjetima gdje neuspjeh može izazvati ozbiljne posljedice (Kureczka, 1996; Kolbell, 1995; McGrath, 1992; prema Hunnur, Bagali, Sudarshan, 2014). Policijski posao odvija se u psihološki vrlo stresnom okruženju koje pred policajce postavlja visoke zahtjeve kao što su izloženost opasnosti, nasilju, ljudskoj patnji i smrti, ali i rad u smjenama, komunikacijske tegobe s nadređenima i ostale organizacijske stresore, te se zbog toga smatra jednim od najstresnijih zanimanja (Hunnur i sur., 2014; Hartle i sur., 2011; Violanti, 2011). U prilog tome govore mnoga istraživanja koja desetljećima potvrđuju ozbiljne posljedice stresa po tjelesno i psihičko zdravlje policijskih službenika, što će biti detaljnije opisano dalje u radu.

Iako postoji puno izvora policijskog stresa, istraživači ga uglavnom dijele na dvije skupine: organizacijski i operativni (Shane, 2010; McCreary i Thompson, 2006; Stinchcomb, 2004). Stresogenost nekih izazova kao što su izloženost nasilju, ljudskoj patnji, upotreba sile, tučnjave, potjere i očevidi intuitivno je jasna laicima. Riječ je o operativnim stresorima koji proizlaze iz same prirode policijskog posla

³²⁵ Ivana Glavina Jelaš, predavačica na Visokoj policijskoj školi, MUP RH, e-mail: iglavina@fkz.hr

³²⁶ Doc.dr.sc. Joško Vukosav, dekan i profesor na Visokoj policijskoj školi, MUP RH, e-mail: vjosko@fkz.hr

i zahvaljujući utjecaju medija često se doživljavaju kao glavni i jedini izvor policijskog stresa. Međutim, malo se govori o organizacijskim stresorima poput loše komunikacije s nadređenim i kolegama, nedostatnih sredstava za rad, loše organizacije posla i neadekvatnog vodstva, pretrpanosti papirologijom i administrativnim preprekama u radu s kojima se policajci susreću na dnevnoj razini (Manzoni i Eisner, 2006; Stinchcomb, 2004). Iako se njihova ozbiljnost podcjenjuje, istraživanja redovito pokazuju da su organizacijski stresori poput radnog okruženja, problema s vodstvom i nadređenima glavni uzrok stresa u policijskoj populaciji (Newman i Rucker-Reed, 2004; Hunnur i sur., 2014; Novaes Lipp, 2009). Studije, poput one koju je proveo Gershon (2009; prema Chae i Boyle, 2011) pokazuju da su upravo organizacijski stresori, a ne kritični traumatski događaji, značajno predviđali kliničku depresiju, anksioznost i simptome traumatskog stresa, a druga istraživanja također potvrđuju povezanost visoke razine organizacijskog stresa i lošeg mentalnog zdravlja (Lieberman i sur., 2002; Maguen i sur., 2009; prema Chae i Boyle, 2011).

Osim što organizacijski stresori mogu izravno štetno utjecati na tjelesno i psihičko zdravlje policajaca, organizacijska struktura i praksa svojim odnosom prema policajcima mogu također otežavati i pogoršavati oporavak od kritičnih traumatskih incidenata. U svom istraživanju policijskih službenika koji su preživjeli traumatsko iskustvo, Carlier i sur. (2007; prema Chae i Boyle, 2011) pronalaze da su unesrećeni policajci svoje simptome traumatskog stresa većim dijelom pripisivali nedostatku kriznih intervencije kao što je sažeta integracija traume (eng. *debriefing*), nego samom traumatskom događaju. Autori zaključuju da izvor traume u većoj mjeri predstavlja izolirajući i nedovoljno podržavajući odnos organizacije prema policijskom službeniku, nego sam traumatski događaj, što još jednom naglašava utjecaj organizacijskih aspekata posla za zdravlje policajaca.

Kada je riječ o posljedicama stresa, mnogobrojna istraživanja upućuju na opasnost kroničnih stresora poput organizacijskih, po psihičko i fizičko zdravlje zaposlenika. Kronične stresore karakteriziraju slabiji intenzitet i dugo trajanje (Chandola, Brunner i Marmot, 2006). Rosengren i sur. (2004) u velikoj su studiji provedenoj na oko 25 000 osoba u čak 52 zemlje, proučavali odnos kroničnog stresa i rizika za pojavu infarkta miokarda, koji je bio više od 2.1 puta veći kod pojedinaca koji osjećaju visoku razinu kroničnog stresa. Slične nalaze su pronašli Mathews i Gump (2002) koji su u longitudinalnoj studiji pratili skupinu muškaraca u razdoblju od 9 godina, pri čemu su kod pojedinaca s visokim poslovnim i bračnim stresom identificirali veću smrtnost od kardiovaskularnih bolesti. Osim s kardiovaskularnim bolestima, kronični stres se povezuje i s pojavom dijabetesa, autoimunih bolesti i većom osjetljivošću na respiratorne infekcije (Cohen i sur., 2011; Cohen, Janicki-Deverts i Miller, 2007). Dalje, studije koje proučavaju faktore nastanka i progresije karcinoma sve više, uz biološke činitelje, naglašavaju ulogu stresa, ali i ostalih psihosocijalnih faktora kao što su depresivnost i nedostatak socijalne podrške u nastanku i napredovanju različitih vrsta raka (Cohen i sur., 2011; Lilliberg i sur., 2003; Spiegel i Giese – Davis, 2003; Price i sur., 2001; prema Thaker, Lutgerdorf i Sood, 2007).

Glede posljedica stresa kod policijskih službenika, mnogo je istraživanja koja se bave tom temom, budući da on ostavlja ozbiljne posljedice po zdravlje policajaca i funkcioniranje policije kao organizacije. Velika studija novijeg datuma (Buffalo Cardio – Metabolic Occupational Police Stress – BCOPS) - provedena 2009. godine, bila je jedna od rijetkih strukturiranih pokušaja da se podaci o posljedicama stresa prikupe na većem uzorku policijskih službenika. Nalazi studije otkrivaju da je preko 25 % policijskih službenika razvilo tzv. metabolički sindrom, konstelaciju faktora rizika za razvoj kardiovaskularnih bolesti, a koji uključuju pretilost, nedostatak sna, visok kolesterol itd. (Violanti, 2011). Rezultati su konzistentni s mnogim drugim istraživanjima koja pronalaze da policijska profesija ima najlošiji kardiovaskularni profil u odnosu na sve ostale profesije (Ramey, Hartley i sur., 2011; Ramey i sur., 2011; Wright, Barbosa-Leiker i Hoekstra, 2011; Downing i Franke, 2009; Franke, Ramey i Shelley, 2002; prema Hartley i sur., 2011). Policijski službenici također imaju veću prevalenciju otkrivenih kardiovaskularnih bolesti (Ramey i sur., 2009; Franke i sur., 2002; prema Hartley i sur., 2011), kao i veći broj kardiovaskularnih incidenata na

dužnosti (Kales i sur., 2009, prema Hartley i sur., 2011). Istraživanje Gua i sur. (2011), koje je također dio BCOPS studije, uspoređivalo je rizik za razvoj različitih vrsta karcinoma između policijske i opće populacije, a ukazala je na povećani rizik od Hodgkinovog limfoma te raka mozga kod policajaca. Osim okolinskih utjecaja kao što su različita zračenja i kemikalije s kojima policajci dolaze u doticaj prilikom obavljanja posla, povećanom riziku za razvoj karcinoma u policiji doprinosi i psihološki stres (Andew, 2008; prema Gu i sur., 2011), pretilost (Ramey, Downing i Franke, 2009; prema Gu i sur., 2011), smanjena tjelesna aktivnost (Richmon i sur., 1998; prema Gu i sur., 2011), pušenje (Sasco, Secretan i Straif, 2004; prema Gu i sur. 2011) i konzumacija alkohola (Boffetta i Hashibe, 2006; prema Gu i sur., 2011).

Uz tjelesne bolesti, jednako ozbiljnu posljedicu stresa čine i psihički poremećaji. Danas je općeprihvaćena dijateza – stres teorija prema kojoj je, uz nasljeđe koje predisponira osobu na razvoj određenog psihičkog poremećaja, upravo stres okidač koji pokreće razvoj poremećaja. Sukladno tome, nalazi istraživanja potvrđuju kauzalnu vezu između velikih životnih događaja kao izvora stresa i razvoja depresije (Hammen, 2005; prema Schneiderman, Ironson i Siegel; 2005).

Psihičke posljedice stresa u policijskoj su populaciji brojne i vrlo ozbiljne, te se najčešće manifestiraju kroz alkoholizam, bračne probleme, cinizam, zloupotrebu alkohola i agresiju (Toch, 2002; prema Dowler i Arai). Budući da su policajci u svom poslu često izloženi nasilju, te zbog prirode posla moraju pribjegavati njegovoj upotrebi, stres može biti dodatni faktor koji pospješuje ispoljavanje agresije i u situacijama kada ona nije opravdana (Kop i Euwema, 2001; prema Manzoni i Eisner, 2006). Dalje, nalazi ukazuju na dvostruko veću prevalenciju depresivnih simptoma kod policijskih službenika (11,3%) u odnosu na opću populaciju (6,8%) (Violanti, 2011), dok Parkinson (2010; prema Hunnur i sur., 2014) također izvještava o većoj zastupljenosti suicidalnih misli.

Osim depresivnosti i suicidalnosti koja iz nje proizlazi, stres - akutni i kronični, predstavlja važan faktor u nastanku i održavanju anksioznosti (Grillon, Duncko, Covington, Kopperman, Kling, 2007). Anksioznost se može definirati kao neugodan i kompleksan osjećaj tjeskobe, bojazni i napetosti, praćen aktivacijom autonomnog živčanog sustava, a koji može biti pobuđen stvarnom ili anticipiranom opasnošću (Petz, 2005). Istraživanja upućuju na to da uslijed djelovanja stresa dolazi do strukturalnih i funkcionalnih promjena u amigdali i prefrontalnom korteksu - moždanim regijama koje su u osnovi doživljaja anksioznosti, kognitivnih procesa kao što je donošenje odluka te kontrole ponašanja (McEwen, Eiland, Hunter, i Miller, 2011). Kada je riječ o akutnom stresu, te promjene mogu biti adaptivne, i po završetku stresne epizode su reverzibilne. Međutim, kod kroničnog stresa su spomenute strukturalne i funkcionalne promjene trajne te dolazi do anksioznih poremećaja i poremećaja raspoloženja (McEwen i sur., 2011).

U kontekstu poslovnog stresa, osim gore opisanih bolesti koje su u osnovi izostanaka s posla i ranog umirovljenja, posljedice stresa osjećaju se također kod „zdrave“ populacije, i to na dnevnoj bazi u vidu smanjene produktivnosti, poteškoća s koncentracijom, smanjenog kapaciteta pažnje i opažanja (Wright i Cropanzano, 2000; prema Novaes Lipp, 2009). Dolazi do pada samopoštovanja, što dalje rezultira depresivnošću i osjećajem bespomoćnosti, a pada i razina entuzijazma te na kraju dolazi do profesionalnog sagorijevanja (Martinussen, Richardsen i Burke, 2007; Shirom, Nirel, i Vinokur, 2006; prema Novaes Lipp, 2009). Profesionalno sagorijevanje je odgovor na kronične emocionalne i interpersonalne stresore na poslu, a definirano je s tri dimenzije: emocionalnom iscrpljenošću, cinizmom i nezadovoljstvom vlastitom učinkovitošću odnosno postignućem (Maslach, 2003). Pritom je ključna dimenzija sagorijevanja emocionalna iscrpljenost, koja se odnosi na nedostatak emocionalnih i tjelesnih resursa za nošenje sa zahtjevima situacije, a najčešća je kod profesija koje su u svakodnevnoj komunikaciji s ljudima, kao što je, između ostalog, i policijsko zanimanje (Maslach, Schaifeli i Leiter, 2001). Depersonalizacija je komponenta koja se odnosi na interpersonalni element sagorijevanja, a uključuje emocionalnu odvojenost od različitih aspekata posla, ponajprije drugih ljudi. Kod policajaca se to često očituje kao cinizam prema kolegama i

civilima, stoga u policijskoj populaciji okrivljavanje žrtava, pogotovo žrtava silovanja nije rijetkost (Schaufeli i Enzmann, 1998; prema Bakker i Heuven, 2006). I na kraju, nezadovoljstvo postignućem se odnosi na negativnu evaluaciju vlastitog postignuća i produktivnosti na poslu (Maslach, Schaifeli i Leiter, 2001), te je kao i depersonalizacija, posljedica sržne komponente profesionalnog sagorijevanja, a to je emocionalna iscrpljenost (Michinov, 2005).

Unatoč ozbiljnim posljedicama stresa opisanima u ovom dijelu rada, činjenica je da mnogi ljudi uspijevaju, bez većih posljedica po svoje psihičko i tjelesno zdravlje, udovoljiti visokim zahtjevima koje pred njih postavlja njihov poziv ili svakodnevni život. S druge su strane pojedinci koji na stres reagiraju intenzivnije i skloniji su razvoju bolesti i poremećaja koji proizlaze iz dugotrajne izloženosti stresu. Na pozitivnost, odnosno negativnost opisanih ishoda utječe više činitelja, među kojima kao vrlo važan treba istaknuti način suočavanja sa stresom. Strategije suočavanja najčešće se dijele na one usmjerene na problem i one usmjerene na emocije (Lazarus i Folkman, 2004). Prve se odnose na aktivno suočavanje s izvorom stresa, dok su druge usmjerene na nošenje s emocijama i raspoloženjima koje stresor uzrokuje. Adaptivnost spomenutih strategija ponajprije ovisi o njihovoj prikladnosti pojedinoj situaciji te mogućnosti kontrole nad stresorom, pri čemu neke situacije zahtijevaju korištenje više strategija istovremeno. Treća skupina strategija suočavanja podrazumijeva suočavanje izbjegavanjem, koje je generalno povezano s negativnim zdravstvenim ishodima (Holahan, Moos, Holahan, Brennan, Schutte, 2005, Culver, Arena, Antoni i Carver, 2002), a odnosi se na negiranje problema ili njegovo misaono ili ponašajno izbjegavanje (Hudek - Knežević i Kardum, 2005).

Što se policijske populacije tiče, istraživanja nažalost pokazuju da su policijski službenici skloni upotrebi maladaptivnih strategija suočavanja poput izbjegavanja, konzumacije alkohola, socijalne izolacije i emocionalnog udaljavanja, što za posljedicu ima razne psihičke i tjelesne bolesti, absentizam i rano umirovljenje (Patterson, 2003; Gershon, Lin, i Li, 2002, Stinchcomb, 2004; Anshel, 2000).

Cilj istraživanja bilo je ispitivanje razlike između organizacijskih i operativnih stresora u odnosu na nekoliko prethodno opisanih faktora - zdravlje, načine suočavanja sa stresom, anksioznost, sagorijevanje te zadovoljstvo poslom.

S obzirom na ciljeve postavljeni su sljedeći problemi:

1. Ispitati razliku u stresnosti organizacijskih i operativnih stresora kod policijskih službenika.
2. Ispitati razliku u prediktivnim doprinosima organizacijskih i operativnih stresora u odnosu na kriterije: zdravlje, načine suočavanja sa stresom, anksioznost, sagorijevanje i zadovoljstvo poslom.

2. METODA

2.1. Ispitanici

Istraživanje za koje su podaci prikupljeni u tri navrata (2011; 2012; 2013), primjenom različitog psihologijskog instrumentarija, provedeno je na tri različita uzorka policijskih službenika ujedno izvanrednih studenata Visoke policijske škole. 1. uzorak (2011.) sastojao se od 177 policijskih službenika ($M=79\%$; $\bar{Z}=21\%$) prosječne dobi od 31 godinu ($SD=5,40$). 2. uzorak (2012.) sastojao se od 235 policijskih službenika ($M=75\%$; $\bar{Z}=25\%$) prosječne dobi od 30 godina ($SD=5,85$). 3. uzorak (2013.) sastojao se od 183 policijska službenika ($M=80\%$; $\bar{Z}=20\%$) prosječne dobi od 32 godine ($SD= 5,26$).

2.2. Instrumenti

Upitnik suočavanja sa stresnim situacijama (CISS, Endler i Parker, 1990) – sastoji se od 48 čestica koje čine tri skale za mjerenje strategija suočavanja sa stresom: suočavanje usmjereno na emocije ($n=16$, Cronbach $\alpha= 0,75$), usmjereno na problem ($n=16$, Cronbach $\alpha= 0,78$) te suočavanje izbjegavanjem ($n=16$, Cronbach

$\alpha=0,82$) - koje ima dvije dimenzije: distrakciju i socijalnu diverziju. Ispitanici odgovaraju na Likertovoj skali (1-5, 1=uopće ne, 5=u potpunosti da).

Zdravstvena anketa SF-36 (Ware i Sherbourne, 1992) - sadrži 36 čestica kojima se mjeri 8 aspekata zdravlja: tjelesno funkcioniranje (n=10, Cronbach $\alpha=0,89$), utjecaj tjelesnih problema na posao (n=4, Cronbach $\alpha=0,82$), tjelesna bol (n=2, Cronbach $\alpha=0,85$), generalno zdravlje (n=5, Cronbach $\alpha=0,42$), vitalnost (n=4, Cronbach $\alpha=0,79$), socijalno funkcioniranje (n=2, Cronbach $\alpha=0,68$), utjecaj emocionalnih problema na posao (n=3, Cronbach $\alpha=0,82$) te mentalno zdravlje (n=5, Cronbach $\alpha=0,75$). Na neka pitanja ispitanici odgovaraju na Likertovoj skali (1-5, 1=uopće ne, 5=izrazito), a na neka s da/ne.

Upitnik anksioznosti kao stanja i osobine ličnosti (STAI, Spielberger, 1983) - upitnikom se procjenjuje anksioznost kao stabilna crta ličnosti te kao trenutno stanje. Obje vrste anksioznosti mjere se s po 20 čestica (STAI-S, Cronbach $\alpha=0,42$; STAI-O, Cronbach $\alpha=0,56$). Ispitanici odgovaraju na Likertovoj skali (1-4, 1=uopće ne, 4=jako).

Upitnik o načinima suočavanja sa stresom (WOC, Lazarus i Folkman, 2011) - koristi se za procjenu procesa suočavanja, a ne dispozicija za suočavanje ili stabilnih stilova suočavanja. Sastoji se od 66 čestica koje čine osam ljestvica: suočavanje konfrontacijom (n=6, Cronbach $\alpha=0,58$), distanciranje (n=6, Cronbach $\alpha=0,64$), samokontrola (n=7, Cronbach $\alpha=0,47$), traženje socijalne podrške (n=6, Cronbach $\alpha=0,69$), prihvatanje odgovornosti (n=4, Cronbach $\alpha=0,69$), bijeg-izbjegavnje (n=8, Cronbach $\alpha=0,64$), plansko rješavanje problema (n=6, Cronbach $\alpha=0,53$) i pozitivna ponovna procjena (n=7, Cronbach $\alpha=0,63$). Ispitanici odgovaraju na Likertovoj skali (0-3, 0= nije primjenjivo ili nisam koristio, 3= koristio sam u velikoj mjeri).

Upitnici organizacijskih i operativnih izvora stresa (PSQ-Org i PSQ-Op, McCreary i Thompson, 2006) - mjeri dvije dimenzije policijskog stresa, operativni (n=20, Cronbach $\alpha=0,76$ i organizacijski (n=20, Cronbach $\alpha=0,78$). Ispitanici odgovaraju na Likertovoj skali (1-7, 1=nije stresno, 7=jako stresno).

Upitnik profesionalnog sagorijevanja (MBI, Maslach i Jackson, 1981) – sastoji se od 21 čestice koje čine tri skale: emocionalnu iscrpljenost (n=7, Cronbach $\alpha=0,68$), depersonalizaciju (n=7, Cronbach $\alpha=0,79$) i nezadovoljstvo vastitim postignućem (n=7, Cronbach $\alpha=0,80$). Ispitanici odgovaraju na Likertovoj skali (1-7, 1=nikad, 7=svaki dan).

Zadovoljstvo poslom i četiri aspekta zdravlja (opće, tjelesno, psihičko i zdravlje od ulaska u MUP) ispitani su uz pomoć tvrdnji koje su autori sastavili u svrhu istraživanja.

2.3. Postupak

U sva tri navrata ispitanici su ispunjavali upitnike u dogovorenom terminu za vrijeme nastave na Visokoj policijskoj školi. Jamčena im je tajnost podataka i mogućnost odustajanja od istraživanja bez posljedica. Nitko nije odustao ili nepotpuno ispunio upitnike.

3. REZULTATI

Deskriptivni podaci triju uzoraka prikazani su u tablici 1.

Tablica 1: Deskriptivni podaci osnovnih demografskih varijabli

Godina istraživanja	N	Dob (M)	Spol	Stož (M)
2011.	177	30,86, (SD=5,40)	M=79%, Ž=21%	9,91, (SD=5,21)
2012.	235	29,965, (SD=5,85)	M=75%; Ž=25%	9,523, (SD=4,97)
2013.	183	31,621, (SD=5,26)	M=80%; Ž=20%	10,63, (SD=5,50)

Budući da je u prvom navratu korišten upitnik koji je mjerio općenito policijski stres, bez izravne podjele na dio koji mjeri organizacijski i dio koji mjeri operativni stres, nije bilo moguće provođenje statističkih postupaka poput t-testa kojim bi se utvrdila razlika u doživljavanju dviju vrsti stresa kao ni provođenje postupaka u kojima bi se razlika među stresorima analizirala na temelju odnosa sa zavisnim varijablama. No napravljena je deskriptivna analiza prosječnih vrijednosti čestica koje su opisivale različite stresore. Podaci su prikazani u tablici 2. Prikazane su čestice na kojima su ispitanici zaokruživali od 3 (osrednje stresno) na više na Likertovoj skali (od 1 do 5) prilikom procjene koliko im je pojedini događaj, ukoliko su ga doživjeli, bio stresan. Također su prikazane čestice, odnosno stresori koje je doživjela većina ispitanika. Prema podacima se vidi da su na samom vrhu dva organizacijska stresora te da, iako ima i operativnih stresora pri vrhu najvećih prosječnih vrijednosti, da se organizacijski stresori poput nedostatka podrške nadređenih nalaze po procjeni stresnosti iznad operativnih stresora poput policijskih potjera ili rada s žrtvama nasilja i zlostavljanja.

Tablica 2: Deskriptivna obilježja čestica koje su mjerile dvije vrste stresora

Stresori	N	Min.	Max.	M	SD
bojazan od gubitka posla zbog pogreške*	119	1	5	4,13	,94
narušeni odnosi s rukovoditeljem*	97	1	5	3,99	1,05
ugroženost vlastitog života pri obavljanju zadatka	119	1	5	3,92	1,02
fizički napad na policijskog službenika	120	2	5	3,90	,89
neadekvatno vrednovanje posla*	165	1	5	3,90	1,09
nedostatak podrške nadređenih*	122	1	5	3,75	,99
preopterećenost poslom	144	1	5	3,74	,94
izloženost ljudskoj patnji	143	1	5	3,63	,98
izloženost tuđoj smrti tijekom obavljanja posla	113	1	5	3,63	1,02
vrijeđanje od strane građana	157	1	5	3,61	1,06
loša organizacija posla*	166	1	5	3,60	1,03
neadekvatna materijalna sredstva za rad*	159	1	5	3,58	1,11

prevelika odgovornost*	108	1	5	3,56	,979
niska profesionalna razina kolega suradnika*	142	1	5	3,54	1,10
suviše kratki rokovi za izvršenje posla*	141	1	5	3,52	1,08
tučnjave	112	1	5	3,36	,96
potjere	122	1	5	3,31	1,09
nemogućnost korištenja dnevnog odmora	123	1	5	3,31	1,19
prometne nesreće	100	1	5	3,28	1,19
rad sa žrtvama zlostavljanja, nasilja	94	1	5	3,24	,96
nedostatak mogućnosti za savjetovanje*	116	1	5	3,23	1,05
loši odnosi s kolegicama i kolegama*	76	1	5	3,21	,94
nedovoljno dobro određen opis pola*	136	1	5	3,18	1,04
nedostatak vremena*	139	1	5	3,17	1,00
upotreba sredstava prisile	127	1	5	3,07	,91

*čestice koje mjere organizacijske stresore

Da bi se ispitala razlika u procjenama doživljaja stresa između organizacijskih i operativnih stresora na podacima 2. i 3. istraživanja izračunati su t-testovi te je u oba dva slučaja pronađena statistički značajna razlika u procjenama dviju vrsti stresora, odnosno pokazalo se da ispitanici procjenjuju organizacijske stresore stresnijima od operativnih (tablica 3).

Tablica 3: Razlika u procjenama doživljaja stresa između organizacijskih i operativnih stresora

Istraživanje	Stresor	M	t	df	p
2.(2012.)	organizacijski	3,61	5,09	204	0,00**
	operativni	3,06			
3.(2013.)	organizacijski	3,00	3,90	100	0,00**
	operativni	2,73			

** p<0,01

Na podacima prikupljenim u drugom i trećem navratu provedene su multiple regresijske analize s organizacijskim i operativnim stresorima kao prediktorima i nekoliko različitih kriterija. Podaci svih značajnih regresijskih analiza prikazani su u tablicama 4 i 5.

Kod podataka prikupljenih u drugom navratu kriteriji su bili anksioznost (kao stanje i kao crta ličnosti) te izbjegavanje kao maladaptivni način suočavanja sa stresom. U slučaju kriterija anksioznosti kao trenutnog stanja pokazalo se da model s dvjema vrstama stresora kao prediktorima statistički značajno objašnjava 4% varijance kriterija, no samo su organizacijski stresori značajno doprinosili objašnjenju varijance kriterija. I kod anksioznosti kao crte ličnosti utvrđen je značajni doprinos objašnjenju varijance kriterija jedino kod organizacijskih stresora s tim da je model značajno objašnjavao 5% varijance kriterija. Organizacijski stres pokazao se jedinim značajnim prediktorom i u pogledu izbjegavanja kao načina suočavanja, a model je objašnjavao 3% varijance kriterija. Regresijski koeficijenti organizacijskih stresora kao prediktora bili su pozitivnog predznaka, što ukazuje na pozitivnu povezanost s kriterijima. Dakle, što je

veća razina organizacijskog stresa kod ispitanika je veća anksioznost (mjerena i kao crta ličnosti i kao trenutno stanje) te ispitanici više koriste izbjegavanje kao način suočavanja sa stresom.

Kod podataka prikupljenih u trećem navratu kriteriji u regresijskoj analizi bili su sagorijevanje (emocionalna iscrpljenost, depersonalizacija, zadovoljstvo vlastitim postignućem), zdravlje (opće, tjelesno, psihičko, od ulaska u MUP) te zadovoljstvo poslom. Organizacijski stres pokazao se jedinim značajnim prediktorom u slučaju emocionalne iscrpljenosti, psihičkog zdravlja i zdravlja od ulaska u MUP. Kod emocionalne iscrpljenosti model je objašnjavao 30% varijance kriterija, kod psihičkog zdravlja 17%, a kod zdravlja od ulaska u MUP 13%. Regresijski koeficijent organizacijskih stresora kod kriterija emocionalne iscrpljenosti je pozitivnog predznaka što upućuje na pozitivnu povezanost s kriterijem, odnosno da s porastom organizacijskog stresa raste i emocionalna iscrpljenost kod ispitanika. Glede dviju vrsti zdravlja kao kriterija, regresijski koeficijenti organizacijskih stresora su negativnog predznaka što upućuje na negativnu povezanost s varijablama zdravlja, odnosno da s porastom organizacijskog stresa opada kvaliteta zdravlja ispitanika.

Operativni stresori, bez doprinosa organizacijskih stresora, kao prediktori su se značajnima pokazali jedino u slučaju depersonalizacije i tjelesnog zdravlja. Kod depersonalizacije model je objašnjavao 22% varijance kriterija, a kod tjelesnog zdravlja 17%. Regresijski koeficijenti operativnih stresora glede depersonalizacije kao kriterija bio je pozitivnog predznaka što znači da su operativni stresori u pozitivnoj korelaciji s depersonalizacijom te da s porastom operativnog stresa raste i depersonalizacija kod ispitanika. Kod tjelesnog zdravlja kao kriterija, regresijski koeficijent operativnih stresora bio je negativnog predznaka što znači da je prediktor u negativnoj korelaciji s tjelesnim zdravljem te da s porastom operativnog stresa opada kvaliteta tjelesnog zdravlja kod ispitanika.

Glede zadovoljstva poslom kao kriterija, model nije značajno objašnjavao varijancu kriterija ($F_{(2,97)}=0,612, p>0,05$).

Tablica 4: Statistički značajni koeficijenti multiple regresije za prognozu pojedinih kriterija na temelju dvije vrste stresora

ZV	R	R ²	R ² _{kor}	df	F	p
anksioznost-stanje	,20	,04	,03	2, 19	4,42	,01*
anksioznost-ličnost	,23	,05	,04	2, 19	5,56	,00**
izbjegavanje	,18	,03	,02	2, 19	3,54	,03*
emocionalna iscrpljenost	,55	,30	,29	2, 98	21,86	,00**
depersonalizacija	,47	,22	,20	2, 98	13,99	,00**
psihičko zdravlje	,41	,17	,15	2, 98	10,24	,00**
zdravlje od ulaska u MUP	,36	,13	,11	2, 98	7,56	,00**
tjelesno zdravlje	,41	,17	,15	2, 98	10,09	,00**

* $p<0,05$ ** $p<0,01$

Tablica 5: Statistički značajni beta-koeficijenti za prediktoze (dvije vrste stresora) u prognozi pojedinih kriterija

ZV	Prediktori	Beta	t	p
anksioznost-stanje	organizacijski stresori	,16	2,26	,02*
	operativni stresori	,10	1,41	,16
anksioznost-ličnost	organizacijski stresori	,21	2,99	,00**
	operativni stresori	,05	,82	,41
izbjegavanje	organizacijski stresori	,17	2,42	,01*
	operativni stresori	,04	,56	,57
emocionalna iscrpljenost	organizacijski stresori	,38	3,37	,00**
	operativni stresori	,21	1,88	,06
depersonalizacija	organizacijski stresori	,21	1,80	,07
	operativni stresori	,29	2,42	,01*
psihičko zdravlje	organizacijski stresori	-,35	-2,80	,00**
	operativni stresori	-,08	-,70	,48
zdravlje od ulaska u MUP	organizacijski stresori	-,27	-2,14	,03*
	operativni stresori	-,11	-,92	,35
tjelesno zdravlje	organizacijski stresori	-,18	-1,49	,13
	operativni stresori	-,26	-2,09	,03*

*p<0,05 ** p<0,01

4. RASPRAVA

Na rezultatima prikupljenim u sva tri navrata ispitivala se razliku u doživljavanju organizacijskih i operativnih stresora, te su rezultati na sva tri uzorka pokazali da policajci stresnijim procjenjuju organizacijske stresore.

Deskriptivna analiza rezultata prikupljenih u prvom navratu (2011) pokazala je da se na samom vrhu prosječnih vrijednosti odnosno procjena nalaze organizacijski stresori poput narušenog odnosa s rukovoditeljem. No potrebno je za istaknuti da se i određeni operativni stresori poput ugroženosti vlastitog života nalaze pri vrhu procjena stresnosti čestica. Naravno da to ne iznenađuje i da je za očekivati, no zanimljivo je da se, laički gledano, oni klasični policijski stresori - poput izloženosti žrtvama nasilja i zlostavljanja ili sudjelovanje u potjerama po procjenama nalaze ispod organizacijskih stresora poput loše organizacije posla.

Nerijetko ljude van policijske profesije začuđuju ovakvi podaci, što dovodi do potpuno krive interpretacije i tumačenja. Često se navedeno tumači kao pokazatelj policijske okrutnosti i bezosjećajnosti. Oni koji nisu dio policijskog sustava teško razumiju da problemi s papirologijom ili s nadređenima mogu biti iznad izloženosti ljudskoj patnji. Njih očekivano iznenađuje podatak da policajci stresnijim procjenjuju organizacijske stresore od operativnih. No tu se zapravo samo radi o nedovoljno dobrom poznavanju prirode policijskog posla. Čine se logičnim očekivanja da će rad s najgorim od ljudskog društva u obliku izloženosti nasilju, smrti, žrtvama nasilja i zlostavljanja te ugroženosti vlastitog života policajci doživljavati gorim od sukoba s nadređenima, kolegama, neadekvatne opreme ili neorganizacije posla. No ono što laici ne znaju, a

što policajci u analizama najčešće ističu - je činjenica da su oni bar djelomično pripremljeni na operativne stresore, a i s godinama iskustva su navikli na njih (Evans i Coman, 1993; prema Stephens i Pugmire, 2008; Hart, Wearing i Heady, 1995). Policajce se tijekom obuke ne priprema na organizacijske tegobe na koje će nailaziti u svom poslu niti oni očekuju da će ih npr. prilikom operativnog stresa poput ugroženosti vlastitog života u kriznim intervencijama dodatno opterećivati organizacijski stresor poput neadekvatne opreme koja dodatno i značajno otežava ionako tešku situaciju. Policajci znaju što očekivati od svog posla čija je priroda po mnogočemu drugačija od mnogih drugih zanimanja. Tijekom svoje naobrazbe i školovanja pripremaju se na ono što ih očekuje u njihovom zanimanju. Točnije, djelomično su pripremljeni budući da ponekad bez obzira i na pripremu i iskustvo ne mogu uvijek biti potpuno spremni na sve operativne stresore, što ne umanjuje njihovu sposobnost obavljanja posla u datom trenutku, ali može ostaviti zdravstvene posljedice ukoliko ih se pravilno psihosocijalno ne zbrinjava nakon izloženosti istome.

S druge strane, policajci su statistički češće izloženi organizacijskim u usporedbi s operativnim stresorima. Istraživanja pokazuju da policajci nisu ni blizu toliko izloženi npr. pucnjavi koliko laici to očekuju i zamišljaju (Brown i Campbell, 1990).

Policajci koji su pak češće zbog određenog radnog mjesta izloženi operativnim stresorima i teškim slučajevima, češće će procijeniti te događaje i stresore kao gore i stresnije od organizacijskih. Sasvim je očekivano da službenici, koji prethodno doživljavaju ili su doživjeli, procjenjuju stresore suprotno od do sada opisanog. Naime, ukoliko bi većina policajaca bila izložena češće ili bar jednako učestalo operativnim stresorima kao i organizacijskim, rezultati ovih ali i svih ostalih istraživanja zasigurno bi bili potpuno drugačiji, odnosno prosječna procjena operativnog stresa bi sigurno bila iznad procjene organizacijskog stresa. Ali generalno gledajući, policijski službenici su statistički rjeđe izloženi operativnim stresorima te su generalno pripremljeniji na većinu operativnih stresora, stoga dobivene procjene ispitivanih uzoraka, kao i mnogih drugih istraživanja (npr. Zhao, He i Lovrich, 2002; Manzoni i Eisner, 2006., Collins i Gibbs, 2003) - ne iznenađuju.

Dalje, pronađen je značajni doprinos organizacijskih stresora, bez značajnog doprinosa operativnih kod kriterija: anksioznosti (i kao stanja i kao crte ličnosti), izbjegavanja, emocionalne iscrpljenosti, psihičkog zdravlja i zdravlja od ulaska u MUP. Što su prisutniji organizacijski stresori, odnosno što su im ispitanici češće izloženi – to je veća razina anksioznosti, ispitanici češće koriste izbjegavanje kao suočavanje s njima, emocionalno su iscrpljeniji te im se psihičko zdravlje pogoršava kao i zdravlje od ulaska u policijsku službu. Rezultati su u skladu s očekivanjima i istraživanjima navedenim u uvodnom dijelu - glede stresa i njegovih posljedica.

Doron i sur. (2013) detaljno su razradili model povezanosti anksioznosti kao posljedice ali i uzroka veće razine stresa, koji je ovim istraživanjem djelomično i potvrđen. Istraživanja dosljedno ukazuju na negativnu povezanost različitih oblika zdravlja i stresa općenito (Cohen, Janicki-Deverts, Miller, 2007; Cohen i sur., 2011), te je očekivano da će svi ili bar neki od četiri ispitivana aspekta zdravlja biti povezani bilo s organizacijskim ili operativnim stresorima. Na prvi pogled malo iznenađuje povezanost emocionalne iscrpljenosti i organizacijskih stresora. Naime, emocionalna iscrpljenost povezuje se s emocionalnom disonancijom koja podrazumijeva nesklad između osjećaja u nama i onih koje izražavamo na van (Bakker i Heuven, 2006), a ona je posljedica brojnih faktora koji pritišću zaposlenika da se identificira sa svojom ulogom na poslu i drži emocije pod kontrolom. Najčešće se kod tzv. pomagajućih profesija od zaposlenika traži prikladno emocionalno reagiranje u određenim situacijama (npr. medicinske sestre moraju uvijek biti smirene, ljubazne i spremne pomoći; policajci neutralni i stabilni...). Od policajaca se konstantno traži pokazivanje "pravih" emocija u svrhu održavanja profesionalnosti, a ponekad policijsko zanimanje zahtjeva istodobno pokazivanje različitih emocija (strogoća i autoritet prema počinitelju, empatija prema žrtvi). Prema opisu organizacijskih i operativnih stresora, prethodno navedeno više odgovara operativnim stresorima. No

emocionalna iscrpljenost jedna je od tri facete sagorijevanja, a sagorijevanje je vezano za kronične stresore – stresore manjeg intenziteta ali dužeg trajanja (Sandström i sur., 2005). Organizacijski stresori po kategorizaciji odgovaraju kroničnim stresorima, dok operativni češće zadovoljavaju kriterije traumatskih (kratkotrajni i intenzivni). S te strane gledano, ne iznenađuje povezanost emocionalne iscrpljenosti upravo s organizacijskim stresorima. No veoma zanimljiva je povezanost češćeg korištenja izbjegavanja kao mehanizma suočavanja prilikom izloženosti organizacijskim stresorima. Taj mehanizam podrazumijeva misaono i ponašajno izbjegavanje i negiranje postojanja problema (Hudek i Knežević, 2005). Od svih načina suočavanja ono je povezano s nagorim zdravstvenim ishodima i posljedicama (Holahan, Moos, Holahan, Brennan i Schutte, 2005; Culver, Arena, Antoni i Carver, 2002; Futa i sur., 2003). Već je, u uvodnom dijelu, opisano suočavanje sa stresom kod policijskih službenika. Očekivali smo da će operativni, a ne organizacijski stresori biti povezani s izbjegavanjem kao suočavanjem. Naime izbjegavanje se češće veže za stresore traumatske prirode (Tiet i sur., 2006). Lakše je razgovarati o situacijama koje je doživjela većina ljudi i koje većina ljudi može razumjeti, poput organizacijskih stresora. Mnogo je faktora koji pridonose manjem emocionalnom otvaranju prilikom doživljavanja nesvakidašnjih i intenzivnih situacija – od straha od nerazumijevanja i reakcije sugovornika do izbjegavanja sažalijevanja kao i nelagode zbog pokazivanja vlastite ranjivosti i osjećaja. No izbjegavanje obuhvaća i ponašajnu komponentu – fizičko izbjegavanje izvora nelagode – moguće je da u tome leži objašnjenje dobivenog rezultata. Ukoliko su organizacijski stresori nerješivi, npr. ukoliko se radi o sukobima s nadređenima ili kolegama, vjerojatno je policijskim službenicima lakše pribjeći zaobilazanju i izbjegavanju nego li konfrontaciji. Osim toga, model s izbjegavanjem kao kriterijem objašnjavao je najmanji postotak varijance kriterija što znači da mnogo drugih faktora, mimo organizacijskih stresora, pridonosi objašnjenju korištenja izbjegavanja kao načina suočavanja.

Operativni stresori su jedino kod depersonalizacije i tjelesnog zdravlja značajno doprinosili objašnjenju varijance, bez doprinosa organizacijskih stresora. Dakle, s većom izloženosti operativnim stresorima razina depersonalizacije kod ispitanika raste, a tjelesno zdravlje opada. Dobiveni rezultat glede depersonalizacije je u skladu s očekivanjima. Naime, depersonalizacija i dehumanizacija kao faceta sagorijevanja podrazumijeva odnos prema klijentima i ljudima općenito kao prema objektima, te negativan, ciničan pristup ljudima (Schaufeli i Enzmann, 1998; prema Bakker i Heuven, 2006) te se kod policajaca nerijetko manifestira kroz povećanu upotrebu sile i agresije te manjak sažaljenja prema žrtvama i vjerovanju da su zaslužile patnju (Mealer i sur., 2009; prema Walsh, Taylor i Hastings, 2012). Česta izloženost operativnim stresorima poput izloženosti ljudskoj patnji, smrti i zlostavljanju doprinosi sagorijevanju policajaca koje se pak može manifestirati kroz prethodno navedeno. Negativna povezanost tjelesnog zdravlja i operativnih stresora je očekivana, no očekivana je bila značajna povezanost i s organizacijskim ili čak samo s organizacijskim stresorima. Naime, kronični stresori, a to su u ovom slučaju organizacijski, češće su povezani s tjelesnim posljedicama stresa (Rosengren i sur., 2004; Cohen, Janicki-Deverts, Miller, 2007; Cohen i sur., 2011).

Nedostatak istraživanja prije svega je instrument korišten u prvom istraživanju, kojim je mjereno policijski stres. Upitnik je mjerio stres općenito, a ne zasebno organizacijski i operativni dio. Dalje, iako su sva tri uzorka prema raspodjeli radnih mjesta kao i spolnoj zastupljenosti generalno odgovarali policijskoj populaciji u Hrvatskoj, ispitivanje je provedeno na studentima. Svi su ispitanici bili aktivni policijski službenici no zajednička osobina bila im je nastavak edukacije koju se treba imati na umu prilikom interpretacije i generalizacije rezultata.

Ovo je istraživanje kao i mnoga druga potvrdilo da policajci stresnijim procjenjuju organizacijske u usporedbi s operativnim stresorima. No važniji doprinos istraživanja je daljnja analiza navedene razlike kroz ispitivanje povezanosti dvaju stresora s različitim kriterijskim varijablama kao negativnim posljedicama stresa. U pregledu literature ne nailazi se na istraživanje koje je na taj način ispitalo razliku među

policijskim stresorima. Glede daljnjeg istraživanja, bilo bi dobro detaljnije ispitati odnos dviju vrsti stresora i izbjegavanja kao načina suočavanja, zbog već navedenih razloga.

I konačno potrebno je naglasiti da, iako se organizacijski stresori procjenjuju gorima, da su upravo oni pod kontrolom sustava. Točnije, oni proizlaze iz samog sustava stoga ih se i može mijenjati. Veoma je zabrinjavajuće da pored operativnih stresora policajci generalno gorim doživljavaju organizacijske. Pored izloženosti različitim operativnim opasnostima dodatno ih ugrožavaju organizacijski problemi. Ionako težak operativni dio posla dodatno im otežavaju stresori (npr. neadekvatna oprema) koji time doprinose još većem riziku. Operativni stresori, koliko god jesu zahtjevni, nisu pod kontrolom policajaca, bar ne do trenutka postupanja. Činjenica da će netko danas ili u budućnosti počinuti teško kazneno djelo nije i ne može biti pod kontrolom službenika. Odjeli za prevenciju zasigurno doprinose smanjenju određenih pojava, no generalno gledajući, loše pojave u društvu nisu pod kontrolom policajaca koji djeluju protiv njih. Stres zaposlenika kroz odsustva, bolovanja, pogreške, nekvalitetno obavljanje posla i smanjenu produktivnosti financijski ugrožava organizacije u kojima zaposlenici rade, i to mnogo više od sustavnog provođenja edukacije i tretmana. Naime, procjenjuje se da je čak 85% ozljeda na poslu uzrokovano stresom, a primjerice u Kanadi se godišnje potroši i do 35 milijuna dolara na posljedice psihičkih tegoba uzrokovanih stresom na poslu (smanjena produktivnost, troškovi bolovanja itd.), (Tangri, 2003). Nije teško zaključiti kako je financijski korisnije posvetiti se prevenciji stresa i sagorijevanja te tretmanu policajaca kao i uvesti organizacijske promjene koje će dovesti do smanjenja izloženosti organizacijskim stresorima.

Na žalost i danas se, iako mnogo manje - zbog educiranosti i obrazovanja, nailazi na stavove o nadljudskoj čvrstoći i otpornosti na stres kod zanimanja poput policijskog. Nepotrebno je iznositi dokaze protiv navedenog budući da se već odavno potvrdilo i opetovano se kroz psihoneuroimunološka i neurokemijska istraživanja svakodnevno potvrđuje koliko je stres loš za zdravlje - kako policajaca tako i ostatka ljudi. Svim su zanimanja na neki način svojstvene karakteristike po kojima su zaposlenici međusobno slični te različiti od ostatka populacije, prvenstveno gledajući crte ličnosti. Policajci trebaju, s obzirom na crte ličnosti, biti npr. emocionalno stabilniji od ostatka populacije. No rijetko će osoba, bez obzira na npr. niski rezultat na mjeri neuroticizma (kao prediktora stabilnijem reagiranju u stresnim situacijama) ostati imuna na posljedice stresa u zanimanjima poput policijskog u kojima je izloženost stresu mnogo veća i učestalija nego li u većini drugih zanimanja. Ljudi se rađaju te kroz interakciju s okolinom stječu i različito oblikuju crte ličnosti i karaktera, čime neki postaju otporniji i stabilniji na stresne situacije i obrnuto. No nitko, uključujući i policijske službenike, po rođenju ne dobiva adekvatno znanje i otpornost na učestalu izloženost stresu. Stoga je od velike važnosti poraditi na smanjenju onog izvora stresa koji jest pod kontrolom sustava - organizacijskog, dok se izloženost operativnim stresorima može ublažiti adekvatnim psihosocijalnim tretmanima službenika.

5. ZAKLJUČAK

Istraživanje je pokazalo da policajci značajno stresnijim procjenjuju organizacijske stresore te da organizacijski stresori statistički značajno doprinose objašnjenju varijance anksioznosti (stanje i crta ličnosti), izbjegavanja, emocionalne iscrpljenosti, psihičkog zdravlja i zdravlja od ulaska u MUP, bez značajnog doprinosa operativnih stresora. Operativni stresori su statistički značajno doprinosili objašnjenju varijance depersonalizacije i tjelesnog zdravlja, bez značajnog doprinosa organizacijskih stresora.

LITERATURA

- Anshel, M.H. (2000). A Conceptual Model and Implications for Coping with Stressful Events in Police Work. *Criminal Justice and Behavior*, 27, 375 -385.
- Bakker, A.B. i Heuven, E. (2006). Emotional Dissonance, Burnout, and In-Role Performance Among Nurses and Police Officers. *International Journal of Stress Management*, 13, 423–440.
- Brown, J.M. i Campbell, E.A. (1990). Sources of occupational stress in the police. *Work & Stress: An International Journal of Work, Health & Organisations*, 4, 305 – 318.
- Chandola, T., Brunner, E., Marmot, M. (2006). Chronic stress at work and the metabolic syndrome: prospective study. *British medical journal*, 4, 521-525.
- Cohen, S., Janicki-Deverts, D., Miller, G.E. (2007). Psychological stress and disease. *Psychological and Cognitive Sciences*, 4, 1685–1687.
- Cohen, S., Janicki-Devertsa, D., Doyleb, W.J., Millerc, G.E., Frankd, E., Rabine, B.S. i Turner, R.B. (2011). Chronic stress, glucocorticoid receptor resistance, inflammation, and disease risk. *Psychological and Cognitive Sciences*, 5, 1685–1687.
- Collins, P.A., Gibbs, A.C. (2003). Stress in police officers: a study of the origins, prevalence and severity of stress-related symptoms within a county police force. *Occupational medicine*, 53, 256-264.
- Culver, J.L., Arena P.L., Antoni, M.H.; Carver, C.S. (2002). Coping and distress among women under treatment for early stage breast cancer: comparing african Americans, hispanics and non-hispanic whites. *Psycho-Oncology*, 11, 495–504.
- Doron, J., Thomas – Ollivier, V., Vachon, H., Fortes – Bourbousson, M. (2013). Relationship between cognitive coping, self – esteem, anxiety and depression: A cluster – analysis approach. *Personality and Individual Differences*, 55, 515 – 520.
- Dowler, K. i Arai, B. (2008). Stress, gender and policing. The impact of perceived gender discrimination on symptoms of stress. *International Journal of Police Science and Management*, 10, 123 – 135.
- Endler, N. S., Parker, J.D.A. (1990). Multidimensional Assessment of Coping: A Critical Evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 844-854.
- Futa, K.T., Nach, C.L., Hansen, D.J., Garbin, C.P. (2003). Adult Survivors of Childhood Abuse: An Analysis of Coping Mechanisms Used for Stressful Childhood Memories and Current Stressors. *Journal of Family Violence*, 18, 227–239.
- Gershon, R.R., Lin, S., Li, X. (2002). Work stress in aging police officers. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 44, 160-7.
- Grillon, C., Duncko, R, Covington, M.F., Kopperman, L. i Kling, M.A. Acute stress potentiates anxiety in humans. *Biological Psychiatry*, 62, 1183–1186.
- Gu, J.K., Charles, L.E., Burchfiel, C.M, Andrew, M.E., Violanti, J.M. (2011). Cancer Incidence Among Police Officers n a U:S: Northeast Region: 1976 – 2006. *International Journal of Emergency Mental Health*, 13, 279 – 289.
- Hart PM, Wearing AJ, Headey B: Police stress and well-being:integrating personality, coping and daily work experiences. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 68, 133-156.
- Hartley, T.A.; Burchfiel, C.M., Fekedulegn, D., Andrew, M.E., Violanti, J.M. (2011). Health Disparities in Police Officers: Comparisons to the U.S. General Population. *International Journal of Emergency Mental Health*, 4, 125-132.
- Holahan, C.J., Moos, R.H., Holahan, C.K., Brennan, P.L., Schutte, K.K. (2005). Stress generation, avoidance coping, and depressive symptoms: a 10-year model. *J Consult Clin Psychol*. 73, 658–666.
- Hudek - Knežević, J., Kardum, I. (2005). *Stres i tjelesno zdravlje*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

- Hunnur, R.R; Bagali, M.M., Sudarshan, S. (2014). Cause and effect of workplace stress among police personnel: an empirical study. *International Journal of Management and Research and Business Strategy*, 3, 451-462.
- Lazarus, R. S., Folkman, S. (2004). *Stres, procjena i suočavanje*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lazarus, R.S., Folkman, S. (2011). *Priručnik za Upitnik načina suočavanja sa stresom WOC*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Manzoni, P., Eisner, M. (2006). Violence between the police and the public: influences of work – related stress, job satisfaction, burnout and situational factors. *Criminal Justice and Behavior*, 33, 613 – 645.
- Maslach, C., Jackson, S.E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of occupational behaviour*, 2, 99-113.
- Maslach, C., Schaufeli, W.B., Leiter, M.P. (2001). Job Burnout. *Annual Review Of Psychology*. 52, 397–422.
- Maslach, C. (2003). Job Burnout -New Directions in Research and Intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 12, 117-124.
- Matthews, K.A.; Brooks B., Gump, M.P.H. (2002). Chronic Work Stress and Marital Dissolution Increase Risk of Posttrial Mortality in Men From the Multiple Risk Factor Intervention. *Archives of Internal Medicine*, 162, 309-315.
- McCreary, D., Thompson, M. (2006). Development of two reliable and valid measures of stressors in policing: the operational and organizational police stress questionnaires. *International Journal of Stress Management*, 13, 494-518.
- McEwen, B.S., Eiland, L., Hunter, R.G., Miller, M.M. (2011). Stress and anxiety: Structural plasticity and epigenetic regulation as a consequence of stress. [Neuropharmacology, 62, 3–12](#).
- Michinov, N. Social Comparison, Perceived Control, and Occupational Burnout *Applied Psychology: An International Review*, 54, 171-183.
- Newman, D. W., Rucker-Reed, M. L. (2004). Police stress, state-trait anxiety, and stressors among U.S. Marshals. *Journal of Criminal Justice*, 32, 631-341.
- Novaes Lipp, M.E. (2009). Stress and Quality of Life of Senior Brazilian Police Officers. *The Spanish Journal of Psychology*, 12, 593-603.
- Patterson, G.T. (2003). Examining the effects of coping and social support on work and life stress among police officers. *Journal of Criminal Justice*, 31, 215 – 226.
- Petz, B., (2005). *Psihologijski riječnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- [Rosengren, A.](#), [Hawken, S.](#), [Ounpuu, S.](#), [Sliwa, K.](#), [Zubaid, M.](#), [Almahmeed, W.A.](#), [Blackett, K.N.](#), [Sitthiamorn, C.](#), [Sato, H.](#), [Yusuf, S.](#) (2004). Association of psychosocial risk factors with risk of acute myocardial infarction in 11119 cases and 13648 controls from 52 countries (the INTERHEART study): case-control study. *Lancet*, 364, 21-32.
- Sandström, A., Nyström Rhodin, I., Lundberg, M., Olsson, T. (2005). Impaired cognitive performance in patients with chronic burnout syndrome. *Biological Psychology*, 69, 271-279.
- Schneiderman, N., Ironson, G. Siegel, S.D. (2005). STRESS AND HEALTH: Psychological, Behavioral, and Biological Determinants, *Annual Review of Clinical Psychology*, 2, 607–628.
- Shane, J.M. (2010). Organizational stressors and police performance. *Journal of Criminal Justice*, 38, 807-18.
- Spielberger, C.D., Gorsuch, R.L., Lushene, P.R., Vagg, P.R., Jacobs, G.A (1983). *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory*. Consulting Psychologists Press, Inc.
- Stephens, C., Pugmire, L.A. (2008). Daily organisational hassles and uplifts as determinants of psychological and physical health in sample of New Zealand police. *International Journal of Police Science & Management*, 10, 179-191.
- Stinchcomb, J.B. (2004) Searching for stress in all the wrong places: combating chronic organizational stressors in policing. *Police Practice and Research*, 5, 259–277.

- Tangri, R. P. (2003). *What Stress Costs*. Halifax: Chrysalis Performance Strategies Inc.
- Thaker, P.H., Lutgendorf, S.K. i Sood, A.K. (2007). The Neuroendocrine Impact of Chronic Stress on Cancer. *Cell Cycle*, 6, 430-433.
- Tiet, Q.Q., Rosen, C., Cavella, S., Moos, R.H., Finney, J.W., Yesavage, J. (2006). "Coping, symptoms, and functioning outcomes of patients with post-traumatic stress disorder". *Journal of Traumatic Stress*, 19, 799–811.
- Violanti, J.M. (2011). Introduction to Special Issue: Stress and Health in Law Enforcement. *International Journal of Emergency Mental Health*, 13, 45-56.
- Walsh, M., Taylor, M. i Hastings, V. (2013). Burnout and Post Traumatic Stress Disorder in the Police: Educating Officers with the Stilwell TRiM Approach. *Oxford Journals – Law – Policing*, 7, 165 – 175.
- Ware, J.E., Sherbourne, C.D. (1992). The MOS 36-item short-form health survey (SF-36): I. Conceptual framework and item selection. *Medical care*, 30, 473-483.
- Zhao, J., S., He, N., Lovrich, N. (2002). Predicting five dimensions of police officer stress. Looking more deeply into organizational settings for sources of police stress. *Police Quaterly*, 5, 43-62.

Ivana Glavina Jelaš

Joško Vukosav

Dunja Korak

TWO TYPES OF STRESSORS IN POLICE OCCUPATION – WHICH ONE IS WORSE?

Summary

The aim of this study in which data were collected in three occasions (2011; 2012; 2013) by testing different samples with different questionnaires was examination of differences between two types of police stressors: organizational and occupational ones in relation to health, anxiety, stress, coping mechanisms, burnout and job satisfaction. Participants were police officers (N₁=177; N₂=235; N₃=183). The following questionnaires were used: Coping Inventory for Stressful Situations (CISS), SF-36 Health Survey, The Stait-Trait Anxiety Inventory (STAI), Ways of coping questionnaire (WOC), Organizational Police Stress Questionnaire (PSQ-Org), Operational Police Stress Questionnaire (PSQ-Op), Maslach Burnout Inventory (MBI). Job satisfaction was measured with a scale developed for this research. The results showed that police officers are under significantly greater organizational rather than operative stress. Results also showed that organizational stressors were only significant predictors in regression models with following criteria: anxiety (as state and personality trait) avoidance, emotional exhaustion, mental health and health since becoming police officer. Operational stressors were significant predictors, without significant contribution of organizational stressors, only regarding depersonalization and physical health.

Key words: *stress, police officers, health, anxiety, burnout, coping mechanisms*

Davor Labaš³²⁷Davor Štrk³²⁸

ZNAČENJE UTVRĐIVANJA CILJEVA U POLICIJSKOJ ORGANIZACIJI – OSVRT NA CILJEVE I NJIHOVU ULOGU U NEKIM SEGMENTIMA POLICIJSKOG POSTUPANJA

Sažetak

Svaka organizacija usmjerena je na ostvarivanje unaprijed utvrđenih ciljeva. Ciljevi organizacija u području državne uprave, odnosno tijela državne uprave kao što je Ministarstvo unutarnjih poslova RH usmjereni su na ostvarenje misije i vizije napretka u svom području djelokruga. Ciljevi se određuju na strateškoj, taktičkoj i operativnoj razini. Ostvaruju se kroz poslovne procese na različitim razinama organizacije. U radu polazimo od hipoteze da su ciljevi unutar Ministarstva unutarnjih poslova određeni na svim razinama policijske organizacije, međusobno su usklađeni, određuju taktiku policijskog postupanja, utječu na utvrđivanje rizika i svrha su nadzorne funkcije.

Provjeravajući postavljenu hipotezu pomoću deskripcije i elaboracije glavnih aktivnosti na primjeru policijske operacije prikazuje se način utvrđivanja ciljeva, identificiranje glavnih rizika, povezanost ciljeva, rizika i pojedinih mjera i radnji u funkciji internih kontrola kojima raspolaže policijski sustav. Također, izložimo važnost utvrđivanja ciljeva u odnosu na rad tima u policijskoj organizaciji, mjerenje uspješnosti rada u policijskoj organizaciji, održavanja radnih sastanaka i druge utjecaje utvrđenih ciljeva na rad u policijskoj organizaciji.

Ključne riječi: *ciljevi u policijskoj organizaciji, taktički ciljevi policijskog postupanja, značajnost ciljeva.*

1. UVOD

Ciljevi su željeno stanje, pozicija ili rezultat pojedinaca, grupa ili cjelokupne organizacije u nekom vremenskom trenutku (Sikavica, Bahtijarević-Šiber, Pološki Vokić, 2008, 155.). S obzirom na vremenski trenutak većina autora ciljeve dijeli na kratkoročne, srednjoročne i dugoročne. Osim podjele na osnovi vremenske dimenzije, ciljevi se mogu podijeliti na hijerarhijske razine, i to na strategijsku, taktičku i operativnu razinu. Utvrđivanje ciljeva znači da se kroz različite hijerarhijske razine stvaraju mjerljive odrednice praćenja ostvarenja ciljeva.

Strategijsku razinu ciljeva određuju menadžeri najviše razine. Ovi ciljevi su operacionalizacija utvrđene vizije i misije organizacije. Taktička razina ciljeva povezana je s realizacijom strateških ciljeva. Odnose se na planove, programe i projekte koji se trebaju provesti najčešće u srednjoročnom razdoblju. Operativni ciljevi su ciljevi pojedinih manjih ustrojstvenih jedinica, radnih grupa i pojedinaca. Karakterizira ih da su kratkoročni i da su za njihovo ostvarivanje odgovorni menadžeri najniže razine.

Svaka organizacija usmjerena je na ostvarenje svojih ciljeva. Za ostvarenje ciljeva u svakoj organizaciji služe poslovni procesi. Na primjeru ciljeva u Ministarstvu unutarnjih poslova razmotrit ćemo jesu li ciljevi određeni na svim razinama, imaju li sve karakteristike dobro utvrđenih ciljeva i koji je značaj tako određenih ciljeva za policijsko postupanje.

³²⁷ Davor Labaš, predavač na Visokoj policijskoj školi, MUP RH, e-mail: dlabas@fkz.hr

³²⁸ Mr. sc. Davor Štrk, viši predavač na Visokoj policijskoj školi, MUP RH, e-mail: dstrk@fkz.hr

Različiti autori u svojim radovima iznose poželjne karakteristike dobro utvrđenih ciljeva. Kao polaznu osnovu možda je najbolje koristiti se skraćenicom SMART (*specific, measurable, aligned, reachable, time bound*) (Sikavica, Bahtijarević-Šiber, Pološki Vokić, 2008, 160.).

Specifičnost (*specific*) ciljeva znači da cilj koji odredimo treba biti prepoznatljiv. On ne smije biti previše općenit nego jasan, konkretan. Nerazumljiv cilj može izazvati nesnalaženje i nedoumicu kod izvršitelja.

Mjerljiv (*measurable*) podrazumijeva da cilj koji želimo ostvariti možemo valorizirati, mjeriti koliko smo se približili ostvarenju našeg cilja. To znači da postoje određeni „koraci“ ili „stepenice“ koje nam pokazuju jesmo li cilj ostvarili u potpunosti, djelomično ili se nismo primakli ostvarenju našeg cilja. Cilj bi trebao imati jasan put svog ostvarenja. Kontrolne točke na tom putu trebaju biti jasno određene.

Usklađen (*aligned*) podrazumijeva da ciljevi budu usklađeni vertikalno i horizontalno. Horizontalna usklađenost znači da ciljevi pojedinih dijelova organizacije budu sadržajno sukladni. Oni se moraju međusobno nadopunjavati. Vertikalna usklađenost ciljeva zahtijeva da su usklađene hijerarhijske razine u postizanju dugoročnih ciljeva organizacije, strategijska, taktička i operativna (Sikavica, Bahtijarević-Šiber, Pološki Vokić, 2008, 160.).

Realan (*reachable*) pretpostavlja da su ciljevi dostižni, da su u skladu s mogućnostima pojedine organizacije, ustrojstvene jedinice, radnog tima ili pojedinca unutar same organizacije. Cilj mora biti izazovan, tako da motivira onoga tko ga želi ostvariti. Prenisko određeni cilj ne pokreće potrebna znanja i vještine na zadovoljavajuću razinu. Također, previsoko određeni cilj može djelovati demotivirajuće na izvršitelje odnosno na članove pojedinog tima.

Daljnja komponenta koja je bitna za određivanje ciljeva je vremenska određenost ostvarenja cilja. Također i povratne informacije o napretku u ostvarivanju cilja moraju biti vremenski periodično određene, one moraju omogućiti kvalitetan tijek praćenja napretka u ostvarivanju cilja.

2. CILJEVI U POLICIJSKOJ ORGANIZACIJI

2.1. Hijerarhijske razine ciljeva

Ciljevi organizacija u području državne uprave, odnosno tijela državne uprave kao što je Ministarstvo unutarnjih poslova, rezultat su nastojanja da organizacija ispuni svoju osnovnu misiju i viziju napretka na svom području djelokruga. Djelokrug Ministarstva unutarnjih poslova određen je člankom 8. Zakona o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih središnjih tijela državne uprave³²⁹ te drugim posebnim zakonom.

Misija Ministarstva unutarnjih poslova, Državne uprave za zaštitu i spašavanje, Hrvatske vatrogasne zajednice i Hrvatskog centra za razminiranje su zaštita i spašavanje života, osobnog integriteta i imovine, sa svrhom da stanje javnog reda, sigurnosti i pripravnosti bude na najvišoj mogućoj razini (Strateški plan Ministarstva unutarnjih poslova i drugih institucija u funkciji zaštite i spašavanja za razdoblje 2015-2017, 2).

Vizija Ministarstva unutarnjih poslova, Državne uprave za zaštitu i spašavanje, Hrvatske vatrogasne zajednice i Hrvatskog centra za razminiranje je težnja da se održe takvi uvjeti u društvu gdje će se građani osjećati slobodni, sigurni, zaštićeni i zbrinuti od svih oblika nasilja, nesretnih slučajeva, prirodnih i tehničko-tehnoloških velikih nesreća i katastrofa, a trend negativnih pojava, događaja i posljedica kretao bi se prema nultoj točki ugrožavanja (Strateški plan Ministarstva unutarnjih poslova i drugih institucija u funkciji zaštite i spašavanja za razdoblje 2015-2017, 2).

³²⁹ Narodne novine br. 150/11., 22/12., 39/13., 125/13., 148/13., čl.8.

Usklađenost ciljeva mora se ostvariti na svim hijerarhijskim razinama. Ciljevi se i u području državne uprave, odnosno policijske organizacije kao dijela državne uprave određuju na strategijskoj, taktičkoj i operativnoj razini organizacije. To znači da taktički ciljevi pojedinih ustrojstvenih jedinica kao što su uprave, policijske uprave, sektori, kroz ciljeve svojih programa i projekata razrađuju strateške ciljeve cjelokupne policijske organizacije odnosno MUP-a.

Na strategijskoj razini ciljeve u organizaciji određuje upravljačka struktura koja ciljevima mora osigurati povezanost i usklađenost organizacije s okolinom (općom, specifičnom i unutarnjom). Upravljanje je funkcija koja se sastoji od definiranja misije, strategije, politike i ciljeva organizacije.

U području državne uprave funkcija upravljanja prema Zakonu o sustavu državne uprave³³⁰ je u nadležnosti ministra koji predstavlja ministarstvo i upravlja njegovim radom. Također njegovo je pravo i obveza da provodi utvrđenu politiku Vlade. Iz tog razloga njegova je obveza da zajedno s ostalim članovima upravljačke strukture postavlja strateške ciljeve cjelokupne organizacije. Zakon o sustavu unutarnjih financijskih kontrola u javnom sektoru³³¹ propisuje, među ostalim, odgovornost čelnika korisnika proračuna za postavljanje i ostvarivanje ciljeva, djelotvorno upravljanje povezanim rizicima te za uvođenje prikladnih i učinkovitih unutarnjih kontrola u skladu sa zakonom i međunarodnim standardima za unutarnju kontrolu (Smjernice za provedbu procesa upravljanja rizicima kod korisnika proračuna, 3). Na taj način čelnik tijela usmjerava rad svih dijelova organizacije radi ostvarenja ciljeva i brine o njihovom zakonitom provođenju.

Na strateškoj razini ciljevi u Ministarstvu određeni su Strateškim planom Ministarstva unutarnjih poslova i drugih institucija u funkciji zaštite i spašavanja (2015.-2017.)³³². Strateškim planom Ministarstva jasno su određeni sljedeći opći ciljevi:

Cilj 1. Smanjiti opasnosti od kažnjivih ponašanja.

Cilj 2. Smanjiti opasnosti i posljedice od prirodnih i tehničko-tehnoloških velikih nesreća i katastrofa.

Za ostvarenje strateškog cilja „Smanjiti opasnost od kažnjivih ponašanja“ služe mnogobrojni procesi u MUP-u. Neki su u direktnoj a neki u indirektnoj vezi s ostvarenjem ovoga cilja, neki su operativni, neki logistički, ali svaki od tih procesa ima svoj cilj koji mora biti kompatibilan sa strateškim ciljem policijske organizacije.

Na glavnom cilju: „Smanjiti opasnost od kažnjivih ponašanja“ razmotrit ćemo metodologiju utvrđivanja i realizacije ostvarenja ciljeva u policijskoj organizaciji.

Razvidno je da su u Strateškom planu MUP-a pored navedenog općeg cilja utvrđeni i posebni ciljevi. Posebni ciljevi su očekivani rezultati koji su posljedica niza specifičnih aktivnosti usmjerenih postizanju određenoga općeg cilja. Detaljniji su od općeg cilja, vremenski im je okvir provedbe kraći, pomažu u definiranju njihova načina ostvarivanja. Dakle, posebni ciljevi trebaju proizići iz općeg cilja i uputiti na prioritete pri alokaciji resursa.

Opći (glavni) cilj broj 1. Smanjiti opasnosti kažnjivih ponašanja ostvarit će se realizacijom posebnih ciljeva/kontrolnih ciljeva:

- 1.1. Poboljšati sprječavanje kažnjivih ponašanja
- 1.2. Poboljšati suzbijanje kriminaliteta
- 1.3. Povećati sigurnost prometa na cestama
- 1.4. Jačati sigurnost na državnoj granici, u civilnom zračnom prometu i plovidbi

³³⁰ Narodne novine br. 150/11., 12/13., čl. 39.

³³¹ Narodne novine br. 141/06.

³³² www.mup.hr/UserDocsImages/minstarstvo/2014/Strateski%20plan%20MUP-a%202015-2017.pdf (3. 2. 2015.)

1.5. Poboljšati usluge građanima u upravnim stvarima

1.6. Unaprijediti odnose s domaćim i međunarodnim okruženjem.

Ovom metodologijom u kojoj se glavni cilj razdvaja na podciljeve omogućuje se lakše praćenje realizacije glavnog cilja po određenim segmentima koji su preduvjet ostvarenja glavnog cilja u potpunosti. Na ovaj način ovi posebni ciljevi imaju kontrolnu ulogu te ih je opravdano nazvati *kontrolni ciljevi*. Nadalje, svaki od kontrolnih ciljeva je razrađen i za njega su u Strateškom planu predviđeni načini ostvarenja, što je razvidno na primjeru sljedećih posebnih/kontrolnih ciljeva:

1.1. Poboljšati sprječavanje kažnjivih ponašanja

Predviđeni i određeni načini ostvarenja cilja:

Postojeći načini ostvarenja

1.1.1. Izrada i provedba kvalitetnih preventivnih programa

1.1.2. Ojačati i unaprijediti mrežu vijeća za prevenciju kriminala

1.1.3. Usvajanje i prilagodba dobre prakse drugih policija u prevenciji

1.1.4. Osnažiti kapacitete za osiguranje i zaštitu određenih osoba, objekata i prostora

1.1.5. Prevencija nereda na sportskim natjecanjima

1.1.6. Međunarodna suradnja policija na teritoriju Republike Hrvatske tijekom turističke sezone

1.1.7. Unaprijediti inspekcijski nadzor

1.1.8. Smanjenje broja eksplozivnih sredstava u ilegalnom posjedu građana.

Navedeni načini ostvarenja su smjernice za aktivnosti koje je potrebno provoditi kako bi se realizirao pojedini posebni/kontrolni cilj. Na osnovi ovako određenih smjernica na strateškoj razini moguće je planirati konkretne aktivnosti i programe koje će dovesti do realizacije svake pojedine smjernice. Planiranje i provođenje konkretnih programa i aktivnosti za realizaciju smjernica u nadležnosti su taktičke i operativne razine u organizaciji.

Na taktičkoj razini planiraju se programi i aktivnosti kako bi se smjernice realizirale. Kako smo prije prikazali, razvidno je da je za posebni/kontrolni cilj pod nazivom:

1.1. „Poboljšati sprječavanje kažnjivih ponašanja“ planiran jedan od načina ostvarenja:

1.1.1. Izrada i provedba kvalitetnih preventivnih programa.

Izrada i provedba kvalitetnih programa zajedno s drugim aktivnostima navedenim u Strateškom planu trebali bi rezultirati ostvarenjem navedenog kontrolnog cilja. Daljnjom analizom realizacije ciljeva utvrđeno je da se u MUP-u ciljevi realiziraju i na taktičkoj (srednjoj razini). Tako, primjerice u preventivnom programu PU zagrebačke koji se provodi pod nazivom: „NE, ZATO JER NE“ (Preventivni program PU zagrebačke pod nazivom NE, ZATO JER NE“, Zagreb, 2013.), utvrđeni su sljedeći opći ciljevi programa, odnosno razina programskih taktičkih ciljeva:

1. Stvaranje povjerenja između mladih i policije

2. Stvaranje povjerenja između osoblja škole i policije

3. Izgradnja stava o policajcu kao „Prijatelju i pomagaču“

4. Otklanjanje opasnosti za imovinu

5. Rano otkrivanje delinkventnog ponašanja mladih i njegova korekcija kroz mjerodavne službe.

Kroz komponente u provedbi programa određen je hodogram skupa aktivnosti koji bi trebali dovesti do ostvarenja prije navedenih ciljeva u razdoblju od 5 godina, i to:

1. Predstavljanje programa ravnateljima škola, stručnom osoblju škola i drugim Subjektima.
2. Upoznati osoblja škole s policijskim službenicima koji će raditi na programu i donošenje smjernica o načinu daljnje komunikacije.
3. Medijsko predstavljanje programa.
4. Upoznavanje razrednika prvih razreda na zajedničkom sastanku u školama.
5. Provedba programa.
6. Praćenje stanja.

Iz navedenog je razvidno da se kroz ovaj program koji se realizira u policijskoj upravi, dakle na srednjoj razini policijske organizacije ostvaruju ciljevi koji su usklađeni sa strateškim posebnim i općim ciljevima:

1.1. Poboljšati sprečavanje kažnjivih ponašanja i 1.2. Poboljšati suzbijanje kriminaliteta, ali i realizacija Općeg cilja navedenog u Strateškom planu pod br. 1: „Smanjiti opasnosti od kažnjivih ponašanja“.

Rad policije mora biti usmjeren cilju. Pri tome treba procijeniti uklapaju li se zahtjevi građana u zakonski okvir djelatnosti policije (Grigoliet, Štrk, Wulf, 2005, 39). Na osnovi tako utvrđenih zahtjeva zadaju se ciljevi policijskim službenicima u njihovom svakodnevnom radu, odnosno kreira se svakodnevna služba od policijskih postaja do ustrojstvenih jedinica Ravnateljstva policije. Iz tog razloga možemo reći da se u policiji najčešće određuju ciljevi na neposrednoj razini izvršenja, odnosno operativnoj razini. Organizacijski proces je skup logički povezanih aktivnosti koje je nužno provesti da bi se postigli ciljevi organizacije. (Jurak, 1993, 17). Stoga, naše logički povezane aktivnosti, možemo promatrati kao proces koji u konačnici treba ostvariti cilj zbog kojeg se poduzima. Tako, primjerice skup aktivnosti u operativno-taktičkoj radnji racija prema standardnoj operativnoj proceduri (SOP) (Standardne operativne procedure kod racije, interni dokument, MUP, Ravnateljstvo policije, 2011) može imati više ciljeva ili pojedini cilj:

1. sprečavanja počinjenja kaznenog djela za koje se progoni po službenoj dužnosti ili prekršaja,
2. pronalaženja i hvatanja počinitelja kaznenog djela za koje se progoni po službenoj dužnosti ili prekršaja za koji je propisana kazna zatvora,
3. pronalaženja i hvatanja osoba za kojima se traga,
4. pronalaženja tragova i predmeta koji mogu poslužiti kao dokaz da je počinjeno kazneno djelo za koje se progoni po službenoj dužnosti ili prekršaj za koji je propisana kazna zatvora,
5. osiguranja štice osoba, objekata ili prostora.

Za ostvarenje pojedinog od navedenih ciljeva ili više ciljeva istovremeno u pojedinom slučaju, potrebno je provesti niz organizacijskih i operativnih aktivnosti. U standardnoj operativnoj proceduri možemo „prepoznati“ određeni redoslijed ili hodogram aktivnosti koji bi u pravilu trebao dovesti do uspješnog ostvarenja jednog cilja ili više navedenih ciljeva ovisno o konkretnoj situaciji. Prema redoslijedu i naravi aktivnosti ista metodologija koja se primjenjuje na primjeru utvrđivanja općih i posebnih/kontrolnih ciljeva pri strateškom planiranju može se primijeniti i na primjeru racije, odnosno na neposrednoj razini izvršenja policijskih poslova. Tako se pored navedenih općih ciljeva mogu utvrditi posebni ciljevi koje je prema hodogramu aktivnosti potrebno ostvariti u vremenski kraćem periodu:

- 1.1. Donošenje plana racije sa svim potrebnim elementima
- 1.2. Upoznati izvršitelje s elementima plana, provjeriti njihovu opremljenost i spremnost za izvršenje

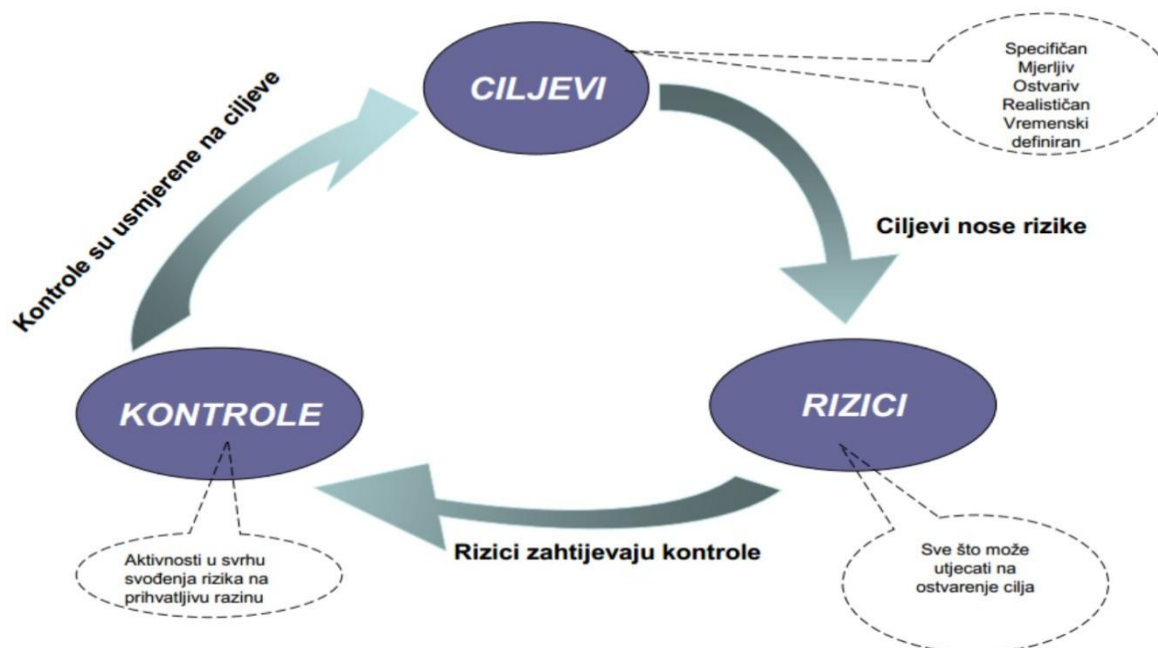
1.3. Osigurati zakonito i profesionalno postupanje u raciji neposrednim rukovođenjem i nadziranjem rada izvršitelja

1.4. Osigurati okupljanje svih izvršitelja nakon racije i poduzimanje daljnjih potrebnih mjera i radnji te podnošenje cjelovitog izvješća nadležnim rukovoditeljima i ustrojstvenim jedinicama.

Na ovaj način opći cilj podijelili smo na više parcijalnih ciljeva čije ostvarenje su nam „jamac“ ili kontrola koju smo uveli kako bismo bili uspješni u provođenju našeg procesa. Naime, ako ostvarimo svaki od naših kontrolnih ciljeva u određenom vremenskom intervalu, on bi morao rezultirati uspješnim ostvarenjem konačnog cilja.

2.2. Određivanje ciljeva – polazište za utvrđivanje rizika

Na svim razinama u organizaciji ostvarenje ciljeva izloženo je određenim prijetnjama i/ili rizicima koji mogu poremetiti ostvarenja cilja. Rizik je moguće događanje nepoželjnog događaja, a događaj je nešto što se može dogoditi (Broder, 2003, (1-2), 3). Ciljevi u sebi nose rizike, odnosno štetne događaje koje mogu štetiti ostvarenju ciljeva.

Dijagram 1: Upravljanje rizicima kao sastavni dio procesa strateškog planiranja

Izvor: www.mfin.hr/hr/upravljanje_rizikom_1-2 (21. 1. 2015.)

Rizici koji utječu na ostvarenje ciljeva u pojedinoj organizaciji mogu dolaziti izvana i iznutra. Na strateškoj razini vanjski rizici koji mogu štetiti ostvarenju našeg strateškog cilja su, primjerice prirodne katastrofe, teroristički napadi, promjena geopolitičkog položaja i drugo. Na ove rizike organizacija ne može potpuno samostalno utjecati i spriječiti ih u njihovom nastajanju već samo ublažiti njihov utjecaj na ostvarenje ciljeva.

Unutarnji rizici vezani su uz provođenje naših aktivnosti i ako ih pravovremeno utvrdimo, u značajnoj mjeri ili potpuno možemo eliminirati njihovo djelovanje.

Pojavu rizika možemo vezati uz pojedini posebni (kontrolni) cilj, odnosno unaprijed razmotriti što to može štetiti ostvarenju našeg cilja. Tako na primjeru racije, u fazi:

1.1. Donošenje plana racije

pojavljuju se rizici koji su vezani uz podatke kao što su nedostatak/netočnost podataka o objektu i osobama koji su neophodni za određivanje broja policijskih službenika, podjelu njihovih neposrednih zadaća i odgovornosti, dubinu organizacijske strukture, opremu i druge elemente potrebne za planiranje ili rizik narušavanja načela tajnosti o namjeri provođenja racije.

U drugoj fazi ili fazi ostvarenja posebnog (kontrolnog) cilja:

1.2. Upoznati izvršitelje s elementima plana, provjeriti njihovu opremljenost i spremnost za izvršenje,

pojavljuju se rizici koji su više usmjereni na zaposlenike i organizaciju kao što je nedovoljan broj izvršitelja zbog istovremenih paralelnih aktivnosti u ustrojstvenoj jedinici, nekompetentnost izvršitelja s obzirom na specifične okolnosti slučaja, nedostatak opreme i vozila i drugo.

U trećoj fazi ostvarenja kontrolnog cilja:

1.3. Osigurati zakonito i profesionalno postupanje u raciji neposrednim rukovođenjem i nadziranjem rada izvršitelja,

rizici koji se mogu pojaviti više su usmjereni na zakonitost i stručnost poduzimanja radnji kao što su nepoznavanje propisa, nerazmjerna primjena ovlasti, nepravilno provođenje pregleda/pretrage osoba, izbjegavanje primjene ovlasti zbog nepoznavanja propisa (npr. prinude), što može utjecati na ponašanje osoba obuhvaćenih provjerom, napad na policijske službenike, nepronalaženje traženih osoba i predmeta i drugo, ali i rizike koji su vezani uz komunikaciju, a mogu rezultirati nemogućnošću provjera putem komunikacijskih kanala zbog zagušenosti kanala i velikog broja osoba obuhvaćenih provjerama.

U četvrtoj fazi ostvarenja kontrolnog cilja:

1.4. Poduzimanje daljnjih potrebnih mjera i radnji i podnošenje cjelovitog izvješća nadležnim rukovoditeljima i ustrojstvenim jedinicama,

rizici su više vezani uz kvalitetno izvještavanje odnosno selektiranje podataka potrebnih za prosljeđivanje podataka koji će se koristiti u daljnjem poduzimanju mjera i radnji, izvještavanju nadležnih ustrojstvenih jedinica, ali i prilikom samoprocjene ili samoanalize uspješnosti cjelokupnog cilja.

Razmatrajući naše unutarnje procedure koje su i same dio sustavne kontrole razvidno je da je iskustvo i praksa iznjedrilo niz mjera i radnji kojima se rizici žele prevenirati, odnosno eliminirati ili umanjiti njihov utjecaj. Tako se koristi detaljna podjela poslova i odgovornosti u svakoj od faza racije, određuju se komunikacijski kanali, unaprijed se rezervira i provjerava opremljenost, unaprijed se servisiraju vozila i provjerava njihova ispravnost, periodično se kroz sustav ocjenjivanja, dodatnim stručnim usavršavanjem i policijskim treninzima osigurava potrebna kompetentnost izvršitelja, ažuriraju se podaci u evidencijama objekata dosjei sektora i druge mjere i radnje. Te mjere i radnje su kontrole koje je već sam sustav ugradio u poslovne procese radi usmjerenja na ostvarenje ciljeva.

Bez jasno utvrđenih ciljeva kontrole/mjere i radnje su nepotrebne, jer nedostatak jasno određenih ciljeva ne omogućuje definiranje rizika.

2.3. Cilj i taktika policijskog postupanja

Policija svoj rad usmjerava prema cilju. Cilj se određuje prema određenoj situacijskoj slici. Bez jasne situacijske slike nemoguće je odrediti jasne ciljeve taktičkog postupanja. Oni se razlikuju prema stvarnom događaju. Taktički ciljevi mogu se odnositi na otklanjanje opasnosti, osiguranje dokaza, pronalaženje počinitelja, omogućavanje intervencije stručnih službi, osiguranje nesmetanog odvijanja prometa i kretanja

građana, sprečavanje talačke situacije i drugi specifični ciljevi koje je potrebno odrediti zavisno od stanja na terenu.

Tako, primjerice pri postupanju o dojavu da je u tijeku razbojništvo u novčarskoj ustanovi jedan od ciljeva je sprečavanje talačke situacije, što utječe na policijsko postupanje tako da se oduzimanje slobode počinitelja odgađa do situacije izvan novčarske ustanove, u povoljnoj prilici ili planiranom oduzimanju slobode koje neće direktno ili indirektno ugrožavati zaposlene ili građane.

Naprotiv, u situaciji gdje je počinitelj već stvorio talačku situaciju i ugrožava zdravlje i živote taoca, cilj je otkloniti neposrednu opasnost za živote građana te na taj način može usmjeriti policijske službenike na neodložnu akciju oduzimanje slobode koja nosi u sebi elemente visokog rizika i za građane i za policijske službenike.

U radu policije je neprekidna potreba za formiranjem različitih timova za različite situacije kao što su kriminalistička istraživanja, blokade, racije, složenije intervencije i druge potrebe. Tim je mala skupina ljudi kod kojih zajednički ciljevi imaju prednost i koji usklađeno djeluju kako bi ih ostvarili. Posebna obilježja timskog rada očituju se kao primamljivost cilja (izazovnost, mjerljivost, jasnoća) i predanost članova zajedničkom cilju (Tudor, Srića, 1998, 5).

Timske posebnosti mogu se prikazati prema modelu:

tim = cilj x osnivanje x razvoj x rezultati

Prva značajka tima vezana je za cilj i svrhu zajedničkog djelovanja. Odabirom cilja i njegovim unutrašnjim prihvaćanjem među članovima započinje izrastanje tima.

Ovom prilikom zadržat ćemo se na elementu cilja kao polaznoj osnovi za uspješan tim. Izrastanje skupine u tim započinje određivanjem cilja koji zajednički prihvaćaju svi članovi tima. Bez tog cilja koji je potrebno odrediti nema tima.

Formiranje tima je u pravilu osnivanje posebne organizacijske strukture koja se naslanja na formalnu organizacijsku strukturu. Određivanje jasnoga taktičkog cilja u konkretnim okolnostima je preduvjet za usklađeno i profesionalno djelovanje u svakoj situaciji. Cilj je motivirajući element koji usmjerava djelovanje svih članova tima u istom pravcu i ograničava raspršujuće djelovanje pojedinca. Cilj pretvara i ujedinjuje pojedince u skupinu, a skupinu u tim jer rad u timu je garancija uspjeha. Razlika između neke skupine i tima upravo je u jasno određenom cilju. Skupine imaju slične ciljeve, često nisu dovoljno jasni dok tim ima jasno određen cilj. Prije započinjanja policijske akcije taktički cilj mora biti jasan, ali on mora biti jasan i za vrijeme i nakon završetka akcije.

Jedan od ne manje važnih elemenata ciljeva je *participacija* članova tima – izvršitelja u određivanju ciljeva. Naime, prijeko je potrebno srušiti zabludu da onaj tko određuje ciljeve raspolaže najvišom razinom znanja na svim područjima rada. U poziciji određivanja ciljeva najčešće se nalaze rukovoditelji. Rijetko je da pojedinac koji se zatekne na radnom mjestu rukovoditelja, unatoč velikom radnom iskustvu, posjeduje najviši stupanj znanja i vještina na svim pojedinim područjima rada kojima rukovodi.

Tako je, primjerice za rukovoditelja kriminalističke službe u ustrojstvenim jedinicama policije na razini policijskih postaja, ali i na drugim razinama, teško očekivati da najbolje poznaje problematiku na području suzbijanja krvnih delikata, imovinskih delikata, suzbijanja kriminaliteta droga, gospodarskog kriminaliteta i drugih područja djelovanja kriminalističke policije. U vremenu prilagođavanja novim načinima izvršenja kaznenih djela i metodologija njihovog otkrivanja također je podložna brzim promjenama. Rezultat toga je da je onaj policijski službenik koji je svakodnevno usmjeren na isključivo jedno specijalističko područje djelovanja u boljoj poziciji da prati sve potrebne novosti na području metodologije otkrivanja pojedine vrste kaznenih djela. Zbog takvih specijalističkih kompetencija moći će predložiti i argumentirati rukovoditelju realan i ostvariv cilj djelovanja u određenom području rada.

Iz tog razloga i kod određivanja ciljeva u pojedinoj operativnoj akciji policije nužno je da rukovoditelj koristi znanja specijalista koja su mu dostupna pri određivanju ciljeva. Otvorenost rukovoditelja za prijedloge koje će njegovi suradnici znati argumentirati motivirat će sve sudionike, jer će ciljevi biti rezultat struke i izvršitelji će ih doživljavati kao zajedničke što motivirajuće djeluje na sve članove tima.

U svakodnevnom radu, na svim razinama, tijekom obavljanja zadaća policijski službenici i njihovi rukovoditelji mogu i moraju postaviti pitanje o uspješnosti izvršenja svoje zadaće. Nije dovoljno samo odrediti taktičke ciljeve u pojedinoj policijskoj operaciji. Odgovor u kojoj mjeri su ostvarili zadane ciljeve može se provesti:

- usporedbom zadanog i učinjenog
- sustavnom obradom i analizom
- metodičkom obradom stečenog iskustva (Grigoliet, Štrk, Wulf, 2005, 78).

Usporedba provedenog i zadanog obavlja se provjerom rezultata u odnosu na postavljeni cilj, odnosno na taj način možemo provjeriti jesmo li cilj ostvarili u pojedinim njegovim segmentima, u potpunosti ili nismo imali nikakve rezultate u ostvarenju zadanog. U ovom postupku provjere zadanog i učinjenog, osim provjere rezultata uvijek moramo provjeriti tijekom i nakon postupanja provodimo li taktičke mjere za ostvarenje cilja na zakonit, profesionalan i etički dopustiv način.

Sustavna obrada i analiza provedene operativne akcije pretpostavlja spremnost rukovoditelja i ostalih sudionika za visoki stupanj iskrenosti i samokritičnosti. Ova metoda provjere uspješnosti provedene intervencije također ima poveznicu s unaprijed postavljenim ciljevima jer se način donošenja odluka rukovoditelja, sustavna obrada iskustava i opseg postignutih rezultata provjeravaju u odnosu na postavljene ciljeve. Naime, rasprava koja bi se trebala odvijati kratko nakon provedene akcije otvara se upravo isticanjem cilja koji se trebao ostvariti policijskim postupanjem. Budući da se policijsko postupanje odvija pod različitim okolnostima koje je ponekad teško detaljno predvidjeti, u ovom postupku koji treba pružiti iskustva za buduće slične situacije i postupanja, valja jasno razlučiti u kojoj mjeri je cilj postignut. Ako je cilj postignut, zanimljivo je razmotriti je li on rezultat profesionalnog postupanja ili je „slučajan proizvod“. Iskustva iz ovih analiza treba metodički obraditi i proslijediti u odgovarajuće ustrojstvene jedinice koje će ih koristiti u svom radu i primjenjivati na određivanje taktičkih ciljeva u istim ili sličnim situacijama.

Različitim metodološkim pristupima možemo provjeriti stupanj ostvarenja taktičkih ciljeva pojedine policijske operacije. U tu svrhu poželjno je da održavamo radne sastanke koji su u policijskom radu dio svakodnevnice. Radni dan, operativnu akciju, kriminalističko istraživanje, mjesečnu, godišnju ili drugu periodičnu analizu rada i druge poslovne situacije najčešće započinjemo i/ili završavamo nekim oblikom radnog sastanka. Ponekad se događa da sastanci nisu bili uspješni, a jedan od razloga može biti da sudionicima sastanka nije bilo jasno *što je bio cilj sastanka*. Iz tog razloga izostala je vjerojatno i neophodna priprema za sastanak, ali i potrebno usmjeravanje na ostvarenje cilja sastanka. Da bi sastanak bio uspješan potrebno je jasno odrediti cilj sastanka koji treba biti razumljiv svim sudionicima.

Cilj utječe na vrstu sastanka pa tako možemo podijeliti sastanke prema mogućim ciljevima:

Cilj sastanka:	Naziv sastanka :
- Uočavanje problema	problemski
- Dijagnoza stanja	analitički
- Proizvodnja ideja	kreativni
- Izbor rješenja (odluke)	sastanak odluke
- Organizacija provedbe	provedbeni
- Nadzor napredovanja	kontrolni

- Potpora provedbe (pregled, usklađivanje, korekcija) operativni
- Informiranje informativni

Ako se cilj sastanka razlikuje od onoga koji je najavljen možemo ga nazvati manipulativnim (Tudor, Srića, 1998, 121).

2.4. Nadzorne aktivnosti u funkciji ostvarivanja organizacijskih ciljeva

Nadzor u upravi znači uspoređivanje stvarne djelatnosti upravnih organizacija, odnosno rezultata te djelatnosti s djelatnošću odnosno s rezultatima koje smo očekivali na temelju utvrđenih kriterija. Nadzor upravnih organizacija može biti nadzor rezultata rada, načina rada, nadzor ekonomičnosti, opći i specijalni nadzor, unutarnji i vanjski, prethodni i naknadni nadzor, nadzor akata, nadzor zakonitosti i svrsishodnosti (Pusić, 2002, 346).

Prema definiciji Pravilnika o načinu provedbe unutarnje kontrole i nadzora rada službenika i ustrojstvenih jedinica Ministarstva unutarnjih poslova³³³, nadzor rada je skup metoda i postupaka za praćenje procesa postavljenih ciljeva te poduzimanja korektivnih mjera u slučajevima njihova neostvarenja. Iz navedene definicije lako je razabrati da su radnje i postupci koji se poduzimaju u procesu provođenja nadzora u funkciji ostvarenja cilja koji treba biti unaprijed postavljen.

Prema istom Pravilniku unutarnja kontrola je skup postupaka uspostavljen za provjeru zakonitosti, profesionalnosti i etičnosti rada policijskih službenika i drugih državnih službenika i namještenika, te ustrojstvenih jedinica Ministarstva. Iz navedenog možemo zaključiti da i postupci koji su definirani kao postupci unutarnje kontrole nisu ništa drugo nego postupci koji su usmjereni provjeri da li se ciljevi u policijskoj organizaciji ostvaruju na zakonit, profesionalan i etičan način. Slijedom navedenog nameće se zaključak da su i postupci unutarnje kontrole i postupci unutarnjeg nadzora u funkciji provjere i praćenja postavljenih ciljeva u policijskoj organizaciji.

Osim što svaka aktivnost ili više njih povezanih u proces trebaju imati jasno određen cilj, tako i nadzor ima cilj. Kada su ciljevi jasno postavljeni na svim razinama policijske organizacije nadzor/kontrola nisu sami sebi svrha. Oni mogu jasno odgovoriti je li postupanje policijskog službenika usmjereno ostvarivanju cilja, u kojoj mjeri i na koji način je ostvaren postavljeni cilj. Ako rad nije usmjeren cilju, nadzor upozorava na nepravilnosti ili eventualne nezakonitosti te predlaže mjere i radnje za ostvarenje cilja.

Nadzor je potrebno provoditi na sve tri hijerarhijske razine u policiji. Jasno određen cilj na strateškoj razini pruža mogućnost provjere je li policijska organizacija usmjerena na ostvarivanje strateških ciljeva i u kojoj ih mjeri ostvaruje. Na taktičkoj razini sustavan pristup provedbi nadzora pruža odgovor na pitanje je li pojedini program ostvario svoje ciljeve, dok na operativnoj razini nadzor nam pruža odgovor je li postavljeni cilj policijske aktivnosti, odnosno policijskog procesa ostvaren na zakonit, profesionalan i stručan način. Nadzor je usmjeren na ostvarenje ciljeva, a ne direktno nad ljudima.

3. ZAKLJUČAK

Elaboracijom i deskripcijom glavnih aktivnosti na primjeru policijske operacije i odgovarajuće dokumentacije utvrđeno je da su ciljevi u policijskoj organizaciji prepoznatljiviji i jasni, vremenski određeni, mjerljivi, realni i međusobno usklađeni na strateškoj, taktičkoj i operativnoj razini.

Proces ostvarenja ciljeva sadrži mogućnost nastanka događaja koji mogu naštetiti ostvarenju ciljeva, odnosno aktiviranje rizika. Eliminiranje ili zadržavanje rizika na prihvatljivoj razini zahtijeva poduzimanje kontrolnih mjera i radnji usmjerenih na ostvarenje ciljeva. Razradom općeg/glavnog cilja u procesu na više parcijalnih

³³³ Narodne novine br. 141/11., 146/11.

ciljeva možemo uvesti i dodatne kontrole kako bi pravovremeno reagirali na identificirane rizike i bili uspješni u ostvarenju glavnog cilja policijskog procesa ili taktičkog cilja policijske intervencije. Unaprijed određeni ciljevi su nezaobilazni element planiranja radnih sastanaka i osnova za mjerenje uspješnosti policijskog službenika, uspješnosti policijske intervencije i djelovanja ustrojstvene jedinice te cjelokupne policijske organizacije. Bez jasno određenih ciljeva u različitim procesima policijske organizacije nema svrhovitog i učinkovitog nadzora. Stoga, usmjeravanje, poticanje i „izgradnja“ pristupa policijskih rukovoditelja prema kvalitetnom određivanju i samokontroli realizacije ciljeva treba biti kontinuiran upravljački zadatak koji uvijek pruža mogućnost usavršavanja metodološkog pristupa na ovom području.

LITERATURA

Broder, F. J. (2003). Analiza rizika i ispitivanje sigurnosti. Izbor članaka iz stranih časopisa, (1-2), (3-4).

Grigoliet, B., Štrk, D., Wulf, P. S. (2005). Taktika policijskog postupanja, Zagreb, MUP.

Jurak, F.(1993). Organizacija i funkcioniranje policije, Zagreb, MUP.

Pusić, E. (2002). Nauka o upravi, Zagreb, Školska knjiga.

Sikavica, P., Bahtijarević-Šiber, F., Pološki Vokić, N. (2008). **Temelji menadžmenta**, Zagreb, Školska knjiga.

Tudor, G., Srića, V. (1998). Menedžer i pobjednički tim: čarolija tinskog rada, Zagreb, MEP Consult & CROMAN.

Policijska uprava zagrebačka (2013). Preventivni program „NE, ZATO JER NE“, Zagreb, interni dokument.

Ministarstvo unutarnjih poslova, Ravnateljstvo policije (2011). Standardna operativna procedura kod racije, Zagreb, interni dokument.

Internet

Smjernice za provedbu procesa upravljanja rizicima kod korisnika proračuna, http://www.mfin.hr/adminmax/docs/Smjernice_za_upravljanje_rizicima-konacno.pdf

(30. 1. 2015.)

Strateški plan Ministarstva unutarnjih poslova i drugih institucija u funkciji zaštite i spašavanja za razdoblje 2015-2017, <http://www.mup.hr/UserDocsImages/ministarstvo/2014/Strateski%20plan%20MUP-a%202015-2017.pdf> (30. 1. 2015.)

Upravljanje rizicima kao sastavni dio strateškog planiranja,

<http://www.mfin.hr/adminmax/docs/Upravljanje%20rizicima%20kao%20sastavni%20dio%20strateskog%20planiranja.pdf> (30. 1. 2015.)

Propisi

Zakon o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih središnjih tijela državne uprave (Narodne novine br. 150/11., 22/12., 39/13., 125/13.,148/13.).

Zakon o sustavu državne uprave (Narodne novine br. 150/11., 12/13.).

Zakon o policiji (Narodne novine br. 34/11., 130/12., 89/14., 151/14.).

Zakon o sustavu unutarnjih financijskih kontrola u javnom sektoru (Narodne novine br. 141/06.).

Pravilnik o načinu provedbe unutarnje kontrole i nadzora rada službenika i ustrojstvenih jedinica Ministarstva unutarnjih poslova (Narodne novine br. 141/11., **146/11.**).

Davor Labaš

Davor Štrk

THE IMPORTANCE OF DEFINING OBJECTIVES IN A POLICE ORGANIZATION

Summary

Every organisation is orientated to a defined objectives realisation. Objectives of the organizations within state administration, i.e. state administration bodies such as the Ministry of the Interior of the Republic Croatia, are oriented at the progress of their mission and vision (in their working areas).

Objectives are defined at the strategic, tactical and operational level. They realise themselves through working processes on different levels of organization.

The article shows objectives and their defining methods at the strategic, tactical and operational level in police organisation inside the Ministry of the Interior of the Republic of Croatia.

The importance of defined objectives is shown towards choosing a relevant police officers' tactics of performing police intervention by security related case. Together with main activities description and elaboration in a police operation's example method of defining objectives and main risks, their connections with single measures and actions from internal supervision's function of a police system are shown as well.

Besides, the preferred characteristics of objectives and their importance for a team work in a police organization are described, in addition with efficacy measuring, holding meetings and other influences of defined objectives on the police organization's work descriptions.

Key words: *objectives in police organization, police intervention's tactical objectives, police operation's objectives, risks and supervisions*

Branko Lobnikar³³⁴

Irena Cajner Mraović³³⁵

Vladimir Faber³³⁶

THE COMMUNITY POLICING EVALUATION: THE PILOT STUDY IN THE SLOVENIAN AND THE CROATIAN URBAN COMMUNITY

Summary

Community policing is an accepted contemporary concept of police work in Slovenia and Croatia. It was introduced in both countries within the framework of reforms following the socio-political and economic changes in the 1990s. The aim was to bring the Slovenian and the Croatian police closer to European standards of modern democratic policing. In all post-socialist central and south-eastern European countries, community policing is expected to rebuild police legitimacy and, through citizens trust to police, to promote collective efficacy. There are serious dilemmas whether this model achieves results because of typical problems with implementation of community policing in these countries. In the first place, the fact is that the community policing model is more or less adopted on a declarative level, due to substantial misunderstanding of its fundamental principles and lack of basic requirements. In such circumstances, some improvisations of community policing are likely to occur which cannot contribute to the quality of interaction between police and community nor improve the citizens' feeling of safety. On the other hand, one of the central premises of community policing is that not police alone, but the whole community is responsible for the community safety. If community cohesion is weak, the community cannot act as a control agent. Therefore, in this study we analyze the level of implementation of community policing in Slovenia and Croatia from the point of view of four sets: quality of police contact, perception level of crime and disorder, fear of victimization and level of community cohesion.

Key words: *community policing, evaluation, urban community, Slovenia, Croatia*

1. INTRODUCTION

The main aim of this paper is to analyse the quality of police work in a specific urban community in the city of Ljubljana and city of Zagreb. Community policing is an accepted contemporary concept of police work in Slovenia and Croatia. As an organizational strategy community policing was introduced in both countries within the framework of reforms following the socio-political and economic changes in the 1990s. After two decades of changes, we hypothesized that if community policing model is effective, it should be perceived as such by the community.

³³⁴ Assoc. Prof. Branko Lobnikar, Head of Chair of Policing and Security Studies, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Ljubljana, Slovenia, e-mail: branko.lobnikar@fvv.uni-mb.si

³³⁵ Assoc. Prof. Irena Cajner Mraović, Deputy Head of Department of Sociology, Centre for Croatian Studies, University of Zagreb, e-mail: icajner@hrstud.hr

³³⁶ Vladimir Faber, Ministry of the Interior, Croatia, Zagreb, Project Manager, e-mail: vfaber@mup.hr

1.1. Community policing in Slovenia

As in many other countries, in Slovenia police have adopted community policing philosophies and practices. Community policing in Slovenia was introduced within the framework of the democratization process and the transfer of policing notions from the West after the socio-political changes in 1990s (Meško & Lobnikar, 2005; Meško, 2009; Lobnikar & Meško, 2010). After Slovenia gained independence in 1991, old practices of social control were abandoned, while reforms designed to bring the Slovenian police closer to Western policing ideals were introduced. Like other post-communist countries, Slovenia followed, on a declarative level, the concept of community policing as introduced in the USA and UK. As regards the legislative level, the former Police Act (Zakon o policiji, 1998), the Act on Local Police (Zakon o občinskem redarstvu, 2006) and the Local Self-Government Act (Zakon o lokalni samoupravi, 2007) deal with some aspects of the community policing. The community policing was introduced with the former Police Act (Zakon o policiji, 1998) where states that the police should cooperate with local authorities, and other organizations and institutions in areas related to improving safety in local communities. In the beginning of the year 2013 new police legislation was adopted, namely Police tasks and powers act (2013) and Organisation and work of the police act (2013). Both acts came into force on May 4 2013, substituting the Act on Police (1998), ensuring transparent and clear regulation in the area of policing. Organisation and work of the police act emphasizes decentralization and strengthening of the independence and autonomy of police directorates (regional level), defines cooperation between the police and local community with the emphasis on the role and importance of community policing. Along the new police legislation, the new strategy of community policing was also adopted (Police, 2013) in the beginning of 2013. The strategy follows the legislative provisions, especially by emphasizing the independence of police stations – they must adapt their activities to the needs and interests of local communities in the field of security. New strategy declares that community policing is comprehensive police approach, based on preventive work, but not excluding the repressive one. Although community policing officers are the bearers of community policing, it should be performed by every member of police force. The Act on Local Police (Zakon o občinskem redarstvu, 2006) dictates that municipal councils should adopt a municipal security program which is based on assessed security conditions and determines the types and scope of tasks of the local police. The article 9 provides that municipal wardens, in accordance with their tasks and powers, cooperate with police officers. The Local Self-Government Act (Zakon o lokalni samoupravi, 2007) represents the enactment of the possibility to establish the formal form of police-local community partnership, since the article 29 enables mayors to set up consultative bodies for dealing with problems in the local community (municipality). For this purpose, councils, advisory committees, commissions, and other forms of cooperation may be established. Within several municipalities in Slovenia, there are 153 local safety councils. In most cases, mayors are the founders of local safety councils in which police officers, representatives of schools, social services, private-security companies, associations, NGOs, and private companies also cooperate (Ministrstvo za notranje zadeve, 2010). Local safety councils are part of the strategy of community policing and represent an organized way of setting priorities for crime prevention and provision of safety at the local level (Meško, 2004a; Meško & Lobnikar, 2005b; Meško, Nalla, & Sotlar, 2006).

The key figure of community policing within the framework of the Slovenian police is the community policing officer (CPO) (Police, 2012). Police officers with long-standing experience and communication abilities are usually appointed for CPOs. The official web page of the Slovenian police (Police, 2012) includes the names of all 317 CPOs in Slovenia as well as basic information about the tasks of CPOs, instructions on when to call for a CPO and an appeal to help create favourable security conditions (Lobnikar & Meško, 2010). CPOs' tasks are defined in *Police rules, Strategy for community-oriented policing, Guidelines for prevention work* and *Measures for the improvement of community-oriented policing* (Meško & Lobnikar, 2005; Virtič & Lobnikar, 2004) and the late one form 2013 *Community Policing* (Police, 2013).

Community policing is a subject covered during basic police training at the Police Academy and later at CPO trainings. CPOs as well as heads of police stations participate in these trainings.

In 2010, the Ministry of the Interior ordered a study on the opinion of the Slovenian public toward the police (Černič, Makarovič & Macur, 2010) which showed that citizens are satisfied with the cooperation between the police and the community. Respondents gave the highest marks to the efforts of police officers for the resolution of problems and the lowest to their presence in the field. Two thirds of respondents believed police officers do or try to do their best as regards the resolution of problems in the local environment. Cooperation between citizens and CPOs was assessed as satisfactory, with more than half of respondents indicating that the CPO is cooperating well or very well with the local community.

1.2. Community policing in Croatia

In Croatia, at the beginning of this century, essential structural and organisational changes were launched with the purpose of transforming the police from a traditional model to a community policing model. Kovčo Vukadin, Borovec and Ljubin Golub (2013) summarised the process of transformation describing six projects in order to achieve the successful transformation of the police, from individual police officers to the organisation as a whole. The projects were (a) Reform of the uniformed police (Faber, Cajner Mraović, 2003), (b) Development and enhancement of crime prevention (Borovec, Balgač, & Karlović, 2011b), (c) Organization of prevention in local communities (Cajner Mraović, 2009a, 2009b), (d) Reform of public relations (Borovec, 2011), (e) Reform of the police education and professional development system (MUP, 2004), and (f) Internal democratisation of the police (MUP, 2009).

The new provisions with the 2000 Police Act encouraged cooperation between the police and the public, between the police and other stakeholders in the community, and the ability to create partnerships to achieve security (Kovčo Vukadin, Borovec and Ljubin Golub, 2013). The beginnings of community policing in Croatia date back to 2003, when experts from the Ministry of the Interior developed a new strategy for police activities and launched its implementation. The new posts of “contact police officer” and “police officer for prevention” were introduced, representing the backbone of uniformed police reform (Faber, Cajner Mraović, 2003). Contact police officers have a permanent patrolling area, where they work in proactive, cooperative relationships with citizens and “key persons in the community” (this are primarily the principals/directors of educational institutions, owners of business facilities, stores, restaurants, bars, etc.; Kovčo Vukadin et al., 2013) along with responsible persons in various institutions and organizations in order to observe and resolve problems in their area. Community policing was designed as a public service for citizens and emphasises personal relationships between police officers and citizens. In order for citizens to feel safe, it is important for the police to respond quickly to incidents, but the knowledge that “their” police officer is nearby and knows them means a greater sense of security for citizens (ibidem). In addition, the police were given the opportunity to establish coordinating bodies, consisting of representatives of both citizens and the police. Together, they identify problems in the community and highlight priorities for their resolution (Cajner Mraović, 2009a, 2009b). The first such bodies, known as Prevention Councils, were established in 2004, and since then a total of 167 Prevention Councils have been established (Borovec et al., 2011b).

1.3. Implementation of community policing in Slovenia and Croatia

Authors noticed several times that there were problems with implementation of community policing, due to its rapid introduction and deficient understanding of its fundamental philosophy and basic requirements, but above all due to the legislative regulations that failed to provide the police with such extensive discretion as in countries from which the modern philosophy of community policing originated (Meško, 2009). Recent

studies of community policing in Slovenia (e.g. Meško and Lobnikar, 2005; Jere, Sotlar and Meško, 2012) show that there are still many obstacles on the path to the implementation of a coherent community policing model. The problems are largely related to a lack of flexibility in solving problems in complex situations and a rigid and legalistic mentality amongst the majority of police officers.

Community policing is an accepted contemporary concept of police work in Slovenia and in Croatia, but problems arise in evaluating whether the approach actually provides results. A question often raised by practitioners as well as researchers is how to study policing in a specific local community. The question of the measurement of community policing implementation was also analysed by Adam J. McKee (2011), who published the article entitled *The Community Policing Evaluation Survey: Reliability, Validity and Structure* and defined the measurement of community policing implementation with four interrelated concepts. These were (a) quality of contact between the police and local residents, (b) the perception of the level of crime and disorder, (c) fear of victimization, and (d) level of community cohesion. These factors are connected. The level of crime and disorder, as perceived by the population, has a direct and strong impact on the quality of life in a community. Contacts between the police and local residents are important as well – what the local residents think of the police has a direct impact on the possibility of a partner relationship between the police and the community and can influence the willingness of the population to act in conformity with the law. Fear of victimization weakens community cohesion, which consequently loosens and annuls informal mechanisms of social control. One of the main premises of community policing is that informal control mechanisms, and not police, assure order in the neighbourhood/community. If community cohesion is weak, the community as such cannot act as a control agent. Therefore, if we seriously want to study the possibility of community policing, we also have to focus some attention on community cohesion.

5. DESCRIPTION OF THE PURPOSE OF THE RESEARCH, APPLIED METHODS, INSTRUMENTS AND THE SAMPLE

5.1. Description of the sample

Data was collected among the citizens of Ljubljana, the capital of Slovenia, and Zagreb, the capital of Croatia. The statistical analysis included 140 citizens of Štepanjsko naselje that is on of the most urbanized part of Ljubljana, as well as 100 citizens of Novi Zagreb that is the new part in Zagreb. The smallness of the sample size is the major limitation of the present study. The results are representative of the specific community only and cannot be generalized, but could serve as a good foundation for research in other parts of Zagreb in Ljubljana as well as in other Slovenian and Croatian cities. In following tables, the main demographic data of the sample are presented.

Table 1: Gender of the respondents

Place of the survey		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Ljubljana - Štepanjsko naselje	Valid male	71	50,4	50,4	50,4
	female	70	49,6	49,6	100,0
	Total	141	100,0	100,0	
Zagreb - Novi Zagreb	Valid male	41	41,0	41,0	41,0
	female	59	59,0	59,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

Table 3: Educational status of the respondents

Place of the survey		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Ljubljana - Štepanjsko naselje	Valid Elementary School	12	8,5	8,5	8,5
	High School	76	53,9	53,9	62,4
	college	27	19,1	19,1	81,6
	B.A.	21	14,9	14,9	96,5
	Spec., MA, PhD	5	3,5	3,5	100,0
	Total	141	100,0	100,0	
Zagreb - Novi Zagreb	Valid Elementary School	5	5,0	5,3	5,3
	High School	49	49,0	51,6	56,8
	college	8	8,0	8,4	65,3
	B.A.	14	14,0	14,7	80,0
	Spec., MA, PhD	19	19,0	20,0	100,0
	Total	95	95,0	100,0	
	Missing System	5	5,0		
	Total	100	100,0		

Table 3: Employment status of the respondents

Place of the survey	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Ljubljana - Štepanjsko naselje	Valid student	53	37,6	37,6
	employed, self-employed	67	47,5	85,1
	unemployed	13	9,2	94,3
	retired	8	5,7	100,0
	Total	141	100,0	
Zagreb - Novi Zagreb	Valid student	24	24,0	25,0
	employed, self-employed	50	50,0	77,1
	unemployed	4	4,0	81,3
	retired	18	18,0	100,0
	Total	96	96,0	
Missing System	4	4,0		
Total	100	100,0		

5.2. Description of applied instruments and the method of gathering data

We used the questionnaire for evaluating community policing developed and validated by Adam J. McKee (2001) as the basis for our questionnaire. It consists of four sets of questions and a space for collecting demographic data. The claims made by the authors were adjusted to suit the Slovenian cultural environment. The first part of the questionnaire consists of questions referring to the quality of contacts between the police and citizens. The second part of the questionnaire includes questions on the perception of crime and disorder, and the third part refers to fear of victimization. The fourth set consists of questions on community integration. The last part of the questionnaire refers to demographic data. Respondents rated their satisfaction with community policing using a Likert scale from 1 to 5, whereby a higher value in the first set of questions (*quality of contact between the police and the citizens*) means that

the respondents believe the police have good quality contacts with citizens; in the second set of questions (*perception of crime and disorder*) a higher value means that respondents do not see crime and disorder as a problem in their community; in the third set of questions (*fear of victimization*), a higher value means that respondents are not afraid of victimization in their community; in the fourth set of questions (*community integration*) a higher value means a higher level of community integration.

We measured the reliability of the questionnaire used for 20 statements used in the questionnaire. The reliability of the questionnaire is its ability to give the same results for repeated measurements of the same characteristics and for the same people (Šifrer and Bren, 2011). For the 20 variables a Cronbach alfa was 0.84, which means this part of the questionnaire was highly reliable.

The data collection process took place in the end of 2014 in Ljubljana and in February 2015 in Zagreb.

6. RESULTS AND DISCUSSION

At the beginning of the research, we carried out a factor analysis to establish whether we can acquire on the Slovenian sample the same grouping of results as McKee (2001). Five variables are included in the first factor, five in the second, five in the third and the last five in the fourth factor. This is a similar distribution as that established by McKee (2001). The first factor was labelled *Quality of contact between the police and citizens*, the second factor is *Perception of crime and disorder*, the third was labelled *Fear of victimisation* and the last, fourth factor was labelled *Community integration*.

For the first factor (*quality of contact between the police and citizens*), higher values of the variable means that respondents believe the police were very successful.

Table 4: Quality of Police Contact

	Place	N	Mean	Std. Dev.	STAT. SIG. DIFF.
How good of a job do you think the police in this area are doing in helping people out after they have been victims of crime?	LJ - Štepanjsko naselje	140	2,95	1,01	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	3,08	1,15	
In general, how polite are the police in this area when dealing with people around here?	LJ - Štepanjsko naselje	138	3,34	1,00	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	3,56	1,07	
In general, how helpful are the police in this area when dealing with the people around here?	LJ - Štepanjsko naselje	139	3,01	1,00	YES t = -3,21 p = .002
	ZG- Novi Zagreb	99	3,46	1,14	
In general, how fair are the police when dealing with people around here?	LJ - Štepanjsko naselje	139	3,05	1,06	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	3,01	1,03	
How good a job are the police doing in keeping order on the streets and public places?	LJ - Štepanjsko naselje	140	3,01	1,05	YES t = -2,53 p = .012
	ZG- Novi Zagreb	100	3,36	1,04	
QUALITY OF POLICE CONTACT SCALE	LJ - Štepanjsko naselje	137	15,34	3,88	YES
	ZG- Novi Zagreb	99	16,50	3,89	

1 – low; 5 – high; min 5 max 20; higher = better

As we can see, the respondents evaluated the quality of contact with police officers quite high. In all cases (except in one case in Ljubljana), the average is above 3 on the 5 point scale. Contacts between the police and local residents are important as well – what the local residents think of the police has a direct impact on the possibility of a partner relationship between the police and the community and can influence the willingness of the population to act in conformity with the law. We can see, that respondents from Novi Zagreb evaluated the contacts with the police statistically significantly higher in two out of five cases,

namely in Novi Zagreb the respondents think the police are more helpful when dealing with the people and that the police are better in keeping order on the streets and public places in Zagreb than in Ljubljana. These have significant influence also to the whole scale “Quality of Police Contact”, where the score is significantly higher in Novi Zagreb than in Štepanjsko naselje in Ljubljana.

In the case of the second factor (*perception of crime and disorder*), a higher value means that respondents do not perceive crime and disorder as a problem. The results are presented in Table

Table 5: Perceptions of Crime and Disorder Scale

	Place	N	Mean	Std. Dev.	STAT. SIG. DIFF.
How big of a problem is people breaking windows out of buildings in the area?	LJ - Štepanjsko naselje	140	3,08	1,138	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	3,16	1,237	
How big of a problem is people drinking in public places in this area?	LJ - Štepanjsko naselje	137	3,07	1,232	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	3,06	1,270	
How big of a problem is people being attacked or beaten up by strangers in this area?	LJ - Štepanjsko naselje	141	3,43	1,167	YES t = -2,26 p = 0.25
	ZG- Novi Zagreb	100	3,77	1,127	
How big of a problem is people being robbed or having their money, purses or wallets taken?	LJ - Štepanjsko naselje	141	3,13	1,176	YES t = -2,05 p = .042
	ZG- Novi Zagreb	100	3,43	1,094	
How big of a problem is vacant lots filled with trash and junk in this area?	LJ - Štepanjsko naselje	139	2,99	1,346	YES t = 4,7 p = .00
	ZG- Novi Zagreb	100	2,20	1,223	
PERCEPTIONS OF CRIME AND DISORDER SCALE	LJ - Štepanjsko naselje	134	15,64	4,464	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	15,62	4,354	

1 – low; 5 – high; min 5 max 20; higher = better

The level of crime and disorder, as perceived by the population, has a direct and strong impact on the quality of life in a community. As we can see, the biggest problem in both capitals are vacant lots filled with trash and junk, especially is this a case in Novi Zagreb. In Štepanjsko naselje the respondents think that the problem of people being robbed or having their money, purses or wallets taken is bigger than in Novi Zagreb, and the same is with perception of a problem people being attacked or beaten up by strangers. Nevertheless, all averages in both discussed cases are above 3, and there is no significant differences between two samples in overall perception of crime and disorder scale.

The next scale is connected to fear to become a victim of crime. A higher value of variables for the third factor (*fear of victimization*) means respondents do not fear crime.

Table 6: Personal Fear of Victimization Scale

	Place	N	Mean	Std. Dev.	STAT. SIG. DIFF.
How worried are you that someone will try to rob you or steal something from you when you are outside in this area?	LJ - Štepanjsko naselje	141	3,40	1,225	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	3,46	1,283	
How worried are you that someone will try to break into your home while someone is there?	LJ - Štepanjsko naselje	141	3,67	1,181	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	3,45	1,298	
How worried are you that someone will attack you or beat you up when you are outside in this area?	LJ - Štepanjsko naselje	139	3,94	,987	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	3,87	1,152	
How worried are you that someone will try to steal or damage your car in this area?	LJ - Štepanjsko naselje	141	3,16	1,343	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	3,33	1,311	
How worried are you that someone will try to break into your house while no one is there?	LJ - Štepanjsko naselje	141	3,28	1,220	YES t = 2,18 p = .030
	ZG- Novi Zagreb	100	2,91	1,326	
PERSONAL FEAR OF VICTIMIZATION SCALE	LJ - Štepanjsko naselje	139	17,46	4,87	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	17,02	4,92	

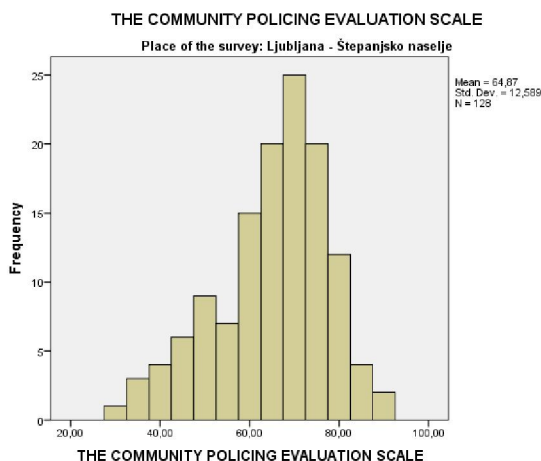
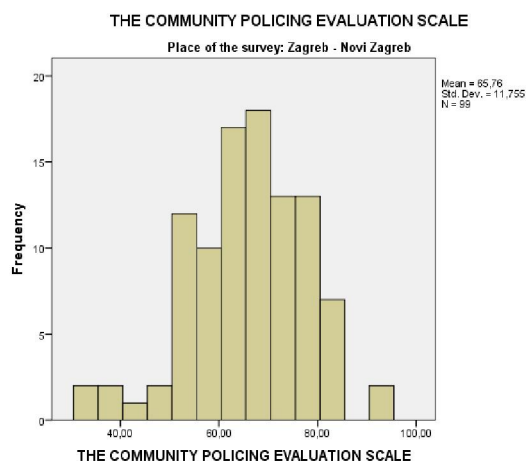
Fear of victimization weakens community cohesion, which consequently loosens and annuls informal mechanisms of social control. One of the main premises of community policing is that informal control mechanisms, and not police, assure order in the neighbourhood/community. The overall score in this scale is in both cities higher than 17 (25 is max), so the results are not so bad. If we analyse all items separately, we can see only one significant difference: the respondents from Novi Zagreb are more worried that someone will try to break into your house while no one is there than inhabitants from Štepanjsko naselje in Ljubljana.

For the fourth and final factor (*community integration*), a higher value of the variable means strong community integration. If community cohesion is weak, the community as such cannot act as a control agent. Therefore, if we seriously want to study the possibility of community policing, we also have to focus some attention on community cohesion. In table 7 we can see that the community cohesion is rather high in both places, although these are highly urbanized areas. We can see that there is no differences among Ljubljana and Zagreb, except in the case of neighbourhood watch, where the score in Novi Zagreb is higher than in Štepanjsko naselje; residents from Zagreb are more convinced that when they are away from home, they can count on some of their neighbours to keep eyes open for possible trouble.

Table 7: Community Cohesion Scale

	Place	N	Mean	Std. Dev.	STAT. SIG. DIFF.
If I were sick, I could count on my neighbours to shop for me at the supermarket, go to the drug store, etc.	LJ - Štepanjsko naselje	141	3,29	1,381	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	3,55	1,381	
When I am away from home, I can count on some of my neighbours to keep their eyes open for possible trouble.	LJ - Štepanjsko naselje	140	3,16	1,381	YES t = -2,98 p = .003
	ZG- Novi Zagreb	100	3,71	1,409	
If I had to borrow 25 EUR for an emergency, I could turn to my neighbours.	LJ - Štepanjsko naselje	141	3,33	1,391	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	3,26	1,481	
The people in this area work together to solve problems.	LJ - Štepanjsko naselje	140	3,07	1,250	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	2,81	1,346	
I know several people in this area well enough to ask a favour.	LJ - Štepanjsko naselje	141	3,38	1,229	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	3,44	1,380	
COMMUNITY COHESION SCALE	LJ - Štepanjsko naselje	139	16,21	5,60	NO
	ZG- Novi Zagreb	100	16,77	5,57	

The summary of results are presented in following histograms, where we can see, that the overall score of community policing implementation is around on 65 points (out of 100) in both cities. Statistically, there is no significant differences between Novi Zagreb and Štepanjsko naselje. Nevertheless, there is 16,4 % of respondents from Ljubljana sample, that evaluated the implementation of community policing with score less than 50. The number of respondents in Novi Zagreb, that evaluated the implementation of community policing with the score less than 50 is significant lower: 7,1 %.

7. CONCLUSION

Considering that the community policing has been officially accepted model of policing in Slovenia and Croatia for more than a decade, we are interested in an effectiveness of the model in both countries. Some argue that community policing is nothing new but, in fact, return to the traditional way of policing. While it is true that there are some common premises of the former and the present policing patterns, and primarily, this involves regular and good communication between police and citizens, however, we must be well aware of the substantial differences. These differences stem from the substantial changes in lifestyles, social organization, political and economic conditions that have occurred over the past 20-30 years. Cooperation between citizens and police can no longer be the same in modern urban areas burdened with high population density, intensive migration, the heterogeneity of the population and chronic lack of appropriate infrastructure. The alienated mode of modern life, especially in such areas, severely limits the regular and quality communication between police and citizens. That is why the aim of this paper is to analyse and compare the effectiveness of community policing in the most urbanized parts of the Slovenian capital Ljubljana (Štepanjsko naselje) and the Croatian capital Zagreb (Novi Zagreb). We hypothesized that if community policing model is effective, it should be perceived as such by the community.

There is a serious limitation of this study: the sample size. The data were collected from 140 citizens of Štepanjsko naselje in Ljubljana, and 100 citizens of Novi Zagreb in Zagreb, so the results cannot be generalized. However, the given results indicate the quality of contacts between police and citizens in both observed urban areas, as well as the most important safety problems of their inhabitants, and in that sense are the good starting point for further research.

According to the results of this study, there are no statistically significant differences between observed urban areas in perceptions of crime and disorder, personal fear of victimization and community cohesion, but the findings reveal statistically significant differences in the quality of the contacts between the police and the citizens. Respondents from Zagreb sample perceive police more helpful and successful in keeping order in streets and public places than respondents from Ljubljana sample, although they perceive police fairness, politeness and success in dealing with victims of crime quite same. It is also to be mentioned that in Ljubljana sample there are significantly more respondents who evaluated the implementation of community policing with score less than 50 (16,4%) than in Zagreb sample (7,1%). On this level of analysis it is very hard to say if there are really substantial differences in implementation of community policing in Ljubljana and Zagreb, or maybe expectations of Slovenian people are much higher than ones of the Croatian people.

It is critical to notice that the biggest problem in both observed urban areas is vacant lots filled with trash and junk, especially in Novi Zagreb. Slovenian respondents significantly more perceive danger of being robbed or attacked by strangers, and Croatian respondents are significantly more worried that somebody will try to break into their house.

The most encouraging data obtained in this study is that the community cohesion is rather high in both observed urban areas. There are no any differences between Ljubljana and Zagreb, except regarding neighbourhood watch that is evaluated higher in Zagreb sample than in Ljubljana sample. Again, further research is needed to explore the origin of these differences.

REFERENCE LIST

- Borovec, K. (2011). Strategija odnosa s javnošću Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske [Public relations strategy of the Croatian Ministry of the Interior]. *Mir, ugled, povjerenje*, 53, 1- 15.
- Borovec, K., Balgač, I. & Karlović, R. (2011a). *Interna komunikacija u Ministarstvu unutarnjih poslova: Procjena zadovoljstva poslom i zadovoljstva internom komunikacijom*. [Internal communication at Ministry

of Interior: Reported job satisfaction and internal communication satisfaction]. Zagreb: Ministry of Interior, Police Academy.

Borovec, K., Balgač, I. & Karlović, R. (2011b). *Situacijski pristup prevenciji kriminaliteta, od teorije do prakse utemeljene na dokazima* [Situational approach to crime prevention, from theory to evidence based practice]. Zagreb, Croatia: Ministarstvo unutarnjih poslova.

Cajner Mraović, I., (2009a). *Prevenција kriminaliteta u lokalnoj zajednici. Nova razina razvoja policije u zajednici* [Crime prevention in local community. New level of community policing development]. Zagreb, Croatia: MUP, Policijska akademija.

Cajner Mraović, I., (2009b). *Prevenција kriminaliteta u lokalnoj zajednici. Organizacijske i akcijske upute vijećima za prevenciju* [Crime prevention in local community. Organizational and action plans for the prevention councils]. Zagreb, Croatia: MUP, Policijska akademija.

Černič, M., Makarovič, M., & Macur, M. (2009). *Javnomnenjska raziskava o ocenah in stališčih prebivalcev Republike Slovenije o delu policije – 2009* [Opinion poll on assessments and attitudes of the residents of the Republic of Slovenia toward the work of police – 2009]. Nova Gorica: Fakulteta za uporabne družbene študije.

Faber, V. & Cajner Mraović, I., (2003). *Strategija djelovanja Policija u zajednici: reforma operativno-preventivnog rada policije u odori* [Strategy action Community policing: reform of the operational-preventive work of the uniformed police]. Zagreb, Croatia: MUP, Policijska akademija.

Jere, M., Sotlar, A. in Meško, G. (2012). *Praksa in raziskovanje policijskega dela v skupnosti v Sloveniji. Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(1), 3–13.

Lobnikar, B., & Meško, G. (2010). Responses of police and local authorities to security issues in Ljubljana, the capital of Slovenia. In M. Cools et al. (Eds.), *Police, policing, policy and the city in Europe* (pp. 161–179). The Hague: Eleven International Publishing.

McKee, Adam, J. (2001). The Community Policing Evaluation Survey: Reliability, Validity and Structure. *American Journal of Criminal Justice*, Vol. 25, No 2

Meško, G., & Lobnikar, B. (2005). The contribution of local safety councils to local responsibility in crime prevention and provision of safety. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 28(2), 353–373.

Meško, G. (2009). Transfer of crime control ideas: Introductory Reflections. In G. Meško, & H. Kury (Eds.), *Crime policy, crime control and crime prevention – Slovenian perspectives* (pp. 5–19). Ljubljana: Tipografija.

Ministrstvo za notranje zadeve [Ministry of the Interior]. (2010). *Poročilo o raziskavi stanja na področju v skupnost usmerjenega policijskega dela – stališča občinskih varnostnih svetov* [Report on current state of community policing survey – local safety councils' perspectives]. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.

Ministarstvo unutarnjih poslova (2004). *Projekt reforme sustava policijskog obrazovanja* [Reform of the police education system]. Zagreb, Croatia: Policijska akademija.

Ministarstvo unutarnjih poslova (2009). *Strategija reforme sustava upravljanja ljudskim potencijalima Ministarstva unutarnjih poslova za razdoblje od 2009. do 2011* [Reform of the human resources management in the Ministry of the Interior 2009-2011]. Zagreb, Croatia: Ministarstvo unutarnjih poslova.

Police (2012). *Zgodovina in razvoj v skupnost usmerjenega policijskega dela* [History and development].

Retrieved from <http://www.policija.si/index.php/dravljan-in-policija/zgodovina-in-razvoj>

Police (2013). *Policijsko delo v skupnosti. [Community Policing]*, Doc. no. 2214-41/2012/4 (207–07). Ljubljana: MNZ, GPU.

Police Tasks And Powers Act (2013). *Official Gazette of the RS*, (15/13).

Virtič, F., & Lobnikar, B. (2004). Implementacija policijskega dela v skupnosti v slovenski policiji [Implementation of community policing in Slovene police]. In B. Lobnikar (Ed.), *5. slovenski dnevi varstvoslovja* (pp. 745–750). Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.

Vukadin, Irma Kovčo; Borovec, Krunoslav; Golub, Tajana Ljubin. (2013) Policing in Croatia: The main challenges on the path to democratic policing. In: *Handbook on policing in Central and Eastern Europe*. Springer New York, 2013. p. 31-55.

Branko Lobnikar

Irena Cajner Mraović

Vladimir Faber

EVALUACIJA POLICIJE U ZAJEDNICI: PILOT STUDIJA U URBANOJ ZAJEDNICI U SLOVENIJI I HRVATSKOJ

Sažetak

Policija u zajednici je aktualni prihvaćeni koncept djelovanja policije u Sloveniji i Hrvatskoj. Model policije u zajednici uveden je u obje zemlje u okviru reformi koje su uslijedile nakon velikih društveno-političkih i ekonomskih promjena 1990-tih. Cilj je bio približiti policije obaju zemalja standardima moderne demokratske europske policije. Za sve post-socijalističke zemlje središnje i jugoistočne Europe karakteristično je očekivanje da policija u zajednici ponovo uspostavi legitimitet policije te da kroz povrat povjerenja građana u policiju pridonese jačanju kolektivne efikasnosti. U međuvremenu su se pojavile ozbiljne dileme oko stvarnih rezultata policije u zajednici i to uglavnom zbog tipičnih problema u implementaciji ovoga modela u svim spomenutim zemljama. Ključni problem je činjenica da se zbog nedostatnog i čak pogrešnog razumijevanja fundamentalnih načela policije u zajednici, te zbog neadekvatnih preduvjeta za njenu implementaciju, ovaj model prihvaća manje ili više na deklarativnoj razini. U takvim se okolnostima pojavljuju improvizacije policije u zajednici, što nikako ne može pridonijeti kvaliteti interakcija između policije i zajednice, niti podizanju razine osjećaja sigurnosti građana, nego čak može imati kontraefekt. No, ključna pretpostavka policije u zajednici je ta da za sigurnost zajednice nije odgovorna isključivo policija nego zajednica u cjelini. Ako je kohezija zajednice slaba, onda ta zajednica teško može funkcionirati kao subjekt socijalne kontrole. Iz tog razloga u ovoj pilot- studiji analiziramo razinu implementacije policije u zajednici u Sloveniji i Hrvatskoj kroz četiri seta varijabli: kvaliteta kontakata građana i policije, percepcija razine kriminala i javnog nereda, strah od viktimizacije i razina kohezije zajednice.

Ključne riječi: *policija u zajednici, evaluacija, urbana zajednica, Slovenija, Hrvatska.*

Davorka Martinjak³³⁷

POLICIJSKA PREVENCIJA I NASILNIČKI KRIMINALITET MALOLJETNIH OSOBA

Sažetak

Trendovi društvenog razvoja u posljednjih se desetak godina kreću u smjeru sve češćeg prepoznavanja prevencije kao učinkovitog alata u borbi protiv kriminaliteta, ali i drugih asocijalnih oblika ponašanja u društvu. Prateći navedene trendove u Republici Hrvatskoj stvoreni su preduvjeti za rad policije i u preventivnim aktivnostima koji se posebno očituje u prevencijskim projektima vezanim uz područja rada kojima se sprječavaju kaznena djela na štetu djece i mladeži, suzbijanje asocijalnog ponašanja mladih, te zlouporabe droga. Kritika postojećeg stanja može se izraziti u nekoliko smjerova, od neobjektivnih interpretacija statističkih pokazatelja, nerazmjera između osjećaja straha i nesigurnosti građana i policijskih pokazatelja, do problema utvrđivanja stvarnog učinka prevencijskih aktivnosti zbog teško mjerljivih rezultata. Sada predstoji proces senzibilizacije i edukacije policijskih službenika u cilju stjecanja novih vještina i znanja, ali i usvajanje novih oblika rada.

Ključne riječi: *policija, prevencija, nasilnički kriminalitet, maloljetni počinitelji kaznenih djela*

1. Uvod

Svaki oblik društvenog odgovora na kriminalitet kroz kaznenopravni sustav, prevencijske programe pa i neformalni društveni nadzor, pokušaj je da se u zajednici zadrži osjećaj sigurnosti iz kojeg proizlazi i kvalitetnija svakodnevica za građane. Međutim, prije bilo kakve reakcije društva na pojedine oblike kriminaliteta potrebno je dobro poznavati problem te imati ne samo mišljenje stručnjaka, nego i mišljenje građana, kako bi reakcija bila odgovarajuća i učinkovita.

Trendovi društvenog razvoja u posljednjih se desetak godina kreću u smjeru sve češćeg prepoznavanja prevencije kao učinkovitog alata u borbi protiv kriminaliteta, ali i drugih asocijalnih oblika ponašanja u društvu. Tako, primjerice, Europska mreža za prevenciju kriminaliteta (Prevencija kriminaliteta u EU, MUP) definira prevenciju kriminaliteta kao sveobuhvatne mjere kojima se smanjuje ili na drugi način pridonosi kvantitativnom i kvalitativnom smanjenju kriminaliteta i osjećaja nesigurnosti građana, bilo izravnim odvrćanjem od kriminalnih aktivnosti ili politikom i intervencijama osmišljenim radi smanjenja potencijala za kriminal i uzroke kriminaliteta. Preventivne mjere se prema toj definiciji ne odnose samo na kriminalitet u doslovnom smislu, nego bi trebale obuhvaćati i antisocijalno ponašanje koje predstavlja neku vrstu „predfaze“ kriminaliteta, a prevencijom bi se također trebalo rješavati i pitanje straha od kriminaliteta. Naglašava se da prevencija kriminaliteta predstavlja neophodnu dopunu represivnim mjerama.

Postoji niz smjernica i preporuka u području prevencije kriminaliteta proizašlih na međunarodnoj razini koje su doprinijele afirmaciji prevencije u njejoj implementaciji u borbi protiv kriminaliteta. Prevencija kriminaliteta na razini Europske unije svoju je pravnu osnovu dobila Ugovorom iz Amsterdama, koji je na snazi od 1999. godine, a kojim je definirano kako Unija ima za cilj građanima osigurati visoku razinu zaštite na području slobode, sigurnosti i pravde. Europsko vijeće je u Tamperi u listopadu 1999. potvrdilo važnost djelotvorne politike postupanja u prevenciji kriminaliteta u EU. Godine 2001. osnovan je Europski forum za prevenciju organiziranog kriminaliteta, uspostavljena je europska mreža za prevenciju kriminaliteta te

³³⁷ Dr.sc. Davorka Martinjak, viša predavačica na Visokoj policijskoj školi, MUP RH, e-mail: dmartinajk@fkz.hr

stvoren program Hipokrat za sufinanciranje projekata suradnje između država članica. U svibnju 2001. godine osnovana je Europska mreža za prevenciju kriminaliteta (ECPN) s ciljem razvijanja različitih aspekata prevencije kriminaliteta na razini EU i s ciljem pružanja potpore aktivnostima na lokalnoj i državnoj razini.

Na široj međunarodnoj razini, primjerice u Ujedinjenim narodima, puno se interesa pokazuje upravo za prevenciju kriminaliteta, a konkretan rezultat toga rada vidljiv je u brojnim rezolucijama Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a vezanim uz prevenciju kriminaliteta:

- Rezolucija Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a 2008/24 o jačanju prevencije urbanog kriminaliteta - integrirani pristup; Rezolucija potiče države članice da integriraju prevenciju kriminaliteta u sve relevantne socijalne i gospodarske politike i programe kako bi se ukazalo na uvjete iz kojih kriminalitet i nasilje mogu proizaći
- Rezolucija Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a 2007/12 o Strategiji Ureda UN-a za borbu protiv droga i kriminaliteta za razdoblje 2008. - 2011. u kojoj prevencija u lokalnoj zajednici proizlazi kao jedno od područja interesa
- Rezolucija Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a 2006/20 o standardima i normama prevencije kriminaliteta; zahtijeva se uravnotežen pristup između prevencije kriminaliteta i kaznenopravnog sustava te daljnje razvijanje inicijativa
- Rezolucija Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a 2003/26 o prevenciji urbanog kriminaliteta kojom se ukazuje na potrebu uravnoteženog i integriranog pristupa prevenciji i sprečavanju urbanog kriminaliteta, uključujući i sprečavanje uzroka kao što su siromaštvo, socijalna marginalizacija i isključivost te nedostatak prilika i sadržaja za mlade.

Među preporukama Ujedinjenih naroda vezanim uz maloljetničku delinkvenciju osobito se ističu:

- Standardna minimalna pravila za primjenu sudskih postupaka prema maloljetnicima (tzv. *Beijing Rules*) iz 1985. godine
- Vodeća načela za prevenciju maloljetničke delinkvencije (tzv. *Riyadh Guidelines*) iz 1990. godine
- Minimalna pravila za zaštitu maloljetnika lišenih slobode (tzv. *the JDL Rules*) iz 1990. godine
- Bečka deklaracija o kriminalu i pravu, donesena na Desetom kongresu UN-a na temu Prevencija kriminala i tretman počinitelja iz 2000. godine
- Preporuka o prevenciji kriminala iz 2002. godine
- Službeni zaključni dokument Posebnog zasjedanja o djeci Opće skupštine UN-a iz 2002. godine (Bouillet, 2005).

S obzirom na postojeće hrvatsko zakonodavstvo i podzakonske dokumente, posebice brojne strategije donesene na razini Vlade koje imaju obvezujuću ulogu u svim državnim institucijama, može se reći da je usklađenost, barem na zakonodavnoj razini, vrlo značajna. Sukladno navedenom policija je posljednjih nekoliko godina ugradila u policijsko zakonodavstvo i strateške planove norme prema kojima je policija dužna surađivati s državnim tijelima, jedinicama lokalne i područne samouprave i drugima te provoditi preventivne mjere kako bi suzbila kriminalitet. Nadalje, navedene zakonske norme koje predstavljaju preduvjet za kvalitetnu suradnju sa zajednicom u rješavanju problema kriminaliteta svoje uporište nalaze i u Preporuci br. 10. Odbora ministara Vijeća Europe, o Europskom kodeksu policijske etike, gdje se uz ciljeve rada policije kao što su održavanje javnog reda i mira, poštovanje i šticeenje temeljnih prava i sloboda pojedinaca, otkrivanja kriminaliteta, navodi i cilj sprečavanja/prevencije kriminaliteta (MUP RH/ Vijeće Europe, Europski kodeks policijske etike). U takvom okruženju, gdje su stvoreni svi preduvjeti za rad

policije i u preventivnim aktivnostima, krenulo se 2003. godine u projekt *Policija u zajednici* koji je podrazumijevao promjenu filozofije policijskog djelovanja. Ustrojavanjem Službe prevencije pri Ravnateljstvu policije u posljednjih nekoliko godina zabilježen je izraziti napredak policije u preventivskim aktivnostima, koji se posebno očituje u preventivskim projektima vezanim uz područja rada kojima se preveniraju kaznena djela na štetu djece i mladeži, suzbijanje asocijalnog ponašanja mladih te zlouporabu droga.

2. Pregled aktualnog stanja

Pod pritiskom nagomilanih problema u društvenoj zajednici i selektivnog pristupa prikazu policije u sredstvima javnog priopćavanja, policija sve teže ispunjava svoje zadaće tradicionalnim metodama rada (Cajner-Mraović, 2009).

Prevenција maloljetničkog kriminaliteta s elementima nasilja mora se, prije svega, temeljiti na široj analizi stanja i trenutne problematike. Cajner-Mraović i dr. (2003) navode da je prvi korak policije usmjerene na problem pomaknuti se iza pojavnosti incidenta te u incidentu prepoznati simptome određenog problema, što zahtijeva uočavanje veza između incidenta, uzroka i posljedica, mjesta, osoba, vremena i sl. Pri tome treba uvažiti i znanstvene postavke prema kojima prevencija ima dva cilja:

- identificirati rizične čimbenike koji smanjuju vjerojatnost javljanja poremećaja u ponašanju i zaštitne čimbenike koji poboljšavaju socijalne veze i jačaju djecu i mlade te ih štite od mogućih poremećaja u ponašanju
- razviti i primjenjivati uspješne strategije koje će omogućavati „puštanje“ istraživanja u praksu (Bašić, 2005).

Ako pokušamo sagledati stanje maloljetničkog kriminaliteta s elementima nasilja, odmah će se uočiti da je u zadnjih nekoliko godina ova problematika u središtu pozornosti stručnjaka i javnosti. Naime, s obzirom na nekoliko slučajeva u kojima je brutalnost maloljetnih počinitelja dosegla vrlo visoku razinu, u javnosti je stvoren dojam da je takav način ponašanja postao obrazac ponašanja većine maloljetnih osoba čije prihvaćene vrijednosti u odnosima prema drugima jesu, prije svega, bezobzirnost, nasilje, nepoštovanje i sl. Uznemirenost građana potaknula je stručnjake na iznošenje brojnih teza vezanih uz uzroke takve pojave, ali i opću javnu raspravu u kojoj je zabrinuta javnost otvoreno propitivala struku, ali i društvo općenito, o budućnosti mlade generacije. Koliko je strah od kriminaliteta maloljetnih osoba, odnosno percepcija opsega tog kriminaliteta, sukladna stvarnim pokazateljima kojima raspolaže Ministarstvo unutarnjih poslova, upitno je jer je poznato da statistiku možemo tumačiti s različitih stajališta, odnosno koliko značenje ima statistika ako se radi o stvarnom životu makar jednog mladog čovjeka i njegove obitelji. Bez obzira na kritike vezane uz tumačenje statističkih pokazatelja, smatramo objektivnim prikazati pokazatelje MUP-a kao relevantne, tim više što je u obzir uzet pregled stanja nasilničkog kriminaliteta unatrag tri godine te mu je dodan pregled nasilničkih ponašanja mladih koja ulaze u domenu prekršaja.

Tablica 1 - Kaznena djela maloljetnih osoba

KAZNENA DJELA MALOLJETNIH OSOBA (djeca i maloljetnici zajedno) S ELEMENTIMA NASILJA - usporedba u odnosu na prethodnu godinu izražena u % s prikazom udjela u odnosu na ukupna kaznena djela maloljetnih osoba

		GODINA		
NAZIV KAZNENOG DJELA		2007.	2008.	2009.
KAZNENA DJELA MALOLJETNIH OSOBA	Ubojstvo	2	2 (0%)	0
	Ubojstvo u pokušaju	6	2 (-67%)	0
	Teško ubojstvo	0	0	0
	Teško ubojstvo u pokušaju	2	0	1
	Teška tjelesna ozljeda	106	113 (+7%)	92 (-19%)
	Tjelesna ozljeda	377	468 (+24%)	399 (-15%)
	Sudjelovanje u tučnjavi	3	5 (+67%)	1 (-80%)
	Nasilničko ponašanje	78	114 (+46%)	91 (-20%)
	Otmica	0	1	0
	Prijetnja	46	64 (+39%)	47 (-27%)
	Silovanje	6	7 (+17%)	2 (-71%)
	Silovanje u pokušaju	1	2	0
	Razbojništvo	121	126 (+4%)	130 (+3%)
	Razbojnička krađa	9	13 (+44%)	17 (+31%)
	Iznuda	44	28 (-36%)	27 (-4%)
	Spriječavanje sl. osobe u obavljanju sl. dužnosti	7	8 (+14%)	11 (+38%)
	Napad na ovlaštenu sl. osobu	11	8 (-27%)	8 (0%)
	Uništenje ili oštećenje tuđe stvari	312	270 (-13%)	270 (0%)
	Neodovoljeno posjedovanje oružja	27	24 (-11%)	24 (0%)
	UKUPAN BROJ KAZNENIH DJELA MALOLJETNIH OSOBA S ELEMENTIMA NASILJA	1158	1255 (+8%)	1120 (-11%)
OSTALA KAZNENA DJELA MALOLJETNIH OSOBA	3817	3524	3155	
UKUPAN BROJ KAZNIH DJELA U RH ZA KOJA JE KRIMINALISTIČKIM ISTRAŽIVANJIMA UTVRĐENO DA SU POČINJENA OD STRANE MALOLJETNIH OSOBA	4975	4779 (-4%)	4275 (-11%)	
UDIO KAZNENIH DJELA S ELEMENTIMA NASILJA U UKUPNOM BROJU SVIH OTKRIVENIH KAZNENIH DJELA MALOLJETNIH OSOBA	23%	26%	26%	

Usporedbom brojčanih pokazatelja za 2007., 2008. i 2009. godinu vidljiv je kontinuirani pad broja svih kaznenih djela za koja je kriminalističkim istraživanjima utvrđeno da su ih počinile maloljetne osobe i to za 4% u 2008. godini i za 11% u 2009. godini usporedno s prethodnom godinom.

Nadalje, u 2008. godini zabilježen je rast od 8% kaznenih djela maloljetnih osoba s elementima nasilja u odnosu na 2007. godinu. Međutim, pad od 11% ovih kaznenih djela u 2009. godini doveo je do toga da su apsolutne vrijednosti u 2009. godini približne brojčanim pokazateljima iz 2007. godine. Istovremeno, udio kaznenih djela s elementima nasilja u ukupnom broju svih otkrivenih kaznenih djela maloljetnih osoba od 23% u 2007. godini povećan je na 26% u 2008. godini, a omjer u istom postotku evidentan je i u 2009. godini pa se obzirom na brojčane pokazatelje ne može tvrditi da je u 2009. godini došlo do eskalacije nasilničkih kaznenih djela maloljetnih osoba.

Ovakav zaključak argumentira i pojedinačna analiza nasilničkih kaznenih djela maloljetnih osoba počinjenih u 2009. godini koja uglavnom bilježi pad u odnosu na 2008. godinu, što je posebno značajno kod kaznenih djela „tjelesna ozljeda“ (-15%) i „teška tjelesna ozljeda“ (-19%). Istovremeno je broj kaznenih djela „uništenja i oštećenja tuđe stvari“ i „nedozvoljenog posjedovanja oružja“, koja su počinila maloljetne osobe u 2008. i 2009. godini identičan, dok su povećanja evidentna kod kaznenih djela „razbojništva“(+3%) i „razbojničke krađe“(+31%) zanemariva jer se odnose na ukupno 8 kaznenih djela. Kao što je uvodno navedeno, da bi se u cijelosti mogla sagledati dinamika nasilničkih ponašanja mladih koja se manifestirala kroz činjenje kažnjivih radnji uz prikaz kaznenih djela s elementima nasilja, važno je istaknuti i značajnija prekršajna djela s elementima nasilničkog ponašanja koja su opisana u Zakonu o prekršajima protiv javnog reda i mira.

Tablica 2 - Maloljetne osobe - počinitelji prekršajnih djela iz ZOPPJRM-a s obilježjima nasilja

MALOLJETNE OSOBE (prekršajno odgovorni maloljetnici od 14 do 18 godina) POČINITELJI PREKRŠAJNIH DJELA IZ ZOPPJRM-a S OBILJEŽJIMA NASILJA - usporedba u odnosu na prethodnu godinu izražena u % s prikazom udjela u odnosu na ukupan broj maloljetnih osoba počinitelja prekršajnih djela protiv JRM-a			
	G O D I N A		
Naziv prekršajnog djela iz ZOPPJRM-a	2007.	2008.	2009.
Drsko ponašanje (čl. 6.)	500	469 (-6%)	440 (-6%)
Tuča, svađa, vika (čl. 13.)	1484	1299 (-12%)	1221 (-6%)
Omalovažavanje ili vrijeđanja službene osobe (čl. 17.)	81	76 (-6%)	62 (-18%)
UKUPAN BROJ PROCESUIRANIH PREKRŠAJNIH DJELA PROTIV JRM-a S ELEMENTIMA NASILJA KOJE SU POČINILE MALOLJETNE OSOBE	2065	1844 (-11%)	1723 (-7%)
BROJ MALOLJETNIH POČINITELJA OSTALIH PREKRŠAJNIH DJELA PROTIV JRM-a	140	146 (+4%)	152 (+4%)
UKUPAN BROJ SVIH PREKRŠAJNIH DJELA PROTIV JRM-a KOJA SU POČINILE MALOLJETNE OSOBE	2205	1990 (-10%)	1875 (-6%)
UDIO MALOLJETNIH OSOBA POČINITELJA PREKRŠAJNIH DJELA PROTIV JRM-a S OBILJEŽJIMA NASILJA U ODNOSU NA UKUPAN PREKRŠAJNIH DJELA PROTIV JRM-a	94%	93%	92%

Identično nasilničkim kaznenim djelima maloljetnih osoba, evidentan je kontinuirani pad broja procesuiranih nasilničkih prekršajnih djela protiv javnog reda i mira koja su počinile maloljetne osobe te gotovo identičan udio ovih prekršajnih djela od 2007. do 2009. godine u ukupnom broju prekršaja protiv javnog reda i mira za koje su maloljetne osobe prijavljene. Osvrtom na 2009. godinu evidentan je pad od (-6%) prekršajnih djela „drsko ponašanje“ i „remećenje mira tučom, svađom ili vikom“ opisanih u čl. 6. i čl. 13. ZOPPJRM-a te pad od (-18%) prekršajnog djela počinjenog „omalovažavanjem ili vrijeđanjem službene osobe“ opisanog u čl. 17. navedenog Zakona.

3. Policijske preventivne mjere

Policija se u izradi programa postupanja rukovodi između ostalog zadaćama proizašlim iz nacionalnih strateških dokumenata (Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006. do 2012. godine, Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. godine, Program mjera Vlade RH za povećanje sigurnosti u školama, Program aktivnosti za sprečavanje nasilja među

djecom i mladima, Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima, Program aktivnosti za prevenciju nasilja među djecom i mladima za 2009. godinu), a okvir policijskog rada, pa tako i prevencijskog dijela, nalazimo u zakonskim okvirima (Kazneni zakon, Prekršajni zakon, Zakon o sudovima za mladež, Obiteljski zakon, Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira, Zakon o policijskim poslovima i ovlastima). Aktivnosti predviđene navedenim strategijama uglavnom se odnose na umrežavanja policije s drugim subjektima društva koji se bave zaštitom djece i mladeži, edukaciju policijskih službenika, senzibilizaciju javnosti i dr. Evaluacija postignuća radi se godišnje na lokalnoj i nacionalnoj razini, tako da možemo pratiti napredak u pojedinim područjima prevencijskog rada.

Trend modernih oblika rada policije, pri čemu naglašavamo prevencijski rad, vrlo je primjetan upravo u prevenciji maloljetničke delinkvencije. Tako su osnovna načela u području prevencije maloljetničke delinkvencije prepoznati, spriječiti ili zaustaviti stanja koja dovode do delinkventnog ponašanja, u svakodnevnom radu u sljedećim područjima:

Kriminalistička istraživanja vezana uz kriminalni povrat

- ako je riječ o maloljetnom povratniku, obvezno se ispituje pozadina takvog ponašanja; cilj nije samo otkriti kažnjivu radnju i počinitelja, već i zaštititi maloljetnu osobu od štetnih utjecaja koji doprinose njegovoj delinkventnoj aktivnosti.

Poduzimanje kaznenopravne zaštite vezane uz roditeljsko zanemarivanje ili zlostavljanje

- prepoznavanjem stanja i ranim otkrivanjem kaznenih djela koja se čine na štetu maloljetnih osoba prekida se negativan utjecaj loših obiteljskih okolnosti kao što su izostanak odgoja ili neadekvatan odgoj, nepostojanje nadzora, zlostavljanje, neimaština uzrokovana roditeljskom nebrigom, koje su, prema stručnim spoznajama, važan čimbenik u nastajanju maloljetničke delinkvencije. Pri tome važnu ulogu ima i suradnja s drugim službama, primjerice, centrom za socijalnu skrb koji se odmah obavještava kada se utvrdi kaznena ili prekršajna odgovornost kako bi mogao žurno provesti mjere zaštite iz svoje nadležnosti.

-

Prevenција nasilja u obitelji

- u cilju sprečavanja međugeneracijskog transfera nasilničkih obrazaca ponašanja u obitelji policija je inicijator brojnih edukacija i aktivnosti. S prevencijskog aspekta smatramo da samim otkrivanjem i procesuiranjem takvih ponašanja dajemo jasnu poruku o neprihvatljivosti takvog ponašanja. Sukladno tablici br. 3 vidljivo je da je u 2009. godini evidentirano 18912 policijskih intervencija vezanih uz obiteljsko nasilje, odnosno 51 intervencija dnevno. Pokazatelji koji se odnose na žrtve upućuju na vrlo velik broj oštećene djece i maloljetnika što je vrlo značajno. Ako se uzme u obzir da policija intervenira tek u fazi kad nasilje postaje neizdrživo, tada nimalo ne čudi da se mladi u svakodnevnom životu ponašaju sve agresivnije.

Tablica 3 - Nasilje u obitelji

GODINA	1.1. - 31.12.2009.
Broj zaprimljenih zahtjeva za intervencijom policije	18951
Broj pruženih intervencija	18912
Broj prekršajno prijavljenih počinitelja za čl. 4. ZZNO	16496
Broj privedenih prekršajnom sucu	7872
Broj žalbi podnijetih na rješenje prekršajnog suca	133
Broj oštećenih osoba prema dobnoj skupini i spolu: Djeca - DŽ, DM, Maloljetnici - MŽ, MM, Odrasli - OŽ, OM	DŽ - 1508, DM - 1542, MŽ - 918, MM - 834, OŽ - 11852, OM - 5486, Ukupno - 22140
Broj počinitelja prekršaja i njegov odnos sa žrtvom - ukupno	22140
1. Partnerski odnos	SU-6342, BS-691, IM-1231, Ž-1070 IŽ-349 BŽ-148, Ukupno - 9831
2. Roditeljski odnos (podrazumijeva i odnos poočima i pomajke)	O-4210, M-919, K-417, S-2590, mlt.K-93, mlt.S- 224, PO-103, PM-44, Ukupno - 8600
3. Ostalo	3709
Broj zadržanih osoba	7802

Pojačani nadzor noćnih izlazaka mladih

- policija temeljem Obiteljskog zakona, odnosno članka 95. kojim se zabranjuje izlazak osoba mlađih od 16 godina na javnim prostorima bez pratnje roditelja u vremenu od 23.00 do 5.00, kao metodu prevencije koristi mehanizam nadzora noćnih izlazaka mladih i u tom dijelu policijskog rada bilježi se stalan porast postupanja. Kao što je vidljivo iz tablice 4, tijekom 2009. godine evidentirano je 2564 maloljetnih osoba u nedozvoljenom noćnom izlasku što je za 14% više nego u prethodnim godinama. Uočava se uistinu demotivirajući podatak da čak 44% od ukupno evidentiranih maloljetnih osoba ima dozvolu roditelja za noćno izbivanje od kuće bez nadzora roditelja. Smatramo da rješenje takvog stanja nije propisivanje kazne roditeljima jer bi se tada izgubio preventivni učinak te partnerski i stimulatívni odnos koji Obiteljski zakon ima u odnosu na subjekte koje izravno štiti, a to su djeca i roditelji. Naravno, umjesto kazni, još uvijek ima prostora za reagiranje putem mjera obiteljsko pravne zaštite kao što su upozorenje roditeljima, upućivanje u savjetovalište, nadzor i dr.

Tablica 4 - Nadzor noćnih izlazaka mladih

Prikaz policijskih postupanja u RH povodom odredbi članka 95. ObZ

		2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
	Ukupan broj zatečenih maloljetnih osoba	820	834	1113	894	1200	2564
Broj zatečenih osoba po dobnoj skupini	Djeca	89	86	109	104	114	251
	Mlađi maloljetnici	731	748	1004	790	1086	2313
	Broj djece i maloljetnika prema kojima je već ranije postupala policija	101	69	116	105	111	214
	Broj djece i maloljetnika za koje je naknadnim radom policije utvrđeno da su zapuššana ili zlostavljana	31	11	18	15	8	5

Suzbijanje distribucije sredstava ovisnosti među mladima s posebnim naglaskom na distribuciju alkoholnih pića

- zajedno s inspeksijskim službama policija obavlja nadzor točenja alkoholnih pića na punktovima koji su detektirani kao okupljališta mladih;

Nadzor užih i širih zona odgojno-obrazovnih ustanova

- ova se aktivnost provodi u suradnji s odgojno-obrazovnim ustanovama u vrijeme koje je prepoznato kao kritično, primjerice vrtići u vrijeme vikenda, škole u vrijeme dolazaka i odlazaka učenika. Već sama prisutnost policijskog službenika u odori odavno je prepoznata kao dobra preventivna mjera, no, ona sama za sebe nikako nije dostatna i ne može se smatrati učinkovitom zbog brojnih razloga, ali ju prakticiramo u kombinaciji s drugim preventivnim aktivnostima kada se pokazala uspješnom. Tijekom 2009. godine policija je izvršila ukupno 196872 preventivna obilaska odgojno-obrazovnih ustanova.

Preventivno edukacijske aktivnosti

- temeljem dobre suradnje policije u lokalnoj zajednici s drugim važnim čimbenicima određene zajednice policija je u zonama odgojno-obrazovnih ustanova tijekom 2009. godine provela 5053 različite preventivne aktivnosti namijenjene djeci, roditeljima i nastavnicima. Navedene aktivnosti podrazumijevale su predavanja i pokazne vježbe, od odgoja u prometu, preko predavanja o štetnosti zlouporabe opojnih droga i alkohola, nasilja u obitelji, nasilja među vršnjacima, do edukacija i rasprava s nastavnicima i roditeljima vezanim uz prepoznavanje štetnih čimbenika te dogovora o poboljšanju suradnje.

4. Primjeri dobre prakse

Smjernice za stvaranje budućih preventivskih aktivnosti temeljimo na dosadašnjim primjerima dobre prakse, a njih ima vrlo mnogo. Naime, većina policijskih uprava provodi kreativne preventivske projekte u kojima postižu izvrsne rezultate u zajedništvu s drugim službama u lokalnoj zajednici.

„Prevenција i alternativa“ (PiA) - preventivni program Policijske uprave zagrebačke

Predavanja se provode u prostorijama osnovnih škola na satovima razredne zajednice (1 školski sat) jednokratno, a tom prilikom policijski službenici upoznaju učenike šestih razreda o problemima vandalizma, nasilničkog ponašanja te ovisnosti o alkoholu i drogama s aspekta policijskog postupanja, kao i zakonskim posljedicama. Cilj je pružanje prave informacije o opasnosti zlorabe sredstava ovisnosti i zaštite zdrave populacije pomaganjem u donošenju ispravne odluke u trenutku kada dijete dođe u doticaj sa sredstvima ovisnosti. Nakon predavanja policijski službenici učenicima daruju knjižicu „Moj otisak prsta“, na kojoj se uz njihov otisak prsta nalaze važniji telefonski brojevi, a ujedno ih knjižica podsjeća na sadržaje koji su prezentirani tijekom predavanja (Borovec, 2009).

„Alkohol nije cool“ - preventivni projekt Policijske uprave međimurske

Policijski službenici Policijske uprave međimurske inicirali su projekt „Alkohol nije cool“, koji je Vijeće za prevenciju Grada Čakovca podržalo te je proveden s ciljem senzibiliziranja javnosti za problem ovisnosti o alkoholu kod maloljetnih osoba. Tako je primarna ideja projekta bila da se proaktivnim pristupom kod šireg dijela građanstva, a prije svega ugostiteljskih i trgovačkih djelatnika, razvije stav o štetnosti posluživanja i prodaje alkoholnih pića maloljetnim osobama. Trgovinama i ugostiteljskim objektima u kojima se utvrdilo da ne prodaju alkoholna pića maloljetnim osobama dodijeljeni su „certifikati“ kojima su takva mjesta kroz medije promovirana kao primjerena za okupljanje mladeži kao oblik priznanja koja dodjeljuju najviše strukture Grada Čakovca. Uz besplatnu promidžbu u lokalnim tiskovnim medijima i televiziji, certificirani objekti dobili su od Grada Čakovca pogodnost produženja radnog vremena. Cijeli projekt pratila je i medijska kampanja koja je uključivala i izradu promidžbenih materijala, letaka i plakata, a sve s ciljem osvješćivanja javnosti o štetnosti pojave alkoholizma u mladenačkoj dobi. U osnovnim i srednjim školama provodila su se predavanja (liječnik, kriminalist, psiholog, socijalni radnik) s ciljem informiranja učenika o štetnosti alkoholizma, ali i svih drugih negativnih pojava koje nastaju uz probleme s prekomjernim pijenjem maloljetnih osoba.

5. Zaključno

Kritika postojećeg stanja, prije svega, može ići u smjeru tumačenja statističkih pokazatelja. Naime, oni su podložni neobjektivnim utjecajima i interpretacijama iz različitih aspekata iako je svakako potrebno naglasiti da je statistika dobro polazište za postupanja, posebice ako se u interpretaciju uključe i znanstvene metode, čime pokazatelji postaju mjerodavni. Nadalje, izrazito naglašen strah od kriminaliteta i osjećaj nesigurnosti kod građana nerazmjerni su statističkim pokazateljima što je policiji alarm za promjenu na koju bi se trebalo reagirati u smislu transparentnijeg prikaza rada policije javnosti, ali i prikaza problema na koje nailazimo.

Uz dosadašnje mjere prevencije veže se problem utvrđivanja stvarnog učinka zbog teško mjerljivih rezultata preventivskih aktivnosti koji se obično očekuju prebrzo, a što je u većini slučajeva teško postići. Zato je preporučljivo kod preventivskih programa i projekata predlagati kratkoročne ciljeve i biti umrežen s nekom znanstvenom ustanovom koja može izraditi evaluaciju.

Još jedna od prepreka koja sputava policiju u cilju primjene novih i modernijih oblika rada policije u području prevencije kriminaliteta općenito, pa tako i maloljetničke delinkvencije, jest sporost i tromost sustava. Naime, iz nedavne policijske povijesti vidljivo je kako je potreba za promjenom prepoznata još kroz strategiju „Policije u zajednici“, čija primjena je započela 2003. godine, a tek su početkom 2010. godine

usvojene organizacijske promjene koje podrazumijevaju formiranje odjela i linija rada prevencije na razini Ravnateljstva policije i svih policijskih uprava. Sada predstoji proces senzibilizacije i edukacije policijskih službenika u cilju stjecanja novih vještina i znanja, ali i usvajanje novih oblika rada kao što su standardiziranje postupanja u preventivnim aktivnostima, umrežavanje sa subjektima lokalne zajednice, razvijanje komunalne prevencije. Na državnoj razini policija će poticati i druga ministarstva kako bi se stvorilo ozračje iz kojeg će proizaći potreba za formiranjem nacionalnog preventivnog tijela koje bi izradilo jedinstvenu nacionalnu strategiju prevencije kriminaliteta kakvu poznaju sva moderna društva.

LITERATURA

Bašić, J. (2005). Preventivna istraživanja i preventivna praksa. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, vol. 41, br. 1, str.81-88.

Borovec, K.(2009). Uloga policije u prevenciji zlorabe opojnih droga među mladima. Dijete i društvo, 11 (1/2), 407-414.

Bouillet, D. (2005): Primjena međunarodnih standarda i preporuka u djelovanju hrvatskog društva prema djeci i mladima s poremećajima u ponašanju, Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada, 12(1):107-131.

Cajner Mraović, I., Faber, V., Volarević, G. (2003). Strategija djelovanja Policija u zajednici, MUP RH, Zagreb.

Cajner Mraović, I. (2009). Prevencija kriminaliteta u lokalnoj zajednici - Strategija primjene znanosti i iskustva dobre prakse. Ministarstvo unutarnjih poslova, Zagreb.

MUP RH/Vijeće Europe - Odbor ministara: Preporuka Rec (2001)10, Europski kodeks policijske etike

Prevencija kriminaliteta u Europskoj uniji - COM(2004), Ministarstvo unutarnjih poslova, Zagreb, 2005.

Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, NN/09

<http://www.un.org/en/ecosoc/docs/res2008.asp>

Davorka Martinjak

POLICE PREVENTION AND VIOLENT CRIME IN MINORS

Summary

Trends in the social development in the last ten years have been moving towards a more frequent recognition of prevention as an effective tool in the fight against crime and other anti-social behaviors in the society. Following these trends in the Republic of Croatia the preconditions have been created for the work of the police in prevention activities, which is particularly evident in prevention projects related to the areas of work preventing crimes against children and youth, combating anti-social behavior among young people, and drug abuse. The criticism of the existing situation can be expressed in several directions from biased interpretation of statistical indicators, disproportion between the feeling of fear and insecurity among citizens and police indicators, to the problem of determining the real impact of the prevention activities because of the difficulties of result measurement. The next step is the process of sensitization and training of police officers in order to acquire new skills and knowledge, as well as the adoption of new forms of work.

Key words: *police, prevention, violent crime, juvenile criminal offenders*

Ante Orlović,³³⁸

Ante Velić,³³⁹

Svjetlana Harambašić³⁴⁰

PERCEPCIJA INDIVIDUALNIH I FORMALNIH KARAKTERISTIKA POLICIJSKOG MENADŽMENTA SA STAJALIŠTA POLICIJSKIH SLUŽBENIKA

Sažetak

Policijski menadžment (rukovodstvo) i policijski službenici (izvršitelji, operativci) ključni su faktori funkcionalnosti policijske organizacije. O kvaliteti obaju faktora kao i o kvaliteti njihove interakcije ovisi policijska učinkovitost. Mnogobrojni su i raznovrsni elementi, subjektivni i objektivni, koji utječu na uspješnost policijskog menadžmenta, odnosno menadžera. Među inim, od velike važnosti su individualne karakteristike rukovoditelja (znanja, vještine, osobine) kao i organizacijsko-pravne karakteristike policijskog sustava (imenovanje i razrješenje menadžera). U svezi s navedenim provedeno je empirijsko istraživanje s ciljem utvrđivanja percepcije policijskih službenika o kvalitativnoj razini naznačenih elemenata menadžerske uspješnosti u hrvatskoj policiji. Istraživanje je provedeno metodom anketnog ispitivanja uz pomoć Anketnog upitnika o policijskom menadžmentu (rukovodstvu). Uzorak ispitanika obuhvaćao je 132 policijska službenika koji su aktualni polaznici studija Kriminalistika. Rezultati istraživanja ukazuju na postojanje značajnih kvalitativnih nedostataka policijskog menadžmenta u percepciji policijskih službenika u odnosu na neke njegove individualne i formalne karakteristike. To se primarno odnosi na neadekvatnost razine posjedovanja socijalnih i stručnih znanja/vještina, predominaciju negativnih osobina ličnosti menadžera nad pozitivnima, nepoštenost i nepravednost sustava kadrovanja menadžera te neuvjetovanost trajanja menadžerskog mandata ostvarenom razinom učinkovitosti. Istraživanjem dobiveni dijagnostičko-spoznajni rezultati mogu predstavljati osnovu za daljnja istraživanja kao i za unapređenje sustava policijskog menadžmenta u hrvatskoj policiji.

Ključne riječi: policijski menadžment, elementi menadžerske uspješnosti, percepcija policijskih službenika

³³⁸Dr. sc. Ante Orlović, profesor Visoke policijske škole, MUP RH, Policijska akademija–Visoka policijska škola, aorlovic@fkz.hr

³³⁹Ante Velić, stručni prvostupnik kriminalistike, student/apsolvent Specijalističkog diplomskog stručnog studija Kriminalistika, policijski službenik MUP-a RH, PU splitsko-dalmatinska, avelic@mup.hr

³⁴⁰Svjetlana Harambašić, diplomirani kriminalist, službenica MUP-a RH, savjetnica za unutarnje poslove u Stalnom predstavništvu Republike Hrvatske pri EU, Bruxelles, svjetlana.harambasic@mvep.hr

I. UVOD

Suština menadžmenta jest upravljanje resursima organizacije (ljudskim i materijalnim) na način da se ostvare njezini unaprijed određeni ciljevi. Ljudski resursi ili potencijali su od ključne važnosti u procesu menadžmenta pa su i njihova mišljenja/stavovi o menadžmentu iznimno relevantni. Relevantnost percepcije policijskih službenika o karakteristikama policijskog menadžmenta manifestira se na spoznajnoj/evaluacijskoj i razvojnoj/usmjerivačkoj razini. Postoje objektivna mjerila uspješnosti policijskog menadžmenta (statistički pokazatelji, procjene stanja sigurnosti), kao i vrednovanje menadžera od strane njih samih i od njima nadređenih službenika. Međutim, za uspješnost njihova upravljanja osobito je važan i podatak kako ih vide sami policijski službenici kojima su oni nadređeni.

Postupanje hrvatske policije uređeno je različitim pravnim aktima koji su po pravnoj snazi na različitim hijerarhijskim pozicijama unutar pravno-normativnog sustava u Republici Hrvatskoj. Riječ je o Ustavu, zakonima, podzakonskim aktima te etičkim kodeksima. Poslovi policije, determinirani navedenim pravnim okvirima policijskog postupanja, odnose se uglavnom na ostvarivanje individualne i kolektivne sigurnosti hrvatskih građana kao i svih drugih osoba koje borave na teritoriju Republike Hrvatske. Policijski poslovi u navedenom kontekstu primarno razumijevaju zaštitu života, prava, slobode, sigurnosti i nepovredivosti osobe, zaštitu javnog reda i mira, zaštitu imovine te prevenciju i represiju kriminaliteta (kaznenih djela i prekršaja). Značajnost, složenost i osjetljivost poslova koje policija obavlja zahtijevaju perfektu ili optimalnu funkcionalnost policijske organizacije. U načelu, ključna pretpostavka funkcionalnosti svih organizacija, bez obzira na njihovu vrstu, veličinu i karakter, jest tzv. *ljudski faktor*. Njegove najvažnije sastavnice u policiji su *policijski menadžment* (rukovodstvo) i *policijski službenici* (izvršitelji, operativci).³⁴¹ Policijski menadžment posebno je kompleksna djelatnost, a razlozi tomu su višestruki i različiti. Među najvažnijim razlozima su: priroda/karakter policijskih poslova, opsežnost/složenost pravnog okvira kojim su ti poslovi uređeni, veličina/složenost policijske organizacije te brojnost zaposlenika u policiji (policijskih službenika i namještenika).³⁴²

Mnogobrojni su i raznovrsni elementi, subjektivni i objektivni, koji utječu na uspješnost policijskog menadžmenta, odnosno menadžera. Među inim, od velike važnosti su *individualne karakteristike rukovoditelja* (znanja, vještine, osobine), kao i *organizacijsko-pravne karakteristike policijskog sustava* (imenovanje i razrješenje menadžera).

1.1. Individualne karakteristike rukovoditelja/menadžera (znanja, vještine, osobine)

Od menadžera u svim organizacijama, na svim organizacijskim razinama, očekuje se da posjeduju određena znanja i vještine potrebne za obavljanje menadžerske funkcije. Najpoznatija podjela neophodnih znanja i vještina (Katz, prema Sikavica i Bahtijarević-Šiber, 2004, 223) koje menadžeri moraju posjedovati dijeli ih u tri kategorije: a) u tehnička ili stručna znanja i vještine; b) u socijalna znanja ili znanja u ophođenju s ljudima i u c) konceptualna znanja i vještine, odnosno znanja oblikovanja ili strategijska znanja. Svaka od navedenih kategorija znanja/vještina podjednako je vrijedna, svaka ima svoju specifičnu važnost i bitan utjecaj na

³⁴¹Osim navedenih *vrsta* zaposlenika, koji se svrstavaju u kategoriju „državnih službenika“, u MUP-u postoje i ostali zaposlenici (pomoćno-tehničko osoblje / neovlaštene osobe) koji pripadaju u kategoriju „namještenika“. – O tome vidi više u Zakonu o državnim službenicima, „Narodne novine“, br. 92/2005, 142/2006, 77/2007, 107/2007, 27/2008, 34/2011, 49/2011, 150/2011, 34/2012, 49/2012, 37/2013, 38/2013, 01/2015 te u Zakonu o policiji, „Narodne novine“, br. 34/2011, 130/2012, 89/2014, 151/2014 i Zakonu o policijskim poslovima i ovlastima, „Narodne novine“, br. 76/2009, 92/2014.

³⁴²U svezi s potonjim navodimo broju od čak 31.248 zaposlenika u MUP-u RH. Ova brojka eksplicitno je navedena kao *okvirni broj državnih službenika i namještenika u MUP-u* – u Uredbi o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva unutarnjih poslova, „Narodne novine“, br. 70/2012, 140/2013, 50/2014. U svezi s navedenim, prema neslužbenim podacima, tijekom 2014. godine u MUP-u RH stvarno je bilo zaposleno 20.635 policijskih službenika i 5.210 namještenika (ukupno 25.845 zaposlenika). Neslužbeno se također procjenjuje da cca 20% radnih mjesta u državnoj upravi pripada kategoriji rukovodećih radnih mjesta. Analogno navedenim podacima, od ukupnog broja policijskih službenika u MUP-u (20.635) – radnih mjesta rukovodećih policijskih službenika jest cca 4.127 (20%), a izvršiteljskih cca 16.505 (80%).

menadžerski integritet. Njihova kumulativna prisutnost i interaktivnost implicira posjedovanje adekvatnog menadžerskog kapaciteta određene osobe. Iako postoje logične diferencijacije glede pojedinih kategorija menadžerskih znanja/vještina u smislu potrebnih opsega njihova posjedovanja na određenim razinama menadžmenta (strategijska znanja u većem opsegu potrebna su višim razinama, a stručna znanja na nižim razinama menadžmenta) – u načelu nije dobro razmjere tih opsega radikalizirati do granica apsurdna koji se nerijetko pojavljuju u menadžerskoj praksi. Primjerice, menadžer na strategijskoj razini menadžmenta u nekoj organizaciji teško može biti optimalno uspješan u svojoj menadžerskoj aktivnosti, ako na dostatnoj razini ne posjeduje stručna/tehnička znanja i vještine (pa i osobna iskustva) u svezi suštinskih elemenata i karakteristika poslovne djelatnosti kojom se konkretna organizacija bavi.

Osim o znanjima i vještinama (intelektualnim karakteristikama) kojima raspolažu, uspješnost menadžera ovisi i o njihovim individualnim osobinama (karakteristikama ili crtama ličnosti). Menadžeri s podjednakim razinama znanja/vještina (stručnim, socijalnim, strategijskim) i podjednakim godinama poslovnog iskustva međusobno se bitno razlikuju, primjerice, po stilu rukovođenja ili razini poslovne uspješnosti koju ostvaruju. Posjedovanje formalnog obrazovanja iz područja menadžmenta ne mora biti jamstvo uspješnog menadžerstva ili ono ne mora biti jednako uspješno kao kod ostalih menadžera s istim ili sličnim profilom i stupnjem obrazovanja. Uspješnost menadžera ovisi o mnoštvu činjenica i okolnosti, objektivnih i subjektivnih, a među potonjima relevantnu značajnost i ulogu imaju osobine ličnosti menadžera koje se mogu pozitivno ili negativno reflektirati na njegovu menadžersku uspješnost. Čovjek je kompleksno i specifično biće pa nije moguće da neka osoba posjeduje u cijelosti i isključivo pozitivne ili negativne osobine ličnosti, u smislu njihovih predispozicija za uspješnost obavljanja menadžerske funkcije. Riječ je o kompleksu osobina ličnosti, pozitivnih i negativnih, u jednoj osobi. Osobe se razlikuju jer postoji razlika u dominaciji jednih osobina ličnosti nad drugima kod različitih osoba i u različitim intenzitetima. U teoriji i praksi menadžmenta poznato je da postoje općeprihvaćene liste pozitivnih/poželjnih i negativnih/nepoželjnih osobina ličnosti menadžera u kontekstu njihova utjecaja na uspješnost menadžera.

1.2. Organizacijsko-pravne karakteristike policijskog sustava (imenovanje i razrješenje policijskih menadžera)

*Zakonom o policiji*³⁴³ (članak 43.) radna mjesta policijskih službenika klasificirana su u tri kategorije – *rukovodeći policijski službenici* te *viši i niži policijski službenici*. Radna mjesta rukovodećih policijskih službenika su radna mjesta koja uključuju planiranje, organiziranje, vođenje i nadziranje radnih procesa u policiji te usmjeravanje, koordiniranje i nadzor policijskih službenika. *Uredbom o klasifikaciji radnih mjesta policijskih službenika*³⁴⁴ utvrđuje se klasifikacija radnih mjesta policijskih službenika unutar kategorija radnih mjesta rukovodećih, viših i nižih policijskih službenika te standardna mjerila za svaku kategoriju, potkategoriju i razinu potkategorije radnog mjesta (članak 1.). Standardna mjerila za klasificiranje radnih mjesta su: stupanj složenosti poslova, obrazovanje, osobno policijsko zvanje, stupanj odgovornosti i ovlasti za donošenje odluka te stupanj samostalnosti u radu (članak 2.). Radna mjesta unutar kategorije rukovodećih policijskih službenika klasificirana su od vrlo visoke, visoke, srednje do niže razine u četiri potkategorije, i to: 1. *glavni rukovoditelj*, 2. *viši rukovoditelj*, 3. *rukovoditelj*, 4. *niži rukovoditelj* (članak 6.). Ovisno o potkategoriji kojoj pripada određeno rukovodeće radno mjesto sukladna je "rigoroznost" standardnih mjerila koja moraju ispunjavati službenici koji pretendiraju na konkretno rukovodeće (menadžersko) radno mjesto.

³⁴³Zakon o policiji, „Narodne novine“, br. 34/2011, 130/2012, 89/2014, 151/2014.

³⁴⁴Uredba o klasifikaciji radnih mjesta policijskih službenika, „Narodne novine“, br. 129/2011, 82/2012, 140/2013.

Zakonom o policiji uređen je izbor policijskih rukovoditelja i to u Poglavlju 9. – "Imenovanje i razrješenje rukovodećih policijskih službenika" (članak 58.–62.). Slobodna radna mjesta rukovodećih policijskih službenika (policijskih menadžera) oglašavaju se putem *javnog natječaja* (glavni ravnatelj policije) ili *internog oglasa* (ostali rukovoditelji). Ministarstvo unutarnjih poslova javne natječaje i interne oglase raspisuje na temelju naprijed naznačenih odredbi *Zakona o policiji* i na temelju *Pravilnika o unutarnjem redu Ministarstva unutarnjih poslova*.³⁴⁵ Tehnika, mehanizmi i pravila provedbe nadmetanja uređeni su *Uredbom o raspisivanju i provedbi javnog natječaja i internog oglasa u državnoj službi*.^{346 347} Kandidati koji se prijavljuju na interne oglase ili na javni natječaj moraju: *a) ispunjavati formalne uvjete* (prijava, životopis, dokaz o stupnju obrazovanja, radnom iskustvu, policijskom zvanju), *b) pristupiti testiranju* (provjera znanja, sposobnosti, vještina), te *c) odazvati se na intervju* (utvrđivanje interesa, profesionalnih ciljeva, motivacije za rad, radnog iskustva i rezultata dosadašnjeg rada). Odabir kandidata u selekcijskom postupku provodi povjerenstvo čije članove imenuje ministar.

Navedeni postupci nadmetanja predstavljaju iskorak (barem formalni) u transparentnost kadrovanja policijskih menadžera u hrvatskoj policiji. Međutim, presudnu ulogu i nadalje ima *diskrecijsko odlučivanje* kojim se navedena transparentnost u bitnome limitira, a pravednost i objektivnost postupaka dovode se u pitanje. Diskrecijsko odlučivanje manifestira se kroz dvije bitne dimenzije subjektivnosti od strane pojedinaca/strukture koje imaju moć odlučivanja u postupku menadžerskog kadrovanja. Prva se odnosi na članove povjerenstva za odabir budućeg rukovoditelja među kandidatima koji se natječu – u smislu mogućnosti dodjeljivanja ocjena/bodova kandidatu pri intervjuiranju prema vlastitom nahođenju ili slobodnoj volji. Druga se odnosi na top menadžment, menadžment ljudskih potencijala ili neposredno nadređeni menadžment rukovodećem radnom mjestu za koje se provodi selekcijski postupak – u smislu mogućnosti samovolje pri konačnom odabiru jednog kandidata s liste onih koji su zadovoljili sve uvjete natječaja, bez obzira na ostvareni plasman tog kandidata na naznačenoj listi.³⁴⁸

³⁴⁵*Pravilnik o unutarnjem redu Ministarstva unutarnjih poslova* br. 511-01-152-OGR-2458/12 od 28.07.2012.; izmjene i dopune Pravilnika od 29.4.2013., 26.10.2013., 2.12.2013., 21.2.2014. i 16.6.2014. Ovaj Pravilnik u suštini sadržava opis poslova radnih mjesta policijskih službenika, zahtijevanu razinu i vrstu stručne spreme za svako radno mjesto, zahtijevano osobno policijsko zvanje službenika te koeficijent radnog mjesta za izračun osnovne plaće.

³⁴⁶Uredba o raspisivanju i provedbi javnog natječaja i internog oglasa u državnoj službi, „Narodne novine“, br. 74/2010, 142/2011, 53/2012

³⁴⁷U slučaju popunjavanja nerukovodećih radnih mjesta relevantan je i *Pravilnik o sadržaju i dostupnosti informacija o slobodnim radnim mjestima policijskih službenika te načinu objave popisa slobodnih radnih mjesta, sastavu i načinu rada povjerenstva za odabir kandidata za premještaj*, „Narodne novine“, br. 113/2012. Ovaj Pravilnik ne odnosi se na rukovodeća radna mjesta u policiji (članak 2.) što je svojevrsni organizacijsko-pravni paradoks. Naime, za popunjavanje *nerukovodećih radnih mjesta* u policiji postoji *specijalizirani* podzakonski pravni akt (Pravilnik), a za popunjavanje *rukovodećih radnih mjesta* primjenjuju se odredbe *općeg* podzakonskog pravnog akta (Uredba).

³⁴⁸U svezi s navedenim, ovom prilikom ističemo neke netransparentnosti u propisima i praksi u odnosu na sljedeće bitne faktore kadrovanja menadžera: *povjerenstvo za odabir, sadržaj testiranja, razgovor-intervju i rang-lista*.

Povjerenstvo za odabir. U Zakonu o policiji (članak 60.) propisano je da odabir kandidata za radna mjesta rukovodećih policijskih službenika (navedenih u čl. 60. st. 1.) provodi *povjerenstvo* (analogno bi se odnosilo i na ostala rukovodeća radna mjesta kako je to navedeno u čl. 62. istog Zakona u kojem se eksplicitno ne spominje povjerenstvo, ali je propisano oglašavanje slobodnih radnih mjesta ostalih rukovodećih policijskih službenika putem internog oglasa). Članove povjerenstva koje ima predsjednika i četiri člana imenuje *ministar* iz redova rukovodećih, viših i nižih policijskih službenika te predstavnika sindikata na njihov prijedlog. Međutim, nigdje nisu propisani konkretni kriteriji odabira članova povjerenstva niti njihove nužne kompetencije kojima bi morali raspolagati da bi bili kvalificirani za obavljanje predmetne dužnosti. U Uredbi o raspisivanju i provedbi javnog natječaja i internog oglasa u državnoj službi (članak 8.) navedeni su općeniti kriteriji o članstvu povjerenstava – „Komisiju za provedbu javnog natječaja imenuje čelnik tijela. Komisija ima najmanje tri člana. U sastavu Komisije mora biti predstavnik središnjeg tijela državne uprave nadležnog za službeničke odnose kojeg odredi čelnik toga tijela. Ostali članovi komisije imenuju se iz reda službenika koji imaju potrebno obrazovanje i znanje u svezi s poslovima radnog mjesta koje se popunjava, sadržajem testiranja i provjerom posebnih znanja, sposobnosti i vještina.“ Iz citiranih odredbi Zakona i Uredbe proizlazi da su one u koliziji: terminološkoj (povjerenstvo-komisija) i suštinskoj (brojnost članova povjerenstva, ne/obveznost da u sastavu povjerenstva/komisije bude predstavnik središnjeg tijela državne uprave).

Sadržaj testiranja. U naznačenoj Uredbi (članak 12.) navodi se da se „provjera znanja, sposobnosti i vještina kandidata provodi putem odgovora kandidata na postavljena pitanja, simulacijom rješavanja slučaja radnog mjesta ili na drugi prikladan način, ovisno o sadržaju testiranja i potrebama radnog mjesta koje se popunjava.“ Ova formulacija je općenita te se, u nedostatku drugih

Zakonom o policiji (članak 59.-61.) propisano je da se glavnog ravnatelja policije (i ostale u Zakonu navedene rukovodeće policijske službenike) može razriješiti i prije isteka roka na koji je imenovan i to: a) na osobni zahtjev; b) radi trajne nesposobnosti za rad i obnašanje funkcije; c) ako je izvršnim rješenjem disciplinskog suda proglašen krivim za težu povredu službene dužnosti; d) prestankom službe po sili zakona. Iz navedenih zakonskih odredbi razvidno je nepostojanje ostvarenih rezultata rada tijekom mandata kao kriterija mogućeg prijevremenog razrješenja policijskog menadžera. Osim sustava, kriterija i postupaka imenovanja policijskih menadžera na rukovodeća radna mjesta, važni su način, sadržaj i razdoblje obavljanja njihove menadžerske funkcije te su u tom kontekstu važne i okolnosti/mogućnosti prijevremenog razrješavanja menadžera s menadžerske funkcije.

1.3. Ljudski potencijali u policiji – policijski menadžment i policijski službenici te njihova interakcija

Funkcionalnost policije ovisi o kvaliteti obaju ključnih sastavnica ljudskih potencijala (rukovodstvo i izvršitelji) kao i o kvaliteti njihove interakcije. U načelu, odgovornost nije ravnomjerna, ona je veća na strani menadžmenta, a manja na strani službenika. Pravnim propisima uređeni su standardi koje formalno moraju ispunjavati rukovodeći policijski službenici kao i ostali policijski službenici (izvršitelji) da bi bili postavljeni na odgovarajuća radna mjesta u policijskom sustavu. Hijerarhijski odnosi u policiji (nadređeni-podređeni) također su formalizirani i u načelu nisu upitni. Ovi odnosi jedna su od glavnih značajki učinkovitog funkcioniranja policijskih organizacija. Hijerarhija se u policijskoj praksi manifestira kroz subordinaciju (podređenost, inferiornost) i koordinaciju (usklađenost, partnerstvo) između organizacijskih jedinica policije.³⁴⁹ Osim formalnih hijerarhijskih odnosa između organizacijskih jedinica na različitim hijerarhijskim razinama (eksterna hijerarhija), važni su i hijerarhijski interpersonalni odnosi između osoblja unutar pojedinih organizacijskih jedinica (interna hijerarhija).³⁵⁰

Interpersonalni odnosi između rukovoditelja (menadžera) i izvršitelja (službenika) zasnivaju se na *autoritetu* koji proizlazi iz menadžerske pozicije. "Formalni" autoritet menadžer dobiva činom imenovanja na menadžersku poziciju unutar organizacije, a posjeduje ga dokle god u formalnom smislu, na temelju formalnog pravnog akta (rješenja), izvršava/obavlja poslove konkretnog rukovodećeg radnog mjesta. "Stvarni" autoritet menadžera proizlazi iz njegovih stvarnih znanja/vještina kojima raspolaže (stručnih,

propisa/odredbi koji bi preciznije uredili predmetnu problematiku, u praksi događa da se provjere znanja kandidata koji konkuriraju za potpuno različita/raznorodna rukovodeća radna mjesta sastoje od testova s istim pitanjima čija je smislenost i svrshodnost je, također, upitna.

Razgovor- Intervju. U naznačenoj Uredbi (članak 14.) navedeno je da „Komisija u razgovoru s kandidatima utvrđuje interese, profesionalne ciljeve i motivaciju kandidata, stečeno radno iskustvo u struci te rezultate ostvarene u njihovu dotadašnjem radu.” I u ovom slučaju ne postoje precizniji propisi/odredbe o načinu utvrđivanja navedenih referenci kandidata. Osim toga, članovi povjerenstva, da bi mogli obavljati predmetne poslove, trebaju imati stručne kompetencije i biti odgovarajuće kvalificirani, a oni to često nisu.

Rang-lista. U naznačenoj Uredbi (članak 15. i 17.) navodi se da „nakon provedenog intervjua Komisija utvrđuje rang-listu kandidata prema ukupnom broju bodova ostvarenih na provjeri znanja, sposobnosti i vještina i intervjuu. Komisija dostavlja čelniku tijela izvješće o provedenom postupku koje potpisuju svi članovi Komisije, a uz izvješće prilaže se i rang-lista kandidata.“ Ovdje se netransparentnost eksplicitno očituje u izostanku navoda da bi se u načelu prvoplasirani kandidat trebao imenovati na rukovodeće radno mjesto za koje je konkurirao, a ukoliko postoje opravdane zapreke za tim, prioritet bi trebao imati sljedeći kandidat na rang-listi i tako redom. Izostavljanjem navedenoga otvara se prostor za manipulacije koje se „pokrivaju“ pravom diskrecijskog odlučivanja.

³⁴⁹Hijerarhija predstavlja sklop legitimnih odnosa s jedne i stvarnih međuljudskih odnosa s druge strane u sustavu i procesu menadžmenta... *Subordinacija* je oblik hijerarhijskih odnosa koji se mogu označiti kao strogo piramidalno-linijski odnos gdje komunikacija uvijek počinje od vrha piramide i ide prema dolje. *Koordinacija*, kao koncept hijerarhijskog odnosa u menadžmentu, podrazumijeva, čak i u slučaju zadržavanja organizacijske piramide, povratne veze i horizontalno povezivanje (između službi, organizacijskih jedinica, itd.) (Jurina, 2008:123-124).

³⁵⁰Razlikuju se tri interpersonalne uloge menadžera: *Uloga reprezentanta* uključuje vođenje ceremonijalnih i simboličnih aktivnosti ... u kojem kontekstu se menadžer pojavljuje kao "glava kuće". *Uloga vođe* obuhvaća odnose s podređenima, uključujući motivaciju, komunikaciju i utjecaj. *Uloga osobe za vezu* odnosi se na održavanje informacijskih veza unutar organizacije i izvan nje (Buble, 2006:19).

socijalnih, strategijskih) te iz načina i intenziteta njihove implementacije u obavljanju menadžerske funkcije. Balansiranost između formalnog i stvarnog autoriteta trebala bi se razumijevati, ali moguća je i diskrepancija među njima, u manjoj ili većoj mjeri. Značajna inferiornost formalnog autoriteta u odnosu na stvarni, u pravilu, rezultira defektnošću menadžerske pozicije te posljedičnom disfunkcionalnošću organizacije kojom takav menadžer rukovodi.³⁵¹ Sustav kadroviranja menadžera od iznimne je važnosti za organizaciju jer o menadžerima u mnogome ovisi mobiliziranost i motiviranost podređenih im službenika, iskoristivost njihovih potencijala, radna učinkovitost te, u konačnici, i organizacijska uspješnost.

Glavne sastavnice ljudskih potencijala u policiji su policijski menadžment (rukovoditelji) i policijski službenici (izvršitelji). Ljudski potencijali u svim organizacijama, poglavito u onima koje se bave uslužnim djelatnostima, imaju dominantnu ulogu u organizacijskom stvaranju novih vrijednosti (kreiranju i pružanju adekvatnih usluga građanima). Definicije ljudskih potencijala ukazuju na činjenicu da su zaposlenici *esencija* svake organizacije pa tako i policijske.

Ljudski potencijali su ukupna znanja, vještine, sposobnosti, kreativne mogućnosti, motivacija i odanost kojom raspolaže neka organizacija ili društvo. To je ukupna intelektualna i psihička energija koju organizacija može angažirati na ostvarivanju ciljeva i razvoja poslovanja (Bahtijarević Šiber, 1999, 16). Ljudski potencijali su ukupnost formalnih znanja, praktičnih vještina, sposobnosti, ponašanja, socijalnih obilježja, psiholoških osobina te realiziranih i/ili latentnih kreativnih mogućnosti ljudi u nekom društvu, organizaciji ili zajednici (Marčetić, 2007, 71). Ljudski potencijali su ukupna intelektualna, psihička i fizička energija koju organizacija može angažirati na ostvarivanju ciljeva i razvoju (Jurina, 2009b). Ljudski resursi (ljudi, kadrovi) čine živi faktor organizacije poduzeća („ljudski kapital“) koji svojim znanjem, vještinama, sposobnostima i kreativnošću danas najviše pridonosi uspješnom ostvarenju ciljeva poduzeća (Buble, 2006, 251).

Upravljanje ljudskim potencijalima esencijalna je funkcija menadžmenta u svim organizacijama.³⁵² U Zakonu o policiji (članak 44.) navodi se da upravljanje ljudskim potencijalima omogućuje usklađivanje znanja i sposobnosti policijskih službenika sa zahtijevanim znanjima i sposobnostima nužnim za obavljanje poslova radnog mjesta, razvoj i suradnju između službi i hijerarhijskih razina u Ministarstvu te promicanje profesionalnih vrijednosti u obavljanju službe. Upravljanje ljudskim potencijalima zasnovano je na profesionalizaciji i podršci službenicima te na razvoju karijera prema načelu upravljanja kompetencijama.³⁵³

Teorijsko i empirijsko istraživanje karakteristika ljudskih potencijala u hrvatskoj policiji, razmatranih kroz aspekte policijskog menadžmenta i policijskih službenika te njihove interakcije, istraživački je projekt/djelatnost profesora i studenata Visoke policijske škole koja se realizira u sklopu nastavnih kolegija na stručnim studijima Kriminalistika (preddiplomski i specijalistički diplomski) čiji sadržaji pripadaju znanstvenoj grani *organizacija i menadžment*. Istraživanje prikazano u ovom radu preliminarnog je karaktera te predstavlja uvodni dio naznačenog istraživačkog projekta, odnosno istraživačke djelatnosti. Predmet ovog istraživanja su karakteristike policijskog menadžmenta u hrvatskoj policiji, odnosno njihova kvalitativna razina i njezina adekvatnost u odnosu na značaj i ulogu menadžmenta za funkcioniranje policijske organizacije. Policijski menadžment kao predmet istraživanja obuhvaćen je kroz prizmu ograničenog broja

³⁵¹Jurina (1994:44) navodi da prema drugom stajalištu autoritet rukovodstva i čelnih rukovoditelja može biti: statusni (položajni, hijerarhijski), karizmatični (osobine ličnosti rukovoditelja), stručni ili autoritet znanja, politički (podrška političkih struktura), tradicionalni (autoritet vlasnika, kralja i sl.).

³⁵²Upravljanje i razvoj ljudskih potencijala danas se definira kao integralna sastavnica strategije poduzeća usmjerena na postizanje motivacije i zadovoljstva zaposlenih, a kroz to na proizvodnost poduzeća i zadovoljavanje krajnjih korisnika (kratica: HRM) (Marušić, 2006:97).

³⁵³*Pravilnik o pravilima i načinu raspodjele poslova i odgovornosti između različitih službi uključenih u upravljanje ljudskim potencijalima u Ministarstvu unutarnjih poslova*, „Narodne novine“, br. 113/2012, opisuje da upravljanje ljudskim potencijalima obuhvaća planiranje prijma u službu, provedbu postupka prijma u službu, napredovanje, ocjenjivanje rada, nagrađivanje policijskih službenika, kontinuiranu izobrazbu te ostale poslove vezane za radnopravni status policijskih službenika (članak 3.).

njegovih subjektivnih elemenata (individualne karakteristike policijskih menadžera – *znanja, vještine, osobine*) kao i objektivnih elemenata (organizacijsko-pravne karakteristike policijskog sustava – *imenovanje i razrješenje menadžera*). Cilj predmetnog istraživanja bio je anketnim ispitivanjem utvrditi percepciju policijskih službenika (studenta kriminalistike) o kvalitativnoj razini naznačenih *individualnih i formalnih* elemenata policijskog menadžmenta u hrvatskoj policiji. Istraživanjem obuhvaćeni elementi menadžmenta, odnosno, njihova percipirana kvalitativna razina razmatrani su u kontekstu njihovih refleksija na uspješnost policijskog menadžmenta. Istraživanjem dobiveni *dijagnostičko-spoznajni* rezultati mogu predstavljati osnovu za daljnja stručno-znanstvena istraživanja problematike policijskog menadžmenta, a mogu biti i podloga upravljačkim strukturama za kvalitativno unapređenje sustava policijskog menadžmenta u hrvatskoj policiji.

2. METODE ISTRAŽIVANJA

2.1. Uzorak

U anketnom ispitivanju sudjelovala su 132 ispitanika. U ispitivanju su kao ispitanici participirali studenti druge godine specijalističkog diplomskog stručnog studija Kriminalistika (53 ispitanika) i studenti treće godine preddiplomskog stručnog studija Kriminalistika (79 ispitanika). Svi studenti su policijski službenici – djelatnici Ministarstva unutarnjih poslova.

Ispitanici su se u anketnom upitniku izjašnjavali o nekolicini svojih demografskih obilježja koja smatramo relevantnima u odnosu na mišljenja/stavove ispitanika koja su iskazivali u svezi s istraživanom problematikom. Naznačena obilježja ispitanika prikazana su u Tablici 1.

Tablica 1. Demografski podaci sudionika istraživanja

Demografski podaci (N=132)		N	%
spol	muško	104	79.4
	žensko	27	20.6
dob	do 24 godine	1	.8
	25-29 godina	50	38.2
	30-34 godine	47	35.9
	35-39 godina	27	20.6
	40 i više godina	6	4.6
kategorija policijske uprave u kojoj su zaposleni	prva kategorija	33	27.0
	druga kategorija	26	21.3
	treća kategorija	36	29.5
	četvrta kategorija	27	22.1
godine radnog staža ostvarenog u policiji	do 4 godine	1	.8
	5-9 godina	69	53.1
	10-14 godina	22	16.9
	15-19 godina	28	21.5
	20 i više godina	10	7.7

hijerarhijska razina policije na kojoj su u pretežitom razdoblju ostvarili dosadašnji radni staž	policijska postaja	108	83.1
	policijska uprava	12	9.2
	Ravnateljstvo policije	10	7.7

Spolna struktura ispitanika u ovom istraživanju načelno je sukladna stvarnom spolnom omjeru zaposlenika u MUP-u (80%-20%). Naime, prema neslužbenim podacima, tijekom 2014. godine zaposlenice (policijske službenice) participirale su sa 17,29% u ukupnom broju policijskih službenika MUP-a, dok ostatak čine muškarci.

U *dobnoj strukturi* ispitanika prevladavajuća dob bila je ona između 25 i 34 godine, prosječna starost $M=31,5$ godina. Prosječna starost ispitanika značajno je manja u odnosu na prosječnu starost ukupne populacije policijskih službenika u MUP-u koja je, prema neslužbenim podacima, tijekom 2014. godine iznosila 38,5 godina. To je razumljivo s obzirom da su ispitanici oni policijski službenici koji se trenutno nalaze u procesu visokoškolskog obrazovanja (studiranja), a sklonost studiranju u pravilu je značajnija kod policijskih službenika relativno mlađe životne dobi u odnosu na policijske službenike relativno starije dobi (oni su svoje formalno obrazovanje već ranije završili ili u sadašnjem životnom stadiju više nisu motivirani za takvu vrstu obrazovanja).

Ispitanici dolaze iz svih četiriju kategorija policijskih uprava koje su, u načelu, podjednako zastupljene, s tim da najveći broj ispitanika dolazi iz policijskih uprava treće kategorije.³⁵⁴ Ispitanika koji nisu odgovorili na predmetno pitanje bilo je 10 (7,6%), a među njima su većinom oni koji trenutno nisu zaposlenici policijskih uprava već su djelatnici Ravnateljstva policije.

Duljina radnog staža ispitanika ostvarenog u policiji važno je demografsko obilježje koje u bitnome determinira relevantnost odgovora ispitanika u svezi s predmetnom problematikom – mišljenja/stavovi o karakteristikama policijskog menadžmenta. Osnovna pretpostavka u tom smislu je da je duljina ispitanikovog radnog staža u policiji u korelaciji sa stupnjem relevantnosti ispitanikovog odgovora. Prevladavajuće razdoblje radnog staža ostvarenog u policiji od strane ispitanika u ovom istraživanju je 5-9 godina, prosječni radni staž $M=11,1$ godina. Naznačene godine prosječnog radnog staža dostatno su relevantne tako da odgovori ispitanika imaju dostatnu specifičnu težinu i korisnost u spoznavanju predmeta ovog istraživanja.

U svezi s predmetom ovog istraživanja, važnim demografskim obilježjem ispitanika treba smatrati i hijerarhijsku razinu na kojoj su ispitanici stjecali radna iskustva iz kojih izravno proizlaze njihovi stavovi/mišljenja o policiji kao službi te o policijskom menadžmentu kao njezinoj bitnoj sastavnici. Zaključci o karakteristikama pojedinih elemenata policijskog menadžmenta, sukladno tomu, najviše će se odnositi na

³⁵⁴ U svezi s kategorijom policijske uprave u kojoj su ispitanici zaposleni, navodimo da je *Zakonom o policiji* (članak 10.) propisano da se radi obavljanja policijskih i drugih poslova na području Republike Hrvatske osnivaju policijske uprave. Područje i sjedište pojedine policijske uprave utvrđuje Vlada Republike Hrvatske uredbom na temelju pokazatelja o veličini područja, broju stanovnika, broju kaznenih djela i prekršaja, značajkama prometnih pravaca i zemljopisnom položaju te drugih sigurnosno značajnih pokazatelja. Uredbom o područjima, sjedištima, vrstama i kategorijama policijskih uprava i policijskih postaja (članak 3.) propisano je da se na području Republike Hrvatske osniva dvadeset policijskih uprava, s utvrđenim kategorijama, kako slijedi - *I. kategorija*: Policijska uprava zagrebačka, *II. kategorija*: policijske uprave splitsko-dalmatinska, primorsko-goranska, osječko-baranjska i istarska, *III. kategorija*: policijske uprave dubrovačko-neretvanska, karlovačka, sisačko-moslavačka, šibensko-kninska, vukovarsko-srijemska i zadarska i *IV. kategorija*: policijske uprave bjelovarsko-bilogorska, brodsko-posavska, kopriivničko-križevačka, krapinsko-zagorska, ličko-senjska, međimurska, požeško-slavonska, varaždinska i virovitičko-podravsko. Kriteriji kategorizacije policijskih uprava u načelu su: *sigurnosno-kriminalistički* (propisani u citiranom članku 10. Zakona o policiji) i *političko-teritorijalni* ("uvažavanje propisa koji utvrđuju područno ustrojstvo Republike Hrvatske" – navod iz članka 2. naprijed naznačene Uredbe). Područno ustrojstvo uređuju Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj, Zakon o Gradu Zagrebu. Rezultat odredbi iz navedenih propisa jest ustrojavanje 20 policijskih uprava u Republici Hrvatskoj koje prema broju, nazivu i teritorijalnoj nadležnosti korespondiraju županijama na način da svaka županija ima „svoju“ policijsku upravu. Izuzetak je PU zagrebačka čija nadležnost obuhvaća dvije županije - zagrebačku županiju i Grad Zagreb koji je u upravnom smislu posebno determiniran jer ima svojstvo glavnog grada Republike Hrvatske, a ujedno i položaj županije.

stanje u policijskim postajama jer dominantni dio ispitanika (81,8%) svoj dosadašnji radni staž pretežito su proveli radeći u policijskim postajama.³⁵⁵

2.2. Metoda i instrument prikupljanja podataka

Istraživanje je provedeno metodom anketnog ispitivanja pomoću *Anketnog upitnika o policijskom menadžmentu (rukovodstvu)*. Anketno ispitivanje je provedeno na Policijskoj akademiji, Visokoj policijskoj školi u siječnju 2015. godine.

Upitnik se sastojao od uvodnog i glavnog dijela. U *uvodnom dijelu* bili su navedeni sljedeći informativni sadržaji: kratki opis i svrha ispitivanja, objašnjenje uloge ispitanika i očekivanja od njega u svezi načina i pristupa ispunjavanju upitnika, konstatacija o dobrovoljnosti sudjelovanja u anketi te uvjeravanje ispitanika o anonimnosti – nepovezivosti njegova identiteta i stavova/ mišljenja koje iznosi odgovarajući na pitanja iz upitnika. *Glavni dio* anketnog upitnika sastojao se od tri skupine problemskih pitanja koja su se odnosila na: a) demografske podatke o ispitaniku; b) procjenu individualnih karakteristika policijskih menadžera (znanja, vještine, osobine); te c) procjenu organizacijsko-pravnih karakteristika policijskog sustava (imenovanje i razrješenje menadžera). Upitnik je u formalnom smislu bio limitiranog opsega, izvičajnog ili eksplorativnog karaktera, sadržavao je ukupno dvanaest problemskih pitanja (u glavnom dijelu) te pet demografskih pitanja (u uvodnom dijelu upitnika).

Percepcija ispitanika *o važnosti i razini posjedovanja znanja/vještina* od strane policijskih menadžera utvrđivana je pomoću *ljestvice važnosti* (od 1 – *potpuno nevažno* do 5 – *izuzetno važno*), odnosno *ljestvice rangiranja* (od 1 – *potpuno niska* do 5 – *izuzetno visoka*), a dobiveni rezultati prikazivani su u frekvencijama, postocima i medijanima. Ispitanicima koji su sudjelovali u ovom istraživanju, u Anketnom upitniku bile su navedene i kratko opisane tri kategorije znanja i vještina koje trebaju posjedovati menadžeri za uspješno obavljanje menadžerskog posla: **Stručna znanja/vještine** – *specijalizirana znanja određenog područja ili struke, analitičke sposobnosti određene specijalnosti, sposobnost korištenja posebnih znanja tj. znanja struke, odnosno znanja primjene specifičnih metoda i tehnika u izvršavanju poslova i zadaća*. **Socijalna znanja/vještine** (*ophođenje s ljudima*) – *sposobnost menadžera da uspješno komuniciraju, motiviraju, usmjeravaju i vode pojedince i grupe, izgrađuju odnose suradnje i timskog rada, stvaraju ozračje podrške i sigurnosti te participacije svih zaposlenika u odlučivanju*. **Strategijska znanja/vještine** – *sposobnost sagledavanja organizacije kao cjeline, visoke međuzavisnosti različitih funkcija i aktivnosti u organizaciji, zatim utjecaja promjena u užoj i široj okolini na organizaciju, utvrđivanje strategijskih pravaca razvoja i djelovanja organizacije* (Sikavica i Bahtijarević-Šiber, 2004, 223-224). Odgovori ispitanika na predmetna pitanja sadržani su u Tablici 2. Rezultati ispitivanja prikazivani su u frekvencijama, postocima i medijanima.

Percepcija ispitanika *o osobinama ličnosti policijskih menadžera* utvrđivana je slobodnim odabirom naznačenih osobina sa ponuđene liste (3 od 12). Ispitanicima je navedena/prezentirana lista od dvanaest karakterističnih osobina menadžera (šest pozitivnih i šest negativnih) od kojih su oni trebali odabrati one tri osobine koje u najvećoj mjeri prema njihovom mišljenju karakteriziraju policijske menadžere.³⁵⁶ Lista prezentiranih menadžerskih osobina bila je naizmjenično nanizana. Radi izbjegavanja sugestivnosti ponuđenih osobina, njihov redoslijed je postavljen na način da iza svake pozitivne osobine slijedi negativna, kao i obrnuto. Radi preglednosti predmetnih pozitivnih i negativnih osobina, one su na određeni način ipak

³⁵⁵U svezi s hijerarhijskom razinom policije na kojoj su ispitanici u pretežitom razdoblju ostvarili svoj dosadašnji radni staž, navodimo da je policija jedinstveno organizirana u tri hijerarhijske razine (Zakon o policiji, članak 8.): 1. Ravnateljstvo policije, 2. Policijske uprave, 3. Policijske postaje. Ravnateljstvo policije (između ostalog) usklađuje, usmjerava, koordinira i nadzire rad policijskih uprava (Zakon o policiji, članak 9.), a policijske uprave iste aktivnosti provode u odnosu na policijske postaje (Zakon o policiji, članak 11.).

³⁵⁶Osobine menadžera u ovom istraživanju preuzete su (u nešto revidiranom obliku) iz velikog empirijskog istraživanja menadžmenta u Hrvatskoj, u sklopu kojega su sadržana i istraživanja o osobinama menadžera (poželjnim i nepoželjnim) - rezultati istraživanja objavljeni u knjizi: Sikavica i Bahtijarević-Šiber, 2004:266-276.

svrstane u „parove“ radi sistematičnosti i jasnoće njihove međusobne kontradiktornosti. Originalni izgled liste osobina iz anketnog upitnika bio je sljedeći:

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Odlučnost	Nepoštenje	Samostalnost	Neobjektivnost	Sistematičnost	Neprofesionalnost
(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Neodlučnost	Poštenje	Nesamostalnost	Objektivnost	Površnost	Profesionalnost

Ispitanici su sukladno vlastitom promišljanju, temeljenom na spoznajama i iskustvu stečenom dosadašnjim radom u policiji u svojstvu policijskih službenika, odabirali tri najkarakterističnije osobine policijskih menadžera pri čemu nije bio važan pozitivan ili negativan predznak pojedine od odabranih osobina. Ispitanici su mogli odabrati tri osobine istog predznaka ili bilo koju kombinaciju osobina s različitim predznacima. Jedino ograničenje ili zahtjev prema ispitanicima bila je brojka od tri osobine koje su trebali odabrati između ponuđenih dvanaest osobina. Svi ispitanici su odabrali po tri osobine ličnosti menadžera, kako je to od njih i traženo, osim jednoga koji se odlučio samo za dvije osobine ličnosti. Odgovori ispitanika na predmetno pitanje prikazani su u Tablici 3. Rezultati ispitivanja prikazani su u frekvencijama i postocima te kroz pozicioniranost osobina prema učestalosti njihova odabira (rang)

Percepcija ispitanika o okolnostima *imenovanja policijskih menadžera* na menadžerske funkcije utvrđivana je pomoću tri pitanja postavljenih u obliku konstatacija (A, B i C) u svezi s kojima su se ispitanici trebali izjasniti glede stupnja njihovog slaganja s konkretnom konstatacijom. U svezi s problematikom *prijevremenog razrješavanja policijskih menadžera* ispitanicima su postavljena dva pitanja u obliku konstatacija (D, E). Ispitanicima su ponuđeni odgovori u formi *Likertove ljestvice* (od 1 – *u potpunosti se ne slažem* do 5 – *u potpunosti se slažem*) među kojima su oni trebali izabrati onaj odgovor koji najbolje odražava stupanj njihova slaganja s određenom konstatacijom. Odgovori ispitanika na predmetna pitanja/konstatacije sadržani su u Tablicama 4. i 5. Rezultati ispitivanja prikazivani su u frekvencijama, postocima i medijanama.

2.3. Metode statističke analize

Obrada prikupljenih podataka vršena je pomoću statističko-informatičkog programa za sociološka istraživanja SPSS 20 (Statistical Package for the Social Sciences). Analiza podataka provedena je deskriptivnim statističkim postupcima, prikazivanjem apsolutnih i relativnih frekvencija te iskazivanjem medijana (pozicijske srednje vrijednosti). Korištenjem naznačenih statističkih postupaka (deskriptivna statistika) utvrđivana je struktura, odnosno distribucija odgovora ispitanika kao i srednja vrijednost dobivenih odgovora (medijan) koja reprezentira mišljenja/stavove ispitanika (percepciju) o pojedinim pitanjima (elementima menadžerske uspješnosti) iz Anketnog upitnika o policijskom menadžmentu (rukovodstvu). U nastavku predmetnog istraživačkog projekta/djelatnosti, u svrhu daljnjih analiza i definiranja odnosa između varijabli i grupa (povezanost stavova/mišljenja ispitanika s njihovim demografskim obilježjima), baza podataka dobivena ovim istraživanjem eksploatirat će se u narednom razdoblju multivarijatnim metodama.

3. REZULTATI I RASPRAVA

Problemski dio Anketnog upitnika, već je ranije naznačeno, odnosio se na pribavljanje mišljenja/stavova ispitanika o pojedinim elementima policijskog menadžmenta (subjektivnim i objektivnim, odnosno individualnim i formalnim). Subjektivni elementi obuhvaćaju procjenu individualnih karakteristika policijskih menadžera – znanja, vještine, osobine, a objektivni elementi obuhvaćaju procjenu organizacijsko-pravnih (formalnih) karakteristika policijskog sustava – imenovanje i razrješenje policijskih menadžera.

3.1. Percepcija individualnih karakteristika policijskih menadžera – znanja/vještine

Ispitanici su se izjašnjavali koliko smatraju *važnim* da policijski menadžeri posjeduju menadžerska znanja i vještine (stručna, socijalna, strategijska) kako bi mogli uspješno upravljati organizacijskim jedinicama policije. Ispitanicima su bili ponuđeni odgovori u okviru *ljestvice važnosti* – od 1 (potpuno nevažno) do 5 (izuzetno važno). Odgovori ispitanika u svezi s predmetnim pitanjem prikazani su u Tablici 2.

U svezi s prethodnim pitanjem, ispitanicima je u upitniku postavljeno i komplementarno pitanje u kojem se od njih tražilo da ocijene stvarnu *razinu posjedovanja* triju naznačenih kategorija menadžerskih znanja/vještina od strane policijskih menadžera u praksi hrvatske policije. Ispitanicima su bili ponuđeni odgovori u okviru *ljestvice rangiranja* – od 1 (potpuno niska) do 5 (izuzetno visoka). Odgovori ispitanika u svezi s predmetnim pitanjem prikazani su također u Tablici 2.

Tablica 2. Ocjena važnosti i razine posjedovanja stručnih, socijalnih i strategijskih znanja od strane policijskih menadžera u hrvatskoj policiji

	Važnost posjedovanja	f	%	M _e	Razina posjedovanja	f	%	M _e
Stručna znanja	1-potpuno nevažno	1	.8	5	1-potpuno niska	3	2.3	3
	2-nevažno	-	-		2-niska	18	13.6	
	3-niti važno, niti nevažno	2	1.5		3-osrednja	81	61.4	
	4-važno	54	40.9		4-visoka	28	21.2	
	5-izuzetno važno	75	56.8		5-izuzetno visoka	2	1.5	
Socijalna znanja	1-potpuno nevažno	1	.8	5	1-potpuno niska	17	12.9	2
	2-nevažno	-	-		2-niska	59	44.7	
	3-niti važno, niti nevažno	1	.8		3-osrednja	48	36.4	
	4-važno	39	29.5		4-visoka	8	6.1	
	5-izuzetno važno	91	68.9		5-izuzetno visoka	-	-	
Strategijska znanja	1-potpuno nevažno	-	-	4	1-potpuno niska	13	9.8	3
	2-nevažno	1	.8		2-niska	39	29.5	
	3-niti važno, niti nevažno	8	6.1		3-osrednja	69	52.3	
	4-važno	71	53.8		4-visoka	10	7.6	
	5-izuzetno važno	52	39.4		5-izuzetno visoka	1	.8	

M_e = medijan

Važnost posjedovanja znanja/vještina. Rezultati istraživanja ukazuju na izuzetnu važnost posjedovanja *stručnih i socijalnih znanja/vještina* od strane policijskih menadžera (maksimalna prosječna ocjena $M_e=5$) dok njihovo posjedovanje *strategijskih znanja/vještina* ima nešto manju, ali također vrlo visoku važnost ($M_e=4$). Policijski službenici koji su u svojstvu ispitanika sudjelovali u predmetnom istraživanju na gotovo aklamacijski način iskazali su mišljenje/stavove o visokoj važnosti posjedovanja svih triju kategorija znanja/vještina (stručna, socijalna, strategijska) neophodnih za uspješno upravljanje organizacijskim jedinicama policije od strane policijskih menadžera.

Budući da je većina ispitanika svoja mišljenja/stavove o policijskom menadžmentu stjecala i izgrađivala kroz dosadašnji radni staž pretežito ostvarivan na razini policijskih postaja (108 ili 81,8%), logičnom se može smatrati relativno najniže ocijenjena važnost posjedovanja *strategijskih znanja/vještina* od strane policijskih menadžera. Menadžeri u policijskim postajama, naime, u hijerarhijskom smislu pripadaju najnižoj ili *operativnoj* razini menadžmenta na kojoj primarnu važnost imaju stručna/tehnička znanja i vještine. Strategijska znanja/vještine ocijenjena su, ipak, visokom razinom važnosti što se može smatrati prihvatljivom ili opravdanom percepcijom ispitanika, iako se značaj i uloga *strategijskih znanja/vještina* primarno i u pravilu manifestira na najvišim razinama menadžmenta.

Stručna znanja/vještine policijskih menadžera ocijenjena su iznimno visokim stupnjem važnosti što je očekivano i logično jer uspješno rukovođenje policijskim službenicima pri izvršavanju operativnih poslova i zadaća nije moguće bez posjedovanja specijaliziranih znanja i vještina iz područja policijske struke kao i bez sposobnosti primjene specifičnih metoda i tehnika u obavljanju poslova konkretne organizacijske jedinice policije.

Socijalna znanja/vještine ocijenjena su najvišom ocjenom važnosti u smislu potrebe njihova posjedovanja od strane policijskih menadžera. Posao koji obavljaju policijski službenici je kompleksan i odgovoran te po svojoj prirodi visoko stresan pa je u tom kontekstu od iznimne važnosti radna atmosfera ili organizacijska klima koja vlada u policijskoj organizaciji. Interni ili mikro uvjeti rada (atmosfera ili klima) u velikoj mjeri su determinirani kvantitetom i kvalitetom interpersonalnih odnosa koji se realiziraju među zaposlenicima u organizaciji na svakodnevnoj razini. Naznačeni odnosi u bitnome ovise o karakteru, stavovima i ponašanju policijskih menadžera, odnosno o načinu njihova ophođenja (komuniciranja, motiviranja, usmjeravanja, vođenja) s njima podređenim policijskim službenicima. Socijalna znanja/vještine policijskih menadžera izravno utječu na motiviranost i samopouzdanje policijskih službenika, a taj utjecaj u načelu može biti *pozitivan, neutralan* ili *negativan*. Ostvarena vrsta predznaka u odnosu menadžeri-službenici analogno se manifestira na profesionalno zadovoljstvo i radni elan/entuzijizam policijskih službenika te posljedično tomu i na uspješnost/učinkovitost organizacijske jedinice policije.³⁵⁷ Važnost svega navedenog ispitanici su prepoznali kroz svakodnevno postupanje i iskustvo u policijskoj praksi te su sukladno tomu (uz pretpostavljeno nezadovoljstvo kvalitetom ophođenja njihovih nadređenih prema njima) najviši respekt iskazali prema važnosti posjedovanja *socijalnih znanja/vještina* od strane policijskih menadžera.³⁵⁸

Razina posjedovanja znanja/vještina. Rezultati istraživanja pokazuju da je osrednja razina posjedovanja *stručnih i strategijskih znanja/vještina* od strane policijskih menadžera ($M_e=3$) dok je njihovo posjedovanje

³⁵⁷Menadžeri u sustavu policije, osim svojim socijalnim profilom i karakteristikama, na radnu motiviranost službenika mogu utjecati odgovarajućim korištenjem *normativnog instrumentarija* koji im stoji na raspolaganju. Vrste i oblici normativnih poticaja zaposlenika u policiji su: institucionalni poticaji (radno mjesto, plaća), individualni poticaji (radna odgovornost, ocjena rada, nagrade i priznanja), individualno-institucionalni poticaji (obrazovanje, policijsko zvanje, napredovanje). – Orlović, 2013:371-372

³⁵⁸*Filozofija menadžmenta*, shvaćanje važnosti ljudi u organizaciji i poslovanju te odnos prema njima određuju i dimenzije djelatnosti korištenja i razvoja ljudskih potencijala. Menadžerski stavovi i uvjerenja, predrasude i mišljenja imaju dvostruko djelovanje: određuju stil menadžmenta, organizacijsko ponašanje i obilježavaju sve menadžerske funkcije te bitno utječu na organizacijsko ponašanje zaposlenika... (Jurina, 2009a:35).

socijalnih znanja/vještina na niskoj razini ($M_e=2$). Policijski službenici koji su kao ispitanici sudjelovali u predmetnom istraživanju uglavnom su ocijenili *osrednjom* prosječnu razinu posjedovanja predmetnih kategorija menadžerskih znanja/vještina od strane policijskih menadžera.

Rezultati predmetnog istraživanja u svezi s ocjenom *razine posjedovanja stručnih i strategijskih znanja/vještina* ukazuju na njihovu neadekvatnost koja se može razmatrati kroz dva ključna konteksta: *apsolutnom i relativnom*. Apsolutni kontekst odnosi se na činjenicu da su posjedovanje navedenih znanja/vještina od strane policijskih menadžera – ispitanici ocijenili dominantno *osrednjom razinom* ($M_e=3$) što se ne može smatrati zadovoljavajućim za organizaciju čija je intencija biti visokoprofesionalna i učinkovita služba stručnih i kvalitetnih kadrova. Relativni kontekst odnosi se na značajnu diskrepanciju između percipiranih *razina posjedovanja* stručnih i strategijskih znanja/vještina od strane policijskih menadžera (koje su relativno niske $M_e=3$) i percipiranih *razina važnosti* njihova posjedovanja od strane policijskih menadžera (koje su izrazito visoke $M_e=5$, $M_e=4$). Iz navedenoga proizlazi potreba za značajnim i trajnim unapređivanjem stručnih i strategijskih znanja/vještina policijskih menadžera u hrvatskoj policiji.

Usporedbom ostvarenih rezultata istraživanja proizlazi da je najveći disparitet između iskazane *razine važnosti* ($M_e=5$) i *razine posjedovanja* ($M_e=2$) prisutan kod *socijalnih znanja/vještina*. Prema razini važnosti ova znanja/vještine svrstana su od strane ispitanika na prvo mjesto (98,4% ispitanika ocijenila su ih važnim ili izuzetno važnim u smislu potrebe njihova posjedovanja od strane policijskih menadžera), dok su prema razini stvarnog posjedovanja socijalna znanja/vještine svrstana od strane ispitanika na treće mjesto (81,1% ispitanika ocijenila su razinu posjedovanja ovih znanja od strane policijskih menadžera niskom ili osrednjom). Iz navedenoga proizlazi prioritarna potreba unapređivanja socijalnih znanja/vještina policijskih menadžera u hrvatskoj policiji, u aktualnom i budućem razdoblju.

3.2. Percepcija individualnih karakteristika policijskih menadžera – osobine ličnosti

Ispitanici su se izjašnjavali o najznačajnijim osobinama ličnosti policijskih menadžera na način da im je prezentirana lista od dvanaest karakterističnih osobina menadžera (šest pozitivnih i šest negativnih) od kojih su oni trebali odabrati one tri osobine koje u najvećoj mjeri, prema njihovom mišljenju, karakteriziraju policijske menadžere. Rezultati istraživanja u svezi s predmetnim pitanjem prikazani su u Tablici 3.

Tablica 3. Osobine ličnosti policijskih menadžera – frekvencije osobina koje u najvećoj mjeri karakteriziraju policijske menadžere prema mišljenjima/stavovima ispitanika

Osobina menadžera		f	%	Rang
1	Odlučnost	29	7.34	7
2	Nepoštenje	44	11.14	4
3	Samostalnost	13	3.29	10
4	Neobjektivnost	77	19.49	1
5	Sistematičnost	14	3.54	9
6	Neprofesionalnost	40	10.13	6
7	Neodlučnost	44	11.14	4
8	Poštenje	5	1.27	12
9	Nesamostalnost	47	11.90	3
10	Objektivnost	6	1.52	11
11	Površnost	58	14.68	2
12	Profesionalnost	18	4.56	8
	Ukupno	395	100.0	---

Ukupno je na navedeni način u ovom ispitivanju odabrano 395 osobina ličnosti od strane 132 ispitanika. Svaka od dvanaest ponuđenih osobina bila je zastupljena u ukupnoj količini odabira ispitanika. Ispitanici su najučestalije odabirali „neobjektivnost“ kao najreprezentativniju osobinu ličnosti policijskih menadžera (77 odabira ili 19,49%), a najmanju frekvenciju odabira među osobinama ličnosti bilježi „poštenje“ (5 odabira ili 1,27%).

Uz „neobjektivnost“ najfrekventnije odabirane osobine menadžera su „površnost“ (58 odabira ili 14,68%) i „nesamostalnost“ (47 odabira ili 11,90%). Razvidno je da sve tri osobine menadžera koje su ostvarile *najveće frekvencije* odabira od strane ispitanika imaju *negativan predznak*.

Uz „poštenje“ najmanju frekvenciju u odabiru ispitanika bilježe „objektivnost“ (6 odabira ili 1,52%) i „samostalnost“ (13 odabira ili 3,29%). Razvidno je da sve tri osobine menadžera koje su ostvarile *najmanju frekvenciju* odabira od strane ispitanika imaju *pozitivan predznak*.

Analiza rangova ostvarenih frekvencija svih dvanaest osobina menadžera pokazuje da su prvih šest mjesta zauzele redom negativne osobine, a posljednjih šest mjesta redom pozitivne osobine menadžera. Ovakvi rezultati ostvareni u ovom istraživanju indiciraju na alarmantnost stanja policijskog menadžmenta u hrvatskoj policiji. Mišljenja/stavovi policijskih službenika iskazani u svojstvu ispitanika u ovom istraživanju ukazuju da se radi o sistemskim i općim slabostima policijskog menadžmenta, a ne samo o izoliranim problemima ili pojedinačnim slučajevima. Navedeni pokazatelji zahtijevaju daljnja sustavna istraživanja i analizu stanja policijskog menadžmenta u hrvatskoj policiji. Ona trebaju biti znanstvena i stručna te se provoditi sa svrhom potpunog i preciznog dijagnosticiranja svih problema vezanih za percipirane osobine ličnosti policijskih menadžera. Smisao poduzimanja daljnjih aktivnosti ogleda se u potrebi detektiranja uzroka nastajanja i opstojnosti naznačenih stavova policijskih službenika o policijskom menadžmentu te u potrebi pronalaženja najboljih načina promptnog eliminiranja i saniranja predmetnih uzroka. Percipirano loše

stanje osobina ličnosti policijskog menadžmenta zahtijeva, između ostalog, preispitivanje i redizajniranje postojećeg sustava menadžerskog kadroviranja, ciljanu i kontinuiranu edukaciju policijskih menadžera te permanentnu i sustavnu kontrolu obavljanja menadžerskih funkcija na svim razinama policijskog menadžmenta.

3.3. Percepcija organizacijsko-pravnih karakteristika policijskog sustava – imenovanje i razrješavanje policijskih menadžera

Osim subjektivnih karakteristika policijskog menadžmenta, njegova uspješnost u bitnome je determinirana njegovim objektivnim karakteristikama. Među potonjima, posebno su relevantne okolnosti imenovanja i razrješavanja policijskih menadžera.

Percepcija ispitanika o okolnostima imenovanja i razrješavanja policijskih menadžera utvrđivana je pomoću pitanja postavljenih u obliku pet konstatacija (A-E) u svezi s kojima su se ispitanici izjašnjavali glede stupnja njihovog slaganja s konkretnom konstatacijom. Ispitanicima su ponudeni odgovori u formi *Likertove ljestvice* (od 1 – u potpunosti se ne slažem do 5 – u potpunosti se slažem) među kojima su oni trebali izabrati onaj odgovor koji najbolje odražava stupanj njihova slaganja s određenom konstatacijom. Odgovori ispitanika na predmetna pitanja/konstatacije sadržani su u Tablici 4. (A, B, C konstatacija koje se odnose na okolnosti imenovanja menadžera) i Tablici 5. (D, E konstatacija koje se odnose na okolnosti razrješavanja menadžera). Rezultati ispitivanja prikazivani su u frekvencijama, postocima i medijanama.

Konstatacija (A): *Propisani postupci nadmetanja, odabira i imenovanja kandidata na radna mjesta rukovodećih policijskih službenika u načelu su korektni, logični i pravični.*

Konstatacija (B): *Značajna manjkavost sustava odabira i imenovanja kandidata na rukovodeća radna mjesta jest nepostojanje izričite odredbe/obveze da prvopozicionirani kandidat na rang-listi prema ukupnom broju bodova ostvarenih na testiranju bude automatski izabran na rukovodeće radno mjesto za koje je konkurirao (a ne da se, kao sada, prema vlastitu nahođenju odabire bilo koji kandidat koji je zadovoljio uvjete –bez obzira koje mjesto zauzima na rang-listi).*

Konstatacija (C): *Praksa kadroviranja menadžera u hrvatskoj policiji može se ocijeniti poštenom i pravednom budući da se na rukovodeća radna mjesta, nakon provedenih postupaka nadmetanja, u pravilu imenuju kandidati s najboljim predispozicijama i karakteristikama.*

Tablica 4. Stavovi ispitanika - iskazani stupanj slaganja s konstatacijama A, B i C

Stupanj slaganja	Konstatacija A			Konstatacija B			Konstatacija C		
	f	%	M _e	f	%	M _e	f	%	M _e
1-u potpunosti se ne slažem	34	25.8	2	4	3.0	4	43	32.6	2
2-ne slažem se	41	31.1		10	7.6		56	42.4	
3-niti se slažem, niti se ne slažem	28	21.2		26	19.7		26	19.7	
4-slažem se	26	19.7		54	40.9		7	5.3	
5-u potpunosti se slažem	3	2.3		38	28.8		-	-	

Konstatacija (A). Očekivanja su bila da će ispitanici u značajnijem ili dominantnom broju iskazati slaganje s ovom konstatacijom s obzirom da u prethodnom razdoblju (prije donošenja Zakona o policiji, 2011.) nije

bilo nikakvih formalnih pravila niti propisanih postupaka kadrovanja menadžera u policiji. Većina ispitanika ipak nije dostatno vrednovala navedenu činjenicu već su se, pretpostavljamo, usredotočili na suštinu predmetnih postupaka koji, iako do određene mjere formalizirani i transparentni, u konačnici ne rezultiraju korektnim, logičnim i pravičnim kadrovskim rješenjima. Također, s obzirom na prevladavajući radni staž ispitanika u policiji u razdoblju 5-9 godina, većina njih, pretpostavljamo, imala je nižu razinu fokusiranosti na problematiku policijskog menadžmenta u početnim godinama svoje policijske karijere (u vrijeme kada nije bilo formalnih pravila kadrovanja menadžera u policiji), nego što je to slučaj u kasnijim godinama njihove karijere (u aktualnom vremenu kada postoje propisani postupci i pravila kadrovanja policijskih menadžera). Osim toga, aktualna situacija uvijek je spoznajno intenzivnija u svijesti ispitanika od sjećanja na prošle situacije koje protekom vremena i bitnim promjenama okolnosti postaju potpuno irelevantne.

Konstatacija (B). Velika većina ispitanika smatra da značajnu manjkavost sustava odabira policijskih menadžera predstavlja činjenica da prvoplasirani kandidat ne mora biti izabran za obavljanje menadžerske funkcije za koju se kandidirao (nije propisana obligatornost takvog načina kadrovanja). Sustav menadžerskog kadrovanja postavljen je na način da sadržava određene kriterije koje kandidati moraju ispunjavati kao i parametre za dodjeljivanje bodova u sklopu postavljenih kriterija, a iz čega proizlazi logika da prvoplasirani kandidat (onaj koji je u postupku ostvario najveći broj bodova), u pravilu, mora/treba biti imenovan na rukovodeće radno mjesto za koje je konkurirao. Relativiziranjem navedene logike dovodi se u pitanje suština kompetitivnosti, a time i smisao postupaka internih nadmetanja kao i sudjelovanja policijskih službenika u njima.

Konstatacija (C). Velika većina ispitanika praksu kadrovanja menadžera u hrvatskoj policiji percipira nepoštenom i nepravednom budući da se na rukovodeća radna mjesta, nakon provedenih postupaka nadmetanja, u značajnom broju slučajeva, ne imenuju kandidati s najboljim predispozicijama i karakteristikama. Ovo su zabrinjavajući podaci o funkcioniranju sustava kadrovanja menadžera u policijskoj praksi. Negativni stavovi ispitanika o predmetnoj problematici uvjetovani su njihovim spoznajama i iskustvima stečenim sudjelovanjem u radu različitih organizacijskih jedinica policije.

Negativna percepcija o pravednosti prakse kadrovanja policijskih menadžera, čak da je ona većim ili manjim dijelom neutemeljena i iracionalna, negativno se odražava na ukupne interpersonalne odnose između nadređenih i podređenih policijskih službenika te, posljedično tomu, i na funkcionalnost policijske organizacije.

Konstatacija (D): *Kao razlog razrješenja policijskog rukovoditelja i prije isteka roka na koji je imenovan, osim u Zakonu navedenih, trebalo bi propisati i negativnu godišnju ocjenu odnosno „izostanak ili nedostatnost rezultata koje je na godišnjoj razini ostvario policijski rukovoditelj odnosno organizacijska jedinica policije kojom on rukovodi“.*

Konstatacija (E): *U kriterije za prethodno spomenutu ocjenu godišnje učinkovitosti/uspješnosti policijskog rukovoditelja treba uvrstiti, između ostalih, i mišljenja i stavove podređenih mu policijskih službenika i to u odnosu na osobne karakteristike rukovoditelja, stil i način njegova rukovođenja te ostvarene rezultate organizacijske jedinice.*

Tablica 5. Stavovi ispitanika - iskazani stupanj slaganja s konstatacijama D i E

Stupanj slaganja	Konstatacija D			Konstatacija E		
	f	%	M _e	f	%	M _e
1-u potpunosti se ne slažem	1	.8	4	1	.8	4
2-ne slažem se	10	7.6		5	3.8	
3-niti se slažem, niti se ne slažem	31	23.5		19	14.4	
4-slažem se	65	49.2		57	43.2	
5-u potpunosti se slažem	25	18.9		49	37.1	

Konstatacija (D). Značajna većina ispitanika smatra opravdanim permanentno nadzirati i evaluirati učinkovitost policijskih menadžera u smislu da njihov menadžerski mandat u bitnome ovisi i o rezultatima koje postižu na osobnoj i razini organizacijskih jedinica kojima rukovode. Fiksiranje menadžerskih pozicija na višegodišnje razdoblje, bez mogućnosti da na isto utječu rezultati koje menadžer ostvaruje u vremenskim dionicama tijekom mandata, u suštini je nepovoljno i nepošteno u odnosu na organizaciju, ali je i nepoticajno u odnosu na menadžera. Menadžeri trebaju uživati određeno povjerenje sustava i imati dostatnu slobodu da budu poduzetni i kreativni, ali moraju biti i svjesni odgovornosti za rezultate koji se očekuju od njih i biti spremni na odgovarajuće konzekvencije (afirmativne, negativne) koje proizlaze iz menadžerske funkcije.

Konstatacija (E). U svezi s ovim pitanjem očekivalo se ovakvo, gotovo aklamativno, razmišljanje ispitanika. Uspjeh organizacije u suštini ovisi o radu i interakciji menadžera i službenika. U tom odnosu, upravo zbog formalne subordiniranosti navedenih aktera, menadžeri u pravilu privajaju zasluge za uspjehe organizacije ili otklanjaju vlastitu odgovornost za njezine neuspjehe, dok se doprinos službenika u uspjesima često minorizira, a u neuspjesima njihovo učešće se potencira. Menadžerima koji su nadređeni određenom menadžeru kojeg bi ocjenjivali policijski službenici u organizaciji kojom taj menadžer rukovodi trebala bi biti od velikog interesa i značaja mišljenja koja bi službenici iskazivali u odnosu na osobne karakteristike predmetnog menadžera, stil i način njegova rukovođenja te na ostvarene rezultate organizacijske jedinice. Pribavljene informacije mogle bi biti od koristi za evaluacijsko i razvojno djelovanje pojedinih menadžera, ali i za unapređenje funkcioniranja sustava menadžmenta i organizacije u cjelini. Participacija policijskih službenika u evaluaciji menadžera, a posredno i u odlučivanju o karakteristikama ukupnog menadžmenta kao i razvojnim smjerovima organizacije – pretpostavka je njihove veće odgovornosti i motiviranosti u radu, jačanja profesionalnog integriteta te cjelovitije i potpunije lojalnosti organizaciji.

4. ZAKLJUČAK

Provedenim istraživanjem, anketnim ispitivanjem, utvrđena je percepcija policijskih službenika (studenta kriminalistike) o *individualnim/subjektivnim i formalnim/objektivnim* karakteristikama policijskog menadžmenta u hrvatskoj policiji. Od subjektivnih karakteristika istraživanjem su obuhvaćene individualne osobine policijskih menadžera – znanja, vještine, osobine. Od objektivnih karakteristika istraživanjem su obuhvaćena organizacijsko-pravna obilježja policijskog sustava – imenovanje i razrješenje policijskih menadžera.

U svezi sa znanjima/vještinama policijskih menadžera istraživanjem je utvrđeno postojanje prevladavajuće percepcije o *visokoj razini važnosti posjedovanja* svih triju kategorija menadžerskih znanja/vještina (stručna, socijalna, strategijska) neophodnih za uspješno upravljanje organizacijskim jedinicama policije.

Posjedovanje predmetnih znanja/vještina prevladavajuće je ocijenjeno *osrednjom razinom* iz čega proizlazi značajan disparitet koji implicira stanje disfunkcionalnosti policijskog menadžmenta. Diskrepancija između percipirane važnosti i percipirane prisutnosti posebno je izražena u odnosu na socijalna znanja/vještine.

U svezi sa osobinama ličnosti policijskih menadžera istraživanjem je utvrđeno postojanje prevladavajuće percepcije o apsolutnoj dominaciji njihovih negativnih osobina u odnosu na pozitivne. Ovo ukazuje na postojanje sistemskih, ne samo izoliranih, slabosti policijskog menadžmenta koje se destruktivno odražavaju na njegovu i funkcionalnost policijske organizacije.

U svezi sa sustavom imenovanja policijskih menadžera istraživanjem je utvrđeno postojanje prevladavajuće percepcije o njegovoj nepoštenosti i nepravедnosti što se negativno odražava na ukupne interpersonalne odnose između rukovodećih i izvršiteljskih policijskih službenika te posljedično i na funkcionalnost policijske organizacije. U svezi sa sustavom razrješavanja policijskih menadžera istraživanjem je utvrđeno postojanje prevladavajuće percepcije da trajanje mandata menadžera treba i formalno ovisiti o rezultatima njegova rada te da u ocjeni radnih rezultata menadžera trebaju participirati i podređeni mu policijski službenici. Oba navedena uvjeta ne egzistiraju u aktualnim propisima što ne doprinosi unapređivanju povjerenja i respekta u interpersonalnim odnosima već umanjivanju homogeniziranosti i integriranosti policijske organizacije.

Kvalitativna insuficijencija svakog od navedenih individualnih i formalnih elemenata policijskog menadžmenta bitno ograničavaju potencijal i funkcionalnost policijske organizacije. Kumulativna prisutnost naznačenih nedostatnosti/negativnosti multiplicira negativne posljedice za organizaciju, čine ju disfunkcionalnom i nedovoljno učinkovitom te organizaciji i njezinim zaposlenicima dugoročno limitiraju razvoj i prosperitet.

Smisao anketnog ispitivanja percepcije policijskih službenika o policijskom menadžmentu bila je *dijagnosticirati* kvalitativno stanje određenih elemenata policijskog menadžmenta (individualnih i formalnih). U odnosu na navedeno, dodatnim analizama u sklopu ovog istraživačkog projekta bilo bi korisno istražiti postojanje eventualnih razlika u percepciji ispitanika s obzirom na njihovu pripadnost pojedinim kategorijama policijskih uprava, odnosno, s obzirom na razliku u dugotrajnosti njihova radnog staža ostvarenog u policiji. Rezultati dodatnih analiza mogu ukazati na sličnost ili različitost percipirane kvalitativne razine pojedinih elemenata policijskog menadžmenta u većim sredinama u kojima se obavljaju složeniji i opsežniji policijski poslovi (policijske uprave I. i II. kategorije) u odnosu na manje sredine u kojima su policijski poslovi manjeg opsega i složenosti (policijske uprave III. i IV. kategorije). Također, dodatnim analizama može se utvrđivati sličnost ili razlika u percepciji određenih karakteristika policijskog menadžmenta od strane iskusnijih policijskih službenika u odnosu na one s manjim policijskim iskustvom. Dakle, daljnjim analizama korisno je utvrđivati postoje li razlike u percipiranim kvalitativnim razinama određenih elemenata policijskog menadžmenta, ako postoje, jesu li značajne ili nisu te po kojim osnovama se one pokazuju. Rezultati dodatnih analiza mogu unaprijediti spoznaje te diferencirati zaključna razmatranja o predmetnim individualnim i formalnim karakteristikama policijskog menadžmenta.

Rezultati dobiveni u ovom istraživanju načelno mogu predstavljati relevantne indikatore stanja policijskog menadžmenta u hrvatskoj policiji, ali mogu i trebaju biti i smjernice za daljnja (obuhvatnija i dubinska) istraživanja. Cjelovitije spoznavanje istraživane problematike, osim izviđajnih (eksplorativnih), razumijeva provođenje i opisnih (deskriptivnih) te uzročnih (kauzalnih) istraživanja. Također, u istraživanjima je nužno ostvariti suradnju s organizacijskim jedinicama za upravljanje ljudskim potencijalima u MUP-u, a svakako bi trebalo anketno ispitati mišljenja/stavove policijskih menadžera o predmetnim i drugim pitanjima iz domene policijskog menadžmenta. Rezultati istraživanja predstavljaju korisne dijagnostičko-upravljačke resurse koji trebaju biti u funkciji unapređenja organizacijsko-menadžerskog sustava u hrvatskoj policiji.

Dominantnu zastupljenost u ovom istraživanju imali su ispitanici koji su zaposlenici policijskih postaja pa se i zaključci dobiveni istraživanjem primarno odnose na karakteristike policijskog menadžmenta na toj hijerarhijskoj razini policije. Projekcija dobivenih rezultata na policijski menadžment srednje i najviše hijerarhijske razine ne može biti mehanička/automatska, ali niti pretpostavka o istovjetnosti ili sličnosti karakteristika policijskog menadžmenta na nižim i višim razinama ne može biti *a priori* odbačena.

LITERATURA

- Bahtijarević Šiber, F. (1999.), *Management ljudskih potencijala*, Golden marketing, Zagreb.
- Buble, M. (2006.), *Osnove menadžmenta*, Sinergija nakladništvo Zagreb, Zagreb.
- Jurina, M. (1994.), *Rukovođenje i organizacijsko ponašanje*, MUP RH, Zagreb.
- Jurina, M. (2008.), *Organizacija i menadžment*, Visoka škola za poslovanje i upravljanje „Baltazar Adam Krčelić“, Zaprešić.
- Jurina, M. (2009.a), *O upravljanju ljudskim potencijalima*, Visoka škola za poslovanje i upravljanje „Baltazar Adam Krčelić“, Zaprešić.
- Jurina, M. (2009.b), *Upravljanje ljudskim potencijalima – bilješke s predavanja*, Visoka škola za poslovanje i upravljanje „Baltazar Adam Krčelić“, Zaprešić.
- Marčetić, G. (2007.), *Upravljanje ljudskim potencijalima u javnoj upravi*, Društveno veleučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Marušić, S. (2006.), *Upravljanje ljudskim potencijalima*, Adeco, Zagreb.
- Orlović, A. (2013.), *Zakonsko-normativni zahtjevi vođenja u hrvatskoj policiji*, Menadžment i sigurnost (Management and Safety) – Zbornik radova, 8. Međunarodna znanstvena i stručna konferencija, str. 365-377, Hrvatsko društvo inženjera sigurnosti, Zagreb.
- Pravilnik o pravilima i načinu raspodjele poslova i odgovornosti između različitih službi uključenih u upravljanje ljudskim potencijalima u Ministarstvu unutarnjih poslova, „Narodne novine“, br. 113/2012.
- Pravilnik o sadržaju i dostupnosti informacija o slobodnim radnim mjestima policijskih službenika te načinu objave popisa slobodnih radnih mjesta, sastavu i načinu rada povjerenstva za odabir kandidata za premještaj, „Narodne novine“, br. 113/2012.
- Pravilnik o unutarnjem redu Ministarstva unutarnjih poslova br. 511-01-152-OGR-2458/12 od 28.07.2012.; izmjene i dopune Pravilnika od 29.4.2013., 26.10.2013., 2.12.2013., 21.2.2014. i 16.6.2014.
- Sikavica, P., Bahtijarević Šiber, F. (2004.), *Menadžment – teorija menadžmenta i veliko empirijsko istraživanje u Hrvatskoj*, Masmedia, Zagreb.
- Uredba o klasifikaciji radnih mjesta policijskih službenika, „Narodne novine“, br. 129/2011, 82/2012, 140/2013.
- Uredba o područjima, sjedištima, vrstama i kategorijama policijskih uprava i policijskih postaja, „Narodne novine“, br. 117/2011, 50/2014.
- Uredba o raspisivanju i provedbi javnog natječaja i internog oglasa u državnoj službi, „Narodne novine“, br. 74/2010, 142/2011, 53/2012.
- Uredba o unutarnjem ustrojstvu Ministarstva unutarnjih poslova, „Narodne novine“, br. 70/2012, 140/2013, 50/2014.
- Zakon o državnim službenicima, „Narodne novine“, br. 92/2005, 142/2006, 77/2007, 107/2007, 27/2008, 34/2011, 49/2011, 150/2011, 34/2012, 49/2012, 37/2013, 38/2013, 01/2015.

Zakon o Gradu Zagrebu, „Narodne novine“, br. 62/2001, 125/2008, 36/2009, 119/2014.

Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, „Narodne novine“, br. 33/2001, 60/2001, 129/2005, 109/2007, 125/2008, 36/2009, 36/2009, 150/2011, 144/2012, 19/2013.

Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj, „Narodne novine“, br. 86/2006, 125/2006, 16/2007, 46/2010, 145/2010, 37/2013, 44/2013, 45/2013.

Zakon o policiji, „Narodne novine“, br. 34/2011, 130/2012, 89/2014, 151/2014.

Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, „Narodne novine“, br. 76/2009, 92/2014.

Ante Orlović

Ante Velić

Svjetlana Harambašić

PERCEPTION OF INDIVIDUAL AND FORMAL CHARACTERISTICS OF POLICE MANAGEMENT FROM THE POINT OF POLICE OFFICERS

Summary

Police management (leadership) and police officers (executors, operatives) are key factors of functionality in the police organization. Police efficiency depends on the quality of both factors as well as the quality of their interaction. There are many and various elements, subjective and objective, which affect the success of police management or managers. Among other things, of great importance are the individual characteristics of managers (knowledge, skills, attributes) as well as organizational-legal characteristics of the police system (appointment and dismissal of managers). In connection with the above, empirical research was conducted in order to determine the perceptions of police officers on the qualitative level of the specified elements of managerial performance in the Croatian police. The research was conducted by the survey with the help of the Questionnaire on police management (leadership). The sample of respondents comprised 132 police officers who are currently attending programs of study Criminalistics. The research results show significant qualitative insufficiency of police management in the perception of police officers in relation to some of his individual and formal characteristics. It is primarily related to the inadequacy of the level of possession of social and professional knowledge/skills, predominance of negative personality traits of managers over positive, unfair and unjust system of staffing managers and no conditioning duration of management mandates with achieved level of efficiency. The diagnostic-cognitive results obtained from research can form the basis for further researches and for the improvement of the system of police management in the Croatian police.

Key words: *police management, elements of managerial success, perception of police officers*

Dr.sc. Danijela Spasić³⁵⁹Doc. Dr Oliver Lajić³⁶⁰

COMMUNITY POLICING U SRBIJI DESET GODINA POSLIJE: IZMEDJU TRADICIJE I DEMOKRACIJE³⁶¹

Sažetak

*U radu je prezentirana evaluacija jednog od oblika rada policije u zajednici (community policing) u Srbiji deset godina nakon njenog uvođenja kao strategije policijskog rada u lokalnoj zajednici. Obuhvaćene su sve dimenzije community policing-a (filozofska, strateška, operativna i taktička), ali i svi elementi unutar koncepta **3P**: **prevencija**, **problemski rad** i **partnerstvo s lokalnom zajednicom**.*

Uzorak istraživanja činile su policijske organizacije i lokalne zajednice u kojima je deset godina ranije u formi pilot projekata uveden community policing kao nova strategija policijskog rada i kao odraz demokratizacije društva započete listopadskim događanjima 2000. godine (Kragujevac, Novi Bečej, Vrnjačka Banja, Zvezdara i Požega). Istraživanje je realizirano tijekom 2012. i 2013. godine. Hipotetički okvir zasnovan je na generalnoj pretpostavci da community policing u Srbiji nije ni formalno, ni suštinski prihvaćen kao strateški novi oblik policijskog rada u lokalnoj zajednici, niti je doprinio čvršćem povezivanju lokalnih zajednica i policijskih organizacija.

2003. godine definirana je Strategija policije u zajednici kojom je ustanovljeno preko 180 lokalnih savjeta za sigurnost i u okviru njih skupine za prevenciju pojedinih oblika kriminala i sociopatoloških pojava. Međutim, problemski policijski rad nije ni operativno ni taktički prihvaćen od strane policijskih službenika, nisu razvijeni ni širi programi prevencije, a partnerstvo s lokalnom zajednicom uspostavlja se uglavnom kod rješavanja, problema narkomanije ili vršnjačkog nasilja.

Ključne riječi: *community policing, Srbija, prevencija, problemski orijentiran policijski rad*

³⁵⁹ Dr.sc. Danijela Spasić, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, e-mail: danijela.spasic@kpa.edu.rs

³⁶⁰ Doc.dr.sc. Oliver Lajić, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, e-mail: oliver.lajic@kpa.edu.rs

³⁶¹ Ovaj rad je rezultat provedenog naučnoistraživačkog projekta pod nazivom *Razvoj institucionalnih kapaciteta, standarda i procedura za suprotstavljanje organizovanom kriminalu i terorizmu u uslovima međunarodnih integracija*. Projekat financira Ministarstvo nauke i prosvete Republike Srbije (br. 179045), a realizira Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu (2011–2014). Rukovodilac projekta je prof. dr Saša Mijalković.

* Rad je, također, rezultat istraživanja na projektu: „Upravljanje policijskom organizacijom u sprečavanju i suzbijanju pretnji bezbednosti u Republici Srbiji“, koji financira i realizira Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu, ciklus naučnih istraživanja 2015-2019. godina.

1. UVOD - POJMOVNO ODREĐENJE I TEORIJSKE OSNOVE KONCEPTA

Suštinsku odrednicu koncepta „policije u zajednici“ čini kvalitativno nov odnos policije i građana ("kontaktno policiranje"). Naime, povijesna dimenzija razvoja policije kao državne službe, profesionalne i specijalizirane organizacije nije vezivala i ograničavala njene aktivnosti na jedan konkretan prostor (centralizacija policije); policija je uvijek i prvenstveno predstavljala službu koja raspolaže monopolom sile i prisile, a istodobno je funkcionirala na strogo postavljenim hijerarhijskim načelima (militarizacija policije). Tijekom najvećeg dijela svog razvoja imala je ulogu "čuvara reda i poretka" - tradicionalno je štitila i osiguravala vlast političkih elita (politizacija policije). U ovakvim uvjetima odnos policije i građana bio je opterećen međusobnim nepovjerenjem, pasivnim stavom građana prema kriminalnim događajima u svojoj okolini i nepružanjem pomoći policiji, izraženim kriticizmom prema policiji, čak i u vidu netrpeljivosti i povremenog otvorenog antagonizma i izraženim nepoštivanjem ljudskih prava u postupcima primjene policijskih ovlasti.

Kompleks očekivanja koja građani imaju od policije, kao i uviđanje određenih koncepcijskih slabosti u policijskom radu koji su uvjetovali pad njene učinkovitosti, porast straha od kriminala i pojavu osobne i imovinske nesigurnosti kod građana, doveli su do pojave nove strategije policijskog rada koja se temelji na širem oslanjanju policije na građane i zajednicu i dovođenju njene uloge u skladu sa specifičnim lokalnim prilikama i potrebama pojedinih područja. Osnovnu ideju ove strategije čine pokušaji zamjene klasičnog modela birokratske, agresivne ili interventne policije modelom tzv. kontaktnog policiranja (Milosavljević, 1997, 250). Ovim modelom naglasak se stavlja na prevenciju kao primarni zadatak koji počiva na strategiji komuniciranja, suradnji i širokom oslanjanju na građane uz istodobno maksimalno ograničavanje primjene sile i njezino zamjenjivanje akcijom uvjeravanja i partnerstva (Bayley, 1990, 85). Za ovu strategiju bilo bi karakteristično stalno prisustvo policajaca u rajonima čime bi se težište stavljalno na pješačke patrole. Ova strategija je trebala prevladati izvjesna ograničenja i slabosti tradicionalnog (interventnog) modela obavljanja policijskih zadataka (veliki troškovi, niska učinkovitost, široka diskrecija, militarizacija, odvajanje od zajednice, nesnalaženje u etničkim sukobima i javnim neredima i sl.) i tako osigurati adekvatniji odgovor na promjene u društvenom okruženju. Među varijantama "kontaktnog policiranja" naročito snažnu potporu u SAD, Kanadi, Velikoj Britaniji, Nizozemskoj, Belgiji, Njemačkoj i Australiji uživa koncept policije u zajednici (*community policing - COP*) ili komunitarne policije. U početnim fazama razvoja i primjene ovog koncepta teorijski postulati zasnivali su se na skupu difuznih pojmova: *community-oriented policing*, *problem-oriented policing*, *problem-solving policing*, *community based policing*, *community-oriented police enforcement*, *community patrol officer program*, *neighborhood-oriented policing*, *citizen contact patrol* (Seagrave, 1996, 32), bez jedinstvene definicije i utvrđenih indikatora uspješnosti i kvalitete samog koncepta.

U literaturi nema suglasnosti oko definiranja policije u lokalnoj zajednici (Green & Mastrofski, 1988; Eck & Rosenbaum, 1994; Seagrave, 1996). Definicije uglavnom naglašavaju slične principe: rješavanje problema, uključivanje zajednice, organizacijsku decentralizaciju (Hillery, 1982; Manning, 1984; Murphy & Muir, 1985; Weatheritt, 1987; Shapland & Vagg, 1988; Bayley, 1989; Goldstein, 1990; Klockars, 1989; Mawby, 1990; Trojanowicz, 1990; Clairmont, 1991; Reiner, 1991; Friedmann, 1992; Murphy, 1994; Crank, 1994; Adams et al., 2005; Chappell & Lanza-Kaduce, 2004; Skogan, 2006), prevenciju kriminala i povećanje kvalitete života (Community Policing Consortium 2006; Skogan, 2004).

Community Policing Consortium definira policiju u zajednici kao "zajednički napor policije i zajednice da identificiraju probleme kriminala i nereda i uključe sve elemente zajednice u potrazi za rješenjima ovih problema." Nadziranje i uključivanje zajednice temelji se na pretpostavci da policija sama ne može kontrolirati kriminal i nered i da time ne može promovirati kvalitetu života građana (Chappell, 2009).

Policija u zajednici podrazumijeva takvo obavljanje policijskih poslova koje se temelji na (Skolnick & Bayley, 1988, 3):

- planski razvijenim i dvosmjerno aktivnim odnosima između policije i građana i uvažavanju lokalnih potreba i problema građana - nova strategija policijskog djelovanja;
- teritorijalnom decentraliziranju policije (tj. uvođenju stanica, podstanica i drugih formi organizacijskog usitnjavanja - nov način organizacije policijske službe);
- reorijentaciji patrolne djelatnosti (povratak pješačkoj patroli) - nova taktika postupanja policije u izvršenju policijskih zadataka;
- uvođenju civilnog osoblja na povećani broj položaja u policiji - novi sadržaji odnosa prema javnosti.

Koncept policije u zajednici se temelji na poboljšanju kvantitete i kvalitete policijskog rada, decentralizaciji policijske organizacije i većem isticanju značaja proaktivnih strategija koje su usmjerene na rješavanje problema (*problem-solving strategies*, Rosenbaum, 1994), kao i potenciranju povećane odgovornosti policije prema zahtjevima i potrebama građana. *Community policing* je definiran i kao strategija menadžmenta koja promiče zajedničku odgovornost građana i policije za sigurnost zajednice, putem radnog partnerstva i interpersonalnih kontakata (Palmiotto, 2000, 201). Koncept policije u zajednici podrazumijeva udruživanje građana i policije u borbi protiv kriminala, odnosno, koncept obavljanja policijskih zadataka koji stavlja naglasak na formiranje partnerstva policije i zajednice u cilju smanjenja kriminaliteta i jačanja sigurnosti (Champion, 2003, 2). Ovaj koncept policijskog rada trebao je pružiti odgovor na probleme kriminala, nereda i sukobe građana i policije u lokalnoj zajednici (Cordner, 1995; Greene & Mastrofski, 1988; Rosenbaum & Lurigio, 1994; Trojanowicz & Bucqueroux, 1990; Walker, 1994; Chappell, 2009).

Prema američkim teoretičarima, koncept policije u zajednici uključuje reformu procesa donošenja odluka u policiji i stvaranje nove kulture unutar policijskih odjela. To je organizacijska strategija koja redefinira ciljeve djelovanja policije - prije je proces koji teče nego produkt (Skogan 2006, 160); nije model ili definirani projekt, već nova filozofija rada policije (Trojanowitz & Buscquerox, 1998, 9). Prema Goldštajnu (Goldstein, 2000, 3-5), koncept policije u zajednici sadrži više programa koji imaju za cilj redukciju straha od kriminala kod građana, odvratanje kriminalaca od kriminala, povećanje prisutnosti policije u zajednici, unapređenje relacija policije sa zajednicom i stavljanje posebnog naglaska na prevenciju kriminala.

Pored svih naprijed navedenih teorijskih konstrukata koji pretendiraju da svestrano definiraju kompleksan fenomen *community policinga*, u literaturi se najčešće navodi definicija koju su dali Trojanovicz i Bucqueroux (1998, 6). Po njima, koncept policije u zajednici predstavlja *filozofiju i organizacijsku strategiju koja promovira novo partnerstvo između građana i njihove policije. Ona je temeljena na premisi da i policija i zajednica moraju raditi zajedno kao ravnopravni partneri da bi identificirali, odredili prioritete i riješili aktualne probleme kao što su kriminal, droge, strah od kriminala, socijalni i fizički oblici nereda (disorder), i sve vrste problema u susjedstvu, s ciljem poboljšanja sveukupne kvalitete života na širem teritoriju.*

Uzimajući u obzir sve prezentirane definicije i gledišta za potrebe ovog rada, pod konceptom policije u zajednici podrazumijeva se okvir djelovanja i struktura policijske službe koji se temelje na: a) partnerskom angažmanu lokalne zajednice i policije; b) prevenciji i problemski orijentiranom radu, i c) organizacijskim promjenama.

Kako je većina istraživanja potvrdila, uspješno provođenje ovog koncepta policijskog rada u lokalnoj zajednici zahtijeva strateško planiranje i dovoljno resursa (Rosenbaum et al., 1998), odgovarajuću organizacijsku strukturu, obuku i obrazovanje, novu strukturu evaluacije i novu kulturu unutar policije (Buerger, 1993; Chan 1997; Herbert, 1998; Peak & Glensor, 1996; Feltes, 2002). Programi trebaju biti sveobuhvatni, umjesto tzv. strategija pojedinačne intervencije treba uključivati novu kvalitetu odnosa s

javnošću (Friedmann, 1992; Radelet, 1977). Za uspješno provođenje ovih programa policajci trebaju biti integrirani u zajednicu (Uglow, 1988), uz puno uvažavanje te zajednice, njezinih prioriteta i problema (Trojanowicz & Bucqueroux, 1998) i uz spremnost da joj pruže pomoć (Burger, 1993). Međutim, i dalje postoji nedostatak konsenzusa o univerzalnom skupu kriterija za provođenje i procjenu politike lokalne zajednice (Cardarelli & McDevitt, 1995; Purpura, 2001, 270). Uspjeh svih programa policijskog rada u zajednici najbolje se može mjeriti sposobnošću policije da provede promjene u stavovima i ponašanju stvaranjem uvjeta u kojima će policija i građani imati priliku promovirati međusobno razumijevanje, povećati prijateljske interakcije i blisku suradnju (Riley, 1999; Lewis et al., 1999).

2. RAZVOJ POLICIJE U SRBIJI I UVOĐENJE KONCEPTA POLICIJE U ZAJEDNICI

Policija u Srbiji je centralizirano policijsko tijelo koji organizacijski pripada Ministarstvu unutarnjih poslova (MUP). Prema Zakonu o policiji (2005) organizirana je po linijskom i teritorijalnom principu. Svoju djelatnost obavlja preko regionalnih organizacija - područnih policijskih uprava, kojih ima 26. Na razini svake općine formirane su policijske postaje čije je područje podijeljeno na sigurnosne sektore. Radi učinkovitije realizacije preventivnih aktivnosti područje svakog sigurnosnog sektora podijeljeno je na pozoričke rajone i patrolne rajone. U kadrovskoj strukturi popunjenost iznosi oko 70% radnih mjesta.

Suvremena era razvoja policije u Srbiji počela je sredinom šezdesetih godina prošlog stoljeća te traje i danas. Godine 1966. donesen je Osnovni zakon o službi unutarnjih poslova kojim je predviđeno postojanje dviju službi: službe javne sigurnosti (sa službama milicije, suzbijanja kriminaliteta, sigurnosti prometa i za pogranične poslove) i službe državne sigurnosti. Ova podjela je postojala sve do 2002. godine. U okviru ovog razdoblja razlikuju se tri faze u kojima se može pratiti rad policije u lokalnoj zajednici:

1. Prva faza - od sredine šezdesetih godina do devedesetih godina prošlog stoljeća;
2. Druga faza - od devedesetih godina do 2000. godine,
3. Treća faza - od demokratskih promjena 2000. godine do danas i nadalje.

2.1.Prva faza: koncept društvene samozaštite

U ovom razdoblju policija je bila organizirana po načelu decentralizacije. Osnovni oblici policijskog rada bili su teritorijalni (rad na sigurnosnom sektoru), linijski i objektni. Teritorijalni oblik rada definiran je kao osnovni princip rada policije. On je podrazumijevao podjelu područja policijske postaje na mikro područja i obuhvaćao je teritorij jedne ili više mjesnih zajednica. Sigurnosni sektor je predstavljao osnovnu policijsku postaju rada koja je bila podijeljena na pozoričke i patrolne rajone. Na sigurnosnom sektoru policajci su radili po deset godina i više, pri čemu su imali prilike pratiti i dobro upoznati lokalne sigurnosne prilike i održavati neposredne i redovite kontakte s građanima. U okviru sektorskog rada bile su angažirane pješačke patrole.

U okviru klasičnog sektorskog rada policija je poticala i organizirala zajednički rad i okupljanje građana formiranjem savjeta za sigurnost pri skupštinama općina i u mjesnim zajednicama. Na sastancima su razmjenjivana iskustva i informacije s građanima, ali se nisu rješavali svi sigurnosni problemi, niti su stvarani partnerski odnosi na potrebnoj razini. Sigurnosno stanje u državi bilo je na zadovoljavajućoj razini. Stopa otkrivanja kaznenih djela je bila visoka, narkomanija je bila u začetku, a Srbija je bila samo tranzitno područje ilegalnog prebacivanja droge s istoka u zapadnu Europu, a ne i krajnja destinacija i tržište. Policija je operativno pokrivala kriminalne sredine i držala ih pod kontrolom.

Koncept društvene samozaštite imao je i dosta slabosti zbog izražene politizacije i političke manipulacije. Bila je onemogućena učinkovita kontrola i suzbijanje kriminaliteta "bijelog ovratnika". Formiran je sloj nedodirljivih direktora i političkih rukovodilaca s neograničenim ovlastima čime je bila kompromitirana ideja o jednakosti građana i temeljnim ljudskim pravima. To je uvjetovalo porast nepovjerenja građana u rad policije. Krajem osamdesetih godina ovaj koncept je odbačen kao neučinkovit. Međutim, nisu sačuvani njegovi pozitivni elementi koji su u praksi pokazali svoju vrijednost, a nisu ni analizirane uočene slabosti.

2.2. Druga faza: političko-militantna era

U ovoj fazi potpuno je napušten koncept preventivnog djelovanja policije, a dolazili su do izražaja represija i militantnost u policijskom postupanju. Policijski rad na sigurnosnom sektoru gotovo uopće nije funkcionirao, a policija nije imala nikakav kontakt s građanima, osim u situacijama suzbijanja nemira, građanskih prosvjeda i policijskih intervencija. Policijska organizacija je postala strogo centralizirana s izraženom hijerarhijom i zapovjednom strukturom. Na lokalnoj razini policija nije imala slobodu samostalnog odlučivanja, već je izvršavala naređenja dobivena iz centra - iz samog MUP-a. Socijalno-psihološki promatrano, formiran je model policajca-vojnika od kojeg se očekivalo da izvršava naredbe s viših razina, bez prava da se upušta u analizu lokalnih specifičnosti, sigurnosnih potreba lokalne zajednice, društvenih i individualnih raznolikosti. Policija je imala zadatak da služi tadašnjem režimu i da štiti nacionalne interese koje je definirala vladajuća politika. Policijski rad bio je reaktivno orijentiran sa selektivnim represivnim pristupom. Koncept rada policije kao servisa građana koji treba biti pod kontrolom javnosti bio je neprihvatljiv. U desetogodišnjem razdoblju snažno je razvijena profesionalna svijest koju je teško promijeniti i koja će imati negativan utjecaj na razvoj nove filozofije u policijskom radu.

U političkom smislu, policija je postala uslužni servis režima, sudjelovala je u zaštiti vlasti i bila zloupotrebljavana tijekom demonstracija, pri čemu je koristila fizičku prinudu i izravno se suprotstavljala građanima. Strah i nepovjerenje građana u ovom razdoblju bili su jako izraženi. U takvim uvjetima zabilježen je izuzetan porast najtežih oblika kriminala (ubojstva, političke likvidacije, otmice, iznude) koji su dobivali novu razinu - organizirani oblik. U sferi ekonomije došlo je do bogaćenja povlaštenog kruga lica, pojavili su se i otuđeni centri moći i sprega pojedinaca iz državnog vrha s organiziranim kriminalom koji su bili nedodirljivi za policiju. Izvjestan broj policajaca izravno je sudjelovao u organiziranom kriminalu. U srpskim gradovima pojavljuje se droga, maloljetnička delinkvencija višestruko raste, a preventivne aktivnosti policije izostaju. Zbog nepovjerenja u rad policije građani ne prijavljuju kaznena djela, zbog čega raste i "tamna brojka" kriminaliteta. U ovom razdoblju rasla je i korupcija u upravi, policiji i pravosuđu.

Zbog nepovjerenja i sukoba između policije i medija izražena je zatvorenost policijskog rada za javnost. Ova iskustva su dugi niz godina opterećivala odnos policije prema medijskom izvještavanju. U ovom razdoblju nije funkcionirao niti jedan od elemenata policijskog rada u lokalnoj zajednici (preventivni rad, problemski orijentirane policijske aktivnosti, partnerstvo, edukacija, analiza sigurnosti u lokalnoj zajednici, informiranje i izvještavanje medija i građana). Policijski rad bio je isključivo reaktivan. Strateško planiranje na lokalnoj razini nije postojalo. Formiran je specifičan profil policajca i policijske organizacije koji nije u suglasnosti s filozofijom i modelom suvremenog policijskog rada u lokalnoj zajednici. Negativne posljedice tog razdoblja su duboke i višeslojne i otežavati će provođenje reformi u policiji.

2.3. Treća faza- reformaska era i uvođenje koncepta policije u zajednici

Godine 2001. Srbija je izlazila iz političke izolacije i konflikata. Jedan od preduvjeta za pristupanje Europskoj uniji i izazov za novu Vladu bilo je uspostavljanje kompetentne, profesionalne i za javnost prihvatljive policijske službe. Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (OESS) izvela je detaljnu studiju

rada policije u Srbiji. Specijalni izvjestitelji OESS, Richard Monk i John Slater (Monk, 2001; Slayter, 2001) naveli su u izvještaju više uočenih nedostataka u radu policije: model reaktivnog policijskog djelovanja, nedostatak institucionalnog povezivanja policije i građana, netransparentnost i zatvorenost u radu policije i odnosima s građanima i institucijama, nedovoljno educiranje i savjetovanje policijskih službenika i građana, nepovjerenje između policije i medija, nepostojanje strateških analiza i planiranja na razini lokalnih zajednica, nerazvijen teritorijalni oblik policijskog rada, neizgrađene strategije preventivnog djelovanja i nerazvijen problemski orijentiran rad policije.

Nakon toga, OESS je s Danskim centrom za ljudska prava (DCHR) i ekspertnom grupom Ministarstva unutarnjih poslova za reformu policije sudjelovao u izradi Dokumenta vizije za reformu Ministarstva unutarnjih poslova 2003. godine. Ovim dokumentom predviđeno je i provođenje projekata vezanih za rad policije u lokalnoj zajednici. Iste godine je Odjel za međunarodni razvoj britanske vlade (Department for International Development - DFID) - program za sigurnost i dostupnost pravde na Balkanu (SSAJP) počeo provoditi projekt policije u lokalnoj zajednici čija je svrha "uspješna implementacija strategije rada policije u lokalnoj zajednici i sigurne zajednice u odabranim sredinama, promovirajući rad policije koji je odgovoran, nepristran i učinkovit". Rukovodstvo MUP-a odlučilo je da će pristup pilot-fazi u ovom projektu biti "odozdo prema gore", što znači da bi se praktična primjena načela koji funkcionira na lokalnoj razini kasnije iskoristila za donošenje odluke o tome koja je najbolja praksa za primjenu na teritoriju cijele Srbije. Zato je Ministarstvo odabralo četiri lokacije kao reprezentativne za sve zajednice u Srbiji u ruralnim, industrijskim i turističkim sredinama. Odabrana mjesta su: Novi Bečej (ruralno područje), Kragujevac (industrijska zona), Vrnjačka Banja (turistički centar) i Zvezdara (gradska opština).

Projekt "Policija u zajednici" formalno se počeo provoditi u veljači 2003. godine, a njegovi osnovni ciljevi bili su sljedeći:

- osposobljavanje policije za novi oblik rada, prije svega usmjeren na prevenciju;
- unapređenje odnosa policije i građana;
- usvajanje suvremenih standarda policijskog rada,
- poboljšanje ukupnog stanja sigurnosti u Republici Srbiji (Kešetović, 2003).

Ubrzo nakon početka provođenja projekt mijenja naziv u "Sigurna zajednica". Sigurna zajednica je pojam koji je ušao u istraživačko polje mnogih institucija posljednjih godina. Predstavljena je kao proaktivna, koordinirana aktivnost državnih i društvenih tijela i građana na poboljšanju sigurnosti u zajednici (Aldous & Leishman, 1999). Razvoj ovog koncepta u mnogim demokracijama usmjerio je pozornost ka onim državnim i društvenim tijelima, organizacijama i institucijama koje su odgovorne za sigurnost, javni red i mir i opću kvalitetu života.

Novi konceptualni okvir postavljen je prema uputama predstavljenim u dokumentu koji tretira reformu MUP-a Republike Srbije i službeno je odobren kao koncept za daljnju tranziciju policijskih usluga u skladu s vrijednostima i performansama transparentne, zakonske, profesionalne i pouzdane policije i razvoja policije kao javnog servisa građana. Paralelno s ovim proklamiranim promjenama nacionalna policija Norveške provodi godišnje programe pomoći policiji u sjevernim dijelovima Srbije, i to tijekom 2003. godine u Bačkoj Palanci, a u 2004. godini u Novom Sadu. SWISS Agency for Development & Cooperation (SDC), u ime švicarske vlade, početkom 2004. godine provodi program pomoći policiji u Požegi. Canadian International Development Agency (CIDA) također pruža potporu uspostavi općinskih vijeća za sigurnost u Smederevu i Kruševcu (Ministry of the Interior of the Republic of Serbia & DFID-SSAJP, 2004). U provođenju ovog koncepta rukovodstvo MUP-a stavilo je naglasak na dvije komplementarne komponente: problemski orijentiran policijski rad i partnerstvo s lokalnom zajednicom. Problemski orijentiran policijski

rad podrazumijevao je potpuno poznavanje lokalne zajednice, njezinih problema i resursa, odnosno identificiranje postojećih uvjeta i uzroka problema, pri čemu se poseban naglasak stavlja na pravovremeno i učinkovito djelovanje na uzroke i njihovo otklanjanje, prije nego na represivno reagiranje na incidente koji se ponavljaju (Goldstein, 2000). Partnerstvo sa zajednicom značilo je razvijanje pozitivnih relacija sa zajednicom, uključivanje zajednice kao kolektivnog korisnika usluga u aktivnosti kontroliranja kriminaliteta i njegove prevencije (Oliver, 2004). Koncept policije u zajednici zasniva se i na stalnim konzultacijama (komunikaciji) policije i zajednice, ali i kompleksnom sustavu preventivnog reagiranja.

3. PRVA EVALUACIJA U IMPLEMENTACIJI KONCEPTA POLICIJSKOG RADA U REPUBLICI SRBIJI

U prosincu 2004. godine provedena je evaluacija projekta od strane MUP-a Republike Srbije i Odjela za međunarodni razvoj britanske vlade (DFID) - Program za sigurnost i dostupnost pravde na Balkanu (Balkans SSAJP), s ciljem provjere dostignutog stupnja primjene načela rada policije u lokalnoj zajednici. Evaluacija je obuhvatila pilot-općine u kojima je do tada počela provedba projekta (Zvezdaru, Kragujevac, Novi Bečej, Vrnjačku Banju, Bačku Palanku, Novi Sad i Požegu).

Kao osnova za izvođenje zaključaka poslužili su rezultati upitnika i intervjuja obavljani s predstavnicima policije i lokalne zajednice, kao i rezultati provedene ankete s građanima, pri čemu je fokus prebačen na usporedbu pristupa i postignutih rezultata na pilot-lokacijama, odnosno, na opći napredak, postojeće varijacije na lokalnoj razini i na pet ključnih aspekata uspješne interakcije između policije i zajednica:

- Formalni i neformalni kontakti i komunikacija između policije i zajednica;
- Mjere kojima se identificiraju lokalni sigurnosni problemi i prioriteti;
- Partnerski odnosi između policije, drugih institucija i samih zajednica, kroz koje se rješavaju identificirani problemi;
- Učinkovitost zajedničkog odgovora, i
- Postignuti rezultati u prevenciji kriminala ili smanjenju broja uzroka za izbijanje identificiranih problema (Mellish & Djurdjevic, 2004).

Rezultati evaluacije pokazali su sljedeće:

- Na svim pilot-lokacijama intenzivirani su kontakti između policije i zajednice, povećan je broj prijava podnesenih policiji i ojačana uloga medija u ostvarenju protoka komunikacije između policije i zajednice. Pokazalo se i da je komunikacija bolje sistematizirana tamo gdje postoje izrađeni akcijski planovi i gdje je izvršena obuka o različitim aspektima rada policije u lokalnoj zajednici;
- Identifikacija lokalnih sigurnosnih problema i prioriteta vrši se na različite načine u različitim lokalnim zajednicama, ali je najefikasnija tamo gdje se primjenjuje multiagencijski pristup i sudjelovanje zajednice. Istovremeno, pokazalo se da je tamo gdje postoje odjeli za analitiku koji koriste metodologiju analize obrazaca pojava oblika kriminala postignut veći uspjeh u proaktivnom i preventivnom radu policije
- U cilju realizacije partnerstva na pet pilot-lokacija uspostavljeni su Savjeti za sigurnost u koje su uključeni predstavnici policije, općinskih struktura i lokalnih institucija sa ciljem da nadgledaju i koordiniraju multiagencijski pristup. I pored velikih problema oko funkcioniranja ovih Vijeća na pojedinim pilot-lokacijama, pokazalo se da je tamo gdje oni aktivno postoje postignuta kvalitetna multiagencijska suradnja u borbi protiv identificiranih problema, prije svega, po pitanju nasilja u obitelji, maloljetničke delinkvencije i veze sa školama, pri čemu je smanjen opseg identificiranih problema, pružena adekvatna podrška žrtvama i povratništvo svedeno na minimum

- Učinkovit odgovor na žarišne točke u lokalnoj zajednici izravno je povezan s ciljanim ophodnjama i ciljno orijentiranim radom. Pri tome je ovaj oblik rada pokazao najbolje rezultate u području maloljetničke delinkvencije i u slučajevima nasilja u obitelji. Međutim, njegovi dometi u odgovoru na obiteljsko nasilje ograničeni su nedostatkom osnovnih sredstava, odnosno, "sigurna kuća" postoji samo na jednoj lokaciji;
- Intenzivan kontakt i otvorena komunikacija između policije i zajednice uvjetovali su povećan broj prijava građana, naročito u slučajevima nasilničkog ponašanja, a prije svega nasilja u obitelji, kao i priljev informacija i kvalitetnijih obavještajnih podataka o kriminalnim aktivnostima na području lokalne zajednice. Pri tome, intenzivirani su različiti oblici suradnje s pripadnicima romskih zajednica i postignuto veće razumijevanje i poštovanje u odnosima s drugim etničkim manjinama.

Evaluacija projekta završena je davanjem preporuka koje se odnose na neophodne metodološke i organizacijske transformacije u radu policije u lokalnoj zajednici, zakonsku regulativu i protokole, strategije za sigurnu zajednicu, koordinaciju i komunikaciju, edukaciju i donatorsku podršku.

4. KONCEPT POLICIJE U ZAJEDNICI U SRBIJI DESET GODINA POSLIJE – Ključni nalazi evaluacijske studije –

Predmet istraživanja.

U najširem smislu, predmet svakog istraživanja u lokalnoj zajednici je kvaliteta života njezinih građana. U ovom slučaju, on je promatran preko uspješnosti primjene jedne od strategija policijskog rada u lokalnoj zajednici (community policing) u odnosu na zadovoljenje sigurnosnih potreba i zaštitu građana kao primarne odrednice kvalitete života. Drugim riječima, predmetno istraživanje je trebalo utvrditi je li i kako primjena koncepta policijskog rada u lokalnoj zajednici doprinosi poboljšanju kvalitete života građana. Najširi kontekst istraživanja obuhvatio je, dakle, neizravno kvalitetu života u lokalnoj zajednici, a središnja kategorija na kojoj se zasnivala procjena te kvalitete je koncept policijskog rada u lokalnoj zajednici (community policing).

Cilj istraživanja

Opći cilj ovog istraživanja odnosio se na doprinos znanstvenoj bazi istraživačkih pothvata u identificiranju esencijalnih odrednica kvalitete života u lokalnim zajednicama, sigurnosnih potreba njihovih građana, opisu i objašnjenju koncepta policije u zajednicama kao strateškog modela reorganizacije i operativne transformacije policijskog sustava od reaktivnog ka proaktivnom.

Uzorak istraživanja činile su policijske organizacije i lokalne zajednice u kojima je deset godina ranije, u formi pilot projekata, uveden community policing kao nova strategija policijskog rada i kao odraz demokratizacije društva, započete listopadskim događajima iz 2000. godine (Kragujevac, Novi Bečej, Vrnjačka Banja, Zvezdara i Požega).

Vremenski, istraživanje je realizirano tijekom 2012. i 2013. godine.

Hipotetički okvir zasnovan je na generalnoj pretpostavci da community policing u Srbiji nije (ni formalno, ni suštinski) prihvaćen kao strateški nova forma policijskog rada u lokalnoj zajednici, niti je doprinio čvršćem povezivanju lokalnih zajednica i policijskih organizacija.

Prostorno, istraživanje je obuhvatilo pet lokalnih zajednica u Srbiji u kojima se realizira ovaj koncept policijskog rada. U prvoj fazi, ono je bilo usmjereno na procjenu kvalitete života i sigurnosnih potreba građana istraživanih zajednica i realizirano je u razdoblju od studenog 2012. godine do travnja 2013. godine. U drugoj fazi, na temelju odobrenja Direkcije policije Ministarstva unutarnjih poslova Republike Srbije,

istraživanje je bilo usmjereno na evaluaciju primjene koncepta policijskog rada u lokalnoj zajednici, odnosno analizu odnosa policijskih službenika prema primjeni koncepta policijskog rada u lokalnoj zajednici, i provedeno je na području pet policijskih uprava (PU) MUP-a odnosno njihovih policijskih postaja (PS): PU Zrenjanin (PS Novi Bečej), PU za grad Beograd (PS Zvezdara), PU Kragujevac, PU Kraljevo (PS Vrnjačka Banja) i PU Užice (PS Požega). Istraživanje je realizirano tijekom druge polovice 2012. godine.

Metodološki pristup. U osnovi, ovo istraživanje imalo je znak komplementarnog istraživanja. U njegovoj realizaciji primijenjene su metode oba metodološka pristupa - metode i tehnike kvantitativne i kvalitativne istraživačke tradicije. Prema ciljnom usmjerenju, u njemu dominiraju specifičnosti kvalitativnog metodološkog postupka, odnosno karakteristike kontekstualnog, eksplorativnog ali i evaluacijskog istraživanja (Đurić 2013, 34). U analizi, interpretaciji i diskusiji o njegovim rezultatima primijenjena je strategija komparativnog proučavanja - uspoređivani su nalazi dobiveni u pet istraživanih lokalnih zajednica.

Metodološka ograničenja. Medjutim, prostorno i vremenski, opseg istraživanja, njegovi nalazi i interpretacija istih daleko nadilaze okvire ovog rada jer je uzorak istraživanja obuhvatio 750 ispitanika (građana lokalnih zajednica) i 75 policijskih službenika, a u metodološkom postupku su korištene ankete, standardizirani intervjui, promatranje, sekundarna i pravna analiza institucionalnih podataka. Zbog tih ograničenja, u evaluaciji će biti prikazani samo oni segmenti istraživanja koji korespondiraju s evaluacijskim nalazima iz 2004. godine, a istovremeno čine određene esencijalne odrednice koncepta policijskog rada u lokalnoj zajednici (procjena kvalitete policijskog rada u lokalnoj zajednici i povjerenje građana u rad policije).

4.1. POLICIJA KAO RESURS ZAJEDNICE ZADUŽEN ZA RJEŠAVANJE SIGURNOSNIH POTREBA GRAĐANA - PERCEPCIJA GRAĐANA I POLICIJSKIH SLUŽBENIKA

Kao osnova za izvođenje zaključaka poslužili su rezultati intervjua obavljene s predstavnicima policije i lokalne zajednice, kao i rezultati provedene ankete s građanima (N = 750), pri čemu je fokus stavljen na opći napredak, postojeće varijacije na lokalnoj razini i na neke aspekte uspješne interakcije između policije i zajednica. To su:

- procjena kvalitete policijskog rada u lokalnoj zajednici (problemski orijentiran rad policije, preventivne aktivnosti i suradnja sa građanima);
- stupanj povjerenja u rad policije u lokalnoj zajednici.

4.1.1. Procjena kvalitete policijskog rada u lokalnoj zajednici

Procjena kvalitete problemski orijentiranog rada policije u lokalnoj zajednici bazirana je na stupnju slaganja (neslaganja) ispitanika s deset tvrdnji navedenih u Tablici 1. Stupanj (ne) slaganja izražen je preko petostupanjske skale Likertovog tipa - ocjenama od 1 do 5, pri čemu je ocjena 1 značila "uopće se ne slažem", dok je ocjena 5 značila "potpuno se slažem". Tvrdnje su se odnosile na policijske aktivnosti i policijske poslove u zajednici koje pružaju najkvalitetniji policijski rad, osiguravajući osobnu sigurnost građana i njihovih obitelji.

Tablica 1: Deskriptivni pokazatelji i jednofaktorska analiza varijance za pojedinačne elemente stavke problemski orijentiran rad policije

M (SD)

	Ukupno (N=750)	Kragujevac (150)	Vrnjačka Banja (150)	Požega (150)	Zvezdara (150)	Novi Bečej (150)
<i>Policija treba provoditi više vremena u informiranju ljudi o dostupnim socijalnim i drugim uslugama u lokalnoj zajednici.</i>	3,83 (1,234)	4,07 (1,223)	3,67 (1,113)	3,47 (1,356)	3,87 (1,187)	4,07 (1,335)
<i>Policija treba provoditi više vremena u razgovoru s ljudima o njihovim svakodnevnim problemima</i>	3,58 (1,271)	3,29 (1,490)	3,73 (1,100)	3,40 (1,242)	3,47 (1,552)	4,00 (0,926)
<i>Policija treba da provodi više vremena u rješavanju problema vezanih za javnu sigurnost</i>	4,29 (0,886)	4,53 (0,854)	4,33 (0,617)	4,07 (1,223)	4,33 (0,976)	4,20 (0,561)
<i>Policija treba češće organizirati sastanke sa stanovnicima pojedinih dijelova naselja i da se informira o svakodnevnim događanjima na tim teritorijama</i>	4,04 (0,992)	4,13 (0,834)	3,73 (0,884)	3,93 (1,100)	4,20 (1,265)	4,20 (0,862)
<i>Policija treba posvetiti više pažnje skitnicama, pijancima, beskućnicima</i>	3,76 (1,195)	4,07 (0,884)	3,60 (1,298)	3,80 (1,320)	3,33 (1,291)	4,00 (1,134)
<i>Policija treba biti više prisutna na ulici, tijekom noćnih sati, legitimirati sumnjive osobe i obilaziti mjesta gdje se okuplja veći broj mladih ljudi</i>	4,37 (1,075)	4,53 (1,060)	4,20 (1,265)	4,00 (1,195)	4,67 (0,900)	4,47 (0,915)
<i>Policija treba češće biti prisutna u zonama škola i sprječavati rasturanje narkotika</i>	4,47 (0,827)	4,73 (0,594)	4,20 (0,775)	4,20 (1,207)	4,53 (0,834)	4,67 (0,488)
<i>Policija posebno treba obratiti pažnju na one obitelji u kojima je prisutno obiteljsko nasilje</i>	4,13 (1,143)	4,67 (0,617)	4,07 (1,335)	3,60 (1,549)	4,13 (1,060)	4,20 (0,775)
<i>Policija treba sprječavati kaznena djela, a ne čekati da se ona dogode</i>	4,29 (0,997)	4,53 (0,640)	4,07 (1,033)	4,07 (1,223)	4,27 (1,280)	4,53 (0,640)
<i>Samo policija može i treba kontrolirati kriminal</i>	4,12 (1,196)	4,27 (1,387)	4,33 (0,900)	3,60 (1,352)	4,27 (1,280)	4,13 (0,990)

Analiza rezultata ukazuje na najveći stupanj slaganja ispitanika sa sljedećim tvrdnjama:
 1. *Policija treba češće biti prisutna u zonama škola i sprječavati rasturanje narkotika, $M = 4,47$, $SD = 0,827$;*

2. *Policija treba biti više prisutna na ulici, tijekom noćnih sati, legitimirati sumnjive osobe i obilaziti mjesta gdje se okuplja veći broj mladih ljudi, $M = 4,37$, $SD = 1,075$;*

3. *Policija treba provoditi više vremena u rješavanju problema vezanih za javnu sigurnost, $M = 4,29$, $SD = 0,886$;*

4. *Policija treba sprječavati kaznena djela, a ne čekati da se ona dogode, $M = 4,29$, $SD = 0,997$.*

Zadnja tvrdnja (stavak) građana ukazuje na suštinsku odrednicu problemski orijentiranog policijskog rada u lokalnoj zajednici (Goldstein, 1979, 1990) s kojom su građani iskazali visok stupanj slaganja.

4.1.2. Povjerenje građana u rad policije

Iako se povjerenje promatra kao kvalitativan, psihološki konstrukt koji je teško statistički mjeriti, njegovo određivanje uzima se u obzir prilikom svake evaluacije policijskog rada u lokalnoj zajednici jer predstavlja jedan od ciljeva uvođenja i primjene koncepta community policinga (Trojanowicz Bucqueroux, 1998). Stupanj povjerenja građana u rad policije predstavlja indikator koji neizravno ukazuje na nekoliko činjenica: 1) na kvalitetu policijskog rada u lokalnoj zajednici i njegovu učinkovitost; 2) na stupanj straha od kriminala i potencijalne viktimizacije; 3) na stupanj zadovoljenja sigurnosnih potreba građana u zajednici; 4) na prepoznavanje i određivanje policije kao resursa lokalne zajednice koji svojim radom doprinosi kvaliteti života građana.

Anketom je mjerena i razina povjerenja građana u rad policije. Ona je mjerena na sedmostupanjskoj skali gdje je odgovor 1 označavao "uopće nemam povjerenje u rad policije", a 7 "imam maksimalno povjerenje u rad policije". Prikupljeni podaci za cijeli uzorak ispitanika i podaci za istraživane zajednice prikazani su u tablici 2.

Tablica 2: Deskriptivni pokazatelji i jednofaktorska analiza varijance za stavku povjerenje građana u rad policije M (SD)

Ukupno $N = 750$	Kragujevac	Vrnjačka Banja	Požega	Zvezdara	Novi Bečej
4,25 (1,462)	4,53 (1,302)	3,80 (1,656)	4,33 (1,291)	3,93 (1,624)	4,67 (1,397)

Iz prikupljenih podataka može se zaključiti da je u svim istraživanim zajednicama razina povjerenja u rad policije relativno visoka i da su građani generalno zadovoljni policijskim radom u svojoj lokalnoj zajednici, ali i policijom kao službom, s obzirom na to da pitanje povjerenja u rad policije nije bilo formulirano tako da se odnosi samo na lokalnu policijsku organizaciju. Rezultati jednofaktorske analize varijance pokazali su da između istraživanih zajednica nema statistički značajne razlike u razini povjerenja koje građani imaju u rad policije. Istovremeno, analiza je ukazala na to da građani prepoznaju policiju kao javnu službu, ali i lokalnu organizaciju, agenciju i jedan od resursa lokalne zajednice koji je zadužen za rješavanje njihovih sigurnosnih potreba. Iako nije postojala pretpostavka o tome da će građani prepoznati i percipirati veliki značaj preventivnog policijskog rada u lokalnoj zajednici, na temelju mjerenja specifičnih indikatora (percepcija odnosa građana i policije, procjena kvalitete policijskog rada u lokalnoj zajednici, stupanj povjerenja u rad

policije), došlo se do zaključka o nužnosti i važnosti preventivnog policijskog rada u lokalnoj zajednici (pozornička i patrolna djelatnost, pješačke i motorizirane patrole, obilasci građana "od vrata do vrata").

Nalazi iz istraživanja korespondiraju s rezultatima istraživanja javnog mnijenja u Srbiji, koja su bila naručena od Ministarstva unutarnjih poslova i imala za cilj sagledavanje odnosa građana i policije i utvrđivanje onih segmenata percepcije policijskog rada koji se odnose na problemski orijentiran policijski rad i na povjerenje građana u rad policije (OESS & MUP RS, 2011, 2012). Također su i teoretičari community policinga u više navrata provjeravali percepciju građana, ali i policijskih službenika u odnosu prema konceptu, njegovu učinkovitost i opravdanost njegove primjene u lokalnim zajednicama (Lurigio & Skogan, 2004; Schaffer, 2002; Trojanowicz & Banas, 1985; Frank et al., 2001; Hayslip & Cordner, 1987; Sadd & Grinc, 1996). I ove studije su, ovisno od vremena i mjesta istraživanja, ukazivale na činjenicu da se policijski rad u lokalnoj zajednici, između ostalog, temelji na komunikaciji, suradnji i partnerskom odnosu građana i policije. Prve studije su tijekom 1970-ih godina na temelju iskustva "prvog kontakta" policije i građana dolazile do saznanja kako građani procjenjuju odnos policijskih službenika prema njima (Bordua & Tift, 1971, 165). Furstenberg i Vetlford su utvrdili da su građani više zadovoljni radom policije kada im policajci prilikom intervencije objasne koje će mjere i način djelovanja poduzeti u konkretnim situacijama (Furstenberg & Wellford, 1973, 402).

Početakom 2000-ih godina, Rajsig i Parks su odnos građana i policije analizirali provjeravajući tri konceptualna modela: model "odnos s policijom", model "kvaliteta života" i model "lokalni kontekst". Nastojali su utvrditi koji od ova tri klastera dominantno objašnjava zadovoljstvo građana radom policije, stupanj njihovog povjerenja i odnos prema policijskom radu u lokalnoj zajednici (Reisig & Parks, 2000). Ovim istraživanjem oni su također utvrdili i odnos građana prema problemski orijentiranom radu policije. Istraživanje je provedeno metodom telefonskog intervjua sa 6.125 odraslih osoba (18+), stanovnika Indijanopolisa, Indiane i Sankt Peterburga (Florida).

5. ZAKLJUČAK

Policijski rad okrenut zajednici (*community oriented policing / community policing*) prepoznaje građane i zajednicu kao partnere u očuvanju javnog reda i mira i stvaranju sigurnog okruženja i kvalitetnijeg i sigurnijeg života u zajednici. Ovaj oblik policijskog rada podrazumijeva i visok stupanj profesionalizacije policijskih službenika, njihovu kontinuiranu edukaciju za prepoznavanje specifičnosti lokalne zajednice, prepoznavanje socijalnih problema i određivanje najučinkovitijih načina policijskog odgovora na njih. Legitimitet svog djelovanja u zajednici policija crpi iz opće prihvaćenog koncepta demokracije koji obuhvaća brojne vrste interakcija i procese konzultacija s različitim skupinama unutar zajednice. Policijski rad u zajednici podrazumijeva preventivne aktivnosti u okviru formalne socijalne kontrole, posebno na planu sprječavanja tzv. situacijskog kriminala. Proaktivno djelovanje policije dolazi do izražaja pri rješavanju sigurnosnih problema u susjedstvu (Spasić i sur., 2013).

Veza između policije i zajednice podrazumijeva asocijaciju dvije sociološki raznorodne pojave: policije kao unitarne, profesionalne i upravljačke skupine i zajednice kao "amorfnog, neuhvatljivog" koncepta (Radelet, 1977). Međutim, njihova veza donosi obostranu korist: uključenost zajednice u rješavanje sigurnosnih problema predstavlja način na koji pojedinci mogu pomoći snagama reda i zakona; istovremeno, mobilizacija zajednice može osnažiti obespravljenе društvene grupe i utjecati na postojeće institucije i njihovu hijerarhiju (Nelken, 1985). Uspjeh i kvaliteta odnosa policije i zajednice ovisi o sposobnosti policije da razumije dinamiku zajednice i tome prilagodi svoje postupanje na operativnoj razini (Manning, 1996).

Evaluacija, odnosno procjena kvalitete i uspješnosti koncepta policijskog rada u lokalnim zajednicama u Srbiji provedena je u okviru ovog istraživanja s ciljem identificiranja vanjskih i unutarnjih ograničenja i mogućnosti koji uvjetuju manje ili više učinkovitu primjenu koncepta. Uočena ograničenja i potencijali

ukazali su na objektivne okolnosti i uvjete u kojima je implementiran koncept, ali su pružili i moguća objašnjenja i razloge zbog kojih ova strategija policijskog rada nije primijenjena u svim drugim lokalnim zajednicama u Srbiji.

Osnovno pitanje koje se uvijek mora postaviti prilikom provođenja, a kasnije i prilikom evaluacije koncepta, je pitanje stupnja neravnoteže između usvajanja filozofije policije u zajednici na zapovjednoj razini i primjene te filozofije na najnižoj razini - od strane policajaca pozornika. Potencijalne barijere na koje se mora obratiti posebna pozornost tiču se formalnih birokratskih struktura u policijskim organizacijama i temeljnih vrijednosti policijske kulture.

Evaluacija koncepta bazirana na percepciji policijskih službenika važna je iz nekoliko razloga. Prvo, policijski rad u zajednici je, po definiciji, lokalni fenomen. Njegova evaluacija ima praktičan značaj jer se njome može utvrditi kako se koncept provodi u različitim policijskim organizacijama, konkretno na području policijskih postaja i lokalnih zajednica srednje veličine. Drugo, većina studija policijskog rada u lokalnoj zajednici temelji se na kvantitativnim podacima. U ovoj studiji međutim, korišteni su i kvalitativni podaci za istraživanje stavova i percepcije policijskih službenika i ponašanja vezanih za problemski orijentiran policijski rad.

Rezultati evaluacije upućuju na specifične zaključke. U lokalnim zajednicama u Srbiji u kojima je koncept policijskog rada uveden kao pilot-projekt, odnosno u policijskim organizacijama koje su usvojile ovu strategiju rada u zajednici, i poslije skoro deset godina postoje značajne prepreke za njezino učinkovito provođenje. Jedna od najčešće prisutnih prepreka jesu strukturne promjene, odnosno, neizgrađenost struktura koje trebaju odobriti autonomiju ophodnih policajaca i policajaca pozornika u odlučivanju i rješavanju problema na terenu (uključujući i decentralizaciju naloga). U evaluaciji je prepoznata kao prepreka i tradicionalna policijska supkultura čije se vrijednosti materijaliziraju kroz otpor promjenama od strane policijskih službenika srednjeg menadžmenta i otpor od strane policijskih rukovoditelja. Kao ograničavajući faktori uočeni su i sljedeći: nedostatak međuresorne suradnje unutar policijskih službi, problemi ocjenjivanja učinka policijskih službenika, neprofesionalan odnos prema građanima (sklonost korupciji i zlouporaba diskrecijskih ovlasti u odlučivanju), nedovoljna uključenost zajednice u rješavanje problema. Koncept policijskog rada u zajednici suočava se i sa nizom unutarnjih strukturnih i operativnih prepreka unutar policijskih organizacija. To su problemi ravnoteže između različitih policijskih aktivnosti u zajednici (primjerice, između nužnosti angažiranja pješćakih ophodnji i brze reakcije na pozive građana), otpor srednjeg menadžmenta prema promjenama i vjerovanje da je ova strategija policijskog rada "blaga" prema kriminalu, što uvjetuje nužnost uvođenja represivnog djelovanja. Istodobno, policijske organizacije ne izvještavaju o preventivnim programima, dugoročnim strategijama prevencije u zajednici, niti o spremnosti zajednice za realizaciju preventivnih aktivnosti.

Na strateškoj i taktičkoj razini primjene koncepta uočene su i prepreke u vidu nedostatka materijalnih, tehničkih i kadrovskih resursa i problema s kontinuiranom edukacijom, treninzima i obukama. Sve policijske službe u istraživanim zajednicama kao objektivnu prepreku navode nedostatak financijskih sredstava za provedbu koncepta, ali i nedostatke edukativnog i obrazovnog procesa u okviru kojih nije bilo mogućnosti upoznavanja policijskih službenika s teorijskim konstruktima i praktičnim iskustvima primjene koncepta. Zbog nedostatka kadrovskog potencijala, pojedine lokalne policijske organizacije dodijelile su poslove provođenja koncepta nekolicini specijaliziranih službenika, dok su druge podijelile aktivnosti između policijskih timova za brzo reagiranje (interventne jedinice) i policajaca-pozornika. Bez obzira na deklarativno prihvaćanje modernog oblika policijskog rada u zajednici, policijske organizacije i dalje primjenjuju tradicionalne oblike reagiranja na kriminal, primjenjujući u velikoj mjeri procedure privođenja i uhićenja kao način rješavanja problema u zajednici.

Za uspješno provođenje koncepta policijskog rada u lokalnim multietničkim zajednicama neophodno je angažiranje izvjesnog broja policijskih službenika, pripadnika određenih nacionalnih zajednica. Za problemski orijentiran policijski rad, prije svega u odnosu na pojavu obiteljskog nasilja u lokalnoj zajednici, potrebno je angažiranje određenog broja policijskih službenica, samostalno ili u sastavu mješovitih timova za intervenciju, odnosno za sprečavanje nasilja.

Konačno, preduvjet svih promjena i reformi u strategijama policijskog rada je decentralizacija policijske organizacije u Srbiji. I ova studija je potvrdila da je u praksi usvajanja novih modela policijskog rada u zajednici decentralizacija autoriteta podjednako važna kao i teritorijalna decentralizacija. U Srbiji se, kao i u većem broju postkonfliktnih i tranzicijskih društava s prostora istočne Europe prihvaća stajalište da je policija posebno organiziran i složen upravni resor profesionalnog tipa, formiran na temelju zakona, u čijoj su nadležnosti održavanje javnog reda, mira i poretka i borba protiv kriminaliteta, uz mogućnost legalne uporabe sile (prisile), sa strogo definiranim centraliziranim sustavom rukovođenja i zapovijedanja. U takvom okruženju ne postoje objektivni uvjeti za uspješno provođenje koncepta policijskog rada u lokalnoj zajednici. Imperativ strateških promjena su novi policijski model, nova filozofija rada i nov menadžment. Nova policijska organizacija u društvu mora funkcionirati kao tijelo formalne socijalne kontrole i javna služba koja djeluje u skladu s potrebama građana, sa izraženom decentralizacijom rukovođenja, nadležnosti i ovlasti, s jakim i stabilnim izvorima financiranja i potpore, kvalitetnim kadrovskim i materijalnim resursima, kontinuiranom obukom i sustavom nagrađivanja i vrednovanja policijskog rada.

LITERATURA

- Adams, R. E., Rohe, W. M. & Arcury, T. A. (2005). Awareness of Community-oriented Policing and Neighbourhood Perceptions in Five Small to Midsize Cities. *Journal of Criminal Justice*, 33(1), 43-54.
- Aldous, C. & Leishman, F. (1999). Police and Community Safety in Japan: Model or Myth? *Crime Prevention & Community Safety*, 1, 25-39.
- Bayley, D.H. (1989). *A Model of Community Policing: The Singapore Story*. New York: National Institute of Justice.
- Bayley, D.H. (1990). *Patterns of Policing: A Comparative International Analysis*. Rutgers: The State University.
- Bordua, D.J. & Tiff, L.L. (1971). Citizen Interview, Organizational Feedback and Police-Community Relations Decisions. *Law and Society Review*, 6, 155-182.
- Buerger, M.E. (1993). The challenge of reinventing police and community. In D. Weisburd & C. Uchida (Eds.), *Police Innovation and Control of the Police: Problems of Law, Order, and Community*. New York: Springer-Verlag.
- Cardarelli, A. P. & McDevitt, J. (1995). Toward a conceptual framework for evaluating community policing. In P.C. Kratcoski & D. Dukes (Eds.), *Issues in Community Policing* (pp. 229-242). Cincinnati, OH: Anderson Publishing Co.
- Champion, D. (2003). *Policing in the Community*. Sarajevo: Office Public Affairs Embassy of The United States of America.
- Chan, J. (1997). *Changing Police Culture: Policing in a Multicultural Society*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Chappell, A. T., & Lanza-Kaduce, L. (2004). Integrating Sociological Research and Theory with Community-Oriented Policing: Bridging the Gap between Academics and Practice. *Journal of Applied Sociology/Sociological Practice* 21(2), 80-98.
- Chappell, A. (2009). The Philosophical Versus Actual Adoption of Community Policing: A Case Study. *Criminal Justice Review*, 34(1), 5-28.
- Clairmont, D. H. (1991). Community-based policing: implementation and impact. *Canadian Journal of Criminology*, 33(3-4), 469-485.
- Community Policing Consortium (2006). *Understanding Community Policing: A Framework for Action*. Monograph, NCJ 148457. Washington, DC: Bureau of Justice Assistance.
- Cordner, G. W. (1995). Community policing: elements and effects. *Police Forum*, 5(3), 1-8.
- Crank, J. P. (1994). Watchman and the community: myth and institutionalization in policing. *Law and Society Review*, 28(2), 325-351.
- Đurić, S. (2013). *Istraživanje bezbednosti: kvalitativni pristup*. Beograd: Fakultet bezbednosti.
- Eck, J. E. & Rosenbaum, D. P. (1994). The new police order: Effectiveness, equity and efficiency in community policing. In D.P. Rosenbaum (Ed.), *The challenge of community policing: Testing the promises*. Thousand Oaks, London: Sage Publications.
- Feltes, T. (2002). Community Oriented Policing in Germany – Training and Education. *Policing: An International Journal of Police Strategy and Management*, 25,(1), 48-59.
- Frank, J., Novak, K. J. & Smith, B. W. (2001). *Street-level Policing in Cincinnati: the Content of Community and Traditional Policing and the Perceptions of Police Audiences*. Rockville, MD: US Department of Justice, National Institute of Justice.
- Friedmann, R. R. (1992). *Community Policing: Comparative Perspectives and Prospects*. Los Angeles: St. Martin's Press.
- Furstenberg, F. F. & Wellford, C. F. (1973). Calling the Police: The Evaluation of Police Service. *Law and Society Review*, 7, 393-406.
- Greene, J. R. & Mastrofski, S. D. (1988). *Community Policing: Rhetoric or Reality*. New York, NY : Praeger Publishers.
- Goldstein, H. (1979). Improving policing. A problem-oriented approach. *Crime & Delinquency*, 25, 236-258.
- Goldstein, H. (1990). *Problem-oriented policing*. Philadelphia: Temple University Press.
- Goldstein, H. (2000). The New Policing: Confronting Complexity. In O.M. Willard (Ed.), *Community policing, Classical Readings*. London: Prentice Hall.
- Hayslip, D. & Cordner, G. (1987). The effects of community oriented patrol on police officer attitudes. *American Journal of Police*, 1(1), 95-119.
- Herbert, S. K. (1998). Police Subculture Reconsidered. *Criminology*, 36(2), 343-369.
- Hillery, G. A. Jr (1982). *A Research Odyssey: Developing and Testing a Community Theory*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Kešetović, Ž. (2003). Reforma MUP-a Republike Srbije – od policije poretka ka servisu građana. *Politička revija*, 2(1), 209-228.
- Klockars, C. B. (1989). The rhetoric of community policing. In R.J. Green & S.D. Mastrofski (Eds.), *Community Policing: Rhetoric or Reality* (pp. 239-258). New York: Praeger.

- Lewis, S., Rosenberg, H. & Sigler, R. (1999). Acceptance of community policing among police officers and police administrators. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 22(4), 567-588.
- Lurigio, A. J. & Skogan, W. G. (1994). Winning the hearts and minds of police officers: an assessment of staff perceptions of community policing in Chicago. *Crime and Delinquency*, 40(3), 315-330.
- Manning, P. K. (1984). Community policing. *American Journal of the Police*, 3(2), 205-227.
- Mawby, R. I. (1990). *A Special Constable: A Study of the Police Reserve*. London: Ashgate Publishing.
- Mellish, D. & Djurdjević, Z. (2004). Rezultati evaluacije projekta policija u lokalnoj zajednici i bezbedna zajednica u Srbiji. *Nauka, bezbednost, policija*, 2-3, 215-234.
- Milosavljević, B. (1997). *Nauka o policiji*. Beograd: Policijska akademija.
- Ministry of the Interior of the Republic of Serbia & DFID-SSAJP (2004). *Joint report on evaluation of community policing & safe community projects in Serbia*. Belgrade: Law Enforcement Department OSCE Mission to Serbia and Montenegro.
- Monk, R. (2001). *A Report on the Police Work in the Federal Republic of Yugoslavia*. Belgrade: OSCE Mission to Serbia and Montenegro).
- Murphy, C. & Muir, G. (1985). *Community Based Policing; A Review of the Critical Issues*. Ottawa: Solicitor General.
- Murphy, C. (1994). *Community Based Policing – A Review of the Issues, Research and Development of a Provincial Policy*, report prepared for Attorney General. Victoria, BC: The Commission of Inquiry Policing in British Columbia.
- OEBS i MUP Republike Srbije (2011, 2012). *Stav građana Srbije prema radu policije – istraživanje javnog mnjenja* (novembar 2011., decembar 2012. godine). Beograd: CESID.
- Oliver, W. (2004). *Community-oriented policing : a systemic approach to policing*. New Jersey: Pearson Education.
- Palmiotto, M. J. (2000). *Community policing: A policing strategy for the 21st century*. Gaithersburgh, MD: Aspen Publication.**
- Peak, K. J., and Glensor, R. W. (1996). *Community Policing and Problem Solving*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, Inc. Simon & Schuster.
- Purpura, P. (2001). *Police and Community. Concepts and Cases*. Boston: Allyn and Bacon.
- Radelet, L.A. (1977). *The Police and the Community* (2nd ed.). Toronto, CN: Collier Macmillan.
- Reiner, R. (1991). *Chief Constables: Bobbies, Bosses or Bureaucrats*. Oxford: Clarendon Press.
- Reisig, M. D., & Parks, R. B. (2000). Experience, quality of life, and neighborhood context: A hierarchical analysis of satisfaction with police. *Justice Quarterly*, 17(3), 607-630.
- Riley, J. (1999). Community-policing: utilizing the knowledge of organizational personnel. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 22(4), 618 – 633.
- Rosenbaum, D. (1994). *The challenge of community policing: testing the promises*. London: Thousand Oaks, Calif.; New Delhi: Sage Publications.
- Rosenbaum, D. P. & Lurigio, A. J. (1994). An inside look at community policing reform: Definitions, organizational changes, and evaluation findings. *Crime & Delinquency*, 40(3), 299-314.
- Rosenbaum, D. P., Lurigio, A. J. & Davis, R. C. (1998). *The Prevention of Crime: Social and Situational Strategies*. Belmont, CA: Wadsworth.

- Sadd, S. & Grinc, R. M. (1996). *Implementation Challenges in Community Policing: Innovative Neighborhood-oriented Policing in Eight Cities*. Rockville, MD: US Department of Justice, National Institute of Justice.
- Schaffer, J. (2002). "I'm not against it in theory...": global and specific community policing attitudes. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 25(4), 669-686.
- Seagrave, J. (1996). Defining community policing. *American Journal of Police*, 15(2), 1-22.
- Shapland, J. & Vagg, J. (1988). *Policing by the Public*. London: Routledge.
- Skogan, W. G. (2004). *Community Policing: Can It Work?* Ohio, Medina County: Wadsworth Incorporated.
- Skogan, W. G. (2006). *Police and Community in Chicago: a Tale of Three Cities*. New York: Oxford University Press.
- Skolnick, J. H. & Bayley, D. H. (1988). *Community Policing: Issues and Practices around the World*. Washington, DC: National Institute of Justice.
- Slyter, J. (2001). *A Report on the Evaluation of Human Rights, Ethics & Standards of Police Functioning in the Federal Republic of Yugoslavia, Serbia and Montenegro*. Belgrade: The European Council.
- Spasić, D., Djurić, S. & Kesetović, Ž. (2013). Community Policing and Local Self-Government: A Case Study of Serbia. *Lex Localis – Journal of Local Self-Government*, 11(3), 293-309.
- Trojanowicz, R. C. & Banas, D. W. (1985). *Job Satisfaction: A Comparison of Foot Patrol Versus Motor Patrol Officers*. Michigan State University.
- Trojanowicz, R. C. (1990). Community policing is not police community relations. *FBI Law Enforcement Bulletin*, October.
- Trojanowicz, R. C. & Bucqueroux, B. (1990). *Community policing: A contemporary Perspective*. Cincinnati, OH: Anderson Publishing Co.
- Trojanowicz, R. C. & Bucqueroux B. (1998). *Community Policing, How to Get Started*. (2nd Ed.). Cincinnati, OH: Anderson Publishing Co.
- Uglow, S. (1988). *Policing Liberal Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Walker, S. (1994). *Sense and Nonsense about Crime and Drugs*. 3rd ed. Belmont: ITP.
- Weatheritt, M. (1987). Community policing now. In P. Willmott (Ed.), *Policing and the Community*, Discussion Paper 16. London: Policy Studies Institute.

Danijela Spasić

Oliver Lajić

COMMUNITY POLICING IN SERBIA TEN YEARS LATER: BETWEEN TRADITION AND DEMOCRACY

Summary

The work represents a form of evaluation of community-poling and (CP) in Serbia ten years after its introduction as policing strategies in the local community. Methodologically, it is a form of qualitative research. It covers all dimensions of community-poling and (philosophical, strategic, operational and tactical), but also all the elements within the concept of 3P: prevention, problem-operation and partnership with the local community.

The research sample consisted of police organizations and local communities in which ten years earlier, in the form of pilot projects, community poling introduced as a new strategy for police work and as a reflection of social democratization, started the October events of 2000 (Kragujevac, Novi Sad, Vrnjačka Banja , Novi Beograd and Pozega). Time, research was realized during 2012 and 2013. Hypothetical framework is based on the general assumption that community poling in Serbia is not (not formally, not essentially), adopted as a strategic new form of policing in the local community, nor contributed to closer connections between local communities and police organizations.

Research results confirmed the set hypothetical basis: formally, yet in 2003 the defined strategy of community policing, was formed over 180 local councils for security and within these groups for the prevention of certain types of crime and socio-pathological disorders; essentially, problem solving policing is neither operationally nor tactical accepted by police officers, have not developed a broader prevention programs, and partnerships with the local community will be set up to resolve, mainly, the problem of drug abuse or peer violence.

Keywords: *community policing, Serbia, prevention, problem-oriented policing*

**KRIMINALISTIKA I KRIMINALISTIČKO ISTRAŽIVANJE/
CRIMINALISTICS AND CRIME INVESTIGATION**

Katerina Krstevska³⁶²

**POLICE POWERS: 'IDENTIFICATION' -
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MACEDONIAN AND ENGLISH LEGAL SYSTEM**

Summary

Abstract: The new Macedonian Law on Criminal Procedure (adopted by the Assembly in November 2010 and in force since December 2013), for the first time prescribes the police powers defined as 'Identification'. Namely, in the event of a suspect whose identity is known to the Judicial Police and if he/she is available to the Police, then four methods of identification by a witness may be applied, such as line-up, group identification, video-film and confrontation. Further, the amendments of the Law on Police passed in 2012, encompass the Identification as 17th police powers, that can be performed by two additional methods - photography and presentation of items.

Having in mind the above, the main goal of the paper is to comprehensively elaborate the Macedonian legal framework of the police powers of identification with a special reference to the Law on Criminal Procedure, Law on Police, Regulations on the method of exercising police powers of identification and Regulations on the methods of identification of a suspect. Also, in the paper a comparative analysis will be presented of the Macedonian and English legal system, i.e. English Police and Criminal Evidence Act 1984 - Code D: Code of Practice for the Identification of Persons by Police Officers.

And finally, the paper will give a special attention to the Macedonian case known as 'Granny Millionaire'.

Key words: police powers, identification, legislation, Macedonia

1. Introduction

The police powers defined as 'Identification', also known as 'Recognition', for the first time were prescribed in the new Macedonian Law on Criminal Procedure (LCP).³⁶³ According to the LCP's Article 278, it is one of the police powers of the Judicial Police that can be applied when the identity of the suspect is known and he/she is available to the Police. The Paragraph 7 of this Article, states that the method of identification of a suspect will be determined by the Minister of Internal Affairs, which was done in November 29, 2012, when the Minister signed the Regulations on the method of identification of a suspect (Regulations).³⁶⁴ In the meantime, two legal acts were also amendment, i.e. the Law on Police³⁶⁵ and Regulations on the method of exercising police powers,³⁶⁶ which also contain provisions dedicated to the suspect's identification.

Having in mind that the provisions about these police powers are relatively new, in order to improve them, a comparison shall be made between them and the English Police and Criminal Evidence Act 1984 - Code D: Code of Practice for the Identification of Persons by Police Officers (PACE Code D), which defines the main methods used by the Police to identify people in connection with the investigation of offences and the keeping of accurate and reliable criminal records. PACE Code D provides a second means of reducing the

³⁶² Assist. Prof. Katerina Krstevska, Faculty of Security, Skopje, University 'Ss. Kliment Ohridski', Bitola, Republic of Macedonia, e-mail: katerina.krstevska@gmail.com

³⁶³ Law on Criminal Procedure - LCP, 'Official Gazette of the Republic of Macedonia', No. 150/2010, 100/2012.

³⁶⁴ Regulations on the method of identification of a suspect, 'Official Gazette of the Republic of Macedonia', No. 153/2012.

³⁶⁵ Law on Police, 'Official Gazette of the Republic of Macedonia', No. 114/2006, 6/2009, 145/12, 41/2014.

³⁶⁶ Regulations on the method of exercising police powers, 'Official Gazette of the Republic of Macedonia', No. 149/07, 110/11, 117/2014.

risk of miscarriages of justice deriving from mistaken identifications. This Code, the latest version of which entered into force on 31 January 2008, sets out detailed procedures with which the police must comply for identifications of suspects by witnesses during the investigation of crime. As Roderick Evans J pointed out in *Nethercott* [2011] EWCA Crim 2987, [40], ultimately, its provisions provide safeguards not only for defendants, but also for police officers investigating cases: if they are not followed, 'there is a real danger that they can destabilise what might otherwise be a proper prosecution and a safe conviction' (Munday, R., J. C. Munday, R., 2013, 493).

2. General provisions about identification process

The Judicial Police pursuant to the LCP is authorized to enforce four methods of identification by witnesses, such as line-up, group identification, video-film and confrontation, when the identity of the suspect is known and he/she is available to the Police.³⁶⁷ On the other hand, as stated by the amendments of the Law on Police dated 2012, the 17th of the police powers can be performed by a two additional methods - photography and presentation of items. Further, in order the result of the identification to be used as evidence in the criminal procedure, the presence of the Public Prosecutor is a must when the identification is conducted.³⁶⁸

Concerning the presence of the solicitor, two LCP's provisions should be pointed out. First, defendant's solicitor shall have the right to be present during the identification (Article 278 Paragraph 4). And second - that goes one step further, the persons over which the identification is performed (which means not only the suspect, but all participants in the identification), shall be advised of their right to call a solicitor of their own choice, i.e. a solicitor shall be assigned to them, and the identification shall be postponed pending the arrival of the solicitor, but for not more than two hours from the moment when the solicitor has been informed thereof (LCP's Article 220 Paragraph 2).

Although LCP does not prescribe in detail how the identification process is performed, it contains three important provisions that are further developed in the other legal acts. First, there is a precondition that should be applied prior to the commencement of the identification process, i.e. the witness shall describe the suspect and a record shall be compiled thereof. Second, in order to provide the fairness of the procedure there shall be no line-up if it is practically impossible to find enough people who resemble the suspect, due to his/her unusual appearance or any other reason. And third, a video recording or photograph shall be made of each line-up.

LCP in the Article 220 regulates the identification of persons and objects by the witness. Namely, if it is necessary to establish whether the witness recognizes a certain person, the witness shall be first asked to give a description and to indicate any characteristics that make them distinguishable, and only then, the witness may see the person, together with some other persons that are not known to him/her, between five and eight as a rule, whose basic features are similar to the ones described by the witness. Afterwards the witness shall be asked if he/she is capable to recognize the person with a certainty or with a certain degree of probability,

³⁶⁷ PACE Code D. Paragraph 3.4., makes a difference between suspect being 'known' (there is sufficient information known to the Police to justify the arrest of a particular person for suspected involvement in the offence) and suspect being 'available' (he/she is immediately available or will be within a reasonably short time and willing to take an effective part in at least one of the following which it is practicable to arrange video identification, identification parade or group identification).

³⁶⁸ LCP's Article 220 Paragraph 3 rules that before the enactment of a decision for conducting an investigative procedure, the identification shall be conducted in the presence of the Public Prosecutor, so that the person who is being identified cannot see the witness, nor can the witness see that person before he/she does the identification.

Similar rules are contained in the Law on Police: the identification of a person suspected of a criminal act prosecuted *ex officio* is done upon an order of the Public Prosecutor in accordance with the Law (Article 63-e Paragraph 3), and the Public Prosecutor must be present during the identification process conducted in order to detect the perpetrator of a criminal act prosecuted *ex officio* (Article 63-g Paragraph 2).

and in the event of a positive response, the witness shall be asked to point out the identified (recognized) person.³⁶⁹

Further, according to the Law on Police (from Articles 63-e to 63-h), during the conduction of the police tasks, the Police are authorized to implement methods of identification, for detection of perpetrator of criminal acts, detection of perpetrator of misdemeanours,³⁷⁰ determination of the identity of a person with an unknown identity, determination of the identity of a human corpse found with unknown identity, and identification of a subject. The Police conduct the identification process in a way that the freedom, rights, reputation and honour of all participants in the identification shall not be impaired (Article 63-h).

The Articles 2, 3 and 5 of the Regulations complement the above provisions stating that before the identification process is conducted, the witness's ability to identify has to be checked. Prior to the identification, the witness should be informed about the purpose and manner how the identification shall be conducted, and shall be asked to describe the suspect. For the given description and performed identification, a record shall be made. Also, the identification methods shall be applied with respect and without discrimination on any ground of the persons over which the identification is performed. In addition, when the witness is a minor, the identification shall be carried out in the presence of his/her legal guardian.

Further, the Regulations on the method of exercising police powers determine the content of the Record (Minutes) for the identification of persons and objects. The last part of the Form, which is divided in several sections, is interesting since it prescribes the persons that should put their signature on, i.e. Public Prosecutor, defendant's solicitor, person who performed the identification and the police officer.³⁷¹

If the Macedonian legal acts that contain provisions about the identification are carefully analysed, it can be noted that they do not define whether the suspect has to give a consent to participate in the identification process. For example, the PACE Code D defines 'Notice to suspect' stating that before a video identification, identification parade or group identification is arranged, thirteen notices shall be explained to the suspect, among which are: that he/she does not have to consent to or co-operate in a video identification, identification parade or group identification (notice iv); and that if he/she does not consent to, and co-operate in, a video identification, identification parade or group identification, his/her refusal may be given in evidence in any subsequent trial and Police may proceed covertly without his/her consent or make other arrangements to test whether a witness can identify him/her (notice v).³⁷² Although the value of such procedural guarantees is arguable undercut by the fact that the non-cooperation may expose to covert or otherwise unconsented identification procedures in any event (Roberts, Clover, 2002, 837).

3. Methods of identification

Unlike the Macedonian LCP that sets four methods of identification that may be applied (line-up, group identification, video-film and confrontation), the English PACE Code D contains general provisions and also separate Annexes dedicated to the Video identification (Annex A), Identification parade (Annex B), Group identification (Annex C), Confrontation by a witness (Annex D), Showing photographs (Annex E) and Fingerprints, footwear impressions and samples - destruction and speculative searches (Annex F).³⁷³ The importance of the Code lies in the fact that evidence obtained in breach of its provisions is likely to be unreliable, and so likely to be excluded under s 78(1) of PACE. This provides: In any proceedings the court

³⁶⁹ As the title of this Article shows, the paragraphs also include the object that should be identified, i.e. recognized by the witness.

³⁷⁰ During the identification for detecting perpetrator of misdemeanours, records of technical equipment (video, photography, etc.), may be used. See: the Law on Police. Article 63-e Paragraph 4.

³⁷¹ What are the other sections of the Form, see: Regulations on the method of exercising police powers. Article 10 Paragraph 2.

³⁷² What are the other notices, see: PACE Code D. Paragraph 3.17.

This information must also be recorded in a written notice handed to the suspect. For more, see: PACE Code D. Paragraph 3.18.

³⁷³ As of October 31, 2013, Annex F is no longer up to date and should not be used.

may refuse to allow evidence on which the prosecution proposes to rely to be given if it appears to the court that, having regard to all circumstances, including the circumstances in which the evidence was obtained, the admission of the evidence would have such an adverse effect on the fairness of the proceedings that the court ought not to admit it (Allen, 2008, 259).

3.1. Line-up

The first method, i.e. the *line-up* is prescribed in detail by the Regulations (Articles 7-20). Namely, the witness can see the suspect who stands in a horizontal line with others whose characteristics are similar to those described by the witness. The number of the persons that participate in the line-up should be between five and eight, with a note that this number includes the suspect also. Similar to the Macedonian legal acts, PACE Code D states that an 'identification parade' is when the witness sees the suspect in a line of others who resemble the suspect.³⁷⁴ Also, it sets the lowest number of people that take part in the identification parade - at least eight people (in addition to the suspect), and goes further concerning their resemblance to the suspect - they should, as far as possible, resemble the suspect in age, height, general appearance and position in life.

Unlike the Macedonian regulations that define the situation when there is only one suspect, the PACE Code D defines that if there are two suspects of roughly similar appearance, than they may be paraded together with at least twelve other people. But, if there are more than two suspects, then in no circumstances they should be included in one identification parade, which means that separate identification parades shall be conducted, made up of different people.

Also, PACE Code D regulates the situation when the suspect has an unusual physical feature (e.g. a facial scar, tattoo or distinctive hairstyle or hair colour) which cannot be replicated on other members of the identification parade, then steps may be taken to conceal the location of that feature on the suspect and other members, so that all members resemble each other in general appearance (e.g. by use of a plaster or hat). However, in order to take such step, the suspect and his/her solicitor, or appropriate adult, must agree.³⁷⁵

A line-up may be unfair, biased and suggestive when one person stands out from the rest in such a way that anyone equipped with the original verbal description given by the witness can pick him/her out whether or not they were present at the scene of the crime. A person could stand out in a line-up because of the colour of their hair, their ethnic background, their clothing (especially if they happen to be wearing clothes similar to those worn by the offender when seen by the witness) or because other line-up members are not standing close to them or keep looking at them (Kapardis, 2014, 313).

It should be noted that, as stated in the Regulations, a person serving a prison sentence can also participate in the line-up, if there are no security obstacles for him/her to leave the penitentiary institution. Comparing to the Identification parades involving prison inmates defined in PACE Code D (identification parade or video identification), this provision should be further developed. Namely, the identification parade may be held in a Prison Department establishment but shall be conducted, as far as practicable under normal identification parade rules. Members of the public shall make up the identification parade unless there are serious security, or control, objections to their admission to the establishment. In such cases, or if a group or video identification is arranged within the establishment, other inmates may participate. If an inmate is the suspect, they are not required to wear prison clothing for the identification parade unless the other people taking part

³⁷⁴ See: PACE Code D. Paragraph 3.7.

³⁷⁵ See: PACE Code D - Annex B - Identification parades. Paragraphs 9-10.

are other inmates in similar clothing, or are members of the public who are prepared to wear prison clothing for the occasion.³⁷⁶

Before the commencement of the identification process, Regulations note that the suspect and others that participate in the line-up shall be informed about the purpose and manner of conducting the line-up. The line-up is conducted in police stations of general jurisprudence that have a special room divided by transparent glass into two mutually separated parts.³⁷⁷ The transparent glass enables the witness to see the suspect and others, but they cannot see him/her. The room has two entrances - one entry for the member of the Judicial Police and persons that participate in the line-up, and the other entry for the Public Prosecutor, a member of the Judicial Police and a witness. If present at the line-up, this entry is also for the witness's legal guardian and the suspect's solicitor. Both parts of the room are audio connected with a communication device.

The similar procedure is set by PACE Code D. An identification parade may take place either in a normal room or one equipped with a screen permitting witnesses to see members of the identification parade without being seen. The procedures for the composition and conduct of the identification parade are the same in both cases (except that an identification parade involving a screen may take place only when the suspect's solicitor, friend or appropriate adult is present or the identification parade is recorded on video). Further, before the identification parade takes place, the suspect or his/her solicitor shall be provided with details of the first description of the suspect by any witnesses who are attending the identification parade.³⁷⁸

The line-up, according to the Regulations, shall be recorded with an audio-visual device or shall be photographed.³⁷⁹ PACE Code D as well prescribes that a video recording must normally be taken of the identification parade. If that is impracticable, a colour photograph must be taken. A copy of the video recording or photograph shall be supplied, on request, to the suspect or his/her solicitor within a reasonable time. Further, a record of the conduct of any identification parade must be made on forms provided for the purpose.³⁸⁰

Further, the member of the Judicial Police shall bring the persons that participate in the line-up through the entrance meant for them and shall range them in a horizontal line, facing towards the transparent glass.³⁸¹ Each person shall have a number from one to eight, depending on the number of line-up's participants. The number of the position shall enable the witness to declare under which number is the person that he/she has recognized.

Very interesting right is given to the suspect by PACE Code D. Namely, the suspect may select his/her own position in the line, but may not otherwise interfere with the order of the people forming the line. When there is more than one witness, the suspect must be told, after each witness has left the room, that he/she can, if

³⁷⁶ See: PACE Code D - Annex B - Identification parades. Paragraphs 4-5.

³⁷⁷ Although the line-up should be performed in the police stations, the new offices of the Public Prosecution in Skopje have rooms equipped for conducting the line-ups. See: *Можеби ќе ве потсети на сцени од филм: Обвинителството со посебни соби за препознавање и спогодување*, <http://www.akademik.mk/foto-akademik-vo-ojo-noviot-zkp-veke-donese-nekolku-uspeshni-spogodbi>.

³⁷⁸ See: PACE Code D - Annex B - Identification parades. Paragraphs 1-3. Also, when a broadcast or publication is made, the suspect or his/her solicitor should also be allowed to view any material released to the media by the Police for the purpose of recognizing or tracing the suspect, provided it is practicable to do so and would not unreasonably delay the investigation.

According to PACE Code D - Annex B - Identification parades. Paragraph 12, when the suspect is brought to the place where the identification parade is to be held, he/she shall be asked if he/she have any objection to the arrangements for the identification parade or to any of the other participants in it and to state the reasons for the objection. The suspect may obtain advice from his/her solicitor or friend, if present, before the identification parade proceeds. If the suspect has a reasonable objection to the arrangements or any of the participants, steps shall, if practicable, be taken to remove the grounds for objection. When it is not practicable to do so, the suspect shall be told why his/her objections cannot be met and the objection, the reason given for it and why it cannot be met, shall be recorded on forms provided for the purpose.

³⁷⁹ The videotape or photograph is attached to the record.

³⁸⁰ See: PACE Code D - Annex B - Identification parades. Paragraph 23, 28.

³⁸¹ All unauthorized persons should be removed from the room where the line-up is conducted.

he/she wish, change position in the line. Each position in the line must be clearly numbered, whether by means of a number laid on the floor in front of each identification parade member or by other means.³⁸²

Before the identification process begins, the Regulations note that the members of the Judicial Police should disable:

- Communication between the witnesses regarding a particular criminal act or previously conducted line-up,
- The witnesses to see any participant in the line-up,
- The witnesses to see suspect's photograph or to tell them the suspect's description or in any other way the suspect's identity to be indicated to them, and
- The witnesses to see the suspect.³⁸³

Since the suspect should be one of the persons that participate in the line-up, the other participants should not have any connection to the particular criminal act, nor to know the witness or to be his/her relative. Further, the other participants should not know who the suspect is, and during the identification process they should be calm and stand still in the horizontal line.

The members of the Judicial Police should not comment the line-up's composition in front of the witness, and if two or more witnesses do the identification, then the members of the police should not reveal that there are also other witnesses. If there are several witnesses, they enter one after another.

Before the start of the identification, the witness shall be told that on the other side of the transparent glass there are persons and among them might be the suspect. The witness should not know how many persons participate in the line-up, nor the suspect's number. The witness should be instructed to look at all line-up's participants carefully and to look at them at least twice.³⁸⁴ The witness should state whether he/she can identify the suspect with a certainty or with a certain degree of probability. In a case of a positive answer, the witness should state the suspect's number.

PACE Code D has similar provisions regarding the identification process,³⁸⁵ but it goes even further when defining the situation if the witness wishes to hear any identification parade member speak, adopt any specified posture or move. First, he/she shall be asked whether he/she can identify any person(s) on the identification parade on the basis of appearance only. When the request is to hear members of the identification parade speak, the witness shall be reminded that the participants in the identification parade have been chosen on the basis of physical appearance only. Members of the identification parade may then be asked to comply with the witness' request to hear them speak, see them move or adopt any specified posture,³⁸⁶ i.e. the witness may ask a person on the parade to speak or perform an action, or even to remove something deliberately concealing a distinctive feature (e.g. if a hat has been put on all the persons on the parade, to disguise the fact that the suspect has an unusual haircut), if the witness feels unable to make a definite identification without (Dunn & Baker, 2011, 3). And finally, PACE Code D prescribes that when the

³⁸² See: PACE Code D - Annex B - Identification parades. Paragraph 13.

³⁸³ Almost identical rules are set in PACE Code D - Annex B - Identification parades. Paragraphs 14-15.

³⁸⁴ Similar provision is prescribed by PACE Code D - Annex B - Identification parades. Paragraph 17. Namely, when the officer or police staff conducting the identification procedure is satisfied the witness has properly looked at each member of the identification parade, they shall ask the witness whether the person he/she saw on a specified earlier occasion is on the identification parade and, if so, to indicate the number of the person concerned.

³⁸⁵ PACE Code D - Annex B - Identification parades. Paragraph 16, states that the witnesses shall be brought in one at a time. Immediately before the witness inspects the identification parade, he/she shall be told the person he/she saw on a specified earlier occasion may, or may not, be present and if he/she cannot make a positive identification, he/she should say so. The witness must also be told he/she should not make any decision about whether the person he/she saw is on the identification parade until he/she have looked at each member at least twice.

³⁸⁶ See: PACE Code D - Annex B - Identification parades. Paragraph 18.

last witness has left, the suspect shall be asked whether he/she wishes to make any comments on the conduct of the identification parade.³⁸⁷

3.2. Group identification

The *group identification*, as a second method prescribed by the Macedonian legislation, is conducted in a way that the witness can see the suspect among an informal group of people on a specific location. The location is determined by the Judicial Police, and shall be a place where other people walk by or stand in informal groups, with a note that the suspect can be seen by the witness at the same time together with other persons of the group. It arises that this method of identification is conducted covertly, at locations where the suspect usually visits and works.

Similar to the above, PACE Code D defines the 'group identification' as a situation when the witness sees the suspect in an informal group of people.³⁸⁸ The place where the group identification is held should be one where other people are either passing by or waiting around informally, in groups such that the suspect is able to join them and be capable of being seen by the witness at the same time as others in the group.³⁸⁹ If the group identification is to be held covertly, the choice of locations will be limited by the places where the suspect can be found and the number of other people present at that time.³⁹⁰ Unlike the Macedonian regulation, PACE Code D pays attention to the people present at the location, i.e. although the number, age, sex, race and general description and style of clothing of other people present at the location cannot be controlled by the identification officer, in selecting the location the officer must consider the general appearance and numbers of people likely to be present. In particular, the officer must reasonably expect that over the period the witness observes the group, they will be able to see, from time to time, a number of others whose appearance is broadly similar to that of the suspect.³⁹¹ Also, PACE Code D provides an exemptions to the above rules, when it gives an opportunity the group identification to take place in police stations for reasons of safety, security or because it is not practicable to hold them elsewhere,³⁹² and when the group identification involves prison inmates it may only be arranged in the prison or at a police station.³⁹³

Macedonian Regulations define that the witness should be able to see the person that he/she has pointed out in a close distance, in order to confirm that he/she has recognized the person with a certainty or with a certain degree of probability. If this is not possible, then the member of the Judicial Police shall ask the witness how certain is that the person he/she has pointed out is the suspect. Further, the witness should be allowed an additional time for observing the group, in order he/she to be capable to make a difference between the suspect and other persons of the group.

Concerning the procedure, PACE Code D stresses out that the witnesses shall be brought one at a time to the place where they are to observe the group. Immediately before the witness is asked to look at the group, the person conducting the procedure shall tell him/her that the person he/she saw may, or may not, be in the group and that if he/she cannot make a positive identification, he/she should say so. The witness shall be asked to observe the group in which the suspect is to appear. The way in which the witness should do this will depend on whether the group is moving or stationary.³⁹⁴

³⁸⁷ See: PACE Code D - Annex B - Identification parades. Paragraph 22.

³⁸⁸ See: PACE Code D. Paragraph 3.9.

³⁸⁹ E.g. people leaving an escalator, pedestrians walking through a shopping centre, passengers at the railway and bus stations, waiting in queues or groups or where people are standing or sitting in groups in other public places.

³⁹⁰ In these cases, suitable locations might be along regular routes travelled by the suspect, including buses or trains or public places frequented by the suspect.

³⁹¹ See: PACE Code D - Annex C - Group identification. Paragraphs 4-6.

³⁹² For more, see: PACE Code D - Annex C - Group identification. Paragraphs 37-39.

³⁹³ For more, see: PACE Code D - Annex C - Group identification. Paragraphs 40-41.

³⁹⁴ See: PACE Code D - Annex C - Group identification. Paragraph 18.

Further, according to PACE Code D, the group identifications may take place either with the suspect's consent and cooperation or covertly without his/her consent,³⁹⁵ and makes differences between the moving group and stationary groups.³⁹⁶ Additionally, PACE Code D sets several interesting rules that apply on all cases. First, if the suspect unreasonably delays joining the group, or having joined the group, deliberately conceals him/herself from the sight of the witness, this may be treated as a refusal to co-operate in group identification. Second, if the witness identifies a person other than the suspect, that person should be informed what has happened and asked if he/she is prepared to give his/her name and address, with a note that there is no obligation upon any member of the public to give these details. There shall be no duty to record any details of any other member of the public present in the group or at the place where the procedure is conducted. And third, if the suspect has not been previously informed, he/she shall be told of any identifications made by the witnesses.³⁹⁷

As opposed to the Macedonian legislation that does not contain provisions how to record the group identification, PACE Code D prescribes that immediately after a group identification procedure has taken place (with or without the suspect's consent), a colour photograph or video should be taken of the general scene, if practicable, to give a general impression of the scene and the number of people present. Alternatively, if it is practicable, the group identification may be video recorded. If it is not practicable to take the photograph or video, a photograph or film of the scene should be taken later at a time determined by the identification officer if the officer considers it practicable to do so.³⁹⁸ Further, a record of the conduct of any group identification must be made on forms provided for the purpose. This shall include anything said by the witness or suspect about any identifications or the conduct of the procedure and any reasons why it was not practicable to comply with any of the provisions governing the conduct of group identifications.³⁹⁹

3.3. Video-film

The identification by a *video-film*, as prescribed in the Regulations, is conducted in a way that a video-film is shown to the witness, in which the suspect is among other people. Before presenting the video-film, the witness shall be advised to watch the video-film carefully and at least two times, and afterwards to say whether the person on the video-film is the suspect. Due to the witness's request, he/she should be enabled with a sufficient time to watch the video-film, in order to make a difference between the suspect and other people. This method is also conducted in a police stations of general jurisdiction.

Whereas, under the earlier versions of Code D, the identification parade was the preferred method of identifying suspects, the preferred form of identification procedure now, in most circumstances, is video identification. The decision to override the old principle that an identification parade was the most reliable method of identifying suspects was largely a response to the high proportion of costly identification parades

³⁹⁵ See: PACE Code D - Annex C - Group identification. Paragraph 2.

Where the suspect has declined to co-operate with other identification procedures, a covert group identification procedure can take place. However under those circumstances the suspect would lose the opportunity of having a solicitor present (Dunn & Baker - QualitySolicitors, 2011, 4).

More about the group identification without the suspect's consent, see: PACE Code D - Annex C - Group identification. Paragraphs 34-36.

³⁹⁶ For more, see: PACE Code D - Annex C - Group identification. Paragraphs 18-29.

³⁹⁷ See: PACE Code D - Annex C - Group identification. Paragraphs 30-33.

³⁹⁸ See: PACE Code D - Annex C - Group identification. Paragraphs 8-9.

As well as the identification parade, PACE Code D - Annex C - Group identification. Paragraph 17, notes that an appropriate arrangements must be made to make sure, before witnesses attend the group identification, they are not able to: (i) communicate with each other about the case or overhear a witness who has already been given an opportunity to see the suspect in the group; (ii) see the suspect; or (iii) see, or be reminded of, any photographs or description of the suspect or be given any other indication of the suspect's identity.

³⁹⁹ See: PACE Code D - Annex C - Group identification. Paragraph 44.

Namely, when the group identification has been completed, the suspect shall be asked whether they wish to make any comments on the conduct of the procedure. See: PACE Code D - Annex C - Group identification. Paragraph 32.

that had to be cancelled (Munday, R., J. C. Munday. R, 2013, 493). If PACE Code D is analysed, it can be noted that several rules govern the 'video identification' as a method when the witness is shown moving images of a known suspect, together with similar images of others who resemble the suspect.⁴⁰⁰ The set of images must include the suspect and at least eight other people who, so far as possible, resemble the suspect in age, general appearance and position in life. Only one suspect shall appear in any set unless there are two suspects of roughly similar appearance, in which case they may be shown together with at least twelve other people.⁴⁰¹ But, if the suspect has an unusual physical feature (e.g. a facial scar, tattoo or distinctive hairstyle or hair colour) which does not appear on the images of the other people that are available to be used, steps may be taken to conceal the location of the feature on the images of the suspect and the other people, or to replicate that feature on the images of the other people.⁴⁰² Further, the suspect or his/her solicitor, friend, or appropriate adult must be given a reasonable opportunity to see the complete set of images before it is shown to any witness.⁴⁰³

Only one witness may see the set of images at a time. Additionally, PACE Code D defines that immediately before the images are shown, the witness shall be told that the person he/she saw on a specified earlier occasion may, or may not, appear in the images he/she are shown and that if he/she cannot make a positive identification, he/she should say so. The witness shall be advised that at any point, he/she may ask to see a particular part of the set of images or to have a particular image frozen for he/she to study. Furthermore, it should be pointed out to the witness that there is no limit on how many times he/she can view the whole set of images or any part of them. However, he/she should be asked not to make any decision as to whether the person he/she saw is on the set of images until he/she have seen the whole set at least twice.

Once the witness has seen the whole set of images at least twice and has indicated that he/she do not want to view the images, or any part of them, again, the witness shall be asked to say whether the individual he/she saw in person on a specified earlier occasion has been shown and, if so, to identify his/her by number of the image. The witness will then be shown that image to confirm the identification.⁴⁰⁴

And finally, when the video identification is in question, an attention has to be given to the system Video Identification Parade Electronic Recording (VIPER). The system that has been in use by the UK Police since 1997, aims to provide an effective method of editing high volumes of video identification parades whilst adhering to current legislation and promoting fairness and practicality. The video identification parades which are shown to witnesses replace the old fashioned line-ups of suspects. This method allows the witnesses to identify a suspect without the need to confront them face to face. The video identification parade is played from a DVD onto a television which can be located in a police station or even at their home on a laptop to promote witness care.⁴⁰⁵

3.4. Confrontation

The last method is the *confrontation* and it is conducted in a case if none of other methods is practicable. It is performed in a way that only the suspect of the particular criminal act is shown to the witness. Therefore,

⁴⁰⁰ See: PACE Code D. Paragraph 3.5.

⁴⁰¹ See: PACE Code D - Annex A - Video identification. Paragraph 2.

⁴⁰² See: PACE Code D - Annex A - Video identification. Paragraphs 2A-2C.

⁴⁰³ For more, see: PACE Code D - Annex A - Video identification. Paragraphs 7-9.

⁴⁰⁴ Care must be taken not to direct the witness' attention to any one individual image or give any indication of the suspect's identity. Where a witness has previously made an identification by photographs, or a computerised or artist's composite or similar likeness, the witness must not be reminded of such a photograph or composite likeness once a suspect is available for identification by other means in accordance with PACE Code D. Nor must the witness be reminded of any description of the suspect. After the procedure, each witness shall be asked whether they have seen any broadcast or published films or photographs, or any descriptions of suspects relating to the offence and their reply shall be recorded. For more, see: PACE Code D - Annex A - Video identification. Paragraphs 11-14.

⁴⁰⁵ For more, see: <http://www.viper.police.uk/>.

prior the confrontation, the suspect shall be informed that only one person will be shown to him/her and in the presence of that person, he/she has to say whether that person is the suspect.

The 'confrontation', e.g. when the suspect is directly confronted by the witness, according PACE Code D is arranged by the identification officer if none of the options referred to the video identification, identification parade and group identification are practicable.⁴⁰⁶ This method of identification does not require the suspect's consent, however force may not be used to make the suspect's face visible to the witness. Before the confrontation takes place, the witness must be told that the person he/she saw may, or may not, be the person he/she are to confront and that if he/she are not that person, then the witness should say so. Also, the suspect or his/her solicitor shall be provided with details of the first description of the suspect given by any witness who is to attend.

The confrontation must take place in the presence of the suspect's solicitor, interpreter or friend unless this would cause unreasonable delay. The confrontation should normally take place in the police station, either in a normal room or one equipped with a screen permitting a witness to see the suspect without being seen. In both cases, the procedures are the same except that a room equipped with a screen may be used only when the suspect's solicitor, friend or appropriate adult is present or the confrontation is recorded on video.

The suspect shall be confronted independently by each witness, who shall be asked 'Is this the person?' If the witness identifies the person but is unable to confirm the identification, he/she shall be asked how sure he/she is that the person is the one he/she saw on the earlier occasion.⁴⁰⁷

4. The Macedonian case 'Granny Millionaire'

The new LCP regulates, for the first time, the suspect identification procedure in the Police, which in practice so far, was treated as 'establishing the identity' of a person, which is certainly completely inadequate. In fact, establishing the identity of a specific person is one thing, while determining whether the witnesses or the victim will identify the suspect as the person having committed the crime, is something completely different (Buzarovska, Re, Karnavas, 2010, 20). In hitherto practice of the suspect's identification by victims or witnesses was carried out under the umbrella of confirming the identity of the Article 142 of the old LCP (which is not the same).⁴⁰⁸ Therefore, the identification must be regulated in detail, in order to be used as evidence in front of the Court, and the suspect's rights to be regulated as well (Stojanovski, Kalajdziev, 2006, 17).

Having in mind the necessity to determine the identification process as far more precise, the case publicly known as 'Granny Millionaire' should be pointed out.⁴⁰⁹ The case became interesting to the public because M.L. in February 2011 was a victim of a robbery in her apartment in Bitola. Initially, it was claimed that 400,000 Euros were taken from 80 years old pensioner M.L., but later it was established that the amount was

⁴⁰⁶ See: PACE Code D. Paragraph 3.23.

⁴⁰⁷ After the procedure, each witness shall be asked whether they have seen any broadcast or published films or photographs or any descriptions of suspects relating to the offence and their reply shall be recorded. For more, see: PACE Code D - Annex D - Confrontation by a witness. Paragraphs 1-7.

⁴⁰⁸ The Law on Criminal Procedure - old LCP, 'Official Gazette of the Republic of Macedonia', No. 15/1997, 44/2002, 74/2004, 15/2005 - consolidated text, 83/2008, 67/2009, 51/2011.

⁴⁰⁹ More about this case, see:

- Судска пракса на Врховен суд - Доказ прибавен на незаконит начин, http://www.vrhoven.sud.mk/VSUD/MatraVSUD.nsf/Dis_PP.xsp?documentId=C1257B3B00587D7FC1125CD3004C2E09 ;
- Пресуда во Основниот суд Битола - Добил 10 години затвор оти украл 100,000 евра од бабичка, <http://www.dnevnik.mk/default-mk.asp?ItemID=994A73EABC485B469C961CDC7AEC48EE>;
- Со одлука на Врховниот суд - Падна во вода главниот доказ за кражбата на 100,000 евра од баба Марија, <http://www.dnevnik.mk/?ItemID=549826EAF69C684CB57F0DE1B9DBA448>;
- Ослободен обвинетиот за кражбата на бабата милионерка во Битола, <http://www.pravdiko.mk/osloboden-obviniot-za-krazhbata-na-babata-milionerka-vo-bitola>.

lower (100,000 Euros). However, because of the huge amount of money that was stolen, M.L. in the public became known as 'Granny Millionaire'. According to M.L., three persons rang her door bell and told her that they have to give her a bill for waterworks. She opened the door, but they pushed her to the living room sofa and put a cloth into her mouth. While one robber was holding M.L., the other two were searching the apartment and from the bedroom closet they took the old woman's savings. Namely, M.L. and her husband, who died several years ago, were working in Germany for a long time and were having a German pensions, but they kept the money at their home.

Although M.L. said that there were three robbers, only one person was accused since she identified only S.D. The robbers were not wearing masks, so M.L. managed to identify one of them by photographs, and later in front of the Investigative Judge and Public Prosecutor. Considering the other two robbers - about the second robber not enough evidence during the investigative procedure was found (M.L. was not sure whether he took part in the robbery) and the third robber was not identified by the investigative authorities. Therefore, only S.D. was found guilty by the Bitola First Instance Court and was sentenced to 10 years of imprisonment. Afterwards, the Bitola Second Instance Court nullified the judgement, which was a subject of an extraordinary legal remedy - motion for protection of legality filed by the Public Prosecutor of the Republic of Macedonia.

According to the Public Prosecutor's motion, the Court acted contrary to the old LCP's Article 79 Paragraph 1, since from the case file it separated the record of the identification process performed by M.L. The Public Prosecutor elaborated that the Investigative Judge acted in accordance with the old LCP's Article 225 and by conducting the investigative action, the Judge did not violate other LCP's provisions, including those relating to the right of defense, because before the commencement of the identification process, the suspect did not ask a solicitor to be present, and this particular action (the identification process) was not an interrogation of the suspect. Further, the Public Prosecutor noted that the investigative action identification of people was performed in accordance with the LCP, and that in this case the evidence was not obtained in an unlawful manner, and also there was no violation of the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

However, the Macedonian Supreme Court with a judgement denied the motion for protection of legality as ungrounded, since it established that there was no violation of the LCP as referred by the Public Prosecutor's motion. The Supreme Court ruled that the Court acted in accordance with the LCP when it decided the record of the hearing of the damaged party M.L., during which an identification process was carried out, to be separated from the case file and to be placed in a separate cover, because the absence of defendant's solicitor during the questioning of the damaged party and during the identification process, is an evidence obtained in an unlawful manner, which arises from the disrespect of the right to defence and the right to a fair trial.

From the access to the case file, the Supreme Court noted that the defendant was not advised about the right to a solicitor of his choice (i.e. that his solicitor can be present during the identification process), and this was also not entered in the record of the conduction of the identification process. Therefore, the Supreme Court concluded that an omission was made in the pre-investigative procedure, and the record of the conduction of the identification process is obtained in an unlawful manner, which means that the evidence obtained in an unlawful manner or by violation of the rights and freedoms established in the Constitution of the Republic of Macedonia, the Law and ratified international treaties, as well as any evidence deriving from them, cannot be used and the court decision cannot be based on them.

Hence, it should be acknowledged that several provisions from the old LCP were violated in this case: Everyone has a right to a solicitor in the pre-investigative procedure and in the court procedure (Article 63 Paragraph 1); The suspect in the pre-investigative procedure, i.e. the accused before his/her first examination

must be instructed that he/she has a right to have a solicitor of his own choice and that the solicitor may be present during his/her examination (Article 63 Paragraph 2); The plaintiff, accused and solicitor have a right to be present at the witness's hearing, when it is likely that the witness will not attend the main trial, when the Investigative Judge finds it necessary or when one of the parties has requested to attend the hearing. The damaged party may be present at the witness's hearing only when it is probable that the witness will not attend the main trial (Article 161 Paragraph 4); The evidence unlawfully obtained or obtained by violation of freedoms and rights established by the Constitution, the Law and ratified international treaties, as well as the evidence derived from them cannot be used and a court decision cannot be based on them (Article 15 Paragraph 2). Moreover, the right to a fair trial as defined in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms was violated, i.e. Article 6 Paragraph 1 and Paragraph 3 Item C.

5. Conclusion

The identification is not a simple issue at all, and the determination of the identity of the perpetrator of the criminal act based on the witness's statement is one of the most demanding tasks that face the authorities of criminal procedure. The history of the Court's misconceptions warns and indicates the great uncertainty and potential danger that this procedure may cause. The reasons for this are numerous, and most important are the factors that affect the observing and memorising, as well as the inclination of the witnesses to be influenced even under the lowest level of suggestion present in the identification process (Matovski, Lazetic-Buzarovska, Kalajdziev, 2011, 205).

The above analysis creates an impression that the Macedonian legal acts, especially the Regulations on the method of identification of a suspect, have been written in a rush and the positive practical experiences of the other countries, particularly the English codes and practices, have not been used. For example, the Regulations pay attention to only one method i.e. line-up, while the other identification methods are neglected and insufficiently governed. Therefore, it is necessary the whole identification process to be regulated in detail since the records of it shall be used as evidence. If this recommendation is not being properly implemented, we might experience in the practice the old Macedonian saying 'A loophole was left in the legal act, through which an elephant passed'.

It can be noted that the Macedonian authorities do not want to learn from the mistakes done so far, as it was shown by the case 'Granny Millionaire' and the legislation that follows. In this case, the defendant was not advised about the right a solicitor of his choice to be present during the identification process, and in 2012 when the Regulations were adopted - this omission is being repeated since the Regulations, the same as the new LCP, do not govern in detail the suspect's rights and the advice that should be given to him/her. On the contrary, the English PACE Code D pays special attention to the 'Notice to suspect', or what should be explained to the suspect. Therefore, it is interesting to point out that, the whole new LCP together with the Regulations compared to the English PACE Code D have fewer provisions.

Further, it is arguable why the Regulations are being prescribed by the Minister of Internal Affairs, when the results of the conducted identification shall be used by the Public Prosecutor as evidence. And finally, the relevant Macedonian authorities should take active steps in order to develop and implement a system like the English VIPER, which established itself as an important tool for identification of the suspects.

REFERENCE LIST

- Allen, C. (2008). *Practical Guide to Evidence*. Oxford: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Buzarovska, G., Re, D., Karnavas, G. M. (2010). *Investigative activities - a guidebook for practitioners*. Skopje: Organization for Security and Co-operation in Europe, Spillover Monitor Mission to Skopje.

Dunn & Baker - QualitySolicitors. (2011). Crime Department Fact Sheet - 4.3 - Identification Procedures, <http://www.dunnandbaker.co.uk/wp-content/uploads/2013/10/4.3-identification-procedures.pdf> (February 15, 2015).

Kapardis, A. (2014). *Psychology and Law: A Critical Introduction*. Cambridge: University Press.

Law on Criminal Procedure - LCP, 'Official Gazette of the Republic of Macedonia', No. 150/2010, 100/2012.

Law on Criminal Procedure - old LCP, 'Official Gazette of the Republic of Macedonia', No. 15/1997, 44/2002, 74/2004, 15/2005 - consolidated text, 83/2008, 67/2009, 51/2011.

Law on Police, 'Official Gazette of the Republic of Macedonia', No. 114/2006, 6/2009, 145/12, 41/2014.

Матовски, Н., Лажетик-Бужаровска, Г., Калајчиев, Г. (2011). *Казнено процесно право (второ изменето и дополнето издание)*. Скопје: АКАДЕМИК ДООЕЛ - Скопје.

Munday, R., J. C. Munday, R. (2013). *Evidence Core Text*. Oxford: University Press.

Ослободен обвинетиот за кражбата на бабата милионерка во Битола, <http://www.pravdiko.mk/osloboden-obvinetiot-za-krazhbata-na-babata-milionerka-vo-bitola> (March 15, 2015).

Police and Criminal Evidence Act 1984 - Code D: Code of Practice for the Identification of Persons by Police Officers.

Пресуда во Основниот суд Битола - Добил 10 години затвор оти украл 100,000 евра од бабичка, <http://www.dnevnik.mk/default-mk.asp?ItemID=994A73EABC485B469C961CDC7AEC48EE> (March 15, 2015).

Regulations on the method of exercising police powers, 'Official Gazette of the Republic of Macedonia', No. 149/07, 110/11, 117/2014.

Regulations on the method of identification of a suspect, 'Official Gazette of the Republic of Macedonia', No. 153/2012.

Roberts, A., Clover, S. (2002). Managerialism and myopia: the government's consultation draft on PACE - CODE D. *Criminal Law Review*, 837.

Со одлука на Врховниот суд - Падна во вода главниот доказ за кражбата на 100,000 евра од баба Марија, <http://www.dnevnik.mk/?ItemID=549826EAF69C684CB57F0DE1B9DBA448> (March 15, 2015).

Стојановски, Т., Калајчиев, Г., (2006). Критички осврт врз Предлогот на Закон за полицијата. In: Корунувска, Н., Даниловска, Д. (Ed.) *Билтен број 1 - Борба против организираниот криминал во РМ*, Скопје: Фондација Институт отворено општество - Македонија, 13-27.

Судска пракса на Врховен суд - Доказ прибавен на незаконит начин, http://www.vrhoven.sud.mk/VSUD/MatraVSUD.nsf/Dis_PP.xsp?documentId=C1257B3B00005D7FC1125CD3004C2E09 (March 15, 2015).

Video Identification Parade Electronic Recording (VIPER), <http://www.viper.police.uk> (February 15, 2015).

**PREPOZNATLJIVA I DOKAZNO VAŽNA OBILJEŽJA PRAKTIČKIH IZVORA ENERGIJE
PALJENJA U SKLOPU SUSTAVA S BROJNIJIM I/ILI SLOŽENIJIM POŽARNIM I
EKSPLOZIJSKIM OPASNOSTIMA**

Sažetak

Otkrivanje, prepoznavanje i dokazivanje požarno/eksplozijski opasnog djelovanja praktičkih izvora energije paljenja (PIEP) u sklopu požarom i/ili eksplozijom pogođenih složenijih procesnih/tehnoloških ili tehničkih sustava s mnogobrojnim raznovrsnim ili vrlo složenim trajno, povremeno, prigodno i izvanredno nazočnim požarnim i/ili eksplozijskim opasnostima nerijetko tvori poseban izazov čak i za posebno stručno obrazovane i vrlo iskusne istražitelje uzroka nastanka takvih štetnih događaja, posebice ako je i šire mjesto ishodišta požara ili središta kemijske eksplozije jako uništeno i ako ne postoje (preživjeli) sudionici/očevici i/ili (sačuvani) istražno korisni videozapisi i ini digitalni zapisi procesa rada i inih zbivanja do trenutka i u trenutku nastanka takvih događaja.

Raščlambom sadržaja dostupne službene istražne dokumentacije iz mnogobrojnih primjera takvih slučajeva iz suvremene domaće i inozemne istražiteljske prakse te stručne literature iz područja uzroka požara i eksplozija, izrađen je sustavan pregled istražno i dokazno bitnih mogućih vrsta i oblika PIEP s njihovim tipičnim obilježjima kao koristan podsjetnik za svakodnevnu istražiteljsku praksu te za potrebe stručnog redefiniranja dijela zastarjelih i stručno nejasnih/nekonzistentnih sadržaja obrazaca statistike uzroka požara i kemijskih eksplozija s motrišta moguće inicijalne energijske sastavnice.

Dobro poznavanje vrsta energija i načina njihove pretvorbe u toplinu, mogućih inačica mehanizama požarno/eksplozijski opasnog djelovanja PIEP na gorive i eksplozivne tvari te vješto prepoznavanje svih onih mjesta njihove redovite, uobičajene, slučajne ili moguće (zlo)uporabe ili pojave i djelovanja je od presudne važnosti za pravodobno i stručno utemeljeno planiranje istrage te za pravodobnu provedbu primjerenih vrsta, metoda, tehnika i postupaka provedbe dokaznih radnji poradi otkrivanja uzroka i načina nastanka požara i/ili kemijske eksplozije, a time i svih za to možebitno kazneno odgovornih osoba.

Ključne riječi: požar, kemijska eksplozija, požarne/kemijske eksplozijske opasnosti, uzrok požara/kemijske eksplozije, praktički izvori energije paljenja, forenzika požara i kemijskih eksplozija.

⁴¹⁰ Mr.sc. Damir Kulišić, viši predavač na Visokoj policijskoj školi, MUP RH, e-mail: dkulicic@fkz.hr

1. Uvod

Mnogobrojni su razlozi i činjenice koje, prema naravi stvari, vrlo često čine problematiku procesa kriminalističkog istraživanja i forenzičnog dokazivanja *načina, uzroka, uvjeta i okolnosti nastanka* požara i eksplozija, kao i njihovih *izravnih* i mogućih *neizravnih štetnih posljedica*, iznimno složenom. Taj posao je nerijetko vrlo dugotrajan, organizacijski složen i psihofizički vrlo naporan; opazajno, obrazovno (multidisciplinarno i interdisciplinarno), intelektualno i iskustveno vrlo zahtjevan (vidi NFPA 1033, 2014), a nerijetko (po živote i zdravlje sudionika tog procesa) i relativno vrlo opasan.⁴¹¹ Glede mogućih troškova očevida, kasnijeg operativnog rada i nužnih forenzičnih vještačenja može biti iznimno skup⁴¹² te glede konačnog rezultata, nerijetko, posve neizvjestan ili krajnje dvojbena poduhvat – ponajčešće posve izložen i vrlo opsežno podložan utemeljenim višeaspektnim, stručno vrlo složenim kritičkim upitima, provjeravanjima, primjedbama i osporavanjima sudionika sudbenog procesa.

Tomu u prilog govori činjenica kako, ukupno gledajući, vjerojatno ne postoji ni jedna druga vrsta kažnjivog djela koje može biti počinjeno:

- a) na toliko kriminalistički znakovitih, posve različitih *načina* njihova počinjenja (nastanka)⁴¹³
- b) s toliko mnogobrojnih *vrsta* požarno i/ili eksplozijski *opasnih tvari* (gorivih, kemijski nestabilnih/eksplozivnih, oksidacijskih i/ili katalitički opasno djelujućih, onih držanih/obrađivanih pod povišenim/visokim nadtlakom i/ili povišenom/visokom temperaturom)⁴¹⁴
- c) s toliko mnogobrojnih požarno i/ili eksplozijski potencijalno *opasnih vrsta energije*,⁴¹⁵ u požarno i/ili eksplozijski opasnu *toplinu i/ili mehanički rad* pretvorivih putem mnoštva mogućih *praktičkih izvora energije iniciranja* požara i/ili eksplozije
- d) uz pomoć toliko mnogobrojnih požarno i/ili eksplozijski potencijalno *opasnih*, posve različitih ili sličnih mogućih *vrsta fizikalnih i/ili kemijskih mehanizama aktiviranja* požarno i/ili eksplozijski *opasnih tvari* ili *izvora energije paljenja*⁴¹⁶ i

⁴¹¹ Posebice glede pogibelji od uboda ili posjeklina; iznenadnog rušenja dijelova građevina ili konstrukcija; propadanja u sloj vrelog pepela i žara; padova sa visine; curenja, ispuštanja ili razvijanja zapaljivih, otrovnih, zagušljivih, nadražujućih i nagrizajućih plinova ili para; možebitno skrivenih ili zaostalih neaktiviranih eksplozivnih tvari i eksplozivnih ili zapaljivih naprava; fizičkih eksplozija sprej doza, boca, posuda ili spremnika s kapljevinama ili plinovima pod nadtlakom; strujnih udara; opekline; ozeblina (od naglo oslobođenih ukapljenih, poglavito kriogenih, plinova), kao i od inih vrsta i oblika opasnosti koje skrivaju netom opožarene građevine ili ine konstrukcije i požarni krš u njima (vidi IAAI, IAFC i NFPA, 2014).

⁴¹² Poglavito u svim onim slučajevima vrlo velikih i po posljedicama (ljudskim gubicima i/ili golemim materijalnim štetama) katastrofalnih požara (i eksplozija), kada se mora unajmiti vrlo skupu visokosofisticiranu istraživačku tehniku i opremu (iz inozemstva), teške građevinske i ine radne strojeve, angažirati timove vrhunskih specijalista i (svjetski) najuglednijih sudskih vještaka, obaviti niz forenzičnih ispitivanja u *realnoj skali* (jednakom omjeru) itd.

⁴¹³ Pod tim se s kriminalistički relevantnog razlikovnog motrišta razumijeva: (1) *slučajno nastao* požar/eksplozija (zbog: nehaja, nepažnje, neobaviještenosti, neznanja, previda, pogreške, tehničkog kvara/otkaza, spleta slučajnih uvjeta i nesretnih okolnosti na mjestu događaja); (2) *zlonamjerna palež* ili *zlonamjerno uzrokovana eksplozija* (zlonamjerno potaknute eksplozije gorivih, eksplozivnih i inih kemijski nestabilnih tvari te bombaški napadi iz: ekstremizma, mržnje, osvete, ljubomore, jala; odnosno radi: umorstva, samoumorstva, iznude, prijetnje ili upozorenja, prosvjeda, vandalizma; materijalne koristi, poslovnog ili inog probitka, prikrivanja tragova ili odvratanja pozornosti od činjenja inih kažnjivih djela); (3) *namjerno uzrokovan požar ili eksplozija radi zadovoljavanja "potrebe za uzbuđenjem"* (kvazipiromanske paleži i eksplozije) od osoba koje uživaju u proizvođenju i promatranju situacija straha i panike, odnosno koje žude za *pozornošću* ili koje žude za (spasiteljskim ili vatrogasnim) *priznanjem*; (4) *dječja igra vatrom* ili s požarno/eksplozijski opasnim tvarima ili sredstvima; (5) *čin samoneskrivljeno privremeno nebrojive osobe*; (6) *čin piromana* (poneke duševno zaostale ili poremećene osobe, ili pri ponekom slučaju napada epilepsije) ili (7) *neprevenirano operativno i/ili tehnički sprječivo* požarno/eksplozijski *opasno djelovanje "više sile"* (Kulišić, 2003: 145).

⁴¹⁴ Obilježja glavne identificiranih i ispitivanih vidi primjerice u: Bretherick[†], 2007; Eckhoff, 2003; EPA, 1994; Fedoroff et al., 1960-1983; Meyer, Köhler i Homburg, 2002; NFPA 400, 2013; Sax[†], 2004; Zabetakis, 1965.

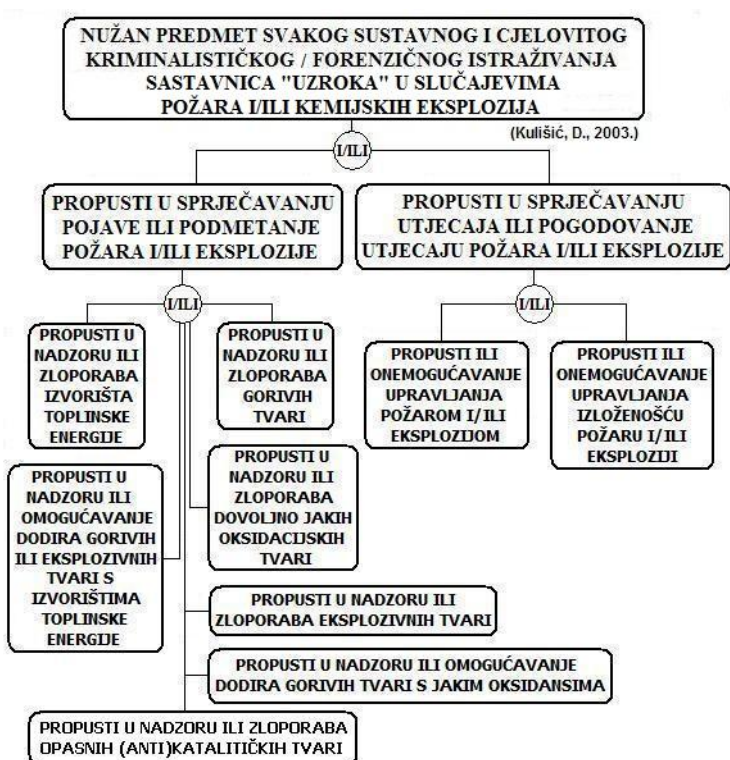
⁴¹⁵ Pod tim se razumijevaju sve vrste energije vezane za tvar koje se na bilo koji način mogu pretvoriti u požarno/eksplozijski opasnu toplinu (i mehanički rad), poput *kemijske, električne, mehaničke, atomske, elektromagnetske* i *ionizirajućeg zračenja* te *sunčevog zračenja* (opće načine moguće transformacije svake od njih u toplinu vidi primjerice u Dow, 1994: 16-17; Kulišić, 1998. ili 2003: 57).

⁴¹⁶ Vidi posebno Babrauskas, 2003.

- e) iz toliko mnogobrojnih možebitnih *motiva*, kada se radi o zlodjelima paleži ili o zločinačkoj zloporabi eksplozijski opasnih tvari, energija ili sredstava, tj. o namjernom uzrokovanju požara ili eksplozije.⁴¹⁷

Proces kriminalističkog istraživanja požara i eksplozija u slučajevima složenijih procesnih/tehnoloških ili tehničkih sustava s mnogobrojnim raznovrsnim ili vrlo složenim *trajno, povremeno, prigodno i izvanredno* nazočnim *požarnim i/ili eksplozijskim opasnostima* nerijetko tvori poseban izazov, poglavito u *procesnoj industriji*.⁴¹⁸

Dobre izgleda za posvemašnji uspjeh u istraživanju *načina, uzroka, uvjeta i okolnosti nastanka* slučajeva požara i/ili eksplozija kemijske naravi⁴¹⁹ jamči samo cjelovit i sustavan stručan pristup, koji polazi od raščlambe možebitnih propusta ili zlonamjernih akata s motrišta suvremene *konceptije, strategije i doktrine sigurnosti i zaštite od požara i kemijskih eksplozija* (SiZoPiE), temeljene ponajprije na preventivskom djelovanju, ali i na ograničavanju pogibeljnih učinaka te vrsta i razmjera posljedica, za slučaj da do požara i/ili kemijske eksplozije ipak dođe (vidi shemu 1).

Shema 1: Pregled glavnih *sastavnica* mogućeg *uzroka* nastanka požara i/ili kemijske eksplozije (lijeva grana) i glavnih *sastavnica* mogućih *uzroka nastanka društveno neprihvatljivih vrsta, oblika, razina ili razmjera štetnih posljedica* požara i/ili eksplozije (desna grana), izvedenih iz suvremene konceptije SiZoPiE, koje je nužno odgovarajućim istražnim radnjama temeljito stručno provjeriti i pouzdano utvrditi, polazeći od suvremene doktrine i prakse SiZoPiE.⁴²⁰

Kako se u konceptiji SiZoPiE prednost daje ponajprije *izbjegavanju potrebe za uporabom požarno/explozijski opasn(ij)ih tvari te otklanjanju ili smanjivanju množine i čestine moguće nazočnosti* nužno potrebnih vrsta *gorivih i eksplozivnih tvari* na svim onim mjestima i u svim onim

tehnološkim ili radnim procesima, operacijama ili situacijama u kojima postoji ili može postojati stanovita razina opasnosti od nastanka požara ili kemijske eksplozije – ova *sastavnica* mogućeg *uzroka* požara/kemijske eksplozije postaje jednom od temeljnih obvezatnih polaznih predmeta zanimanja pri svakom kriminalističkom istraživanju slučaja požara i/ili kemijske eksplozije.

⁴¹⁷ Detaljnije vidi npr.: Canter i Almond, 2002; Kocsis, 2002; Kulišić, 2003: 398-403 i 2014a; NFPA 921, 2014: 241-243; Swanson, Chamelin i Territo, 2003: 652-694).

⁴¹⁸ Tu se ubrajaju: kemijska, naftna, petrokemijska, farmacijska, tekstilna, drvena, prehrambena, duhanska te za proizvodnju pića, keramike, baznih metala, ugljena, polimera, gume, papira i proizvoda od papira itd.

⁴¹⁹ Tu se ubrajaju: (a) kemijske eksplozije u *razrijeđenoj* (plinovitoj) *fazi* (gorivih plinova, para i/ili aerosola u smjesi sa zrakom, kisikom, fluorom, klorom ili inim plinovitim ili aerosolno raspršenim kapljevitim ili čvrstim oksidansom) i (b) kemijske eksplozije u *kondenziranoj* (čvrstoj ili kapljevitij) *fazi* (detonacijskog tipa, deflagacijskog tipa ili homogenom reakcijom). Mogući uzroci eksplozija *fizikalne ili nuklearne naravi* nisu predmetom obrade ovog rada.

⁴²⁰ Pod složenicom *jake oksidacijske tvari* razumijevamo sve one dovoljno ili vrlo jake oksidacijske tvari (posebice iz skupine tzv. hipergolnih oksidansa) koje, i pri normalnim uvjetima rada ili rukovanja s takvim tvarima, mogu uzrokovati vrlo brzo ili trenutačno spontano samozagrijavanje i samopaljenje te burno ili eksplozivno izgaranje stanovite gorive tvari, ako dođu u doticaj s njima, bez utjecaja ikakva vanjskog izvora energije paljenja (temperatura zapaljenja gorive tvari u doticaju s dovoljno jakim oksidansom se postiže njenim samozagrijavanjem egzotermno oslobađanom toplinom brzo odvijajuće spontane kemijske reakcije oksidacije).

Ako, ponegdje, posvemašnje izbjegavanje, otklanjanje ili smanjivanje opsega i čestine uporabe ili pojave gorivih i/ili eksplozivnih tvari nije moguće, zaštita se mora dopunski zasnivati ujedno i na *izbjegavanju i otklanjanju svih potencijalnih uzročnika iniciranja zapaljenja ili kemijske eksplozije*, gdje god je to moguće. Zbog toga, i ova sastavnica *uzroka* požara/explozije tvori jedan od temeljnih i obvezatnih predmeta zanimanja pri svakom kriminalističkom istraživanju slučaja požara i/ili eksplozije.

Kako u relativno malom broju praktičnih situacija (građevina, transportnih sredstava, tehnoloških ili radnih procesa ili operacija) nije moguće izbjeći požarne i/ili eksplozijske opasnosti zbog istodobne nazočnosti gorivih tvari i izvora energije paljenja, tj. zbog prečestog/pogibeljno opasnog pojavljivanja stanovitih *praktičkih uzročnika paljenja*⁴²¹ u nazočnosti gorive tvari – sigurnost i zaštita od požara i/ili eksplozije kemijske naravi se u takvim situacijama (procesima ili tehnološkim/radnim operacijama) zasniva na eliminiranju ili izbjegavanju mogućnosti istodobne nazočnosti i preostalog nužnog ili preostalih nužnih uvjeta za nastanak požara i/ili kemijske eksplozije. Naime, koncept sigurnosti se u takvim situacijama zasniva na *izbjegavanju ili eliminiranju nazočnosti ili opasnog utjecaja oksidacijskih tvari* (obično uklanjanjem zraka/odraživanjem i hermetiziranjem procesa; vođenjem procesa u prezasićenoj atmosferi plinova i/ili para gorivih reaktanata ili (među)produkata, bez nazočnosti dovoljno kisika iz zraka za njihovo zapaljenje i izgaranje; vođenjem procesa pod dovoljnim podtlakom/vakuomom ili u atmosferi inertnih plinova – CO₂, N₂ ili ponegdje He) ili, što je velika rijetkost, vođenjem procesa ili stanovite tehnološke operacije *u antikataliziranoj atmosferi* (pri dovoljnoj koncentraciji pogodne plinovite antikatalitičke tvari) ili *u inom pogodnom antikatalitičkom ili inertizirajućem kondenziranom* (kapljevitom ili fluidiziranom čvrstom) *mediju* unutar kemijskog reaktora ili ine procesne jedinice/posude.⁴²²

S obzirom na to da se *eksplozivne tvari* bitno razlikuju od običnih *gorivih tvari*, ponajprije po tomu što u najvećem broju primjera (zapravo, u svih *egzotermnih* eksplozivnih tvari) u svojoj strukturi (tj. u kemijskoj građi molekula ili u mješavini dviju ili više, uglavnom čvrstih i/ili kapljevutih, tvari) – uz čestice (atome, molekule ili složenije homogene ili heterogene strukture) gorive tvari – sadrže i relativno nestabilno kemijski vezani kisik ili tvari bogate relativno slabo vezanim kisikom, tako da im kisik iz zraka uopće nije nužan (ali ni dovoljno brzo dostupan) za tako brzi – eksplozijski – tip njihova izgaranja, cjelokupna koncepcija, strategija i doktrina sigurnosti i zaštite u rukovanju s eksplozivnim tvarima nužno se svodi samo na mogućnosti *izbjegavanja utjecaja izvora energije opasnih za njihovo aktiviranje*⁴²³ uz, naravno, *nužno ograničavanje mogućih pogibelnih učinaka te vrsta i razmjera možebitnih posljedica* – za slučaj da do takvog tipa kemijske eksplozije ipak dođe.

Razvidno je kako lijevom granom sheme 1 predočen i obrazložen cjelovit, sustavan i stručan kriminalistički pristup – uz specifičnostima značajki istraživanih pitanja primjeren forenzičan pristup – tvori *osnovni preduvjet* i nudi *ključ* za uspješno odgonetanje kriminalističke/forenzične zagonetke o *uzroku*, a time i o *načinu nastanka* požara i/ili kemijske eksplozije.

Lijevom granom sheme 1 predočeni mogući propusti ili moguća zlonamjerna djelovanja, koji uvijek stvaraju stanovite vrste i razine *požarne i/ili kemijske eksplozijske opasnosti*, ne moraju uvijek i svuda, gdje god su

⁴²¹ Primjerice, opasnost od *elektrostatskih izboja* (*statičkog elektriciteta*) pri pretakanju naftnih derivata ili opasnost od *tinjajućim žarenjem* popraćene pojave *samooksidacije* s kisikom iz zraka čestica prirodnog minerala *pirita* (FeS₂) ili *pirhotita* (Fe_nS₂) u rudama ugljena ili čestica svježeg stvorenog *piroformnog željeza* (zapravo požarno i/ili eksplozijski opasnog *željezovog sulfida* – FeS) na nutarnjim čeličnim stjenkama spremnika, što je posebno opasno pri preradi, tankerskom prijevozu i skladištenju sirove nafte (više ili manje bogate *sumporom*) ako se ona ne drži pod odgovarajućim nadtlakom inertnog plina (CO₂, koji onemogućava prodor svježeg zraka/kisika u tankove ili spremnike) itd.

⁴²² Iznimno su rijetki slučajevi nužnosti vođenja tehnoloških ili radnih operacija uz istodobnu neizbježnu nazočnost gorive tvari, oksidacijskog sredstva i (mogućnost pojave) dovoljno snažnog izvora energije paljenja. U takvim slučajevima se onda rabi jedino preostalo rješenje iz koncepcije SiZoPiE, a to je vođenje takvog procesa ili operacije u atmosferi pogodne (pouzdana djelotvorne) *antikatalitičke tvari*, dodane u količini od nekoliko/koji desetak postotaka, ovisno o učinkovitosti antikatalitičkog djelovanja takve tvari na pojedine gorive tvari u dodiru/smjesi s pojedinim oksidansima.

⁴²³ Primjerice: izravnog djelovanja plamena, užarenih ili pregrijanih površina ili čestica tvari, mehaničkih udaraca, mehaničkog trenja, tlačenja i smicanja te djelovanja opasnih egzotermnih kemijskih reakcija.

nazočne, nužno rezultirati požarom i/ili eksplozijom. To ovisi o cijelom nizu nužnih i ključno važnih te utjecajnih posebnih, za određene požarno i/ili kemijski eksplozijski opasne sustave i situacije posve specifičnih, čimbenika općih i posebnih uvjeta i okolnosti, koji svi moraju biti – na odgovarajući način, istodobno i na istom mjestu – ispunjeni kako bi se nazočna požarna i/ili kemijska eksplozijska opasnost zaista i realizirala u obliku štetne i pogibeljne pojave ili događaja, koju nazivamo *požarom* ili *eksplozijom kemijske naravi*.

Upravo sav taj skup/sklop (više ili manje brojan konglomerat međusobno isprepletenih) posve specifičnih, čimbenika općih i posebnih uvjeta i okolnosti, koji su svojim posve specifičnim djelovanjem i utjecajem omogućili nastanak stanovitog slučaja požara i/ili kemijske eksplozije, pojednostavljeno nazivamo njegovim *uzrokom*, tj. *uzrokom požara i/ili eksplozije* gorivih ili eksplozivnih tvari.

Zato se točno utvrđen *uzrok* nastanka požara ili kemijske eksplozije (a time i jedino moguć *način* njegova/njena nastanka) može – tek sustavno i cjelovito obavljenim kriminalističkim očevidom, postavljanjem, raščlanjivanjem i provjerom svih objektivno mogućih hipoteza⁴²⁴ (uz pomoć vještačenja i pouzdanih saznanja koja proizlaze iz rezultata daljeg operativnog rada) – uspješno istražiti, provjeriti i nedvojbeno dokazati. Takav, nedvojbeno najbolji i najpouzdaniji, u golemoj većini situacija jedino i ispravan, stručan pristup u kriminalističkom istraživanju slučajeva požara i/ili eksplozija se često pojednostavljeno naziva *metodom eliminacije*.

Otkrivanje, prepoznavanje i dokazivanje požarno/eksplozijski opasnog djelovanja *praktičkih izvora energije paljenja* (PIEP) u sklopu požarom i/ili eksplozijom pogođenih složenijih procesnih/tehnoloških ili tehničkih sustava s mnogobrojnim raznovrsnim ili vrlo složenim *trajno, povremeno, prigodno* i *izvanredno* nazočnim *požarnim i/ili eksplozijskim opasnostima* nerijetko tvori poseban izazov čak i za posebno stručno obrazovane i vrlo iskusne istražitelje *uzroka nastanka* takvih štetnih događaja, posebice ako je i šire mjesto ishodišta požara ili središta kemijske eksplozije jako uništeno (vidi znakovite primjere predočene slikom 1 i 2) i ako ne postoje (preživjeli) sudionici/očevici i/ili (sačuvani) istražno korisni videozapisi i ini digitalni zapisi procesa rada i inih istražno relevantnih zbivanja sve do trenutka i u samom trenutku nastanka takvih događaja.

Slika 1 (*lijevo*): Izgled šireg mjesta žestoke *kemijske eksplozije u kondenziranoj/kapljevitoj fazi* te golemog požara u pogonu za proizvodnju MCMT-a (metilciklopentadienil mangan trikarbonila), kapljevito lakozapaljivog i vrlo otrovnog aditiva za povećanje oktanske vrijednosti benzina, u tvrtki “T2 Laboratories”, u Jacksonvilleu (FL), 19. prosinca 2007. g., uzrokovane *homogenom reakcijom*, tj. iznimno opasnim *toplinskim “bijegom” egzotermne kemijske reakcije* koji je generirao nagli rast visoke temperature i tlaka unutar kemijskog reaktora diskontinuiranog tipa s kontinuiranim miješanjem mase reaktanata (4 poginule i 4

⁴²⁴ O *početima, metodama i tehnikama* postavljanja, razvitka i raščlambe istražnih hipoteza u slučajevima požara, eksplozija i ekoloških nesreća u sklopu vrlo složenih procesnih i tehnoloških/tehničkih sustava vidi primjerice Kulišić, 2011.

teško ozlijeđene osobe; TNT ekvivalent eksplozije: 635 kg TNT-a; izvor: U.S. CSB, Report No. 2008-3-I-FL, September 2009).

Slika 2 (*desno*): Izgled šireg mjesta snažne *kemijske eksplozije u razrijeđenoj fazi* (i sukcesivno nastalog *požara*) u pogonu izomerizacije (za proizvodnju izopentana i izoheksana) „Refinerije nafte BP“, u Texas Cityju (TX), 23. ožujka 2005. g., uzrokovane (pri netom prije obavljenom remontu) neotklonjenim otkrivenim kvarom elektronike (senzora razine) za regulaciju količine kapljevitih ugljikovodika u sustavu za odjeljivanje rafinata (s destilacijskom kolonom kao njegovim glavnim dijelom) te nezamijenjenim neispravnim (neprovidnim) revizijskim staklom na destilacijskoj koloni, zbog kojeg je došlo do nekontroliranog prelijevanja prepunjene lakozapaljive kapljevine iz destilacijske kolone u prihvatnu/ispušnu posudu te u njenu odušnu cijev. Gejzir u okolnu atmosferu izbacivane lakozapaljive kapljevine iz odušne cijevi (visok 6 m) je rezultirao stvaranjem golemog eksplozivnog oblaka smjese para i zraka, koji je širenjem prostorom postrojenja brzo dopro do najbližeg, nepromišljeno u pogon pripuštenog djelatnog praktičkog izvora energije paljenja (dizelskog motora u radu poluteretnog automobila vanjske remontne tvrtke), pripalio se i eksplodirao (15 poginulih, 180 ozlijeđenih; materijalna šteta veća od 1,5 milijarde USD; izvor: U.S. CSB, Report No. 2005-04-I-TX, March 2007).

2. Načini iniciranja zapaljenja i/ili eksplozije u gorivih i eksplozivnih tvari

Poznato je kako do pojave *zapaljenja u gorivih tvari*, ovisno o njihovim kemijskim i fizikalnim svojstvima te o uvjetima i okolnostima pod kojim se mogu naći, ili kojima mogu biti izložene, može doći jednim od sljedećih *temeljnih mehanizama*:

1. pod utjecajem *prisilnog (vanjskog) zagrijavanja tvari*⁴²⁵ i
2. pod utjecajem *spontanog zagrijavanja tvari (samozagrijavanjem)*.

Premda postoje i neke kriminalistički/forenzično zanimljive situacije nastanka zapaljenja tvari pod utjecajem *sukcesivnog* ili *istodobnog kombiniranog djelovanja* oba spomenuta *mehanizma* (kao kod stanovitih slučajeva *samozapaljenja* pojavama samozagrijavanja slabo sklonih ili tomu obično nesklonih vrsta tvari, dovoljno dugo izloženih temperaturama bitno višim od najviše mogućih atmosferskih), spomenuto grubo razvrstavanje je općeprihvaćeno, kako među znanstvenicima/forenzičarima tako i među kriminalistima.

Međutim, za potrebe detaljnog kriminalističkog istraživanja i forenzičnog razjašnjavanja mogućih uzroka pojava zapaljenja u gorivih i eksplozivnih tvari nužno je i detaljnije poznavanje mogućih podvrsta spomenutih mehanizama. Naime, poznato je kako do pojave zapaljenje u takvih tvari, ovisno o vrsti/naravi same tvari i uvjetima izlaganja, može doći pod utjecajem procesa:

a) *pripaljivanja*, tj. izravnim dodiranjem malog ili manjeg dijela površine ili obujma gorive tvari s plamenom; vrelim plinovima izgaranja druge gorive tvari; električnom iskrom ili elektrolučnim izbojima; užarenim ili dovoljno vrelim tijelom ili izravnim obasjavanjem dijela površine gorive tvari dovoljno snažnim toplinskim zračenjem (IC ili laserskim), odnosno inim požarno (i eksplozijski) opasnim, dovoljno snažnim elektromagnetskim zračenjem ili ultrazvukom, što može potaknuti proces početnog zapaljenja izvoru toplinske energije izloženog dijela površine ili obujma gorive tvari⁴²⁶

⁴²⁵ Za kriminalističku/forenzičnu raščlambu moguće vrste i mogućih obilježja *inicijalne energijske sastavnice* sklopa *uzroka* požara i eksplozija od ključne je važnosti pouzdano utvrđivanje ključnog (dominantnog ili kombiniranog istodobnog) načina ostvarenog prijenosa topline (vođenjem/kondukcijom, strujanjem/konvekcijom i/ili zračenjem/radijacijom) na prvozapaljenu gorivu tvar (*gorivu sastavnicu* sklopa *uzroka*).

⁴²⁶ S motrišta statistike uzroka požara i eksplozija, mehanizam paljenja *pripaljivanjem* je daleko najčešći.

b) *prisilnog samopaljenja*, tako da se utjecaju izvora topline i/ili mehaničkog rada dovedenog iz okoline dovoljno brzo izlaže cijelu gorivu tvar, pri čemu se ona postupno, brzo ili trenutačno, približno ravnomjerno brzo zagrijava po dubini cijele mase ili obujma, sve do trenutka postizanja pojave njena *samopaljenja*⁴²⁷

c) *brzog spontanog zagrijavanja i spontanog zapaljenja* pri dodiru:

- sa zrakom ili s vodom/vlagom (znakovitog za sve *piroforne* tvari,⁴²⁸ kao i za sve s vodom/vlagom *egzotermno burno reagirajuće negorive* tvari poput *negašenog vapna* – CaO ili kalcijevog karbida – CaC₂)
- s dovoljno jakom oksidacijskom tvari (npr. glicerol/glicerin – C₃H₅(OH)₃ s kalijevim permanganatom/*hipermanganom* – KMnO₄) ili
- s katalitičkom tvari (npr. plin etin/acetilen – C₂H₂ pri dodiru s površinom bakra – Cu),

tako da se na reagirajućoj površini kondenzirane ili unutar obujma razrijeđene *piroforne gorive tvari*, odnosno na reagirajućoj površini *egzotermno burno reagirajuće negorive tvari*, ili ine gorive tvari u doticaju s dovoljno jakom oksidacijskom tvari, ili pod utjecajem dovoljno jakog katalizatora egzotermne kemijske reakcije (burne ili eksplozivne oksidacije ili kemijske reakcije ine vrste⁴²⁹), trenutačno ili relativno vrlo brzo, spontano generira dovoljno snažan egzoterman kemijski proces koji rezultira brzim spontanim zagrijavanjem i spontanim zapaljenjem takve tvari, njoj obližnje gorive tvari i/ili razvijajućih zapaljivih (među)produkata njihove kemijske reakcije. Takvo samozagrijavanje do pojave spontanog zapaljenja se može razviti u roku od samo nekoliko do par desetaka sekunda ili minuta, ovisno o vrsti tvari i veličine njene kemijski reagirajuće površine (npr. stupnja usitnjenosti u slučaju čvrstih tvari *pirofornih* svojstava).

d) *postupnim samozagrijavanjem i samozapaljenjem* tvari, znakovitim samo za pojedine vrste i skupine tvari, primjerice: sijeno i ine vrste stočne hrane, sve krušarice, brašno, mlijeko u prahu, sirovi pamuk, sjemenke/plodovi i otpaci uljarica, mastima i uljima onečišćene porozne tvari, ugljeni fosilnog podrijetla, svježe proizveden drveni ugljen i čađa, mnoge kemikalije i kemijski proizvodi itd.⁴³⁰ U skoro svih čvrstih tvari prirodnog podrijetla, koje su sklone pojavama samozagrijavanja i samozapaljenja, ti procesi se – u pravilu – odvijaju istodobno, različitim brzinama na više pojedinih, međusobno odvojenih, toplinski dovoljno dobro izoliranih, ali kisiku iz zraka relativno lako dostupnih, mjesta unutar hrpi, naslaga ili pakiranja tomu sklonih tvari. Samozagrijavanje na takvim mjestima može potrajati i do samozapaljenja se razviti u roku od najmanje više desetaka minuta (npr. otpaci krpa nauljeni prokuhanim lanenim uljem), ili nekoliko sati, pa sve do nekoliko dana, tjedana ili mjeseci.⁴³¹

Poznato je kako do pojave *iniciranja eksplozije eksplozivnih tvari* (tj. eksploziva i kemijskih proizvoda za ine, neeksplozivne namjene) može doći pobudnim djelovanjem dovoljno snažnog impulsa energije različite vrste (podrijetla) i naravi. Sve *eksplozivne tvari* (kao ni sve gorive tvari) nisu jednako osjetljive na sve vrste, oblike i razine energijskih poticaja.

Najčešće praktično rabljene *metode iniciranja eksplozija* u eksplozivnih tvari, odnosno najčešća ključna *poticajna energijska sastavnica* iz sklopa mogućih *uzroka slučajno iniciranih eksplozija* eksplozivnih tvari (stjecajem niza kriminalistički relevantnih nesretnih uvjeta i okolnosti), su/može biti:

⁴²⁷ Primjerice, nastanak pojave samopaljenja gorive tvari sa stanovitom odgodom u pregrijanoj atmosferi zraka pećnice ili trenutačno samopaljenje zapaljive smjese para dizel goriva i zraka pod utjecajem njenog naglog stlačivanja/kompresije u cilindrima dizel motora.

⁴²⁸ Pod tim se razumijevaju sve tvari sklone *spontanom zapaljenju* pri dodiru s kisikom iz zraka (npr. bijeli fosfor, željezovi sulfidi itd.) ili s vodom ili vlagom iz zraka (npr. natrij, kalij itd.). Među *piroforne* tvari se ubrajaju pojedini plinovi, kapljevine i čvrste tvari (ostale primjere vidi npr. u Sax[†], 2004 i Bretherick[†], 2007).

⁴²⁹ Vidi primjerice u Dow, 1994: 16-17 ili Kulišić, 2003: 57.

⁴³⁰ Pregled vrsta i obilježja takvih tvari vidi primjerice u Kulišić, 2005 i 2006.

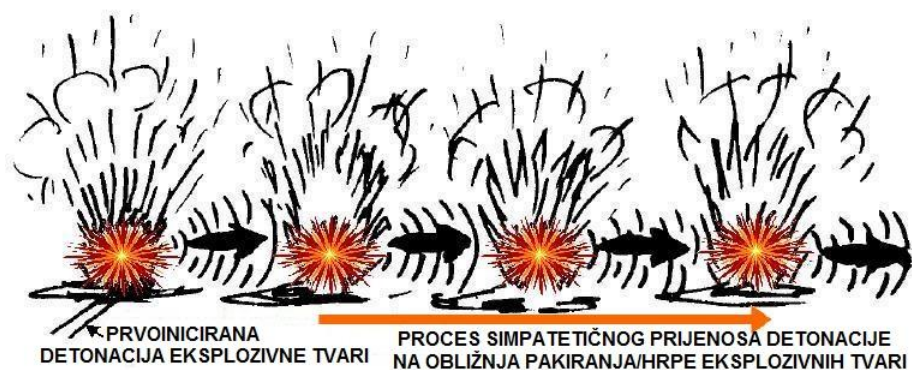
⁴³¹ Međutim, proces *samozagrijavanja* može završiti samo sa smanjenjem kakvoće ili potpunim kvarenjem tvari (neugodnim mirisom pokvarene/užegle robe), bez pojave *samozapaljenja* i razvitka požara.

a) *Toplina*: niskoeksplozivne (deflagrantne) eksplozivne tvari se uobičajeno iniciraju na zapaljenje (pa i na deflagracijsku eksploziju) dovođenjem – na bilo koji način stvorene i prenesene – dovoljne količine topline. Visokoeksplozivne (detonantne) eksplozivne tvari se iniciraju na detonacijsko izgaranje tako što se stanovitim načinom djelovanja naglo (skoro trenutačno) dovoljno zagrije njihov cjelokupan obujam, tj. cjelokupna masa ili barem njen dovoljno velik dio. To zagrijavanje se lako postiže dovoljno snažnim mehaničkim udarcem čvrstim predmetom po eksplozivnoj tvari, padom dovoljno velike mase (dijela) pakiranja/naboja tvari s dovoljno velike visine, dovoljno snažnim trenjem s eksplozivnom tvari ili trenjem po njoj, ili unosom/uranjanjem (dijela) mase eksplozivne tvari u pregrijani kapljeviti ili plinoviti medij dovoljno visoke temperature.

b) *Rad inicijalne (poticajne) eksplozije/brizantni udar detonacijskog vala*: naglim (iznimno brzim i snažnim) udarom detonacijskog vala visokostlačenih plinova nastalih eksplozijom drugog, na iniciranje mnogo osjetljivijeg i masom mnogo manjeg, inicijalnog naboja i visokoeksplozivne (detonacijski reagirajuće) tvari, koja je *umetnuta* u veću masu manje osjetljive eksplozivne tvari ili je u *izravnom dodiru* s njom, ili vrlo blizu njoj. Taj manji naboj na eksploziju može biti potaknut djelovanjem i manje količine topline ili udarom inog i slabijeg *detonacijskog vala* (primjerice, eksplozije *inicijalnog eksploziva* u sklopu *detonatorske kapsule* umetnute u *pojačivač eksplozije* – tzv. *buster*, od engl. *booster*). Takav način iniciranja eksplozije u *glavnih eksplozivnih naboja* tipičan je za sve vrste tzv. *tercijarnih* visokoeksplozivnih eksploziva.

c) *Simpatetični učinak eksplozije susjedne mase eksplozivne tvari*: *Simpatetičnom detonacijom* (eksplozijom) nazivamo detonaciju eksplozivnog tvoriva (materijala) koja nastaje kao posljedica primanja impulsa udarnog vala neke druge detonacije putem zraka, tla ili vode. Drugim riječima, detonacija mase jedne hrpe eksplozivne tvari ili jednog naboja eksploziva može pobuditi pojavu detonacije u drugoj hrpi eksplozivne tvari ili u drugom naboju eksploziva, ako razmak među njima nije dovoljno velik ili ako se među njima ne nalazi dovoljno debela, široka i visoka nepomična pregrada od dovoljno tvrdih i čvrstih materijala (za nešto veće mase eksploziva: bedem od nabijene zemlje, zid od armiranog betona ili čelika i sl.). Takav, obližnjom eksplozijom inducirani način trenutnog prijenosa procesa eksplozije nastaje pod utjecajem dovoljno snažnog kinetičkog udara tzv. *fugasnog udarnog vala* (koji se sastoji od još uvijek dovoljno visokostlačenih vrelih plinovitih produkata eksplozije) i/ili pod utjecajem dovoljno velike kinetičke energije *udara zračne* (odnosno vodene ili zemljane) mase i/ili čvrstih *krhotina* prvonastale eksplozije. Osim o razmaku između hrpa/naboja i kakvoći eventualno postojeće pregrade, mogućnost *simpatetičnog induciranja* sekundarnih eksplozija ovisi o vrsti i ukupnoj masi tehnološki proizvedene, obrađivane, pohranjene ili prevožene eksplozivne tvari (vidi sliku 3).⁴³²

⁴³² Pri kriminalističkom istraživanju slučajeva *eksplozija kemijske naravi* treba (pri kriminalističkom i forenzičnom postavljanju i provjeravanju hipoteza) voditi brigu kako *simpatetični učinak* induciranja eksplozije u eksplozivnim tvarima mogu ostvariti i dovoljno snažne kemijske eksplozije običnih gorivih tvari (tj. toplinom *vatrenog oblaka*, udarnim valom plinovitih produkata izgaranja, udarnim zračnim valom i udarom *krhotina* eksplozije gorivih plinova, para gorivih kapljevina ili zapaljivih aerosola stvorenih od kapljica gorivih kapljevina, odnosno od čestica čvrstih gorivih tvari, u eksplozivnoj smjesi sa zrakom), ali samo ako su one bile dovoljno termogene ili žestoke (tj. toplinski ili udarno dovoljno snažne – osobito lako moguće onih detonacijskih brzina izgaranja, što je sve relativno lako uočljivo i forenzično dokazivo s motrišta položaja, vrsta i izgleda onih tragova učinaka koji razvidno pripadaju samo toj primarnoj eksploziji). U istom smislu, također, treba voditi brigu kako i eksplozije eksplozivnih tvari mogu vrlo lako tim učinkom (zapravo svojevrsnom adijabatskom kompresijom) inducirati *kemijsku eksploziju u razrijeđenoj fazi* uokolo središta eksplozije eventualno već nazočnih (prethodno stvorenih) zapaljivih i eksplozivnih smjesa navedenih vrsta gorivih tvari. Osim toga, treba imati na umu kako takav učinak na eksplozivne tvari, pa i na eksplozivne smjese gorivih tvari sa zrakom, mogu polučiti čak i dovoljno snažne *fizikalne eksplozije* boca, posuda ili spremnika, ako su bile pod dovoljno visokim nadtlakom plina ili pregrijane pare.

Slika 3: Osjetljivost eksplozivnih tvari na sukcesivan beskontaktni, skoro trenutačan prijenos procesa detonacijske eksplozije, tj. na *simpatetičnu detonaciju*.

3. Razvrstavanje mogućih izvora požarno i/ili eksplozijski opasne toplinske energije paljenja prema njihovim, istražno posebno važnim, mogućim općim obilježjima

Nastanak procesa zapaljenja u svake gorive tvari ovisi o vremenu njene izloženosti dovoljno visokoj temperaturi pod utjecajem izvora energije paljenja. Naime, ako je neka goriva tvar bila izložena relativno vrlo visokoj temperaturi, ali prekratko vrijeme – neće doći do njenog zapaljenja, jer nije primila dovoljnu količinu energije za iniciranje procesa zapaljenja, dok se ta ista tvar može zapaliti i pri izloženosti bitno nižim temperaturama – ali samo ako im je bila dovoljno dugo izložena.⁴³³

Slično pravilo vrijedi i za vrijednost veličine impulsa energije odgovarajućeg podrijetla⁴³⁴ potrebnog za aktivaciju procesa deflagacijski ili detonacijski brzog, ukupno egzotermnog kemijskog razlaganja (u *endotermnih*) ili izgaranja (u *egzotermnih*) eksplozivnih tvari.

Poznato je kako pogoni *procesne industrije*, ponajprije ovisno o njihovoj vrsti i namjeni (vidi *napomenu 8*) te ovisno o značajkama rabljene tehnologije, uglavnom obiluju ukupno vrlo velikim ili golemim brojem *raznovrsnih* i *istovrsnih* požarno i/ili eksplozijski *potencijalno opasnih izvora energije paljenja*. Tako, prema rezultatima raščlambe prikupljenih podataka⁴³⁵ o *uzrocima* iz oko 25.000 slučajeva požara i eksplozija u industriji, u razdoblju od preko jednog desetljeća, koje je obavila glasovita američka osiguravateljska tvrtka Factory Mutual Engineering Corporation (FM), proizlazi kako su uzrokovani mnogim različitim, požarno i/ili eksplozijski *opasnim vrstama energije*, odnosno mnogobrojnim različitim vrstama *praktičkih izvora energije paljenja* (vidi tablicu 1).

Tablica 1: Prikaz udjela pojedinih požarno i/ili eksplozijski *opasnih vrsta energije*, odnosno vrsta *praktičkih izvora energije paljenja* (PIEP), kao *energijske sastavnice uzroka* požara (P) i/ili eksplozija (E) u procesnoj industriji (preneseno u: Flynn i Theodore, 2002: 215-216).

⁴³³ Tako je poznato da se normno izmjerene *temperature samopaljenja* (T_{sp}) drva, ovisno o vrsti, tvrdoći, gustoći, hrapavosti/ispucanosti njegove površine/strukture, sadržaju vlage, vrsti i sadržaju mogućih onečišćenja, kreću između 204 i 260°C, ali i to da samopaljenje drva može nastupiti već i pri $T=109^{\circ}\text{C}$, ako joj ga se izloži puna 4 dana.

Ovdje ujedno treba napomenuti kako se podaci o obilježjima zapaljivosti i eksplozivnosti tvari u različitim stručnim priručnicima mogu ponešto ili jako (forenzično bitno) razlikovati, posebice i ponajviše glede vrijednosti veličine T_{sp} za promatrane vrste gorive ili eksplozivne tvari, ponajprije zbog mogućih bitnih razlika u vrstama/inačicama rabljenih (normnih) metoda i tehnika njihova ispitivanja ili zbog forenzično relevantnih odstupanja pri njihovoj praktičnoj primjeni (prisposodbi podatke za istu tvar u referencama navedenim *napomenom 4*). Zato je, s forenzičnog motrišta, najbolje svako ispitivanje T_{sp} forenzično spornog uzorka gorive ili eksplozivne tvari obaviti na jednak način, pod jednakim uvjetima i pri jednakim okolnostima za koje se istražno može pouzdano utvrditi/dokazati da su postojali u trenutku započinjanja procesa iniciranja istraživanog slučaja požara/eksplozije.

⁴³⁴ Primjerice: mehaničkog udarca ili trenja tvrdim predmetom, udara vala komprimiranog ili kapljevito fluida, dodira s površinom (česticama) čvrste užarene tvari ili s vrelim/pregrijanim fluidom (npr. plamenom, vrelim plinovima/parama) itd.

⁴³⁵ S teorijskog motrišta, strukturno posve nehomogeno kategoriziranih zbog izmiješanosti uzročnih *vrsta praktičkih izvora energije paljenja* s uzročnim ishodišnim *vrstama izvora energije požarno/eksplozijski opasne topline*, što je općenit problem strukture državnih statističkih obrazaca, poglavito glede *sastavnica uzroka požara/eksplozija*.

Red. br.	Uzročna vrste energije / PIEP	Udio u P ili E	Red. br.	Uzročna vrste energije / PIEP	Udio u P ili E
1.	Električna*	23%	9.	Mehaničke iskre i užarene čestice kovina raspršivane pri radovima rezanja i zavarivanja	4%
2.	Kemijska/plamen cigaretnog upaljača ili žar cigarete	18%	10.	Izloženost toplinskom djelovanju susjednih dijelova postrojenja	3%
3.	Mehanička/trenjem**	10%	11.	Sredstva zlorabljena za izvedbe paleži/uzrokovanje eksplozije	3%
4.	Pregrijavanje gorivih tvoriva pri njihovoj toplinskoj obradi	8%	13.	Rastaljene kovine (izljev, raspršivanje užarenih kapljica)	2%
5.	Vrele površine (peći, isparivača, talionika – kondukcijom, konvekcijom i/ili radijacijom topline)	7%	14.	Egzotermne kemijske reakcije između tvari (ili kemijsko razlaganje kemijski nestabilnih tvari)	1%
6.	Kemijska/plamenici	7%	15.	Elektrostatski izboji pri tehnološkim/radnim operacijama sa slabo elektrovodljivim tvarima	1%
7.	Kemijske iskre (iz dimovoda peći, spaljivača ili iz ispušnih lonaca teških dizelskih strojeva)	5%	16.	Udar groma/munje	1%
8.	Brzo ili postupno spontano zagrijavanje i zapaljenje tomu sklonih pirofornih ili inih gorivih tvari organskog sastava	4%	17.	Mješovite	1%

*Najčešće: očekivane i neočekivane vrste električnih lukova i iskrenja (pri elektrolučnom zavarivanju, radu električnih sklopki ili prekidača i sl., odnosno pri nastanku pojave kratkog spoja ili zemljospoja) te pregrijavanje (dijelova) električnih strojeva, uređaja, aparata ili instalacija.

**Najčešće: zbog neodgovarajućeg sustava/sredstva strojnog podmazivanja; pri operacijama rezanja, drobljenja i mljevenja; zbog proklizavanja ili trenja tekućih (*beskonačnih*) traka tračnih transporterata (*konvejera*).

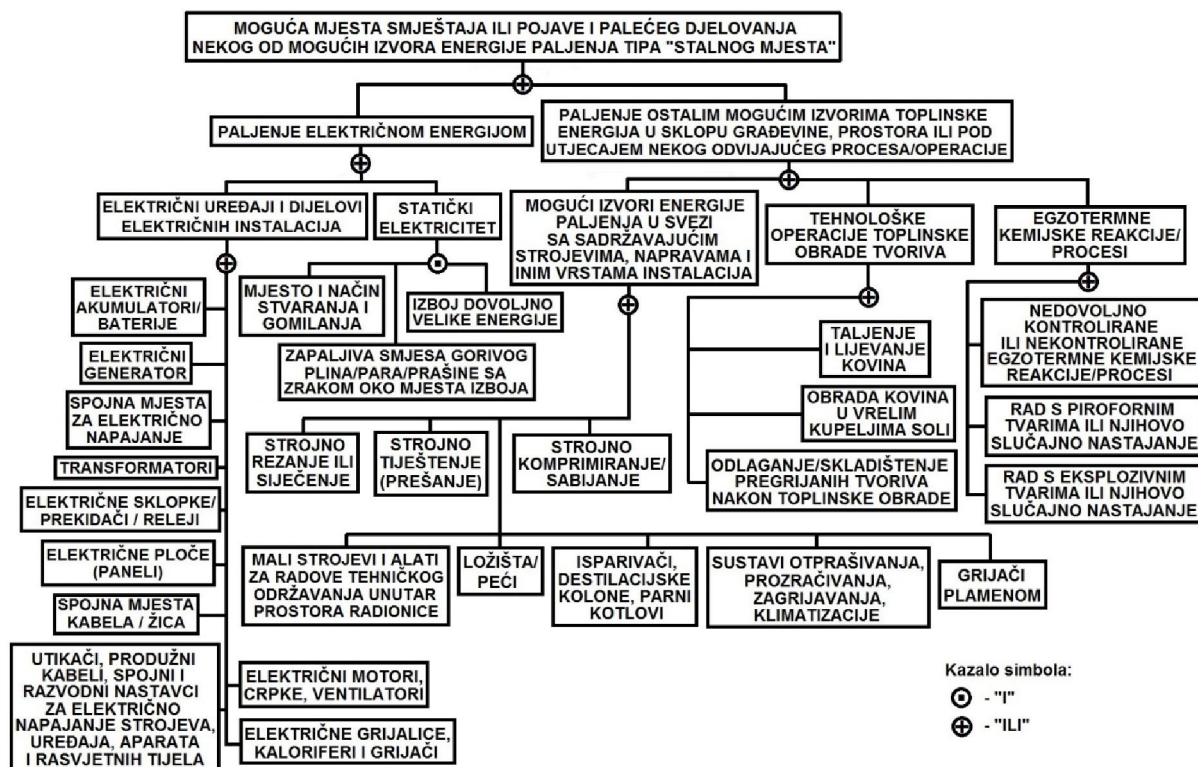
Kako bi se istražno/forenzično mogao izdvojiti i pouzdano utvrditi upravo onaj praktički izvor energije paljenja koji je zaista mogao uzrokovati požar/eksploziju, nužno je prvo pronaći i identificirati sve na mjestu događaja (MD) objektivno moguće nazočne djelatne izvore energije paljenja u trenutku nastanka iniciranja procesa paljenja početne gorive/eksplozivne tvari.

Njih se, kako za potrebe ostvarenja što pouzdanije SiZoPiE tako i za potrebe kriminalističke istrage u slučaju požara/kemijske eksplozije, može razvrstati na sljedeća tri načina (prema Barry, 2002: 5-191):

I.) Ovisno o mogućem mjestu smještaja ili pojave i djelovanja: a) tipa stalnog mjesta (SM) – vidi shemu 2; b) linijskog tipa (L) – vidi shemu 3 i c) tipa promjenjivog mjesta (PM) – vidi shemu 4.

II.) Ovisno o mogućem trajanju djelovanja: a) neprestance ili stalno nazočan/djelujući; b) povremeno pojavljujuć/djelujući i c) vrlo kratkotrajno pojavljujuć/djelujući.

III.) Ovisno o mogućoj jakosti njegove energije paljenja: a) relativno velike jakosti (relativno vrlo jaki); b) relativno umjerene jakosti (relativno umjereno jaki) i c) relativno male jakosti (relativno slabi).⁴³⁶

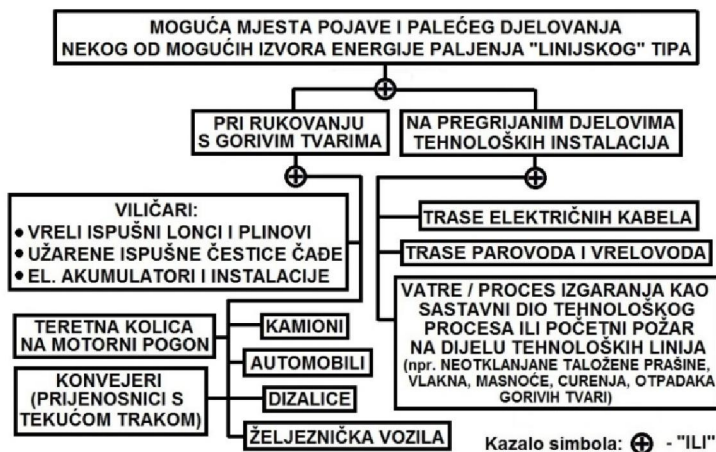

Shema 2: Pregled mogućih mjesta smještaja ili pojave i palećeg djelovanja nekog od mogućih izvora energije paljenja tipa stalnog mjesta (graf. prilagođeno i sadržajno dopunjeno prema prijedlogu Barry, 2002: 5-192).

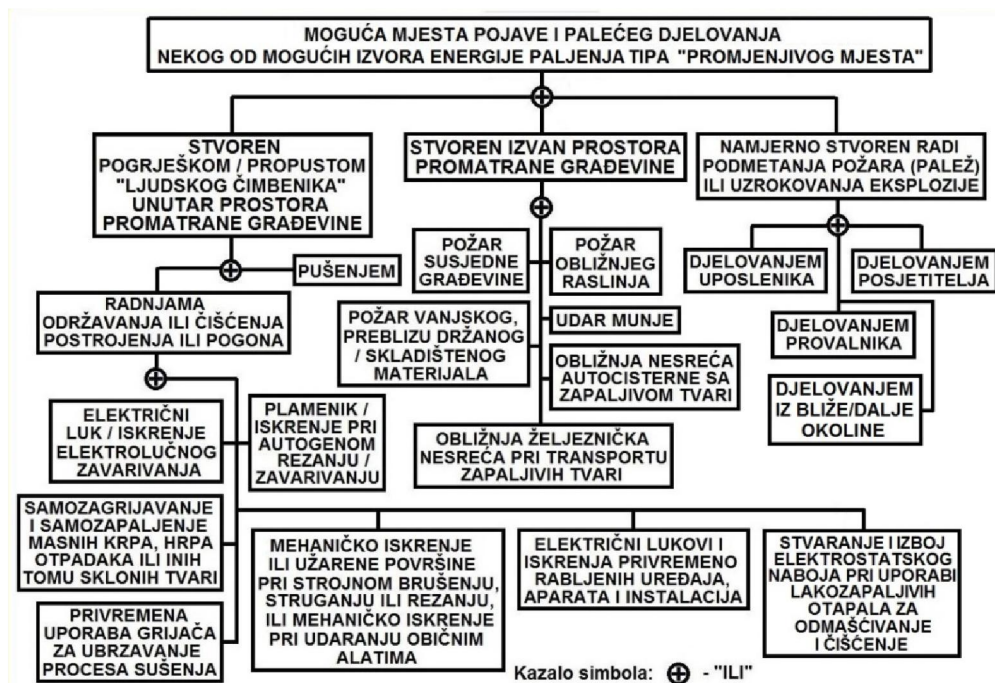
⁴³⁶ Uspjeh u iniciranju procesa paljenja izravno ovisi o specifičnoj osjetljivosti svake vrste gorive ili eksplozivne tvari na svaku pojedinu vrstu, oblik i mehanizam (kondukcijski, konvekcijski i/ili radijacijski) djelovanja nekog izvora energije paljenja te na intenzitet/brzinu zagrijavanja (kW), odnosno na brzinu prijenosa topline po jedinici površine zagrijavanju izložene tvari, tj. na upadni toplinski tok (kW/m²), ili na ukupno primljenu toplinsku energiju u stanovitom vremenu izloženosti tvari (kJ) nekom izvoru energije paljenja.

Forenzično bitan utjecaj na to ima: kemijska građa/sastav i struktura tvari; agregatno stanje i gustoća tvari; veličina/omjer površine i mase (komada, čestica/kristalića) u čvrstih tvarima; toplinska inercija (umnožak toplinske vodljivosti – k , gustoće – ρ i toplinskog kapaciteta – c), geometrija, tekstura, poroznost, propusnost, ispučanost i prostorna orijentacija paljenju izložene površine u slučaju čvrstih gorivih tvari; tlak okolne atmosfere u slučaju gorivih tvari; sadržaj kisika/oksidansa; sadržaj vlage/relativna vlažnost; nazočnost/sadržaj na proces paljenja i izgaranja (anti)katalitički, inhibirajuće ili inertizirajuće djelujućih tvari itd.).

Kako bi uopće moglo doći do zagrijavanja i pojave samopaljenja ili pripaljivanja početne gorive tvari, brzina prijenosa topline s izvora energije paljenja na gorivu tvar mora biti veća od zbroja ukupnih gubitaka topline u gorive tvari nastajućih zbog: kondukcije, konvekcije i radijacije primane topline s gorive tvari na njen okoliš; mogućih promjena u fazi tvari (npr. utroška dijela primane topline na isparavanje kod gorivih kapljevine) i mogućih endotermnih kemijskih promjena tvari pod utjecajem topline (npr. pirolitičkih procesa kod čvrstih gorivih tvari organskog sastava/podrijetla). U nekim slučajevima, kemijske promjene u gorive tvari pod utjecajem zagrijavanja mogu i oslobađati toplinu, i prije nastanka njihova zapaljenja, zbog razvika stanovitih egzotermnih kemijskih reakcija. U trenutku postizanja temperature zapaljenja gorive tvari, temperatura izvora energije paljenja mora biti viša od temperature paljenja gorive tvari. U onih tvari u kojih se razvija proces postupnog samozagrijavanja i samozapaljenja ili brzog spontanog zagrijavanja i spontanog zapaljenja, naravno, prije navedeno pravilo ne vrijedi. Za tvari sklone procesu postupnog samozagrijavanja i samozapaljenja ključnu ulogu ima kritična temperatura ambijenta, ovisno o dimenzijama hrpe, naslage ili pakiranja takve vrste tvari (vidi šire npr. Babrauskas, 2003: 370 ili Kulišić, 2005).

Shema 3: Pregled mogućih mjesta kretanja/protezanja ili pojave i palećeg djelovanja nekog od mogućih izvora energije paljenja *linijskog* tipa (graf. prilagođeno i sadržajno dopunjeno prema prijedlogu Barry, 2002: 5-194).

Shema 4: Pregled mogućih mjesta pojave i palećeg djelovanja nekog od mogućih izvora energije paljenja tipa *promjenjivog mjesta* (graf. prilagođeno i sadržajno dopunjeno prema prijedlogu Barry, 2002: 5-193).⁴³⁷

4. Razvrstavanje *praktičkih izvora energije paljenja*

Raščlambom sadržaja stručne literature iz područja mogućih *uzroka* požara i eksplozija te dostupne analitičke/istražne dokumentacije iz mnogobrojnih primjera slučajeva požara i kemijskih eksplozija u sklopu sustava s brojnijim i/ili složenijim požarnim i eksplozijskim opasnostima, poput postrojenja *procesne industrije*, iz suvremene inozemne i domaće istražiteljske prakse (Babrauskas, 2003 i 2008; CCPS, 2012;

⁴³⁷ Shemom 4 predloženo je paležno/explozijski opasno *djelovanje iz bliže/dalje okoline* na dijelove procesnih postrojenja ili njihovih transportnih instalacija može biti ostvareno zlorabom modelarskih/amaterskih, komercijalnih ili vojnoformacijskih bespilotnih (daljinski navedenih) letjelica, vozila ili (podvodnih) plovila, ispaljivanjem (raketnih, tromblonskih ili minobacačkih) projektila ili puštanjem i obaranjem balona s eksplozivnim/zapaljivim nabojem, vanjskim računalnim upadom u sustav upravljanja požarno/explozijski opasnim dijelovima tehnoloških procesa/jedinica, djelovanjem dovoljno jakim IC laserom na požarno/explozijski opasne dijelove tehnoloških jedinica/instalacija, djelovanjem dovoljno snažnim elektromagnetskim impulsom (EMP) na elektr(on)ične sustave takvih postrojenja itd.

Eckhoff, 2003 i 2005; Biasutti, 1985; Hyatt, 2006; Kletz, 2009; Kulišić, 1987-2015 i 2003: 126-135; Lancaster, 2005; Marinović, 2005; NFPA, 2008; Nolan, 2011; Sanders, 2005; U.S. CSB, 1990-2015), moguće *praktičke uzročnike* požara/kemijskih eksplozija *energijske naravi* se može, za potrebe kriminalističke istrage, pogodno razvrstati na sljedeće načine:

A) Prema *podrijetlu nastanka* inicijalnog izvora energije paljenja (E_p):

A₁) Izvori E_p stvoreni ili nastali (uzrokovani) *aktivnošću ljudi, životinja, biljaka i mikroorganizama*.

A₂) Izvori E_p nastali (uzrokovani) pojavom i djelovanjem *prirodnih pojava* (munja, potresa, sunčevog zračenja, vulkanskih aktivnosti, pada krupnih zrna tuče/leda, pada dijelova meteorita, udara orkanskog vjetrova, naleta vodene bujice/poplave ili visokih valova na konstrukcije požarno/eksplozijski opasnih postrojenja).

B) Prema *vrsti* inicijalnog izvora energije paljenja (E_p):

B₁) *Otvoreni plamen i vreli (pregrijani) plinovi procesa* običnog ili eksplozivnog *izgaranja* ili deflagracijskog ili eksplozivnog *razlaganja*.⁴³⁸

- iz procesa izgaranja plamenom ili kombinacijom plamena i žara gorivih tvari, ili
- iz procesa deflagracija/eksplozija gorivih ili eksplozivnih (kemijski nestabilnih) tvari.

a) Svojstva: izvori su energije (ako dovoljno dugo djeluju) uvijek bogati dovoljnom količinom toplinske energije izvora (E_i) i dovoljno visoke temperature izvora ($T_i \sim 800 - 1400^\circ\text{C}$) za uspješno zapaljenje svih *normno gorivih tvari*, a posebice lako i brzo onih iz skupine *normno lakozapaljivih tvari* ($E_i \gg E_p$; $T_i \gg T_p$).

b) Nastaju (pojavljuju se; uobičajena lokacija požarno i/ili eksplozijski opasnog/inicijalnog djelovanja):

- u svim (polu)otvorenim (ili samo naizgled zatvorenim/izoliranim) ložištima, ognjištima, pećima (protupožarno/protueksplozijski tehnički neadekvatno zaštićenim/nezaštićenim)
- na različitim bakljama, plamenicima i žiškama
- paljenjem žigica i cigaretnih upaljača
- u plinskim svjetilkama i plinskim, kerozinskim ili špiritnim grijačima
- na svijećama, uključujući i one u sklopu konstrukcije sve popularnijih svjetlećih balona, nekontrolirano nošenih strujanjem zraka) i improviziranim ili pirotehničkim rasvjetnim bakljama
- prilikom zapaljenja i plamtećeg izgaranja pirotehničkih i inih požarno opasnih (požarno poticajnih/inicijalnih i/ili pospješivačkih, ubrzivačkih – *akcelerantskih*) tvari, tvoriva (materijala) ili naprava (vidi detaljnije Kulišić, 2001 i 2008)
- prilikom lokalnih deflagrantnih eksplozija zapaljivih plinova, para i aerosola te deflagrantnih i slabije razornih/niskobrizantnih eksploziva ili njima slično eksplozivnih smjesa tvari/kemikalija neeksplozivne namjene
- prilikom ispuštanja (propuštanja) plamena ili pregrijanih plinova procesa izgaranja i eksplozija iz naizgled *zatvorenih* prostora/kućišta (motora s unutarnjim izgaranjem; samo prividno *neprobojnih*, tj. glede namjene, vrste/tipa i/ili razine zaštite neadekvatno ili narušeno/neučinkovito protueksplozijski zaštićenih, te inih *običnih* kućišta električnih prekidača, sklopki, električnih motora, uređaja itd., bez posebne protueksplozijske zaštite/izvedbe, normno vidno kodno označavane početnim simbolom „Ex“, „Ex“ ili „S“ – vidi detaljnije primjerice Marinović, 2005).

⁴³⁸ U godišnjim statističkim prikazima sastavnica uzroka svih vrsta požara i kemijskih eksplozija redovito su vodećim praktičkim izvorom energije paljenja, kako kod slučajno nastalih tako i kod podmetnutih požara ili namjerno uzrokovanih eksplozija.

B₂) Električni lukovi i iskrenja:⁴³⁹

Za potrebe protupožarne i protueksplozijske prevencije, kao i za potrebe kriminalističke istrage, može ih se grubo razvrstati:

B_{2.1}) na očekivane električne iskre i lukovi (koji nastaju pri normalnom radu) i

B_{2.2}) na neočekivane električne iskre i lukovi (koji se ne pojavljuju pri normalnom radu).

a) Svojstva: izvori su energije paljenja najčešće relativno dovoljno visoke T_i , ali ne uvijek i dovoljne E_i ,⁴⁴⁰ za uspješno zapaljenje većine gorivih tvari; najlakše pale zapaljive/eksplozivne smjese gorivih plinova, para i/ili aerosola s kisikom ili sa zrakom ($T_i > T_p$; $E_i >$ ili $< E_p$).

b) Nastaju (pojavljuju se; uobičajena lokacija požarno i/ili eksplozijski opasnog/inicijalnog djelovanja):

B_{2.1}) Očekivane električne iskre i lukovi pri normalnom radu:

- na električnim motorima, generatorima i inim električnim rotirajućim strojevima
- lukovi između električnih kontakata (prekidača i releja) u otvorenom položaju radi prekidanja toka struje
- zbog samoindukcije prilikom uključivanja i isključivanja električnih krugova
- između četkica i kolektora kod motora na istosmjernu struju
- funkcioniranjem prekidača i sklopki
- prilikom elektrolučnog zavarivanja itd.

B_{2.2}) Neočekivane električne iskre i lukovi:

- izbojima atmosferskog elektriciteta (ne samo udarom groma/munje)⁴⁴¹
- zbog toplinskih, mehaničkih i/ili kemijskih (ili dovoljno snažnim elektromagnetskim)⁴⁴² djelovanjem uzrokovanog oštećenja električnih sastavnica ili instalacija strojeva, aparata ili uređaja pod električnom napetošću
- izbojem električnim nabojem nabijenih kondenzatora kroz plin
- prilikom nastanka zemljospoja
- prilikom nastanka kratkog spoja (moguće uzroke vidi u Babrauskas, 2008)
- zbog slabih kontakata između vodiča ili spojeva (primjerice: zbog slabo stegnutih/labavih vodiča u stezaljkama; slabo uvijene žarulj(ic)e u grlo; labavih kontakata utikača u utičnici itd. – detaljnije vidi Babrauskas, 2008)
- prilikom pucanja ili sječenja vodiča kojima teče električna struja
- izbojem elektrostatskog naboja (statičkog elektriciteta)⁴⁴³ akumuliranog na neuzemljenim ili slabo uzemljenim površinama (elektroizolacijskim/slabo vodljivim tvarima ili materijalima površinske

⁴³⁹ Česti su izvori energije paljenja kod slučajno nastalih, pa i kod malog dijela podmetnutih požara ili namjerno uzrokovanih eksplozija eksplozivnih smjesa gorivih tvari.

⁴⁴⁰ Stoga je, u takvim dvojbjenim slučajevima, nužno forenzično vještačiti je li E_i mogla biti dovoljna za uzrokovanje zapaljenja, djelovanju električnog iskrenja/luka izložene, gorive tvari/zapaljivog ili eksplozivnog sustava tvari (vidi detaljnije primjerice Babrauskas, 2003 i 2008; Marinović, 2005; Kulišić, 2014b: 196-212 i Yereance, 1987).

⁴⁴¹ Poznate su još i pojave *tihih* ili *tinjavih izboja*, uz pojavu vidljive blijedo zelenkastoplave svjetlosti, nazvane još i *vatrom sv. Ilije*, poglavito u planinama ili na povišenim mjestima, i tzv. kuglaste munje ili supermunje, koja je još uvijek predmetom posebnog znanstvenog (povremeno i medijski popraćenog) zanimanja, proučavanja i sporenja.

⁴⁴² O požarnim/eksplozijskim i inim opasnostima od djelovanja *geomagnetskih oluja* uzrokovanih *sunčevim olujama* ili od djelovanja snažnih *elektromagnetskih impulsa* (EMP) vojnom/terorističkom zloporabom raspoloživog/ilegalno pribavljenog prijenosnog/prijevoznog EMP oružja vidi detaljnije npr. U.S. STTHS, 2005 i DHS, 2011.

⁴⁴³ Poznato je šest mogućih oblika pojava izboja elektrostatskog naboja. To su (prema Britton, 1999; Glor, 1988; Lüttgens i Glor, 1989): *izboji u obliku iskre* (kuglastog oblika), *četkasti izboji* (kao na četkicama), *izboji u obliku korone* (slični četkastim), *propagacijski četkasti izboji* (npr. između elektronevodljivih nutarnjih obloga cjevovoda za pneumatski transport), *izboji duž cijele površine hrpe* netom slegnute prašine ili praškastih gorivih tvari (nakon pneumatskog ubacivanja ili istresanja u veliki

otpornosti preko $10^9 \Omega$) nastalog najčešće zbog trenja, smicanja, drobljenja ili gnječenja tvari/materijala; zbog razdvajanja dviju tvari ili dvaju materijala; zbog gibanja ili vrtnje tvari ili materijala izoliranih od zemlje⁴⁴⁴ i slično tomu, primjerice prilikom:

- ispuštanja stlačenih plinova ili para (primjerice: zemnog plina, propan–butana, dušika, CO₂, zraka, pregrijane vodene pare)
- protjecanja (strujanja) ili raspršivanja gorivih ukapljenih plinova ili gorivih kapljevina⁴⁴⁵ (posebice prilikom punjenja i pražnjenja boca, posuda ili spremnika)
- utakanja slobodnim padom (uz pljuskanje) gorivih kapljevina ili ukapljenih plinova u posude/spremnike s određene visine iz ispusnog ventila ili iz nedovoljno dugog crijeva (koje ne dopire do dna posude/spremnika)
- finog raspršivanja mlaza vode pod visokim tlakom
- protjecanja (strujanja) heterogenih fluida (posebice prilikom prijenosa/transporta aerosola elektronevodljivih/slabo vodljivih tvari, primjerice prašina celuloznog ili polimernog podrijetla, ili maglica ugljikovodika)
- mljevenja, prosijavanja ili usitnjavanja nevodljivih/slabo vodljivih krutina
- gnječenja, miješanja ili tiještenja (prešanja) nevodljivih/slabo vodljivih tvari
- remenog prijenosa vrtnje (posebice kod trakastog i klinastog remenja, zbog proklizavanja, slabljenja ili pucanja remenog prijenosa vrtnje)
- trenja gume, gumenih kotača, gumene i polimerne (poliuretanske) obuće, sintetske odjeće, rukavica, ruku⁴⁴⁶ i sl. o suhu ili sintetsku podlogu (obloge podova, zidova, namještaja, strojeva)
- čak i skidanja/oblačenja odjeće od prirodnih vlakana (pamuka, vune)
- poliranja, nanošenja filmova, tiskarskih radova (posebice kod *dubokog tiska*), kemijskog čišćenja
- lakiranja (elektrostatskog) i raspršivanjem uz pomoć komprimiranog zraka
- rotacije: plastičnih dijelova (npr. kod ventilatora), odmotavanja/namotavanja polimernih folija, filmova, papira i tekstilnih materijala
- brisanja/trljanja površina predmeta od polimernih materijala ili presvučenih/obloženih/premazanih takvim materijalima

spremnik/silos) i *munjoliki izboji* (izboji slični munji, npr. unutar elektroizolirane posude ili spremnika bez izvedbe uzemljenja njegove unutarnjosti). Zbog relativno vrlo visokih energija izboja koje se pritom mogu osloboditi, *izboji u obliku iskre i propagacijski četkasti izboji* se općenito drže najopasnijim oblicima elektrostatskih izboja za iniciranje eksplozija oblaka prašina gorivih tvari u industriji. *Četkasti izboji* raspoložu dovoljno velikom energijom za iniciranje eksplozije zapaljivih smjesa gorivih plinova ili para gorivih kapljevina sa zrakom, ali ne i zapaljivih smjesa (oblaka) prašine čvrstih gorivih tvari raspršenih u zraku. Za *munjoliike izboje* prije spomenuti autori drže da su eksplozijski najmanje rizični, čak i za većinu zapaljivih plinova s najmanjom energijom paljenja do ispod 1 mJ.

⁴⁴⁴ Ovi izboji su mogući i požarno/explozijski vrlo opasni, čak i u slučaju dobro uzemljenih posuda/spremnika i cjevovoda ili crijeva, između površina gorive kapljevine na kojoj je došlo do nagomilavanja elektrostatskog naboja i unutarnjih stjenki posuda ili cijevi/crijeva za utakanje, posebice kod gorivih kapljevina čija je vodljivost manja od 50 pS/m a najmanja energija paljenja ispod 1 mJ.

⁴⁴⁵ Većinom čistih ugljikovodika, brzinama većim od 3 m/s, a u slučaju nazočnosti vode, brzinama većim od 1 m/s. Veći dio kapljevina koje sadrže atome kisika u molekuli su dobri vodiči, ali to nije pravilo, posebice u slučaju nepolarnih ili slabo polariziranih otapala kao što je primjerice aceton, koji je iznimno opasan glede sposobnosti stvaranja i akumuliranja elektrostatskog naboja.

⁴⁴⁶ Prag osjetljivosti (bola/peckanja) u čovjeka na izboje elektrostatskog naboja je najmanje 1 mJ (znači, još uvijek bitno ili višekратно iznad poznatih vrijednosti veličina najmanje energije paljenja skoro svih gorivih plinova i para dobrog dijela gorivih tekućina u optimalnoj, tj. skoro stehiometrijskoj, smjesi sa zrakom) – podatke o najmanjim energijama paljenja (zapravo, *pripaljivanja* električnom iskrom) gorivih plinova, para i aerosola vidi primjerice u: Eckhoff, 2005; NFPA 400, 2013; Sax[†], 2004 i Zabetakis, 1965.

- čišćenje podova metlama/četkama s plastičnim nitima (čekinjom od polimera)
- duljeg rada još rabljenih starih ekrana stolnih računala (s katodnom cijevi), različitih starih monitora, starih televizora itd. (uzrokuje povećanje potencijala i do 80 kV/cm)
- nakupljanja elektrostatskog naboja na neuzemljenim površinama uzrokovanog obasjavanjem/emisijom jakih izvora EMZ (odašiljača) itd.

B₃) *Vruće/pregrijane površine*⁴⁴⁷

a) Svojstva: izvori su energije najčešće relativno dovoljno bogati s E_i , ali ne i uvijek dovoljno visoke T_i za zapaljenje većine gorivih tvari ($E_i > E_p$; $T_i >$ ili $< T_p$);

- za paljenje su bitna samo pregrijana/dovoljno vruća, vrela ili užarena mjesta (površine, točke)
- zapaljenje često ne nastaje odmah već tek nakon stanovitog vremena ili razdoblja postupnog tamnjenja i karbonizacije čvrstih ili kapljevutih organskih tvari zbog njihova toplinskog razlaganja (*pirolize*).

b) Nastaju (pojavljuju se; uobičajena lokacija požarno i/ili eksplozijski opasnog inicijalnog djelovanja):

- na grijačima i vrućim, vrelim ili užarenim površinama/plohama ili pločama
- na motorima s unutarnjim izgaranjem i kompresorima u radu – posebice na ispušnim cijevima/loncima ili na izlaznim cjevovodima
- na pregrijanim električnim vodičima, izolatorima, utičnicama/priključcima, sklopkama, prekidačima, otpornicima, *krpanim* (zapravo, predimenzioniranim) rastalnim osiguračima, uređajima i strojevima ili inim potrošačima (npr. zbog preopterećenja, prevelike otpornosti ili slabog spoja/kontakta):
 - *izravnim zagrijavanjem* zbog prolaska električne struje u električnom uređaju ili izvan njega (npr. zbog *struje greške* kroz tehnološke vodljive strukture) ili
 - *neizravnim zagrijavanjem* toplinskim gubicima električnog uređaja u normalnom pogonu ili u slučaju kvara na uređaju;
- na staklenim i metalnim površinama električnih, kerozinskih ili plinskih rasvjetnih tijela
- na površinama bojlera, parnih kotlova, retorti, isparivača, peći, dimnjaka, ventilacijskih cijevi, rashladnih kolona s prirodnom ventilacijom itd.
- na radijatorima, cjevovodima i postrojenjima zagrijavanim parom (najviše do 400°C)
- na žaru, pepelu i šljaci iz ložišta i ognjišta
- na pripaljenim (tinjajućim ili žarećim) cigaretama, cigarama i lulama (temperature žara obično između 300°C i 900°C, ali povremeno/pri usisavanju duhanskog dima i do 1050°C)⁴⁴⁸
- prilikom *fitilnog*/deflagracijskog spontanog egzotermnog razlaganja u hrpama mineralnog gnojiva na osnovi *amonijevog nitrata* ("KAN" i neke formulacije/sastavi "NPK" – vidi npr. Kulišić, 1992 i 1993)
- na talinama ili prskajućim kapljicama/česticama rastaljenih ili užarenih (ne)metala (razlijevanjem taline ili prskanjem kapljica/čestica u okolinu)

⁴⁴⁷ U godišnjim statističkim prikazima sastavnica uzroka svih vrsta požara i kemijskih eksplozija obično su redosljedno drugim/trećim praktičkim izvorom energije paljenja, ponajprije zahvaljujući ispalim/(p)ostavljenim tinjajućim/žarećim cigaretama.

⁴⁴⁸ Ovdje se mora upozoriti kako mnogi službeno klasificirani (vojni, obavještajni i protuobavještajni) priručnici za izvidničko-diverzantska ili za obavijesna, protuobavijesna i saboterska djelovanja, ali i mnoge neklasificirane (relativno lako dostupne) *podzemne* naklade te mnogi internetski naputci za teroristička i slična napadajna djelovanja, sadrže upute i o načinima i postupcima zlorabe neugašenih cigareta u podmetanju požara (ili u uzrokovanju eksplozija) u uređima posebno važnih državnih i medijskih institucija te u inim politički, obrambeno, sigurnosno i/ili gospodarski posebno važnim i osjetljivim objektima i postrojenjima.

- na kovinama i/ili inim čvrstim materijalima zagrijavanim trenjem, posebice zbog slabog podmazivanja tamo gdje je ono nužno/predviđeno (na kočničkim diskovima/tarnim površinama, osovinama u ležajevima i vodilicama, brtvenicama itd.)
- trenjem nedovoljno zategnutog remenja kod remenoga prijenosa vrtnje
- trenjem jedne od auto guma u paru na teretnim vozilima o podlogu (cestu) zbog djelomične ispuhanosti/nejednake napumpanosti zračnica/auto guma ili zbog bitno različitog stupnja, opsega, pa i položaja mjesta, istrošenosti profila autoguma u paru
- trenjem zbog upadanja stranih čvrstih tijela u rotirajuće raspore
- na površinama zagrijavanim toplinskim spektrom elektromagnetskog zračenja sunca, plamena ili užarene/rastaljene mase (kovina, stakla ili inog materijala)
- na površinama čvrstih materijala koje su netom/malo prije zavarivane, rezane, brušene ili bušene
- na vrućim/pregrijanim mjestima (točkama, površinama) procesnih postrojenja
- na još neohlađenim elektrodama za zavarivanje
- na usnicima netom/malo prije ugašenih plamenika itd.

B₄) *Mehaničke i kemijske iskre*

a) Svojstva: izvori su energije često relativno dovoljno visoke temperature (T_i), a najčešće nedovoljno bogati na energiji (E_i) za zapaljenje većine gorivih tvari ($T_i > T_p$; $E_i >$ ili $< E_p$);

- Požarno/eksplozijski opasne *mehaničke/kemijske* iskre mogu nastati:

1. *iznimno jakim udarcima* kojima energija prelazi i 1 MJ (primjerice pri udarima/sudarima autocisterni, vagoncisterni ili brodova)
2. *vrlo jakim udarcima* kojima je energija reda veličine 1 kJ (ekvivalentna energiji udarca mase 25 kg pri padu s visine 4 m)
3. *jakim udarcima* čelika (željeza) o tvrdnu kovinu s udarnom energijom reda veličine 100 J (ekvivalentna energiji udarca mase 5 kg pri padu s visine 2 m)
4. *umjereno jakim udarcima*, kojima je energija reda veličine 10 J (ekvivalentna energiji udarca mase 0,5 kg pri slobodnom padu s visine 2 m), koji mogu nastati rukovanjem ručnim alatima
5. *laganim udarcima* kojima je energija reda veličine 1 J (ekvivalentna energiji udarca mase 0,1 kg pri slobodnom padu s visine 1 m), čak i sa slaboiskrećim, tzv. beziskrećim, alatom od bakra, monela, berilija itd. po površini:

- koja je *zahrđala*, tj. prekrivena *željezovim oksidom* (nastaju tipične *kemijske iskre*)
- koja ima tragova *aluminija* (Al) ili *magnezija* (Mg najmanje 10^{-3} grama), npr. po kućištima od lakih kovina poput npr. *silumina* sa sadržajem *magnezija* (Mg do 6%) i *titana* (Ti), ukupno zajedno do 15 % (nastaju tipične *kemijske iskre*)

- temperatura mehaničkih/kemijskih iskri nastalih zbog udara željeza ili čelika o druge tvrde predmete može biti i do $T_i = 1000^\circ\text{C}$ ili čak 1880°C ⁴⁴⁹
- imaju ograničenu sposobnost paljenja (*pripaljivanja*) jer obično nisu dovoljno koncentrirane
- vrlo lako/uspješno pale (*pripaljuju*) zapaljive/eksplozivne smjese svih gorivih plinova i para sa zrakom (kisikom iz zraka) kojima je minimalna E_p ispod 0,1 mJ te neke zapaljive smjese gorivih prašina sa zrakom (posebice metalnih prašina Mg i zraka)

⁴⁴⁹ U slučaju pobuđivanja *termite* reakcije izgaranja čestica lake kovine (Al, Mg) s oksidansom (najčešće željezovim ili inim pogodnim čvrstim metalnim oksidom ili čvrstim nemetalnim oksidansom).

- mogu uzrokovati (potaknuti) tinjanje u sloju nataložene gorive prašine, što može rezultirati pripaljivanjem i eksplozijom eventualno nazočnih zapaljivih smjesa gorivih plinova, para ili prašina sa zrakom.

b) Nastaju (pojavljuju se; uobičajena lokacija požarno i/ili eksplozijski opasnog/inicijalnog djelovanja):

- prilikom padova, prevrtanja, sudaranja ili udaranja alata, lanaca, željeznih/čeličnih bačava ili kanistara, dijelova strojeva ili postrojenja na druge tvrde kovine ili jako tvrde (kamene, betonske) površine (također prilikom prometnih nesreća)
- trenjem, kotrljanjem, struganjem, lupanjem ili gibanjem metalnih dijelova po drugim kovinama ili jako tvrdim površinama (pr. napuknuti čelični kotači koji jako taru po tračnicama, trenje kotača u zavoju, pri kočenju i kočnica u željezničkih vagona, brzo spuštanje sidrenih lanaca, trenje metalnih dijelova sanduka ili zrnaca pijeska utisnutih u drvenu ambalažu po metalnim površinama, lupanje i struganje po metalnoj ili betonskoj podlozi alatom ili obuće s potkovicama i čeličnim čavlima itd.)
- udaranjem rotirajućih ili vibrirajućih metalnih tijela po tvrdim učvršćenim površinama ili kovinama (npr. krila ventilatora ili centrifugalne crpke po kućištu) ili po tvrdim predmetima zahvaćenim između rotirajućih i učvršćenih metalnih površina (zbog zamora materijala i deformacija ili otkidanjem nekog rotirajućeg dijela)
- rezanjem, struganjem, brušenjem, pjeskarenjem ili čišćenjem kovina brusnim kolima ili inim reznim/brusnim pločama
- padom ostataka meteorita
- padom letjelica ili njihovih dijelova u zračnom prometu ili u svemirskim (satelitskim) programima
- padom neispravnih protugradnih ili inih raketnih projektila ili modela letjelica
- udarom projektila u obliku krhotina dijelova opreme ili postrojenja prilikom njihovog rasprskavanja (zbog fizikalne ili kemijske eksplozije)
- udarom zrna streljiva ili krhotina od/zbog eksplozije minsko - eksplozivnih sredstava (MES), naprava ili eksploziva
- prskanjem i šljakom prilikom autogenog rezanja ili zavarivanja ili prilikom elektrolučnog zavarivanja
- sudaranjem/udaranjem površina predmeta od aluminijskih ili tvrdih predmeta kojima je površina posuta aluminijskom prašinom s/po površinama presvučenim/posutim željezovim oksidom (hrđom)
- u ispušnim cijevima i loncima motora s unutarnjim izgaranjem i dimovodnim kanalima na kojima se nataložila čađa
- raspršivanjem tinjajućih krutih čestica iz dima prilikom izgaranja tvari celuloznog podrijetla (drveta, papira, kartona, ugljena, biljnog otpada itd.), poglavito onih bogatih smolastim, uljnim ili masnim tvarima
- udaranjem po kućištima od lakih kovina ili od stanovitih njihovih slitina (*silumin* i dr.) itd.

B₃) *Termički učinci egzotermnih mikrobioloških, fizikalnih i/ili kemijskih procesa koji mogu uzrokovati postupno samozagrijavanje i samozapaljenje ili brzo spontano zagrijavanje i spontano zapaljenje*

- a) Svojstva: Takvi procesi najčešće oslobađaju relativno dovoljnu ukupnu količinu energije (E_{pr}), a ponekad i postižu relativno dovoljnu visoku temperaturu procesa (T_{pr}) za zapaljenje većine gorivih tvari ($E_{pr} > E_p$; $T_{pr} >$ ili $< T_p$);
- Mogući su u bilo kojem od agregatnih stanja tvari, tj. u onih u *plinovitom*, *kapljevitom* ili *čvrstom* agregatnom stanju.

- To je proces *spontanog* postupnog (sporijeg ili bržeg) nagomilavanja (akumuliranja) sve veće i veće količine oslobođene topline u tvarima koji može biti uzrokovan stanovitim *spontanom*, vrlo složenim ili nešto jednostavnijim, stupnjevitim sukcesivnim, paralelnim i/ili kombiniranim *fizikalnim*, *mikrobiološkim* i/ili *kemijskim egzotermnim promjenama tvari*, kao što su:
 - relativno slabi egzotermni fizikalni procesi *adsorpcije* (prianjanja molekula) plinova ili para ili *apsorpcije* (upijanja) kapljevine na granici (površini) čvrste faze (tvari u čvrstom agregatnom stanju)⁴⁵⁰
 - slabije ili jače egzotermni fizikalni procesi *apsorpcije* plinova na granici (površini) kapljevite faze (tvari u kapljevitom agregatnom stanju)
 - slabije ili jače egzotermni kemijski procesi *samooksidacije*
 - slabije ili jače egzotermni kemijski procesi *polimerizacije*⁴⁵¹
 - slabije ili jače egzotermni kemijski procesi *izomerizacije*⁴⁵²
 - slabije ili jače egzotermni procesi *kemijske razgradnje* (razlaganja)⁴⁵³
 - slabije ili jače egzotermni procesi stanovitih *fizikalnih promjena tvari*
 - slabije ili jače egzotermni procesi *aerobnog disanja* stanica živih organizama (metabolizma stanica) i djelovanja termofilnih i gljivičnih mikroorganizama⁴⁵⁴
 - slabije ili jače egzotermni procesi *hidratacije* (reagiranja/spajanja tvari s vodom)⁴⁵⁵

⁴⁵⁰ Relevantan (pa i za iniciranje daljih stadija procesa samozagrijavanja pokatkad opasan) udio inicijalno spontano generirane topline u strukturi mase čvrste gorive tvari može potjecati čak i od relativno vrlo brzog oslobađanja latentne topline (entalpije) *adsorpcije* i *kondenzacije* vodene pare na relativno vrlo velikim (praškastim, vlaknastim ili šupljikavim/poroznim) površinama presušene čvrste gorive tvari, apsorpcije vode ili apsorpcije vlage u strukturu takve tvari, kao što se to zna dogoditi kod presušanih otpadaka prerade drveta ili presušene ugljene prašine i sitnozrnatog ugljena (dakle, obrnuto od ohlađujućeg učinka procesa isparavanja vlage iz tvari, tj. utroška topline iz mase tvari i okoline na latentnu toplinu isparavanja kapljevite vode). Pritom treba imati na umu kako upijena voda/vlaga ima relevantan utjecaj na povećanje toplinske vodljivosti porozne tvari, posebno u rasponu temperatura 60 – 100°C.

⁴⁵¹ *Spontana egzotermna polimerizacija monomera*, od kojih se proizvode pojedine vrste polimernih masa, kao što su *stiren*, *metil metakrilat*, *vinil acetat* i *etilen oksid*, započinje pod utjecajem topline, svjetla, mehaničkog udara i/ili stanovitog kemijskog katalitičkog dodatka, odnosno onečišćenja stanovitim tvarima katalitičkog utjecaja na polimerizaciju. Pritom takvi procesi mogu vrlo lako posve izmaći kontroli (tzv. *bijeg* kemijskih reakcija), što onda rezultira požarom i/ili eksplozijom. Kako se takvu neželjenu/opasnu polimerizaciju monomera ne može spriječiti eliminiranjem zraka iz ambijenta njihova držanja, jer za započinjanje i odvijanje kemijskih reakcija tog tipa nisu potrebne molekule takvih vanjskih tvari, pri transportu i skladištenju im se dodaju inhibitori polimerizacije čija uloga je sprječavanje započinjanja kemijskih reakcija spontane polimerizacije.

⁴⁵² Kako se ovdje radi o procesu egzotermnog preuređivanja/preslagivanja atoma ili dijelova molekula unutar strukture (oblika građe) samih molekula tvari, u najvećem broju slučajeva eventualna nazočnost ili prodor kisika iz okolne atmosfere (zraka) nema utjecaja na taj proces. Međutim, postoje i neki specifični (prevencijski, kriminalistički i forenzično vrlo zanimljivi) slučajevi u kojima njegova eventualna nazočnost može biti ključna za iniciranje i odvijanje tog procesa. Zato se proces požarno/eksplozijski opasnog samozagrijavanja, samo u slučajevima takvih tvari, može uspješno spriječiti eliminiranjem zraka iz ambijenta njihova držanja.

⁴⁵³ To svojstvo pokazuju svi kemijski nestabilni spojevi kod kojih kemijsko razlaganje može nastupiti pod utjecajem mnoštva različitih čimbenika/uzroka kao što je: izlaganje malo povišenoj temperaturi, izlaganje svjetlosti, mehanički podražaj (udarac, trenje, tlačenje, smicanje), biološko djelovanje, kemijsko djelovanje različitih nazočnih nečistoća itd., pri čemu se oslobađa toplina. Najpoznatiji predstavnici takvih kemijskih spojeva su prije spomenuta nitroceluloza i mnogobrojni organski peroksidi. Kemijske reakcije razlaganja tih spojeva su najčešće, pri normalnim temperaturama, relativno spore, ali samozagrijavanjem tvari na više temperature dolazi do njihova samoubrzavanja koje nerijetko završava samozapaljenjem ili eksplozijom.

⁴⁵⁴ Premda proces aerobnog disanja, kao ključna funkcija metabolizma još živućih stanica u plodovima krušarica, uljarica i u dovoljno vlažnih biljnih tvari namijenjenih stočnoj prehrani, i metabolizam i razmnožavanje bakterija, gljivica i inih mikroorganizama, pa ni onih tzv. termofilnih, ne može mjestimice (lokalno) zagrijati masu tvari biljnog podrijetla iznad 40 – 70°C (ovisno o vrsti krušarice ili uljarice i vrsti enzima, pri aerobnom disanju stanica), odnosno 75 ili 80°C (djelovanjem termofilnih bakterija), ukupna toplina generirana takvim mikrobiološkim procesima može biti posve dovoljnom za iniciranje i ubrzavanje cijelog niza daljih požarno (i eksplozijski) opasnih fizikalnih i kemijskih egzotermnih promjena u nutрини mase tvari, kakve su moguće samo pri nešto povišenim temperaturama tvari.

⁴⁵⁵ Ovdje treba podsjetiti (vidi ADR podrazred 4.3 opasnih tvari) kako stanovite vrste kemijskih spojeva, uglavnom anorganskih, reagirajući s vodom, oslobađaju požarno i eksplozijski opasne količine topline. Najveći dio anorganskih kemijskih spojeva koji opasno egzotermno kemijski reagiraju s vodom nije zapaljiv (npr. CaO – kalcijev oksid/*živo vapno*). Premda se u takvim slučajevima zapravo ne radi o reakcijama *brzog spontanog zagrijavanja* i *spontanog zapaljenja* ni *postupnog samozagrijavanja* i *samozapaljenja*, one mogu lako prouzročiti *pripaljivanje* ili *prisilno samopaljenje* blizu nazočnih gorivih tvari ili reakcijom stvorenih gorivih

- i inim slabijim ili jačim egzotermnim procesima.
- Sve prije pobrojane egzotermne promjene tvari ne mogu ili ne moraju uvijek biti dovoljno egzotermne za uzrokovanje pojave *samozapaljenja* ili *spontanog zapaljenja*.
- Isto tako, svaka od navedenih vrsta egzotermnih promjena ne reagira jednako ili nije jednako osjetljiva na rast temperature koji je ključan za dovođenje tvari do stanja samozapaljenja/spontanog zapaljenja i požara ili fizikalne, odnosno kemijske, eksplozije. (Zato treba naglasiti kako su najčešći izvori požarno i/ili eksplozijski opasnog spontanog generiranja topline u tvarima egzotermne kemijske promjene).⁴⁵⁶
- U najvećem broju slučajeva požara (ili eksplozija), iniciranih *postupnim samozagrijavanjem* ili *brzim spontanim zagrijavanjem* zbog takvih promjena, dominantnu ulogu su imali procesi *oksidacije*, *polimerizacije*, *izomerizacije* i *razlaganja* tvari.
- Kemijske reakcije oksidacije (uključujući, naravno, i *samooksidaciju s kisikom iz zraka*) najučestalije od svih egzotermnih promjena tvari.

b) Nastaju (pojavljuju se; uobičajena lokacija požarno i/ili eksplozijsko opasnog/inicijalnog djelovanja:

- Pojavom i razvitkom takvih procesa u svih onih tvari i smjesa tvari koje su poznate po stanovitoj sklonosti požarno (i eksplozijski) neizravno opasnim *mikrobiološkim egzotermnim promjenama*, po izravno opasnoj, vrlo egzotermnoj *kemijskoj nestabilnosti* i/ili po izravno opasnoj *samooksidaciji* te po sklonosti *samozagrijavanju* i *samozapaljenju* ili *spontanom zapaljenju* (detaljnije vidi Kulišić, 2005 i 2006).
- Grubo se razvrstavaju u 5 osnovnih skupina:
 - *tvari biljnog podrijetla* (vegetabilne tvari) koje se ne razvrstavaju u uljarice
 - *ugljeni* i *svježa čađa*
 - *tvari prirodno bogate, natopljene* ili *zamaštene sušivim* i *polusušivim mastima* i *uljima*
 - *kemijski nestabilne* (lako reagirajuće, tzv. *reaktivne*) *kemijske tvari* (stanovite *čiste* *homogene tvari*, stanovite *homogene* ili stanovite *heterogene smjese tvari* u slučaju dodira sa stanovitim kemijski inkompatibilnim *plinovitim* ili *kapljevitim medijima* i/ili s inim kemijski inkompatibilnim *čvrstim tvarima*)
 - stanovita *kemijski relativno vrlo stabilna* (vrlo slabo reagirajuća, tzv. *nereaktivna*) *tvoriva* ili *proizvodi* u obliku pojedinih vrsta *homogenih* ili *heterogenih smjesa netaljivih* ili *teško taljivih tvari*, s dovoljno visokim sadržajem/udjelom tvari prirodnog ili umjetnog *organskog/ugljikovodičnog podrijetla*⁴⁵⁷ – samo u slučaju:
 - zagrijanosti na dovoljno *visoku temperaturu* ili
 - dovoljno dugotrajne izloženosti dovoljno *povišenim temperaturama*
 - dovoljno dobre *toplinske izoliranosti* unutarnjih dijelova mase, ali – ujedno – i
 - dovoljne *poroznosti* i *propusnosti* strukture mase, uz – istodobno dovoljno dugotrajnu *izloženost zraku* (*kisiku iz zraka*).

plinova/para. Naime, temperatura takvih tvari nije ključan čimbenik za taj proces jer je brzina njihove reakcije s vodom dovoljno velika i pri sobnim, pa i nižim, temperaturama.

⁴⁵⁶ Mnoge industrijske eksplozije uzrokovane su *dovoljno brzim spontanim zagrijavanjem* koje nije bilo posljedica oksidacijskih reakcija, već polimerizacije, kemijskog razlaganja ili izomerizacije u kapljevitom fazi. Naime, takvi egzotermni procesi u tomu sklonim kapljevitim tvarima/ukapljenim plinovima su relativno vrlo brzi (burni), bez sporih stadija u odvijanju kemijskog procesa, za razliku od relativno vrlo sporih oksidacijskih procesa u poroznim čvrstim tvarima, kojima je brzina oksidacijskih reakcija ograničena/uvjetovana relativno vrlo malom brzinom molekulske difuzije kisika iz okolnog zraka kroz pore čvrste tvari.

⁴⁵⁷ Primjerice mazivima ili gorivim hidrauličnim uljem namočena ili zamaštena negoriva toplinska izolacija cjevovoda, temperature iznad oko 180°C.

B₆) *Toplinski učinci procesa adijabatskog stlačivanja plinova ili para, tlačnih udarnih valova i ubrzanog strujanja plinova koji su jaki oksidansi, reducensi ili kemijski iznimno nestabilni*

a) Svojstva: ovi procesi najčešće generiraju relativno dovoljnu količinu energije (E_{pr}) i često razviju dovoljno visoku temperaturu (T_{pr}) za zapaljenje većine gorivih (lakozapaljivih) tvari ($E_{pr} > E_p$; $T_{pr} >$ ili $<$ T_p);

b) Nastaju (pojavljuju se; uobičajena lokacija požarno i/ili eksplozijski opasnog/inicijalnog djelovanja):

B_{6.1}) *Adijabatsko stlačivanje (komprimiranje):*

- stlačivanjem zraka (pregrijani ili nedovoljno ohlađeni zrak po izlasku iz kompresora posebno je opasan jer može uzrokovati zapaljenje i eksplozivno izgaranje eventualno nazočnih masti ili ulja)
- stlačivanjem gorivih plinova ili para gorivih ugljikovodika u smjesi sa zrakom/kisikom ili inim plinovitim oksidansom (prema mehanizmu paljenja zapaljive smjese kao i kod dizel motora)⁴⁵⁸
- stlačivanjem zraka ušlog/prodrlog i raspršenog u mjehurićima u crpke, cjevovode i posude ispunjene kapljevitim ili ukapljenim ugljikovodicima zbog iznenadnog i trenutnog (naglog) zaustavljanja (blokiranja) ili pokretanja (deblokiranja) protoka kapljevine⁴⁵⁹
- prilikom naglog upuštanja plinova pod visokim tlakom u cijevi koje su na jednom mjestu zatvorene ventilom, klapnom ili krajnjom/slijepom prirubnicom (pali se mazivo na mehanizmu ili polugama ventila, a preko njega okolne zapaljive tvari/zapaljive smjese).

B_{6.2}) *Tlačni udarni valovi:*

- zbog tlačnog udarnog vala nastalog prilikom fizikalnih eksplozija posuda, spremnika, cjevovoda i inih dijelova/sastavnica postrojenja pod tlakom
- zbog tlačnog udarnog vala nastalog prilikom eksplozije eksploziva (golih eksplozivnih naboja ili naprava) ili inih eksplozivnih tvari
- zbog tlačnog udarnog vala nastalog pucanjem (implozijom) posuda, spremnika, cjevovoda, TV monitora (katodnih cijevi), rasvjetnih tijela i inih dijelova/sastavnica postrojenja ili instalacija pod izrazitim podtlakom ili pod vakuumom (primjerice, u slučaju pucanja fluorescentnih cijevi – uskladištenih ili u funkciji pored izvora zapaljivih plinova, para ili aerosola, posebice onih koji imaju vrlo malu vrijednost veličine E_p).

B_{6.3}) *Ubrzano strujanje plinova koji su jaki oksidansi/reducensi ili kemijski iznimno nestabilni:*⁴⁶⁰

- strujanjem *kisika* ili inog plinovitog jakog oksidansa (odnosno reducensa) pod tlakom, ako se u takvoj struji nađu čestice sklone ubrzanju oksidaciji (primjerice, čestice čađe, masnoće/ulja, celulozne ili polimerne prašine, prašine lakih kovina, hrđe, brušenja ili željeza otkrnutog od stjenki cijevi), odnosno čestice sklone brzom redukciji u struji jakog reducensa (npr. *vodika* – H_2)
- otvaranjem i zatvaranjem ventila ili zasuna koje uzrokuje povećanje brzine strujanja kisika/plinovitog oksidansa ili vodika/plinovitog reducensa, odnosno etina (acetilena)/kemijski iznimno nestabilne tvari itd.

B₇) *Elektromagnetsko i/ili ionizirajuće zračenje te ultrazvuk*

- kao izravan izvor energije paljenja ili

⁴⁵⁸ Primjerice, slučajnim usisavanjem i stlačivanjem gorivih plinova, para ili aerosola sa zrakom u kompresoru.

⁴⁵⁹ Primjerice, stlačivanje džepova/mjehurića zapaljive smjese gorivih para i zraka "zarobljenih" u spremnicima, posudama ili cjevovodima unutar stupca gorive kapljevine, zbog naglog porasta hidrauličkog tlaka kapljevine, uzrokovanog naglim pokretanjem ili zaustavljanjem gibanja kapljevine. Stupac kapljevine, u tom slučaju, djeluje kao klip koji sabija zapaljivu smjesu i pritom uzrokuje njeno spontano paljenje i eksploziju u cilindru dizel motora.

⁴⁶⁰ Povezano je s termičkim učincima egzotermnog procesa ubrzane samooksidacije ili samorazlaganja (spontane razgradnje tvari) te samozagrijavanja i spontanog zapaljenja/generiranja inicijatora ili žarišta pripaljivanja.

- kao *neizravan izvor energije paljenja*.

a) Svojstva: izvori su energije koji mogu imati, predavati ili inducirati relativno dovoljno veliku energiju (E_i) i osigurati dovoljno visoku temperaturu tvari (T_t) za zapaljenje stanovitih gorivih tvari ($E_i >$ ili $< E_p$; $T_t >$ ili $< T_p$).

B_{7.1}) *Vrste izvora elektromagnetskog zračenja (EMZ):*

- izvori EMZ *visokih frekvencija (VF)*: $f = 10^4 - 3 \times 10^{12}$ Hz (radiopostaje; odašiljači; industrijski, obrtnički, medicinski, pa i stanoviti kućanski, visokofrekventni generatori ili aparati za grijanje, toplinsku obradu hrane, sušenje otvrdnjavanje, zavarivanje i rezanje)
- izvori EMZ *vrlo visokih frekvencija (VVF)* - tzv. *optičkog spektra*: $f = 3 \times 10^{11} - 3 \times 10^{15}$ Hz (sunce, laseri, jaki izvori svjetlosti).

B_{7.2}) *Vrste izvora ionizirajućeg zračenja:*

- izvori ultraljubičastog svjetla (UV)
- rendgenske cijevi
- laseri
- radioaktivni materijali (radioaktivni izotopi)
- elektronski akceleratori i
- atomski reaktori.

B_{7.3}) *Vrste izvora ultrazvuka:*⁴⁶¹

- ultrazvučni terapijski, dijagnostički i ispitni uređaji.

b) Nastaju (pojavljuju se; uobičajena lokacija požarno i/ili eksplozijski opasnog/inicijalnog djelovanja):

- induciranjem VF EMZ (snage veće od 1 W) u vodljivim strukturama ili konstrukcijama (visokim kranovima i sl. konstrukcijama i vodljivim dijelovima kao antenama u područjima jakih EM polja) u električne napetosti i struje (uzrokuje žarenje ili taljenje tankih vodiča ili pojave iskrenja)
- emisijom *radara* nastaju snažna električna polja na metalnim predmetima (opasnost za zrakoplove prilikom punjenja goriva; može uzrokovati zapaljenje Al i Mg strugotina i prašina)
- zagrijavanjem nevodljivih materijala jakim poljima VF EMZ (u neposrednoj blizini VF generatora ili odašiljača)
- fokusiranjem *sunčevog zračenja* lećama ili zakrivljenim (konkavnim) zrcalima (solarnim reflektorima) postižu se najviše temperature; čestice zapaljive prašine posebno jako apsorbiraju ovu energiju)
- emisijom *lasera* po gorivim krutim, tekućim, aerosolnim i plinovitim tvarima (izravno paljenje) i na većim udaljenostima (intenziteta upadne energije zračenja I_{uez} veće od 0,1 mJ/mm² i gustoće toka upadne energije zračenja Q_{uez} veće od 5 mW/mm², odnosno izlazne snage veće od 500 mW)
- emisijom *lasera* po negorivim tvarima (*neizravno paljenje*) i na većim udaljenostima (zagrijavanjem površina tijela ili čestica prašine u atmosferi i na gorivim tvarima zaprljanim prozirnim tvorivima/staklu)
- *IC-emisijom*: plamena; industrijskih peći; grijalica; usijanih ili užarenih kovina; površina žarećeg izgaranja tvari; vrlo jakih žarulja, rasvjetnih tijela i reflektora

⁴⁶¹ Premda prema zvukovnoj (a ne elektromagnetskoj) naravi spada u posve zasebnu skupinu moguće *energijske sastavnice* potencijalnih *uzročnika* požara/explozija (tj. u onu *mehaničke naravi*), ovdje je svrstan zbog sličnosti po valnoj naravi i zbog sličnosti u mehanizmu uzrokovanja gibanja i interakcije (aktiviranja) atoma, molekula ili čestica gorive tvari i oksidansa (molekula kisika).

- Fokusiranjem jačih izvora *svjetlosti* u točki paljenja postiže se T_i do 1000 °C i više ($I_{ez} > 0,1 \text{ mJ/mm}^2$ i $Q_{ez} > 5 \text{ mW/mm}^2$)
- *svjetlosnim obasjavanjem* fotokemijski nestabilnih tvari, smjesa tvari i procesa pri povoljnim reakcijskim uvjetima⁴⁶²
- apsorpcijom energije *ionizirajućeg zračenja* veće od $4 \times 10^{10} \text{ Bq}$ (oko 1 Ci) u plinovima i parama, a posebice u česticama prašine koje se mogu pritom užariti i prouzročiti zapaljenje eventualno nazočne eksplozivne atmosfere (*neizravno paljenje*)
- apsorpcijom energije zračenja i zagrijavanjem samih radioaktivnih izvora koji mogu zapaliti nazočne gorive tvari, a posebice lako okolnu zapaljivu atmosferu (*izravno paljenje*)
- radiolizom, kemijskim razlaganjem i transformacijama molekula pod utjecajem *ionizirajućeg zračenja* mogu nastati nestabilni/vrlo aktivni radikali koji mogu generirati stanovite eksplozivne tvari ili smjese kao uzročnike zapaljenja i/ili eksplozije
- apsorpcijom *ultraljubičastog (UV) zračenja* (snage $> 0,5 \text{ W/cm}^2$, odnosno energije $> 50 \text{ mJ/cm}^2$) u plinovima, parama i prašinama zapaljivih atmosfera
- apsorpcijom energije *ultrazvuka* u čvrstim tvarima, kapljevinama i plinovima (snaga gustoće u stvorenom zvučnom polju iznad $0,1 \text{ W/cm}^2$), posebice u vlaknastim i praškastim tvarima (npr. u tekstilnim materijalima ili u naslagama prašine) što uzrokuje vibracije, međusobno trenje i zagrijavanje niti/čestica gorive tvari (*izravno paljenje*) ili negorive tvari (*neizravno paljenje* gorive tvari ili zapaljive smjese u dodiru/okružju).

5. Zaključak

Otkrivanje, prepoznavanje i dokazivanje požarno/eksplozijski opasnog djelovanja *praktičkih izvora energije paljenja* u sklopu požarom i/ili kemijskom eksplozijom pogođenih složenijih procesnih/tehnoloških ili tehničkih sustava s mnogobrojnim raznovrsnim ili vrlo složenim *trajno, povremeno, prigodno* i *izvanredno* nazočnim *požarnim* i/ili *eksplozijskim opasnostima*, poput onih u procesnoj industriji, nerijetko tvori poseban izazov čak i za posebno stručno obrazovane i vrloiskusne timove istražitelja *uzroka nastanka* takvih štetnih događaja (vidi NFPA 1033, 2014), posebice ako je i šire mjesto ishodišta požara ili središta kemijske eksplozije jako uništeno i ako ne postoje (preživjeli) sudionici/očevici i/ili (sačuvani) istražno korisni videozapisi i ini digitalni zapisi procesa rada i inih zbivanja do trenutka i u trenutku nastanka takvih događaja. Ono nerijetko zahtijeva golemi radni napor, širok spektar stručnih znanja i vještina, bogato istražiteljsko iskustvo i veliku upornost svakog člana multidisciplinarnog tima istražitelja te posebne mjere predostrožnosti glede mnogobrojnih možebitno nazočnih opasnosti po njihove živote i zdravlje.

Dobro teorijsko i praktično poznavanje požarno/eksplozijski opasnih obilježja cijelog spektra objektivno mogućih *praktičkih izvora energije paljenja* može biti od presudne važnosti za uspješno sužavanje kruga oko neke takve, lako moguće *energijske sastavnice uzroka* istraživanog slučaja požara/kemijske eksplozije.

U prije spomenutim, posebno složenim uvjetima, za kvalitetno planiranje istražiteljskog rada i kasnija laboratorijska forenzična ispitivanja i vještačenja od velike pomoći može biti pravodobno dostupna/prikupljena odgovarajuća tehnička i operativna dokumentacija požarom/eksplozijom pogođenog procesnog/tehnološkog/operacijskog sustava (vidi detaljnije npr. CCPS, 1995 ili sažeto npr. Kulišić, 2014b: 284-285).

⁴⁶² Primjerice, svjetlosnim obasjavanjem smjesa plinova: etin (acetilen) i klor; eten (etilen) i klor; amonijak i klor-oksidi; amonijak i halogenirani spojevi; amonijak i halogenovodici; ugljikov monoksid i klor; alifatski ugljikovodici i klor; ugljikov disulfid i kisik; ugljikov disulfid i sumporov dioksid; selenovodik i kisik; oksidi dušika i klor; oksidi dušika i kisik; vodik i klor; vodik i klor-oksidi itd.

Striktno postupanje sukladno kriminalističkim načelima te posebnostima taktike, tehnike i metodike istražiteljskog rada u ovakvim specifičnim slučajevima (vidi npr. CCPS, 2003 i 2012; Hyatt, 2006; Icove i DeHaan, 2009; Kulišić, 2011; NFPA 921, 2014; Skupina autora, 2012) može jamčiti vrlo visoke izgleda za konačan uspjeh.

LITERATURA

Babrauskas, V. (2008). Research on Electrical Fires: The State of the Art. *Fire Safety Science – Proceedings of the Ninth International Symposium*, pp. 3-18 (doi: 10.3801/IAFSS.FSS.9-3).

Babrauskas, V. (2003). *Ignition Handbook: Principles and applications to fire safety engineering, fire investigation, risk management and forensic science*. Issaquah (WA): Fire Science Publishers/Society of Fire Protection Engineers.

Barry, T.F. (2002). *Quantitative Risk Assessment in Chemical Process Industries*, Sec. 5, Ch. 13, U: *SFPE Handbook of Fire Protection Engineering*, 3rd Ed., DiNenno, P.J. (Ed.-in-Ch.), Quincy (MA): Society of Fire Protection Engineers (SFPE) & National Fire Protection Association (NFPA), 5-191 – 5-194.

Biasutti, G.S. (1985). *History of Accidents in the Explosives Industry*, 2nd Enlarged Ed., Vevey: Self-publishing House.

Bretherick, L.[†] (2007). *Bretherick's Handbook of Reactive Chemical Hazards*, Vol. 1-2, 7th Ed., Urben, P.G. (Ed.), Oxford/Amsterdam: Academic Press/Elsevier.

Britton, L.G. (1999). *Avoiding Static Ignition Hazards in Chemical Operations*. New York (NY): Center for Chemical Process Safety (CCPS) of American Institute of Chemical Engineers (AIChE).

Canter, D. i Almond, L. (2002). *The burning issue: research and strategies for reducing arson*. London: Office of the Deputy Prime Minister.

CCPS (2012). *Recognizing Catastrophic Incident Warning Signs in the Process Industries*. New York (NY): Center for Chemical Process Safety (CCPS) of American Institute of Chemical Engineers (AIChE).

CCPS (2003). *Guidelines for Investigating Chemical Process Incidents*, 2nd Ed. New York (NY): Center for Chemical Process Safety (CCPS) of American Institute of Chemical Engineers (AIChE).

CCPS (1995). *Guidelines for Process Safety Documentation*. New York (NY): Center for Chemical Process Safety (CCPS) of American Institute of Chemical Engineers (AIChE).

DHS Office of Risk Management and Analysis (2011). Geomagnetic storms: An Evaluation of Risks and Risk Assessments. *Risk Management Issue Brief*, May 2011.

Dow Chemical Company (1994). *Dow's Fire & Explosion Index Hazard Classification Guide*, 7th Ed., New York (NY): American Institute of Chemical Engineers.

Eckhoff, R.K. (2005). *Explosion Hazards in the Process Industries: Why Explosions Occur and How to Prevent Them, with Case Histories*. Houston (TX): Gulf Publishing Co.

Eckhoff, R.K. (2003). *Dust Explosions in the Process Industries*, 3rd Ed., Amsterdam: Gulf Professional Publishing.

EPA (1994). *Flammable Gases and Liquids and Their Hazards (EPA 744-R-94-002)*. Washington (D.C.): Office of Pollution Prevention and Toxics, U.S. Environmental Protection Agency (EPA).

Fedoroff, B.T., Sheffield, O.E., Kaye, S.M. et al. (1960-1983). *Encyclopedia of Explosives and Related Items, PATR 2700*, Vol. 1-10. Dover (NJ): Picattiny Arsenal.

Flynn, A.M. i Theodore, L. (2002). *Health, Safety, and Accident Management in the Chemical Process Industries*, 2nd Ed., New York (NY): Marcel Dekker, Inc., 215.

- Glor, M. (1988). *Electrostatic Hazards in Powder Handling*. Hertfordshire (UK): Letchworth, Research Studies Press Ltd. i New York (NY): John Wiley & Sons.
- Hyatt, N. (2006). *Incident Investigation and Accident Prevention in the Process and Allied Industries*. Richmond Hill (Ontario)/Boca Raton (FL): Dyadem Engineering Corporation i CRC Press, Taylor and Francis Group.
- IAAI, IAFC i NFPA (2014). *Fire Investigator: Principles and Practice to NFPA 921 and 1033*, 4th Ed., Crofton (MD), Fairfax (VA), and Quincy (MA): International Association of Arson Investigators (IAAI), International Association of Fire Chiefs (IAFC), and National Fire Protection Association (NFPA).
- Icove, D.J., DeHaan, J.D. (2009). *Forensic Fire Scene Reconstruction*, 2nd Ed., Upper Saddle River (NJ): Pearson Education, Inc.
- Kletz, T.A. (2009). *What Went Wrong?: Case Histories of Process Plant Disasters and How They Could Have Been Avoided*, 5th Ed., Burlington (MA): Gulf Professional Publishing.
- Kocsis, R.N. (2002). Arson: Exploring Motives and Possible Solutions, *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice Series*, No. 236, Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Kulišić, D. (2014a). Motivi paleži. *Zbornik radova „5. međunarodnog stručno-znanstvenog skupa Zaštita na radu i zaštita zdravlja”*, Kirin, S. (ur.), Zadar (Borik), 17.-20. rujna 2014., Karlovac: Veleučilište u Karlovcu, 660-669.
- Kulišić, D. (2014b). *Požari, eksplozije i terorizam (I. A dio)*. PowerPoint prezentacija nastavnog gradiva, Zagreb: Specijalistički diplomski studij kriminalistike Visoke policijske škole (ožujka 2014.).
- Kulišić, D. (2011). *The benefits from using professionally developed models of possible hazardous materials accident scenarios in crime scene investigation*, Ch. 9, U: *Managing Global Environmental Threats to Air, Water and Soil - Examples from South Eastern Europe (NATO Science for Peace and Security Series - C: Environmental Security)*. Meško, G., Dimitrijević, D. & Fields, C.B. (Eds.), Dordrecht: Springer, 151-186.
- Kulišić, D. (2008). Indicije paleži zloporabom gorivih kapljevina, *Zbornik radova „II. međunarodnog stručno-znanstvenog skupa Zaštita na radu i zaštita zdravlja“* (24. 09. - 27. 09. 2008., Bjelolasica), Karlovac: Veleučilište u Karlovcu, 405-409.
- Kulišić, D. (2005 i 2006). Kriminalistički relevantne opće značajke fenomena samozagrijavanja i samozapaljenja tvari (I. i II. dio), *Policija i sigurnost*, 14 (1-6), 61-119. i 15 (1-2), 22-65.
- Kulišić, D. (2003). *Metodika istraživanja požara i eksplozija*, Nastavna e-skripta VPŠ MUP-a RH, Zagreb: Autorov rukopis, 126-135., 145., 398-403.
- Kulišić, D. (2001). Diskretne indicijalno-dokazne značajke paleži i podmetnutih eksplozija radi stjecanja materijalne koristi, *Zbornik radova "Istraživački dan VPŠ 2000."*, 02. ožujka 2001., Zagreb: Policijska akademija, Visoka policijska škola, 20 – 33.
- Kulišić, D. (1998). Prijedlog sustava razvrstavanja uzroka požara, eksplozija, havarija i nesreća pri radu tehnološke naravi. *Sigurnost*, 40 (2), 95-121.
- Kulišić, D. (1992 i 1993). Eksplozijske i požarne opasnosti od velikih količina amonijevog nitrata i nekih njegovih smjesa (I.-III. dio). *Policija i sigurnost*, 4 (1), 322-337.; 5-6 (1), 465-480. i 1-2 (2), 34-56.
- Kulišić, D. (1987-2015). Arhiva studijski raščlanjivanih primjera kriminalistički istraživanih slučajeva požara i eksplozija. Kabinet kolegija *Metodika istraživanja požara i eksplozija* i *Požari, eksplozije, terorizam*, Fakultet kriminalističkih znanosti/Visoka policijska škola MUP-a RH u Zagrebu.
- Lancaster, J.F. (2005). *Engineering Catastrophes: Causes and Effects of Major Accidents*, 3rd Ed., Boca Raton (FL): CRC Press/Cambridge (UK): Woodhead Publishing Ltd.

- Lüttgens, G. i Glor, M. (1989). *Understanding and Controlling Static Electricity*. Ehningen bei Boblingen: Expert Verlag.
- Marinović, N.J.J. (2005). *Protueksplozijska zaštita za eksplozivnu atmosferu*. Zagreb: Sajema d.o.o.
- Meyer, R., Köhler, J. i Homburg, A. (2002). *Explosives*, 5th Completely Revised Ed., Weinheim: Wiley-VCH Verlag GmbH.
- NFPA 921 (2014). *Guide for Fire and Explosion Investigations*. Quincy (MA): National Fire Protection Association (NFPA).
- NFPA 1033 (2014). *Standard for Professional Qualifications for Fire Investigator*, Quincy (MA): National Fire Protection Association.
- NFPA 400 (2013). *Hazardous Materials Code*. Quincy (MA): National Fire Protection Association.
- NFPA (2008). *Fire Protection Handbook*, Vol. 1-2, 20th Ed., Cote, A.E. et al. (Eds.), Quincy (MA): National Fire Protection Association.
- Nolan, D.P. (2011). *Handbook of Fire and Explosion Protection Engineering Principles for Oil, Gas, Chemical and Related Facilities*, 2nd Ed., Amsterdam: Elsevier.
- Sanders, R.E. (2005). *Chemical Process Safety: Learning from Case Histories*, 3rd Ed., Burlington (MA): Elsevier Butterworth–Heinemann.
- Sax, I.† (2004). *Sax's Dangerous Properties of Industrial Materials*, Vol. 1-3, 11th Ed., Lewis, R.J.Sr. (Ed.), New York: John Wiley & Sons.
- Skupina autora (2012). *Forensic Investigation of Explosions*, 2nd Ed., Beveridge, A. (Ed.), Boca Raton (FL): CRC Press, Taylor & Francis Group.
- Swanson, C.R., Chamelin, N.C. i Territo, L. (2003). *Arson and Explosives Investigation. U: Criminal Investigation*, 8th Ed., New York: McGraw-Hill, 652-694.
- U.S. CSB (1990-2015). *CSB Investigations Reports*⁴⁶³ i *CSB Video Room*⁴⁶⁴, Washington (D.C.): U.S. Chemical Safety and Hazard Investigation Board.
- U.S. STTHS (2005). *Terrorism and EMP Threat to Homeland Security* (S/n J-109-5). Washington (D.C.): Subcommittee on Terrorism Technology and Homeland Security (STTHS), March 8, 2005.
- Yereance, R.A. (1987). *Electrical Fire Analysis*. Springfield (IL): Charles C. Thomas.
- Zabetakis, M.G. (1965). *Flammability characteristics of combustible gases and vapors, (USBM-627)*. Washington (D.C.): U.S. Department of the Interior, Bureau of Mines.

⁴⁶³ Vrlo detaljna privremena i konačna stručna izvješća o rezultatima provedenih istraga uzroka pojedinih slučajeva velikih ili većih industrijskih požara, eksplozija i inih vrsta nesreća s opasnim tvarima u SAD-u (dostupno na: <http://www.csb.gov/investigations/default.aspx?>).

⁴⁶⁴ Vrlo detaljne stručne videoprezentacije rekonstrukcija uzroka pojedinih slučajeva velikih ili većih industrijskih požara, eksplozija i inih vrsta nesreća s opasnim tvarima u SAD-u (dostupno na: <http://www.csb.gov/videoroom/default.aspx?>).

IDENTIFIABLE CHARACTERISTICS OF PRACTICAL SOURCES OF IGNITION, WHICH ARE IMPORTANT FOR INVESTIGATIONS, WITHIN SYSTEMS WITH NUMEROUS AND/OR MORE COMPLEX FIRE AND EXPLOSION HAZARDS

Summary

Detection, identification and proving fire/explosive hazardous effects of practical sources of ignition (PSI) within more complex process/technological or technical systems damaged by fire and/or chemical explosion characterised by numerous or very complex permanently, periodically, occasionally and extraordinarily present fire and/or explosion hazards often pose specific challenge even for highly educated and experienced investigators of causes of such hazardous occurrences, especially if the wider area of fire origin or centre of explosion is very damaged and if there are no (surviving) accomplices/eyewitnesses and/or (preserved) video and other digital recordings, which are useful for investigations, of work processes and other occurrences before and at the moment of such occurrences.

By the analysis of available official investigation documentation of various examples of such cases from the current home and foreign investigation practice and professional literature regarding fire and chemical explosion causes, the systematic overview of the possible types and forms of PSI is given together with their typical characteristics as a useful reminder for everyday investigative practice as well as for the need of professional redefining of some obsolete and vague/inconsistent patterns of statistics of fire/chemical explosion causes from the point of view of possible initial energy component.

Good knowledge of kinds of energy and the ways of their transformation into heat, possible variants of mechanisms of fire/explosion hazardous influence of PSI on combustible and explosive substances and skilful identification of all sites of their regular, usual, accidental or possible (ab)use or occurrence and effects is of vital importance for timely and professionally based planning of investigation and for timely implementation of adequate kinds, methods, and techniques of investigatory actions in order to detect causes and manner of fire/chemical explosion occurrences and, accordingly, all persons possibly criminally responsible for them.

Key words: *fire, chemical explosion, fire/chemical explosion hazards, fire/chemical explosion cause, practical sources of ignition, fire and chemical explosion forensics.*

Marina Malish Sazdovska⁴⁶⁵

Slobodan Oklevski⁴⁶⁶

APPLICATION OF SITUATIONAL ANALYSIS DURING CRIME SCENE INVESTIGATION

Summary

Situational analysis is a kind of expertise, which is applied in certain conditions, usually during crime scene investigation. There are certain rules for applying situational analysis. The authors of the paper analyze the need for its use, the manner, the necessary equipment etc.

Authors conduct analysis of specific cases within this kind of expertise for types of offenses when situational analysis is applied. The authors also mention to which physical traces it is applied, how, and by which certain techniques and methods. That is how Macedonian criminal practice is analyzed and suggestions are made for the improvement of this kind of analysis.

Key words: *forensic, criminal situation, equipment etc.*

1. Situational expertise

During inspection or expertise in criminal acts, it should be considered that the situation at the scene may be changing rapidly due to various factors. Therefore, there is a danger of losing existing traces and items. Because of this it is difficult to secure and preserve the quality of data and physical evidence that would clarify and prove that a crime was committed. (Dzukleski, 2006, 77). To avoid this, it is necessary to perform situational expertise that would lead to reduction in the usual lack of information.

In criminal literature ideas appeared and discussions were developed introducing the situational expertise (particularly expertise on the scene). In the „Manual for professional training of workers of Internal Affairs,, the expert B. M. Komarinec has presented his idea to perform overall expertise examination of the crime scene. “Forensic expertise must be carried out at the scene because it is important to examine not only the individual real evidence, but also the entire situation at the scene” (Manual for professional training of workers of Internal Affairs, 1986, 442).

He believes that the expertise should be undertaken together with the inspection. According to him, not only one item is inspected, but the entire situation at the crime scene. So, there is not only a need for a forensic specialist, but for a forensic expert who will later be appointed as a situational expert. B. M. Komarinec mentioned the idea of an entirely expert study of the crime scene, including the conclusion. In his opinion, criminal expertise should be done at the scene in the following cases:

1. When it is important to examine not only particular physical evidence, but the entire situation at the crime scene;
2. Regarding the success of the experts’ study, the mutual relationship between the traces of different

⁴⁶⁵ Prof. Marina Malish Sazdovska, Faculty of Security, Skopje, University ‘Ss. Kliment Ohridski’ - Bitola, Republic of Macedonia, e-mail: mmalis@fb.uklo.edu.mk

⁴⁶⁶ Slobodan Oklevski, PhD, Ministry of the Interior, Skopje, Republic of Macedonia, e-mail: o_slobodan@yahoo.com

items, found at the crime scene, should be investigated and

3. When physical evidence cannot be delivered from the scene to the criminal laboratory because of their size or because of the danger of them being changed or damaged during transportation.

Regarding the expert evidence at the scene, B. M. Komarinec pays attention to such investigation conducted in the primary phase of the investigation, practically at the same time with the crime scene investigation. This extremely important due to the fact that traces change, vaporize, or disperse rapidly. The second expert T. M. Samarin has approximately the same opinion: “during expert investigations of physical evidence, in many cases, there is a necessity for the expert to clarify where and under what circumstances the evidence is discovered, what is their original form and schedule of the place of discovery. Therefore, as a crucial element of the expert research, there is a personal inspection at the scene, making it possible to discover and evaluate properties necessary for determining one or another condition by directly studying the whole situation and its details.” In the „Manual on environmental crimes investigations,, G. L. Granovski has characterized the concept of “situational expertise” as primary leaning one, that is, as the subject matter of situational expertise occurs the crime act as a whole: time, place, determining persons who are participants in the crime act, items, caused damage, the link between people and consequences which are reflected in particular investigations and situations in general. (Malis Sazdovska, 2013, 102).

2. Reasons for introducing situational expertise

We believe that criminal expertise at the crime scene is not only possible, but, in many cases, it is necessary. Today, in our country and many others, a criminologically relevant situation is analyzed exclusively by undertaking investigative activities, especially inspection, not by situational expertise. Expert evidence, taken as a whole, would supplement traditional evidence and reduce the usual lack of information. The aim of the situational expertise is to determine the criminal act as a system, by using the situation, as its subsystem. Namely, a systematic analysis of the preparation, execution and the disguising of the act is performed. Situational expertise will widen the criminal expertise by analyzing complex physical phenomena, which would significantly advance the use of special scientific knowledge and technical means in the pre-criminal and criminal procedure. This would provide an operational dimension to the missing criminal expert evidence. Namely, situational expertise gives a diagnosis on the spot, and thus, in particular, diagnosis on the criminal event. The available range of situational expertise methods cannot be just a sum of the existing traditional methods. Starting from theoretical knowledge of criminal situation, gradually, an independent methodology must be created. The question is: Experts in what fields should join the expert team led by the situational expert? Experts in all fields of natural-scientific criminology must equally participate in the investigation, and according to the type of the crime, additionally a forensic expert and court psychologist (the crime scene gives the expert, important information about the personality of the perpetrator and his motives). Situational expert must have the basic knowledge of scientific areas that are relevant to the theory of a criminal situation (overall criminalistics, criminal and forensic pathology, criminology). His profile is contained in the title: Crime situational expert. Situational forensic expertise is complex and not sui generis. In other complex expertise, the subject is narrow (single trace or group of trace), while, in this case, is total. (Malis Sazdovska, 2009, 99)

3. Criminal forensic crime scene characteristics

Criminal investigator and the public prosecutor may order the forensic expertise during the inspection. Then criminal investigator can formulate questions together with the experts, which actually has more advantages. Here, a regulation should be made or, at least, a recommendation, because in complex situations inspection team should work together with an appropriate team of experts led by a situational expert. In criminal procedural law textbooks and criminology textbooks, a relation is set between the criminal investigator, the public prosecutor and the criminal expert, so that the first two are obliged to submit all materials needed for the expertise to the expert. Expert witness is away from the detecting and material collecting phase and gives only his opinion about the material that he was given. This concept is different: besides the traditional approach, in complex cases forensic experts should be present at the crime scene early in the phase of discovery, fixing the actual evidence, and performing situational analysis. There are such expertise materials that can be detected and fixed only with an expert working at the crime scene (Malis Sazdovska, 2007). The physical evidence is of great importance (at the scene and away from it) for the scene as a system. But that evidence should be discovered with versatility and *lege artis*, fixed and interpreted. Otherwise it is not possible. It requires situational examination, handling evidence immediately after the dynamic phase of the inspection. Without this, the expertise cannot be done later, because there is lack of information as a result of the inevitable and rapid changes at the scene. In practice, a high degree of really qualified scientific forensics should be present. Science is not what is done in the laboratory. It must be performed at the scene. Another forensic expert Hans Gross emphasized the capital importance of the crime scene as the most important source of physical evidence. There are many clues and traces so the criminal expertise should advance towards performing criminal expert evidence at the crime scene.

4. Equipment for situational expertise

While conducting situational expertise, it is extremely important to have the necessary criminal-technical equipment consisting of mobile laboratories. Thus, the vehicle appears as part of the laboratory operating equipment, with sets of laboratory and supporting technical tools. This mobile, operational laboratory must also be prepared to perform forensic expertise at the crime scene. It must contain equipment for comparative researches and analysis.

The head inspector and the experts should be equipped with technical tools for criminal investigation. These tools consist of general and special kits containing photo equipment for making working plans. Range of technical general crime equipment also includes, photo pack and special selection of chemical reagents. There is a need for a special mobile crime lab, equipped with a wide range of technical equipment used for analyzing and appliances for comparative studies and etc. Situational analyzing is performed by advanced operational and investigative equipment and protective equipment that provides simple operating devices, suitable for sampling and providing clues and evidence. Applying certain methods can save time and give more efficient performance in conducting the expert evidence. Implementation of the situational expertise is of great importance, because the results of the expert evidence guide the following operational and investigative measures and actions: fast obtained results about the type and the nature of the crime help the criminal investigator to get certain knowledge regarding the offender. In cases when there are no conditions for situational analysis, forensic expertise is done by previously provided samples of a particular matter and comparative samples too. Technique

of detection, proving and clarifying of crimes involves the usage of numerous and various expert evidence. Depending on the requirements of the specific situation, more expert evidence can be done.

5. Application of situational expertise in practice

Preliminary analyses represent the implementation of expertise actions creating facts that make a basis for suspicion, probability or operationalization of information, in order to facilitate and accelerate the investigation. This means that even during the inspection or after it, you can get certain results very fast, e.g. whether there are metabolites in the urine of the suspect or not, whether there are traces similar to blood or blood i.e. is the blood human or not, if the fingerprints are suitable for identification. (Okleski, 2010).

The vital role of the preliminary analysis is reflected in the fact that the expert will have to perform a proper selection of the physical evidence and items, guided by the principles of economy and efficiency, thoroughness and operativeness. (Angeleski, 2007, 226).

In practical work of the members of the Forensic Department in the Republic of Macedonia (Simonovic, Angeleski, Stojanovski, 2009, 44) the following types of situational expertise are realized in the field:

5.1. Analysis of mechanoscopic traces at the crime scene

I. Aspects that are analyzed at the scene:

1. Analysis and definition of mechanical traces caused during the contact of the vehicles (action of concentrated force, dragging away, breaking and bedraggled material);
2. Mental reconstruction of manifesting possible mechanical traces, in accordance with the mechanical material changes, road conditions, speed and direction of movement of the vehicles;
3. Using scale and macro photography for fixing the traces;
4. Analyzing the schedule of occurred damages (in terms of primary, secondary or tertiary), or analysis: which car hit first and how we manifest the mutual contact of vehicles;
5. Performing other expertise such as analysis of individualization of colours, using the method of Raman spectroscopy;
6. Fitting whole body car fragments in car accidents (parts of lighting devices, plastic parts, etc.) with the damaged parts of the body of the suspected vehicle.
7. Writing a report about the trace condition of the mechanoscopic changes caused by a car accident and making a final conclusion on whether the damage really corresponds.

II Type of criminal legal event

1. Fixed car accidents
2. Complex car accidents between multiple vehicles
3. Hit and run car accident.

III Number of experts involved

1. Usually two plus one technician;

IV Number of situational analysis

in 2012 three fixed accidents were analyzed, one complex accident and one accident with a pedestrian hit by a car;

in 2013 five fixed accidents were analyzed, two complex accidents and

in 2014 two fixed accidents were analyzed, three complex accidents and two accidents a car hitting a pedestrian;

5.2. Preliminary analysis for detection of urine metabolites

1. Quick tests (cartridges) for detection of marijuana metabolites in urine;
2. Quick tests (cartridges) for detection of opiates metabolites in urine;
3. Quick tests (cartridges) for detection of ecstasy metabolites in urine;

These types of preliminary analyses are mainly performed on suspected persons possessing drugs or who have committed an offense or crime under the influence of drugs or opiates; Tests were introduced in 2014 so that commonly used tests are number 1. Total of 50 tests were made, of which 35 were positive. Positive test are then submitted to forensic laboratories for additional analysis in order confirm the results.

Number of experts involved: at least one crime scene technician who has appropriate technical knowledge for performing tests.

5.3. Analysis of ballistic trajectory

I. Aspects analyzed at the scene:

1. Analysis of the human body position and preliminary interpretation of the injury type whether it is an entrance or exit wound at the crime scene conducted by court physician;
2. Detection of possible holes or impact of missiles and possible ricocheting;
3. Analysis of blood traces caused as a result of sustained shooting injuries;
4. Analysis of the position of the bullet cartridge and their fixation;
5. Presence of autopsy of the deceased for further revealing whether the established facts on the scene correspond the shooting channels in the victim's body;
6. Analysis of mechanical damage to the deceased's clothes;
7. If we get new information, we need to go back to the crime scene.

II Number of experts involved

1. Usually two plus one technician;

III Number of situational analysis

These analyzes are rare, three to four in one year period i.e. performed only in cases of complex murders, more dynamic ones, i.e. where there are several wounds caused by several firearms.

5.4 Analyzing traces of blood at the scene

I Analyzing aspects at the crime scene:

1. Information of the type of criminal / legal event, i.e. with what kind of weapon it was conducted;
2. Detection of blood traces at the scene and their initial study through orientation in space and preliminary mental reconstruction;
3. Inspection of the body position of the deceased and initial information if they were relocated or manipulated;
4. Studying the type of scattered blood traces and their manifestation in space, i.e. finding out how the incident happened and finding potential places which can provide clues;
5. Optional usage of mathematical functions for approximate determination of the position of the body during the hits and manipulation with it, determining the type of device used for committing the murder;
6. Provide traces for laboratory analysis;
7. Writing situational report about the obtained measurements, analyzes and conclusions.

II Methods used in conducting situational analysis

1. Fast tests whether the substance found is blood, and whether it is human blood
2. Method of trigonometric functions and other mathematical analysis;
3. Method of macro photography for determining the actual dimensions of splashes, and the diameter of the of the blood drops;

III Type of crime / criminal legal event

Mainly murders and suicides

IV Number of performed analyzes

Mostly three or four per year, with the aim of making appropriate situational analysis of the possible dynamics of the scene.

6. Conclusion

Based on the abovementioned analysis, it can be concluded that in the daily work of crime scene technicians, in the Republic of Macedonia, situational expert evidence is also applied. Their aim was to make preliminary analyses of the scene, largely avoiding the lack of information. Namely, resolving crimes requires application of criminal principle of fastness and surprise. Rapid treatment and application of situational expertise on the spot, shortens the time of obtaining relevant information about the criminal event. Expert evidence is taken immediately after the arrival of the inspection team, and all the expertise is done, if there is an opportunity (equipment and trained staff), at the scene. There would be a waste of time if samples are provided and taken to laboratories for further expertise, and time is especially important in detecting crimes. It can be concluded that there are numerous expert evidence that can be realized at the crime scene, after the arrival of inspection team on the field. Thus directing the investigation it is possible, after the discovery of the crime, to prevent the offender's ability to escape, leave the state, conceal or destroy the evidence of the crime. It can be concluded that the members of the Forensic Department in the Ministry of the Interior follow these trends of situational expertise, leading towards the possibility to expand this type of expertise applicable at the scene. For this purpose, the forensic teams should be adequately trained and equipped in order to successfully and efficiently detect crime perpetrators.

REFERENCE LIST

- Angeleski, M. (2007). *Introduction to Criminalistic*. Skopje: "Grafos" - Kumanovo
- Angeleski, M. (2008). *Criminal methodology*. Skopje: "Grafos" - Kumanovo
- Dzhukleski, G. (2006). *Introduction to Criminalistic*. Skopje: Grafik Mak Print
- Malis Sazdovska, M. (2009). *Environmental Criminalistic*. Skopje: Solaris Print
- Malis Sazdovska, M. (2014). *Manual on environmental crime investigations*. Skopje: Faculty of security
- Malis Sazdovska, M. (2007). Criminal Situational expertise in practice. *Yearbook of the Police Academy in Skopje*. Skopje: Police academy
- Manual for the professional training of workers IA*. Zagreb, 1986
- Oklevski, S. (2011). *Doctoral thesis Systems and procedures of the quality of individualization on identification elements in poroscopy method for identification of individuals*. Skopje
- Simonovic, B., Angeleski, M., Stojanovski, D. (2009). *Criminalistic technique*. Skopje: Sluzben vesnik
- National Forensic Science Technology Center. Crime Scene Procedures, <http://www.crime-scene-investigator.net/crime-scene-procedures.html> (22.01.2015)
- Layton, J. How Crime Scene Investigation Works, <http://science.howstuffworks.com/csi.htm> (20.01.2015)

Handbook of forensic services, <http://www.fbi.gov/about-us/lab/handbook-of-forensic-services-pdf>
(15.02.2015)

Damir Maračić⁴⁶⁷

**POSEBNE DOKAZNE RADNJE, SIMULIRANA PRODAJA:
ANALIZA PROPISA, PREDMETI PRODAJE I RIZICI NAKON PRODAJE TE UTJECAJ
PROCJENE RIZIKA NA POČETAK ZAVRŠNE AKCIJE**

Sažetak

U radu je objašnjen pojam simulirane prodaje kao posebne dokazne radnje, navedene su i analizirane zakonske pretpostavke i mogućnosti simulirane prodaje, razmatra se podjela predmeta simulirane prodaje obzirom na rizike u smislu njihove dostupnosti u kriminalnom miljeu nakon prodaje, kao i korelacija pretpostavljenih rizika u odnosu na početak završne akcije, odnosno uhićenja osumnjičenika i prekida prikrivenog policijskog rada. Također je naveden osvrt na pravomoćno presuđeni predmet, u kojem je simulirana prodaja provedena. Simulirana prodaja rijetko se provodi na području Republike Hrvatske i cilj rada je potaknuti nove stručne rasprave, potaknuti donošenje novih podzakonskih propisa i metodoloških rješenja, posebice u pogledu mogućnosti odabira predmeta prodaje, kako bi u budućnosti ova uistinu vrijedna dokazna radnja bila jednostavnije, češće i kvalitetnije provedena, naravno, u situacijama ako se izvidi kaznenih djela ne bi mogli provesti na drugi način ili bi to bilo moguće samo uz nerazmjerne teškoće.

Ključne riječi: *posebne dokazne radnje, simulirana prodaja, predmet prodaje, procjena rizika, završna akcija.*

1. Uvod

Prije više od pet godina, donesen je „novi“ Zakon o kaznenom postupku⁴⁶⁸ (ZKP/08., u daljnjem tekstu ZKP), u kojem je propisana posebna dokazna radnja *simulirana prodaja predmeta*. Simulirana prodaja predmeta kao nova radnja, uvrštena je u popis posebnih dokaznih radnji pod točkom 6. stavka 1. članka. 332. ZKP-a, uz simulirani otkup predmeta, simulirano davanje potkupnine i simulirano primanje potkupnine.

U vrijeme stupanja novog ZKP-a na snagu, mogućnost provođenja simulirane prodaje predmeta, izazvala je brojne reakcije stručne javnosti. Pozitivne reakcije su se ogledale u smislu činjenice uvođenja novog „alata“ za otkrivanje težih i složenijih kaznenih djela, kao i kaznenih djela počinjenih u sastavu zločinačkih udruženja, a nasuprot tome, postavljalo se pitanje o metodologiji simulirane prodaje, o predmetima i porijeklu predmeta koji bi se za simuliranu prodaju koristili, kao i o određivanju vremena početka završne akcije. Unatoč brojnim raspravama, o simuliranoj prodaji je objavljen mali broj stručnih radova, podzakonski propisi nisu u dovoljnoj mjeri precizni i posebna dokazna radnja simulirane prodaje se vrlo rijetko provodi pa nakon pet godina o njoj i nadalje govorimo kao o novoj posebnoj dokaznoj radnji.

⁴⁶⁷ Damir Maračić struč.spec.crim., predavač na Visokoj policijskoj školi Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, dmaracic@fkz.hr

⁴⁶⁸ ZKP/08., Narodne novine, br. 152/2008, 76/2009, 80/2011, 121/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014.

2. Simulirana prodaja

U općem rječniku (Anić i sur., 2003), navedeno je kako prodati znači dati što drugome u trajno vlasništvo za određenu cijenu, dok prodaja predstavlja promjenu vlasništva robe između prodavača i kupca. Cijena je definirana kao vrijednost nečega izražena u novcu.

Dakle, riječ je o činu kojim je nešto prodano, što u ekonomskom smislu može biti roba ili usluga. Promatrajući prodaju u kontekstu ovog rada, pogotovo kao radnju simulirane prodaje, nedvojbeno je riječ o prodaji robe, gdje se uopćeno može reći kako je prodavač prikriveni istražitelj⁴⁶⁹ ili pouzdanik⁴⁷⁰, dok je kupac osoba iz kriminalnog miljea, za koju postoje osnove sumnje da je sama ili zajedno s drugim osobama sudjelovala u kaznenom djelu. Kada bi se radilo o prodaji usluge, isto bi pod određenim okolnostima mogli podvesti pod radnju simuliranog primanja potkupnine. No, u ovom radu se razmatra prodaja, za koju kažemo da je simulirana iz razloga jer se provodi pod posebnim uvjetima, bez poznavanja stvarnih prilika od strane kupca i zato što je osnovni cilj prodavača pribaviti dokaze koji bi podigli razinu sumnje da je pojedinac ili član zločinačkog udruženja počinio kazneno djelo. Pribavljeni dokazi činili bi temelj za daljnje stadije kaznenog postupka, no kod uspješno provedenih simuliranih prodaja nije zanemariva komponenta slabljenja financijske moći pojedinca ili zločinačkog udruženja, kao i otkrivanje toka protuzakonito stečenog novca koji se plasira u legalne financijske tokove, što ima dodatni značaj kod otkrivanja kaznenog djela. Pranje novca iz čl.265 Kaznenog zakona (KZ/11) i u postupku privremenog i trajnog oduzimanja protuzakonito stečenog novca i/ili imovine.

Pod posebnim uvjetima prodaje svakako se podrazumijevaju zakonski propisi koji definiraju uopće mogućnost provođenja simulirane prodaje kao posebne dokazne radnje. Također ranije spomenuto, sukladno zakonskim propisima, simuliranu prodaju mogu provoditi prikriveni istražitelji i/ili pouzdanci i upravo iz tog razloga je jasno kako za kupca ne bi smjele biti poznate stvarne okolnosti prodaje i vlasništva predmeta prodaje, jer u protivnom ne bi došli do ciljeva zbog kojeg se prodaja simulira.

3. Normativno uređenje simulirane prodaje – analiza i komentari

Aktualni Zakon o kaznenom postupku, stupio je na snagu 1. srpnja 2009.godine samo za kaznena djela iz članka 21. Zakona o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, dok je za sva kaznena djela stupio na snagu 1.rujna 2011.godine. U odnosu na prethodni Zakon o kaznenom postupku (ZKP/97), u aktualnom ZKP-u je proširen katalog kaznenih djela za koje se mogu poduzeti posebne dokazne radnje, ali i ono što je bitno za ovaj rad, proširen je katalog mjera, posebnih dokaznih radnji, među kojima je *simulirana prodaja*. O tome svakako valja citirati Horvatića (2008, 572) koji navodi: “Pri uređenju posebnih dokaznih radnji posebno se vodilo računa o preporukama R(81)12 (o ekonomskom kriminalitetu), R(01)11 (o smjernicama za borbu protiv organiziranog kriminaliteta) i vrlo značajnoj, recentnoj preporuci R(05)10 (o posebnim istražnim tehnikama u svezi s teškim kaznenim djelima uključujući i akte terorizma) kao i o rješenjima u poredbenom zakonodavstvu“.

U člancima 332.-338. ZKP-a propisuje se katalog mjera i uvjeti pod kojima se te mjere mogu provoditi, dok je u članku 332. st.1 ZKP-a nabrojano osam posebnih dokaznih radnji kojima se privremeno ograničavaju određena ustavna prava građana, i one su:

- 1) nadzor i tehničko snimanje telefonskih razgovora i drugih komunikacija na daljinu,
- 2) presretanje, prikupljanje i snimanje računalnih podataka,
- 3) ulazak u prostorije radi provođenja nadzora i tehničko snimanje prostorija,

⁴⁶⁹ Policijski službenik koji na temelju naloga suca istrage provodi posebne dokazne radnje.

⁴⁷⁰ Građanin koji dobrovoljno, na temelju naloga suca istrage i po uputama državnog odvjetnika ili policije provodi posebne dokazne radnje.

- 4) tajno praćenje i tehničko snimanje osoba i predmeta,
- 5) uporaba prikrivenih istražitelja i pouzdanika,
- 6) simulirana prodaja i otkup predmeta te simulirano davanje potkupnine i simulirano primanje potkupnine,
- 7) pružanje simuliranih poslovnih usluga ili sklapanje simuliranih pravnih poslova,
- 8) nadzirani prijevoz i isporuku predmeta kaznenog djela.

Nadalje, izvan članka 332. ZKP-a, u članku 339. ZKP-a je propisana posebna dokazna radnja privremenog oduzimanja poštanskih pošiljka, u članku 339.a ZKP-a provjera uspostavljanja telekomunikacijskog kontakta i u članku 340. ZKP-a sravnjivanje računalnih podataka.

Važno je nabrojati sve posebne dokazne radnje, iz razloga što se u slučaju provođenja simulirane prodaje, mogu istovremeno provoditi i druge radnje. Simuliranu prodaju mogu provoditi isključivo prikriveni istražitelji i/ili pouzdanici, tako da će se obje spomenute radnje obligatorno istovremeno provoditi, dok je zakonski i taktički opravdano provoditi i bilo koju od drugih navedenih posebnih dokaznih radnji. Pritom treba naglasiti kako radnje i djelovanje prikrivenih istražitelja i/ili pouzdanika ne smiju predstavljati poticanje na izvršenje kaznenih djela, a što je izričito i zakonom propisano u čl.332. st.10. ZKP-a te bi suprotno postupanje predstavljalo nezakonito pribavljanje dokaza, o čemu u poglavlju 20 dijelom piše i Trechsel (2005).

Do 2015. godine ZKP je 6 puta izmijenjen i dopunjen, jednom pročišćen i jednom je 2012. godine donesena Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske⁴⁷¹ o ukidanju pojedinih odredbi, kojom je ukinuto više članaka, među ostalim i članak 332. st.2 ZKP-a. Izmjenama i dopunama iz 2013.g., pri usklađenju s Odlukom Ustavnog suda Republike Hrvatske, potpuno je izmijenjen članak 332. ZKP-a, međutim izmjene se nisu odnosile na sami sadržaj kataloga posebnih dokaznih radnji, već na uvjete pod kojima se posebne dokazne radnje mogu naložiti. Tu je važno spomenuti izmjenu u stavku 1. članka 332 ZKP-a koja se odnosi na temeljne uvjete da bi se posebne dokazne radnje mogle provesti, a gdje su riječi „Ako se *istraga* ne može provesti na drugi način ili bi to bilo moguće samo uz nerazmjerne teškoće...” zamijenjene riječima „Ako se *izvidi kaznenih djela* ne bi mogli provesti na drugi način ili bi to bilo moguće samo uz nerazmjerne teškoće...” Prema obrazloženju Konačnog prijedloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku Vlade Republike Hrvatske, iz studenog 2013. godine, slijedom drugih izmjena i dopuna ZKP-a, kazneni postupak započinje s pravomoćnošću rješenja o provođenju istrage kada postoji osnovana sumnja da je određena osoba počinila određeno kazneno djelo, a za provođenje posebnih dokaznih radnji potrebne su osnove sumnje na počinjenje kaznenog djela. Pri tome je bitno navesti da se rješenje o provođenju istrage dostavlja osumnjičeniku koji je na taj način upoznat s onime što mu se stavlja na teret te sukladno tome ostvaruje niz prava, među ostalim i pravo uvida u spis odnosno sve dokaze optužbe, pa provođenje posebnih dokaznih radnji u fazi istrage životno ne bi imalo smisla. Naime, njihov smisao je upravo u činjenici da osoba prema kojoj se provode nije upoznata s činjenicom da je pod primjenom posebnih dokaznih radnji, a što se radi upravo zbog činjenice da je pribavljanje dokaza na drugi način nemoguće ili povezano s nerazmjernim teškoćama. Stoga je jedino opravdano bilo izmijeniti spomenutu zakonsku odredbu, a kako bi provođenje posebnih dokaznih radnji uopće bilo moguće i svrsishodno.

U skladu s navodima članka 572. st.1. točke 19. ZKP-a ministar unutarnjih poslova Republike Hrvatske donio je 2009. godine *Pravilnik o načinu provođenja posebnih dokaznih radnji* (u daljnjem tekstu *Pravilnik*), kojim se propisuje način provođenja posebnih dokaznih radnji kojima se privremeno ograničavaju određena ustavna prava građana.

Prema članku 25. *Pravilnika*, prilikom provedbe simulirane prodaje predmeta, mogu se koristiti predmeti privremeno oduzeti sukladno odredbama posebnog Zakona, kao i predmeti trajno oduzeti na temelju

⁴⁷¹ Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske „Narodne novine“, br. 91/2012.

pravomoćne odluke suda, dok se prema članku 26. stavku 2. Pravilnika, simulirani otkup predmeta može odnositi na sve predmete koji mogu biti predmet kaznenog djela. Definiranje predmeta za simuliranu prodaju je na taj način omeđeno, što će kasnije biti analizirano.

O navedenome su već pisali pojedini autori, pa je tako Dundović (2011) u svom stručnom radu ukazivao na nedorečenost navoda spomenutog Pravilnika u odnosu na simuliranu prodaju i otkup i s tim u vezi, u odnosu na uporabu prikrivenih istražitelja i pouzdanika. Pritom su se glavne zamjerke odnosile na porijeklo, posjed i vrstu predmeta koji bi se mogli koristiti u simuliranoj prodaji.

Nadalje, Pavlović (2014) pod komentarom primjene uporabe prikrivenih istražitelja i pouzdanika te simuliranog otkupa i(li) prodaje predmeta navodi kako se simulirani poslovi redovito koriste kod preprodaje automobila, oružja, droge, kod koruptivnih kaznenih djela. Iako se na prvi pogled nameće zaključak kako bi predmeti simuliranog otkupa mogli i trebali biti podudarni s predmetima simulirane prodaje, to je moguće, ali ne mora biti isključivo. Takvo definiranje od strane Pavlovića je u duhu aktualnog Pravilnika i u tom smislu je i Gluščić (2012) u stručnom članku, u dijelu o sadržaju posebnih dokaznih radnji također ispravno naveo kako se kod simulirane prodaje mogu koristiti privremeno i(li) trajno oduzeti predmeti.

Ako se ponovno osvrnemo na odredbe Pravilnika, evidentno je da se simulirani otkup može odnositi na sve predmete koji mogu biti predmet kaznenog djela, što znači na sve predmete koje osoba, član kriminalne skupine ili organizacije nudi na prodaju i što kasnije predstavlja dokaz u kaznenom postupku, dok smo u pogledu mogućnosti odabira predmeta kod simulirane prodaje ograničeni.

Naime, zbog aktualnog propisivanja i definiranja porijekla i vlasništva predmeta prodaje, gubi se mogućnost uporabe cijelog niza predmeta pogodnih za simuliranu prodaju. Riječ je o predmetima koji nisu privremeno ili trajno oduzeti, a koji bi na drugi način bili u vlasništvu ili posjedu Ministarstva unutarnjih poslova ili bilo kojeg drugog ministarstva ili tijela Republike Hrvatske i za koje bi se tijekom kriminalističkih istraživanja ukazala mogućnost i potreba za korištenje pri simuliranoj prodaji. Simuliranom prodajom takvih predmeta također bi se postigao cilj zbog kojeg se posebne dokazne radnje provode, a to je pribavljanje dokaza za kazneni postupak. To ne moraju biti predmeti s naprijed navedenim opće poznatim negativnim svojstvima poput droge ili oružja, već se može raditi o predmetima koji mogu biti u legalnom prometu robe, a za koje se može fingirati porijeklo i vlasništvo, npr. prijevozno sredstvo, umjetnina i sl. Korištenje takvih predmeta bilo bi izrazito pogodno prilikom moguće višekratne simulirane prodaje (zbog niskog rizika), kao i u slučajevima trampe. Trampa je oblik trgovine pri kojoj se zamjena (razmjena) predmeta (dobara) vrši bez novca. S ekonomskog aspekta promatrano, nedvojbeno je riječ o obliku trgovine, gdje je bit stvari zamjena (razmjena) predmeta i ne možemo govoriti o prodaji ili otkupu. Međutim, zakonodavac nije decidirano predvidio mogućnost provođenja simulirane trampe, iako je riječ o obliku trgovine vrlo često korištenom u kriminalnom miljeu.

Kroz odredbe Pravilnika nazire se pretpostavljanje mogućnosti trampe (iako se taj pojam nigdje ne spominje), što se može zaključiti iz članka 26. stavka 1. gdje se navodi kako se za provedbu simuliranog otkupa predmeta te simulirano davanje potkupnine koriste posebno namijenjena sredstva i *predmeti* policije, državnog odvjetništva ili sredstva iz članka 25. stavka 4. Pravilnika, a također je to vidljivo upravo iz članka 25. stavka 4. koji glasi „Novčana sredstva pribavljena primjenom simulirane prodaje ili simuliranog primanja potkupnine postaju sredstva državnog proračuna, a tako pribavljeni *predmeti* postaju vlasništvo Republike Hrvatske kojim se koristi Ministarstvo unutarnjih poslova“. Iz navedenoga bi proizlazila mogućnost šireg tumačenja značenja simulirane prodaje, međutim budući da u tom smislu za sada nema sudske prakse upitno je da li bi sudovi prihvaćali trampu odnosno razmjenu predmeta kao oblik simulirane prodaje.

Predmeti simulirane prodaje, njihova podjela temeljem procjene rizika i utjecaj rizika na početak završne akcije

Posebne dokazne radnje tajno i prikriveno izvršavaju službenici policije, o čemu kroz dnevna izvješća izvješćuju nadležnog državnog odvjetnika, ukoliko on to zahtijeva, a kako to propisuje članak 337 stavak 1. ZKP-a. Pravodobna koordinacija i aktivna komunikacija između policije i državnog odvjetništva iznimno je bitna, tako da je ona nužna da bi se postigla kvaliteta provedbe posebnih dokaznih radnji. Način i dinamika komunikacije između predstavnika navedenih tijela definira se zavisno o vrsti i težini predmeta, odnosno samog kaznenog djela zbog kojeg se radnje provode, zavisno o vrstama posebnih dokaznih radnji, kao i o stadiju provođenja radnji.

Pri provođenju simulirane prodaje, kao i kod simuliranog otkupa predmeta, simuliranog davanja ili primanja potkupnine, postoje specifičnosti u vidu prethodnih dogovora i pripremnih radnji sudionika (prikrivenih istražitelja i/ili pouzdanika s osumnjičenim(a)), koje prethode završnom činu. Na taj način, poznate su nam mjesne, vremenske i ostale okolnosti dogovaranog simuliranog posla. Nakon prethodnih dogovora i priprema, na dan simuliranog posla, poželjno je formirati operativni stožer kojeg čine nadležni državni odvjetnik i rukovoditelji policijskih jedinica zaduženih za provođenje pojedinih zadaća. Članovi stožera su na taj način neposredno uključeni u tijek provođenja mjera i sukladno obavijestima s mjesta događaja u prilici su donijeti kvalitetnu odluku o početku provođenja završne akcije. Naravno da taj početak ovisi o više čimbenika, o čemu se navodi u daljnjem tekstu.

Kako je već navedeno, poslije svake prodaje, predmet postaje vlasništvo druge osobe. Kod provođenja simulirane prodaje, moramo imati na umu da se predmet prodaje osobi za koju postoje osnove sumnje da je sama počinila ili sudjelovala zajedno s drugim osobama u nekom kaznenom djelu, a riječ je o težim i složenijim kaznenim djelima, kao i kaznenim djelima iz sfere organiziranog i/ili gospodarskog kriminaliteta, nerijetko počinjenih u sastavu zločinačkih udruženja, koja su navedena u katalogu kaznenih djela za koja se uopće mogu naložiti posebne dokazne radnje.

Obzirom na navedeno, vrlo je važna procjena rizika za predmete simulirane prodaje, koji nakon takve prodaje ostaju u posjedu osobe(a) iz kriminalnog miljea. Upravo procjena rizika za predmete simulirane prodaje uvjetuje daljnja postupanja policije u smislu početka završne akcije, uhićenja osumnjičenih i oduzimanja netom prodanih predmeta, u kojem času prestaje tajno, prikriveno policijsko postupanje.

Slijedom procjene rizika, predmete simulirane prodaje bi mogli „grubo“ razvrstati u dvije skupine: *visoko i niže rizične*.

3.1. Visoko rizični predmeti simulirane prodaje

U naslovljenu skupinu možemo uvrstiti sve predmete čije bi korištenje moglo izazvati: a) opasnost za život i zdravlje ljudi; b) uništenje imovine većih razmjera; c) slabljenje monetarnog statusa zemlje. Riječ je o predmetima za koje su proizvodnja, nabavka, promet i posjedovanje i inače zabranjeni, ograničeni ili dopušteni pod posebnim uvjetima. U konačnici, radi se o oružju, eksplozivu, drogama, prekursorima za proizvodnju droge, radioaktivnim tvarima, krivotvorenom novcu i slično, dakle o predmetima koji se i inače najčešće spominju u kontekstu simulirane prodaje. Naravno da će razina rizika zavisiti i od količine spomenutih predmeta.

Logički se nameće zaključak da se kod visokorizičnih predmeta prodaje, treba započeti sa završnom akcijom odmah nakon izvršene simulirane prodaje. Radnjama uhićenja osumnjičenih osoba i blokade određenih prostora započinje otvoreno, javno postupanje policijskih službenika, čiji je prvenstveni cilj osiguranje i povrat netom prodanih predmeta, čije bi korištenje ili distribucija bili visokorizični.

3.2. Niže rizični predmeti simulirane prodaje

U skupinu niže rizičnih predmeta možemo uvrstiti duhanske proizvode, prijevozna sredstva, dragocjenosti, umjetnine, ostalu robu široke potrošnje. Osim navedenih, u ovu skupinu možemo uvrstiti i pojedine visoko rizične predmete, ukoliko su u manjoj količini i ukoliko su oslabljena njihova svojstva ili mogućnosti uporabe. Moglo bi se zaključiti, kako kod prodaje određenih predmeta niti ne postoji rizik ili je on izrazito malen, no promatrano s kriminalističkog aspekta sigurno ne bi bilo opravdano tako tretirati predmete. Prethodno je spomenuto kako je jedan od ciljeva simulirane prodaje povrat prodanog predmeta, dok je njegovo pronalaženje i privremeno oduzimanje također dokaz u kaznenom postupku. Za razliku od visoko rizičnih predmeta, kod niže rizičnih predmeta početak završne akcije može se odgoditi, a postoji i velika mogućnost za višekratnu simuliranu prodaju.

Kod višekratne simulirane prodaje, riječ je o kriminalističko taktičkoj prosudbi, o situacijama gdje se svjesno pristaje i na mogući gubitak predmeta prodaje, ali je interes zadobiti što veći stupanj povjerenja od osobe ili članova zločinačkog udruženja, kako bi na taj način razotkrili što veći broj supočinitelja i pribavili što kvalitetnije dokaze odnosno što veću količinu novčanih sredstava.

S ciljem smanjenja rizika, moguće je poduzeti određene mjere i radnje, koje bi oslabile svojstva predmeta prodaje i učinile ih manje opasnim ili štetnim, ali bi se i dalje radilo o tim predmetima. Na primjeru oružja, moguće je onesposobiti pojedine ključne dijelove mehanizma oružja. Nadalje, kod pojedinih vrsta droge i prekursora moguće je koristiti supstitute i bitno smanjiti udio droge ili prekursora u ukupnoj tvari. Bez obzira na umanjenu kvalitetu predmeta prodaje, isti i dalje zadržavaju svoje značajke i svojstva, a u konačnici, kod otkupa ovakvih predmeta je bitna namjera kupca da dođe u posjed tog predmeta.

Rizik od moguće opasne ili štetne uporabe predmeta simulirane prodaje moguće je smanjiti i drugim mjerama poput praćenja pomoću satelitskog geografskog pozicioniranja ili pomoću naprava za uništenje ili oštećenje kao npr. rasprskavanje boje po novčanicama.

4. Slučaj iz prakse

Presudom Vrhovnog suda Republike Hrvatske broj I Kž 876/12-4 od 12.03.2013.godine. potvrđena je prvostupanjska presuda Županijskog suda u Zagrebu posl. broj 3 K-23/12 od 26.10.2012.godine, kojom je presuđeno da je optuženik Z.B. kriv, što je⁴⁷² „neutvrđenog dana u srpnju 2011, u Zagrebu, u cilju da liši života svog oca, a radi stjecaja imovinske koristi nasljeđivanjem predložio pouzdaniku da za novčanu nagradu od 100.00,00 € njegovog oca usmrti i krajem kolovoza 2011. u više navrata telefonom tražio da mu nabavi vatreno oružje, te dana 7.rujna 2011. ponovno telefonom tražio da mu nabavi pištolj s prigušivačem kako bi izvršio naprijed navedeno planirano kazneno djelo, potom *dogovorio nabavku vatrene oružja za iznos od 6.000,00 kn*, te su se nakon toga temeljem dogovora 18.rujna 2011. oko 14,50 sati sastali u caffe baru u Zagrebu, te je okr. Z.B. ponovno *pouzdaniku* ponudio da za novčani iznos liši života njegove roditelje, oca i majku, kao i psa, a nakon čega su zajedno otišli do Autobusnog kolodvora u Zagrebu, nakon čega je *pouzdanik* iz putne torbe koju je izvadio u garderobi Autobusnog kolodvora *uzeo pištolj* marke „Browning“ call7,65 mm, tvor.br. DO5673 s prigušivačem, nabojnikom i osam komada streljiva *te ga predao okr. Z.B., a nakon čega je ovaj uhićen od strane policijskih službenika.*“

Slijedom podataka iz presude proizlazi da je optuženik Z.B. drugoga s namjerom poticao na počinjenje kaznenih djela da drugoga usmrti iz koristoljublja, čime je počinio kaznena djela protiv života i tijela-poticanje na teška ubojstva i za navedeno su mu utvrđene kazne zatvora i na štetu oca i na štetu majke, odnosno izrečena mu je jedinstvena kazna zatvora u trajanju od petnaest godina.

⁴⁷² U opisu krivnje podaci optuženika su navedeni inicijalima, podaci pouzdanika su izostavljeni i umjesto njih se koristi termin pouzdanik, izostavljena su osobna imena oštećenih i izostavljena su pojedina detaljna obilježja mjesta događaja.

U činjeničnom opisu posebno su označeni rečenični sklopovi: „dogovorio nabavku vatrenog oružja za iznos od 6.000,00 kn“, „pouzdanik uzeo pištolj te ga predao okr.Z.B.“, „a nakon čega je ovaj uhićen od strane policijskih službenika“. One predstavljaju ključni slijed simulirane prodaje, koja se odvijala između pouzdanika i optuženika Z.B.

Za pojasniti je da se nakon više uzastopnih radnji poticanja na ubojstvo i zahtjeva optuženika upućenih prema svojem poznaniku u smislu nabavke vatrenog oružja, poznanik obratio službenicima policije. Nakon konzultacija s predstavnicima Županijskog državnog odvjetništva u Zagrebu, poznanik je doveden na navedeno državno odvjetništvo, gdje je od strane zamjenika državnog odvjetnika ispitan na okolnosti koje prijavljuje, pojašnjena su mu prava i obveze, te je dao i potpisao izjavu da pristaje provoditi posebne dokazne radnje u svojstvu pouzdanika. Tek nakon toga, imajući u vidu da se izvidi kaznenih djela ne bi mogli provesti na drugi način ili bi to bilo moguće samo uz nerazmjerne teškoće, sudac istrage odredio je posebne dokazne radnje uporabe prikrivenih istražitelja i pouzdanika i simulirane prodaje i otkupa predmeta te simulirano davanje potkupnine i simulirano primanje potkupnine. Unatoč navodu cijelog niza mjera, valja izdvojiti radnju simulirane prodaje.

Simulirana prodaja predstavljala je prodaju vatrenog oružja, pištolja s prigušivačem, nabojnikom i osam komada streljiva za cijenu od 6.000,00 kn. Promatrano u kontekstu navoda iz ovog rada, može se teoretizirati i navesti da se obzirom na predmet prodaje, rizik može označiti visokim budući se radi o oružju kojim je moguće nekoga usmrtniti, a u slučaju onesposobljavanja dijela inicijalnog mehanizma oružja, što ne bi bilo prostim okom vidljivo, rizik je znatno niži.

Kako je vidljivo iz činjeničnog opisa kaznenog djela, policijski službenici pristupili su uhićenju optuženika odmah nakon što mu je pouzdanik predao oružje, što je bila procjena i odluka stožera, kojeg su činili zamjenik Županijskog državnog odvjetnika u Zagrebu, rukovoditelj policijske organizacijske jedinice zadužene za posebne kriminalističke poslove i rukovoditelj policijske organizacijske jedinice zadužene za uhićenje optuženika.

Zanimljivo je kako u ovom slučaju simulirana prodaja predmeta nije dovršena, budući za predmet nisu dobivena dogovorena novčana sredstva u iznosu od 6.000,00 kn, već možemo govoriti o prodaji s odgodom plaćanja. Činjenica je da je temeljem dogovora o predmetu i cijeni, predmet promijenio posjednika i neposredno iza toga započeto je s provođenjem završne akcije, prema procjeni i odluci članova stožera. Međutim, bitno je za napomenuti da je upravo primjenom ove posebne dokazne radnje pribavljen jedan od ključnih dokaza u konkretnom predmetu koji je okončan donošenjem pravomoćne osuđujuće presude i izricanjem višegodišnje zatvorske kazne.

5. Zaključak

Obzirom na protek vremena od stupanja na snagu zakonske mogućnosti provedbe simulirane prodaje, nedvojbeno stoji činjenica o malom broju provedenih slučajeva. Neki od prepoznatih mogućih uzroka nekorištenja simulirane prodaje kao dokazne radnje su prethodni ukazi pojedinih autora na nedorečenost zakonskih i podzakonskih normi, moguća bojazan policije, državnog odvjetništva i sudaca da je riječ o visoko rizičnim situacijama, ili se jednostavno radi o malom broju potencijalnih situacija u kojima bi prikriveni istražitelj ili pouzdanik bio u prilici to izvršiti.

Analizom normativnog uređenja simulirane prodaje, uistinu je uočen i kroz rad komentiran cijeli niz nelogičnosti i nedorečenosti u pogledu predmeta simulirane prodaje, za što su predložena pojedina rješenja. Posebnu pozornost pobuđuje prepoznata situacija nemogućnosti provođenja simulirane radnje trampe, koja je životna i primjenjuje se u trgovini između osoba iz kriminalnog miljea.

Nadalje, radi pojednostavljenja i približavanja simulirane prodaje stručnoj javnosti koja sudjeluje u njenoj provedbi, predmeti prodaje su kroz rad razvrstani s obzirom na rizike koji se nameću nakon njihove prodaje, a također je navedena korelacija između procijenjenih rizika i početka završne akcije, s primjerom iz prakse.

Ovakvim pristupom i pojedinim utvrđenjima, ovaj rad može predstavljati svojevrsnu provokaciju ili inicijaciju u smislu kreiranja novih normativnih rješenja, koja će utjecati na metodiku provođenja posebnih dokaznih radnji i samim tim na kreiranje prakse, koje u ovom času nema. Međutim, usprkos navedenome za zaključiti je da je svakako bilo osnova za zakonsko uvođenje posebne dokazne radnje simulirane prodaje u popis mjera kojima se privremeno ograničavaju ustavna prava građana te da navedena mjera olakšava prikupljanje dokaza u slučajevima kada je isto na uobičajeni način nemoguće ili skopčano s nerazmjernim teškoćama. Pri tome je bitno napomenuti da se u pravilu radi o teškim oblicima kriminaliteta koji predstavljaju veliku društvenu opasnost, pa je za očekivati da će primjena spomenute mjere zaživjeti u praksi.

LITERATURA

Anić, V. i sur. (2003). *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi liber.

Dundović, D. (2011). Posebne dokazne radnje: simulirana prodaja i otkup predmeta te simulirano davanje potkupnine i simulirano primanje potkupnine. *Policija i sigurnost*, 20 (2), 172-183.

Gluščić, S. (2012). Posebne dokazne radnje, *Policija i sigurnost*, 21 (3), 555-573.

Horvatić, B. (2008). Novi hrvatski Zakon o kaznenom postupku, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 15 (2), 489-602.

Kazneni zakon, „Narodne novine“, br. 125/2011.

Konačni prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku, studeni 2013, <http://www.sabor.hr/konacni-prijedlog-zakona-o-izmjenama-i-dopunama-02> (16. veljače 2015).

Pavlović, Š. (2014). *Zakon o kaznenom postupku*. Rijeka: Libertin naklada.

Pravilnik o načinu provođenja posebnih dokaznih radnji, „Narodne novine“, br. 102/2009.

Trechsel, S. (2005). *Human Rights in Criminal Proceedings*. New York: Oxford University Press.

Zakon o kaznenom postupku, „Narodne novine“, br. 110/1997, 27/1998, 58/1999, 112/1999, 58/2002, 143/2002, 62/2003, 178/2004, 115/2006.

Zakon o kaznenom postupku, „Narodne novine“, br. 152/2008, 76/2009, 80/2011, 121/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014.

SPECIAL COLLECTION OF EVIDENCE, SIMULATED SALES: ASSESSMENT OF RISKS IN CHOICE OF SALE OBJECTS AND IMPACT OF SALE OBJECTS ON THE START OF FINAL ACTION

Summary

This article explains a concept of simulated sales as special evidence collection action, legal framework and possibilities for simulated sales, classification of objects prepared for a sale in accordance with possible risks in terms of their availability in the criminal underworld after sales and correlation between choice of objects, start of final action, arrest of suspects and the end of undercover police operation. Also a review of a case file with the final conviction in which simulated sales were conducted is given. Simulated sales are rarely carried out in practice in the Republic of Croatia and therefore the purpose of this article is to initiate new discussions, institute prescribing of new regulations and methodological instructions, especially about a choice of objects, all in an attempt to more often, simpler and better use of this powerful measure in the future when inquiries cannot be conducted in a different way or when they would be possible only with disproportional difficulties.

Key words: *special collection of evidence, simulated sale, object of sale, risk assessment, final action.*

Judit Nagy⁴⁷³

JOINT INVESTIGATION TEAMS (JITS): ADEQUATE ANSWERS FOR CROSS-BORDER ORGANIZED CRIME

Summary

Joint investigation teams (JITs) are fundamental instruments of law enforcement cooperation in the field of EU Freedom, Security and Justice. 15 years have passed since the MLA Convention (2000) and 13 years have passed since the EU Framework Decision (2002) created the legal bases of JITs. Has it become a „popular” tool of investigation? Despite the fact, that JITs have already demonstrated their usefulness in investigating the most serious forms of criminality such as terrorism and drug trafficking, this instrument could be used more effectively. JIT can be considered as a valuable tool in the development of a criminal justice area in the EU. This paper introduces briefly the legal bases of JITs, and by focusing on the advantages of using this instrument tries to demonstrate most of the added values this „option” can offer comparing to traditional/alternative investigation techniques. Criminals never stop in developing newer and better instruments. Can law enforcement authorities afford not to use this tool against it? National experiences and the increasing number of established JITs show that there has been a considerable positive change concerning the attitude of countries towards using JITs.

Keywords: *cross-border organized crime, mutual trust, law enforcement cooperation, joint investigation*

*” We should not be fighting the crime of the 21st century
with the tools of the 19th.”*

(Jack Straw, Home Secretary United Kingdom, 1997.)

1. Introduction

One of the essential needs of every society in every age and in every culture is to live in security and to hold the ones responsible who violate the accepted and desired social norms threatening the peaceful everyday life of others. According to the regulations of the countries’ Basic Law, it is the obligation of the national governments to guarantee the countries’ security and that of its citizens, as well as a secure environment for their freedom and welfare.

Globalization, cyberspace and freedom of movements are major sources of opportunities but also of new threats and challenges for countries and societies to face with.

The security environment challenges, risk factors and threats are continuously changing and appear on several levels: at individual, community, state, sub-regional, regional and also global level. Serious security threats are growing both in scale and sophistication.

Many of today's security challenges are cross-border and cross-sectoral in nature. No single Member State is able to respond to these threats on its own. This is something that worries our citizens and businesses. Four out of five Europeans want more action at EU level against organized crime and terrorism.⁴⁷⁴

⁴⁷³ Assoc. Prof. Judit Nagy, Vice Dean for Research and International Affairs, Faculty of Law Enforcement, National University of Public Service, email: nagy.judit@uni-nke.hu

The effective prevention and investigation of crime, especially violent crime, is understandably a basic and strong desire of the public in every society. The initial “*one crime one spot one detective*” principle has become outdated since crime often involves actors and locations in more states, and the qualitative and quantitative changes of crime call for a wider international professional cooperation between different law enforcement authorities in fighting against cross border crime. As a necessary consequence of this trend investigation processes require more complex and modern as well as more effective innovations and methods in the toolkits of criminalistics, and more flexible and efficient forms (legal and institutional) of international police and judicial cooperation.

Europe has worked out several strategies to speed up, simplify and improve legal assistance in tackling organized crime: by building up personally bound institutions (like Europol), or by creating new European Conventions on mutual assistance emphasizing direct contacts, technical developments and modern methods of investigation (such as controlled deliveries, covert investigations and Joint Investigation Teams.) The role of international law enforcement organizations (Interpol, Europol) has been strengthened significantly and the legal bases and institutional structures of these organizations are constantly adjusted to the needs on demand as a reaction on steadily changing political, social and criminal environment.

It became obvious that cooperation between national law enforcement authorities had to take a significant step ahead, and to step out of the initial framework of “information sharing and conference organizing” by building up a wide operational cooperation network - based on proper coordination and mutual trust of the participants – including the use of new methods of joint operations like the instrument of joint investigation team.

But, how can a new method “win over” the traditional instruments? What kind of added value should it “offer” for countries having diverse and heterogeneous mechanisms and structures of judicial procedures and law enforcement competences with giving up another little more “piece” from their sovereignty?

The aim of this paper is not to show the phenomenon of the JIT in the fullest details – that has already been the subject of some previous papers of mine (Nagy, 2009, 141-160, Nagy, 2010, 105-117, Nagy, 2010, 28-38.) – but to give a brief introduction about the major elements of the existing tools Europe has developed and to highlight upon the added value of JITs in this rich and colorful arena.

2. The phenomenon of organized crime in Europe in the 21st century in nutshell⁴⁷⁵

Serious and organized crime is an increasingly dynamic and complex phenomenon, and remains a significant threat to the safety and prosperity of the whole European Society. In addition to the relatively well-known crime areas, there are crime areas which have only recently emerged as a consequence of social, economical and technical development (such as cybercrime, environmental crime,...etc). The financial crisis serves as a catalyst for new types of frauds and other crimes with a financial aspect.

Globalisation means that developments elsewhere in the world also affect the European Union and may lead to changes in the serious and organized crime activity. For example demographic developments in the African, Middle Eastern and East Asian countries are resulting in large populations of young labourers feeding the migration flows towards the EU thus offering more opportunities to organized crime groups involved in the facilitation of illegal immigration and trafficking in human beings.

Since the EU has a high level of Internet penetration (73%) and advanced internet mediated services, it is very attractive for all forms of cybercrime.

⁴⁷⁴ The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Brussels, 22.11.2010 COM(2010) 673 final

⁴⁷⁵ Based on the facts of Europol SOCTA 2013 Report

2.1. Crime enablers

The major crime enablers are as follows:

- The economic crisis,
- Transportation and logistical hotspots,
- Diaspora communities,
- Corruption and the rule of law,
- Legal business structures (LBs),
- Professional expertise,
- Public attitudes and behaviour,
- Profits vs. risks and ease of entry into markets,
- The internet and e-commerce,
- Legislation and cross-border opportunities,
- Identity theft,
- Document fraud.

2.2. Dynamic crime areas

The most increasing and dynamic crime areas in the European Union are as follows:

- 1) Crimes related to drugs: this is the most dynamic crime area with a highly competitive drugs market, continuously diversifying trafficking routes and with highly innovative organized crime groups. Poly-drug trafficking is now a common modus operandi.
- 2) Counterfeiting: Organized crime groups are increasingly attracted by low risks and high profitability to the illicit trade in sub-standard goods and goods infringing intellectual property rights. Europe has to face with a continuously increasing number of seized counterfeit health and safety products which are mostly distributed via illicit online pharmacies, but sometime they infiltrate into the legitimate supply chain. Counterfeit goods are increasingly produced in EU Member States.
- 3) Crimes against persons: Due to the socio-economic inequalities between the developed and developing world and the persistent demand for cheap labour there is an increasing phenomenon of migration. Besides the traditional routes there are newer and newer routes used by the organized crime groups, and the involvement of legal professionals is an important enabler factor. Irregular migrants arriving in destination countries are more often exposed to labour and sexual exploitation. Trafficking in human beings involves low risk and high profitability. There has been an increase in trafficking in human beings linked to benefit fraud. Due to the economic crisis there is an increased demand on the illegal labour market, which is exploited by organized crime groups.
- 4) Organized property crime: Organized property crime is a significant crime area affecting all Member States with the following character: Elderly people are increasingly targeted. Organized crime groups are very mobile which ensures their widespread impact in the EU.
- 5) Economic crimes: Missing trader intra community (MTIC) fraud and money laundering generates multi-billion Euro losses to EU Member States. Organized crime groups use the traditional methods of money laundering (such as the use of shell companies and accounts in offshore jurisdictions).
- 6) Cybercrime: Cyber attacks are primarily linked to financial fraud offences and Russian-speaking criminals are prominent in this crime area. Due to the high levels of demand for new child abusive material the threat

of online child sexual exploitation is continuously increasing. There is a growing number of card-not-present frauds based on the continued expansion of online credit card payments.

7) Environmental crime: The increasing amounts of waste and the high price of waste disposal seem to be very attractive for organized crime groups. Illicit waste is mostly smuggled to West Africa and China. Besides the waste market the trafficking in endangered species is a niche market attracting highly specialised organized crime groups.

8) Weapon trafficking: The illicit trade in firearms in the EU remains limited in size.

2.3. The characteristics of organized crime groups

There are an estimated 3600 active organized crime groups in the European Union. These criminal groups are increasingly operating on a network-style basis. Cooperation between organized groups offers collective protection and cooperating groups present a stronger front to protect their shared interest and conceal each others' members from the police. Interaction via cooperation presents an additional threat due to its implications for innovation and information sharing across the groups. 70% of the groups are composed of members of multiple nationalities, since there is an increased tendency for groups to cooperate with or incorporate into their membership a greater variety of nationalities. More than 30% of organized crime groups are poly-crime groups, they are flexible and adaptive to any changes and have found and exploited new opportunities during the economic crisis. Organized crime groups are increasingly entrepreneurial in approach and business management. Criminal groups often adopt a shared leadership approach and/or a flexible hierarchy. Criminals capitalise on new opportunities to generate more and more profit, especially when they are able to rely on existing infrastructures, human sources/personnel and contacts.

2.4. The future trends

According to the Europol recommendations based on the findings of SOCTA 2013 the operational response to serious and organized crime in the EU should focus on the following high priority key threats:

- Facilitation of illegal immigration,
- Trafficking in human beings,
- Counterfeit goods with an impact on public health and safety,
- Missing Trader Intra Community (MTIC) fraud,
- Synthetic drugs production and polydrug trafficking in the EU,
- Cybercrime,
- Money laundering.

Besides the above mentioned key threats there are two new emerging threats with rapid evolution meaning that law enforcement should pay more attention on these spheres as well:

- Environmental crime: illicit waste trafficking,
- Energy fraud.

3. Toolbar of the European law enforcement authorities

Too many threats, too many security challenges, too many organized crime groups, too complex criminal structures and networks, too rapidly increasing and developing criminality... We can hear these statements very often.

What about the response? Do we have enough and efficient tools against this phenomenon? Can law enforcement authorities keep up with the high speed of the criminals?

Increased international cross border organized crime has encouraged the states to develop and implement new methods, structures and techniques for cooperation. There is a complex network of many actors, institutions and instruments on the „other side” providing colourful picture: national law enforcement authorities, European agencies, international organisations, private sector, bilateral and multilateral cooperation forms, cooperation forms based on international conventions, joint investigation teams, Swedish Initiative, Prüm Treaty, internal security strategies (national and European), Stockholm Programme, SIS II, national and European legislatio,etc...

We might ask: What kind of coordination could work in such a heterogeneous system? Is there anything overlapping between the competencies of different institutions?

The “engine/driver” of proper operation is the common objective: the global security should be strengthened by stronger and more effective cooperation of different actors of the area of freedom security and justice in the tackle against serious organized crime.

„There is no such thing as ‘zero risk’ but, despite this, the Union must create a safe environment in which people in Europe feel protected.”

(European Internal Security Strategy)

In order to be able to meet this requirement Member States have developed several instruments that can support preventing and combatting international cross border organized crime.

This paper has no intention to list all the instruments that are available in the framework of fight against organized crime. Only a few main tools are introduced briefly in order to give an impression about the strategical approaches.

3.1. European agencies, institutions and bodies:

Europol's (European Police Office, European agency since 1st January 2010 located in Hague), competence covers organized crime, terrorism and other forms of serious crime affecting two or more Member States in such a way as to require a common approach by the Member States owing to the scale, significance and consequences of the offences. Europol supports law enforcement authorities throughout the EU on crime fighting activities in all its mandated areas. *Eurojust* - The European Union's Judicial Cooperation Unit, agency located in Hague - is responsible for coordinating, supporting judicial cooperation between Member States. Training of the officials of law enforcement authorities is an essential aspect of police cooperation. *CEPOL* (European Police College, located in Budapest) was established in 2000 to provide trainings for law enforcement officers in topics having international dimension. *Frontex* (European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union located in Warsaw) is another important actor of this network responsible for coordinating operational cooperation at the external borders of the EU: The *European Judicial Network (EJN)* is a network of national contact points (more than 300 national contact points throughout the 28 Member States) with the purpose of improving judicial cooperation between Member States of the European Union by means of facilitating judicial co-operation, providing legal and practical information to competent local authorities, and providing support with requests for assistance. The Lisbon Treaty has created a new body named *COSI (Council Standing Committee on Internal Security)* with the main objective of facilitating, promoting and strengthening coordination of operational actions between EU member states in the field of internal security. This coordination role concerns for example police and customs cooperation, judicial cooperation in criminal matters relevant to operational cooperation in the field of internal security.

3.2. Practical cooperation: common culture, joint operations, manual on cross border cooperation, clarification of roles:

There is a growing emphasis on the necessity of practical cooperation in the area of freedom, security and justice. The “bottom-up” approach appears in the principle of convergence (Stockholm Programme 2010-2014)) that was introduced by the French Presidency, following the principle of mutual recognition laid down in Tampere (Tampere Programme 1999-2004) and the principle of availability expressed by the Hague Programme (2005-2009). This new principle implies closer practical cooperation between the different European agencies and national operational bodies. EU Member States still have difficulties in communicating and setting up common actions, so this principle may serve as a guideline for the EU. It would apply to all areas which could help bring Member States closer together: bringing together officers, institutions, practices, legal frameworks and equipments. Common training programmes, exchange networks, solidarity mechanism, the pooling of some equipment, simpler cooperation procedures, and of course information exchange are essential way of reaching true and genuine operational cooperation in the framework of the EU.

Member States should recognize the outstanding importance and possibility of the Analytical Work File (AWF), which is a unique instrument of Europol to provide support to investigations carried out in Member States by a circular flow of data (the AWF and the investigations feed each other with new information). AWF acts as the central point allowing national investigations to benefit from information obtained in other jurisdictions.

Police standards are part of the national culture, at least legal culture and should therefore be exempt from the mainstream harmonization trends. It is an experimental fact that national police forces can see affinities regarding police culture only with certain EU partners, and not with all of them. The general opinion about the adoption of foreign standards can be characterized with the following attitude: “Unless the others accept our standards!” (Hobbing, 2008, 251)

The CEPOL launched an initiative for the “harmonized EU curricula” that is an attempt to show the different adopted national approaches and to provide police staffs with a better understanding of foreign systems.

A common culture might be developed by the expansion of common European training courses and setting up European expert networks. National services should share best practices, and the learning of foreign languages should be fully integrated into the continuing training programmes organized for national police services.

Currently the following joint operations can be found within the framework of the EU: • Joint Customs Operations (JCOs), Joint Customs Police Operations (JCPO), The COSPOL⁴⁷⁶ projects, Frontex joint operations,⁴⁷⁷ • In order to avoid overlaps among JCOs, operations run for any of the COSPOL projects and Frontex operations, a coordination mechanism was established to achieve synergy effects, avoid duplication of efforts and waste of resources as well as to avoid infringements caused by uncoordinated overlaps.

The manual on cross border cooperation contains information on the different types of cross-border operations⁴⁷⁸ that are possible between law enforcement authorities of the Member States, based on different legal instruments (Schengen Convention, Prüm Decisions and other). Where possible, reference has been made to existing manuals and websites so as to avoid overlaps and repetition of existing information.

⁴⁷⁶ Comprehensive Operational Strategic Planning for Police

⁴⁷⁷ In 2009 Frontex coordinated a total of 59 Joint Operations composed of 8 (Land), 9 (Sea) 10 (Air) and 32 (Return) operations. These operations represented a total of 5086 “operational days”.

⁴⁷⁸ <http://www.statewatch.org/news/2009/oct/eu-manual-on-cross-border-operations.pdf>

The manual describes the characteristics of the following major cooperation forms:

- Cross-border surveillance,
- Hot pursuit,
- Joint operations (joint patrols, assistance in case of disasters and serious accidents, cooperation in the framework of international football matches, cooperation at major events, protection of public figures, cooperation between special intervention units,
- Joint investigations.

3.3. Criminal substantive and procedure law - concept of approximation/harmonization - compatibility of legal frameworks:

In the interest of closer operational cooperation within the EU, particularly in criminal investigation and the management of the external borders, it would be necessary to simplify certain cooperation procedures, to adopt common procedures and to approximate legal frameworks in Member States.

It is obvious that some degree of harmonization is necessary in order to ensure smooth and successful international criminal cooperation. On one hand Member States should agree on the criminalization of the most serious forms of offences (even if the precise definitions are different in the countries), on the other hand they should agree on the core of protections under procedural law: the inviolability of persons, protection against self-incrimination, right to be informed about the charges and the stage of the procedure, right to proper defence...etc. (even if there are various forms of ensuring these rights in Member States).

The main objective of the harmonization of substantive criminal law is the following: execution of the essentially equal judgment and regulation of uniform acts, like reaching the similarly equal strictness and criminalisation by which the criminal forum shopping could be eliminated and the double criminality could be established.

The main objective of the harmonization of the procedural criminal law is creating similar legal status in different countries for people concerned by the criminal procedure (perpetrator, victim, witness). (Karsai, 2008, 435)

3.4. Analyzing the future scenarios, threat assessments, policy cycles

Europol and other EU agencies regularly make proactive reports, evaluations showing future tendencies of threats, such as SOCTA (Serious Organized Crime Threat Assessment) and the TE-SAT (Terrorism Situation and Trend Report).

In 2010, the EU established a multi-annual policy cycle⁴⁷⁹. Its aim is to ensure that in the fight against serious international and organized crime there is effective cooperation between MSs law enforcement agencies, EU Institutions, EU Agencies and relevant third parties by delivering coherent and robust operational action targeting the most pressing criminal threats the EU has to face with.

The 4 years long full policy cycle started in 2013 and consists of the following four key steps:

1. SOCTA delivers a set of recommendations based on an in-depth analysis of the major crime threats facing the EU. The Council of Justice and Home Affairs Ministers uses these recommendations to define its priorities for the next four years (2013-2017).
2. MASP (Multi-Annual Strategic Action Plans) will be developed from the priorities in order to define the strategic goals for combating each priority threat.
3. EMPACT (European Multidisciplinary Platform against Criminal Threats) projects will set out operational action plans (OAPs) to combat the priority threats.
4. Review and assessment: the effectiveness of the OAPs and their impact on the priority threat will be reviewed by COSI. In 2015, an interim threat assessment (SOCTA) will be prepared by Europol to evaluate, monitor and adjust (if required) the effort in tackling the priority threats.

3.5. Information exchange in law enforcement cooperation⁴⁸⁰

Exchanging information between MSs is an essential tool for law enforcement authorities. International and bilateral arrangements have therefore been supplemented by EU instruments and systems, with in-built safeguards to protect privacy and personal data in line with the Charter of Fundamental Rights.

Law enforcement authorities exchange information for different purposes: for criminal investigation, for preventing crime, for detecting crime (e.g. using criminal intelligence operations) and for ensuring public order and security.

Independently from the fact whether information sharing is organized centrally or whether it happens directly between Member States, within the EU information sharing must be continued and enhanced, with due regard for the European data protection rules. Efficient information sharing requires interoperability of files established by the EU and all equipments used in Member States (both for telecommunications and security equipment and information systems).

Instruments used for cross-border exchanges between MSs.:

- The Swedish Initiative⁴⁸¹ establishes rules, including deadlines for exchange of information and intelligence between MS law enforcement authorities for the purpose of conducting criminal investigations or criminal intelligence operations. It applies the principle of ‘equivalent access’⁴⁸².

⁴⁷⁹ Council Conclusions on the creation and implementation of an EU policy cycle for organised and serious international crime, doc. 15358/10 COSI 69 ENFOPOL 298 CRIMORG 185 ENFOCUSTOM 94.

⁴⁸⁰ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Strengthening law enforcement cooperation in the EU: the European Information Exchange Model (EIXM) Brussels, 7.12.2012 COM(2012) 735 final

⁴⁸¹ Council Framework Decision 2006/960/JHA.

⁴⁸² Information must be provided to requesting Member States under conditions no stricter than that applicable at national level.

- The information must also be exchanged with Europol and Eurojust insofar as the exchange refers to offences within their mandate.
- The Prüm Decision⁴⁸³ provides for automated exchange of DNA profiles, fingerprint (FP) data and vehicle registration data (VRD) for investigating criminal offences (for DNA, FP, VRD), preventing criminal offences (FP, VRD) and maintaining public security (VRD). Comparison of biometric data (DNA, FP) operates on a ‘hit/no-hit’ basis: an automated comparison produces an anonymous ‘hit’ if the DNA or FP data held by the requesting Member State match data held by another Member State. The related personal or case data are only provided in response to a separate follow-up request.
- Europol provides a platform for MSs - through Europol National Units (‘ENUs’) - to exchange criminal intelligence and information. The Europol Information System is a database of information supplied by MSs on cross-border crime within Europol’s mandate, the individuals involved and other related data. Europol uses it for its analyses and MSs can use it for investigations. Analysis work files (AWF) allow Europol to provide operational analyses to support cross-border investigations.
- The Schengen Information System (SIS) - as a compensatory measure for the lifting of internal border controls - contains alerts on persons and objects. It is a large-scale system (over 43 million alerts) accessible on a hit/no-hit basis to frontline officers. Following a hit (i.e. details of a person or object match an alert), supplementary information can be obtained via the SIRENE Bureaux (see below). SIS is replaced by SIS II⁴⁸⁴, which brought improvements such as the possibility to link related alerts (e.g. alert on a person and a vehicle), new categories of alerts, and a facility to store fingerprints, photographs and copies of European Arrest Warrants.
- A European Border Surveillance System (EUROSUR) is being developed for information exchange and operational cooperation between National Coordination Centres and with Frontex to improve situational awareness and reaction capability for preventing irregular migration and cross-border crime at the EU’s external borders.

Channels and communication tools

Three main channels are used for cross-border information exchange, each based on national units in each MS that use a related communication tool:

1. SIRENE⁴⁸⁵ Bureaux can, following a hit on an alert in SIS, obtain supplementary information from the Member State that issued the alert. They operate 24/7 and follow the procedures in the SIRENE Manual. They exchange information using SIS II communication since the end of March 2013.
2. Europol National Units (ENUs) exchange information with Europol. They may also exchange information bilaterally on crime outside Europol’s mandate and without involving Europol. ENUs can exchange information directly or through Europol Liaison Officers, who are part of an ENU but stationed at Europol headquarters. SIENA has been developed by Europol as a secure communication tool for exchanges with Europol and between Member States.

⁴⁸³ Council Decision 2008/615/JHA.

⁴⁸⁴ The SIS II Council Decision (2007/533/JHA) defines categories of alerts to support cooperation between police and judicial authorities in criminal matters. For these, all EU Member States participate in SIS II, while Europol and Eurojust will continue to have access. Management of central parts of SIS II will be transferred to the IT Agency (European Agency for the operational management of large-scale IT systems in the area of freedom, security and justice..

⁴⁸⁵ Supplementary Information Request at the National Entry.

3. Interpol National Central Bureaux, operating 24/7, exchange information with Interpol as well as bilaterally without involving Interpol. National Central Bureaux use the I-24/7 communication tool developed by Interpol.

Other channels:

- Bilateral Liaison Officers: stationed in other Member States and typically used in more complex cases,
- Police and Customs Cooperation Centres: set up by neighbouring Member States to support information exchange and operational cooperation in border areas.

3.6. Multiannual Programmes: Tampere, Hague and Stockholm

The main topics that Tampere Programme (1999-2004) highlighted as follows: a common EU asylum and migration policy, a genuine European area of justice, a Unionwide fight against crime and stronger external action (i.e. outside the EU). The key element of this programme was the principle of mutual recognition which principle still means the cornerstone of judicial cooperation within the European Union.

The multiannual Hague Programme determined the cooperation and set the objectives in the Third Pillar of the EU in the period of 2005-2009 by setting out 10 priorities for the EU with a view to strengthening the area of freedom, security and justice for the five year period.

The objective of the programme was to improve the common capability of the EU and its Member States to guarantee fundamental rights, minimum procedural safeguards and access to justice, to regulate migration flows and to control the external borders of the EU, to fight organized cross-border crime and repress the threat of terrorism, to realize the potential of Europol and Eurojust, to carry further the mutual recognition of judicial decisions and certificates both in civil and in criminal matters, and to eliminate legal and judicial obstacles in litigation in civil and family matters with cross-border implications.

According to the programme the key objective of strengthening justice was the realization of cooperation based on mutual recognition, the principle of availability and mutual trust.

The principle of availability was defined in the programme as a new principle concerning law enforcement authorities in one Member State granting access to the information they hold to authorities in other Member States for the purpose of prevention, detection and investigation of criminal offences.

The Hague Programme expired in December 2009, and was followed by the multiannual Stockholm Programme, which was to define the framework for EU police and customs cooperation, rescue services, criminal and civil law cooperation, asylum, migration and visa policy for the period 2010–2014. The Programme was discussed at the informal ministerial meeting in Stockholm in July 2009 and was adopted in December. On 20 April 2010 the European Commission published its Action Plan implementing the programme based on the new principle of convergence.

4. JIT: the adequate answer

A JIT is an investigation team set up on the basis of an agreement between two or more Member States and/or other parties, for a specific purpose and limited duration - which may be extended by mutual consent - to carry out criminal investigations in one or more of the Member States setting up the team. The composition of the team shall be set out in the agreement. Exchange of information can be immediate. JIT members can be present at house searches, interviews, etc. in all jurisdictions covered, helping to overcome language barriers.

There are two main requirements of setting up a JIT such as:

- a Member State's investigations into criminal offences require difficult and demanding investigations having links with other MSs;
- a number of Member States are conducting investigations into criminal offences in which the circumstances of the case necessitate coordinated, concerted action in the MSs involved.

4.1. Legal evolution of JITs

In order to be able to find the roots of JITs we have to go back in time to Article 29 of the Treaty of Amsterdam⁴⁸⁶ in 1997 which states that the area of freedom, security and justice within the EU must be achieved by preventing and combating crime, organized or otherwise. Article 30 of the treaty states that for the promotion of cooperation through Europol, Europol must be enabled to support and facilitate the operation of joint teams.

The Naples II Convention of 1997 can be mentioned as the very first legal document concerning JIT, though it applied „only” to the cooperation of customs authorities of the member states. Article 24 of the Convention regulated the possibilities and requirements of establishing JITs.

During the Tampere European Council meeting in 1999 the essential importance of JITs were emphasized in the process of creating the Area of Freedom, Security and Justice. The Presidency Conclusions (Conclusion no. 43) following the meeting concretely drew up the necessity of JITs:

„Stepping up co-operation against crime

Maximum benefit should be derived from cooperation between Member States' authorities when investigating cross-border crime in any Member State. The European Council calls for joint investigative teams as foreseen in the Treaty to be set up without delay, as a first step, to combat trafficking in drugs and human beings as well as terrorism. (...)”.

As the next important step, the EU Council of Ministers adopted the Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters on 29 May 2000⁴⁸⁷, with the objective of encouraging and modernizing cooperation between judicial and law enforcement authorities within the EU as well as in Norway and Iceland. Article 13 of this MLA Convention regulated the process of establishment and operation of JITs with full particulars.

Within a few days after the 11 September 2001 attacks the proposal for a draft Framework Decision on JITs was completed. At an extraordinary Council Meeting on Justice, Home Affairs and Civil Protection the Council had to adopt numerous measures including the Framework Decision on JITs.

Seeing the very slow ratification process of the 2000 MLA Convention the Council adopted on 13 June 2002 a Framework Decision on Joint Investigation Teams⁴⁸⁸. This Framework Decision reproduced Articles 13, 15 and 16 of the 2000 MLA Convention (almost word by word) providing a very detailed legal framework for Member States to establish and operate JITs⁴⁸⁹.

⁴⁸⁶ Treaty of Amsterdam Amending the Treaty of European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Related Acts. (1997). Official Journal C340, 10 November 1997.

⁴⁸⁷ Convention established by the Council in accordance with Article 34 of the Treaty on European Union, on Mutual Assistance in Criminal Matters between the Member States of the European Union. (2000). Official Journal of the European Communities, C 197/1 of 12.7.2000.

⁴⁸⁸ Council Framework Decision of 13 June 2002 on Joint Investigation Teams. (2002). Official Journal of the European Communities, L 162/1 of 20.6.2002 (which the Member States were to implement by 1 January 2003)

⁴⁸⁹ The Framework Decision has been implemented in different ways in the Member States. Some countries have adopted specific laws on JITs or, as another method, they have inserted JIT provisions in their respective codes of criminal procedure, others have simply referred to the direct applicability of the 2000 MLA Convention in their legal order.

In the Council Act of 28 November 2002 drawing up a Protocol amending the Convention on the establishment of a European Police Office (Europol Convention) and the Protocol on the privileges and immunities of Europol, the members of its organs, the deputy directors and the employees of Europol, it was stated that Europol officials can take part in the operation of JITs.

The Council adopted a Recommendation on 8 May 2003 on a model agreement for setting up a JIT⁴⁹⁰ and later in 2010⁴⁹¹ a modernized one based on the experiences of Member States.

After the Madrid terrorist attack in March 2004, the European Council in its official statement on 25 March 2004 hurried the Member States to bring all the necessary measures in order to be able to implement completely the Framework Decision till June 2004, and so that the representatives of Europol and Eurojust should be involved as much as possible in the work of JITs.

The Hague Programme in November 2004 called the Member States to appoint national JIT experts, and also stressed the importance of JITs and the fact that Member States should be encouraged to use this tool in fighting cross-border organized crimes and other serious crimes and terrorism with the support of Europol and Eurojust.

In April 2005 the Luxemburg Presidency initiated building up a JIT expert network and appointing a contact person in every Member States. In July all the requirements were drawn up towards the national experts and the expert network.

The Stockholm Programme emphasized the great importance of using JIT in the international cooperation and contains instructions and tasks in connection with JITs in its 4th Chapter under the title „A Europe that protects” as the followings: „...*The prime objective of EU law enforcement cooperation is to combat forms of crime that are typically cross-border in their dimension. Europol should become a hub for information exchange between the law enforcement authorities of the Member States, a service provider and a platform for networks in the field of police and customs cooperation. Europol and Eurojust should be systematically involved in major cross-border operations and informed when joint investigative teams are set up....*”.

Of course there are many other EU and non-EU legal bases in the „legal evolution” process of JITs – apart from bilateral agreements – that can directly or indirectly be used in setting up a JIT, which are not mentioned and discussed in this paper.

4.2. Advantages of using the instrument of JIT

Criminal cooperation reached that phase in Europe when building mutuality into the existing structure of cooperation means difficult task. Mutuality is very important, partly because it increases the effectiveness (instead of the simple “buying and selling” of information, cooperation is based on the division of information and responsibility) and partly because European databases have been created (such as EURODAC). At last but not least mutuality contributes to a more effective utilization of sources and possibilities.

JITs are among the deepest manifested forms of this mutuality.

The general benefits of a JIT compared to traditional forms of international law enforcement and judicial cooperation, such as “mirror” or “parallel” investigations and letters of request, are as follows:

⁴⁹⁰ Council Recommendation of 8 May 2003 on a Model Agreement for Setting up a Joint Investigation Team. (2003). Official Journal of the European Union, C121/1 of 23.5.2003.

⁴⁹¹ Council Resolution of 26 February 2010 on a Model Agreement for setting up a Joint Investigation Team (JIT) (2010/C 70/01) 19.3.2010 Official Journal of the European Union C 70/1

- An extensive cross-border approach to organized crime, in which a criminal organisation is tackled in its entirety;
- A common ‘active’ approach, in consultation with authorities in other countries;
- Investigations are faster than usual, planning of goals and timing;
- Information can be shared directly between the members of the JIT without official/formal requests, therefore all members of the JIT have the same newest “actual” information;
- Although the activity of a JIT produces the results for the judiciary (prosecution and litigation) procedures, its success is based mostly on the level and quality of police cooperation. This brings new “colours” into the traditional police working methods, since besides the real investigative work some other additional activities should be done as well, such as arranging accommodation for foreign police officers, conducting working meetings in foreign language (using the official language of the JIT), explaining the rule of law and procedural rules of the hosting country to the seconded members in foreign language...etc. These things would seem to be very challenging for police staff at the beginning but become very profitable after all;
- Building up a cross-border network for the future;
- Working in an international team, on both police and judicial levels, teaching magistrates to change their focus. Working together on common priorities;
- The appointed team leader - who is responsible for the coordination - means guarantee for minimizing the risk of duplication in the procedure, since she/he has overall knowledge about all the different investigative actions taken in the participating states;
- A coordinated approach, in contrast to a standard Letter of Request or a parallel investigation;
- In an early stage of investigations there is a chance to divide the work between the countries and to avoid useless double investigations;
- A JIT provides the best platform to determine the optimal investigation and prosecution strategies;
- Ability for members to be present at interviews, house searches, etc. in all jurisdictions covered (helping to overcome language barriers as well);
- Since the seconded members of the JIT can be present at collecting evidence as well, this means extra guarantee for meeting all the requirements established by principal international (human rights) standards during gathering information and evidence;
- In that case if it is necessary to request mutual legal assistance from a third country (which does not participate in the JIT) Eurojust - as a participant of the JIT – can facilitate this procedure;
- Ability to build up mutual trust between practitioners from different jurisdictions working together and deciding on prosecution and investigative strategies;
- Ability of coordinating efforts on the spot and informal exchange of specialized knowledge;
- By the involvement of Europol and Eurojust there is great possibility to get direct professional support and assistance (it means technical and professional background for participating countries);
- All of the participating countries have the chance to improve the human factor (sharing experiences, improving language capabilities, European approach) in the fields of combating crime. Better efficiency of manpower;
- Resources are guaranteed;

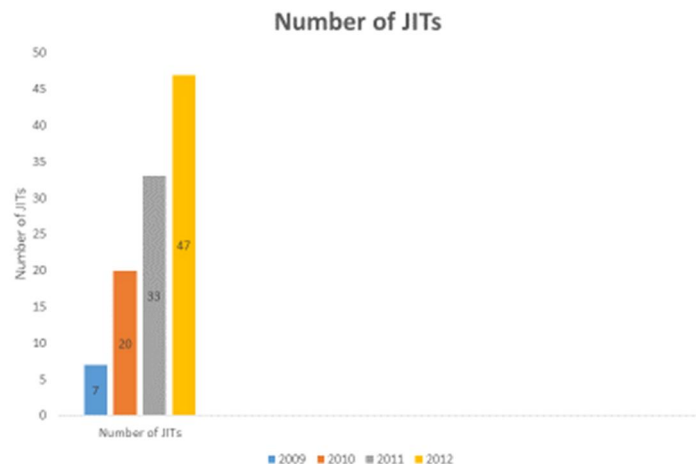
- Participation in a JIT improves and raises awareness of the management and delivery of international investigations;
- All participating countries have their own special professional networks and know-how that can be used/exploited during the activities of the JIT;
- A JIT can be a basis to build up a cross border professional investigational network (including experts, institutions, authorities... etc.) in the future;
- Reducing costs and damages by better coordination. Financing is more readily available. Participating countries have the possibility to apply for available EU, Eurojust or Europol funding.
- Earlier, coordinated and more efficient pressure on the offenders and maybe faster convictions. By using a JIT there is a chance to deal with criminals, criminal groups in a more concentrated, coordinated and more powerful (sometimes even more unexpected) way like a raid (which can have a stronger retentive effect). The process of carrying the investigation out can be faster, cases can be elaborated and closed faster: there is a better chance to reach judgments at an earlier stage;
- As an indirect effect the participating law enforcement authorities – after a successful investigation - can receive better social welcome (good PR!) which can lead to mutual trust with the other actors of the society.

4.3. The practice

On creating the legal framework of JIT it was believed that the existing traditional methods of international police and judicial cooperation were not sufficient enough to deal with serious cross-border crime and that a team of investigators and members of judicial authorities (prosecutors and judges) from two or more Member States working together with a clear legal authority and certainty about the rights, duties and obligations of all members, would highly improve the effectiveness of such investigations and prosecutions. At the same time, a team effort would constitute an efficient use of resources by combining efforts from several Member States in cases with a cross-border dimension.

In any field of life (in the sector of business or public administration as well) if a problem arises it is faster and more effective to find the proper answer by sitting together and having a live discussion (brainstorming) with “pros and contras” than sending opinions and remarks to each other via emails. Collecting different experts from different fields asking them to meet in person always brings better results than solving the problem alone or parallel “far” from each other. A problem is analyzed and evaluated in its entire and complex nature and not in small pieces from different aspects.

JITs have increasingly become recognised among practitioners as a valid and useful instrument to counteract cross-border criminality. The increasing use of JITs by Member States is evident, and the figures published in the Eurojust Annual Reports illustrate this positive trend:

There are many platforms and tools that can support Member States in establishing JITs.

The activities of the JITs Experts Network performed at national level through the National Experts have outstanding role. Eurojust and Europol can support the setting up and running of JITs in different ways: Eurojust has its tools of coordination meetings and JIT funding to offer and can provide expert advice on the conclusion of JIT agreements and related legal questions, while Europol’s Information System and analysis may be of added value.

The JITs Network Secretariat has been operational since January 2011 at Eurojust and promotes the activities of the JITs Experts Network and supports the work of the National Experts.

The JITs Manual includes information on the legal requirements for setting up a JIT and provides advice on practical issues. The JITs Manual is a living document and will be frequently updated on the basis of practical casework experience.

The Council recommendation on a model agreement for the setting up of JITs supports the national authorities when concluding JIT agreements by listing the relevant legal requirements and practical points to be considered. It also contains helpful remarks based on previous practical experience.

JIT Funding project is also available to facilitate the use of JITs. Eurojust received a grant from the European Commission under the “Prevention of and Fight against Crime Programme” to provide financial and logistical support to JITs.

4.4. JIT VETO

Codenamed by ‘Operation VETO’ a JIT ran between July 2011 and January 2013. It was led by Europol, Germany, Finland, Hungary, Austria and Slovenia, it was also supported by Eurojust, Interpol and investigators from eight other European countries - an extensive network of match-fixers involving football match officials, club officials, players and career criminals from more than 15 countries was identified.

The success from statistical point of view:

- A major investigation involving Europol and police teams from 13 European countries uncovered an extensive criminal network involved in widespread football match-fixing.
- A total of 425 match officials, club officials, players, and serious criminals, from more than 15 countries, are suspected of being involved in attempts to fix more than 380 professional football matches.

- The activities formed part of a sophisticated organized crime operation, which generated over €8 million in betting profits and involved over €2 million in corrupt payments to those involved in the matches.
- The investigation coordinated multiple police enquiries across Europe and was facilitated by intelligence reports from Europol, based on the analysis of 13,000 emails and other material, which identified links between matches and suspects and uncovered the nature of the organized crime network behind the illegal activities.
- The investigation has since led to several prosecutions in the countries involved, including Germany where 14 persons have already been convicted and sentenced to a total of 39 years in prison.
- In Hungary alone, 45 suspects have been formally charged and indictments have been referred to the competent courts. Hungarian criminal proceedings cover 32 football matches.

5. Conclusions

It is obvious, that law enforcement cannot fight serious and organized crime alone. Combating and preventing crime is a complex task, common responsibility shared with both the public and private sectors in reducing a lack of general awareness on the part of the general public and, in some cases, even law enforcement and the judiciary with regard to specific types of crime.

Organized crime groups are very quick to identify new criminal opportunities and take advantage of the weakness of the system.

In international law enforcement cooperation the monopolistic position of bilateral cooperation forms were always and are still obvious (cross-border surveillance, hot pursuit, joint patrol control...etc,) the “practice” of which has been put to another dimension by the appearance of the JIT as the first operational multilateral extraterritorial investigative cooperative instrument. (Klip, 2009, 398) However this bilateral attitude remained in the history of establishing JITs for a long time as well (at the beginning only 2 Member States cooperated in the framework of a JIT), and was very difficult to step out of this “framework” to a multilateral dimension.

In 2009 I gave a presentation at an international conference and started my speech with the following 3 “key features” characterizing the phenomenon of JITs from the Hungarian perspective: brand new, different from others, unfamiliar for the Hungarian investigation culture (foreign body) and not applied yet. That time Hungary did not have any experience in establishing JITs, because she had never been involved in any cooperation like this before. There was a kind of reluctant attitude against this “new” instrument which seemed to be so much different from the traditional tools we had been using before.

Now, after 6 years the situation is different: this instrument is not unfamiliar any more, Hungarian authorities have experiences, success and ongoing JITs right now.

JITs can have added value and may open a newer dimension in combatting cross-border organized crime.

But we should not forget about the this fact: using a JIT is a tool and not an objective, we should not overestimate the role of JITs. We should not be impatient and expect an immediate and overwhelming success when using a JIT comparing to the traditional tools: there was and will still be difficulties concerning JITs in some cases.

The legal framework is given (here we should emphasize the importance of proper national implementations of the international legal instruments in order to have a compatible structure), the supporting network is

available (Eurojust, Secretariat, Europol, Funding Project, manual, model agreement...), best practices, experiences are existing.

What else do law enforcement authorities need to become an active, effective and successful partner in a JIT?

Trust, courage and open attitude.

REFERENCE LIST

André Klip: European Criminal Law. An Integrative Approach. Intersentia 2009. p. 398.

Convention established by the Council in accordance with Article 34 of the Treaty on European Union, on Mutual Assistance in Criminal Matters between the Member States of the European Union. (2000). Official Journal of the European Communities, C 197/1 of 12.7.2000. Retrieved December 2, 2009, from http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2000/c_197/c_19720000712en00010023.pdf

Council Meeting on Justice, Home Affairs and Civil Protection, 20 September 2001. (2001). Extraordinary Council Meeting, Justice, Home Affairs, and Civil Protection, 12019/01, Press 327, 4.

Council Recommendation of 8 May 2003 on a Model Agreement for Setting up a Joint Investigation Team. (2003). Official Journal of the European Union, C121/1 of 23.5.2003. Retrieved December 2, 2009, from <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2003:121:0001:0001:EN:PDF>

Council Framework Decision of 13 June 2002 on Joint Investigation Teams. (2002). Official Journal of the European Communities, L 162/1 of 20.6.2002. Retrieved December 2, 2009, from http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2002/l_162/l_16220020620en00010003.pdf

Joint Investigation Teams Manual, 23 September 2009. (2009). Brussels: The Council of the European Union, 13598/09, 2-13.

The Stockholm Programme - An open and secure Europe serving the citizen. (2009). Council of the European Union, 16 October 2009. DRAFT 14449/09 JAI 679. Retrieved December 2, 2009, from <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/13/37/88/a22dead3.pdf>

Treaty of Amsterdam Amending the Treaty of European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Related Acts. (1997). Official Journal C340, 10 November 1997. Retrieved December 2, 2009, from <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html> Hegyaljai Mátyás: A változások és a Belbiztonsági Stratégia <http://www.pecshor.hu/periodika/XIII/hegyaljai.pdf>

Karsai Krisztina: Jogharmonizáció in: Az Európai Büntetőjog Kézikönyve Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Budapest 2008. p. 435

Nagy Judit: The present and future of the police and judicial cooperation in the European Union: A Pécsi Tudományegyetem Jogi Kara által Tremmel Flórián tiszteletére kiadott Emlékkötet. 2011.

Nagy Judit: About joint investigation teams in a nutshell: Current issues of business and law Research Papers 2009. 4. kötet, International School of Law and Business Vilnius 2009. pages 141-160.

Nagy Judit: Questions and answers about the Joint Investigation Teams: Administrativa un Kriminala Justicija 3/2010. Nr. 3 (52) pages 28-38.

Peter Hobbing: Uniforms without Uniformity: A Critical Look at European Standard sin Policing in: Security versus Justice? Police and Judicial Cooperation in the European Union (Edited by Elspeth Guild and Florian Geyer) Ashgate England 2008.

Nikola Protrka⁴⁹²Kristijan Gruber⁴⁹³Danko Salopek⁴⁹⁴

SUVREMENI NAČINI PRIJAVLJIVANJA ISKORIŠTAVANJA ILI ZLOSTAVLJANJA DJECE PUTEM INTERNETA

Sažetak

Tehnološki razvoj ima snažan utjecaj na čovjeka i njegov život. Suvremene tehnologije utječu na čovjekovu svakodnevnicu na svim razinama života pa tako utječu i na socijalizaciju i komunikaciju stvarajući nove navike i nove društvene standarde. Bez suvremenih tehnologija koje je čovjek sam razvio danas se gotovo i ne može. Djeca i mladi rastu u društvu različitih tehnoloških mogućnosti koja imaju svoje pozitivne, ali i negativne strane. Svakodnevno smo svjedoci sve većeg nasilja nad djecom bilo da se ono događa u školama, parkovima, igralištima ili na internetu. Pitanje koje se postavlja je da li se to može spriječiti ili smanjiti korištenjem sveprisutnog interneta i aplikacija kao što je "Red button" koje su razvijene i posebno prilagođene djeci i omogućuju prijavljivanje sadržaja na internetu za koji se sumnja da je nezakonit i odnosi se na različite oblike iskorištavanja ili zlostavljanja djece. Upravo je to tema ovog rada u kojoj ćemo govoriti o internetu kao mjestu bez nadzora, virtualnom prostoru gdje se kaznena djela događaju, a i mjestu koje uz pomoć svojih alata upravo to omogućuje, te kako djeca dolaze do neželjenog sadržaja i kako opasnosti same dolaze do djece.

Ključne riječi: internet, aplikacija, red button, zlostavljanje djece, cyberbulling.

1. UVOD

Računalna tehnologija posljednjih je godina izrazito napredovala, s jedne strane olakšala je život ljudi u brojnim segmentima, dok smo istovremeno s druge strane postali mnogo izloženiji različitim opasnostima koje vrebaju na internetu. Primjena novih tehnologija otvorila je nove vidike, ali i nove opasnosti. Postaje očito da smo sve češće žrtve novih vrsta kaznenih djela, kako odrasli tako i djeca. Internet⁴⁹⁵ spada u digitalne medije kao i računala. Internet vidimo kao skup međusobno povezanih mreža između više računala. Danas u svijetu internet koristi preko tri milijarde korisnika (3,035,749,340)⁴⁹⁶, što najbolje govori o njegovoj raširenosti po cijelome svijetu. Upravo ta raširenost koja ima svoje pozitivne strane često dovodi i do negativnih posljedica.

Internet je razmjerno novi medij za koji se može reći kako je izniman po tehničkim mogućnostima, prednostima, karakteristikama i globalnom napretku. Za internet mnogi kažu kako je najveća enciklopedija

⁴⁹² Nikola Protrka, predavač na Visokoj policijskoj školi, MUP RH, e-mail: nprotrka@fkz.hr

⁴⁹³ Kristijan Gruber, policijski službenik, MUP RH, e-mail: kgruber@mup.hr

⁴⁹⁴ Danko Salopek, policijski službenik, MUP RH, e-mail: dasalopek@mup.hr

⁴⁹⁵ Internet je javno dostupna globalna paketna podatkovna mreža koja zajedno povezuje računala i računalne mreže korištenjem istoimenog protokola (internetski protokol = IP). To je "mreža svih mreža" koja se sastoji od milijuna kućnih, akademskih, poslovnih i vladinih mreža koje međusobno razmjenjuju informacije i usluge kao što su elektronička pošta, chat i prijenos datoteka te povezane stranice i dokumente World Wide Weba.

⁴⁹⁶ Izvor: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> procjena s danom 30. lipnja 2014. (pristup: 1. 2. 2015.).

u povijesti čovječanstva koja se u osnovi sastoji od dvije strane. Jedna je strana koja "traži" podatak, a druga strana ona koja "daje" podatak, a najpoznatiji i najrašireniji „pomoćnici“ u navedenom su servisi kao www usluga, e-mail te društveno socijalne mreže. Kako navodi Ružić, najbrži dolazak do informacija po cijelome svijetu je upravo putem interneta, ali se postavlja pitanje tko provjerava te informacije? Danas svatko može otvoriti svoju internet stranicu i objaviti što hoće. To najbolje potvrđuje nedavni skandal u vezi s Wikipedijom⁴⁹⁷, gdje se dvadeset četverogodišnji student Ryan Jordan predstavljao kao poznati profesor teologije.

Živimo u demokratskom svijetu pa je na internetu moguće napisati i objaviti baš sve što želimo, bez obzira na posljedice, a koje mogu biti s teškim posljedicama. Internet je zahvaljujući komercijalizaciji tržišta, postao medij bez ikakvih obzira. Da bi se što više zaradilo, korisnicima se nude različite vrste usluga pa i one koje su zabranjene zakonom. Tako možemo govoriti i o porastu kaznenih djela "zahvaljujući" internetu. Na primjer, preko interneta bez problema možete kupiti ne samo odjeću i obuću, nego i oružje, i to neovisno o tome koliko godina imate, čak vam takvu ponudu mogu dostaviti na e-mail u obliku reklame. Među ostalim internet je prepun pornografskih sadržaja, pedofilije, trgovine ljudima, netočnih senzacionalističkih informacija i sličnog sadržaja. (Ružić, N., 2007., Nasilne scene na internetu, str. 105.)

2. DOBRE I LOŠE STRANE KORIŠTENJA INTERNETA

Internet je danas osnovni izvor informacija, no jedan od najvećih problema interneta je ipak sigurnost korištenja, a zbog svoje raširenosti najveći izvor potencijalno opasnih softvera. Najveći dio zlonamjernih softvera dolazi s stranica na kojima se nalaze ilegalni programi stranice s pornografijom, također jedna od prijatni su i PTP⁴⁹⁸ (peer to peer) programi i popularni programi za komunikaciju kao što je skype. Korisnik može doći u kontakt sa zlonamjernim programima pokretanjem zaražene datoteke preuzete s interneta, a druga mogućnost je direktno posjećivanje zlonamjernih internetskih stranica.

Prednosti i nedostaci interneta⁴⁹⁹

1. Jednostavnost korištenja i povezivanja. Iako obuhvaća gotovo sva računala povezivanje je za korisnika neprimjetno, a od uporabe internetskih usluga dijeli nas pokretanje web preglednika.
2. Pristup informacijama. Gotovo da više nema granica u dostupnosti i brzini informacija. Vrlo je jednostavno pronaći sadržaj i saznati gotovo sve što nas zanima.
3. Jednostavna komunikacija. Na vrlo jednostavan način moguće je razmjenjivati slike, videozapise, audiozapise i sl.
4. Pristup obrazovnim sadržajima. Internet najčešće uspoređujemo s velikom knjižnicom. Znanje postaje dostupno svima, lako je pronaći sve moguće sadržaje.

⁴⁹⁷ Wikipedija je višejezična, na webu zasnovana enciklopedija slobodnog sadržaja. Ona postoji kao wiki, što podrazumijeva da se piše u suradnji s brojnim volonterima, te većinu članaka može mijenjati svatko s pristupom internetu i odgovarajućim web preglednikom. Projekt je započet 15. siječnja 2001. kao dodatak stručno pisanoj (i do sada ugasloj) Nupediji. Wikipedijom danas rukovodi neprofitna organizacija zaklada Wikimedija. Ona ima više od 13 milijuna članaka na mnogo jezika (uključujući 3 milijuna članaka na engleskom jeziku, te više od 100 tisuća na hrvatskom jeziku). Od početka joj raste popularnost, djelujući pozitivno na stvaranje drugih projekata od općeg interesa. Od urednika se traži da održavaju određenu razinu "neutralnosti" pri sažimanju istaknutih motrišta, bez određivanja objektivnosti istine.

⁴⁹⁸ PTP - koncept umrežavanja računala bez poslužitelja, gdje je svako računalo inteligentna radna stanica, koja pronalazi druga računala i komunicira s njima izravno, bez potrebe autorizacije na nekom centralnom poslužitelju.

⁴⁹⁹ Prednosti i nedostaci interneta <https://sites.google.com/site/sigurnostizastitanainternetu/prednosti-i-nedostaci-interneta> (pristup 11. 2. 2015.).

5. Pristup zabavnim sadržajima. Jednako kao i obrazovne tako i zabavne sadržaje možeš pronaći na vrlo jednostavan način i sve ti je dostupno za nekoliko sekundi. Možeš odigrati mnoštvo online igrice, pregledati filmove i poslušati glazbu, samo pripazi na autorska prava.
6. Mogućnost izrade vlastitog sadržaja. Osim izrade web stranica možeš pisati vlastiti dnevnik, dijeliti svoje datoteke (filmove, glazbu...) s internetskom zajednicom.

Glavni nedostaci interneta

1. Sadržaj može stvarati bilo koja osoba spojena na internet, teško je razlikovati istiniti sadržaj od lažnoga.
2. U komunikaciji interneta nikad nisi sam, na danas popularnom chatu najlakše se predstaviti kao netko drugi.
3. Uz mnoštvo pozitivnih, obrazovnih i zabavnih sadržaja postoji i neželjeni sadržaj, pornografija, cyber bulling i sl.
4. Internet je prostor mnogih zlonamjernih programa poput virusa, crva, spamova, trojanskih konja i sl.

Sigurnosni problemi i ne bi bili toliko veliki kada bi korištenje interneta bilo pravno normirano. Upravo ta pravna ne uređenost stvara ogroman prostor za razvoj kibernetičkog kriminala, a među njime razvoj cyber pornografije i cyber nasilja. Problem je upravo u dostupnosti sadržaja, sadržaji proizvedeni u jednom dijelu svijeta postaju dostupni velikom broju korisnika u mnogim drugim dijelovima svijeta. S druge strane jurisdikcija jedne države prestaje na njezinim granicama što počiniteljima ide u korist. Učinkovito suzbijanje kaznenih djela na internetu, a samim time dječje pornografije kao pojavnog oblika transnacionalnog kriminala potrebno je osigurati međunarodno pravnu suradnju na svim razinama i u svim fazama kaznenoga progona. Ta je suradnja, često otežana i spora. Jedan od tih razloga jest neusklađenost propisa, koji se odnose na kazneni progon i progon počinitelja. Drugi problema u vezi s istraživanjem kaznenih djela dječje online pornografije jest utvrđivanje mjesta počinjenja kaznenog djela.

2.1. RELEVANTNA KAZNENA DJELA I INTERNET

U većini slučajeva djeca zbog svoje dobi, iskrenosti i naivnosti nisu niti svjesna rizika od komunikacije s nepoznatim osobama, a ovo opet iz razloga što se ta komunikacija ne odvija neposredno već putem suvremenih tehnologija, najčešće interneta koji često služi kao sredstvo, odnosno alat za počinjenje kaznenih djela na štetu djece. Najčešća su kaznena djela dječje pornografije. Računalni sustav ili neki drugi medij za pohranu podataka prikladan je za širenje dječje pornografije pa tu činjenicu treba promatrati kroz Konvenciju o kibernetičkom kriminalu (NN, MU 9/02.). U članku 9. st. 1. Konvencija propisuje da će svaka stranka usvojiti zakonske i druge mjere potrebne kako bi se unutarnjim zakonodavstvom kaznenopravno sankcionirao namjerni neovlašteni čin: a) proizvodnje dječje pornografije za svrhu njene distribucije putem računalnih sustava; b) nuđenja ili činjenja dostupnim dječje pornografije putem računalnog sustava; c) distribuiranja ili prenošenja dječje pornografije putem računalnog sustava; d) pribavljanja dječje pornografije u računalnom sustavu ili na mediju za pohranu računalnih podataka (Pavlović, Š., 2012., Kazneni zakon. Rijeka: Libertin naklada, Biblioteka pravo i zakoni, str. 340.).

Kazneni zakon koji se u Republici Hrvatskoj primjenjuje od 1. siječnja 2013. g. u glavi XVII. pod nazivom Kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta normira kaznena djela na štetu djece koja su usklađena s Konvencijom o kibernetičkom kriminalu, ali i Konvencijom Vijeća Europe o zaštiti djece protiv seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja.⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ Konvenciju je usvojio Odbor ministara 12. srpnja 2007. g. na sastanku zamjenika ministara.

Odredbom čl. 161. Kaznenog zakona normirano je kazneno djelo *mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba* koje je usklađeno s čl. 23. Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece protiv spolnog iskorištavanja i spolnog zlostavljanja. Svrha i cilj ovog kaznenog djela je zaštita djece mlađe od 15 godina od spolne zlorabe odraslih osoba koje su upoznali putem interneta odnosno informacijsko-komunikacijskih tehnologija time da je za ostvarenje ovog djela bitno da ta odrasla osoba-počinitelj poduzima konkretne mjere (nagovaranje, vrbovanje, mamljenje, slanje poklona i sl.) da do susreta dođe. Ovakvo postupanje poznato još po nazivu grooming.⁵⁰¹

Nadalje, člankom 163. Kaznenog zakona propisano je kazneno djelo *iskorištavanje djece za pornografiju*. Dakle, u važećem tekstu zakona zakonodavac pornografiju inkriminira u dva članka te razdvaja iskorištavanje djece za pornografiju od upoznavanja djece s pornografijom. I ovaj članak rađen je po uzoru na Konvenciju Vijeća Europe o zaštiti djece protiv spolnog iskorištavanja i spolnog zlostavljanja, i to po uzoru na čl. 20. Konvencije. Novost koja je uvedena u naš pravni sustav je upravo inkriminiranje svjesnog postupanja putem informacijsko komunikacijskih tehnologija bilo kakvim materijalnim pornografskog sadržaja. Kazneno djelo je ostvareno već u trenutku kada osoba samo privremeno pristupa internetu i gleda pornografske sadržaje. U skladu sa stavkom 6. čl. 163. KZ-a inkriminacija dječje pornografije obuhvaća:

- a) materijal koji vizualno ili na drugi način prikazuje pravo dijete ili realno prikazano nepostojeće dijete ili osobu koja izgleda kao dijete u pravom ili simuliranom smislu
- b) materijal koji prikazuje spolne organe djece u spolne svrhe.

Istim stavkom propisano je da se materijali koji imaju umjetnički, medicinski, znanstveni, informativni ili sličan sadržaj ne smatraju se pornografijom u smislu ovog članka. Ova zakonska norma svakako je dvojbeno po pitanju primjene na konkretan pravni slučaj. Nitko ma bilo o kojoj djelatnosti je riječ i koja joj je svrha ne može se pozvati na slobodu umjetničkog stvaranja ili slobodu izražavanja ako je očito da je materijal pornografskog karaktera (Pavlović, 2012, 341).

Novim kaznenim zakonom predviđeno je i kažnjavanje za navođenje djeteta na sudjelovanje u pornografskoj predstavi te osobe koja gleda takvu predstavu uživo ili putem komunikacijskih sredstava znajući da u njoj sudjeluje dijete.⁵⁰² Isključeno je kažnjavanje djece za posjedovanje pornografskog materijala koji su oni sami uz pristanak svakog od njih snimili i koji posjeduju za vlastitu uporabu.

2.2 CYBER PORNOGRAFIJA I CYBER NASILJE

Derenčinović u svom radu Dječja pornografija na internetu navodi da različiti oblici seksualnog iskorištavanja djece i maloljetnih osoba (trgovina djece, dječja prostitucija, seksualno zlostavljanje) sve je više prisutna primjenom informatičke tehnologije. Upravo je razvoj tehnologije i sustava komunikacije omogućio širenje ideja, maštarija, savjeta te različitih materijala između osoba iz različitih dijelova svijeta što svakako dovodi do opasnosti i mogućnosti širenja negativnih sadržaja (Derenčinović, 2003, 3).

S druge strane, rizik od otkrivanja te kaznenog progona i javne osude daleko je manji no kada je za izradu pornografskog materijala korištena manje sofisticirana tehnologija i kada su načini pribavljanja tog materijala bili ograničeni na fizičku distribuciju. Korisnik takvih sadržaja sada više nema potrebe izlagati se opasnosti od otkrivanja u određenoj sredini, jer mu je željeni sadržaj brzo i lako dostupan, a sve što mu je potrebno za ostvarenje cilja je osobno računalo.

⁵⁰¹ Grooming se odnosi na namjerne radnje pridobivanja dječje pažnje sa svrhom razvijanja emocionalne veze s djetetom kao pripremom za pokušaj seksualnog zlostavljanja. Za ostvarivanje čvrste veze s djetetom i djetetovom obitelji, zlostavljači obično pokušavaju sljedeće: daju poklone ili novac djetetu bez vidljivog razloga; potiču razgovor o seksualnim temama ili čak pokazuju djetetu pornografske sadržaje.

⁵⁰² Čl.164. i čl. 165. Kaznenog zakona.

Osim world wide weba (www), izvori dječje pornografije na internetu su tzv. diskusijske grupe (chat grupe), te različiti forumi i tzv. chatovi u kojima se razmjenjuju podaci, informacije te sadržaji dječje pornografije između zainteresiranih i registriranih korisnika. Premda se s potpunom sigurnošću ne može ustanoviti točan broj izvora dječje pornografije na internetu, nesporno je da svakodnevno raste. Pretpostavlja se da u ovom trenutku u svijetu postoji oko 100.000 internet stranica na kojima se nalaze vizualni sadržaji koji prikazuju seksualno zlostavljanje djece.⁵⁰³ Tom širenju pridonose brojni čimbenici, od kojih treba izdvojiti anonimnost korisnika te razvoj i razmjernu dostupnost različitih multimedijalnih tehnika kojom i osobe bez posebnog znanja mogu izraditi i distribuirati nezakonite sadržaje.

Neželjene prijedloge ili zahtjeve seksualne prirode danas prima jedno od petero djece koja koristi internet, a najčešće se radi o zahtjevima za slanjem fotografija ili videosnimaka golog djeteta, a povećan je broj i prijedloga usmjerenih na neposredni kontakt odnosno susret. Djevojčice su pet puta češće žrtve od dječaka. Većinom su zlostavljači muškarci, i to djeci poznate osobe. Odrasli počinitelji upoznaju djecu na različite načine: pronalaženjem njihovih podataka u korisničkim profilima, prijedlozima da ih dodaju na listu prijatelja, nagovaranjem i potkupljivanjem.⁵⁰⁴

Nasilje na internetu, u svijetu poznato kao cyber bullying obuhvaća situacije kad je dijete ili tinejdžer izloženo napadu drugog djeteta, tinejdžera ili grupe djece, putem interneta. Može uključivati slanje okrutnih, zlobnih, katkad i prijetećih poruka, kao i kreiranje internetskih stranica koje sadrže priče, crteže, slike i šale na račun vršnjaka.

Koliko je cyber pornografija i cyber nasilje prisutno na području RH potvrđeno je podacima prikupljenim i objavljenim za potrebe preventivne akcije MUP RH i internet portala net.hr pod nazivom Zaštitimo djecu na internetu gdje je na uzorku od 2.700 učenika 2012. g. dobiven sljedeći rezultat:

- 14% otišlo je na susret s on-line prijateljem kojeg do tada nisu poznavali, od čega su njih 37% otišli na sastanak sami
- 7% zloupotrijebilo je nečije ime i objavilo tuđe osobne sadržaje na internetu
- 7% lažno se predstavljalo i govorilo ružne stvari u ime te osobe
- 10% primilo je SMS poruku pornografskog i seksualnog sadržaja, a da to nije željelo
- 23% slikalo je i/ili snimalo mobitelom vršnjake u nasilnom ponašanju.⁵⁰⁵

3. ZAŠTITA DJECE NA INTERNETU

Danas je internet prirodno okruženje svakog djeteta, koristan je i potreban. Kroz rad na računalu, djeca i mladi uče na zabavan i zanimljiv način o tome kako koristiti tehnologiju, što može biti korisno u školskom učenju, ali i u slobodnim aktivnostima. Na taj način djeca i mladi razvijaju pamćenje, metode učenja i vještine rješavanja problema te osjećaj vlastite sposobnosti i samopouzdanja. Djeci i mladima koji imaju teškoće u komunikaciji, računalne igre također mogu biti poticaj na druženje s vršnjacima sličnih interesa. Osim toga, mogu vježbati koordinaciju oko-ruka, prostorne odnose i predočavanje.

Iako internet pruža brzu dostupnost različitim i zanimljivim informacijama, kao i komunikaciju s velikim brojem ljudi, potrebno je biti svjestan i opasnostima kojima odrasli i djeca mogu biti izloženi.⁵⁰⁶

Naime, internet omogućuje anonimnost koju je nemoguće postići u bilo kojoj drugoj vrsti komunikacije. Anonimnost oslobađa i potiče ljude da komuniciraju intimnije nego što bi to činili u osobnim kontaktima, a omogućuje također i lažno predstavljanje. Iz navedenih razloga potrebno je educirati djecu i mlade kako na

⁵⁰³ Podatak iz 2012. g. prezentiran je u akciji MUP-a Zaštitimo djecu na internetu.

⁵⁰⁴ Izvor: <http://danas.net.hr/crna-kronika/sigurnost-djece-na-internetu-1> (pristup 9. 7. 2013.).

⁵⁰⁵ Izvor: <http://www.mup.hr/UserDocsImages/topvijesti/2012/lipani/Zastitimo%20djecu%20na%20internetu.pdf> (pristup 9.7.2013.).

⁵⁰⁶ Dijete na internetu, izvor: <http://czssvz.hr/dijete-na-internetu> (pristup 11. 1.2015.).

siguran način koristiti internet, podučiti ih načinima (samo) zaštite, kao i osigurati nadzor roditelja u trenucima kad se djeca koriste internetom. Primjerice, ako djeca i mladi kažu da su upoznali dobrog prijatelja preko interneta, svakako je važno podsjetiti ih da je sve ono što znaju o tom "prijatelju" samo ono što mu je ta osoba rekla, tj. napisala te da ništa od toga ne mora biti istina.⁵⁰⁷

Najčešći rizici uporabe interneta za djecu i mlade su:

1. izlaganje seksualnim ili nasilnim sadržajima, kao i dostupnost neprimjerenim informacijama, koje uključuju pornografiju, materijale i stranice koje potiču mržnju, nesnošljivost ili diskriminaciju, krvave i nasilne prizore, dezinformacije i preuveličavanje vijesti
2. direktna komunikacija s odraslom osobom koja traži neprimjerene odnose, gdje djeca i mladi mogu postati žrtve pedofila ili odraslih osoba sa seksualnim namjerama koji će ih pokušati nagovoriti na susret ili na neki drugi način izigrati njihovo povjerenje (npr. objavljivanjem slika maloljetnih osoba)
3. izloženost uznemirujućim, neprijateljskim ili nepristojnim e-mail porukama
4. pretjerana izoliranost djece i mladih koja proizlazi iz prečestog i/ili dugotrajnog korištenja računala i interneta.

Najčešće opasnosti, odnosno sigurnosne prijetnje s kojima su suočena djeca na internetu su: „malware“ (zlonamjerni programi), „phishing“ (npr. marketing lažnih proizvoda), a u novije vrijeme „clickjacking“⁵⁰⁸ i „Likejacking“⁵⁰⁹ te razni drugi oblici prijevara. Napadači se za širenje zlonamjernog sadržaja koriste lažnim reklamama (uključujući i oglase koje napadači legalno kupe), promocijama, aplikacijama i personaliziranim porukama. Pritom putem socijalnog inženjeringa, pokušavaju manipulirati korisnicima koristeći njihove emocije te ih nastoje navesti na otvaranje zlonamjernog sadržaja. Prilikom korištenja interneta najvažnije je da korisnik bude svjestan da njegovi prijatelji nisu nužno autori svojih poruka, nego netko ili nešto (zlonamjerni program) u tom trenutku upravlja njihovim računalom.

Mijatović u svom radu Sloboda izražavanja vs regulacija govori da zaštita djece na internetu nije stvar cenzure ili slobode izražavanja već se radi o pitanju sigurnosti kako djeca ne bi postala žrtve ucjene, nasilja ili zlostavljanja (Mijatović, 2010, 2). Stvaranje sigurnog on-line okruženja za djecu mora očuvati i poboljšati osnovne slobode, kao što su sloboda izražavanja, sloboda informiranja i pravo na privatnost, dok u isto vrijeme osiguravaju svoje pravo na zaštitu od štetnih i ilegalnih materijala. Borba protiv pedofilije i dječje pornografije na internetu zahtjeva udružene snage koje uključuju roditelje, djecu, školstvo, liječnike i političare kako bi osigurali da su korisnici svjesni potencijalne opasnosti i da imaju na raspolaganju neophodna sredstva za borbu protiv ovih prijetnji.

Najčešće se roditelji ne ustručavaju preuzeti odgovornost za ponašanje svoje djece u igri, školi ili u kući nekog drugog. Ne mora biti drukčije ni kad je riječ o onome što se događa posredstvom moderne tehnologije. Roditelji trebaju razgovarati sa svojom djecom o računalnoj etici, dogovoriti pravila ponašanja na internetu i, kao najvažnije, definirati posljedice kršenja tih pravila. Trebaju poučiti djecu da nikad ne pokazuju svoje lozinke ili da se ne svadaju i ne ponašaju nasilno na internetu.

⁵⁰⁷ Hrabri telefon, izvor: <http://www.hrabritelefon.hr/roditelji/kako-bit-dobar-roditelj/dijete-na-internetu/> (pristup 11.1.2015.).

⁵⁰⁸ Clickjacking je vrsta napada, odnosno prijevara u kojem se korisnika navodi da klikne na skriveni link koji je prikriven nekim drugim linkom ili grafičkim elementom. Naime, manipulacijom HTML-a i skriptnim kodom (koristeći više slojeva grafičkog sučelja), napadač preko zlonamjernog linka stavlja link (gumb) za neku drugu akciju koju korisnik (žrtva) misli da će učiniti. Taj napad je moguć jer web preglednici dopuštaju da web stranice sadrže više prozirnih grafičkih elemenata naslaganih jedan na drugom.

⁵⁰⁹ Likejacking je oblik clickjackinga karakterističnog za Facebook. U tom napadu korisnika se navodi na poduzimanje akcije poput pokretanja nekog videa, što ustvari uzrokuje neželjeno „lajkanje“ i dijeljenje tog sadržaja na profilu te se on dalje širi Facebookom. Tako će i neki prijatelji tog korisnika učiniti isto, a napadači će imati koristi od velikog broja posjeta svojoj web stranici (zarada od oglasa), a često i od daljnjeg preusmjerenja korisnika putem podvaljenih linkova.

3.1. PROGRAMSKA PODRŠKA ZA ZAŠTITU DJECE

Najpoželjnije rješenje kojem svi težimo je zabraniti napade. Idealno bi bilo ako bi to netko ili nešto moglo učiniti bez naše aktivne uključenosti. Naime, svi ti napadi su dodatno opterećenje za ionako pretrpani život brojnim drugim aktivnostima i problemima. Za borbu protiv napada na djecu uglavnom nemamo ni znanja, ni sredstava, ni vremena. Stoga ne čudi porast broja "rješenja" koja će učiniti našu djecu sigurnima. Sva su softverski i ne traže poseban angažman roditelja i učitelja.

U osnovi svih tih rješenja je jedna metoda: sprečavanje da sadržaj dođe do djeteta, pa se i zovu "filtriranje sadržaja" (eng. content filtering). U praksi se to može primijeniti na dva načina: postavljanjem odgovarajuće programske podrške na vlastito računalo, tj. računalo koje dijete koristi ili postavljanjem na poslužitelj kod pružatelja internetskih usluga. U obje varijante suština metode je u tome da svaki upit koji dijete pošalje, odlazi na računalo ili program koji služe za filtriranje. Taj će program onda pribaviti željeni sadržaj, provjeriti ga i odlučiti hoće li ga proslijediti djetetu ili neće. Provjera se radi na dva načina: provjera komunikacije ili provjera sadržaja.

Kod provjere komunikacije, program provjerava s kime komuniciramo i uspoređuje to sa svojim popisom. Naime, slično kao i kod telefoniranja i u internetu svaki uređaj koji uspostavlja komunikaciju ima jedinstven broj na svjetskoj razini: internet adresu (eng. IP address). Ako se zna da su na nekoj adresi nepoćudni sadržaji ili da ju koriste ljudi kojima se ne može vjerovati, program neće dopustiti bilo kakvu komunikaciju s tom adresom.

Provjera sadržaja komunikacije je bitno složenije i bolje rješenje. U njemu se pregledava sadržaj i na osnovi različitih algoritama "važe" njegova podobnost prema unaprijed postavljenim kriterijima. Ako se sadržaj ocijeni neprimjerenim, neće biti proslijeđen. Popise adresa, odnosno tema koje su nepoćudne tipično sastavljaju tvrtke koje prodaju ova programska rješenja. Tijekom rada, njihov se program spaja na središnji poslužitelj proizvođača i preuzima nove popise nepoćudnih adresa ili sadržaja.

Kod rješenja koja se instaliraju na vlastitom računalu, roditelj može i sam dodavati zabranjene adrese, odnosno može odabrati kategorije sadržaja koje ne dozvoljava da dolaze do djeteta.

U stvari, postoje dvije osnovne politike koje se mogu primijeniti:

1. propusti samo ono što je dozvoljeno ili
2. propusti sve što nije zabranjeno.

Na žalost, unatoč našim željama i potrebama i unatoč tvrdnjama proizvođača pojedinih filtara sadržaja, potpuna mehanička zaštita ne postoji. Problem filtriranja komunikacije zasnovane na IP adresama leži u činjenici da na višekorisničkim računalima mnogo korisnika koristi istu IP adresu za komunikaciju. Neprihvatljivo je zabraniti sav promet s jednim računalom samo zato što jedan njegov korisnik poduzima aktivnosti koje bi mogle biti opasne za djecu. Kod javnih servera to bi značilo da su praktično stalno u prekidu rada.

Kod filtriranja sadržaja komunikacije problem leži u samom ljudskom jeziku i komunikaciji. Vrlo je teško sa sigurnošću programski odrediti o kojoj temi dva sudionika na internetu zapravo razgovaraju, govori li neka web stranica o povijesti rasizma ili aktivno zagovara rasizam, radi li se o temi iz farmakologije ili uputi o pravljenu droge.

Tehnički problem leži u tome što ne treba veliko znanje da se sustav filtriranja sadržaja zaobide, pa djeca koja ne žele kontrolu to mogu relativno lako i postići. Čak i kad nemaju znanja da sami smisle kako to napraviti, „korak po korak“ upute lagano su dostupne, naravno na internetu, ili od vršnjaka. No, zapravo možda najveća negativna nuspojava alata za filtriranje sadržaja leži u tome što se odgovorni: roditelji i učitelji, počinju osjećati sigurnima i ne-odgovornima kad se primijeni metoda filtriranja, umjesto da veliku energiju ulože u rad s internet filter na raspolaganju,

4. RED BUTTON

Slika 1: Ikona aplikacije Red Button

Aplikacija *Red Button* namijenjena je svima, ali je posebno prilagođena djeci i omogućuje prijavljivanje sadržaja na internetu za koji se sumnja da je nezakonit i odnosi se na različite oblike iskorištavanja ili zlostavljanja djece. Aplikacija se nalazi na serverima MUP-a RH na adresi <https://redbutton.mup.hr/> i u funkciji je za javnost od 28. rujna 2013. godine.⁵¹⁰

Red Button je nastao kao dio IPA twinning projekta pod nazivom Jačanje kapaciteta u području suzbijanja seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece te pružanje pomoći policije ranjivim žrtvama kriminaliteta. Zahvaljujući tom projektu, MUP je postao bogatiji za 45 soba za razgovor s djecom diljem Hrvatske, 30 forenzičnih računala za pretragu mobitela i računala te 28 kompleta opreme za audiovizualno snimanje razgovora s djecom.

Način same prijave Prvi korak prijava vodi na odabir vrste prijave, pa tako nudi prijavu zlostavljanja i prijavu sadržaja na internetu.

Slika 2: Početni izbornik

4.1. Prijava zlostavljanja

⁵¹⁰ Ministarstvo unutarnjih poslova, <http://mup.hr/169020.aspx> (pistup 19.1. 2015.).

Odabirom prijava zlostavljanja korisniku se otvara novi prozor s mogućnošću odabira ti si žrtva zlostavljanja ili je žrtva neko drugi.

Prijava zlostavljanja

ti si žrtva zlostavljanja

žrtva je neko drugi

Slika 3: Odabir prijavitelja

Prijavu može napraviti ne samo osoba koja je žrtva nego i prijatelj žrtve, prijatelj koji ima saznanje da je neko žrtva, što stvara prednost jer znamo u kakvom se strahu nalaze žrtve.

Odabirom poveznice "ti si žrtva zlostavljanja" otvara se forma za unos podataka vidljiv na sljedećoj slici.

Žrtva

Tvoji podaci

Ime*
 Prezime*
 Koliko ti je godina*
 Ulica i kućni broj*
 Mjesto*
 Telefon
 Mobitel
 E-mail

Podaci o odrasloj osobi kojoj vjeruješ

Ime
 Prezime
 Ulica i kućni broj
 Mjesto
 Telefon
 Mobitel
 E-mail

Opis događaja

Što se dogodilo?*

Podaci o počinitelju

Ime
 Prezime
 Ulica i kućni broj
 Mjesto
 Telefon
 Mobitel
 E-mail

Ako se događaj dogodio na internetu, na kojim se stranicama dogodilo (Facebook ili slično)

Na kojim stranicama se to dogodilo
 Korisničko ime (nick) počinitelja

Ostali korisni podaci

Nazad Nastavi Odustani

** Polja označena zvjezdicom moraju biti popunjena.*

Slika 4: Poveznica "ti si žrtva zlostavljanja"

Nakon podataka o počinitelju postoje dvije opcije Red button gumba za odabir dali se događaj dogodio na internetu ili nije. U koliko žrtva navede da je mora unijeti podatke o internet adresi i korisničkom imenu koji koristi (bilo na forumu, chatu ili nekoj od društvenih mreža). Nakon unosa traženih podataka forma se

prosljeđuje na server gdje se podaci unose u bazu i prosljeđuju djelatnicima kriminalističke policije na daljnju obradu, ali i drugim ustanovama kao što je Centar za socijalnu skrb, državno odvjetništvo ili sud.

Treća osoba	
Ime*	<input type="text"/>
Prezime*	<input type="text"/>
Koliko žrtva ima godina*	<input type="text"/>
Podaci o žrtvi	
<input type="text"/>	
Adresa žrtve	
Ulica i kućni broj*	<input type="text"/>
Mjesto*	<input type="text"/>
Kako te možemo kontaktirati?	
Ime	<input type="text"/>
Prezime	<input type="text"/>
Telefon	<input type="text"/>
Mobitel	<input type="text"/>
Email	<input type="text"/>
Podaci o osobi u koju žrtva ima povjerenje	
Ime	<input type="text"/>
Prezime	<input type="text"/>
Ulica i kućni broj	<input type="text"/>
Mjesto	<input type="text"/>
Telefon	<input type="text"/>
Mobitel	<input type="text"/>
E-mail	<input type="text"/>
Opis događaja	
Što se dogodilo?*	<input type="text"/>
Podaci o počinitelju	
Ime	<input type="text"/>
Prezime	<input type="text"/>
Ulica i kućni broj	<input type="text"/>
Mjesto	<input type="text"/>
Telefon	<input type="text"/>
Mobitel	<input type="text"/>
E-mail	<input type="text"/>
Ako se događaj desio na internetu, na kojim se stranicama dogodilo (Facebook ili slično)	Na kojim stranicama se to dogodilo <input type="text"/>
	Korisničko ime (nick) počinitelja <input type="text"/>
Ostali korisni podaci	<input type="text"/>
<input type="button" value="Nazad"/> <input type="button" value="Nastavi"/> <input type="button" value="Odustani"/>	

* Polja označena zvjezdicom moraju biti popunjena.

Slika 5: Poveznica "žrtva je netko drugi"

Kao što je vidljivo iz priloga potrebno je unesti osobne podatke (žrtva), podaci o odrasloj osobi u koje žrtva ima povjerenje (koji nisu obavezni), opis događaja kao najvažnije polje, te podaci o počinitelju.

Klikom na gumb „žrtva je netko drugi“ (slika 5) korisnik može unijeti u formu podatke o žrtvi, što je korisno u koliko žrtva nema hrabrosti sama napraviti taj korak.

4.2. *Prijava sadržaja na internetu*

Treća mogućnost je prijava sadržaja na internetu koja se sastoji od prijave URL-adrese i korisničkog imena kojeg prijavitelj koristi.

Prijava sadržaja na internetu

Adresa web stranice*

Korisničko ime počinitelja

Nazad Nastavi Odustani

** Polja ozančena zvjezdicom moraju biti popunjena.*

Slika 6: Poveznica "prijava sadržaja na internetu"

Svaka od tri prijave završava s upozorenjem i gumbom za prihvaćanje kojim se potvrđuje navedeno (slika 7).

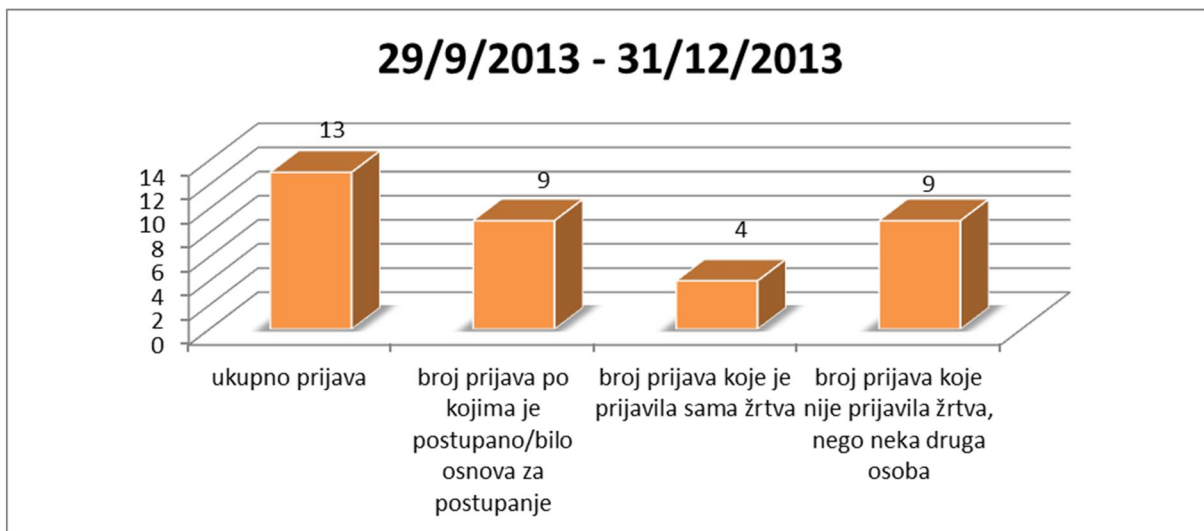
Navodi iz tvoje prijave bit će istraženi s punom ozbiljnošću. Ukoliko su podaci koje nam dostavljaš neistiniti ili lažni, postoji mogućnost da ti nećemo moći pomoći. Svako zlonamjerno ili lažno prijavljivanje može biti kažnjeno kaznom zatvora do tri godine. Postoji mogućnost da ćemo podatke koje si nam dao/dala dostaviti i drugim ustanovama: Centru za socijalnu skrb, državnom odvjetništvu i sudu.

Nazad Potvrđujem Odustani

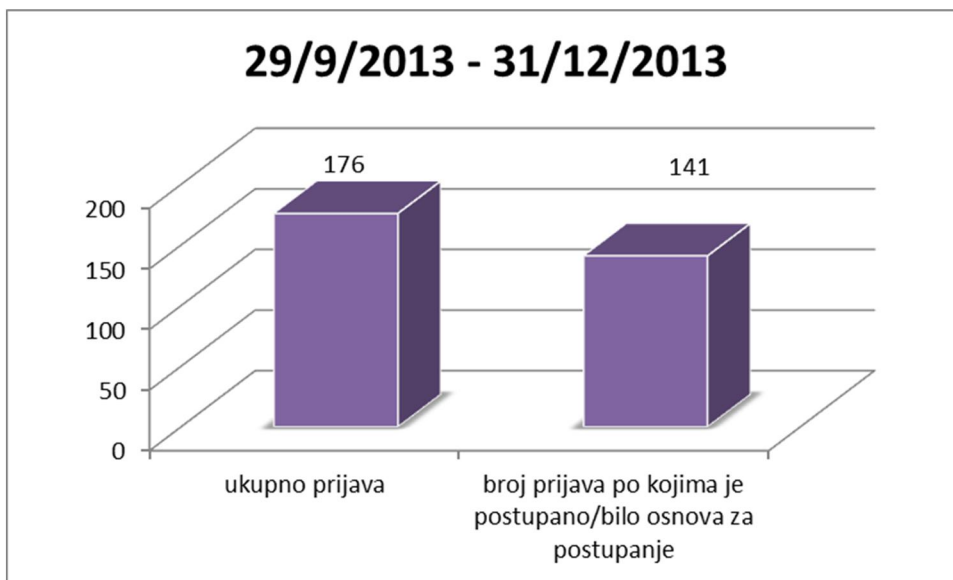
Slika 6: Slanje prijave

4.3. *Analiza zaprimljenih prijava*

Od puštanja aplikacije "Red Button" u rad 28. rujna 2013. godine, vodi se statistika zaprimljenih prijava zlostavljanja, kao i prijava sadržaja na internetu. Statistika je napravljena zaključno s 31. 12. 2014. godine.

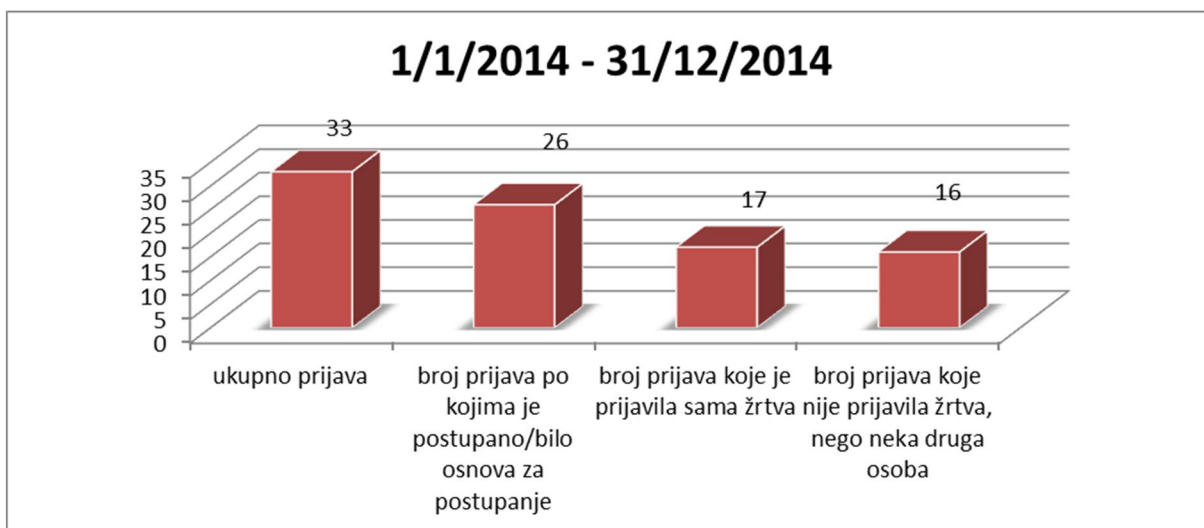
Tablica 1: Analiza prijava zlostavljanja - 2013. godina

Tablica 2: Analiza prijava sadržaja - 2013. godina

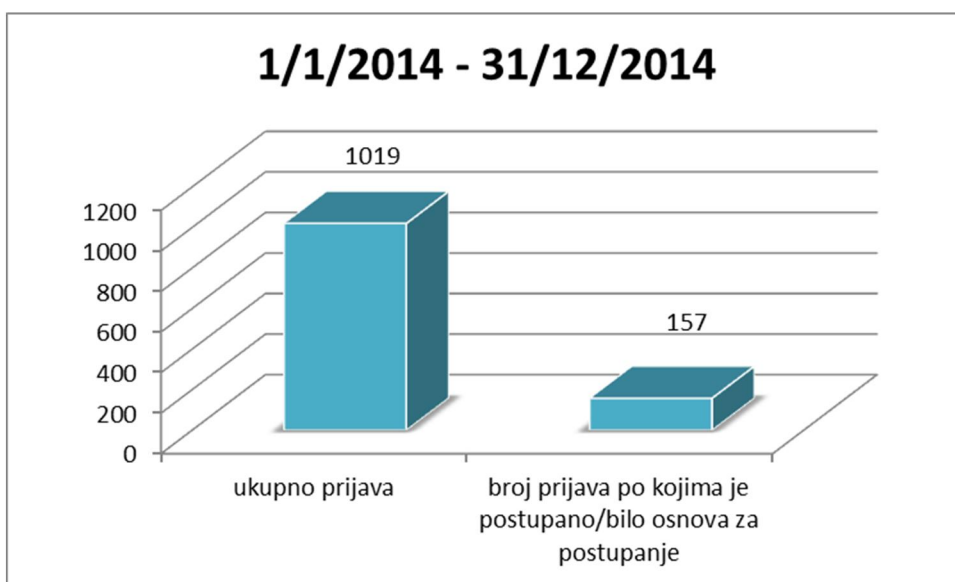
Većina prijava u 2013. godini odnosila se je na društvenu mrežu Facebook, odnosno podstranice na Facebooku, poput raznih verzija Vucostola, Kurve janjetina i Vuco, KJV i sličnih, što je dovelo do provođenja operativne akcije "Like" čiji cilj je bio otkrivanje administratora tih stranica. Za 2013. godinu ukupno je podnijeto 189 prijava putem aplikacije Red Button, a postupano je u 150 slučajeva.

U 2014. godini prvi put se bilježi veliki broj spama, odnosno s malog broja IP adresa dolazi velik broj prijava koje se odbacuju jer nisu bile utemeljene. Najčešće bi se prijavljivale obične porno stranice, stranice za online upoznavanje i slično, a što ne spada u ilegalne aktivnosti na internetu.

Tablica 3: Analiza prijava zlostavljanja - 2014. godina

Za 2014. godinu ukupno je podnijeto 1.052 prijava putem aplikacije Red Button, a postupano je u 183 slučaja.

Tablica 4: Analiza prijava sadržaja - 2014. Godina

5. ZAKLJUČAK

Gotovo svi ljudi, bez obzira na spol i dob, u svakodnevnom životu žele koristiti suvremene tehnologije kao osnovni izvor informacija, no jedan od većih problema je sigurnost korištenja i zaštita krajnjeg korisnika. Danas je internet prirodno okruženje svakog djeteta, koristan je i potreban. Kroz rad na računalu djeca i mladi uče na zabavan i zanimljiv način o tome kako koristiti tehnologiju, što može biti korisno u svakodnevnom životu, školskom učenju i u slobodnim aktivnostima. Iako internet pruža brzu dostupnost različitim i zanimljivim informacijama, kao i komunikaciju s velikim brojem ljudi, potrebno je biti svjestan opasnosti kojima djeca, ali i odrasli mogu biti izloženi.

Najveća opasnost koja danas vreba i koja predstavlja globalni problem su društvene mreže kao npr. Facebook i Twitter, a što je dokazano i velikim brojem Facebook prijava putem aplikacije Red Button. Za

pravilno korištenje i svrhu takvih društvenih mreža danas nisu dovoljno educirani niti odrasli, a kamoli djeca koja zbog svoj znatizelje često na kraju postaju žrtve različitih oblika cyber napada.

Problem virtualnog nasilja je ozbiljan problem kojem treba ozbiljno pristupiti iako nije sporno da je takva vrsta kriminala i ranije postojala samo u drugom prostoru. Prijetnje koje nalazimo u virtualnom svijetu, a odnose se na djecu najčešće su cyber pornografija i cyber nasilje.

Svakodnevnim razvojem suvremenih tehnologija i izradom novih inačica aplikativnih rješenja primjećujemo nastajanje novih oblika kriminala kojima upravo internet pogoduje. Ovdje treba izdvojiti sexting kao jednu vrstu nasilja koja obuhvaća čin slanja seksualno eksplicitnih poruka i fotografija prvenstveno putem pametnih telefona.

Osim navedenog, kao česte opasnosti koje se nalaze na internetu vidimo i dostupnost neprimjerenim informacijama koje uključuju pornografiju, materijale koji potiču mržnju i diskriminaciju, izloženost uznemirujućim neprijateljskim i nepristojnim e-mail porukama te materijale koji prikazuju nasilne prizore.

Upravo su navedeni rizici rezultirali dvojakim preventivnim djelovanjem i to s pravne strane uvođenjem kaznenopravnog sankcioniranja, a s tehničke strane razvojem sigurnosnih aplikativnih rješenja za borbu protiv cyber kriminala.

Kao jedno od takvih preventivnih rješenja nudi se aplikacija „Red Button“. Red Button aplikacija nastala u suradnji Tehničkog veleučilišta u Zagrebu/NetAkademija, Hrvatska akademska i istraživačka mreža - CARNet, Udruge "Suradnici u učenju", Ministarstva uprave, Ministarstvo unutarnjih poslova, Poliklinika za zaštitu djece Grada Zagreba i Agencija.

Može se zaključiti da aplikacija Red Button ima opravdanu svrhu koja je vidljiva u broju postupanja policije po podnesenim prijavama, bilo za prijavu zlostavljanja (46 prijava) ili prijavu sadržaja (1.241) zaključno s datumom 31. prosinca 2014. godine. Naravno da uvijek postoji mogućnost namjernog i lažnog prijavljivanja, ali se uz pomoć filtera IP adresa i kriminalističkom analizom može i mora procijeniti osnovanost prijave. Zanimljivo bi bilo vidjeti rezultate prijave po kojima je postupano, ali kako su svi podaci u radu, takvu analizu na žalost nije bilo moguće dobiti u ovom vremenskom razdoblju.

Uz pomoć takvih rješenja djeca, a i njihovi bližnji bit će u mogućnosti pravovremeno reagirati na opasnosti i prijetnje koje dolaze s interneta. Na taj način kontakt s policijom bit će jednostavniji, manje formalan, što omogućuje brže i pravovremeno operativno djelovanje policije. U budućnosti takvih rješenja bit će sve više jer kazneno pravni sustav je prespor ili nema još adekvatne pravne norme za borbu protiv novih oblika cyber kriminala.

LITERATURA

Buljan-Flader, G., Karlović, A., Puhovski, S., Čosić I. i Hrpka, H. (2011). *Dijete na internetu*. Zagreb.

Derenčinović, D. (2003). *Dječja pornografija na internetu - o kažnjivosti posjedovanja i virtualnoj dječjoj*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, 10,1, 3-25.

CARNet (2008). *Sigurnost djece na internetu*. Zagreb.

Kurtović Mišić, A., Garačić, A. (2010). *Kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa*. Zagreb, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17, 2, 597-618.

Mandarić, V. (2012). *Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih*. Zagreb, *Bogoslovska smotra*, 82, 1.

Mijatović, D. (2010). *Sloboda izražavanja vs regulacija*. Izvor: http://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Mijatovic_Sloboda_izrazavanja.pdf (pristup 7. srpnja 2013.).

Pavlović, Š. (2012). Kazneni zakon. Rijeka: Libertin naklada.

Ružić, N. (2011). Zaštita djece na internetu. Zagreb, *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 9, 1.

Ružić, N. (2007). Nasilne scene na internetu. *Medianali: časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima*, 2.

Smiljić, K., Evaj, B., Šantalab, B. Siguran internet za djecu i mlade, <https://sites.google.com/site/sigurnostizastitanainternetu/> (pristup 10. veljače) 2015.

Nikola Protrka

Kristijan Gruber

Danko Salopek

MODERN METHODS OF REPORTING EXPLOITATION OR ABUSE OF CHILDREN VIA THE INTERNET

Summary

Technological development has a strong influence on the man and his life. Modern technologies affect the man's everyday life on all levels and thus influence the socialization and communication, creating new habits and new social standards. Without modern technology, developed by people, everyday life is almost impossible. Children and young people grow up in a society of different technological possibilities that have positive and negative sides. Every day we witness the growing violence against children that occurs in schools, parks, playgrounds or on the Internet. The question that arises is whether this can be prevented or reduced by using the ubiquitous Internet and applications such as "Red button" that have been developed and specially adapted for children for enabling and reporting Internet content that is suspected to be illegal, and is related to various forms of exploitation or abuse of children. That is the topic of this work in which we talk about the Internet as a place with no supervision, a virtual space where crimes occur, and a place where this is possible due to various Internet tools. We will discuss the ways how children access inappropriate contents and how dangers come to them.

Keywords: *Internet, application, red button, child abuse, cyberbullying*

Dean Savić⁵¹¹Mario Marković⁵¹²Danijela Miloš Hasel⁵¹³

SUZBIJANJE ILEGALNOG TRŽIŠTA DUHANA OPERATIVNA AKCIJA „REZAČ“ (STUDIJA SLUČAJA)

Sažetak

Krijumčarenje i ilegalno trgovanje duhanom i duhanskim proizvodima predstavlja značajnu sigurnosnu prijetnju koja se najviše ogleda u velikim financijskim gubicima države i drugih subjekata, ugrožavanju zdravlja ljudi te ostvarenoj ilegalnoj dobiti organiziranih kriminalnih skupina. Borbi protiv ovako značajne problematike potrebno je pristupiti na temelju jasno i konkretno osmišljenih strateških smjernica i planova. U skladu s time na nacionalnoj razini je pokrenuta Operativna akcija „Rezač“ koja je imala za cilj ostvariti dublji prodor u tamnu zonu kriminaliteta i osigurati povećanje stope zapljene duhana i duhanskih proizvoda na minimalno 10% od procijenjenog ilegalnog tržišta u Republici Hrvatskoj. U ovom radu je analizirana spomenuta operativna akcija i njezini rezultati na temelju čega je zaključeno kako je na državnoj razini ostvaren zacrtani cilj. U 2012. godini stopa zapljene iznosila je 1,82%, u 2013. je povećana na 6,04%, da bi u 2014. dosegla 10,16%. Rezultati Operativne akcije „Rezač“ ohrabruju na razmatranje primjene sličnog pristupa u suzbijanju drugih vrsta kriminala, prije svega kriminala povezanog sa zloporabom droga i krijumčarenjem i nedozvoljenim trgovanjem drugim visokotarifnim robama.

Ključne riječi: duhan, duhanski proizvodi, ilegalno tržište, organizirani kriminal, nedozvoljena trgovina, Operativna akcija „Rezač“.

1. UVOD

Krijumčarenje i ilegalno trgovanje robama koje su opterećene visokim trošarinama vrlo je isplativ posao zbog velike zarade koju je moguće ostvariti zahvaljujući znatnoj razlici između nabavnih cijena i cijena roba u maloprodaji. Ta razlika omogućuje formiranje cijena na ilegalnom tržištu koje su dovoljno niske da budu primamljive širem krugu kupaca, a opet dovoljno visoke u odnosu na nabavne cijene da omogućuju visok profit. Postoji nekoliko načina na koje ova vrsta robe dolazi na ilegalno tržište. Cigarete domaće proizvodnje najčešće se legalno izvoze kupcima u inozemstvu, da bi se potom krijumčarskim kanalima vratile u matičnu zemlju. Jedan od glavnih pojava oblika jest krivotvorenje cigareta poznatih proizvođača te njihovo krijumčarenje i prodaja na ilegalnom tržištu (Savić, 2015, 113).

⁵¹¹ dr. sc. Dean Savić, voditelj Projekata, Ravnateljstvo policije, MUP RH.

⁵¹² Mario Marković, policijski službenik Službe organiziranog kriminaliteta, Policijski nacionalni ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, MUP RH.

⁵¹³ Danijela Miloš Hasel, policijska službenica Službe za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, MUP RH, studentica na Visokoj policijskoj školi u Zagrebu.

Negativni utjecaji ilegalnog trgovanja duhanom i duhanskim proizvodima su višestruki. S ekonomske točke gledišta siva ekonomija dovodi do velikih financijskih gubitaka države i subjekata koji se bave legalnom proizvodnjom, obradom i trgovanjem duhanom i duhanskim proizvodima. Također, zbog potrošnje proizvoda koji nisu u skladu sa standardima moguće je ugrožavanje zdravlja ljudi. Isto tako, krijumčarenje i ilegalna prodaja ove visokotarifne robe donosi značajan profit organiziranom kriminalu. Stoga se može ocijeniti kako ova vrsta kriminala predstavlja značajnu sigurnosnu prijetnju (usp. *Operativna akcija „Rezač“*, 2013.).

Prema analizi Europskog ureda za suzbijanje prijevara (OLAF) nedozvoljeno trgovanje cigaretama svake godine Europskoj uniji i državama članicama donosi financijske gubitke u iznosu od preko deset milijardi eura (usp. *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Stepping up the fight against cigarette smuggling and other forms of illicit trade in tobacco products - A comprehensive EU Strategy*, 2013.). Navedeni iznos proizlazi iz nenaplaćenih carina, trošarina i poreza na dodanu vrijednost. Predmet nedozvoljene trgovine duhanskim proizvodima u najvećoj mjeri su cigarete, ali sve veći udio ilegalnog tržišta odnosi se i na druge duhanske proizvode, posebice na duhan za motanje.

Na državnoj razini u Hrvatskoj najznačajniju ulogu u suzbijanju ove vrste kriminala imaju carina i policija. Nadležnost unutar policije nije bila precizno postavljena. Na temelju posebne kataloške podjele (usp. *Katalog kaznenih djela po linijama rada kriminalističke policije*, 2013.) kaznena djela izbjegavanja carinskog nadzora i nedozvoljene trgovine spadaju u domenu gospodarskog kriminaliteta. Nadležnost u odnosu na duhan i duhanske proizvode selila se nekoliko puta s jedne ustrojstvene jedinice na drugu, što je bilo uvjetovano spomenutim katalogom, odnosno načinom mjerenja aktivnosti i učinkovitosti mjerodavnih policijskih tijela. Prepoznajući nedostatke u suzbijanju ove problematike te uočavajući opasnost koju ova vrsta kriminala predstavlja, tijekom 2013. donesena je strateška odluka prema kojoj je linija rada suzbijanja organiziranog kriminala ponovno preuzela nadležnost za suzbijanje krijumčarenja i nedozvoljene trgovine duhanom i duhanskim proizvodima. To je učinjeno bez obzira na spomenutu katalošku podjelu kaznenih djela te je na taj način u odnosu na zloporabe u svezi s duhanom i duhanskim proizvodima nadležnost postavljena problemski, odnosno usmjerena je prema konkretnoj problematici bez obzira na to o kojem se kaznenom djelu ili prekršaju u konačnici radilo.

Kako bi se procijenila ispravnost spomenute odluke, odnosno ocijenila policijska uspješnost u prethodnom razdoblju, u ovom radu bit će analizirana Operativna akcija „Rezač“ koja je pokrenuta početkom rujna 2013. sa strateške razine. Studija ovog slučaja obuhvatit će procjenu ilegalnog tržišta na koje je Akcija usmjerena, postavljene ciljeve, opseg i metode djelovanja, te postignute rezultate. U svezi s tim bit će analizirani dokumenti i interni statistički pokazatelji koje prikuplja Služba organiziranog kriminaliteta Policijskog nacionalnog ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, te drugi relevantni izvori. Kako se promatra uspješnost Operativne akcije u strateškom smislu, u ovom radu se neće ulaziti dublje u analizu konkretnih mjera i rezultata na regionalnim i lokalnim razinama.

2. ANALIZA OPERATIVNE AKCIJE „REZAČ“

Operativna akcija „Rezač“ započela je 1. rujna 2013. u skladu s raspisom upućenim svim policijskim upravama s razine Ravnateljstva policije. Na temelju analize tržišta i ostvarenih policijskih zapljena uočeno je kako postoji potreba za intenziviranjem aktivnosti na polju suzbijanja krijumčarenja i ilegalnog trgovanja duhanom i duhanskim proizvodima. U skladu s time pokrenuta je spomenuta operativna akcija u kojoj je zadan konkretan cilj i u kojoj je definirano mjerilo učinkovitosti u vidu količine ilegalne robe koju je potrebno zaplijeniti u odnosu na procijenjeno nezakonito tržište.

2.1. Procjena stanja

Prema dokumentaciji na temelju koje je operativna akcija započeta (*Operativna akcija „Rezač“*, 2013.), interni statistički podaci Službe organiziranog kriminaliteta govorili su o tome da je na području Republike Hrvatske tijekom 2012. godine u 267 slučajeva bilo zaplijenjeno oko 2,5 milijuna cigareta, dok ih je u prvom polugodištu 2013. godine u 115 slučajeva bilo zaplijenjeno oko 1,5 milijuna. U istom razdoblju u odnosu na količinu zaplijenjenog duhana zamijećen je drastičan porast. Tijekom 2012. godine u 237 slučajeva zaplijenjeno je nešto manje od 11 tona duhana, dok ga je u prvom polugodištu 2013. u 204 slučaja bilo zaplijenjeno blizu 30 tona. To je upućivalo na zaključak da se tržište okreće prema jeftinijem i sve dostupnijem duhanu.

Nadalje, izneseno je mišljenje prema kojem su, zbog trenutne situacije u poljoprivredi i opće krize u gospodarstvu, te mogućnosti velike zarade, **proizvođači duhana** ključni subjekt opskrbe ilegalnog tržišta rezanim duhanom. U Hrvatskoj je tijekom 2012. bilo zasađeno skoro šest tisuća hektara duhana i ukupno ga je proizvedeno blizu 12.000 tona. Otkupna cijena u 2012. godini iznosila je oko 1,35 €/kg duhana, odnosno nešto više od 10 kn po kilogramu. U isto vrijeme cijena duhana za ilegalno tržište (gdje se u pravilu prodaje u listu) kretala se kod proizvođača u rasponu od 70 do 100 kn/kg, što je bio ohrabrujući faktor za proizvođače koji su dio svoje proizvodnje željeli plasirati na ilegalno tržište i na taj način višestruko zaraditi. Uz proizvođače, kao sljedeće osobe u lancu nedozvoljene trgovine duhanom, identificirani su **posrednici i preprodavači**, odnosno operativno interesantne osobe koje otkupljuju duhan u listu, često posjeduju rezalice za duhan, pripremaju pakiranja za maloprodaju te prodaju duhan na tržnicama ili ga izravno dostavljaju krajnjim potrošačima.

U analizi je također izvršena procjena legalnog i ilegalnog tržišta duhanskim proizvodima, pri čemu se u obzir uzelo više istraživanja. Rezultati jedne studije proizašli su iz projekta koji je 2003. pokrenulo Ministarstvo zdravstva. Rabila se metoda anketiranja koja je, osim pitanja o zdravstvenom stanju i slično, sadržavala i pitanja o pušenju, odnosno upite o tome koliko stanovništvo dnevno konzumira cigareta. Za potrebe navedene ankete područje Republike Hrvatske bilo je podijeljeno u šest regija te je na temelju popisa stanovništva iz 2001. procijenjeno da je bilo oko 950.000 pušača (usp. Vuletić, Kern, 2005.). Podaci iz navedene ankete ocijenjeni su kao relevantni te je na temelju njih izveden zaključak o udjelu potrošača duhana i duhanskih proizvoda u ukupnom stanovništvu. Na temelju popisa stanovništva iz 2011. procijenjeno je da je te godine u Hrvatskoj bilo blizu **920.000 pušača**.

Isto tako, uzeti su u obzir rezultati drugog istraživanja koji su korišteni za procjenu ilegalnog tržišta u Republici Hrvatskoj. Tijekom 2012. godine u 18 europskih zemalja (Albanija, Austrija, Bugarska, Češka, Hrvatska, Engleska, Finska, Francuska, Grčka, Mađarska, Irska, Italija, Latvija, Poljska, Portugal, Rumunjska, Španjolska i Švedska) istraživači su na temelju uzorka od 1.000 ispitanika iz svake zemlje metodom izravnog intervjuiranja tražili građane da pokažu posljednju kutiju cigareta koju su kupili. Prema tom istraživanju u navedenim zemljama bilo je prosječno 27,2% pušača. Prosječna veličina ilegalnog tržišta u navedenim zemljama kretala se u rasponu od 0% u Portugalu do 37,8% u Latviji, odnosno prosječno 6,5%. Udio ilegalnog tržišta u Hrvatskoj bio je **11,0%** (usp. Joossens i sur., 2012.).

Prema podacima Carinske uprave Ministarstva financija Republike Hrvatske, koji se odnose na ukupnu količinu duhanskih proizvoda proizvedenu, uvezenu te puštenu u promet u 2012. godini, na legalno tržište plasirano je blizu **osam milijardi** komada cigareta (u obzir su uzeti, i u komade cigareta preračunati, svi duhanski proizvodi). Na temelju toga, odnosno na temelju procjene da je udio ilegalnog tržišta 11% od ukupne potrošnje duhanskih proizvoda, procijenjena je veličina ilegalnog tržišta na oko **865 milijuna komada cigareta** (preračunato oko **721 tona duhana**). Ta se procjena ne razlikuje dramatično od nekih recentnih istraživanja prema kojima potrošnja duhana pribavljenog na ilegalnom tržištu iznosi oko 1.000 tona, što predstavlja gubitak prihoda državnog proračuna od oko sto milijuna eura na godišnjoj razini

(Istraživanje tržišta rezanog duhana na koji nije plaćen porez: Hrvatska – 2014. g.). U svakom slučaju, kod sličnih procjena načelno je bolje uzeti u obzir donju granicu dobivenih vrijednosti kako bi se na temelju toga kvalitetnije mogli definirati strateški ciljevi. Oni se uvijek mogu postaviti više ili manje ambiciozno, a realniji su kada su postavljeni na temelju opreznije procjene u odnosu na promatranu problematiku.

Na temelju analize statističkih pokazatelja zaključeno je kako policija zaplijeni tek **neznatnu količinu** duhana i duhanskih proizvoda. U 2012. godini udio zaplijenjene robe iznosio je svega **1,82%**. U prvoj polovici 2013. taj se udio povećao na **3,72%**, zahvaljujući velikoj količini zaplijenjenoj na virovitičkom području, ali ipak se još uvijek radilo o nedovoljnoj uspješnosti. Prethodno izneseni podaci i procjene s izvorima iz kojih su preuzeti prikazani su u tablici 1 i 2.

Tablica 1: Legalno i ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda u Hrvatskoj s podacima o zapljenama u 2012.

Regija	Županija	1 Broj stanovnika	2 Broj pušača (procjena)	1-2 Stopa pušača	5 Legalno tržište (u milijuni ma cigareta)	3-4 Ilegalno tržište (procjena u milijuni ma cigareta)	6 Zapljene cigareta (komada)	6 Zapljene duhana (kg)	6 Zapljene duhana (preračunato u cigarete: 1 kg = 1.200 cigareta)	UKUPNO (8+10)	STOPA ZAPLJENA (11:7)*100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Zagreb	Grad Zagreb i zagrebačka	1.107.623	257.514	23,25	2.203,50	242,38	513.300	786,77	944.124	1.457.424	0,60
Središnja Hrvatska	bjelovarsko-bilogorska	119.764	32.456	27,10	277,72	30,55	0	358,55	430.260	430.260	1,41
	sisačko-moslavačka	172.439	46.731	27,10	399,87	43,99	36.380	163,80	196.560	232.940	0,53
	karlovačka	128.899	34.932	27,10	298,91	32,88	20.800	94,3	113.160	133.960	0,41
Sjeverna Hrvatska	krapinsko-zagorska	132.892	42.393	31,90	362,75	39,90	21.520	0	0	21.520	0,05
	varaždinska	175.951	56.128	31,90	480,28	52,83	85.720	0	0	85.720	0,16
	koprivničko-križevačka	115.584	36.871	31,90	315,50	34,71	1.600	413,00	495.600	497.200	1,43
	međimurska	113.804	36.304	31,90	310,65	34,17	0	459,40	551.280	551.280	1,61
Istočna Hrvatska	virovitičko-podravska	84.836	13.489	15,90	115,42	12,70	0	5.670,02	6.804.024	6.804.024	53,59
	požeško-slavonska	78.034	12.407	15,90	106,16	11,68	1.020	1,74	2.088	3.108	0,03
	brodsko-posavska	158.575	25.214	15,90	215,75	23,73	61.040	109,26	131.112	192.152	0,81

	osječko-baranjska	305.032	48.500	15,90	415,00	45,65	179.900	2.578,55	3.094.260	3.274.160	7,17
	vukovarsko-srijemska	179.521	28.544	15,90	244,25	26,87	322.380	286,40	343.680	666.060	2,48
Južna Hrvatska	šibensko-kninska	109.375	18.813	17,20	160,98	17,71	2.540	0	0	2.540	0,01
	splitsko-dalmatinska	454.798	78.226	17,20	669,36	73,63	913.523	35,00	42.000	955.523	1,30
	zadarska	170.017	29.243	17,20	250,23	27,53	400	10,34	12.408	12.808	0,05
	dubrovačko-neretvanska	122.568	21.082	17,20	180,39	19,84	343.357	0	0	343.357	1,73
Zapadna Hrvatska	primorsko-goranska	296.195	53.611	18,10	458,74	50,46	51.200	0	0	51.200	0,10
	ličko-senjska	50.927	9.218	18,10	78,88	8,68	8.800	0	0	8.800	0,10
	istarska	208.055	37.658	18,10	322,23	35,45	0	0	0	0	0,00
UKUPNO	Hrvatska	4.284.889	919.334	21,45	7.866,57	865,34	2.563.480	10.967,13	13.160.536	15.724.036	1,82

Izvori:

1. *Županije, površina, stanovništvo, gradovi, općine i naselja, popis 2011*, Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr/Hrv/cenzus/cenzus2011/results/htm/H02_02/H02_02.html (15. svibnja 2013.)
2. Vuletić, S.; Kern, J. (2005). Hrvatska zdravstvena anketa 2003, Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1 (1), <http://www.izlog.info/tmp/hcjz/clanak.php?id=12389> (16. svibnja 2013.)
3. Joossens, L.; Lugo, A.; La Vecchia, C.; Gilmore, A.B.; Clancy, L.; Gallus, S. (2012). Illicit cigarettes and hand-rolled tobacco in 18 European countries: a cross-sectional survey, *Tobacco Control* 2012;0:1-7. doi:10.1136/tobaccocontrol-2012-050644, www.yumpu.com/en/document/view/6628125/illicit-cigarettes-and-hand-rolled-tobacco-in-18-european-countries-a (10. svibnja 2013.)

4. *Crno tržište zarađuje 25 milijuna od duhana*, <http://pozeska-kronika.hr/gospodarstvo/item/1135-crno-tr%C5%BEi%C5%A1te-zara%C4%91uje-25-milijuna-od-duhana.html> (14. svibnja 2013.)
5. Podaci Središnjeg ureda Carinske uprave MF RH o količini izdanih markica za označavanje duhanskih preradevina koje su proizvedene i uvezene te puštene u potrošnju i slobodan promet u RH za 2012.
6. Podaci MUP-a o zapljenama cigareta i duhana za 2012. godinu.

Tablica 2: Legalno i ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda u Hrvatskoj s podacima o zapljenama u prvom polugodištu 2013.

Regija	Županija	1 Broj stanovnika	2 Broj pušača (procjena)	1-2 Stopa pušača	5 Legalno tržište (u milijuni ma cigareta)	3-4 Ilegalno tržište (procjena u milijuni ma cigareta)	6 Zapljene cigareta (komada)	6 Zapljene duhana (kg)	6 Zapljene duhana (preračunato u cigarete: 1 kg = 1.200 cigareta)	UKUPNO (8+10)	STOPA ZAPLJENE NA (11:7)*100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Zagreb	Grad Zagreb i zagrebačka	1.107.623	257.514	23,25	2.203,50	242,38	266.200	2.611,90	3.134.280	3.400.480	1,40
Središnja	bjelovarsko-bilogorska	119.764	32.456	27,10	277,72	30,55	680	1.458,60	1.750.320	1.751.000	5,73
	sisačko-moslavačka	172.439	46.731	27,10	399,87	43,99	9.100	276,48	331.776	340.876	0,77
	karlovačka	128.899	34.932	27,10	298,91	32,88	48.560	21,02	25.224	73.784	0,23
Sjeverna	krapinsko-zagorska	132.892	42.393	31,90	362,75	39,90	6.760	9,00	10.800	17.560	0,05
	varaždinska	175.951	56.128	31,90	480,28	52,83	0	0	0	0	0,00
	koprivničko-križevačka	115.584	36.871	31,90	315,50	34,71	20.000	1.116,49	1.339.788	1.359.788	3,92
	međimurska	113.804	36.304	31,90	310,65	34,17	0	2,90	3.480	3.480	0,01
Istočna	virovitičko-podravska	84.836	13.489	15,90	115,42	12,70	0	17.380,56	20.856.672	20.856.672	164,23
	požeško-slavonska	78.034	12.407	15,90	106,16	11,68	0	109,87	131.844	131.844	1,13

	brodsko-posavska	158.575	25.214	15,90	215,75	23,73	42.520	2,25	2.700	45.220	0,19
	osječko-baranjska	305.032	48.500	15,90	415,00	45,65	592.621	2.445,56	2.934.672	3.527.293	7,73
	vukovarsko-srijemska	179.521	28.544	15,90	244,25	26,87	116.440	120,25	144.300	260.740	0,97
Južna	šibensko-kninska	109.375	18.813	17,20	160,98	17,71	3.400	2,80	3.360	6.760	0,04
	splitsko-dalmatinska	454.798	78.226	17,20	669,36	73,63	373.660	0	0	373.660	0,50
	zadarska	170.017	29.243	17,20	250,23	27,53	0	11,00	13.200	13.200	0,05
	dubrovačko-neretvanska	122.568	21.082	17,20	180,39	19,84	30.100	17,33	20.796	50.896	1,02
Zapadna	primorsko-goranska	296.195	53.611	18,10	458,74	50,46	0	0	0	0	0,00
	ličko-senjska	50.927	9.218	18,10	78,88	8,68	4.200	0	0	4.200	0,05
	istarska	208.055	37.658	18,10	322,23	35,45	0	0	0	0	0,00
UKUPNO	Hrvatska	4.284.889	919.334	21,45	7.866,57	865,34	1.514.241	25.586,01	30.703.212	32.217.453	3,72

Izvori:

1. *Županije, površina, stanovništvo, gradovi, općine i naselja, popis 2011*, Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr/Hrv/cenzus/cenzus2011/results/htm/H02_02/H02_02.html (15. svibnja 2013.)
2. Vuletić, S.; Kern, J. (2005). Hrvatska zdravstvena anketa 2003, Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1 (1), <http://www.izlog.info/tmp/hcjz/clanak.php?id=12389> (16. svibnja 2013.)
3. Joossens, L.; Lugo, A.; La Vecchia, C.; Gilmore, A.B.; Clancy, L.; Gallus, S. (2012). Illicit cigarettes and hand-rolled tobacco in 18 European countries: a cross-sectional survey, *Tobacco Control* 2012;0:1-7. doi:10.1136/tobaccocontrol-2012-050644, www.yumpu.com/en/document/view/6628125/illicit-cigarettes-and-hand-rolled-tobacco-in-18-european-countries-a (10. svibnja 2013.)
4. *Crno tržište zarađuje 25 milijuna od duhana*, <http://pozeska-kronika.hr/gospodarstvo/item/1135-crno-tr%C5%BEi%C5%A1te-zara%C4%91uje-25-milijuna-od-duhana.html> (14. svibnja 2013.)

5. Podaci Središnjeg ureda Carinske uprave MF RH o količini izdanih markica za označavanje duhanskih prerađevina koje su proizvedene i uvezene te puštene u potrošnju i slobodan promet u RH za 2012.
6. Podaci MUP-a o zapljenama cigareta i duhana za prvo polugodište 2013. godine.

2.2. Cilj Akcije

Kao cilj Operativne akcije postavljeno je povećanje zapljena duhana i duhanskih proizvoda na **minimalno 10%** od procijenjene veličine ilegalnog tržišta. Tako postavljen cilj je vrlo konkretan i mjerljiv. Iako je on mogao biti definiran i na druge načine (broj postupanja, broj podnesenih kaznenih i prekršajnih prijava, broj prijavljenih osoba, broj otkrivenih kaznenih djela i prekršaja i slično) može se ustvrditi kako je udio zadiranja u ilegalno tržište (mjerljiv u tonama duhana ili komadima cigareta) mjerilo koje je najrazumljivije, najobjektivnije i koje je moglo na najbolji način motivirati širi operativni sastav na povećanje učinkovitosti.

Postavljanje strateških ciljeva na ovaj način iznimno je rijetko u suvremenoj hrvatskoj kriminalističkoj praksi i nije primjenjivo na sve pojavne oblike kriminala. Da bi ono bilo moguće potrebno je imati podatke o trenutnoj policijskoj uspješnosti s jedne i procjeni veličine ilegalnog tržišta s druge strane. Ovakav pristup bi možda bio najprimjereniji za mjerenje učinkovitosti na polju suzbijanja kriminaliteta droga (više o tome usp. Savić, 2015:82-90).

2.3. Smjer i taktika djelovanja

Sve policijske uprave bile su dužne izraditi vlastitu procjenu ugroženosti u svezi s krijumčarenjem i nedozvoljenim trgovanjem duhanom i duhanskim proizvodima s konkretnim planovima postupanja. Pri tome im je dana puna sloboda u odabiru mjera i radnji, dinamici postupanja i slično. Sa strateške razine određena je samo konkretna smjernica prema kojoj je Akcija trebala biti usmjerena na suzbijanje cjelokupne problematike, od krijumčarenja većih količina robe kojim se bave organizirane kriminalne skupine do njezine nedozvoljene prodaje po tržnicama. Uz to, zapovjedbano je da se ostvari bliska suradnja sa službenicima Carinske uprave te mjerodavnim inspekcijским službama. Od policijskih uprava na čijem području se nalazi veći broj proizvođača te se proizvodi najviše duhana zatraženo je poduzimanje dodatnih napora kako bi se povećale količine zaplijenjene robe. Također je preciziran sadržaj i forma izvješćivanja o provođenju Akcije.

Ovakav način strateškog planiranja ima neka od obilježja koja označavaju djelovanje izvrsnih i inovativnih kompanija u privatnom sektoru – prije svega usredotočenost na akciju, davanje autonomije ustrojstvenim jedinicama kako bi razvile inovativnost, osiguravanje optimalnog odnosa između centraliziranog i decentraliziranog djelovanja, te usmjerenost prema ljudima o kojima ovisi kvaliteta i učinkovitost postupanja (usp. Peters, Waterman, 2008.). Uz to, analizirani plan je jasan, kratak i konkretan što je trebalo doprinijeti lakšem prihvaćanju i razumijevanju, odnosno motiviranju ljudi na operativnoj razini da aktivno doprinesu ostvarivanju postavljenog cilja.

2.4. Rezultati Operativne akcije

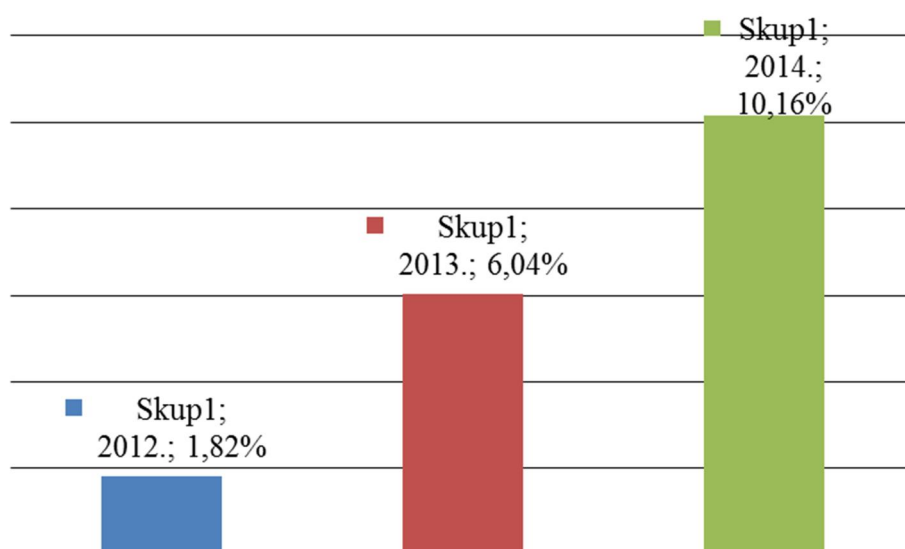
Iako se tijekom 2013. godine Akcija provodila samo u završnom kvartalu, ostvareno je značajno povećanje učinkovitosti. U 276 slučajeva zaplijenjeno je blizu 5 milijuna cigareta, te u 552 slučaja blizu 40 tona duhana. Samo u odnosu na navedenu količinu duhana šteta za državni proračun iznosila bi oko 22 milijuna kuna. U skladu s tim podacima ukupna stopa zapljena u 2013. godini od strane policije u Hrvatskoj bila je **6,04%** od procijenjene veličine ilegalnog tržišta, što je blizu prosječnoj učinkovitosti na europskoj razini. Naime, stopa zapljena u 2010. u Europskoj uniji bila je 6,31%, a u 2011. godini 6,86% od procijenjene veličine ilegalnog tržišta (*Organizirani kriminal – godišnje izvješće za 2013.*, 2014.). Pri tome treba uzeti u obzir to da su spomenuti podaci izračunati na temelju zapljena svih mjerodavnih službi, dok se u sklopu Operativne akcije „Rezač“ mjeri samo uspješnost policije. Cjeloviti rezultati Akcije u Hrvatskoj za 2013. godinu prikazani su u tablici 3.

Kako je došlo do znatnog porasta stope zapljena duhanskih proizvoda (s 1,82% u 2012. na 6,04% u 2013. godini), zaključeno je kako se ostvaruje cilj Operativne akcije. Točnom se pokazala

pretpostavka da su proizvođači glavni subjekti nedozvoljene prodaje sirovog i rezanog duhana. Prezentirani rezultati ukazuju i na neujednačenu učinkovitost koju postižu pojedine policijske uprave te je u skladu s time u više navrata skretana pozornost mjerodavnom menadžmentu na potrebu za efikasnijim postupanjem i postizanjem konkretnijih rezultata. Stoga je policijskim upravama, posebice onima koje nisu postigle zadovoljavajuće rezultate i onima na čijem se području nalazi veći broj proizvođača i proizvodi najviše duhana, naloženo da u suradnji s drugim mjerodavnim tijelima poduzmu dodatne napore kako bi tijekom 2014. u potpunosti bio postignut cilj Akcije.

Rezultati prezentirani u tablici 4 ukazuju na to da su naponi poduzeti sa strateške razine urodili plodom. Tijekom 2014. godine u 405 slučajeva zaplijenjeno je više od 11 milijuna komada cigareta, te su u 1.022 slučaja zaplijenjene skoro 64 tone duhana. Ukupna stopa zaplijenjene robe od strane policije popela se na **10,16%** od procijenjene veličine ilegalnog tržišta. U skladu s time može se zaključiti da je u 2014. godini ostvaren cilj Operativne akcije „Rezač“. Glavni pokazatelji uspješnosti prikazani su u grafikonu 1.

Grafikon 1: Udio zaplijenjenog duhana i duhanskih proizvoda u odnosu na procijenjeno ilegalno tržište u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2012.-2014.

Izvor: tablice 1, 3 i 4.

Iz analize rezultata razvidno je kako je za ostvarenje cilja Akcije najzaslužnija Policijska uprava virovitičko-podravska na čijem se području nalazi veći broj proizvođača i proizvodi najviše duhana, te policijske uprave preko čijeg područja se najviše transportira duhan namijenjen ilegalnom tržištu. Kako su područja Policijske uprave zagrebačke i Policijske uprave primorsko-goranske među najvećima po procijenjenoj veličini ilegalnog tržišta na kojem se troše duhan i duhanski proizvodi, može se zaključiti kako su te dvije policijske uprave podbacile u rezultatima. O tome svakako treba povesti brigu u narednom razdoblju.

Tablica 3: Legalno i ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda u Hrvatskoj s podacima o zapljenama u 2013.

Regija	Županija	1 Broj stanovnika	2 Broj pušača (procjena)	1-2 Stopa pušača	5 Legalno tržište (u milijuni ma cigareta)	3-4 Ilegalno tržište (procjena u milijuni ma cigareta)	6 Zapljene cigareta (komada)	6 Zapljene duhana (kg)	6 Zapljene duhana (preračunato u cigarete: 1 kg = 1.200 cigareta)	UKUPNO (8+10)	STOPA ZAPLJENE NA (11:7)*100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Zagreb	Grad Zagreb i zagrebačka	1.107.623	257.514	23,25	2.203,50	242,38	887.740	3.218,347	3.862.016	4.749.755	1,96
Središnja Hrvatska	bjelovarsko-bilogorska	119.764	32.456	27,10	277,72	30,55	680	1.520,180	1.824.216	1.824.896	5,97
	sisačko-moslavačka	172.439	46.731	27,10	399,87	43,99	24.258	663,850	796.620	820.878	1,86
	karlovačka	128.899	34.932	27,10	298,91	32,88	197.960	123,983	148.780	346.740	1,05
Sjeverna Hrvatska	krapinsko-zagorska	132.892	42.393	31,90	362,75	39,90	11.100	10,246	12.295	23.395	0,06
	varaždinska	175.951	56.128	31,90	480,28	52,83	7.080	243,300	291.960	299.040	0,60
	koprivničko-križevačka	115.584	36.871	31,90	315,50	34,71	21.520	2.670,630	3.204.756	3.226.276	9,29
	međimurska	113.804	36.304	31,90	310,65	34,17	0	84,962	101.953	101.953	0,30
Istočna Hrvatska	virovitičko-podravska	84.836	13.489	15,90	115,42	12,70	2.646	25.015,10	30.018.120	30.020.766	236,38
	požeško-slavonska	78.034	12.407	15,90	106,16	11,68	560	589,086	706.903	707.463	6,06

	brodsko-posavska	158.575	25.214	15,90	215,75	23,73	136.040	148,375	178.050	314.090	1,32
	osječko-baranjska	305.032	48.500	15,90	415,00	45,65	608.921	4.097,563	4.917.076	5.525.997	12,11
	vukovarsko-srijemska	179.521	28.544	15,90	244,25	26,87	640.030	541,550	649.860	1.289.890	4,80
Južna Hrvatska	šibensko-kninska	109.375	18.813	17,20	160,98	17,71	5.200	8,800	10.560	15.760	0,09
	splitsko-dalmatinska	454.798	78.226	17,20	669,36	73,63	2.144.420	308,525	370.230	2.514.650	3,42
	zadarska	170.017	29.243	17,20	250,23	27,53	0	107,600	129.120	129.120	0,47
	dubrovačko-neretvanska	122.568	21.082	17,20	180,39	19,84	123.500	36,08	43.296	166.796	0,84
Zapadna Hrvatska	primorsko-goranska	296.195	53.611	18,10	458,74	50,46	1.896	63,700	76.440	78.336	0,16
	ličko-senjska	50.927	9.218	18,10	78,88	8,68	4.600	97,700	117.240	121.840	1,40
	istarska	208.055	37.658	18,10	322,23	35,45	8.200	16,250	19.500	27.700	0,08
UKUPNO	Hrvatska	4.284.889	919.334	21,45	7.866,57	865,34	4.826.351	39.565,82 7	47.478.99 1	52.305.34 2	6,04

Izvori:

1. *Županije, površina, stanovništvo, gradovi, općine i naselja, popis 2011*, Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr/Hrv/cenzus/cenzus2011/results/htm/H02_02/H02_02.html (15. svibnja 2013.)
2. Vuletić, S.; Kern, J. (2005). Hrvatska zdravstvena anketa 2003, Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1 (1), <http://www.izlog.info/tmp/hcjz/clanak.php?id=12389> (16. svibnja 2013.)
3. Joossens, L.; Lugo, A.; La Vecchia, C.; Gilmore, A.B.; Clancy, L.; Gallus, S. (2012). Illicit cigarettes and hand-rolled tobacco in 18 European countries: a cross-sectional survey, *Tobacco Control* 2012;0:1-7. doi:10.1136/tobaccocontrol-2012-050644, www.yumpu.com/en/document/view/6628125/illicit-cigarettes-and-hand-rolled-tobacco-in-18-european-countries-a- (10. svibnja 2013.)
4. *Crno tržište zarađuje 25 milijuna od duhana*, <http://pozeska-kronika.hr/gospodarstvo/item/1135-crno-tr%C5%BEi%C5%A1te-zara%C4%91uje-25-milijuna-od-duhana.html> (14. svibnja 2013.)
5. Podaci Središnjeg ureda Carinske uprave MF RH o količini izdanih markica za označavanje duhanskih preradevina koje su proizvedene i uvezene te puštene u potrošnju i slobodan promet u RH za 2012.
6. Podaci MUP-a o zapljenama cigareta i duhana za 2013. godinu.

Tablica 4: Legalno i ilegalno tržište duhana i duhanskih proizvoda u Hrvatskoj s podacima o zapljenama za 2014.

Regija	Županija	1 Broj stanovnika	1,2,5 LEGALNO TRŽIŠTE			3-4 ILEGALNO TRŽIŠTE		6 ZAPLJENE						
			Broj pušača (procjena)	Sto pa pušača	Milijuni cigareta u 2012.	Procjena u mil. cigareta za 2012.	Procjena u kg za 2012.*	CIGARETE (kom.)	CIGARETE (u kg)*	DUHAN (kg)	DUHAN (u kom. cigareta)*	UKUPNO KOMADA (8a+9b)	UKUPNO KILOGRAMA (8b+9a)	STOPA**
1	2	3	4	5	6	7a	7b	8a	8b	9a	9b	10	11	12
Zagreb	Grad Zagreb i zagrebačka	1.107.623	257.514	23,25	2.203,50	242,38	210.983	7.529.025	6.274,19	3.362,50	4.035.000	11.564.025	9.636,69	4,57
Središnja Hrvatska	bjelovarsko-bilogorska	119.764	32.456	27,10	277,72	30,55	25.458	0	0	5.894,00	7.072.800	7.072.800	5.894,00	23,16
	sisачko-moslavačka	172.439	46.731	27,10	399,87	43,99	36.658	452.280	376,90	4.358,19	5.229.828	5.682.108	4.735,09	12,92
	karlovačka	128.899	34.932	27,10	298,91	32,88	27.400	85.160	71,00	392,85	471.420	556.580	463,85	1,70
Sjever	krapinsko-	132.89	42.393	31,	362,75	39,90	33.2	32.740	27,28	97,6	117.168	149.90	124,92	0,38

* 1 kilogram = 1.200 cigareta

** (11:7b)*100

na Hrvatska	zagorska	2		90			50			4		8		
	varaždinska	175.951	56.128	31,90	480,28	52,83	44.025	4.425	3,70	802,00	962.400	966.825	805,70	1,83
	koprivničko-križevačka	115.584	36.871	31,90	315,50	34,71	28.925	6.825	5,7	2.436,44	2.923.728	2.930.553	2.442,14	8,44
	međimurska	113.804	36.304	31,90	310,65	34,17	28.475	0	0	530,38	636.456	636.456	530,38	1,86
Istočna Hrvatska	virovitičko-podravska	84.836	13.489	15,90	115,42	12,70	10.583	5	0	36.479,17	43.775.004	43.775.009	36.479,17	344,70
	požeško-slavonska	78.034	12.407	15,90	106,16	11,68	9.733	8.357	7,00	789,35	947.220	955.577	796,35	8,18
	brodsko-posavska	158.575	25.214	15,90	215,75	23,73	19.775	241.087	200,90	115,76	138.913	380.000	316,66	1,60
	osječko-baranjska	305.032	48.500	15,90	415,00	45,65	38.041	22.480	18,73	1.731,00	2.077.200	2.099.680	1.749,73	4,60
	vukovarsko-srijemska	179.521	28.544	15,90	244,25	26,87	22.392	299.000	249,16	1.782,48	2.138.976	2.437.976	2.031,64	9,07
Južna Hrvatska	šibensko-kninska	109.375	18.813	17,20	160,98	17,71	14.758	2.680	2,23	345,68	414.816	417.496	347,91	2,36
	splitsko-dalmatinska	454.798	78.226	17,20	669,36	73,63	61.358	2.426.150	2.021,80	3.069,94	3.683.928	6.110.078	5.091,74	8,30
	zadarska	170.017	29.243	17,20	250,23	27,53	22.942	0	0	290,00	348.000	348.000	290,00	1,26
	dubrovačko-	122.56	21.082	17,	180,39	19,84	16.5	277.280	231,10	589,	706.920	984.20	820,20	4,96

	neretvanska	8		20		33			10		0			
Zapadna Hrvatska	primorsko-goranska	296.195	53.611	18,10	458,74	50,46	42.050	100	0,10	333,88	400.656	400.756	333,98	0,80
	liško-senjska	50.927	9.218	18,10	78,88	8,68	7.233	24.520	20,43	241,32	289.584	314.104	260,75	3,61
	istarska	208.055	37.658	18,10	322,23	35,45	29.542	800	0,70	308,70	370.440	371.240	309,40	1,05
UKUPNO	Hrvatska	4.284.889	919.334	21,45	7.866,57	865,34	721.117	11.142.914	9.285,80	63.950,43	76.740.516	87.883.440	73.236,20	10,16

Izvori:

1. *Županije, površina, stanovništvo, gradovi, općine i naselja, popis 2011*, Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr/Hrv/cenzus/cenzus2011/results/htm/H02_02/H02_02.html (15. svibnja 2013.)
2. Vuletić, S.; Kern, J. (2005). Hrvatska zdravstvena anketa 2003, Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1 (1), <http://www.izlog.info/tmp/hcjz/clanak.php?id=12389> (16. svibnja 2013.)
3. Joossens, L.; Lugo, A.; La Vecchia, C.; Gilmore, A.B.; Clancy, L.; Gallus, S. (2012). Illicit cigarettes and hand-rolled tobacco in 18 European countries: a cross-sectional survey, *Tobacco Control* 2012;0:1-7. doi:10.1136/tobaccocontrol-2012-050644, www.yumpu.com/en/document/view/6628125/illicit-cigarettes-and-hand-rolled-tobacco-in-18-european-countries-a- (10. svibnja 2013.)
4. *Crno tržište zarađuje 25 milijuna od duhana*, <http://pozeska-kronika.hr/gospodarstvo/item/1135-crno-tr%C5%BEi%C5%A1te-zara%C4%91uje-25-milijuna-od-duhana.html> (14. svibnja 2013.)
5. Podaci Središnjeg ureda Carinske uprave MF RH o količini izdanih markica za označavanje duhanskih preradevina koje su proizvedene i uvezene te puštene u potrošnju i slobodan promet u RH za 2012.
6. Podaci MUP-a o zapljenama cigareta i duhana za 2014. godinu.

3. ZAKLJUČAK

Na temelju provedene analize Operativne akcije „Rezač“ može se rezimirati kako je ispunjen zacrtani cilj u vidu prodora u ilegalno tržište od minimalno 10% od njegove procijenjene veličine. U nešto više od godinu dana koliko se Akcija provodila povećanje količine zaplijenjenog duhana i duhanskih proizvoda za više od pet puta je odličan rezultat. Uz to, aktivnosti koje policija poduzima zajedno s drugim mjerodavnim partnerima javnost i mediji percipiraju kao vrlo odlučne i učinkovite (npr., usp. *Otvoreni rat protiv švercera: Zbog šverca duhana država godišnje gubi 100 mil. eura*).

Ostvarivanje postavljenog cilja bilo je moguće zahvaljujući dobrom strateškom planiranju i izuzetno kvalitetnoj operativnoj realizaciji na regionalnim razinama. Pri tome se dobitnom pokazala kombinacija znanstveno-stručnog pristupa analizi i procjeni problema s profesionalnom primjenom temeljnih pravila kriminalistike. Pri tome je važnu ulogu imala i praktična uporaba osnovnih vještina rukovođenja i zapovijedanja.

Zaključno je potrebno osvrnuti se na nastavak provođenja Operativne akcije. U svezi s tim bilo bi korisno razmotriti redefiniranje postavljenog cilja. Dobri operativni rezultati koji su postignuti tijekom prva dva mjeseca 2015. (oduzeto je oko 15 tona duhana) ukazuju na to da bi se trend povećanja stope zapljene mogao nastaviti. Na to upućuju i odlični rezultati pojedinih policijskih uprava koje se tijekom 2013. i 2014. nisu stigle usredotočiti na ovu problematiku (poput Policijske uprave zadarske koja je tijekom veljače 2015. dovršila vrlo složeno kriminalističko istraživanje nad kriminalnom grupacijom od koje je zaplijenjeno oko devet tona duhana). Stoga se može zauzeti stav kako bi podizanje ljestvice, recimo na 15% od procijenjenog ilegalnog tržišta, mogao biti dodatni motivirajući faktor koji bi osigurao uspjeh i u narednom razdoblju. Pri tome postoji značajan prostor za povećanje učinkovitosti na području policijskih uprava koje tijekom dosadašnjeg postupanja nisu pokazale zadovoljavajuće rezultate.

I na kraju, rezultati koji su postignuti provođenjem Operativne akcije „Rezač“ ohrabruju na razmišljanje prema kojem bi se sličan pristup mogao primijeniti na suzbijanje drugih vrsta kriminala, prije svega onog u svezi s krijumčarenjem i ilegalnim trgovanjem drugim visokotarifnim robama te u svezi sa zloporabom droga.

LITERATURA

1. *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Stepping up the fight against cigarette smuggling and other forms of illicit trade in tobacco products - A comprehensive EU Strategy*, European Commission, Brussels, http://ec.europa.eu/anti_fraud/documents/2013-cigarette-communication/communication_en.pdf (6. lipnja 2013.)
2. *Crno tržište zarađuje 25 milijuna od duhana*, <http://pozeska-kronika.hr/gospodarstvo/item/1135-crno-tr%C5%BEi%C5%A1te-zara%C4%91uje-25-milijuna-od-duhana.html> (14. svibnja 2013.)
3. *Istraživanje tržišta rezanog duhana na koji nije plaćen porez: Hrvatska – 2014. g.*, Ipsos Marketing, Zagreb, 2014.
4. Joossens, L.; Lugo, A.; La Vecchia, C.; Gilmore, A.B.; Clancy, L.; Gallus, S. (2012). Illicit cigarettes and hand-rolled tobacco in 18 European countries: a cross-sectional survey, *Tobacco Control* 2012;0:1-7. doi:10.1136/tobaccocontrol-2012-050644, www.yumpu.com/en/document/view/6628125/illicit-cigarettes-and-hand-rolled-tobacco-in-18-european-countries-a (10. svibnja 2013.)

5. *Katalog kaznenih djela po linijama rada kriminalističke policije*, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ravnateljstvo policije, Uprava kriminalističke policije, dokument broj 511-01-75/20-3-183-161/2-12 od 1. ožujka 2013.
6. *Operativna akcija „REZAC“*, Ravnateljstvo policije, raspis broj 511-01-72/6-51033/13. od 22. srpnja 2013.
7. *Organizirani kriminal – godišnje izvješće za 2013.*, Ministarstvo unutarnjih poslova, Policijski nacionalni ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, Služba organiziranog kriminaliteta, Zagreb, 2014.
8. *Otvoreni rat protiv švercera: Zbog šverca duhana država godišnje gubi 100 mil. eura* <http://www.glas-slavonije.hr/261601/1/Zbog-sverca-duhana-drzava-godisnje-gubi-100-mil-eura> (26. veljače 2015.)
9. Peters, T.; Waterman, R.H. (2008). *U potrazi za izvrsnošću*. Zagreb: Profil International d.o.o.
10. *Podaci MUP-a o zapljenama cigareta i duhana za 2012., 2013. i 2014. godinu.*
11. *Podaci Središnjeg ureda Carinske uprave MF RH o količini izdanih markica za označavanje duhanskih prerađevina koje su proizvedene i uvezene te puštene u potrošnju i slobodan promet u RH za 2012.*
12. Savić, D. (2015). *Organizirani kriminal: (ne)prepoznata prijetnja*. Zagreb: Naklada Jesenski & Turk.
13. Vuletić, S.; Kern, J. (2005). Hrvatska zdravstvena anketa 2003, Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1 (1), <http://www.izlog.info/tmp/hcjz/clanak.php?id=12389> (16. svibnja 2013.)
14. *Županije, površina, stanovništvo, gradovi, općine i naselja, popis 2011*, Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr/Hrv/cenzus/cenzus_2011/results/htm/H02_02/H02_02.html (15. svibnja 2013.)

Dean Savić
Mario Marković
Danijela Miloš Hasel

**SUPPRESSION OF ILLEGAL TOBACCO MARKET:
OPERATIVE ACTION „CUTTER“ (CASE STUDY)**

Summary

Smuggling and illegal trade of tobacco and tobacco products represents a significant security threat which is most visible in large financial losses of the state and other entities, endangering human health and the realized profit of organized crime groups. Combating such important issues should be done on the basis of clearly and specifically designed strategic direction and planning. Consequently, at the national level the operative action codenamed "Cutter" was launched, which aimed to achieve deeper penetration into the dark zone of crime and ensure an increase in seizure rates of tobacco and tobacco products at least 10% of the estimated illegal market in Croatia. In this paper we analyze the mentioned operative action, on the basis of which it was concluded that at the national level the set goal has been achieved. In 2012 the seizure rate was 1.82%, in 2013 it increased to 6.04%, and in 2014 it reached 10.16%. The results of Operative Action "Cutter" are an incentive to consider the application of a similar approach in the suppression of other types of crime, particularly crime associated with drugs and smuggling and illicit trafficking in other goods.

Key words: tobacco, tobacco products, illegal market, organized crime, trafficking, Operative Action „Cutter“

Zdravko Skakavac⁵¹⁴Dragana Peči⁵¹⁵

TAKTIKA HAPŠENJA OPASNIH KRIMINALACA

Sažetak

Kriminalistički gledano, hapšenje (lišenje slobode) predstavlja ozbiljnu i vrlo složenu praktičnu meru i radnju pripadnika policije. Delikatnost primene ove kriminalističke mere i radnje posebno dolazi do izražaja kada su u pitanju opasni i naoružani kriminalci koji se nalaze u bekstvu zbog izvršenja teških krivičnih dela (ubistva, razbojništva, teroristički akti, otmice i sl.). Dosadašnja iskustva ukazuju da u akcijama hapšenja opasnih kriminalaca vrlo često stradaju nedužni građani, slučajni prolaznici. Međutim, neretko su žrtve i sami pripadnici policije koji stradaju zbog nepridržavanja osnovnih kriminalističkih načela i neadekvatne taktike postupanja. U ovom radu ukazaće se na neka bitna pravila i taktiku postupanja u takvim situacijama.

Ključne reči: *opasni kriminalci, hapšenje, kriminalističke mere, kriminalistička načela, taktika postupanja.*

1. Uvod

U svakodnevnom radu policija se susreće sa mnogobrojnim praktičnim problemima i teškoćama pri realizaciji važnih bezbednosnih poslova i zadataka. Jedan od najsloženijih zadataka koji se pred nju postavlja, svakako je hapšenje. Međutim, nisu sva hapšenja problematična i iste težine. Hapšenje opasnih kriminalaca je uvek predstavljalo najozbiljniji problem i velik izazov za policiju. Ako se malo potsetimo ranijih policijskih registara poternica za licima u vreme bivše Jugoslavije, onda će se setiti da je iza navođenja osnovnih podataka pojedinih lica stajala oznaka H ili HO. Upravo, oznaka HO – „hapsiti oprezno“, je podrazumevala da se u svakom konkretnom slučaju prilikom otkrivanja lica sa ovom oznakom, moralo postupati znatno obazrivije kako ne bi došlo do neželjenih posledica. Međutim, nisu sva hapšenja problematična i iste težine.

Hapšenje ili lišenje slobode, u materijalnom smislu, podrazumeva svaku radnju ili postupak koji je usmeren na oduzimanje slobode određenom licu ili određenoj grupi lica na prinudan način, kada je radi efikasnog sprovođenja ove mere moguće staviti u izgled upotrebu fizičke snage ili zakonom dozvoljene prinude druge vrste (Simonović, 2002, 116).

Koliko puta nam je iskustvo pokazalo, da rutinsko pristupanje u ovakvim situacijama može da ima nesgledive posledice, pre svega, po živote ljudi. A posledice mogu biti raznolike. Koliko policajaca je u prethodnom periodu, a ne treba ići mnogo unazad, poginulo pri hapšenju, koliko je građana – slučajnih prolaznika u takvim situacijama stradalo, i konačno, koliko je nepotrebno stradalo kriminalaca, jer se hapšenju prišlo neoprezno i rutinski.

⁵¹⁴ Izv.prof.dr.sc. Zdravko Skakavac, Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Univerzitet Union, Novi Sad, e-mail: zskakavac@useens.net

⁵¹⁵ Dragana Peči, asistentica, Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Univerzitet Union, Novi Sad

Prema tome, hapšenju opasnih kriminalaca je potrebno pristupiti maksimalno oprezno, uz izuzetno kvalitetnu pripremu i uz primenu najboljih ljudskih i materijalno-tehničkih resursa.

2. Pojam „opasnog“ kriminalca

Vrlo je važno definisati pojam „opasnog kriminalca“. Uvažavajuće sve dosadašnje definicije ovog pojma, a na bazi sopstvenog mišljenja, pod ovim pojmom bi trebalo podrazumevati:

- lice koje je organizator ili vođa kriminalne grupe koja se bavi vršenjem teških krivičnih dela, posebno onih nasilnog karaktera (teroristički akti, ubistva, teške telesne povrede, razbojništva, razbojničke krađe, reket, iznude, ucene, otmice, krijumčarenje droge, oružja ili vozila, teške krađe, i drugo);
- lice koje je povratnik u vršenju teških krivičnih dela, a nalazi se u bekstvu ili je za njim raspisana poternica zbog izvršenja takvih dela;
- lice koje je izvršilo i samo jedno teško krivično delo ali je pri izvršenju krivičnog dela iskazalo izrazitu brutalnost, bezobzirnost i drskost u odnosu na žrtvu krivičnog dela ili ispoljilo osvetnički sindrom;
- lice koje je pri izvršenju krivičnih dela koristilo ili posedovalo vatreno oružje ili hladno oruđe ili postoje opertaivna saznanja da poseduju vatreno oružje i da će ga upotrebiti;
- lice koje pri vršenju teških krivičnih dela nema nikakvog obzira prema žrtvama, nemoćnim licima, ženama ili deci;
- lice koje upućuje ozbiljnu pretnju ili ispoljava stalnu želju da će upotrebiti silu, hladno oruđe ili vatreno oružje;
- lice koje je u svojoj dosadašnjoj kriminalnoj karijeri već pružalo otpor pripadnicima policije pri pokušaju hapšenja ili preduzimanju drugih službenih radnji;
- lice koje u sopstvenoj socijalnoj sredini (porodici, preduzeću, među vršnjacima i slično), ispoljava nasilnički mentalitet i agresivnost i ima izraziti egocentrični karakter;
- lice koje u prethodnom periodu bežalo ili pokušalo bekstvo iz neke od ustanova za izvršenje krivičnih sankcija ili iz policijskih prostorija i slično.

3. Kriminalistička načela i kriminalističke mere i radnje u akcijama hapšenja opasnih kriminalaca

Pri hapšenju opasnih kriminalaca primenjuju se brojna kriminalistička načela, a posebno dolaze do izražaja sledeća:

- načelo brzine i iznenađenja;
- načelo temeljitosti i upornosti;
- načelo sistematičnosti i planiranja,
- načelo koordinacije i saradnje;
- načelo međunarodne saradnje;
- načelo čuvanja službene tajne;
- načelo zakonitosti i dr.

Hapšenje opasnih kriminalaca izvode specijalizovane policijske ekipe uz primenu brojnih kriminalističkih mera i radnji, pri čemu posebno dolaze do izražaja:

- prikupljanje potrebnih obaveštenja;
- provere raznih vrsta;
- praćenje i osmatranje;
- blokada, racija i zaseda;
- pregled i pretresanje stana i drugih prostorija, lica, vozila, otvorenog prostora;
- primena specijalnih istražnih tehnika – posebnih dokaznih radnji i drugo.

Hapšenja opasnih kriminalaca možemo posmatrati sa dva stanovišta. Jedna je situacija ako policija ima dovoljno vremena da kvalitetno pripremi samu akciju hapšenja ili se radi o tzv. „ad hoc“, nepripremljenim, neplaniranim, iznenadnim hapšenjima. Osim toga, poseban problem je i ako je potrebno uhapsiti više opasnih kriminalaca koji se nalaze na istoj lokaciji.

Taktika hapšenja opasnih kriminalaca u zavisnosti je od toga da li se radi o:

- otvorenom ili zatvorenom prostoru;
- ako je otvoreni prostor, da li se radi o šumi, planini, parku ili ulici u gradskoj sredini;
- ako se radi o zatvorenom prostoru, da li se radi o ugostiteljskom objektu, čekaonici, kancelariji ili stanu (kući);
- ako se radi o prevoznom sredstvu, da li se radi o putničkom automobilu, autobusu, vozu i sl.;
- ako se radi o zatvorenom prostoru, da li se radi o talačkoj situaciji, da li je lice zabarikadirano ili se radi klasičnoj situaciji kada kriminalac ne očekuje dolazak policije.

a. „Ad hoc“ hapšenja opasnih kriminalaca

Ovo je posebno problematična situacija jer policija nema vremena da proceni situaciju i izvrši bilo kakvu pripremu. Radi se o onim situacijama kada policajac iznenada naiđe ili sretne lice koje se traži, a potrebno ga je odmah lišiti slobode. Ipak, i u ovim slučajevima neophodna je *ad hoc* procena situacije koja podrazumeva opredeljenje policajca kako će da reaguje i na koji način će da pristupi meri hapšenja. Ako je očigledno da policajac neće moći uspešno da izvrši hapšenje, bolje je da od toga odustane, nego da sebe dovede u tešku poziciju u kojoj može rizikovati svoju bezbednost. Problem je složeniji ako je policajac sam a u susret mu dolazi više kriminalaca i gde je velika verovatnoća da će lica pružiti otpor, pa i oružani.

Ako je u pitanju terorista, onda je otpor sasvim izvestan. U takvim situacijama policajac odmah poteže oružje, uperuje ga u pravcu opasnog lica, uz istovremeno korišćenje najpogodnijeg zaklona, ako je to moguće i naređuje licu da podigne ruke u vis. Ako u rukama ima oružje prvo mu se naređuje da ga položi ispred sebe, podigne ruke u vis i onda se polako kreće unazad, onoliko koliko je potrebno da policajac preuzme oružje. Licu se tada naređuje da se okrene, klekne, a zatim legne na stomak sa rukama na leđima. To je najpogodnija situacija za policajca koji tada licu prilazi sa leđa, klekne mu na leđa i vrši vezivanje. Tako postupa policajac koji ispred sebe ima samo jedno lice.

Ako je u pitanju više lica, situacija je mnogo rizičnija i u ovim slučajevima jedan policajac teško može izvršiti bezbedno hapšenje. Zbog toga je bolje, ako zato ima uslova, odustati od pokušaja intervencije, pratiti kriminalce i pozvati pojačanje radi hapšenja.

Važno je napomenuti, i u *ad hoc* hapšenjima, bez obzira što postojeće okolnosti ne pružaju mogućnost sprovođenja sveobuhvatnih priprema, hapšenje se može uspešno realizovati jedino taktički promišljenim, ali i energičnim i odlučnim nastupom (Simonović, Pena, 2010, 164).

b. Planirana hapšenja

Kod ove vrste hapšenja policija je u prednosti. Najvažniji zadatak policije je da prikupljanjem podataka i obaveštenja ili primenom specijalnih istražnih tehnika locira kriminalca. U zavisnosti od raspoloživog vremena, po saznanju o lokaciji opasnog kriminalca, pristupa se planiranju akcije. Dakle, radi se o onim situacijama kada je policija utvrdila neposrednu lokaciju opasnog kriminalca. U takvim situacijama najvažnije je da policija hitno izvrši blokadu lokacije sa dovoljnim brojem pripadnika, a nakon toga sledi pažljivo planiranje akcije hapšenja.

Vrlo je važno da blokada lokacije bude izvedena krajnje konspirativno, da policajci ne budu otkriveni, jer će to najčešće omogućiti dovoljno vremena za planiranje hapšenja. Pri hapšenju opasnih kriminalaca ne treba žuriti. Treba pažljivo isplanirati svaki detalj, kako bi se izbegle nepotrebne posledice. Akcija će biti u potpunosti uspešna samo u slučajevima kada opasno lice bude uhapšeno a da pri tom ne bude povređenih ili poginulih policajaca i građana.

Akcijom hapšenja opasnih kriminalaca rukovodi najsposobniji rukovodilac, a u složenijim slučajevima formira se štab za rukovođenje akcijom. Planom hapšenja potrebno je predvideti sledeće:

- određuje se rukovodilac akcije;
- određuje se potreban broj pripadnika policije za izvršenje zadatka, a u složenijim slučajevima angažuje se žandarmerija ili specijalna jedinica;
- vrši se precizna i pojedinačna podela zadataka pri hapšenju;
- u talačkim situacijama neophodno je angažovanje snajperista;
- utvrđuje se potrebno naoružanje i oprema pripadnika policije za izvršenje zadatka;
- izučava se dosadašnje ponašanje lica u sukobu sa zakonom;
- posebno se procenjuje mogući način reagovanja lica u susretu sa policajcima;
- detaljno se izučava i proverava lokacija opasnog kriminalca (stan, kuća, vikendica i sl.);
- proverava se dali se sa opasnim kriminalcem nalaze još neka lica, vrši njihova identifikacija i proverava njihov odnos prema kriminalcu (rodbinski, komšijski ili drugi);
- procenjuje se da li će neko od ukućana ili drugih lica koja se nalaze sa opasnim kriminalcem istome pružiti pomoć i otpor policiji pri hapšenju i slično.

Prema tome, hapšenje opasnih kriminalaca vrši se po određenim kriminalističko-taktičkim pravilima, uz prethodno planiranje takve delatnosti. Pripadnici policije koji učestvuju u akciji hapšenja, moraju biti dobro pripremljeni za taj posao, spremni da primene i adekvatna sredstva prinude i da zaštite sopstveni život. Na osnovu analize prikupljenih podataka i svih drugih činjenica u vezi sa konkretnim krivičnim delom, u planiranju ove aktivnosti treba odrediti i najpovoljnije mesto, gde bi se lice moglo lišiti slobode (Bošković, Skakavac, 2011, 94). Konkretna taktika hapšenja zavisi od razvoja situacije u blokiranom području i od toga da li se radi o zatvorenom ili otvorenom prostoru.

i. Hapšenje opasnih kriminalaca u zatvorenom prostoru

Ako se lice definitivno nalazi u zatvorenom krugu, onda žurbe nema. Kriminalističko načelo brzine je potrebno samo dok se izvrši blokada lokacije. Nakon toga, brzina može samo da bude štetna i

pogubna. U ostalom, mnoga dosadašnja iskustva su bila kobna za pripadnike policije upravo zbog nepotrebne brzine, nedovoljnog planiranja i rutinskog postupanja.

Rukovodilac akcije na licu mesta odlučuje o načinu hapšenja. Moguće su razne situacije, od primene lukavstva, pregovaranja, pozivanja na predaju, do primene hemijskih sredstava i neposrednog upada u zatvoreni prostor. Snajperisti uvek moraju biti spremni, posebno u talačkim situacijama, kada opasni kriminalac preti da će ubiti lice koje drži kod sebe kao taoca. U takvim situacijama policija mora nastojati da spasi taoce i da niko od njih ne nastrada. Za hapšenje opasnog kriminalca u stanu ili sličnoj prostoriji, potrebno je izvršiti sveobuhvatne pripreme koje treba držati u strogoj tajnosti (Kresoja, 2006).

Hapšenje opasnih kriminalaca treba izbegavati u javnom lokalu, s obzirom na mogućnosti da kriminalac nestane u masi ljudi, kao i zbog toga što lišavanje slobode na javnom mestu izaziva pometnju. U takvim situacijama je bolje da se zaposednu svi izlazi, da se sačeka da lice izađe iz zatvorenog prostora i liši slobode pri izlazu (Vodinić, 1970, 98).

ii. Hapšenje opasnih kriminalaca na otvorenom prostoru

Veći problem je kada se radi o otvorenom prostoru a nije poznata lokacija opasnog kriminalca. Vrlo je bitno o kakvom se otvorenom prostoru radi. Nije ista taktika postupanja na ulici, u parku, u šumi i slično. Svaka ta lokacija zahteva odeđene dodatne modalitete postupanja pri hapšenju. Ipak, najveći problem je ako se radi o ulici zbog prisustva većeg broja ljudi. Tada treba postići potpuno iznenađenje, a hapšenje treba da izvedu radnici kriminalističke policije u civilnim odelima.

Uz pomoć građana i operativnih veza (informatora i saradnika) prikupljaju se i poroveravaju podaci i obaveštenja o mogućim pravcima i lokacijama kretanja traženog lica. Nakon što se lice locira, postupak je isti kao i kod hapšenja u zatvorenom prostoru. To znači, blokada šireg ili užeg prostora, pronalaženje adekvatnih zaklona i utvrđivanje blokade. Dalji rad mora biti planski i odvija se bez žurbe. Ako je blokiran širi prostor, pristupa se postavljanju zaseda na više mesta, gde se očekuje nailazak opasnog kriminalca. Bez obzira o kojem prostoru se radi, o opasnom kriminalcu se moraju prikupi svi potrebni podaci. Moramo znati njegove navike, sklonosti, način pružanja otpora ili bekstva, vrstu oružja koje poseduje, rodbinske i druge veze. Korišćenjem specijalnih istražnih tehnika potrebno je pratiti njegovu komunikaciju sa drugim licima i izvršiti lociranje.

Ako operativna saznanja ukazuju da se lice kreće putničkim vozilom ili koristi neka druga prevozna sredstva, onda je potrebna šira blokada u saobraćaju. Koliki će krug ili prsten blokirano područje biti, zavisi od prikupljenih operativnih saznanja do kojih je policija došla. Posebna pažnja mora biti posvećena pri zaustavljanju i kontroli vozila na blokadnim punktovima. U takvim situacijama ovi punktovi moraju biti ojačani sa većim brojem pripadnika policije, pri čemu su pojedini policajci samo posmatrači, sa dugim oružjem u rukama i spremni na njegovu upotrebu ukoliko to bude neophodno.

Mere bezbednosti posebno moraju biti pojačane na pravcima i lokacijama kada se primeti kretanje sumnjivog vozila. Takvo vozilo mora biti praćeno onoliko dugo koliko je potrebno da se isplanira akcija hapšenja. U praćenje sumnjivog vozila uključuju se i helikopteri i vozila sa civilnim registracijama. Konkretno mesto zasede i blokade određuje neposredno rukovodilac akcije.

4. Zaključak

Jedan od najsloženijih zadataka koji se pred policiju postavlja, svakako je hapšenje. Međutim, nisu sva hapšenja problematična i iste težine. Hapšenje opasnih kriminalaca je uvek predstavljalo najozbiljniji problem i velik izazov za policiju.

Iskustvo je pokazalo da rutinsko, brzopleto i neplansko pristupanje prilikom hapšenje opasnih kriminalaca može da ima nesigledive posledice, pre svega, po živote ljudi. Da do posledica nebi dolazilo, ovom ozbiljnom zadatku se mora prilaziti krajnje organizovano, promišljeno i planski. Hapšenju je potrebno pristupiti maksimalno oprezno, uz primenu najboljih ljudskih i materijalno-tehničkih resursa. Na ovakvim zadacima uglavnom se angažuju specijalizovane policijske jedinice, maksimalno opremljene i obučene za ovu namenu. Akcijom hapšenja uvek treba rukovodi sposoban i iskusan rukovodilac i najviše od njega i njegove umešnosti, stručnosti i odlučnosti zavisi uspeh akcije.

Svaku pojedinačnu akciju treba temeljito pripremiti i planirati tako da se izbegnu i najmanji mogući rizici koji mogu dovesti do neželjenih posledica.

5. Literatura

Bošković, M.; Skakavac, Z.(2011). *Kriminalistika – taktika i tehnika*. Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić.

Bošković, M.; Skakavac, Z. (2011). *Osnovi kriminalistike*. Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić.

Kresoja, M.:(2006). *Kriminalistika*. Temerin: Yugo – PIRS.

Simonović, B.; Pena, U. (2010). *Kriminalistika*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.

Simonović, B.(2002) *Kriminalistika*. Kragujevac: *Pravni fakultet*.

Vodinečić, V.(1970). *Kriminalistika*. Beograd: Prosveta Beograd.

Zdravko Skakavac

Tatjana Peči

TACTICS ARREST OF DANGEROUS CRIMINALS

Summary

In terms of criminalistics, arrest (detention) is a serious and very complex practical measure and action of the police. The delicacy of the implementation of the criminalistics' measures and actions is particularly evident when it comes to dangerous and armed criminals on the run for committing serious crimes (murder, robbery, terrorist acts, kidnappings, etc.). Past experience suggests that during the dangerous criminals arrest often innocent people or passers-by are killed. However, often the victims themselves are members of the police who suffer from non-compliance with the fundamental principles of law enforcement tactics and inadequate treatment. This paper points out some important rules and tactics in such situations.

Keywords: *dangerous criminals, arrest, criminalistics' measures, criminalistics' principles, police procedure*

Angelina Stanojoska⁵¹⁶

Blagojče Petrevski⁵¹⁷

Ivona Shushak⁵¹⁸

**STRUCTURE OF ORGANIZED CRIMINAL GROUPS
ORIGINATING FROM THE BALKAN PENINSULA:
MODELS OF TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS CRIMINAL GROUPS**

Summary

Over the years, the Balkan territory has been known for the violence that happened and still is happening on its soil. Known by the permanent war conflicts, the Balkans are still a crime hotspot, with every criminal route going through it, but it is also a nest of crime, an origin place of many criminal groups that are active here, but also in the other regions of the European continent.

Albanian, Bulgarian and Serbian criminal groups are the ones that rule the Balkan territory, and commit a range of acts belonging to “modern” types of organized crimes. The model of trafficking in human beings on the Balkans is known as a model of violence, because of the use of violent methods as instrumentum operandi.

The paper will try to construct the structure of organized criminal groups on the Balkans using comparative analysis. It will try to make a distinction between the vertical and horizontal division of roles, and try to explain their modus operandi and its fluctuation through the years.

Key words: *model, network, organized criminal groups, role, structure, trafficking in human beings.*

⁵¹⁶ Assist. Prof. Angelina Stanojoska, Faculty of Security, Skopje, University “St.Kliment Ohridski”, Bitola, Republic of Macedonia, e-mail: angiest22@gmail.com

⁵¹⁷ Blagojče Petrevski, PhD student at the Faculty of Security, Skopje, University “St.Kliment Ohridski”, Bitola, Republic of Macedonia, e-mail: blagojcedugal@yahoo.com

⁵¹⁸ Ivona Shushak, Teaching Assistant at the Faculty of Law and a PhD student at the Faculty of Security, Skopje, University “St.Kliment Ohridski”, Bitola, Republic of Macedonia, e-mail: susak.ivona@gmail.com

1. INTRODUCTION

Organized crime groups are the core of modern crime, carrier of its complexity. Through their organizational frame, their structure, we can research and connect different models of groups with different kinds of crimes, mark their territories although organized crime does not know about boundaries.

Trafficking in human beings through years has changed and adjusted to every change in society. The criminal groups working in this area have built models whose frame is defined by the territory of their action and the vertical or horizontal way of relations between their members.

The paper will give an overview of the possible structures of organized crime groups, their hierarchical placement and the individually divided roles between members.

2. STRUCTURE OF ORGANIZED CRIME GROUPS: SOCIAL NETWORK OR INTEREST

Beginning in the mid-1950s, anthropologists studying urbanization found that a sufficient understanding of the behavior of individuals in complex societies could not be achieved via the traditional sociological and anthropological approach of describing social organization in terms of institutions (economics, religion, politics, kinship, etc.). As these anthropologists studied complex societies, they recognized a need for new concepts to describe the fluid social interactions of individuals and groups which they observed during ethnographic field research. (Mcillwain, 1999, 304). Stanley Wasserman and Katherine Faust defined social networks as “the relational structure of a group or larger social system consisting of the pattern of relationships among the collection of actors.” (Mcillwain, 1999, 304).

Although it is possible to distinguish the various characteristics of the relationship between two people analytically, these are the characteristics that are often difficult to distinguish in practice. Most social relationships show various characteristics simultaneously (they are multiplex). Thus at work we find mostly instrumental and hierarchical relationships, but a different kind of content is also attached to them: the other person is regarded as more or less pleasant, there is more or less frequent social intercourse, or there are continuous arguments or one manages to resolve conflicts or learns to live with them. From this great variety of social relationships it can be assumed that our social world is vibrant. People and their mutual relationships form the building blocks of which social networks are constructed. (Bruinsma, Bernasco, 2004, 81). In addition to persons and relationships, both elements of social network, there are three other aspects that are important when it comes to analyzing social relationships: the characteristics of the *network structure* as a whole, the characteristics of the *position* that a person occupies in the network structure, and *relationships between* networks. (Bruinsma, Bernasco, 2004, 81).

Social networks have form which can be hierarchical or central. The first one often can be found in business relations or politics, while in the second members bring with them the characteristics and positions which they already had in other networks. Those characteristics can culminate with either central or marginalized position into the network. The criminal macro network is present before the actual illegal activity commences, and it remains in place after the criminal business process is completed. Furthermore, members of active criminal collectives will usually also maintain relations with individuals with whom they are, at that specific time, not involved in criminal acts. Social relations are essential for bringing together the skills and resources required for executing a specific illegal activity. Before individuals are able start a criminal business process or participate in one, they need to establish a connection with like-minded counterparts who possess qualities additional to their

own or have access to specific resources. Such links, however, are not equivalent to normal social relations, their *raison d'être* being primarily to exchange information about potential illegal activities. Consequently, a criminal relation requires a degree of like-mindedness and trust. Before one can talk freely about potential criminal activity, one must be sure that the other party does not see this as reason for immediately ending the relation and that, in any case, he or she will keep the secret. How then are criminal relations established? (Spapens, 2010, 196-197). The *social system of organized crime*, he explained, refers to the notion that organized crime is a phenomenon recognizable by reciprocal services performed by professional criminals, politicians, and clients. Organized crime is thus understood to lie in the relationships binding members of the underworld to upper world institutions and individuals... Organized crime is not a modern, urban, or lower-class phenomenon; it is a historical one whose changes mirror changes in civil society, the political economy. That is why, naturally, organized crime is increasingly taken to represent a series of relationships among professional criminals, upper world clients and politicians... (Mcillwain, 1999, 307). One central component of popular imagery of organized crime is the link-up between underworld and upper world. This so-called illegal-legal nexus has been discussed with regard to business as well as politics. In both cases a broad spectrum of (isolated or widespread) relationships can be discerned, ranging from the victimization of legal businesses and the intimidation and infiltration of government by criminals to mutually beneficial arrangements between legal and illegal actors, and to the instrumentalisation of criminals for the furtherance of business and political interests, as exemplified in the case of post-Soviet Russia. Finally, criminal practices may be adopted by businesses and political actors without recurrence to the proverbial underworld. (von Lampe, 2008, 13).

Monzini distinguishes between: small and loosely connected criminal groups (type 1), in which recruitment, transport and exploitation are undertaken by the same individuals, normally friends or acquaintances of the victims; middle-sized groups (type 2), which function as supply channels to the prostitution markets in foreign countries and therefore draw profits, as well as sophisticated middle-sized groups (a variant, organizing mobile prostitution based on international transfers and which therefore presuppose a high degree of integration of all the actors involved); and transnational criminal networks (type 3), in which each sector has a delineated task from the recruitment to the exploitation phase. (Leman, Janssens, 2008, 435). The closed gangs in profile 1 (the small and loosely connected ones as well as the sophisticated middle-sized groups) resemble perfectly the clans that Waldmann refers to when he describes the Kanun-related 'friend/enemy discourse', which was characteristic of the Albanian clans of the 1990s and which led directly to 'a strict group solidarity toward the inside, forced with the aid of hard sanctions, linked with great closeness toward all third parties'. A second profile is based on trust in abstract systems, i.e. 'where criminal groups manage to establish some level of control over a territory or market, and to set and enforce certain rules'. The area of recruitment and application is more complex than under profile 1 and encompasses several countries, but the management, even though it can be transnational, is culturally homogeneous. Only three middle-sized files (Monzini's type 2) fit easily here (that is, the integrated supply networks) which have a transnational field of application, in other words where mutual tasks are distributed by sector. The third profile is based not on clan ties and not on control over a territory but on mutual recognition and trust in mutual reputations a function of joint venture actions: 'trust based on reputation'. Although collaboration between the managers in the network is not based on clan ties or control over a territory, it is possible that individual managers in their own sectors employ a specific, diverging management strategy. What *is* transnational, though, is the territory of action and what happens afterwards (e.g. money laundering). (Leman, Janssens, 2008, 437).

The form of criminal networks in the trafficking in women can generally be typified as a “chain” with at both ends some smaller clusters: one rounds up the women and the other draws them in and exploits them or sells them on to other persons in our country. The clusters are isolated from each other: the persons at both ends of the chain networks do not know each other or only superficially and the links between the cluster are made by a few persons who maintain what are principally instrumental relationships with each other. The cohesion of the criminal network is extremely low, as is the density of the network. In addition the criminal networks are not usually large. The persons who take care of the links between the clusters occupy a strategic bridging position. They link the clusters to each other by pairing up the market parties. The mutual social relationships are, on the whole, restricted and are characterized by low frequency of contact, absence of affective relationships, the domination of instrumental relationships and absence of multiplex relationships between the members. These relationships are also not necessary, as was noted above, because the financial risks for every member are limited, even in the event that the women demanded cannot be delivered. (Bruinsma, Bernasco, 2004, 88 - 89). One of the classifications of organized criminal groups was made by the United Nations Office on Drugs and Crime and it was based on the existence or non-existence of ten variable characteristics. In the research that was made were analyzed criminal groups in 16 countries and the following characteristics of the groups: structure, size, activities, transborder operations, identity, usage of violence, corruption, political influence, penetration into economy, cooperation with other groups. (United Nations Office on Drugs and Crime, 16 - 17).

2.1. Standard hierarchy

These organized criminal groups have one leader, severely defined hierarchy, internal discipline, strong social and ethnic identity, they use violence as instrument for fulfillment of their goals, and in most of the cases they control part of a territory. Have one leader and number between 10 - 16 members.

2.2. Regional hierarchy

Same as the previous one, these groups have one leader. He is the one who gives all the orders and plans. Their autonomy is on regional level, have the same activities as the first one and they differ from it by the area of influence.

2.3. Clustered hierarchy

This structure is a set of a number of criminal groups, which are working with the right of equal deciding, but are responsible for their actions before one body. But it is important to mention that, unlike individual groups, clusters have a stronger identity which is connected in social or historical context. Although they are rarer than the other groups, they are result of the dividing process of markets between groups with standard hierarchy.

2.4. Core groups

Core groups are criminal groups surrounded with loose net, with small number of members (around 20), structure which is closed and flat, without internal discipline, and absence of social or ethnic discipline. In some cases there is possibility for other members or outsider criminal network which can be activated when it's necessary. One important sub-category of this typology should also be touched

upon. Relatively loosely organized criminal enterprises like those outlined above, can on occasion assume a corporate structure with a legitimate business front. In effect then, the core group can hold all the credentials of a legitimate business, yet engage in illegitimate activities. The crimes such groups engage in are closely related tied to their apparent involvement in legitimate business. Thus they are dominated by illegal activities such as money laundering or tax and investment fraud. The number of members making up each group is generally small (less than 20) and their level of professional know-how often very high. Such groups are non-violent, with close connections to legitimate economic actors and government authorities. Given their cover as legitimate economic enterprises, and their integration into the legitimate economy, the activities of such groups are difficult to detect by law enforcement agencies. (United Nations Office on Drugs and Crime, 40).

2.5. Criminal network

Criminal networks are always determined by the activities of their members as individuals, who are important as such and determined by the capabilities and skills they have had. The connections inside the networks are managed, because of the rotation around the criminal projects.

3. MODELS OF ORGANIZED CRIME GROUPS: TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS AS A MARKET OR BUSINESS

Schelling looks at how illegal and criminal markets are organized, defines organized crime in purely economic terms, and believes there are good reasons for doing this: an economic analysis, he argues could help in identifying the incentives and the limitations that apply to organized crime, in evaluating the different kinds of costs and losses due to crime, in restructuring laws and programs to minimize the costs, wastes and injustices that crime entails, and in restructuring the business environment in which organized crime occurs with a view to reducing crime or, at least, its worst consequences. (Allum, Sands, 2004, 134). An economic market is a place (physical or virtual) that connects buyers (“demand”) and sellers (“supply”) either directly or through an intermediary. A main theme in the human trafficking literature is the role of intermediaries in connecting employers (the source of “labor demand”) needing compliant labor with vulnerable individuals seeking employment. (Wheaton, Schauer, Galli, 2010, 116). Unlike Becsi (1999), who divides the participants in the human trafficking market into criminals (human traffickers), non-criminal households (vulnerable population), businesses, and the government, we look at the agents making economic choices in the market: (1) vulnerable individuals, (2) traffickers, (3) employers, and (4) users of slave-produced products or services. Both the efforts of and corruption of government and law enforcement officials are widely noted in the criminal justice literature on human trafficking. (Wheaton, Schauer, Galli, 2010, 117)

The trafficking in human beings market is a monopolistic field on which one there are little obstacles for new players. Although the new ones does not experience any difficulty into becoming part of the trafficking market, still it’s monopolistic dimension should be looked for into its wideness, the offer of different range of products with different characteristics, which results with controlled prices by the criminal groups. The monopolistic competition model best fits the market for human trafficking for a number of reasons. First, there are many sellers in the market. Whether human trafficking is by organized groups of criminals or by small, loose networks of entrepreneurs, the benefits so greatly outweigh the costs that a willing cadre of traffickers is assured. As Bales states, “Criminals are inventive. They work in a context of intense competition, they must be flexible, and they must adapt

quickly or (at times literally) die’’. Second, many buyers demand human trafficking victims for employment for a variety of reasons. Employing trafficked individuals is by nature exploitative. In many cases, the trafficked individual does not have the right to decide whether to work, how many hours to work, or what kind of work to do. (Wheaton, Schauer, Galli, 2010, 118 - 119) Third, the human trafficking market is characterized by product differentiation. Bales points out that “attributes vary according to the jobs or economic sectors in which the retail consumer intends to use the trafficked person. Different attributes are needed for prostitution or agricultural work or domestic service, though these will overlap as well’’. Because there are so many different uses for trafficked individuals, the economic model in this paper assumes that the trafficker and employer negotiate over price so that the trafficker has some control of selling price. (Kevin Bales, 2005, 158).

Demand is generated by three distinct groups. The first group comprises *customers or clients* of trafficked persons; this is referred to as primary demand. The second and third groups are the *employers* (owners, managers of brothels, massage parlors or pornographic film producers) and *third parties* involved in the trafficking process (recruiters, travel agents, transporters). These groups generate a profit from human trafficking and create what is referred to as derived demand. Traffickers may create a demand based upon available supply or they may recruit and traffic persons to meet the demands of their clientele. (Aronowitz, 2010, 1) While traditional market theory operates on the presumption that demand creates supply, – a steady *supply* of unskilled (migrant) workers willing to accept jobs or provide services, can sometimes generate the demand for such services and labor – rather than vice versa. (Aronowitz, 2010, 3). Supply and demand are shaped “... by a complex and interlocking set of political, social, institutional and economic factors. In an empirical econometric analysis of supply and demand determinants of sex trafficking, the ILO identified the two most important factors contributing to human trafficking. Supply is influenced by youth unemployment or under employment, especially for females, in a country; there is a statistical correlation between the level of female youth unemployment and the number of victims trafficked out of a country. Another important factor influencing supply in source countries is the presence of organized crime. Furthermore, demand for trafficked victims is higher in countries that are more open to globalization and that have more prostitution. (OSCE, 2010, 24).

“Continuous criminal enterprise” is a dynamic duo-concept: organizing something to which should be added an enduring co-operation, otherwise one ends up with a one-man criminal shop. The core characteristics are the criminal aspects of the enterprise. At first sight this seems a platitude, though this seemingly platitude hides the contradictory element of organized crime. Criminal entrepreneurship is enterprising in an *enduring hostile* landscape, which means a constant jeopardy of the continuity of the crime-enterprise. For the crime-entrepreneurs it means that the daily organization of their trade is not only focused on money, but at the same time on a highly elaborated risk avoidance strategy. A good crime-entrepreneur is an expert risk manager, facing the two-fold close-down by law enforcement as well as by his criminal competitors. (Van Duyne, 2000, 370).

One of the most important skills which are a *conditio sine qua non* for any crime-entrepreneur are his information management skills: risk management is info-management. One of the smarter top hash-smugglers in Hallond realized that this management was not only important for the tactical operations but had a strategic value of its own. So he elaborated his version of a “criminal intelligence service” and hired outside professionals for to undertake surveillance on police detectives and police cars, tapping communication lines and infiltrating the police with “criminal” informants who worked for him. Most crime-entrepreneurs do not display such strategic feeling for information, but they are all aware that in the criminal society there is no such thing as a free flow of information. (Van Duyne,

2000, 370). Trafficking in human beings is driven by profit. In the same way that legitimate businesses look at market forces so do the traffickers, who are professional and organized criminals. (Europol, 2, [24.12.2012]) Shelley speaks about models of trafficking in human beings. Each of these models is an ideal type associated with a different national group and reflects deep historical influences, geographical realities, and the market forces that drive the trade. The models do not fit every crime group from a particular region, but they provide a means to categorize the business of human smuggling and trafficking. The first five models address the businesses that recruit men, women, and children to be smuggled and trafficked. The sixth model applies only to a host country and not to the groups supplying tracked women. These models apply to different regions of the world as women are trafficked from former socialist countries, China, Latin America, and Africa. (Shelley, 2003, 123) Actually the criminal groups which are part from the modern slavery are not part from a uniformed business, but their action is always in deep correlation and direct dependence from the cultural and political context on the territory where they are active. Like any other organization, the criminal one, by using sophisticated organizational schemes, operates in accordance with its goals, and those are maximized stability, invisibility, profitability and growth. (Shelley, 2003, 123).

3.1. Natural resource model

This model can be found in the working of organized criminal groups from the territory of Eastern Europe and Central Asia. The groups are focused on profit in short period of time, not even trying to keep the business for a longer. They are part from the trafficking in human beings for sexual exploitation, selling women as natural material. The business focuses on the recruitment of women and their sale to intermediaries who deliver them to the markets where they will "serve clients." Most often, the women are sold off to nearby trading partners usually the most proximate crime group. This model does not maximize profits and profits are not repatriated or used for development. Instead, profits are disposed of through conspicuous consumption or are sometimes used to purchase another commodity with a rapid turnover. (Shelley, 2003, 123). It is a model which is characterized with significant violation of human rights. It is result of the indifferent approach of the groups for retaining the business, but also of the absence of the connections between the criminals and the families of the victims.

3.2. Trade and development model

The second model is something very opposite from the first one. Territorially it can be found in Eastern Asia. The groups which are working using this model run the activities from the beginning till the end of the criminal process. It's a way of working for maximizing the profit, getting back the invested assets using underground banking, especially through jewelers and bars. It is a model which is far less violent than the first one, especially because of the long time connection between the victims and the crime organizations. They are mostly connected to smuggling of migrants, but cases of trafficking in human beings are also part of their activities.

3.3. Supermarket model

Territorially it can be found in North and Central America. The crime of trafficking in these models is just a part from a bigger crime process which includes transport of people over borders. It is a way of giving lower prices for their services. They often know to use vulnerability of some groups of people

and include them into the trafficking chain. The police and other state organs have difficulties in recognizing trafficking organized by them. Their profit is often returned to their countries of origin and invested in farms and land. But the profit is what makes victims even more unprotected, because low income means no “rules” of protection of the victim.

3.4. Violent Entrepreneur Model

Balkan Peninsula known by its violent history is home for crime groups working by this model. Trafficking in the Balkans has been facilitated by interviews with large numbers of law enforcement personnel in England, Belgium, Italy, the Netherlands, and Germany with the aim of learning more about the dynamics of the trafficking and smuggling in their countries. Non - governmental organizations, multilateral organizations, and journalists have been able to obtain further information on trafficking networks within their respective countries. A conference was held at United National Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI) in Italy in May 2002 in which the problem of peacekeepers and the trafficking of women were discussed with very concrete references to the organizations that specialize in the trafficking of women. This model pertains almost only to the trafficking of women. It involves large numbers of women from the Balkans and those sold off to Balkan traders by crime groups from the former Soviet Union and Eastern Europe. Therefore, it controls women from their base in the Balkans through their exploitation in the brothels of Western Europe. Balkan traders in women run an integrated business and are middlemen for the groups from Eastern Europe. (Shelley, 2003, 126) Business for these groups is integrated and for its maintenance they often use corruption. It is an opportunist model which can be found in the countries of origin and the countries of destination. Those are groups with family connections, mostly under management by men, but there are cases where women members of the family are leaders. (Shelley, 2010, 121). The profit is transferred to their families or clans through bank transfers or messengers. With the material benefit other illegal activities are financed or legal businesses are opened and are used for hiding the criminal ones. Mostly they work in the areas of selling cars or tourist agencies. The level of violence used is very high, and beside physical and psychological violence, victims also experience threats on the lives of their families.

3.5. Transnational slavery and modern technology model

The connection between the transatlantic slave trade and today's trafficking in human beings is more than clear. Chronologically they are far from each other, but the new, modern crime has an origin which can be found in the old slavery trade. The routes on which slaves were transported, because of their skin color, today is used by criminal groups who continue operate on a different way, using the changes of modern time. Crime groups on West Africa besides trafficking in human beings, deal with other crime activities. During recruitment process of young girls, they use women which practice voodoo magic, performing psychological pressure on the victims. Part of the material benefit is returned to the local communities or the families of the victims. The violation of human rights is on high level. There are cases of trafficked children left alone in the countries of destination, and cases of women forced to work in dangerous conditions, under physical violence.

3.6. Rational Actor Model

It is a model connected with trafficking in women for sexual exploitation, because it is used in countries where prostitution is legalized as profession. Mostly criminal organizations are owners of brothel that fulfills all required conditions and legal obligations. In it women are legally working as prostitutes. But, for maximizing the profit, besides legal working, organizations use girls who are working illegally and under pressure.

3.7. Pimp Model

This model is exclusively connected with trafficking in women and prostitution as a way of exploitation. The pimps are controlling their victims from the recruitment phase till and during the phase of exploitation. Their investment is small, and it's a business which can be found on the streets. The different model parts are working as small enterprisers which later are becoming criminal networks.

4. INTERNAL STRUCTURE OF ORGANIZED CRIME GROUPS INVOLVED IN TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS

Dividing of functions in the trafficking process can be either horizontal either vertical. The second one is a result of the need of protection of criminal activities, because the greater the number of members with information is, the greater is the possibility those information to be sold to the authorities. Also, this is the way of protecting the sources of material benefit, which is used for controlling the members. Horizontal structure of criminal networks schematically can be presented as a chain in which every member has his specific tasks in fulfilling the phases of trafficking process. Differences between both structures can be found in first, whereas traditional hierarchies are based on top-down management, networks are at and decentralized with decision making and action dispersed among multiple actors exhibiting a high degree of local autonomy. Although hierarchy in a traditional sense is absent from the network, the boundaries between networks and hierarchies are not always clear-cut. The existence of relatively few nodes with a large number of connections to other nodes ("hubs") may introduce an element of hierarchy into the otherwise at network structure. What distinguishes networks from hierarchies is the capacity of lower-level units to have relationships with multiple higher-level centers as well as lateral links with units at the same organizational level. Networks are never managed by a single (central) authority. Second, unlike hierarchies, which can rely on authoritative rules and legal arbitration to govern relations, networks are self-enforcing governance structures disciplined primarily by reputation and expectations of reciprocity. As a result, networks tend to require higher levels of trust than other organizational forms. Third, unlike the impersonal, rule-guided relations that characterize interactions in hierarchies, networks tend to be based on direct personal contacts. As a result, they are often composed of members with similar professional backgrounds, interests, goals, and values. Relations and connections within networks tend to be informal and loosely structured. Finally, the lack of central authority and rule-guided interaction implies that decision making and coordination in networks tend to be based on consensus and mutual adjustment rather than administrative at. (Eilstrup-Sangiovanni, Jones, 2008, 12). There is an opinion that most of the members are people with low level of education, almost with no skills, and that their tasks do not need any specific knowledge or capabilities, however we must admit that in conditions of globalization, with high technological development, criminal groups are looking for people capable to work specific tasks, which gives them a possibility to work adequately to new law solutions. Today, criminal

organizations are looking for new members with high level of knowledge to criminal processes, enough to find new modules of functioning, new possibilities, routes, ways of recruitment. Positioned at the top of the migrant trafficking enterprise is the category of *arrangers/investors* who are highly competent people who invest money in the trafficking operation and supervise the whole organization and its activities. Persons in this category are rarely, if ever, known to the lower levels of employees or to the migrants who are trafficked. (Schloenhardt, 1999, 217)

Second in the structure are members whose activities are directly connected to the process of the crime. Those are the recruiters, transporters. These members must be ready and sophisticated so they could change the route if it necessary. After them we can find corrupt officials and protectors, informants, companions, intruders, debt collectors, members connected with exploitation, members who are laundering the illegal material benefit, and support staff. One of the most characteristic examples used for understanding the roles and functions of every member of the organized criminal groups is the one of organized crime groups which deals with trafficking in human beings for sexual exploitation. Its importance arises from the commercialization of the exploitation, the different models of participation in the sexual industry, and the level of international attention directed to this kind of trafficking. The roles are divided vertically, with different levels in dependence of the phase in which the criminal process is in. The obligation's complexity results with different number of members on different levels.

Key roles in one criminal organization included into trafficking process are: (Petrunov, 2011, 170-172)

1. On the bottom of the pyramid are the victims who are forced to give sexual services;
2. Above them are the recruiters. After the process of recruitment they continue to the country of destination or leave the victims with other members of the organization;
3. Controllers have obligation to constantly follow the girls during their fulfillment of obligations, make calculations for their earnings, and to make arrangement around their accommodation;
4. For protection of the illegal business, most of the crime groups are using legal businesses and cooperate with their owners;
5. The "inhabitants" are the ones who are collecting the earnings and are giving it to the controllers. Also they have obligation to check the possibilities for expanding the criminal activities on other areas;
6. The "inhabitants" are in constant communication with the managers of countries, which are responsible for the activities in one country;
7. The mafia teams have obligation to hold the level of discipline into the organization and for the control of the individual actors in the criminal process;
8. "Deputy Director" helps the director in the supervision process and managing of the members. In some groups the deputy director has a role of manager of country;
9. The Director manages the business of sexual services, but also manages other activities as drugs trafficking, money laundering, and falsification of documents;
10. On the top of the pyramid is the regional Boss who is settled in the country where the crime group operates. There he possesses legal business and in some cases is part from the political elite and bearer of political function. The carriers of such criminal function are in contact and have strategic contacts with local businessmen, national bosses and representatives of public authorities. Trafficking in human beings has been described as a process, depending upon the complexity of the operation, involving

numerous players. Smuggling operations moving large numbers of persons through numerous countries over a longer period of time are, by nature, highly organized. Bajrektarevic discusses the horizontal design of smuggling and trafficking organizations and argues that they are divided into several sub-units that specialize in a particular part or sequence of the operation. All but two of these units are common to both smuggling and trafficking rings. The exploiting unit and re-escort unit only provide 'services' to networks dealing with trafficked persons. The management unit maintains a vertical structure and has knowledge of and controls the other sub-units. All other sub-units are organized horizontally and have very limited knowledge of the other sub-units. (Aronowitz, 2001, 174)

5. CONCLUSION

Trafficking in people is a complex and troubling issue that reflects nature of globalization and evolution of human rights discourse and practice. Over the last few years the international community and particularly certain NGOs and governments have grown increasingly concerned with the phenomenon, often arguing that human trafficking is expanding so significantly that it has come to represent one of the world's most pressing human rights violations. While the suffering named by the moral, legal and advocacy discourse regarding human trafficking is real, the growing global concern with this issue presents a number of serious contradictions and uncertainties. Some of the fundamental tensions within the debate are factual and result from a basic lack of knowledge as to the actual volume, nature, structure and impact of trafficking, while others are conceptual, bound to moral or other beliefs, and to social policy goals and strategies. The inevitable element of the organized trafficking in human beings is the organization conducting the activities. Its structure, modus operandi, placement of roles, member's functions are deeply connected to their territory of activity.

The complexity of the crime is one of the reasons why organizations are mostly horizontally divided, it is connected to the phases of committing the crime.

REFERENCE LIST

- Allum, F. Sands, J. (2004). Explaining organized crime in Europe: Are economists always right? *Crime, Law & Social Change*, 41: 133 - 160;
- Aronowitz, A. (2001). Smuggling and trafficking in human beings: The phenomenon, the markets that drive it and the organizations that promote it. *European Journal on Criminal Policy and Research* 9: 163 - 195;
- Aronowitz, A. (2010). Understanding and Addressing the Demand Side of Trafficking: Social and Cultural Contexts. *10th Specialization Course in International Criminal Law – Human Trafficking for Commercial Sexual Exploitation, ISISC* (2010);
- Bales, K. (2005). *Understanding Global Slavery*. Los Angeles: University of California Press;
- Bruinsma, G. Bernasco, W. (2004). Criminal Groups and transnational illegal markets: A more detailed examination on the basis of Social Network Theory. *Crime, Law & Social Change* 41: 79 - 94;
- Duyne, P. (2000). Mobsters are human too: Behavioral science and organized crime investigation. *Crime, Law & Social Change* 34: 369 - 390;
- Eilstrup-Sangiovanni, M. Jones, C. (2008). Assessing the dangers of Illicit Networks: Why al-Qaida may be less threatening than many think. *International Security* 33(2): 7 - 44;

- Europol. (2011). *Trafficking in human beings in the European Union*. Knowledge product. The Hague;
- Von Lampe, K. (2008). Organized Crime in Europe: Conceptions and Realities. *Policing: A Journal of Policy and Practice* 2(1): 7 - 17;
- Leman, J. Janssens, S. (2012). Albanian Entrepreneurial Practices in Human Smuggling and Trafficking: On the Road to the United Kingdom via Brussels, 1995–2005. *International Migration* 50(6): 166 - 179;
- Mcillwain, J. (1999). Organized crime: A social network approach. *Crime, Law & Social Change* 32: 301 - 323;
- OSCE. (2010). *Analyzing the business model of trafficking in human beings to better prevent the crime*. Vienna;
- Paoli, L. (2002). The paradoxes of organized crime. *Crime, Law & Social Change* 37: 51- 97;
- Sangiovanni, M. Jones, C. (2008). Assessing the Dangers of Illicit Networks: Why al-Qaida May Be Less Threatening Than Many Thin. *International Security* 33(2): 7 - 44;
- Schloenhardt, A. (1999). Organized Crime and the business of migrant trafficking: An economic analysis. *Crime, Law & Social Change* 32: 203 - 233;
- Shelley, L. (2003). Trafficking in Women: The Business Model Approach. *The Brown Journal of World Affairs* 10(1): 119 - 131;
- Shelley, L. (2003). The trade in people in and from the former Soviet Union. *Crime, Law & Social Change* 40: 231 - 249;
- Spapens, T. (2010). Macro Networks, Collectives, and Business Processes: An Integrated Approach to Organized Crime. *European Journal of Crime* 18: 185 - 215;
- United Nations Office on Drugs and Crime. *Results of a pilot survey of forty selected organized criminal groups in sixteen countries*. Global Programme against Transnational Organized Crime;
- Wheaton, E. Schauer, E. Galli, T. (2010). Economics of Human Trafficking. *International Migration* 48(4): 114 - 141;
- Williams, P. Godson, R. (2002). Anticipating organized and transnational crime. *Crime, Law & Social Change* 37: 311 - 355.

PREVENCIJA KRIMINALITETA BLOKIRANJEM PRISTUPA INTERNETSKIM STRANICAMA

Sažetak

Distribucija, činjenje dostupnim i javno pronošnje zamisli kojima se izravno ili neizravno potiče terorizam, davanje uputa o izradi i korištenju eksplozivnih naprava, vatrenog ili drugog oružja, štetnih i opasnih tvari ili drugih specifičnih metoda i tehnika s namjerom da se koriste za terorizam i distribuciju dječje pornografije internetom ozbiljan je problem za tijela kaznenog progona. Globalna priroda interneta, pozitivna iskustva nekih država u blokiranju pristupa navedenim sadržajima promoviranim kao alatom za prevenciju kriminaliteta, nemogućnost nekih država da zbog zakonskih, kadrovskih i tehničkih problema blokiraju pristup internetskim stranicama s navedenim sadržajem, rezultirala je međunarodnom inicijativom stvaranja strategije blokiranja pristupa određenim internetskim stranicama. Primarni cilj je otkrivanje, ometanje i razbijanje mreža, organizacija i struktura za proizvodnju, činjenje dostupnim ili distribuciju inkriminiranih sadržaja dječje pornografije ili poticanja na terorizam. Blokiranje pristupa internetskim stranicama provodi se u kombinaciji s kriminalističkim istraživanjem, brisanjem inkriminiranog sadržaja s interneta, provođenjem posebnih dokaznih radnji, provođenjem dokaznih radnji i uhićenjima. Kako bi se provelo blokiranje pristupa internetskim stranicama nužne su legislativne aktivnosti na usklađenju domaćeg zakonodavstva s međunarodnim pravnim standardima te kadrovske i tehničke pretpostavke. U radu analiziramo pravne standarde za provođenje blokiranja pristupa internetskim stranicama, praksu i standarde Europskog suda za ljudska prava za ograničenje dostupnosti sadržaja na internetu, tehničke pretpostavke za blokiranje pristupa internetskim stranicama i postupak realizacije blokiranja pristupa internetskim stranicama kao mjere smanjenja dostupnosti inkriminiranih sadržaja na internetu.

Ključne riječi: *prevencija kriminaliteta, internet, blokiranje internetskih stranica, dječja pornografija, terorizam.*

1. UVOD

Pravo na pristup internetu zaštićeno je ustavnim jamstvima koja se odnose na slobodu izražavanja i slobodu primanja ideja i informacija te se smatra inherentnim pravu na pristup informacijama i komunikacijama zaštićenog nacionalnim ustavima, a obuhvaća pravo svakog pojedinca na sudjelovanje u informacijskom društvu i obvezu država da svojim građanima jamče pristup internetu.

Legislativna ograničenja uporabe i pristupa internetu radi prevencije kriminaliteta i nacionalne sigurnosti koja obuhvaćaju cenzuru pristupa internetu (*website shut down by authorities*), zabranu pristupa određenim uslugama na internetu, blokiranje internetskih stranica određenog sadržaja, ograničenje anonimnog pristupa internetu, ograničenje korištenja određenih programa (*torrent*) i

⁵¹⁹ dr. sc. Dražen Škrtić, Služba kriminalističke policije, PU karlovačka, MUP RH

uporabu računalnih programa radi blokiranja i filtriranja određene vrste sadržaja, pa sve do potpune zabrane pristupa internetu.

Svrha pokretanja bilo koje od navedenih aktivnosti kako bi se ograničio pristup informacijama i njihov protok na internetu jest smanjenje količine zabranjenih sadržaja (samo posjedovanje je kazneno djelo), sadržaja koji potiču na počinjenje kaznenog djela, zaštita legitimnih pravnih i financijskih interesa i zaštita žrtava kaznenih djela sve dok tehnički i pravno nije moguće trajno ukloniti te sadržaje na njihovom izvoru.

U radu se daje prikaz osnovnih tehnika filtriranja dostupnih sadržaja, zabrane pristupa internetu, blokiranja pristupa internetskim stranicama pod nacionalnom jurisdikcijom te međunarodni pristup blokiranju internetskim stranicama koje se ne nalaze pod nacionalnom jurisdikcijom države koja inicira i sudjeluje u provođenju blokiranja pristupa internetskim stranicama izvan nacionalne jurisdikcije te procjena zakonitosti i svrhovitosti blokiranja.

Obveze država članica EU za blokiranje i uklanjanje dječje pornografije pod nacionalnom jurisdikcijom i izvan nje te usvajanje zakona koji će omogućiti njihovo provođenje blokiranja internetskih stranica proizlaze iz Direktive 2011/93/ EU.

U odnosu na blokiranje internetskih stranica pod nacionalnom jurisdikcijom analiziramo stajalište Europskog suda za ljudska prava u slučaju YILDIRIM v. TURKEY koji daje pravne okvire i minimalne pravne standarde za blokiranje pristupa internetskim stranicama u skladu s odredbama Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i blokiranje pristupa internetskim stranicama pravne osobe koja se bavi organizacijom igara na sreću radi zaštite legitimnih financijskih interesa te analiziramo francuski Dekret.

Temeljem komparativne analize navedenih pravnih izvora, sudske prakse, prakse međunarodne inicijative blokiranja pristupa internetskim stranicama koje sadrže dječju pornografiju, donosimo prijedloge propisivanja blokiranja internetskih stranica radi zaštite legitimnih interesa preko davatelja usluga pod nacionalnom jurisdikcijom.

2. MEĐUNARODNI PRAVNI OKVIRI OGRANIČENJA PRISTUPA INTERNETU

Relevantni međunarodni pravni okvir za ograničenje pristupa internetu prije svega su Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda Vijeća Europe, Preporuka Vijeća ministara VE o korištenje i kontroli internetskih filtra i Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća za borbu protiv spolnog iskorištavanja djece i dječje pornografije.

2.1. Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda

Prema odredbama Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda⁵²⁰ svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice.

Budući da ostvarivanje tih sloboda obuhvaća dužnosti i odgovornosti, ono može biti podvrgnuto formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom, koji su u demokratskom društvu nužni radi interesa državne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnog reda i mira, radi sprečavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristranosti sudbene vlasti.

2.2. Direktiva EU

Direktivom 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije, zamijenjena je Okvirna odluka Vijeća 2004/68/PUP.

Prema odredbama Direktive, dječja pornografija koja se sastoji od slika spolnog iskorištavanja djeteta predstavlja posebnu vrstu sadržaja koji se ne može tumačiti kao **izražavanje mišljenja**. Za suzbijanje dječje pornografije potrebno je smanjiti kruženje materijala koji sadrži prikaze spolnog zlostavljanja djece tako da se počiniteljima kaznenih djela oteža postavljanje takvog sadržaja na javno dostupne internetske stranice. Stoga je potrebno djelovanje kako bi se uklonio takav sadržaj i uhvatili oni koji su krivi za izradu, distribuciju ili preuzimanje slika seksualnog zlostavljanja djece. Radi potpore naporima Unije u suzbijanju dječje pornografije, države članice trebaju dati sve od sebe u suradnji s trećim zemljama u nastojanju da se takav sadržaj ukloni s poslužitelja na svom području (**Direktiva 2011/93/EU, 2011**).

Usprkos tim naporima, uklanjanje sadržaja dječje pornografije na samom izvoru ipak nije moguće kada se izvorni materijali ne nalaze u Uniji, ili zato što zemlja u kojoj se poslužitelji nalaze nije voljna surađivati, ili zato što je postupak uklanjanja materijala u dotičnoj zemlji posebno dugotrajan. Zato bi bilo moguće uspostaviti mehanizme za sprečavanje pristupa s područja Unije internetskim stranicama za koje je utvrđeno da sadrže ili šire dječju pornografiju. Mjere koje države članice poduzmu u skladu s ovom Direktivom za uklanjanje dječje pornografije ili, prema potrebi, za sprečavanje pristupa internetskim stranicama koje sadrže dječju pornografiju, mogle bi se temeljiti na različitim vrstama javnog djelovanja: zakonodavno, nezakonodavno, pravosudno ili drugo djelovanje. U tom smislu Direktivom se ne dovodi u pitanje dobrovoljno djelovanje koje poduzme internetska industrija za sprečavanje zlouporabe vlastitih usluga ili u potpori djelovanju koje poduzmu države članice.

⁵²⁰ Članak 10. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Hrvatski prijevod teksta Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda kako je izmijenjena Protokolima br. 11 i 14 s Protokolima br. 1, 4, 6, 7, 12 i 13 preuzet je s web internetskih stranica Europskog suda za ljudska prava www.echr.coe.int

Neovisno o temelju za djelovanje ili metodi, države članice bi trebale osigurati odgovarajuću razinu pravne sigurnosti i predvidivosti za korisnike i pružatelje usluga. Potrebno je uspostaviti i ojačati suradnju među tijelima javne uprave i radi uklanjanja sadržaja zlostavljanja djece i radi **sprečavanja pristupa** tim sadržajima, a posebno kako bi se osigurala što veća potpunost nacionalnih popisa mrežnih stranica koje sadrže dječju pornografiju i izbjeglo udvostručavanje rada. Prilikom poduzimanja svih tih mjera mora se voditi računa o pravima korisnika i pridržavati se postojećih pravnih i pravosudnih postupaka, Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i Povelje o temeljnim pravima Europske unije. U okviru Programa za sigurniji internet uspostavljena je mreža otvorenih telefonskih linija, čija je svrha prikupljati informacije i osiguravati pokrivenost i razmjenu izvješća o glavnim vrstama nezakonitih mrežnih sadržaja (**Direktiva 2011/93/EU, 2011**).

Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća za borbu protiv spolnog iskorištavanja djece i dječje pornografije propisuje mjere protiv internetskih stranica koje sadrže ili raspačavaju dječju pornografiju i obvezuje države članice da poduzmu potrebne mjere kako bi se osiguralo **brzo uklanjanje** internetskih stranica koje sadrže ili šire dječju pornografiju na njihovom teritoriju. Države članice mogu poduzeti mjere kako bi blokirale pristup internetskim stranicama koje sadrže dječju pornografiju ili šire dječju pornografiju prema korisnicima interneta unutar svog teritorija. Te mjere moraju biti provedene u transparentnim postupcima i pružiti odgovarajuća osiguranja, a osobito kako bi se osiguralo da su ograničenja nužna i razmjerna, te da su korisnici informirani o razlogu ograničenja. Mjere zaštite uključuju mogućnost sudske zaštite (**Direktiva 2011/93/EU, 2011, članak 25.**).

Svrha mjera koje propisuje Direktiva je prije svega uklanjanje internetskih stranica na državnom teritoriju i izvan njege te blokiranje pristupa internetskim stranicama koje sadrže ili šire dječju pornografiju unutar državnog teritorija.

2.3. Preporuka Vijeća ministara VE

Prema preporuci Vijeća ministara VE o korištenju i kontroli internetskih filtra na način kojim se u potpunosti poštuje pravo na slobodu izražavanja i informiranja, razumijevanje i sposobnost za učinkovito korištenje internetskih filtra su ključni faktori kako bismo mogli u potpunosti ostvarivati i uživati svoja ljudska prava i temeljne slobode, posebice pravo na slobodu izražavanja i informiranja, te aktivno sudjelovati u demokratskim procesima. Kad se susretne s filtrima, korisnici moraju biti informirani da je filter aktivan i ako je potrebno, moći prepoznati i kontrolirati razinu filtriranja sadržaja koji je predmet pristupa. Štoviše, oni bi trebali imati mogućnost osporavati blokiranje ili filtriranje sadržaja i tražiti objašnjenja i rješenja. U suradnji s privatnim sektorom i civilnim društvom, države članice trebaju osigurati da korisnici budu svjesni aktiviranih filtra te ako je potrebno, da ih mogu aktivirati i deaktivirati i sudjelovati u različitim razinama filtriranja posebno kroz:

1. razvoj i promicanje minimalne razine informacija za korisnike koji će im omogućiti da identificiraju aktivirano filtriranje i razumiju kako i po kojim kriterijima filtriranje radi (na primjer, crne liste, bijele liste, ključne riječi blokiranje, ocjena sadržaja ili njihovih kombinacija),
2. razvijanje minimalne razine i standarda za podatke koji se dostavljaju korisniku, objasniti zašto je određeni tip sadržaja filtriran,
3. redovito pregledavanje i ažuriranje filtra kako bi poboljšali svoju učinkovitost, razmjernost i legitimnost u odnosu na njihovu namjenu,

4. pružanje jasnih i konciznih informacija i uputa u svezi s ručnim zaobilaznjem aktiviranog filtra, odnosno kome se obratiti kada se čini da je sadržaj neopravdano blokiran i razloge koji mogu omogućiti filter da se premosti za određenu vrstu sadržaja ili *Uniform Resource Locator* (URL),
5. osiguravanje da se sadržaju koji je filtriran pogreškom ili greškom može pristupiti bez nepotrebnih teškoća i u razumnom roku,
6. promicanje inicijativa za podizanje svijesti o socijalnim i etičkim odgovornostima onih aktera koji su dizajnirali, koriste i prate filtre s posebnim osvrtom na pravo na slobodu izražavanja i informiranja i prava na privatni život, te na aktivno sudjelovanje u javnom životu i demokratskim procesima,
7. podizanje svijesti o potencijalnim ograničenjima slobode izražavanja i informiranja i prava na privatni život zbog uporabe filtra i potrebe da se osigura razmjernost takvih ograničenja,
8. olakšavanje razmjene iskustava i najboljih praksi s obzirom na postavljanje, korištenje i praćenje filtra,
9. poticanje pružanja obuke za administratore mreže, roditelje, nastavnike i druge osobe koji koriste i prate filtre,
10. promicanje i suradnju s postojećim inicijativama za poticanje odgovornog korištenja filtra u skladu s ljudskim pravima, demokracijom i vladavinom prava,
11. poticanje standarda filtriranja i mjerila za pomoć korisnicima u izboru kontrole filtra.

U tom kontekstu, civilno društvo treba poticati podizanje svijesti korisnika o mogućim prednostima i opasnostima filtra. To bi trebalo uključivati promicanje važnosti i značaja slobodnog i neometanog pristupa internetu, tako da svaki pojedini korisnik može u potpunosti ostvariti i uživati svoja ljudska prava i temeljne slobode, posebice pravo na slobodu izražavanja i informiranja, pravo na privatni život, te učinkovito sudjelovanje u javnom životu i demokratskim procesima (CM/Rec /2008/ 6, 2008).

3. OPSEG OGRANIČENJA PRISTUPA SADRŽAJU NA INTERNETSKOJ STRANICI

U odnosu na ograničenja u slučajevima nezakonitog sadržaja na internetu, europske zemlje usvojile su različite pristupe i zakonske mjere u rasponu od suspenzije pojedinačnih prava pristupa internetu, uklanjanja nezakonitih sadržaja ili blokiranja pristupa određenim internetskim stranicama.

3.1. Ograničenje pristupa određenim sadržajima filtriranjem

U većini europskih zemalja zaštita prava maloljetnika i naponi u borbi protiv seksualnog iskorištavanje maloljetnika, temelj su odgovarajućih mjera ograničavanja pristupa tim internetskim stranicama (Francuska, Njemačka, Švicarska i Velika Britanija). Kada je riječ o običnom kriminalitetu, mjere kojima se ograničava pristup su različite i manje restriktivne u šest zemalja (Austrija, Estonija, Finska, Italija, Litva i Nizozemska).

Opseg ograničenja je različit, a razlika je uglavnom u skladu s prirodom počinjenog djela, odnosno između djela protiv prava intelektualnog vlasništva i drugih kaznenih djela. Prema izvještaju OESS-a pod nazivom "Sloboda izražavanja na Internetu: Studija o zakonskim propisima i praksi vezanih uz slobodu izražavanja, slobodan protok informacija i medijskog pluralizma na Internetu u zemljama sudionicama OSCE", ne postoje opće zakonske odredbe o blokiranju pristupa internetu u Austriji,

Češkoj, Njemačkoj i Poljskoj. Pet zemalja (Estonija, Finska, Nizozemska, Rusija i Velika Britanija) nema zakonodavstvo kojim se osigurava potpuna blokada bez obzira na vrstu kaznenog djela, ali su donesene konkretne zakonske odredbe kojima se dopušta blokiranje pristupa u slučaju određenih vrsta kaznenih djela. To uključuje dječju pornografiju, rasizam, govor mržnje, poticanje na terorizam i uvredu.

Filtriranje sadržaja uporabom računalnih programa je manje invazivna odnosno nametljiva tehnika ograničenja pristupa internetskim stranicama. Prilikom pretrage interneta uporabom tražilica računalni program blokira ili filtrira određene sadržaje i uklanja određene rezultate pretraživanja iz indeksa pretrage.

Računalni program za filtriranje koristi se uglavnom u školama, knjižnicama i/ili internet kafićima. U većini slučajeva ne postoje zakonski uvjeti za njihovo korištenje, ali zakoni nekih države članice, poput Bjelorusije, Hrvatske, Litve, Poljske i Turske propisuju uporabu računalnih programa za filtriranje u akademskim ustanovama, bibliotekama i internet kafićima. U drugim državama, poput Kanade, Češke, Mađarske i Norveške, korištenje računalnih programa za filtriranje je dobrovoljno i ne podliježe nikakvim zakonima ili zakonskim odredbama. U Hrvatskoj je korištenje interneta u školama, knjižnicama i internet kafićima regulirano aktima koji moraju biti u skladu sa zakonom, a filtri se koriste za blokiranje nepoželjnih sadržaja. Računalni programi za filtriranje implementiraju ISP (davatelji usluga, operatori) kao što su Hrvatska akademska i istraživačka mreža (CARNet), a mogu spriječiti prikaz internetskih stranica koje sadrže neprimjeren sadržaj na računalima u hrvatskim osnovnim i srednjim školama. U tom smislu, pristup se prati po temama kao što su droga, kockanje, nasilje, govor mržnje, *hacking* i internetske stranice koje sadrže pornografiju i druge neprimjerene sadržaje. Motiv za ovaj pristup je prije svega zaštita djece.

3.2. Zabrana pristupa internetu

Kazneni zakon (KZ, Narodne novine 125/11. i 142/14.) reformirao je sustav sigurnosnih mjera izbacivanjem sigurnosnih mjera koje su definirane drugim zakonima i sigurnosnih mjera koje su u Kaznenom zakonu propisane kao kaznenopravne mjere *sui generis*, ali i propisivanjem novih sigurnosnih mjera. Svrha sigurnosnih mjera jest otklanjanje okolnosti koje omogućavaju ili poticajno djeluju na počinjenje novoga kaznenog djela.⁵²¹ Potpuno nova odredba uvodi načelo razmjernosti u funkciji ograničenja primjene sigurnosnih mjera. Sigurnosna mjera mora biti u razmjeru s težinom počinjenoga kaznenog djela i kaznenih djela koja se mogu očekivati, te sa stupnjem počiniteljeve opasnosti.⁵²²

Sigurnosna mjera zabrane pristupa internetu specijalno je preventivnog karaktera i propisuje zabranu pristupa internetu osuđeniku za kazneno djelo počinjeno uporabom interneta. Uvedena je kako bi se osuđeniku onemogućilo ponovno počinjenje kaznenog djela uporabom interneta i za razliku od legislativnih ograničenja uporabe i pristupa internetu radi prevencije kriminaliteta i nacionalne sigurnosti, osuđeniku propisuje **apsolutnu** (potpunu) zabranu pristupa internetu, uskraćuje pristup bilo kojoj informaciji objavljenoj na internetu i izražavanja svojih pogleda i stavova na internetu, dakle prava na slobodu izražavanja i informiranja. Za izricanje sigurnosne mjere moraju biti kumulativno ispunjena dva uvjeta: osuđenik mora biti osuđen za kazneno djelo počinjeno putem interneta i mora postojati opasnost da će osuđenik ponovno počiniti kazneno djelo zlouporabom interneta.

⁵²¹ Kazneni zakon, Narodne novine br. 125/11. i 144/12., članak 66.

⁵²² Kazneni zakon, Narodne novine br. 125/11. i 144/12., članak 67.

Odredbom nije određeno za koja se kaznena djela počinjena putem interneta može izreći sigurnosna mjera zabrane pristupa internetu. Ovako široka odredba primjenjiva je za sva kaznena djela počinjena uporabom interneta. Isto tako nije određeno koji stupanj opasnosti mora postojati da bi se osuđeniku izrekla sigurnosna mjera zabrane pristupa internetu. Vjerojatnost da će osuđenik ponovno počiniti isto ili drugo kazneno djelo zlouporabom interneta mora se temeljiti na objektivnim i provjerljivim činjenicama određene razine koje upućuju da će osuđenik ponovno počiniti istovrsno kazneno djelo ili drugo kazneno djelo zlouporabom interneta. Stupanj opasnosti trebalo bi propisivati na razini postojanja dovoljno osnova za sumnju ili osnovane sumnje.

Izricanjem i provedbom sigurnosne mjere osuđeniku se zabranjuje bilo kakav pristup internetu. Zabrana je apsolutna. Nije propisana mogućnost izricanja selektivne zabrane pristupa internetu u opsegu koji će onemogućiti korištenja nekih servisa i pristup određenim sadržajima i istovremeno zabraniti pristup sadržajima i servisima koji omogućavaju ili poticajno djeluju na počinjenje novog kaznenog djela. Sigurnosna mjera zabrane pristupa internetu, za razliku od legislativnih ograničenja uporabe i pristupa internetu radi prevencije kriminaliteta i nacionalne sigurnosti koja obuhvaćaju cenzuru pristupa internetu (*web site shut down by authorities*), zabrane pristupa određenim uslugama na internetu, blokiranja internetskih stranica određenog sadržaja, ograničenja anonimnog pristupa internetu i ograničenja korištenja određenih programa, osuđeniku propisuje **apsolutnu** (potpunu) zabranu pristupa internetu, uskraćuje pristup bilo kojoj informaciji objavljenoj na internetu i izražavanja svojih pogleda i stavova na internetu, dakle prava na slobodu izražavanja i informiranja (Škrtić, 2013).

Ako ne postoje tehničke mogućnosti selektivnog razdvajanja pojedinih usluga pristupa internetu od usluga internet TV ili nekog od oblika elektroničke komunikacije, osuđeniku za kazneno djelo počinjeno uporabom interneta kojem je izrečena sigurnosna mjera, zabranjen je bilo kakav pristup internetu i ograničava mu se pravo na pristup informacijama jer mu onemogućuje pristup informativnim sadržajima na internetu uključujući i internet TV (IPTV), pravo na komunikaciju odnosno elektroničku komunikaciju koja uključuje pisanu elektroničku komunikaciju (e-mail) i govornu elektroničku komunikaciju (VOIP), korištenje servisa elektroničke trgovine (e-Buy), komunikaciju s državnim tijelima (i drugim javnopravnim tijelima) u svrhu dostavljanja podnesaka, odnosno primanja pismena i internetsko bankarstvo (Škrtić, 2013). U pojedinim slučajevima podrazumijeva i raskidanje onih ugovornih odnosa kod kojih korištenje usluge nije u kauzalnoj vezi sa svrhom sigurnosne mjere i opasnošću počinitelja (Cvitanović i Glavić, 2012).

Izricanjem sigurnosne mjere zabrane pristupa internetu postiže se svrha njenog izricanja, osuđeniku je zabranjen pristup internetu i time je eliminirana opasnost da će zlouporabom interneta ponovno počiniti kazneno djelo, ali mu je zabranjen i pristup sadržajima i servisima koji su dostupni na internetu, a pristup kojima ne predstavlja opasnost da će osuđenik zlouporabom interneta ponovno počiniti kazneno djelo. Osuđeniku koji ne izvršava sigurnosnu mjeru zabrane pristupa internetu sudac izvršenja može ukinuti uvjetnu osudu i odrediti izvršenje izrečene kazne⁵²³ ili zamjenu rada za opće dobro prvotno izrečenom kaznom,⁵²⁴ ili opozivanje uvjetnog otpusta.⁵²⁵

Trajanje sigurnosne mjere je ograničeno. Osuđeniku za kazneno djelo počinjeno putem interneta moguće je izreći sigurnosnu mjeru zabrane pristupa internetu u trajanju od šest mjeseci do dvije godine, računajući od dana **izvršnosti** sudske odluke. Vrijeme provedeno u zatvoru, kaznionici ili ustanovi ne uračunava se u trajanje izrečene sigurnosne mjere. Dakle, trajanje sigurnosne mjere računa

⁵²³ Kazneni zakon, Narodne novine br. 125/11. i 144/12., članak 58. stavak 5.

⁵²⁴ Kazneni zakon, Narodne novine br. 125/11. i 144/12., članak 55. stavak 8.

⁵²⁵ Kazneni zakon, Narodne novine br. 125/11. i 144/12., članak 61. stavak 3.

se od dana izvršnosti za osuđeničke osuđene na novčanu kaznu i kojima je umjesto kazne zatvora izrečena novčana kazna ili je kazna zatvora odnosno novčana kazna zamijenjena radom za opće dobro ili uvjetnom osudom odnosno osuđeniku kojem je izrečena zatvorska kazna od dana otpuštanja osuđenika iz zatvora, kaznonice ili ustanove.

Sud će o pravomoćno izrečenoj mjeri obavijestiti regulatorno tijelo nadležno za elektroničke komunikacije – Hrvatska agencija za poštu i elektroničke komunikacije. Ako je osuđeniku izrečena zatvorska kazna, regulatorno tijelo bi trebalo biti izvješteno i o izvršnosti sudske odluke i o vremenu koje je osuđenik proveo u zatvoru. Pravomoćnost i izvršnost sudske odluke se ne moraju poklapati, s obzirom na to da vrijeme izlaska iz zatvora ne mora biti određeno vremenskim trajanjem zatvorske kazne, a vrijeme provedeno u zatvoru, kaznonici ili ustanovi se ne uračunava u trajanje sigurnosne mjere.

Pravilnikom o izvršavanju sigurnosne mjere zabrane pristupa internetu propisuje se način na koji Hrvatska agencija za poštu i elektroničke komunikacije provodi sigurnosnu mjeru zabrane pristupa internetu, te obveze operatora elektroničkih komunikacijskih usluga koji pružaju uslugu pristupa internetu.⁵²⁶ Odmah nakon zaprimanja pravomoćne i izvršne sudske odluke, kojom je počinitelju izrečena sigurnosna mjera zabrane pristupa internetu, Agencija će o izrečenoj sigurnosnoj mjeri obavijestiti sve operatore te im narediti obustavu pružanja usluge pristupa internetu, te zabranu sklapanja novoga pretplatničkog ugovora za tu uslugu, za vrijeme trajanja izrečene sigurnosne mjere.⁵²⁷

Operator koji je s počiniteljem sklopio ugovor za samostalnu uslugu pristupa internetu, ili bilo koju drugu elektroničku komunikacijsku uslugu koja uključuje uslugu pristupa internetu, ili putem koje je moguć pristup internetu, neovisno o načinu pristupa, mora odmah nakon zaprimanja obavijesti Agencije o izrečenoj sigurnosnoj mjeri obustaviti pružanje te usluge počinitelju i u roku od 24 sata od provedene obustave pružanja usluge obavijestiti počinitelja o razlozima zbog kojih mu je obustavljena usluga pristupa internetu

Operator koji je s počiniteljem sklopio ugovor za samostalnu uslugu pristupa internetu, ili bilo koju drugu, neovisno o načinu pristupa, mora raskinuti pretplatnički ugovor s počiniteljem u roku od tri dana od dana zaprimanja obavijesti o izrečenoj sigurnosnoj mjeri. Ako je pretplatnički ugovor sklopljen s minimalnim obveznim razdobljem trajanja ugovora, operator ima pravo od počinitelja tražiti isplatu mjesečne naknade za ostatak razdoblja obveznog trajanja ugovora, ili naknadu u visini popusta na proizvode i usluge koje je počinitelj ostvario, ako je plaćanje te naknade povoljnije za počinitelja.⁵²⁸

Obveza obustave pružanja usluge pristupa internetu i raskida pretplatničkog ugovora jednako se primjenjuje i na korisnike unaprijed plaćenih usluga.⁵²⁹ Izvršenje izrečene sigurnosne mjere svodi se na zabranu sklapanja pretplatničkog ugovora ili ugovora o unaprijed plaćenim uslugama samostalnog pristupa internetu ili usluge putem koje je moguć pristup internetu.

Učinak izricanja sigurnosne mjere zabrane pristupa internetu iscrpljuje se u zabrani sklapanja pretplatničkog ugovora ili unaprijed plaćene elektroničke komunikacijske usluge ili u raskidanju postojećih ugovora za osuđenika kojem je mjera izrečena. Provedbeni propis, Pravilnik derogira primarnu namjeru zakonodavca da se osuđeniku kojem je izrečena sigurnosna mjera apsolutno zabrani svaki pristup internetu i svodi je na puku zabranu sklapanja pretplatničkog ugovora ili unaprijed

⁵²⁶ Pravilnik o izvršavanju zaštitne mjere zabrane pristupa internetu, Narodne novine br. 34/13., članak 1.

⁵²⁷ Pravilnik o izvršavanju zaštitne mjere zabrane pristupa internetu, Narodne novine br. 34/13., članak 3.

⁵²⁸ Pravilnik o izvršavanju zaštitne mjere zabrane pristupa internetu, Narodne novine br. 34/13., članak 5.

⁵²⁹ Pravilnik o izvršavanju zaštitne mjere zabrane pristupa internetu, Narodne novine br. 34/13., članak 6.

plaćene usluge s davateljem elektroničkih komunikacija pristupa internetu komunikacijsku uslugu koja uključuje uslugu pristupa internetu ili usluge putem koje je moguć pristup internetu. Osuđenik kojem je izrečena sigurnosna mjera i koja se provodi prema odredbama Pravilnika ne može sklopiti pretplatnički ugovor ili ugovor za korištenje unaprijed plaćene elektroničke komunikacijske usluge s operatorom i ne može biti registrirani korisnik, ali može koristiti internetske usluge temeljem ugovora koji je s operatorom sklopio član obitelji, njemu bliska osoba, anonimne unaprijed plaćene usluge elektroničkih komunikacija, pristup internetu u javnim ustanovama (knjižnice), na radnom mjestu, ili korištenjem *hot spot* bežične mreže.

Neizvršenje sudske odluke kojom je izrečena sigurnosna mjera zabrane pristupa internetu, propisano je kao kazneno djelo *sui generis*. Neizvršenje sudske odluke, prema odredbama Pravilnika, odnosi se na službenu ili odgovornu osobu koja ne raskine postojeći pretplatnički ugovor ili ugovor o unaprijed plaćenim uslugama s osuđenikom kojem je izrečena sigurnosna mjera ili s osuđenikom kojem je izrečena sigurnosna mjera sklopi novi ugovor o pružanju usluga samostalnog pristupa internetu ili usluge putem koje je moguć pristup internetu. Iz odredbi Pravilnika proizlazi dužnost službene ili odgovorne osobe da raskine postojeći pretplatnički ugovor i o tome obavijesti osuđenika kojem je izrečena sigurnosna mjera. Osuđenik nije dužan raskinuti postojeći ugovor, ne može imati odlučujući utjecaj na raskidanje ugovora niti može biti odgovoran za neraskidanje postojećeg ugovora. Odgovornost je na operatoru, odnosno odgovornoj osobi operatora (Škrtić, 2013).

Paradoksalno, to što sigurnosna mjera zabrane pristupa internetu predstavlja „inovaciju“ u poredbenim okvirima, ne znači da hrvatsko zakonodavstvo ide ukorak sa svojim vremenom, a kamoli ispred svoga vremena. Uostalom uvođenjem te kaznenopravne sankcije nastojao se slijediti navodni međunarodni trend obuhvatnoga kaznenopravnog zahvata u korištenje internetom. Apsurd je u tome što je u fokusu strane doktrine i zakonodavstva zapravo kako što više zabaciti zabranu korištenja te mreže, sadržajno i u odnosu na kaznena djela na koja bi se primjenjivala (Cvitanović i Glavić, 2012).

Uvođenje sigurnosne mjere potpune odnosno apsolutne zabrane pristupa internetu je krajnja mjera ograničenja pristupa internetu sa svrhom sprečavanja osuđenika u ponovnom počinjenju kaznenog djela zlouporabom interneta. Prilikom izricanje sigurnosne mjere zabrane pristupa internetu trebalo bi posebno voditi računa o načelu razmjernosti i u pogledu odluke o izricanju sigurnosne mjere i u pogledu njena trajanja. Potpuna, apsolutna zabrana pristupa internetu (*Blanket Internet Access Ban*) ne zadovoljava zahtjev da „zakonski okvir propisuje opseg zabrane“, jer se opseg zabrane u uvjetima apsolutne zabrane ne može definirati.⁵³⁰

Apsolutna zabrana pristupa internetu derogirana je podzakonskim propisom (pravilnikom) i stvarnu zabranu pristupa internetu svodi na zabranu sklapanja pretplatničkog ugovora i registrirane unaprijed plaćene elektroničke komunikacijske usluge koja uključuje uslugu pristupa internetu ili putem koje je moguć pristup internetu, odnosno raskidanje postojećeg ugovora. Dakle, apsolutna zabrana pristupa kao jedno od glavnih sredstava za ostvarivanje prava na slobodu izražavanja i informiranja, ograničena je podzakonskim propisom. Time nije zadovoljen jedan od glavnih uvjeta članka 10. Konvencije, ograničenje nije propisano propisom ranga zakona. Promjenom odredaba pravilnika, mijenja se opseg primjene zakonske apsolutne zabrane pristupa internetu (Škrtić, 2013).

Usporediva argumentacija protiv sigurnosne mjere zabrane pristupa internetu zaključena je prijedlogom da se razmisli o ograničenju pristupa internetu, koje može biti provedeno funkcionalno, s

⁵³⁰ U presudi YILDIRIM v. TURKEY Europski sud blokiranje jedne domene na internetu definira kao potpunu zabranu pristupa internetu (*Blanket Internet Access Ban*). Potpuna zabrana pristupa internetu ne definira zabranu jednoj od neodredivog broja domena na internetu već svim postojećim domenama i domenama koje će naknadno biti dostupne ne internetu.

obzirom na način korištenja interneta, ili sadržajno, s obzirom na mrežne usluge (Cvitanović i Glavić, 2012). Krajnji učinak sigurnosne mjere apsolutne zabrane pristupa internetu (*Blanket Internet Access Ban*) sveden je na zabranu sklapanja pretplatničkog ugovora i registrirane unaprijed plaćene usluge pristupa internetu odnosno raskidanje postojećeg, a osuđenik istovremeno može neograničeno pristupiti svim dostupnim sadržajima na internetu, nije u skladu s odredbom članka 10. Konvencije, ona nije niti tehnički provediva niti je moguće vršiti nadzor provedbe sigurnosne mjere. Propisivanje, izricanje i provođenje sigurnosne mjere zabrane pristupa internetu nije svrhovito, niti će se izricanjem i izvršavanjem sigurnosne mjere postići njena svrha, otklanjanje okolnosti koje omogućavaju ili poticajno djeluju na počinjenje novog kaznenog djela (Škrtić, 2013).

3.3. Blokiranje pristupa internetskoj stranici

Bez obzira na način blokiranja, pristup blokiranoj internetskoj stranici nije potpuno onemogućen, ali je bitno otežan, što će za većinu korisnika biti isto kao da je zabranjeni sadržaj internetske stranice obrisan. Vlasnik blokirane internetske stranice može u DNS poslužitelj upisati alternativne verzije imena stranice i tako omogućiti pristup istom sadržaju.

Blokiranje pristupa određenoj internetskoj stranici blokiranjem prometa je najjednostavniji način. Komunikacija na internetu odvija se na temelju IP adrese za koje je poslužitelj smješten i na njemu internetska stranica. Pružatelj internetskih usluga na usmjerivača prometa (*router*) ili vatrozid (*firewall*) servera jednostavnim unosom pravila filtriranja prometa usmjerenog na određenu IP adresu ili stranicu na toj adresi, onemogućuje pristup. Budući da na istom poslužitelju mogu, pored internetske stranice koje sadrže zabranjeni sadržaj, postojati i nekoliko različitih internetskih stranica čiji sadržaj nije zabranjen, blokiranjem pristupa i tim internetskim stranicama istog autora odnosno vlasnika, vlasnik takve internetske stranice neopravdano trpi štetu. Takva mjera može biti zaobiđena korištenjem posebnog programa kojim se korisnik spaja na mrežu i jednostavno izbjegavanje *proxy servera*.⁵³¹

Blokiranje pristupa internetskim stranicama moguće je i promjenom tablica za usmjeravanje prometa. Protokoli usmjeravanja omogućuju usmjerivačima da dinamički dijele informacije o udaljenim mrežama i automatski dodaju informacije u svoje tablice usmjeravanja. Oni određuju najbolji put do neke mreže koji je zatim dodan u tablicu. Ako u konfiguraciju *routera* ili usmjerivača unesete novo pravilo, preimenuje se tablica za usmjeravanje prometa na drugoj adresi, nakon čega slijedi nova pravila i usmjeravanje korisnika na drugu internetsku adresu. U ovom slučaju, korisnik koji je želio posjetiti blokiranu internetsku stranicu preusmjeren je na drugu internetsku stranicu koja nije blokirana.

Blokiranje bazirano na DNS blokiranje preciznije je od blokade koja se temelji na blokadi URL. Za davatelje usluga je relativno jeftin i jednostavan za implementaciju, ali uzrokuje znatnu kolateralnu štetu u obliku prekomjernog blokiranja. Na primjer, ako je jedna slika dječje pornografije na (izmišljenoj) adresi <http://www.example.com/users/johndoe/abuseimage.jpg>, onda bi hibridno URL blokiranje trebalo blokirati pojedinačnu sliku, dok će DNS blokada blokirati pristup cijeloj domeni <http://www.example.com/> – koji može i često blokira vrlo velike količine sadržaja koji nije povezan sa slikom ili korisnikom. Iskustvo pokazuje da provođenje DNS blokade može dovesti do drugih nuspojava, kao što su preusmjeravanje elektroničke pošte. Iz tih razloga DNS blokada obično je

⁵³¹ TOR (kratica, *The onion router*) jest softver koji komunikaciju između primatelja i prijatelja kodira višeslojni omotač i kroz različite TOR korisnike na internetu poslana primatelju. Na taj način, svaki od intermedijera korisnika odmotava jedan paket.

negativno ocijenjena. Projekt CIRCAMP, s druge strane, čini se, ovo prekomjerno blokiranje koristi kao sredstvo poticanja vlasnika domene koje će "potaknuti kreatore sadržaja da se aktivno potrudu kako bi izbjegli datoteke s dječjom pornografijom na svojim sustavima/uslugama". Međutim, teško je vidjeti kako se to namjerno prekomjerno blokiranje – koje će gotovo sigurno utjecati na nevine korisnike – može pomiriti sa zahtjevima članka 10. koji propisuje da utjecaj na slobodu izražavanja treba biti razmjernan (McIntyre, T.J., 2010, 215).

Nalog za blokiranje može se temeljiti na općim ili specifičnim zakonodavnim okvirima koji propisuje blokiranja internetskim stranice i/ili blokiranje pristupa internetskim stranicama, a nalog za blokiranje može izdati sud ili se blokada može provesti na osnovu suglasnosti.

3.3.1. Blokiranje internetskih stranica u Republici Sloveniji

Blokiranje internetskih stranica, odnosno ograničenje pristupa internetskim stranicama u Republici Sloveniji uvedeno je novelom Zakona o igrama na sreću iz 2010. godine.⁵³² Prema odredbama Zakona o igrama na sreću, ako osoba kojoj je odlukom izdana zabrana priređivanja igara na sreću ne postupi u skladu s odlukom, sud može davatelju usluga informacijskog društva narediti ograničavanje pristupa internetskoj stranici kroz koje priređivač igara na sreću organizira kockanje bez koncesije Vlade. O ograničavanju pristupa odlučuje Upravni sud Republike Slovenije u roku od sedam dana od dana primitka prijedloga nadzornog tijela. Prijedlog nadzornog tijela mora biti podložan načelu razmjernosti; opseg ograničenja i način njegova izvršenja određen je u kontekstu tehničkih mogućnosti. Ograničenje pristupa internetskim stranicama može se izvršiti samo u mjeri u kojoj je neophodno za provedbu odluke priređivanje igara na sreću, tako da se najmanje opterećuje davatelja usluga. Protiv odluke o ograničavanju pristupa internetskoj stranici, davatelj usluga informacijskog društva može u roku od tri dana uložiti žalbu, o kojoj Vrhovni sud Republike Slovenije mora odlučiti najkasnije u roku od 15 dana od dana primitka prigovora.⁵³³

Prema Kovačiću, Zakon je vrlo problematičan, jer uvodi cenzuru internetskih stranica koje se tijekom parlamentarne rasprava jedva dotaknulo. Zastupnici su ignorirali činjenicu da je blokada nema smisla, jer ju je relativno lako zaobići. Oni su također gotovo potpuno previdjeli da je riječ o teškim i izvanrednim mjerama koje su povezane s ograničavanjem slobode na internetu, a time i slobode izražavanja. Pitanje koje se nameće jest bi li takve mjere trebale biti samo u nadležnosti sudova ili državnih ureda (Kovačić, 2010).

Prema Odluci o ograničenju pristupa internetskoj stranici utvrđeno je da davatelj usluge omogućava pristup internetskoj stranici na kojoj društvo priređuje mrežne igre na sreću u Republici Sloveniji bez dodijeljene koncesije te da se pristup internetskoj stranici ostvaruje pretvorbom tekstualnog naziva internetske stranice [www.-----](#) u IP adresu internetske stranice. Davatelj usluga će u roku od 15 dana od dana primitka odluke ograničiti pristup do domene (internetske stranice). Ograničenje pristupa ostvaruje se onemogućavanjem pretvorbe tekstualnog imena u IP adresu ili blokiranjem IP adrese,⁵³⁴ odnosno tako da presretnu zahtjev za pristup domeni i pogrešno preusmjere prema ciljnom poslužitelju (DNS *hijacking*). Ured za nadzor igara na sreću zatražio je samo ograničenje pristupa domeni [www.domena.com](#), ali ne i na [domena.com](#) ili [www2.domena.com](#) kao alternativnim nazivima

⁵³² Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o igrah na srečo – ZIS-D (Uradni list RS, št. 106/10).

⁵³³ Zakon o igrah na srečo (uradno prečišćeno besedilo) (ZIS-UPB3), (Uradni list RS, št. 14/2011), članak 107.a.

⁵³⁴ Kopija odluke dobivena je od anonimnog izvora i zbog toga je objavljena u anonimiziranom obliku. Prije toga odluka je bila [objavljene na spletni strani Slo-Tech.com](#). Zahteva za dostop do informacij javnoga značaja – kopije odločbe št. 4613-60/2010/1/0230-1 z dne 17. 3. 2010. in odločbe št. 4613-137/2010/1 z dne 17. 3. 2010. <https://pravokator.si/index.php/2010/03/20/izdane-prve-odločbe-o-blokadi-interneta-v-sloveniji/> (21. veljače 2015.).

domene. Dakle, blokada neće biti potpuna i navedenim domenama bit će moguće pristupiti (Kovačić,2011).

3.3.2. Francuski dekret o blokiranju internetskih stranica

Početak veljače 2015. godine dovršene su rasprave u Francuskoj o potrebi blokiranja internetskih stranica i 5. veljače 2015. godine u francuskom službenom listu objavljen je Décret n° 2015-125 koji daje ovlast državnoj službi za prevenciju i suzbijanje terorizma i borbu protiv dječje pornografije da naloži blokiranje internetskih stranica na kojima je pohranjen sadržaj povezan s dječjom pornografijom ili terorizmom.

Blokiranje se provodi blokiranjem domene (DNS). Davatelj usluga je dužan u roku od 24 sata na odgovarajući način blokirati pristup stranicama koje su navedene u zahtjevu za blokiranje internetskih stranica. Listu domena koje treba blokirati ne mogu mijenjati.

Korisnici komunikacijskih usluga u javnom *online* pristupu koji pristupaju blokiranoj domeni usmjereni su na informacijske stranice Ministarstva unutarnjih poslova i mogu tražiti provjeru osnovanosti mjere blokiranja te dobiti upute o načinu izjavljivanja žalbe. Pojedinačno imenovani i ovlaštene službenici od strane vlasti kojoj pripadaju, nadležne državne službe za prevenciju i suzbijanje terorizma i borbu protiv dječje pornografije, te kvalificirana osoba Nacionalnog povjerenstva za informatiku i slobode, zadržavaju pravo pristupa domeni koja je blokirana (Décret n° 2015-125, JORF n°0031, članak 3.).

Središnji državni ured za borbu protiv kriminala u vezi s informacijskom tehnologijom i komunikacijskom provjerom barem svaki kvartal provjerava koje domene davatelja komunikacijske usluge još uvijek imaju zabranjeni sadržaj. Kad je ova usluga ukinuta ili njezin sadržaj više nije nezakonit, Agencija je uklanja iz popisa odgovarajućih e-mail adrese i odmah o povlačenju obavještava nadležnu osobu. U roku od dvadeset i četiri sata od primitka obavijesti, prikladnim sredstvom bit će uklonjena zabrana pristupa navedenim uslugama i skinut s popisa blokiranih domena (Décret n° 2015-125, JORF n°0031, članak 5.).

Davatelji usluga imaju pravo na naknadu dodatnih i specifičnih troškova nastalih provođenjem blokiranja internetskih stranica. Zahtjev za naknadu troškova dostavlja se Središnjem uredu za borbu protiv kriminala u vezi s informacijskom tehnologijom i komunikacijama, a sadrži pojedinosti o broju i prirodi potrebnih intervencija i troškove svake intervencije. Država će, uz predočenje računa, isplatiti naknadu u visini opravdanih dodatnih troškova prema analizi Glavnog vijeća gospodarstva, industrije, energetike i tehnologije (Décret n° 2015-125, JORF n°0031, članak 6.). Iz odredbi Dekreta proizlazi opravdanost proširenja obveze blokiranja internetskih stranica koje sadrže dječju pornografiju na internetske stranice i na sadržaje kojima se distribuira sadržaj koji potiče terorizam.

3.3.3. Blokiranje internetskih stranica, slučaj YILDIRIM v. TURKEY

Europski sud za ljudska prava donio je prvu presudu o pravu na slobodan pristup internetu u slučaju YILDIRIM v. TURKEY (*Landmark European Court Decision*) i zaključuje da je blokiranjem internetske stranice došlo do povrede članka 10. Konvencije. Okolnosti slučaja utvrđene su kako slijedi.

Podnositelj zahtjeva rođen je 1983. godine i živi u Istanbulu. Posjeduje i vodi web stranicu⁵³⁵ na kojoj objavljuje svoj akademski rad i svoje stavove o različitim temama. Dana 23. lipnja 2009. Prvostupanjski Kazneni sud, naredio je na temelju članka 8 (1) (b) Zakona br. 5651 o reguliranju internetskih publikacija i borbi protiv kaznenih djela na internetu blokiranje internetske stranice⁵³⁶ (u daljnjem tekstu "uvredljive internetske stranice"), kao preventivnu mjeru u kontekstu kaznenog postupka protiv vlasnika internetske stranice koji je optužen za vrijeđanje uspomena na Atatürk. Istog dana, na temelju članka 8 (3) Zakona br. 5651, kopija naloga za blokiranje dostavljena je Upravi telekomunikacija i informatičke tehnologije (TIB) na izvršenje. Dana 24. lipnja 2009. godine, na zahtjev TIB, prvostupanjski Kazneni sud promijenio je svoju naredbu od 23. lipnja 2009. godine i naložio blokadu svih pristupa Googleovim stranicama na temelju članka 8 Zakona br. 5651. TIB je naveo da je to jedini način da blokira uvredljive internetske stranice, s obzirom na to da vlasnik stranice nije imao certifikat poslužitelja i da živi u inozemstvu. TIB je 24. lipnja 2009. godine blokirao pristup GoogleSites i podnositelj zahtjeva nije bio u mogućnosti pristupiti vlastitoj internetskoj stranici. Dana 1. srpnja 2009. godine podnio je zahtjev za deblokadu internetske stranice. U zahtjevu je istakao da je redovito koristio internetske stranice za objavljivanje svog akademskog rada i iznošenje mišljenja o različitim temama, a mjera zabrane pristupa provedena je prema internetskim stranicama koje nisu bile povezane s internetskom stranicom koja je blokirana zbog nezakonitog sadržaja. Tvrdio je da je radi blokade internetske stranice s nezakonitim sadržajem trebalo izabrati metodu kojom bi bila blokirana samo stranica s nezakonitim sadržajem, a kojom ne bi bile blokirane i ostale internetske stranice i naveo primjer blokiranje URL-a internetske stranice. U prilogu svog zahtjeva dostavio je sudu presliku upozorenja koje se pojavilo kada je pokušao pristupiti svojoj internetskoj stranici.⁵³⁷

Dana 13. srpnja 2009. godine Kazneni sud odbio je zahtjev podnositelja, pozivajući se na preporuku TIB, koji smatra da je jedino sredstvo za blokiranje pristupa počiniteljevoj internetskoj stranici u skladu s nalogom za blokiranje, bilo blokiranje pristupa stranicama <http://sites.google.com>, na kojoj je bio pohranjen sadržaj podnositelja prigovora. Podnositelj zahtjeva napisao je 25. travnja 2012. godine Sudu informaciju da još uvijek nije u mogućnosti pristupiti svojoj internetskoj stranici, iako je, koliko je shvatio, kazneni postupak protiv vlasnika uvredljive internetske stranice prekinut 25. ožujka 2011. godine zbog nemogućnost utvrđivanja identiteta i adrese optuženog, koji živi u inozemstvu (CASE OF YILDIRIM v. TURKEY, 2013, t.1-14).

U odnosu na ograničenja prava na slobodu izražavanja, ograničenje će predstavljati kršenje članka 10., osim ako je "propisano zakonom", radi provedbe jednog legitimnog cilja ili više njih navedenih u članku 10. stavak 2. Konvencije te da je "*nužna u demokratskom društvu*" za postizanje tih ciljeva. Sud na početku ponavlja da izraz "*propisano zakonom*" prema članku 10. stavku 2. zahtijeva prvo, da bi osporena mjera trebala imati neku osnovu u domaćem pravu, međutim to se odnosi i na kvalitetu zakona u konkretnom pitanju, koji bi trebao biti dostupan dotičnoj osobi, koja mora biti u stanju sagledati njegove posljedice, te da bi trebao biti u skladu s vladavinom prava. Prema utvrđenoj sudskoj praksi pravilo je "predvidivo", ako je formulirano dovoljno jasno da svaki pojedinac – ako treba i uz odgovarajući savjet – regulira svoje ponašanje (CASE OF YILDIRIM v. TURKEY, 2013, t. 57). U ovom predmetu Sud primjećuje da je blokiranje pristupa internetskoj stranici, koja je predmet sudskog postupka, imalo zakonsku osnovu u odredbama članka 8 (1) Zakona br. 5651. Odredba članka 8 (1)

⁵³⁵ <http://sites.google.com/a/ahmetyildirim.com.tr/academic/> Web stranica stvorena pomoću GoogleSites - web site creation and hosting service (<http://sites.google.com/>).

⁵³⁶ <http://sites.google.com/site/kemalizminkarinagrissi/benimhikayem/ataturk-koessi/at>

⁵³⁷ <http://sites.google.com/a/ahmetyildirim.com.tr/academic/...TheTelecommunications> and InformationTechnology Directorate has applied the order issued by the Denizli Criminal Court of First Instance on 24 June 2009 in respect of this website (sites.google.com) as a preventive measure."

Zakona br. 5651 također zadovoljava zahtjev dostupnosti i predvidljivosti, iako podnositelj zahtjeva tvrdi da bi na to pitanje trebalo biti odgovoreno negativno, jer je odredba neodređena (CASE OF YILDIRIM v. TURKEY, 2013, t.58). Sud dosljedno smatra da domaće pravo za ispunjavanje tog zahtjeva mora pružiti mjeru pravne zaštite od proizvoljnog miješanja javnih vlasti u prava zajamčena Konvencijom. Prema tome, zakon mora navesti dovoljno jasno opseg takve diskrecije i način njene primjene (CASE OF YILDIRIM v. TURKEY, 2013, t.59). Sud također primjećuje da članak 8 stavak (3) i (4), Zakona br. 5651 daje široke ovlasti tijelima uprave (TIB) u provedbi blokiranja temeljem prvotno izdanog u odnosu na navedenu stranicu. Činjenično stanje predmeta pokazuje da je TIB mogao zatražiti proširenje opsega blokiranja iako nikakav postupak nije bio vođen protiv internetske stranice ili domene i bez stvarne potrebe za uspostavom potpune blokade (CASE OF YILDIRIM v. TURKEY, 2013, t.63).

Sud smatra da takva ograničenja nisu nužno nespojiva s Konvencijom. Međutim, potreban pravni okvir osigurava *djelotvornu kontrolu nad opsegom zabrane* i *djelotvorni sudski nadzor* kako bi se spriječila bilo kakva zlouporaba vlasti. U tom smislu, sudska kontrola zakonitosti takve odluke, na temelju suprotstavljenih interesa i postizanja ravnoteže između njih, nezamisliva je bez okvira koji se zasnivanju na preciznim i posebnim pravilima u vezi s primjenom preventivnih ograničenja slobode izražavanja. Sud primjećuje da je prvostupanjski Kazneni sud odlučio blokirati potpuni pristup GoogleSites prema Zakonu br. 5651, i to samo na preporuku TIB, bez utvrđivanja je li manje dalekosežna mjera mogla poduzeti radi blokiranja pristupa samo uvredljivim internetskim stranicama (CASE OF YILDIRIM v. TURKEY, 2013, t.64). Nema naznaka da je Sud s obzirom na primjenu, nastojao sagledati različite interese, posebno procijeniti potrebu da se potpuno blokira pristup GoogleSites. Prema mišljenju Suda taj je nedostatak jednostavno posljedica izričaja članka 8 Zakona br. 5651, koji nije dao nikakvu obvezu domaćim sudovima ispitati je li potpuno blokiranje GoogleSites potrebno, uzimajući u obzir kriterije koje je Sud utvrdio i koje primjenjuje na temelju članka 10. Konvencije. Takva obveza proizlazi izravno iz Konvencije i sudske prakse institucija Konvencije. Pri donošenju svoje odluke Sud je jednostavno pronašao utvrđenim da je jedino sredstvo za blokiranje pristupa internetskoj stranici počinitelja u skladu s nalogom, potpuno blokiranje pristupa GoogleSitesu. Međutim, prema mišljenju Suda, trebalo je uzeti u obzir, između ostalih elemenata, činjenicu da takva mjera, činjenjem nedostupnim velike količine informacija, znatno ograničava prava korisnika interneta i imala je značajan kolateralni utjecaj (CASE OF YILDIRIM v. TURKEY, 2013, t. 66).

U svjetlu ovih razmatranja i preispitivanja primijenjenog zakonodavstva u ovome predmetu, Sud zaključuje da odluka koja proizlazi iz primjene odredbi članka 8 Zakona br. 5651, ne zadovoljava zahtjev predvidljivosti u skladu s Konvencijom i ne dopušta podnositelju stupanj zaštite koji bi bio u skladu s vladavinom prava u demokratskom društvu. Čini se da je odredba u izravnom sukobu sa stvarnom formulacijom članka 10. stavka 1. Konvencije, prema kojem su prava koja su navedena u tom članku osigurana "bez obzira na granice" (CASE OF YILDIRIM v. TURKEY, 2013, t. 67). Sud primjećuje da mjera o kojoj je riječ proizvodi proizvoljne učinke i ne može se reći da je bila usmjerena isključivo na blokiranje pristupa uvredljivoj internetskoj stranici, budući da se sastoji u blokiranju pristupa svim stranicama GoogleSitesa. Nadzor sudskih postupaka koji se odnose na blokiranje internetskih stranica nije dovoljan da zadovolji kriterije za izbjegavanje zlouporabe, jer domaći zakon ne predviđa bilo kakve zaštitne mjere kojima bi se osiguralo da se blokiranje određene stranice ne koristi kao sredstvo za blokiranje pristupa u cjelini (CASE OF YILDIRIM v. TURKEY, 2013, t. 68). Sud zaključuje da je ograničenje na pristup izvoru informacija odnosno internetu kompatibilan s Konvencijom: ako je zabrana definirana strogim zakonskim okvirom, ako zakonski okvir propisuje opseg zabrane, ako postoji jamstvo sudske kontrole. Ovom presudom Europski sud za ljudska prava

(ECHR) u presudi protiv potpunog blokiranja *online* sadržaja ojačao je pravo pojedinca na pristup internetu, tvrdeći da je internet "sada postao jedno od glavnih sredstava za ostvarivanje prava na slobodu izražavanja i informiranja."

3.4. Međunarodna inicijativa za blokiranje pristupa internetskim stranicama

Strategija blokiranja pristupa dječjoj pornografiji provodi se već dugi niz godina u nekoliko zemalja, s vrlo dobrim rezultatima. Međutim, međunarodna inicijativa je potrebna s obzirom na globalnu prirodu interneta i činjenice da neke zemlje zbog nedostatka propisa koji bi omogućili provođenje blokada pristupa, kadrova i tehničke opreme mogu imati poteškoća u uvođenju blokiranje pristupa internetskim stranicama.

Interpol je preuzeo odgovornost za dostupnost popisa domena na kojima je dostupan sadržaj seksualnog zlostavljanja djeteta bilo kojem (internet) davatelju usluga pristupa (ASP) koji je spreman sudjelovati u smanjenju dostupnosti takvog sadržaja na internetu. Sudjelovanje je besplatno i potpuno dobrovoljno, a internetski promet je preusmjeren od sadržaja seksualnog zlostavljanja djeteta na "stop-stranicu" na poslužitelju davatelja usluga. "Stop-stranica" osigurat će mehanizam za pritužbe vlasnika blokirane domene.

Interpol je član COSPOL Internet projekta neželjenog sadržaja spolnog zlostavljanja djece (CIRCAMP). To je projekt Europske policijske suradnje, u kojem se pristup blokiranja promovira kao alat za prevenciju kriminaliteta. Primarni ciljevi CIRCAMP su otkriti, spriječiti i demontažu mreže, organizacije ili strukture koji se koriste za proizvodnju i/ili distribuciju sadržaja spolnog zlostavljanja djece, identifikaciju djece i sprječavanja zlouporabe (Interpol, 2011).

3.4.1. Kriteriji za sastavljanje "Crne liste"

"Crna lista" sadrži domene koje su na internetu i distribuiraju sadržaj spolnog zlostavljanja djece. Sve domene su provjerene i ovjerene od najmanje dvije različite države/agencije u okviru CIRCAMP, na primjer danske nacionalne policije i Interpola. Domene s "Crne liste" sadrže slike i filmove koje odgovaraju sljedećim kriterijima:

- da prikazuje stvarnu djecu i ne uključuju računalno generirane likove,
- da su djece prikazana u situacijama spolnog iskorištavanja mlađa ili izgledaju mlađe od 13 godina,
- da se zloporabe smatraju stvarnim prikazom spolnog kontakta ili prikazom djeteta fokusiranom na genitalnom ili analnom području,
- da su domene *online* u posljednja tri mjeseca,
- da su domene pregledane i da je utvrđeno kako su dvije neovisne države/agencije potvrdile da su ispunjeni navedeni kriteriji.

U većini zemalja kažnjivo je posjedovati, distribuirati i ponekad gledati slike ili filmove djece ili osoba mlađih od 18 godina definirane kao dječja pornografija. Ako je za bilo koji dio domene utvrđeno da sadrži materijal koji predstavlja spolno zlostavljanje djece, cijela domena se smatra nezakonitom. Čak i jedna slika djeteta koje se uklapa u navedene kriterije bit će dovoljna da se cijela domena smatra protuzakonitom sve dok zabranjeni sadržaj ne bude uklonjen. Ovaj nezakoniti sadržaj ne mora biti odmah vidljiv (može biti skriven, dostupan samo određenim pojedincima), što blokiranje ne čini nezakonitim. Interpol će imati pohranjene nezakonite sadržaje u dokazne svrhe. Mjerodavne vlasti će

imati pristup dokazima kroz policijsku suradnju (Interpol, 2011). Odgovornost za sadržaj dostupan *online* isključivo je na vlasniku domene, bez obzira na to tko je postavio materijal na domeni. Primarni cilj blokiranja pristupa dječjoj pornografiji je zaštita prava djece koja su prikazana, a sekundarni cilj je spriječiti nezakoniti pristup, posjedovanje i distribuciju dječje pornografije. Sve internetske stranice na "Crnoj listi" – jesu domene i nisu URL (*Uniform Resource Locator*) ili potpune "internetske adrese" iako je URL precizniji nego adresa domene, jer određuje položaj pojedinog dokumenta ili datoteke na domeni. Glavni razlozi za izbor stavljanja domene, a ne potpune internetske adrese na popis su sljedeće:

- većina domena koje sadrže dječju pornografiju je postavljena i koristi se isključivo za tu namjenu i nemaju nikakav dozvoljeni sadržaj,
- blokiranje na razini domene ostaje nepromijenjeno i ako se sadržaj fizički preseli na server druge tvrtke, druge zemlje ili je izbrisan iz svog izvornog mjesta. Rješavanje problema ovisi o nazivu domene i ne utječe na preseljenje stvarnog materijala,
- blokiranje na razini domene je nepromijenjeno, ako je sadržaj preseljen na druge stranice i adrese na istoj domeni,
- domene koje sadrže slike spolnog zlostavljanja djece smatraju se u cjelini nelegalnim sve dok sadržaj koji prikazuje spolno zlostavljanje djece ne bude uklonjen,
- blokiranje na razini domene će također onemogućiti pristup stranicama koje prikazuju sadržaj spolnog zlostavljanja djeteta na istoj domeni ili subdomeni, koji su nepoznati policiji ili drugom entitetu,
- pristup blokiranju na razini domene omogućuje korištenje sigurne, tehnologije niske razine i cijene blokiranja pristupa internetskoj stranici.

Glavno tajništvo Interpola će imati *offline* verziju domene, podatke o lokaciji na internetu s koje je pribavljena, podatke o navodnom vlasniku domene i informacije o području na kojem je pronađen zabranjeni sadržaj. Redarstvene vlasti u bilo kojoj zemlji na zahtjev mogu dobiti pristup ovom dokaznom materijalu kroz policijsku suradnju (Interpol, 2011).

3.4.2. Informacije za davatelje usluga

Najbolji izbor za davatelja usluga koji želi blokirati pristup dječjoj pornografiji jest da koristite popis domena čija distribucija nije dozvoljena u skladu s nacionalnim zakonodavstvom koji ste dobili od nacionalne policije. Takav popis odražava nacionalne standarde u odnosu na značajke kao što su dob žrtve i vrsta kaznenog djela prema nacionalnom zakonodavstvu. Za davatelja usluga u zemljama u kojima to nije moguće, Interpolova domena "Crna lista" bit će alternativa. Odluka da sudjeluju u ovom programu mora biti rezultat neke politike unutar davatelja usluga ili posljedica primjene zakona u zemlji davatelja usluga.

Popis domena sastavlja se na temelju ručnog pregleda svake uključene domene koji obavljaju policijski službenici. Popis se temelji na uvjetima za pretraživanje ili na rezultatima pretraživanja, ključnim riječima ili temama, automatskim analizama slike ili *hash* vrijednosti. Interpol pribavlja *offline* verzije domene u dokazne svrhe, svih uključenih domena na popisu i jamči da je u vrijeme kada je pribavljen, sadržaj bio u skladu sa strogim kriterijima za uvrštavanje na popis. Sadržaj na zadanu stranicu na bilo kojem području može biti bilo koji dokument koji policija pribavila iz domene. Recenzije domena u kojima je uklonjen nezakoniti materijal rezultirat će uklanjanjem domena s popisa (Interpol, 2011).

3.4.3. Zaštita djece

Interpol dostavlja "Crnu liste" besplatno i bez obveza dostavljanja statističkih podataka ili povratne informacije u vezi s njenom uporabom. Interpol vjeruje da će politika preusmjeravanja prometa od sadržaja dječje pornografije učiniti distribuciju dječje pornografije manje komercijalno isplativom. Blokiranje dječje pornografije u što većem broju mreža i zemalja značajno će smanjiti broj kupaca dječje pornografije, do točke u kojoj to više neće biti unosan posao. Kao rezultat toga, sve manje djece će biti komercijalno iskorištavano na internetu.

Cilj Interpola nije generiranje slučajeva ili istrage korisnika interneta pogođenog blokadom i preusmjeravanjem. Umjesto toga, glavni je cilj Interpola zaštititi prava djece koja su prikazana u slikama spolnog zlostavljanja i sprečavanje daljnje distribucije tih slika. Interpol i različite nacionalne policijske snage će usporedno raditi na brisanju zabranjenog sadržaja uključujući domene s "Crne liste" (Interpol, 2011).

Blokiranje internetske stranice važno je provesti u što kraćem vremenu, jer je vrijeme važan faktor: duljina vremena datoteke u kojem su domene dostupne za pregled ili preuzimanje proporcionalna je mogućnosti povećanja štete za djecu koju prikazuju i korisnika interneta koji bi mogli biti izloženi dječjoj pornografiji. Interpol će ažurirati popis domena "Crne liste" i staviti na raspolaganje nacionalnim državnim uredima (NSB) u zemljama članicama. Popis će se obično ažurirati 1-2 puta tjedno. Raspored ažuriranja ovisi o učestalosti utvrđivanja novih domena i oduzimanja sadržaja kao dokaza. Kad se lista ažurira centralno iz Glavnog tajništva Interpola u Lyonu, Francuska, bit će odmah dostupna svim središnjim nacionalnim uredima (Interpol, 2011).

3.4.4. "Stop-stranica"

Interpol pruža generičku "stop-stranicu" i snažno sugerira da davatelj usluga koristi "stop-stranicu" radi obavijesti klijentima da je internetski promet preusmjeren.

Slika 1: „Stop-stranica“ Interpola

"Stop-stranica" sadrži linkove za pritužbe za korisnike interneta i vlasnike domena, veze za daljnje informacije vezane za materijal o seksualnom zlostavljanju djece i njegovu distribuciju na internetu i linkove na *hotline* za prijavu sadržaja na koji korisnik interneta može naići i za koji smatra da je zabranjen (Interpol, 2011).

Davatelj usluga ima pravo na dodavanje teksta na ovu stranicu kojim odražava stanje u određenoj državi zemlji, primjerice unosa lokalne telefonske linije, vlastitog logotipa i kontakt informacija. Međutim, kako bi se mogla koristiti Interpolova "stop-stranica", sav izvorni tekst mora ostati nepromijenjen. Ako to želi davatelj usluga može koristiti vlastitu "stop-stranicu" (Interpol, 2011).

4. ZAKLJUČAK

Ograničenje slobode pristupa internetu radi zaštite legitimnih interesa postaje stvarnost i nužnost, a proizlazi iz potrebe da se ograniči proizvodnja i distribucija sadržaja čija je proizvodnja, distribucija i posjedovanje, pa čak i sam pristup propisano kao kazneno djelo. Obveza propisivanja i stvaranje zakonskih i tehničkih uvjeta za blokiranje pristupa internetskim stranicama koje sadrže dječju pornografiju proizlazi iz obveze pune implementacije Direktive **2011/93/EU**. Mogućnost blokiranja sadržaja dječje pornografije na internetskim stranicama postoji u okviru suradnje s Interpolom. Republika Hrvatska bi trebala usvojiti pravne okvire za blokiranje internetskih stranica na svom državnom području kako bi ovlaštena tijela kaznenog progona bila u mogućnosti naložiti davateljima usluga blokiranje pristupa internetskim stranicama koje sadrže dječju pornografiju u obliku i opsegu u kojem je dječja pornografija definirana odredbama Kaznenog zakona. Blokiranjem internetskih stranica koje sadrže dječju pornografiju nesumnjivo se minimizira reviktimizacija djece, zaustavlja ili barem značajno usporava distribucija dječje pornografije i smanjuje šteta za cijelu populaciju.

Pored navedenog, nužno je usvojiti pravne okvire prema kojima bi ovlaštena tijela kaznenog progona bila u mogućnosti naložiti davateljima usluga blokiranje pristupa internetskim stranicama koje sadrže i distribuiraju sadržaje koji potiču na terorizam ili sadržaje kojima se veličaju totalitarni sustavi ili potiče na bilo koji oblik diskriminacije prema rasnoj, vjerskoj ili bilo kojoj drugoj osnovi, rasističke sadržaje, govor mržnje i terorističke propagande, usporedivo s odredbama francuskog Décret n° 2015-125.

Iz primjera Republike Slovenije razvidno je da je u suvremenom društvu potrebno omogućiti blokiranje određenih internetskih stranica radi zaštite legitimnih financijskih interesa Republike Hrvatske ili gospodarskih subjekata. Blokiranje internetskih stranica na kojima se organiziraju i provode igre na sreću ili kladionica, ekvivalent je zatvaranju i pečaćenju poslovnog prostora u kojima se takve aktivnosti provode u realnom svijetu.

Isto tako postoji potreba filtriranja određenog sadržaja prema Preporuci CM/Rec(2008)6 Vijeća Europe kojim se definiraju poželjni pravni okviri za filtriranje određenih sadržaja na internetskim stranicama koji provode davatelji usluga.

I zakoni kojima se propisuje blokiranje internetskih stranica ili filtriranje sadržaja internetskih stranica trebaju biti u skladu s odredbama članka 10. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i minimalnim standardima koje je definirao Europski sud za ljudska prava u presudi *YILDIRIM v. TURKEY*.

Nužno je ukidanje ili barem redefinicija sigurnosne mjere zabrane pristupa internetu. Sigurnosnu mjeru s tehničkog i pravnog aspekta nije moguće svrhovito provoditi niti nadzirati njeno provođenje, a nije niti realno očekivati pozitivne učinke izricanja i provođenja sigurnosne mjere. Preneseno na druge

sigurnosne mjere, sigurnosna mjera zabrane pristupa internetu bila bi istovjetna primjeni sigurnosne mjere zabrane upravljanja motornim vozilom kada bi navedenom sigurnosnom mjerom osobi kojoj je izrečena bilo zabranjeno posjedovati, kupiti ili iznajmiti motorno vozilo, ali ne i samo upravljanje motornim vozilom.

Bez obzira na nedostatke i moguće zaobilaženje blokiranja određene internetske stranice, ono postaje nužnost kako bi određene nezakonite aktivnosti koje se odvijaju na internetu bilo moguće blokirati. U dilemi blokirati ili ne blokirati internetsku stranicu prema kriteriju zabranjenih sadržaja ili zabranjenih aktivnosti, bilo bi mudro donijeti odluku o blokadi, jer će se provođenjem blokade, uz minimalne troškove i prihvatljivu kolateralnu štetu u vidu ograničenja pristupa internetskim stranicama koje nisu predmet blokiranja, moći barem minimizirati štete koje za društvo mogu nastati nekontroliranim ili neograničenim dostupom do dječje pornografije, propagiranjem terorističkih aktivnosti ili provođenjem zabranjenih gospodarskih aktivnosti.

LITERATURA

CASE OF YILDIRIM v. TURKEY (*Application no. 3111/10*) JUDGMENT, STRASBOURG, 18 December 2012, FINAL 18/03/2013.

Cvitanović, L., Glavić, I. (2012). Uz problematiku sigurnosne mjere zabrane pristupa internetu. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*. 19, 2, 891-915.

Décret n° 2015-125 du 5 février 2015 relatif au blocage des sites provoquant à des actes de terrorisme ou en faisant l'apologie et des sites diffusant des images et représentations de mineurs à caractère pornographique, JORF n°0031 du 6 février 2015 page 1811 texte n° 71.

http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=29B66BDA2A849EC44250CB08E9AFBA70.tpdila20v_3?cidTexte=JORFTEXT000030195477&categorieLien=id (22. 2. 2015.)

Direktiva 2011/93/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije, te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/68/PUP, Službeni list Europske unije L 335/1.

Freedom of Expression on the Internet Study of legal provisions and practices related to freedom of expression, the free flow of information and media pluralism on the Internet in OSCE participating States, dostupno <http://www.osce.org/fom/80723> (18. 9. 2013.)

Interpol (2011) Access blocking, <http://www.interpol.int/Crime-areas/Crimes-against-children/Access-blocking> (2. siječnja 2015.)

Kazneni zakon, Narodne novine br. 125/11. i 144/12.

Kovačić, M. (2010). Izdane prve odločbe o blokadi interneta v Sloveniji. <https://pravokator.si/index.php/2010/03/20/izdane-prve-odlocbe-o-blokadi-interneta-v-sloveniji/> (20. 2. 2015.)

McIntyre, T.J., Blocking child pornography on the Internet: European Union developments, *International Review of Law, Computers & Technology* Vol. 24, No. 3, November 2010, 209–221.

Pravilnik o izvršavanju zaštitne mjere zabrane pristupa internetu, Narodne novine br. 34/13.

Recommendation CM/Rec(2008)6 of the Committee of Ministers to member states on measures to promote the respect for freedom of expression and information with regard to Internet filters (*Adopted by the Committee of Ministers on 26 March 2008 at the 1022nd meeting of the Ministers' Deputies*).

Škrtić, D. (2013). Sigurnosna mjera – zabrana pristupa internetu. Zbornik prispevkov [Elektronski vir] / 14. slovenski dnevi varstvoslovja, Ljubljana, 5.-6. junij, Pavšič Mrevlje, Tinkara, Areh, Igor (ur.). Ljubljana, Fakulteta za varnostne vede, 2013., 1-14.

Zakon o igrah na srečo (uradno prečiščeno besedilo) (ZIS-UPB3). Uradni list RS, št. 14/11.

Zakon o potvrđivanju Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i protokola br. 1., 4., 6., 7. i 11. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. NN-MU 18/97.

Dražen Škrtić

CRIME PREVENTION BY BLOCKING ACCESS TO INTERNET SITES

Summary

Internet distribution, making available and public dissemination of ideas that directly or indirectly encourages terrorism, giving instruction in making or use of explosives, firearms or other weapons, harmful and hazardous substances or other specific methods and techniques with the intention to be used for terrorist acts and child pornography is a serious problem for law enforcement. The global nature of the Internet, positive experience of some countries in blocking access to mentioned sites, considered as a tool for crime prevention, as well as the inability of some other states to implement the blocking of dubious web pages due to legal, personnel and technical problem resulted in international initiative of creating a strategy to block access to certain Internet sites with the primary purpose of detecting, disrupting and breaking up the network, organization and structure of production, making available or distributing incriminating contents of child pornography or incitement to terrorism. Blocking access to websites is carried out in conjunction with the criminal investigation, deleting incriminating content from the Internet, conducting special evidentiary actions, conducting evidentiary actions and arrests. To carry out the access blocking to certain Internet sites some legislative activities related to the harmonization of domestic legislation with international legal standards are necessary, as well as human and technical prerequisites. In this paper we analyze the legal standards of conducting the procedures to block access to Internet sites, practices and standards of the European Court of Human Rights to limit the availability of the content on the Internet, the technical assumptions for blocking access to Internet sites and the process of implementation the access blocking to Internet sites as a measure to reduce the availability of incriminating Internet content.

Key words: *crime prevention, Internet, blocking Internet sites, child pornography, terrorism.*

POLICIJSKO OBRAZOVANJE/ POLICE EDUCATION

Markus Ferschli⁵³⁸

GENERAL INFORMATION ABOUT THE CAREER AND TRAINING SYSTEM OF POLICE IN AUSTRIA

Summary

Presentation of the general facts of the Austrian Police, the new organisation and especially the system and the different levels of police training. The responsibilities as well as the goals and the main contents of the different educations and further trainings should be presented and discussed. The methodology and didactics of the basic, the advanced and the further training should be presented on the background of the strategy of the ministry of the Interior for 2015. All related issues regarding training and strategy could be discussed, regarding the basic training in on a very detailed level. The topics will also touch guidance, values and goals on the legislativ level.

Keywords: *Austrian Police, system of education, training, strategy*

General facts

The Republic of Austria is a country located in the centre of Europe. About 8.5 mio inhabitants are living on 84.000 square kilometres. The entire Republic includes 9 equal federal counties (also the capital city Vienna is one of these federal counties). Internal security is task of the Federal Ministry of the Interior. About 27.000 police officers are incorporated in the Police organisation which is part of the MoI. (Ratio between inhabitants per police officer 315 : 1) Police is structured geographically in the Police Directorates of each federal county (plus the headquarter within the Ministry of the Interior) and in 3 hierarchical levels (basic level – mid level – higher level (senior officers). An externally entering the police force isn't possible, that means every police officer has to begin at the basic level and is able to be selected for the next (mid) level and from there to the senior-officers-level.

The task of an Austrian police officer is the entire field of policing (traffic police, security police, border police, criminal investigation etc. but also f. e. community policing). These general tasks exist for everyone, also for specialized police departments (and of course police officers). Specialists acts if the fulfilment of a task needs special trained and experienced officers f. e. dog handlers, special traffic police officers, fighting serious crimes, criminal investigation, forensic issues, counter-terrorism or even riot-policing.

⁵³⁸ Markus Ferschli, Mag., Colonel, Head of the Training Center in Styria (SIAK), Graz, Ministry of the Interior, Republic of Austria, email: Markus.ferschli@bmi.gv.at

Responsibility for training

“Sicherheitsakademie - .SIAK”, department I/9 of Austria’s Ministry of the Interior, is responsible for all general training and education activities for police officers and civil servants within the MoI, as well as for Science and Research and international cooperation.

Special training, f. e. dog handlers training (canine), forensic-training, training for traffic police, riot police or anti-terror squad etc., is task of the respective special departments within the MoI or the decentralized Police organisation.

The strategic assignments of .SIAK are: Steering, coordinating and controlling of all the training measures and activities.

The operative assignments are: Organisation of training courses for each level, trainings for qualified teachers and police personnel, in-service training in selected areas, and performing international cooperation in the field of police training as well as involvement and performing police related science and research.

Organising the training in a way that all the needs for an effective police work are met, a structured circle of communication and evaluation between .SIAK and the other relevant departments in the Ministry and the Police Directorates of the federal counties is organised (regular meetings on operative level - yearly conference on strategic level).

Fields of Police training

Under the umbrella of .SIAK 10 Police-training-centres all over Austria (in every federal county one, in the biggest county two) are set up. In these Training-centres the training courses of the basic level and the In-service training of the personnel of the respective Police Directorate of this federal county are realized.

The responsibility for In-service training is divided. On the one hand it is task of .SIAK with execution of a standardized in-service training (yearly training days for every police officer), running an – annually offered - seminary-catalogue (covering different policing issues from police ethics to interview techniques) as well as a language training program and on the other hand a task of the Police Directorate of the federal counties, to cover their local training needs.

The basic training is focusing on police officers as generalists, lasts 24 month (theoretical and practical parts) and ends with a final exam. All over Austria about 1000 police officers start the basic training yearly (courses/classes can start every month depending on the needs).

The mid-level training takes place in the Training centres of Vienna, Traiskirchen (which is a training centre in Upper Austria) as well as Tyrol and lasts 9 month (alternately theoretic and practical parts). This training yearly starts in September and is open for about 220 participants.

During this course participants will be prepared for their future tasks in leading or other specialised functions (f. e. station commanders/deputies, shift leader or criminal investigators). Depending on the future position he or she has to pass some additional modules (criminal investigation, border police, police station or other special police tasks).

As .SIAK is not entitled (accredited) to run academic programs, a cooperation with a civil University (University of Applied Sciences) started in 2006 to develop and run a training-program for the higher level (senior officers). This is a 3-years bachelor study program (Police leadership) which takes place in Wiener Neustadt (a city 75 km in the South of Vienna). Yearly 20 students start this training

program which prepares the participants for their future position as a senior police officers (Commander or deputy of a police district, a city or a country, or other specialised departments, strategic tasks in a head-quarter etc.). The focus of this program is leadership and police strategy. Passing this study participants are promoted to the academic level as “Bachelor”. This studies are done in part time studying and working.

Trainers in the training centres are basically police officers from the mid level. All these trainers are specially trained in pedagogics and andragogy's. This pedagogical training lasts one year (2 semesters) and is organised and carried out by the University of Applied Science in Wiener Neustadt. During this time participants have to do in part time their job as police trainer and in part time as students.

The latest development was the implementation of a academic training program “Master of Strategic Security Management”. The target group of this Master-program are police officers and civil servants from the MoI and the degree is a precondition to cover a top position in the MoI. This program is also open for other interested people from the civil society. The Master-program lasts 2 years (4 semesters) and it is done beside the profession too. A big part of the workload has to be completed in the leisure time.

The most important target of the training-courses of each level is to develop social competences as well as necessary job skills and (juridical and practical) the knowledge for the respective level.

The mid level and the higher level trainings additionally focus on leadership competences, project management as well as strategic thinking.

Methodology and didactics

We try to perform the lessons in a student-focused interdisciplinary way. It is a challenge to find out a balance between practical and theoretical contents, NGO's, GO's and other relevant organisations are invited to complete the police training and to bring in different point of views (f. e. training in human rights is performed by a team consisting of a police officer and an expert from “Amnesty International”, training in the field of anti-racism is performed by the ADL – Anti-Defamation League).

There are also experts from the policing field, f. e. Criminal investigators or other experts of different police branches invited to share their experience.

In the schedule of the higher-level-course (bachelor study) inputs of Judges, Prosecutors, different scientists and experts from other public bodies are foreseen.

During the practical part of the basic training, applicants work some month in a police station, doing service in a shift under supervision and together with experienced police officers (mentors).

During the practical parts of the mid- and higher level courses applicants spend some weeks on a workplace they probably could take up in the future (f. e. in a head-quarter or in the command team of a police district but always as mentoring support). Additionally applicants of the higher level course (senior officers training) have to do a three weeks lasting operative placement in a foreign country to share the experience with police officers of other European countries.

The way of career

If somebody in Austria would like to become a Police officer, he or she has to fulfil some prerequisites (Austrian citizenship, full capacity to act, personal and professional suitability, minimum age of 18 years, completed professional training or compulsory schooling diploma, male applicants have to have completed their military service or as alternative to military service a community service) and successful passing the entrance examination (selection procedure: psychological test, basic general knowledge, test in writing German language, sport limits have to be reached, a medical check is done and at the end an exploration has to be passed). A minimum height is not necessary any more. About 5000 (sometimes 6000) candidates per year would like to start a career as police officer. After the selection procedure only 1000 of them can start in the basic training for Police. After successfully passing this basic training he or she has to work for a minimum of 3 years on the field in one of the (about 900) police stations all over Austria. If he or she wants to make further career another selection procedure takes place (5 applicants : 1 successful) to be admitted for participating in the mid-level training, which lasts 9 month (see above).

After passing the final examination of the mid-level training, he or she has to practice in this level for another 3 years to be selected again (4 applicants : 1 successful) for admitting participation of the higher-level-training (senior police officer). To reach the highest level of a police career, someone needs at least 12 years of experience and training in the police-service. About 2/3 of our police-personnel is in the basic-level, 30 % in the middle level and 2 % in the higher level.

The age of retirement is generally 65 years (with this age the police pensioner receive 80 % of the average monthly salary of the last forty years). If somebody wants to be retired earlier (possible is the retirement with 60 years) this sum is to be reduced up to another 6 %, but if somebody has to be retired earlier because of an accident or other health reasons there is no reduction.

Gabor Kovacs⁵³⁹

THE NEW CHALLENGES AND APPROACH AT THE LAW ENFORCEMENT MASTER EDUCATION PROGRAMME AT THE NATIONAL UNIVERSITY OF PUBLIC SERVICE

Summary

The law enforcement training and education system must be rational, effective and practice oriented. In Hungary the mission of the National University of Public Service (NUPS) is to prepare the employees of the public service administration, the military organizations and the law enforcement organizations for the Bachelor and Master and PhD level.

The NUPS is one of the special institutions in the European Higher Education Area. One of the main area of education is the law enforcement education in Master level. It is carried out at the Faculty of Law Enforcement.

The needs of the law enforcement organizations, the security challenges and the environment has changed in the last decade. During the last years, the law enforcement Master education programme experienced a thorough development. The management of the university and faculty realized that the result of this development, this new approach and the vital changes were very successful. The students are well-prepared, they receive all the necessary knowledge, that they need during their successful career.

The curricula, the structure of the education, the practice-oriented training methods are well organised, the results of feedbacks and the opinions of the students are promising.

The reader will gain full insight into the preparation work and the progression of the practice which he can successfully adopt to his own work.

Key words: *new challenges for the law enforcement education, practice-oriented training, leadership methods, structure, policing, the practice-based education, best practice of Hungary, National University of Public Service.*

1. Introduction

The law enforcement master education programme at the Hungarian Higher Education system is a unique programme. One of the predecessors of the National University of Public Service – the Police College established this kind of training in the year 2006. That time the leaders of the law enforcement organizations and the Rector of the Police College decided that in Hungary the different law enforcement organizations do not need an independent police, disaster management and prison service master education but the aim was that to create general training possibilities for the prospective law enforcement officers. The qualification that students get upon the completion of the training is: Law Enforcement Manager.

The officers graduated from the Police College can apply for the Master training programme.

⁵³⁹ Assoc. Prof. Gabor Kovacs, Vice Rector for Education, National University of Public Service, Budapest, Hungary, e-mail: Kovacs.Gabor@uni-nke.hu

Recently a lot of research on education has been done by specialists. Surveys were carried out among the university students twice. On 1st January, 2012 the structure of training was changed after the establishment of the National Public Service University⁵⁴⁰ and the modified Law Enforcement Management Theory Department modernised the training programme. Today this programme is modern, competence-based and built on the module system. The managements of the Hungarian law enforcement organizations are satisfied with this training. Year by year this education is becoming more and more popular especially among the part-time students. What is the educational environment like at the University?

2. The training and education system of the NUPS

In Hungary during peace time and different types of disasters the Hungarian Public Service Administration, the military organizations, and the law enforcement organizations work together in order to reduce different dangers.

The National University of Public Service is governed by different ministers: the Minister of Justice, the Office of the Prime Minister, the Minister of Defence, the Minister of the Interior and the Ministry of Foreign Affairs and Trade.⁵⁴¹ The representative body of these ministers – the joint Governing Board – guides and supervises the activities of the University.

The aim of the establishment was the following: the University provides a staff that is able to handle different problems in peace, in wartime and in different crisis; there is a strong centralism between the different parts of the education; there is a strong integration between the faculties and institutes; it keeps the Bologna Process going; provides the possibility of a second career and the cross career among the different professions - civil, military and law enforcement services.

In Hungary the NUPS belongs to the middle-sized universities with its 6500 students and almost 300 lecturers. The aim of the integration process was, to set up an institution of higher education that would strengthen the national loyalty and professionalism within the Hungarian public service. This effort involves a strong cooperation between the civil public administration, military and law enforcement agencies.

The education system is well organised and the university is working in accordance with the Bologna Process, it provides undergraduate (Bachelor, BA, BSc), graduate (Master, MA, MSc) and PhD levels.

⁵⁴⁰ 2011. XXXVI.1-2. §. Establishment Law at the University of Public Service, Hungarian Gazette Nr.: 33. Budapest, 2011. http://www.complex.hu/kzldat/t1300129.htm/t1300129_3.htm, 02.14.2015.

⁵⁴¹ State Reform Operative Programme - 2.2.21, Knowledge-based Public Service Careers. The Civil Service Practice Concept and Development of the Task – 2013. “Advanced Task” and “Additional Task”, NUPS, Vice Rector for Education’s Office, Budapest, Ludovika tér 2. 2013

THE BOLOGNA PROCESS AT NUPS

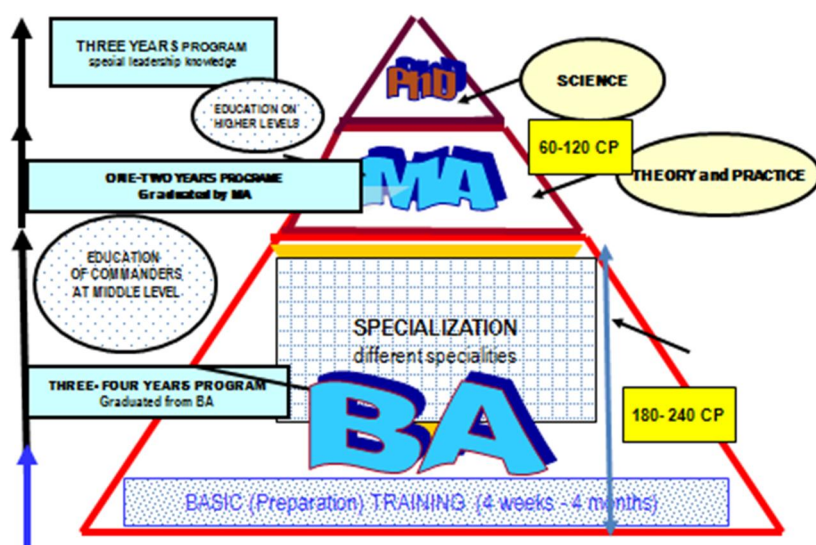

Figure 1. The Bologna Process at NUPS

The university offers special training programmes, further training and retraining programmes for different public service organizations.

This university consists of four faculties namely the Faculty of Military and Officer Training, Faculty of Public Administration, Faculty of Law Enforcement and Faculty of International and European Studies. Law enforcement MA training is in progress on the later two faculties so those two are going to be introduced here.

2.1. A short introduction of the Faculty of Law Enforcement

For admission to the MA training programme one needs a BA degree acquired at the Faculty of Law Enforcement.

Like its predecessor, the Police College, the Faculty of Law Enforcement continues to be the only institution for higher education to conduct law enforcement training. The Faculty provides professional employees for the Police, the Prison Service, the National Directorate-General for Disaster Management, the National Tax and Customs Office, the Office for Immigration and Nationality and for the Chamber of Bodyguards, Property Guards and Private Detectives.

Students at the Faculty are offered three-year full-time and three-year part-time BA programmes and two-year part-time MA programmes, as well as three-term specialised further training courses. The Faculty will also combine PhD training in the near future by the establishment of the Doctoral School of Police Science.

Within the two main programmes that provide qualifications for criminal administration managers and law enforcement administration managers, the Faculty offers a wide range of specialized BA programmes⁵⁴² such as Criminal Investigation, Economic Crime Investigation, Financial Investigation, Corrections, Border Policing, Administrative Policing, Disaster Management, Traffic Policing, Public Order Policing, Customs and Excise Administration, Migration and Private Security. Both full-time

⁵⁴² Common Core Curriculum Bachelor Education NUPS Faculty of Law Enforcement, Law Enforcement Management Theory Department 2013.

and part-time programmes take place over three academic years. Before their first term, full-time students do a one month intensive preparatory training during which they all live on the campus.

2.2. The Common Public Service Module at the Basic education

The Common Public Service Module is a very important part of the teaching material as the basic knowledge of public service training is based on this module. It comprises 15 subjects that provide possibilities for the interoperability among the respective career paths.

The basic tasks of the University are to change the structure of the training and education in order to provide the interoperability among the different professions. This process started at the beginning of the second part of the first year on the new university. The Senate of the university approved the Common Public Service Module in 2013⁵⁴³.

The main principles of the process of establishing the new subjects:

- They should contain basic knowledge – so the different professionals could build their further studies upon this special knowledge.
- The skills and knowledge acquired must qualify students for the basic public service career.
- The structure of the knowledge system consists of the public service basic exam materials.
- The subject curricula provides both theoretical and practical knowledge.

The 15 subjects are different and cover the whole public administration basic knowledge materials. (Constitutional Law, General Political Science, General Sociology, The State's Structure, Security Sciences, Military Theory and Military Operation, Disaster Management, Public Service Function, Common Public Service Practice, Public Financial Affairs, Public Service Careers, Public Service Logistics, National Security Sciences, Theory of Law Enforcement, Management and Organisation Theory). The subjects altogether bring 30 credits - 465 contact lessons.

According to the accepted curriculum students prove the level of their knowledge acquired during the first four semesters, summarized in the common module, in the joint public service practice. During this practice the students carry out tasks related to some specific and complex problems. All students do their work as if they were in their own future profession. It prepares them to be able to solve different problems and cope with different situations.

2.3. The requirements of the law enforcement organizations

“In Service of the Nation” – is the slogan of the National Public Service University. The knowledge of management and leadership skills and methods are vital for all students who complete their studies at the Basic and Master education programmes at the NUPS. The Master training and education programmes provide a feedback to the students about how effectively they will perform their jobs in the future.

This program includes the following features:

- Linking of individual goals to cooperate and work in the public service;
- Focusing on results, competences as well as process improvement;
- Training managers and leaders on how to give and receive feedback effectively;

⁵⁴³ NUPS Common Core Curricula, Vice Rector for Education's Office, Budapest, Ludovika tér 2.

- After the programme the students:
 - respect employees on all levels,
 - will not let unethical behaviour go unchallenged,
 - are honest and trustworthy,
 - are committed to the growth and professional development of employees,
 - will not be complacent and assume things cannot be improved,
 - are honest and open with the staff in the organisation,
 - think over business matters by being open to new and challenging ideas.

During the master training process the students acquire the following knowledge and skills:

- Leadership qualities: In understanding the responsible leader and manager behaviour, the starting point is the development of leadership and manager qualities. They possess personal attitudes and beliefs. These are the deep set personal qualities that change and can develop only slowly. Most of the master level education students will be future leaders and managers.
- Management skills stand in contrast to leadership qualities as they can be taught and developed in a short time. They comprise specific aspects of management practice such as stakeholder dialogue and building partnerships. The training programmes set a high priority to the management skills.
- The reflexive abilities are a well-defined combination of leadership qualities and management skills. At the end of their studies students will be able to apply the key competences required to integrate social and environmental issues. They must know the tools of different decision making processes, the master students are expected to be capable of the systemic thinking, embracing managing and leadership knowledge, balancing local and wider perspectives, being good leaders and managers in the future.
- Those graduated here are capable of conflict management and analysing problems related to international relations.
-

2.4. Our Master students need the following:

- Creativity and flexibility.
- Strengthening the corporate spirit, motivation, cooperation, caring for the staff members (The basic requirement is to evolve and maintain the characteristics of the public services hierarchical system and good employee relations, to achieve common goals, continued cooperation, collegiality, respect and camaraderie).
- Problem detecting and problem solving skills, and sturdiness.
- Quality work, responsibility and professionalism (The basic requirement for a public servant is to provide professional and general knowledge, to improve his competences, skills and abilities, to work effectively and professionally).
- Good communication skills and cooperation attitude.
- Reliability, commitment and loyalty, strengthening the social acceptance of the public service organizations.
- Initiating capability and personal responsibility.

- Positive attitude to lifelong learning.
- Serving citizens with legality and integrity.

2.5. Faculty of Law Enforcement - Law Enforcement Management MA

The Bologna Process was introduced at the – formerly known – Police College in 2006 with an MA training programme launched in 2008. The first students of the MA training programme graduated in 2010.

During the past 5 years students were interviewed three times and the results of all surveys prove that training is necessary.

The experiences of the surveys are as follows:

The students were happy to complete the surveys and on the basis of the conclusions drawn from them training programmes were constantly improved.

Some typical findings:

- About half of the students take part in the training programme by the support of their superiors. Class participation is acceptable as the majority of the students can take part in the classes on Friday afternoons and Saturday mornings.
- Almost half of the students are accommodated in the dormitory of the Faculty and they are pleased with the local library services. They support the ‘Form master’ system as a guidance. They are pleased with their time-table and they found the subjects taught in the semesters as very modern and excellent. They evaluated all subjects as good or very good and the constantly improving structure of the subjects meets their requirements.
- Both the training for improving management skills and the system of staff management practice were acknowledged by the students and they highly contributed to their practical training.
- The students are fully satisfied with illustrations, the helpfulness of lecturers and their student textbooks.
- Students were satisfied with the way exams and the consultations were organised and the possibilities to prepare for the exams. The lecturers are excellent and well prepared experts according to 81 per cent of the students.
- 35 per cent of the students chose specialization ‘Law Enforcement Theory’, 31 per cent of them chose ‘Prevention of Organized Crimes’, 28 per cent chose ‘Analysis and Assessment’ and 6 per cent of them chose ‘Public Order’.
- According to the students’ opinion their communication skills highly improved and they became better prepared for a manager position, their managerial attitude and ability to solve problems also highly improved during the training.

The number of students getting admission to the MA training programme increased from the initial 30 to 80 during the years. In spite of the fact that we have a full-time MA training programme as well there is no need for it according to the students and the stakeholders.

The aim of the Law Enforcement Manager education is to provide a unified manager training for the law enforcement agencies (Police, Prison Service, Disaster Management and the National Tax and Customs Office, and the Office for Immigration and Nationality) where the prospective heads acquire

the same knowledge. This education form is open for the uniformed officers of the Police, Prison Service, Disaster Management and the National Tax and Customs Office and the Office for Immigration and Nationality who will be mid- or top managers in the future.

Conditions of admission for uniformed officers are: a BA degree with a minimum of 50 transferrable credits, having spent at least 2 years in service at a law enforcement agency after having acquired the degree, in the full-time training programme: the declaration of consent by the national commander, the applicant is included in the database for prospective managers, acquiring the sufficient points at the entrance examination.

The training is organized in 4 terms. Within the core studies there is a 10-credits-worth study including special knowledge related to the different law enforcement agencies (within the Police there are different studies referring to criminal investigation, public order, prison services and the National Tax and Customs Office). Students attend these studies in respective groups.

Back in the autumn of 2012 the stakeholder law enforcement agencies expressed their desire for the training to be modernised. The result is the modification in the curriculum following the analysis of the surveys of the MA students. Thus we expanded the subjects related to leading organisations, we got in touch with the stakeholder law enforcement agencies requiring MA training here and we made a need analysis together.

The structure of the subjects, obligatory course-units and specialized ones related to the law enforcement agencies, elective course-units and specializations, the block of subjects in management and leadership are all significant during the training and special attention is paid to the commander training.

2.6. Master education study outcome.

The students collect the credit points according to:

- study material worth 120 credits including the thesis worth 12 credits,
- the master thesis defence: the student is required to apply the knowledge learnt at the MA training programme in a creative way,
- a state-accredited foreign language intermediate level exam from one of these languages: EU languages, the languages of the neighbouring countries, two main Romani dialects: lovari or the archaic Romani dialect, Russian or Chinese language examination is accepted as well.
- final examination.

The main subjects, topics of the Professional Core Studies⁵⁴⁴:

- The Fundamentals of Law Enforcement Sciences
- Theory and Practice of Crime Prevention
- Administrative Law Enforcement Law
- Civil Service Law
- International Comparative Organizational Studies
- National Security Studies

⁵⁴⁴ Common Core Curriculum Master Education, NUPS Faculty of Law Enforcement, Law Enforcement Management Theory Department 2013

- Integrated Social Science
- Research Methodology of the Police Science

Specialised professional studies:

- Security Studies
- Law Enforcement and Theory Law Enforcement Management ⁵⁴⁵
- Legal Bases of the Operation of Law Enforcement Agencies
- Development of Leadership Skills (training)
- Legal Bases of International Cooperation
- Theory of Leadership and Management, Leadership of Law Enforcement Activities 1; 2; 3.
- Principles of Conducting Police Operations⁵⁴⁶
- Complex Policing Leadership Exercise
- Leadership Studies for Criminal Police
- Leadership Studies in Public Safety
- Integrated Border Management
- Law Enforcement in Extreme Situations and States of Emergency
- Pedagogy and Psychology
- Communication and Leadership Competences
- Police Logistics
- Top Level Management of Different Organizations (Police, Customs, Disaster Management Organization, Prison Service)⁵⁴⁷
- Current tasks of Different Organizations (Police, Customs, Disaster Management Organization, Prison Service)
- International Tasks of Different Organizations (Police, Customs, Disaster Management Organization, Prison Service)

Optional subject:

- Conflict Prevention, Crisis Management
- EU Minority and Migration Policy
- Fight Against the Terrorism
- Special Language Skills
- Logistics

⁵⁴⁵ Kovacs-Schweickhardt (2014). *Organization and management system of law enforcement agencies* Budapest: National University of Public Service, pp. 17-56. (ISBN:978-615-5305-79-5)

⁵⁴⁶ Kovacs (2014). *The police staff's management practice*. 225 p. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság, pp. 141-151. (ISBN:9786155305511)

⁵⁴⁷ Kovacs-Horvath (2014): *Management and organization theory of law enforcement agencies*. 240 p Budapest: National University of Public Service, pp. 57-92. (ISBN:9786155305412)

- Quality Management
- Criminalistics
- Protocol
- Statistics
- Project Management

Specializations were extended to 5 by the modernisation of the curriculum.

It is a 23 credits worth of study material that differs according to the specializations:

The old and new specializations:

1. *Theory of Law Enforcement*⁵⁴⁸ (the Doctoral School is built on it, students deal with the theory of law enforcement). Different subjects: Law Enforcement Theory, Law Enforcement Structures, International Law Enforcement Cooperation, Private Security, Foreign Policy, History Of Law Enforcement)

2. *Law Enforcement Manager* (the manager staff of the consumer law enforcement agencies are trained, it is a practice orientated training.)⁵⁴⁹

3. *Police Support Unit* (graduates will be able to organize and direct the security at public mass events and organize the training for it as well). Different subjects: Riot Police Studies, Geoinformatics, Legal Background of Mass Events, Integrated and Special Law Enforcement Operations, Support Unit Leadership Practice, Staff Training, Cooperation and Teamwork, Management of Protection of Persons and Facilities, Training Methodology.

4. *Analysis and Assessment* (on the basis of the demands of the consumer law enforcement bodies it is a specialization dealing with the risk assessment of the Police and the National Tax and Customs Office). Different subjects: Theory of Risk Analysis, Risk Analysis in the EU, Information Sources of Risk Management, Risk Management Applications, Risk Management Evaluation, Control Skills, Crime Analysis, Risk Analysis in Criminal Activities.

5. *Prevention of Organized Crime*

Different subjects: History of Organised Crimes, Social Scientific Approach to Organized Crime, Legal Framework of the Fight Against Organized Crime, Methodology of Investigation, Criminalistics of Organised Crimes, Financial Background of Organised crimes.

These specializations are elective and they follow the needs of the students and the consumer law enforcement agencies.

In the part-time training programme students must complete 418 classes that is 105 classes per term.

2.7. Employment opportunities of the graduated law enforcement MA students

Graduate students of MA in Law Enforcement Management can be employed in the following sectors: judicial, municipal and financial, as well as at the Police, Disaster Management, National Tax and Customs Office and the civilian national security services.

⁵⁴⁸ Existing specialization before 2014

⁵⁴⁹ Gabor Kovacs, Jozsef Horvath (2014). *Management and organization theory of law enforcement agencies*. 240 p. Budapest: National University of Public Service pp. 57-92. (ISBN:9786155305412)

They are able to work out and operate the integrated security system of enterprises as well as managing medium-sized and large enterprises in the security service market.

3. The law enforcement Master education in the Faculty of International and European Studies

This Faculty is the youngest one at the University, it has been established on 1st February 2015.⁵⁵⁰ The predecessor institution was the Institution of International Studies. The Faculty offers international and European studies for students. These studies prepare the public service related experts for international career after graduation. The Faculty provides knowledge on a wide spectrum of public service. Some of the students belong to the military, the law enforcement, and the public service organizations. The Faculty provides BA, MA levels for the applicants for courses held in Hungarian and in English language.

‘International Relations in Public Service’ is a new training possibility. It started on 1st September 2014.

The objectives of the Master training is to prepare experts who are able to carry out tasks at the international and EU organizations, tasks of international relevance in the national and local public administration, in the foreign, defence and law enforcement administration. It prepares experts to able to represent the Hungarian State in the international arena.

Conditions of enrolment with a BA or MA degree with 30 transfer credits.

Learning outcome: English language advanced level state exam and intermediate level state exam in another language.

Qualification: MA in International Relations in Public Service

3.1. There are 4 specializations in the education process:

1. International Public Administration Studies
2. Security Studies
3. Policing Studies – this specialization is preferred by most of the students working at law enforcement agencies.
4. European Studies

3.2. Topics of the Professional Core Studies: International and European governmental and public administration models, decision-making procedures, EU public policy and common law, Regional studies and the global role of the EU, Security studies, Hungarian foreign policy and foreign service, Law of the diplomatic relations, The international relations of policing and law enforcement, Theory of management and leadership, Protocol and techniques of negotiation, The quality criteria and practice (in Hungarian and in English) of the report making tasks in diplomacy, the requirements of EPSO test.

3.3. Specialised professional studies: Law Enforcement Studies, Law enforcement and law enforcement public administration, Management and leadership system of law enforcement agencies,

⁵⁵⁰ [Founding of the Faculty of International and European Studies, http://en.uni-nke.hu/no-menu/hirek/2015/01/23/founding-of-the-faculty-of-international-and-european-studies/](http://en.uni-nke.hu/no-menu/hirek/2015/01/23/founding-of-the-faculty-of-international-and-european-studies/) (February 14, 2015)

International and European law enforcement cooperation, International criminal cooperation, Area of freedom, security and justice, European border policing cooperation, European police training cooperation, Migration.

Employees of armed forces, officers with at least two-year professional experience are able to broaden their knowledge and advance their career throughout this Master programme. This programme prepares candidates to successfully take middle and top management positions.

Besides broadening their professional knowledge, the programme aims at developing leadership and management skills. Activities related to leadership, especially in the field of law enforcement also requires special personal attributes and competences, such as taking personal responsibility, decisiveness, problem recognition and problem solving skills. Their studies also embrace the special fields of security policy, policing administration, national security and law enforcement technology, psychology, pedagogy, economy and logistics, HR management, general quality assurance.

4. Development of a competency-based modular curriculum at the Master education at the NUPS

The main characteristics of this methods: the training system is based on competences and accomplishment; practical methods and training have high requirements during the education process; the individual needs and the individual learning speed of the students are taken into account; attention is paid to the usage of the pre-existing knowledge and also to the skills and motivation of the students; assessment of the competences is performance-based and continuously tested allowing an immediate feedback; the teacher's role is consultative: the main tasks is to be decisive in the direction of learning, knowledge transfer; learners autonomy, individual activities, self-organization, intra-group cooperation and working in teams are considered important.

According to this training form, the basic aim is to improve the professional competences.

As far as the advantages of this method are regarded: the organizational needs and the specific individual training groups can be planned and organized easily; it requires continuous development and improvement; it provides excellent opportunities for the organizations and individuals to develop the system; it is cost effective; it provides dynamics and it meets present and future needs; it doesn't focus on the missing competencies but pays attention to improve the existing competences which provide an appropriate selection system

4.1. The modular training system

The curriculum content of the module is providing complex knowledge. The different components belong together. The modules are built on each other. **By using different** modules several training programmes can be created so as to enable interoperability and specialization.

Aims: by using different learning units (modules) during the training and education process we can elaborate and implement a flexible programme structure.

Main characteristics: by having completed a module one or more competences are acquired; the training content and methods are connected to further knowledge; it consists of unique, specifically defined objectives, this module contains the entry level and the final goal that must be achieved; during the educational process the module represents an independent part. This training process

stretches from the beginning to the evaluation; the modules provide flexible forms of knowledge acquisition. During the process the students are allowed to choose the sequence of the different modules; the modules are flexible and can run parallel, providing an opportunity to compile of a variety of training programmes; the individual character is added to the group and there is also an opportunity for consultation with the teachers.

Advantages: In the course of the training process, a new training system can be created, this is a new type of relationship that develops between the trainer and the person who is participating in the training; it provides interoperability between different qualifications; the knowledge is practice oriented and cost effective; it takes into account that the participants may have prior knowledge and experience; the modification of the modules harmonize with the needs of the customers; it provides better and faster learning; it is easier to plan an individual career, the career path of the profession, and the lifelong learning.

4.2. Cooperative learning

It is a kind of a learning method that is based on the cooperation between the instructor and the trainees. The knowledge transfer is based on interactive and experience based forms.

Aim: In the course the training process a wide range of competences are developed. By multi-directional approaches the participants are responsible for the subject (process modules). They must follow a co-operative behaviour.

Main characteristics: the curriculum and task structures, as well as the evaluation methods not only emphasize the improvement of the participants' skills but also the interdependence on the individual and group level; it is vital for the performance of the group; the group member's individual responsibility is important, the group members' differentiated roles are a key element of the cooperation; as well as the continuous interaction of the group members. Group members share knowledge via communication.

Advantages: on the organization level the competence in cooperation and teamwork are essential; positive group norms are enhanced and developed; personal abilities are allowed, the potential individual values are meant to contribute to the benefit of the group; the group provides tolerance, equality and acceptance of each other; improves the individual and organizational communication; the group provides a standard control; increases individual and team performance.

5. Doctoral training at the NUPS Faculty of Law enforcement - as a vision for the future

Today Police Sciences are definitely appreciated in the field of higher education and public service. In the knowledge-based approach to the policing activities practical knowledge becomes increasingly related to scientific knowledge, instead of legal education and practice-based training. It calls for a continuous improvement – in accordance with the principle and practice of lifelong learning theory.

The education at the Faculty and the Doctoral School on Police Science shall be based on research-based scientific knowledge, and shall promote the spread of knowledge-based policing culture.

Doctoral programmes must also adhere to technological developments that have changed the work of policing and to the fact that a new generation of law enforcement professionals has emerged having high level skills in using new technology and devices. The tasks of the Doctoral School on Police Science are to ensure the provision of junior academics and researchers, however, it must also be able to provide highly trained professionals whose sensitivity and problem-solving skills go beyond the

professional average, and who are able to learn analytical skills and have an open-minded approach to social risks and emergencies during their doctoral training.

The research themes at the Doctoral School of Police Science will fall into three main categories:

- General theories of policing; history of policing; national security and policing;
- Special fields of policing; EU and international relations of policing;
- Legal, sociological, criminological aspects of policing activity, as well as the importance of criminalistics in the field of policing. Nevertheless, the Doctoral School on Police Science acts as a kind of think tank which accepts any kind of high level policing research.
-

6. The joint master training programme with the European Police College

The European Police College (CEPOL) and the European Union member states prepared the European Joint Master Programme “Policing in Europe”⁵⁵¹ – consisting of seven modules to be introduced in September 2015 – it is related to the Master level of law enforcement training. One participant can join the programme from each EU member state and it offers an MA in European law enforcement⁵⁵². NUPS is not only involved in this programme through the Faculty of Law Enforcement but also relies on the contribution of lecturers from the Faculty of Public Administration and the Faculty of Military Science and Officer Training and the Faculty of International and European Studies.

7. Conclusion

The structure of the NUPS is special: to train the future military, law enforcement and public service experts in Bachelor, Master and PhD level. The experiences on the law enforcement Master education are constantly processed leading to a significant change of training programmes and the structure of the training in the past years. Today meeting the requirements of the stakeholder agencies and students are achieved.

In the essay the reader could get acquainted with the whole spectrum of the law enforcement training carried out at the National University of Public Service.

CEPOL's Joint Master Programme 'Policing in Europe' provides an opportunity for NUPS to step on the international stage.

NUPS is a young university with a management committed to international relations and that is the reason why we are looking forward to lecturers and students for mobility programmes and for cooperation.

⁵⁵¹ CEPOL - *Framework Partnership Agreement* 20th November 2014. Budapest

⁵⁵² Article 11.f COUNCIL DECISION 2005/681/JHA of 20 September 2005, *Decision as amended by Regulation* (EU) No 543/2014 (OJ L 163, 29.5.2014, p. 5).

REFERENCE LIST

[2011. XXXVI.1-2. §. Establishment Law at the University of Public Service, Hungarian Gazette Nr.: 33. Budapest, 2011. http://www.complex.hu/kzldat/t1300129.htm/t1300129_3.htm, 02.14.2015.](#)

[State Reform Operative Program - 2.2.21, Knowledge-based Public Service Careers. The Civil Service Practice Concept and Development of the Task – 2013. “Advanced Task” and “Additional Task”, NUPS, Vice Rector for Education’s Office, Budapest, Ludovika tér 2. 2013](#)

Common Core Curriculum Bachelor Education NUPS Faculty of Law Enforcement, Law Enforcement Management Theory Department 2013. Budapest, Ludovika tér 2.

NUPS Common Core Curricula, Vice Rector for Education’s Office, 2013. Budapest, Ludovika tér 2.

Common Core Curriculum Master Education, NUPS Faculty of Law Enforcement, Law Enforcement Management Theory Department 2013. Budapest, Ludovika tér 2.

Kovacs-Schweickhardt (2014). *Organization and management system of law enforcement agencies* Budapest: National University of Public Service, pp. 17-56. (ISBN:978-615-5305-79-5)

Kovacs (2014). *The police staff’s management practice*. 225 p. Budapest: Hungarian Association of Police Science, pp. 141-151. (ISBN:9786155305511)

Kovacs-Horvath (2014). *Management and organization theory of law enforcement agencies*. 240 p Budapest: National University of Public Service, pp. 57-92. (ISBN:9786155305412)

<http://en.uni-nke.hu/no-menu/hirek/2015/01/23/founding-of-the-faculty-of-international-and-european-studies/> (February 14, 2015)

CEPOL - *Framework Partnership Agreement* 20th November 2014. Budapest

[Article 11.f Council Decision 2005/681/JHA of 20 September 2005, Decision as amended by Regulation \(EU\) No 543/2014 \(OJ L 163, 29.5.2014, p. 5\).](#)

Mile Matijević⁵⁵³,

Aleksandar Miladinović⁵⁵⁴

KUDA IDE POLICIJSKO OBRAZOVANJE?

Sažetak

Policijsko obrazovanje na prostorima bivše Jugoslavije ima višedecenijsku tradiciju. U prvim decenijama policijske obrazovne institucije (više škole unutrašnjih poslova, fakulteti bezbjednosti, policijske akademije), školovale su kadrove isključivo za rad u policiji, odnosno ministarstvima unutrašnjih poslova. Međutim, u aktuelnom vremenu, sveukupnom demokratizacijom obrazovnog sistema, uvođenjem privatnog obrazovnog sistema, dolazi do svojevrstne hiperreprodukcije „policijskih kadrova“ koji se obrazuju na „tzv. policijskim školama“, dok im istovremeno radna mjesta zauzimaju razni „menadžeri“ ili „profesori“, čije obrazovanje nema nikakve veze za poslovima policije i bezbjednosti. Zbog takvog stanja u Ministarstvima unutrašnjih poslova – policijskim agencijama stvara se neprofesionalni kadrovski potencijal koji u suštini znatno utiče na kvalitet sveukupne djelatnosti i orijentacije policije i unutrašnjih poslova. U radu se polazi od teze da je za sveukupan napredak profesionalnog policijskog djelovanja ključni preduslov identitet i kvalitet policijskog obrazovanja. Takođe, predstaviće se istorijat i aktuelno stanje policijskog obrazovanja u Republici Srpskoj koje, u većoj ili manjoj mjeri, čini se, reprezentira stanje policijskog obrazovanja u svim policijskim agencijama i ministarstvima unutrašnjih poslova država na prostoru bivše SFRJ.

Ključne riječi: *policija, policijsko obrazovanje, profesionalizam, policijska karijera*

1. Uvod

Policijska profesija predstavlja veoma značajnu državnu profesiju i zanimanje, a podrazumijeva složene, opasne i za društvo značajne bezbjednosne poslove i zadatke. Zbog toga je neophodno da se školovanje, stručno i naučno osposobljavanje kadrova za navedene poslove izvršava planski, sistematski i skladno prema jasnom i načno valorizovanom shvatanju struke i profesije.

U kontekstu navedenog u radu se obrađuje i problematizira pitanje policijskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini i zemljama okruženja. U uvodnom dijelu je neophodno dati osnovne pokazatelje stanja i aktuelnosti problema u ovoj oblasti.

Glavna teza rada jeste da je policijsko obrazovanje u direktnoj vezi sa kvalitetom i integritetom policijske profesije.

Policijsko obrazovanje u Republici Srpskoj - Bosni i Hercegovini ima dužu tradiciju u obliku srednjoškolskog obrazovanja, kroz obrazovanje u Srednjoj školi unutrašnjih poslova i obuku kroz realizaciju na kursovima milicije - policije, koje je bilo organizovano na nivou Bosne i Hercegovine. Zbog nedovoljnog broja kadrova koji su završavali SŠUP, potrebe za milicijom su nadoknađivane kroz realizaciju tzv. kursnog obrazovanja. Nakon ratnih zbivanja u Bosni i Hercegovini policijsko

⁵⁵³ Prof.dr.sc. Mile Matijević, Fakultet pravnih nauka Univerziteta za poslovne studije, Banja Luka, e-mail: matijevicdrmile@gmail.com

⁵⁵⁴ Aleksandar Miladinović, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, e-mail: aaleksandarbl@yahoo.com

obrazovanje je organizovano u oba entiteta kroz osnivanje srednjih policijskih škola, a kasnije Policijskih akademija⁵⁵⁵.

U poratnom periodu Policijska akademija kao oblik osnovnog i specijalističkog policijskog osposobljavanja organizuje se u Federaciji BiH, kao i u Republici Srpskoj. Takva institucija postoji i danas za potrebe školovanja policajaca za Federalni MUP i kantonalni MUP. Kasnije se osnivaju Policijske akademije tzv. Centri za obuku za potrebe policijskih agencija na nivou Bosne i Hercegovine u Mostaru koji i danas egzistira, sa veoma malim radnim kapacitetom⁵⁵⁶. U BiH postoji od devedesetih godina i Fakultet kriminalističkih nauka, koji nije policijska obrazovna institucija, ali ima izvjesnu srodnost jer školuje kriminalističke kadrove⁵⁵⁷.

2. Aktuelno stanje policijskog obrazovanja u MUP Republike Srpske

Policijsko obrazovanje u Republici Srpskoj egzistira od kada postoji i MUP RS⁵⁵⁸, a u periodu od preko 20 godina doživjelo je više organizacionih i institucionalnih transformacija. Tako je 1992. godine osnovana Srednja škola unutrašnjih poslova, čija je djelatnost bila školovanje i stručno osposobljavanje kadrova za obavljanje poslova policajca – tehničara za poslove bezbjednosti, kroz redovno četvorogodišnje školovanje. Potom je tokom 1994. godine formiran Centar za obrazovanje kadrova unutrašnjih poslova, čija je funkcija bila školovanje i usavršavanje kadrova za rad u Ministarstvu kroz redovno školovanje i organizovanje kurseva za policajce u trajanju od šest mjeseci.

Viša škola unutrašnjih poslova osnovana je 1995 godine u kojoj je nastavni proces trajao pet semestara. Po završetku školovanja dobijao se stručni naziv - pravnik unutrašnjih poslova. Nadalje, 1999. godine formirana je Policijska akademija, a 2002. godine Viša škola unutrašnjih poslova je transformisana u Visoku školu unutrašnjih poslova. Konačno, 2002. godine Školski centar je transformisan u Upravu za policijsko obrazovanje, koja i danas postoji. Dakle, konstantan trend ovog razvoja pratilo je stalno unapređenje osnovne djelatnosti policijskog obrazovanja, koje danas ima zaokružen sistem⁵⁵⁹ osnovnog, visokog, specijalističkog i permanentnog policijskog obrazovanja (Šikman, Amidžić, 2011, 109).

⁵⁵⁵ Srednje škole unutrašnjih poslova su ukinute po nalogu međunarodne zajednice (IPTF), i nalog da se osnuju policijske akademije, koje su imale dosta sličnosti sa predratnim kursovima za milicionare.

⁵⁵⁶ Evidentna razjedninjenost policijskog obrazovanja kroz policijske akademije u Bosni i Hercegovini je dosta skup projekat, koji u krajnjem ne obezbjeđuje potreban kvalitet u obrazovanju, iz niza razloga.

⁵⁵⁷ Ključni problem kadrova iz ove institucije sastoje u tome što se radi o civilnoj obrazovnoj instituciji, na kojoj se mogu upisati građani bez prethodnih provjera u skladu sa Pravilnicima o prijemu kandidata za policijske škole.

⁵⁵⁸ Nakon početka ratnih zbivanja dio Srednje škole unutrašnjih poslova iz Sarajeva se premješta u Banja Luku, gdje nastavlja sa radom srednjoškolsko policijsko obrazovanje, koje traje do osnivanja Policijske akademije.

⁵⁵⁹ "Zaokruženi sistem policijskog obrazovanja" je bio karakterističan za bivšu SFRJ, kao i za države nastale nakon raspada SFRJ do početka ovog milenijuma, kada se ovaj koncept napušta, te se pribjegava određenoj racionalizaciji i specijalizaciji. Međutim, još uvijek sličan "zaokruženi sistem policijskog obrazovanja" imaju policije Srbije i Hrvatske, naravno sa određenim specifičnostima, mada se ni za ostale policije nastale na teritoriji bivše države ne bi moglo reći da su u potpunosti napustile ovaj koncept policijskog školovanja. Za MUP RS se smatra da ima "zaokružen sistem policijskog školovanja", imajući u vidu da u okviru MUP-a RS, kao posebna uprava djeluje Uprava za policijsko obrazovanje u okviru koje se nalaze organizacione jedinice koje vrše školovanje, obrazovanje, obuku i usavršavanje policijskog kadra od srednje stručne spreme do visoke stručne spreme. U okviru Uprave za policijsko obrazovanje djeluje:

- Visoka škola unutrašnjih poslova koja vrši redovno školovanje za potrebe MUP-a RS i drugih policijskih organizacija i drugih državnih organa pripadnika sa visokom stručnom spremom,
- Jedinica za osnovnu obuku – Policijska akademija koja vrši osnovnu policijsku obuku za pripadnike policije sa srednjom stručnom spremom,
- Odjeljenje za stručno usavršavanje koje realizuje specijalističku obuku i druge vidove stručnog usavršavanja pripadnika MUP-a RS i drugih subjekata iz domena policijskih poslova.

Druge policijske organizacije u BiH nemaju ovaj model policijskog obrazovanja. Naime, u okviru MUP-a Federacije BiH djeluje Policijska akademija koja realizuje obuku za pripadnike ovog MUP-a, ali i za pripadnike kantonalnih MUP-ova u Federaciji BiH, dok u okviru SIPA i Granične policije BiH djeluju posebne jedinice kojima je u nadležnosti obuka, odnosno

Formiranjem MUP-a RS uvidjela se potreba i za formiranjem (zadržavanjem) policijskog obrazovanja, čime je dio postojeće Srednje škole unutrašnjih poslova iz Sarajeva premješten u Banja Luku, gdje je u okviru MUP-a Republike Srpske nastavljeno četverogodišnje srednjoškolsko obrazovanje za policajce. U okviru SŠUP, Nastavni plan i program obrazovanja budućih policajaca koji će obavljati policijske poslove sa srednjom stručnom spremom, pored opšteobrazovnih predmeta za srednjoškolsko obrazovanje, obuhvatao je i stručne policijske predmeta, među kojima su bili i kriminalistički predmeti poput uvoda u kriminalistiku, kriminalistike-taktike, kriminalistike-tehnike i kriminalistike-metodike, i to tokom svih godina četverogodišnjeg srednjoškolskog obrazovanja.

Reorganizacijom policije u Bosni i Hercegovni, nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, u skladu sa Okvirnim sporazumom o restrukturiranju, reformi i demokratizaciji policije Republike Srpske iz 1998. godine (Jovičić, 2005) predviđena je i "modernizacija"⁵⁶⁰ policijske obuke osnivanjem Policijske akademije u okviru MUP-a RS. Policijska akademija Banja Luka je osnovana 1999. godine u okviru koje se obuka budućih pripadnika policije vršila po preovlađujućem modelu policijske obuke razvijenih država Zapada, odnosno po "edukativnom i iskustvenom konceptu zemalja Zapadne Evrope" (Daničić, 2002, 26). Kadeti Policijske akademije su postajali nakon završene četverogodišnje srednje škole. Obuka je trajala od šest mjeseci (nekoliko prvih klasa) do 12 mjeseci (zadnje klase). Do 2012. godine, nastavni plan i program obuke na Policijskoj akademiji je podrazumijevao stručne policijske predmete, u okviru kojih se obuka iz kriminalistike zasnivala na ustaljenoj tripartitnoj podjeli, s tim što u okviru ukupnog fonda časova nastava iz kriminalistike nije prelazila preko 10%. Od 2012. godine nastavni plan i program osnovne policijske obuke je značajno revidiran, uvođenjem modularno-predmetnog koncepta nastave, u okviru kojeg se kriminalistika izučava u modulu Suzbijanje kriminaliteta kroz 178 časova, dok je ukupan fond časova obuke 1 551 čas. Do 2014. godine Policijsku akademiju je u okviru četrnaest klasa policije opšte nadležnosti, završilo ukupno 1 038 kadeta, kao i 50 kadeta za pripadnike Specijalne jedinice policije u okviru četiri klase, što ukupno iznosi 1 088 kadeta u okviru sedamnaest klasa (Miladinović, 2014).

Osnivanjem Policijske akademije, predviđeno je postepeno ukidanje Srednje škole unutrašnjih poslova. Promocijom osme klase SŠUP 2001. godine, nakon nepune decenije egzistiranja u okviru MUP-a RS i školovanih 1139 policajaca – tehničara za poslove bezbjednosti (kako je glasilo zvaničan naziv nakon maturiranja), Srednja škola unutrašnjih poslova Banja Luka je prestala da postoji, a obrazovanje policajaca za potrebe MUP-a Republike Srpske je nastavljeno pod okriljem Policijske akademije (koja je, u suštini, bila restrukturirana SŠUP, imajući u vidu preuzete materijalne, tehničke, a pogotovo kadrovske resurse).

Kao što je vidljivo, MUP-a RS je samim osnivanjem formirao (zadržao) instituciju srednjoškolskog policijskog obrazovanja. Kriminalistički obrazovan kadar sa višom i visokom stručnom spremom je nedostajao, a MUP RS nije imao resurse, pogotovo imajući u vidu i ratne okolnosti, da adekvatno odgovori na ovaj problem, te se kadar sa višom i visokom stručnom spremom u okviru policije popunjavao kadrom iz drugih institucija ili sa diplomiranim studentima drugih (civilnih) fakulteta ili školovanjem kadeta iz Republike Srpske na policijskim visokoškolskim ustanovama u Republici Srbiji (tadašnjoj Višoj skoli unutrašnjih poslova u Zemunu i kasnije na Policijskoj akademiji u Beogradu). Razumljivo je da navedeno nije moglo adekvatno odgovoriti potrebama MUP-a RS za ovim kadrom, usljed čega je 1995. godine u Banjoj Luci, takođe u okviru

specijalizacija pripadnika ovih policijskih organizacija. Obuku za pripadnike Direkcije za koordinaciju policijskih tijela BiH, te drugih policijskih organizacija na nivou BiH vrši Agencija za školovanje i stručno usavršavanje BiH (Ivetić, Miladinović, 2013: 88).

⁵⁶⁰ "Modernizacija" policijskog obrazovanja je u suštini uništavanje embriona tradicionalnog model policijskog obrazovanja, kao profesionalnog obrazovanja.

MUP-a RS, osnovana Viša škola unutrašnjih poslova po ugledu na Višu školu unutrašnjih poslova u Zemunu čiji je nastavni plan i program gotovo u potpunosti preuzela, neznatno ga prilagođavajući, kao i preuzimajući dio nastavnog kadra (Matijević, 2002). Obrazovanje na VŠUP je trajalo pet semestara, u okviru kojih su bili zastupljeni sljedeći kriminalistički predmeti: Kriminalistička taktika (prva godina), Kriminalistička tehnika (druga godina), Kriminalistička metodika (druga godina) i Kriminalistička operativa, prvobitno Operativni rad u organima unutrašnjih poslova (peti semestar). Do 2002. godine obrazovanje na VŠUP-u je završilo ukupno 216 pravnika unutrašnjih poslova (koji su stručni naziv dobijali svršeni studenti).

Kratkoročno posmatrano, Viša škola je zadovoljila kadrovske potrebe MUP-a RS. Međutim dugoročno nije predstavljala potpuno rješenje, pogotovo imajući u vidu potrebu MUP-a RS za visokoobrazovanim policijskim i kriminalističkim kadrom u vlastitim redovima koji bi se adekvatno, efikasno, stručno, profesionalno i zakonito suprotstavio savremenim bezbjednosnim izazovima, rizicima i prijetnjama. Na osnovu konstatovanog stanja i perspektiva razvoja visokoškolskog policijskog obrazovanja 2002. godine postojeća Viša škola je transformisana u Visoku školu unutrašnjih poslova sa sedam semestara, gdje su u okviru sedmog semestra postojala dva usmjerenja: policijski i kriminalistički, što je tada predstavljalo novost na sličnim policijskim školama. Transformacija je urađena po modelu tadašnje Visoke policijske škole u Sloveniji (Matijević, 2002). Od 2006. godine, shodno važećim akademskim propisima, nastava na Visokoj školi se izvodi u okviru osam semestara, gdje su zadnja dva semestra specijalistička (usmjerenje). Ukoliko se pogleda aktuelni silabus Visoke škole unutrašnjih poslova koji se neznatno razlikuje od prvobitnog nastavnog plana i programa Visoke škole, vidljivo je da je kriminalistička katedra Visoke škole ubjedljivo najbrojnija katedra, ona ima primat ispred policijske katedre, bezbjednosne katedre, pravne katedre i katedre opšteobrazovnih predmeta.⁵⁶¹ Od osnivanja do 2014. godine studije na Visokoj školi unutrašnjih poslova u Banjoj Luci završilo je 749 diplomiranih pravnika unutrašnjih poslova.

Posmatrajući navedeni pregled policijskog obrazovanja Policije Republike Srpske, može se primjetiti da je i policija Republike Srpske i policijsko školstvo u Republici Srpskoj ima izvjesnu tradiciju kvalitetnog policijskog obrazovanja za potrebe policije Republike Srpske, ali i za druge policijske agencije u Bosni i Hercegovini.

U MUP RS je sistematizovano 6 937 radnih mjesta, od kojih je 5 291 sa statusom policijski službenik, među kojima je oko 75% sa srednjom stručnom spremom, oko 5% sa višom stručnom spremom i oko petina sa visokom stručnom spremom. Samim zbrajanjem ukupnog broja policijskih službenika koji su završili Srednju školu unutrašnjih poslova, Policijsku akademiju i Višu, odnosno Visoku školu unutrašnjih poslova (koliko god to bilo neprecizno⁵⁶²), razumljivo je da ni u tim okolnostima Policija Republike Srpske ne bi imala u potpunosti, pa čak ni u najvećoj mjeri adekvatno

⁵⁶¹ U toku studija, na Visokoj školi se izučavaju sljedeći obavezni kriminalistički predmeti: Kriminalistika taktika (I semestar), Kriminalistička tehnika (III), Kriminalistička metodika (IV), Organizovani kriminalitet (V), Kriminalistika operativa (VI), kao i obavezni kriminalistički predmeti u toku VII i VIII semestra na kriminalističkom usmjerenju: Kriminalistička strategija, Kriminalističko-obavještajne analize i Forenzičke nauke. Pored navedenih obaveznih, postoje i izborni kriminalistički predmeti, i to: Teorije kriminalistike (II semestar), Kriminalistička prevencija i prognostika (V), Maloljetnička delinkvencija (VI), Visokotehnološki kriminalitet (VII), Metodika istraživanja nasilničkog kriminaliteta (VII), Metodika istraživanja požara, eksplozija i havarija (VII), Metodika istraživanja privrednog kriminaliteta (VIII), Metodika istraživanja imovinskog kriminaliteta (VIII) i Upravljanje posebnim istragama (VIII) (www.education.muprs.org).

⁵⁶² Puko zbrajanje ukupnog broja svršenih učenika SŠUP, kadeta PA i studenata Više, odnosno Visoke škole nije precizno, s obzirom na to da je određeni (do 10%) dio učenika i kadeta školovanje nastavio na Višoj, odnosno Visokoj školi koju je u međuvremenu završio, čime se ukupan broj smanjuje. Ukupan broj se smanjuje i na osnovu činjenice da je većina pravnika unutrašnjih poslova (sa završenom Višom školom) školovanje nastavila i uspješno okončala na Visokoj školi unutrašnjih poslova.

i profesionalno osposobljen kadar, jer ni tada polovina policijskih službenika ne bi imala osnovno policijsko obrazovanje.

Naime, tokom perioda "reformne" policije u BiH tokom prve decenije novog milenijuma, na nivou BiH su osnovane nove policijske agencije (Agencija za istrage i zaštitu BiH – SIPA i Granična policija BiH), a navedeni trend se nastavio i krajem prve decenije osnivanjem novih policijskih agencija na nivou BiH formiranih tzv. "paketom policijskih zakona". (Ivetić, Miladinović, 2013, 59). Novoosnovane agencije su, po pravilu, vlastiti kadar preuzimale iz entitetskih i kantonalnih policijskih agencija (između ostalog i iz MUP RS) čime je smanjivan broj policijskih službenika u postojećim policijskim agencijama, ali stvarni broj na nivou BiH se nije drastično mijenjao. S obzirom na materijalno-finansijske i druge faktore novoosnovanih agencija (koji su bili povoljniji u osnovu na postojeće agencije jer su dijelom finansirane i podržavane iz međunarodnih fondova), razumljivo je da je veći dio tadašnjeg policijskog kadra u postojećim policijskim agencijama nastojao da pređe u novoosnovane agencije. To je rezultiralo, u najvećem broju slučajeva, odlaskom iskusnijih i školovanih kadrova iz postojećih u novoosnovane agencije, što je naročito primjetno kada je u pitanju MUP RS. Tom prilikom je pogotovo visokoobrazovani policijski kadar kojim je MUP RS već u tom periodu bio deficitaran, počeo da odlazi u novoosnovane agencije, što je i ubrzalo odluku o formiranju Visoke škole unutrašnjih poslova.

Razumljivo je da VŠUP u kratkom periodu nije mogao da zadovolji potrebe za visokoobrazovanim policijskim kadrovima, što je rezultiralo određenom "prazninom" u popunjenosti radnih mjesta MUP-a RS adekvatno obrazovanim policijskim, a pogotovo kriminalističkim kadrovima. Uviđajući veliki nedostatak visokoobrazovanih policijskih kadrova u MUP RS dio policijskih službenika koji su radili na poslovima sa nižom stručnom spremom (i koji su imali nižu, njačešće srednju stručnu spremu) u relativno kratkom periodu je završavao određene visokoškolske ustanove, najčešće menadžerskog profila,⁵⁶³ u kojima se policijsko-bezbjednosni predmeti i kriminalistika, pa i određeni pravni predmeti uopšte nisu izučavali. Štaviše, za one visokoobrazovne institucije koje su u svom silabusu imali kriminalistiku (najčešće samo kriminalistiku kao jedan predmet, pa još čak i izborni) se smatralo da su "kriminalističke", odnosno da pružaju adekvatno kriminalističko obrazovanje za buduće visokoobrazovane kriminalističke stručnjake.

U Federaciji Bosne i Hercegovine je još lošije stanje u pogledu identiteta policijskog obrazovanja. U Sarajevu postoji Fakultet kriminalističkih nauka (sada Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije) kao civilna visokoškolska institucija koja je članica Univerziteta Sarajevo. Na ovom fakultetu se mogu upisati lica iz građanstva sa završenom srednjom školom, bez posebnih psihofizičkih i bezbjednosnih provjera, što je obaveza pri upisu na policijske škole i fakultete. Tako se događa da se nakon završenih studija na istom mora ponovo vršiti svojevrsna provjera sposobnosti za rad u policijskim agencijama. Sam program studija je više usmjeren ka kriminalističkoj, kriminološkoj, sigurnosnoj profesiji, bez afirmacije klasičnih policijskih nauka i disciplina. U međuvremenu se na više i visoko rangirana radna mjesta promiču policajci, koji su završili i završavaju razne „civilne“ škole, fakultete, među kojima ima i potpuno neprihvatljivih za policijsku profesiju (fakultet za predškolsko obrazovanje, tjelesni odgoj, tehnički fakulteti, menadžment isl.).

⁵⁶³ Navedeni period (prva decenija drugog milenijuma) u BiH karakteriše masovno i ubrzano otvaranje privatnih visokoškolskih ustanova i univerziteta, najčešće pravnog, ekonomskog ili menadžerskog profila, te je razumljivo da se najveći broj budućeg visokoobrazovanog kadra iz policije školovao upravo na navedenim institucijama, dobijajući "instant" (kriminalističko) znanje.

Posebna zanimljivost izvjesnog broja aktuelnog (visokoobrazovanog) kadra u policiji u Bosni i Hercegovini ogleda se u strukturi obrazovnih profila zaposlenih koji nemaju veze sa policijskim poslom (menadžment, ekonomija, fizička kultura). Isto tako je interesantna činjenica da se u zadnje vrijeme sve više (budućih) pripadnika policije školuje na privatnim fakultetima, bez obzira što postoje državne policijske škole, što govori o nizu faktora koji utiču na stručnu osposobljenost i kadrovsko usmjeravanje budućih policijskih profesionalaca. Takav pristup policijskom kadrovanju omogućava nestručnim, nekompetentnim "kvazi policajcima" da dobijaju odgovorne dužnosti i radna mjesta u policiji i sličnim kadrovskim rješenjima za lica koja, pored nepostojanja formalnog policijskog obrazovanja, najčešće nemaju ni faktičku kompetentnost za navedeno (Miladinović, 2009, 312).

Sledstveno navedenom, razumljivo je da navedeni kvazikriminalistički obrazovani kadar nije mogao, niti može adekvatno da odgovori kriminalnim rizicima, izazovima i prijetnjama po društvo, usljed čega trpi kriminalistička praksa, a posredno i kriminalistička nauka, te kriminalistička (i policijska) profesija. Epilog navedenog jeste da danas Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, i pored toga što je konstantno kao vlastitu organizacionu jedinicu imao policijsko obrazovanje, nije adekvatno popunjeno sa policijskim i kriminalistički obrazovanim kadrom.⁵⁶⁴ Poseban problem u okviru policijskog obrazovanja u Republici Srpskoj predstavlja tzv. hipereprodukcija visokoobrazovanih policijskih kadrova. Na birou za nezaposlene nalazi se više stotina diplomiranih pravnik unutrašnjih poslova koji čekaju zaposlenje u Ministarstvu unutrašnjih poslova i eventualno srodnim institucijama, dok na „njihovim“ mjestima rade nekompetentna lica. Naime, u međuvremenu, poslednjih deset godina policajci su se intenzivno opredjeljivali za lakši put, tj. za školovanje na raznim privatnim visokim školama i fakultetima. Kao već postojeći radnici policije, uspjevali su dobiti i više radne pozicije (inspektorska, rukovodna radna mjesta) i time „uzeti radno mjesto“ za te namjene školovanom studentskom kadru Visoke škole unutrašnjih poslova.

U poslednje dvije godine se nalazi prelazno rješenje kroz prijem visokoobrazovanih policajaca (sa visokom policijskom školom) na poslove policajca, zašto postoje veliko interesovanje u nedostatku zaposlenja. Ovo rješenje je momentalno djelimično i prihvatljivo. Naime, dobra je ideja da i visokoobrazovani policajci „prođu“ osnovne policijske poslove u početku svoje profesionalne karijere. Međutim, postavlja se pitanje kako će se kasnije vršiti tzv. kadrovsko profilisanje, tj. unapređenje u skladu sa stručnom spremom i kvalitetom rada.

3. Od modela policijskog obrazovanja „iz policije za policiju“ do komercijalizacije policijskog obrazovanja

Na osnovu višedecenijskog iskustva u organizaciji i ostvarivanju policijskog obrazovanja na prostorima Bosne i Hercegovine i šire može se doći do zaključka da je u jednom periodu proteklog vremena prevashodna i primarna bila tzv. moralno politička podobnost policijskih kadrova bez posebne afirmacije stručnog znanja.

Kasnije tokom osamdesetih, devedesetih godina policijsko, kriminalističko obrazovanje se pokreće kao nasušna potreba na prostorima bivše Jugoslavije, kao što je osnivanje Fakulteta za bezbjednosti i društvenu samozaštitu u Skoplju ili studija unutrašnjih poslova u Zagrebu.

⁵⁶⁴ Naime, od ukupnog broja sistematizovanih radnih mjesta u policiji Republike Srpske, broj zaposlenih koji na navedenim mjestima rade sa adekvatnim kriminalističkim visokoškolskim obrazovanjem iznosi od oko jedne četvrtine do oko jedne trećine, dok je taj odnos kada je u pitanju viša stručna sprema oko trećine do dvije petine popunjenosti. Kada je u pitanju srednja stručna sprema, samo oko četvrtina zaposlenih ima adekvatno osnovno policijsko srednješkolsko obrazovanje.

U poratnom periodu na prostorima BiH i šire primijećeno je da se osnivaju razni oblici srodnih bezbjednosnih, kriminalističkih visokih škola, fakulteta koji su organizovali školovanje za potrebe bezbjednosti, kriminalistike, kroz ustanovljavanje predmeta veoma bliskih policijskom obrazovanju. Takve obrazovne institucije su u principu bile jednostavnije za upisivanje, blažeg kriterijuma za školovanje, a programski veoma privlačne za kandidate.

U Bosni Hercegovni postoje desetine takvih bezbjednosno-kriminalističkih škola⁵⁶⁵, fakulteta koji nude kriminalističko i srodno obrazovanje⁵⁶⁶. Osnovni motiv osnivanja i rada takvih institucija u suštini je profitni. Naime, omogućavanjem osnivanja raznih privatnih obrazovnih institucija, stvorile su se mogućnosti da iste pohađaju svi zainteresovani građani. Psihološka privlačnost kriminalističke ili policijske profesije često utiče na mlade ljude da se opredijele za takve studije, bez razmišljanja o stvarnim efektima budućeg zanimanja, koje je sasvim drugačije u praktičnom aspektu poimanja i primjene. Pored toga, na takve studije se upisuju i policajci - policijski službenici koji su bez potrebne školske spreme želeći da iskoriste takve mogućnosti upisujući bilo kakvu visoku školu, koja će im biti „priznata“ u policijskoj profesiji.⁵⁶⁷

Ukoliko policijsku profesiju posmatramo kao bavljenje policijskim poslovima u vidu stalnog i plaćenog zanimanja, na osnovu posjedovanja posebne i specifične profesionalne spreme (Milosavljević, 1997) proističe da je, pored stalnosti zanimanja i plate, konstitutivni element policijske (pa i svake druge) profesije upravo stručno, odnosno profesionalno znanje i vještine koje su relevantne i neophodne za uspješno bavljenje i vršenje konkretnih poslova i zadataka same profesije. Štaviše, profesionalno stanje i vještine neophodne za uspješno vršenje policijskih poslova i zadataka je specifično usljed nekoliko razloga, što je jedan i od razloga specifičnosti policijske profesije i njene uloge koju ima u društvu. S jedne strane, sama složenost i heterogenost policijskih poslova i zadataka utiče na kvalitativnu i kvantitativnu heterogenost neophodnih znanja i vještina potrebnih policajcu. Isto tako, priroda policijskih poslova i zadataka, koji se kreću od globalnih, lokalnih, bezbjednosnih, kriznih, krivičnih, prekršajnih, socijalnih uslovljava (bar minimalnu) neophodnost širokog obrazovanja policajaca iz oblasti koje su primarnog, ali i sekundarnog karaktera u svakodnevnim policijskim poslovima shodno ulozi koju policija ima u konkretnom društvu. Ukoliko navedenom dodamo da se policija mora pridržavati načela zakonitosti, te da svako prekoračenje ovlašćenja policije predstavlja kršenje ljudskih prava i sloboda, vidljivo je da obrazovanje policajca mora da karakteriše svestranost, heterogenost, usredsređenost, kontinuiranost, konstantnost, usaglašenost sa aktuelnim normativnim okvirom i prilikama u društvu, proaktivnost prema očekivanim ili potencijalnim rizicima, prijetnjama i opasnostima.

4. Kako se uništava policijsko obrazovanje i profesija?

Kao preliminarni i logičan zaključak na osnovu prethodno navedenog mogao bi se diferencirati stav da je razumljivo da policijsko (kao opšte) i kriminalističko (kao specijalističko) obrazovanje aktuelnih i budućih pripadnika policije treba da je razumljivo samo po sebi, te da je samo pitanje modaliteta tog obrazovanja, kao i eventualno subspecijalističko obrazovanje (pogotovo

⁵⁶⁵ Kriminalistika se reklamira u medijima kao opšteobrazovna nauka, u cilju privlačenja, lakomislenih i zaljubljenika u ovu na prvi pogled interesantnu i profitabilnu nauku i praksu.

⁵⁶⁶ Fakultet za bezbjednost i zaštitu Banja Luka, Pravni fakultet Evropskog Univerziteta Brčko, Pravni fakultet Internacionalnog univerziteta u Brčkom, Pravni fakultet Pavlović Univerziteta Bijeljina, Fakultet za kriminalistiku i sigurnosne studije Sveučilišta/Univerziteta „Interlogos“ Kiseljak, Visoka škola „CEPOS“ Kiseljak, Visoka škola za sigurnosne studije Mostar.

⁵⁶⁷ Analize strukture škola koje posjeduju policijski službenici je van ikakvih profesionalnih i razumnih kriterijuma i argumenata.

pripadnika kriminalističke policije specijalizovanih za određenu vrstu poslova) stvar koja je od ključnog značaja za buduću profesionalnu afirmaciju policijske profesije. Na žalost, iskustva mnogobrojnih država, odnosno policija iz drugih država, pogotovo iz okruženja, kao i aktuelni kadar policijskih agencija u BiH, pa i u Policiji Republike Srpske ne odražava takav stav. Štaviše, čini se da je sve više u praksi izražen prevaziđeni koncept obrazovanja policije iz prethodnog vijeka (pa čak i iz prethodna dva vijeka) po kojem je najbolji policajac "inteligentni amater koji kao slučajni prolaznik dolazi u policiju bez prethodne profesionalne sprema i uči vremenom od svojih starijih iskusnijih kolega".

Ovaj "turistički" koncept obrazovanja policijskih kadrova svakako uzrokuje mnogobrojne probleme policijskoj organizaciji i njenoj ulozi u društvu koje od policije ima velika (često i pretjerana) očekivanja. Razlozi ovakvog voluntarističkog pristupa policijskom obrazovanju uopšte, a pogotovo kriminalističkog obrazovanja pripadnika policije su višestruki, višedimenzionalni i međusobno uslovljeni, a dijametralno suprotni osnovnim postulatima uloge policije u savremenom društvu. Može se sagledati nekoliko razloga koji imaju i svoju praktičnu konkretizaciju u većini (ako ne i svim) policijskim agencijama koje danas djeluju na području bivše SFRJ (Miladinović, 2014).

Mnogi kritičari policijskog obrazovanja smatraju da je za policijske poslove dovoljno samo posjedovanje bilo kakve škole, bez posebnih policijskih edukacija. Tako je u Bosni i Hercegovini i danas prisutna tendencija prijema u policijske službe lica sa završenom bilo kojom školom⁵⁶⁸. Ključni problem u takvoj negativnoj afirmaciji nepolicijskog obrazovanja je postojeća pravna definisanost policijske profesije i zanimanja.

Naime, u sistematizacijama radnih mjesta u većini policijskih agencija u Bosni i Hercegovini definiše se kao uslov za obavljanje poslova visoka školska sprema ili viša školska sprema društvenog smjera. Rjeđe se javljaju usmjerene, tj. specijalizovane škole, fakulteti iz oblasti policijske struke ili nauke. Takvim nakaradnim sistematizovanjem radnih mjesta direktno se omogućava zapošljavanje svega i svakoga, što je svojevrsna „pravna“ degradacija i omalovažavanje policijske profesije.

Iako se još u prošlom vijeku kriminalistika konstituisala i afirmisala kao nauka (Vodinić, 1985, 30), još uvijek su u (polu)stručnoj, pa i u dijelu naučne (pravne) javnosti prisutna shvatanja koja delegitimiraju naučni karakter kriminalistike, koja u policijskoj profesiji ima veoma bitno, ključno mjesto. To se direktno održava i na kriminalističko obrazovanje budućih pravnikâ, sudija, tužilaca, advokata, policajaca, kriminalista, vještaka, forenzičara, ali i svih drugih profesija koje imaju dodira sa kriminalističkim postupanjem, jer je razumljivo da će njihovo kriminalističko obrazovanje, čak i ukoliko je zastupljeno, biti minorno, fragmentarno, necjelovito, površno i pod presudnim uticajem konkretnih nauka u koju svrstavaju i kriminalistiku, čime će tako formirano znanje svakako biti na štetu kriminalistike i kriminalističkog postupanja.

Kao nus-produkt ovakve percepcije naučnog karaktera kriminalistike javlja se shvatanje da za poslove kriminaliste i policajca nije neophodno stručno obrazovanje, već je dovoljno pravničko obrazovanje sa određenim specijalističkim predmetima u okviru redovnog i osnovnog pravnog obrazovanja. Razumljivo je da navedeno samo po sebi nije najbolje rješenje. Naime, pored toga što se kriminalistika posljednjih decenija afirmisala kao nauka, u okviru redovnog pravnog obrazovanja za budućeg kriminalistu se uopšte ne pružaju kriminalistička znanja, ukoliko se ne računaju određena znanja koja se tiču odnosa kriminalistike sa srodnim naukama i naučnim disciplinama, poput krivičnog prava, krivičnoprocesnog prava, kriminologije (sa viktinologijom i penologijom)... Razumljivo je da

⁵⁶⁸ Neki pokazatelji govore da u policijskim agencijama u Bosni i Hercegovini radi samo do trećina kadrova koji imaju adekvatno kriminalističko, policijsko ili bezbjednosno obrazovanje.

ovakvo obrazovanje pravnika koji će se u budućnosti baviti krivicom svakako nije dovoljno ni za sudiju ili tužioca krivičara (usljed čega se sve više zagovara neophodnost uvođenja i kriminalistike u redovne studije pravnih fakulteta, što ne nailazi na odjek u akademskoj zajednici), dok je razumljivo da neće biti dovoljno, pa čak ni u okviru opštih znanja, za budućeg kriminalistu.

S obzirom na to da se određene krivične nauke, kao i kriminalistika, bave kriminalitetom, odnosno krivičnim djelom, razumljivo da se određena područja krivičnoprocesnog prava i kriminalistike presjecaju, ali se ne podudaraju (Vodinić, 1985, 3), što predstavlja područje silogističke kriminalistike kao nove naučne discipline, isto tako je evidentno da mnogobrojna područja kriminalistike koju nazivamo heurističkom uopšte nije u domenu krivičnoprocesnih normi, zbog čega se mnogobrojne operativno-taktičke radnje i mjere uopšte ne pominju u okviru proučavanja krivičnoprocesnih normi. Ukoliko se tome dodaju i specifičnosti nastanka tragova, kao i postupanje sa tragovima, te tumačenje i operativno, ali i dokazno korišćenje tragova krivičnog djela, što ulazi u dijapazon kriminalističke tehnike, ili ukoliko posmatramo specifičnosti kriminalističkog reagovanja na pojedine vrste kriminaliteta ili krivična djela, što proučava kriminalistička metodika, razumljivo je da se ni ova štura tripartitna podjela kriminalistike ne nalazi u okviru pravničkog obrazovanja.

I pored navedenog, činjenica je da je u drugoj polovini prošlog vijeka najveći broj kriminalističkog kadra u policiji upravo imao pravničko obrazovanje, što ne treba *a priori* negativno posmatrati (pogotovo u uslovima kada stručnije i cjelovitije kriminalističko obrazovanje nije ni postojalo ili nije bilo u tolikoj mjeri rašireno). Međutim, isto tako je i činjenica da se ovaj kadar uglavnom fokusirao na silogističku komponentu rada po konkretnom krivičnom djelu, zapostavljajući područje i kriminalističke kontrole kao relevantno i zanemarujući ili prevazilazeći specifičnosti kriminalističkog postupanja koje su determinisane pravilima kriminalističke tehnike ili kriminalističke metodike. O kriminalističkom prognoziranju, kriminalističkoj prevenciji, kriminalističko-strateškom i kriminalističko-obavještajnom ili operativnom radu pravnički obrazovanih pripadnika kriminalističke policije je svakako iluzorno govoriti.

Kriminalistika je multidisciplinarnog karaktera jer se koristi dostignućima mnogobrojnih nauka i naučnih disciplina (iz čega ne treba diferencirati nenaučni, sekundarni karakter kriminalistike), te je i razumljivo da je obrazovanje kriminaliste, pored toga što je intradisciplinarno, i multidisciplinarno. Iz navedenog se percipira površan (i pogrešan) zaključak da je za budućeg operativnog radnika policije dovoljno da ima osnovno obrazovanje iz neke druge nauke (ili naučne discipline), a da će se kroz određene kurseve i seminare, a pogotovo tokom samog rada iskustveno osposobiti i za kriminalističke aktivnosti. U tom kontekstu, pored već pominjanog pravnog obrazovanja, najčešće se ovakva voluntarizacija i pauperizacija obrazovanja budućeg pripadnika kriminalističke policije vrši obrazovanjem iz oblasti bezbjednosti, ekonomije, sociologije, psihologije, vojnim obrazovanjem. Takva situacija dovodi do veoma heterogenog stanja što generiše i različite kadrovske potencijale koji u praksi, na žalost, u veoma različitim (minimalnim) kapacitetima primjenjuju tzv. kriminalističko znanje iz prostog razloga što je nemoguće primijeniti kriminalističko znanje bez njegovog posjedovanja (Matijević, 2005: 39).

5. Neophodnost vraćanja srednjeg policijskog obrazovanja

Na osnovu prethodnih analiza, konstatacija, posebno kroz kritiku postojećih koncepcija i stvarnosti gdje je policijsko obrazovanje, a time i policijska profesija doživjela deprofesionalizaciju, čak i komercijalizaciju smatramo da se konačno mora ova oblast urediti kvalitetnim zakonskim i podzakonskim aktima. Kroz jasne i nedvosmislene zakonske procedure neophodno je afirmisati

policijsku profesiju i neophodnost posjedovanja policijskog i samo policijskog obrazovanja za obavljanje klasičnih policijskih poslova.

U predratnom periodu sve republike bivše Jugoslavije su imale srednjoškolsko policijsko obrazovanje, koje je osposobilo desetine hiljada profesionalnih policajaca, koji su veoma uspješno jačali policijsku profesiju, i istu afirmisali u javnosti kao bitan segment profesionalnog obrazovanja.

U tom smislu je veselila konkretizacija djelatnosti u Hrvatskoj gdje se pokušala vratiti srednja policijska škola (u dvogodišnjem trajanju). Ovih potezom dato je do znanja (doduše, kratkoročno, s obzirom na to da nije naišlo na odjek) stručnoj i široj javnosti da je takav oblik obrazovanja najkvalitetniji i najprihvatljiviji model za afirmaciju ove specifične i veoma složene profesije. Svi dosadašnji drugačiji (akademijski, kursni) oblici obrazovanja pokazali su da je policijska profesija bila u drugom planu, a da su drugi aspekti ili efekti dominirali. Posebno se tu misli na tzv. komercijalizaciju i politizaciju obrazovnog sistema, kroz omogućavanje osnivanja, djelovanja raznih drugih škola, koje su obrazovale i osposobljavale tzv. policijske kadrove.

Kao nastavak, nadgradnja višeg i visokog policijskog kadra, osnovno policijsko obrazovanja daje početni kvalitet i integritet. Model obrazovanja „iz policije za policiju“ daje maksimalno opredjeljene i školovane kadrova policije koji obezbjeđuje dugoročnu profesionalizaciju i vezivanje kadrova za „svoje“ zanimanje.⁵⁶⁹ I u tom smislu Republika Hrvatska je imala i „predratnu“ tradiciju takvog modela, koji je dao zapažene rezultate, jer su se viši policijski kadrovi isključivo afirmisali iz redova policije.

6. Zaključak

Na osnovu analiziranog stanja i karakteristika policijskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini i okruženju u proteklom periodu, danas se mogu definisati određeni zaključci u vidu konstatacija u karakteru, kvalitetu i perspektivama ove djelatnosti, koja je u direktnoj vezi sa integritetom i kvalitetom rada policijskih agencija. Na području Bosne i Hercegovine i šire postojali su različiti modeli obrazovanja za potrebe Minsitarstva unutrašnjih poslova. U periodu prije rata nije bila prevashodna policijska obrazovanost, jer je primarna bila moralno-politička podobnost. Kako se u poratnom periodu javljaju brojne policijske i srodne obrazovne institucije, očekivalo se da će iste unaprediti policijsku profesiju. Međutim, očekivanja su samo djelimično ispunjena, jer se i dalje egzistiraju razni oblici nepolicijskog i kvazipolicijskog obrazovanja, koje uspijeva u policijskoj profesiji zauzeti značajno mjesto.

Aktuelno stanje policijskog obrazovanja u BiH zahtjeva radikalne promjene i "vraćanje policije policiji", kroz obrazovanje, ali i jasno i nedvosmisleno pravno regulisanje zahtjeva u Pravilnicima o sistematizaciji radnih mjesta u policijskim agencijama. Samo takvim pristupom može se očekivati da u budućnosti policija "pripadne" policijskim kadrovima, koji su se profesionalno opredjelili za te poslove.

Dalji razvoj policijskog obrazovanja mora krenuti od osnovnog – srednjoškolskog gdje je Republika Hrvatska već preduzela konkretne i kvalitetne korake. Očekujemo da će i ostale države regiona konačno shvatiti da tzv. kursno, akademijsko kvazipolicijsko obrazovanje ne obezbjeđuje kvalitet i perspektive razvoja policijske profesije. Nadgradnja, tj. fakultetsko obrazovanje u policijskih visokoškolskim institucijama takođe mora doživjeti ozbiljne transformacije, gdje je potrebno jasno

⁵⁶⁹ Oba koautora rada su završili Srednju školu unutrašnjih poslova, Višu školu unutrašnjih poslova, a zatim i Visoku školu unutrašnjih poslova, odnosno Fakultet za bezbednost i DSZ. Nakon toga su nastavili magistarske i doktorske studije na bezbjednosnim ili pravnim fakultetima.

ocijeniti za koje poslove je isto neophodno, a za koje poslove treba obrazovati kadrove na civilnim obrazovanim institucijama.

Iskustva u svijetu su veoma različita. Ima veoma kvalitetnih oblika policijskog obrazovanja, edukacije, ali i krajnje loših rješenja. Na kraju, aktualna komercijalizacija policijskih obrazovnih sadržaja kroz ugradnju nekih predmeta (kriminalistika, forenzika) u civilne fakultete samo je svojevrsna maska i lažni motiv za policiju da je upravo to pravo policijsko obrazovanje, što treba uzeta oprezom jer ne obezbjeđuje potreban integritet niti kvalitet za buduću policijsku profesiju.

Svaki drugi oblik kasnijeg kandidovanja, ulaska u policiju iz drugih razloga nije pokazao takve kvalitete.

LITERATURA

Vodinelic, V. (1985). *Kriminalistika – otkrivanje i dokazivanje*. Skoplje: Fakultet bezbjednosti i društvene samozaštite,

Daničić, M. (2002). *Školski centar policije MUP-a Republike Srpske u funkciji obrazovanja, reforme, demokratizacije i upostavljanja multietičnosti policije*. Banja Luka: Viša škola unutrašnjih poslova,

Ivetić, S., Miladinović, A. (2013). *Javna bezbjednost*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova,

Jovičić, D. (2005). *Uloga policije Republike Srpske u implementaciji Dejtonskog mirovnog sporazuma*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova,

Matijević, M. (2002). *Aktuelno stanje i perspektive razvoja Više škole unutrašnjih poslova*, Zbornik radova "Policija i obrazovanje", Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova,

Matijević, M. (2005). *Kriminalistika u teoriji i praksi*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova,

Miladinović, A., (2014). *Necessity and Actuality of Criminal Education in The Police of The Republic of Srpska*. International Scientific Conference "Criminalistic education, situation and perspectives - 20 years after Vodinelic", Skoplje: Fakultet bezbjednosti,

Miladinović, A. (2009). *Korupcija u policiji*. Sarajevo: Internacionalna asocijacija kriminalista,

Milosavljević, B. (1997). *Nauka o policiji*. Beograd: Policijska akademija,

Sikman, M., Amidzic, G. (2011). *Development of the Police Education in the Republic of Srpska*, Belgrade: Police Academy.

Mile Matijević

Aleksandar Miladinović

WHERE IS POLICE EDUCATION HEADED?

Summary

Police Training in the region of the former Yugoslavia has a long tradition. In the first decades the police educational institutions (colleges of internal affairs, faculties of security, police academies) educated the personnel exclusively for work in the police and the ministries of internal affairs.

However, nowadays, the overall democratization of the education system and the introduction of private education system have created a sort of hyper production of "police personnel" who are educated at so-called "Police Schools". At the same time, their jobs are occupied by various "managers, professors" whose educational qualifications have nothing to do with the police and security.

Due to this situation, in the ministries of interior - law enforcement agencies there are non-professional human resources, which in essence significantly affect the quality of the overall police activities and directions.

The paper will start from the hypothesis that the key prerequisite for overall improvement of professional police activities is the identity and quality of police education in the Republic of Srpska. Also, this paper will present the history and current state of police education in the Republic of Srpska, which seems to represent, to a greater or lesser extent, the state of police training in all police agencies and ministries of internal affairs in the region of the former Yugoslavia.

Key words: *police, police education, professionalism, police career*

Georgică Panfil⁵⁷⁰

Irina Slabu⁵⁷¹

ROMANIAN CHALLENGES IN THE FIELD OF LAW ENFORCEMENT TRAINING

Summary

The article is produced by two specialists from Romanian Ministry of Internal Affairs (one from "Alexandru Ioan Cuza" Police Academy, the other from CEPOL Unit) and its aim is to reveal the importance of training for law enforcement personnel. Taking into consideration the challenges of the 21st century, training is considered of paramount importance by our Ministry which concentrates on meeting the special needs from the field of public order and safety. The article is structured in three distinct parts. First section is related to initial training of senior police officers and lower ranking police officers from dedicated schools subordinated to the Ministry of Internal Affairs, the second tackles the problem of continuous training, insisting on the way police officers are involved in courses organised at the national level at Schengen Multifunctional Training Centre and under the umbrella of CEPOL, and the third concerns the main characteristics of students from Romanian Police Academy being involved in activities of scientific research. Furthermore, the article contains a section of conclusions of the authors and underlines the importance of the training process for every police officer. The research methods used vary from transversal and longitudinal analysis of the context to the case study method.

Key words: *Romanian realities, initial training, continuous training, scientific research, Exchange Programme, webinar*

1. Introduction

In every organization, human resources management often represents an issue. Furthermore, in sensitive organizations, such as dedicated to law enforcement, public order, national security etc. the complexity is augmented due to the specificity of criteria of selecting future personnel.

In Romania the police work is concentrated and subordinated to the Ministry of Internal Affairs. The environment of police work, as part of law enforcement organizations, is a limited one, as not every person can work in the specific conditions involved by the police work. Most of the human resources originate from the dedicated schools from the Ministry of Internal Affairs. However, by exception from this principle, some types of specialists and experts are directly hired from external sources, due to the fact that their professional background is required by Ministry of Internal Affairs - for example economists, engineers, doctors, teachers of foreign languages, etc.

⁵⁷⁰ Georgică Panfil, PhD, Police Academy "Alexandru Ioan Cuza" - lecturer, Ministry of Internal Affairs - CEPOL Unit - Police Officer, Bucharest, Romania, email: panfil.george@gmail.com

⁵⁷¹ Irina Slabu, PhD, Directorate General for Human Resources Management – CEPOL Unit, Ministry of Internal Affairs, Bucharest, Romania, email: irina.polgar@mai.gov.ro

2. Aspects related to initial training

Concerning the schools, it has to be emphasized from the beginning that in Romania, police officers are of two types: superior police officers (called simply "officers") and inferior policemen, equivalent of constables (called "agents"). As such, the schools dedicated to train them are layered on two levels, colleges for training agents and Romanian Police Academy, ranked as university, for training officers.

2.1. Training officers and agents

Referring to the agents training, there are multiple cadet schools, concentrated on the domain of the agent's future job: two for police agents, one for border police, one for firefighters and one for gendarmes. The length of the courses may vary, according to the needs of the operational structures (by now, the minimum length was 6 months, while the habitual length is 2 years of courses, including practice stages). The number of cadets trained within these colleges is established every year, in accordance with the ministry's needs – usually is between 25 and 900 persons). It has to be said that the cadets are trained with general aspects of the police work, as they will be directed towards different area of police work after they get to obtain their professional degree. Their supplementary specialization courses for a specific domain will usually last from 1 to 6 months.

Regarding Romanian Police Academy, which, as stated before, is a university, the subject to be tackled is way more complex. From the beginning it has to be said that, the institution, besides being directly subordinated to the minister, it is also dependent on the Ministry of Education, due to the fact that, being a university, it has to follow the regulations of any academic environment, as established by the Ministry of Education. As follows, one of the most complicated aspects to be understood is that all documents related to learning process are subject of approval from both ministries (Internal Affairs and Education).

The Romanian Police Academy is currently composed of three faculties (police, Firefighters and Archives). However, this state of fact is to be modified from the late 2015, as some new faculties are projected to emerge: Law Faculty, Border Police Faculty, Gendarmes Faculty, Administration and Detectives. The project is under the evaluation of the Human Resources Department but it has as direct purpose the very idea of a better allocation of resources and personnel.

From the point of the courses, at present time the Police Faculty trains officers for national police, border police, gendarmes, prison guards (on-request program, but the resulted personnel is hired by Ministry of Justice). There are two BA programs, one of 3 years (they graduate licensed in the field of public order and national security/ internal affairs), and the other of 4 years (besides being specialists in internal affairs, they also get a law sciences diploma). The students get to choose their desired program prior to the admission.

Tackling the field of future police officers' curricula, they are trained in general aspects of the police work within the first year of studies. After that, they are specialized in the domains the police needs and they choose (frauds, forensic, criminal investigation, organized crime etc.). Beyond their approach of the basics of police work, they also get to learn law disciplines.

Romanian Police Academy also develops master programs and doctoral/postdoctoral programs. There is also one structure – the National College of Home Affairs, ranked as faculty, which only deals with post-graduate management courses for high-dignitaries of the ministry and civil

society. However, these types of training concern the rather post-graduate studies and not the initial training subject.

2.2. Similarities in training agents and officers

Beyond the normal specificities, there are also some common aspects related to some characteristics of the Academy and cadet schools. First of all is that every cost is covered by the Ministry of Internal Affairs – the future policemen are receiving free education, free accommodation and meals – however, at the end of their studies, they must sign a contract with the ministry, stating that they will return the amounts of money spent on their training should they decide to resign from the ministry earlier than a mandatory period of 8 to 10 years after completion of the studies. Another common policy is that, upon graduation and receiving their professional degree of police officer or agent, everyone is ensured a place to work, with an unlimited length contract (in normal conditions, one can retire from the police work after 30 years of experience without problems). Also, the prerequisites for joining the Ministry of Internal Affairs are similar in every learning institution: no criminal record for the candidate, minimal age of 18 years old, passing dedicated tests (medical examination, psychological examination, endurance tests) and of course, to pass the admission exam (consisting in history, Romanian language and an optional foreign language). In both Police Academy and cadets schools the studied disciplines vary from law disciplines to police sciences and auxiliary disciplines.

2.3. The importance of scientific research within Romanian Police Academy

The area of research within Romanian Police Academy receives great amount of attention, due to the importance of this domain for every academic environment. The research activities are being developed on multiple layers (academic personnel, BA students, master students, doctoral schools, post-doctoral researchers) and in different directions (through publications, conferences, projects etc.) [Panfil, G. (2015) -Common Issues in training police officers in Romania – paper presented at International conference ELSE 2015]. At current level, Romanian Police Academy has developed a number of 8 academic journals, each of them being indexed within prestigious international databases and with a sensitive politics of quality assurance. Also, an International Conference is held every year by the Academy, with sections structured for each faculty and with the participation of experts, personalities, and even students from Romania and other European countries. From the point of view of research projects, the academic personnel had developed projects related to development of human resource, enhancement of infrastructure, development of eLearning technologies, upgrading the existing laboratories and developing new ones etc., financed partially or totally from government's funding or from European funds, some of them in partnership with other similar institutions.

Continuous training challenges

Training activities are viewed as a continual feature of our ministerial organisational life. Training process was initially perceived as a means of equipping policemen with a set of skills at the beginning of their career and less during their activity, but nowadays the situation is completely different. Our ministry focuses on best training strategies, programmes, tools and systems in order to support policemen in their further training. Taking into consideration the problems that European Union has to face in the continuous fight against organised crime organisations, Romanian Ministry of

Internal Affairs elaborates at four years a conception⁵⁷² in order to identify: permanent connection and adaptation to daily professional work, curriculum design centred on skills required by the job tasks, evaluation of professional skills in line with the aims set, training programmes determined by the training needs analysis, highly specialised, mainly practical activities, subsidiary training in terms of training to the local and regional level, use of e-learning platforms, promote cooperation and collaboration to ensure quality training; optimal training (teaching, trainers, modern methods etc.); flexible organisational framework and adapted to the specific tasks; need for specialisation by concentrating forces and means; increase the relevance of training to career personnel system.

There are two types of further training: in specialised structures of the Ministry of Internal Affairs and at the workplace. The most important training structures are:

- a) Institute of Studies for Public Order⁵⁷³ – has a long tradition in training, over 66 years of existence. At the beginning, in 1949, it served as a police school and today, it is a training institute with an integrative role in the professional development of the Romanian law enforcement personnel. Its general objective is to provide high quality professional training programmes, taking into consideration the global demands. The Institute focuses on basic professional training (for the specialists recruited from abovementioned external source) and career development courses which are essential for professional positions and promotion to the next professional/military rank.
- b) Schengen Multifunctional Training Centre is the main provider of the Ministry of Internal Affairs in all fields related to Schengen domain. One of the key conditions for the accession to the Schengen area is the professional training. The overall aim of the Schengen Centre is to establish a proper educational framework for the law enforcement personnel to be trained in Schengen issues. It offers education in a modern, simple and effective way. Its main attributes are: providing training programmes respecting the standards and quality requirements; organising, initiating and developing scientific research in interdisciplinary and inter-institutional teams; organising seminars, debates, workshops in cooperation with similar institutions at the national and international level. The Centre comprises of four departments that provide courses: Schengen Acquis and Combating Organised Crime Department; SIS and International Police Cooperation Department; IT&C Department; Foreign Languages and Professional Communication (Schengen Terminology) Department.

The Romanian law enforcement personnel follow training programmes under the umbrella of different European agencies. A large number of police officers take part in CEPOL⁵⁷⁴ activities. It seems to be a young agency, whose main purpose is training of senior police officers, but dating back we can easily notice that it has a long tradition in training, focussing on the main issues identified at the European level. Annually, around 100 police officers from the national level take part in CEPOL residential activities, Exchange Programme⁵⁷⁵ and more than 500 take part in highly appreciated webinars on different topics related to organised crime organisations. It is not only about the law enforcement personnel's desire to be trained, but the agency offers the possibility of creating a permanent and well-built network between the police officers from the Member States. The number of

⁵⁷² It takes into consideration the whole Romanian law enforcement personnel of approx 130.000.

⁵⁷³ It bore different names that stood as a proof that it was the main and most important training centre for the Romanian law enforcement personnel (Police Officers School – 1949; Ministry of Interior Training Centre – 1960, Military School for Police Officers Training 1976 – 1999; Centre for Postgraduate Studies 1999 – 2008).

⁵⁷⁴ CEPOL is meant to be one of the most important and successful European training agencies which supports and encourages cross-border cooperation in the fight against organised crime.

⁵⁷⁵ It is a multilateral exchange of senior police officers, experts and police trainers from Member States of the European Union.

the personnel is larger every year not only at the training programmes, but also at the committees, working groups, where there are established the new strategy of training and also the Common Curricula being revised. Romania is the first of the Members States of European Union which, in 2011, regulated the internal participation in CEPOL activities⁵⁷⁶. At that time, our intention was to contribute to the creation of CEPOL identity at national level. We also engaged in organising different round-tables where we promoted CEPOL training activities and we discussed about the possibility of having an internal document that could support us in recruiting and selecting police officers. The abovementioned order aims to regulate the procedure of organising CEPOL activities at national level, of taking part in international activities and at the same time it stipulates the main attributions for the personnel involved in coordinating CEPOL activities. The most important articles are dedicated to the internal selection and to the permanent functions of our personnel that is directly involved in establishing a common European police cooperation.

3. Conclusions

The current paper was intended to provide a brief but concentrated view related to the subject of initial and further training within Romanian system of public order and national security, tackling the schools creating policemen but also the ones related to providing further directions of development for existing personnel.

Training is perceived as being the tool for a national key performance law enforcement management. In this context, all European decision makers should support creating a unique training system that shall help law enforcement personnel in their continuous fight against organised crime organisations.

In the globalised world, all Member States of the European Union should focus their energy and encourage the creation of the European police identity. Training is one of the main possibilities for having a common law enforcement culture taking into consideration that in the coming years our European arena will be marked by increasing expectations in the field of training: the European Training Scheme.

REFERENCE LIST

- Arnold, J; Silvester, J; Patterson, F; Robertson, I; Cooper, C; Burnes, B (2005), *Understanding Human Behaviour in the Workplace*. Pearson Education Limited;
- Slabu, I. (2013), *Some Considerations Regarding The European Police College – Cepol*, Public Security Studies, Vol. II, No. 4(8), pp. 225-229;
- Panfil, G. (2015) - Common Issues in training police officers in Romania – paper presented at International conference ELSE 2015
<http://isop.mai.gov.ro/eng.htm>;
- www.academiadepolitie.ro
- <https://www.cepola.europa.eu/index.php?id=home0>;
- <http://www.emps.mai.gov.ro/>
- <http://www.mai.gov.ro/>

⁵⁷⁶ Order of Ministry of Internal Affairs no. 132/2011 regarding the law enforcement personnel' s participation in CEPOL activities

Petar Veić⁵⁷⁷

STANJE I PERSPEKTIVE RAZVOJA KRIMINALISTIKE I KRIMINALISTIČKOG OBRAZOVANJA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Sažetak

Izlaganje o stanju i perspektivama razvoja kriminalistike kao znanosti i kriminalističkog obrazovanja u Republici Hrvatskoj podijeljeno je u pet dijelova.

U prvom dijelu govori se o shvaćanju kriminalistike u Republici Hrvatskoj i u svijetu.

U drugom je dijelu ocjena aktualnog stanja kriminalistike u Republici Hrvatskoj. Tu se: a) govori o kriminalističkim sadržajima koji se predaju na Visokoj policijskoj školi, b) navode se kriminalistički značajniji literaturni izvori izdani u posljednjih desetak godina, c) govori se o osnovnim problemima funkcioniranja represivnog sustava.

U trećem su dijelu prikazani stvarni i normativni problemi vještaka u kaznenom postupku s obzirom na to da oni izravno koriste kriminalističke spoznaje u otkrivanju i dokazivanju kaznenih djela.

Budući da društveni uvjeti određuju razvoj svake društvene djelatnosti, u četvrtom dijelu rada analizira se i utjecaj aktualnog stanja u Ministarstvu unutarnjih poslova na razvoj kriminalistike.

U petom dijelu je zaključak koji se sastoji od dva dijela. U prvom je dijelu sumarna ocjena aktualnog stanja, a u drugom su razmotrene perspektive razvoja.

Ključne riječi: *kriminalistika, forensic science, znanost, visoka policijska škola, vještak.*

1. UVOD

Na spomen pojma kriminalistika pojavljuje se osjećaj njegove udomaćenosti i jasnoće sadržaja u Republici Hrvatskoj. Je li to doista tako ili je taj pojam neodređeniji danas nego ikada prije? To pitanje kao i sugestija u naslovu perspektive razvoja kriminalistike predmet su razmatranja u ovome radu. Rad je podijeljen u pet dijelova.

U prvom dijelu govori se o shvaćanju kriminalistike u Republici Hrvatskoj i u svijetu.

U drugom je dijelu ocjena aktualnog stanja kriminalistike u Republici Hrvatskoj: a) govori se o kriminalističkim sadržajima koji se predaju na Visokoj policijskoj školi, b) navode se kriminalistički značajniji literaturni izvori izdani u posljednjih desetak godina te se c) govori o osnovnim problemima funkcioniranja represivnog sustava.

U trećem su dijelu prikazani stvarni i normativni problemi vještaka u kaznenom postupku. S obzirom na to da su za vještačenje od osobite važnosti kriminalistička znanja, nužno je prikazati vjerodostojnost eksperata u razmatranim uvjetima.

Budući da društveni uvjeti mogu ograničavati razvoj, u četvrtom dijelu rada analizira se i utjecaj aktualnog stanja u Ministarstvu unutarnjih poslova na razvoj kriminalistike.

⁵⁷⁷ Prof. dr. sc. Petar Veić, predstojnik Katedre kaznenoga postupovnog prava Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, e-mail: pveic@net.hr

U petom dijelu je zaključak koji se sastoji od dva dijela. U prvom je dijelu sumarna ocjena aktualnog stanja, a u drugom su razmotrene perspektive razvoja.

Svrha je rada upućivanje na teškoće represivnog sustava zbog neodgovarajućeg stručnog i znanstvenog statusa kriminalistike.

2. SHVAĆANJE POJMA KRIMINALISTIKA

2.1. Shvaćanje pojma kriminalistika u Republici Hrvatskoj

Tradicionalno, kriminalistika je disciplina koja sustavno istražuje i primjenjuje znanstvene metode i pravila iskustva u otkrivanju i razjašnjavanju pojava kaznenih djela i utvrđivanju njihovih počinitelja (Pavišić, Modly, Veić, 2006, 20). Iz određenja pojma slijedi kako kriminalistika sadrži dvije cjeline: a) primjenu znanstvenih metoda i b) primjenu pravila iskustva. Je li uopće potrebno baviti se pitanjem o znanstveno-stručnom položaju kriminalistike u Republici Hrvatskoj, osobito tražiti odgovor na pitanje je li kriminalistika samostalna znanost u Republici Hrvatskoj?⁵⁷⁸ (Makra, 1990; Vodinelić, Aleksić, 1990; Pavišić, Moodly, Veić, 2006; Bayer, 1972.) Pitanjem o znanstveno-stručnom položaju bavili su se u posljednjih tridesetak godina mnogi autori poglavito stanjem na poredbenom planu. Opći je zaključak kako vlada terminološka zbrka ili kako u nekim državama to nije osobito važno pitanje (Kube, Storzer, Timm, 1994, 4-14).

Zašto je to pitanje važno u Republici Hrvatskoj? Da je pitanje važno svjedoče brojni radovi koji pokušavaju pozicionirati kriminalistiku (Golenko, 2009). Za razvijanje kriminalistike važno je na odgovarajući način poticati istraživanja i obrazovanje, što nije moguće bez pridavanja kriminalistici nužnog položaja. Da je kriminalistika u tom smislu zanemarena očigledno slijedi iz formalnog akta Ministarstva znanosti⁵⁷⁹ u kojem kriminalistika nije navedena kao znanstveno polje ili znanstvena grana niti kao sastavnica nekog znanstvenog polja ili grane.

Zašto je važno normativno priznanje kriminalistike kao znanstvenog polja ili grane? Odgovor na to pitanje na poredbenoj razini nije istovjetan, a s obzirom na naslov rada analizu treba ograničiti na Republiku Hrvatsku. Kao što je spomenuto u bilješci 2., za uređenje akademske zajednice postoji Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama. Navedeni akt u sklopu polja pravo poznaje granu kazneno materijalno pravo, kazneno postupovno pravo, kriminologiju i viktimologiju te polje sigurnosno obrambene znanosti.⁵⁸⁰ Zašto se spominju navedena dva polja? Iz jednostavnog razloga, što zastupamo stajalište da kriminalistika pripada prvom navedenom polju. Dok je praksa u nas da se visokoškolske nastavnike Visoke policijske škole koji se bave kriminalistikom bira u polje sigurnosno obrambenih znanosti. Nigdje u odnosu na kriminaliste, odnosno neke druge nastavnike Visoke policijske škole to striktno ne piše, ali tome nitko ne prigovara. Važno je znati da u obrazovnom procesu sudjeluju nastavnici iz različitih polja, a one koji izvode za kriminalistiku „nespecifične predmete“ biraju se u navedenu granu. To je razumljivo jer su poslovi koje obavlja policija multidisciplinarni i svugdje kriminalist mora imati znanja ne samo kriminalistička već i bitno

⁵⁷⁸ Zanimljivo je istaknuti viđenje o kriminalistici V. Bayer, V., Jugoslavensko krivično procesno pravo. Posrijedi je osoba koja je obilježila jugoslavensko kazneno postupovno pravo u drugoj polovici XX. stoljeća. On u ranijim radovima govori o tzv. kriminalistici. Uvijek je smatra naukom, usp. Bayer (1972). U kasnijim radovima dodatak tzv. gubi se, v. Bayer, V., Kazneno procesno pravo, Odabrana poglavlja, Ministarstvo unutarnjih poslova, Zagreb, 1995., str. 70.

⁵⁷⁹ *Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama, Narodne novine, br. 76/05., 78/08., 118/09., 82/12., 32/13. Članak 4.*

⁵⁸⁰ Ništa određeniji nije ni Frascati Manual: Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development, 6th edition, Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), 2002., koji pod oznakom 5.5 *Law spominje: Law, criminology, penology.* Važno je naglasiti kako navedeni akt dopušta uvijek proširenje liste.

šira, organizacijska, rukovodna, pravna i dr. Zaključno o odnosu kriminalistike i kriminalista valja istaknuti kako kriminalist koristi postignuća kriminalistike, ali i bitno šira.

Navedeni pristup ne odgovara povijesnom razvoju kriminalistike u nas (Pavišić, Moodly, Veić, 2006, 20) (bez obzira kako je shvaćali), kao ni funkciji koju kriminalisti obavljaju. Razmatrano ipak nešto otkriva, a to je činjenica da unutar policije pored kriminalističke aktivnosti postoji i jedna druga, a to je sigurnosno-zaštitna. Dihotomiju o kojoj je riječ ne prepoznaje ni Nacionalna klasifikacija zanimanja-2010.⁵⁸¹

U vezi s problematikom nepostojanja kriminalistike kao znanosti i kao znanstvene grane treba istaknuti probleme kod izbora znanstvenika u znanstveno-istraživačka i znanstveno-nastavna zvanja te o odlučivanju u podobnosti istraživačkih tema i recenzija projekata i nastavnih programa.

2.2. Shvaćanje pojma kriminalistika na poredbenom planu

Analizu stanja na poredbenom planu treba usmjeriti prije svega prema državama čije smo pravne uzore slijedili i prema državama engleskoga govornog područja. S obzirom na to da se istraživanje temelji na literaturnim (udžbeničkim) izvorima važno je naglasiti kako autori navedenih izvora gotovo u cijelosti koriste literaturu iz svojih država, odnosno literaturu na domaćem jeziku, što je s našeg aspekta začuđujuće (Newburn, Wiliamson, Wright, 2007; Kube, Storzer, Timm, 1994).

U nama bliskim državama, čije smo uzore slijedili, Njemačkoj i Austriji to se pitanje ozbiljno postavlja i spor se vodi o tome je li kriminalistika znanost (*Wissenschaft*) ili učenje (*Lehre*) (Kube, Storzer, Timm, 1994; Burghard i sur., 1996, 112). Isto tako nisu jednoznačno određena zavisna područja, odnosno područja koja su njezin sastavni dio (Kube, Storzer, Timm, 1994, 7).

Već na početku analize mora se naglasiti terminološko razlikovanje razmatranoga pojma. Terminologija koja se koristi: *criminalistics*, *criminal investigation*, *forensic sciences*, *police sciences* (engleski), *criminalistique*, *police scientifique* (francuski), *polizia scientifica* (talijanski) i *kriminalistik* (njemački), te *kriminalistika*, *kryminalistika* (slavenski), a s druge strane termini imaju različita značenja na različitim jezicima i u različitim konceptima (Maver, 2014, 318).

Termin kriminalistika nalazimo i u engleskome govornom području (primjerice u 6. izdanju *Black's Law Dictionary* iz 1991. godine, kriminalistika se označuje kao "*science of crime detection based upon the application of chemistry, physics, physiology, psychology and other sciences*").

To se stajalište u najnovijim američkim izvorima donekle mijenja, ali je još uvijek obilježeno dvostupanjskim (ali trokomponentnim) pristupom: 1. *Forensic science* uključuje: a) *criminalistics* (s pretežnim sadržajima kriminalističke tehnike) i b) *forensic medicine* (koja sadržajno obuhvaća cjelokupno područje sudske medicine i psihijatrije) koje se funkcijski sjedinjuje na znanstvenoj, didaktičkoj i, dakako, praktičnoj osnovi, 2. *Criminal investigation* koja kao funkcijsko sjedinjenje prema najnovijim američkim izvorima postaje "*a focus of academic study...in which the impact of forensic science is felt more and more*". Izraz kriminalistika u opisanom smislu prvi put uporabio je *Macmillan (Introduction to Criminalistics)* 1948. godine (Pavišić, Moodly, Veić, 2006).

Stajalište o odnosu kriminalistike i forenzične znanosti izrazio je Henry Lee u prijevodu djela s engleskog jezika na hrvatski, *Materijalni tragovi* (Lee, 1998, 11). Govoreći u Uvodu u forenzičnu znanost navodi da se "Forenzična znanost često povezuje s kriminalistikom. Posljednjih se godina,

⁵⁸¹ Nacionalna klasifikacija zanimanja 2010. – NKZ 10. na temelju članka 9. Zakona o službenoj statistici (Narodne novine, br. 147/10. i 14/11.) primjenjuje se od 1. siječnja 2011. Struktura NKZ 10. Predstavlja hijerarhijski sustav po rodovima od 0 do 9 i svaki se rod sastoji od četiri razine označene brojevanim oznakama prema kojima su razvrstana zanimanja. Navedena klasifikacija prepoznaje zanimanje kriminalist/kriminalistkinja u skupini 3355 i policajac/policajkinja u skupini 5412.

međutim, područje forenzične znanosti izrazito proširilo, što je dovelo do zamjetnog širenja forenzičnih laboratorija, kako u prostornom smislu tako i u smislu namjene. Primjena forenzične znanosti u kriminalističkim obradama kaznenih djela te u građanskopravnim istragama brzo se razgranala...”. Određujući pojam forenzična znanost navodi da je to zapravo uporaba prirodnih znanosti na pravne sadržaje i uključuje različite specijalnosti i discipline (Lee, 1998, 23). Kriminalistika je u razmatranom djelu određena kao skup znanja o prepoznavanju, prikupljanju, identifikaciji, individualizaciji i vrednovanju materijalnih tragova uporabom prirodnoznanstvenih metoda u stvarima značajnim za pravosuđe (Lee, 1998, 11).

U novijim radovima engleskoga govornog područja izraz »kriminalistika« koristi se kao sinonim za »forenzične znanosti«, koja je samostalna znanost, dok je »kriminalistička obrada« poddisciplina kriminalistike (Maver, 2014, 323).

U Njemačkoj i Austriji, u tradicionalnom konceptu kriminalistika koja je nastala temeljem priručnika Hansa Grossa imala je dodatne teorijske dijelove kriminalistike kao znanosti. Pogotovo u bivšoj Njemačkoj Demokratskoj Republici (DDR), kriminalistika je smatrana kao znanost i bila je uključena u sveučilišne programe na dodiplomskom i poslijediplomskom studiju na Humboldt Sveučilištu u Berlinu. Vrhunac sveučilišnog obrazovanja bio je poslijediplomski studij. Sve je to ukinuto 1994. godine (Leonhardt, Schurich, 1994, 107-118). Vrlo je brzo shvaćeno da je to bila velika pogreška. Istraživanje i učenje kriminalistike uglavnom je prepušteno policiji u njihovim strukovnim školama. Ipak u Njemačkoj postoje pravni fakulteti na kojima se izvodi nastava iz tog predmeta.

U *Kriminalistik lexikon*, kriminalistiku se definira kao učenje (*Lehre*) o strategiji i ispravnim operativnim taktičkim i tehničkim postupcima kod sprječavanja kriminaliteta i njegovog razjašnjavanja (Burghard i sur., 1996, 171). Kube, Storzer, Timm u početku razmatranja pojma kriminalistika koriste definiciju koju su postavili Gross, Geerds prema kojima je kriminalistika (područje više ili manje sistematizirano) znanje o metodama i sredstvima sprječavanja, otkrivanja i razjašnjavanja kaznenih djela uključujući i traganje za osobama i stvarima (Kube, Storzer, Timm, 1994, 1).

Važno je istaknuti da bi se najtočniji odgovor o sadržaju kriminalistike na poredbenom planu dobio usporedbom sadržaja. To jest mukotrpan posao i morao bi biti izveden kroz samostalni projekt koji bi razjasnio odnose između različitih naziva koji se koriste na svjetskoj razini za iste ili slične sadržaje.

3. ANALIZA AKTUALNOG STANJA U REPUBLICI HRVATSKOJ

U ocjeni aktualnog stanja kriminalistike u Republici Hrvatskoj osvrnut ćemo se na: a) kriminalističke sadržaje koji se predaju na Visokoj policijskoj školi, b) kriminalistički značajnije literaturne izvore izdane u posljednjih desetak godina te c) osnovne probleme u funkcioniranju represivnog sustava.

Govoreći o nastavi kriminalistike u Republici Hrvatskoj bitno je istaknuti kako se Kriminalistika kao izborni nastavni predmet izvodi na tri pravna fakulteta (osim na splitskom) u državi, na više upravnih studija, a na Visokoj policijskoj školi izvodi se kao središnji predmet s više izvedenica.⁵⁸² Tako difuzan program na Visokoj policijskoj školi, s jedne strane izostavlja važne kriminalističke sadržaje,

⁵⁸² Predmeti koji se označavaju kao kriminalistički na studiju kriminalistike (preddiplomskom i diplomskom) jesu: Uvod u kriminalistiku, Kriminalistička taktika, Osnove statističke analize za kriminaliste, Kriminalistička tehnika, Ekonomika poslovanja i kriminalitet, Istraživanje imovinskog kriminaliteta, Metodika suzbijanja organiziranog kriminaliteta, Metodika suzbijanja gospodarskog kriminaliteta, Metodika suzbijanja krvnih i seksualnih delikata, Požari, eksplozije i terorizam, Kognitivni intervju, Kriminalitet zlouporabe droga, Prevencija kriminaliteta, Krivotvorine i istraživanje rukopisa, Profiliranje, Suzbijanje krijumčarenja oružjem. V. Visoka policijska škola, <http://www.policija.hr/6676.aspx> (datum posjete 26. 9. 2014.).

a s druge neke sadržaje višestruko ponavlja i usitnjuje (Veić, 2000, 243-248). Ono što također treba označiti kao negativno je sadržaj Specijalističkog studija koji bi trebao obrazovati specijaliste i tako bi trebao biti koncipiran, međutim on ponavlja ono što je učeno ranije što nikako nije specijalizacija. Problem o kojem je riječ ne može biti riješen na Visokoj policijskoj školi već dugoročnim planiranjem razvoja ljudskih potencijala u Ministarstvu unutarnjih poslova. S obzirom na to da se jedan sustavni preustroj Ministarstva odlaže već jako dugo vrijeme, nije moguće istaknuti takve potrebe. Ono što je obeshrabrujuće jest činjenica da istaknuti problem postoji više od pedeset godina i da se o njemu javno značajnije ne raspravlja.

Nastavak obrazovanja na poslijediplomskim studijima moguć je na Pravnom fakultetu u Rijeci na specijalističkom studiju „Kriminalističko istraživanje“ koji bi ove godine trebao objaviti natječaj za upis pete generacije.⁵⁸³

Glede sveučilišne izdavačke djelatnosti iz područja Kriminalistike treba istaknuti dva sveučilišna udžbenika, Kriminalistika I. i Kriminalistika II. autora Pavišić, Modly, Veić s više od četrdeset suradnika. Kriminalistika I. koja sadrži između ostalog osnovna poglavlja teorijske kriminalistike i kriminalističku taktiku, dolazi dvadeset četiri godine nakon udžbenika Kriminalistika autora Tomislava Markovića i šesnaest godina nakon udžbenika Kriminalistika, Vodinelića i Aleksića. Udžbenička izdanja svjedoče o prisutnosti i životu kriminalistike na ovom prostoru. Ne manju važnost imaju Priručnici za rad državnog odvjetnika (dva izdanja) u izdanju Državnog odvjetništva Republike Hrvatske 2011.,⁵⁸⁴ izdanja Visoke policijske škole, a u posljednje vrijeme izdanja Sveučilišnog studija forenzičnih znanosti na Sveučilištu u Splitu.

U značajnoj mjeri nejasno je stanje u području obrazovanja pojavom Sveučilišnog studija forenzičnih znanosti na Sveučilištu u Splitu. U vezi s time se postavljaju tri pitanja: a) za koje poslove se diplomanti tog studija obrazuju, b) kolike su potrebe Republike Hrvatske za takvim profilom i c) imamo li primjera u svijetu da postoje dva odvojena kolosijeka obrazovanja za potrebe otkrivanja i dokazivanja kaznenih djela. Nema sumnje da su neki sadržaji koje se izučavaju u nekim predmetima toga studija iznad onog što se uči na Visokoj policijskoj školi. Međutim, raznolikost, multidisciplinarnost studija ne dovodi do specijalističkih znanja koja su nužna za ekspertni rad u otkrivanju i dokazivanju kaznenih djela. Dakle, zastupamo stajalište da te osobe ne mogu biti vještaci za prirodno-znanstvena ili tehnička pitanja koja se pojavljuju u vezi s kaznenim djelom. Odgovor na drugo pitanje ne može dati nitko jer se do sada, nakon više od četrdeset godina postojanja Visoke policijske škole nije utvrdilo koliko nam treba kriminalista. Višegodišnja je praksa da je broj između 120 i 140 diplomanata Visoke policijske škole dostatan.⁵⁸⁵ Tom broju možemo pribrojiti nekoliko diplomanata koji se zapošljavaju u Upravi za zatvorski sustav, Carinskoj upravi i slično. Glede odgovora na pitanje pod c) važno je istaknuti da u kontinentalnoj Europi takav sustav ne postoji. O

⁵⁸³ V. Poslijediplomski specijalistički studij Kriminalističko istraživanje, <http://www.pravri.hr/hr/studij/poslijediplomski/krimi/index.html> (26. rujna 2014.)

⁵⁸⁴ V. Priručnik za rad državnih odvjetnika, http://www.jpacademy.gov.mk/upload/PDF%20Files/Prirucnik_drugo_izdanje.pdf (26. rujna 2014.)

⁵⁸⁵ Zanimljivo je i sljedeće pitanje. Može li država obrazovati kriminaliste (ili forenzičare), a da ne zna gdje će oni raditi? Može li u tom smislu biti naspram kriminalisti istovjetna situacija kao i naspram pravnika ili ekonomista kojih u evidencijama Zavoda za zapošljavanje ima na stotine? Ima li smisla stvarati i podržavati neki studij, a da unaprijed postoji svijest o tome da se oni neće moći zaposliti? U vezi s postavljenim pitanjima dobro se prisjetiti 2001. godine kada je na Zavodu za zapošljavanje bilo evidentirano oko 900 kriminalista i diplomiranih kriminalista koji su diplomirali na Visokoj policijskoj školi, a od kojih su mnogi još uvijek evidentirani ili su se zaposlili izvan zanimanja za koje su obrazovani. I još jedan začuđujući podatak da je te godine Visoka policijska škola imala oko 4700 studenata od kojih je većina studirala bez radnog odnosa. Navedeni broj eventualno završenih kriminalista odgovara tridesetogodišnjoj potrebi Republike Hrvatske. Revizijom statusa studenata taj je broj pao na oko 2000. Podaci svjedoče o odsutnosti bilo kakvog sustavnog pristupa u kriminalističkom obrazovanju. Danas je taj problem riješen tako da je studij omogućen samo zaposlenicima Ministarstva unutarnjih poslova i drugih tijela državne uprave.

opravdanosti takvog studija možemo gledati i drukčije. Napredak je uvijek povezan s odustajanjem od sintagme „pleti kotac kao i otac“. No svako odustajanje ne mora značiti i napredak.

4. **NORMATIVNA UREĐENOST STRUČNOG PROFILA VJEŠTAKA U KAZNENOM POSTUPKU**

Vještačenje je postupovna radnja kojom se utvrđuju ili razjašnjavaju činjenice na osnovi posebnog izvanpravnog znanja, iskustva ili umijeća. To je uvijek postupovna radnja u okviru koje se vrši znanstvena ili stručna interpretacija materijalnih činjenica, materijalnoga činjeničnog supstrata, promjena, okolnosti i slično, bez obzira o kojoj fazi postupka se radi. Riječ je o primjeni znanstvenih, stručnih ili iskustvenih načela i metoda na činjenično stanje koje predstavlja predmet vještačenja vještaka kao osobe koja raspolaže posebnim stručnim znanjem ili umijećem.

Stavovi kaznenopravne znanosti imaju temeljno značenje za teorijsku razradu konkretnih postupaka, a unutar njih, primjena pravila kriminalistike u operativnoj i istražnoj praksi. Pravila kriminalistike daju postupovnoj formi (pravnom okviru) stvaran, iskustveni životni sadržaj. Kriminalistika u svojim okvirima istražuje i stvara obrasce (modele) taktičkih, tehničkih i metodičkih načina postupanja kojima se oživotvoruju postupovne radnje.

Znanstvena (stručna) djelatnost vještaka odvija se prema pravilima određene struke, znanosti ili umijeća (*lex artis*). Vještak mora povezati razmišljanje prema pravilima struke s normativnim pravnim mišljenjem i činjenično znanstvenim kriminalističkim mišljenjem. Kriminalističko mišljenje pomaže da se činjenično stanje utvrdi različitim spoznajnim procesima. Dobro poznavanje pravila kriminalistike potrebno je tim više što je riječ o utvrđivanju činjenica koje imaju rekonstruktivni karakter (Pavišić, Moodly, Veić, 2006, 497).

Nakon jednog lapidarnog prikaza pojma vještačenja nužno je osvrnuti se na rangom niži pojam, a to je kriminalističko ispitivanje.

Navedeni pojam je i u nazivu Centra za forenzična ispitivanja⁵⁸⁶, istraživanja i vještačenja 'Ivan Vučetić'.⁵⁸⁷ Kada se provodi ispitivanje tragova? Je li to procedura na mjestu počinjenja kaznenog djela ili je to neka početna, neformalna, preliminarna aktivnost stručne osobe (ne vještaka jer nema odluke ovlaštenika za vještačenje)? Na to pitanje normativni ustroj ne daje odgovor. Odgovor slijedi iz procedure kriminalističkog istraživanja. Uvijek kad je potrebno stručno analizirati neki trag onda kriminalisti traže stručno mišljenje osobe odgovarajuće struke koje može biti funkcionalno i/ili organizacijsko na različitim mjestima. Pitanja na koja se traži odgovor povezana su s relevantnošću pronađenih predmeta kao tragova, ali i kao traženje definitivnih odgovora na sva ona pitanja koja se mogu postaviti vještaku. S obzirom na to da to može biti zbog broja tragova i neizvjesnosti odgovora na postavljano pitanje, ta se aktivnost odvija bez formalne odluke ovlaštenika na traženje vještačenja. To znači da rezultat takve aktivnosti nije vještački nalaz jer ni stručna osoba nije vještak. Kakav je postupak, ako stručna osoba otkrije podatke koji su bitni za kazneni postupak osobito onda kada se radi o primjeni destruktivnih metoda ispitivanja kada nije moguće isto ispitivanje na predmetu ponoviti jer je on uništen. Praksa je, da se u svim takvim slučajevima dostavlja nalog za vještačenje i da se takvo ispitivanje “prerušava” u vještačenje, a da stručna osoba tada postaje vještak.

⁵⁸⁶ Zanimljivo je pitanje zašto se navodi „forenzička ispitivanja“, a ne „kriminalistička ispitivanja“. Kao što je već istaknuto, kriminalistika ima na ovima prostorima sadržaj i povijesnu dimenziju. Amerikanizacija je nastala pod utjecajem kriminalističkih serija s jedne strane i nepoznavanja pravog sadržaja kriminalistike. Pojam „forenzički“ u razmatranom nazivu nije pogrešan.

⁵⁸⁷ Centar za forenzična ispitivanja, istraživanja i vještačenja 'Ivan Vučetić' središnja je ustanova u Republici Hrvatskoj za kriminalistička ispitivanja i vještačenja. Organizacijski je smještena u Ministarstvu unutarnjih poslova.

Kriminalističko ispitivanje može biti ključno za usmjeravanje kriminalističkog istraživanja i zato je logično da je Centar o kojem je riječ smješten u Ministarstvu unutarnjih poslova.

U posljednjih desetak godina postojalo je više inicijativa da se taj Centar premjesti iz Ministarstva. Ideje idu do zagovaranja privatizacije. Paralela za takvo rješenje može se pronaći osobito u SAD-u. U Europi su takve ustanove unutar policije jer je i njihova funkcija prije svega usmjerena na efikasnost kriminalističkog istraživanja. Premještanjem Centra to bi moglo biti ugroženo, odnosno sputavano, ako policija ne bi imala mogućnost utvrđivanja prioriteta. Državno odvjetništvo i sud nisu normativno ograničeni na korištenje usluga vještačenja toga Centra za potrebe vještačenja, jer ima cijeli niz vještačenja koja taj Centar ne može obavljati pa to obavljaju ustanove i pojedinci izvan njega. Kada bi takva ustanova djelovala i regionalno (što u aktualnim uvjetima nije moguće jer tako "normalan" pristup ni u jednom drugom području ne postoji), ona zbog skupoće opreme osobito slijeđenja tehničkog napretka ne bi mogla funkcionirati.

Normativno uređenje nužnih uvjeta za vještaka kao i postupka njihovog biranja uređeni su za potrebe kaznenog postupka u više akata. To je prije svega Zakon o kaznenom postupku⁵⁸⁸, Zakon o sudovima⁵⁸⁹ i Pravilnik o stalnim sudskim vještacima.⁵⁹⁰

Ono što stvara do određene mjere pomutnju u ocjeni stručnog znanja vještaka je neodređenost normativnog ustroja. Zakon o kaznenom postupku u članku 308. govori o „stručnoj osobi koja raspolaže potrebnim stručnim znanjem ili vještinom“, dok *Pravilnik o stalnim sudskim vještacima* određuje trajanje uvođenja u sam postupak vještačenja. Ni jedan normativni izvor ne daje odgovor na pitanje mora li stručno znanje osobe biti „školovano znanje“ ili znanje koje je osoba stekla djelomično obrazovanjem, a djelomično interesom za određena vještačenja (Marković, 1971, 633-653). Da pitanje bude još jasnije, može li kriminalist biti prometno-tehnički vještak? To naglašavamo zbog toga što u slučaju kriminaliste u obrazovanju nema odgovarajuće naobrazbe iz matematike, odnosno fizike? Kada bi dali potvrđan odgovor onda se postavlja cijeli niz daljih pitanja. Zašto bi trebalo suda koji tridesetak godina sudi za kaznena djela protiv života i tijela vještak sudske medicine kad je on svojom praksom stekao dovoljno iskustva i kad je uvjeren da ima dovoljno znanja o predmetu (Bayer, 1972, 71). Navedenim pristupom dovodi se u pitanje nužnost sudjelovanja stručnih osoba u utvrđivanju

⁵⁸⁸ V. Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, br. 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13. Članci 308-328.

⁵⁸⁹ Zakon o sudovima, Narodne novine, br. 28/13. Članci 125. i 126. Za predmetno razmatranje važni su nam članci 125 i 126. stavak 2. Članak 125. određuje pojam stalni sudski vještaci. Stalni sudski vještaci na temelju svoga stručnog znanja pružaju sudu uslugu davanja vještačkog nalaza i mišljenja (vještačenje) kada je to potrebno radi utvrđivanja ili razjašnjenja činjenica koje se utvrđuju u postupku. Članak 126. stavak 2. određuje opće uvjete za stalnog sudskog vještaka. Za stalnog sudskog vještaka može biti imenovana fizička osoba sa završenim odgovarajućim stručnim studijem, preddiplomskim ili diplomskim sveučilišnim studijem. Stalnim sudskim vještakom iznimno se može imenovati i fizička osoba sa završenom srednjom školskom spremom odgovarajuće struke.

⁵⁹⁰ Pravilnik o stalnim sudskim vještacima, Narodne novine, br. 38/14. Članak 2. potanje objašnjava kriterije za određivanje stalnih sudskih vještaka. Za stalnog sudskog vještaka može biti imenovana osoba za koju se u postupku imenovanja utvrdi da ispunjava sljedeće uvjete:

1. da je državljanin Republike Hrvatske, državljanin države članice Europske unije ili državljanin države potpisnice Sporazuma o Europskom gospodarskom prostoru,
2. da je zdravstveno sposobna za obavljanje poslova stalnog sudskog vještaka,
3. da je nakon završenog odgovarajućeg studija, odnosno odgovarajuće škole radila na poslovima u struci, i to:
 - najmanje 8 godina – ako je završila diplomski sveučilišni studij ili specijalistički diplomski stručni studij,
 - najmanje 10 godina – ako je završila odgovarajući preddiplomski sveučilišni studij ili preddiplomski stručni studij, - najmanje 12 godina – ako je završila odgovarajuću srednju školu, a za pojedinu struku nema odgovarajućeg preddiplomskog sveučilišnog studija ili preddiplomskog stručnog studija, odnosno diplomskog sveučilišnog studija ili specijalističkog diplomskog stručnog studija,
4. da je uspješno završila stručnu obuku,
5. da ima sklopljen ugovor o osiguranju od odgovornosti za obavljanje poslova stalnog sudskog vještaka. Za stalnog sudskog vještaka ne može se imenovati osoba za koju postoje zapreke za prijam u državnu službu.

činjenica u postupku. Ono što još više naglašava problem odnosi se na subspecijalnosti u određenim područjima, što još više aktualizira postavljeno pitanje.

S obzirom na to da su za vještačenje važna kriminalistička znanja koja vještaci stječu „usmenom predajom“ od „starijih“ vještaka problemi stručnosti vještaka se produbljuju.

Kao dobar put za spajanje kriminalističkih znanja i stručnih znanja određenog područja može se spomenuti područje sudske medicine koja je specijalističko medicinsko područje u kojem su zastupljeni kriminalistički sadržaji. Drugih područja slične kvalitete nema. Neka područja poput grafologije dovedeni su do apsurdna, jer je osim dobre volje i pozitivnog afiniteta predsjednika županijskog suda malo što potrebno da bi se pristupilo, tzv. stručnoj obuci u skladu s Pravilnikom o stalnim sudskim vještacima.

5. OSNOVNI PROBLEMI U FUNKCIONIRANJU REPRESIVNOG SUSTAVA I KRIMINALISTIKA

U istraživanju problema funkcioniranja represivnog sustava nužno se osvrnuti na dva pitanja. Prvo je vezano uz obrazovni profil osoba koje obavljaju kriminalistička istraživanja, a drugo na političke utjecaje koji podržavaju difuzno stanje.

Analize zaposlenika na poslovima otkrivanja i dokazivanja kaznenih djela u Republici Hrvatskoj pokazuju da više od polovine njihova broja nema pravno kriminalističku naobrazbu. Odgovarajući akti Ministarstva unutarnjih poslova još uvijek za te poslove ne propisuju pravno kriminalistički profil već govore o završenom studiju društvenog usmjerenja. I sam Zakon o policijskim poslovima i ovlastima propisujući uvjete za istražitelja kao najstručniju osobu za otkrivanje i dokazivanje kaznenih djela nije iskoračio u diskriminaciju onih koji nisu kriminalistički obrazovani.⁵⁹¹ To stanje jest prepreka profesionalizacije policije i to je osobiti dokaz da prije svega političke elite nisu svjesne (jer o njima ovisi normativni okvir) što znači obrazovanost u otkrivanju i dokazivanju kaznenih djela. Možemo li tvrditi da je obrazovanost osnovni razlog dugogodišnjoj neuspješnosti policije? Najprije odgovor na neizravno pitanje, je li policija dugogodišnje neuspješna? Moramo li robovati statističkim podacima o stanju i kretanju kriminaliteta? Statistički podaci o stanju i kretanju kriminaliteta u Republici Hrvatskoj usporedivi su s podacima drugih država i tu ne stojimo loše.⁵⁹² Međutim da bi otvorena srca i u najboljoj namjeri govorili o tom pitanju moramo se osvrnuti na kriminalitet ostvaren pretvorbom i privatizacijom te na ubojstva koja upućuju na organizirani kriminalitet. Isto tako nužno je upozoriti i na društvenu etabliranost prokazanih „nositelja“ organiziranog kriminaliteta u gospodarstvu, već u prvoj generaciji. To su pojave koje su dovele do ozbiljnih strukturalnih poremećaja u društvu pri čemu ne postoje ozbiljni poticaji da se netko bavi navedenim pojavama. Nedavne najave o stvaranja timova koji bi se bavili, tzv. hladnim slučajevima u jednom trenutku su nestale. Čak i promjene Ustava o nezastarijevanju nekih od navedene skupine kaznenih djela ne daju poticaj. Oba navedena sektora moraju rješavati vrhunski kriminalisti, bez političkih manipulacija. No upravo to u nas nije slučaj jer tim se problemima zapravo nitko sustavno ne bavi. S druge strane radnopravni, osobito karijerni aspekt policije je do te mjere banaliziran da ne postoje kriteriji za izvrsnost, što bez ozbiljnih zaokreta dugoročno jest pogubno. *Uredba o uvjetima za stjecanje policijskih zvanja, oznakama policijskih zvanja, funkcionalnim oznakama radnih mjesta, promaknuću i napredovanju kroz policijska zvanja*

⁵⁹¹ V. Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Narodne novine, br. 76/09., 92/14. Članak 11.b.

⁵⁹² V. statistički podaci o stanju i kretanju kriminaliteta u Europskoj Uniji, http://Eurostathttp://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Crime_statistics/sl. (25. rujna 2014.)

najbolji je dokaz navedene tvrdnje.⁵⁹³ Ona je omogućila mnogima da preko noći postanu u zvanju visokorangirani preskačući i po nekoliko zvanja što ih je dovelo i na najviša policijska položajna zvanja.⁵⁹⁴ Problem o kojem je riječ zahtijevao bi dulje obrazloženje, ali to je posebno pitanje. Posljedice navedene Uredbe osjećat će se godinama.

6. ZAKLJUČAK

1. U radu su razmatrani najznačajniji elementi koji određuju položaja kriminalistike u RH. U tom smislu rad je podijeljen u sljedeće dijelove: a) shvaćanje pojma kriminalistike, b) analiza aktualnog stanja u Republici Hrvatskoj, c) normativna uređenost stručnog profila vještaka u kaznenom postupku, d) osnovni problemi u funkcioniranju represivnog sustava te e) zaključak.

Položaj kriminalistike u Republici Hrvatskoj promatrali smo kroz njezino određenje te položaju sustava znanosti odnos sa srodnim znanostima njezine važnosti u kaznenom postupku, poglavito njezin utjecaj za utvrđivanje kvalificiranosti osoba koje utvrđuju činjenice primjenom izvanpravnih znanja – vještaka. Ono što treba zaključno naglasiti jest:

- a) Kriminalistiki u Republici Hrvatskoj nije priznat nikakav znanstveni ili stručni status jer se ne spominje u odgovarajućoj nomenklaturi. Takva je neodređenost smetnja njezinom razvoju i utjecaju na utvrđivanje činjenica u službenim postupcima. Nepostojanje izravno utječe na strukturu i način izvođenja nastave na odgovarajućim visokim učilištima.
 - b) Biranjem nastavnika Visoke policijske škole koji predaju kriminalistiku u obrambeno-sigurnosno polje najveća je pogrdna koja je kriminalistiki upućena na području Republike Hrvatske od njezina početka. Bitno je naglasiti da se na Pravnom fakultetu u Zagrebu kriminalistika u određenom obliku izvodi od 1880. godine. Kriminologiju i viktimologiju u to doba nitko nije spominjao (ovime ne želimo navedene discipline obezvrijediti). Znači li to da je njezina važnost bila izraženija prije stotinupedeset godina nego danas? Cilj rad nije bio istraživati znanstvenu i društvenu opravdanost obrambeno-sigurnosnih znanosti tako da o tome ne izražavamo stajalište, ali je nedvojbeno da kriminalistika tu ne pripada.
 - c) Na poredbenom planu postoji terminološka neusklađenost glede pojma i sadržaja kriminalistika.
 - d) Posebno pitanje analize bio je normativni okvir za imenovanje osoba izvanpravne struke za vještaka. U vezi s time utvrđena su dva problema: a) nigdje nije izrijekom naglašena obveza postojanja stručnog profila osobe i određene vrste vještačenja i b) ne postoji obveza kriminalističkog obrazovanja vještaka osim za vještake sudske medicine.
2. Razvoj kriminalistike u Republici Hrvatskoj ovisi o strukturalnim promjenama društva, odnosno o procesu profesionalizacije policije. Procesi o kojima je riječ u nas se mogu dogoditi jedino pod pritiscima svakodnevice jer da je drukčije, vjerojatno bi se do sada to dogodilo u jednom zdravorazumskom razvoju.

⁵⁹³ Uredba o uvjetima za stjecanje policijskih zvanja, oznakama policijskih zvanja, funkcionalnim oznakama radnih mjesta, promaknuću i napredovanju kroz policijska zvanja, Narodne novine, br. 129/11.,15/13.

⁵⁹⁴ Radi ispitivanja suglasnosti s Ustavom Republike Hrvatske navedene Uredbe podneseno je Ustavnom sudu više prijedloga za ocjenu. Rješenje zahtjeva u nekom razumnom roku vjerojatno bi doprinijelo konsolidaciji prilika međutim danas, više od tri godine nakon stvorenih učinaka odluka Ustavnog suda ne bi imala smisla.

Prije svega Ministarstvo unutarnjih poslova treba utvrditi kvalifikacijske potrebe u skladu sa zahtjevima radnih mjesta. U tom smislu treba uvažavati Hrvatski kvalifikacijski okvir.⁵⁹⁵ Kad se to dogodi tada će policijsko obrazovanje morati odgovoriti navedenim potrebama. Valja vjerovati da će tada nastati i zahtjev da izvoditelje nastave ovlašćuju na to oni koji nešto znaju o pravu i otkrivanju i dokazivanju kriminaliteta.

Koliko dugo ćemo čekati na taj trenutak? Ako analiziramo razvoj policijskoga visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj onda je temeljem razvojnih problema gotovo nemoguće odrediti taj trenutak, ali vjerujemo da će negativna zbivanja u području otkrivanja i dokazivanja kriminaliteta kratkoročno izvršiti pritisak na promjene. Aktualna kvalifikacijska struktura u području otkrivanja i dokazivanja kaznenih djela je u korist onih koji nemaju pravno kriminalističku naobrazbu, a takvo je stanje dugogodišnje. Djelomično zbog takvog stanja, a djelomično zbog konformističkog ponašanja političke elite taj sustav ne zadovoljava danas, a neće ni u budućnosti. Tehnološki razvoj kriminaliteta u otkrivanju i razjašnjavanju zahtijeva kriminalističke specijaliste.

LITERATURA

A) Knjige i članci

Bayer, V. (1972). *Jugoslavensko krivično procesno pravo*, Knjiga prva, Uvod u teoriju krivičnog postupka. Zagreb: Školska knjiga.

Bayer, V. (1995). *Kazneno procesno pravo, Odabrana poglavlja*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova.

Burghard, W. i sur. (1996). *Kriminalistik Lexikon* u. a., 3. Aufl. Heidelberg: Kriminalistik Verlag.

Datzer, D., Deljković, I., Mujanović, E. (2014). *Prilozi o temeljnim pitanjima teorijske kriminalistike*. Kazneno pravo, kazneno postupovno pravo i kriminalistika, Zbornik radova povodom 70. godine života Berislava Pavišića, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci. Str. 73-89.

Golenko, D. (2009). *Hrvatska kriminalistička bibliografija*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.

Kube, E., Storzer, H.U., Timm, K.J. (1994). *Kriminalistik, Band I. und II*. Boorberg, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar: –

Lee, H. C. (1998). *Materijalni tragovi*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.

Leonhardt, R., Schurich, F. R. (1994). *Die Kriminalistik an der Berliner Universitaet: Aufstieg und Ende eines Lehrfachs*. Heidelberg: Kriminalistik Verlag.

Makra, A. (1990). *Kriminalistika kao znanost ili skup znanosti. Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova*. Zagreb: Zavod za kriminalistička vještačenja i kriminološka istraživanja RSUP-a.

⁵⁹⁵ Hrvatski kvalifikacijski okvir (engl. Croatian Qualifications Framework, CROQF) instrument je uređenja sustava kvalifikacija u Republici Hrvatskoj koji osigurava jasnoću, pristupanje stjecanju, utemeljeno stjecanje, prohodnost i kvalitetu kvalifikacija i povezivanje razina kvalifikacija u Republici Hrvatskoj s razinama kvalifikacija EQF-a i QF-EHEA te posredno s razinama kvalifikacija kvalifikacijskih okvira u drugim zemljama, v. Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, Narodne novine, br. 22/13. Članak 2.

Marković, T. (1971). Kriminalistička ekspertiza. *Jugoslavenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 4.,

Maver, D. (2014). *Criminal investigation/criminalistics in Europe*. State of heart and a look to the future. Kazneno pravo, kazneno postupovno pravo i kriminalistika, Zbornik radova povodom 70. godine života Berislava Pavišića, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci. Str. 317-333.

Newburn, T., Wiliamson, T., Wright, A. (2007). *Handbook of Criminal Investigation*. Devon. Willan Publishing.

Pavišić, B., Modly, D., Veić, P. (2006). *Kriminalistika, Knjiga prva*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Veić, P. (2000). *Quo vadis* Visoka policijska škola? *Policijska i sigurnost*, 9(3-6), str. 243-248.

Vodinić, V., Aleksić, Ž. (1990). *Kriminalistika*. Zagreb: Informator.

B) Normativni izvori

Pravilnik o stalnim sudskim vještacima. Narodne novine, br. 38/14.

Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama. Narodne novine, br. 76/05., 78/08., 118/09., 82/12., 32/13.

Uredba o uvjetima za stjecanje policijskih zvanja, oznakama policijskih zvanja, funkcionalnim oznakama radnih mjesta, promaknuću i napredovanju kroz policijska zvanja. Narodne novine, br. 129/11., 15/13.

Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru. Narodne novine, br. 22/13.

Zakon o kaznenom postupku. Narodne novine, br. 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13.

Zakon o policijskim poslovima i ovlastima. Narodne novine, br. 76/09., 92/14.

Zakon o sudovima. Narodne novine, br. 28/13.

C) Internetski izvori

Poslijediplomski specijalistički studij Kriminalističko istraživanje

URL: <http://www.pravri.hr/hr/studij/poslijediplomski/krimi/index.html> (26. rujna 2014.)

Statistički podaci o stanju i kretanju kriminaliteta u Europskoj uniji
URL: http://Eurostathttp://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Crime_statistics/sl (25. rujna 2014.)

Visoka policijska škola

URL: <http://www.policijska.hr/6676.aspx> (26. rujna 2014.)

Priručnik za rad državnih odvjetnika

URL: http://www.jpacademy.gov.mk/upload/PDF%20Files/Prirucnik__drugo_izdanje.pdf (26. rujna 2014.)

Petar Veić

**CURRENT STATE AND FUTURE PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT OF
CRIMINALISTICS AND EDUCATIONAL REQUIREMENTS FOR CRIMINALISTS IN THE
REPUBLIC OF CROATIA**

Summary

The present overview of current situation and future perspectives of development of Criminalistics as science and criminalistics education in the Republic of Croatia is divided into five parts.

The first part explains the perception of Criminalistics in the Republic of Croatia and the world.

The second part evaluates the current state of Criminalistics in the Republic of Croatia. More specifically: a) course outlines for criminalists taught at the Police College, b) important literature sources in the field of criminalistics published in the past ten years and c) basic problems concerning the functioning of the repressive system.

The third part shows real and normative problems regarding experts in criminal proceeding given that they directly use criminalistics insights in detecting and proving criminal offences.

Considering that social conditions are determining the development of every social activity, the fourth part of article analyzes the influence of the current state of affairs within the Ministry of Interior on the development of Criminalistics.

The fifth part presents the conclusion consisting of two parts. The first part presents a summary evaluation of current state of affairs and the second part considers perspectives of development.

Key words: *Criminalistics, forensic science, science, Police College, expert.*

**PRAVNI OKVIRI POLICIJSKOG POSTUPANJA /
LEGAL FRAMEWORK OF POLICE PROCEDURES**

Damir Brnetić⁵⁹⁶Anđelko Ljubej⁵⁹⁷

ANALIZA KORUPCIJSKIH KAZNENIH DJELA PROTIV SLUŽBENE DUŽNOSTI IZ POLICIJSKE PRAKSE

Sažetak

Zakonodavstvo Republike Hrvatske korupcijska kaznena djela predviđa u članku 21. Zakona o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (USKOK) kojim je određena nadležnost USKOK-a. Dio kaznenih djela iz nadležnosti USKOK-a propisan je u Glavi XXVIII. Kaznenog zakona Republike Hrvatske – Kaznena djela protiv službene dužnosti. Težina korupcijskih kaznenih djela posebno se ističe komparacijom korupcijskih KD protiv službene dužnosti u ukupnoj frekvenciji kaznenih djela, s udjelom nastale materijalne štete. U promatranom razdoblju primjene noveliranoga Kaznenog zakona (2013.-2014.), prema policijskim podacima, u Republici Hrvatskoj je prijavljeno ukupno 119 559 kaznenih djela od kojih je 2860 korupcijskih kaznenih djela protiv službene dužnosti (2,4%). Materijalna je šteta prouzročena svim prijavljenim kaznenim djelima 3.585.538.384,00 kuna, dok materijalna šteta nastala korupcijskim kaznenim djelima iznosi 1.252.763.231,00 kuna, što je 34,93% od ukupne štete. Službenička korupcijska kaznena djela osobito su društveno opasna s obzirom na to da relativno mali broj korupcijskih kaznenih djela generira visoku materijalnu štetu, a korumpirane službene osobe ugrožavaju zakonitost, objektivnost i nepristranost u obavljanju službene dužnosti.

Ključne riječi: mito, korupcija, službena dužnost, službena osoba, odgovorna osoba.

1. UVOD

Kaznena djela protiv službene dužnosti ugrožavaju povjerenje građana u državne i javne službe, javni poredak u cjelini. Propisivanjem kaznenih djela protiv službene dužnosti štiti se zakonitost i ispravnost u djelovanju državnih i javnih službenika te se osigurava njihovo profesionalno i moralno ponašanje. Počinitelji su najčešće službene ili odgovorne osobe, stoga se ova kaznena djela nazivaju službenička kaznena djela.⁵⁹⁸ *Službene ili odgovorne osobe koje postupaju s kriminalnom namjerom smanjuju učinkovitost pravne države, a upravo bi oni trebali biti zaštitnici pravnog poretka te primjer zakonitog, moralnog i profesionalnog postupanja. Te osobe ne rade u općem interesu nego svoj interes i vlastiti probitak stavljaju iznad njega.* Službena ili odgovorna osoba svoj ili tuđi interes

⁵⁹⁶ Dr.sc. Damir Brnetić, viši predavač, Visoka policijska škola, MUP RH, email: dbrnetic@[kz.hr

⁵⁹⁷ Anđelko Ljubej, bacc. crim. – policijski službenik, Policijski nacionalni ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, MUP RH.

⁵⁹⁸ U skladu s čl. 87. st. 3. KZ/11, "službena osoba je državni dužnosnik ili službenik, dužnosnik ili službenik u jedinici lokalne i područne (regionalne) samouprave, nositelj pravosudne dužnosti, sudac porotnik, član Državnog sudbenog vijeća ili Državnoodvjetničkog vijeća, arbitar i javni bilježnik. Službenom osobom smatra se i osoba koja u Europskoj uniji, stranoj državi, međunarodnoj organizaciji koje je Republika Hrvatska član, međunarodnom sudu ili arbitraži čiju sudbenost Republika Hrvatska prihvaća, obavlja dužnosti povjerene osobama iz prethodne rečenice." Odgovorna osoba je, u skladu s čl. 87. st. 6. KZ/11, "fizička osoba koja vodi poslove pravne osobe ili joj je izričito ili stvarno povjereno obavljanje poslova iz područja djelovanja pravne osobe." Bitno je da odgovorna osoba obavlja javne ovlasti, bez obzira jesu li joj te ovlasti dane normativnim aktom ili su faktički povjerene.

stavlja iznad javnog interesa i zapostavlja nepristranost u obavljanju službene dužnosti (Pavlović, 2013). *Osim službenih i odgovornih osoba počinitelji nekih kaznenih djela protiv službene dužnosti mogu biti i druge osobe, ako svojim postupanjem ugrožavaju funkcioniranje službi koje djeluju u javnom interesu.*⁵⁹⁹ *Ako je kaznenim djelom protiv službene dužnosti koje je počinila odgovorna osoba pravna osoba ostvarila ili trebala ostvariti protupravnu imovinsku korist, za kazneno djelo će se kazniti i pravna osoba, i to novčanom kaznom ili ukidanjem pravne osobe.*⁶⁰⁰ Korupcija nije definirana zakonom. U najširem smislu, to je svaka zlouporaba javnih ovlasti radi ostvarenja privatnih probitaka. U užem smislu, korupcija se može definirati kao čin nedopuštene razmjene između javnog dužnosnika i druge osobe u svrhu ostvarivanja vlastitih probitaka. To je svaki čin kojim se, suprotno javnom interesu, nedvojbeno krše moral i pravne norme te povređuju temelji vladavine prava (Strategija suzbijanja korupcije 2008.). Korupcija je društveno neprihvatljiva pojava koja izravno ugrožava ljudska prava, razara moral te ugrožava stabilnost i gospodarski napredak države. Osim što je u suprotnosti s pozitivnim zakonskim propisima, ona predstavlja i devijaciju temeljnih društvenih načela (Nacrt strategije suzbijanja korupcije 2015.-2020.). Zakonodavstvo Republike Hrvatske korupcijska kaznena djela predviđa u članku 21. Zakona o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (USKOK) kojim je određena nadležnost USKOK-a.⁶⁰¹ Dio kaznenih djela iz nadležnosti USKOK-a propisan je u Glavi XXVIII. Kaznenog zakona Republike Hrvatske⁶⁰² – Kaznena djela protiv službene dužnosti. USKOK obavlja poslove državnog odvjetništva u predmetima kaznenih djela **zlouporabe položaja i ovlasti** iz članka 291., ako je to djelo počinila službena osoba označena u članku 87. stavku 3., **nezakonitog pogodovanja** iz članka 292., **primanja mita** iz članka 293., **davanja mita** iz članka 294., **trgovanja utjecajem** iz članka 295. i **davanja mita za trgovanje utjecajem** iz članka 296. Kaznena djela nezakonitog pogodovanja, primanja mita, davanja mita, trgovanja utjecajem i davanja mita za trgovanje utjecajem smatraju se korupcijom u užem smislu, odnosno u konvencionalnom ili tradicionalnom smislu. Kazneno djelo zlouporabe položaja i ovlasti ne smatra se kaznenim djelom koje čini korupciju u užem smislu, ali predstavlja korupcijsko kazneno djelo i jest korupcija u širem smislu (Kralj i dr. 2010:729). Korupciju je teško mjeriti. Statistički podaci o broju slučajeva korupcije koji su završili na sudu u očitom su nerazmjeru s percepcijom javnosti o rasprostranjenosti te pojave zbog tajne prirode korupcijskih kaznenih djela i nevoljkosti involviranih da prijave takva djela tijelima progona (Strategija suzbijanja korupcije 2008.). Težina korupcijskih kaznenih djela posebno se ističe komparacijom korupcijskih kaznenih djela u ukupnoj frekvenciji kaznenih djela, s udjelom nastale materijalne štete. U razdoblju primjene noveliranog Kaznenog zakona (2013.-2014.) prema podacima iz evidencije MUP-a, u Republici Hrvatskoj je prijavljeno ukupno 119 559 kaznenih djela od čega je 2860 korupcijskih kaznenih djela protiv službene dužnosti (2,4%). Materijalna je šteta prouzročena svim prijavljenim kaznenim djelima 3.585.538.384,00 kuna, dok materijalna šteta nastala korupcijskim kaznenim djelima protiv službene dužnosti iznosi 1.252.763.231,00 kuna, što je 34,93% od ukupne štete. Tamna brojka korupcijskih kaznenih djela znatno je veća nego kod ostalih kaznenih djela, jer ovdje ni jednoj strani u koruptivnom savezu nije u interesu razotkrivanje s obzirom na to da su svi umiješani ostvarili određene interese i koristi. Korupcijska kaznena djela teško su dokaziva jer se čine bez svjedoka, a materijalni tragovi su rijetki. S druge strane, saznanjem za korupcijsko kazneno djelo u pravilu se otkrivaju i počinitelji. Organizacija i rad USKOK-a, kao posebnoga državnog odvjetništva za suzbijanje korupcije, pokazuju

⁵⁹⁹ Primjeri takvih kaznenih djela su kazneno djelo davanja mita iz čl. 294. KZ/11 i kazneno djelo davanja mita za trgovanje utjecajem iz čl. 296. KZ/11.

⁶⁰⁰ *Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela* (NN 151/03., 110/07., 45/11., 143/12.).

⁶⁰¹ *Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta* (NN 76/09., 116/10., 145/10., 57/11., 136/12., 148/13.).

⁶⁰² Kazneni zakon Republike Hrvatske (NN 125/11., 144/12.), dalje u tekstu KZ/11.

koliko je važno postojanje specijaliziranih tijela za otkrivanje i progon ovih kaznenih djela. Pozitivni pomaci postignuti su prije svega kroz zajednički rad s policijom, procjenom područja u kojima je korupcija posebno raširena i korištenjem posebnih izvidnih tehnika radi otkrivanja i dokazivanja ovih kaznenih djela (Strategija suzbijanja korupcije 2008.). USKOK usko surađuje s Policijskim nacionalnim uredom za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (PNUSKOK) koji provodi složenija kriminalistička istraživanja korupcije i organiziranog kriminaliteta. Imajući na umu teškoće u mjerenju i otkrivanju korupcije, pojavila se ideja o analizi policijskih rezultata ostvarenih kriminalističkim istraživanjima korupcijskih kaznenih djela. S obzirom na karakteristike počinitelja, koji daju posebnu težinu službeničkim kaznenim djelima, u analizu su uzeta korupcijska kaznena djela protiv službene dužnosti za razdoblje primjene noveliranoga Kaznenog zakona (KZ/11). Prikaz slijedi strukturu *posebno* dijela Kaznenog zakona, stoga je na početku raščlanjeno kazneno djelo zlouporabe položaja i ovlasti nakon čega se analiziraju kaznena djela protiv službene dužnosti koja čine korupciju u užem smislu. Analiza pojedinog kaznenog djela slijedi koncept *općeg* dijela Kaznenog zakona, pri čemu su sublimirana recentna stajališta vodećih autora iz stručne i znanstvene literature. O svakom kaznenom djelu su izložene njegove općenite karakteristike, raščlanjuje se način počinjenja, potreban stupanj krivnje, karakteristike počinitelja, da bi konačno, gdje je to potrebno, radi lakšeg praćenja pravnog kontinuiteta između pojedinih odredbi "starog"⁶⁰³ i "novog" kaznenog zakona, bile spomenute razlike u odnosu na odredbe koje su bile na snazi do stupanja na snagu KZ/11. Posebna pažnja dana je podacima za 2013. i 2014. godinu u kojima se primjenjivao aktualni KZ/11. Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj MUP-a, ažurno vodi pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada policije. Za potrebe ove analize korišteni su analitički podaci o prijavljenim kaznenim djelima objavljeni na informacijskom sustavu MUP-a.⁶⁰⁴ Kao *prijavljena* kaznena djela katalogizirana su sva kaznena djela koja su prijavljena policiji ili ih je policija otkrila vlastitom aktivnošću.

⁶⁰³ Kazneni zakon NN 110/97., 27/98., 50/00., 129/00., 51/01., 11/03., 190/03., 105/04., 84/05., 71/06., 110/07., 152/08., 57/11., dalje u tekstu KZ/97.

⁶⁰⁴ Podaci su dostupni u Službi za strateško planiranje, analitiku i razvoj MUP-a: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada, pohranjeni na informacijski sustav:\\storage-ukp\ukp-izvješća\statistickipregledi,izvjescia,rezultatirada\izvjescia_izvjestajne_analitike

Tablica 5: Frekvencija kaznenih djela koja se progone po službenoj dužnosti s prouzročenom materijalnom štetom

Kaznena djela koja se progone po službenoj dužnosti	godina			Materijalna šteta (kn)		
	2013.	2014.	ukupno	2013.	2014.	ukupno
ukupno KD	62708	56851	119559	2.061.426.445,00	1.524.111.939,00	3.585.538.384,00
korupcijska KD (glava 28 KZ/11)	1940	920	2860	941.965.674,00	310.797.557,00	1.252.763.231,00
udio korupcijskih KD	3,09%	1,62%	2,39%	45,67%	20,32%	34,93%

Izvor: Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj MUP-a: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada

2. ZLOUPORABA POLOŽAJA I OVLASTI

Zlouporeba položaja i ovlasti iz članka 291. KZ/11 temeljno je kazneno djelo protiv službene dužnosti, ali je supsidijarno u odnosu na ostala kaznena djela protiv službene dužnosti.⁶⁰⁵ Glavni objekt kaznenopravne zaštite kod kaznenog djela zlouporebe položaja i ovlasti je službena dužnost (obavljanje poslova usmjerenih na ostvarivanje prava, interesa i potreba građana te zaštita javnih, državnih i društvenih interesa), no daje se zaštita i imovini. To je pravo opće službeničko kazneno djelo gdje je svojstvo službene osobe konstitutivno obilježje bića kaznenog djela, a može biti počinjeno u obavljanju bilo koje službe. Službena ili odgovorna osoba mora prilikom vršenja službe, postupati protivno pravilima i interesima službe.⁶⁰⁶

Radnja kojom se ostvaruje obilježje kaznenog djela alternativno je određena, a može se sastojati od iskorištavanja svog položaja ili ovlasti, prekoračenja granica svoje ovlasti ili neobavljanja dužnosti (Pavišić i dr. 2007.). Kada službena osoba djeluje unutar granica službene ovlasti i poduzima radnju koja pripada u njenu službenu dužnost, pa time sebi ili drugoj pravnoj ili fizičkoj osobi pribavi imovinsku ili neimovinsku korist ili prouzroči kakvu štetu drugoj osobi, riječ je o iskorištavanju položaja ili ovlasti. Tipični primjer iskorištavanja položaja i ovlasti je postupanje počinitelja u suprotnosti s postojećim propisima, odlukama i nalogima viših nadležnih tijela ili kada počinitelj koristi diskrecijsko pravo i ovlasti koje kao službenik ima prilikom rješavanja nekog predmeta ili donošenja upravnog akta te između više mogućih rješenja ne prihvaća ono koje je u interesu službe nego odabire rješenje koje je u njegovom ili tuđem interesu. Službeni položaj je iskorišten kada službena osoba iskoristi ovlasti vezane uz svoj položaj kako bi ostvarila svoj ili tuđi interes, djelujući pritom protivno interesima službe. O iskorištavanju položaja i ovlasti se radi i kada počinitelj poduzima radnju koja nema svojstvo službene radnje, ali koristi službeni položaj ili ovlasti (Pavlović, 2013:748). Ako službena osoba poduzima službene radnje koje nisu obuhvaćene njenim službenim ovlastima tada prekoračuje granice ovlasti. Poduzete službene radnje same po sebi nisu protuzakonite

⁶⁰⁵ U sudskoj praksi Vrhovnog suda Republike Hrvatske nalazimo veći broj odluka u kojima je izričito navedeno da je kazneno djelo zlouporebe položaja i ovlasti zadržalo supsidijarno svojstvo prema općim načelima Kaznenog zakona (Svedrović, 2007:511).

⁶⁰⁶ Policijski službenik koji se je legitimirao policijskom iskaznicom i značkom kriminalističke policije s namjerom da obmane drugog djelatnika policije radi nesmetanog prelaska preko državne granice, sa svrhom ostvarivanja kriminalnog cilja za kojim je išao, nije zloupotrebio službeni položaj i ovlasti jer nije bio u službi niti je obavljao bilo kakvu zadaću vezanu za potrebe službe da bi se morao ponašati u skladu s pravilima i interesima službe. (VSRH, Ikž-392/02., 14. IV. 2005.)

ali su u nadležnosti neke druge službe ili osobe, pa time službena osoba prelazi granice svoje ovlasti i čini nešto što ne spada u njezinu ovlast (Pavišić i dr. 2007.). Neobavljanje dužnosti postoji kada službena osoba svjesno i voljno propušta učiniti što je dužna učiniti, a što pripada krugu njezine nadležnosti, odbija učiniti što je dužna učiniti, ne uređuje gdje bi trebala odmah postupati, odugovlači s poduzimanjem ili obavljanjem neke svoje službene obveze ili radnju poduzima tako da se ne može postići njezin cilj. Neobavljanje dužnosti može se ostvariti činjenjem, kada postoji formalno i materijalno propuštanje poduzimanja dužne radnje, ili nečinjenjem, kada postoji formalno poduzimanje dužne radnje, ali ne i njezino materijalno vršenje (Pavlović, 2013:748).

Kazneno djelo zlouporabe položaja i ovlasti je blanketno kazneno djelo jer zakonskim opisom nije detaljno određena radnja izvršenja kaznenog djela. U kojim slučajevima će službena ili odgovorna osoba iskoristiti svoj službeni položaj ili ovlasti, prekoračiti granicu svoje službene ovlasti ili propustiti obaviti dužnost označeno je u drugim propisima kojima su te ovlasti i dužnosti ustanovljene. Počiniteljeva namjera obuhvaća svijest o radnji i pribavljanju koristi ili prouzrokovanju štete koje će zbog tih radnji nastupiti. Imovinska je korist pribavljena u trenutku kada postoji mogućnost njenim raspolaganjem.⁶⁰⁷ Dovoljna je i neizravna namjera, kada počinitelj nije siguran postupa li u granicama svoje ovlasti, ali poduzme radnju i pod cijenu da prekorači svoju ovlast. Namjera je neizravna i kad je počinitelj svjestan da zbog njegovih propusta može doći do imovinske štete i na to pristaje. Ovo je *materijalno* kazneno djelo, dovršeno je nastupanjem posljedice, kada počinitelj pribavi korist ili je drugoj osobi prouzročena šteta. Ako nije nastupila posljedica u vidu pribavljanja koristi ili prouzrokovanja štete, djelo će ostati u pokušaju (Pavlović, 2013:749). Dok je u KZ/97 kazneno djelo zlouporabe položaja i ovlasti bilo dovršeno samom zlouporabom položaja ili ovlasti s ciljem odnosno namjerom da se sebi ili drugoj pravnoj ili fizičkoj osobi pribavi neimovinska korist ili da se drugome prouzroči kakva šteta, u KZ/11 kazneno djelo zlouporabe položaja i ovlasti je dovršeno tek u trenutku kada nastupe posljedice protupravne radnje (Konačni prijedlog KZ, 2011). Počinitelji kaznenog djela u pravilu su službene osobe, no mogu ga počinuti i odgovorne osobe. Riječ je o *delictum proprium* budući da je svojstvo službene ili odgovorne osobe posebno svojstvo počinitelja ovog kaznenog djela. Supočinitelji mogu također biti samo službene ili odgovorne osobe, dok poticatelji i pomagači mogu biti bilo koje osobe. Kvalificirani oblik kaznenog djela zlouporabe položaja i ovlasti postoji kada je kaznenim djelom pribavljena znatna imovinska korist ili je prouzročena znatna šteta.⁶⁰⁸ Moguć je stjecaj kaznenog djela zlouporabe položaja i ovlasti s kaznenim djelima krivotvorenja službene isprave iz članka 279., primanja mita iz članka 293. i trgovanja utjecajem iz članka 295. KZ (Pavlović, 2013:749) te kaznenim djelom ugrožavanja okoliša otpadom iz članka 196. stavka 2. KZ (Turković i dr. 2013:269). Kazneno djelo zlouporabe položaja i ovlasti se u policijskoj praksi pojavljuje češće od svih ostalih korupcijskih kaznenih djela zajedno.

⁶⁰⁷ Imovinska korist je u skladu s čl. 87. st. 22. KZ/11 definirana kao "neposredna imovinska korist od kaznenog djela koja se sastoji od svakog uvećanja ili sprečavanja umanjenja imovine do kojeg je došlo počinjenjem kaznenog djela, imovina u koju je promijenjena ili pretvorena neposredna imovinska korist od kaznenog djela kao i svaka druga korist koja je dobivena od neposredne imovinske koristi od kaznenog djela ili imovine u koju je promijenjena ili pretvorena neposredna imovinska korist od kaznenog djela bez obzira nalazi li se na području Republike Hrvatske ili izvan njega."

⁶⁰⁸ Prema pravnom shvaćanju Vrhovnog suda Republike Hrvatske broj Su-IV k-4/2012-57., zakonsko obilježje *znatne imovinske koristi* odnosno *znatne štete* postoji kada vrijednost imovinske koristi odnosno štete prelazi 60.000,00 kuna.

Tablica 6: KD zlouporabe položaja i ovlasti u odnosu na ukupan broj korupcijskih KD protiv službene dužnosti

KAZNENO DJELO	2013.	2014.	UKUPNO
Zlouporaba položaja i ovlasti (čl. 291.)	890	758	1648
<i>st. 1.</i>	667	570	1237
<i>st. 2.</i>	223	188	411
korupcijska KD (Glava 28 KZ/11)	1942	927	2869

Izvor: Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj MUP-a: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada

Od ukupno prijavljenih 2869 korupcijskih KD protiv službene dužnosti, oko 57%, odnosno 1648 je kaznenih djela zlouporabe položaja i ovlasti. U počinjenih 411 kaznenih djela (oko 25%) pribavljena je znatna imovinska korist ili je prouzročena znatna šteta. Kaznenim djelima zlouporabe položaja i ovlasti u tom razdoblju nastala je materijalna šteta u iznosu od 1.214.669.173,00 kune, što čini oko 97% materijalne štete nastale korupcijskim KD.

Tablica 7: Materijalna šteta prouzročena KD zlouporabe položaja i ovlasti u odnosu na štetu prouzročenu korupcijskim KD

KAZNENO DJELO	2013.	2014.	UKUPNO
Zlouporaba položaja i ovlasti (čl. 291.)	939.414.135,00	275.255.038,00	1.214.669.173,00
<i>st. 1.</i>	642.316.527,00	177.267.730,00	819.584.257,00
<i>st. 2.</i>	297.097.608,00	97.987.308,00	395.084.916,00
korupcijska KD (Glava 28 KZ/11)	941.965.674,00	310.797.557,00	1.252.763.231,00

Izvor: Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj MUP-a: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada

Od ukupno 894 prijavljene osobe za korupcijska kaznena djela protiv službene dužnosti, oko 56%, odnosno 497 osoba je prijavljeno za kazneno djelo zlouporabe položaja i ovlasti. Od 497 prijavljenih, 13 su bile pravne osobe (3%), od 484 fizičke osobe, 370 počinitelja su bili muškarci (76%), a 114 počinitelja (24%) bile su žene.

3. NEZAKONITO POGODOVANJE

Kazneno djelo nezakonitog pogodovanja iz članka 292. KZ/11 pravo je službeničko kazneno djelo kod kojeg je svojstvo službene ili odgovorne osobe konstitutivno obilježje bića kaznenog djela (*delictum proprium*), a može biti počinjeno samo u obavljanju poslova javne nabave. Kako zakonskim opisom

radnja počinjenja nije detaljno određena, riječ je o blanketnom kaznenom djelu.⁶⁰⁹ Radnja počinjenja određena je alternativno, može se izvršiti pogodovanjem jednom od gospodarskih subjekata prilagođavanjem uvjeta javne nabave ili sklapanjem ugovora s ponuditeljem čija je ponuda u suprotnosti s uvjetima iz dokumentacije za nadmetanje. Nezakonito pogodovanje iskorištavanjem položaja ili ovlasti čini se zlouporabom položaja ili ovlasti pogodovanjem u davanju, preuzimanju ili ugovaranju poslova za svoju djelatnost ili djelatnost osoba s kojima je interesno povezana. Inkriminiran je *sukob interesa*. Službena ili odgovorna osoba djeluje u sklopu službenog položaja ili ovlasti s namjerom da pomogne, dade prednost pred drugima, privilegira u davanju, preuzimanju ili ugovaranju poslova za svoju djelatnost ili djelatnost osoba s kojima je interesno povezana.⁶¹⁰ Stavak 1. jest kazneno djelo apstraktnog ugrožavanja kojim se fragmentarno kriminalizira kršenje dijela postupka javne nabave (Pavlović, 2013:752).

Kazneno djelo nezakonitog pogodovanja može se počinuti samo s izravnom namjerom, budući da se za počinjenje kaznenog djela traži sporazum službene ili odgovorne osobe i gospodarskog subjekta. Za razliku od kaznenog djela zlouporabe položaja i ovlasti koje je *materijalno* kazneno djelo, kazneno djelo nezakonitog pogodovanja je *formalno* kazneno djelo. U slučaju nezakonitog pogodovanja kažnjava se radnja, djelo je dovršeno u trenutku sporazuma službene ili odgovorne osobe i gospodarskog subjekta odnosno u trenutku iskorištavanja položaja ili ovlasti pogodovanjem u davanju, preuzimanju ili ugovaranju poslova za svoju djelatnost ili djelatnost osoba s kojima je interesno povezana. Počinitelji i supočinitelji mogu biti samo službene ili odgovorne osobe, ali poticatelji i pomagači mogu biti bilo koje osobe. U drugom stavku svojstvo službene ili odgovorne osobe je u suženom obliku u odnosu na zlouporabu položaja i ovlasti budući da obuhvaćaju samo slučajeve pogodovanja navedene u zakonskom opisu kaznenog djela odnosno slučajeve pogodovanja u davanju, preuzimanju ili ugovaranju poslova za svoju djelatnost ili djelatnost osobe s kojom je interesno povezana. (Pavlović, 2013:753). Odgovornom osobom se smatra odgovorna osoba u tijelima državne vlasti i jedinicama lokalne samouprave i uprave, tijelima koja obavljaju javne ovlasti te službena ili odgovorna osoba u pravnim osobama koje su u vlasništvu ili pretežitom vlasništvu Republike Hrvatske ili jedinica lokalne samouprave i uprave (Konačni prijedlog KZ, 2011). Objekt zaštite kaznenog djela nezakonitog pogodovanja je službena dužnost, njime se štiti zakonito i pravilno odvijanje službe, posebice u tijelima državne vlasti i jedinicama lokalne samouprave i uprave, tijelima koja obavljaju javne ovlasti te pravnim osobama koje su u vlasništvu ili pretežitom vlasništvu Republike Hrvatske ili jedinica lokalne samouprave i uprave te u bilo kojoj djelatnosti u kojoj se pojavljuju službene ili odgovorne osobe kojima su dane javne ovlasti (Pavlović, 2013:753). Od ukupno prijavljenih 2869 korupcijskih KD protiv službene dužnosti, bilo je 16 kaznenih djela nezakonitog pogodovanja.

⁶⁰⁹ Zakon o javnoj nabavi (NN 90/11., 83/13., 143/13., 13/14.) u čl. 3. st. 1. propisuje da su prilikom provođenja postupaka iz Zakona o javnoj nabavi naručitelji obvezni poštovati načelo slobode kretanja robe, načelo slobode poslovnog nastana i načelo slobode pružanja usluga te načela koja iz toga proizlaze, kao što su načelo tržišnog natjecanja, načelo jednakog tretmana, načelo zabrane diskriminacije, načelo uzajamnog priznavanja, načelo razmjernosti i načelo transparentnosti u odnosu na sve gospodarske subjekte.

⁶¹⁰ Prema čl. 4. st. 2. i 5. Zakona o sprječavanju sukoba interesa (NN 26/11., 12/12., 124/12., 48/13.) "interesno povezanim osobama se smatraju bračni ili izvanbračni drug, srodnici po krvi u uspravnoj lozi, braća, sestre, posvojitelj, posvojenik i ostale osobe koje se prema drugim osnovama i okolnostima opravdano mogu smatrati interesno povezanim osobama."

Tablica 8: KD nezakonitog pogodovanja u odnosu na ukupan broj korupcijskih KD protiv službene dužnosti

KAZNENO DJELO	2013.	2014.	UKUPNO
Nezakonito pogodovanje (čl. 292.)	10	6	16
<i>st. 1.</i>	3	1	4
<i>st. 2.</i>	7	5	12
korupcijska KD (Glava 28 KZ/11)	1942	927	2 869

Izvor: Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj MUP-a: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada

Od ukupno 894 prijavljene osobe za korupcijska kaznena djela protiv službene dužnosti, 8 ih je prijavljeno za kazneno djelo nezakonitog pogodovanja. Kaznenim djelima nezakonitog pogodovanja nastala je materijalna šteta u iznosu od 37.445.703,00 kune što čini oko 4% materijalne štete nastale korupcijskim kaznenim djelima.

Tablica 9: Materijalna šteta prouzročena KD nezakonitoga pogodovanja u odnosu na štetu prouzročenu korupcijskim KD

KAZNENO DJELO	2013.	2014.	UKUPNO
Nezakonito pogodovanje (čl. 292.)	2.143.428,00	35.304.375,00	37.447.803,00
<i>st. 1.</i>	1.103.994,00	0,00	1.103.994,00
<i>st. 2.</i>	1.039.434,00	35.304.375,00	36.343.809,00
korupcijska KD (Glava 28 KZ/11)	941.965.674,00	310.797.557,00	1.252.763.231,00

Izvor: Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj MUP-a: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada

4. PRIMANJE MITA

Primanje mita iz članka 293. KZ/11 je korupcijsko kazneno djelo u užem smislu koje može biti počinjeno u obavljanju bilo koje službe. Objekt radnje ovog kaznenog djela je mito.⁶¹¹ Mito se najčešće isplaćuje u novcu, no to može biti i neka druga korist koja nema strogo imovinski karakter, kao što je napredovanje u službi, dobivanje kredita pod povoljnim uvjetima, plaćanje putovanja, pogodovanje pri kupnji automobila, ljetovanje u vikendici i slično (Garačić, 2013:579). Dužnosnik ne smije primiti niti vrijednosnicu i dragocjenu kovinu. Nije mito davanje i primanje *uobičajenih znakova pažnje* koji slijede nakon obavljene službene ili druge radnje, a koji nisu unaprijed zahtijevani,

⁶¹¹ Mito je u skladu s čl. 87. st. 23. KZ/11 definirano kao "svaka neprikladna nagrada, dar ili druga imovinska korist bez obzira na vrijednost."

primljeni, dogovoreni ili obećani te ako se ne radi o naknadnom pasivnom podmićivanju.⁶¹² Neće biti mita ni u slučajevima nenovčanih darova simbolične vrijednosti do najviše 500,00 kuna od istog darovatelja koji su poklonjeni dužnosniku u skladu sa Zakonom o sprječavanju sukoba interesa.⁶¹³ Državnom službeniku nije zabranjeno primanje dara male vrijednosti nakon obavljene službene radnje ako dar nije prethodno dogovoren, obećan ili naknadno zahtijevan (Cvitanović i dr., 2013:237). Objekt zaštite je službena dužnost, štiti se učinkovito, zakonito i savjesno obavljanje službene dužnosti te suzbija korupcija. Primanje i davanje mita podrazumijeva sklapanje izričitog ili prešutnog sporazuma (korupcijski savez) o nedopuštenoj razmjeni između davatelja i primatelja mita. Kazneno djelo će postojati bez obzira zahtijeva li se ili prima mito za sebe ili za neku drugu osobu.

Kazneno djelo primanja mita ima tri oblika: pravo pasivno podmićivanje, nepravo pasivno podmićivanje i naknadno pasivno podmićivanje (Cvitanović i dr., 2013:234). Prvi stavak članak 293. propisuje temeljni oblik kaznenog djela primanja mita, pravo pasivno podmićivanje. Radnja se sastoji u zahtijevanju ili primanju mita ili prihvatu ponude ili obećanja mita od strane službene ili odgovorne osobe za sebe ili drugoga, kako bi unutar ili izvan granica svoje ovlasti obavila službenu ili drugu radnju koju ne bi smjela obaviti (komisivno), odnosno kako ne bi obavila službenu ili drugu radnju koju bi morala obaviti (omisivno). Službena ili odgovorna osoba zloupotrebljava povjerenje koje joj je dano u obavljanju službene ili druge radnje i postupa suprotno interesima javne ili druge službe te poduzima neku nezakonitu radnju (Pavlović, 2013:758). Drugi stavak propisuje nepravo pasivno podmićivanje u kojem se zahtijevanje ili primanje mita ili prihvata ponude ili obećanja mita od strane službene ili odgovorne osobe za sebe ili drugoga odnosi na obavljanje (komisivno) službene ili druge radnje unutar ili izvan njihove ovlasti koja bi se morala obaviti ili na neobavljanje (omisivno) službene ili druge radnje unutar ili izvan njihove ovlasti koja se ne bi smjela obaviti. Službena ili druga radnja je dopuštena i zakonita i morala bi se obaviti ili propustiti i bez podmićivanja. Najčešće službene ili odgovorne osobe zahtijevaju ili primaju mito da bi brže postupali u ostvarenju nekog prava ili interesa stranke. Počinjenje kaznenog djela nepravog pasivnog podmićivanja ne pretpostavlja neki sporazum između davatelja i primatelja mita, dovoljno je da službena ili odgovorna osoba pokaže da mito smatra činidbom i protučinidbom za službenu radnju, odnosno da uviđa kako i druga strana to tako shvaća (Pavlović, 2013:758). Treći stavak propisuje naknadno pasivno podmićivanje, službena ili odgovorna osoba nakon obavljanja odnosno neobavljanja službene ili druge radnje, zahtijeva ili primi mito.

Za primanje mita traži se izravna namjera. Svijest o vezi između mita i tražene radnje mora postojati na obje strane, na strani davatelja mita i na strani primatelja mita. Izuzetno, oblik krivnje može biti i neizravna namjera, primjerice kada davatelj mita ponudi mito, a službena ili odgovorna osoba najprije odbija ponudu, no nakon razmišljanja, svjesna da uzimanjem mita čini zabranjeno djelo, ipak uzima mito. Kod radnje zahtijevanja mita oblik krivnje može biti samo izravna namjera (Pavlović, 2013:757). Kazneno djelo primanja mita je *formalno* kazneno djelo. Inkrimirano je zahtijevanje ili primanje mita ili prihvata ponude ili obećanja mita, a dovršeno je u trenutku izražavanja spremnosti za počinjenje povrede službene dužnosti, ako je riječ o zahtjevu za mito ili u trenutku sklapanja korupcijskog saveza. Stoga nije moguć pokušaj primanja mita. Djelo je dovršeno bez obzira je li službena ili odgovorna osoba poduzela službenu ili drugu radnju zbog koje je podmićena, sama spremnost na potkupljivost i podmitljivost je dovoljno društveno opasna. Primanje mita je kazneno djelo nužnog sudionitva u kojem se pretpostavlja sudjelovanje više osoba. To je delikt susretanja gdje sudionici imaju različite uloge, ali im se interesi susreću. Službena ili odgovorna osoba je počinitelj

⁶¹² Čl. 17. Zakona o državnim službenicima (NN 92/05., 142/06., 77/07., 107/07., 27/08., 34/11., 49/11., 150/11., 34/12., 49/12., 37/13., 38/13.) brani državnom službeniku zahtijevanje ili primanje darova za osobnu korist, korist obitelji ili organizacije radi povoljnog rješenja predmeta upravnog ili drugog postupka.

⁶¹³ Čl. 11. st. 3. i 4. Zakona o sprječavanju sukoba interesa (NN 26/11., 12/12., 124/12., 48/13.).

kaznenog djela primanja mita iz članka 293., a druga osoba je počinitelj kaznenog djela davanja mita iz članka 294. Ako službena ili odgovorna osoba ne prihvati ponuđeno ili obećano mito, osoba koja je to mito nudila ili obećala će odgovarati za kazneno djelo davanja mita. U situaciji kada osoba ne pristane na zahtjev službene ili odgovorne osobe koja traži mito, radit će se samo o kaznenom djelu primanja mita za koje će odgovarati službena ili odgovorna osoba koja je to mito zahtijevala (Pavlović, 2013:765). Davatelj mita ulazi u kažnjivu zonu kada ozbiljno prihvati traženje mita jer bez tog prihvaćanja nema korupcijskog saveza kao pretpostavke za istodobno postojanje oba kaznena djela. Počinitelj kaznenog djela primanja mita je službena osoba ili odgovorna osoba, to je *delictum proprium* u kojem je svojstvo službene ili odgovorne osobe posebno svojstvo počinitelja. Za kazneno djelo primanja mita neće odgovarati odgovorne osobe na koje se odnose odredbe kaznenog djela primanja mita u gospodarskom poslovanju iz članka 252. KZ, te odredbe kaznenog djela primanja i davanja mita u postupku stečaja iz članka 251. KZ (Cvitanović i dr., 2013:236). U većini slučajeva se radi o pojedinačnom počinitelju, no moguće je supočiniteljstvo i supočinitelji mogu biti samo službene ili odgovorne osobe.⁶¹⁴ Poticatelj može biti bilo koja osoba koja nagovori službenu osobu da uzme mito, a sama joj ne daje mito, niti joj ga obećava. Pomagač u kaznenom djelu primanja mita je posrednik između davatelja i primatelja mita. Kada posrednik postupa s namjerom da pomogne primatelju mita onda je riječ o pomaganju u počinjenju kaznenog djela primanja mita, a ako posrednik postupa s namjerom da pomogne davatelju mita onda se radi o počinjenju kaznenog djela davanja mita posredovanjem.⁶¹⁵ Pomagač može biti bilo koja osoba, no ako se u ulozi posrednika pojavljuje službena ili odgovorna osoba treba diferencirati njezinu odgovornost za pomaganje u počinjenju kaznenog djela primanja mita i počinjenja kaznenog djela trgovanja utjecajem iz članka 295. Kod kaznenog djela trgovanja utjecajem, na odluku službene ili odgovorne osobe da povrijedi službenu dužnost utječe službeni ili društveni položaj ili utjecaj posrednika, a kod pomaganja u kaznenom djelu primanja mita na njenu odluku da povrijedi službenu dužnost utječe mito, a službena osoba koja posreduje je samo u funkciji uručjenja mita primatelju mita (Derenčinović, 2001:260). Kada službena ili odgovorna osoba nezakonito postupa u svezi s primanjem mita te ostvari i zakonski opis nekog drugog kaznenog djela, postojat će stjecaj između kaznenog djela primanja mita i drugog kaznenog djela. Moguć je stjecaj kaznenog djela primanja mita s kaznenim djelima krivotvorenja službene isprave iz članka 279., zlouporabe položaja i ovlasti iz članka 291. i trgovanja utjecajem iz članka 295. KZ (Pavlović, 2013:757). Od ukupno prijavljenih 2869 korupcijskih KD protiv službene dužnosti, oko 18%, odnosno 516 bila su kaznena djela primanja mita.

⁶¹⁴ Da bi se radilo o supočiniteljstvu potrebno je da svaki od počinitelja ili sudjeluje u počinjenju radnje ili da na drugi način bitno pridonese počinjenju kaznenog djela. Primjer takvog supočiniteljstva je situacija kada policijski službenik primi mito koje poslije dijeli s vođom ophodnje, a koji se u trenutku počinjenja kaznenog djela nalazio u blizini i koji je imao vlast nad djelom budući da je imao ovlast spriječiti predaju novca od strane davatelja mita (Cvitanović i dr., 2013:236).

⁶¹⁵ Pomagač u počinjenju kaznenog djela primanja mita u skladu s čl. 38. KZ/11 kaznit će se kao da ga je sam počinio a može se i blaže kazniti.

Tablica 10: Prijavljena KD primanja mita u odnosu na ukupan broj korupcijskih KD protiv službene dužnosti

KAZNENO DJELO	2013.	2014.	UKUPNO
Primanje mita (čl. 293.)	455	61	516
<i>st. 1.</i>	159	43	202
<i>st. 2.</i>	293	18	311
<i>st. 3.</i>	3	0	3
korupcijska KD (Glava 28 KZ/11)	1942	927	2 869

Izvor: Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj MUP-a: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada

Od 516 prijavljenih kaznenih djela primanja mita 202 (39%) bila su pravo pasivno podmićivanje iz članka 293. stavka 1., 311 (60%) nepravo pasivno podmićivanje iz članka 293. stavka 2., a 3 (1%) naknadno pasivno podmićivanje iz članka 293. stavka 3. Kaznenim djelima primanja mita u nastala je materijalna šteta u iznosu od 575.855,00 kuna.

Tablica 11: Materijalna šteta prouzročena KD primanja mita u odnosu na štetu prouzročenu korupcijskim KD

KAZNENO DJELO	2013.	2014.	UKUPNO
Primanje mita (čl. 293.)	404.361,00	171.494,00	575.855,00
<i>st. 1.</i>	62.521,00	88.850,00	151.371,00
<i>st. 2.</i>	341.840,00	82.644,00	424.484,00
<i>st. 3.</i>	0,00	0,00	0,00
korupcijska KD (Glava 28 KZ/11)	941.965.674,00	310.797.557,00	1.252.763.231,00

Izvor: Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj MUP-a: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada

Od ukupno 894 prijavljene osobe za korupcijska kaznena djela protiv službene dužnosti, za kazneno djelo primanja mita prijavljeno je 269 osoba (30%). Od 269 prijavljenih osoba jedna je bila pravna osoba, 85 počinitelja su bili muškarci (32%), a 183 počinitelja (68%) bile su žene.

5. DAVANJE MITA

Smještanjem kaznenog djela davanja mita iz članka 294. KZ/11 među kaznena djela protiv službene dužnosti, iako nije službeničko kazneno djelo, jasno je istaknuta službena dužnost kao zaštitni objekt ovog kaznenog djela. Službena dužnost se štiti od svih povreda bez obzira dolaze li te povrede od službene/odgovorne ili neke druge osobe. Davanje mita je kazneno djelo protiv službene dužnosti, ali

nije službeničko kazneno djelo jer ga kao *delictum communium* može počiniti bilo koja osoba koja službenu ili odgovornu osobu podmiti da povrijedi službenu dužnost. Davanje mita je korupcijsko kazneno djelo u užem smislu, naziva se još i aktivnim podmićivanjem u javnom sektoru. (Kralj i dr. 2010.) Kazneno djelo davanja mita je suprotnost kaznenom djelu primanja mita, ali je s njime blisko povezano. Objekt radnje ovog kaznenog djela je mito, a radnja počinjenja obuhvaća nuđenje, davanje ili obećanje mita te posredovanje pri podmićivanju službene ili odgovorne osobe. Za postojanje aktivnog podmićivanja nije bitno je li službena ili odgovorna osoba obavila (ili propustila) službenu ili drugu radnju za koju joj je mito ponuđeno, dano ili obećano. Prilikom nuđenja i obećanja mita riječ je o jednostranoj izjavi volje davatelja mita koja mora doći do primatelja mita. Službena ili odgovorna osoba mora saznati za ponudu odnosno obećanje, ali ponudu ili obećanje ne mora prihvatiti. Ako službena ili odgovorna osoba ne prihvati mito, osoba koja je to mito nudila ili obećala odgovarat će za kazneno djelo davanja mita. Nije nužno da davatelj mita poimence zna službenu ili odgovornu osobu kojoj se mito nudi, daje ili obećava. Dovoljno je da je službena ili odgovorna osoba iz određenog kruga službenih ili odgovornih osoba kojima se mito treba dati i da je davatelj mita odredio službenu ili drugu radnju koju primatelj mita treba zauzvrat obaviti odnosno ne obaviti (Pavlović, 2013:763). Mito može biti namijenjeno i trećoj osobi. Kazneno djelo davanja mita zajedno s kaznenim djelom primanja mita ulazi u delikte susretanja kod kojeg sudionici imaju različite uloge, ali se njihovi interesi susreću, potrebno je sudjelovanje više osoba od kojih je svaka počinitelj kaznenog djela i svaka samostalno odgovora za počinjeno kazneno djelo. Službena ili odgovorna osoba je počinitelj kaznenog djela primanja mita iz članka 293., a druga osoba je počinitelj kaznenog djela davanja mita iz članka 294. Kada je radnja počinjenja ovog kaznenog djela davanje mita, riječ je o nužnom sudioništvu jer davanje mita implicira i primanje mita na drugoj strani. Kod radnje počinjenja kaznenog djela davanja mita nuđenjem ili obećanjem ne mora se raditi o nužnom sudioništvu, jer službena ili odgovorna osoba kojoj se mito nudi ili obećava ne mora to mito i prihvatiti, dakle ne radi se o deliktu susretanja u situaciji ako službena ili odgovorna osoba odbije primiti mito (Dragičević Prtenjača, 2009:246). Za razliku od kaznenog djela primanja mita, kod davanja mita nije inkriminirano naknadno podmićivanje.

Kazneno djelo davanja mita ima dva oblika: pravo aktivno podmićivanje i posredovanje pri pravom aktivnom podmićivanju, te nepravo aktivno podmićivanje i posredovanje pri nepravom aktivnom podmićivanju (Pavišić i dr. 2007.). Temeljni oblik kaznenog djela davanja mita, pravo aktivno podmićivanje, propisan je u prvom stavku članka 294. KZ/11. Radnja pravog aktivnog podmićivanja se sastoji u nuđenju, davanju ili obećanju mita službenoj ili odgovornoj osobi da unutar ili izvan granica svoje ovlasti obavi službenu ili drugu radnju koju ne bi smjela obaviti (komisivno), odnosno da ne obavi (omisivno) službenu ili drugu radnju koju bi morala obaviti. Inkriminirano je i posredovanje pri pravom aktivnom podmićivanju. Drugi stavak propisuje nepravo aktivno podmićivanje u kojem se nudi, daje ili obećava mito za obavljanje (komisivno), odnosno neobavljanje (omisivno) službene ili druge radnje unutar ili izvan granica ovlasti koja bi se ionako morala odnosno ne bi smjela obaviti. Neskrivljeno davanje mita opisano je u trećem stavku ovog članka, ali ovdje pojam neskrivljenog treba uzeti samo uvjetno budući da nije isključena krivnja kao jedan od elemenata kaznenog djela, nego je pod određenim uvjetima isključeno kažnjavanje. Zbog teškoća u otkrivanju korupcijskih kaznenih djela, zakonodavac je propisao fakultativno oslobođenje od kazne počinitelja koji je mito dao na zahtjev službene ili odgovorne osobe i to prijavio prije otkrivanja ili prije saznanja da je kazneno djelo otkriveno. O oslobođenju počinitelja koji je dao mito odlučuje sud kada su kumulativno ostvarene sve zakonske pretpostavke, dakle počinitelj je dao mito na zahtjev službene ili odgovorne osobe i to je prijavio prije nego je podmićivanje otkriveno ili prije saznanja da je otkriveno. Zakonodavac je tom odredbom namjeravao potaknuti prijavljivanje kaznenog djela od strane počinitelja koji su bile žrtve kriminalne situacije (Cvitanović i dr. 2013:242). Bit ove odredbe je

pogodba s davateljem mita kojem se obećava oslobođenje od kazne u zamjenu za njegovo svjedočenje protiv primatelja mita (Derenčinović, 2001:269).

Kazneno djelo davanja mita je *formalno* kazneno djelo, kažnjava se radnja usmjerena na nuđenje, davanje, obećanje mita ili na posredovanje u tim radnjama, a dovršeno je kada počinitelj poduzme bilo koju od navedenih radnji, pa nije moguć pokušaj kaznenog djela davanja mita. Djelo je dovršeno bez obzira je li službena ili odgovorna osoba poduzela službenu ili drugu radnju zbog koje je nuđeno, dano ili obećano mito. Potreban oblik krivnje kod svih oblika kaznenog djela davanja mita je izravna namjera. Kod počinitelja mora postojati svijest o vezi između mita i tražene radnje, svijest o činjenici da se mito nudi, daje ili obećava službenoj ili odgovornoj osobi. Izuzetno, oblik krivnje može biti i neizravna namjera (Pavlović, 2013:764). Korupcijsku razmjenu može inicirati i službena ili odgovorna osoba. Počinitelj mora biti svjestan da nudi, daje ili obećava mito službenoj ili odgovornoj osobi. U većini slučajeva riječ je o pojedinačnom počinitelju, no moguće je i supočiniteljstvo. Kazneno djelo davanja mita se može počinuti i putem druge osobe, posrednika. Djelo posredovanja u davanju mita je pomaganje počinitelju kaznenog djela aktivnog podmićivanja i ne tretira se kao sudioništvo nego kao samostalno kazneno djelo. Pomagač (posrednik) može biti bilo koja osoba, no ako je posrednik službena ili odgovorna osoba, diferenciranje njezine odgovornosti za počinjenje kaznenog djela davanja mita posredovanjem i kaznenog djela trgovanja utjecajem iz članka 295. jednako je kao i kod primanja mita (v. supra 4). U slučaju kada službena ili odgovorna osoba obavi zahtijevanu službenu ili drugu radnju kojom su ostvarena sva bitna obilježja nekog drugog kaznenog djela, primjerice krivotvorenja službene isprave iz članka 279. KZ, davatelj mita ili posrednik pri podmićivanju kazneno će odgovarati za kazneno djelo davanja mita, ali i za poticanje na kazneno djelo čija bitna obilježja su ostvarena (Pavlović, 2013:763). Od ukupno prijavljenih 2869 korupcijskih KD protiv službene dužnosti, 577 bila su kaznena djela davanja mita (oko 20%).

Tablica 12: KD davanja mita u odnosu na ukupan broj korupcijskih KD protiv službene dužnosti

KAZNENO DJELO	2013.	2014.	UKUPNO
Davanje mita (čl. 294.)	522	55	577
<i>st. 1.</i>	<i>199</i>	<i>40</i>	<i>239</i>
<i>st. 2.</i>	<i>322</i>	<i>15</i>	<i>337</i>
<i>st. 3.</i>	<i>1</i>	<i>0</i>	<i>1</i>
korupcijska KD (Glava 28 KZ/11)	1942	927	2 869

Izvor: Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj MUP-a: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada

Od 577 prijavljenih kaznenih djela davanja mita, 239 (42%) bila su pravo aktivno podmićivanje iz članka 294. stavka 1., 337 (58%) nepravo aktivno podmićivanje iz članka 294. stavka 2., te jedno neskrivljeno podmićivanje iz članka 294. stavka 3. Kaznenim djelima davanja mita u tom razdoblju nastala je materijalna šteta u iznosu od 70.400,00 kuna.

Tablica 13: Materijalna šteta prouzročena KD davanja mita u odnosu na štetu prouzročenu korupcijskim KD

KAZNENO DJELO	2013.	2014.	UKUPNO
Davanje mita (čl. 294.)	3.750,00	66.650,00	70.400,00
<i>st. 1.</i>	3.750,00	66.650,00	70.400,00
<i>st. 2.</i>	0,00	0,00	0,00
<i>st. 3.</i>	0,00	0,00	0,00
korupcijska KD (Glava 28 KZ/11)	941.965.674,00	310.797.557,00	1.252.763.231,00

Izvor: Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj MUP-a: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada

Od ukupno 894 prijavljene osobe za korupcijska kaznena djela protiv službene dužnosti, za kazneno djelo davanja mita prijavljene su 83 osobe (9%). Jedna prijavljena je bila pravna osoba, a od 82 fizičke osobe, 67 počinitelja su bili muškarci (82%), a 15 počinitelja su bile žene (18%).

6. TRGOVANJE UTJECAJEM

Kazneno djelo trgovanja utjecajem iz članka 295. KZ/11 korupcijsko je kazneno djelo kojim se inkriminira intervencija kod nadležne službene ili odgovorne osobe u interesu neke treće osobe. Objekt zaštite je službena dužnost, a radnja počinjenja nezakonito posredovanje svojim službenim ili društvenim položajem ili utjecajem. Počinitelj zahtijeva, prima, ili prihvaća ponudu ili obećanje mita za sebe ili drugu osobu kako bi nezakonito posredovao svojim službenim ili društvenim položajem ili utjecajem. Sklapa se izričiti ili prešutni korupcijski savez o nedopuštenoj razmjeni između davatelja i primatelja mita. Nema razlike zahtijeva li se ili primi mito za sebe ili neku drugu osobu. Posredovanje znači da posrednik utječe na službenu ili odgovornu osobu kako bi obavila (ili ne bi obavila), službenu ili drugu radnju u korist trećeg. Utjecaj na službenu ili odgovornu osobu se sastoji od korištenja počiniteljevog službenog ili društvenog položaja ili utjecaja, odnosno njegovog autoriteta utemeljenog na njegovom položaju u službi ili društvu, u političkim strankama, kulturnim i sportskim društvima i slično. Mnogo osoba iz državnih i drugih struktura spremno je izaći ususret takvim osobama, bilo zbog njihovog službenog ili društvenog položaja ili utjecaja, ili zbog toga što i sami računaju da bi im te osobe mogle biti od koristi u nekoj prilici (Pavlović, 2013:767).

Kazneno djelo trgovanja utjecajem ima tri oblika: pravo aktivno protuzakonito posredovanje, pravo pasivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju i nepravo pasivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju. (Pavišić i dr. 2007.) Prvi stavak ovog članka propisuje temeljni oblik kaznenog djela trgovanja utjecajem, pravo aktivno protuzakonito posredovanje. Kazneno djelo je dovršeno poduzimanjem radnje posredovanja, neovisno o tome je li očekivani utjecaj obavljen, pa nije moguć pokušaj kaznenog djela pravoga aktivnog protuzakonitog posredovanja. Potreban oblik krivnje je namjera, počinitelj mora biti svjestan da se posredovanje vrši korištenjem službenog ili društvenog položaja ili utjecaja i da je cilj posredovanja da službena ili odgovorna osoba obavi službenu ili drugu radnju koju ne bi smjela obaviti ili da ne obavi službenu ili drugu radnju koju bi trebala obaviti (Pavlović, 2013:768). Većinu kaznenih djela pravog aktivnog protuzakonitog posredovanja čini pojedinačni počinitelj, no moguće je i supočiniteljstvo jednako kao i poticanje i pomaganje. Poticatelj

je osoba koja nagovori osobu da nezakonito posreduje. Kaznenim djelom trgovanja utjecajem inkriminira se samo aktivno, ali ne i pasivno protuzakonito posredovanje odnosno kažnjava se samo osoba koja posreduje, a ne i ona osoba za korist koje se posreduje. Ta osoba će eventualno odgovarati kao poticatelj iz članka 37. KZ (Garačić, 2009:798). Kaznenim djelom trgovanja utjecajem nije inkriminirano nepravno aktivno protuzakonito posredovanje, odnosno lobiranje tako da se utječe na to da službena ili odgovorna osoba učini službenu ili drugu radnju koju bi morala obaviti ili da ne obavi službenu ili drugu radnju koju ne bi smjela obaviti, odnosno da obavi ono što je u njenoj ovlasti bez ikakvog primanja mita. U tom slučaju osoba iskorištava svoj službeni ili društveni položaj ili utjecaj kako bi intervenirala na službenu ili odgovornu osobu da požuri u obavljanju svoga postupanja (Kralj i dr. 2010:744). Drugi stavak propisuje pravo pasivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju. Počinitelj zahtijeva ili prima mito odnosno prihvaća ponudu ili obećanje mita za sebe ili drugoga kako bi iskorištavanjem svoga službenog ili društvenog položaja ili utjecaja posredovao da službena ili odgovorna osoba obavi službenu ili drugu radnju koja se ne bi smjela obaviti, ili da ne obavi službenu ili drugu radnju koja bi se morala obaviti. Djelo se čini s namjerom, počinitelj mora biti svjestan da se posredovanje vrši korištenjem službenog ili društvenog položaja ili utjecaja i da je cilj posredovanja da službena ili odgovorna osoba obavi službenu ili drugu radnju koju ne bi smjela obaviti ili da ne obavi službenu ili drugu radnju koju bi morala obaviti. Isto tako počinitelj mora biti svjestan da se za posredovanje prima mito (Pavlović, 2013:738). Ovo kazneno djelo je dovršeno poduzimanjem bilo koje radnje usmjerene na zahtijevanje ili primanje mita ili prihvatanje ponude ili obećanja mita, bez obzira je li posredovanje koje je bilo razlog podmićivanja doista i učinjeno. Pokušaj ovog kaznenog djela nije moguć s obzirom na to da je djelo dovršeno u trenutku izražavanja spremnosti za počinjenje povrede službene dužnosti ili u trenutku sklapanja korupcijskog saveza. Poticatelj može biti bilo koja osoba koja nagovori počinitelja pravog pasivnog podmićivanja u protuzakonitom posredovanju da uzme mito za nezakonito posredovanje, a sama joj ne daje, niti joj obećava mito. Ako osoba potiče počinitelja kaznenog djela pravog pasivnog podmićivanja u protuzakonitom posredovanju da od njega primi mito, tada neće odgovarati za poticanje na počinjenje kaznenog djela pravog pasivnog podmićivanja u protuzakonitom posredovanju nego za kazneno djelo davanja mita za trgovanje utjecajem iz članka 296. Pomagač u ovom kaznenom djelu je posrednik između davatelja mita za trgovanje utjecajem i primatelja tog mita. Treći stavak propisuje nepravno pasivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju. Zahtijevanje ili primanje mita ili prihvatanje ponude ili obećanja mita od strane počinitelja za sebe ili drugoga odnosi se na iskorištavanje svoga službenog ili društvenog položaja ili utjecaja kako bi se posredovalo na službenu ili odgovornu osobu kako bi obavila službenu ili drugu radnju unutar ili izvan svoje ovlasti koja bi se morala obaviti (komisivno) ili kako ne bi obavila službenu ili drugu radnju unutar ili izvan svoje ovlasti koje se ne bi smjela obaviti (omisivno). Kod ovog kaznenog djela počinitelj protuzakonito posreduje radi obavljanja zakonite službene ili druge radnje. Radnja počinjenja kaznenog djela, nemogućnost pokušaja, namjera kao zahtijevani oblik krivnje te pravna pozicija pojedinačnog počinitelja, eventualnih supočinitelja, poticatelja ili pomagača identična je kao i u prethodnom slučaju pravog pasivnog podmićivanja u protuzakonitom posredovanju.

Pojam počinitelja kaznenog djela trgovanje utjecajem je širi od pojma službene osobe iz članka 87. stavka 3. KZ jer se uz službenu osobu odnosi i na svakoga tko koristi svoj društveni položaj ili utjecaj kao što su razni društveni, politički, kulturni ili sportski djelatnici (Pavlović, 2013:767). Počinitelj je osoba koja ima društveni položaj i utjecaj, ne može biti bilo koja osoba. Pasivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju je kazneno djelo nužnog sudioništva u kojem zakonski opis kaznenog djela pretpostavlja sudjelovanje više osoba. Za ostvarenje obilježja zakonskog opisa ovog kaznenog djela potrebno je sudjelovanje više osoba od kojih je svaka počinitelj nekog kaznenog djela. Jedna

osoba je počinitelj kaznenog djela pasivnog podmićivanja u protuzakonitom posredovanju, a druga osoba je počinitelj kaznenog djela davanja mita za trgovanje utjecajem. Ako posrednik ne prihvati ponuđeno ili obećano mito za nezakonito posredovanje, osoba koja je to mito nudila ili obećala odgovarat će za kazneno djelo davanja mita za trgovanje utjecajem. U situaciji u kojoj potencijalni davatelj mita ne pristane na zahtjev osobe koja traži mito za nezakonito posredovanje ostvarit će se kazneno djelo trgovanja utjecajem koje je počinila osoba koja je to mito zahtijevala (Cvitanović i dr., 2013.). Od ukupno prijavljenih 2869 korupcijskih KD protiv službene dužnosti, oko 3%, odnosno 85 je kaznenih djela trgovanja utjecajem.

Tablica 14: Prijavljena KD trgovanja utjecajem u odnosu na ukupan broj korupcijskih KD protiv službene dužnosti

KAZNENO DJELO	2013.	2014.	UKUPNO
Trgovanje utjecajem (čl. 295)	56	29	85
<i>st. 1.</i>	<i>48</i>	<i>18</i>	<i>66</i>
<i>st. 2.</i>	<i>8</i>	<i>3</i>	<i>11</i>
<i>st. 3.</i>	<i>0</i>	<i>8</i>	<i>8</i>
korupcijska KD (Glava 28 KZ/11)	1942	927	2 869

Izvor: Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj MUP-a: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada

Od 85 prijavljenih kaznenih djela trgovanja utjecajem, 66 (78%) bila su iz članka 295. stavka 1., 11 (13%) iz članka 295. stavka 2., a 8 (9%) iz članka 295. stavka 3. Od ukupno 894 prijavljene osobe za korupcijska kaznena djela protiv službene dužnosti, za kazneno djelo trgovanja utjecajem prijavljeno je 28 osoba (oko 3%), od kojih su 19 počinitelja bili muškarci (68%), a 9 počinitelja su bile žene (32%).

7. DAVANJE MITA ZA TRGOVANJE UTJECAJEM

Kao i kazneno djelo trgovanja utjecajem, tako je i kazneno djelo davanja mita za trgovanje utjecajem iz članka 296. KZ/11 korupcijsko kazneno djelo kojim se inkriminira zabranjena intervencija kod nadležne službene ili odgovorne osobe u interesu neke treće osobe. To je opće kazneno djelo protiv službene dužnosti, ali nije službeničko kazneno djelo, jer ga kao *delictum communium* može počinuti bilo koja osoba. I u ovom slučaju je pozicioniranje kaznenog djela davanja mita za trgovanje utjecajem među kaznena djela protiv službene dužnosti, iako nije službeničko kazneno djelo, istaklo službenu dužnost kao zaštitni objekt ovog kaznenog djela. Radnja počinjenja obuhvaća nuđenje, obećanje ili davanje mita za nezakonito posredovanje službenim ili društvenim položajem ili utjecajem. Kazneno djelo davanja mita za trgovanje utjecajem, odnosno aktivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju, antipod je pasivnog podmićivanja u protuzakonitom posredovanju. To su delikti susretanja kod kojeg sudionici imaju različite uloge, ali se njihovi interesi susreću. Za ostvarenje ovog kaznenog djela potrebno je sudjelovanje više osoba. Osoba koja primi mito kako bi iskorištavanjem svoga službenog ili društvenog položaja ili utjecaja protuzakonito posredovala je počinitelj kaznenog

djela trgovanja utjecajem, a druga je osoba počinitelj kaznenog djela davanja mita za trgovanje utjecajem. Davanje mita za trgovanje utjecajem uključuje i primanje mita na drugoj strani, to je nužno sudioništvo. Ipak neće biti delikta susretanja, ako osoba odbije primiti mito za protuzakonito posredovanje (Cvitanović i dr., 2013.). Kada osoba ne prihvati mito ponuđeno ili obećano za protuzakonito posredovanje, osoba koja je mito nudila ili obećala će odgovarati za kazneno djelo davanja mita za trgovanje utjecajem. Bez tog prihvaćanja nema korupcijskog saveza kao pretpostavke za istodobno postojanje oba kaznena djela.

Kazneno djelo davanja mita za trgovanje utjecajem ima dva oblika: pravo i nepravo aktivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju. Razlika je u tome što se *pravo aktivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju* sastoji u nuđenju, obećanju ili davanju mita za nezakonito posredovanje službenim ili društvenim položajem ili utjecajem da bi se obavila službena ili druga radnja koja se ne bi smjela obaviti, ili da se ne obavi službena ili druga radnja koja bi se morala obaviti, dok se *nepravo aktivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju* sastoji u nuđenju, obećanju ili davanju mita za nezakonito posredovanje službenim ili društvenim položajem ili utjecajem kako bi se obavila službena ili druga radnja koja bi se ionako morala obaviti ili da se ne obavi službena ili druga radnja koja se ionako ne bi smjela obaviti. Mito je sastavni dio inkriminacije u oba oblika ovog kaznenog djela. Kazneno djelo će postojati bez obzira nudi li se, obećava ili daje mito osobi koja bi trebala poduzeti radnju protuzakonitog posredovanja ili nekoj drugoj osobi. Za aktivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju potrebna je namjera. Počinitelj mora biti svjestan da posredovanje vrši korištenjem službenog ili društvenog položaja ili utjecaja i da je cilj posredovanja da službena osoba obavi službenu ili drugu radnju koja se ne bi smjela obaviti ili da ne obavi službenu ili drugu radnju koja bi se morala obaviti (pravo aktivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju), odnosno da obavi službenu ili drugu radnju koja bi se ionako morala obaviti ili da ne obavi službenu ili drugu radnju koja se ionako ne bi smjela obaviti (nepravo aktivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju). Isto tako počinitelj mora biti svjestan da se za posredovanje daje mito (Pavlović, 2013:769). Treći stavak po uzoru na neskrivljeno davanje mita, uređuje neskrivljeno aktivno podmićivanje za protuzakonito posredovanje. U odnosu na KZ/97 novost je stavak 3. koji je uveden po uzoru na neskrivljeno davanje mita, a predviđa fakultativno oslobođenje od kazne počinitelja koji je mito dao na zahtjev osobe koja iskorištavanjem svoga službenog ili društvenog položaja ili utjecaja poduzima radnju protuzakonitog posredovanja te koji je prijavio to djelo prije njegova otkrivanja ili prije saznanja da je djelo otkriveno (Konačni prijedlog KZ, 2011.).

Kazneno djelo davanja mita za trgovanje utjecajem je dovršeno poduzimanjem bilo koje radnje aktivnog podmićivanja, bez obzira je li osoba koja bi trebala nezakonito posredovati prihvatila mito, stoga nije moguć pokušaj ovog kaznenog djela. Ovdje je riječ o jednostranoj izjavi volje davatelja mita koja mora doći do primatelja mita. Radnja kaznenog djela davanja mita za trgovanje utjecajem bit će ostvarena i kada je osoba koja bi trebala biti podmićena odbila ponuđeno, obećano ili dano mito. Počinitelj kaznenog djela davanja mita za trgovanje utjecajem može biti bilo koja osoba, a najčešće je to osoba za čiju se korist ili u čije ime se posreduje. Ako osoba za čiju se korist ili ime posreduje potiče drugu osobu na izvršenje radnje počinjenja odgovarat će kao poticatelj (Pavlović, 2013:769).

Tablica 15: Prijavljena KD davanja mita za trgovanje utjecajem u odnosu na ukupan broj korupcijskih KD protiv službene dužnosti

KAZNENO DJELO	2013.	2014.	UKUPNO
---------------	-------	-------	--------

Davanje mita za trgovanje utjecajem (čl. 296.)	5	9	14
<i>st. 1.</i>	5	3	8
<i>st. 2.</i>	0	6	6
<i>st. 3.</i>	0	0	0
korupcijska KD (Glava 28 KZ/11)	1942	927	2 869

Izvor: Služba za strateško planiranje, analitiku i razvoj MUP-a: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja i rezultata rada

Od 14 prijavljenih kaznenih djela davanja mita za trgovanje utjecajem 8 je bilo pravo aktivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju, a 6 nepravo aktivno podmićivanje u protuzakonitom posredovanju. Od ukupno 894 prijavljene osobe za korupcijska kaznena djela protiv službene dužnosti, za kazneno djelo davanja mita za trgovanje utjecajem prijavljeno je 6 muškaraca.

8. ZAKLJUČAK

Korupcija potiče društvenu i individualnu nejednakost, negativno utječe na gospodarski razvoj, stabilnost i opću socijalnu sigurnost. Kaznena djela protiv službene dužnosti onemogućuju pravilno i zakonito obavljanje službene dužnosti osoba na službenom položaju ili s određenim ovlastima, zbog čega su službenička kaznena djela ozbiljna prijetnja stabilnosti državnog sustava. Njima se ugrožava autoritet države, gubi se povjerenje građana u državu, odnosno u institucije sustava i vlasti kako na središnjoj tako i na lokalnoj i područnoj (regionalnoj) razini. Korupcijska kaznena djela ruše sustav koji bi trebao osigurati vladavinu prava i jednakost svih pred zakonom. Podmitljivost dužnosnika i službenih osoba društveno je opasna jer ugrožava zakonitost, objektivnost i nepristranost državnih i drugih službenika te pravilnost i zakonitost obavljanja službene dužnosti. Analizom prezentiranih podataka, potvrđuje se teza o osobitoj težini korupcijskih kaznenih djela s obzirom na visinu i udjel materijalne štete prouzročene kaznenim djelima. Mali (2-3%) broj korupcijskih kaznenih djela generira trećinu prouzročene materijalne štete. Za uspješno suzbijanje kaznenih djela protiv službene dužnosti potrebna je promjena društvene svijesti, prije svega u smjeru jačanja shvaćanja o neprihvatljivosti korupcije i podmićivanja na svim razinama društva. U Republici Hrvatskoj raste društvena osjetljivost na kaznena djela protiv službene dužnosti, osobito na korupcijska kaznena djela. I do sada je sudska praksa u slučajevima korupcije dosljedno otklanjala konstrukciju beznačajnoga kaznenog djela unatoč maloj vrijednosti podmićivanja, imajući u vidu društvenu opasnost podmićivanja u odnosu na zakonito funkcioniranje tijela državne vlasti. Za korupciju nije važna vrijednost mita, bitno je da mito motivira postupanje službene ili odgovorne osobe. Doprinos shvaćanju o neprihvatljivosti i pogibeljnosti korupcijskih kaznenih djela daje i policija. Radom Policijskog nacionalnog ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (PNUSKOK) odnosno kriminalističkim istraživanjima i razjašnjavanjem korupcijskih kaznenih djela koja su policiji prijavljena ili ih je policija otkrila vlastitom aktivnošću, baca se više svjetla na tamnu brojku korupcijskog kriminala što demonstrira volju i odlučnost na uspješno suzbijanje kaznenih djela protiv službene dužnosti, a osobito korupcijskih kaznenih djela. Tome normativni okvir daje Kazneni zakon koji je izmijenjen i usklađen s dokumentima Ujedinjenih naroda, pravnom stečevinom Europske unije, konvencijama Vijeća Europe, pravnim standardima Europskog suda za ljudska prava i drugim međunarodnim dokumentima te je važan instrument za sprječavanje kaznenih djela protiv službene

dužnosti i suzbijanje negativnih utjecaja korupcije. Konačno, kako je još 2008. godine naglašeno u Strategiji suzbijanja korupcije, suzbijanje korupcije nije i ne smije biti obveza samo onih državnih tijela kojima to proizlazi iz djelokruga rada. Suzbijanje svih oblika korupcijskog ponašanja treba biti društvena akcija najširih razmjera u koju će se uključiti sva tijela države, kao i zainteresirane organizacije, gospodarski subjekti, nevladine udruge, građani i drugi.

LITERATURA

1. Cvitanović, L., Derenčinović, D., Munivrana Vajda, M., Turković, K. (2013). *Posebni dio kaznenog prava*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
2. Derenčinović, D. (2001). *Mit(o) korupciji*. Zagreb: Nocci.
3. Dragičević Prtenjača, M. (2009). *Poredbena analiza pasivnog podmićivanja u kaznenim zakonodavstvima Hrvatske, Finske i Slovačke*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), 16(1), 233.-280.
4. Garačić, A. (2009). *Kazneni zakon u sudskoj praksi – posebni dio*. Zagreb: Organizator.
5. Garačić, A., (2013). *Novi kazneni zakon*. Zagreb: Organizator.
6. Kralj, T., Dragičević Prtenjača, M. (2010). *Korupcijska kaznena djela protiv službene dužnosti – s analizom prijedloga izmjena*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), 17(2), 729.-767.
7. Pavlović, Š. (2013). *Kazneni zakon*. Rijeka: Libertin naklada.
8. Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P. (2007.). *Komentar kaznenog zakona*. Zagreb: Narodne novine
9. Svedrović, M. (2007). *Kaznena djela zlouporabe položaja i ovlasti iz čl 337. i zlouporaba ovlasti u gospodarskom poslovanju iz čl. 292. KZ-a: kaznenopravni dometi jedne zakonodavne nedosljednosti*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), 14(2), 495.-574.
10. Turković, K., Maršavelski, A. (2013). *Komentar kaznenog zakona i drugi izvori novog hrvatskog zakonodavstva*. <http://bs.scribd.com>. – 30. 6. 2014.
11. *Kazneni zakon*. Narodne novine 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 11/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08., 57/11.
12. *Konačni prijedlog kaznenog zakona*. (2011). <http://www.mprh.hr> – 30. 6. 2014.
13. *Kazneni zakon*. Narodne novine 125/11., 144/12.
14. *Strategija suzbijanja korupcije*. Narodne novine 75/08.
15. *Nacrt strategije suzbijanja korupcije 2015.-2020*. (2014.), Ministarstvo pravosuđa, http://www.transparency.hr/upload_data/site_files/nacrt-strategije-suzbijanja-korupcije-2015_2020-3-.docx – 01. 03. 2015.
16. *Zakon o državnim službenicima*. Narodne novine 92/05., 142/06., 77/07., 107/07., 27/08., 34/11., 49/11., 150/11., 34/12., 49/12., 37/13., 38/13.
17. *Zakon o javnoj nabavi*. Narodne novine 90/11., 83/13., 143/13., 13/14.
18. *Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela*. Narodne novine 151/03., 110/07., 45/11., 143/12.
19. *Zakon o potvrđivanju kaznenopravne konvencije o korupciji*. Narodne novine 11/00.

20. *Zakon o sprječavanju sukoba interesa*. Narodne novine 26/11., 12/12., 124/12., 48/13.
21. *Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta*. Narodne novine 76/09., 116/10., 145/10., 57/11., 136/12., 148/13.

Damir Brnetić

Anđelko Ljubej

Summary

Analysis of Corrupt Acts by Abusing Official Duties in Police Practice

Acts of Corruption are stipulated in Article 21 of the Law on the Office for the Suppression of Corruption and Organized Crime (USKOK) which determines the competence of USKOK. Some of the crimes within the jurisdiction of USKOK are defined in Chapter XXVIII. of Criminal Code. The danger of criminal acts by abusing official duties is particularly evident when comparing the proportion of cases of corruption in the overall frequency of offenses with the proportion of resulting damage. In the reference period (2013 - 2014), according to data from the police records, in the Republic of Croatia a total of 119559 criminal offenses were reported, of which 2860 corrupt acts were committed by abusing official duty (2,4%). Material damage caused by all reported crimes amounted to 3.585.538.384,00 kuna, but material damage of reported acts of corruption was 1.252.763.231,00 kuna, (34,93%). It is justified to mark criminal acts by abusing official duty as particularly dangerous: relatively small number of acts of corruption generates high material damage and great social danger from corrupt officials.

Key words: bribery, corruption, official duty, official person, responsible person

Damir Juras⁶¹⁶Hrvoje Đuran⁶¹⁷

O PRITUŽBAMA PROTIV POLICIJSKIH SLUŽBENIKA U REPUBLICI HRVATSKOJ I REPUBLICI SRBIJI

Sažetak

U ovom radu autori, uz navođenje statističkih podataka o broju i osnovanosti pritužbi, kao i uz citiranje stajališta pravne teorije i sudske prakse, daju cjelovit prikaz zakonskih i podzakonskih normi kojima je regulirano podnošenje i ispitivanje pritužbi na rad i ponašanje policijskih službenika u Republici Hrvatskoj i Republici Srbiji. Stajalište je autora da je institut pritužbe značajno sredstvo u zaštiti ljudskih prava osoba prema kojima postupaju policijski službenici, ali i da je pravnom regulativom i u praksi potrebno efikasno zaštititi policijske službenike od zlonamjernih neosnovanih pritužbi kojima ih se proziva za kršenje zakona. Autori posebno ukazuju na potrebu jasne i precizne regulacije prava policijskih službenika tijekom i nakon okončanja postupka provjere navoda pritužbe protiv njih. Posebnu vrijednost u oba prikazana zakonodavstva ima propisivanje dvostupanjskog odlučivanja o osnovanosti pritužbe, odnosno uključivanje predstavnika javnosti u rad Povjerenstva koje odlučuje u drugom stupnju, no pravnom regulativom je potrebno propisati da odluke Povjerenstva za pritužbe obvezuje čelnike Ministarstva unutarnjih poslova na odgovarajuće pravno procesuiranje policijskog službenika za kojeg je u postupku provjere pritužbe utvrđeno da je prekršio zakon.

Ključne riječi: *policija, policijski službenik, Povjerenstvo za pritužbe, pritužba, unutarnja kontrola.*

I. Uvod

Predmet ovog rada je prikaz i ocjena pravne regulative kojom se uređuje podnošenje, ispitivanje i ocjena utemeljenosti pritužbi protiv policijskih službenika u Republici Hrvatskoj (dalje: Hrvatska) i Republici Srbiji (dalje: Srbija). Polazna hipoteza je da pravni sustavi Hrvatske i Srbije nedovoljno precizno reguliraju postupak provjere navoda pritužbe i prava policijskih službenika u tom postupku.

Svi zaposleni u Ministarstvu unutarnjih poslova (dalje: Ministarstvo) moraju se ponašati zakonito, ali od policijskih službenika se zahtijeva dolično i zakonito ponašanje ne samo u službi već i izvan službe⁶¹⁸. Kako zakonska regulativa sama po sebi nije dostatna da bi se osigurala zakonitost u radu i ponašanju zaposlenika u Ministarstvu postoji sustav unutarnje kontrole i nadzora rada⁶¹⁹, a u radu tog

⁶¹⁶ dr. sc. Damir Juras, Služba disciplinskog sudovanja, MUP RH, Split, e-mail: djuras@mup.hr

⁶¹⁷ Hrvoje Đuran, Ravnateljstvo policije, MUP RH, e-mail: hduran@mup.hr

⁶¹⁸ Čl. 31. st. 1. Zakona o policiji Hrvatske (dalje: ZPH), Narodne novine (dalje: NN) 34/11., 130/12., 151/14., propisano je da je policijski službenik i izvan službe dužan ponašati se tako da ne šteti ugledu službe. Čl. 28. Kodeksa policijske etike, Službeni glasnik (dalje: SG) 92/06, obvezuje policijske službenike u Srbiji da se ponašaju na način koji neće štetiti ugledu službe.

⁶¹⁹ Čl. 7. st. 1. t. 6. ZPH; čl. 7. st. 1. t. 7. i 13. Zakona o policiji Srbije (dalje: ZPS), SG 101/05, 63/09, 92/11.

sustava je značajna uloga osoba koje svojim podnescima ukazuju na devijacije u Ministarstvu i kod policijskih službenika.

Pravo na podnošenje predstavke i pritužbe zajamčeno je i u Hrvatskoj i u Srbiji najvišim pravnim aktom – ustavom (Ustav Republike Hrvatske, Ustav Republike Srbije).⁶²⁰ Ustavno pravo na podnošenje pritužbe u hrvatskom zakonodavstvu je pobliže uređeno ZPH-om⁶²¹ i Pravilnikom o načinu rada i postupanja po predstavkama i pritužbama, vođenju evidencije predstavki i pritužbi te o radu Povjerenstva,⁶²² dok je u Srbiji to učinjeno ZPS-om⁶²³ i Pravilnikom o postupku rješavanja pritužbi.⁶²⁴

II. Pojam pritužbe

Ustav Hrvatske i ZPH ne definiraju pojam pritužbe, dok Pravilnik RH po prvi put u hrvatskom pravu radi razliku predstavke i pritužbe, odnosno daje njihovu preciznu definiciju. Prema Pravilniku RH predstavka je svaki čitko napisan i potpisan podnesak u kojem podnositelj ukazuje na nezakonitu ili nepravilnu radnju policijskog službenika ili drugog zaposlenika Ministarstva, odnosno ustrojstvene jedinice policije ili druge ustrojstvene jedinice Ministarstva, a koja nije u izravnoj vezi s njim i ne odnosi se na njega osobno. Pritužba je svaki čitko napisan i potpisan podnesak u kojem podnositelj ukazuje na nezakonitu ili nepravilnu radnju policijskog službenika ili drugog zaposlenika Ministarstva, odnosno ustrojstvene jedinice policije ili druge ustrojstvene jedinice Ministarstva, prema njemu osobno, uslijed čega on smatra da su povrijeđena neka njegova prava. Pritužbom se smatra i nepotpisan podnesak ako sadržava podatke dostatne za provjeru podnositeljeva identiteta⁶²⁵. Podnesak u kojem se iznova iznose činjenice koje su prethodno bile razmatrane i ocijenjene ne smatra se pritužbom. Pritužbom se ne smatraju podnesci koji se odnose na radnje u postupku ostvarivanja prava za čije rješavanje je nadležan MUP: zahtjevi, žalbe, prigovori i drugi podnesci u upravnom ili prekršajnom postupku.⁶²⁶

U Srbiji zakonodavac nije dao definiciju pojma pritužbe, ali je Zakonom⁶²⁷ potpuno jasno odredio da se radi o podnesku koji podnosi osoba koja smatra da su nezakonitom ili nepravilnom radnjom policijskog službenika upravo njoj povrijeđena prava ili slobode.

⁶²⁰ „Svatko ima pravo slati predstavke i pritužbe, davati prijedloge državnim i drugim javnim tijelima i dobiti na njih odgovor“, čl. 46. Ustava Hrvatske, NN 56/90., 135/97., 113/00., 28/01., 76/10., 5/14.; „Svatko ima pravo, sam ili zajedno s drugima, upućivati peticije i druge prijedloge državnim organima, organizacijama kojima su povjerene javne ovlasti, organima autonomne pokrajine i organima jedinica lokalne samouprave i na njih dobiti odgovor kada ga traži. Zbog upućivanja peticija i prijedloga nitko ne može snositi štetne posljedice. Nitko ne može snositi posljedice za stavove iznesene u podnesenoj peticiji ili prijedlogu, osim ako je time počinio krivično djelo.“ (Čl. 56. Ustava Srbije, SG, br. 98/2006.)

⁶²¹ čl. 5. ZPH

⁶²² Pravilnik o načinu rada i postupanja po predstavkama i pritužbama, vođenju evidencije predstavki i pritužbi te o radu Povjerenstva (dalje: Pravilnik RH), NN 58/12., 43/13.

⁶²³ Čl. 180. ZPS-a.

⁶²⁴ Pravilnik o postupku rješavanja pritužbi (dalje: Pravilnik RS), SG 54/06.

⁶²⁵ Prema Aniću, 1991., str. 555., pritužba je: „1. pismena predstavka zbog nezakonitog ili nepravilnog postupka, 2. izraz nezadovoljstva ob. višem u službi i sl. na čiji postupak.“

⁶²⁶ Čl. 2. Pravilnika RH; Anonimna dojava o nezakonitoj ili nepravilnoj radnji policijskog službenika ne može se smatrati niti definirati kao pritužba jer Ustav Hrvatske i ZPH propisuju da je predstavka ili pritužba podnesak na koji pošiljatelj želi i može dobiti odgovor odnosno Ustav i ZP jamče podnositelju pravo na odgovor, a to kod anonimnog podneska nije moguće.

⁶²⁷ Čl. 180. st. 1. ZPS-a.

III. Podnošenje i prijam pritužbe

U Hrvatskoj pritužba može biti podnesena u pisanom obliku ili usmeno neposrednim podnositeljevim iskazom o čemu će se sastaviti zapisnik. Službenik zadužen za rad prema zaprimljenoj pritužbi obavezan ju je unijeti u evidenciju predstavki i pritužbi koja se vodi na Informacijskom sustavu Ministarstva u roku od dvadeset četiri sata od njezina zaprimanja u rad.⁶²⁸ Rok u kojem osoba koja se smatra oštećenom mora podnijeti pritužbu nije određen.

U Srbiji pojedinac koji se smatra oštećenim radnjom policijskog službenika, pritužbu može podnijeti u roku od 30 dana od dana kad je došlo do povrede na koju se pritužuje.⁶²⁹ Podnositelj može pritužbu podnijeti pismeno, usmeno ili u elektronskom obliku Ministarstvu, odnosno organizacijskoj jedinici Ministarstva nadležnoj po mjestu prebivališta ili boravišta podnositelja (dalje: nadležna organizacijska jedinica). Pritužba mora biti razumljiva i sadržavati: ime i prezime podnositelja, mjesto, vrijeme i opis radnje ili propusta zbog koga podnositelj smatra da su mu povrijeđena prava ili slobode, potpis podnositelja. Kad je pritužba predana Ministarstvu ili nenadležnoj organizacijskoj jedinici policije ovi su dužni pritužbu bez odlaganja proslijediti nadležnoj organizacijskoj jedinici u kojoj radi policijski službenik protiv kojeg je pritužba podnijeta, izuzev u slučaju kad se radi o sumnji o učinjenom krivičnom djelu za koje se goni po službenoj dužnosti. U ovom slučaju se pritužba ustupa organizacijskoj jedinici MUP-a nadležnoj za suzbijanje kriminaliteta i organizacijskoj jedinici policije u kojoj radi policijski službenik na koga se pritužba odnosi. Ako je pritužba nepotpuna ili nerazumljiva rukovoditelj organizacijske jedinice policije, odnosno predstavnik policije ovlašten od strane ministra i imenovan za predsjednika Komisije zahtijevat će od podnositelja da je dopuni, odnosno ispravi u roku od tri dana. Zahtjev za dopunu ili ispravak se dostavlja u pisanom obliku. Ako podnositelj po zahtjevu ne postupa pritužba se odbacuje. O ovome se pismeno obavještava podnositelj, Direkcija policije i nadležna organizacijska jedinica u sjedištu Ministarstva, koja provjerava osnovanost odbacaja pritužbe. Rukovoditelj organizacijske jedinice koji primi pritužbu na rješavanje mora o primljenoj pritužbi bez odlaganja obavijestiti nadležnu organizacijsku jedinicu u sjedištu Ministarstva i direktora policije, odnosno osobu koju on ovlasti, ako je u postupanju na koje se pritužba odnosi: 1. netko bio tjelesno povrijeđen, naročito ako je teško tjelesno povrijeđen ili izgubio život; 2. upotrijebljeno vatreno oružje ili je prema najmanje tri osobe upotrijebljeno drugo sredstvo prinude; 3. izvršena, odnosno navodno izvršena radnja koja može biti predmet šireg razmatranja u sredstvima javnog informiranja koja tiskovine tiskaju i šire druge informacije na cijeloj teritoriji zemlje. Na zahtjev nadležne organizacijske jedinice ili direktora policije rukovoditelj organizacijske jedinice dužan je obavijestiti ih bez odlaganja i o drugoj primljenoj pritužbi. O pritužbama o kojima se mora izvještavati nadležna organizacijska jedinica u sjedištu Ministarstva i direktor policije, nadležna organizacijska jedinica u sjedištu Ministarstva izvještava ministra, odnosno osobu koju on ovlasti. U navedenim slučajevima rukovoditelj organizacijske jedinice može zahtijevati povratnu obavijest, predložiti sudjelovanje policijskih službenika iz odgovarajuće organizacijske jedinice u sjedištu Ministarstva ili drugih osoba ovlaštenih da sudjeluju u postupku rješavanja pritužbe. Zahtjev može podnijeti i usmeno, a u roku od 24 sata ga potvrditi pismeno.⁶³⁰

⁶²⁸ Čl. 4. Pravilnika RH.

⁶²⁹ Čl. 180. st. 3. ZPS-a.

⁶³⁰ Čl. 3.-5. Pravilnika RS.

IV. Provjera navoda i dostavljanje odgovora podnositelju pritužbe

1. Rokovi za rješavanje pritužbe

U Hrvatskoj obveza je rukovoditelja mjerodavne ustrojstvene jedinice obavijestiti podnositelja pritužbe o utvrđenom činjeničnom stanju i poduzetim mjerama u roku od 30 dana od dana primitka pritužbe. Ako je podnositelj pritužbe nezadovoljan odgovorom i provedenim postupkom provjere navoda, spis predmeta se bez odgode dostavlja na daljnje postupanje i rješavanje povjerenstvu za rad po pritužbama u Ministarstvu, koje će najkasnije u roku od devedeset dana od zaprimanja prigovora podnositelju uputiti odgovor u pisanom obliku i o tome obavijestiti ustrojstvenu jedinicu Ministarstva u sjedištu nadležnu za unutarnju kontrolu, a ukoliko Povjerenstvo ne bude u mogućnosti donijeti odluku o propisanom roku, tada će o razlozima spriječenosti pravodobno pisanim putem obavijestiti podnositelja.⁶³¹

U Srbiji se postupak provjere u prvom stupnju mora završiti u roku od 15 dana, a u slučaju da se podnositelj pritužbe ne odazove pozivu na razgovor ili se odazove, ali ne suglasi sa stavovima rukovoditelja organizacijske jedinice, kao i slučajevima kad iz pritužbe proizlazi sumnja o učinjenom krivičnom djelu za koje se progoni po službenoj dužnosti, rukovoditelj organizacijske jedinice cjelokupni spis predmeta mora ustupiti Komisiji za pritužbe koja postupa u drugom stupnju, a odgovor podnositelju mora se dostaviti u roku od 30 dana od zaključenja postupka kod rukovoditelja organizacijske jedinice policije.⁶³²

2. Nadležnost za rješavanje pritužbe

U Hrvatskoj za rješavanje pritužbi o nezakonitoj ili nepravilnoj radnji policijskog službenika policijske uprave, odnosno ustrojstvene jedinice policije ili druge ustrojstvene jedinice policijske uprave, nadležan je načelnik policijske uprave. Rukovoditelj ustrojstvene jedinice Ministarstva u sjedištu nadležne za unutarnju kontrolu, nadležan je za rješavanje pritužbi na nezakonit ili nepravilan rad načelnika policijskih uprava, policijskih službenika i drugih zaposlenika i ustrojstvenih jedinica Ministarstva u sjedištu (Gjenero, 2002; Rajko, 2000). Postupak prema pritužbama na nezakonit ili nepravilan rad rukovodećih policijskih službenika u Ravnateljstvu policije i načelnika policijskih uprava provest će ustrojstvena jedinica Ministarstva u sjedištu nadležna za unutarnju kontrolu, uz prethodnu obavijest glavnom ravnatelju policije, a postupak prema pritužbi na nezakonit ili nepravilan rad glavnog ravnatelja policije uz prethodnu obavijest ministru. Za rješavanje pritužbi na nezakonit ili nepravilan rad ustrojstvene jedinice Ministarstva nadležne za unutarnju kontrolu, odnosno zaposlenika te ustrojstvene jedinice, nadležan je ministar unutarnjih poslova.⁶³³ Propisivanjem da za provjeru navoda koji se odnose na rad rukovodećih službenika u Ravnateljstvu policije, načelnika policijskih uprava ili glavnog ravnatelja policije, unutarnjoj kontroli nije potrebno ničije dopuštenje, već je (samo) potrebno da se o tome prethodno obavijesti glavni ravnatelj policije ili ministar, otklanja se mogućnost da bilo tko u sustavu Ministarstva utječe na rad unutarnje kontrole, odnosno da izbjegne provjeru i odgovornost za nepravilan ili nezakonit rad.

Prije započinjanja provjere navoda pritužbe, ali i u bilo kojem stupnju već započete provjere, ustrojstvena jedinica Ministarstva u sjedištu nadležna za unutarnju kontrolu će, pod uvjetom da se

⁶³¹ Čl. 5. st. 1. i 2. ZPH-a, čl. 22. st. 1.-2. Pravilnika RH.

⁶³² Čl. 180. st. 3., 4. i 6. ZPS-a.

⁶³³ Čl. 6. Pravilnika RH.

podnesak ne odnosi na nju, preuzeti daljnji rad ako to procjeni opravdanim i neophodnim.⁶³⁴ Ovime se osigurava potpuna objektivnost u provjeri navoda jer čelnik policijske uprave u određenim slučajevima, bilo da stanje u ustrojstvenoj jedinici pokaže boljim no što jest ili da zaštiti nekog službenika, može biti zainteresiran da se ne potvrde navodi pritužbe.

Ako je podnositelj pritužbe nezadovoljan odgovorom i provedenim postupkom provjere navoda, spis predmeta se bez odgode dostavlja na daljnje postupanje i rješavanje povjerenstvu za rad po pritužbama u Ministarstvu. Navedeno Povjerenstvo čine tri člana: policijski službenik Ministarstva te dva predstavnika javnosti koje imenuje saborski Odbor za ljudska prava i prava nacionalnih manjina na prijedlog organizacija civilnog društva, organizacija stručne javnosti i nevladinih organizacija.⁶³⁵

U Srbiji svaku pritužbu podnijetu protiv policijskog službenika mora prvo razmotriti i sve okolnosti u vezi s njom provjeriti rukovoditelj organizacijske jedinice u kojoj je zaposlen policijski službenik na koga se pritužba odnosi ili policijski službenik kojeg je on ovlastio. Pod rukovoditeljem organizacijske jedinice koji razmatra pritužbu podrazumijeva se šef Kabineta ministra, sekretar Ministarstva, načelnik sektora, načelnik Sektora unutarnje kontrole, direktor policije, načelnik područne policijske uprave i komandir policijske stanice, odnosno policijski službenik kojeg su ovlastili. Ukoliko su stavovi podnositelja pritužbe i stavovi rukovoditelja organizacijske jedinice usklađeni može se odlučiti da je postupak rješavanja pritužbe time zaključen. Ovo će se zabilježiti u zapisniku o razmatranju pritužbe koji potpisuje i podnositelj pritužbe. Ovaj postupak mora biti zaključen u roku od 15 dana od prijma pritužbe. U slučaju da se podnositelj pritužbe ne odazove pozivu na razgovor ili da se odazove, ali ne suglasi sa stavovima rukovoditelja organizacijske jedinice, kao i u slučajevima kad iz pritužbe proizlazi sumnja o učinjenom krivičnom djelu za koje se goni po službenoj dužnosti, mora rukovoditelj organizacijske jedinice cjelokupne spise predmeta ustupiti Komisiji koja vodi daljnji postupak rješavanja po pritužbi. Pritužbe u Ministarstvu rješava Komisija sastavljena od tri člana: načelnik Sektora unutarnje kontrole policije ili druga ovlaštena osoba iz Sektora unutarnje kontrole koju ovlasti načelnik Sektora, predstavnik policije ovlašten od strane ministra i predstavnik javnosti. Predstavnik javnosti koji sudjeluje u rješavanju pritužbi na području policijske uprave, na prijedlog tijela lokalne samouprave, imenuje i razrješava ministar. Predstavnik javnosti koji sudjeluje u rješavanju pritužbi na rad policijskih službenika u sjedištu, na prijedlog organizacija stručne javnosti i nevladinih organizacija, imenuje i razrješava ministar.⁶³⁶

3. Provjera navoda pritužbe i odgovor podnositelju

Provjera pritužbe obuhvaća mjere i radnje, koje se obavljaju, s ciljem utvrđivanja relevantnih činjenica i okolnosti u vezi s navodima iz pritužbe. Tijekom poduzimanja provjere posebno valja voditi brigu o taktičnosti pristupa, čime se treba osigurati zaštita digniteta policijskog službenika čije se postupanje ili ponašanje provjerava, ali isto tako i dosljednost u točnom i objektivnom prikupljanju podataka (Smolčić, 2009). Službenik koji provjerava navode pritužbe mora biti: objektivan, tolerantan, odgovoran i pravedan. Preporučljivo je da takav službenik ima viši rang (položajni ili prema zvanju) od policijskog službenika na kojeg se pritužba odnosi (Smolčić, 2007).

Pravilnik RH propisuje da se provjera navoda pritužbe obavlja sukladno načelima i pravilima kriminalističke taktike i metodike, a po potrebi i primjenom metoda i sredstava kriminalističke tehnike. Kako policijski službenici koji provode unutarnju kontrolu (službenici Službe za unutarnju

⁶³⁴ Čl. 9. Pravilnika RH.

⁶³⁵ Čl. 5. st. 2. i 3. ZPH-a.

⁶³⁶ Čl. 180. st. 3.-5. ZPS-a i čl. 2. st. 5. i čl. 18. Pravilnika RS.

kontrolu u sjedištu Ministarstva ili policijski službenici za zakonitost postupanja u policijskim upravama koji su ovlaštene od Službe za unutarnju kontrolu, za čiji nadzor je tada nadležan načelnik policijske uprave) provode postupke po pritužbama, oni u toj provjeri mogu: obaviti razgovor s policijskim službenicima i drugim zaposlenicima Ministarstva; ući i izvršiti uvid u svaki prostor na korištenju u Ministarstvu koji u svom radu ili u svezi s obavljanjem službenih poslova koriste policijski službenici i drugi zaposlenici Ministarstva; izvršiti uvid i koristiti podatke iz evidencija koje vode policijski službenici i drugi zaposlenici Ministarstva; izvršiti uvid u dnevnik događaja, upisnike, zapisnike, foto elaborate, izvješća, naloge, odluke, zaključke, službene zabilješke, skice, bilješke i druge dokumente koje sastavljaju, pribavljaju, zaprimaju ili izdaju policijski službenici i drugi zaposlenici Ministarstva, a prema potrebi zahtijevati i njihovu dostavu u izvornom obliku ili preslici; izvršiti uvid u ateste, tehničke i druge podatke o tehničkim sredstvima i opremi koju u radu primjenjuju policijski službenici i drugi zaposlenici Ministarstva te zahtijevati dokaze o osposobljenosti za njezinu upotrebu; biti nazočan provedbi policijskih poslova; od policijskih službenika i drugih zaposlenika Ministarstva zatražiti i druge podatke i obavijesti važne za uspješnu provedbu kontrole i nadzora njihova rada; obaviti i druge potrebne mjere i radnje u sklopu policijskih ovlasti.⁶³⁷

S obzirom na rezultate provjere navoda, pritužba može biti ocijenjena kao: utemeljena, djelomice utemeljena, neutemeljena ili nepotvrđena.⁶³⁸ Podnesak je utemeljen kad su provjerom potvrđeni svi bitni navodi u njemu; djelomice utemeljen kad je potvrđen samo dio navoda, dok je dio navoda neutemeljen ili ih nije bilo moguće pouzdano potvrditi; neutemeljen kad je u cijelosti utvrđena neutemeljenost svih navoda; nepotvrđen kad nije bilo moguće prikupiti saznanja koja bi potkrijepila tvrdnje podnositelja, posebno kada iskaz podnositelja opovrgavaju iskazi zaposlenika Ministarstva navedenih u podnesku, a nema svjedoka niti materijalnih dokaza (Smolčić, 2009).

Ocjenu utemeljenosti pritužbe, nakon uvida u spis i konzultacija sa službenicima koji su sudjelovali u postupku provjere, donosi rukovoditelj koji je dao nalog za provedbu postupka provjere. O ocjeni utemeljenosti pritužbe izvijestit će se podnositelj pisanim putem u roku od trideset dana od dana zaprimanja pritužbe, a ukoliko ne može provjeru okončati u tom roku o tome će nadležna osoba izvijestiti podnositelja i naznačiti da će ga naknadno izvijestiti o utvrđenom.⁶³⁹

„U odgovoru je podnositelju potrebno naznačiti koji su njegovi navodi utvrđeni kao utemeljeni, a koji su navodi neutemeljeni (nepotvrđeni), ali i sugerirati mu koje druge mjere može poduzeti u zaštiti svojih prava i interesa, primjerice, uputiti ga na druge mjerodavne državne instance. Stil odgovora treba prilagoditi podnositelju, a izričaj mora biti jasan, sadržajan i jezgrovit te odražavati i naglašavati nepristranost provedenog postupka.“ (Juras, 2013; 654.)

Pravilnikom RH nije regulirano pravo policijskog službenika koji je bio predmet provjere da, tijekom ili po okončanju provjere dobije primjerak pritužbe, odnosno da dobije primjerak odgovora podnositelju pritužbe. O tome je u pravnoj teoriji izneseno samo jedno stajalište (Juras, 2013; 654-655), prema kojem „policijski službenik ima pravo na dobivanje takvog podneska bilo temeljem (...) Zakona o pravu na pristup informacijama⁶⁴⁰ bilo da angažira odvjetnika radi vođenja određenog pravnog postupka (policijski službenik koji je u predstavi ili pritužbi neosnovano optužen odnosno

⁶³⁷ Čl. 10. Pravilnika RH i čl. 3., 5., 8. i 9. Pravilnika o načinu provedbe unutarnje kontrole i nadzora rada službenika i ustrojstvenih jedinica Ministarstva unutarnjih poslova, NN 141/11., 146/11.-ispr.

⁶³⁸ Čl. 12. Pravilnika RH.

⁶³⁹ Čl. 13. Pravilnika RH.

⁶⁴⁰ Čl. 5. st. 1. t. 3. Zakona o pravu na pristup informacijama, NN 25/13, glasi: „Informacija je svaki podatak koji posjeduje tijelo javne vlasti u obliku dokumenta, zapisa, dosjea, registra ili u bilo kojem drugom obliku, neovisno o načinu na koji je prikazana (napisani, nacrtani, tiskani, snimljeni, magnetni, optički, elektronički ili neki drugi zapis.“

prozvan za kršenje zakona ima pravni interes da pokrene kazneni (bilo za kazneno djelo koje se progona po službenoj dužnosti bilo da podigne privatnu tužbu radi kaznenog djela protiv časti i ugleda), prekršajni i građanski (naknada štete) postupak protiv skripta, a ako je skriptar zaposlen u državnoj službi, može od čelnika državnog tijela tražiti pokretanje disciplinskog postupka zbog nedoličnog ponašanja i kršenja etičkih pravila), a kojem je Ministarstvo dužno tada temeljem čl. 14. Zakona o odvjetništvu⁶⁴¹ dostaviti takav dokument“. Prema citiranom stajalištu, „bilo bi apsurdno da se po okončanju postupka provjere predstavke ili pritužbe, za koju je utvrđeno da je neutemeljena ili nepotvrđena, zaposleniku koji je bio predmet provjere, ne dopusti dobivanje podneska na temelju kojeg je proveden postupak provjere. Naime, kod predstavki ili pritužbi, za koje se utvrdi da su utemeljene ili djelomice utemeljene, protiv zaposlenika Ministarstva se pokreću disciplinski, prekršajni ili kazneni postupci, a u svim tim postupcima zaposlenik ima pravo uvida u spis i pravo preslikavanja dokumenata u spisu-uključujući i predstavku i pritužbu (čl. 84. st. 1. Zakona o općem upravnom postupku; čl.150.st.1. Prekršajnog zakona, čl. 183. st. 1. Zakona o kaznenom postupku). Tako bi, osim što je bio izložen provjerama zbog neosnovane, često i zlonamjerne, predstavke ili pritužbe, zaposlenik bio diskriminiran jer, iako nesporno nevin u odnosu na optužbe (za razliku od kolega protiv kojih je zbog osnovane sumnje u počinjenje kažnjive radnje pokrenut odgovarajući postupak) ne bi mogao dobiti podnesak koji mu je stvorio neugodnost na poslu i u privatnom životu, te ne bi adekvatno mogao zaštititi svoja prava pred sudom i drugim nadležnim tijelima.“ Glede prava policijskog službenika, na koga se odnosi pritužba, da se upozna sa sadržajem pritužbe odnosno da dobije presliku pritužbe i odgovora njezinom podnositelju, treba ukazati i na konvencijsko i ustavno jamstvo na pravično suđenje odnosno pravičan postupak,⁶⁴² koja jamstva se primjenjuju i na postupak pred upravnim tijelima ako i u mjeri u kojoj postoji vjerojatnost da će poštenost suđenja biti ozbiljno narušena inicijalnim nepoštivanjem odredbi koje jamče pravo na pravično suđenje odnosno pravičan postupak.⁶⁴³ Kako pritužba uvijek sadrži optužbu za kršenje zakona od strane policijskog službenika, a ukoliko se njezini navodi pokazuju utemeljeni dolazi do disciplinskog, prekršajnog ili kaznenog progona policijskog službenika protiv kojeg je pritužba podnesena, minimum jamstva jest da se takvom policijskom službeniku omogući priprema obrane odnosno priprema za davanje iskaza koji se može koristiti u disciplinskom i prekršajnom postupku protiv njega odnosno može poslužiti za vođenje kriminalističkog istraživanja, što bi podrazumijevalo da mu se u određenoj fazi postupka (prije okončanja provjere i donošenja odluke o utemeljenosti) mora pritužbu dati na uvid. Iz istih razloga, a kako bi mogao ostvariti svoja prava pred sudom odnosno koristiti sve dokaze koji mu mogu ići u prilog, čini se opravdanim policijskom službeniku dati i presliku odgovora podnositelju pritužbe. Sve ovo i iz razloga što tijelo koje vrši provjeru, može prije ispitivanja policijskog službenika, prikupiti i analizirati sve raspoložive dokaze, pa davanjem policijskom službeniku primjeraka pritužbe i odgovora podnositelju ne mogu nastupiti nikakve štetne posljedice glede utvrđivanja relevantnih činjenica. U prilog navedenom treba istaknuti da je postupak ispitivanja i odlučivanja o osnovanosti pritužbe po svojoj pravnoj prirodi zaseban dvostranački postupak *sui generis*, u kojem konačnu odluku donosi posebno tijelo u kojem odlučuju i predstavnici javnosti. Navedeni postupak se pokreće po zahtjevu podnositelja pritužbe, a protiv drugostupanjske odluke nije dopušteno pokretanje sudskog

⁶⁴¹ Čl. 14. Zakon o odvjetništvu, NN 9/94., 117/08., 50/09., 75/09., 18/11., glasi: „Državna tijela, pravne i fizičke osobe koje imaju javne ovlasti dužni su odvjetniku dati podatke koji su mu potrebni u obavljanju odvjetničke djelatnosti u konkretnom predmetu, ako to nije u protivnosti s dužnošću čuvanja službene ili profesionalne tajne.“

⁶⁴² Čl. 29. Ustava Hrvatske i čl. 6. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, NN – MU 18/97., 6/99., 8/99., 14/02., 1/06., 2/10.

⁶⁴³ Vidi presude Europskog suda za ljudska prava u predmetima: Božić v. Hrvatska (presuda od 29. lipnja 2006., zahtjev br. 22457/02, toč. 26.), Počuča v. Hrvatska (presuda od 29. lipnja 2006., zahtjev br. 38550/02, toč. 30.), Lisica v. Hrvatska (presuda od 25. veljače 2010., zahtjev br. 20100/06, toč. 47.), Kuralić v. Hrvatska (presuda od 15. listopada 2009., zahtjev br. 50700/07, toč. 44.), <http://www.usud.hr> – posjet 12. siječnja 2015.

spora. Budući da se postupak provjere pritužbe pokreće podnošenjem pritužbe, treba istaknuti da drugi postupovni propisi u Hrvatskoj uvijek obvezuju tijelo koje vodi postupak, a nakon što zaprimi podnesak kojim se pokreće postupak, da ga dostavi strani protiv koje se postupak vodi.⁶⁴⁴

U Srbiji rukovoditelj organizacijske jedinice, odnosno predsjednik Komisije ili predstavnik Sektora pisanim pozivom, uz koji se prilaže kopija pritužbe, poziva policijskog službenika na kojeg se pritužba odnosi da se izjasni o pritužbi. Policijskom službeniku se ostavlja rok od najmanje tri dana koja moraju proteći od dana uručjenja poziva do obavljanja razgovora s njim. Ovaj rok se izuzetno, uz njegovu suglasnost, može skratiti. U postupku rješavanja pritužbe njezin podnositelj i policijski službenik protiv koga je pritužba podnesena mogu imati pravnu pomoć o svom trošku, a policijskom službeniku se sudjelovanje u postupku rješavanja pritužbe smatra redovnim obavljanjem službene dužnosti. Podnositelj i policijski službenik mogu u postupku provjeravanja pritužbe predlagati isprave i druge dokaze. U slučaju kad se radi o ispravama i dokazima koje ima policija, na zahtjev podnositelja i policijskog službenika, dužan ih je pribaviti rukovoditelj organizacijske jedinice, odnosno predsjednik Komisije ili predstavnik Sektora i omogućiti im uvid u dokumentaciju i dokaze koji se odnose na podnijetu pritužbu. O razgovoru s policijskim službenikom sačinjava se zapisnik kojeg i on potpisuje. Rukovoditelji svih organizacijskih jedinica dužni su rukovoditelju, odnosno predsjedniku Komisije ili predstavniku Sektora koji vrši provjeru pritužbe dostaviti sve potrebne podatke i dokumente koje ima policija i omogućiti im pregledanje, preslikavanje i prepisivanje tih podataka, odnosno dokumenata. Ako postoji osnovana opasnost da bi primjena navedenih ovlasti onemogućila ili znatno otežala primjenu ovlasti predviđenih Zakonom o krivičnom postupku ili drugih policijskih ovlasti bitnih za sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta ili da bi njihova primjena ugrozila život i zdravlje ovlaštenih službenih osoba koje ih primjenjuju, rukovoditelj organizacijske jedinice može privremeno odbiti uvid u dokumentaciju, pristup u prostorije i dostavljanje određenih podataka i informacija. U ovom slučaju o nastavku postupka provjeravanja pritužbe odlučuje ministar. Dokumente koji se odnose na primjenu ovlasti, kada postoji osnovana opasnost da bi primjena navedenih ovlasti onemogućila ili znatno otežala primjenu ovlasti predviđenih Zakonom o krivičnom postupku ili drugih policijskih ovlasti bitnih za sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta ili da bi njihova primjena ugrozila život i zdravlje ovlaštenih službenih osoba koje ih primjenjuju, koje imaju oznaku povjerljivosti, rukovoditelj, odnosno predsjednik Komisije ili predstavnik Sektora može pregledati i iz njih prepisati podatke samo u nazočnosti odgovorne osobe, odnosno druge osobe koju ona ovlasti. Rukovoditelj organizacijske jedinice, odnosno predsjednik Komisije i predstavnik Sektora koji rješava pritužbu može: 1. u Ministarstvu pregledati predmet pritužbe, koji čini cjelina svih dokumenata i priloga koji se odnose na pritužbu; 2. obaviti razgovor s podnositeljem i policijskim službenikom na koga se pritužba odnosi, policijskim službenicima i drugim osobama koje su bile sudionici događaja ili su na mjestu događaja mogle steći saznanja o tome, kao i suočiti ih po potrebi; 3. dobiti informacije i mišljenja stručnih službi policije i Ministarstva o pitanjima koja su predmet pritužbe; 4. zahtijevati preslušavanje audiosnimka i prijepis sadržaja prigovora u vezi s postupkom rješavanja pritužbe; 5. po potrebi izvesti druge dokaze radi razjašnjavanja pritužbe. Predsjednik Komisije i predstavnik Sektora na temelju prikupljenih činjenica i dokaza sačinjava izvještaj o činjenicama u vezi s pritužbom u kome ocjenjuje usklađenost postupanja policijskog službenika na koga se podnositelj pritužuje s važećim propisima. Po izvršenoj provjeri pritužbe podnositelj se poziva pismeno ili usmeno na razgovor, koji s njim obavlja rukovoditelj organizacijske jedinice. Rukovoditelj

⁶⁴⁴ Čl. 343. i 348. Zakona o kaznenom postupku, NN 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14.; čl. 194. Zakona o parničnom postupku, NN 53/91., 91/92., 58/93., 112/99., 88/01., 173/03., 88/05., 02/07., 84/08., 123/08., 57/11., 148/11., 25/13., 89/14.; čl. 106. Zakona o državnim službenicima, NN 92/05., 107/07., 27/08., 34/11., 49/11., 150/11., 34/12., 49/12., 37/13., 38/13.

organizacijske jedinice može na razgovor pozvati i policijskog službenika na koga se pritužba odnosi, koji razgovor ne mora prihvatiti. U zapisniku nije potrebno navoditi da li je pritužba podnositelja osnovana ili nije. U slučaju da se podnositelj slaže s iznijetim činjenicama, odnosno suglasi sa stavovima rukovoditelja organizacijske jedinice, predlaže mu se da se postupak rješavanja pritužbe zaključi ovim razgovorom. To se unosi u zapisnik o razmatranju pritužbe. U slučajevima kada se pritužbeni predmet mora ustupiti Komisiji za pritužbe rukovoditelj organizacijske jedinice mora pritužbu sa svim prikupljenim dokumentima prvog narednog radnog dana ustupiti Komisiji radi njezinog rješavanja. Pritužbeni predmet se na rješavanje dostavlja predsjedniku Komisije, koji je dužan svestrano razmotriti nalaze iz postupka koji je sproveo rukovoditelj organizacijske jedinice. U slučaju da je po njegovoj ocjeni prethodni postupak korektno sproveden i da su razjašnjena sva pitanja i dileme, predlaže rukovoditelju nadležne jedinice takvo razmatranje pritužbe na Komisiji. U ovom slučaju izvjestitelj na sjednici Komisije je rukovoditelj organizacijske jedinice. U slučaju da predsjednik Komisije ocijeni da je za razjašnjenje pojedinih činjenica i dokaza potrebno prikupiti dodatne dokaze ili poduzeti dodatne aktivnosti na razjašnjavanju činjeničnog stanja, odnosno da je potrebno ponoviti pojedine postupke ili cijeli postupak provjeravanja pritužbe, predlaže rukovoditelju nadležne jedinice da odredi ovlaštenu osobu čija je obaveza izvršiti provjeru pritužbe i pripremiti izvještaj za razmatranje pritužbe na Komisiji. Ako iz sadržaja pritužbe proizlazi sumnja da je izvršeno krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti, rukovoditelj nadležne jedinice, na prijedlog rukovoditelja organizacijske jedinice nadležne za suzbijanje kriminaliteta, određuje ovlaštenu osobu koja cjelovito provjerava pritužbu. Pri predlaganju i određivanju ovlaštene osobe vodi se računa o sadržaju pritužbe.⁶⁴⁵

Sjednica Komisije je javna. Komisija može isključiti javnost radi zaštite povjerljivih podataka. Svi sudionici u radu Komisije dužni su se pri korištenju i pristupu podacima koji se odnose na pritužbu pridržavati propisa o zaštiti povjerljivih podataka i propisa o zaštiti osobnih podataka. Na sjednicu Komisije se pozivaju pismenim pozivom i podnositelj pritužbe i policijski službenik na koga se pritužba odnosi. Radi pojašnjenja pojedinih stručnih pitanja mogu se na sjednicu Komisije pozvati stručnjaci za pojedina područja, odnosno pitanja. Izvjestitelj informira Komisiju o sadržaju pritužbe i izvještava o rezultatima provjeravanja pritužbe. Svoje mišljenje o sadržaju pritužbe mogu dati i podnositelj i policijski službenik na koga se pritužba odnosi, ako sudjeluju na sjednici Komisije. Svi članovi Komisije se mogu izjasniti o razlozima pritužbe i njihovoj osnovanosti. U tom cilju mogu postavljati pitanja izvjestitelju, drugim pozvanim stručnjacima, podnositelju i policijskom službeniku na koga se pritužba odnosi, obaviti uvid u pritužbeni predmet i predlagati izvođenje dodatnih dokaza radi utvrđivanja činjeničnog stanja. Predsjednik Komisije stavlja na glasovanje prijedlog pojedinog člana Komisije da se prekine s razmatranjem pritužbe. U slučaju kad je prijedlog izglasan određuje izvjestitelju izvođenje dodatnih dokaza za utvrđivanje određenih okolnosti i činjenica u roku koji, po pravilu, ne smije biti duži od pet dana. Na temelju provedenog postupka pred Komisijom i utvrđenih činjenica, okolnosti i dokaza izvedenih u postupku rješavanja pritužbe, Komisija glasovanjem, kojem nisu nazočni ostali pozvani, odlučuje o osnovanosti pritužbe. Donijeta je ona odluka za koju glasaju najmanje dva člana Komisije. Predsjednik Komisije po završenom glasovanju obavještava prisutne o donesenoj odluci i upoznaje ih s bitnim okolnostima koje su uvažene pri odlučivanju. Predsjednik Komisije u skladu s odlukom Komisije priprema i potpisuje pisani odgovor podnositelju u kome odluka Komisije mora biti posebno obrazložena. Odgovor podnositelju na razloge pritužbe mora sadržavati jasne stavove u odnosu na sve relevantne i razumne tvrdnje, odnosno navode podnijete pritužbe. Na kraju odgovora se podnositelj obavještava da je postupak rješavanja pritužbe zaključen i

⁶⁴⁵ Čl. 2. st. 3. i 4., čl. 9.-17. Pravilnika RS.

da on ima na raspolaganju sva pravna i druga sredstva za zaštitu svojih prava i sloboda. Odgovor podnositelju, izvještaj o nalazu izvjestitelja i zapisnik sa sjednice Komisije se šalje Direkciji policije u sjedištu, koja pisani odgovor podnositelju uručuje policijskom službeniku na koga se pritužba odnosi i organizacijskoj jedinici u kojoj taj policijski službenik radi. Rješavanje pritužbe na Komisiji je konačno.⁶⁴⁶

4. Motivi podnositelja predstavke ili pritužbe

Najčešće je slučaj da se podnositelj obraća pritužbom jer smatra da su mu povrijeđena njegova prava, ali ponekad je motiv podnositelja: izbjegavanje osobne odgovornosti, odugovlačenje postupka koji se protiv njega vodi i ishođenje izuzeća službene osobe koja vodi postupak, želja za osvetom osobi koja je prema njemu zakonito primijenila ovlast ili pravnu normu. Nekada se pritužba koristi kao sredstvo pritiska odnosno kao pokušaj da se sustav unutarnjih poslova iskoristi za osobne interese (na primjer, pokušava se ishoditi angažiranje policijskih službenika u rješavanju imovinsko-pravnog spora podnositelja za čije rješavanje je nadležan sud ili se pokušava diskreditirati drugog policijskog službenika da bi ga se spriječilo u napredovanju odnosno ishodilo premještanje policijskog rukovoditelja s radnog mjesta na koje podnositelj ima pretenzije).⁶⁴⁷ Često se podnositelji pritužbi javljaju zbog povrijeđene sujeta. Takva reakcija je intenzivnija kod osoba koje zauzimaju viši društveni ili ekonomski položaj. U ovakvim slučajevima česta su pozivanja na autoritete (političke, gospodarske i sl.). U manjem broju slučajeva kao podnositelji se pojavljuju psihički bolesne osobe.⁶⁴⁸ Zbog različitih motiva (ponekada i kako bi se prikrio izvor informacija podnositelja) u pritužbama budu navedene samo jednostrano prikazane činjenice koje ne ukazuju na stvarno činjenično stanje, a što sve ukazuje na potrebu da se ispitivanju istinitosti navoda navedenih u pritužbama pristupi s posebnom pozornošću (Juras, 2013; Smolčić, 2007).

IV. Evidencija pritužbi

U Hrvatskoj Ministarstvo vodi evidenciju pritužbi na svom informacijskom sustavu, a ta evidencija sadrži: podatke o ustrojstvenoj jedinici u kojoj je pritužba zaprimljena, podatke o ustrojstvenoj jedinici na koju se ili na čije se zaposlenike predstavka ili pritužba odnosi, podatke o zaposlenicima Ministarstva na koje se pritužba odnosi, podatke o podnositelju pritužbe, opis događaja, podatke o tijeku provjere navoda u pritužbi, podatke o završetku rada prema pritužbi, podatke o vrsti i načinu povrede službene dužnosti, napomenu po završetku rada prema pritužbi.⁶⁴⁹ Na ovaj način su na jednom mjestu objedinjeni podaci o svim pritužbama, pa se učinkovito i brzo može provjeriti i utvrditi koji policijski službenici i na koji način krše zakon, tko se učestalo pojavljuje kao podnositelj pritužbe odnosno koji policijski službenici su najčešće predmet provjere, te kojim načinima se zlonamjerni podnositelji služe da bi izvrgli provjeri i diskreditirali policijske službenike i druge zaposlenike Ministarstva koji su im se zakonitim postupanjem zamjerali (Smolčić, 2007). Podaci o neutemeljenim ili nepotvrđenim pritužbama brišu se iz informacijskog sustava Ministarstva po proteku pet godina od

⁶⁴⁶ Čl. 19., čl. 21.-23. i 25. Pravilnika RS.

⁶⁴⁷ U Obveznoj instrukciji Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske o međusobnim odnosima i ponašanju ovlaštenih službenih osoba organa unutrašnjih poslova iz 1998., u čl. 24., bilo je izrijekom propisano da ovlaštena službena osoba ne smije u službi i izvan službe zlonamjerno ispoljavati nezadovoljstvo anonimnim i neargumentiranim podnescima ili podsticati druge ovlaštene službene osobe da tako postupaju.

⁶⁴⁸ „U MUP-u su zaprimane predstavke paranoičnih osoba koje su se zbog tobožnje invazije izvanzemaljaca u njihove stanove žalile na nedovoljnu zaštitu policije, zatim predstavke u kojima su podnositelji kreirali različite urote prema njima samima (sprega susjeda, obitelji, policije, cijelog državnog aparata i sl. protiv tih osoba), zatim predstavke koje su ukazivale na ugroženost zbog špijuniranja, praćenja od strane stranih sila i sl.“, Smolčić, 2007., str. 209.

⁶⁴⁹ Čl. 23. i 25. Pravilnika RH.

dana unosa. Podaci o utemeljenim ili djelomično utemeljenim pritužbama brišu se iz informacijskog sustava Ministarstva po proteku deset godina od dana unosa.⁶⁵⁰ Podaci o neutemeljenim podnescima čuvaju se u sustavu da bi se lakše moglo utvrditi da li je po sadržajno istom podnesku već rađeno, odnosno da bi se lako mogli provjeriti neosnovani navodi protiv zaposlenika, koji su (djelomično ili u cijelosti) već bili predmet provjere, te se tako izbjegava mogućnost da se određeni, već provjereni navodi, ponovno preispituju⁶⁵¹ i da se policijski službenik izvrgava neugodnostima, dok se podaci o utemeljenim podnescima brišu nakon proteka od 10 godina jer prestaju biti operativno zanimljivi.

U Srbiji je policija dužna sve riješene pritužbe unijeti u evidenciju pritužbi, koja sadrži podatke o podnositelju, policijskom službeniku na koga se pritužba odnosi, razlogu pritužbe, odnosu ili postupku policije koji je predmet pritužbe.⁶⁵²

Za potrebe ovog rada probavljeni su statistički podaci Ministarstava Hrvatske i Srbije (izvor podataka za Hrvatsku: Ravnateljstvo policije, Ured glavnog ravnatelja policije, dopis: 511-01-43-152-4-1/15 od 28. siječnja 2015. i dopis : 511-01-43-152-4-1/15 od 5. veljače 2015.; izvor podataka za Srbiju: Izvještaj o rješavanju pritužbi u Ministarstvu za razdoblje od 01.01.2012. do 31.12.2012.,

<http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/izvestaj%20cir%20i%20lat%202012.pdf> - posjet 14. siječnja 2015.; Izvještaj o rješavanju pritužbi u Ministarstvu unutarnjih poslova za razdoblje od 01.01.2013. do 31.12.2013., <http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/izvestaj-2013-lat.pdf> -posjet 14. siječnja 2015.; Izvještaj o rješavanju pritužbi u Ministarstvu unutarnjih poslova za razdoblje od 01.01.2014. do 30.06.2014.,

http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/IZVESTAJ%20ZA%206.%20meseci%202014_Prituzbe%20i%20predstavke-lat.pdf – posjet 11. veljače 2015.).

⁶⁵⁰ Čl. 27. Pravilnika RH.

⁶⁵¹ Čl. 2. st. 3. Pravilnika RH.

⁶⁵² Čl. 28. Pravilnika RS.

Tablica 1: Zaprimljene pritužbe u Ministarstvu unutarnjih poslova Republike Hrvatske u razdoblju 2012.-2014. i način njihova rješavanja

Godina	zaprimljeno	utemeljenost				u radu	rad Povjerenstva ⁶⁵³						
		utemeljeno	djelomično utemeljeno	nepotvrđeno	neutemeljeno		podneseno prigovora	utemeljeni prigovori	djelomično utemeljeni	neutemeljeni prigovori	nenadležnost Povjerenstva	odustanak stranke	u razmatranju
2012.	1554	60	95	132	1267	0	46	2	8	36	0	0	0
2013.	1989	81	133	226	1549	0	175	5	3	17	6	1	143
2014.	1976	59	108	212	1497	100	276	0	0	0	1	1	274

Tablica 2: Prijave podnesene nakon donošenja odluka o osnovanosti pritužbi zaprimljenih u Ministarstvu unutarnjih poslova Republike Hrvatske u razdoblju 2012.-2014.

Godina	pokrenuto disciplinskih postupaka	kaznene prijave protiv policijskih službenika	optužni prijedlozi za prekršaj protiv policijskih službenika	kaznene prijave protiv podnositelja lažnih pritužbi
2012.	34	2	2	0
2013.	59	3	3	2
2014.	21	1	1	2

Tablica 3: Zaprimljene pritužbe u Ministarstvu unutarnjih poslova Republike Srbije u razdoblju 2012.-prvo polugodište 2014. i način njihova rješavanja

⁶⁵³ Nakon što su imenovani svi članovi, Povjerenstvo za rad po pritužbama je s radom odnosno razmatranjem prigovora započelo 24. siječnja 2013. godine, a tijekom 2014. godine uglavnom su razmatrani prigovori zaprimljeni 2013. godine.

Godina	zaprimaljeno	utemeljenost				u radu	rad komisija					
		odbačaj (čl. 4. Pravilnika)	zaključen postupak (čl. 7. Pravilnika)	meritorno razmotreno			proslijeđeno komisijama	nenadležnost komisija	zaključen postupak (čl. 7. Pravilnika)	utvrđeni propusti	nisu utvrđeni propusti	u radu
				utvrđeni propusti nisu	utvrđeni propusti							
2012.	2 276	33	276	96	105 1	112	668	4	20	60	351	242
2013.	1 948	26	193	89	977	102	564	1	21	39	339	217
I. – VI. mj. 2014.	850	3	84	49	382	95	273	1	14	21	104	134

V. Pravna odgovornost podnositelja pritužbe

Ukoliko podnositelj pritužbe u svome podnesku svjesno vrijeđa ili omalovažava službenu osobu (policijskog službenika) ili ga svjesno neosnovano proziva da je počinio kazneno djelo koje se goni po službenoj dužnosti, tada on podliježe prekršajnoj i kaznenoj odgovornosti.

Zakonom o prekršajima protiv javnog reda i mira Hrvatske⁶⁵⁴ vrijeđanje ili omalovažavanje službene osobe propisano je kao prekršaj, dok je Zakonom o javnom redu i miru Srbije⁶⁵⁵ vrijeđanje ovlaštene službene osobe propisano kao krivično djelo.

Lažno prijavljivanje kaznenog djela sadržano je u zakonodavstvima Hrvatske⁶⁵⁶ i Srbije,⁶⁵⁷ pa je policija ovlaštena, kada provjerom pritužbe utvrdi da je podnositelj namjerno lažno optužio

⁶⁵⁴ Čl. 17. Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira, NN 41/77., 55/89., 5/90. - pročišćeni tekst, 30/90.-ispr., 47/90., 29/94., glasi: „Tko omalovažava ili vrijeđa državne organe odnosno službene osobe prilikom vršenja službe ili njihova zakonita naređenja, kazniti će se novčanom kaznom (...) ili kaznom zatvora do 30 dana.“ Javnost mjesta nije konstitutivni element prekršaja vrijeđanja ili omalovažavanja službene osobe, pa nema zapreke da se prekršajno procesuiraju osobe koje taj prekršaj učine usmenom ili pisanom dojavom odnosno pritužbom.

Iz sudske prakse: Prekršajni sud u Kutini kaznio je novčanom kaznom za prekršaj iz čl.17. Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira, dvije osobe koje su, nezadovoljne utvrđenim prometnim prekršajima, Postaji prometne policije odnosno Policijskoj postaji Kutina dostavile predstave slijedećeg sadržaja: „Da se toliko brinete s kriminalom i drogom umjesto s prometom, ova zemlja ne bi imala osobe iz kriminalnog miljea-pozdrav noćnoj patroli uz želju da nas umjesto slikanja jednostavno streljate!“ (presuda broj IV-JR-122/04 od 7. lipnja 2004.), „Oprostite na izrazu, ali taj glupan (policijski službenik) koji je vozio to vozilo, guzilo je moj sportski sređeni Peugeot 206.“ (Presuda broj IV JR-59/05 od 20. listopada 2005.)

⁶⁵⁵ Čl. 23. st. 1. Zakona o javnom redu i miru, SG 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05, 85/05, glasi : „Tko uvrijedi (...) ovlaštenu službenu osobu u obavljanju poslova sigurnosti (...), kaznit će se zatvorom od 6 mjeseci do tri godine.“

⁶⁵⁶ Čl. 304. Kaznenog zakona, NN 125/11., 144/12., glasi: „(1) Tko prijavi neku osobu ili podmetne tragove koji upućuju na to da je počinila kazneno djelo, iako zna da to nije istina, a ne radi se o kaznenom djelu koje se progoni po privatnoj tužbi,kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.(2) Tko lažnom prijavom, podmetanjem tragova ili na drugi način izazove pokretanje kaznenog postupka protiv osobe za koju zna da nije počinitelj kaznenog djela, a ne radi se o kaznenom djelu koje

policijskog službenika da je počinio kazneno djelo, takvog podnositelja kazneno procesuirati⁶⁵⁸. Smisao inkriminacije lažnog prijavljivanja kaznenog djela jest „u ideji da treba spriječiti neopravdano angažiranje državnog aparata, koji se nekad u vezi s ovim djelom usmjerava i u krivom pravcu. (...) Međutim, ne radi se kod ovih krivičnih djela samo o zaštiti pravosuđa, o nesmetanom vršenju njegove krivične funkcije, iako je ona primarna i određuje suštinu ovih djela; ova djela istovremeno znače i napad na čast i ugled odnosnih osoba, na njihova prava i slobode, teško pogađajući pojedinca, njegov položaj u društvu, njegov osobni mir. U tom smislu ove inkriminacije obuhvaćaju i zaštitu pojedinca od pogrešnih zahvata i mjera organa krivičnog progona koji su dovedeni u zabludu“ (Bačić, Šeparović, 1989, str. 339.). Za postojanje ovog kaznenog djela forma prijave nije strogo određena odnosno nije uvjet da je podnesak označen baš kao kaznena prijava. „Važan je sadržaj izjave, a ne je li ona nazvana kaznena prijava“ (Mrčela 2003, str. 602.) odnosno suština nije u formi, već je bitan sadržaj podneska u kojem se opisuje da je zaposlenik Ministarstva počinio kazneno djelo koje se goni po službenoj dužnosti (Pavlović, 2012, Tahović, 1957). Nisu bitni svi detalji podneska niti oni svi moraju biti lažni.

se progoni po privatnoj tužbi, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.(3) Tko prijavi da je počinjeno kazneno djelo iako zna da to nije istina, a ne radi se o kaznenom djelu koje se progoni po privatnoj tužbi, ili tko sebe prijavi da je počinio takvo djelo iako zna da to nije istina, kaznit će se kaznom zatvora do jedne godine.“

⁶⁵⁷ Čl. 334. st. 1. Krivičnog zakonika, SG 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, glasi: „Tko prijavi određenu osobu da je počinila krivično djelo koje se goni po službenoj dužnosti, a zna da osoba nije počinitelj tog djela, kaznit će se zatvorom od tri mjeseca do tri godine.“

⁶⁵⁸ Iz sudske prakse: Presudom Općinskog suda u Splitu, broj K-1278/11 od 20.05.2013., okrivljenik je proglašen krivim da je u stjecaju počinio dva kaznena djela protiv pravosuđa – lažno prijavljivanje kaznenog djela jer je: „dana 20. prosinca 2010. iz Vrgorca, Vladi Republike Hrvatske, podnio pisanu predstavku u kojoj je žaleći se na odluku o prestanku radnog odnosa koju je izrekao Odsjek prvostupanskog disciplinskog sudovanja u Splitu, htijući protiv istih pokrenuti kazneni postupak, neistinito naveo da mu je načelnik Policijske uprave splitsko-dalmatinske (...) lažno obećao da će mu kao načelnik pomoći da u disciplinskom postupku koji se protiv njega vodi ne bude donijeta odluka o prestanku radnog odnosa kao i da je voditelj tog Odsjeka (...) odluku o prestanku radnog odnosa donio baš pod utjecajem (...) i da mu (...) tijekom postupka nije omogućio dostavu svih dokaza na koji način bi isti počinili kaznena djela čiji se progon pokreće po službenoj dužnosti, iako je znao da to nije istina i da (...) ne sudjeluje u radu disciplinskog suda niti utječe na njegove odluke, a da je odluku disciplinskog suda donijelo tročlano vijeće, a ne (...).“ Županijski sud je žalbu okrivljenika odbio kao neosnovanu, navodeći u obrazloženju presude broj: Kž-594/13 od 19.11.2013. (str. 3.) da je sud prvog stupnja pravilno „zaključio kako je okrivljenik (...) ostvario bitna obilježja kaznenih djela lažnog prijavljivanja kaznenog djela.“

Iz obrazloženja presude Općinskog suda u S., broj K-1278/11: „Ratio legis ovog kaznenog djela jest zaštita osobe koja je lažno prijavljena od neugodnosti posljedica koje lažno prijavljivanje za nju mogu imati. (...) Naime, za ostvarenje ovog kaznenog djela potrebno je da je prijavljena osoba nedužna, neće se raditi o ovom djelu ako se u prijavi navode određene okolnosti i činjenice koje su podnositelja prijave navele na zaključak da je određena osoba počinila kazneno djelo. Po zaključku ovog suda prijava okrivljenika odnosno njegova predstavka upućena Vladi RH od 20. prosinca 2010.g. je bila lažna tj. okrivljenik je bio svjestan da ono što je iznio u prijavi ne odgovara stvarnosti, svoje optužbe protiv (...) i (...) potvrdio je još jednom kada ga je USKOK pozvao na očitovanje bi li predmetna predstavka Vladi predstavljala kaznenu prijavu, međutim isti nije postupio po uputi iz Rješenja o odbačanju USKOK-a od 11. ožujka 2011.g. da može u roku od osam dana poduzeti kazneni progon protiv navedenih osumnjičenika podnošenjem optužnog prijedloga pred Općinskim sudom u Splitu objašnjavajući sudu da je tada imao druge prioritete i da bi mu to pričinilo dodatne troškove iz čega jasno proizlazi da je okrivljenik bio svjestan da lažno optužuje oštećenike, državne službenike, za vrlo ozbiljna kaznena djela, a predstavka koju je uputio Vladi da je bila izraz nemoći i revolta zbog odluke o otkazu koja je za njega bila fatalna i s kojom se nije mogao pomiriti, a kako sam okrivljenik navodi u svojoj obrani. Okrivljenik je kao djelatnik MUP-a i kontaktirajući s brojnim kolegama o svom slučaju i disciplinskom postupku koji je pokrenut protiv njega, a što navodi okrivljenik i saslušani svjedoci (...), bio dobro upućen na koji način i koje su to osobe koje pokreću disciplinski postupak i da suci disciplinskog suda kao samostalno tijelo, dakle, tijelo kojemu nije nadređen načelnik PU (...), provode postupak i donose odluku. I sam svjedok (...), načelnik PP (...) u to vrijeme, navodi da je okrivljeniku kao i njemu bilo poznato da načelnik PU splitsko-dalmatinske (...) kao ni on osobno ne mogu utjecati na rad disciplinskog suda. Ovaj sud u cijelosti poklanja vjeru iskazima saslušanih svjedoka (...) koji su međusobno u bitnome suglasni i argumentirani i iz kojih iskaza proizlazi da načelnik PU splitsko-dalmatinske (...) nije obećao niti je mogao obećati okrivljeniku da će mu disciplinski sud izreći blažu sankciju, a ne otkaz, niti da je (...), koji je doduše bio samo član tročlanog disciplinskog vijeća, odluku donio pod bilo čijim utjecajem, posebno i stoga što mu načelnik PU splitsko-dalmatinske (...) nije nadređen, a koja disciplinska odluka o prestanku državne službe je u konačnici i potvrđena što u postupku i nije bilo sporno. (...) Imajući u vidu sve navedeno uz činjenicu da je Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta Rješenjem od 11. ožujka 2011.g. (list 5-7) odbacio kaznenu prijavu okrivljenika protiv (...) i (...) zbog kaznenih djela za koja se progoni po službenoj dužnosti iz čl. 337. st.1. i 2. KZ, čl. 339. KZ-a i čl. 304. st.2. KZ-a, ovaj sud je na nedvojben način utvrdio da je okrivljenik (...) ostvario sva bitna obilježja kaznenog djela iz čl. 302. st. 1. KZ/97.“ (u prijašnjem Kaznenom zakonu, NN 110/97., 27/98. – ispravak, 50/00., 129/00., 51/01., 111/03., 190/03., 105/04., 84/05., 71/06., 110/07., 152/08. i 57/11.), kazneno djelo - lažno prijavljivanje kaznenog djela bilo je propisano u čl. 302.).

Bitno je da u podnesku ima podataka koji, da su istiniti, čine biće određenog kaznenog djela. Podnesak mora biti lažan tj. podnositelj mora biti svjestan da ono što navodi u njemu ne odgovara stvarnosti. Prijava se mora odnositi na određenu osobu odnosno iz prijave mora, direktno ili posredno, ali uvijek jasno, proizlaziti koja se osoba prijavljuje. Nije uvjet da je protiv osobe koja se prijavljuje već pokrenut kazneni postupak⁶⁵⁹.

Ako je podnositelj policijski službenik, a svjesno je podnio neosnovanu pritužbu, prozivajući rukovoditelje ili druge policijske službenike za kršenje zakona, u njegovom postupanju mogu se ostvariti obilježja povrede službene dužnosti normirane kao „nedolično ponašanje u službi ili izvan službe kada šteti ugledu službe“⁶⁶⁰ odnosno „ponašanje suprotno Kodeksu policijske etike, koje šteti ugledu službe ili narušava odnose među zaposlenima.“⁶⁶¹

Sankcioniranjem podnositelja pritužbi, koji svjesno neosnovano terete policijske službenike i time dovode u pitanje njihovu čast, ugled i profesionalnost, izlažući ih nepotrebnim provjerama i traumama, postići će se jednakost svih pred zakonom⁶⁶² jer će nakon istraživanja policijskih službenika koji su bili predmet lažne dojave, predmet istraživanja postati onaj koji je lažnu dojavu uputio i na taj način učinio neugodnost zaposleniku Ministarstva, te ujedno trošak državnom proračunu jer su ljudski resursi i materijalna sredstva bili nepotrebno angažirani.

VI. Zaključak

Institut pritužbe je sredstvo koje oštećenim osobama omogućuje da ukažu na nezakonit rad ili ponašanje policijskih službenika odnosno da zaštite svoja prava kada ih krše policijski službenici. Ukazivanjem na nedopušteno ponašanje i nezakoniti rad policijskih službenika Ministarstva, oštećene osobe aktivno doprinose zakonitosti rada Ministarstva. Takvim postupcima podnositelji iskazuju i povjerenje u odlučnost i sposobnost Ministarstva kao i u funkcioniranje pravnog sustava u cjelini.

Policijsko zakonodavstvo u obje države je ostvarilo napredak uvođenjem dva stupnja odlučivanja po pritužbama, pri čemu su u rad drugostupanjskog Povjerenstva uključeni i predstavnici javnosti.

Bitno je istaknuti da uvođenje dvostupanjskog odlučivanja, ali i postojanje podzakonskih provedbenih akata, može doprinijeti ujednačavanju načina rada nadzornih tijela, zaštiti prava podnositelja pritužbi, ali i zaštiti policijskih službenika Ministarstva, koji moraju biti sankcionirani zbog nezakonitog ili nepravilnog rada ili ponašanja, no i zaštićeni od onih koji neistinitim navodima zlorabe institut pritužbe. Zakonskom odredbom o Povjerenstvu uvodi se jedna vrsta civilnog nadzora nad radom policije i izbjegava sumnja da Ministarstvo, čiji policijski službenik je predmet pritužbe, ne može ili neće profesionalno ispitati pritužbu, a podnositelju se jamči da će njegovi navodi biti ispitani prema pravilima struke i ocijenjeni prema stručnim standardima.

Statistički podaci ukazuju da više pozornosti treba posvetiti zaštiti policijskih službenika od neosnovanih optužbi i preciznoj regulaciji njihovih prava tijekom i po okončanju ispitnog postupka. Veliki broj neosnovanih pritužbi ukazuje na to da osobe često zlorabe navedeni institut.

Usporedbom zakonodavstva Hrvatske i Srbije uočavaju se prednosti i nedostaci pojedinih zakonskih rješenja.

⁶⁵⁹ „Djelo je dovršeno samim podnošenjem prijave; nije nužno da kazneni postupak po toj prijavi bude pokrenut.“ (Garačić, 2001. str.358.)

⁶⁶⁰ Čl. 96. st. 1. t. 7. ZPH.

⁶⁶¹ Čl. 157. st. 1. t. 7. ZPS-a.

⁶⁶² Čl. 14. Ustava Hrvatske; čl. 21. Ustava Srbije.

U hrvatskom pravu je određen rok u kojem se podnositelju mora odgovoriti na pritužbu, otklonjena je potreba ponovnog rješavanja pritužbe čiji bitni navodi su već razmatrani, detaljno unošenja podataka o primljenoj i riješenoj pritužbi na informacijskom sustavu Ministarstva onemogućava višekratno postupanja po istim pritužbenim navodima, propisivanjem stvarne nadležnosti za ispitivanje pritužbe na razinu načelnika policijske uprave odnosno Službe za unutarnju kontrolu otklonjena je mogućnost da čelnik ustrojstvene jedinice (npr. načelnik policijske postaje) ispituje osnovanost pritužbe koja se odnosi na policijskog službenika njegove ustrojstvene jedinice,⁶⁶³ radi osiguranja objektivnosti i zakonitosti unutarnja kontrola u svakom trenutku može preuzeti rad po bilo kojoj pritužbi, a sudjelovanje javnosti u radu Povjerenstva je predviđeno s dva člana tako da ti predstavnici imaju odlučujuću ulogu kod odlučivanja.⁶⁶⁴ Negativne strane zakonskih rješenja u pravu Hrvatske ogledaju se u tome što nije određen rok u kojem oštećene osobe mogu podnijeti pritužbu pa to stvara pravnu nesigurnost i otežava prikupljanje dokaza i utvrđivanje relevantnih činjenica kada se pritužba podnese nakon znatnog protoka vremena od spornog događaja,⁶⁶⁵ nije propisano da li i u kojem trenutku policijski službenik ima pravo dobiti pritužbu koja se odnosi na njega i biti upoznat sa sadržajem odgovora podnositelju pritužbe, nisu precizno propisana sva pravila provedbe dokaznog postupka, te nije moguće da Služba za unutarnju kontrolu preispita pravilnost odgovora čelnika policijske uprave protiv koje je uložena prigovor Povjerenstvu i tako eventualno otkloni pogrešku i ubrza rješavanje podnositeljeve pritužbe već spis mora odmah proslijediti Povjerenstvu za pritužbe⁶⁶⁶. Nadalje, Povjerenstvo za pritužbe ima tri člana koji nemaju zamjenike pa izostanak bilo kojeg člana zbog objektivnih razloga (bolest, godišnji odmor, službeni put, poslovne obveze i sl.) rezultira odgodom sjednice. Također, nije zakonski regulirano izbjavanje s radnog mjesta radi obavljanja dužnosti člana Povjerenstva.⁶⁶⁷

U pravu Srbije mogu se izdvojiti brojna pozitivna rješenja u pravnoj regulativi o pritužbama protiv policijskih službenika: određeni su kratki rokovi za rješavanje pritužbe, određen je rok u kojem oštećena osoba ima pravo podnijeti pritužbu, prije očitovanja policijskom službeniku se dostavlja primjerak pritužbe, po završetku postupka policijski službenik dobiva primjerak odgovora podnositelju pritužbe, sudjelovanje u rješavanju pritužbe policijskom službeniku se računa kao redovan rad, tijekom ispitivanja pritužbe podnositelj i policijski službenik imaju pravo angažirati

⁶⁶³ Prema stajalištu Europskog suda za ljudska prava (presuda Skendžić i Krznarić v. Hrvatska, presuda od 20. siječnja 2011., zahtjev br. 16212/08, toč. 90.) čimbenici da je istragu vodila ista policijska postaja čiji su službenici uhitili oštećenika te da su u vrijeme istrage neki od tih policijskih službenika još uvijek radili u toj policijskoj postaji, su „proizveli očigledan sukob interesa i zbog njih istražne vlasti nisu bile neovisne.“, <http://www.usud.hr> – posjet 11. veljače 2015.

⁶⁶⁴ Hrvatsko Ministarstvo je odlučilo napraviti još jači iskorak, pa je sačinjen Prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o policiji, s konačnim prijedlogom Zakona, koji je u studenom 2014. upućen u javnu raspravu, a kojim je predloženo da se ZPH dopuni čl. 5. c kojim bi bilo određeno da sva tri člana Povjerenstva čine predstavnici javnosti – http://www.mup.hr/UserDocsImages/SAVJETOVANJE/2014/zakon_o_policiji/Zakon%20o%20policiji%20-%20Nacrt%20s%20Konacnim%20tekstom.pdf (posjet 12. siječnja 2015.).

⁶⁶⁵ Navedenim Prijedlogom Zakona predloženo je da se čl. 5. ZPH dopuni propisivanjem da se pritužba može podnijeti u roku od 30 dana po saznanju za povredu prava podnositelja.

⁶⁶⁶ Na važnost jasne i precizne regulative postupka provjere pritužbe ukazao je i Ustavni sud Republike Hrvatske u Odluci broj: U-I-4892/2004 od 12. ožujka 2008. (NN 169/04., <http://www.usud.hr>): „Mogućnost pacijenta da podnese usmeno ili u pisanom obliku pritužbu odgovornoj osobi, o kojoj pritužbi odgovorna osoba, kao i nadležno Povjerenstvo odlučuju izvan zakonom propisanih postupovnih pravila, predstavlja samo neobavezni poticaj tim adresatima da primijene svoje diskrecijsko pravo odlučivanja o primjeni neke mjere zaštite prava pacijenata(...). U reguliranju zaštite prava pacijenata, kad ih je već proklamirao, popisao i propisao, zakonodavac se mora poslužiti jasnom, preciznom i potpunom regulacijom postupaka odlučivanja o njima, a ne prepustiti ih u cijelosti prostoru neograničene diskrecijske prosudbe odgovornih osoba ili povjerenstava.“

⁶⁶⁷ Na nedostatke zakonske regulative, zbog čega Povjerenstvo za pritužbe ne može podnositelju prigovora odgovoriti u zakonskom roku, ukazano je u Izvješću Odbora za ljudska prava i prava nacionalnih manjina o radu Povjerenstva za postupanje po pritužbama u Ministarstvu unutarnjih poslova za 2013. godinu, <http://www.sabor.hr/izvjesce-odbora-za-ljudska-prava-i-prava-nacio0004> - posjet 6. veljače 2015.

osobu koja će im pružiti pravnu pomoć, policijski službenik potpisuje izjavu koju je da očitujući se o navodima pritužbe, pritužbeni postupak može se okončati pred čelnikom organizacijske jedinice potpisivanjem zapisnika nakon razgovora u kojem taj čelnik neposredno objasni i razjasni sporne okolnosti s podnositeljem pritužbe, stranke u postupku se pozivaju na sjednicu drugostupanjskog tijela (Komisije) i na toj sjednici mogu aktivno sudjelovati. Nedostaci u srbijanskom pravu su što: nadležna organizacijska jedinica u sjedištu Ministarstva ne mora biti obaviještena o svim pritužbama koje su zaprimljene, provjeru navoda u prvom stupnju obavljaju čelnici organizacijskih jedinica u kojima su zaposleni službenici na koje se pritužba odnosi, drugostupanjske Komisije su ustrojene na razini policijskih uprava i Ministarstva u sjedištu što može dovesti do neujednačenog odlučivanja odnosno različite prakse, nema detaljnih odredbi o sadržaju evidencija o pritužbama i čuvanju tih podataka, u radu komisija za pritužbe sudjeluje samo jedan predstavnik javnosti što ga u bitnome ograničava da obavlja efikasan nadzor odnosno utjecaj na odluke komisije.

Navedeni nedostaci u oba zakonodavstva potvrđuju polaznu tezu o nedostacima pravne regulacije postupka provjere.

Radi ojačavanje uloge Povjerenstva za pritužbe odnosno radi zaštite ljudskih prava i zakonitosti u radu Ministarstva, potrebno je pravnom regulativom propisati da odluke Povjerenstva, kojima je utvrđeno da je policijski službenik prekršio zakon na štetu podnositelja pritužbe, obvezuju čelnike ustrojstvenih jedinica Ministarstva da protiv takvih policijskih službenika pokrenu odgovarajući pravni postupak (disciplinski, prekršajni, kazneni) radu utvrđivanja njihove odgovornosti⁶⁶⁸, budući da su čelnici ustrojstvenih jedinica Ministarstva prema postojećem zakonodavstvu jedini ovlašteni podnositi disciplinske, prekršajne ili kaznene prijave.

LITERATURA

Anić, V. (1991). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.

Bačić, F., Šeparović, Z. (1989). *Krivično pravo, Posebni dio*. Zagreb: Narodne novine.

Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine – MU 18/97., 6/99., 8/99., 14/02., 1/06., 2/10.

<http://www.usud.hr>

Garačić, A. (2001). *Kazneni zakon u sudskoj praksi*. Zagreb: Naklada Zadro.

Gjenero, D. (2002). *Policijska i ljudska prava*. Zagreb: Hrvatski helsinški odbor i Ministarstvo unutarnjih poslova.

Izješće Odbora za ljudska prava i prava nacionalnih manjina o radu Povjerenstva za postupanje po pritužbama u Ministarstvu unutarnjih poslova za 2013. godinu, <http://www.sabor.hr/izvjesce-odbora-za-ljudska-prava-i-prava-nacio0004>

Izveštaj o rješavanju pritužbi u Ministarstvu unutarnjih poslova u periodu od 01.01.2012.-31.12.2012. godine,

<http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/izvestaj%20cir%20i%20lat%202012.pdf>

⁶⁶⁸ Alternativno je moguće, budući da zakonodavstvo već oštećenima dopušta da u prekršajnom i kaznenom postupku nastupaju kao supsidijarni tužitelji (čl. 113. Prekršajnog zakona Hrvatske, NN 107/07., 39/13., 157/13.; čl. 55.-59. Zakona o kaznenom postupku Hrvatske, NN 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14.; čl. 126. Zakona o prekršajima Srbije, SG 65/13, čl. 50.-63. Zakona o krivičnom postupku Srbije, SG 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14), propisati mogućnost oštećenima da kao supsidijarni tužitelji nastupaju u disciplinskom postupku, a koju mogućnost primjerice propisuju čl. 55. Zakona o liječništvu Hrvatske, NN 121/03., 117/08. i čl. 11.-18. Pravilnika o disciplinskom postupku Hrvatske liječničke komore, Liječničke novine 97/11.

Izvještaj o rješavanju pritužbi u Ministarstvu unutarnjih poslova u periodu od 01.01.2013.-31.12.2013. godine, <http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/izvestaj-2013-lat.pdf>

Izvještaj o rješavanju pritužbi u Ministarstvu unutarnjih poslova u periodu od 01.01.2014.-30.06.2014.godine,

http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/IZVESTAJ%20ZA%206.%20meseci%202014_Prituzbe%20i%20predstavke-lat.pdf

Juras, D. (2013). O predstavkama i pritužbama Ministarstvu unutarnjih poslova Republike Hrvatske. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 50 (109), str. 643 - 660.

Kazneni zakon, Narodne novine, br. 125/11., 144/12.

Krivični zakonik, SG 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14.

Kodeks policijske etike, SG 92/06

Ministarstvo unutarnjih poslova, Ravnateljstvo policije, Ured glavnog ravnatelja policije, dopis: 511-01-43-152-4-1/15 od 28. siječnja 2015.

Ministarstvo unutarnjih poslova, Ravnateljstvo policije, Ured glavnog ravnatelja policije, dopis: 511-01-43-152-4-1/15 od 5. veljače 2015.

Mrčela M. (2003). Kaznena djela protiv pravosuđa. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 10 (2), str. 587 - 624.

Obvezna instrukcija Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske o međusobnim odnosima i ponašanju ovlaštenih službenih osoba organa unutrašnjih poslova iz 1998.

Pavlović Š. (2012). *Kazneni zakon*. Rijeka: Libertin naklada.

Pravilnik o disciplinskom postupku Hrvatske liječničke komore, Liječničke novine 97/11.

Pravilnik o načinu provedbe unutarnje kontrole i nadzora rada službenika i ustrojstvenih jedinica Ministarstva unutarnjih poslova, Narodne novine, br. 141/11., 146/11. - ispr.

Pravilnik o načinu rada i postupanja po predstavkama i pritužbama, vođenju evidencije predavki i pritužbi te o radu Povjerenstva, Narodne novine, br. 58/12., 43/13.

Prekršajni zakon, Narodne novine, br. 107/07., 39/13., 157/13.

Prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o policiji, s konačnim prijedlogom Zakona, studeni 2014. -

http://www.mup.hr/UserDocsImages/SAVJETOVANJE/2014/zakon_o_policiji/Zakon%20o%20policiji%20-%20Nacrt%20s%20Konacnim%20tekstom.pdf

Rajko, A. (2000). Nadzor nad tijelima unutarnjih poslova. *Hrvatska javna uprava*, 2(1), str. 121 - 156.

Smolčić, P. (2007). Predstavke na rad zaposlenika i ustrojstvenih jedinica MUP-a RH. *Policija i sigurnost*, 16 (3-4), str. 201 - 219.

Smolčić, P. (2009). Značaj predstavke u zaštiti ljudskih prava i suzbijanju korupcije. *Policija i sigurnost*, 18 (3), str. 348 - 363.

Tahović, Đ. J. (1957). *Komentar krivičnog zakonika*. Beograd: Savremena administracija.

Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 56/90., 135/97., 113/00., 28/01., 76/10., 5/14.

Ustav Republike Srbije, SG 98/2006.

Zakon o državnim službenicima, Narodne novine, br. 92/05., 107/07., 27/08., 34/11., 49/11., 150/11., 34/12., 49/12., 37/13., 38/13.

Zakon o javnom redu i miru, SG 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05, 85/05.

Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12, 56/13., 145/13., 152/14.

Zakon o krivičnom postupku, SG 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14.

Zakon o liječništvu Hrvatske, Narodne novine, br. 121/03., 117/08.

Zakon o odvjetništvu, Narodne novine, br. 9/94., 117/08., 50/09., 75/09., 18/11.

Zakon o parničnom postupku, Narodne novine, br. 53/91., 91/92., 58/93., 112/99., 88/01., 173/03., 88/05., 02/07., 84/08., 123/08., 57/11., 148/11., 25/13., 89/14.

Zakon o policiji, Narodne novine, br. 34/11., 130/12., 151/14.

Zakon o policiji, SG 101/05, 63/09, 92/11.

Zakon o pravu na pristup informacijama, Narodne novine, br. 25/13.

Zakon o prekršajima, SG 65/13.

Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira, Narodne novine, br. 41/77., 55/89., 5/90-pročišćeni tekst, 30/90. - ispr., 47/90 , 29/94.

Damir Juras

Hrvoje Đuran

ON COMPLAINTS AGAINST POLICE OFFICERS IN THE REPUBLIC OF CROATIA AND THE REPUBLIC OF SERBIA

Summary

Along with presenting the statistical data on the number and the justification of the complaints, and quoting the standpoints of legal theory and jurisprudence, the authors in this paper give a comprehensive overview of the legal regulations and bylaws which regulate the filing of complaints and investigation into complaints against the work of police officers in the Republic of Croatia and the Republic of Serbia. The authors' view is that the complaint is an important instrument in the protection of human rights of the people treated by police officers; however, in practice legal regulations should effectively protect police officers from malicious unfounded complaints in which they are accused of breaking the law. The authors particularly point out the need for a clear and precise regulation of the rights of police officers during and after the procedure of investigating the allegations in the complaints against them. A special value in both legislations is given to the prescribing of both the first and the second instance judgements on the justification of the complaint and the involvement of the public in the work of the Commission which shall decide in the second instance. The legal regulation must stipulate that the decisions of the Commission for complaints bind the heads of the Ministry of the Interior to an adequate legal prosecution of police officers for which the complaint investigating procedure determined that they have broken the law.

Key words: *police, police officer, Commission for Complaints, complaint*

Saše Gerasimoski⁶⁶⁹

Marjan Arsovski⁶⁷⁰

COMPARATIVE EXPERIENCES OF THE LIMITED DEGREE OF SELF-DEFENSE OF THE RIGHT TO LIFE, PRIVACY AND PRIVATE PROPERTY IN PRIVATE SECURITY

Summary

The purpose of this article is to point out to the common legal solutions and differences that exist in the legislation regarding the use of natural law in private security in the country and comparatively in the region. The work will conceive the best legal solutions and practices regarding the extent of the limitations of self-defense of the right to life, physical integrity, privacy and private property by private security.

Comparative analysis of legal acts relating to the application of natural law in private security in the country and the region has been applied, referring to the European and American legal practices and experiences accordingly. In order to consider the weaknesses and point out the good solutions, an analysis of several cases of improper use of natural law in private security in the country will also be made.

The findings may be limited in application due to differences in the regulation of this issue considering different countries. The implementation of the research results primarily relates to the improvement of legal solutions and practices regarding the use of natural law in private security in the Republic of Macedonia.

Key words: *natural law, private security, the right to life, restriction of the right of self-defense and the right to life, privacy, Republic of Macedonia*

1. Introduction: Historical development of personal freedoms and human rights

Personal freedoms and rights fall into the area of protection of physical and personal integrity of the person. The rights and freedoms of man are actually the main segments that fully reflect the role of the man as an individual in the community, and also as citizen. Human rights and freedoms have always been and still are very important in the relationship between people and law enforcement agencies because they control the execution of certain powers over the individuals.

Throughout history there are records of many struggles of the people against wrongful behavior and arbitrariness of those who possessed power. These battles were fought just for people to protect their honor and, while protecting their private property and life. The initial idea of human rights in the

⁶⁶⁹ Assist. Prof. Saše Gerasimoski, Faculty of Security, Skopje, Republic of Macedonia, email: sasegerasimoski@gmail.com

⁶⁷⁰ Assoc. Prof. Marjan Arsovski, Faculty of Security, Skopje, Republic of Macedonia, email: arsovskim@yahoo.com

beginning was found in Greek philosophy and can best be captured by the thought "*All people are equal before God*". The same quotation "*All men are created equal*" had been used by Thomas Jefferson in the US Declaration of Independence and the final form of the phrase was stylized by Benjamin Franklin (Peterson, 1970, 90).

The ancient Greek philosophy, 2000 years ago, had begun to develop the idea of equality of all people, the idea of a natural law, which would belong to anyone and could be enjoyed by anyone. In early Christianity, this idea had seen further development by considering that all people are created by God in the same way. However, the most important step for the development of human rights and freedoms happened in 1215 with the issuance of the Magna Carta of freedoms (Magna Carta Libertatum) by the English King John.

The next significant event in the history of human rights was the adoption of "Habeas Corpus Ad Subjiciendum", an act adopted in 1679 by the English Parliament, which guaranteed one of the most important rights, "*the right of personal freedom*", except in cases provided for by law and according to a prescribed procedure. Next in the series of important steps for human rights and their development was the Bill of Rights, also enacted in England in 1689. We can mention the Virginia Bill of Rights, adopted by the "*representatives of the good people of Virginia*". This document would serve as the first constitution of the States which later became part of the future United States. In 1789 in France, "*The Declaration of the Rights of Man and Citizen*" was adopted, during the French Revolution, which is an important document because it gave validity of human rights in the respective national constitutions. The latest and worldly recognized, for this important topic, we can undoubtedly point out to "*The Universal Declaration of Human Rights*", which marked the beginning of the universal realization of the idea of human rights and its importance. It was adopted by the UN General Assembly in Paris in 1948, starting from the premise that "*all men are born free and equal in dignity and rights*". In the Article 1 of the Declaration "*All people, by just being born are free and equal in dignity and rights*". This means that all of us from birth possess certain rights and freedoms that are called "*human rights*".⁶⁷¹

1.1. European Convention on Human Rights

Article 2 of the European Convention on Human Rights (ECHR) states that "*the right to life of every man is protected by law*".⁶⁷²

Exceptions to this requirement are permitted only for the use of force which is absolutely necessary, as well as:

1. First in defense of any person from unlawful violence or self-defense,
2. Upon a lawful arrest or to prevent the escape of a person detained in accordance with the law,
3. In legal riot or insurrection.⁶⁷³

European Court of Human Rights has interpreted Article 2 as a request for an official investigation or examination that happens when an individual has been murdered as a result of force that was used

⁶⁷¹The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) is a declaration adopted by the United Nations General Assembly on 10 December 1948 in Paris. <http://www.un.org/en/documents/udhr/>

⁶⁷² The European Convention on Human Rights (ECHR) (formally the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) is an international treaty to protect human rights and fundamental freedoms in Europe. Drafted in 1950 by the then newly formed Council of Europe,[1] the convention entered into force on 3 September 1953.

⁶⁷³ Zaštita na pravoto na život. Izvor: klinička programa, Mladinski obrazoven forum, www.pravdiko.mk

either by state officials or private individuals (Judgment of European court of justice in Strasbourg, 2009: Appl. no. 46598/06). This is a special duty of the state, and the absence of effective investigation could be a violation of Article 2 of the Convention. The examination must determine the cause of death if it occurred with the use of force, whether it was necessary and justified. However there will be no violation of Article 2 if the results of the examination of the use of force confirmed that it was absolutely necessary.

Article 2 also requires an official investigation into the death occurred as a result of state power to be brought by the state on its own initiative, the investigation to be independent and effective, to be open to public scrutiny and to engage the closest to the victim.⁶⁷⁴

Article 2 protects the right of every person to his or her life. The right to life extends only to human beings, not to non-human animals, or to "legal persons" such as corporations (Korff, 2006, 10). In *Evans v United Kingdom*, the Court ruled that the right to life does not extend to a human embryo. In *Vo v France*, the Court declined to extend the right to life to an unborn child, while stating that "it is neither desirable, nor even possible as matters stand, to answer in the abstract the question whether the unborn child is a person for the purposes of Article 2 of the Convention" (Judgment of European court of justice in Strasbourg, 2004: Appl. no., 00018984/91). The Court has ruled that states have three main duties under Article 2: a duty to refrain from unlawful killing, a duty to investigate suspicious deaths and, in certain circumstances, a positive duty to prevent foreseeable loss of life. The first paragraph of the article contains an exception for lawful executions, although this exception has largely been superseded by Protocols 6 and 13. Protocol 6 prohibits the imposition of the death penalty in peacetime, while Protocol 13 extends the prohibition to all circumstances. The second paragraph of Article 2 provides that death resulting from defending oneself or others, arresting a suspect or fugitive, or suppressing riots or insurrections, will not contravene the Article when the use of force involved is "no more than absolutely necessary". Signatory states to the Convention can only derogate from the rights contained in Article 2 for deaths which result from lawful acts of war. The European Court of Human Rights did not rule upon the right to life until 1995, when in *McCann v. United Kingdom* it ruled that the exception contained in the second paragraph does not constitute situations when it is permitted to kill, but situations where it is permitted to use force which might result in the deprivation of life (Judgment of the European court of justice in Strasbourg, 1995: Appl. no., 00018984/91).

2. Private security in the Republic of Macedonia and implementation of the institute of self-defense

Human rights and freedoms as standards must be respected and included in all aspects of everyday human life in the country and they should be promoted and ensured by the state as its primary obligation. Respect for human rights, particularly the right to life, which is contained in the basic international legal acts, is the most essential basic criterion upon which the existence of today's modern state and the rule of law in it is based (Klimovski, 1997, 148). Every day we witness that the respect and protection of human right is a mission and ultimate goal of any modern state (Škarić, 2004, 361).

The constitutions of the countries around the world recognize this right and all civilized nations offer protection of the right to life in their legislation, recognizing the human life as the highest value of the

⁶⁷⁴ Article 2 Right to life. www.liberty80humanrights.org.com

society. Respect for the right to life is the foundation of human civilization and its protection is absolute and unconditional. The right to life is guaranteed by the Constitution of the Republic of Macedonia, under Article 10th "*Human life is inviolable*". In the Republic of Macedonia death penalty cannot be imposed on any grounds" (Ustav na Republika Makedonija, „Služben vesnik na Republika Makedonija“, br.52/1991. Art. 10).

The private security in Republic of Macedonia has experienced an unprecedented growth and development in the last two decades. Although this has been noted mostly in the private security activity, the total number of more than 5300 private security officers with more than 100 contract private security firms as well as in-house private security, speak by themselves of the remarkable growth and development (Stefanovska-Milevska, 2013). If we add to this the number of weapons that the private security officers possess and could use them under strictly regulated provisions within the Criminal Code and Law on Private Security, then, some commentators rightly conclude that the private security in Republic of Macedonia, as probably elsewhere, has become a third armed force, right behind army and police (Cvetkovski, 2011, 43). Therefore, the appeals for professionalism and control seem to be taken much more seriously than somebody believe, since we have reason to assume that the line between privatization and privatizing within the private security is thinner that it looks at first glance.

The authorizations of the private security officers in Republic of Macedonia are defined in the Law on Private Security from 2012, which replaced the previous Law on Securing Persons and Property from 1999. This new Law has extended some authorizations, as well as gave the private security officers right to use various means of coercion in case when needed, namely, when they themselves, the persons or the property they protect are being exposed to attack or any other sort of risk, threat or endangerment. Of course, these rights must be used only when there are life-threatening or property-threatening situations, with respect to the use of subsequent means of coercion which presumes use of *necessary, adequate and proportional force*, and, as *ultima ratio*, use of firearms. In these terms, theoretically, the use of means of physical coercion and firearms is covered within the provisions of natural law found in the articles 9 and 10 of the Criminal Code of Republic of Macedonia. Both articles represent legal institutes which exclude the illegality of the tort. The article 9 regulates the legal institute self-defense, while the article 10 regulates the legal institute last resort. We'll try to explain the essence of these two legal institutes with reference to private security, as well as point out to the limitations of the degree of self-defense of the right to life, privacy and private property in private security. These limitations are given mostly in the *Law on private security as lex specialis* in the field of private security activity, as well as in its bylaws, notably, in the *Guidelines for use of means of coercion*.

As we have already mentioned, the natural law which is embodied within the legal institutes of self-defense and last resort, derives from the inalienable human right to self-protection and self-defense. It means that each person has right to protect its own life and property which are considered private sphere, and to achieve that, each of us could use some means of self-protection and self-defense in case there's no other security warrant. In the case of private security, the persons delegate (transfer) this right to self-protection and self-defense to the private security officers, so the private security officers act as each person would, to protect and defend itself in any sort of life or property-threatening situations (Spaseski, Nikolovski, Gerasimoski, 2010, 79). This, also, brings closer to our attention one more legal institute that relates to the use of means of coercion and firearms in life-threatening or property-threatening situations, and that is the legal institute necessary help. This institute, in fact, could be practically called upon whenever person's life or property are being secured by other warrant,

such as by private security officer in the case of private security. Since the right to life is the greatest human value, simply because it is irreplaceable, there are little doubts that each person has right to use every possible means to protect and defend itself against the life-threatening attack. The situation is getting much more complicated when we have a property-threatening situation. This situation sets a lot of limitations to the use of means of coercion and ultimately, the use of firearms. The most controversial of all is the use of these means of coercion and firearms to endanger the offender's life.

Quite understandably, each legal system tries to regulate as strictly and as clearly as possible the use of means of coercion and firearms in case of self-defense caused by attack against person's life or its property. This needs to be thoroughly thought out and regulated since we talk about different human values with different meaning and importance that could be endangered in certain situations. It implies that there have to be limitations to self-defending of these values depending upon the sort of value under protection, as well as precise rules which regulate when, where and how the use of means of coercion and firearms are allowed. As we have already stated previously in this text, there are different legal approaches in Anglo-Saxon and European natural law on the use of means of coercion and firearms in case of endangering person's life and its property and the limitations to the use of this self-defense. Although the Anglo-Saxon countries are more liberal and allow the person to use even firearms against the offender when he enters the private property and commits illegal acts, and although this is more strictly regulated in European continental natural law which does not allow people to use of means of coercion and firearms so easily in case of attacked person's property, nevertheless, the precedent law and the decisions made by the European Court of Human Rights in the latest years imply that even England as Anglo-Saxon country, has admitted the undisputable precedence of value of life above any other values, including private property (Bakreski, Vankovska, Gerasimoski et al., 2014, 156-157). That means that, *when it comes to self-defending the private property, there can be no equation between the value and right to life on one and value and right to property on the other hand*. So, irrespective of the given circumstances, when the private property is under attack, the use of physical force and firearms must be necessary, proportionate and not directed towards taking another person's life, and, if this eventually happens, then, the person should be determined lesser degree of criminal accountability and should be sentenced with a milder sanction. That is simply because, no matter how expensive the attacked property was and how much it meant from the existential point of view for the attacked person, the person's property could not be equalized with the offender's life whatsoever. One case of attacker being killed by the defender during the theft of defender's car which he was using it as taxi (it means he was using his car for the living), is a very well-known example from the judiciary practice in Republic of Macedonia and it's been very often cited in this sense (Spaseski, Aslimoski, Gerasimoski, 2008, 54).

As far as private security is concerned, the limited degree of self-defense of the right to life, privacy and private property is related with the provisions regulating self-defense, last resort and necessary help found in the Criminal Code, as well as the provisions from the Law on private security and its bylaws, especially Guidelines for the use of means of coercion. As it might be expected, most of the limitations refer to the property-threatening situations, while, as far as the life-threatening situations are concerned, there's no doubt that a direct and purposeful attack towards somebody's life could be in extreme cases dealt with endangering the life of the offender (attacker). According to the Law on private security and Guidelines for the use of means of coercion, the use of means of coercion (which includes use of physical force, truncheon, binding means, chemical means (atomizer), trained dog (k-9) and firearms) is not allowed or is being limited in these situations:

- In any situations where the lives of other people could be endangered;

- Against pregnant woman whose pregnancy is visible;
- Against old persons;
- Against children;
- While securing public gatherings and other public events;
- In any situations where the value of the attacked property is meaningful or incomparable to the possible detriments made by the use of means of coercion (Zakon za privatno obezbeduvanje, „Služben vesnik na Republika Makedonija“, br. 166/2012. cl. 54 и cl. 55; Upatstvo za načinot na primena na sredstvata za prisilba, „Služben vesnik na Republika Makedonija“, br. 86/2013. cl. 3 и cl. 6).

However, given the previous situations, it could be mentioned that the use of means of coercion, including use of physical force and firearms depends primarily on the nature of the threat, intensity and seriousness of the attack. It means that even pregnant women, old persons and children cannot be completely exempted from the categories of people against whom these means of coercion cannot be used. So, if they do endanger other's peoples' lives, irrespective of defendants being persons who secure, secured persons or any other person, they could also be dealt with the use of means of coercion, including the right to take their lives in extreme situations of self-defense. The Guidelines for use of means of coercion state that the security officer will use means of coercion only if the desired goal (securing persons and property) is not to be attained by the use of non-violent means. That clearly points to the preventive character of private security activity, presuming avoidance of usage of means of coercion whenever it is possible according to the factual situation.

Also, the Guidelines determine that physical force could mostly be used in defensive actions, with an aim of deflection of the attack directed towards security officer's life, the life of the secured person as well as in illegal attacks against person's private property (destruction, detriment or stealing). The security officer could use firearms only if his life or his secured persons' life is under direct attack by the attacker who uses firearms, an attack with other life-endangering objects (like knives, blades, hammers etc.), if the physical attack is being carried out by two or more persons, or if the attack comes from the person who is evidently physically stronger and uses combat skills. In order to prevent fatal outcomes that might be produced as a result of the used physical force or firearms by the defendants towards the attackers, the Law and the Guidelines have determined that there must be clear verbal warning before the use of the firearms, while this is not considered necessary while using physical force. Also, before the use of firearms, the security officer first shouts towards the attacker "*Hold on, security!*" and if the attacker continues with the attack, then he'll shout "*Hold on, I'll fire!*" If there's no response by the attacker yet, than, the security officer will shoot once in the air, then in the part of the attacker's body where fatal injuries are not likely to be suffered, and then, and only then, when there's security officers life, life of the secured persons or arguably his property at stake, then he could use firearms or other life-endangering objects with an aim to take the attacker's life.

3. Macedonian cases of inappropriate use of means of coercion regarding the limited degree of self-defense of the right to life, privacy and private property in private security

Case No. 1. Serbian tourist murdered in Ohrid by private security officers

One of the most controversial cases of improper use of means of coercion, abuse of the right of self-defense and breaching of basic human right to life, happened in the summer of 2010 in a famous tourist resort Ohrid. The event exactly happened in a popular Ohrid night club called "Havana", where a brawl took place in which dozens of people were involved, including private security officers, the owner of the night club and two, or according to some versions, three Serbian citizens who came in Ohrid as tourists. This case is exemplary since it detects all fears of what might happen if the private security officers don't act according to the strict rules of use of means of coercion. This case revealed that there are quite real possibilities that private security officers could misuse the physical coercion not only in so called defensive repression, but, more notably, in offensive repression for which, generically, they do not have an authorization, or, their authorization to use this kind of physical coercion is highly limited to strictly regulated situations. Thus, in this case, the murdered Serbian tourist Dejan Novaković, who was in the night club that tragic night with his colleague Dejan Perić, were at first involved in a quarrel which soon became a brawl outside the night club in which more than ten persons were involved (Dnevnik, 2010). What stands out here is the evident abuse of the right of self-defense of the private security officers involved in the incident and their inability to first, resolve the case using preventive actions, and second, to bring the situation under control by using limited, proportionate and necessary physical force to overcome the attack or resistance of the attacker/s, detain the person/s and hand him/them over to the police. This is typical case where, according to some witnesses, the private security officers not only reacted at contrary to their authorizations in terms of inappropriate use of force and in self-defense, as well as within their confined space of secured property, but, they, most probably, even initiated the quarrel, started the brawl and murdered Novaković. This means that, in fact, they were acting as attackers, not as defenders, and in this case the natural right to self-defense and necessary defense does in fact apply to the defendant, which here means to the two Serbian tourists. The whole paradox in this case could be seen even later on, since many of the involved private security officers were set free of charges for murder, and, more paradoxically, the qualification of the criminal act was being changed several times from harder to lesser, until, the judicial authorities convicted only two persons to prison sentence of three years, including the time spent in detention.

Case No. 2. In the case "Proces", the private security officers fought with special police officers

This is also one of several cases in the last decade that caught the attention of the public by its seriousness and the consequences suffered by those involved, as well as by the whole security system and society. The incident happened again in one famous night club in Skopje named "Proces" in 2006. This time, there were no death persons, but there were severely injured ones. What is specific for this case is that there was a major brawl where special police officers and private police officers were included in mutual conflict that originally started some period before. So, it gives to this incident a character of retaliation taken from the special police forces' officers towards the private security officers for being beaten by the private security officers in the previous incident. This only confirms

what kind of serious and dreadful consequences could similar incidents produce on relations between police and private security, as well as the security and feeling of security for the people in general. What is interesting in this case was the massive brawl in which many innocent young people who were in the night club suffered injuries and stress from the violent events. From this point, it was a clear example where the people who found themselves in this kind of situation could use all necessary force to defend themselves from the attacker/s, even if they are authorized security officers in question, simply because the last ones do not act according to the law. So, the people who found themselves under such circumstances have right to defend their lives using necessary defense, and, if the situation gets completely out of control, to act in last resort. Although this case happened almost 10 years ago, it left some negative legacy, since it was repeated in smaller extent on several other incidents in few towns in Eastern Macedonia. This case is more paradoxical than the first case with the murder of the Serbian tourist, because it points out to a situation where both parties involved in the incident appeal to the legitimate use of force in self-defense and in necessary defense, although, by their authorizations, neither of them could really find in such kind of situation. Precisely, the special-police forces' officers could not use physical force against anybody if they do not have an order for taking repressive measures and, the private security officers could only defend themselves in case if they are attacked, not provoking an incident or starting the usage of physical force, so called offensive repression. The case ended with mutual suing processes, but in several cases, like with two of the private security officers involved in the incidents, they resulted with withdrawal of their charges against special police officers, claiming that the outcome was pretty predictable since the special police officers enjoyed protection by the state, while private security officers feared that there would be a fair judicial process and that they could prove the truth (Adamovski, 2007).

These two cases obviously indicate that limitations to the use of means of coercion must be clearly regulated by the legal system, since, we could rightly say, all state, public, and especially private security officers are prone to use inappropriate means of coercion, especially physical force and firearms, disregarding or diminishing the importance of following basic principles when using these means. This could be related with numerous reasons, but, in most situations is under complex influence of lack of responsibility and professionalism, political and other instrumentation and in some cases, even cultural differences. Also, a huge problem, especially when private security officers are concerned, is the lack of records of the private security officers involved in serious incidents where people's basic human rights were being attacked, like, their property, and above all, their physical integrity and their life. Although in Republic of Macedonia the Ministry of Interior and State Statistical Office do have records and data of this kind, the Chamber of Private Security of Republic of Macedonia does not have. The Chamber only confirms that as of the end of 2014, there were 590 pieces of firearms within the contract private security entities, the total number with in-house private security entities being over 1500, which, of course is not that alarming, but, having in mind other means of coercion that they could use, gives the problem another more serious dimension (Jovanovska, 2015; Stefanovska-Milevska, 2013).

As far as the experience of the countries in the region is concerned, especially neighboring countries, the situation is similar, and in some cases, even worse, especially in Bulgaria and Serbia. The first one with the overdeveloped sector of private security that makes the effective control and oversight pretty hard to reach, which resulted in numerous incidents of violation of basic human values, especially life in the previous two decades, and the second one, representing case of numerous kinds of similar violent incidents due to the lack of legal regulation of private security sector (last year Serbia has finally adopted special legislation on private security). In both countries there were numerous life-

threatening and property-threatening incidents where private security officers overreacted, meaning that they did not react according to the real threat and used exaggerated physical force or firearms that resulted in physical injuries and in some cases even with fatalities.

4. Conclusion

People differ among themselves in terms of the different societies, different religions, nationalities, traditions, language, political beliefs etc., but, in terms of basic values and content of human rights and freedoms they are the same. The right to life in the structure of the natural, universal and fundamental human rights and freedoms, in its meaning, nature and features stands out in the first place. By its nature, the right to life is a personal right that is absolute. From this derives the obligation for all other persons to refrain from actions that could constitute a violation of the right to life.

Although legal regulation of the right to life, privacy and private property can differ between countries, it is clear that each of them recognizes these values and rights as part of the natural law and they are subject to numerous limitations considering the use of means of coercion by state, public and private security officers. As it was elaborated in the paper, there are differences considering regulation of this sphere between European continental law and Anglo-Saxon private law, with the second getting closer to European continental law, mainly due to the influences made by the European justice system, especially decisions from the European Court of Human Rights.

As far as the private security is concerned, it has proven to be prone to disregard or diminish the basic human rights such as right to life, especially in property-threatening situations. The private security usually acts too much in the interest of the client and in most of the cases places much higher value on the value of property versus value of life, defending this stance with security needs. In order to have much more accountable security services, especially private security in Republic of Macedonia as well as wider, one must understand the absolute right of life and to act using means of coercion and firearms only as last possible means of self-defense. This could be achieved with raising the awareness about the basic human values, thorough education and training in usage of means of coercion by security officers, especially private security officers, favoring the preventive instead of repressive measures, and adequate legal solutions that will follow the developments in this highly sensitive area.

REFERENCE LIST

- Adamovski, G. (2007), Slučaj „Proces“: Ne mi se zakanuvaa, no ne se čuvstvuvam bezbeden, *Nova Makedonija*, 14.11.2007.
- Bakreski, O., Vankovska, B., Gerasimoski, S., Stojanovski, D., Deanoska-Trendafilova, A., Slaveski, S., Kuzev, S. (2014). *Komentar na Zakonot za privatno obezbeduvanje*. Skopje: Komora na Republika Makedonija za privatno obezbeduvanje.
- Branko Tomasić and Others v Croatia (2009), “Judgment of European court of justice in Strasbourg”, Appl. no. 46598/06.
- Zakon za privatno obezbeduvanje, „Služben vesnik na Republika Makedonija“, br. 166/2012.
- Jovanovska, M. (2015). Oružje vo pogrešni race: Dozvola za poseduvanje ili za ubivanje. *Inboks*, 7, 20.02.2015.

- Case of Vo vs. France (2004), “Judgment of European court of justice in Strasbourg”, Appl. no. 53924/00.
- Case of *McCann and others vs. The United Kingdom* (1995), “Judgment of European court of justice in Strasbourg”, Appl. no. 00018984/91.
- Klimovski, S. (1997). *Ustaven i politički sistem*. Skopje: Prosvetno delo.
- Korff, D. (2006), *The Right to Life: A Guide to the Implementation of Article 2 of the European Convention on Human Rights*. Council of Europe - Human Rights Handbook No. 8.
- Milevska-Stefanovska, V. (2013). *Razvojot na privatnoto obezbeduvanje vo Republika Makedonija: pravni, ekonomski i bezbednosni aspekti (prezentacija od naučno-stručnata rasprava)*. Skopje: Fakultet za bezbednost.
- Obezbeduvačite ja ubija bezbednosta vo Ohrid, *Dnevnik*, 29.08.2010.
- Peterson, M. (1970). *Thomas Jefferson and the New Nation: A Biography*. Oxford: Oxford University Press.
- Spaseski, J., Aslimoski, P., Gerasimoski, S. (2008). *Privatna bezbednost*. Skopje-Ohrid: Fakultet za bezbednost i Fakultet za turizam i ugostitelstvo.
- Spaseski, J., Nikolovski, M., Gerasimoski, S. (2010). *Bezbednosni sistemi: prilog kon učenjeto za nacionalnite bezbednosni sistemi*, Skopje: Fakultet za bezbednost.
- Upatstvo za načinot na primena na sredstvata za prisilba, „Služben vesnik na Republika Makedonija“, br. 86/2013.
- Ustav na Republika Makedonija, „Služben vesnik na Republika Makedonija“, br.52/1991.
- Cvetkovski, G. (2011). *Profesija privaten detektiv*. Skopje: Panili.
- Škarić, S. (2004). *Sporedbeno i makedonsko ustavno pravo*. Skopje: Matica Makedonska.

Tatjana Gerginova⁶⁷⁵

REGULATION OF NATIONAL AND INTERNATIONAL POLICING

Summary

There are a number of segments that determine whether policing is effective. In this paper, the author will discuss the following segments: determination of national and international legislation, the common European values, determining the doctrine of minimum force. The author will also explain the need for education of police officers.

In the introductory part of the paper, the author determines the national and international legislation as binding framework in the police job: the author discusses basic function of the police and security job performed by the police according to the Police Law and the Law on Internal Affairs of the Republic of Macedonia as well as rules and regulations on how to perform police job. In addition to that, some international documents on the level of United Nations Organizations and Council of Europe are considered. Further on, the author determines the police job and the common European values by introducing the doctrine of minimal force that underlines the balance of the relation between the police and the public (the question about the balance points to the common interests of the community to be protected from the crime and the interests of each citizen to protect themselves of the possibility that the policing may cause some damage to the community). According to the stated doctrine, it is required the police increase their activities by collaborating with the community they serve in, as alternative to maximum efforts they use for crime prevention. In the final part of the paper, the author defines the need for education and the realization of training for police officers in order to achieve an effective policing.

Key words: *police work, internal affairs, doctrine of minimal force, common european values, education of police officers*

Introduction

Human rights are protected by the International law and the State Laws, and this legitimate protection of human rights is reflecting upon all aspects of police work. Human rights are important element in the police work, so it's a police duty to respect these rights while performing its assignments/tasks, as well as to fulfill their active protection. Effective policing in democratic countries, lead by the rule of law, depends on the implementation and the enjoyment of the human rights in those countries. The dependence on international peace and safety, as well as the unity between the nations regarding the respect of human rights, protection of human rights by law, and the meaning of the rule of law for that

⁶⁷⁵ Assist. Prof. Tatjana Gerginova, Faculty of Security, Skopje, University 'Ss. Kliment Ohridski', Bitola, Republic of Macedonia, e-mail: tanjagerginova@gmail.com

protection, are also indicators of good police working. Under good policing we mean policing that is effective and legal. It is an imperative for the police, being an institution that enforces law, to respect the same law, including the legal norms which protect human rights.

The dependence on international peace and safety, as well as the unity between the nations regarding the respect of human rights, protection of human rights by law, and the meaning of rule of law for that protection, are also indicators of good police working. Under good policing we mean policing that is effective and legal. It is an imperative for the police, being an institution that enforces law, to respect the same law, including the legal norms which protect human rights.

National regulations for organization of police affairs

When it comes to democratization, the Republic of Macedonia incorporates the recommendations of the Council of Europe and other international institutions so to find appropriate effective legal mechanisms by which public authority holders will exercise their powers with respect for and protection of human rights. "The decision of the Council of the European Union of 30.01.2006 on the principles, priorities and conditions contained in the Accession Partnership with the Republic of Macedonia and repealing Decision 2004/518/EC"⁶⁷⁶ in section 3.1 Short-term priorities⁶⁷⁷; The main priorities include the adoption of the Law on Police, and afterwards as a political priority the principle of the "Democracy and the rule of law" is designated, which in fact seeks to consolidate the rule of law across the whole country, particularly through implementation of reforms to those who enforce the law".

The respect of the human rights is one of the main presumptions related to the membership in the European Union. The guarantees established and guaranteed by the international documents, which recognize the universal significance of human rights and fundamental freedoms and with whose respect they establish the essential factor for peace, justice, security and cooperation in Europe, are actually observed by the European Union as general principles of Union Law.

The Republic of Macedonia, in the process of integration into the European Union, is willing to support and promote the principles of justice, which are the basis for the rule of law. For Republic of Macedonia, the principle of the "rule of law" does not only mean formal legitimacy which ensures fairness and consistency in the achievement and enforcement of democratic order, but also justice based on the recognition and acceptance of the human person, as the largest value guaranteed by institutions which provide the frameworks for its full expression. Democracy is a typical part of the rule of law, and the base of democracy makes the respect of the human person and the rule of law. Democracy is the best safeguard of the freedom of expression, tolerance of all society groups and equal opportunities for each individual. The principle of legality and the rule of law constitute a guarantee for professional reliability and a precondition for their effective implementation.

"The rule of law" is a value which for its meaning is defined in the preamble of the Constitution, and as a fundamental value of the constitutional order in the Republic of Macedonia. This principle promotes democracy and the principle is a general condition for the realization of the security of the state and for protection of the interests and safety of all citizens.

⁶⁷⁶ Source: website of the Secretariat for European Affairs of the Government <http://www.sei.gov.mk>.

⁶⁷⁷ In the decision under point 3. Priorities outlined: "The priorities of this European Partnership have been selected on the basis of realistic expectations that the country can complete them or take them substantially forward over the coming years. A distinction is made between short-term priorities, which are expected to be accomplished within one to two years, and medium-term priorities, which are expected to be accomplished within three to four years. "

Citizens' rights and freedoms are determined by the Constitution as a fundamental determinant to which level the authorities responsible for applying the law can act, and they are base of the restriction of violence by the state authorities. The rule of law is above all application of laws with which the basic and fundamental principles of the legal country are maintained, nurtured and promoted - limit requisitioning against citizens and protection of their interests, that leads to less violations of the rights and liberties of each citizen. It is a concept embedded in the entity of a legal state. The principle of the rule of law is based on several tenets: first, the primary importance of human rights and freedoms; second, the existence of limited government; Third, the separation of powers into legislative, executive and judicial; fourth, an independent judiciary; fifth legal security of the individual and citizen (Skaric, 2004,.323-324).

The basic principle for action of the authorities, is the legal regulation of their activity, which means that they can act only on the basis and within their legal powers and thus strictly adhere to the procedures prescribed in the law. With the law on police,⁶⁷⁸ the following subsections are regulated: the police affair, organization of Police, police authority and the right and obligations that come out of the employment of police employees in the Ministry of Internal Affairs (which are not regulated by the law on internal affairs). With this law, police is specified as a part of the Ministry in which police work is done through police employees. With this law, a police employee is specified as authorized official person in accordance with the Law on internal affairs, uniformed and non-uniformed employee of the police with police authorizations, working in accordance with the law.⁶⁷⁹

The fundamental function of the police is to protect and respect the principal of freedom and rights of the human and the citizen guaranteed by the Constitution of the Republic of Macedonia, laws and ratified international agreements, protection of the public order, prevention and detection of criminal acts, taking measures for persecution of those people with criminal activities, as well as keeping the public order and peace in the society.⁶⁸⁰

Police work in terms of this Act are actions of police officers, related to:⁶⁸¹

- life protection, personal security and the property of citizens;

- protection of the rights and freedoms of man and citizen guaranteed by the Constitution of the Republic of Macedonia, the laws and the ratified international agreements;

- prevention of committing crimes and offences, detection and apprehension of the perpetrators and undertaking certain measures defined by law for offenders prosecution;

- identifying and tracking for direct and indirect property benefit obtained by committing a crime;

- maintaining public order and peace;

- regulation and control of road traffic;

⁶⁷⁸ Law for police, "Official Gazette" of Republic of Macedonia, no.41/2014 art. 1

⁶⁷⁹ Law for police, "Official Gazette" of Republic of Macedonia, no.41/2014. art. 2

⁶⁸⁰ Law for police, "Official Gazette" of Republic of Macedonia, no.41/2014 art. 3

⁶⁸¹ Law for police, "Official Gazette" of Republic of Macedonia, no.41/2014 art. 5

- control of movement and residence of foreigners;
- border controls and border surveillance;
- assistance and protection of citizens in case of urgent need;
- protection of people and buildings and
- other activities determined by the law.

Police provides assistance to the state authorities, municipalities and the City of Skopje, to people and enterprises, rescuing people and material goods from natural disasters and other accidents.⁶⁸² In order to prevent or detect crimes and misdemeanors, the Police cooperates with the citizens, state authorities, associations, enterprises for preventing and detecting crimes and misdemeanors. The Police cooperates with the authorities in municipalities, and the authorities of the Municipality of Skopje, for activities related to the public safety and the traffic safety.⁶⁸³

The organizational structure of the Ministry of Interior is composed of the Bureau for Public Security and the Security and Counter-Intelligence Service.⁶⁸⁴

The Bureau for Public Security is responsible for performing police work under conditions determined by the Police and other law.⁶⁸⁵

The Security and Counter-Intelligence Service's internal organizational structure based on linear and territorial principle and as a competence of the Office shall be determined.⁶⁸⁶

The Department is responsible for performing affairs related to the Security and Counter-Intelligence Service; Security and Counter-Intelligence Services in terms of paragraph (1) of this Article, is concerning:

- Counterintelligence activity
- Resistance and protection against terrorism,
- Protection from other activities threatening or violating democratic institutions established by Constitution of the Republic of Macedonia and
- Serious forms of organized crime originating from or directed towards democratic institutions of the system established by the Constitution and may lead to their danger or affect the security of the state.

On the other hand, within the Law on Police and the Rulebook on the performance of police work⁶⁸⁷ in determining the work performed by the police, is used the term police work, within the

Law on Internal Affairs the term internal affairs is used, and it is in fact just a language exchange. The essential purpose of the term is retained, and this term encompasses actions of police officers concerning the (internal affairs in terms of the law):⁶⁸⁸

⁶⁸² Law for police, "Official Gazette" of Republic of Macedonia, no.41/2014 art. 6

⁶⁸³ Law for police, "Official Gazette" of Republic of Macedonia, no.41/2014 art. 11

⁶⁸⁴ Law on Internal Affairs, "Official Gazette" of Republic of Macedonia, no.42, from 03.03.2014,art. 17

⁶⁸⁵ Law on Internal Affairs, "Official Gazette" of Republic of Macedonia, no.42, from 03.03.2014,art. 20

⁶⁸⁶ Law on Internal Affairs, "Official Gazette" of Republic of Macedonia, no.42, from 03.03.2014,art. 22 and 23

⁶⁸⁷ Rulebook on the performance of police work, "Official Gazette" of Republic of Macedonia, no.149, from 10.12.2007

- Realization of the system of public and state security,
- Prevention of the violent overthrow of democratic institutions established by the Constitution of the Republic of Macedonia,
- Protection of life, personal safety and property of citizens,
- Prevention of ethnic, racial or religious hatred and intolerance,
- Prevention of committing crimes and misdemeanors, detection and apprehension of the perpetrators and taking other measures set by law to prosecute the perpetrators who committed the crime,
- Civil works,
- Other matters determined by this special law.

Other national documents directly relevant to the police work are: the Regulation on the use of force and firearms, and Instruction for the behavior and interrelationships of the police officers,⁶⁸⁹ and the Code of Police Ethics.⁶⁹⁰

International documents for policing arrangement

The following documents, which are not legally binding, but reinforce the provisions of the agreements and help to establish standards for the implementation of the provisions, are very important in the work of the police officers: Code of UN officials who enforce the law; Declaration on the Police Council of Europe; The basic principles of the UN to use force and firearms by officials who enforce the law; and list of principles for the protection of all persons who are under any form of detention or imprisonment.

The Declaration on the Police Council of Europe⁶⁹¹ was adopted in 1979 by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe Resolution 690 (1979). Regarding the full use of human rights and fundamental freedoms guaranteed by the European Convention on Human Rights and other national and international instruments. This Declaration in its preamble claims that the existence of peaceful society which enjoys the advantages of order and public security is the essential principle.

The declaration determines the vital role of the police in all member states, and that the police is often called to intervene in conditions which are dangerous for its members, and that its duties are even more difficult if the rules of conduct of its members are not precisely defined. The declaration in its preamble, determines that the European system for the protection of human rights would be improved if there are generally accepted rules concerning the professional ethics of the police, which consider the principles of human rights and fundamental freedoms (Taylor, 2002, 53-60).

The Declaration on the Police has three parts. The first A and the second part B apply to all individuals and organizations, including such bodies as secret services, military police forces armed forces and police that perform police duties, those responsible for enforcement, investigation of crimes and maintenance of public order and national security. The third part is titled "War and other emergency

⁶⁸⁸ Law on Internal Affairs, "Official Gazette" of Republic of Macedonia, no.42, from 03.03.2014, art. 17

⁶⁸⁹ Regulation on the use of force and firearms, and instruction on the behavior and interrelationships of the police officers, Published in the "Official Gazette" of Republic of Macedonia no.65 from 30.05.2007

⁶⁹⁰ Code of Police Ethics Published in the "Official Gazette" of Republic of Macedonia no.72 from 11.06.2007

⁶⁹¹ Declaration on the Police of the Council of Europe has no legal force and many police officers use as a basis for determining its standards of policing. The declaration can be found in the brochure the Police practice and human rights - European introduction (Taylor, Mark: Police practice and Human Rights – A European Introduction, Ministry of Internal Affairs – Skopje, 2002, p.53-60.)

situations - occupation by a foreign power, and set guidelines for the conduct of police officers in case of war and other emergency situations, as well as in the case of occupation by a foreign power.

*10 Basic human rights standards for good conduct of law enforcement officials,*⁶⁹² are based on the standards of the United Nations law enforcement, criminal justice and human rights. The following will give a review of the basic standards made by Amnesty International, in collaboration with the police officers and experts from different countries (Taylor, 2002 , 60).

-Each law enforcement official has the right of equal law protection without discrimination on any grounds, and especially against violence or threat. Any law enforcement officer should be especially careful while protecting potentially vulnerable groups such as children, the elderly, women, refugees, displaced persons and members of minority groups.

-Each law enforcement official needs to behave with compassion and with respect to all crime victims, and it is especially necessary to protect their safety and privacy.

Each law enforcement official shall not use force except when it is strictly necessary or to a lesser extent required in the circumstances.

- Each law enforcement official should avoid using force when working in the illegal but non-violent assemblies, and when it comes to the dismantling of violent gatherings each officer is required to use force only to the minimum extent necessary.

- Each law enforcement official should not use lethal weapons, except when it is strictly unavoidable in order to protect his life or the lives of others.

- Each law enforcement official, is obliged never to arrest unless there is a legal basis, and the imprisonment is implemented in accordance with legal procedures for closing.

- Each enforcement official of the law shall ensure that each held-detained person, immediately after the arrest, has an access to the family and a legal representative, as well as a necessary medical assistance. Each held-detained must be treated in a human way. Each officer must not cause, encourage or tolerate any act of torture or ill-treatment, in whatever circumstances, and they need to avoid to honor orders for such action.

-Each law enforcement officer should not perform, command or conceal extrajudicial executions and "disappearances" and it is necessary to refuse to respect any order to do so.

⁶⁹² The English version of the 10 Basic human rights standards for good behavior of officers of law enforcement, can be found in the brochure the Police practice and human rights - European introduction (Taylor, Mark: Police practice and Human Rights – A European Introduction, Ministry of Internal Affairs – Skopje, 2002. p.60.)

-For all violations of these basic standards, each law enforcement officer is obliged to inform the senior superior officer and the Office of the Public Prosecutor. The officer should make everything in his power to ensure that measures are taken to conduct investigations in cases of violation of human rights. Other international documents directly relevant to the police work are:

United Nations

Code of conduct for police officers (1979);

- The principles of effective prevention and investigation of extrajudicial, arbitrary and summary executions (1989);
- Declaration on the Protection of All Persons from Enforced Disappearance (1992);
- International Covenant on Civil and Political Rights (1966);
- Basic Principles on the Use of Force and Firearms (1990);
- Standard Minimum Rules for the treatment of prisoners (1957);
- The collection of principles to protect all people from any form of detention or imprisonment (1998);
- Convention on the Rights of the Child (1989);
- Rules for the protection of juveniles deprived of liberty (1990);
- Declaration on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (1967);
- Declaration of Basic Principles of justice for victims of crime and abuse of power (1990).

The Council of Europe

- European Convention on Human Rights (1950);
- European Convention for the Prevention of Torture (1987);
- Declaration on the Police (1979);
- Framework Convention for the Protection of National Minorities (1995);
- Code of Conduct (2001).

Policing and common European values

Human rights, political democracy and the rule of law are common European values,⁶⁹³ established by the founding treaties of the European Communities, the Single European Act, the EU Treaty of Maastricht and the Treaty of Amsterdam, and the Stabilization and Association Agreement (Crawshaw, 2000, 151).

Policing is one of the methods through which these common values can be protected, enjoyed and developed. Through policing social order is maintained in a way that allows human rights to be

⁶⁹³ See: Crawshaw, Ralph: Human rights and their protection under international law - A pamphlet for police, Council of Europe, 2000, p. 151.

enjoyed, democratic political processes to take place, and the rule of law to dominate. It is important for policing to be legal, yet effective.⁶⁹⁴

Police officers and police leaders are obliged to respect the legal regulations and enforcement powers to be implemented in accordance with the principles of respect for the law, proportionality and non-discrimination. Proportionality is required in order to achieve a balance between the protection and respect of human rights such as the rights to freedom of thought, conscience and religion, freedom of expression, protection of public safety or the prevention of disorder or crime.⁶⁹⁵

The principle of non-discrimination should be applied in the protection of human rights and legal enforcement powers that limit or reduce human rights. What most police departments in many European countries have in common are the police functions for preventing and detecting crime, maintaining and restoring social order and helping citizens who need immediate assistance because of some emergency.⁶⁹⁶

In many European countries, the police performs similar functions, implementing similar powers and is subject to similar restrictions. Generally, police organizations are hierarchical, disciplinary organizations. These and other features of policing mean that police culture developed in the police services in different countries have some common characteristics. The increased internationalization of policing can strengthen these common features.

It is very important that these values are strengthening, because there are some aspects of police culture, that influence attitudes and operations of the police officers who work in the field, which may be opposed to the protection of human rights and the rule of law. For example, the challenges faced by police officers at that level and their understanding of their role can make them intolerant to laws and other legal acts. The fact that this inevitably will be one of the aspects of police culture strengthened through reinforced internationalization of policing is an indicator of the importance of the work of the Council of Europe and other international organizations that are committed to strengthening the values that uphold human rights and the rule of law within police organizations. Nowadays, in many European countries, dramatic political, social and economic changes are taking place, i.e., they are countries in transition. During this difficult and lengthy process, high demands are required from the state institutions, especially the police. At the same time, other countries, where such dramatic changes are not directly happening, must respond to the political, social and economic pressures. The police services and all public services in these countries, have to respond to higher standards of operation. Today, an effective protection and high standards of police behavior are demanded, as well as changes in policing, which further on requires improvement and changes in the ways that police recruit, train; evaluate and assess in terms of the performance of its duties; promote and reward; supervise, manage and discipline; and is responsible in front of the law and the community to which it serves.

⁶⁹⁴ In Chapter 1 of the Manual of teaching "Police and human rights" (in English Police and Human rights), Skopje, 2000, for such policing is said it represents "good policing."

⁶⁹⁵ Police officers in the performance of their duties shall respect fundamental rights, such as the right to life, freedom of religion, conscience, thought and public expression of thought, freedom of speech, public, public information and the establishment of institutions for public information, freedom of religion, freedom of association to exercise and protect the political, economic, social, cultural and other rights and beliefs of the citizens, the right of peaceful assembly, freedom of movement and property rights, and other rights guaranteed by the Constitution. This is set out in the Code of Police Ethics, article 45.

⁶⁹⁶ ECHR and its treaty bodies have established standards for performing police functions which enhance human rights, political democracy and the rule of law).

The responsibilities of police leaders are to initiate and implement a series of processes covered by the strategic plan; to deal with changes and development processes; to evaluate the work that is done and to make corrections and adjustments so to ensure the fulfillment of desired results. The plans and policies developed during the process of strategic planning should be based on best practice in all areas of policing, and on the principles of human rights, political democracy and the rule of law. Good practice can be determined by evaluation of the techniques and methods of other police departments and by reviewing of the existing practice of the service where the process of strategic planning takes place. The primary source of reference regarding this process are the principles of human rights, political democracy and the rule of law, as expressed in the legislation of each country, but the process will be strengthened if at the same time a reference to the international standards is made. Police services and police officers can be guided by these funds so that professionalism will continue to evolve, higher standards of behavior will be build, and the accountability towards community will be strengthen as well. Furthermore, police culture that values and rewards professionalism and good behavior, and deny those aspects of culture that are opposed to these values, might be developed as well. The purpose of all this is to change the behavior of operative police officer, who works in the field, in his daily activities related to the public to which serves. Management of the police service is a particularly complex process. Changing the police service is very difficult and requires distinguishing of those police officers who are capable of managing the changes, and then through the continuous training will help them to develop the knowledge and skills necessary in the performance of their daily activities. The responsibilities of police officers regarding human rights, are to ensure respect and protection of human rights in the process of policing. It is crucial that all police officers are aware of their powers and the limitations of the same powers, as well as about how to implement them legally and humanly. That requires training, briefing and supervision. Those police officers who perform their duties in this way need to be praised and rewarded. Those officers who do not perform their duties in that way, need to be appropriately advised, trained or in cases when it comes to criminal offenses or violations of the rules of discipline, to be imposed on legal or disciplinary measures.

Police and the Government

In a democratic society it is necessary to be established a compromise between freedom and security on the one hand and human rights on the other hand, as a framework in which freedom exists. However, democracy is dependent from the police to the extent that shall contribute police to maintain order. Granting special powers to the police is justified by the need to establish the necessary compromise between freedom and citizen security. If this compromise that is imposed as needed, however we must set the power limits that are given to the police. In fact, there should be established and maintained a balance between the crime and riot control and respecting the civil rights and freedom. This offers and sets, the power of police to be measured through it: how it endangers citizens and their rights and freedoms; and how this power increases our freedom from crime. The question of balance refers to the common interest of the community to be protected by the crime and the interest of the individuals to be protect by the ability of police to work in its damage. The request for power limitation of the police for account of the rights of citizens, imposed through law and public opinion, must not be experienced by the police as an obstacle in its functioning. The police like the authority must as a tool in the function of social order, not as a purpose sufficient to itself. Authority aspect must not prevail over the service aspect, because it can lead to further limitation of the rights and freedoms of citizens, that the police is obliged to protect (Zafirovski, Jankulovski, 1999, 18).

Democratic regimes tend to favor the weaker, rather than a powerful police. In organized societies, the use of force requires its clear determination within the law. The use of maximum force is undesirable in any democratic society. Even extreme cases of criminal behavior (such as terrorism, human trafficking and drugs etc.) must not provoke this concept available with power by the police. "In a moral sense any violence is evil, and force is justified only if it is applied to remove the evil greater than herself" (Zafirovski, Jankulovski, 1999, 18). Some authors use the term "doctrine of minimal force", and according to this doctrine it is necessary the police to draw upon her force from the cooperation with the public that she serves to, as an alternative to use maximum force on crime. In fact, the doctrine of minimal force highlights the issue of balancing the relationship between police and public relationship that can be set as follows: "the power of the police in its action is inversely proportional to its public support of its action. Therefore the use of force must move within the balance of evil to be removed with it. (Zafirovski, Jankulovski, 1999, 18). "The doctrine of minimal force is a guarantee that power will not be abused for the purpose and scope beyond the needs of the police action.

The attempt to reconcile freedom with security was undoubtedly a major challenge for all governance systems throughout human history. Desires for freedom and security are the two great hopes of the people and every police system that is able to put in a certain balance within the Law system frame shall be superior in providing social control over the lives and behavior of people. The incorporation of the basic tenets of human rights in relations between the police, as holder of the monopoly of legitimate force in the state, and the citizen has universal significance and importance.

Decanted through the Law norms, they represent basic legal rules on how to create the law, it strengthens the connection with the police service with the law and decreases arbitrary in the force application, contributing, ultimately to the predictability and reliability, respectively—coherence and consistency of the police service. However, even when these postulates are not explicit formulated through norms of positive law, they are the foundation upon which the objective is building a system of social values which is autonomous of any organization in the state. The need for autonomy of this system stems from the age-old experience that the state organization, through the police service, is sloped towards monopoly of force to abuse at the individuals expense. Setting the border of the police action in the sphere of rights and freedoms, we protect the core value of any democratic system - the citizen and his dignity.

A need of education of police officers and conducting training

For achieving efficiency and legality in the work of police officers in the performance of police work and the use of police entitlements its necessary several times a year to be held training related to the provisions of the Constitution of 1991, the Criminal Code, the Law on Criminal procedure on the Use of Force and Firearms, Code of police Ethics, the Universal declaration of Human rights and the European Convention on Human rights.

In the training realization, the police officers should be made aware of the importance of the police and its role in protecting the right to live through the measures they have taken to prevent the unlawful deprivation of life and questioning already committed murders; to stress the importance of the legal use of force relations between police and the public; the importance of recognizing and respecting the full and absolute prohibition of torture and molesting, as well as the importance of understanding that

neither circumstance, including superior orders or exceptional circumstances, must not be used as a justification for torture or molesting; to point to the importance of recognizing that the freedom rights and a person security are fundamental human rights, and the importance of recognizing that the primary police authority of police officers who deprive people from freedom must be reasonably implemented in accordance with the law.

Basically during the trainings, as main-discussion topics with all police officers would be the following:

- To discuss and define the term "established power";
- To discuss the circumstances in which it could be established to apply force against a person who is detained on suspicion of having committed a crime;
- To formulate several clear and precise instructions about the circumstances in which police officers may use means of force or firearms;
- To discuss the meaning of the term that the use of force should not be more than "absolutely necessary" or that "the force used must be strictly proportional to the achievement of the goals set forth in the legal acts." Especially to highlight the extent of the use of the means of force and firearms, their necessity and proportion to the aim pursued;
- To discuss the scope of responsibility of senior police officers for the actions of those officials who are subordinates about the illegal use of force;
- To discuss what are the legal basis, according to national regulations, the use of force by police officers;
- To discuss the meaning of the term "mental torture" and define some specific examples;
- To discuss the different ways in which it should be ensured that police officers are aware of the prohibition of torture and trained properly to treat detainees;
- To discuss the techniques and methods of conversation that should be developed with the police officers in order to reduce the likelihood that they illegally treat detainees while interrogating or questioning;
- To discuss for the cases a police officer interrogates a suspect in a police station, armed with firearms. Whether this is the professionalism in handling a police officer and that the surveillance techniques could be applied to prevent this kind of illegal behavior by detainees;
- To discuss "why the right to freedom of expression and opinion is important in a democratic society governed by the rule of law" and why it is important for police to protect that right?⁶⁹⁷
- To discuss the importance of the rights to freedom of peaceful assembly and association as fundamental rights in a democratic society and the role of the police in the exercise of their protection. To discuss the importance of the police to conduct the principle of proportionality in providing balance protect between the rights of peaceful assembly and retention and acting in the interest of public safety, the prevention of disorder or crime and the protection of the rights of others, which in

⁶⁹⁷ Case studies to be processed TO police officers during training. For more on this, see "Police and human rights" - workbook for practical lectures, Skopje, 2000, p. 109-112.)

themselves are basic police functions. To be pointed out that to the police can set for legal limits on the realization of these rights.

- To discuss which aspects of police work make the police officers susceptible to corruption, and to discuss ways in which they could be harmed the human rights, when police officers are corrupted.
- To discuss the importance of the police to protect the right to peaceful enjoyment of possessions through the measures they have taken to prevent the property theft and property damage, and the for investigation of crimes of theft and property damage.
- To discuss the importance of police that enforces the law to act strictly in accordance with the law and to maintain social order, so as to ensure those who own property so they can have access to the property and its peaceful enjoyment.
- To discuss the importance of the police to act strictly according to the law in the exercise of powers that allows seizure or seizure of property.
- To discuss the importance of police about respecting the right to freedom of movement and freedom to choose his residence through the application of established and strictly legal way of all the powers, which may restrict this right and this freedom. Discuss why it is important for the police in a democratic society to maintain good public relations?
- To discuss the need for police to exercise its powers and perform its functions without discrimination on any of the grounds set forth in the Convention.⁶⁹⁸ (Gerginova, 2012, 240).

Conclusion

There are a number of segments that determine whether policing is effective. In this paper, the author determines the national and international legislation, the common European values, determines the doctrine of minimum force and the author explains the need for education of police officers.

Other segments that contribute to the realization of effective policing are: protection of the legal system; prevention and detection of offenses; taking measures to prosecute offenders; maintenance of public order and peace in society; Control and supervision of the police. The modern model of police organization aims performing police functions to get closer to citizens through the development of "community policing". It's about developing a modern, mostly European model of partnership between the police and citizens, where police should represents service to the citizens and police work to perform the service of citizens. Crime prevention, public order and peace, respect for human rights can not be the sole responsibility of the police. In carrying out its statutory powers and duties, the police have to count on the support of the citizens. So the police are determined as a "service of citizens", and changes its character from "organ of coercion" in the body that always gives aid to people when they have problems of security nature or related to the maintenance of public order and peace, injuries rights and freedoms and property rights crimes etc. This type of police work should contribute to increase the quality of life and a sense of security among the citizens and the state contributes to function democratically.

For the purpose of effective policing, it is required that police officers familiarize themselves and application of national laws and international legal documents for policing as well as international

⁶⁹⁸ For Basically during the trainings, See more: Gerginova, T., doctoral dissertation - "Police and human rights in the security system of the Republic of Macedonia", 2012, p. 240th

instruments for the protection of human rights, among which stand out the Universal Declaration of Human Rights and the European Convention on Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural rights and the International Covenant on Civil and political Rights, the Convention against torture and inhuman or degrading treatment or punishment (establishing a committee which is necessary to review the conditions of detention in the police station and the treatment of detained persons for the sole purpose of: better to prevent abuse, than to provide compensation when the abuse occurred. For police officers is important to know that the members of the Committee may also visit the police station, that they have access to all parts of the institution and may contact the detainees). For efficient performance of police work by police officers in application of the police powers, it is required that the police officers need to apply the provisions of the Declaration on the Police of the Council of Europe and 10 Basic human rights standards for good conduct of officers of law enforcement. Human rights, political democracy and the rule of law are common European values. Police officers and police leaders are obliged to respect the legal provisions and enforcement powers to implement in accordance with the principles of respect for the law, proportionality and non-discrimination. The proportionality is required in order to achieve a balance between the protection and respect of human rights. In this context, "The doctrine of minimum force" is a guarantee that power will not be abused for the purposes and in the scope beyond the needs of the police action. Desires for freedom and security are the two great hopes of the people and every police system that is able to put in a balance within the system of law, will be superior in providing social control over the lives and behavior of people. For the purpose of this doctrine is necessary continuing education and training of police officers, linked to the provisions of the provisions of the Constitution of 1991, the Criminal Code, the Law on Criminal Procedure, on the Use of Force and Firearms, Code of police Ethics etc.

An important contributing factor to the realization of effective policing is the control and oversight of the police. Control of police work is essential, in order to realize the responsibility of law enforcement officers to carry out the tasks to be entered appear on unlawful activities of police officers and appeared on abuse of officials and police powers; violations of human rights and freedoms in the performance of police work; non-compliance with the prescribed standard procedures and procedures in every segment of the work of the Ministry of Interior; manifestations of corruption and corrupt practices in the police; various forms of violation of the police code of ethics and rules of conduct in the service, as well as giving an assessment of the justification for the use of coercive means by police officers, in cases where such a result is performed serious bodily injury or death of a person with intervention. The establishment of independent, timely and effective mechanisms for supervising the work of the police, is a prerequisite for removal of illegal behavior and abuse in the work of police officers in the exercise of police powers. The main objective of the control mechanisms for the protection of human rights, to monitor the application of police powers and objectively and impartially to take action against those police officers who have violated the rights of citizens in the exercise of police powers. Building control mechanisms of the work of police officers in relation to the need of the community to protect the possibility policing to be initiated at the expense of the rights and freedoms of citizens and adopted democratic principles of society.

REFERENCE LIST

- Crawshaw, R., (2000). *Human rights and their protection under international law* - A pamphlet for police, Council of Europe
- Code of Police Ethics, Published in the "Official Gazette" of Republic of Macedonia no.72 from 11.06.2007
- European Convention on Human Rights as amended by Protocoles Nos. 11 and 14, supplemented by Protocols Nos. 1, 4, 6, 7, 12 and 13 - European Court of Human Rights - Council of Europe.
- Gerginova, T., doctoral dissertation: *Police and human rights in the security system of the Republic of Macedonia*, 2012.
- Law for police, "Official Gazette" of Republic of Macedonia", no.41/2014.
- Law on Internal Affairs, "Official Gazette" of Republic of Macedonia,no.42, from 03.03.2014.
- Skaric Svetomir: (2004) Comparative constitutional law and Macedonian, Skopje, p. 323-324.
- Rulebook on the performance of police work, "Official Gazzete" of Republic of Macedonia,no.149, from 10.12.2007.
- Regulation on the use of force and firearms, and instruction on the behavior and interrelationships of the police officers, Published in the "Official Gazette" of Republic of Macedonia no.65 from 30.05.2007
- Taylor, Mark: *Police practice and Human Rights – A European Introduction*, Ministry of Internal Affairs – Skopje, 2002.
- The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) is a declaration adopted by the [United Nations General Assembly](#) on 10 December 1948 at [Palais de Chaillot](#), Paris.
- Zafirovski, V., Jankulovski,Z., (1999). *Police powers and human rights in the Republic of Macedonia*, Skopje.

Ante Orlović⁶⁹⁹Ivna Romac Umljenović⁷⁰⁰Svjetlana Harambašić⁷⁰¹

KAZNENA DJELA PROTIV GOSPODARSTVA – TERMINOLOŠKO-NORMATIVNI PARADOKS U KAZNENOM ZAKONU REPUBLIKE HRVATSKE

Sažetak

Kaznena djela protiv gospodarstva u Kaznenom zakonu Republike Hrvatske svrstana su u zasebnu skupinu (Glava XXIV.). U fenomenološkom smislu, ona obuhvaćaju različite načine izvršenja (zloporaba, prijevarena, podmičivanje...), različite segmente gospodarstva (tržište kapitala, javne nabave, oglašavanje...), različite objekte zaštite (poslovne knjige, institut stečaja, fiskalni sustav...), a mogu se razvrstati i na različite karakterne kategorije (korupcijska, fiskalna, burzovna...). Unatoč njezinom ekskluzivnom gospodarskom nazivu i fenomenološki izdašnom gospodarskom sadržaju, naznačena glava Kaznenog zakona ne obuhvaća sva gospodarska kaznena djela već su ona, u dvostruko većem opsegu, dislocirana i involvirana u drugim glavama Kaznenog zakona. Ovakav „terminološko–normativni paradoks“ u Kaznenom zakonu proizlazi iz objektivnih teškoća glede definiranja i sadržajnog obuhvata gospodarskog kriminaliteta kao društveno-ekonomske pojave. Iz navedene činjenice uglavnom proizlaze nomotehničke i suštinske diskrepancije u pravnom prostoru između sintagmi gospodarska kaznena djela i kaznena djela protiv gospodarstva. Osim naznačene terminološko-sadržajne važna je i suštinsko-praktična dimenzija gospodarskog kriminaliteta – u kojem kontekstu se u radu prikazuju rezultati empirijskog istraživanja (anketnog ispitivanja) u svezi s određivanjem definicije gospodarskog kriminaliteta (ispitanici iz nadležnih državnih institucija) te u svezi s utjecajem gospodarskog kriminaliteta i korupcije na gospodarsku situaciju u Hrvatskoj (ispitanici iz gospodarskih subjekata i studenti adekvatnih profila obrazovanja – ekonomisti, pravnici, kriminalisti).

Ključne riječi: kaznena djela protiv gospodarstva, gospodarska kaznena djela, gospodarski kriminalitet.

1. UVOD

Kazneni zakon Republike Hrvatske (NN 125/11., 144/12.), u Posebnom dijelu, sadržava dvadeset i šest glava (Glava IX. – XXXIV.). One u suštini predstavljaju *kataloge inkriminacija* u svezi s određenim društvenim vrijednostima kojima se u Republici Hrvatskoj osigurava kaznenopravna zaštita. *Gospodarstvo* je jedno od tih vrijednosti eksplicitno zaštićenih Kaznenim zakonom. Katalog inkriminacija u svezi s gospodarstvom u Kaznenom zakonu sadržan je u Glavi XXIV. – *Kaznena djela*

⁶⁹⁹ dr. sc. Ante Orlović, profesor Visoke policijske škole, MUP RH, aorlovic@fkz.hr

⁷⁰⁰ Ivna Romac Umljenović, apsolvantica Diplomskog specijalističkog studija Kriminalistike, policijska službenica PU zagrebačke, MUP RH, iromac@mup.hr

⁷⁰¹ Svjetlana Harambašić, službenica MUP-a RH, savjetnica za unutarnje poslove u Stalnom predstavništvu Republike Hrvatske pri Europskoj uniji, Bruxelles, Avenue des Arts 50, Belgija svjetlana.harambasic@mvep.hr

protiv gospodarstva. Intencija zakonodavne vlasti za objedinjavanjem predmetnih kaznenih djela u jednoj glavi Kaznenog zakona može se ocijeniti ambicioznom pa i logičnom, s jedne strane, ali i pretencioznom i neodrživom, s druge strane. Prvonavedeno se zasniva na važnosti, specifičnosti i relativnoj homogenosti kaznenih djela protiv gospodarstva, a drugonavedeno proizlazi iz fluidnosti definicije (pojmovnog određenja) *gospodarstva* te njegove sadržajne raznolikosti i sveprisutnosti.

U prethodnom Kaznenom zakonu⁷⁰² koji je u Republici Hrvatskoj bio na snazi u razdoblju 1998.-2012. nije postojala glava koja bi obuhvaćala isključivo kaznena djela protiv gospodarstva (gospodarska kaznena djela). Gospodarska kaznena djela u tom Zakonu bila su najzastupljenija u Glavi XXI. – *Kaznena djela protiv sigurnosti platnog prometa i poslovanja*. Međutim, u ranijim Krivičnim zakonima koji su u Republici Hrvatskoj bili na snazi u razdoblju 1977.-1997. postojale su posebne glave s gospodarskim kaznenim djelima. U Krivičnom zakonu (S)RH⁷⁰³ postojala je Glava XI. – *Krivična djela protiv gospodarstva* kao i u Krivičnom zakonu SFRJ (Osnovnom Krivičnom zakonu RH – od 1992.)⁷⁰⁴ u kojem je postojala Glava XVII. – *Krivična djela protiv gospodarstva i jedinstva hrvatskog tržišta*.

U aktualnom Kaznenom zakonu ne postoji definicija pojma *gospodarstvo* iako Glava VIII. – *Značenje izraza u ovom zakonu* sadržava definicije određenih zakonskih pojmova kojima se pridonosi jasnoći zakona i njegovih odredbi.

Svrstavanje predmetnih kaznenih djela u jednu glavu Kaznenog zakona te nazivanje ove glave *Kaznena djela protiv gospodarstva* sugerira/implicira njezinu *ekskluzivnost* u smislu da se *isključivo* u toj glavi nalaze *sva* kaznena djela kojima se *povređuje* gospodarstvo. Međutim, to ne odgovara istini.

Primjerice, teroristički (saboterski ili diverzantski) napad na rafineriju nafte kao strateško industrijsko postrojenje s ciljem njezina djelomičnog ili potpunog uništenja, u načelu, jest *kazneno djelo protiv gospodarstva*, ali ovo djelo ne nalazi se u naznačenoj glavi Kaznenog zakona iz razloga što ono nije (klasično) *gospodarsko kazneno djelo*. Iz navedenog primjera razvidno je da je značenje sintagme *kaznena djela protiv gospodarstva* etimološki i suštinski različito od značenja sintagme *gospodarska kaznena djela*. Prvonavedena sintagma fokusirana je na *objekt kaznenopravne zaštite* (gospodarstvo), a suštinu drugonavedene čini *način/kontekst izvršenja kaznenog djela* (gospodarsko poslovanje).⁷⁰⁵

Gospodarski kriminalitet sintagma je srodna prethodnima, označava društveno-ekonomsku pojavu čija je pojmovna i sadržajna determinacija također zahtjevna i problematična. *Gospodarski kriminalitet* i *gospodarska kaznena djela* u načelu su istoznačnice, no gospodarski kriminalitet može imati i šire značenje (primjerice, osim gospodarskih kaznenih djela, on može prema nekim razmišljanjima i tumačenjima obuhvaćati i gospodarske prekršaje).

⁷⁰²Kazneni zakon, Narodne novine, br. 110/1997., 27/1998., 50/2000., 129/2000., 51/2001., 111/2003., 190/2003., 105/2004., 84/2005., 71/2006., 110/2007., 152/2008., 57/2011.

⁷⁰³Krivični zakon (Socijalističke) Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 25/1977., 50/1978., 25/1984., 52/1987., 43/1989., 08/1990., 09/1991., 33/1992., 39/1992., 44/1992., 77/1992., 91/1992., 28/1993., 32/1993., 38/1993., 28/1996.

⁷⁰⁴Osnovni Krivični zakon Republike Hrvatske (ex Krivični zakon SFRJ), Narodne novine, br. 44/1976., 36/1977., 56/1977., 34/1984., 74/1987., 3/1990., 38/1990., 53/1991., 39/1992., 91/1992., 31/1993., 108/1995., 16/1996., 28/1996.

⁷⁰⁵Osim navedenog primjera, ovdje se može istaknuti i inverzni primjer koji također ukazuje na nelogičnost naziva i sadržaja predmetne glave Kaznenog zakona – Krivotvorenje poslovne isprave (opisano u članku 279. KZ-a) klasično je *gospodarsko kazneno djelo*, usmjereno je *protiv gospodarstva*, ali se također ne nalazi u Glavi XXIV. Kaznenog zakona – *Kaznena djela protiv gospodarstva*. Slično vrijedi i za neka druga gospodarska kaznena djela (usmjerena protiv gospodarstva) npr., zlouporaba čeka i platne kartice (članak 239.), pronevjera (članak 233.), protupravna eksploatacija rudnog blaga (članak 211.), povreda žiga (članak 288.) – koja u Kaznenom zakonu nisu svrstana u glavu/katalog *Kaznenih djela protiv gospodarstva*, već su raspoređena u neke druge glave tog Zakona.

Gospodarski kriminalitet (gospodarska kaznena djela) složena je društvena pojava koja se može, mora i treba izučavati multidisciplinarno (pravo, ekonomija, sociologija, kriminologija, kriminalistika), multidimenzionalno (geneza, pojam, karakteristike, sastavnice, volumen) i sveobuhvatno/holistički (definicija, etiologija, fenomenologija, konzekvencije, prevencija, represija, sanacija).⁷⁰⁶

Odgovarajuću relevantnost u razmatranju gospodarskog kriminaliteta, pored ostalih, imaju *terminološko-sadržajna* i *suštinsko-praktična dimenzija* predmetne pojave. U navedenom kontekstu, u ovom radu prikazani su rezultati empirijskog istraživanja u svezi s gospodarskim kriminalitetom koji se odnose na određivanje *definicije gospodarskog kriminaliteta* (ispitanici iz nadležnih državnih institucija) te u svezi s *utjecajem gospodarskog kriminaliteta i korupcije na gospodarsku situaciju* u Republici Hrvatskoj (ispitanici iz gospodarskih subjekata i studenti adekvatnih profila obrazovanja – ekonomisti, pravnici, kriminalisti).

3. KAZNENA DJELA PROTIV GOSPODARSTVA

1. Kriminalitet u svezi s gospodarstvom – definicije i distinkcije pojmova

Gospodarski kriminalitet je terminološko-sadržajna sinteza *gospodarstva* i *kriminaliteta* kao relevantnih društvenih činjenica. *Gospodarstvo* i *ekonomija* su sinonimi. *Ekonomija* je znanost koja se bavi izučavanjem alokacije oskudnih, rijetkih resursa između njihovih, neograničenih, međusobno konkurirajućih mogućih upotreba, odnosno to je znanost koja izučava načine na koje ljudi i društvo nastoje zadovoljiti svoje materijalne potrebe i želje, budući da sredstva koja im stoje na raspolaganju ne dopuštaju da se ona zadovoljavaju u potpunosti (Jurković i sur., 1995:119-120). *Ekonomija* je proučavanje kako društva koriste oskudne resurse da bi proizvela vrijedne robe i raspodijelila ih među različitim ljudima (Samuelson i Nordhaus, 1992:3). Suština ekonomije, dakle, jest stvaranje novih vrijednosti iz ograničenih resursa s ciljem zadovoljavanja ljudskih potreba i/ili želja. *Kriminal* je zločin (pojedinačni akt). *Kriminalitet* je ukupnost zločina (društvena pojava).⁷⁰⁷ *Gospodarski kriminalitet*, logično, *kriminalitet* je koji pripada ekonomiji, unutar nje se događa, iz nje proizlazi, s njom je povezan.

Gospodarski kriminalitet u užem smislu (*restriktivno definiran*) obuhvaća ukupnost kaznenih djela počinjenih u sferi upravljačkih, izvršiteljskih i nadzornih funkcija u gospodarskim subjektima pri obavljanju gospodarskih djelatnosti odnosno pri razmjeni dobara na tržištu. U širem smislu (*ekstenzivno definiran*) *gospodarski kriminalitet* uključuje kažnjive radnje (kaznena djela i prekršaje) počinjene i u izvangospodarskim (društvenim) subjektima ako su one povezane s upravljanjem (gospodarenjem) imovinom (Orlović i Pajčić, 2007:697-698).

Gospodarska kaznena djela specifična su vrsta kaznenih djela iz Kaznenog zakona čiji *način/kontekst izvršenja* proizlazi iz *gospodarskog poslovanja* ili je s njim suštinski povezan. Obuhvat kaznenih djela koja se mogu smatrati *gospodarskim* proizlazi iz kombinacije kaznenopravnih i kriminalističkih kriterija. Kaznenopravni kriteriji odnose se, načelno, na *objekt zaštite* i *svojstvo počinitelja*, a kriminalistički kriteriji obuhvaćaju *način, sredstva i okolnosti* počinjenja kaznenih djela te *metode njihova otkrivanja i istraživanja*.

⁷⁰⁶O navedenom vide više u: Orlović, A. (2013) *Gospodarski kriminalitet u Republici Hrvatskoj*, Redak–Split.

⁷⁰⁷*Kriminal* (lat. *crimen*: zločin) 1. najteža kažnjiva ponašanja u nekom pravnom sustavu (u Republici Hrvatskoj kaznena djela), 2. ukupnost svih ili određene vrste počinjenih kažnjivih djela ili određenih skupina počinitelja tih djela u određenom vremenu na nekom prostoru. *Kriminalitet* (lat. *crimen*: zločin), 1. u hrvatskom jeziku često pogrešno upotrebljavan izričaj za pojam kriminala; 2. moguća uporaba izričaja za ukupnost počinjenih kaznenih djela, svih ili određene vrste ili određenih skupina počinitelja na nekom prostoru u određeno vrijeme (Horvatić i sur., 2002:205-206).

Gospodarska kaznena djela označuju se nerijetko i kao *gospodarski kriminalitet*. Oba su pojma gotovo istoznačnice, ali ipak se razlikuju po tome što se prvi odnosi na kaznenopravni aspekt i utoliko pripada kaznenopravnoj dogmatici, dok se gospodarski kriminalitet odnosi na određenu društvenu pojavu i utoliko je više kriminološke naravi (Novoselec, 2009:1).⁷⁰⁸

Gospodarska kaznena djela (Novosel, Rogić-Hadžalić 2008:17-18) su ona kaznena djela kojima se povređuje gospodarstvo i koja su počinile odgovorne osobe u pravnim osobama koje se bave gospodarskim poslovanjem, ali isto tako i kaznena djela koja su počinile osobe koje nisu zaposlene u tim pravnim osobama ako su počinjena na štetu gospodarskih subjekata i u svezi s njihovim poslovanjem te ako je za njihovo počinjenje potrebno poznavanje gospodarskog poslovanja i ako se počinitelj prilikom izvršenja koristi tim znanjem da bi počinio kazneno djelo.

U Rječniku kaznenog prava (Horvatić i sur., 2002:96,165) sadržane su čak tri termina (sintagme) vezane za istu pojavu i to *gospodarski kriminal*, *gospodarska kaznena djela* te *kaznena djela u gospodarskom poslovanju*.⁷⁰⁹ Poteškoće oko definiranja gospodarskog kriminaliteta uzrokovane su njegovom opsežnošću, raznovrсноšću i promjenjivošću, a postoje i mišljenja da definicija gospodarskog kriminaliteta nije potrebna. Svojestvo "nedefiniranosti" gospodarskog kriminaliteta čini ga netransparentnim pa i odioznom u smislu istraživanja jer nešto nedefinirano ne može se spoznavati u teoriji niti uspješno sprječavati i suzbijati u praksi (Orlović, 2013:225).

Kaznena djela protiv gospodarstva posebna su vrsta kaznenih djela iz Kaznenog zakona u kojima su inkriminirane one aktivnosti koje rezultiraju štetnim posljedicama za gospodarstvo. Gospodarstvo, međutim, nije apstraktna kategorija – njega čine konkretni subjekti, resursi, tijekovi i odnosi. Ranije je istaknut problem fluidnosti definicije gospodarstva zbog njegove sadržajne raznolikosti i rasprostranjenosti. Ovo rezultira poteškoćama u identificiranju i obuhvatu kaznenih djela protiv gospodarstva poglavito ako ih se pokušava svrstati u jednu zasebnu glavu Kaznenog zakona. Vjerojatnost za uspješnim filtriranjem i selekcioniranjem predmetnih kaznenih djela na naznačeni način bila bi veća da sustavizacija zaštićenih vrijednosti u Posebnom dijelu Kaznenog zakona nije toliko opsežna. Naime, u ovom dijelu Zakona postoji čak dvadeset i šest glava, gospodarstvo je eksplicitno prisutno u jednoj, ali njegova prisutnost je implicitna u još nekoliko njih, u manjem ili većem intenzitetu.

2. Kaznena djela protiv gospodarstva u Kaznenom zakonu (NN 125/11., 144/12.)

Kaznena djela protiv gospodarstva u Kaznenom zakonu, već ranije je navedeno i apostrofirano, svrstana su u zasebnu glavu. Riječ je o *Glavi dvadeset četvrtoj (XXIV.) – Kaznena djela protiv gospodarstva*. Ona sadržava dvadeset kaznenih djela. U tablici 1 prikazana su kaznena djela iz

⁷⁰⁸Pravnici, u kontekstu gospodarskog kaznenog prava, ekonomiju (gospodarstvo) spominju samo načelno, shvaćaju apstraktno te opisuju vrlo restriktivno, necjelovito i neprecizno. „Potrebno je... odrediti krug kaznenih djela koja će se smatrati gospodarskima... To su svakako kaznena djela kojima se povređuje gospodarstvo kao *nadindividualno pravno dobro*, tj. kojima se otežava normalno funkcioniranje gospodarstva u cijelosti ili njegovih grana. ... Gospodarskim kaznenim djelima valja smatrati i klasične imovinske delikte... ako su počinjeni u gospodarskom poslovanju, tj. ako su u vezi s proizvodnjom i raspodjelom materijalnih dobara ili pružanjem usluga kojima se udovoljava gospodarskim potrebama.“ (Novoselec, 2009:2-3)

⁷⁰⁹*Gospodarski kriminal* – uobičajeni pojam za ukupnost prijavljenih i prema pravomoćnim presudama počinjenih kaznenih djela u gospodarskom poslovanju na određenom prostoru u određeno vrijeme, ponekad i za samo jedno kazneno djelo s tim značkama. *Gospodarska kaznena djela* – uobičajena istoznačnica za kaznena djela počinjena u gospodarskom poslovanju ili u svezi s gospodarskim poslovanjem. *Kaznena djela u gospodarskom poslovanju* – kaznena djela počinjena u gospodarskom poslovanju ili u svezi s gospodarskim poslovanjem. Pod gospodarskim poslovanjem se podrazumijevaju vrste proizvodnje odnosno aktivnosti ili usluge kojima se bave pojedini gospodarski subjekti u privatnom ili javnom sektoru (npr. trgovina). Izričaj koji odgovara gospodarskim kaznenim djelima i gospodarskom kriminalu.

naznačene glave Kaznenog zakona te frekvencija kaznenog prijavljivanja takvih djela (i njihovih počinitelja) od strane policije u 2013. i 2014. godini u Republici Hrvatskoj.

Tablica 1: Kaznena djela protiv gospodarstva u Kaznenom zakonu (Glava XXIV.) – frekvencija kaznenih djela u razdoblju 2013.-2014.

	Naziv kaznenog djela	Članak	2013.	2014.
1	Zlouporeba povjerenja u gospodarskom poslovanju	246.	213	374
2	Prijevvara u gospodarskom poslovanju	247.	408	338
3	Povreda obveze vođenja trgovačkih i poslovnih knjiga	248.	82	84
4	Prouzročenje stečaja	249.	6	15
5	Pogodovanje vjerovnika	250.	18	35
6	Primanje i davanje mita u postupku stečaja	251.	-	-
7	Primanje mita u gospodarskom poslovanju	252.	1	2
8	Davanje mita u gospodarskom poslovanju	253.	1	-
9	Zlouporeba u postupku javne nabave	254.	-	-
10	Zavaravajuće oglašivanje	255.	-	1
11	Utaja poreza ili carine	256.	139	165
12	Izbjegavanje carinskog nadzora	257.	131	101
13	Subvencijska prijevvara	258.	2	15
14	Zlouporeba povlaštenih informacija	259.	-	-
15	Zlouporeba tržišta kapitala	260.	-	-
16	Neovlaštena uporaba tuđe tvrtke	261.	3	17
17	Odavanje i neovlašteno pribavljanje poslovne tajne	262.	1	-
18	Nedozvoljena proizvodnja	263.	1	5
19	Nedozvoljena trgovina	264.	685	453
20	Pranje novca	265.	3	29
	UKUPNO	---	1 694	1 634

Izvor: Kazneni zakon / MUP RH – statistika <http://www.mup.hr/main.aspx?id=180991> (16. 2. 2015.)

Podaci iz tablice 1 ukazuju na izraženu nejednakost u frekvencijama pojedinih kaznenih djela protiv gospodarstva evidentiranih u policijskim statistikama. Najfrekventnija djela u promatranom razdoblju su nedozvoljena trgovina (1.138 KD), prijevarena u gospodarskom poslovanju (746 KD) i zlouporaba povjerenja u gospodarskom poslovanju (587 KD).

Indikativni su podaci da pojedina kaznena djela nemaju zabilježenu frekvenciju. Policija, naime, nikoga nije prijavila za sljedeća kaznena djela: primanje i davanje mita u postupku stečaja, zlouporaba u postupku javne nabave, zlouporaba povlaštenih informacija te zlouporaba tržišta kapitala. Konzekvencije u svezi s navedenim mogu biti različite: od pitanja opravdanosti postojanja nekih kaznenih djela u Kaznenom zakonu⁷¹⁰ do pitanja ne/efikasnosti policije i drugih nadležnih tijela u otkrivanju pojedinih kaznenih djela. U svakom slučaju, činjenicu nepostojanja frekvencije pojedinih kaznenih djela kao i činjenicu postojanja samo minimalne frekvencije nekih kaznenih djela u dvogodišnjem razdoblju – treba akceptirati kao indikatore ozbiljnosti stanja (u kaznenopravnom i/ili kriminalističkom smislu) te postojanja eksplicitne i imperativne potrebe njegova preispitivanja, te eventualnog korigiranja i saniranja.

Iako su kaznena djela protiv gospodarstva u Kaznenom zakonu (Glava XXIV.) u kvantitativnom smislu restriktivna/limitirana (ukupno 20 kaznenih djela), ona su u fenomenološkom smislu relativno raskošna. Može ih se sistematizirati prema više kriterija, neki od njih prikazani su u tablici 2 zajedno s primjerima pripadajućih kaznenih djela pojedinim kategorijama.

⁷¹⁰U svezi s navedenim, kritički se može razmatrati, primjerice, opravdanost prisutnosti lepeze korupcijskih kaznenih djela u Kaznenom zakonu koja se odnose na inkriminaciju primanja i davanja mita. Mito i podmićivanje sadržano je kao inkriminacija (u različitim varijacijama i derivacijama) u nazivima i/ili opisima čak devet kaznenih djela u Kaznenom zakonu. To su: primanje i davanje mita u postupku stečaja (članak 251.), primanje mita u gospodarskom poslovanju (članak 252.), davanje mita u gospodarskom poslovanju (članak 253.), primanje mita (članak 293.), davanje mita (članak 294.), trgovanje utjecajem (članak 295.), davanje mita za trgovanje utjecajem (članak 296.), povreda slobode odlučivanja birača (članak 333.), podmićivanje zastupnika (članak 339.).

Tablica 2: Kaznena djela protiv gospodarstva u Kaznenom zakonu (Glava XXIV.) – fenomenološki aspekt (kriteriji sistematizacije i vrste kaznenih djela)

	Kriterij sistematizacije	Vrste kaznenih djela
(a)	<i>način izvršenja (modus operandi)</i>	zloraba prijevara pogodovanje utaja zavaravanje podmićivanje
(b)	<i>segment gospodarstva</i>	tržište kapitala javne nabave oglašavanje proizvodnja trgovina
(c)	<i>objekt zaštite</i>	poslovne knjige instituti stečaja fiskalni sustav tuđa tvrtka poslovna tajna

Izvor: autori

Motivacija izvršavanja kaznenih djela protiv gospodarstva u pravilu jest pribavljanje imovinske koristi za sebe i/ili pričinjavanje štete drugome. Najizdašniji i najatraktivniji kriterij sistematizacije predmetnih kaznenih djela, u navedenom smislu, jest *način izvršenja* djela (modus operandi). Ovaj kriterij je univerzalističkog karaktera – obuhvaća raznovrsne aktivnosti koje počinitelji poduzimaju u svim sferama gospodarstva u cilju stjecanja protupravne imovinske koristi. Od pripadajućih vrsta kaznenih djela u sklopu ovog kriterija potrebno je istaknuti *zlorabe* i *prijevare* kao klasične i najučestalije načine počinjenja gospodarskih kaznenih djela. Ostala dva kriterija sistematizacije kaznenih djela (*segmenti gospodarstva*, *objekti zaštite*) relativno su oskudni jer su zastupljeni vrstama kaznenih djela iz predmetne glave Kaznenog zakona koja nisu dovoljno obuhvatna, eksplicitna i relevantna (primjerice, nedostaje *financijski sektor* u kriteriju „segment gospodarstva“ ili *zaštita potrošača* u kriteriju „objekt zaštite“).

Kaznena djela iz *Glave XXIV. – Kaznena djela protiv gospodarstva* mogu se sveobuhvatno sistematizirati i prema njihovom karakteru (suštinskim atributivnim obilježjima) te načelno razvrstati u specifične kategorije/karaktere gospodarskog kriminaliteta (tablica 3).

Tablica 3: Kaznena djela protiv gospodarstva u Kaznenom zakonu (Glava XXIV.) – fenomenološki aspekt (kategorije / karakteri gospodarskog kriminaliteta i pripadajuća kaznenih djela)

Kategorije / Karakteri gospodarskog kriminaliteta		Kaznena djela protiv gospodarstva – Glava XXIV. Kaznenog zakona
<i>Korupcijski</i>	1	Primanje mita u gospodarskom poslovanju
	2	Davanje mita u gospodarskom poslovanju
	3	Primanje i davanje mita u postupku stečaja
<i>Fiskalni</i>	4	Utaja poreza ili carine
	5	Izbjegavanje carinskog nadzora
	6	Subvencijska prijevара
	7	Zloupорaba u postupku javne nabave
<i>Burzovni</i>	8	Povreda obveze vođenja trgovačkih i poslovnih knjiga
	9	Zloupорaba povlaštenih informacija
<i>Stečajni</i>	10	Zloupорaba tržišta kapitala
	11	Prouzročenje stečaja
<i>Iluzijski</i>	12	Pogodovanje vjerovnika
	13	Prijevара u gospodarskom poslovanju
	14	Zavaravajuće oglašivanje
<i>Saboterski</i>	15	Neovlaštena uporaba tuđe tvrtke
	16	Zloupорaba povjerenja u gospodarskom poslovanju
<i>Sekundarni</i>	17	Odavanje i neovlašteno pribavljanje poslovne tajne
	18	Pranje novca
<i>Prohibicijski</i>	19	Nedozvoljena proizvodnja
	20	Nedozvoljena trgovina

Izvor: autori

I u ovom slučaju razvidna je fenomenološka raznolikost dvadeset kaznenih djela protiv gospodarstva (Glava XXIV. Kaznenog zakona) kada ih se sistematizira u karakterne kategorije. Ovakva sistematizacija razotkriva suštinu predmetnih kaznenih djela koje karakterizira kompleksnost i nelimitiranost. Navedena obilježja proizlaze iz istovjetnih karakteristika ekonomije koja je izvorište i kontekst manifestiranja kaznenih djela protiv gospodarstva. Riječ je o specifičnim kaznenim djelima, bitno različitima od klasičnih oblika kriminaliteta, koja izazivaju dodatne poteškoće nadležnim institucijama u svezi s njihovim detektiranjem, istraživanjem, dokazivanjem, procesuiranjem i sankcioniranjem.

Unatoč njezinom ekskluzivnom *gospodarskom nazivu* i fenomenološki izdašnom *gospodarskom sadržaju*, Glava dvadeset četvrta (XXIV.) Kaznenog zakona – Kaznena djela protiv gospodarstva ne

obuhvaća sva *gospodarska kaznena djela* već su ona, u dvostruko većem opsegu, dislocirana i involvirana u drugim glavama Kaznenog zakona.

Ovakav „terminološko–normativni paradoks“ u Kaznenom zakonu proizlazi iz objektivnih teškoća glede definiranja i sadržajnog obuhvata *gospodarskog kriminaliteta* kao društveno-ekonomske pojave. Naznačeni paradoks, međutim, dijelom je rezultat i subjektivnih propusta koji se primarno odnose na insuficijenciju ekonomskih kompetentnosti kreatora Kaznenog zakona. Apsolutizacija pravnog pristupa problematici gospodarskog kriminaliteta nije prihvatljiva iz razloga što ova društvena pojava u suštini ima bipolarni karakter, pravni i ekonomski. Ekonomija ne može biti irelevantna u odnosu na bilo koju ekonomsku ili s ekonomijom povezanu činjenicu pa tako i u odnosu na ekonomski (gospodarski) kriminalitet.⁷¹¹

3. Gospodarska kaznena djela u Kaznenom zakonu (NN 125/11., 144/12.)

Relevantan kriterij za razvrstavanje kaznenih djela iz Kaznenog zakona u kategoriju *gospodarskih*, među inim, jest „nadležnost“ za postupanje po istima od strane specijalizirane organizacijske jedinice policije – Službe za suzbijanje gospodarskog kriminaliteta i korupcije. Naznačena interna „nadležnost“ proizlazi iz Kataloga kaznenih djela po linijama rada kriminalističke policije kojeg donosi Ravnateljstvo policije, Uprava kriminalističke policije.⁷¹²

Gospodarska kaznena djela, osim u Glavi dvadeset četvrtoj, razvrstana su u još devet glava Kaznenog zakona koje sadržavaju ukupno četrdeset i tri kaznena djela ove vrste.⁷¹³

• **Glava XII. Kaznena djela protiv radnih odnosa i socijalnog osiguranja:** povreda prava na rad (čl. 131.), neisplata plaće (čl. 132.), zlostavljanje na radu (čl. 133.), povreda prava iz socijalnog osiguranja (čl. 134.) protuzakonito zapošljavanje (čl. 135.). • **Glava XIX. Kaznena djela protiv zdravlja ljudi:** krivotvorenje lijekova ili medicinskih proizvoda (čl. 185.), *proizvodnja i stavljanje u promet štetnih proizvoda za liječenje (čl. 186.), proizvodnja i stavljanje u promet proizvoda štetnih za ljudsko zdravlje (čl. 188.), nesavjesni pregled mesa za prehranu (čl. 189.)*. • **Glava XX. Kaznena djela protiv okoliša:** protupravna eksploatacija rudnog blaga (čl. 211.), protupravna gradnja (čl. 212.). • **Glava XXIII. Kaznena djela protiv imovine:** pronevjera (čl. 233.), nedozvoljena igra na sreću (čl. 237.), zlouporaba osiguranja (čl. 238.), zlouporaba čeka i platne kartice (čl. 239.), zlouporaba povjerenja (čl. 240.), povreda tuđih prava (čl. 241.), lihvarski ugovor (čl. 242.). • **Glava XXV. Kaznena djela protiv računalnih sustava, programa i podataka:** neovlašteni pristup (čl. 266.), ometanje rada računalnog sustava (čl. 267.), oštećenje računalnih podataka (čl. 268.), neovlašteno presretanje računalnih podataka (čl. 269.), računalno krivotvorenje (čl. 270.), računalna prijevarena (čl. 271.), zlouporaba

⁷¹¹Nelogična je i potpuno neopravdana inferiornost i isključenost *ekonomije i ekonomskih znanosti* u "bavljenju" gospodarskim kriminalitetom, a takvo stanje *majorizacije prava* odnosno *marginalizacije ekonomije* glede *gospodarskog kriminaliteta* sveprisutno je u Republici Hrvatskoj i traje u kontinuitetu. Ono se očituje, primjerice, i u sastavu Radne skupine za izradu prijedloga Kaznenog zakona iz 2009. god., u kojoj je djelovalo dvadeset i troje članova (redom pravnik – profesora, sudaca, državnih odvjetnika, službenika Ministarstva pravosuđa i drugih) među kojima nije bio niti jedan ekonomist (znanstvenik ili gospodarstvenik). – Hrvatski sabor, Prijedlog kaznenog zakona iz srpnja 2011. https://infodok.sabor.hr/Reports/KarticaAktaFrm.aspx?zak_id=23270 (20. 1. 2015.)

U Komentaru Kaznenog zakona (Turković i sur., 2013:XXVII) poimenično su navedeni i vanjski suradnici predmetne Radne skupine među kojima također nema ekonomista, svi redom su pravnici.

⁷¹²Katalog kaznenih djela po linijama rada kriminalističke policije, Broj: 511-01-75/20-3-183-161/2-12, donesen 1. ožujka 2013. god.

⁷¹³Kosim slovima (*italic ili kurziv*) u popisu gospodarskih kaznenih djela sadržanih u naznačenim glavama Kaznenog zakona napisana su ona kaznena djela za koje je nadležna Služba gospodarskog kriminaliteta i korupcije, ali samo uz postojanje određenih *uvjeta* (ako je konkretno kazneno djelo počinjeno pod uvjetima i okolnostima koje su propisane u nekoj drugoj odredbi Kaznenog zakona – vidi članak 192. i članak 273. Kaznenog zakona).

naprava (čl. 272.). •**Glava XXVI. Kaznena djela krivotvorenja:** krivotvorenje znakova za obilježavanje robe, mjera i utega (čl. 277.), krivotvorenje službene ili poslovne isprave (čl. 279.), zlouporaba osobne isprave (čl. 280.), izdavanje i uporaba neistinite liječničke ili veterinarske svjedodžbe (čl. 282.). •**Glava XXVII. Kaznena djela protiv intelektualnog vlasništva:** povreda osobnih prava autora ili umjetnika izvođača (čl. 284.), nedozvoljena uporaba autorskog djela ili izvedbe umjetnika izvođača (čl. 285.), povreda drugih autorskom srodnih prava (čl. 286.), povreda prava na izum (čl. 287.), povreda žiga (čl. 288.), povreda registrirane oznake podrijetla (čl. 289.). •**Glava XXVIII. Kaznena djela protiv službene dužnosti:** zlouporaba položaja i ovlasti (čl. 291.), nezakonito pogodovanje (čl. 292.), primanje mita (čl. 293.), davanje mita (čl. 294.), trgovanje utjecajem (čl. 295.), davanje mita za trgovanje utjecajem (čl. 296.), odavanje službene tajne (čl. 300.). •**Glava XXXI. Kaznena djela protiv biračkog prava:** podmićivanje zastupnika (čl. 339.).

Kazneni zakon, dakle, ukupno sadržava šezdeset i tri gospodarska kaznena djela. Dvadeset ih se nalazi u Glavi XXIV. – Kaznena djela protiv gospodarstva, a četrdeset i tri u devet prethodno navedenih glava Kaznenog zakona.

4. Gospodarska kaznena djela u sporednom kaznenom zakonodavstvu

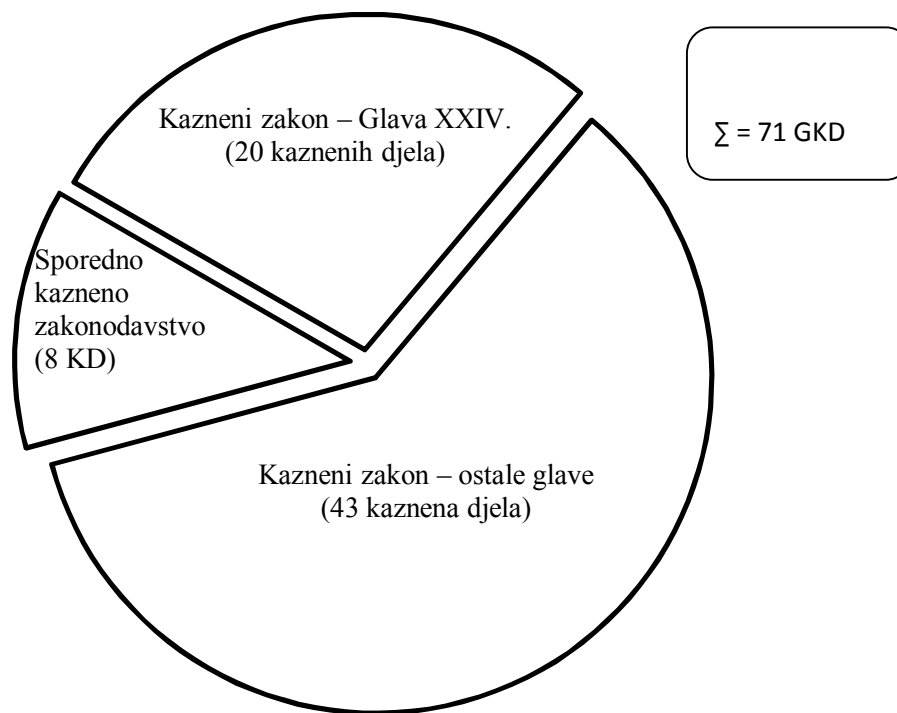
Osim u Kaznenom zakonu, gospodarska kaznena djela sadržana su i u odredbama *sporednog kaznenog zakonodavstva*. Osam je takvih djela koja su sadržana u četiri specijalizirana zakona. U **Zakonu o trgovačkim društvima** kaznena djela su: davanje netočnih podataka (čl. 624.), netočno prikazivanje imovinskog stanja (čl. 625.), povreda dužnosti u slučaju gubitka, prezaduženosti ili nesposobnosti za plaćanje (čl. 626.), povreda dužnosti da se daje izvješće (čl. 628.). U **Zakonu o deviznom poslovanju** kaznena djela su: nedopušteno bavljenje kupnjom, prodajom ili pozajmljivanjem strane gotovine te obavljanje mjenjačkih poslova od strane fizičke osobe (čl. 75.) ili od strane odgovorne osobe u pravnoj osobi (čl. 76.). U **Zakonu o strateškim robnim zalihama** kazneno djelo je Neovlašteno raspolaganje ili promjena namjene robi iz robnih zaliha (čl. 27.). U **Zakonu o međunarodnim mjerama ograničavanja** kazneno djelo je Nepostupanje po propisu kojim je određena mjera ograničavanja (čl. 15.).

Osim navedenih zakona i kaznenih djela, do stupanja na snagu novog/aktualnog Kaznenog zakona (1.1.2013.), sporedno zakonodavstvo sadržavalo je još nekoliko gospodarskih kaznenih djela.⁷¹⁴

⁷¹⁴Zakon o trgovačkim društvima – članak 627. (Netočno izdavanje ili krivotvorenje potvrde o pravu iz dionica) i članak 629. (Povreda dužnosti čuvanja tajne); Zakon o računovodstvu – članak 31. (Netočno prikazivanje imovinskog stanja, financijskog položaja i uspješnosti poslovanja poduzetnika u godišnjim financijskim izvještajima); Zakon o kaznenim djelima protiv tržišta kapitala – članak 3. (Korištenje, otkrivanje i preporučivanje povlaštenih informacija), članak 4. (Manipulacija tržištem), članak 5. Neovlašteno pružanje investicijskih usluga), članak 6. (Neovlašteno obavljanje poslova vezanog zastupnika); Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima – članak 188. (Povreda prava distributera enkriptiranog satelitskog signala).

5. Gospodarska kaznena djela u hrvatskom kaznenopravnom okviru

Gospodarskih kaznenih djela u hrvatskom kaznenopravnom okviru (Kaznenom zakonu i sporednom kaznenom zakonodavstvu) ukupno je sedamdeset i jedno, a ne samo dvadeset kako to sugerira naziv Glave XXIV. Kaznenog zakona (Slika 1.).

Slika 1. Gospodarska kaznena djela u hrvatskom kaznenopravnom okviru

Izvor: autori

Diskrepancija između broja *gospodarskih kaznenih djela* u hrvatskom kaznenopravnom okviru i broja *kaznenih djela protiv gospodarstva* u Kaznenom zakonu (Glava XXIV.) nije problematična samo iz terminološkog ili formalističkog aspekta. Sadržajni i logički aspekti su važniji, a oni ukazuju da se gospodarskom kriminalitetu ne pristupa *holistički i sistematski* (kako ova pojava zaslužuje) već *parcijalistički i površinski* (kako ovoj pojavi nije primjereno).

Osim naznačene *terminološko-sadržajne* dimenzije kaznenih djela protiv gospodarstva, gospodarskih kaznenih djela, odnosno gospodarskog kriminaliteta, važna je i njegova *suštinsko-praktična dimenzija*. U potonjem kontekstu, u nastavku prikazujemo rezultate empirijskog istraživanja (anketnog ispitivanja) u svezi s određivanjem *definicije gospodarskog kriminaliteta* (ispitanici iz nadležnih državnih institucija) te u svezi s *utjecajem gospodarskog kriminaliteta i korupcije* na gospodarsku

situaciju u Republici Hrvatskoj (ispitanici iz gospodarskih subjekata i studenti adekvatnih profila obrazovanja – ekonomisti, pravnici, kriminalisti, ostali).⁷¹⁵

4. GOSPODARSKI KRIMINALITET – EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

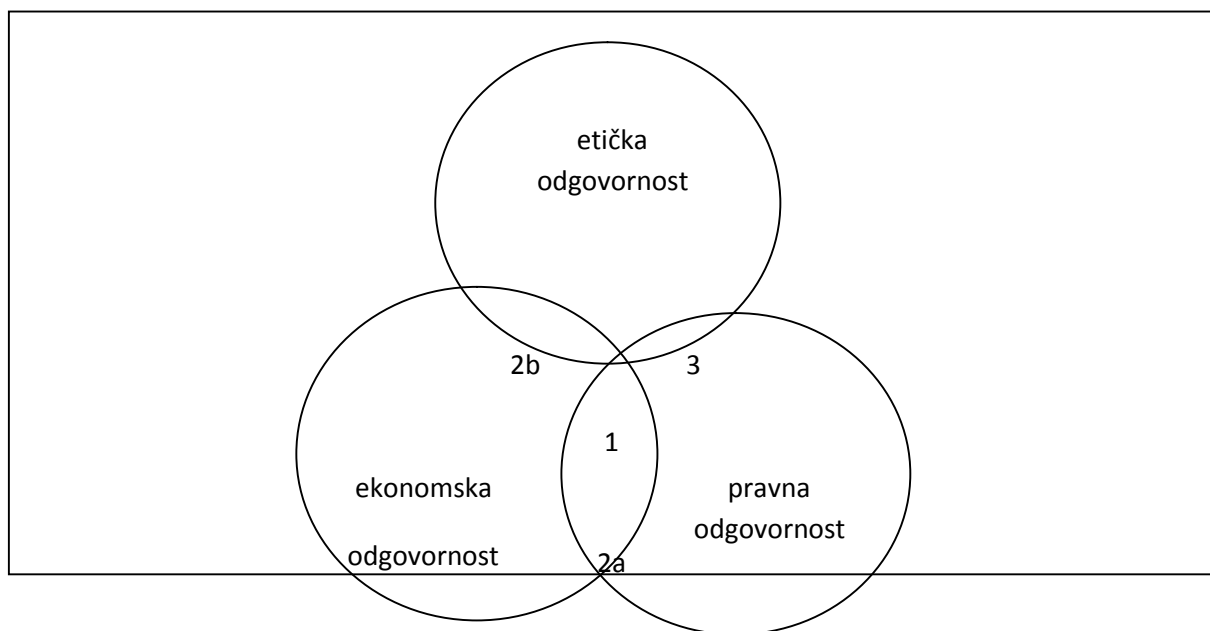
Ciljevi empirijskog istraživanja bili su utvrditi percepciju relevantnih ispitanika o definiciji gospodarskog kriminaliteta (njegovom pojmovnom određenju i sadržaju) kao i o utjecaju gospodarskog kriminaliteta na gospodarsku situaciju u Republici Hrvatskoj. Navedeno treba razmatrati u kontekstu pozicije *gospodarstva* u kaznenopravnom okviru Republike Hrvatske, posebice u kontekstu naziva i sadržaja Glave XXIV. Kaznenog zakona. U tom smislu, konstatirat će se ne/usklađenost između rezultata istraživanja o gospodarskom kriminalitetu i njegova pravno-normativnog statusa.

Terminološko-sadržajna dimenzija „kaznenih djela protiv gospodarstva“ ukazuje na probleme koji proizlaze iz svojstva „nedefiniranosti“ gospodarskog kriminaliteta. Konfuznost *distinkcija* između nedovoljno transparentnih *definicija* gospodarskog kriminaliteta i njemu srodnih pojmova nije samo teorijsko pitanje već je i praktično. Nedefinirani pojmovi ne mogu se na odgovarajućoj razini spoznavati u teoriji niti istraživati u praksi. Uspješna prevencija i represija gospodarskog kriminaliteta razumijeva prethodno definiranje (pojmovno određenje) ove socio-ekonomske pojave – na dovoljno sveobuhvatan i precizan način. To je nultu pitanje bez rješavanja kojeg nema suvisle analize i strategije društvenog/državnog suprotstavljanja gospodarskom kriminalitetu.

Gospodarski kriminalitet možemo opisati kao *tamnu stranu ekonomije* koja se sastoji od anomalija i devijacija u ekonomskim odnosima. Sudionici u ekonomskim odnosima imaju više vrsta odgovornosti u poslovanju: ekonomsku, pravnu, etičku, društvenu.

Raznovrsni su i brojni načini donošenja poslovnih odluka. Jedan od poznatijih načina je odlučivanje temeljeno na modelu Vennovih dijagrama. Slika 2 prikazuje područja etičke, ekonomske i pravne odgovornosti u poslovanju te njihova sadržajna preklapanja u različitim varijantama.

⁷¹⁵Potrebno je istaknuti da predmetni rezultati ispitivanja naznačenih ispitanika predstavljaju samo jedan, do sada neobjavljeni, fragment opsežnog empirijskog istraživanja (6 hipoteza, 2 519 ispitanika iz 4 stratumata) provedenog tijekom 2010. godine u svezi s problematikom gospodarskog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj – u sklopu izrade doktorske disertacije Ante Orlovića, obranjene na Ekonomskom fakultetu u Osijeku 2012. godine. Disertacija je naknadno dorađena te je objavljena kao znanstvena monografija „Gospodarski kriminalitet u Republici Hrvatskoj“, Redak-Split, 2013. god. (Napomena: Obrada i analiza prikupljenih primarnih podataka u predmetnom istraživanju vršena je uz pomoć statističko-informatičkog programa za sociološka istraživanja SPSS - Statistical Package for the Social Sciences).

Slika 2: Etička, ekonomska i pravna odgovornost u poslovanju – Vennov dijagram
(Izvor: Krkač, 2007:256)

Pojašnjenje Vennova dijagrama:

Područje 1	Profitabilno, legalno, moralno: to je pravi smjer djelovanja!
Područje 2a	Profitabilno i legalno: djeluj oprezno!
Područje 2b	Profitabilno i moralno: djeluj oprezno!
Područje 3	Legalno i moralno: pronađi načine profitabilnosti

Gospodarski je kriminalitet izravno ili neizravno povezan s nepoštivanjem svih triju naznačenih odgovornosti u poslovanju (pravnom, etičkom i ekonomskom). Pravna odgovornost esencijalna je za počinitelje kaznenih djela iz domene gospodarskog kriminaliteta.

Pravnu, odnosno kaznenopravnu odgovornost detektiraju, istražuju, procesuiraju i utvrđuju nadležne institucije. Zaposlenici tih institucija imaju neposredne spoznaje, znanja i iskustva o gospodarskom kriminalitetu, o njegovoj fenomenologiji, sprječavanju, suzbijanju i drugim karakteristikama. Iz navedenih razloga, istraživanjem pribavljeni stavovi i mišljenja zaposlenika nadležnih institucija među najrelevantnijima su glede *pojmovnog određenja gospodarskog kriminaliteta*.

1. Definiranje gospodarskog kriminaliteta – rezultati istraživanja

Mišljenja/stavovi zaposlenika nadležnih državnih institucija pribavljena su empirijskim istraživanjem kojim su obuhvaćane *represivne institucije* (MUP, DORH, sudovi), *inspekcijско-nadzorna tijela Ministarstva financija* (Porezna uprava, Carinska uprava, Financijski inspektorat, Ured za sprječavanje

pranja novca, Financijska policija), te *ostale državne institucije* (Državni ured za reviziju, Državni inspektorat, Hrvatska narodna banka, HANFA, Uprava za sustav javne nabave). Izvorni (primarni) podaci o mišljenjima/stavovima ispitanika (ukupno 1 241) koji u svom nadležnom postupanju obuhvaćaju problematiku gospodarskog kriminaliteta prikupljeni su metodom ispitivanja, uporabom *Anketnog upitnika o gospodarskom kriminalitetu*.

U tablici 4 prikazana je struktura uzorka ispitanika iz stratuma *državne institucije*. Rezultati provedenog ispitivanja u odnosu na predmetna pitanja o pojmovnom određenju gospodarskog kriminaliteta prikazani su u tablicama 5 i 6.

Tablica 4: Stratum *državne institucije* – struktura uzorka (institucije i broj ispitanika)

STRATUM – DRŽAVNE INSTITUCIJE	ISPITANICI	Vrste institucija
Ministarstvo unutarnjih poslova RH	164	Represivne institucije (364 ispitanika)
Državno odvjetništvo RH	55	
Sudovi	145	
Porezna uprava	23	Inspeksijsko-nadzorna tijela MF (357 ispitanika)
Financijski inspektorat	19	
Ured za sprječavanje pranja novca	14	
Financijska policija	48	
Carinska uprava	253	
Državni ured za reviziju	50	Ostale državne institucije (520 ispitanika)
Hrvatska narodna banka	10	
HANFA	10	
Uprava za sustav javne nabave	13	
Državni inspektorat	437	
UKUPNO	1 241	

Represivne institucije participiraju u uzorku s 364 ispitanika (29,3%), inspeksijsko-nadzorna tijela Ministarstva financija s 357 ispitanika (28,8%) te ostale državne institucije s 520 ispitanika (41,9%).

Od ukupnog broja ispitanika (1 241) njih čak 679 (54,7%) izjasnilo se da im nije poznata činjenica da ne postoji zakonska definicija gospodarskog kriminaliteta (tablica 5).

Tablica 5: Izjašnjavanje ispitanika o raspolaganju spoznajom o nepostojanju zakonske definicije gospodarskog kriminaliteta

Je li vam poznato da ne postoji zakonska definicija gospodarskog kriminaliteta?	f	% ukupno	% odgovoreno
Da	483	38,9	41,6
Ne	679	54,7	58,4
Ukupno	1 162	93,6	100,0
Bez odgovora	79	6,4	
UKUPNO	1 241	100,0	

Činjenica nepostojanja zakonske definicije gospodarskog kriminaliteta može se smatrati dubioznom pa i negativnom, a činjenica da više od polovine ispitanika iz nadležnih institucija nije upoznata s prethodnom činjenicom može se okarakterizirati neobjašnjivom pa i alarmantnom.

Mišljenja/stavove o činjenici nepostojanja zakonske definicije gospodarskog kriminaliteta iskazalo je 400 ispitanika (32,3%), a najfrekventnije od iskazanih mišljenja jest ono *da je definiciju teško odrediti* (111 ispitanika ili 27,8%), (tablica 6).

Tablica 6: Mišljenja/stavovi ispitanika o činjenici nepostojanja zakonske definicije gospodarskog kriminaliteta

Što mislite o tome?	f	% ukupno	% odgovoreno
Definiciju je teško odrediti	111	8,9	27,8
Definicija nije potrebna	78	6,3	19,5
Definiciju je potrebno odrediti	68	5,5	17,0
Loše je što ne postoji definicija	64	5,2	16,0
Ostalo	41	3,3	10,3
To je odraz političke volje	38	3,1	9,5
Ukupno	400	32,2	100,0
Bez odgovora	841	67,8	
UKUPNO	1 241	100,0	

Značajnu frekvenciju među iskazanim mišljenjima bilježe ona mišljenja ispitanika koja upućuju na nezadovoljstvo činjenicom nepostojanja zakonske definicije gospodarskog kriminaliteta (ukupno 132 ispitanika ili 33,0%) – *definiciju je potrebno odrediti* (68 ispitanika ili 17,0%) i *loše je što ne postoji*

definicija (64 ispitanika ili 16,0%). Međutim, značajno participiraju i mišljenja onih ispitanika koji smatraju da zakonska definicija gospodarskog kriminaliteta nije potrebna (78 ispitanika ili 19,5%).

U nastavku, ispitanici su se izjašnjavali o tome kako bi prema njihovom mišljenju mogla/trebala glasiti kratka definicija gospodarskog kriminaliteta. Dobiveni odgovori prikazani su u tablici 7.

Tablica 7: Mišljenja ispitanika o tome kako bi mogla/trebala glasiti kratka definicija gospodarskog kriminaliteta

Kako bi po vašem mišljenju mogla/trebala glasiti kratka definicija gospodarskog kriminaliteta? (ključne riječi/sintagme)	f-1	f-2	f-3	∑f	%
Pribavljanje protupravne imovinske koristi	200	53	12	265	34,4
Nezakonitosti u gospodarskom poslovanju/djelatnostima	144	21	7	172	22,3
Prouzročenje štete drugima	8	40	14	62	8,1
Negativan utjecaj (posljedice) na društvo i državu	28	18	6	52	6,8
Ostalo	41	4	-	45	5,8
Nezakonitosti odgovornih / službenih osoba	27	12	1	40	5,2
Nezakonitosti u pravnim/gospodarskim subjektima	24	12	-	36	4,7
Teško je dati kratku definiciju (kompleksan problem)	30	-	-	30	3,9
Kriminalitet povezan s tijelima državne vlasti	10	6	2	18	2,3
Negativan utjecaj (posljedice) na gospodarstvo	9	6	2	17	2,2
Nezakonitosti fizičkih osoba	6	6	2	14	1,8
Definicija je nepotrebna	11	-	-	11	1,4
Kriminalitet pripadnika visokih društvenih slojeva	6	2	-	8	1,0
Ukupno	544	180	46	770	100
Bez odgovora	697				
UKUPNO	1 241				

Od ukupnog broja ispitanika iz stratuma *državne institucije* (1 241) manje od polovine njih odgovorilo je na postavljeno pitanje (544 ispitanika ili 44,0%). Iako se radi o značajnom broju ispitanika koji su dali odgovor, ipak većina ispitanika nije bila spremna odgovoriti na predmetno pitanje (697 ispitanika ili 56,0%). Od ukupnog broja ispitanika koji su se izjasnili u svezi s definicijom gospodarskog kriminaliteta (544), u definicijama koje je navelo njih 364 mogla se ekstrahirati jedna ključna riječ odnosno sintagma, u definicijama njih 134 ekstrahirane su po dvije ključne riječi/sintagme, a u definicijama 46 ispitanika ekstrahirane su tri ključne riječi/sintagme. Ukupno je ekstrahirano 770 ključnih riječi/sintagmi koje su sistematizirane i prezentirane u dvanaest varijacija navedenih u tablici 7.

Najzastupljenije ključne riječi/sintagme u definicijama gospodarskog kriminaliteta koje su ispitanici navodili bile su *pribavljanje protupravne imovinske koristi* (u 265 slučajeva ili 34,4%) te *nezakonitosti u gospodarskom poslovanju/djelatnostima* (u 172 slučaja ili 22,3%). Ukupna zastupljenost dvaju naznačenih sintagmi je natpolovična (56,7%), dok ostale sintagme u navođenim definicijama gospodarskog kriminaliteta participiraju s udjelom manjim od 10%. Ovakva relativno mala zastupljenost čini ih manje značajnima, u ovom istraživanju, u odnosu na dvije najfrekventnije sintagme.

Pojednostavljena definicija gospodarskog kriminaliteta koja proizlazi iz rezultata ovog istraživanja mogla bi glasiti: *Gospodarski kriminalitet obuhvaća nezakonitosti u gospodarskom poslovanju (djelatnostima) koje se poduzimaju s ciljem pribavljanja protupravne imovinske koristi*. Opširnije, preciznije i kompleksnije definicije gospodarskog kriminaliteta u pravilu sadržavaju ili bi trebale sadržavati, na izravan ili neizravan način, u ovoj definiciji naznačene ključne sintagme ili njihovu suštinu.

Naznačena definicija *gospodarskog kriminaliteta*, kreirana prema rezultatima ovog istraživanja, suštinski korespondira sa značenjem sintagme *gospodarska kaznena djela*. Istovremeno, ova definicija je u bitnoj diskrepanciji sa sadržajem Glave XXIV. Kaznenog zakona – *Kaznena djela protiv gospodarstva*. Istraživanjem dobivena definicija gospodarskog kriminaliteta nadmašuje sadržaj naznačene glave Kaznenog zakona čime se potvrđuje ranije konstatirana neadekvatnost njezina naziva i sadržaja. Naime, iako naziv Glave XXIV. tako sugerira, ona zapravo ne obuhvaća sva kaznena djela protiv gospodarstva – već samo njihov manji dio, o čemu je u ovom radu već ranije polemizirano i elaborirano.

2. Utjecaj gospodarskog kriminaliteta i korupcije na gospodarsku situaciju u Republici Hrvatskoj – rezultati istraživanja

Suštinsko-praktična dimenzija gospodarskog kriminaliteta najjasnije se manifestira kroz njegovu prisutnost odnosno posljedice koje izaziva u odnosu na društvo, primarno u odnosu na gospodarstvo. Posljedice se javljaju u obliku *stjecanja protupravne imovinske koristi*⁷¹⁶ odnosno *pričinjavanja štete*. Procjena značajnosti štetnog utjecaja gospodarskog kriminaliteta na stanje hrvatskog gospodarstva, u ovom istraživanju, temeljena je mišljenjima/stavovima ispitanika iz dvaju relevantnih stratuma: *gospodarskih subjekata i studentske populacije*. Mišljenja/stavovi ispitanika iz gospodarskih subjekata relevantni su jer su oni neposredni sudionici gospodarskih tijekova i odnosa, a mišljenja/stavovi ispitanika iz studentske populacije relevantni su s obzirom na njihov obrazovni profil koji je izravno povezan s gospodarskim kriminalitetom – pravo, ekonomija, kriminalistika.

U tablici 8 prikazana je struktura uzorka stratuma *gospodarski subjekti*. Rezultati provedenog ispitivanja u odnosu na predmetno pitanje prikazani su u tablici 9.

⁷¹⁶Upravo je stjecanje protupravne imovinske koristi prepoznato od strane ispitanika iz stratuma Državne institucije kao jedno od ključnih obilježja gospodarskog kriminaliteta pri kreiranju njegove definicije. (Vidi tablicu 7.)

Tablica 8: Stratum *gospodarski subjekti* – struktura uzorka (podstratumi i broj ispitanika)

STRATUM - GOSPODARSKI SUBJEKTI	ISPITANICI
Hrvatska obrtnička komora	63
Nezavisni hrvatski sindikati	257
Hrvatska gospodarska komora	83
UKUPNO	403

U okviru ovog stratuma, navedeni podstratumi ne mogu se smatrati takvima u izravnom smislu već se radi o institucijama i organizacijama posredstvom kojih su anketni upitnici o gospodarskom kriminalitetu tijekom ispitivanja distribuirani ispitanicima u gospodarskim subjektima.

Procjena značajnosti štetnog utjecaja gospodarskog kriminaliteta i korupcije na gospodarsku situaciju u Hrvatskoj temeljila se na predočavanju ispitanicima liste od deset čimbenika (među kojima je bio i gospodarski kriminalitet i korupcija) koje su ispitanici trebali razmotriti, komparirati te ih, sukladno vlastitim promišljanjima, hijerarhijski pozicionirati prema stupnju važnosti njihova utjecaja na gospodarstvo.

Pitanje je u izvornom obliku u anketnom upitniku glasilo: ***Pokušajte razvrstati hijerarhijski navedene čimbenike – i to po kriteriju važnosti njihova utjecaja na gospodarsku situaciju u Hrvatskoj? (1 najviše utjecajan – 10 najmanje utjecajan.)***

Čimbenici koji su u svezi s navedenim pitanjem bili ponudeni ispitanicima na procjenu bili su: *svjetska gospodarska kriza; ratna razaranja (Domovinski rat); nesposobnost poduzetnika i menadžera; pretvorba i privatizacija; loše nasljeđe socijalističke privrede; gospodarski kriminalitet i korupcija; pasivnost ekonomskih stručnih i znanstvenih krugova; nedostatak kapitala za nove investicije; loša obrazovna struktura radničke populacije; nesposobnost političkih elita.*

Hijerarhijsko razvrstavanje čimbenika *gospodarski kriminalitet i korupcija* u odnosu na ostale navedene čimbenike od strane ispitanika iz stratuma *gospodarski subjekti* prikazano je u tablici 9.

Tablica 9: Utjecaj gospodarskog kriminaliteta i korupcije na gospodarsku situaciju u Hrvatskoj – ocjena važnosti predmetnog čimbenika u odnosu na druge čimbenike (stratum – *gospodarski subjekti*)

STRATUM - <i>GOSPODARSKI SUBJEKTI</i>			
Utjecaj gospodarskog kriminaliteta i korupcije na gospodarsku situaciju u Hrvatskoj – ocjena važnosti:	f	% ukupno	% odgovoreno
prvi po važnosti	71	17,6	30,0
drugi po važnosti	56	13,9	23,6
treći po važnosti	44	10,9	18,6
četvrti po važnosti	20	5,0	8,4
peti po važnosti	26	6,5	11,0
šesti po važnosti	8	2,0	3,4
sedmi po važnosti	6	1,5	2,5
osmi po važnosti	3	,7	1,3
deveti po važnosti	1	,2	,4
deseti po važnosti	2	,5	,8
Ukupno	237	58,8	100,0
Bez odgovora	166	41,2	
UKUPNO	403	100,0	

Ispitanici iz stratuma *gospodarski subjekti* većinom su odgovorili na postavljeno pitanje (58,8%), a najzastupljeniji odgovor među ispitanicima koji su se izjasnili jest svrstavanje gospodarskog kriminaliteta i korupcije na prvo mjesto po važnosti njihova utjecaja na gospodarsku situaciju u Hrvatskoj (30,0% ispitanika). Naznačeni postotak predstavlja najveću ostvarenu frekvenciju prvog mjesta po važnosti utjecaja od svih ponuđenih čimbenika. Od ostalih ponuđenih čimbenika ispitanici su u značajnom postotku na prvo mjesto po važnosti svrstali *pretvorbu i privatizaciju* (25,3%) te *nesposobnost političkih elita* (21,9%). Također, potrebno je istaknuti da je velika većina ispitanika (72,2%) svrstala gospodarski kriminalitet i korupciju na jedno od prva tri mjesta po važnosti njihova štetnog utjecaja na gospodarsku situaciju u Hrvatskoj.

U tablici 10 prikazana je Struktura uzorka stratuma *studenti*. Rezultati provedenog ispitivanja u odnosu na predmetno pitanje prikazani su u tablici 11.

Tablica 10: Stratum *studenti* – struktura uzorka (podstratumi i broj ispitanika)

STRATUM - <i>STUDENTI</i>	ISPITANICI
Pravni fakultet u Zagrebu	41
Pravni fakultet u Splitu	50
Pravni fakultet u Osijeku	50
Pravni fakultet u Rijeci	35
Visoka policijska škola Zagreb	154
Ekonomski fakultet u Zagrebu	36
Ekonomski fakultet u Splitu	29
Ekonomski fakultet u Osijeku	50
Ekonomski fakultet u Rijeci	50
Visoka poslovna škola Libertas – Zagreb	36
Visoka poslovna škola Zagreb	28
Sveučilište u Zadru – kultura i turizam	49
Arhitektonski fakultet u Zagrebu – studij dizajna	20
Sveučilište u Splitu – Nastavni centar Zagreb (RiF)	20
Veleučilište u Karlovcu – Poslovno upravljanje	22
UKUPNO	670

U istraživanju je participiralo 176 ispitanika (26,3%) koji su polaznici pravnih fakulteta, polaznika ekonomskih fakulteta bilo je 165 (24,6%), a polaznika studija kriminalistike bilo je 154 (23%). Naznačene skupine participiraju ukupno s 495 ispitanika ili 73,9%.

Hijerarhijsko razvrstavanje čimbenika *gospodarski kriminalitet i korupcija* u odnosu na ostale navedene čimbenike od strane ispitanika iz stratuma *studenti* prikazano je u tablici 11.

Tablica 11: Utjecaj gospodarskog kriminaliteta i korupcije na gospodarsku situaciju u Hrvatskoj – ocjena važnosti predmetnog čimbenika u odnosu na druge čimbenike (stratum – *studenti*)

STRATUM - STUDENTI			
Utjecaj gospodarskog kriminaliteta i korupcije na gospodarsku situaciju u Hrvatskoj – ocjena važnosti:	f	% ukupno	% odgovoreno
prvi po važnosti	192	28,7	36,9
drugi po važnosti	124	18,5	23,8
treći po važnosti	70	10,4	13,4
četvrti po važnosti	59	8,8	11,3
peti po važnosti	28	4,2	5,4
šesti po važnosti	16	2,4	3,1
sedmi po važnosti	15	2,2	2,9
osmi po važnosti	8	1,2	1,5
deveti po važnosti	5	,7	1,0
deseti po važnosti	4	,6	,8
Ukupno	521	77,8	100,0
Bez odgovora	149	22,2	
UKUPNO	670	100,0	

Ispitanici iz stratum *studenti* u značajnoj većini su odgovorili na postavljeno pitanje (77,8%), a najzastupljeniji odgovor među ispitanicima koji su se izjasnili jest svrstavanje *gospodarskog kriminaliteta i korupcije* na prvo mjesto po važnosti njihova utjecaja na gospodarsku situaciju u Hrvatskoj (36,9% ispitanika). Naznačeni postotak predstavlja najveću ostvarenu frekvenciju prvog mjesta po važnosti utjecaja i u ovom stratumu. Od ostalih ponuđenih čimbenika ispitanici su u značajnom postotku na prvo mjesto po važnosti također svrstali *pretvorbu i privatizaciju* (21,7%) te *nesposobnost političkih elita* (15,2%). I ovdje je potrebno istaknuti da je velika većina ispitanika iz stratum *studenti* (74,1%) svrstala gospodarski kriminalitet i korupciju na jedno od prva tri mjesta po važnosti njihova štetnog utjecaja na gospodarsku situaciju u Hrvatskoj.

Rezultati istraživanja pokazuju da u percepciji ispitanika iz obaju relevantnih skupina/stratum postoji izrazito visoka pozicioniranost (*liderstvo*) gospodarskog kriminaliteta i korupcije među čimbenicima koji štetno ili negativno djeluju na gospodarsku situaciju u Republici Hrvatskoj. Na ovaj način iskazan stupanj društvene važnosti gospodarskog kriminaliteta nije u korelaciji s pristupom društvenog/državnog suprotstavljanja toj pojavi u Republici Hrvatskoj. Riječ je o pristupu koji nije adekvatan niti obuhvatan. Već ranije je ocijenjeno da se problematici gospodarskog kriminaliteta pristupa parcijalistički i površinski, a ne holistički i sistematski. Jedan od transparentnijih indikatora takvog pristupa jest apstraktno poimanje pa i nerazumijevanje *gospodarstva* koje se očituje u „terminološko-normativnom paradoksu“ vezanom za naziv i sadržaj Glave XXIV. Kaznenog zakona.

Tretman gospodarstva u toj glavi imperfektan je i inferioran u odnosu na realnost – stvarno značenje tog pojma te značajnost i ulogu gospodarstva u društvu.

5. ZAKLJUČAK

Gospodarstvo je bitan temelj opstojnosti i razvoja ljudskog društva. Svaka država skrbi o svom nacionalnom gospodarstvu u što je uključena i njegova kaznenopravna zaštita. U hrvatskom Kaznenom zakonu propisana su *kaznena djela protiv gospodarstva* koja su svrstana u zasebnu skupinu (Glava XXIV.). Unatoč njezinom ekskluzivnom *gospodarskom nazivu*, naznačena glava Kaznenog zakona ne obuhvaća sva gospodarska kaznena djela već su ona, u dvostruko većem opsegu, dislocirana i involvirana u drugim glavama Kaznenog zakona. Ovakav „terminološko–normativni paradoks“ u Kaznenom zakonu proizlazi iz objektivnih teškoća (glede definiranja i sadržajnog obuhvata *gospodarskog kriminaliteta* kao društveno-ekonomske pojave) i subjektivnih propusta (koji se primarno odnose na insuficijenciju ekonomskih kompetentnosti kreatora Kaznenog zakona). K tomu, kaznena djela protiv gospodarstva propisana su i u odredbama sporednog kaznenog zakonodavstva tako da u hrvatskom kaznenopravnom okviru (Kazneni zakon i sporedno kazneno zakonodavstvo) trenutno egzistira ukupno 71 kazneno djelo protiv gospodarstva, a ne samo 20 kaznenih djela tako nazvanih i sadržanih u Glavi XXIV. Kaznenog zakona.

Osim naznačene *terminološko-sadržajne* važna je i *suštinsko-praktična dimenzija* gospodarskog kriminaliteta. U tom kontekstu, rezultati provedenog empirijskog istraživanja (anketnog ispitivanja) u svezi s određivanjem *definicije gospodarskog kriminaliteta* (ispitanici iz nadležnih državnih institucija) pokazuju da istraživanjem dobivena definicija gospodarskog kriminaliteta, iako pojednostavljeno prikazana, suštinski i sadržajno nadmašuje katalog kaznenih djela protiv gospodarstva sadržanih u Glavi XXIV. Kaznenog zakona. Ovime je potvrđena, već ranije konstatirana i elaborirana, neadekvatnost naziva i sadržaja predmetne glave. Rezultati istraživanja u svezi s *utjecajem gospodarskog kriminaliteta i korupcije* na gospodarsku situaciju u Hrvatskoj (ispitanici iz gospodarskih subjekata i studenti adekvatnih profila obrazovanja – ekonomisti, pravnici, kriminalisti) pokazuju postojanje visokog stupnja negativnog utjecaja gospodarskog kriminaliteta na hrvatsko gospodarstvo, u percepciji ispitanika iz obaju relevantnih stratumata. Ovako percipirana važnost gospodarskog kriminaliteta zahtijeva odgovoran, holistički i sistematičan pristup sprječavanju i suzbijanju ove pojave. U svezi s tim kaznenopravna zaštita ima posebno značenje i ulogu. Ona bi morala biti adekvatna u svakom svom aspektu pa i u terminološko-normativnom – koji bi trebao biti besprijekoran, ali on to nije.

Predmetni terminološko-normativni paradoks u aktualnom Kaznenom zakonu ne mora nužno (niti *a priori*) biti ozbiljna zapreka uspješnoj prevenciji i represiji gospodarskog kriminaliteta, ali on jest ili može biti indikator voluntarističkog pristupa ovoj problematici – pristupa koji jest ozbiljna zapreka istinskom suprotstavljanju nekog društva/države gospodarskom kriminalitetu. Signifikantan je pokazatelj, u tom smislu, nepostojanje frekvencije pojedinih kaznenih djela protiv gospodarstva u policijskim statistikama u dvogodišnjem razdoblju (2013.-2014.). On upućuje na disfunkcionalnost sustava borbe protiv gospodarskog kriminaliteta kao i na mogućnost da je ona izazvana, među inim, kaznenopravnim i/ili kriminalističkim anomalijama koji taj sustav ružiraju i destruiraju. Nekolicina kapitalnih i deseci medijski atraktivnih slučajeva koji su procesuirani pred hrvatskim sudovima – ne

smiju stvarati iluziju o perfektnosti ili optimalnosti antikriminalnog djelovanja spram gospodarskog kriminaliteta i korupcije.

Gospodarstvo zaslužuje apsolutan respekt i razumijevanje društva/države. Ovakva predisponiranost gospodarstva mora se minuciozno reflektirati na njegov terminološko-normativni status u Kaznenom zakonu. U ovom važnom propisu, paradoksima i apsurdima, niti njihovim natruhama, ne smije biti mjesta.

LITERATURA

Horvatić, Ž. (gl. ur.) i sur. (2002), *Rječnik kaznenog prava*, Masmedia, Zagreb.

Jurković, P., Luković, F., Pribičević, Đ., Ravlić, S. (1995), *Poslovni rječnik*, Masmedia, Zagreb.

Krkač, K. (2007), *Temeljna pitanja korporacijske društvene odgovornosti*, Poglavlje br. 9. u knjizi Uvod u poslovnu etiku i korporacijsku društvenu odgovornost, (urednik Kristijan Krkač), MATE / ZŠEM, Zagreb str. 219-256.

MUP RH – statistika / Internet stranica <http://www.mup.hr/main.aspx?id=180991>

Novosel, D., Rogić-Hadžalić, D. (2008), *Pokazatelji gospodarskog kriminaliteta 1998.-2006.*, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.

Novoselec, P. (2009), *Uvod u gospodarsko kazneno pravo*, Pravni fakultet u Zagrebu, Poslijediplomski studiji iz kaznenopravne znanosti, Zagreb.

Orlović, A. (2013), *Gospodarski kriminalitet u Republici Hrvatskoj*, Redak – Split.

Orlović, A., Pajčić, M. (2007), *Policijski izvidi kaznenih djela gospodarskog kriminaliteta*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 14 – broj 2, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, str. 695-738.

Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. (1992), *Ekonomija*, četrnaesto izdanje, MATE, Zagreb.

Turković, K., Novoselec, P., Grozdanić, V., Kurtović Mišić, A., Derenčivnović, D., Bojanić, I., Munivrana Vajda, M., Mrčela, M., Nola, S., Roksandić Vidlička S., Tripalo, D., Maršalevski, A. (2013), *Komentar kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb.

Katalog kaznenih djela po linijama rada kriminalističke policije, Broj: 511-01-75/20-3-183-161/2-12, donesen 1. ožujka 2013. godine od strane Ravnateljstva policije, Uprave kriminalističke policije, Zagreb.

Kazneni zakon, Narodne novine, br. 125/2011., 144/2012.

Kazneni zakon, Narodne novine, br. 10/1997., 27/1998., 50/2000., 129/2000., 51/2001., 111/2003., 190/2003., 105/2004., 84/2005., 71/2006., 110/2007., 152/2008., 57/2011.

Krivični zakon (Socijalističke) Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 25/1977., 50/1978., 25/1984., 52/1987., 43/1989., 08/1990., 09/1991., 33/1992., 39/1992., 44/1992., 77/1992., 91/1992., 28/1993., 32/1993., 38/1993., 28/1996.

Osnovni Krivični zakon Republike Hrvatske (ex Krivični zakon SFRJ), Narodne novine, br. 44/1976., 36/1977., 56/1977., 34/1984., 74/1987., 3/1990., 38/1990., 53/1991., 39/1992., 91/1992., 31/1993., 108/1995., 16/1996., 28/1996.

Prijedlog Kaznenog zakona upućen Hrvatskom saboru od strane Vlade Republike Hrvatske, Klasa 740-02/11-01/03, Urbroj 5030106-11-2, od 7. srpnja 2011. godine

https://infodok.sabor.hr/Reports/KarticaAktaFrm.aspx?zak_id=23270

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima, Narodne novine, br. 167/2003., 79/2007., 80/2011., 125/2011., 141/2013., 127/2014.

Zakon o deviznom poslovanju, Narodne novine, br. 96/2003., 140/2005., 132/2006., 150/2008., 92/2009., 133/2009., 153/2009., 145/2010., 76/2013.

Zakon o kaznenim djelima protiv tržišta kapitala, Narodne novine, br.152/2008.

Zakon o međunarodnim mjerama ograničavanja, Narodne novine, br. 139/2008., 41/2014.

Zakon o računovodstvu, Narodne novine, br. 109/2007., 54/2013., 121/2014.

Zakon o strateškim robnim zalihama, Narodne novine, br. 87/2002., 14/2014.

Zakon o trgovačkim društvima, Narodne novine, br. 111/1993., 34/1999., 121/1999., 52/2000., 118/2003., 107/2007., 146/2008., 137/2009., 125/2011., 152/2011., 111/2012., 68/2013.

Ante Orlović

Ivna Romac Umljenović

Svjetlana Harambašić

ECONOMIC CRIME OFFENSES –

TERMINOLOGICAL-NORMATIVE PARADOX IN THE CROATIAN CRIMINAL CODE

Summary

Criminal offenses against the economy in the Croatian Criminal Code are grouped together in a separate group (Chapter XXIV.). In phenomenological terms, they includes different ways of execution (abuse, fraud, bribery...), various segments of the economy (capital market, public procurement, advertising ...), different objects of protection (business books, Institute of bankruptcy, the fiscal system...) and can be classify to the various character categories (corruption, fiscal, stock market...). Despite its exclusive economic title and phenomenological plentiful economic content, specified chapter of the Criminal Code does not include all economic criminal offences, but they are, in a double-increasing extent, dislocated and involved in other chapters of the Criminal Code. This kind of "terminological-normative paradox" in the Criminal Code stems from the objective difficulties regarding the definition and the scope of economic crime as a socio-economic phenomenon. From the above facts mainly stems nomotechnical and substantive discrepancies in the legal space between the phrase economic criminal offenses and criminal offenses against the economy. Except the indicated terminology-content, important is essential-practical dimension of economic crime - in what context the paper presents the results of empirical research (the survey) relating to the determination of the definition of economic crime (respondents from government institutions) and relating to the impact of economic crime and corruption on the economic situation in Croatia (respondents from business sector and students with adequate education profiles - economists, lawyers, criminalistics).

Key words: *criminal offenses against the economy, economic criminal offenses, economic crime*

Marijo Rošić⁷¹⁷

Dijana Sadarić⁷¹⁸

Marija Kaurić⁷¹⁹

POSTUPANJE HRVATSKE POLICIJE U PRIMJENI EUROPSKOGA UHIDBENOG NALOGA

Sažetak

Ulaskom u Europsku uniju 1. srpnja 2013. godine Republika Hrvatska započela je primjenjivati europski uhidbeni nalog. Postupanje policije je u najvećoj mjeri uređeno posebnim zakonom, ali se supsidijarno primjenjuju i odredbe domaćih postupovnih i materijalno-pravnih (kaznenih) propisa. Policija ima posebnu ulogu u postupanju prema europskim uhidbenim nalogima, kako u aktivnim situacijama (europski uhidbeni nalozi izdani od domaćih pravosudnih tijela) tako i u pasivnim situacijama (europski uhidbeni nalozi zaprimljeni na postupanje prema nalogima stranih pravosudnih tijela). U članku se analizira pozitivno zakonodavstvo koje uređuje postupanje policije prema europskim uhidbenim nalogima s posebnim osvrtom na ulogu i postupanje policije u odnosu na druge sudionike u postupku (Državno odvjetništvo, Ministarstvo pravosuđa, sudove). U analizu su uključeni i rezultati provedbe projekta Priprema za primjenu i upotrebu Schengenskog informacijskog sustava (SIS)/S.I.Re.N.E. i europskog uhidbenog naloga (EUN) kojega je hrvatska strana provela s twinning partnerom iz Litve. U provedbi je projekta, uz Ministarstvo unutarnjih poslova kao nositelja, sudjelovalo Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, Ministarstvo pravosuđa i sudovi. U zaključku članka daje se pregled trenutnog stanja uz preporuke budućeg postupanja i kroz pripremu Republike Hrvatske za ulazak u Schengen.

Ključne riječi: europski uhidbeni nalog, S.I.Re.N.E., međunarodna (policajska) suradnja, Schengenski informacijski sustav II (SIS II), Europska pravosudna mreža, Schengen.

1. UVOD

Stupanjem na snagu Okvirne odluke o europskom uhidbenom nalogu i postupcima predaje između država članica (dalje u tekstu: Okvirna odluka), koju je Vijeće Europe donijelo 13. lipnja 2002., a počela se primjenjivati 1. siječnja 2004.⁷²⁰, mijenja se dotadašnji tradicionalni multilateralni sustav izručenja (*ekstradicije*) između država članica Europske unije (dalje u tekstu: EU). Takav sustav izručenja, utemeljen na Europskoj konvenciji o izručenju iz 1957. godine⁷²¹, pokazao je niz nedostataka (*posebice u odnosu na njegovu složenost i dugotrajnost*) te se zamjenjuje sustavom

⁷¹⁷ Mario Rošić, voditelj Službe za međunarodnu policijsku suradnju (Interpol-Europol-S.I.Re.N.E.), MUP RH

⁷¹⁸ Dijana Sadarić, voditeljica Odjela S.I.Re.N.E., MUP RH

⁷¹⁹ Marija Kaurić, policijska službenica u Odjelu S.I.Re.N.E., MUP RH

⁷²⁰ Okvirna odluka Vijeća - 2002/584/PUP, „Službeni list Europskih zajednica“, L 190/1, 18. 7. 2002.

⁷²¹ Republika Hrvatska stranka je Konvencije – potvrđena Zakonom od 7. prosinca 1994., Narodne novine (MU), br. 14/94.

predaje između nadležnih sudskih (pravosudnih) tijela zasnovanom na načelu uzajamnog priznanja⁷²². Pozivanje na to načelo temelj je donošenju Okvirne odluke i nužan preduvjet za uspješno ostvarivanje ciljeva namijenjenih europskom uhiđenom nalogu (dalje u tekstu: EUN)⁷²³. Ono znači automatsko priznavanje i izvršenje donesenih odluka sudova jedne države članice od sudova druge države članice, te dovodi do slobodnog kretanja sudskih odluka (Burić, 2007, 219), kako se navodi u točki 5. Preambule Okvirne odluke⁷²⁴. Promjenom Ustava Republike Hrvatske⁷²⁵ stvorena je ustavna osnova za donošenje Zakona o pravosudnoj suradnji u kaznenim stvarima s državama članicama Europske unije (dalje u tekstu: ZPSKSDČ)⁷²⁶ kao posebnog zakona kojim je domaće zakonodavstvo usklađeno s pravnom stečevinom EU (*acquis communautaire*) u dijelu kojim se regulira pravosudna suradnja u kaznenim stvarima i čijim odredbama je zakonodavac prenio Okvirnu odluku u domaće zakonodavstvo. Njegovim stupanjem na snagu (*pristupanjem Republike Hrvatske EU 1. srpnja 2013.*), domaća pravosudna tijela suočila su se s novim oblicima pravosudne suradnje zasnovanim na načelu uzajamnog priznanja, načelu učinkovitosti i načelu uzajamnog povjerenja (Čule, Hržina, 2013, 715).

Okvirna odluka o EUN rezultat je pripremnih radova započetih u srpnju 2000. čijem je relativno brzom okončanju pridonio teroristički napad na Sjedinjene Američke Države 11. rujna 2001. godine. U skladu s člankom 1. Okvirne odluke o EUN, europski uhiđbeni nalog je pravosudna odluka, odnosno nalog nadležnoga pravosudnog tijela države članice za uhićenje i predaju osobe koja se zatekne u drugoj državi članici radi kaznenog progona ili izvršenja zatvorske kazne ili mjere koja uključuje oduzimanje slobode. Primjena tog instrumenta kazneno pravne suradnje zasniva se na obvezi svake države članice da, temeljem načela uzajamnog priznanja i u skladu s odredbama Okvirne odluke, izvrši propisano izdani EUN⁷²⁷. Ovom Okvirnom odlukom pojam „izručenje“, tradicionalno vezan uz izvršnu vlast, zamijenjen je pojmom predaja dok je sama odluka imala cilj ujednačiti zakonodavstvo država članica EU u području ekstradicijskog prava⁷²⁸. U tom smislu Okvirna odluka o EUN, koja u člancima od 11. do 30. propisuje postupak predaje tražene osobe između država članica,

⁷²² Prve ideje o zamjeni postojećeg sustava iznesene su u Zaključcima usvojenim na sastanku Vijeća Europske unije u Tampereu, održanom 15. i 16. listopada 1999. *Vijeće je tada zaključilo da u odnosima između država članica treba ukinuti formalni postupak izručenja osoba koje nakon što su pravomoćno osuđene bježe od pravde dok za ostale osobe treba ubrzati postupak izručenja.* Tijela EU tada su pozvana na usvajanje Programa mjera za primjenu načela uzajamnog priznanja odluka donesenih u kaznenom postupku – *Vijeće EU program je usvojilo 30. studenoga 2000.*

⁷²³ Prva rečenica točke 10. Preambule Okvirne odluke navodi: „Mehanizam EUN se temelji na vrlo visokoj razini uzajamnog povjerenja između država članica EU“.

⁷²⁴ *Traditional cooperation relations which have prevailed up till now between Member States should be replaced by a system of free movement of judicial decisions in criminal matters, covering both pre-sentence and final decisions, within an area of freedom, security and justice.* – Council framework decision of 13. June 2002. on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States (2002/584/JHA), “Official Journal of the European Union”, L 190/1, 18. 7. 2002.

⁷²⁵ *Promjenom Ustava RH dana 16. lipnja 2010. godine, Republika Hrvatska se obvezala na preuzimanje pravne stečevine EU u nacionalno zakonodavstvo što je propisano i u članku 145. stavku 2. Ustava.// Prilagodba se odnosila i na odredbu članka 9. stavak 2. koja je glasila „Državljanin Republike Hrvatske ne može biti progan iz Republike Hrvatske niti mu se može oduzeti državljanstvo, a ne može biti ni izručen drugoj državi“, a promijenjena je u: „Državljanin Republike Hrvatske ne može biti progan iz Republike Hrvatske niti mu se može oduzeti državljanstvo, a ne može biti ni izručen drugoj državi, osim kad se mora izvršiti odluka o izručenju ili predaji donesena u skladu s međunarodnim ugovorom ili pravnom stečevinom Europske unije“.* Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 76/10.

⁷²⁶ Zakon o pravosudnoj suradnji u kaznenim stvarima s državama članicama Europske unije, Narodne novine, br. 91/10.

⁷²⁷ *Među prvim državama članicama koje su u svoje zakonodavstvo implementirale Okvirnu odluku nalaze se: Belgija (19. 12. 2003), Španjolska (14. 3. 2003.); Irska, Danska, Švedska, Portugal i Velika Britanija (1. 1. 2004); Austrija, Litva i Mađarska (1. 5. 2004.); Bugarska (4. 7. 2005). Njemačka je Okvirnu odluku primijenila 2. 8. 2006., a među zadnjima u odnosu na RH, Slovenija 25. 10. 2007. i Rumunjska 14. 11. 2008. godine – Status of implementation, European Judicial Network (EJN),*

http://www.ejn-crimjust.europa.eu/ejn/EJN_Library_StatusOfImpByCat.aspx?CategoryId=14<-26.2.2015.

⁷²⁸ *Okvirna odluka o EUN donesena je na temelju čl. 31. st. 1. točaka a i b Ugovora o Europskoj uniji, prema kojim odredbama zajednička aktivnost država članica EU na području pravosudne suradnje u kaznenim stvarima uključuje i pojednostavljenje postupka izručenja između država članica.*

znatno se razlikuje od Konvencije Vijeća Europe od 1957. godine koja je reguliranje postupka izručenja prepustila državama strankama (Čule, Hržina, 2013, 718).

Osim Okvirne odluke o EUN, tijekom pristupnih pregovora Republika Hrvatska je u svoje zakonodavstvo putem ZPSKSDČ (*objavljen u srpnju 2010.*) prenijela još 7 okvirnih odluka⁷²⁹ Vijeća Europske unije kojima se regulira još 6 oblika pravosudne suradnje. Izmjenama ZPSKSDČ (*objavljen u lipnju 2013.*) prije pristupanja Republike Hrvatske Europskoj uniji u hrvatsko zakonodavstvo preneseni su i sljedeći akti Europske unije: Okvirna odluka Vijeća EU 2009/829/PUP od 23. listopada 2009. godine o primjeni načela uzajamnog priznanja odluka o mjerama nadzora među državama članicama Europske unije kao alternative privremenom pritvoru, Odluka Vijeća EU 2002/187/PUP od 28. veljače 2002. kojom se osniva Eurojust⁷³⁰ s namjerom jačanja borbe protiv teških kaznenih djela kako je posljednji put izmijenjena Odlukom Vijeća EU 2009/426/PUP od 26. prosinca 2008. o jačanju Eurojusta i Direktiva 2012/813/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. svibnja 2012. o pravu na obavijest u kaznenom postupku te je postupanje pravosudnih tijela u predmetima pravosudne suradnje u kaznenim stvarima s državama članicama EU usklađeno sa Zakonom o kaznenom postupku (dalje u tekstu: ZKP)⁷³¹. Ponovnim izmjenama ZPSKSDČ samo tri mjeseca nakon stupanja na snagu istog, 4. listopada 2013. godine brisan je stavak 3. članka 132.a kojim je primjena EUN u RH bila ograničena na kaznena djela počinjena nakon 7. kolovoza 2002. godine. Ova izmjena se posebno reflektirala na rad policije koja je morala 1. siječnja 2014. godine, odmah nakon stupanja na snagu izmjena i dopuna Zakona, locirati i uhititi sve one osobe (najvećim dijelom hrvatske državljanke) koji su kaznena djela počinili prije 7. kolovoza 2002. godine.

Posljednjim izmjenama i dopunama ZPSKSDČ (*Zakon je donesen na sjednici Hrvatskog sabora 27. veljače 2015.*), dodatno je usklađen zakonodavni okvir s pravnom stečevinom EU na području pravosudne suradnje u kaznenim stvarima između država članica EU. Osim što je njima u Zakon primijenjena Direktiva 2011/99/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 13. prosinca 2011. o europskom nalogu za zaštitu (SL L 338/2 21.12.2011.), ujedno su izmijenjene i pojedine odredbe koje reguliraju već ranije primijenjene oblike pravosudne suradnje s obzirom na uočene poteškoće u praksi i u svrhu daljnjeg usklađivanja s odredbama domaćeg prava. Među važnijim izmjenama mogu se navesti one koje se odnose na stavak 1. podstavak 1. članka 5., koje dosadašnju nadležnost županijskih državnih odvjetništava u postupanju prema europskom uhidbenom nalogu i provođenju postupka predaje, vezanu za prebivalište ili boravište osobe na koju se nalog odnosi, stavlja u nadležnost županijskih državnih odvjetništava *prema mjestu zatjecanja tražene osobe*. Jedna od važnijih izmjena odnosi se i na dodavanje članka 5.a, kojima se Ministarstvo nadležno za poslove pravosuđa stavlja u poziciju *središnjeg koordinativnog tijela za pomoć domaćim nadležnim tijelima i nadležnim tijelima drugih*

⁷²⁹ Okvirna odluka Vijeća EU 2003/577/PUP od 22. srpnja 2003. o izvršenju naloga za osiguranje imovine i dokaza u EU, Okvirna odluka Vijeća EU 2005/214/PUP od 24. veljače 2004. o primjeni načela uzajamnog priznanja novčanih kazni, Okvirna odluka Vijeća EU 2006/783/PUP o primjeni načela uzajamnog priznanja naloga za oduzimanje, Okvirna odluka Vijeća EU 2008/909/PUP od 27. studenoga 2008. o primjeni načela uzajamnog priznanja presuda u kaznenim stvarima kojima se izriču kazne zatvora ili mjere koje uključuju oduzimanje slobode s ciljem izvršenja u EU, Okvirna odluka Vijeća EU 2008/947/PUP od 27. studenoga 2008. o primjeni načela uzajamnog priznanja presuda i uvjetnih osuda s ciljem nadzora uvjetnih mjera i alternativnih sankcija, Okvirna odluka EU 2008/978/PUP od 18. prosinca 2008. o europskim nalogima za pribavljanje predmeta, dokumentacije i podataka za korištenje u kaznenim postupcima, Okvirna odluka Vijeća EU 2009/299/PUP od 26. veljače 2009. o izmjenama i dopunama okvirnih odluka 2002/584/PUP, 2005/214/PUP, 2006/783/PUP, 2008/909/PUP i 2008/947/PUP radi jačanja procesnih prava osoba i promicanja primjena načela uzajamnog priznanja odluka donesenih povodom suđenja u odsutnosti. Tijekom 2014. godine donesena je i Direktiva 2014/41/EU o europskom istražnom nalogu u kaznenim stvarima čije odredbe još nisu prenesene u odredbe ZPSKSDČ, ali se očekuje da bi mogle biti prenesene sljedećom novelom Zakona.

⁷³⁰ *Tijelo Europske unije s pravnom osobnošću osnovano Odlukom Vijeća Europske unije broj 2002/187/PUP koja je izmijenjena odlukama Vijeća Europske unije broj 2003/659/PUP i 2009/426/PUP, osnovano za poticanje i unapređenje suradnje nadležnih pravosudnih tijela država članica u sprječavanju teških oblika kriminala.*

⁷³¹ Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, br. 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13.

država članica u ostvarivanju kontakata i pravosudne suradnje u odnosu na odluke iz članka 1. stavka 1. ⁷³² ZPSKSDČ. Također je bitno izmijenjen i članak 23. koji se odnosi na postupak po *uhićenju* osobe protiv koje je izdan europski uhiđbeni nalog ili je raspisana međunarodna potraga na zahtjev države članice, i koji je u tom dijelu postupanja i rokova za postupanje s uhićenikom od strane policijskih i pravosudnih tijela usklađen sa ZKP-om⁷³³. Rok za dostavu prijepoda europskog uhiđbenog naloga od strane države izdavanja novim izmjenama *ograničen je na 48+36 sati od uhićenja (ovi rokovi su različiti prema nacionalnom zakonodavstvu država članica⁷³⁴)*, dok se kao novina u stavku 8. istog članka navodi i mogućnost ponovnog uhićenja tražene osobe u svrhu provođenja postupka predaje, ako je država izdavanja potrebnu dokumentaciju (*EUN/upozorenje/prijepod*) dostavila nakon proteka svih određenih rokova koji se odnose na pritvor (*sveukupno 84 sata*).

U okviru Službe za međunarodnu policijsku suradnju djelovali su odjeli Interpola i Europol, a od 2012. godine novouspostavljeni Odjel S.I.Re.N.E. postupno se popunjao tako da su se djelatnici obučavali „u hodu“. Prilikom završnih priprema za provedbu EUN u RH u prvoj polovici 2013. godine radi neusklađenih evidencija pravosudnih tijela i s obzirom na raspoložive evidencije u policijskim bazama podataka, navedena Služba je preuzela ulogu koordinativnog tijela. Zbog uočenih problema u počecima primjene, Služba za međunarodnu policijsku suradnju MUP-a je kao nositelj izrade, a kasnije s Ministarstvom pravosuđa kao sunositeljem, nominirala Twinning projekt s namjerom što kvalitetnije pripreme za korištenje Schengenskog informacijskog sustava, nova znanja o ulozi, zadaćama i ovlastima nacionalnog S.I.Re.N.E. ureda, koordiniranom pristupanju radu po međunarodnim potragama policije i pravosudnih tijela (sudova i državnih odvjetništva) uz neizbježnu ulogu uključivanja Ministarstva pravosuđa kao središnjega koordinativnog tijela, svojevrsnog pravosudnog korektiva.

Cilj je ovoga rada prezentirati postupanje policije prema EUN, analizirajući stanje od 1. srpnja 2013. godine i dati uvid u rad i postignuća projekta vezanog uz primjenu EUN u kojem aktivno sudjeluju svi dionici postupanja prema EUN u RH. Pored toga, u radu je prikazana kratka analiza zakonskih okvira EUN u RH *de lege lata* i osvrt na potrebna *de lege ferenda* zakonska rješenja.

⁷³² 1.europski uhiđbeni nalog i postupak predaje; 2.nalog za osiguranje imovine i dokaza; 3. europski nalog za pribavljanje dokaza; 4. priznanje i izvršenje odluka o oduzimanju imovine ili predmeta; 5.priznanje i izvršenje odluka o novčanoj kazni; 6.priznanje i izvršenje presuda kojima je izrečena kazna zatvora ili mjera koja uključuje oduzimanje slobode; 7. priznanje i izvršenje presuda i odluka kojima su izrečene probacijske mjere i alternativne sankcije; priznanje i izvršenje odluka o mjerama opreza.

⁷³³ Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, br. 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14.

⁷³⁴Rokovi dostave EUN nakon uhićenja za neke države članice: Bugarska – 24 sata; Litva/Poljska/Rumunjska – 48 sati; Belgija/Danska/Slovenija – 10dana; Austrija/Njemačka/Mađarska – 40 dana; Španjolska – nacionalnim zakonodavstvom nije određen rok, a praksa pravosudnih tijela je da traže dostavu EUN unutar 10 dana nakon uhićenja tražene osobe; specifičnosti su kod Irske i Velike Britanije: Irska – tražena osoba uhićuje se temeljem prethodno zaprimljenog i po nadležnom pravosudnom tijelu već potvrđenog EUN; Velika Britanija – 48 sati nakon privremenog uhićenja (vezano samo za izvanredne okolnosti), s tim da EUN na njihovo traženje mora biti dostavljen ili se osoba po isteku navedenog roka pušta na slobodu. – Final version of the European handbook on how to issue a European Arrest Warrant, 8216/2/08 REV 2, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/polju/en/EJN757.pdf (27.veljače 2015.)

2. EUN – POJMOVNO ODREĐENJE I PRAVNA OSNOVA

Europski uhidbeni nalog (engl. *European arrest warrant* – EAW) sudska je odluka nadležnoga pravosudnog tijela države članice za uhićenje i predaju tražene osobe koja se zatekne u drugoj državi članici u svrhu kaznenog progona, izvršenja zatvorske kazne ili mjere koja uključuje oduzimanje slobode (čl. 1. st. 1. Okvirne odluke i čl. 2. st. 8. ZPSKSDČ). Stupanjem na snagu EUN, koji predstavlja prvu konkretnu mjeru u području kaznenog prava, stvorena je nova dimenzija u međunarodnoj pravnoj suradnji kako bi se zamijenile dotadašnje procedure „izručenja“ između država članica EU jednostavnijom, baziranom na direktnom kontaktu pravosudnih tijela.⁷³⁵ Ovaj oblik pravosudne suradnje (ili kako ga neki autori nazivaju „instrument pravosudne suradnje“) nesporno je najbolji i najuspješniji primjer primjene načela uzajamnog priznanja. Tim načelom olakšana je pravosudna suradnja u kaznenim stvarima što je doprinijelo stvaranju „prostora slobode, sigurnosti i pravde“, definiranog člankom 29. Ugovora o Europskoj uniji, u kojem ne postoje granice između država članica koje čine jedinstveni pravosudni prostor u kojem odluke pravosudnih tijela slobodno cirkuliraju. Stoga više ne postoje odnosi između suverenih država već samo odnosi između pravosudnih tijela država članica zasnovanim na uzajamnom povjerenju (Pradel, 2009; prema Čule, Hržina, 2013, 717).

Europski uhidbeni nalog ne može se izdati za bilo koje kazneno djelo već se mora raditi o kaznenom djelu koje ulazi u njegovo područje primjene. Okvirna odluka predviđa tri „područja“ primjene europskog uhidbenog naloga. *Prema prvoj situaciji EUN može biti izdan u slučajevima počinjenja djela za koje je, u skladu s pravom države članice koja ga izdaje, propisana kazna zatvora ili mjera oduzimanja slobode u trajanju od najmanje 12 mjeseci ili za koja je izrečena kazna zatvora ili mjera oduzimanja slobode od najmanje četiri mjeseca* (čl. 2. st. 1. Okvirne odluke; čl. 17. st. 1 ZPSKSDČ). Valja napomenuti da odredba Okvirne odluke, u odnosu na članak 17. stavak 1. ZPSKSDČ, ne navodi izričito „pravomoćnost“ presude (Filipović, 2012, 192).

Druga je situacija kada se EUN izdaje u vezi s predviđenim kaznenim djelima koja su navedena u katalogu od 32 vrste kaznenih djela⁷³⁶ ili njihovih skupina, ako su kažnjiva u skladu s pravom države članice koja izdaje uhidbeni nalog, propisanom kaznom zatvora ili mjerom oduzimanja slobode od najmanje tri godine i ako su utvrđena pravom države koja izdaje uhidbeni nalog, u skladu s odredbama ove Okvirne odluke i bez provjere dvostruke kažnjivosti djela. Kao takva predstavljaju razlog za predaju osobe na temelju EUN (čl. 2. st. 2. Okvirne odluke i čl. 10. ZPSKSDČ) (Filipović, 2012, 193). „Stoga u slučaju kad provedbeni propis jedne države članice koja predaje neku osobu drugoj državi članici doslovno preuzme listu kaznenih djela iz Okvirne odluke, za donošenje odluke o uhićenju nije relevantan provedbeni propis države izvršenja naloga već samo definicija kaznenog djela i kazne zakona države izdavanja naloga. Takvom je odlukom Europski sud dao legitimitet

⁷³⁵ European Arrest Warrant, European Judicial Network (EJN), <http://www.ejn-crimjust.europa.eu/ejn/#> (22. veljače 2015.).

⁷³⁶ 1. sudjelovanje u zločinačkoj organizaciji; 2. terorizam; 3. trgovanje ljudima; 4. spolno iskorištavanje djece i dječja pornografija; 5. nezakonita trgovina opojnim drogama i psihotropnim tvarima; 6. nezakonita trgovina oružjem, streljivom i eksplozivnim tvarima; 7. korupcija; 8. prijevare, uključujući i prijevare koje ugrožavaju financijske interese EZ u smislu Konvencije od 26. srpnja 1995. o zaštiti financijskih interesa EZ; 9. pranje novca stečenog kaznenim djelom; 10. krivotvorenje novca, 11. računalni kriminalitet, 12. kaznena djela protiv okoliša, uključujući ilegalnu trgovinu ugroženim životinjskim i biljnim vrstama; 13. olakšavanje neovlaštenog prelaska državne granice i boravka; 14. ubojstvo, nanošenje teške tjelesne ozljede; 15. nezakonita trgovina ljudskim organima i tkivom; 16. otmica, protupravno oduzimanje slobode i uzimanje talaca; 17. rasizam i ksenofobija; 18. organizirana ili oružana pljačka; 19. nezakonita trgovina kulturnim dobrima, uključujući antikvitetima i umjetničkim djelima; 20. prijevare; 21. ucjenjivanje i iznuđivanje; 22. krivotvorenje i prodaje industrijskih proizvoda; 23. krivotvorenje upravnih dokumenata i njihova prodaja; 24. krivotvorenje različitih oblika sredstava plaćanja; 25. nezakonita trgovina hormonskim tvarima i ostalim stimulansima rasta; 26. nezakonita trgovina nuklearnim ili radioaktivnim tvarima; 27. trgovina ukradenim vozilima; 28. silovanje; 29. podmetanje požara; 30. kaznena djela u nadležnosti Međunarodnog kaznenog suda; 31. otmica zrakoplova ili plovila; 32. sabotaza. – Okvirna odluka Vijeća-2002/584/PUP; čl. 2. st. 2.; ZPSKSDČ, Narodne novine, br. 91/10., 81/13., 124/13. Članak 10.

okvirnim odlukama Vijeća Europske unije kao valjanim pravnim aktima za uređenje pitanja policijske i pravosudne suradnje u kaznenim stvarima u EU te je potvrdio da je uporaba europskog uhidbenog naloga kao instrumenta – kaznenopravne suradnje među državama članicama suglasna s temeljnim načelima pravnog poretka EU“ (Đurđević, 2007, 1021).

Članak 2. stavak 3. Okvirne odluke, koji govori da Vijeće nakon savjetovanja s Europskim parlamentom jednoglasno može odlučiti o dodavanju novih kategorija kaznenih djela, ostavlja prostor za proširenje sadašnjeg kataloga kaznenih djela.

Okvirna odluka i ZPSKSDČ navode *i treću situaciju* kada tražena osoba *može* biti predana, i to za kaznena djela koja nisu obuhvaćena katalogom od 32 kaznena djela iz članka 2. stavka 2. Okvirne odluke, pod uvjetom da djela zbog kojih je izdan EUN predstavljaju kazneno djelo u skladu s pravom izvršenja države članice, bez obzira na elemente ili opis kaznenog djela (čl. 2. st. 4. Okvirne odluke; čl. 17. st. 2. ZPSKSDČ), odnosno bez mogućnosti da država izvršenja naloga sravnjuje takve inkriminacije sa svojim unutarnjim pravom (v. opširnije Krapac, 2006, 93). I ovdje je primjetna razlika između potonjih odredbi, u smislu da članak 17. stavak 2. govori o kaznenim djelima s propisanom kaznom zatvora u najdužem trajanju od barem jedne godine ili više ili je donesena pravomoćna presuda o izvršenju (Filipović, 2012, 193).

Prema članku 18. ZPSKSDČ i članku 8. Okvirne odluke minimalni podaci koje sadrži EUN jesu: *identitet i državljanstvo tražene osobe; ime, adresa, broj telefona i telefaksa odnosno adresa elektroničke pošte pravosudnog tijela koje je izdalo nalog; dokaz o postojanju izvršne presude, uhidbenog naloga ili druge izvršne sudske odluke koja ima isti učinak; pravna oznaka i zakonski opis kaznenog djela; činjenični opis kaznenog djela, uključujući okolnosti pod kojima je počinjeno te vrijeme i mjesto počinjenja, odnosno stupanj sudioništva tražene osobe u počinjenju djela; vrsta i visina kaznenopravne sankcije izrečene pravomoćnom presudom, odnosno vrsta i visina kaznenopravne sankcije za konkretno djelo propisane domaćim pravom; posljedice kaznenog djela ukoliko je moguće.*

Okolnosti koje mogu dovesti do odbijanja izvršenja EUN od izvršne sudske vlasti ogleđaju se u postojanju **apsolutnih i relativnih smetnji**, a razlika između njih je u tome što apsolutne smetnje države članice moraju ugraditi u svoje nacionalno pravo kroz primjenu Okvirne odluke (čl. 3), dok kod relativnih o njima samima ovisi hoće li to učiniti (Burić, 2007, 228). **Apsolutne smetnje** za izvršenje EUN u ZPSKSDČ navedene su u odredbama članka 20. stavka 2. točka 1. do 3. (*kazneno djelo obuhvaćeno amnestijom, tražena osoba je pravomoćno osuđena u nekoj državi članici za ista kaznena djela – ne bis in idem, osoba ne može kazneno odgovarati zbog svoje dobi*). **Relativne smetnje** zbog kojih pravosudno tijelo *može odbiti* izvršenje EUN navedene su u odredbama Okvirne odluke (čl. 4. st. 1. do 7.) te odredbama ZPSKSDČ u članku 20. stavku 2. točki 4. do 8. i članku 21. (*djelo ne predstavlja kazneno djelo u skladu s pravom države članice izvršenja, u tijeku kazneni progon u državi članici izvršenja zbog istog djela, odustanak od kaznenog progona ili obustava postupka zbog kaznenog djela zbog kojeg je izdan EUN, zastara kaznenog progona ili izvršenja kaznenopravne sankcije – postoji nadležnost države izvršenja u skladu s njezinim kaznenim pravom, osoba već osuđena u trećoj državi zbog istog djela i dr.*).

Kada je riječ o pravnoj osnovi za postupanje po EUN u RH, ona se odnosi na odredbe ZPSKSDČ koje reguliraju nadležnost za njegovo izdavanje i prosljeđivanje, uvjete izdavanja i posebnosti u samom postupku prosljeđivanja EUN, odnosno odredbe članka 6., 7., 10., 17. i 19. ZPSKSDČ. Prema članku 6. EUN donose domaća tijela nadležna prema domaćem pravu i u skladu s tim pravom, a izdane naloge prema članku 7. stavku 1. istoga Zakona županijska državna odvjetništva, kao i ona izdana od

strane općinskih državnih odvjetništava na području njihove mjesne nadležnosti, na propisnom obrascu prosljeđuju nadležnom tijelu države izvršenja EUN. Prema članku 19. ZPSKSDČ, EUN se može prosljediti neposredno ili posredstvom sigurnoga telekomunikacijskog sustava Europske pravosudne mreže u kaznenim stvarima (dalje u tekstu: EPMKS⁷³⁷). Ako nije poznato gdje se određena osoba nalazi, nadležno tijelo koje je izdalo EUN (županijska državna odvjetništva, općinski i županijski sudovi) odaslat će posredstvom nacionalnog S.I.Re.N.E.⁷³⁸ ureda upozorenje putem Schengenskog informacijskog sustava (dalje u tekstu: SIS) da potražuje određenu osobu radi izvršavanja EUN (*takvo upozorenje popraćeno podacima koje sadrži EUN ima isti učinak kao EUN*). Međutim, s obzirom na to da RH za sada još uvijek nema mogućnost pristupa SIS-u, nadležno domaće tijelo će, posredstvom nacionalnog S.I.Re.N.E. ureda, prosljediti EUN putem Interpola. Kako u većini slučajeva tijelo koje vodi postupak ne raspolaže informacijama gdje se tražena osoba nalazi, to određuje njihovo daljnje postupanje. Naime, kada nadležno tijelo raspolaže informacijama gdje se tražena osoba nalazi, EUN se šalje izravno pravosudnom tijelu te države, a kada nadležno tijelo ne raspolaže takvim informacijama, odašilje se upozorenje. Stoga domaća pravosudna tijela samo u rijetkim slučajevima dostavljaju EUN nadležnome pravosudnom tijelu države izvršenja (neposredno ili posredstvom sigurnoga telekomunikacijskog sustava EPMKS). Upozorenja imaju isti učinak kao EUN, a županijska državna odvjetništva, kao nadležna državna odvjetništva za prosljeđivanje EUN, odašilju ga tako da ispunjeni propisani obrazac dostavljaju nacionalnom S.I.Re.N.E. uredu elektronički ili telefaksom. Važno je napomenuti da prilikom izdavanja EUN u praksi treba imati u vidu učinke **načela specijalnosti** koje je definirano u članku 38. stavku 1. ZPSKSDČ, tako da se protiv osobe koja je predana Republici Hrvatskoj na temelju izdanog EUN ne može voditi kazneni postupak niti izvršiti kaznena sankcija za djelo počinjeno prije predaje, osim za djelo za koje je osoba predana. Iznimke od tog načela propisane su u stavku 2 istog članka (Čule, Hržina, 2013, 720).

⁷³⁷ *Europska pravosudna mreža u kaznenim stvarima (EPMKS) jest mreža osoba za kontakt država članica, osnovana Zajedničkom odlukom Vijeća o osnivanju Europske pravosudne mreže od 29. lipnja 1998., sa svrhom poboljšanja pravosudne suradnje u kaznenim stvarima (ZPSKSDČ čl. 2. st.6.). Više o posljednjem godišnjem sastanku mreže u 2015. godini na: http://www.eurojust.europa.eu/press/News/News/Pages/2015/2015-02-26_EJN-meeting.aspx*

⁷³⁸ *U skladu s člankom 92. Konvencije o provedbi Schengenskog sporazuma, nacionalni S.I.Re.N.E. Ured (engl. kratica „Supplementary Information Request at the National Entries“ – u prijevodu „Zahtjev za dodatnim informacijama na nacionalnoj razini“), jedinstvena je nacionalna kontaktna točka za razmjenu svih dodatnih informacija vezanih uz podatke iz Schengenskog informacijskog sustava (SIS -a) – obavlja poslove raspisivanja, ažuriranja i obustava međunarodnih tjeratica i drugih raspisa u Schengenskom informacijskom sustavu (SIS-u), priprema i provodi predaje i/ili izručenja osoba, postupa prema zamolnicama država članica schengenskog prostora i nadležnih tijela u Republici Hrvatskoj, te skrbi, između ostalog, za neometanu, brzu i zakonitu komunikaciju između država članica schengenskog prostora i nadležnih tijela u Republici Hrvatskoj (Ured se nalazi unutar Službe za međunarodnu policijsku suradnju), S.I.Re.N.E. Ured, <http://www.policija.hr/main.aspx?id=118234> (22. veljače 2015.).*

3. POSTUPANJE POLICIJE PREMA EUROPSKOME UHIDBENOM NALOGU

Postupanje policije prema europskom uhidbenom nalogu (EUN) može se sagledati kao:

- a) postupanje policije prema stranom EUN-u – tzv. pasivna situacija
- b) postupanje policije prema domaćem EUN-u – aktivna („po vlastitom“ EUN) situacija.

Pored toga, postupanje policije prema europskom uhidbenom nalogu (EUN-u) također se može podijeliti u dvije osnovne faze:

- a) Traganje za osobom za koju je izdan EUN
- b) Postupanje prema pronađenoj osobi za koju je izdan EUN, koje se odvija u dvije faze:
 - b1) postupanje prema pronađenoj osobi za koju je izdan EUN prije početka sudskog postupka izvršenja EUN-a
 - b2) postupanje prema osobi nakon što je odobrena predaja osobe po EUN-u.

Kombiniranjem ova dva kriterija dolazimo do svih situacija u kojima policija postupa prema EUN-u od kojih svaka nosi određene poteškoće.

3.1. Traganje za osobom za koju je izdan strani EUN

Prvi problem na koji policija nailazi u slučaju kada je potrebno tragati za osobom za koju je izdan strani EUN je njegovo zaprimanje u situacijama kada nije poznato gdje se tražena osoba nalazi. Način zaprimanja i prosljeđivanja EUN te postupanja nadležnog tijela koje ga je izdalo u situacijama kada se ne zna gdje se tražena osoba nalazi, propisuju odredbe članka 19. ZPSKSDČ na snazi⁷³⁹, a detaljnije su objašnjene u prethodnom poglavlju. Važno je napomenuti kako policija u pravilu na početku postupanja ne raspolaže EUN-om, nego policijskom međunarodnom potragom. U državama članicama Europske unije u kojima je implementiran Schengenski informacijski sustav (SIS), policija raspisuje međunarodne potrage temeljem izdanog EUN-a u tom sustavu. Riječ *upozorenje* doslovan je prijevod engleske riječi *alert* i označava policijsku međunarodnu potragu raspisanu putem SIS-a.

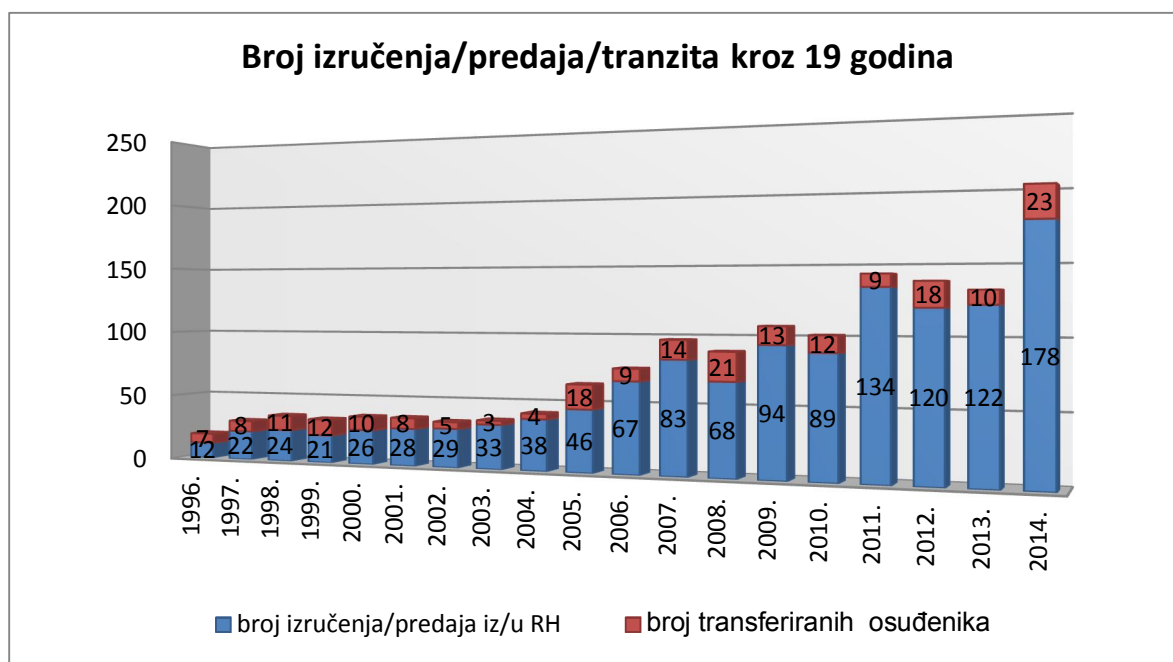
Ako u državi nije implementiran SIS, kao što je to još uvijek slučaj u Republici Hrvatskoj, policija međunarodnu potragu temeljem izdanog EUN-a raspisuje u sustavu INTERPOL-a. Ova situacija predstavlja ishodište prvog problema na koji policija nailazi. Naime, za policiju međunarodna potraga putem INTERPOL-a i međunarodna potraga (upozorenje) putem SIS-a gotovo su istovjetne, jer obje potrage imaju istu svrhu: obavijestiti policije drugih država kako se određena osoba potražuje i zatražiti od tih država uhićenje osobe u slučaju pronalaska i izručenje, odnosno predaju te osobe državi koja osobu traži. Važno je napomenuti kako EUN nije uvjet za raspisivanje potrage putem INTERPOL-a. Ako je za osobom raspisana potraga INTERPOL-a bez EUN-a, tada se u slučaju zatjecanja i uhićenja osobe pokreće ekstradicijski postupak temeljem Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u kaznenim stvarima (ZOMPPOKS). No, ako je za osobom za kojom je raspisana potraga INTERPOL-a izdan EUN, taj je podatak vidljiv u Interpolovom sustavu, a nerijetko je i izvornik EUN-a priložen takvoj potrazi. Postupak prema EUN-u ima prednost pred klasičnim ekstradicijskim postupkom. Konkretno, za policiju prema članku 19. to znači sljedeće:

⁷³⁹ Rad dovršen 28. veljače 2015. godine.

- a) policija je dužna uhititi osobu za kojom je izdana međunarodna potraga INTERPOL-a
- b) ako je iz te potrage vidljivo kako je za osobu izdan strani EUN, policija je dužna pred domaćim pravosudnim tijelima pokrenuti postupak izvršenja stranog EUN-a.

Kako u Hrvatskoj još nema SIS-a, opisani scenarij ponavlja se u svim slučajevima postupanja policije prema stranom EUN-u.

Donji prikaz pokazuje izručenja/predaje/tranzita u vremenskom razdoblju 1996.-2014. godine. Uočljiva su kvantitativna odstupanja u 2005. godini (posljedica pune primjene sustava I24/7 Interpola na granici) i 2014. godina (prva godina u kojoj je u potpunosti tijekom cijele godine zabilježeno postupanje prema EUN).

Od ukupnog broja **201** izručenja/predaje/transfer, tijekom 2014. godine bilo je 109 predaja, 69 izručenja i 23 transfera osoba.

Kada se broju realiziranih predaja pridoda broj odbijenih predaja od strane domaćih pravosudnih tijela te broj postupaka koji su još u tijeku, vidljivo je kako se radi o značajnom broju predmeta. Važno je također znati kako će se s implementacijom SIS-a u Republici Hrvatskoj taj broj značajno povećati, jer u Europskoj uniji SIS ima prednost pred INTERPOL-om i predstavlja glavni alat traganja za osobama za sve policije u državama članicama (Rošić, 2014).

3.2. Postupanje prema pronađenoj osobi za koju je izdan strani EUN

Članak 23. ZPSKSDČ u stavku 1. propisuje da policija može u skladu sa svojim zakonskim ovlastima uhititi osobu protiv koje je izdan EUN i predati je pritvorskom nadzorniku, uz obvezu dostavljanja kopije EUN ili upozorenja iz SIS i njegova prijevoda nadležnome županijskom državnom odvjetniku. Stavak 2. propisuje da će državni odvjetnik nakon zaprimanja obavijesti o pritvaranju ispitati uhićenika te će, ako ne odredi mjere opreza, naložiti policiji da ga u roku od 48 sati od trenutka uhićenja dovede nadležnom sucu istrage radi odluke o istražnom zatvoru i pokretanju postupka predaje, dok stavak 3. propisuje da će Državno odvjetništvo u slučaju utvrđivanja nedostataka neposredno zaprimljenog EUN (*u smislu da je nepotpun u odnosu na podatke koje mora sadržavati prema standardnom obrascu ili mu nije priložen prijevod*), tijelu koje ga je izdalo odrediti primjeren rok, koji ne može biti dulji od sedam radnih dana, za dostavu dodatnih podataka/prijevoda potrebnih radi daljnjeg provođenja postupka izvršenja EUN pred nadležnim sudom. Dakle, ovaj članak predmnijeva kako policija u trenutku uhićenja osobe raspolaže EUN-om ili upozorenjem iz SIS-a (odnosno međunarodnom potragom SIS-a), što za sada nije slučaj. Policija, zapravo, u trenutku uhićenja osobe raspolaže potragom INTERPOL-a iz koje je vidljivo kako je za osobu izdan strani EUN. Dok za policiju, kako je ranije navedeno, potrage putem SIS-a i potrage putem INTERPOL-a s podacima o EUN imaju isti učinak i traže isto postupanje (uhićenje i pokretanje postupka izvršenja EUN-a), za Državno odvjetništvo te se dvije vrste potrage bitno razlikuju. Prema tumačenju Državnog odvjetništva, potraga INTERPOL-a, bez obzira što sadrži podatke o EUN-u, nije osnova za ispitivanje uhićenika i predlaganje istražnog zatvora za osobu pred nadležnim sudom. Stoga Državno odvjetništvo inzistira na dostavi EUN-a, što dovodi do problema dostave prevedenoga EUN u određenom roku koji se redovito pojavljuje u dosadašnjoj praksi.

ZPSKSDČ trenutno uopće ne propisuje u kojem je roku strano pravosudno tijelo, koje je izdalo EUN za osobu, dužno dostaviti EUN preveden na hrvatski jezik (ili engleski prema načelu reciprociteta) od vremena uhićenja osobe. S druge strane, u skladu s člankom 23. ZPSKSDČ te Zakonom o kaznenom postupku, državni odvjetnik dužan je ispitati osobu i naložiti policiji privođenje nadležnom sucu istrage u roku od 48 sati od uhićenja. Teret pribavljanja potrebne sudske dokumentacije nažalost stavljen je pred policiju. Iz svega navedenog razvidno je kako je pred policiju stavljen nemoguć zadatak: pribaviti službeni prijevod stranog EUN-a od države članice izdavanja EUN-a u roku od 24 sata (maksimalno 48 sati) od uhićenja. Opisani problem, iako privremene prirode (po implementaciji SIS-a, upozorenje odnosno potraga SIS-a u skladu s čl. 19. imat će isti pravni učinak kao EUN), prepoznat je od strane zakonodavca koji u predstojećim Izmjenama i dopunama ZPSKSDČ mijenja članak 23. u cijelosti, što je već uvodno objašnjeno. U pogledu taktike postupanja policije, sporne će biti sve one situacije kada osoba, u skladu sa stavkom 7. bude, *ex lege puštena na slobodu*, EUN bude naknadno zaprimljen i slijedom odredbe stavka 8. policija osobu ponovo uhićuje. Odredba stavka 9. implicira apsolutnu koordinaciju Državnog odvjetništva, policije i suda u svakom konkretnom postupanju.

3.3. Traganje za osobom za koju je izdan domaći EUN

Prije razmatranja problematike traganja za osobom za koju je izdan domaći EUN, potrebno je podsjetiti se kako je traganje za osobama policijska ovlast propisana Zakonom o policijskim poslovima i ovlastima i Zakonom o kaznenom postupku. Članak 569. Zakona o kaznenom postupku propisuje:

(1) Tjeralicu i objavu raspisuje policija nadležna prema mjestu onog državnog tijela pred kojim se vodi postupak, odnosno ustanove iz koje je pobjegla osoba na izdržavanju kazne, odnosno pritvora, istražnog zatvora ili zavodske mjere.

(2) Radi obavještanja javnosti o tjeralici ili objavi mogu se koristiti i sredstva javnog priopćavanja.

(3) Policija može raspisati i međunarodnu tjeralicu.

Kako je ranije navedeno, pojam međunarodne potrage za policiju podrazumijeva i upozorenje putem SIS-a i potragu putem INTERPOL-a. S obzirom na to da Republika Hrvatska graniči s nekoliko zemalja u regiji koje nisu članice Europske unije, a često su odredište domaćih bjegunaca, u većini slučajeva opravdano je raspisati za traženom osobom obje međunarodne potrage. Od ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju do kraja 2014. godine hrvatska policija (odnosno nacionalni S.I.Re.N.E. ured) zaprimila je od domaćih pravosudnih tijela 370 europskih uhidbenih naloga izdanih za osobama za koje nije poznato gdje se nalaze. Valja očekivati kako će se taj broj u nadolazećem razdoblju značajno povećati jer hrvatska policija trenutno, temeljem naloga domaćih pravosudnih tijela putem potraga INTERPOL-a, traga za 1027 osoba.

Dosadašnja praksa izdavanja EUN-ova u Republici Hrvatskoj pokazala se različitom i neujednačenom. Valja napomenuti kako policija nema mandat procjenjivati opravdanost i kriterije kojima se domaća pravosudna tijela rukovode prilikom izdavanja naloga, ali ipak upozoravamo kako je potrebno da domaća pravosudna tijela, prije izdavanja EUN-a ili naloga za međunarodnu potragu, izdaju domaći uhidbeni nalog. Isto tako, bez obzira na neujednačenu praksu izdavanja naloga, važno je znati kako policija uvijek primjenjuje ujednačenu praksu postupanja po zaprimljenim nalogima, kako slijedi:

1. Formalni uvjeti za raspisivanje upozorenja u SIS-u i potrage INTERPOL-a nisu sasvim isti. Za upozorenje u SIS-u dovoljan je EUN. Za potragu INTERPOL-a koja u većini zemalja članica INTERPOL-a ima pravni učinak zahtjeva za privremeno uhićenje u svrhu izručenja, a potrebna je i garancija države kako će doista i zatražiti formalno izručenje osobe, ako se osoba pronađe u inozemstvu.
2. Osim formalnih uvjeta, policija treba prilikom traganja za osobama ispuniti i operativne uvjete kako bi međunarodna policijska suradnja s drugim policijama po pitanju uspješnog traganja za osobama mogla funkcionirati.

Operativni uvjeti su sljedeći:

- a) Potrebno je za osobu pribaviti identifikacijski materijal (fotografija, otisci prstiju, podaci o identifikacijskim ispravama) kako bismo bili sigurni da će u inozemstvu biti uhićena prava osoba, a ne osoba sličnih identifikacijskih podataka;
- b) Potrebno je iscrpiti mjere traganja za osobom na nacionalnoj razini kako bismo bili razmjerno sigurni da se osoba ne nalazi u našoj zemlji prije nego krenemo tragati za osobom na međunarodnoj razini;

- c) Potrebno je od nadležnoga domaćeg pravosudnog tijela pribaviti dodatnu dokumentaciju iz koje je razvidan opis počinjenja kaznenog djela, jer je opširan opis počinjenja kaznenog djela obvezan u svakoj vrsti međunarodne potrage.

Kada su svi navedeni uvjeti ispunjeni, policija trenutno raspisuje samo međunarodnu potragu putem INTERPOL-a. Nakon implementacije SIS-a raspisivat će se i upozorenja u SIS-u, prema istim kriterijima.

3.4. Postupanje prema osobi nakon što je odobrena predaja osobe

Nakon što je nadležno pravosudno tijelo, točnije sud, odobrio predaju osobe temeljem EUN-a, nalaže policiji da u suradnji s policijom druge države organizira i provede predaju. Taj je postupak u policiji detaljno razrađen i provodi se bez ikakvih poteškoća. Međutim, pojavljuje se problem poštovanja zadanih rokova, koji su prema ZPSKSDČ vrlo kratki. Članak 35. u stavku 1. propisuje da predaja mora biti izvršena bez odgode, a najkasnije u roku od deset dana nakon pravomoćnosti rješenja o predaji. Ovaj rok prema stavku 2., zbog okolnosti na koje Republika Hrvatska ne može utjecati, može biti produžen za daljnjih deset dana, odnosno stavak 3. istog članka propisuje da sud predaju tražene osobe može *iznimno* privremeno odgoditi zbog postojanja ozbiljnih humanitarnih razloga poput opasnosti od očitog ugrožavanja života ili zdravlja tražene osobe, uz obavijest o tome tijelu koje je izdalo nalog. Nova predaja (način, vrijeme i mjesto) dogovara se u daljnjem roku od deset dana nakon prestanka razloga odgode. U slučaju da se tražena osoba nakon proteku ovih rokova još uvijek nalazi u istražnom zatvoru radi predaje, stavkom 4. propisano je da će sud mjeru istražnog zatvora radi predaje ukinuti i osobu pustiti na slobodu, s tim da puštanje na slobodu ne isključuje mogućnost naknadne predaje tijelu koje je izdalo nalog. Dakle, policija je dužna provesti predaju osobe u roku od deset, iznimno dvadeset dana od pravomoćnosti rješenja o predaji. Organizacija predaje osobe u drugu državu uključuje organizaciju međunarodnog putovanja, kupnju avionskih karata, pribavljanje dozvole za tranzit kroz treću zemlju (kada je to potrebno), organizaciju smještaja osobe u zatvor u državi primateljici i drugo. Konkretno, deset dana kratak je rok za organizaciju predaje i svaki dan koji se gubi na dostavi pravomoćne odluke o predaji policiji, umanjuje vjerojatnost kako će predaju biti moguće organizirati u zadanom roku. Stoga je važno da policija u što kraćem roku zaprimi pravomoćnu odluku o predaji, putem telefaksa ili elektroničke pošte, što u praksi često nije slučaj. Ovo se osobito odnosi na slučajeve u kojima se vode žalbeni postupci, pa o predmetu u konačnici odlučuje Vrhovni sud. U slučajevima kada Vrhovni sud donese odluku kako je žalba neosnovana i potvrdi odluku prvostupanjskog suda, ta odluka postaje pravomoćna s danom odluke Vrhovnog suda. Vrhovni sud o tome obavještava prvostupanjski sud, koji potom obavještava policiju, najčešće nakon što su propisani rokovi višestruko probijeni. S obzirom na to da višekratno prekoračivanje rokova za izvršavanje europskih uhidbenih naloga može imati za posljedicu da druge države članice o tome obavijeste Vijeće Europske unije (čl. 32. st. 5. ZPSKSDČ), valjalo bi uložiti trud da sudovi pravovremeno nalažu policiji provođenje predaje osoba.

4. PROVEDBA PROJEKTA: PRIPREMA ZA IMPLEMENTACIJU I KORIŠTENJE SCHENGENSKOG INFORMACIJSKOG SUSTAVA SIS/S.I.Re.N.E. I EUROPSKOGA UHIDBENOG NALOGA

U uvjetima kada se nakon prvobitne primjene EUN⁷⁴⁰ od strane svih sudionika u RH pokazala potreba za jačanjem kapaciteta i koordinacijom rada, Ministarstvo unutarnjih poslova je odlučilo nominirati Twinning projekt realizacijom kojega bi se ojačali kapaciteti i znanje svih sudionika uključenih u proces primjene i korištenja Schengenskog informacijskog sustava s naglaskom na primjenu i postupanje prema EUN. Nakon odabira projektnog partnera (Litva), projekt je svečano otvoren 15. listopada 2014. godine⁷⁴¹. Realizacija projektnih aktivnosti je osmišljena u tri komponente:

1. „policijska komponenta“ kojom se predvidjelo snimanje potreba za obuku, obuka svih službenika Ministarstva koji bi trebali biti uključeni u rad sa SIS /S.I.Re.N.E. sustavom, realizacija seminara/radionica za najmanje 150 zaposlenika MUP-a širom Hrvatske, obuka budućih hrvatskih trenera za SIS/S.I.Re.N.E., studijska posjeta Litvi i Latviji, izrada priručnika za dugoročnu obuku, izrada priručnika za trenere za buduću obuku,
2. „pravosudna komponenta“ predviđena prije svega za obuku sudaca i državnih odvjetnika te službenika Ministarstva pravosuđa obuhvatila je: snimanje potreba za obuku, obuka sudaca i državnih odvjetnika koji bi trebali biti uključeni u rad sa SIS/S.I.Re.N.E. sustavom, realizacija seminara/radionica za suce i državne odvjetnike širom Hrvatske, obuka budućih hrvatskih trenera za suce i državne odvjetnike u vezi s primjenom EUN, studijska posjeta Litvi i Latviji i
3. „mješovite komponente“ za policiju, suce, državne odvjetnike i službenike Ministarstva pravosuđa osmišljene tako da se širom Hrvatske realiziraju radionice na kojima bi svi sudionici izdavanja/postupanja prema EUN analizom predmeta, zakonodavnih rješenja zajednički odradili studije slučajeva s naglaskom na one slučajeve prilikom kojih su primijećeni nedostaci u postupanju ili potreba nadogradnje suradnje.

Ovo je prvi projekt koji je sagledao pravosudnu i policijsku komponentu postupanja prema EUN u Hrvatskoj od početka primjene. Projekt je imao i proaktivnu dimenziju – priprema regionalnih radionica s namjerom da se unaprijedi suradnja te, u policijskoj komponenti, izrada priručnika za dugotrajnu obuku.

Kakvi su rezultati misija snimanja stanja?

U policijskom dijelu uočeno je sljedeće:

- Obuka za SIS/S.I.Re.N.E. na nacionalnoj jedinici nije homogena, različite ustrojstvene jedinice prolaze različite oblike obuke.
- Policijski službenici uniformirane policije i službenici koji rade na upravnim poslovima i strancima, te registraciji vozila nisu imali nikakve specijalističke treninge oko SIS.

⁷⁴⁰ U ovom kontekstu valja nadodati i prijepore u javnosti nastale izmjenama ZPSKSDČ kojima je dokinuta primjena EUN na kaznena djela počinjena prije 7. kolovoza 2002. godine.

⁷⁴¹ U brošuri povodom svečanosti otvaranja projekta je navedeno: „Cilj ovog projekta vrijednog 188.889,00 eura jest jačanje kapaciteta i stručnosti ključnih nositelja implementacije i korištenja Schengenskog informacijskog sustava (SIS/S.I.Re.N.E.) i europskih uhidbenih naloga. Očekivani rezultati ovog projekta su:

Jačanje kapaciteta i stručnosti službenika Ministarstva unutarnjih poslova RH i Ministarstva pravosuđa RH uključenih u implementaciju i korištenje Schengenskog informacijskog sustava SIS/S.I.Re.N.E. i europskih uhidbenih naloga (EUN) i obuka policijskih službenika i predstavnika pravosuđa, kako bi svi ključni nositelji u ovoj suradnji imali potpuni uvid u sve faze procesa.»

- Obuke službenika/trenera za rad prema SIS/S.I.Re.N.E. i sva znanja koja će proizaći iz regionalnih radionica trebaju se koristiti za razvoj budućih *online* treninga.
- Za potrebe policijskih službenika u svakodnevnom radu predloženo je razmotriti izradu maloga priručnika (džepno izdanje) koji bi bio dostupan krajnjim korisnicima, a sadržavao bi najvažnije informacije o međunarodnoj (operativnoj) policijskoj suradnji – popis komunikacijskih kanala, rokovi za razmjenu podataka, pravila za razmjenu podataka i drugo.

Nakon prva dva mjeseca provedbe projekta⁷⁴² definirani su sljedeći prijedlozi/preporuke za hrvatsku stranu u policijskom dijelu:

- Program dugoročne obuke trebao bi biti proširen, osim na SIS/S.I.Re.N.E. i na primjenu instituta međunarodne policijske suradnje poput standarda razmjene podataka, prekogranične operacije, zajednički istražni timovi, Prüm, platforme EU za međunarodnu policijsku razmjenu podataka i drugo.
- Obuka za uniformiranu policiju, kriminalističku policiju i službenike upravnih i inspeksijskih poslova koji će raditi u dijelovima SIS trebala bi biti omogućena i pomoću *online* modula obuke na policijskom intranetu.
- Preporučuje se izrada priručnika za međunarodnu policijsku suradnju džepnog izdanja kojim bi bio složen za krajnje korisnike.

U pravosudnom dijelu definirano je sljedeće:

- Osiguravanje odgovarajućih preduvjeta da sva nadležna pravosudna tijela u Hrvatskoj (suci i državni odvjetnici) zaduženi za rad prema EUN, neposredno surađuju s kolegama u inozemstvu.⁷⁴³
- Iniciranje zakonodavnih izmjena u pogledu troškova tranzita osuđenika.⁷⁴⁴
- Podizanje svijesti kod sudaca i državnih odvjetnika o ulozi i značaju kontaktnih točaka Europske pravosudne mreže i alata koji se mogu koristiti radi poboljšanja suradnje (Atlas, Eurojust i dr.).
- Razmotriti uspostavu središnjega koordinacijskog tijela ili alternativne organizacijske strukture za prikupljanje statističkih podataka o EUN.⁷⁴⁵

⁷⁴² U trenutku dovršetka pisanja ovoga članka projekt nije dovršen – svečanost zatvaranja projekta predviđena je koncem ožujka 2015. godine.

⁷⁴³ Ovo je vrlo zahtjevna preporuka. Za njenu punu provedbu neophodni preduvjet je razvoj svijesti kod sudaca i državnih odvjetnika gdje i kako doći do kolege u inozemstvu koji postupi po EUN. *Conditio sine qua non* je znanje stranih jezika domaćih sudaca i državnih odvjetnika. Ako ovi uvjeti i nisu ispunjeni - moguće je aktivirati sustav Europske pravosudne mreže čije kontaktne točke bi uvijek trebale biti dostupne. Do sada su suci i državni odvjetnici vrlo rijetko koristili neposrednu suradnju s inozemstvom premda i Okvirna odluka o EUN na to izričito upućuje. Komunikacija je obavljana na stari način - putem policije.

⁷⁴⁴ Članak 13. ZPSKSDČ i dalje ne rješava pitanje transfera osuđenika u skladu s Okvirnom odlukom Vijeća 2008/909/PUP o primjeni načela uzajamnog priznavanja presuda u kaznenim predmetima kojima se izriču kazne zatvora ili mjere koje uključuju oduzimanje slobode s ciljem njihova izvršenja u Europskoj uniji. Naime, trošak transfera osuđene osobe u skladu s ovom Okvirnom odlukom snosi država članica izdateljica naloga, ne država izvršiteljica kako uređuje hrvatski zakon.

⁷⁴⁵ Jedino tijelo koje na nacionalnoj razini raspolaže donekle uređenim evidencijama o EUN je Ministarstvo unutarnjih poslova. Ministarstvo pravosuđa će slijedom zakonodavnih izmjena morati preuzeti ulogu središnjega koordinativnog tijela koje je do sada, slijedom činjenice da u postupcima prema EUN više nije, kao u postupcima izručenja, aktivni sudionik, izostala. Policija će i dalje voditi radne evidencije koji nipošto ne mogu biti službene statistike jer se policija u postupku po EUN pojavljuje „na početku i na kraju“, ako se predaja po EUN uopće dozvoli.

Vrlo bitna odrednica provedbe projekta koja se treba realizirati u finalnoj fazi jest izrada programa dugoročne obuke. Pragmatično gledajući – realizacijom ovih komponenti projekta Hrvatska će dobrim dijelom moći odgovoriti i na 10-ak pitanja iz schengenskog upitnika koji se odnose na obuku krajnjih korisnika u evaluacijskim područjima SIS/S.I.Re.N.E. i policijska suradnja (Rošić, 2014).

5. ZAKLJUČAK

Premda je članica od 1. srpnja 2013. godine, Hrvatska još nije dijelom schengenskog prostora. Ipak, primjena EUN može se izdvojiti kao jedan od ozbiljnijih testova spremnosti Hrvatske uoči ulaska u Schengen. Kakva je dosadašnja praktična primjena? U zakonodavnom smislu, zbirno gledano, napravljeni su određeni pozitivni koraci: utvrđeno je Ministarstvo pravosuđa kao središnje koordinativno tijelo što je bilo prijeko potrebno jer samo jedna, pravosudna (ne policijska) točka u državi mora biti zadužena za praćenje primjene EUN na nacionalnoj razini. Nadalje, jasno su definirani uvjeti stavljanja EUN izvan snage, upućivanje zamolnice za tranzit stranome pravosudnom tijelu prilikom realizacije predaje osobe u Hrvatsku. Za policiju je iznimno bitna odredba u izmjenama i dopunama ZPSKSDČ koja nalaže da se o pravomoćnosti odluke kojom se odobrava predaja mora izvijestiti nacionalni S.I.Re.N.E. uređ. Ne manje značajna odredba je i ona koja uređuje postupak produljenja istražnog zatvora zbog nastupa izvanrednih okolnosti, jer se prvotna predaja nije mogla realizirati u roku 10 dana od pravomoćnosti odluke. Ipak, zakonodavac nije riješio pitanje troškova tranzita osuđene osobe u državu izvršiteljicu naloga, a zakonsko rješenje novoga članka 23. Zakona se najblaže rečeno može iz perspektive policije činiti kompliciranim. Konkretno – ako osoba bude *ex lege* puštena na slobodu, ako EUN (na hrvatskom ili uz uvjet uzajamnosti na engleskom jeziku) ne bude zaprimljen u roku 48+36 sati, vrlo je upitno što će se dogoditi ako EUN s prijevodom bude zaprimljen nedugo nakon proteka ovoga roka. U uvjetima kada neposrednost kao jedno od dva temeljna načela⁷⁴⁶ primjene EUN u Hrvatskoj u praksi nije zaživjelo, policija će biti na dodatnom iskušenju jer će netom puštenu osobu morati ponovo uhititi.

Raznovrsni problemu su evidentni i u pravosudnoj komponenti funkcioniranja prema EUN, kako prilikom izdavanja (nepostojanje korektiva za tijela koja izdaju EUN: je li za istu osobu/KD već postoje izdani EUN nekog drugoga suda/državnog odvjetništva u Hrvatskoj), tako i prilikom postupanja prema stranom EUN. Uočena je primjedba sudaca i državnih odvjetnika kako Ministarstvo pravosuđa nije aktivno uključeno (kao u slučajevima izručenja gdje ministar pravosuđa donosi rješenje o predaji) u postupke prema EUN. Posebno je pitanje **oduzimanja predmeta** od osobe koja se uhićuje i njihovo prosljeđivanje u inozemstvo. Praksa postupanja sudova i državnih odvjetništava je raznolika. Problem **troškova** postupka je veoma važno pitanje – u tom kontekstu dovoljno je sagledati samo troškove prijevoda EUN ili realizacije predaje od strane policije koji bi trebali biti troškovi postupka koje bi, ako ih je skrivio svojim ponašanjem, trebao snositi i uhićenik prema EUN.

Kako se konstruktivno suočiti s navedenim izazovima? Činjenica je da svi suci kaznenih odjela općinskih i županijskih sudova u Hrvatskoj postupaju prema EUN, dakle, nema specijalizacije u radu prema EUN. Iz ovoga proizlaze neujednačena tumačenja istih pitanja⁷⁴⁷, nekoordiniranost u izdavanju

⁷⁴⁶ Uz načelo uzajamnog povjerenja.

⁷⁴⁷ Konkretno, na upit policije na koji način produljiti rok za predaju, jer je protekao rok od 10 dana iz čl. 35., st. 1. Zakona, sudac A daje uputu kako istražni zatvor policija može autonomno produljiti do realizacije predaje. Na isti upit po drugom predmetu, sudac B daje uputu kako istražni zatvor može produljiti sudac/vijeće koje je donijelo odluku kojom se odobrava predaja na prijedlog državnog odvjetnika.

domaćih i neujednačena primjena prava u odnosu na EUN. Indikativno je da Hrvatska ima 20 kontaktnih točaka za Europsku pravosudnu mrežu – znatno više nego jedna Poljska. Litva – država partner u provedbi opisanoga projekta ima jedan središnji ured (unutar ureda državnog odvjetnika) koji je jedini na nacionalnoj razini zadužen za kontrolu svih EUN koje izdaje Litva, koji daje pravna tumačenja, neposredno koordinira sa stranim pravosudnim tijelima dinamiku prijma/obrade stranih EUN. Isti ured daje i jedinstveno tumačenje odredaba o primjeni EUN i ima svoje prevoditeljske kapacitete koji su ovlašteni za izradu službenog prijevoda pismena na nekoliko jezika koji se može koristiti i u pravosudne svrhe.

U Hrvatskoj je ova koordinacija izostala. Samo na prijevode ovlaštenih tumača koje može svaki sud autonomno naložiti, troše se znatna financijska sredstva. Naposljetku treba istaknuti da će ulaskom u prostor Schengena Hrvatska biti krajnje izložena najnovijim pojavnim oblicima kriminala kao „vanjska granica“. Trendovi krijumčarenja ljudi, droge i oružja se vrlo brzo mijenjaju. Ulaskom u Schengen i izgradnjom pelješkog mosta vrlo vjerojatno je aktiviranje Južnog kraka balkanske rute, tzv. Jadransko-jonske transverzale koja će predstavljati i najkraći put iz Bliskoga istoka i Male Azije, preko Grčke u Europsku uniju i Schengen. Dosljedna i koordinirana primjena EUN samo je jedan od odgovora na sve izazove koji predstoje.

LITERATURA

Burić, Z. (2007). *Europski uhidbeni nalog*. Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 14 (1), 217-266.

Čule, J., Hržina, D. (2013). *Primjena Europskog uhidbenog naloga u Republici Hrvatskoj – očekivanja i stvarnost*. Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 20 (2), 715-750.

Đurđević, Z. (2007). *Europski sud pravde i legitimitet Europskog uhidbenog naloga*, Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 14 (2), 1021-1028.

Filipović, H. (2012). *Implementacija Europskog uhidbenog naloga u pravni poredak RH*. Policijska i sigurnost (Zagreb), 21 (1), 188-203.

Rošić, M. (2014). *Najznačajniji aspekti međunarodne policijske suradnje Republike Hrvatske s državama članicama Europske unije (The most significant Aspects of International police Cooperation of the Republic of Croatia with the EU Member states)*. Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, (02), 295-326.

Okvirna odluka Vijeća od 13. lipnja 2002. o Europskom uhidbenom nalogu i postupcima predaje između država članica (2002/584/PUP), „Službeni list Europskih zajednica“, L 190/1, 18.07.2002. – Council framework decision of 13. June 2002. on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States (2002/584/JHA), „Official Journal of the European Communities“, L 190/1, 18.07.2002.

Zakon o potvrđivanju Europske konvencije o izručenju od 13. prosinca 1957., Dopunskog protokola Europske konvencije o izručenju od 15. listopada 1957. i Drugog dopunskog protokola Europske konvencije o izručenju od 17. ožujka 1978., Narodne novine (MU), br. 14/94.

Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 56/90., 135/97., 8/98., 113/00., 124/00., 28/01., 41/01., 55/01., 76/10., 85/10., 05/14., 24/15.

Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, br. 152/08., 76/09., 80/11., 121/11., 91/12., 143/12., 56/13., 145/13., 152/14.

Zakon o pravosudnoj suradnji u kaznenim stvarima s državama članicama Europske unije, Narodne novine, br. 91/10., 81/13., 124/13., Izmjene i dopune Zakona od 27. veljače 2015.

European Arrest Warrant, European Judicial Network (EJN),

<http://www.ejn-crimjust.europa.eu/ejn/#> (pristupljeno 22. veljače 2015.)

Final version of the European handbook on how to issue a European Arrest Warrant, 8216/2/08 REV 2, Council of the European union, Brussels, 18 June 2008., http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/polju/en/EJN757.pdf (pristupljeno 27. veljače 2015.)

S.I.Re.N.E. Ured, <http://www.policija.hr/main.aspx?id=118234> (pristupljeno 22. veljače 2015.)

Status of implementation, European Judicial Network (EJN), http://www.ejn-crimjust.europa.eu/ejn/EJN_Library_StatusOfImpByCat.aspx?CategoryId=14 (pristupljeno 26. veljače 2015.)

Marijo Rošić

Dijana Sadarić

Marija Kaurić

POLICE PROCEDURES IN IMPLEMENTING THE EUROPEAN ARREST WARRANT

Summary

After the access to the European Union on 1st July 2013, the Republic of Croatia started implementing the European Arrest Warrant. Police procedures are mostly defined by special act, however, provisions of domestic procedural and substantive (criminal) law are gradually implemented. The police are taking up a special role in procedures related to European Arrest Warrant, in active situations (European Arrest Warrants issued by domestic judicial bodies) as well as in passive situations (European Arrest Warrants received by foreign judicial bodies). The article analyses the positive legislation that regulates police procedures related to European Arrest Warrants, with special emphasis being put on the role and actions taken by the police related to other participants in the procedure (State Attorney, Ministry of Justice, courts). The analysis includes the results of the implementation of the project 'Preparation for the Implementation and Usage of the Schengen Information System (SIS) - S.I.Re.N.E and European Arrest Warrant (EAW)' which the Croatian party implemented with twinning partner from Lithuania. Apart from the Ministry of the Interior as project leader, other parties were also involved in the implementation of the project, namely the State Attorney of the Republic of Croatia, the Ministry of Justice and the courts. Finally, in conclusion the article gives an overview of the current situation and recommendations for future actions and the preparation of the Republic of Croatia for joining the Schengen Area.

Key words: *European Arrest Warrant, SIRENE, international (police) cooperation, Schengen information system II (SIS II), European Judicial Network, Schengen*

ORGANIZOVANI KRIMINALITET KAO PREDMET KRIVIČNOPRAVNE REGULATIVE U BOSNI I HERCEGOVINI I NJEGOVO USKLADIVANJE S MEĐUNARODNIM PROPISIMA

Sažetak

Organizovani kriminalitet, kao jedan od najtežih oblika kriminaliteta, je ne samo predmet krivičnogprave regulative na nacionalnom nivou, već je i predmet međunarodnopravnih dokumenata, kojima se nastoji dati snažan odgovor ovoj izrazito negativnoj kriminalnoj pojavi. U tom kontekstu krivičnogpravo tretiranje problematike organizovanog kriminaliteta nije jednostavno. S jedne strane u pitanju je kriminalni fenomen čija obilježja do kraja nisu razjašnjena, a krivičnim inikriminacijama je potrebno dati pravnu sadržinu tom fenomenu, dok s druge strane potrebno je uskladiti sadržaj nacionalnih inkriminacija sa međunarodnim dokumentima, ratifikacijom od strane država članica. Ukoliko se navedenom doda sporost navedenih procesa, koje je praćenom dinamikom organizovanog kriminaliteta, onda krivičnogpravo tretiranje problematike organizovanog kriminaliteta postaje još složenije. Tipičan primjer je inkriminisanje organizovanog kriminaliteta u krivičnom zakonodavstvu u BiH. Ne samo da su pojedine odredbe neprecizne i nejasne, već nisu ni u potpunosti usklađene sa Konvencijom Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta, kao ni sa Okvirnom odlukom Evropske unije o borbi protiv organizovanog kriminaliteta iz 2008. godine. U radu ćemo dati prikaz krivičnogpravnih odredbi o organizovanom kriminalitetu u krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini, osvrst na njihovu usklađenost sa međunarodnopravnim dokumentima, te pravce unapređenja u navedenoj oblasti.

Ključne riječi: organizovani kriminalitet, krivično djelo, krivično pravo, međunarodni propisi, suzbijanje, suprotstavljanje.

1. Uvod

Organizovani kriminalitet danas predstavlja ne samo kriminalni fenomen, već i svojevrsan javni resurs (posebno njegova medijska eksploatacija, ali nije ništa manja ni politička konotacija ovog fenomena)⁷⁴⁹. Ipak, dominantna je njegova opasnost i štetnost kako na međunarodnom, tako i na nacionalnom nivou⁷⁵⁰. Isto tako, u poslednjih 15-tak godina krivičnogprava reakcija na organizovani kriminalitet, uključujući transnacionalni organizovani kriminalitet, doživjela je svojevrsnu afirmaciju. Tako su međunarodnopravni akti, krivična zakonodavstva uopšte (komparativna i domaća

⁷⁴⁸ Doc.dr.sc. Mile Šikman, načelnik Uprave za policijsko obrazovanje, MUP RS; Visoka škola unutrašnjih poslova, Univerzitet u Banjoj Luci, e-mail: Nacelnik@education.muprs.org

⁷⁴⁹ Fascinantnost organizovanim kriminalitetom nije nova, naprotiv ona je u zapadnim zemljama prisutna od 1960-tih godina prošlog vijeka. Kod nas je ona ispoljena u poslednjih nekoliko godina, što se ogleda u masovnijoj upotrebi termina "mafija", kroz označavanje kriminalnih djelatnosti različitog karaktera (narkomafija, automafija, drumska mafija, farmakomafija, itd.). S tim u vezi, vrlo često je prisutno pojednostavljeno, pa čak i banalizovano shvatanje organizovanog kriminaliteta, koje karakteriše odsustvo ozbiljnijih istraživačkih pristupa (Šikman, 2013).

⁷⁵⁰ Organizovani kriminalitet je u poslednjih 25 godina postao globalna prijetnja i dostigao je makroekonomske dimenzije: nezakonita roba potiče iz jednog kontinenta, trguje se preko drugog, a prodaje na tržištu trećeg. Organizovane kriminalne grupe su danas transnacionalni problem: prijetnja međunarodnoj bezbjednosti, ali i bezbjednosti nacionalnih država, posebno u siromašnim i konfliktima opterećenim zemaljama (UNDOC, 2010)

krivičnopravna zakonodavstva), kao i krivičnopravne teorije, priznali potrebu primjene posebnih metoda otkrivanja i istrage krivičnih djela organizovanog kriminaliteta, koje se razlikuju od tradicionalnih istražnih metoda i radnji, kao i inkriminisanja ponašanja koje se smatra organizovanim kriminalitetom, prije svega inkriminacija vezanih za kriminalno organizovanje. S tim u vezi, transnacionalni organizovani kriminalitet posljednjih godina se našao na mnogim agendama međunarodnih foruma, a pod posebnom pažnjom Ujedinjenih Nacija je u posljednjih 15 godina⁷⁵¹. Tokom 2010. godine, Evropska Unija je uspostavila višegodišnji politički ciklus sa ciljem obezbjeđivanja efikasne saradnje između država članica, agencija za sprovođenje zakona, institucija i agencija Evropske Unije i relevantnih trećih partnera u suprotstavljanju teškom i transnacionalnom organizovanom kriminalitetu (Council of the European Union, 2010)⁷⁵².

U Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini ove norme su relativno novijeg datuma⁷⁵³. Tako su u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine od 2003. godine propisane, kako opšte (pojam zločinačke organizacije, organizovana grupa ljudi, i sl.), tako i posebne norme (krivično djelo Organizovani kriminal) koje se odnose na organizovani kriminalitet (Krivični zakon Bosne i Hercegovine, 2003). U narednim godinama ovaj pravni okvir više puta se izmjenjivao, pri čemu se najvažnija izmjena odnosila na uvođenje pojma grupe za organizovani kriminal 2010. godine. U Republici Srpskoj, Krivičnim zakonom 2003. godine definisani su pojmovi grupe ljudi, organizovane kriminalne grupe i zločinačke organizacije kao noviji izrazi koji su u predstavljali izraz potrebe za suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu (Krivični zakon Republike Srpske, 2003). Tek je 2006. godine dopunama Krivičnog zakona propisano krivično djelo Organizovanog kriminala. Ipak, uočljivo je da i dalje postoje određene nepreciznosti, nejasnoće i propusti kada je riječ o normiranju odredbi o organizovanom kriminalitetu, što svakako nije prihvatljivo uzimajući u obzir težinu i društvenu opasnost organizovanog kriminaliteta kao i druge implikacije koje sa sobom nose neadekvatne krivičnopravne inkriminacije⁷⁵⁴.

⁷⁵¹ Ideja o multinacionalnom tretiranju problematike transnacionalnog organizovanog kriminala datira još od 1994. godine, kada je o ovom pitanju diskutovana u Napulju na minstarskoj konferenciji koja je organizovana od strane Ujedinjenih nacija. Isti zahtjevi ponovljeni su i 1996. godine što je i rezultiralo osnivanjem *ad hoc* komisije Ujedinjenih nacija sa zadatkom da pripremi konvenciju. Ipak, prvu značajniju aktivnost na međunarodnom nivou Ujedinjene Nacije su imale decembra 2000. godine, kada je u Palermu (Italija), održana velika međunarodna konferencija, koje je rezultirala donošenjem Konvencija Ujedinjenih Nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta (tada su 124 zemlje potpisale Konvenciju). Sledeće godine, Ujedinjene Nacije su na Panelu visokog nivoa o prijetnji, izazovima i promjenama identifikovali transnacionalni organizovani kriminal kao jedan od "šest klastera prijetnji sa kojima svijet mora biti zabrinut sada i u decenijama koje dolaze" (Report, 2004). U februaru 2010. godine, Savjet bezbjednosti Ujedinjenih Nacija je izrazio zabrinutost zbog toga što su "nelegalna trgovina drogom i neki drugi slučajevi transnacionalnog organizovanog kriminaliteta ozbiljna prijetnja međunarodnoj bezbjednosti u različitim regionima svijeta" i pozvao Generalnog sekretara Ujedinjenih Nacija "da razmotri ove prijetnje u strategijama prevencije sukoba i analizama konflikata" (Statement at UN Security Council, 2010).

⁷⁵² Ciklus politika traje četiri godine (predviđena su dva ova ciklusa 2011-2013. godina i 2014-2017. godina), a sastoji se od četiri ključna koraka: 1) SOCTA – procjena prijetnje teškim i organizovanim kriminalitetom, produkt razvijen od strane Evropola, namjenjen za davanje niza preporuka na osnovu detaljne analize oblika kriminaliteta koji predstavljaju prijetnje po Evropsku Uniju; 2) Politika – postavke i donošenje odluka – Komitet ministara pravosuđa i unutrašnjih poslova koristi preporuke SOCTA radi utvrđivanja svojih prioriteta u četvorogodišnjem periodu. Višegodišnji strateški akcioni planovi razvijaju se za svaki od prioriteta ciljeva, koji se kasnije operacionalizuju putem operativnih planova. Tako bi prvi planovi razvijeni 2013. godine, trebali postati operativni tokom 2014. godine; 3) Implementacija i nadzor nad sprovođenjem godišnjih operativnih planova na osnovu Višegodišnjih strateških akcionih planova, 4) Pregled i procjena – procjena efikasnosti primjene operativnih planova u suprotstavljanju prioritarnim prijetnjama. U međuvremenu Evropol će putem SOCTA instrumenta napraviti novu procjenu prijetnje teškim i organizovanim kriminalom 2015. godine (SOCTA, 2013).

⁷⁵³ Treba naglasiti da se u Bosni i Hercegovini primjenjuje sistem podjeljene nadležnosti krivičnog zakonodavstva. Tako se Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine propisuju krivična djela koja su u nadležnosti Suda BiH, dok se krivičnim zakonima Republike Srpske, Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine propisuju krivična djela iz nadležnosti sudova u entitetima i Brčko Distriktu BiH.

⁷⁵⁴ Pored toga, evidentno je da dolazi do ekspanzije krivičnog prava koje se ogledaju u proširivanju uslova za primjenu posebnih istražnih radnji, propisivanju novih inkriminacija, sužavanju procesnih prava okrivljenih, odstupanja od osnovnih načela krivičnog prava koja dugo nisu dovođena u pitanje, pri čemu se krivično pravo sve više koristi kao jedino sredstvo ili *prima ratio*, a ne *ultima ratio* (Stojanović, Kolarić, 2010).

2. Krivično djelo Organizovanog kriminaliteta u krivičnim zakonima u Republici Srpskoj i BiH

Krivični zakoni u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj propisuju krivično djelo "organizovanog kriminala", dok u opštem dijelu definišu pojmove koji su u vezi sa organizovanim kriminalom kao što su organizovana grupa, organizovana kriminalna grupa, grupa za organizovani kriminal i zločinačko udruženje. Tako Krivični zakon Bosne i Hercegovine⁷⁵⁵ u glavi XXII – Dogovor, pripremanje, udruživanje i organizovani kriminal, određuje krivična dela dogovora, pripremanja, udruživanja i organizovanog kriminala. Krivičnim djelima iz ove glave mogu se formirati kriminalne organizacije čiji je cilj kontinuirano vršenje krivičnih djela koja imaju obeležja organizovanog kriminaliteta i koja su predviđena navedenim Krivičnim zakonom. Dogovor za činjenje krivičnog dela⁷⁵⁶ (član 247. KZ BiH) i Pripremanje krivičnog dela⁷⁵⁷ (član 248. KZ BiH) Krivični zakon BiH je učinio opštekažnjivim i time napustio vladajuću koncepciju o izuzetnom kažnjavanju za ove djelatnosti jer je izvan ove odredbe ostalo samo nešto manje od desetak krivičnih dela u ovom zakonu. Iz tog razloga, ovako postavljene, ove odredbe su sastavni deo svih krivičnih dela sa kaznom zatvora od tri ili više godina (Komentari, 2005)⁷⁵⁸. Za razliku od prethodna dva, Udruživanje radi činjenja krivičnih djela (član 249. KZ BiH) predstavlja drugi vid pripremnih radnji koji je zbog svoje izuzetne opasnosti inkriminisan kao samostalno krivično djelo.⁷⁵⁹ Delo postoji već samim procesom organizovanja i nije nužno da je finalizirano stvaranje jedne čvrste organizacije, ni da je ona već počela formalno djelovati vršenjem krivičnih dela (Komentari, 2005).

Kada je u pitanju krivično djelo Organizovani kriminal (član 250. KZ BiH), ono što bitno razlikuje ovo djelo od prethodnih, dakle, *differentia specifica* koja ih razdvaja, jeste to što kod inkriminacije ovog dela preduzete delatnosti nisu ostale samo na nivou pripremnog stadija, već se prešlo na izvršenje krivičnog djela. Prema tome, za razliku od krivičnog djela iz prethodne inkriminacije (član 249. KZ BiH), gde je u pitanju samo organizovanje grupe ljudi, ili pripadništvo toj grupi, a koje postoji iako nije učinjeno planirano krivično djelo ili djela, ova inkriminacija postoji samo pod uslovom da je planirano krivično djelo i učinjeno od strane grupe za organizovani kriminal, bez obzira da li je u pitanju organizator ili rukovodilac zločinačke organizacije (Komentari, 2005)⁷⁶⁰. Prema Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine (Opšti deo, član 1), grupa za organizovani kriminal je grupa od tri ili više lica koja postoji u izvesnom vremenskom periodu i koja deluje sporazumno s ciljem

⁷⁵⁵ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, "Službeni glasnik BiH", br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/10, 47/14.

⁷⁵⁶ Dogovor za izvršenje krivičnog dela (u teoriji poznat i kao komplot) predstavlja dogovor dva ili više lica da zajednički učine jedno ili više određenih krivičnih dela predviđenih u krivičnom zakonodavstvu BiH, za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna. Krivično delo je supsidijarnog karaktera, s obzirom na to da njegova kažnjivost egzistira samo pod uslovom da nije došlo do izvršenja dogovorenog odnosno pripremanog krivičnog dela.

⁷⁵⁷ Pripremanje krivičnog dela sastoji se u nabavljanju ili pripremi sredstva ili uklanjanju prepreke ili preduzimanju kakvih drugih radnji koja stvaraju uslove za neposredno činjenje, ali nije deo činjenja krivičnog dela propisanog zakonom Bosne i Hercegovine za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna, ukoliko za pripremanje pojedinog krivičnog dela nije propisana teža kazna. Inkriminisanje pripremnih radnji u ovoj odredbi imaju karakter krivičnih dela pripremanja, tj. one su s obzirom na prirodu odnosa prema pripremanom delu supsidijarnog karaktera i sa tim delom stoje u prividnom sticaju po odnosu supsidijariteta.

⁷⁵⁸ Dakle, ovim članovima (čl. 247 i čl. 248 KZ BiH) dakle nije uspostavljeno nikakvo novo krivično delo, već je samo kažnjivost svakog od tih dela proširena i na pripremnih radnji.

⁷⁵⁹ Krivično djelo udruživanja radi činjenja krivičnih djela sastoji se u organizovanju grupe ljudi ili na drugi način udruživanja tri ili više lica u cilju činjenja krivičnih djela propisanih zakonom Bosne i Hercegovine za koja se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna, ako za takvo organizovanje ili udruživanje radi činjenja pojedinog krivičnog dela nije propisana teža kazna ili postavljanjem pripadnikom navedene grupe ljudi ili udruženja. Način učestvovanja u kriminalnom udruženju opredeljuje i dva tipa izvršilaca ovog krivičnog dela: organizator grupe ili udruženja i njihov pripadnik.

⁷⁶⁰ Ovo je svakako nužno naglasiti zbog praktičnih reperkusija, prvenstveno u pogledu sticaja u odnosu na djela koja budu učinjena u okviru zločinačke organizacije, kao i u odnosu na posebno inkriminisanje ove djelatnosti kod pojedinih krivičnih djela (Komentari, 2005).

izvršenja jednog ili više krivičnih dela za koja se po zakonu može izreći kazna zatvora preko tri godine ili teža kazna, a radi sticanja materijalne koristi (stav 20). Krivično djelo organizovanog kriminala (član 250) postoji ako neko učini krivično djelo propisano zakonom BiH kao pripadnik grupe za organizovani kriminal (stav 1) ili učini krivično djelo propisano zakonom BiH za koje se može izreći kazna zatvora pet godina ili teža kazna (stav 2), odnosno ako organizuje ili bilo kako rukovodi grupom za organizovani kriminal (stav 3) ili ako postane pripadnik grupe za organizovani kriminal (stav 4) koja zajedničkim delovanjem učini ili pokuša krivično delo propisano zakonom BiH, ako za pojedino krivično delo nije propisana teža kazna. Sa stanovišta efikasnog krivičnog procesuiranja, postojanje dva pravna rešenja sadržana u ovakvoj inkriminaciji naročito je značajno. Tako je predviđeno da je krivično odgovorno i ono lice koje samo postane pripadnik zločinačke organizacije koja zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša da učini krivično djelo⁷⁶¹. Drugo rešenje se odnosi na mogućnost da se pripadnik grupe za organizovani kriminal koji otkrije organizaciju i njeno delovanje može blaže kazniti ili u potpunosti osloboditi od kazne (stav 5). Ovakvo rešenje predstavlja naročito značajno oruđe u rukama tužilaštava i agencija za sprovođenje zakona jer, često, presudnu stvar u krivičnom procesuiranju organizovanog kriminala predstavljaju činjenice do kojih se dođe „iznutra“, odnosno od pripadnika zločinačke organizacije koji se odluči na saradnju sa pravosudnim organima (Komentari, 2005).

Kada su u pitanju inkriminacije krivičnog djela organizovanog kriminala, u praksi nastaju poteškoće u rešavanju pitanja sticaja ovih djela i djela koja su učinjena od strane pripadnika zločinačke organizacije. Već je naglašeno da je jedno od konstitutivnih obeležja svih oblika djela iz čl. 250. i to da je krivično delo učinjeno, što znači da je izvršenje takvih djela već ugrađeno u zakonska bića djela iz čl. 250. kao njihovo obeležje, pa bi posebno kažnjavanje za ta djela predstavljalo kršenje zabrane dvostrukog vrednovanja jedne te iste okolnosti, odnosno dvostrukog kažnjavanja za jedno te isto nedopušteno ponašanje. Ovaj princip inače predstavlja opšte pravilo koje vrijedi u svim slučajevima, kako kod krivičnogpravnog vrednovanja radnji kod kvalifikacije krivičnih dela, tako i prilikom kažnjavanja odnosno odmeravanja kazne, pa stoga treba biti primenjen i u ovom slučaju. To znači da u ovim slučajevima sticaj ne postoji, pa će stoga sud kažnjavati samo za ovo krivično delo (Komentari, 2005)⁷⁶².

Krivični zakon Republike Srpske⁷⁶³ za razliku od Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine definiše organizovanu kriminalnu grupu, a na različit način od pomenutog zakona, određuje zločinačku organizaciju. Prema Krivičnom zakonu Republike Srpske, "organizovana kriminalna grupa" je grupa od najmanje tri lica formirana radi vršenja krivičnih dela za koje se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna (član 147. stav 12). "Zločinačka organizacija" je udruženje od najmanje tri lica čiji članovi su se udružili radi vršenja krivičnih djela. Djelovanje zločinačke organizacije višeg stepena usmjereno je i prema ostvarivanju i zadržavanju nadzora nad pojedinim privrednim ili drugim delatnostima, pri čemu se koristi zastrašivanjem ili nasiljem radi uticaja na druga lica da im pristupe ili im se povinuju. Zločinačku organizaciju odlikuje visok stepen povezanosti članova, unutrašnja organizacija na osnovu odnosa hijerarhije i discipline te podele rada. Zločinačka organizacija, kao viši

⁷⁶¹ Pripadnik grupe za organizovani kriminal ne mora nužno i sam učestvovati u činjenju ili pokušaju činjenja krivičnog dela da bi bio krivično odgovoran za krivično delo koje učini ili pokuša učiniti organizacija kojoj pripada.

⁷⁶² Ovakvo shvatanje se jednim djelom temelji i na onom djelu zakonskog teksta u kojem stoji "ako za pojedino krivično delo nije propisana teža kazna", što znači da ukoliko je za to djelo koje je učinjeno eventualno predviđena teža kazna, onda kažnjavanje za djelo iz ovih odredaba, po principu supsidijariteta, otpada. Isto tako, pri ovome se ne sme izgubiti iz vida ni propisana kazna za ova djela koja je neuporedivo stroža od kazni propisanih za druge inkriminacije iz ovog poglavlja koje su takođe po svom karakteru delatnosti iz stadija pripremanja, posebno ako se ima u vidu inkriminacija iz čl. 249, koja je slična ovoj. (Komentari, 2005).

⁷⁶³ Krivični zakon Republike Srpske, "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13.

stepen kriminalnog organizovanja, je osnov pojma organizovanog kriminala (član 147. stav 13). Ne upuštajući se u detaljnu analizu razlika ovog pojma, jasno je da je KZ RS definišući zločinačku organizaciju postavio osnove pojma organizovanog kriminaliteta, odnosno definisao osnovne kriterijume određenja organizovanog kriminaliteta, kao što su: 1) udruživanje najmanje tri lica, 2) u cilju vršenja krivičnih dela, 3) ostvarivanje i zadržavanje nadzora nad pojedinim privrednim ili drugim delatnostima, 4) ostvarivanje uticaja na druga lica da pristupe zločinačkoj organizaciji putem zastrašivanja ili nasilja, 5) visok stepen povezanosti članova organizacije, 6) unutrašnja organizacija zasnovana na hijerarhiji, disciplini i podeli rada. Pri tome je značajno naglasiti da iako neka dela čine isključivo "organizovane grupe", i ostala "klasična" krivična djela takođe mogu biti uključena u "organizovani kriminalitet", tako da vrsta izvršenog dela ne može biti isključivo obeležje ove vrste kriminaliteta. Međutim, za razliku od Krivičnog zakona BiH, Krivični zakon Republike Srpske nije posvetio posebnu glavu krivičnim djelima kojima se formira kriminalna organizacija ili priprema vršenje krivičnih djela koja imaju obeležja organizovanog kriminaliteta, već je određene inkriminacije koje se mogu odnositi na formiranje kriminalne organizacije, predvideo u glavi trideset – Krivična djela protiv javnog reda i mira.

Organizovani kriminal (čl. 383a.) postoji ako neko učini krivično djelo propisano Krivičnim zakonom Republike Srpske, kao pripadnik zločinačkog udruženja⁷⁶⁴, ako za pojedino krivično djelo nije predviđena teža kazna, čini krivično delo organizovanog kriminala (stav 1). Teži oblik krivičnog djela postoji ako neko kao pripadnik zločinačkog udruženja učini krivično djelo propisano Krivičnim zakonom Republike Srpske za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna, ako za pojedino delo nije propisana teža kazna. (stav 2). Posebne inkriminacije predviđene su za organizatora zločinačkog udruženja ili učinioca koje bilo kako rukovodi zločinačkim udruženjem, koje zajedničkim delovanjem učini ili pokuša krivično djelo propisano Krivičnim zakonom Republike Srpske, tako što će se kazniti zatvorom najmanje deset godina ili dugotrajnim zatvorom (stav 3). Za članove zločinačkog udruženja koje zajedničkim djelovanjem učini ili pokuša krivično delo propisano Krivičnim zakonom Republike Srpske, ako za pojedino krivično delo nije propisana teža kazna, predviđeno je kažnjavanje zatvorom najmanje jednu godinu (stav 4). Takođe, navedenim članom predviđeno je da se pripadnik zločinačkog udruženja koji otkrije zločinačko udruženje, može osloboditi kazne (stav 5).

3. Međunarodnopravna pravilima u oblasti suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu

Najznačajniji međunarodni dokumenti koji direktno tretiraju oblast suprotstavljanja organizovanog kriminaliteta mogu se sagledati u odnosu na Ujedinjene Nacije i Evropsku Uniju, kao dominantne međunarodne autoritete u donošenju ovakvih akata. Kao najvažniji međunarodnopravni akt Ujedinjenih Nacija može se navesti Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta⁷⁶⁵ usvojena 2000. godine stupila je na stagu 2003. godine, zajedno sa tri dodatna protokola (Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazдушnim

⁷⁶⁴ Krivično djelo "zločinačkog udruženje" (član 383. KZ RS) postoji kada neko organizuje udruženje koje ima za cilj vršenje krivičnih djela za koja se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, ili u pripadničtvu takvom zločinačkom udruženju. Zločinačko udruženje ispoljava se u dva oblika: prvi, teži oblik, sastoji se u organizovanju udruženja i drugi, lakši oblik, u pristupanju organizovanom udruženju radi vršenja krivičnih djela za koja se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna. Zločinačko udruženje treba da ima za cilj vršenje krivičnih djela koja nisu konkretno određena po svojim osnovnim obeležjima.

⁷⁶⁵ United Nations Convention against Transnational Organized Crime, adopted by the General Assembly of the United Nations on 15 November 2000 (http://www.unodc.org/pdf/crime/a_res_55/res5525e.pdf)

putem⁷⁶⁶, Protokol za suzbijanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i decom⁷⁶⁷, kao i Protokol protiv nedozvoljene proizvodnje i trgovine vatrenim oružjem, njegovim delovima, komponentama i municijom⁷⁶⁸ od 31. maja 2001. predstavlja obiman zahvat u regulisanju suprotstavljanja transnacionalnom organizovanom kriminalitetu, na način koji je prihvatljiv najvećem broju zemalja. Ujedinjene nacije ovom konvencijom su pokušale da dođu do globalno prihvatljivog koncepta organizovanog kriminaliteta, koji se odnosi na teža krivična djela, korupciju, pranje novca i ometanje pravosuđa, pod uslovom da je u pitanju transnacionalno krivično djelo po prirodi i da uključuje organizovanu kriminalnu grupu. Konvencija je prva uvela pravnu definiciju organizovane kriminalne grupe i teškog zločina, što predstavlja prvi međunarodni krivičnopravni instrument na polju harmonizacije u oblasti suzbijanja organizovanog kriminaliteta. Prema definiciji sadržanoj u Konvenciji (Član 2) navedeni pojmovi glase: (a) "zločinačka organizacija" je organizovana grupa ljudi od najmanje tri lica, koja postoji neko vreme, djelujući zajednički sa ciljem da počini jedno ili više ozbiljnih krivičnih djela, predviđenih Konvencijom, a sa namjerom da direktno ili indirektno ostvari materijalnu korist; (b) "teški oblik krivičnog djela" je radnja koja predstavlja krivično djelo za koje se može izreći najviša kazna zatvora u trajanju od najmanje četiri godine ili teža kazna; i (c) "organizovana grupa" označava grupu koja nije slučajno formirana radi neposrednog izvršenja krivičnog djela i čiji članovi ne moraju imati precizno definisane uloge, niti kontinuitet članstva, ni razvijenu organizaciju. Istom Konvencijom predviđaju se "Specijalne istražne tehnike" u članu 20, koje se odnose na kontrolisanu isporuku, elektronsko praćenje ili druge oblike nadzora i tajnih operacija. Ovom odredbom svaka država potpisnica obezbeđuje u okviru svojih mogućnosti i pod uslovima propisanim njenim domaćim zakonodavstvom, te ako to dozvoljavaju osnovni principi njenog pravnog sistema, preduzimanje neophodnih mera omogućavanja korišćenja kontrolisane isporuke, kao i tamo gde procjeni da je to celishodno korišćenje drugih specijalnih istražnih tehnika, kao što su elektronsko praćenje i drugi oblici nadzora i tajne operacije od strane nadležnih organa na njenoj teritoriji, u cilju efikasnije borbe protiv organizovanog kriminaliteta (čl. 20. st. 1)⁷⁶⁹.

Na nivou Evropske Unije, takođe je poznat pristup suzbijanja transnacionalnog organizovanog kriminaliteta postavljanjem standarda u formi konvencija, rezolucija i preporuka, te praćenja njihove implementacije u domaća zakonodavstva. Evropska unija se praktično od svog osnivanja 90-tih godina, Ugovor iz Maastrichta⁷⁷⁰ (potpisan 07. februara 1992. godine, a stupio na snagu 01. decembra 1993. godine), suočila s problemom organizovanog kriminaliteta, koji je narednih godina postajao sve ozbiljnija prijetnja bezbjednosti zemljama članicama, koja utiče na mnoge oblasti djelovanja i politika

⁷⁶⁶ Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (New York, 15 November 2000) (http://www.unodc.org/pdf/crime/a_res_55/res5525e.pdf)

⁷⁶⁷ Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (New York, 15 November 2000) (http://www.unodc.org/pdf/crime/a_res_55/res5525e.pdf)

⁷⁶⁸ Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, Their Parts and Components and Ammunition, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (New York, 31 May 2001) (http://www.unodc.org/pdf/crime/a_res_55/255e.pdf)

⁷⁶⁹ Navedenim članom se države potpisnice podstiču da zaključuju, kada je potrebno, odgovarajuće bilateralne ili multilateralne sporazume ili aranžmane za korišćenje takvih specijalnih istražnih aktivnosti u kontekstu saradnje na međunarodnom nivou. Pored navedenog načina, odluke o korišćenju tih specijalnih istražnih tehnika na međunarodnom nivou donose se od slučaja do slučaja i mogu, kada je to potrebno, da uzmu u obzir finansijske aranžmane i dogovore u odnosu na vršenje jurisdikcije od strane dotičnih država potpisnica (čl. 20. st. 3). Naposljetku, odluke o korišćenju kontrolisane isporuke na međunarodnom nivou mogu, uz pristanak država potpisnica koje su u pitanju, da obuhvate i metode kao što je presretanje robe i dozvoljavanje da roba produži netaknuta ili da bude uklonjena ili zamenjena u celini ili delimično (čl. 20. st. 4).

⁷⁷⁰ Treaty of Maastricht on European Union, 1992,

http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_maastricht_en.htm, 17. Novembar 2014.

Evropske unije⁷⁷¹. Ugovor iz Amsterdama⁷⁷² (potpisan 02. oktobar 1997. godine, a stupio na snagu 01. maja 1999. godine) pružio je pravnu osnovu za hramonizaciju krivičnog zakonodavstva zemalja članica, uključujući suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu, dok je Ugovorom iz Lisabona⁷⁷³ (potpisan 17. decembra 2007. godine, a stupio na snagu 01. decembra 2009. godine) znatno ojačano ovo područje (borba protiv organizovanog kriminaliteta je postavljena kao prioritet). Kada je pak tretiranje problematike organizovanog kriminaliteta Evropska unija je sigurno jedan od pionira u razvoju krivičnopravne reakcije na ovaj kriminalni fenomem (Mitsilegas, 2011). U tom smislu aktivnosti Evropske unije možemo, uslovno rečeno, posmatrati u dva pravca: *prvi*, harmonizacija krivičnog zakonodavstva i *drugi* usaglašavanje djelovanja sa drugim međunarodnim organizacijama koje tretiraju problematiku organizovanog kriminaliteta. Kada je riječ o harmonizaciji krivičnog zakonodavstva u oblasti organizovanog kriminaliteta, treba naglasiti da je ovaj sektor od posebnog interesa za Evropsku uniju⁷⁷⁴, te je prvi koji je određen za utvrđivanje trenutnog nivoa usklađenosti i pribilžavanja krivičnog zakonodavstva država članica (Calderoni, 2010). U tom kontekstu posebno se naglašava važnost i potreba za usklađivanjem i pribilžavanjem krivičnog zakonodavstva u cilju efikasnijeg suzbijanja organizovanog kriminaliteta, a posebno u onim državama članicama čiji su krivičnopravni sistemi manje spremni za suzbijanje organizovanog kriminaliteta⁷⁷⁵. Tako se u odredbama Haškog programa⁷⁷⁶ navodi se da pribilžavanje materijalnog prava olakšava uzajamno priznavanje odluka i sudskih odluka te saradnju policije i sudova u krivičnim predmetima, a obuhvata područje posebno ozbiljnog prekograničnog kriminala te da je potrebno dati prioritet područjima kriminala koja se posebno navode u Ugovorima. U tom smislu najznačajnije su norme predviđene Okvirnom odlukom Evropskog vijeća o borbi protiv organizovanog kriminaliteta iz 2008. godine⁷⁷⁷, koja ima za cilj, da kao pravno obavezujući akt, unaprijedi zajednički potencijal Unije i država članica u svrhu borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta⁷⁷⁸. Inkriminacija članstva u

⁷⁷¹ Nema dileme da se organizovani kriminalitet ispoljavao i prije formiranja Evropske unije. Međutim ono što je činjenica jeste da odgovor organizovanom kriminalitetu nije bio institucionalizovan na nivou Evropske unije, već se zasnivao na *ad hoc* ili bilatrealnoj saradnji zemalja članica. Pored toga desilo se i nekoliko kritičnih događaja, koji su izazvali pažnju javnosti i na taj način aktualizovali pitanje organizovanog kriminaliteta (npr. ubistvo sudija Faklonea i Borsolina). Tako je tek Ugovorom o Evropskoj uniji iz Mاستrihta 1992. godine institucionalizovan okvir suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu kroz saradnju u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova.

⁷⁷² Treaty of Amsterdam on European Union, 1997,

http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/amsterdam_treaty/index_en.htm, 14. Novembar 2014.

⁷⁷³ Treaty of Lisbon on European Union, 2007,

http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/lisbon_treaty/index_en.htm, 14. Novembar 2014.

⁷⁷⁴ Naime, Ugovor o osnivanju Evropske unije eksplicitno navodi neophodnost harmonizacije krivičnopravnog okvira reagovanja na organizovani kriminalitet. To zapravo znači da su sve države članice Evropske unije podržale harmonizaciju krivičnog prava u navedenom sektoru.

⁷⁷⁵ U prilog navedenog jeste i činjenica da zemlje članice u nacionalnim krivičnim zakonima na bitno različite načine tretiraju problematiku organizovanog kriminaliteta, čak do toga da pojedine zemlje članice uopšte na propisuju organizovani kriminalitet kao posebno krivično djelo. (Scherrer, Mégie, Mitsilegas, 2009).

⁷⁷⁶ The Hague Programme: ten priorities for the next five years. The Partnership for European renewal in the field of Freedom, Security and Justice [COM(2005) 184 final – Official Journal C 236 of 24.9.2005],

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_organised_crime/l16002_en.htm, 20. Oktobar 2014.

⁷⁷⁷ Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the fight against organised crime, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:300:0042:0045:EN:PDF>, 15. Novembar 2014.

⁷⁷⁸ Naime, Evropska komisija je još u svom Saopštenju od 29. marta 2004. o mjerama koje treba preduzeti u borbi protiv terorizma i drugih teških oblika krivičnih djela smatrala da treba ojačati dostupna sredstva potrebna za borbu protiv organizovanog kriminaliteta u Evropskoj uniji te navela da će izraditi Okvirnu odluku koja će zamijeniti Zajedničku akciju 98/733/PUP od 21. decembra 1998. o kažnjivosti učestvovanja u zločinačkoj organizaciji u državama članicama Evropske unije utvrđuje kao krivično djelo (Communication from the Commission to the Council and the European parliament on measures to be taken to combat terrorism and other forms of serious crime, in particular to improve exchanges of information, COM(2004)221 final, Brussels, 29.03.2004. <http://www.statewatch.org/news/2004/mar/com221.pdf>, 22. Oktobar 2014). Naime, prva norma koja je bila predmet harmonizacije u oblasti organizovanog kriminala, bila je inkriminacija članstva u kriminalnoj organizaciji koja je usvojena u Zajedničkoj akciji o kažnjavanju članstva u kriminalnoj organizaciji u državama članicama EU od 21.12.1998. godineb (Council Joint Action 98/733/JHA of 21 December 1998 on making it a criminal offence to participate in a criminal organisation in the Member States of the European Union, <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8665>, 20. Novembar 2014). Definisane kriminalne organizacije

kriminalnoj organizaciji je centralni element krivičnog tretiranja problematike organizovanog kriminaliteta. U tom kontekstu Okvirna odluka iz 2008. godine definiše zločinačku organizaciju kao strukturisano udruženje više od dva lica, uspostavljeno u određenom vremenskom periodu, koji zajednički djeluju s namjerom da počine krivična djela koja su kažnjiva oduzimanjem slobode ili za koja se određuje pritvor u najdužem trajanju od najmanje četiri godine ili ozbiljnija kazna, kako bi, neposredno ili posredno, ostvarila finansijska ili druga materijalna korist (čl. 1 st. 1). Kao što je uočljivo navedena definicija identična je definiciji "grupe za organizovani kriminal" prema Palermo konvenciji iz 2000. godine. Isto je i sa definicijom strukturisanog udruženja koje se definiše kao udruženje koje nije nasumično uspostavljeno za neposredno vršenje kažnjivog djela, niti treba imati formalno definisane uloge za svoje članove, neprekidnost članstva ili razvijenu strukturu (čl. 1 st. 2), a koje je identično definiciji "organizovane grupe" navedene konvencije. Zbog toga se sve kritike koje se tiču pristupa Ujedinjenih nacija definisanju organizovane kriminalne grupe (krajnji cilj kriminalne organizacije, propisivanje minimalnog limita kažnjavanja, negativno određivanje organizovane grupe, itd.) mogu navesti i u ovom slučaju (Mitsilegas, 2009).

Pored toga, Odlukom su definisana krivična djela u vezi sa učestvovanjem u zločinačkoj organizaciji (čl. 2), pri čemu svaka država članica preduzima potrebne mjere kojima garantuje da se sljedeći tip ili oba tipa postupanja vezana uz zločinačku organizaciju smatrati krivičnim djelima: (a) postupanje bilo kojeg lica koje namjerno ili poznavajući cilj ili opštu aktivnost zločinačke organizacije ili njenu namjeru da počini dotična krivična djela, aktivno učestvuje u kriminalnim aktivnostima organizacije, uključujući i pružanje informacija ili materijalnih sredstava, regrutovanju novih članova i sve oblike finansiranja njenih aktivnosti, znajući da će takvo učestvovanje pomoći ostvarivanju kriminalnih aktivnosti organizacije; i (b) postupanje bilo kojeg lica koje obuhvata dogovor s jednim ili više lica o preduzimanju aktivnosti koja, ako se izvrši, može dovesti do činjenja krivičnih djela iz čl. 1 čak i ako konkretno lice ne učestvuje u samom izvršenju aktivnosti. Istom Odlukom propisana je zatvorska kazna od minimum dvije do pet godina (čl. 3), što se može smatrati novinom u inkriminaciji, kao i mogućnost smanjenja ili oslobađanja od kazne usled posebnih okolnosti (čl. 4). Takođe, predviđeno je da pravna lica treba da snose odgovornost za krivična djela počinjena u njihovo ime, od strane lica koje je djelujući lično ili kao dio tijela pravnog lica, te koja je na vodećem položaju unutar pravnog lica (čl. 5). Na osnovu navedenog evidentno je da Odluka pokušava da pomiri dva naizgled različita cilja (Calderoni, 2010): uvođenja posebnog djela učestvovanje u kriminalnoj organizaciji, koje je različito od drugih djela udruživanja/članstva u domaćim krivičnim zakonima; a istovremeno nastojeći dati ne previše krutu i usku definiciju organizovanog kriminala, uzimajući u obzir mišljenje da kriminalne organizacije ne moraju uvijek biti organizovane po hijerarhijskoj strukturi. Rezultat tih napora je naizgled kontradiktorna definicija kriminalne organizacije koja ima potencijal da izvrši kriminalizaciju i drugih aktivnosti (npr. pružanje informacija, regrutovanje novih članova, finansijska podrška), koje su tipične za njene organizatore (Mitsilegas, 2011; Calderoni, 2010). Ipak, ovakva pristup prilično je kritikovan, upravo iz razloga preširokih inkriminacija, što omogućava različito tumačenje, ali i mogućnost pretjerane kriminalizacije pojedinih ponašanja (Mitsilegas, 2011).

Naredni koraci u suzbijanju organizovanog kriminaliteta posmatraju se u kontekstu Lisabonskog ugovora ("*After Lisbon*"), koji je stvorio uslove za harmonizaciju nacionalnih zakonodavstava u oblasti krivičnog prava, uključujući svakako i suzbijanje organizovanog kriminaliteta. Isto tako,

kao strukturisanog udruženja, uspostavljenog na duži period od strane više od dva lica, radi vršenja krivičnih djela s ciljem sticanja finansijske koristi je ujedno i prva definicija organizovane kriminalne grupe u međunarodnom pravu (Calderoni, 2010), a u najvećoj mjeri uticala je na definiciju organizovane kriminalne grupe prema Palermo konvenciji (Scherrer, Mégie, Mitsilegas, 2009). Iako su mnogi osporavali obavezujuću snagu zajedničkih akcija, ona zapravo predstavlja prvi bitan pokušaj da se uskladi pravni sistem Evropske unije u oblasti suzbijanja organizovanog kriminaliteta.

budući prioriteti Evropske unije u borbi protiv organizovanog kriminala su definisani na osnovu Stokholmskog programa⁷⁷⁹ i njegovog Akcionog plana⁷⁸⁰ iz 2010. godine, Strategije unutrašnje bezbjednosti⁷⁸¹, od 2010. godine, Zaključaka Vijeća o kreiranju i implementaciji ciklusa politika Evropske unije protiv organizovanog i teških oblika transnacionalnog kriminala, od 8. i 9. Novembra 2010. godine⁷⁸² i Rezolucije Evropskog parlamenta o organiziranom kriminalu u Evropskoj uniji od 25. Oktobra 2011. godine⁷⁸³. Naime, Evropski parlament zatražio od Komisije da podnese do kraja 2013. godine prijedlog za direktivu koja bi otklonila nedostatke Okvirne odluke iz 2008. godine u smislu definisanja organizovanog kriminala, uzimajući u obzir nove oblike (navedena direktiva još nije donijeta).

4. Usklađenost krivičnopravne regulative sa međunarodnim pravilima u oblasti suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu

Ukoliko se izvrši pažljiva analiza navedenih inkriminacija u krivičnim zakonima uočljivo je da postoje sličnosti i razlike kod inkriminacija u Krivičnom zakonu BiH i Krivičnom zakonu Republike Srpske. Ako se uzme u obzir da su navedeni zakonski propisi mnogo puta mijenjani, uključujući i odredbe o organizovanom kriminalitetu, nije jasno zbog čega postoje ne samo jezičke, terminološke, već i suštinske razlike. Takođe nije jasno zbog čega navedene odredbe nisu u potpunosti usklađene sa Konvencijom Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala iz 2000. godine (Palermo Konvencija), kao i dokumentima Evropske unije, uključujući Okvirnu odluku Evropske unije o borbi protiv organizovanog kriminala od 2008. godine. Evidentno je da je Krivični zakon BiH na sistematičniji i precizniji način inkriminisao organizovani kriminal. Tako je definisan pojam grupe za organizovani kriminal, krivično djelo organizovani kriminal klasifikovano je u posebnu grupu krivičnih djela "Dogovor, pripremanje, udruživanje i organizovani kriminal" čime je naglašen visok stepen opasnosti ovih krivičnih djela koji opravdava njihovo inkriminisanje⁷⁸⁴. Ipak i ovde postoje određene nedoumice, prije svega kod definisanja organizovane grupe i grupe za organizovani kriminal, pri čemu su date izričite definicije navedenih pojmova. Jasno je da je zakonodavac navedeno učinio da bi napravio razliku između ova dva oblika kriminalnog organizovanja, ali nije uobičajno to što je pojma organizovane grupe definisao na negativan način⁷⁸⁵, jer se na ovaj način određuje šta grupa nije ili šta može, ali ne mora da bude. Pored toga i pojam grupe za organizovani kriminal izaziva određene nedoumice i nejasnoće, jer je u njegovom pojmu definisano da ovakva grupa može za cilj imati vršenje samo jednog krivičnog djela, što narušava koncepciju organizovane kriminalne grupe

⁷⁷⁹ The Stockholm Programme — An Open And Secure Europe Serving And Protecting Citizens, European Council 2010/C 115/01, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:EN:PDF>

⁷⁸⁰ Action Plan Implementing the Stockholm Programme, Brussels, 20.4.2010 COM(2010) 171 final (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0171:FIN:EN:PDF>), 22. Maj 2014.

⁷⁸¹ The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe, Brussels, 22.11.2010 COM(2010) 673 final, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0673:FIN:EN:PDF#page=2>, 22. Maj 2014.

⁷⁸² Council conclusions on the creation and implementation of a EU policy cycle for organised and serious international crime, Council Of The European Union, Brussels, 8 and 9 November 2010 http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/pdf/4_council_conclusions_on_the_policy_cycle_en.pdf, 22. Maj 2014

⁷⁸³ European Parliament resolution of 25 October 2011 on organised crime in the European Union (2010/2309(INI)) <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P7-TA-2011-459>, 22. Maj 2014

⁷⁸⁴ Međutim, zakonodavac se nije držao ovih načela, jer je inkriminacijama iz ovog poglavlja podvrgao krivičnopravnoj represiji sve pripreme radnje kod svih krivičnih djela, s obzirom da je tek za nekoliko krivičnih djela iz KZ BiH predviđena kazna zatvora ispod tri godine. Takva koncepcija kažnjivosti djelatnosti iz ovog stadija je rijetkost u savremenom krivičnom zakonodavac opredijelio za ovo, odnosno koji su razlozi napuštanja ranijeg rješenja koje je kriminalnopolitički sasvim prihvatljivo i prihvaćeno je u najvećem broju evropskih zakonodavstava zakonodavstvu i ona je posve kriminalnopolitički neopravdana, jer je nepotrebno postavljena veoma široko. (Komentari, 2005).

⁷⁸⁵ Organizirana grupa je grupa ljudi formirana radi neposrednog izvršenja krivičnog djela, i koja ne mora imati formalno definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu (član 1. stav 19).

kao oblika udruživanja za vršenje više krivičnih djela⁷⁸⁶, dok pojam grupe, kao nižeg stepena kriminalnog organizovanja, organizuje se radi vršenja krivičnih djela. Takođe nije logično ni to što je kao kriterijum određivanja težine krivičnog djela čije vršenje karakteriše grupu za organizovani kriminal uzimaju krivična djela za koja se može izreći preko tri godine ili teža kazna. Na ovaj način se nepotrebno širi koncept organizovanog kriminala, a treba imati u vidu i odredbe Palermo Konvencije u kojoj je kao kriterijum težine krivičnog djela navedena krivična djela za koja se može izreći kazna od najmanje četiri godine ili teža kazna. Budući da u našem pravnom sistemu ne egzistiraju ovakva krivična djela, a težim krivičnim djelima smatraju se ona djela za koja se po zakonu može izreći kazna od pet godina zatvora ili teža kazna, logičnije bi bilo uzeti navedeno kao kriterijum određivanja težine krivičnih djela. Pored navedenog postoje i određene terminološke neusklađenosti jer se kod grupe ljudi navodi da je to grupa od najmanje tri lica, dok se kod grupe za organizovani kriminal propisuje da je to grupa od tri ili više lica. Isto tako, kod grupe je propisano da su lica povezana radi izvršenja krivičnih djela, dok kod grupe za organizovani kriminal da djeluju sporazumno radi vršenja krivičnih djela, što u principu odgovara sintagmi "lica koja su se udružila" (Đorđević, 2011).

Za razliku od navedenog zakonskog rješenja u Krivičnom zakonu Republike Srpske, iako je definisan pojam organizovane kriminalne grupe⁷⁸⁷, obilježje krivičnog djela organizovani kriminal čini zločinačko udruženje kao forma višeg stepena kriminalnog organizovanja. Navedena inkriminacija nema smisla niti logike, tim prije što egzistira pojam organizovana kriminalna grupa, te bi sasvim logično bilo da ovaj pojam konstituiše krivično djelo organizovani kriminal. Pored toga, istim krivičnim zakonom nepotrebno je definisano nekoliko pojmova koji se tiču učešća više lica u izvršenju krivičnog djela⁷⁸⁸, (više lica, skupina, grupa ljudi, organizovana kriminalna grupa, zločinačka organizacija), što stvara poteškoće kod korišćenja navedenih pojmova. Takođe, u Krivičnom zakonu Republike Srpske, krivično djelo organizovani kriminal i dalje je klasifikovano u grupu krivičnih djela protiv javnog reda i mira, što svakako ne odgovara ni grupnom objektu zaštite, niti stepenu opasnosti organizovanog kriminaliteta (Šikman, 2014).

5. Zaključak

Iako je krivičnopravni okvir neupitan kada je riječ o inkriminacijama organizovanog kriminaliteta, jasno je da su potrebne određene intervencije u pravcu njegovog unapređenja. Prije svega mislimo na potrebu decidnijeg usaglašavanja sa Palermo konvencijom iz 2000. godine, ali i sa Okvirnom odlukom Evropskog vijeća iz 2008. godine. Navedeno postaje još važnije ukoliko se uzmu u obzir evropske integracije kojima teži BiH, ali i opasnost od organizovanog kriminaliteta. Ujedno, ove dvije činjenice i najviše utiču na suprotstavljanje organizovanom kriminalitetu. S jedne strane imamo složen proces harmonizacije i približavanja krivičnog zakonodavstva, naročito u oblasti suzbijanja organizovanog kriminaliteta koji ni u svim državama Evropske unije nije u potpunosti definisan, niti jasan. Pored toga, s druge strane organizovani kriminalitet dobija nove oblike ispoljavanja, do izražaja dolazi njegova transnacionalna dimenzija, a organizovane kriminalne grupe postaju sve sofisticiranije.

⁷⁸⁶ Ako bi se udruživanje u grupu za organizovani kriminal vršilo radi izvršenja jednog krivičnog djela, onda bi postojalo krivično djelo dogovora za izvršenje krivičnog djela sa svim posledicama koje iz toga proizilaze (nema krivičnog djela dogovora ako je izvršeno krivično djelo za čije izvršenje su se dogovorili jer je dogovor za izvršenje djela kao pripremna radnja konzumirana izvršenjem djela jer više ne postoji dalji cilj zbog čega su se udružili) (Đorđević, 2011).

⁷⁸⁷ Smatramo da je pojam organizovana kriminalna grupa prihvatljiviji od pojma grupa za organizovani kriminal. Iako se radi o jezičkom ili terminološkom tumačenju, te se može smatrati da su navedeni pojmovi identični, prvi pojam bi više odgovarao prevodu po Konvencijom Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala koji na engleskom glasi: "Organized criminal group" (Šikman, 2014).

⁷⁸⁸ Ova primjedba može se navesti i za definisanje pojmova u Krivičnom zakonu BiH, kojim su definisani sledeće pojmovi: udruženje lica, više lica, skupna, grupa ljudi, organizovana grupa, grupa za organizovani kriminal.

LITERATURA

Calderoni, F. (2000). *Organized Crime Legislation in the European Union*, London: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

Council Framework Decision 2008/841/JHA of 24 October 2008 on the fight against organised crime, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:300:0042:0045:EN:PDF>, 15. Novembar 2014.

Communication from the Commission to the Council and the European parliament on measures to be taken to combat terrorism and other forms of serious crime, in particular to improve exchanges of information, COM(2004)221 final, Brussels, 29.03.2004. <http://www.statewatch.org/news/2004/mar/com221.pdf>, 22. Oktobar 2014.

Council Joint Action 98/733/JHA of 21 December 1998 on making it a criminal offence to participate in a criminal organisation in the Member States of the European Union, <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8665>, 20. Novembar 2014

Council of the European Union. (2010). *Council conclusions on the creation and implementation of a EU policy cycle for organized and serious international crime*, 3043rd JUSTICE and HOME AFFAIRS Council meeting, Brussels, 8 and 9 November 2010. (dostupno putem internet http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/pdf/4_council_conclusions_on_the_policy_cycle_en.pdf, pristupljeno 15.02.2014.)

Đorđević, Đ. (2011). Zajedničko vršenje krivičnih dela. *Suprotstavljanje savremenom organizovanom kriminalu i terorizmu*. Beograd: Kriminalističko policijska akademija.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine, "Službeni glasnik BiH", br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/10, 47/14.

Krivični zakon Republike Srpske, "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13.

Komenatri krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini. (2005). Sarajevo: Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija.

Mitsilegas, V. (2011). *The Council Framework Decision on the Fight Against Organised Crime: What can be done to strengthen EU legislation in the field?*. Policy Department C - Citizens' Rights and Constitutional Affairs. European Parliament, Brussels.

Mitsilegas, V. (2009). *EU Criminal Law*, Oxford: Hart Publishing.

Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (New York, 15 November 2000)

Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (New York, 15 November 2000) (http://www.unodc.org/pdf/crime/a_res_55/res5525e.pdf)

Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, Their Parts and Components and Ammunition, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (New York, 31 May 2001) (http://www.unodc.org/pdf/crime/a_res_55/255e.pdf).

Report of the High-Level Panel on Threats, Challenges and Change. (2004). *A more secure world: our shared responsibility*, Attached to Note by the Secretary-General, A/59/565, 2 December, para. 170.

SOCTA. (2013). *EU Serious and Organised Crime Threat Assessment*. Hague: European Police Office (dostupno putem internet <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/socta2013.pdf> prisupljeno 22.01.2014.)

Stojanović, Z., Kolarić, D. (2010). *Krivičnopravno reagovanje na teške oblike kriminaliteta*. Beograd: Edicija Crimen.

Scherrer, A., Mégie, A., Mitsilegas, V. (2009). *The EU Role In Fighting Transnational Organised Crime*, Brussels: European Parliament.

Statement at UN Security council. (2010). Security Council Calls For Strengthened International, Regional Cooperation To Counter Transnational Organized Crime, In Presidential Statement, SC/9867, February 2010. (dostupno putem internet <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/sc9867.doc.htm>, pristupljeno 22.02.2014.)

Treaty of Maastricht on European Union, 1992, http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_maastricht_en.htm, 17. Novembar 2014.

Treaty of Amsterdam on European Union, **1997**, http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/amsterdam_treaty/index_en.htm, **14. Novembar 2014.**

Treaty of Lisbon on European Union, **2007**, http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/lisbon_treaty/index_en.htm, **14. Novembar 2014.**

The Hague Programme: ten priorities for the next five years. The Partnership for European renewal in the field of Freedom, Security and Justice [[COM\(2005\) 184](#) final – Official Journal C 236 of 24.9.2005], http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/fight_against_organised_crime/1160_02_en.htm, 20. Oktobar 2014.

UNDOC. (2010). *The Globalization Of Crime - A Transnational Organized Crime Threat Assessment*. Wien: United Nations Office on Drugs and Crime. (dostupno putem internet http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf, pristupljeno 16.02.2014.)

United Nations Convention against Transnational Organized Crime, adopted by the General Assembly of the United Nations on 15 November 2000 (http://www.unodc.org/pdf/crime/a_res_55/res5525e.pdf)

Šikman, M. (2014). Nužnost unapređenja pojedinih krivičnopravnih odredaba u suprotstavljanju organizovanom kriminalitetu. *Bezbjednost, policija, građani*, br. 3-4/14, (5-24)

Šikman, M. (2013). Razumjevanje organizovanog kriminaliteta, *Suprotstavljanje organizovanom kriminalu (pravni okvir, međunarodni standardi i procedure)*. Beograd: Kriminalističko-policajska akademija. str. 347-362.

Šikman, M. (2011). *Organizovani kriminalitet*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.

Mile Šikman

**ORGANISED CRIME AS THE SUBJECT OF CRIMINAL LAW IN BOSNIA
AND HERZEGOVINA AND ITS HARMONISATION WITH INTERNATIONAL
REGULATIONS**

Summary

Organized crime, as one of the most serious forms of crime, is not only a subject of criminal law at the national level, but also the subject of international legal documents which seek to give a strong response to this extremely negative crime phenomenon. In this context it is not simple to approach the problem of organized crime from the criminal law perspective. On one hand it is a criminal phenomenon whose characteristics are not distinct enough and incrimination need to provide it with a legal content, while on the other hand it is necessary to harmonize the content of national incrimination with international documents through their ratification by the Member States. If the above mentioned is added the slowness of the processes, then the problem of criminal law approach to organized crime becomes even more complex. A typical example is the incrimination of organized crime in the criminal legislation of BiH. Not only are certain provisions vague and unclear, but they are not fully harmonized with the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, as well as with the EU 2008 Framework Decision on the Fight against Organized Crime. This paper will provide a review of the criminal provisions on organized crime in criminal codes in Bosnia and Herzegovina, a review of their compliance with international legal documents, and directions for improvements in the above mentioned areas.

Key words: *organized crime, criminal offense, criminal law, international regulations, suppression, opposition.*